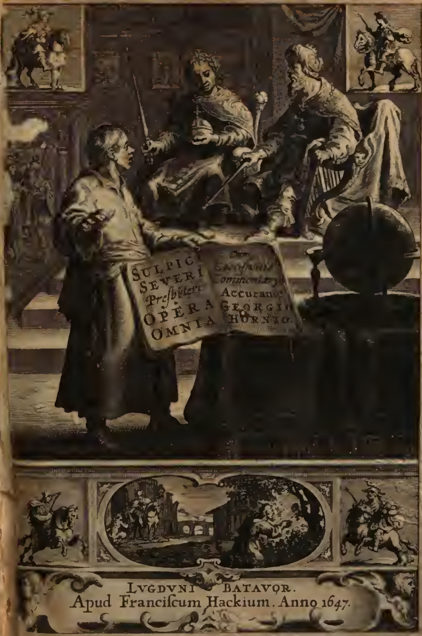

SULPIC SEVERI Presbyteri OPERA OMNIA
Accurante GEORGIO HORNIO.
LVGDVNI BATAVOR.
Apud Franciſcum Hackium. Anno 1647.

ILLVSTRIBVS, NOBILISSIMIS,

& Magnificis Viris,

Celeberrimæ Academiæ Lugduno-Batavæ

CVRATORIBVS,

D. AMELIO BOVCKHORST, Domino de VVIMMENVM, ex Ordine Equestri Hollandiæ, in consessu Præpotentium D. D. Ordinum Fed. Belgii Assessori, Rhenolandiæ præposito, Aggerumque summo Præfecto, &c.

D. GERHARDO SCAEP, Equiti, Reipubl. Amstel. Consuli dignissimo.

D. CORNELIO à BEVEREN, Equiti, Strevelshoeckii, &c. Toparchæ, nomine Hollandiæ in consessu D. D. Ordinum Fed. Belgii Delegato, & Comitatus Hollandiæ in Australi parte Quæstori Generali.

Serenissimæ Reipublicæ LVGDVNO-BATAVÆ

CONSULIBUS,

D. ADRIANO à STAVEREN.

D. IOHANNI à GROENENDIICK.

D. IOHANNI VANDER MAERSCHE,

D. MAVRITIO VANDER Aa.

Amplissimo & Consultissimo Viro,

D. IOHANNI à VVEVELICHOVEN, Iurisconsulto, Reip. Lugdunensis Syndico meritissimo, Nobilissimis Academiæ Curatoribus à Secretis.

SVLPICI SEVERI OPERA OMNIA

D. C. Q.

GEORGIVS HORNIVS,

QUemadmodum nulla in terris augustior gens, quam Dei populus fuit; ita res ejus, Græcis ferè Latinisq; intactæ literis, majorem ab ipsa antiquitate, & scribentium inopia,

 vene-

venerationem majeſtatemque capiunt. Ut id jam prætercam, quod non alia in cœlum euntibus via patet, quam quæ Sacris Scripturis notatur; quicquid uſpiam exemplo illuſtre, facto memorabile, hinc rectiſſime petas. Nam & mundi Origines pandunt, & veteres illos Heroas, quales, natura haud paululum quam nunc eſt, integriori, fuerunt, & ut miremur talium virtutes, & ut imitemur, ſanctiſſima commemoratione proponunt. Rerumpublicarum vero initia, motus, incrementa, converſiones, denique funeſtos exitus, tanta accuratione perſequuntur, ut omnibus aliis, qui ex profeſſo talia tractant, palmam ſine controverſia præripiant. Ac profecto Abraham non ſine ſumma virtutum admiratione, legi poteſt. Qui, maximus haud dubie vir, numen ſuum, longa deſitudine quaſi ignoratum (adeo cuncta religio defecerat) ſecutus, quam exul regionem, vagis & plerumque precariis ſedibus, tenuerat, innumera poſteritate ſua tandem implevit. Quæ illa dies fuit, quam religioſa poſteris, cum Sancta gens, Ægypto triumphata, exceſſit? Non ulla celebrior migratio, ſive tanti populi numerum ſpectes, ſive prodigia, & quadraginta annorum in deſertis Arabiæ, pluſquam divinos errores. Quid, quod maria fugientibus ceſſerunt, & flumina, cum aliis excipere debitos ſibi dominos honoribus non poſſent, alveos ſuos deſtituerunt? Jam collapſa mœnia, & immotus, ad gentilium internecionem, medio cœlo Sol, omnem fidem ſuperarent, niſi dubitare ſummum eſſet, & numini contumelioſum nefas.

Ad

Ad tot miracula, quis ambigat tota regione ab impiis trepidatum? Exhauſti cæde, & in fugam terra marique magnis terroribus acti, eam non niſi Africa, qua in Occidentem Atlantico mari ambitur, terminarunt. Vacuas injuſtis cultoribus terras, Hebræi avito jure occuparunt. His initiis nova ſurrexit Reſpublica, cui nullam conferre queas. Tanta ejus ſub initia Majeſtas, tanta Pietas fuit. Donec extinctis, qui tot miraculorum teſtes parſque fuerant, ſequior poſteritas, & cœli immemor, ſucceſſit. Hinc dubius & anceps ſtatus; ac, ut in ſecundis ſolet, vitia gliſcere, Deum, cujus beneficia hactenus ſenſerant, provocare. Quis miretur nunc Syris, modo omnium pejoribus Chananæis, aliquando Midianitis & Arabibus, prædæ maximam gentem fuiſſe? Adeo nihil in perniciem Reipublicæ validius, quam numinis contemtus eſt.

Hæc quaſi adoleſcentia. Sequitur maſcula ætas eademque mox in languorem, ſenium, mortem, declinans. Regem gens petit, ſtolido, quantum vix dici poteſt, conſilio. Nam nec alii in Oriente Reges, quam ſub quibus libertas nulla eſt; & talem ferox ipſorum poſcebat animus, cui domando, non ſanctiſſimæ leges, non veneranda Pontificum authoritas, ſufficiebant. Ac initia quidem ſatis feliciter ſucceſſiſſe videbantur. Nam & capaciſſimus Saulis animus, initio virtutibus ſuis, inter hoſtes invidos ut plurimum & infeſtos, molem imperii implere: & poſtquam degener exoſuſque numini, eſſe deſiit, David, omnium Imperatorum gloriam, unus complectebatur. Vir, incertum belli

paciſque artibus, an pietate major. Qui exercita in agro prima juventute, poſtea in montibus & ferarum luſtris, fugam ſuam, metus ac ſpes regni, diu exul, circumtraxit. Non eum Idumæus, non Palæſtinus & Syrus, non Ammonita ſuſtinuit. Bella non ambitione, qui mos ſæculo noſtro, ſed pro vindicanda numinis majeſtate, & implendis Vatum promiſſis, ſuſcepta. Domi quies; & exorti ſub Abſalomo & Seba inteſtini motus, confuſis authoribus, mox ſubſedere. De Salomone quid dicam? Cujus, quantam mortalitas capit, immenſa ſapientia, totum Orientem adeo implevit, ut ſacrum os ejus videre, oracula audire, inter vota ſua maximi Reges numerarint. Felix, niſi, quæ Regum conditio eſt, hominem ſe inter tot proſpera oblitus, Deum gravibus peccatis irritaſſet. Hinc omnia in pejus ruere, ac ſciſſo ſemel in adverſas factiones regno, ſiſti imminens jam & urgens fatum, ultra non potuit. Nam Jeroboam, vir rebus novandis natus, acer, ſubdolus, dum onera publica malignè cauſatur, facile majorem tumentis populi partem, ad ſe, libertatis obtentu, pertraxit. Et auxit malum ſtolida & improvida Rehabeami juventus. Qui rudis adhuc regnandi, quos aliqua remiſſione demereri potuiſſet, aſperitate accendit, & implacabiles fecit. Ab eo tempore nihil in regno, nihil in religione, ſacrum inviolatumque manſit. Civilia ut plurimum bella, mutuæ clades, & quæ noxio Chananæorum ſanguine toties maduerat terra, ſuorum cadaveribus conſtrata multoties, non abſque horrore & numinis indignatione, videbatur.

Ac

Ac ne unicum hoc malum eſſet, ſacra quoque omnia ſubverſa ſunt. Quippe ſceleris author Jeroboam, ut æterno diſſidio, una nuper gens & tot connexa vinculis, ſejungeretur, numen abjurare, & Ægyptiorum ſimulacra, vitulos ſuos, conſtituere cœpit. Nec impia audacia, & quam omnis loquitur poſteritas, nulla laudat, ſucceſſu caruit. Ita alienatis ſemel, ea ſacrorum diverſitate animis, non vatum increpationes, non cladium varietas, non ulla vis, errantes lapſoſque, in viam reduxit. Donec decurſo impietatis ſpatio, præda exteris fierent, in eas terras avecti, ubi hodieque vel ignorantur, vel fruſtra quæruntur. Nec diu poſt, cum dira Judæorum ſcelera patientiam cœli fatigaſſent, poſt vanas Senacheribi minas, Babylonii Reges, & omnibus major Nabuchodonoſor, hanc quoq; partem, ſeptuagenario exilio damnatam, in ſuas terras avexerunt. Unde reduces, ex patriis cineribus, parvam initio, mox validam exſtruxere Rempublicam, quæ Pontificum quieto aliquandiu, Religione potius quam Majeſtate, imperio, ſub exteris regibus gubernata, impotentiam Antiochi Epiphanis ultra ferre non potuit. Qui non ſacra, non profana, homo immanis, integra intemerataque linquens, cum paſſim gens in glorioſa martyria, vel infamem defectionem rueret, Haſmonæos extremi periculi vindices expertus eſt. A quibus, fractis ſæpius copiis, furorem ſiſtere, & de ſumma certare coactus, non tam virtute Judæorum, quam numinis vindicta, tot ſuorum clades, quot expeditiones numeravit. Eadem poſteros ejus fortuna exercuit; & poſt Judæ

Maccabæi Jonathanisque immortalem pro patria militiam, Simon, primus gentem suam Macedonum jugo liberavit. Ita in confiniis potentissimorum Syriæ & Ægypti Regum positi, utrorumque conatus, præclaris virtutibus, liberi immunesque, sustinuerunt. Mox, quos Principes hactenus habuerant, gliscente fastu adulationeq;, Regum gravi titulo horrebant. Illi solita aliis ex eo ordine ausi, cæde & libidine cuncta implere. Tum factiones, quasi pro Religione, in populo; inquies plerisque ac efferus animus, & quæ certissima ruentis imperii signa sunt, fratrum cognatorumque cruentæ contentiones. Quas dum ulcisci potius, quam componere student, via in Judæam Magno Pompejo, proximam debellanti Syriam, aperta: nec captis impetu Hierosolymis, Romanam servitutem, indigna omni libertate gens, abnuere potuit.

Sic circumactis magni populi fatis, natus ille est, quem cœlo demissum iri, ut mortalitatem nostram expiaret, antiqua carmina cecinerant. A quo tempore, novum toto orbe imperium, quovis illustrius, succrescere cœpit. Cui ut locus esset, excisa funditus Romanis armis Judæa, damnatique perpetuis erroribus illi, quorum scelera in Christum, odia in Euangelium, nullis amplius terrarum spatiis, coërceri poterant. Interea magnis incrementis aucto Christianismo, cum nullus fere orbis angulus esset, quo se non illa doctrina, impetu quodam, & admirabili successu, penetrasset, metuens sibi malus genius, omnium Regum & gentium furorem, quicquid immane & atrox, concitavit. Ag-

gesta

geſta crimina, quorum vel nomen horreſcerent Chriſtiani. Quicquid ullibi cœlo terrave injuriarum mortalibus, ob ſua ſcelera, vel impiorum dolo, illatum, Chriſtianis imputabatur. Horum ſanguine Romana incendia, clades populorum, expiatæ. Quam vero Sulpicius noſter in illis populi Chriſtiani vexationibus exultat? Et jure debuit. Adeo Martyrum paſſiones, omnem veterum conſtantiam, ac pene humanam fidem, magnitudine ſua, ſuperant. Hæc certamina noſtra ſunt, hæ victoriæ, dum in uſum nocturni luminis ſancta corpora uruntur: aut ferarum tergis contecta, laniatu canum intereunt. Præclara Scriptoris noſtri vox: *Nunquam majore triumpho vicimus, quam cum decem annorum ſtragibus vinci non potuimus.*

Poſt illas tempeſtates, cum omnis ſanctiſſimo cruore orbis adhuc ruberet, pacem CONSTANTINUS dat & libertatem. Qui primus Imperatorum, exciſa gentilium ſuperſtitione, rem longe pulcherrimam perfecit, ut Chriſti fides toto orbe excelſiſſime floreret. Sed pacem ab hoſtibus, inteſtina mala exceperunt. Quæ quanto occultiora ſunt, eo magis noxia, cum *ſceleſtiſſimus mortalium Conſtantius omnia perſecutionis mala ita temperaret, ut excluderet & in peccatis veniam, & in confeſſione Martyrium*, ſicut Hilarius loquitur. Nihil Arii hæreſi nocentius & intricatius fuit, cum de unica lis videretur literula, à qua tamen humani generis ſalus pendet. Adeo in ſacra Chriſti fide nihil minutum eſt & omittendum. Hinc calamitates pluſquam Diocletianæ, cum Euſebius Nicomedienſis,

homo veteratoriè nequam, apud Imperatorem, obnoxium & prohibere non ausum, omnia posset. Nam Valentis & Ursacii artes, quibus Christianum orbem Arianismo, utcunque reluctantem gementemque, intricarunt, ex Sulpicio nostro, incomparabili in his scribendis authore, notiores sunt, quam ut jam repeti debeant. Unica tanti mali, in Nicæna Synodo, cura fuit. Sed postquam immedicabile vulnus sacro illo ense semel recisum erat, partes sinceræ non debuerunt Seleuciæ, Arimini, Buteris, & alibi, secari. Quod unum ex maximis Constantii peccatis fuit. Et actum proculdubio de fide, nisi magnus ille Athanasius, cum paucis aliis, infracto animo, ruinæ huic se objecisset. Quo viro nihil unquam excelsius Ecclesia vidit. Adeo securus fui, in causa Dei, omnium calumniarum, quæ atrocissimæ, victor, lætus alacerque perrexit. Minas, equuleos, exilia, infirmorum terriculamenta, solus hic, non tam sprevit, quam magnanimus neglexit. Fiduciam causa dabat. Quis pro JESU CHRISTO, quem æternæ divinitatis throno dejectum factiosi ibant, periclitari nollet? Sanguinem non dubitamus pro patria, pro amicis, fundere: & Deus noster minori nobis pretio sit? Ita invictus Athanasius, per medios enses, per quicquid durum & asperum, ad æternam pro fide ac Ecclesia gloriam, triumphata Arianorum malignitate, pergit. Utcunque totus orbis Arianæ perfidiæ concedat, Athanasius velut alter Elias, nunc in speluncis & deserto latet, nunc percussores suos, exigua cymba vectus, lepida, sed vera profes-

profeſſione, vir magnus, non fallit, ſed avertit.
Hæc Sulpicius poſteritati mandavit. Vir & à ſeculi
faſtu, quod crebræ ejus reprehenſiones arguunt,
alieniſſimus, & ſincere Chriſtianus, ut Magnus Sal-
maſius de eo loquitur. Tantus author, Commen-
tariis maximorum virorum, noſtra cura, illuſtratus,
non alios ſibi patronos, quam vos, NOBIL. &
AMP. V. quærebat. Multa id non tam ſuadere quam
exigere viſa ſunt. In urbe veſtra natus, ut ſe vobis
civem ſiſtit: ita patrocinium veſtrum, & favorem,
in tanta ſeculi invidia, implorat. Literis qui erecto
animo ſunt, omnes favent: nemo non Sacris Hi-
ſtoriis. Vos vero jam à multis annis, omnis eru-
ditionis ſtatores & liberaliſſimi Mœcenates eſtis.
Quid de Academia dicam, cujus curam geritis?
Qua florentiorem orbis non videt. Unæ in Græ-
cia Athenæ. Una non in Batavis tantum, ſed toto
Belgio, ac Europa omni, Leida eſt. Præter loci, ad
literas nati, amœnitatem, quæ unquam Acade-
mia tantos viros & olim habuit, & jam habet; ac
quantum nobis & de veſtra pollicemur cura, cœ-
lique favore, habebit impoſterum? Nihil famæ
dandum: ſed nec quæ orbis agnoſcit, maligne de-
primenda ſunt. Habetis quibus faſces ſubmittunt
quicunq; alibi eminere videntur. Quos vel æterni-
tate temporum, & veſtro ſolo conditos Leida habet,
vel ſuperſtites etiamnum (& diu ſint) colit ac mira-
tur. Nec illos nominare memoria recens & Annales
ſinunt; & hos vox publica, ac ille quotidianus con-
ſpectus, extollit. Quanta hæc ſeculi noſtri felicitas,
dum & aliæ urbes, famam Academiæ veſtræ, ma-
gnifico

gnifico apparatu ambiunt? Musæ invidia carent. Ambire summa decorum, possidere divinum est. Nec vobis Nob. & Ampl. V. relictum aliud est, nisi ut cumScipione, modestiam & perpetuitatem adhibeatis. Adeo vestris auspiciis, Musarum Respublica in urbe vestra, invidendum fastigium, non jam attigit, sed tenet. Illæ vobis, dignum virtutibus literatis præmium, famæ æternitatem, gratissima apud posteros memoria, rependent. Illæ curam vestram, qua innocentissimas & sanctissimas prosequi non desistitis, toti orbi commendabunt. Ut quam latè se Academia vestra, in mentibus hominum, & admiratione populorum extendit; ibi nomini vestro gloria superstes, atque immortalitas parata sit.

Præ-

PRÆFATIO
Ad
LECTOREM.

EN, tibi, Lector, *Sulpicium Severum. In quo illustrando quantum operæ & laboris positum sit, non aliunde rectius cognosces, quam si editionem hanc cum aliis, quæ hactenus prodierunt, comparare velis. Illud prima cura fuit, textum ipsum quam maxime emendatum exhibere. Alterum erat, non tam Notas breves, quam pleniorem Commentarium, bono tuo, adjungere. In textu, Victorem ferè Giselinum sequimur, qui post Lazium, collatis quamplurimis MSS. totum opus adeo emendavit, ut nihil omiserit quod medicabile erat. Conjecturas aliquot suas textui inserere non ausus, in Notis locum habere voluit. Quod & nos exemplum secuti, desperata aliquot loca relinquere maluimus, quam incerta, etiamsi vera, substituere. Iam Commentarius, maximorum plerumq; virorum verbis confectus est. Nemini quicquam subtractum. Singulos loquentes vides, & nomina sua profitentes. Cur enim aliter in tanta eruditorum copia fiat? Innumera nunc demum prodeunt, sive ex aliorum eruta, cum delectu, Commentariis, sive à Doctis, quorum Batavia abundat, ore scriptove, ad præsens institutum, suppeditata. Quos inter merito suo primum locum occupant, magna*

gna

gna illa orbis lumina, SALMASIVS, VOSSIVS, GOLIVS, BOXHORNIVS, *& alii quorum nomina passim videbis, & in Sulpicium merita. Non raro nostra quoque intexere, non tam ambivimus, quam coacti sumus. Ita operæ urgebant: nec semper spacium dabatur, oracula magnatum consulendi. Si quid porro videatur addi potuisse, cogitandum est, intra cœpti operis terminos subsistendum fuisse. Hæc etiam causa cur breviores in opusculis fuerimus. Quæ, ut recte ab aliis dictum*, pro instituto illorum temporum, non tam eruditionis, quam ardoris & pietatis Christianæ, veteris illius & excitatæ, sive potius credulæ nimis & portentosæ, *monumenta sunt. Et tamen Commentaria in Historiam, ut vides, in aliquam, pro ratione opusculi, molem excreverunt. Sed desino, tibique* Lector, *pulcherrimi & purissimi Scriptoris nostri amorem commendo, simulque, ut crescentibus studiis nostris, quæ, cælo adspirante, ad Dei gloriam & utilitatem tuam cuncta dirigemus, favere pergas, rogo.*

VITA

VITA
SVLPICI SEVERI,
CL. GERHARDO IOHANNE VOSSIO *Authore*.

HIeronymi, ac Rufini æqualis fuit SEVERVS SVLPICIVS Nitiobrix: ubi *Sulpicius* eſſe cognomen, clarè ait Gennadius, & id nomen poſtponit Gregorius Turonenſis lib. I. de Miraculis S. Martini cap. I. & lib. X. Hiſt. Franc. cap. XXXI. Obſtare interim videtur, quod *Sulpicium Severum* ſe vocet in inſcriptione Epiſtolæ ad Aurelium Diaconum, item ad Baſſulam Socrum. Sed ſæpe prænomen poſtponi comprobat Franciſcus Sylvius Progymnaſmatum Centuria II. cap. XLI. De patria cognoſcimus partim ex Dialogo I. cap. XX. ubi ſe Aquitanum agnoſcit, atque idem Gennadio proditum: partim ex lib. II. Hiſtor. Sacræ, ubi Phæbadium ſuum vocat Epiſcopum: eum vero Aginni (quod in Nitiobrigibus) Epiſcopum fuiſſe clarè ait Hieronymus in Scriptoribus Eccleſiaſticis. Male vero Carolus Sigonius, Petrus Galeſinius, & Victor Giſelinus, Sulpitium hunc cum Sulpitio, Epiſcopo Bituricenſe, confundunt: ut rectè notatum Joſepho Scaligero in Prolegom. libr. de Emendatione Temporum, item Baronio ad an. CCCCXXXI. & P. Fabro in opuſculis poſtumis, Schediaſmate de Dionyſio Areopagita; ubi Severum hunc ait fuiſſe Monachum Primuliacenſem. Sanè nunc vixit Primuliaci, nunc Eluſone, ut cognoſcere eſt Paulini Epiſt. VI, XI, XII. Sed & Toloſæ habitaſſe videmus ex Epiſtola ejus ad Socrum Baſſulam. Sed Monachum fuiſſe non lego apud veteres, verum Preſbyterum, de quo nobis auctor Gennadius. Qui Epiſcopum fuiſſe ajunt, falli plane exiſtimandi. *Vir* fuit *doctrinâ, & ſapientiâ pollens*, ut eum Auguſtinus vocat Epiſt. CCV. *Vir genere & literis nobilis* dicitur à Gennadio, & Honorio.

Vir

Vir summus appellatur ab Idacio, penè initio Chronici. Inter alia duos composuit libros de sacra Historia; quos à mundi initio exorsus, perduxit usque ad consulatum Stiliconis, & Aureliani: hoc est, annum quadringentesimum. Scripsit & vitam B. Martini, quo familiariter usus fuit: uti & B. Paullino; qui quanti Severum fecerit, satis laudes luculentæ in ejus Epistolis ostendunt. Adhæc tres ejus Epistolæ exstant: una est adversus æmulos B. Martini: altera agit de obitu & apparitione ejus: tertia refert quomodo B. Martinus ex hac vita mortali transierit ad immortalem. Item exstant Dialogi tres, quorum primus narrat virtutes & miracula Monachorum Orientalium; duo posteriores exponunt virtutes B. Martini, libro primo præteritas. Pro Sulpicii libellis de B. Martino Apologiam scripsit Guibertus Martinus, Abbas Gemblacensis, qui MS^us exstat Gemblaci, & Lovanii ad S. Martinum. In Dialogis, quibus Posthumianus, & Gallus loquuntur, sequitur Sulpicius errorem millenariorum: ut & monet Hieronymus in Ezech. cap. XXXVI. Unde apud Gelasium quoque legas in Concil. Rom. LXX. Episcop. *Opuscula Posthumiani, & Galli, apocrypha.* Dictione utitur tersa, & eleganti, adeo ut *Ecclesiasticorum purissimus scriptor* vocetur à Josepho Scaligero opere de Emendat. Temp. Sallustii imprimis æmulus est. Unde *Christianum Sallustium* vocat Barthius Adversar. lib. XLIX. cap. IV. Et alia quædam de Severo suppeditabunt Gennadius, ac Honorius, in scriptoribus Ecclesiasticis, Ado in Chronicis, item Baronius Tom. V. Annal. ad ann. CCCC XXXI. In eo tamen à Baronio dissentio, quod Gennadium parum cautè vocat Severi æqualem: cum Gennadius post Severum floruerit annis plus minus LXX. Nam dicavit librum suum de fide, (ut ipse ait) Gelasio Papæ, qui demum Episcopus Romanus factus est anno CCCC XCII. Valdè autem Sulpicii Sanctimoniam commendat, quod in Romano martyrologio ejus memoria celebretur ad IV. Kal. Februarias.

AUTHO-

AUTHORUM ALIQUOT TESTIMONIA,

Qui

SVLPICI SEVERI

meminerunt.

Hiero. in Comment. Ezec. 36.

ET *nuper Severus noster in Dialogo cui Gallo nomen imposuit.*

Paulinus Epist. 1. ad Sulp. Severum.

Tu, frater dilectissime, ad Dominum miraculo majore conversus es, quia ætate florentior, laudibus abundantior, oneribus patrimonii levior, substantia facultatum non egentior & in ipso adhuc mundi theatro, id est fori celebritate diversans, & facundi nominis palmam tenens, repentino impetu discussisti servile peccati jugum, & lethalia carnis & sanguinis vincula rupisti. Neque te divitiæ de matrimonio familiæ consularis adgesta: neque post conjugium peccandi licentia & cælebs juventus ab angusto salutis introitu & arduo itinere virtutis in mollem illam & spaciosam multorum viam revocare potuerunt. ITEM: *Christum secutus nec minoris domesticis opibus ingenii facultatis laudem ab hominibus non accipiens, & inanis gloriæ sublimiter negligens, piscatorum prædicationes Tullianis omnibus & tuis litteris prætulisti.*

Idem Epiſtola v. ad eundem.

Neque ſat habeas occaſionibus cunctis reviſere, niſi & pueros tuos mittas: nec ſolum de famulis, ſed & de filiis ſanctis, quorum benedicta in Domino prole lætaris, eligas tabellarios, quorum oculis nos videas & ore contingas, ſpecioſi nobis pedes illorum tanquam euangelizantium bona. Nunciant enim nobis & afferunt ea, quæ ad pacem ſunt de te, cum præferunt opera Domini, quæ aut operaris in verbo Dei, aut ſcribis in ſpiritu verbi.

Idem Epiſtola eadem.

Te vero victa lege membrorum & exteriore corrupto puram conſperſionem parare & ſine fermento azymum Chriſto conſici, eloquia tua tam facunda quam caſta teſtantur. Neque enim tibi donatum fuiſſet enarrare Martinum, niſi dignum os tuum ſacris laudibus mundo corde feciſſes. Benedictus igitur tu DOMINO, *qui tanti ſacerdotis & manifeſtiſſimi confeſſoris hiſtoriam tam digno ſermone, quam juſto affectu percenſuiſti: beatus & ille pro meritis, qui dignum fide & vita ſua meruit hiſtoricum, qui & ad divinam gloriam ſuis meritis, & ad humanam memoriam tuis litteris conſecratur.*

Gennadius in Catalogo virorum illuſtrium.

Severus Presbyter, cognomento Sulpicius, Aquitanicæ Provinciæ, vir genere & litteris nobilis, & paupertatis atque humilitatis amore conſpicuus: charus etiam ſanctorum virorum Martini Turonenſis Epiſcopi, & Paulini Nolani, ſcripſit non contemnenda opuſcula. Nam Epiſtolas ad amorem Dei & contemptum mundi exhortatorias ſcripſit ſorori ſuæ multas, quæ & notæ ſunt. Scripſit & ad ſupradictum Nolanum duas, & ad alios alias. Sed quia in aliquibus etiam familiaris neceſſitas inſerta eſt, non digeruntur. Compoſuit & Chronica. Scripſit & ad multorum profectum vitam B. Martini Monachi & Epiſcopi ſignis & prodigiis & virtutibus illuſtris viri, & Collationem Poſthumiani

miani & Galli, se mediante & judice, de conversatione Monachorum Orientalium & ipsius Martini, habitam in specie dialogi, duabus incisionibus comprehendit: in quarum priore refert suo tempore apud Alexandrinam Synodum Episcoporum decretum, Originem & cautius à sapientibus pro bono legendum, & à minus capacibus pro malo repudiandum. Hic in senectute sua à Pelagianis deceptus, & agnoscens loquacitatis culpam, silentium usque ad mortem tenuit, ut peccatum, quod loquendo contraxerat, tacendo penitus emendaret.

Guibertus Abbas Gemblacensis.

Sulpicius Severus, ut patet ex gestis, quæ in Monasterio Maiori positus legi, recepto intra cœli secreta B. Martino, cellam patris per quinquennium, hereditate videl. paterna obtinuit, quem, quamvis admodum renitentem, Bituricensis clerus inde extrahens, Archiepiscopum sibi sublimavit. Quod autem à Pelagianis seductus in aliquo à regula orthodoxa fidei exorbitaverit, nusquam omnino, nisi in solo Gennadio legi, qui nescio utrum hoc alicubi & ipse legerit, an ex sola fama, quæ facta infectaque loquitur, didicerit. Illud tamen fideliter credo, hunc ejus errorem gloriam sanctitatis ejus non obscurasse; cum autor idem, qui refert, deceptum testetur & correctum.

Ex Epistola CCV. S. Augustini de laudibus S. Hieronymi.

Quod ut iterum clarius veritatis lumen pateat, pluribus testibus, quam uno, censui quid supradictus noster Severus, vir doctrina, & sapientia pollens cum tribus aliis in ipso die, & hora obitus Hieronymi in Turronensi civitate viderit, meæ addere visioni: de quo mihi quidem solummodo ipsemet pridie ad me veniens fuit testis.

Gregorius Turonensis.

Hunc Severum citat Historiarum libro primo, capite septimo.

Collegit vitam hujus Sulpicii, quam Plantinus vulgavit, in qua sacram hanc historiam, vel si Chronicon appellare quis malit, his verbis commendat:

Quo opusculo, non sane magno, aliud an ullo unquam seculo Reipubl Christianæ utilius ac præstabilius editum sit, iis, quorum illud est judicium, judicandum relinquo. De elegantia vero præstare ausim & affirmare me posse confido, nulli idem omnium scriptorum Ecclesiasticorum quicquam concedere; alia vero omnia, quæ in eodem genere versantur, tanto intervallo omnimodis superare, ut ne sint quidem ad hoc comparanda. Magnum est quod dico & fortasse plurimis incredibile. Sed ejusmodi tamen, quod non tam dicenti mihi, quam testificanti pro me veritati creditum iri confidam, si quibus operæpretium erit Orosium, Florum, Eutropium, aliosque epitomatum autores cum hoc nostro omnibus partibus contendere. Eam vero palmam sola, ut mihi videtur, C. Sallustii, rerum Romanarum autoris florentissimi, imitatione consecutus est. In quo cum multa virtutis locum obtinere videret, quæ tamen sub imitationem vix caderent, abruptum dico sermonis genus, quod audientem lectorem transvolat, nec, dum repetatur, exspectat: sive, ut loquitur Seneca, amputat sententias, & verba ante expectatum cadentia; eas virtutes, utpote Sallustio suas, integras reliquit: à verbis item antiquis ex Catonis, ut volebat Augustus, Originibus excerptis, consulto se abstinuit. At concinnam illam brevitatem, lectissimis ac significantibus verbis temperatam, suo instituto cumprimis accommodam, tanta arte expressit, ut propemodum quis dicat non imitatum eum, sed æmulatum. Neque enim satis habuit eodem, quo ille, modo orationem ducere, secare, circumscribere, colligare, ac denique à re una ad aliam transire; nisi & principiis iisdem libros suos ordiretur, ita tamen, ut quæ ille, teste Fabio, nihil voluit ad historiam pertinere, hic paullo propius ad rem accommodarit. Quæ omnia in sacra saltem historia præclare elucere, vel primo oculorum injectu facile quivis animadvertit. Confecta est enim, ut dixi, in primo ætatis flore, cum flagrans eloquentiæ studium severa Turonensis

ronensis contubernii disciplina nondum restinxisset. Ejus operis semel tantum meminit Paullinus Epist. IX. qua, rogatus si quas de regnorum sive annorum non congruente calculo hiantis historiæ caussas observasset; se respondet eadem de re Rufinum consuluisse, & si quid opis attulerit, facturum certiorem.

Sigonius Comment. in librum primum Hist. Sacræ.

B. Severus Sulpicius, Bituricensis Episcopus, homo ut sanctus, sic disertus imprimis & eruditus.

Idem.

Hortor omnes qui se aut sacris aut profanis studiis dediderunt adolescentes, ut Severum hunc eo animo legant, ut plurimum se non tam in prudentiæ, quam in religionis & innocentiæ studio profecturos esse confidant. addo etiam Latinæ eloquentiæ, quam ille tanta industria coluit, ut Sallustianam dictionem nobis magna ex parte expresserit.

Scaliger in Prolegomenis ad libros de emend. temporum.

Sulpicium Severum, nemo hactenus Aquitanum fuisse dubitavit: sed patria ignoratur, cum tamen ipse Nitiobrigem sese manifesto prodat, cum Servationem Tungrorum, Phœbadium autem suum Episcopum fuisse scribit. Phœbadius autem erat Nitiobrigum Episcopus. Iste Sulpitius Ecclesiasticorum purissimus scriptor, post transitum Martini, recepit sese Elusonem, quo tempore ad eum scribebat Paulinus.

Idem paullo post.

Mei Nitiobriges pro Sulpicio Supplicium dicunt, quomodo & Bituriges suum illum vocant, quem eundem cum hoc faciunt perperam, cum inter transitum Martini, cujus noster Sulpitius discipulus fuit, & ordinationem Sulpicii Episcopi Bituricensis sub Guntchramno rege, intercedant plus minus anni centum nonaginta.

INDEX CAPITVM PRÆCIPVORVM QVÆ in Sacra Historia Sulpicii continentur.

LIBRO PRIMO.

LIBRO SECVNDO.

7. Sta-

NOMI-

NOMINA AVTHORVM QVIBVS IN HAC *Editione adornanda præcipuè usi fuimus.*

Abulensis.
Adrichomius.
Ammian. Marcellinus.
Appianus.
Augustinus.
Baronius.
Boxhornius.
Bucholzerus.
Calvinus.
Calvisius.
Casaubonus.
Chrysostomus.
Clemens Alexandrinus.
Corn. à Lapide.
Cunæus.
Dio Cassius.
Diodorus Siculus.
Drusius.
Elmacinus.
Emmanuël Sa.
Epiphanius.
Estius.
Euagrius.
Eusebius.
Giselinus.
Golius.
Grotius.
Guil. Tyrius.
Heinsius.
Historiæ Augustæ Scriptores.
Hieronymus.
Iac. Capellus.
Iac. Gothofredus.
Iosephus.
Iunius.
Iuretus.
Lactantius.
L'Empereur.
Lyra.
Menochius.
Mercerus.
Mersennus.
Nicephorus.
Nic. Fullerus.
Orosius.
Paulinus.
Pererius.
Perkinsus.
Petavius.
Petitus.
Philostorgius.
Pineda.
Plinius.
Procopius.
Rambam.
R. Salomo.
Ribera.
Salianus.
Salmasius.
Sanctius.
Scaliger.
Scultetus.
Seldenus.
Serarius.
Sigonius.
Simlerus.
Socrates.
Sozomenus.
Spanhemius.
Strabo.
Tacitus.
Tertullianus.
Theodoritus.
Timuri Historia Arabica.
Tirinus.
Torniellus.
Venantius Fortunatus.
Vita Patrum.
Vossius.
VVilletus.

SUL-

SVLPICI SEVERI
SACRÆ HISTORIÆ
LIBER PRIMVS.

Res à mundi exordio, ſacris literis editas, breviter conſtringere, & cum diſtinctione temporum, uſque ad noſtram memoriam, carptim dicere aggreſſus ſum: multis id à me ſtudioſe efflagitantibus, qui divina, compendioſa lectione, cognoſcere properabant. Quorum ego voluntatem ſecutus, non peperci labori meo, quin ea, quæ permultis voluminibus perſcripta continebantur, duobus libellis concluderem: ita brevitati ſtudens, ut pene nihil geſtis ſubduxerim. Viſum autem mihi eſt non abſurdum, cum uſque ad Chriſti crucem, Apoſtolorum-

SVLP. SEV. SACRAE HISTOR.] Ita libri omnes quos vidi. Eſt tamen qui appellet. *Sulp. Severi chronicon.* Gennadius quoque hanc hiſtoriam ſignificat, cum ait, *compoſuit & chronica*, id eſt, *τὰ χρονικά.* Author is qui diſput. Athanaſii cum Ario in Latinum convertit: *Sed ſi illud recolat, quod in Chronica ſua b.m. Su'pitius Severus poſuit dicens, duo Arii tanquam duo ſerpentes ex uno ore ſibilabant, &c.* Porro autem præcedentium nominum prius prænomen eſſe videtur, & poſterius nomen proprium. Sic enim certe dicitur Sulpicius Severus, ut Septimius Tertullianus, Aurelius Prudentius, Decimus Auſonius, Sulpicius Pius, Aurelius Auguſtinus. Quanquam in Gennadio, *Severus cognomento Sulpicius.* Druſius.

Ad noſtram memoriam.] Infra II. *Omne tempus in Stiliconem Conſulem direxi.* Ergo ad annum fere cccc. Coſſ. Fl. Stilicone, & Fl. Aureliano, Imperatore Honorio. *Ibid.*

Efflagitantibus.] Flagitantibus. *Editio Colon.*

rumque actus, per sacram historiam cucurrissem, etiam post-gesta convertere, excidium Hierosolymæ, vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora, ac rursum Ecclesiarum intestinis periculis turbata omnia, locuturus. Cæterum illud non pigebit fateri, me,

Etiam post-gesta convertere.] *Connectere.* Giselin. Magnus Salmasius, primus omnium, veram Methodum ostendit, quomodo Historia Ecclesiastica scribenda sit. Ita autem ille: Tota Antiquitas Ecclesiastica, in Personas ac Res dividitur. De Personis agitur sub titulo generali, *de Ordine Ecclesiastico*, sub quo continentur, ab Apostolica institutione, duo tantum, Presbyterialis sive Episcopalis, & Diaconalis. Postea Ecclesiastica institutione, divisus est ordo Episcopalis & Presbyterialis, & duo ex uno facti. Deinde & Episcopalis ordo, ejusdem Ecclesiæ decreto, in duos alios ordines divisus est, Archiepiscoporum sive Metropolitanorum, & Patriarcharum sive Exarchorum Diœceseon. Minores etiam ab Ecclesia ordines aliquot proditi sunt, ignoti Apostolis, ut Subdiaconorum, Exorcistarum, Lectorum, Ostiariorum, Acoluthorum, Sacrarii Custodum, Copiatarum, & Fossariorum, Monachorum etiam, Virginum, Pœnitentium. De his omnibus in primo volumine de *Ecclesiastico Ordine.* Secundum de Rebus erit. Olim eadem Presbyterorum & Episcoporum munia; ut Sacramenta administrare, pœnitentiam dare, id est, veniam pœnitentiæ agendæ, Chrisma conficere, ordinare, confirmare, benedicere, & similia. Post divisionem autem Episcopalis & Presbyterialis Ordinis, ut illud discrimen certius constaret, quædam ex his Episcopo soli agenda sunt attributa, reliqua Presbytero relicta. Pertractandum quoque erit, quando usus Ecclesiæ hæc invexerit, aut Episcopi ipsi propria ambitione usurparint. Hæc ille ϑαυμάσιος. Nec aliud jam ad perfectam Ecclesiæ priscæ Ideam consequendam restat, nisi ut orbis Christianus, quotidiano flagitio, stupendum illud opus, exposcat.

Vexationesque populi Christiani.] De persecutionibus decem cruentissimis loquitur, quibus Romani Imperatores, Christianum nomen, delere aggressi sunt. Vtitur vocabulo in speciem mollioti. Quanquam ex consuetudine illorum, qui castigatissime Augustæo ævo locuti sunt. Sicuti Cicero dicit, se *vexationes Virginum Vestalium perhorrescere.* IV. Catil. *Horn.*

Pacis tempora.] Quæ cœperunt Constantini Imperio, qui primus Christianismum in plenissimam libertatem vindicavit. Quanquam & ante eum, quoties à persecutione externa quies, *pax* dicta fuerit, Tertulliano, Cypriano, & quod ad institutum nostrum facit, Sulpicio. Cujus sunt lib. II. hæc: *Antonino Pio imperante, pax Ecclesiis fuit.* Et de Constantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur.*

Ecclesiarum intestinis periculis turbata omnia.] Arianam & Priscillianam, hæreses, innuit, quæ ingenti motu Ecclesias, & ipsum Imperium, concusserunt. Nam cæteræ, quarum Catalogum Epiphanius texit, multæ, frequentesque, ante Arium & Priscillianum, intra unam alteramque Provinciam se continuerunt, & paucos ex Episcopis sectatores habuerunt, nedum ut se Orthodoxis opponere, & eos, cum Republica, opprimere auderent. *Horn.*

Non pigebit fateri.] Sulpicio animus fuit, continua temporum serie, sacras historias contexere. Ex autem non nisi ad transmigrationem Babylonicam, scri-

me, sicubi ratio exegit, ad distinguenda tempora, continuandamque seriem, usum esse historicis ethnicis, atque ex his, quæ ad supplementum cognitionis decrant, usurpasse, ut & imperitos docerem, & literatos convincerem. Veruntamen ea, quæ de sacris voluminibus breviata digessimus, non ita legentibus auctor accesserim, ut prætermissis illis, unde hæc derivata sunt, appetantur: nisi cum illa quis familiariter noverit, hic recognoscat, quæ ibi legerit. Etenim universa divinarum rerum mysteria, non nisi ex ipsis fontibus hauriri queunt. Nunc initium narrandi faciam.

MVN-

scripturis continuantur. Inde annales deficiunt. Hinc magni hiatus, cum nulli extent commentarii, qui tempora captivitatis explanent. Post reparatam à Nehemia urbem, multa usque ad Seleucum Syriæ R. desiderantur. Expleta Maccabæorum narratione, quæ Iohanne Hyrcano Rege concluditur, cætera usque ad Christum, à Bibliis absunt, & à Iosepho mutuanda. Neque vero Euangelia, nisi trium fere annorum Historiam, tradiderunt. Quare Sulpicius fatetur se usum esse Historicis gentilium, in dispensandis temporibus, per Reges Persicos, Syriacos & Romanos. *Sigon.* Idque factum ab ipso circa Monarchiam Persicam. Nam superiora immiscere, nec opus, ob continuam seriem, & si necesse, qui tuto poterat? Cum vetus *Strabonis* querela sit, ὅτι παλαιὰ τῶν Περσικῶν, οὐδὲ τῶν Μηδικῶν, ἢ Συριακῶν, εἰς πίστιν ἀφικνεῖτο μεγάλην. Extabat quidem ævo ejus *Ctesias Gnidius*, qui vetustissima illa tradidit, sed admixtis fabulis, ut Plutarchus, & multi eum criminantur. Quod vel ex Epitome ejus, quam Photio debemus, apparet. Profana igitur Historia verior, à Persicis rebus incipit. Superiora τερατώδη sunt, καὶ τραγικὰ, καὶ πίστιν οὐκ ἔχοντα, ut recte in Theseo Plut. censet. Quod de plerisque, non omnibus accipiendum. *Horn.* A fabularum inquinamento, illa antiquissima, Vir Maximus, Diodorus Siculus vindicavit, cujus libri, magnam partem amissi, *omnem vetustatis memoriam, Assyriorum, Chaldæorum, Phœnicum, & aliarum nationum, complectebantur. Quarum rerum cognitio magnam sacrorum Bibliorum Originibus facem allucebat. De quibus omnibus, nihil nobis præter desiderium, superest.* Scaliger.

Ex ipsis fontibus.] Sigonius authorem nostrum, de Hebraicis fontibus, loqui putat. *Significat*, inquit, *in ipsis Hebraicæ Historiæ verbis, secretius aliquid contineri, diversum ab eo, quod literis nuncietur.* Sed aberrat à mente authoris. Qui Lectorem, non ad Hebraicos fontes, ipsi, ut ex crassissimis erroribus apparet, incognitos; sed vel ad LXX Interpretum Græcam, vel quæ ex ea expressa, in Occidente obtinuit, Latinam versionem, remittit. Nam quia ex illis rivulos suos deduxerat, hinc fontem ostendit. Et notum est ex priscis patribus, versionem LXX. Interpretum, ob fabulam illam, de inspiratione Sancti numinis, qua acti seniores fuerint, authenticam tum temporis habitam, suspecto partim ob Iudæos, partim ob imperitiam, Hebr. textu. *Horn.*

MVNDVS *à* DOMINO *constitutus est, abhinc annos jam pene sex millia, sicut processu voluminis istius digeremus. Quanquam inter se parum consentiant, qui rationem temporum investigatam ediderunt. Quod*

MVNDVS *à* DOMINO *constitutus est abhinc annos pene sex millia.*] Et hinc orta antiquissima gentium idololatria, ad temporis, velut omnium ptimi optimi & maximi rerum auctoris, cultum prolapsa. Cum enim intelligerent idem mundi esse initium quod temporis, sive in principio temporis mundum esse constitutum, tempus, & significantia tempus, Solem inprimis & Lunam, ut numina, & humanarum rerum conditores, veneratæ sunt. Κρόνος enim, quem Saturnum Romani vocant, non aliam quam temporis habet significationem. Et quæcunque de eo veteres fabulantur, ad tempus, & primum quidē ac felicissimum illud, quale inter ipsa rerum exordia humano generi illuxit, referuntur. Imo vocabula illa Θεός, *Deus*, Ζεύς, & Germanorum *Teut*, revera nihil aliud significant quam *tempus*, facta ex Scytharum, à quibus haud dubie Græci & Romani orti, *teit*, vel *t'seit*, quod ipsum etiam tempus notat. Eandem idololatriæ primam originem etiam notat Plato. Cum enim viderent homines, Solem, Lunam, Astra, Cœlum ipsum, currendo semper circumvolvi, & ex ea circumvolutione tempus numerari ac distingui, Deos esse arbitrati sunt, seu, ut Plato ait in Cratylo, ἀπὸ ταύτης τῆς φύσεως τοῦ θεῖν θεοὺς αὐτοὺς, hoc est, *ab hac ipsa tali currendi natura Deos appellavere.* Cæterum an Platonica illa etymologia ei, quam nos jam dedimus antehabenda sit, judicent eruditi. *Boxh.*

Sicut processu voluminis digeremus.] Ea ratio sic se habet: A mundi exordio ad diluvium, cIↄ cIↄ cc xlii. Ad nativitatem Abrami cIↄ. lxx. Ad migrationem in Chananæam lxv. Ad egressum ex Ægypto ccccxxx. Ad mortem Iosuæ lxvii. Ad mortem Samsonis ccc xix. Ad exstructionem Templi cii. Ad captivitatem Babylonicam cccc xxiv. Ad instaurationem Templi & Vrbis cclx. Ad Christi passionem ccclxviii. Ad Stiliconem Cons. ccclxxvii. Quæ omnia magnis erroribus scatent. Patres sacram historiam in sex ætates distribuerunt, secuti ordinem creationis, ab Adamo ad Noë, ad Abraham, ad Davidem, ad transmigrationem, ad Christum, ad finem mundi. *August.* de Genesi. Varro apud Censorinum tria discrimina temporum esse tradit. Primum, propter ignorantiam, ab hominum principio ad Cataclysmum, ἄδηλον. Secundum, à Cataclysmo ad Olympiadem primam, propter fabulas, μυθικόν. Tertium, à prima Olympiade ad nos, ἱστορικόν, quia res eo gestæ, veris historiis continentur.

Parum consentiant.] Maxima dissensio est inter Græcos & Hebræos. Nam ab exordio mundi ad diluvium, Græci computant annos cIↄ cIↄ ccxlii. Ebræi cIↄ Iↄc lvi. Augustinus cum hanc discrepantiam cerneret, haud confiteri erubuit xv. c. d. se hujus rei rationem nescire. Disceptatur etiam de anni tempore, quo mundus conditus. Scaliger, eumque secutus Calvisius, magnis rationibus asserit, autumno conditum. Et designat diem xxvi. Octob. Alterius opinionis Græci fuerunt, qui xxv. Matt. vocant ἡμέραν πρωτόκτιστον, & ea mundum conditum, Christum natum, ac crucifixum volunt. Cæterum hæc tam intricata sunt, ut mirum non sit Chronologos adeo in diversas sententias abire. *Horn.*

Vel

Quod cum vel Dei nutu, vel vitio vetustatis eveniat, calumnia carere debebit. Mundo autem condito, homo fa-

Vel vitio vetustatis.] Hujus varietatis aliæ in aliis causæ sunt, sed in prima ac secunda ætate, Hebræorum Græcorumque dissensio, præcipuam differentiam peperit. *Sigon.* Præcipua portentosæ diversitatis causa est, LXX. Interpretum corruptio. *Altera*, quod quidam veterum, annos Hebræorum supputarint, Lunares. *Tertia*, quod Iudæi, odio Christianorum, plus satis sibi indulserint, ut ex Danielis hebdomatibus liquet. *Quarta*, ipsa Scripturæ loca satis obscura, & in Interpretationum varietatem, nisi quis probe, multoque usu instructus accesserit, prona ac lubrica. *Quinta*, Chronica à diversis olim, modo negligentius, modo cum præjudicio, conscripta. Sunt & aliæ multæ; ut Synecdochæ, confinia duorum regnorum confundentes: hysterologiæ, mutationes termini regnorum, varietates nominum, ac denique, quod primo dicendum fuerat, librorum menda, quæ in notis, quibus temporum quantitas designatur, facillime fiunt, & nusquam non sunt obvia. *V. Giselinus.* Sed non ferenda est Petavii audacia, qui totam Scripturæ Chronologiam incertam facit, eo argumento; quod sciri nequeat, an qui recensentur anni, integri omnes sint & præcisi, an vero Scriptura rotundum confectata numerum, aliquos omiserit. Quo nihil ineptius est, cum Scriptura passim minores numeros præcise exprimat, sæpe menses addat. *Horn.*

Mundo autem condito.] Ex nihilo, ut docet Moses, ex Chao autem, ut gentium sapientes fabulantur. Chaos autem iis dicitur rudis ac indigesta illa moles, quæ rerum omnium semina continebat, quidam quasi earum thesaurus, & gazophylacium. Unde & Chao est nomen. De quo alibi dicendum erit. Ad *Chaos* haud dubie respexère veteres illi Christiani, quorum meminit Basilius in Examerον, qui Hæbræorum בראשית, *in principio*, non verterunt ἐν ἀρχῇ, quomodo recte alii, sed ἐν κεφαλαίῳ, id est, *in capite.* Exponebant autem hoc ἀθρόως, hoc est, simul, ut simul omnia condita dicerent. Est autem id nihil aliud, quam Chaos. *Boxhorn.*

Homo factus est.] Extra Paradisum Genes. II, 15. Et ut Iudæorum traditio habet, in monte Moria. *Ionathan* & *Salmanticensis.* Indi ad Gangem, ubi arx Halabassa. *Latius* in India Vera. Sacra, id est, sola vera Historia, ex costa Adami sumptam & factam Evam dicit. Alia alii. Ajunt illi primum hominem fuisse androgynum, marem pariter & fœminam. Plato certe in Symposio docet, principio humani generis exstitisse & tertiam hominis speciem, non virum, aut mulierem, sed quæ ἀνδρόγυνος appellatur, & ex mare ac fœmina simul constaret, cui brachia quatuor, & totidem pedes, ut & reliqua membra essent. Neque Plato tantum ita sensit, sed & pagani prope omnes, etiam ante Platonem. Ianus *bifrons*, Iupiter *& mas & fœmina* describitur Orpheo, Cecrops διφυὴς dictus, (qui omnes non alium significant, quam primum humani generis propagatorem; quod pluribus alibi docendum) vetustissimam hanc de primo homine opinionem esse ostendunt. Unde vero illa? Ex male intellecto ab ipsis etiam Iudæis, à quibus haud dubie hæc habuere pagani, Mose, præsertim his ejus verbis, quæ exstant Gen. I, 27. *Marem & fœminam creavit eos.* At illa verba nihil aliud volunt, quam utrinsque sexus hominem, non unum, sed duos, Deum fecisse. Sed nugari malunt Iudæorum magistri. Manasse Ben-Israël instar omnium sit. Is in Conciliatore hæc ita exponit; *Non est bonum hominem*

factus est: viro Adam, mulieri Eva nomen fuit. Sed constituti in paradiso, cum interdictam sibi arborem de-

minem unicum esse, id est, solum corpore ex utroque sexu coalito differre à cæteris animantibus. Unde & postea adjutorium coram eo statuit; hoc est, à fronte, adeo ut corpus illud, quod ante humeris adglutinatum hærebat, deinceps in ejus conspectu esset. Hæc inepta sunt. Addit & alia, sed quæ eodem redeunt, hoc est, non minus inepta. Videntur in hunc errorem duxisse Rabbinos & illa Adami male intellecta verba; *Hæc est caro de carne mea.* Cur monstrum maluerunt, quam simpliciter, ut debebant, hæc interpretari? Eva ab eodem, à quo Adam, sed ex Adami costa facta est. Ejusdem auctoris adspectu & conjux Adami fuit & soror, &, costam si videas, filia. *Boxhorn.*

Viro Adam.] Dictus ab ארמה, terra. Ἄδαμα Hesychio & Procopio παρθενικὴ γῆ, Iosepho παρθένος καὶ ἀληθινή. Ergo Adam πυῤῥὸς, ἐπειδήπερ ἀπὸ τῆς πυῤῥᾶς τῆς φυραθείσης ἐγεγόνει. *Iosephus.*

Mulieri Eva.] Etymon est à חיה vixit. Chrysostomus: Εὔα, ζωή. *Drus.*

Constituti.] Hunc felicem statum gentiles sub aurei seculi nomine, describunt. De quo *Dicæarchus* Peripateticus apud Porphyrium & Varronem; *Calanus* Indus apud Strabonem XV. *Grotius.*

In Paradiso.] Quæ in Hebræo hic vox est גן, id est, *hortus*, redditur *Paradisus* à Græcis & Latinis interpretibus. *Pardes horti* aut *Pomarii* significatione in Veteris Federis libris legi notum est. Ecclesiastic. cap. II. lib. II. Esdræ cap. II. & Cantic. cap. IV. *Paradisus* vox haud dubie Persica est. Veteres ambigere nos non sinunt. Iul. Pollux lib. I. Onomast. docet *paradisum*, proprie Græcam vocem non esse, quanquam à Græcis receptam, sed Persicam, & ex consuetudine Persica fluxisse in usum Græcorum. Xenophon & Philostratus disertim testantur, à Persis hortos amœnissimos, fontibus irriguos, & nemoribus consitos, quibus leones, ursos Pantherasque claudere barbaris, id est Persis, mos est, *paradisos* appellari. Non ergo dubitandum videtur, quin vox hæc, & origine sua, & hac significatione, sit Persica. Præter enim laudata jam veterum testimonia, multa alia sunt, ex quibus liquido id evincas, linguæ nimirum ipsæ, earum omnium gentium, quas ejusdem originis esse constat, cujus sunt Persicæ. Huc enim omnia illa respiciunt, Gothorum *barti* & *garti*, Hungarorum *Pharastit*, Francorum & Germanorum *Forest*, *Varade*, hodieque Belgis usitatum, *Varande*. Quæ nil aliud quam *Fardus* Persicum notant, quippe ab eadem origine. De quo alibi ex professo. *Boxhornius.* Verum nomen EDEN est, ab amœnitate; unde totus ille tractus dictus. II. Reg. XIX, 12. Ezech. XXVII, 23. & hodie oppidum Maronitarum in monte Libano, quod Ptol. & Stephan. παραδεισον vocat. Atque hinc ἡδονή, *Adonidis* horti, & Campus Elysius, apud Poëtas. *Horn.* Situs, ad utramque Euphratis ripam, magis tamen Orientalem, in ea parte Babyloniæ, quæ *Auranitis* dicitur Ptolemæo, cum dicendum esset *Audanitis*. Sed litera R in P detorta. Illa regio est totius orbis amœnissima & feracissima, teste Curtio & Plinio. Qualis *Babylonia Eden* describitur, Esa. LI, 3. Ezech. XXVIII, 23. & XXXI, 16. *Pischon* est Naharmalca sive βασίλειος, accolis Pasitigris, vel potius Pisotigris. *Gichon* Nahatsares, vel juxta alios, Naharmalca, sive βασίλειος. *Chiddekel* Tigris, quem accolæ vera voce *Diglito* vocabant, quod nomen Arabes retinuerunt. *Phrat*, omnium confessione Euphrates, dictus פרת אוה, per excellentiam, unde Græci, suum

deguſtaſſent, in noſtram, velut exules, terram ejecti ſunt.

ci, ſuum Euphrates, fecerunt. *Iunius, Grotius, Scaliger.* Cæterum error inde ortus, quod Chavilam ibi pro Indiæ regione acceperunt. Atqui duplex: & una ad ſioum Perſicum, ubi hodie Baſora. Vel paulo ſupra eam, ubi hodieque regio *Chelſa* eſt, inter Meſopotamiam & Perſiam. Populus *Chelſalini.* Et hi dicunt, ſe in Eden habitare, ubi Paradiſus fuerit, & vere dicunt. Nam XII cIↄ. paſſ. à Ninive, ad Tigrim, eſt inſula Eden, ambitu X cIↄ. paſſ. Idque adhuc nomen retinet. Olim muro cincta fuit, ut ex ruinis patet. *Horn.*

Cum interdictam ſibi arborem deguſtaſſent.] Lapſum geotilibus notum fuiſſe, & fabula de Prometheo & Pandora innui volunt. Promethei furtum eſſe arboris vetitæ deguſtatiooem, Pandoram, illa mala quæ ſecuta ſunt. De quo Heſiod. περὶ ἡμερ. καὶ ἐργ.. *Horn. Arborem,* id eſt, *fructum arboris.* Hanc arborem vulgus malum fuiſſe putat, deceptum ambiguæ *pomi* vocabulo, quod latius patet, & ficum quoque comprehendit. Veteres non conſentiunt. Plerique *ficum*, alii *citrum*, vel *vitem*, vel *frumentum* fuiſſe volunt, quorum loca Druſius affert. Sed res iocertiſſima eſt. Poëtæ ex hac lapſus hiſtoria, ſerpentem ſuum, malorum aureorum cuſtodem, depromſerunt. Et in antiquiſſimis Græcorum myſteriis, acclamatum Εὖα, ſimulque monſtratus ſerpens, teſte Heſychio, Clemente in Protreptico, Plut. in Alexandro. *Grotius.*

In noſtram terram ejecti ſunt.] Sentit & loquitur Sulpicius ex ſententia eorum, qui, inter veteres, paradiſum, primorum parentũ, & expulſis iis, defunctorum hominum, ſi quidem recte vitam egiſſent, ſedem, extra noſtrum orbem ſitam, credidere. Inde apud veteres Chriſtianos *Paradiſus & Elyſii campi*, aut *Fortunatorum*, ſive *beatorum inſulæ*, eadem. Proclus ad Heſiodum, qui *fortunatorum inſularum*, μακάρων νήσων, meminit, paradiſum inoui, ſibi videri dicet. Opinio illa haud dubie ex eo nata, quod in novi Federis libris, Beatorum poſt haoc vitam ſedes, *Paradiſus* dicatur. Nempe à terreſtri *Paradiſo* ſumpta comparatione. Quomodo & in Magicis præceptis Zoroaſtræorum dicitur; ζήτησον τὸ παράδεισον; *Quære Paradiſum.* Quod myſtice à Chaldæis dici docet Pſellus, & virtuti, in qua beatitudo hominis ſumma eſt, ſtudendum eſſe, ioterpretatur. Acceſſit, quod male intellexerint ea Moſis verba, quibus ex Paradiſo ejectos primos pareotes tradit, quaſi vellet, oempe, tunc demum in noſtrum orbem eos eſſe expulſos. Quod eſt abſurdum. Qui ex Italia in Africam relegatur, locum mutat noo orbem. Qui ex paradiſo ejicitur, eo ipſo in alium orbem non venit, neque eo fit, ut Paradiſus non ſit pars orbis terrarum. Credibile eſt ea etiam de cauſſa hunc errorem errasſe nonnullos veterum, quod nulla viderent in hoc terrarum orbe ſupereſſe veſtigia earum amoenitatum deliciarumque, quæ Paradiſo tribuuntur. Sunt autem apertiſſimæ, eæque plurimæ ratiooes, ex quibus quiſque facile colligat, in hoc orbe ſitum eſſe paradiſum, hodieq; adhuc aut habitari eum, aut habitari ſaltem poſſe, quanquam prima illa amœnitate ſua, primiſque delitiis viduatum. Vnde autem illa Paradiſi mutatio, aut quando ejus pulcherrima facies ita mutata eſt, ut ex ea ſaltem, neque jam olim, oeque hodie poſſit agnoſci? Diverſæ ſunt veterum ea de re opiniones. Plerique omnes voluot, ſuperveniente diluvio primam illam præſtantiſſimam & adſpectu jucundiſſimam faciem illi periiſſe. Chryſoſtomus diſerrim dicit, ante diluvium cognoviſſe homines & locum, & viam, quæ duceret ad Paradiſum: poſt diluvium neque Noacho, neque poſteris ejus ootum fuiſſe. Innuit, nempe, quod & probat

sunt. Deinde ex his Cain atque Abel nascuntur. Sed Cain

Augustinus Steuchus Eugubinus, aquarum illuvie arbores amœnissimas esse eversas, terram autem, quæ suaves herbas pareret, vorticibus rapidissimis dissipatam fuisse, atque ita locum delicatum concidisse, èque oculis mortalium evanuisse, ut post diluvium ne vestigium quidem ejus appareret. Alii progressu temporis, paradisi delitias periisse volunt, ut obnoxii omnibus iis casibus & vicissitudinibus, quibus reliqua omnia mortalium. Alia hac de re mea est sententia. Neque alia fuisset sanctissimorum Patrum, si verba Dei à Mose recitata, accuratius paulo inspexissent. Sunt autem ista ad Adamum statim post peccatum; *Maledicta esto terra propter te, cum dolore comedito proventum ejus omnibus diebus vitæ tuæ; eaque spinam & carduum proferto tibi.* Sententia in totum terrarum orbem ob peccatum hominis lata est, ut & in ea puniretur ille, qui peccaverat. Neque pœna Adamo indicta; *In sudore vultus tui vescitor cibo;* exseri poterat, nisi terra ita damnata, illa maxime, in qua situs erat paradisus. Sic factum est, ut hic locus quidem manserit, sed perierint primæ illæ amœnitates ac sponte hactenus enatæ delitiæ & opes, quas homini suppeditaverat. Post sententiam ergo illam statim petiit ac concidit prima illa & jucundissima facies Paradisi, & quæ ad arborem vitæ ferebat via, plane homini clausa, hoc est, inaccessa facta est. *Boxhorn.* Paradisus igne impervio obseptus. Est in Babylonia campus interdiu flagrans. Plin. II, 109. & ibidem tractus naphthæ plenus. Apud eundem & Curtium, & Strabonem, Plut. in Alexandro. Illi igitur ignes innuunt Paradisum combustum, ut Sodoma. *Grotius.*

Velut exules.] Atque heic desinit seculum aureum gentilium, & argenteum incipit. Ita enim felicem illum statum vocarunt, cum tamẽ vix unius diei fuerit. *Horn.* Illud autem exilium tale erat, ut eo proprietas rerum mundanarum, ante lapsum collata, non amitteretur. Qualem Saturni ævo fuisse scribunt veteres, & cujus postea in Saturnalibus vestigium mansit. Iustin. lib. XLIII. *Erant omnia communia, & indivisa omnibus, velut unum cunctis patrimonium esset.* Ac talis usus universalis juris, erat tum vice proprietatis. Nam quod quis sic arripuerat, id ei alter, nisi per injuriam eripere non potuit. Similitudine hoc intelligi potest ea, quam Cicero de Finibus III. habet: *Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occuparit.* Neque is status durare non potuit, si aut in magna simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se mutua quadam eximia charitate. *Grotius.* Tradunt autem Talmudici, sex præcepta Adamo tradita, quæ sunt: DEUM *colunto. Iura mortalibus dicunto. Sanguinem non fundunto. Idola non colunto. Nec rapinas exercento. Incestus vitanto.* De quibus infra in Noacho. *Cunæus.*

Cain atque Abel nascuntur.] Cain & Abel diversis sese studiis dedisse dicuntur, alter agricola, alter pastor. Ad eos igitur haud dubie referenda origo omnium earum rerum, quæ ad explendas hominum necessitates requiruntur. Cogita enim quascunque voles, aut pastor eas aut agricola abunde suppeditat. *Boxhornius.* Ab hoc tempore privata rerum dominia cœperunt. Hinc Abeli pecora & compascua sua. Caino agri & sua sata. Inde permutationes, emtiones, venditiones, & præter pondera ac mensuras, agris & compascuis termini seu limites accessere. Et de Caino ajunt, ὅρους γῆς πρῶτος ἔθετο, *terminos agris primus posuit.* Seldenus Mar. Claus. lib. I. c. IV. Quod vero Suidas scribit, Abelem fuisse παρθένον, cœlibem, id non alio fundamento nititur, quam quia ἄτεκνος in Scripturis est. Certe non admodum juvenis fuisse videtur, cum eum frater vita spoliaret. *Horn.*

Cain impius, fratrem interemit. Filium Enoch habuit, à quo primum civitas condita est, auctoris nomine vocitata. Ex hoc Irad, atque ex hoc Maviaël nascitur. Hic Mathusalam filium habuit, isque Lamech genuit, à quo juvenis quidam occisus traditur, nec tamen

Fratrem interemit.] Καὶ τὸ νεκρὸν αὐτοῦ ποιήσας ἀφανῆ, λήσειν ὑπελάμβανεν. *Iosephus.* Latinus, Samaritanus, Syrus, Hierosolymitanus, Ionathan, foras productum, & in agro occisum innuunt, & hic posterior etiam colloquium refert. Ex hac cæde orta est illa secessio filiorum Dei & hominum: id est, Sethitarum & Kainitarum, de qua mira Aben-Batrich Arabs Mss. apud Seldenum tradit: *Sethi familiam montem, in quo Adam sepultus; Kaini vallem, in qua Abel occisus, occupasse, tam infensis odiis, ut Sethiani per* SANGVINEM ABELIS *jurarent, non se in vallem ad Kainitas descensuros.* Inter Kainitas autem omnis generis scelera invaluerunt, ut Poëtæ sub ferreo seculo innuunt.

Filium Enoch.] Ex sorore eademque uxore sua, quæ Save seu Azaa Epiphanio; Chrysostomo Ripha. *Grot.* Atque hic est Græcorum *Inachus.* Inachus in Græcia Regum antiquissimus. Idem primam urbium, Argos struxit. Retinuerunt igitur verum nomen Enochi, sed urbis, pro ingenio suo, mutarunt. *Horn.*

A quo primum civitas condita.] Atqui non à filio, sed patre Caino, urbs structa, ut Moses habet. Hæc urbs sita fuit in regione Nod. Illa ad Orientem Paradisi. Ergo in Transtigridanis regionibus, non vero in Syria ad montem Libanum, ut author Historiæ Scholasticæ, Nauclerus, & alii volunt. Neque etiam in Arabia deserta, ut Iosepho visum. Haud dubie vero & aliæ tum urbes conditæ, quarum in sacris Scripturis nulla præterea mentio, à profanis una adhuc, *Ioppe*, nominatur, ante diluvium condita, ut Plinius, Mela, Solinus tradunt. *Horn.*

Mathusalam.] Hebr. Mathusael, ne cum Mathusala ex Sethi posteritate confundatur. *Drus.*

Lamech.] Moses Gerundensis ait, hunc Lamechum fuisse virum sapientem, qui docuerit maximum natu artem pastoritiam, & proximum ab eo musicam, tertium vero artem poliendi ferrum & æs. *Idem.*

Occisus traditur.] Νεανίσκος adolescentulus. Sic Hier. & LXX. Verba sunt, *Occidi virum & juvenem*, id est, virum juvenem. Nam unum duntaxat occisum fuisse, præter Severum nostrum, Theodoretus & Augustinus prodiderunt. Alii duos occisos volunt: sunt etiam qui referunt, *non occidi virum.* Quidam, *occidam*, id est, occidere possem si vellem, tantum in me roboris. Qui vertunt (Oncelos in his est) *non occidi virum, &c.* verba Mosis legunt cum interrogatione, *occidi virum?* quasi dicat, minime. Multi fabulantur occisum fuisse ab eo Cainum, & deinde alium juvenem, ductorem ejus. Hunc Thubal-Cain fuisse conjiciunt. Fabula refertur à Salomone Iario Ebræo, & in Fasciculo temporum, & apud Rabanum Strabumque & alios. Locus autem est Gen. 4, 27. Quem sic ex Ebræo non male convertas, *occidi virum pro vulnere meo, & juvenem pro livore meo.* ילד puer, adolescens, juvenis, à nascendi conditione. Sæpius ætatis est. Aliquando natum denotat, ut quidem sumitur ea vox in illo Plauti, *natus nemo in ædibus.* Idem.

Nec tamen nomen refertur occisi.] In textu sacro. Cæterum interpretes nonnulli eum nominant Thubal-Cain, ut dixi-

men nomen refertur occisi: quod quidem futuro mysterio fuisse præmissum à prudentibus æstimatur. Igitur Adam, post necem filii minoris, Seth filium procreavit, cum jam tricesimum & ducentesimum annum ætatis implesset. Vixit autem annos IↃCCCCXXX.

Seth

diximus. Quod non videtur mihi verisimile, cum dicat puerum vel juvenem, vel, si mavis, adolescentulum. Dixisset enim certe natum meum, aut filium meum. Nam unus ex filiis ipsius erat. Iam quod de Caino comminiscuntur, æque vanum videtur. Siquidem Caino nota apposita fuit, ne, si quis in eum incidisset, occideretur, Genes. IV, 15. *posuitque Dominus in Cain signum, &c.* Idem.

Futuro mysterio.] Quod fuit, ut peccatum Lamech, id est, omnium hominum, effusione sanguinis Christi lueretur. *Sigon.* Alii: ut Cain septima, ita Adami peccatum LXXXXII. generatione per Christum, lueretur. *Hieronymus.* Quæ mysteria nulla specie veri ex Scripturis deducta, meræ ineptiæ sunt, & περιεργίας.

Adam post necem filii minoris.] Tarich Musulmannicum, nescio cujus præterea filii Adami, عبد الحارث Abdoleharitz meminit. Quem Meccam vel Medinam, ad cæteras Muhammedis nugas, mittamus. *Horn.*

Seth filium procreavit.] Præter hunc, & alios duos, qui præterea in sacris memorantur, putatur genuisse filios triginta. Qua in sententia fuit B. Augustinus, ut patet ex libris de civit. Dei. Sed Methodius centum filios edidisse tradit. Mirum unde habeat. Filias quoque absque dubio multas procreavit. Samuel Solem in Iohasin fol. 134, pag. 2. *Postquam genuisset Seth, genuit filios & filias, secundum opinionem gentium* (Christianorumque) *sexaginta.* Philo in libro Antiquitatum, *Initio mundi Adam genuit tres filios & unam filiam. Vixitque postquam genuit Seth annos* DCC. *& genuit filios* 12. *& filias* 8. Drusius.

Cum jam tricesimum & ducentesimum.] Consentit Iosephus. Ebræi codices habent, *tricesimum & centesimum.* Sed paullo pòst, ubi Adam dicitur vixisse post genitum Seth, annos septingentos, iidem referunt octingentos. ita conveniunt in numero annorum, quibus vixit Adam. Vide Gen. 3, 2. *Idem.* Quo autem anni genere tum usi sint homines, certo non constat. Credibile est, adhibuisse CCCLX. dierum, quos identidem intercalaribus augerent. *Calvisius.*

Annos IↃCCCC XXX.] Præter testimonia hujus longævitatis, quæ apud Iosephum extant, etiam Varro ex historiis notavit, antiquos ad mille annos victitasse: sed male ipse pro annis accepit menses, in quo nihil esset mirandum. Vide Lactantium Instit. lib. II. 13. *Grotius.* Volunt autem Adamum eo sepultum loco ubi crucifixus Dominus. Chrysostomus ex aliorum opinione, inter quos Athanasius, hoc refert. Epiphanius in eo loco cranium Adami repertum narrat. Fabulæ origo inde. Adam nomen collectivum est. In eo igitur loco fuerunt crania Adam, τῶν ἀνθρώπων. Hinc dictus locus, Κρανίου τόπος. *Heinsius.*

Seth vero Enos.] Hujus ævo Idololatria cœpit. Tertull. l. *de Idololatria.* Quod ex loco Genes. IV, 26. probant: ubi dicitur: אז הוחל לקרא בשם יהוה. Id est, *tunc cœptum est profanari invocando nomen Domini.* Et ita capiendum locum, ex Chaldæis, Arabibus, Latinis, *Seldenus Proleg.* de Dîs Syris probat.

Nomi-

Seth vero Enos, Enos Cainan, Cainan Malaleel, Malaleel Iared, Iared Enoch genuit: qui ob justitiam translatus à Deo traditur. Hujus filius Mathusala dictus est, qui Lamech genuit: ex quo Noë natus, justitia egre-

Nomina autem Idolorum ante diluvium, satis portentosa, recenset Alcoranus, *Azoara* LXXXI. Quæ sunt VVadda, Suloaha, Iagocak & Nacera. Alii locum *Gen.* IV, 26. capiunt de vero & solenni cultu Dei. *Drusius.*

Enos Cainan.] Hujus Cainanis sepulchrum Alexandro Magno ostensum fuisse, *Zacuth* in Iuchasin tradit. Multa de eo Iudæi fabulantur; ut quod in India sepultus fuerit, & super totum mundum regnarit. Eundem prædixisse futurum diluvium; eamque Prophetiam in lapideis tabulis, scriptura Ebraica, scripsisse. De quibus fabulis citant Epistolam Alexandri Magni ad Aristotelem scriptam, quæ extat in Historia Ebraica lib. II. c. II. *Drus.* Tarich Regum Persiæ, & Alcoranus, hunc Enochum Idris vocat ادريس & Muhammed eum in quarta sphæra cœli, Solis, à se repertum scribit. Iudæi eum in Angelum quendam Mitatron transformant, quem Ionathan in Targum vocat ספרא רבא scribam magnum, quasi Cœlitum secretarius esset. *Schickardus.*

Enoch.] Mentio hujus in epistola Iudæ Apostoli, ℣. 14. *Prophetavit autem de his septimus ab Adam Enoch, dicens, ecce venit.* Duplex Enochi liber olim circumlatus. Vnus apocryphus plane & fabulosus, teste *Augustino* l. XV. c. D. c. 21. Alter is fuisse censetur, quem Iudas citat; & quem Iudæi approbantes olim legebant. Verum Iudas nullius libri ab Enocho scripti, sed tantum Prophetiæ meminit. Vide *Drusii Hanochum.* Hunc fabulæ Græcorum Ἀννακὸν indigetarunt. De quo talia narrantur: *Ἦν δέ τις Ἀννακὸς, ὃς ἔζησεν ὑπὲρ τὰ τριακόσια ἔτη. Ἐδόθη δὲ χρησμὸς,* ὅτι τούτου τελευτήσαντος πάντες διαφθαρήσονται· οἱ δὲ Φρύγες ἀκούσαντες ἐθρήνησαν σφόδρα, ἀφ᾽ οὗ ἡ παροιμία· τὰ ἐπὶ Ἀννακοῦ κλαύσειν. Quod hic Annacus vixisse traditur supra trecentos annos, & prior diluvio fuisse, hoc etiam Enocho convenit, quem Scriptura narrat trecentos sexaginta quinque annos habuisse, cum de medio sublatus est, & inter homines desiit comparere, eo modo, quo Deo placitum est. *Salmas.*

Translatus.] Samaritam: *Accepit eum Angelus ejus.* Onkelos: *Non occidit eum Deus*; id est, non passus est mori. Ionathan: *Sublatus fuit, & adscendit in cœlum ex mandato coram Domino.* Arabs ad Hebræos: *Translatus est in paradisum.* Iosephus: *ἀνεχώρησε πρὸς τὸν θεόν. Grot.*

Mathusala.] Obiit ante diluvium septem dies, ut Samuel Solem in Iohasin tradit. Salmanticensis, *Annus diluvii erat 1656. eo implevit Mathusala justus annos suos, & mortuus est paullo ante diluvium.* Et mox, *Deus expectavit adhuc septem dies, quibus durabat luctus Mathusalæ: post adduxit super eos aquas diluvii.* Quæ habentur & in Bresith rabba sectione Noach ad locum: *Et fuit post septem dies*, his verbis concepta: *docet hic locus Deum suspendisse septem dies luctus ipsius Mathusale justi, ut facerent pœnitentiam, & non fecerunt.* Drus. Ex vitiosa LXX. computatione sequitur, eum XIV. annis supervixisse diluvio. Quod solum sufficit ad illorum numeros confutandos. *Horn.*

Lamech.] Sepultus fuit anno mundi 1555. ut est apud Salmanticensem. Quod aliis examinandum relinquo. Nam in eodem,

egregius, & præ cæteris mortalibus, Domino carus acceptusque. Qua tempestate, cum jam humanum genus abundaret, Angeli, quibus cœlum sedes erat, speciosarum forma virginum capti, illicitas cupiditates appetierunt: ac naturæ suæ originisque degeneres, relictis superioribus, quorum incolæ erant, matrimoniis se

eodem, *Mathusale sepeliit filium suum quinquennio ante diluvium.* Quæ si vera, sepultus fuit ann. mundi 1650. *Drusius.*

Noë.] Hic est Poëtarum Deucalion, & Saturnus. Quod ex sequenti diluvio, & terrarum distributione, clarius patebit. Abydeno apud Eusebium IX. ϖϱϰ. Sisithrus, id est, ut vox ostendit, Saturnus, dicitur. Persis *Adam Assani*, secundus Adam. *Horn.*

Abundaret.] Atque non numero tantum incolarum orbis impletus fuit; sed etiam urbibus, regnis ac Provinciis excultus. Nec nobis orbem antediluvianum incultiorem fingere debemus, quam post diluvium fuit. Opida, urbes, pagi, palatia, gulæ auriumque oblectamenta, tum artes ac studia, excellentissime floruerunt. Denique qualis post diluvium per CIↃ IↃC. annos, orbis fuit, talem & ante diluvium, tanto temporis spatio, fuisse, existimandum est. Sed an America quoque ante diluvium habitata? Ita *Opmeerius* in Chronologia, & *Lescarbotus* volunt, ille argumento fabulæ Atlanticæ apud Platonem: hic quod vel ibi creatus Adam, vel ea Noachi patria fuerit. Vterque nugas agit. Nam quamvis in immensum, non adeo tamen homines excreverant, ut etiam in novum illum orbem, toto Oceano remotum, se penetrarent. Imo ne omnes quidem nostri continentis regiones tam habitatæ: ac *Speedio*, Britanniam tum cultam fuisse dicenti, assensum præbere nondum possumus. Græcorum quoque Inachia, Pelasgica, Attica, Ægyptiorum atque Sinensium Dynastiæ priores, quæ in hoc tempus incidunt, fabulæ sunt. *Horn.*

Angeli.] Hujus sententiæ fuerunt ex Ebræis Iosephus & Philo: ex Græcis, Iustinus, Tatianus, Proclus, Athenagoras: ex Latinis, Tertullianus, Lactantius, hic noster. *Drusius.* Duo ex his memorantur in *Medras Ruth* & in *Habdala R. Aquibæ:* Aza & Azael. Tertius Machahaël est in libro *Iohasin.* Apud Originem v. contra Celsum, ex libro Henoch recensentur horum Angelorum LX. vel LXX. Sed ibi Gigantes cum Angelis confundit. *Idem.*

Speciosarum forma virginum capti.] Tradunt Rabbini Angelos liberis operam dare. *Pirke Eliezer. Angeli delapsi è cœlo viderunt filias Cain, quæ illo tempore nudæ incedebant, oculos stibio pingentes, more meretricum.* In Medrasoth R. Hanina: *Viderunt filii Dei Aza & Azael, qui duo angeli fuerunt, filias hominum.* Drusius. Et alibi apud Rabbinos: *Duo Angeli Aza & Azael concupiverunt filias terræ.*

Relictis superioribus.] Deturbatos Rabbini dicunt. Causa in *Medras Ruth:* quod Dominum suum accusarunt. In *Habdala R. Aquibæ*, quod secreta Domini sui patefecerunt.

Matrimoniis se mortalibus miscuerunt.] Nominatur in libro Iohasin Mahasael, sive Machasael ex filiis Dei, qui sub diluvii tempus rem habuerit cum uxore Chami, unde natus sit Sihon. Et relatum in libro pervetusto *Hazohar*, dictos angelos, quos filios Dei autor libri vocat, consuetudine usos Naamæ sororis Thubal-Cain, ex ea genuisse dæmones,

ſe mortalibus miſcuerunt. Hi paulatim mores noxios conſerentes, humanam corrupère progeniem, ex quorum coïtu Gigantes editi eſſe dicuntur, cum diverſæ inter ſe naturæ permixtio, monſtra gigneret. Quibus rebus offenſus Deus, maximeque malitia hominum, quæ ultra modum proceſſerat, delere penitus humanum genus decreverat. Sed Noë, virum juſtum, vita in-

nes, quos Shedim appellant, & ſpiritus malos, qui nunc in mundo. *Druſius.* Vera ſententia eſt, connubio tum permixtos Cainitas & Sethitas, quorum illi impii, hi pii. Atque ſic generalis quædam ἀποστασία contigit. *Horn.*

Gigantes.] Hi ſexaginta fuiſſe perhibentur. Nam ſcriptum ibidem: *hi ſunt potentes:* & alibi, *ſexaginta potentes circum eam.* Quot in terra, totidem erant in cœlo. Videndus Manahem in Geneſin. Ionathan gigantes etiam angelos fuiſſe opinatur, qui è cadendo Nephilim dicti ſint, quod videlicet è cœlo deciderint. Verba ejus habentur Gen. 6,4. ad locum, *& gigantes erant in terra.* quem ſic interpretatur, referente Manahemo, *Sambazai & Azael ceciderunt è cœlis, & erant in terra in diebus illis.* Vocantur à Moſe Nephilim, ut alii exiſtimant, à cadendo, ut ego, ab irruendo. Naphal enim & irruere ſignificat. Etymo huic firmando eſt interpretamentum Aquilæ Pontici, ἐπιπίπτοντες, irruentes, quod male Hiero. exponit, *cadentes.* Alibi gigantes vocantur Emim, à terrendo; ut Gibbarim, à robore, & Enacim, à torque, ut quidam volunt, quaſi torquatos dicas: item Raphaim & Zomzommim. Quod poſtremum linguæ Ammoniticæ eſt. *Druſius.* Ac haud dubie, plerique Dii, ex hac Gigantum proſapia, à Græcis periti ſunt. Nam *Thubal-Cain* Vulcanus eſt, *Iubal* Apollo. Sic & cum cæteris ſe res habet, quanquam nomina multum deflexerint. Et hoc Moſes vult, cum dicit: *eos ab omni ævo celeberrimos viros fuiſſe.* Atque horum ævum Heſychio κσαυλία dicitur, ſi vera ibi lectio, Ἡλικία. Quod ſi Λυκία, tum juxta eum, ſedes Gigantum Lycia fuerit, ſicut & in Bohemia, & Suedia ac Norvvagia, tractus quidam à Gigantum incolatu, nomen acceperunt. *Horn.* Huc pertinent ſegreges iſti dominatus, quorum Plato meminit III. de Legibus. Poſtquam enim exui æqualitas, & pro modeſtia, ambitio, vis, incedebat, provenere dominationes. *Tacitus* III. Annal.

Editi eſſe dicuntur.] Sic quoque Ioſephus, & eum ſecutus Ambroſius. Hæc opinio jam olim communi conſenſu doctorum exploſa eſt: qui tradunt gigantes procreatos fuiſſe ex generis noſtri ejuſdemque naturæ parentibus. Auguſtinus in quæſt. ſuper Geneſin. *De gigantibus, id eſt, nimium grandibus atque fortibus, puto non eſſe mirandum quod ex hominibus naſci potuerint, quia & poſt diluvium quidam tales fuiſſe repeririuntur, non ſolum virorum, ſed etiam fœminarum.* Fidem dictis adſtruit ætas poſterior, quæ gigantes dedit etiam ex mediocris ſtaturæ hominibus. *Druſius.*

Malitia hominum.] Hic fuit primus Σκυθισμός, ut Epiphanii voce utamur. Tranſierant enim homines in ferarum ingenia. *Senec.* IV. Nat. Quæſt. 30. Huc pertinent omnia quæ Græci de impietate hominum tempore Deucalionis, & cauſa deletorum Gigantum tradunt, de qua re elegans locus apud *Lucianum de Dea Syria.*

At-

innocens, destinatæ exemit sententiæ. Idem admonitus à Domino, diluvium terris imminere, arcam immensæ magnitudinis ex lignis contexuit: ac bitumine illitam, impenetrabilem aquis reddidit, qua ille cum uxore, ac filiis tribus, & totidem nuribus, est clausus. Volucrum etiam

Arcam.] תבה navigii genus absque remis & velis, arcæ in modum constructum tectumque. LXX. κιβωτὸν vocant: Iosephus λάρνακα: Chaldæi תיבותא, unde θίβωσις in Clemente Stromat. lib. v. Hujusmodi navigia vel ex ligno fiebant, ut arca Noë, vel ex papyro, ut scirpea illa rates, quæ Mosen infantulum vexit. Hanc LXX. interpretes θίβιν appellant, haud obscuro vestigio vocabuli Ebraici. *Drusius.* Id antiquissimum navium constratarum nomen, ex similitudine ad quam factæ erant. Sic de Danaë navigante Simonides, λάρνακι ἐν δαιδαλέᾳ. Historiam diluvii descripserunt plurimi gentilium, Berosus, Abydenus, Nicolaus Damascenus, & alii, citati Iosepho, Eusebio, Cyrillo. *Grotius.*

Immensæ magnitudinis.] Longitudinis trecentorum cubitorum, latitudinis quinquaginta, altitudinis vero triginta. Per cubitum autem Origenes ex traditione Iudæorum ait, Mosen intelligere cubitum Geometricum. Hanc opinionem approbat Augustinus de Civit. Dei lib. 15. cap. 27. Quam & ego probarem, nisi scirem Mosem ubique se accommodare ad captum vulgi. Quocirca non est credibile eum nunc locutum esse de cubito geometrico, cujus mensura eruditis tantum nota erat. Neque caussa est cur eo confugiamus, cum simpliciter numerus horum cubitorum, ut à Mose positus est, sufficiat ad omnes animantium species capiendas, & eorum in annum alimoniam, & spatium etiam reliquum supersit, ut docte Buteo rationibus geometricis & mathemathicis ostendit. Idem cubitos intelligit vulgares sive communes, quales erant hominum illius ævi. A quo non longe abit Gerundensis, qui Mosen loqui censet de cubito ipsius Noë. *Sed tamen*, inquit *cum ejusdem magnitudinis essent homines illius temporis, & multa essent animalia, arcam capere sine miraculo omnia non potuisse.* Drus. De arcæ forma Alcuinus in Genesin: *ut videtur*, inquit, *habuit quatuor angulos ex imo assurgentes, & eisdem paulatim usque ad summum in angustum attractis, in spatium unius cubiti fuit collecta.* Sed videndus Buteo qui omnium exactissime de arca commentatus est.

Ex lignis.] Ex lignis gopher, id est, lævigatis, ut nostra translatio habet; aut quadratis, ut LXX. quod Græce dicitur ἐκ ξύλων τετραγώνων, quæ insolubilia sunt. Gopher putatur esse cedri species, cariem non sentiens. Sed hæc omnia incerta sunt. Præstat ἐπέχειν, quam temere aliquid affirmare. Vox Ebræa non reperitur alibi. R. Levi scribit esse lignum quod longo tempore durat. R. Abraham Hispanus, *nomen est ligni levissimi.* Eadem scribit R. David. *Drusius.*

Ac bitumine illitam.] Haud dubie arca in Babylonia, vel vicinis locis structa, ubi bituminis magna copia, quo etiam ad struendam turrim usi sunt. Iosephus in aliam Provinciam, procul ab impiis, secessisse Noachum vult, & ibidem arcam struxisse. Quod non videtur, cum impiorum opera tam vastam molem struxisse oportuerit. *Horn.*

Cum uxore.] Quam Berosus Annii Tyream vocat, & Vestam, sive Estham.

Totidem nuribus.] Quarum nomina apud

etiam paria, itidemque diversi generis bestiarum, eodem claustro recepta. Reliqua omnia diluvio absumpta. Igitur Noë, cum jam imbrem destitisse, ac quieto in salo

apud eundem hypobolimæum *Pandora, Noela* & *Noegla*. Sed Pandora Græcum nomen, atque Deucalionis mater. Alii Sibyllas, quæ Chaldæis Sambethæ, pro his habent. Erythræa lib. III. profitetur, se Noachi nurum esse:

Τοῦ μὲν ἐγὼ νύμφη, ἀφ' αἵματος
αὐτοῦ ἐτύχθην.

Eadem libro I. in diluvio & arca cum Noach se fuisse dicit. Sed sublesta horum carminum fides, non minus quam scriptorum Mercurii Trismegisti, & vel ex parte suppositirtia, vel admodum interpolata sunt. Id quod à partibus factum putant, convincendis Ethnicis. Apud Eusebium sane, IV. de vita Constantini, Sibylla Erythræa se Apollinis sacerdotem, sexto post diluvium seculo, fuisse refert. Atque hic desinit tempus Varronis ἄδηλον, quod Rabbini *inane* vocarunt, ob exiguam rerum eo gestarum notitiam. *Horn.*

Reliqua omnia diluvio absumpta.] Etiam altissimi montes aquis obrui. Vt frustra Thessaliæ & Athamaniæ juga exceperint Græci, Solino teste, & absurdius Ægyptum suam Ægyptii. *Diod.* Memoria hujus cladis, tum in Græcia, tum, quod mireris, in Barbara America superfuit. Peruani tradunt, totum genus humanum diluvio exstinctum. Septem tantum Incas, in specu Pacaritambo, evasisse, & ab iis instauratum genus humanum. Vt causa nulla sit, cur hoc de particulari illarum regionum diluvio accipiat Acosta, cujus in rebus Peruanis ignorantiam, non semel Inca Garcilasso castigat. Quanquam & particularia ejusmodi passim diluvia. Quale illud; in quo homines in montibus, speluncis, scaphis & arboribus evasisse dicunt, teste Zarata, Gomara, Lerio. Et inundatio Cimbricæ Chersonesi, facta Aristotelis ævo. *Horn.* Vnus omnino Græcis cognitus fuit Cataclysmus, quẽ male in duplicem Phoronei & Deucalionis distinxerunt. Eum adumbrarunt ex Sacra Scriptura. Omnia pariant, causa, res ipsa, & rerum circumstantiæ. Habes hominum malitiam, arcam, montem, in quo substitit. Nonnulli etiam emissarum avium meminere. Tempora sola non conveniunt, quia Phoroneus & Deucalion æquales Mosi traduntur. Græci inaudiverant de Noachi Cataclysmo & eum Phoroneo, vel Deucalioni suo adscripserunt, quia majorem hominum antiquitatem non noverant. Sed auctores omnes Christiani, ut eos Cataclysmos Græcos componerent cum Noacio, πατρικοὺς fuisse defendunt, ut veritati eorum nihil detraherent. *Salm.* Græci Christiani credunt plures quam octo personas, intra arcam fuisse salvatas, nimirum filias Noachi & generos. Constantinus Manass.

Τῷ Νῶε δὲ συνέπλεον υἱοὶ καὶ θυγα-
τέρες
Γυνὴ, γυναῖκες τῶν υἱῶν, νυμφίοι
θυγατέρων.

Sed Petrus I. Epist. III, 20. Octo tantum meminit. Tarich Musulmannicum, à Kainan, magno Rege totius mundi, præter Mahalelelem, aliam deducit lineam per quendam Kajomarthis, usque ad Reges Persicos, quasi ea pœnas universalis diluvii extra arcam effugerit. Et crassius nugantur Iudæi, dum Ogum Gigantem quendam credunt, vel proceritate sua, vel quod ob ferventes aquas arcæ inequitaret, evasisse. Nicolaus quoque Damascenus dicit, in monte Baris multos profugos, præter eum qui arca vectus, servatos. *Schickardus.*

Ratio

ſalo arcam circumferri intelligeret, ratus id quod erat, aquas decedere, corvum, primum explorandæ rei gratia, eoque non revertente (ut ego conjicio, cadaveribus detento) emiſit columbam. Quæ cum conſiſtendi locum non reperiſſet, reverſa eſt. Rurſum remiſſa, folium olivæ retulit, manifeſtum indicium, nudari cacumina arborum. Tertio demum emiſſa, non rediit: unde animadverſum aquas deſtitiſſe. Ita Noë arcam egreſſus eſt. Id geſtum à mundi exordio, poſt an-

nos

Ratus id quod erat, aquas decedere.] Arca monti Armeniæ impacta hæſit. Inde menſura quindecim cubitorum, quibus altiſſimos montes undæ ſuperarunt, ſumta eſt. Quia nimirum arca veſtigium retinuit, quota ſui parte undis immerſa fuerit. *Calviſ.*

Corvum.] Die XVII. Aug. Feria prima. *Idem.*

Eoque non revertente.] Cauſam reddit *Druſius* in Proverbiis ſacris, adagio: *Corvus nuncius*, & Miſcell. Cent. I. c. 3.

Vt ego conjicio.] Conjectura hæc ſumpta eſt à natura animantis, quæ cadaveribus veſcitur. Intelligit autem cadavera ſubmerſorum. *Druſius.*

Cadaveribus detento.] Auguſtinus: *Quæritur, utrum corvus mortuus fuerit, an aliquo modo vivere potuerit? Si enim fuit terra ubi requieſceret, ſimiliter columba requiem inveniſſet. Vnde conjicitur quod cadaveri potuit corvus inſidere, quod naturaliter refugit columba.* Idem Alcuinus, Iſidorus, Lyra tradunt.

Columbam.] Emiſſa eſt XXIV. Aug. feria prima. *Calviſ.*

Rurſum remiſſa.] Sigonius, Giſelinus, Druſius: *rurſum emiſſa.* Retinendam putem vulgatam lectionem. Nam non inſolitum Sulpicio, ita loqui. Sic paulo poſt: *rurſum reverſus.* Horn. Factum hoc ultimo Auguſti feria prima. *Calviſ.*

Folium Olivæ.] Auguſtinus de Doctrina Chriſtiana l. 2. cap. 16. *Oleæ ramuſculo, quem rediens ad arcam columba pertulit, ſignificatur pax perpetua. Nam novimus & olei lenem attactum non facile alieno humore corrumpi, & arborem ipſam frondere perenniter.* Et Prudentius:

Nuncia diluvii jam decreſcentis ad arcam
Ore columba refert ramum viridantis olivæ:
Corvus enim ingluvie per fœda cadavera captus
Hæſerat, illa datæ revehit nova gaudia pacis.

Druſius.

Noë arcam egreſſus eſt.] In Armenia. Loco nomen ἀποβατήριον. Epiphanius montes hos medios inter Armeniam & Cardyæos facit. Ipſum montem in quo arca ſubſiſtit, Lubar vocat. Hæc ex antiqua traditione petita ſunt, quam Ioſephus antiquitatibus ſuis inſeruit. *Fertur*, inquit, *navigii hujus pars quædam, adhuc in Armenia, apud montem Cordyæorum ſupereſſe, & quoſdam inde bitumen abraſum, deportaſſe.* Nicolaus Damaſcenus nomen montis aliud tradit: *Eſt*, inquit, *ſupra ipſam Minyada magnus mons in Armenia, nomine Baris, in quo multos diluvii tempore ſervatos ferunt; ac quendam arca tectum in hujus vertice hæſiſſe, ac reliquias lignorum longo tempore duraſſe.* Quem locum Druſius illuſtrans: *Baris*, inquit, *Heſychio* πλοῖον

eſt,

nos (ut ego comperio) II. CC. *duos & quadraginta. Ac primum Noë aram Domino statuit, hostiasque ex volucribus immolavit. Mox à Domino cum filiis benedicitur: præceptumque accepit, ne sanguine vescere- tur,*

est, unde monti nomen, fortasse quem & Imbarum & Nibarum & Iubarum dici, vir quidam doctus annotavit. Montes quos Epiphanius Cardyæos vocat; Curtio Gordyæi, Stephano Gordochi, Xenophonti & Diodoro Carduchi. In Targum Kardu, eliso more Aramæorum ה. *Drus. ad Gen.* Gens hodieque Kurdi, qui Chaldæi dicuntur. Apud Pottã, oppidum Armeniæ, est mons altus, in quo dicitur arca requievisse. Dicunt neminem eo adscendere potuisse, præter unum Sanctum Iokemo, qui eo adscenderit. Armenii montem illum vocant Asse Masis, vel Messis Saur. Tureis Augri daugh. *Purchas.* Multi præterea antiquorum, ut Theophylus Antiochenus lib. III. Epiphanius contra Nazaræos, Isidorus XIV. Orig. I. eandem sive fabulam, sive historiam habent. Sed quicquid ejus fuit, Califa Omar abstulit, ac pro tabulato templi à se structi adhibuit. Benjamin in מסעות.

II. CC. XLII.] Sic Græci. Iosephus II. IↃCXL. Hebræis CIↃIↃCLVIII. Nam à condito mundo ad diluvium sunt anni exacti, CIↃIↃCLVI. cum diebus XLVI. Cœpit autem diluvium cum præteriisset ex anno CIↃIↃCLVII, mensis unus & dies sedecim. Egressus est ex arca XII. Decẽb. feria prima, anni CIↃIↃCLVII. adhuc currentis. *Calvis.*

Aram Domino statuit.] *Misna Talmudica* titulo Zebachim, seu de sacrificiis cap. XIV. *Antequam tabernaculum constructum est, altarium seu excelsorum usus licitus fuit. Atque sacro ad ea fungebantur munere primogeniti.* Addunt antiqui, etiam urbem à Noacho in Araratæis sive Gordæis montibus, nomine ثمانين, structam; cujus tum Nubiensis, tum Elmacinus, præter alios, meminêre. Rabbini hanc aram in monte Moria exstructam volunt. *Salmantic.* Quo nihil ineptius. Nam ubi egressus, ibi altare struxit. Res clara. *Horn.* Hic incipit secunda hominum ætas, quam Augustinus secundo diei creationis comparat. *Sigon.* Secunda ætas mundi à diluvio ad Abrahamum, complectitur generationes decem, annos CCXCII. *Beda.*

Ex volucribus.] Imo ex omnibus mundis animantibus. Gen. VIII. Ante diluvium incruenta tantum sacrificia fuisse, & lacte frugibusque litatum, volunt Porphyrius, Pausanias, Plato, Empedocles. At Thalmudistæ omnino illis primis temporibus, antequam carnibus homines vescerentur, holocausta in usu fuisse putant, unde nihil ad homines perveniret, & per quæ Deus vitæ ac necis Dominus agnosceretur. *Grot.*

Præceptumque accepit.] Gen. IX. Talmudici septem præcepta filiis Noachi data esse narrant, quibus carere vita hominum nequibat. Quare vis eorum tam late ad omnes pertinuit, ut qui ea nescirent, hos interficere in bello, & ex hominum communione tollere jussi sunt Israëlitæ. Sex priora etiam Adamum accepisse volunt. Septimum Noacho additum fuit: MEMBRVM VIVI ANIMALIS NE COMEDVNTO. *Cunæus.* Volunt autem Patres quidam, ut Basilius & Origenes, esum carnium demum post tempora diluvii cœpisse, cum hactenus frugibus homines victitassent. *Horn.*

Ne sanguine vesceretur.] Moses Ægyptius in *More Nebuchim* tradit, Zabios, qui Chaldæi, aversari sanguinem. *Magi tamen*, inquit, *eum edebant, cum aut dæmonibus conjungerentur, aut ex illis fu-*

tur, aut sanguinem hominis effunderet: quia mundi primordia, mandati istius liber, Cain maculaverat. Igitur vacuo tum seculo, ex filiis Noë Sem fuit. Tres enim

tura prædicerent. Ideo tam severe ejus esum Lex prohibuit; tanquam Idololatriæ speciem. Ac notus mos, per haustum sanguinis, secretissima fœdera ac conjurationes firmandi, ac Troglodytarum, Scytharum, aliorumque sanguinolentia nota. Quæ fœda & immania sunt. *Horn.* Ante diluvium jus quidem homini in animalia fuit, ut lacte, lana, & mortuorũ suo fato exuviis uteretur, non ut in cibum ea verteret: quod jus antiquissimum, etiam quædam gentes, post diluvium servarunt, teste Hieronym. II. adv. Iovinianum, & Porphyrio. Carnem autem cum sanguine comedere, est comedere botulos eruore distentos, ut *Tertull.* in Apolog. loquitur, & si quæ his similia. Sic Mosen intellexere Apostoli Actor. XV. ℣s. 9. qui addunt τὰ πνικτά. *Grot.*

Sanguinem hominis effunderet.] Non tantum homicidia condemnantur hoc loco, tanquam à judicibus punienda: sed & jus talionis naturale indicatur, quod obtinuit antequam judices constituti essent. Nam cum jam ante diluvium, Gigantum ætate, promiscua invaluisset cædium licentia, post diluvium, ne mos idem invalesceret, Deus quod natura non iniquum esse dictabat, & ipse permisit, ut insons esset qui homicidam occidisset, quod postea summas ob causas, ad judices solos, restrictum est. *Idem.*

Mandati istius liber.] Quoad legislationem & punitionem; non etiam insitam naturæ legem. Nam lex nulla, quæ cædem prohiberet, tum extabat. *Drus.* Talmudici tamen tradunt, hanc inter sex leges Adamo datas, unam fuisse; Sanguinem ne fundunto. *Horn.*

Seculo.] Id est orbe. Vox Ecclesiastica, quam expresserunt ex עולם. *Idem.*

Tres.] Opinio quorundam est, maximum natu fuisse Iapheth, minimum autem Cham, & inter hos medium Sem: qui tamen Gen. V. 32. & X, 1. primo loco recensetur. Respondent hoc fieri propter dignitatem eorum qui ab ipso descenderunt. Hæc opinio firmatur tribus locis Scripturæ. Primus est Genes. X, 21. qui tamen aliquid ambiguitatis habet. Quippe tam potest reddi, *fratre Iapheth majore:* quam *fratre Iapheth majoris,* id est, maximi natu. Alter est Gen. IX, 24. *& cognovit quæ sibi fecisset filius minor,* sive minimus natu. Nam loquitur de Cham. Sed potius ut sermo sit de Chanaan; in quem maledictio stricta. Sequitur enim, *ecce maledictus Chanaan.* Tertius est Gen. XI. 10. *Sem erat centum annorum quando genuit Arphaxad, biennio post diluvium.* Ecce, ait Sem biennio post diluvium egisse annum 100. Noë autem cœpit gignere anno ætatis 500. Igitur non Sem maximus natu, sed Iapheth. Nam Cham minimus erat, ut diximus. *Drus.* In *Sanhedrim* cap. VIII. Sem major fuit Chamo anno uno; & Cham major Iapheto anno uno. *Gerundēsis* putat, Cham ultimum fuisse filiorum Noæ. Musulmanicum Tarich quartum Noachi filium facit كنعان Kenaan sive Canaan: Vnde apparet Orientales verba Genes. IX. ℣s. 24, 25. aliter accipere ac nos. *Schick.* Berosus Annianus quartum facit Tuisconem; & alios XXX. Titanas, à matre Titaa dictos, addit. λῆρος λήρων. *Horn.* Ac manifestum est, Iovem, Neptunum, Plutonem à tribus his petitos. In Oriente Iupiter, in Occidente Pluto, secus mare Neptunus regnarunt. *Euhemerus* apud Lactantium.

Sem.] Græce Σῆμος; quod obvium in Athenæo, lib. III. & est ibi nomen Authoris cujusdam. *Drus.* Arabes

enim habuit, Sem, Cham, Iapheth. Sed Cham, quod sopitum vino patrem riserat, maledictum à patre meruit.

bes الشام vocant. Melchisedekum fuisse falsum, de quo paulo post. *Horn.* Hunc primogenitum faciunt, præter dictos, Augustinus, Cajetanus Vatablus. Contra alii, primo loco poni, ob prærogativam. Quemadmodum Isaacus Ismaëli, Iacobus Esavo præponatur. *Horn.*

Cham.] Vel Ham. Nam est Heth in scriptura Ebraica. Hieronymus, *Septuaginta pro Ham, χὰμ scribunt, exprimentes duplicem aspirationem litteræ Heth per χ̃: à quo & Aegyptus usque hodie Aegyptiorum lingua Ham dicitur.* Drus. Hic est Iupiter AMMON, in Libya cultus, & regio Καμμολὼν apud Strabonem & Suidam. *Horn.*

Iapheth.] Græcis Iapetus. Nam literam ◆ alii ut ϖ, alii ut φ pronunciant. *Hieron.* ad Daniel. Sic ex Iosepho fecerunt Ἰάσηπος. *Drus.* Ex Iaphet *Iupiter* factum, sicut ex Cham *Ammon.* Latini cum originē non viderent, suum Juvantem Patrem, orbi obtruserunt. *Horn.*

Sopitum.] Hoc non habetur diserte in textu sacro. Tamen ex iis, quæ ibi habentur, Doctores colligunt, eum derisisse patrem. Quidam existimant non ipsum risisse, sed filium ejus Chanaan. Qua de re traditio fuit apud veteres, cujus meminit doctissimus Theodoretus in Genesin. R. Salomo: *Sunt ex doctoribus nostris qui dicunt Chanaan primum vidisse, patrique suo indicasse.* Abenezra, *Cham vidit, nec texit patrem. Quod cum audisset Chanaan fecit aliquid quod in historia reticetur. Nam de illo capiendum: Quæ fecisset ibi, &c.* Drus.

Vino.] Non assentior iis qui ex hoc loco colligunt vitis primum repertorem fuisse Noam. Quin fabulam esse reor quam hoc loco in Chronico suo refert Ioh. Naucleius, videlicet hircum quendam, cum eum in Coricum Ciliciæ montem emisisset, inventas labruscas gustasse, ex eoque ebrium factum, reliqua animantia cornibus petiisse. Quo animadverso, Noam conjectantem quod erat, vino vim aliquam singularem inesse, labruscam sanguine leonis, porci, agni, simiæque inseruisse, ex eoque vitem enatam: unde postea vinum expresserit, quo gustato inebriatus sit, ut Scriptura testatur. *Drus.* Ignoravit Noë vini usum, & cum neque alium bibentem vidisset; neque ipse expertus esset, incaute ab ipso læsus est. Inebriatus enim est, non quod vinosus esset, sed quod inexpertus mensuræ assumendæ. *Basilius.* Ex hac opinione factum est, ut multi existimarent, Noachum esse IANUM, vel οἰνότριαν, ita dictum quod vini repertor. Sed probabilius est, Ianum esse ipsum Ionem Græcorum, id est, *Iavanem*, qui Græcæ ac Latinæ gentis author est. *Horn.*

Maledictum.] In filio Chanaan. Quidam censent ipsum filio maledixisse, quod pater ante à Deo benedictus fuisset. Sic enim certe legimus, *Gen.* IX, I. benedixit Noacho & filiis ejus. *Drus.*

Chus.] Vnde Κίσσιοι Æschylo apud Strabonem, regio Κοσσαία Stephano. Suntq; ex posteris Chusi, quorum regio Susiana, hodie Cusistan, cujus metropolis Achvaz, quod est pluralis Arabum à خوز, pro quo ipsi dixerunt هوز & in plurali اهواز. *Arabes.* Chaldæis Cuth, unde Cuthæi Samaritani. Targum Ionathani Chus in Arabia ponit, quæ regio hodie Irac Arabiæ dicitur, ubi Basra & Cufa. Est & Ægypti Vrbs قوس vel قوص, in Thebaida vel Saida, ad Orientalem ripam Nili, hodie totius regionis, post

ruit. Hujus filius, Chus nomine, Nembrod gigantem genuit: à quo Babylon civitas constructa traditur. Pleraque etiam oppida, ea tempestate, condita memorantur, quæ nominatim persequi animus non fuit. Sed cum

Cahiram, maxima. *Horn.*

Nembrod.] Τὸν Νεβρὼδ Gen. x. ℣ſ. 8. in LXX. licet in fonte ſit Nimrod, quod antiquitus legebant Nemrod, vel Namrod: unde in Ioſepho Ναβρώδ. *Druſ.* Indubie hic eſt Græcorum NINVS, quanquam tempora aliquantum differant. Docet id Iuſtinus, cum dicit: *Ante Nini tempora, fines Imperii, tueri magis quam proferre mos erat. Primus is intulit bella finitimis.* Cognomen ejus Belus, de quo Curtius V. Euſeb. Chron. Auguſtin. Marcell. & alii.

Gigantem.] Opinio orta ex LXX. Quod enim Gen. x. ſcribitur; *Ipſe cœpit eſſe potens in terra*, reddiderunt illi: οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας. *Galeſin.* Gigantem appellat quoque Ambroſius & Auguſtinus. Opinio manavit ex Geneſ. x, 8. ἤρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς: ubi γίγας non ſignificat gigantem, ſed vertendum, *cœpit eſſe potens in terra.* Lexicon Heſychii: γίγας, δυνάστης, ἰσχυρός. Aliter paullo Chryſoſtomus, γίγας, τουτέστι τύραννος. Minus hoc ſe probat mihi. *Druſ.* Fuit primus poſt diluvium Tyrannus, τολμηρὸς δὲ καὶ κατὰ χεῖρας γενναῖος. *Ioſeph.* Vnde & *venator* dictus. *Auguſt.* XV. C. D. VI. Inferre bella finitimis, ac populos ſibi non moleſtos, ſola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum eſt? Ab eo Imperii Babylonici initium Chaldæi duxerunt, ut ex Porphyrio Simplicius oſtendit. *Horn.*

Babylon.] Auguſtinus, *Babylon interpretatur confuſio. Vnde colligitur gigantem illum Nembrod, fuiſſe illius conditorem.* Quidam Babylonis conditorem Ninum faciunt, quem cum Nemrodo confundunt. Sed repugnant tempora. Vixit enim certe Ninus diu poſt Nemrodum. Forte conditam à Nemrodo, Ninus poſtea reparavit. Oroſius lib. 2. cap. 7. *Babyloniam à Nembrod gigante fundatam, à Nino vel Semiramide reparatam multi prodidere.* Moſis verba, unde id colligunt, habentur Gen. x, 10. *Fuitque principium regni ejus Babel, Arech, &c.* id eſt, urbes regni ſive imperii ejus præcipuæ. Loquitur autem de Nemrodo. A turri, ut credo, civitas appellata, aut ſimul nomen acceperunt à confuſione linguarum. Babel, quaſi Balbel, id eſt, σύγχυσις cōfuſio, παρὰ τὸ בלל confundo. *Druſ.* Videtur hæc vox ſervata ex lingua primæva, unde in variis linguis βαβάλιον, balbus, balbil. Græcorum fabulas, qui Babylonis ſtructuram Semiramidi adſcribunt, bene refutat ex Beroſo Ioſephus contra Appionem, ex Philone Biblyo & Dorotheo Sidonio, Iulius Firmicus. *Grot.* Quia à multis Regibus aucta, teſte Herodoto I. ideo à pluribus condita dicitur. *Bernecce-rus.*

Pleraque oppida.] Ex quibus Arach, Accad, Chalanne. ארך eſt Ἄρεκκα Ptol. urbs Suſianæ; à qua videntur Arabes hodieque *Irakam* appellare, & unde magna Perſiæ & Arabiæ pars denominatur. Irakam enim diſpeſcunt in Aghemicam ſive Perſicam, & Arabicam. *Golius.* Magnus Salmaſius ארך & Iracam pro diverſis habet, ob diverſam ſcripturam. Nam Arabica Irac ſcribitur عراق quod eſſet Hebr. עראק. Arec vero Moſis dicitur ארך, quod Arabice eſſet ارك. Ab Arecca dicti Areccæi campi apud Tibullum. Quod idem in Solinum notavit.

Diver-

cum multiplicaretur humanum genus, diversaque loca atque insulas mortales haberent, una tantum omnes lingua utebantur. Donec se in unum, dispergenda per totum orbem multitudo, contraxit. His more hu-ma-

Diversaque loca atque insulas.] Verissime dictum, & qui homines usque nunc, in sola Armenia hæsisse putant, erroris convincuntur. Recte Epiphanius: *Primam hominum habitationem in montibus Armeniæ fuisse*, nondum scil. evanescente metu aquarum. Crescente numero, paulatim ad plana & amœniora digressi sunt. Legitur etiam, ante structam turrim, per contiguas regiones, longe lateque dispersos fuisse, quæ sententia Sulpicii nostri est. Hæc prima, orbis post diluvium, divisio. Et in hac, Assyria, Babylonia, Syria, Cananæa, habitatæ sunt. Quod exinde patet, quia cum diversa origine essent, ex Semo & Chamo, omnes tamen primitivam linguam Hebræam retinuerunt. Non ergo inter turris conditores fuerunt: sed illæ gentes, quarum linguæ in totum ab Ebræa aliæ sunt, ut Ægyptii & omnes Iapheti. *Horn.*

Una tantum omnes lingua.]. Genes. XI. Quæ communi consensu, Ebræa fuit. *Ioseph. Euseb. Cyrill.* Theodoret. *Syram* Philo *Chaldæam* volunt. Alii, ut *Phil. Cluver.* primævam linguam jam nullibi exstare: sed revocatum iri in vita æterna. Primæva lingua nullibi pura extat, sed reliquiæ ejus sunt in omnibus linguis. Nomina autem propria Adami, Evæ, &c. Moses Hebraico sermone expressit. *Grot.* Persarum Magi in orbis restauratione, credebant unam quoque linguam restitutum iri. *Plut. l. de Osir. & Isid.* Fabulas gentilium, de Phrygia lingua, apud *Herod. II.* & delitia Goropii ac Sehriekii de lingua Celtica, nihil moramur. Nec Hebræa, nec Syra, nec Chaldæa lingua, proprie loquendo, sunt illa Noachica lingua, vel primitiva; sed ejus Dialecti. *Horn.*

Donec se in unum.] Structam ab omnibus turrim vult. Sed hæc male cum præcedentibus cohærent. Nam si jam ante diversa loca atque Insulas tenerent, quid eos denuo in unum locum coëgit? *Idem.*

Contraxit.] In Senaar, שנער. Haitho Armenius dicit esse montem Chaldææ. *Horn.* Σιναὰρ τῆς Βαβυλωνίας Histiæo Milesio apud Iosephum, Eusebium in Chron. & lib. προπ. unde υ in γ mutato Singara, mons Ptol. oppidũ Plinio; & Singaritana regio Sexto Rufo. *Grot.* Profecti dicuntur מקדם; id est, ab oriente versus occidentem. Ergo ex Perside in Babyloniam venerunt. Ut frustra se Drusius torqueat: Quomodo ex Oriente profecti sint, cum Armenia Occidentalior sit Babylone? Nam non ex Armenia venerunt, sed ex Transtigridanis regionibus. *Horn.* Οἱ Νώχου παῖδες πρῶτοι κατελθόντες ἀπὸ τῶν ὀρῶν εἰς τὰ πεδία, τὴν ἐν τούτοις οἴκησιν ἐποιήσαντο, καὶ τοὺς ἄλλους σφόδρα δεδιότας διὰ τὸν κατακλυσμὸν τὰ πεδία, καὶ ὀκνηρῶς ἔχοντας πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τόπων καταβάσιν, ἔπεισαν θρασυνομένους μιμητὰς αὐτῶν γενέσθαι. Καὶ τὸ μὲν πεδίον εἰς ὃ πρῶτον αὐτοὺς κατῴκισαν, καλεῖται Σιναάρ. Iosephus. Idem Epiphanius tradit, non ausos initio præ metu in plana ex montibus descendere. Plato post diluvium tria vivendi genera putat constituta. Primum in ipsis mõtium cacuminibus eorum qui aquas formidabant. Secundum in ipsis montium radicibus. Tertium in campis. Strabo XIII.

More humani ingenii.] Iosephus causas hujus ambitiosi consilii edisserit, fuisse ὕβριν θεοῦ, quam auxerit ambitio-

mani ingenii consilium fuit, insigni aliquo opere, famam quærere, priusquam à se invicem diducerentur. Ita turrim facere aggressi, quæ cœlo accederet, nutu Dei, ut officia operantium præpedirentur, inassueto sermonis genere, multa diverso, neque ulli invicem intellecto, linguarum ritu, loquebantur. Quo promtius dispersi sunt, cum alter alterum, velut alienigenam, fa-

bitiosissimus Nimrod.

Turrim.] Et urbem. Gen. xi. ℣. 4. *Hieronymus* in l. locorum. Vrbs in campestribus per quadrum sita, circuitu sexaginta quatuor cIɔ. pass. *Herodotus.* Crassitudo erat tanta ut proceritatem obscuraret. *Ioseph.* Tota Historia describitur ab Abydeno apud Euseb. ix. προπ. 14. & Cyrillum 1. contra Iulian. Turris hæc, iv cIɔ. pass. ambitu, postea in arcem conversa fuit, vel templum Beli, ut ex Strabone xvi. apparet. Rudera ejus hodieque superesse dicunt, circuitu mille pass. & altitudine æquare turrim Pauli Londinensem. Lateres longitudine complectuntur tres quadrantes ulnæ Anglicæ, crassitie quadrantem unum. Folia palmarum & junci inter laterum commissuras sunt. *Ioh. Carthwright* apud Purchasium. Ex hac turris structura, Græci suam Γιγαντομαχίαν derivarunt, de qua Homerus Ὀδυσσ. λ. Ovid. 1. Met.

Inassueto sermonis genere.] *Cyrillus* lib. 1. contra Iulianum, & Abydenus apud Euseb. ix. προπ. 14. aliam adhuc causam addunt; quod turris ventorum vi disjecta fuerit. *Grot.* Linguæ tum complures ortæ; sed non præcise LXXII, quot familiæ. Quia Cananæi omnes una usi. *Iunius.* Postea ex migrationibus dialecti ortæ sunt, & ipsæ primigeniæ linguæ, novis vocabulis auctæ. *Salmas.* Quomodo hæc confusio linguarum facta sit, vide apud *Rivetum*, & alios Interpretes; & de numero linguarum varias sententias in opere Grammatico *Vossii.*

Multa diverso.] Vnde homines Homero μέροπες, voce ex sacra historia derivata. Eustathius: Οἱ μέν τοι τῆς ἡμετέρας θείας αὐλῆς, (ita Christianos vocat) μέροπας τοὺς ἀνθρώπους ἐπικληθῆναι φασὶν, ἀπὸ τοῦ μερισμοῦ τῆς ὀπὸς, ὃν ἔπαθον μετὰ τὸν τῆς χαλάνης πύργον διαμερισθέντες ἀπανταχοῦ γῆς. Χαλάνη cujus meminit, est כלנה, LXX. χαλάννη. *Heinsius.*

Neque ulli invicem intellecto.] Hanc authoris opinionem *Pareus* sequitur. Sensus est: tot fuisse linguas diversas, quot homines. Refutationem hujus falsæ opinionis, vide apud Rivetum.

Alienigenam.] Non linguarum modo, sed & morum & Religionis secuta confusio. Hinc factum quod quibusdam fœda barbaries placet, coluntque per avia dispersi, horridas situ & ingenio plagas. Alii mitiorem vitam sectantur. Quod his rectum videtur, illis absurdum est. Cappadoces absque Rege vivere non possunt. *Iustin.* & *Strabo.* Aliis in libertate summa felicitas. Latinus Græco Barbarus est, & Scythæ; hi Arabibus. *Horn.*

Filiis Noë.] Quod Lescarbotus comminiscitur, Noachum, alio post arcam fabricato navigio, à freto Gaditano, in Novam Franciam, vel à promontorio viridi, in Brasiliam navigasse, & ad veterem in America patriam, ne quidem ab insania excusari potest. Nam Anniani Berosi commentum tolerabilius, circum-

facile relinquebat. Sed filiis Noë ita divisus orbis fuit, ut Sem intra Orientem, Iapheth Occidentem, Cham mediis contineretur. Ita usque Abram ducta successio,

circumvectum littora Maris Mediterranei, & singulis partes suas assignasse. *Horn.*

Divisus orbis.] Casu hoc accidit, non deliberato consilio. Nam cum alius alium non intelligeret, quî potuissent de orbis divisione inter se deliberare? Ita Iosephus: *Quo quemque sors & Deus tulit, eam terram cum suis occupavit.* Drus. Sed vetus traditio habet, Noachum κατὰ θεῖον χρηματισμὸν, divisisse terras posteris, & eam divisionem testamento firmasse, ac Semo tradidisse. Ita diserte legitur apud Eusebium & Cedrenum. *Seld.* Centrum autem hujus divisionis Euphrates fuit, ubi tres orbis partes, in Noachica divisione, coëunt. Ac initio quidem vicinas Babyloniæ regiones occuparunt, tum ob amœnitatem, tum quod nondum adeo excrevissent. Postea aucti numero, rigidissimas etiam plagas, multitudine sua, inundarunt. Initio singulæ Provinciæ, singula regna fuerunt. Iustinus: *Intra suam cuique patriam regna finiebantur.* Postea successerunt illæ & nominum & terminorum mutationes. *Horn.*

Sem intra Orientem.] Iudæi eum in Cananæa; Syri in Syria ponunt. Vide *Masium* in Iosuam. Vnde Arabes hodieq; Damascum, & universam Syriam شام nominant, vel à situ, respectu Iemenæ; vel à Semo. *Golius.* Sedes Semitarum fuerunt trans Euphratem, Orientem versus. *Asiam usque ad Indicum Oceanum incoluerunt, ab Euphrate initio facto.* Ioseph. Vnde Pater omnium filiorum עבר dicitur, id est, trans-Euphratensium. Non enim sumi debet pro Ebero: sed בני עבר dicuntur, ut בני קדם. Et ab his tribus tripartita orbis divisio orta, sed sub aliis quam Europæ, Asiæ, Africæ, nominibus, quæ Homeri adhuc ævo ignorata, ut Strabo docet lib. XI. *Horn.*

Iapheth Occidentem.] Potius Septentrionem. Nam tradunt Iapheto cessisse omnia quæ ad Septentrionem sunt, initio ducto à Media, usque ad Hesperium Oceanum. Termini ejus apud Iosephum: In Asia Taurus & Amanus montes, usque ad Tanaim. In Europa Gades. Tenuit igitur totam Europam, cum magna Asiæ parte. Imo universam Scythiam. *Horn.* Vnde Græci fabuloso Prometheo Iapetidæ, Scythiæ Imperium attribuunt. Scythia igitur omnium primo habitata. Nulla fere Europæ gens, nec Asiæ, quin à Septentrione promanaverit. Ex Scythia Græci sunt; & hinc tanta linguæ Scythicæ, Germanicæ, Persicæ, Græcæ, convenientia est. *Salmas.*

Cham mediis.] Inter Orientem & Occidentem. Chamæ filii Syriam & regionem Amano Libanoque montibus hærentem obtinuerunt, & quicquid inde Oceano adjacet. *Ioseph.* Vnde Ægyptus terra Cham vocatur Ps. LXXVII, 15. CV. 23, 27. CVI. 22. & adhuc Hieronymi ævo ita dicebatur. In *Tradit.* ad Genes. *χημία Plut.* de Isid. & Osir. Chemnis urbs Thebaidis atque Insula, apud Herodotum in Euterpe. Hodieque Chemi à Coptis appellatur, teste Kirchero. Ammonia regio, gens Ammonii, ab Ægyptiis orti. Omnes autem hi populi Chamum pro Deo coluerunt. Lucanus IX.

Quamvis Aethiopum populis Arabumq; beatis
Gentibus, atque Indis unus sit Iupiter (*Ammon.*

Horn.

Vsque Abram.] Vsque ad Abram. *Edit. Parisiens.* אברם Pater excelsus, ab Astronomiæ studio. Ejus vita describitur à Philone Byblio, Artapano, Eupole-

sio, nihil sane insigne aut memorabile in se habuit. Abram autem patre Thara natus est, post diluvium anno millesimo & septuagesimo. Abram uxor Sara dicta est, primaque eis in regione Chaldæorum, habi-

ta-

polemo, Demetrio apud *Eusebium*, à Beroso apud *Iosephum*. Educatus autem fuit in fide Zabæorum, ac stellas coluit. *Rambam* More Nev. III, 29. *Philo*.

Insigne aut memorabile.] Quod in sacris referatur. Existimant Serugi & Tharæ ævo, Idololatriam invaluisse. *Epiphanius* Panario. Id *Saidus Batricides* quoque tradit, dicens: *tum homines liberos suos Dæmoniis immolare cœpisse.* Selden. Cæterum Kainan secundus, qui inseritur in LXX. versione, & apud Lucam, plane ὑποβολιμαῖος est. *Spanhem.* Circa hæc tempora desinunt duo primi millenarii mundi, qui in dicto domus Eliæ, nominantur INANE, quod mundus minus frequens & excultus fuisset. *Bucholcer.* Migrationes contigerunt frequentes. Pelegi posteri, quos Pelasgos nominarunt, in Græciam venerunt. *Grot.*

Thara.] Quem statuarium fuisse tradunt Rabbini.

Anno millesimo septuagesimo.] Imo, juxta Græcos anno CIƆ LXXII. Omisit duos annos Semi, quos vixit post diluvium, antequam Arphaxad procrearet. *Drus.* Epiphanius anno CIƆ XL. Nicephorus CIƆ LXXXII. Ebræi longissime dissentientes à Græcis, anno CCXCII. Augustinus addit XVIII. C. D. 2. Regem Sicyoniorum tum fuisse Europen, Assyriorum Ninum, idque ante Vrbem conditam annis CIƆ CCC. ut Orosio placet. *Galesin.* Abram natus fuit anno LXX. Tharæ, Gen. XII, 4. fuitque fratrum suorum primogenitus. Sed quomodo Stephanus Act. VII. cum Mose conciliandus? Ex quo colligi putant Abramum anno Tharæ CXXX. natum. Quia dicit: *Postquam Thara mortuus esset, transtulit Deus Abraham in terram hanc.* Sed nec Stephanus dicit, Abrahamum ipso emortuali Tharæ anno egressum, & nulla inter ipsum & Mosen in hoc pugna. Duplex enim Abrami migratio. Vna Vre Charras, ex Chaldæa in Mesopotamiam. Ibi mortuus Thare, diu post migrationem Abrahæ. Altera Charris in Chananæam, de qua Stephanus loquitur. Alii memoria lapsum Stephanum, vel à librariis corruptam orationem putant. Quod statuendum non est, cum commoda explicatione juvari queat. *Horn.*

Sara.] Secutus est LXX. qui Σάῤῥα scribunt, non Σαραΐ, שרה, *Domina.* Hanc traditio Iudæorum eamdem cum Iescha facit, quæ fuit filia Haranis, fratris Abrahæ. *Salmanticensis.* Plerique Hebræi, Tharæ filiam ex altera uxore. Quæ conjugia licita fuisse volunt, uti apud Athenienses, *Nepos in Cimone*, & Phœnices, *Achilles Tatius* lib. I. fuerunt. Vide Gen. XX. 12. *Grot.* Alii fratris filiam faciunt, ut Iosephus.

Chaldæorum.] Dicti non ab Arphachsad, ut *Iosephus* vult; nec à Chased filio Nachor; sed sectæ nomen fuit, quæ in gentem excrevit postea. *Marcellin.* Arabes peculiariter الخلل انبيى vocant qui stellas venerabantur & colebant; vocati etiam fuerunt الصابة والحرانيون Sabæ & Haranii, quoniam primarium templum suum in Harau sive Carris, habuêre. Chaldaicæ autem gentis reliquias vocant الاكراد Curdos, qui nec re, nec nomine, diversi sunt à Gordiæis & Chaldæis. *Golius.* Dogmata horum Sabæorum & deliria recenset Rambam More Nev. III. 29. Gens ipsa late dispersa, in extremam Turciam ac Indiam venit.

Habi-

tatio fuit. Inde apud Charras, una cum patre, diversatus est. Qua tempestate, admonitus à Domino, domum, patriam ac patrem relinquens, assumpto Lot fratris filio, in terram Chananæorum profectus, in loco cui

Habitatio.] Vrbs vel regio juxta LXX. dicitur Vr ab ignis cultu. Eusebio *Camarina*, à כמרים, qui Chaldæi philosophi. Nomen loco huic Vr mansit, usque ad Ammiani ævum, quem vide lib. XXV. Sed Iudæi Vr Chaldæorum pro Igne accipiunt, & de vivicomburio Haranis, mira narrant. *Horn.* Tarich Regum Persiæ, tradit, Chaldæos Abrahamum in Vr, sive Orfa, comburere voluisse, quod Deum suum adoraret. Idem prolixius Rambam ex monumentis & Annalibus Zabæorum, in *More Nebuchim* III. Et de ignis cultu apud Assyrios ac Persas, *Seldenus* De Dis Syris. Vnde Zoroastres, Zarates, Zaradust, dictus est. *Salmas.* Atque hic Deus Nachor & Tharæ, Genes. XXX. & Ios. XXIV. ℣. 1. Cæterum eædem fere in Alcorano atque Talmud de Abrahamo narrationes: ut quod primo Idolorum cultor fuerit. Deinde jam quadragenarius, agnito ex astris creatore, sculptiles istos Deastros diffregerit, eaque de causa Patrem suum, professione statuarium, graviter offenderit. Deinde à Chaldæis in ignem conjectum, & mirabiliter liberatum, templum Meccæ fundasse. Et huic Patriarchæ simillimus videri voluit, qua faciem, Muhammedes; nempe gravis aspectu, colore vividus, capite grandiori, promissa barba, subcana, oculis alacribus, facie subfusca, toto denique vultu ad majestatem & humanitatē composito. *Schickard.* Abram Chaldæus. Chaldæa igitur lingua usus. Ebræam à Chananæis didicit. *Scalig. Vossius, Grotius, Seldenus.*

Apud Charras.] Vrbs à Charane, non structa sed dicta. Ad eam M. Crasso Imperatore, cæsus est Romanus exercitus à Parthis. *Histor. Roman.* Hunc locum hodieque honorant Saraceni, quod ab Abrahamo fuerit habitatus. *Benjam.*

Admonitus.] Hæc secunda migratio. *Rambam* à Chaldæis expulsum Abramum vult. Alii à Semo evocatum fuisse statuerunt, quos jam olim Paphnutius apud Cassianum initio collat. 3. refutavit.

Patrem.] *Sigon.* fratrem. Nam pater obierat. vel *Patrem*, id est, domum paternam. Aut *patrem* ibi sepultum. *Drus.* Falsum est patrem tum temporis jam obiisse, ut ex annorum collatione constat. Qui aliter statuunt, totam temporum & veritatis rationem conturbant. Scriptura utitur προλήψει, & quæ ad Thare pertinent, uno tractu commemorat. *Horn.*

Lot fratris filio.] Haran, qui Vre Chaldæorum decesserat, relicto filio Lot. Erat ergo Lot frater Saræ uxoris Abram. *Menochius.*

Chananæorum.] Quæ Græcis Phœnicia, vel à colore puniceo, cujus ipsi inventores, ut *Eusebius* in Chronico docet. De quo maximus Salmasius, in stupendo Exercitationum Plinianarum opere. Vel à palma, quæ φοίνιξ, & Phœnicum insigne. Quod numismata à Purchasio producta probant. Alii hanc regionem ענג dici putant apud Ezechielem. Scaliger ipsi Chanaano, qui χνᾶ Sanchuniathoni, Philoni Byblio apud Euseb. I. προπ. 10. & Stephano, cognomentum fuisse putat פנים, sive Phœnix, & hinc nomen. Arias Montanus à ענג, ob amœnitatem & elegantiam. Itinera Abrami ex Mesopotamia in Canaanæam non recensentur. Sed probabile Damascum transivisse. Tum quia Eliezer inde oriundus. Tum quia Abram Damasci regnasse, *Nicol. Damasc.* dicitur, apud Iosephum I. 8. & Iusti-

 num

cui Sichem nomen est, consedit. Mox annonæ inopia Ægyptum concessit. Ac rursum reversus Lot, præ multitudine familiæ à patruo digressus, ut laxioribus vacuæ tum regionis spatiis uterentur, in Sodomis consedit.

num XXXVI. Quanquam vicinitate nominum potuerint errare, capientes Aram pro Abram. *Horn.*

In loco.] Id est, urbe, ut Gen. XII. 6. ubi Gerundensis: *usque ad urbem Sichem.* Drus. Inter Chananæos autem, abdicata Chaldaica lingua, Phœniciam eos, quæ postmodum Hebræa dicta, suscepisse, constans doctorum opinio est. *Scal.*

Sichem.] Hæc est Sicima, quam posterior ætas Scythopolim appellavit. Nomen habuit à Sichem filio Hemor, qui Dinam Iacobi filiam stupravit. Nota figura, quam anticipationem, alii prolepsin vocant. Ea utuntur frequenter sacri scriptores. Quanquam sunt qui potius filium Hemor, ab urbe ejusdem nominis, appellatum censent. Quod mihi non videtur. *Drusius.*

Ægyptum concessit.] Frequens locutio apud Tacitum & alios. מצרים in Sacris. Cedreno Μέστρα, mensis Mesori, Vrbs مصر vicina Cahiræ, apud Elmacinum, Haithonem, & alios. *Horn.* Masius observat Ægyptios in antiquis monumentis vocari Ægophros, vulgo Cophti vel Copti, & ipsi regionem suam vocant Chibth, teste Ortelio. In Talmud Ægyptus est גפתי, aliis גפט, & per trajectionem גפתי. In Serie Regum Ægypti, quam Drusius ex Chronico quodam Arabico descripsit, secundus Rex Ægypti dicitur Cabrim, unde denominati sunt Cophtii. Illum sub quo Abram in Ægypto fuit, Totin vocat. *Horn.* ابو القبط Pater Coptitarum dictus Misraim. Inde nomen. Coptus etiam urbs, & Coptites Nomus, fere in extremo Ægypti tractu, quem post Alex. M. Ægyptii incoluerunt, hodieque incolunt. *Golius.* Iosephus ex Beroso ostendit, Abramum Ægyptiis numerorum & siderum scientiam tradidisse. Instituit enim Sacerdotes Heliopolitanos. Alexander Polyhistor apud Eusebium IX. πρου. c. 4. & x, 2. Quidam volunt tum Regem Ægypti fuisse Osirin, Reginam Isidem, de quibus *Plut.* & *Diod. Sicul.* Elegans Ægypti descriptio est apud Guilh. Tytium. XIX, 24.

Rursum reversus.] Sigonio & Drusio placet *reversis.*

Præ multitudine familiæ.] Contendentibus utriusque pastoribus de finibus agri pascui. Genes. XIII. Ioseph. lib. 1, 16. Dicæarchus apud Porphyrium IV. de Abstinentia, ubi vitam vetustissimorum pastorum describit: ἤδη γὰρ ἀξιόλογα κτήματα ἦν ὑπάρχοντα. Οἱ μὲν ἐπὶ τὸ περιεῖναι φιλοτιμίαν ἐποιοῦντο, ἀθροιζόμενοί τε καὶ προσαγόμενοι ἀλλήλους, οἱ δ' ἐπὶ τὸ διαφυλάξαι.

Vacuæ tum regionis.] Id est, *minus habitatæ.* Nam talis Chananæa Abrami ævo. Vnde Patriarchæ pro lubitu agros occuparunt. Paulo ante: *Vacuo tum seculo.* Et tales hodieque regiones Americæ sunt. In tota Nova Anglia non tantum hominum, quantum Londini. *Horn.* Vacua fiunt occupantis. Major dividat: minor eligat: lex vetus. *Grot.* Ansibarii apud Tacitum; *Sicut cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque sint vacuæ, publicas esse.*

In Sodomis.] Agro pariter & urbe. *Drus.* Regio illa, omnium totius orbis tum pulcherrima, sicut Paradisus Domini, id est, Babylonia & Ægyptus. *Horn.* Ejusmodi Tempe quatuor hodie in

sedit. Id opidum infame incolis, viris in viros irruentibus, atque ob id invisum Domino fuisse traditur. Ea tempestate, Reges vicinarum gentium, in armis erant: cum antea nullum inter mortales certamen fuisset. Sed adversum hos, qui bello vicina tentabant,

re-

in Asia recensentur; *Kibo Bauvan*, id est, rivus Bauvanitarum. Hæc tribus in tractu pulcherrimo degit. *Sogd Samarcandæ* in trans-Oxiana. *Goutha Damesc*, viridarium Damasci. Fluvius Obullæ, cui adjacet Basra. *Golius*. Vrbs illa circuitu LX cIↄ pass. fuit. Strabo XVI.

Infame incolis.] Adeo, ut *mores Sodomitani* in Proverbium abierint. Vide Adagia *Drusii*.

Viris in viros.] Hoc crimen exinde Sodomia dicitur, de quo Marianus miles: *Nihil tale novere Germani, & sanctius vivitur ad Oceanum.* Quintil. Decl. III. *Horn.*

Reges.] Gen. XIV. Hoc antiquissimum regimen in terris. *Iustin.* Fuerunt autem illi, *Amraphel*, juxta aliquos Nimrod, Rex Senaar, id est, Babyloniæ, vel Singaris. *Chedorlaomer* Rex Elamitarum, sive Persarum. *Arioch* Rex Ellasar; Ponti, ut Aquila vult, vel Elisari, in Arabia Ptolemæo nominati. *Thidal* Rex Goijm, id est, convenarum, Symmacho παμφύλων, alii Galilææ. *Grot.* R. Salomo ex Genesi magna (liber est eo nomine, qui Ebraice vocatur Bresith rabba) *Goijm locus est ejus nominis, ubi convenerunt ex plurimis locis & nationibus, & regem crearunt quendam Thadal nomine.* Manahemus Ricinensis: *Rex gentium constitutus fuit super diversos populos, qui eum sibi ducem elegerunt.* Abenezra: *nomen est provinciæ ut Elam, aut significat regem aliarum gentium, præter eas quas ibi memoravit.* Gen. XIV, 9. גוים. Sym. σκυθῶν, & in scholio παμφυλίας Pamphiliæ. An omnium gentium? Nam φύλη aliquando gens. *Drusius. Diodorus* Persas, *Iosephus* Assyrios fuisse prodidit. Eum vide lib. I, c. 9. ubi caussam belli multis exequitur. *Galesin.*

Nullum inter mortales certamen.] Idem habetur in Thanhuma, qui & Ilmedenu, fol. 7. col. 2. *Hactenus non fuerat bellum in mundo.* Aliter Iosephus Orig. lib. I. cap. 10. A Iosepho stat ipsa veritas. Nam hoc potius alterum bellum fuit, natum ex defectione harum gentium, quæ servierunt Chedorlaomor Elamitarum regi annos duodecim, ut habetur Gen. XIV. ℣ſ. 4. Aut sensus est, *nullum certamen, quod quidem in sacris litteris memoretur.* Nam credibile plura ante certamina fuisse. Nemrod enim absque certamine regnum sibi parare qui potuit? Sic Lamech primus bigamus fuit. Nam ante illum nemo simul duas uxores habuisse legitur. *Drus.* Et hoc contra quam testamento Noachus præceperat, *Ne quis fratris fines invaderet, nec injuria alter alterum afficeret, quoniam inde bella ac discordiæ orirentur.* Atque circa hæc tempora incipit σκυθισμὸς secundus, ac tristis illa naturæ Lex: In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quam bellica vastatione deleri. *August.* XVIII. C. D. 2. Sulpicius putat hoc primum fuisse bellum inter mortales. Cui ego non facile assenserim. Nam si Cain fratrem occidit, quis putet in ejus posteritate ante diluvium, in tanta vitiorum licentia, nullum fuisse bellum? *Estius.*

Sodomorum.] Vulgata. Græci τὰ Σόδομα dicebant, ut τὰ Ἱεροσόλυμα. Hoc nomen aliquando late sumitur pro tota regione Pentapolitana. Hieronymus, *Gomorrha una de quinque civitatibus*

reges Sodomorum, Gomorrhæorum, vicinarumque regionum, in prælium erumpunt: primoque impetu fusi, victoriam concessere. Tum à victoribus Sodoma direpta, prædæ hostibus fuit, ductusque Lot in captivitatem. Quod cum Abram comperisset, propere armatis servis suis, numero trecentis decem & octo, reges victoria feroces, exutos præda armisque, in fugam compulit. Tum à Melchisedec sacerdote bene-

bus Sodomorum, quæ cum reliquis divina ultione subversa est. Drusius.

Gomorrhæorum..] Vulgata, & Orosius lib. 1. 6.

Vicinarumque regionum.] Adamæ, Zeboim, Segor. Regiones appellat urbium singularum territoria. *Drus.*

Sodoma direpta.] Sic paulo post: *Sodoma divinis ignibus conflagravit.*

Lot in captivitatem.] Vel in prælio captus, vel inermis in urbe inventus. *Menochius.*

Servis suis.] Vernis sive vernaculis, quibus se junxerunt federati, Aner, Escol, Mamre. Gen. XIV. Multi autem tum patresfamilias erant αὐτόνομοι. Qualis fuit Abraham. Qui βασιλεύων dicitur *Nicol. Damasc.* Rex vocatur Iustino XXXVI. unctus Dei Ps. CV, 15. Quidam חניכיו ita interpretantur, ut sensus sit, ministros Abrahami ab ipso plene instructos, de armorum suorum justitia. *Grotius.*

Quod cum Abram comperisset.] Rabbini hoc ipsi indicatum volunt à Gigante Ogo, qui diluvium evaserit, unde & הפליט, evasor, dicatur. Quæ ineptissima sunt.

Numero trecentis decem & octo.] Hinc lux Prudentii hisce versibus,

Nos esse large vernularum divites
Si quid trecenti bis novenis additis
Possint, figura noverimus mystica.

Figura mystica est Thau littera, crucis figuram habens, cum supra scriptis duabus primis litteris nominis Ἰησοῦς, hoc modo $\overset{IH}{T}$. Hæ litteræ simul efficiunt 318. *Drusius.*

A Melchisedec.] Quem fuisse Semum volunt, Hieronymus, Gerundensis, Primasius, Ionathan, Ierosolymitanus, alii. Contra est Procopius Gazæus in Gen. XIV. & alii multi, quæ sententia firmatur ex Epist. ad Ebræos VII, 3. Nec probabile est Semum habitasse inter Chananæos. Quanquam R. Salomo velit, Chananæos fuisse ex posteris Sem; in quo valde fallitur. *Drus. Melchisedeciani* Spiritum Sanctum, *Didymus* & *Origenes* Angelum, *Cunæus* non hominem, id est, Messiam fuisse volunt. Quæ omnia falsa, & à Constantino L' Empereur fuse refutata. Fuit unus ex regulis Chananæorum, qui pie inter illos & sancte vixit. *Suidas* oriundum vult à Side filio Regis Libyæ, cujus parentes Epiphanius Heraclam patrem, Astharoth vero, seu Asteriam, matrem appellat.

Sacerdote.] Erat & Rex. Virgilius III. Æn.

Rex Anius, Rex idem hominum,
Phœbique Sacerdos.

Vbi Servius: *Majorum erat hæc consuetudo, ut Rex etiam esset Sacerdos vel Pontifex.* Hinc domus in qua Pontifex habitabat, regia dicebatur. *Idem* ad VIII. Æn.

Reliqua.] Præter victum, & partem federatorum. Talis priscorum Heroum animus, Catonis Majoris, Pauli Æmylii, Mummii, & aliorum. At nunc aliud

vedictus est, eidemque decimas prædæ dedit. Reliqua his, quibus erepta erant, reddidit. Per idem tempus Abræ Dominus locutus est, multiplicandumque semen ejus, sicut arenas maris stellasque cœli, spopondit: peregrinumque ejus semen prædictum futurum, ac posteros in hostili solo, per quadringentos annos, laturos servitium; postea libertati restituendos. Tum ei, atque uxori ejus, adjectione unius litteræ, nomen immutatum. Ita nunc ex Abram Abraam, ex Sarai Sara di-

aliud sæculum; & miserrima Germania in prædam bellantibus cedit. *Horn.*

Sicut arenas maris, stellasque cœli.] Significat innumerabilem hominum copiam. Qua comparatione erebro utuntur antiqui. Stellæ quanquam à Ptolemæo numerētur tantum c I ɔ xxII. tamen innumerabiles sunt minores, & tubis Opticis Galilæi, ac Metii detectæ. Catullus:

Aut quot sidera multa, cum tacet nox.

Horn.

Hostili solo.] Potius, *in peregrino solo.* Nam intelligit Chananæam & Ægyptum. Chananæi autem eo tempore non hostes ipsorum erant, sed hospites. *Drusius.* Sic olim sumebatur vocabulum *hostis*, pro peregrino.

Per quadringentos annos.] Tempus istud incipit à nato Isahaco, qui anno ætatis sexagesimo genuit Iacobum. Iacob autem, cum Ægyptum intraret, agebat annum centesimum & trigesimum. His adde annos ducentos decem, quibus fuerunt in Ægypto; en numerum, quem hic Severus ponit, & qui habetur, Gen. 15, 13. *Drusius.* Epiphanius in Ancorato, supputat annos ccccxxx. initio facto à promissione prima Abrahæ facta. Eos autem cccc. annos non integros in ærumnis & in Ægypto egerunt. Sed in Chananæa, Mesopotamia, Ægypto. Quanquàm interdum solius Ægypti, ubi diutissime & miserrime egerunt, Moses meminerit. *Mersennus.* Genebrardus totos hos cccc. annos vult completos in Ægypto, sed errat. Nam initium numerandi fit ab hoc tempore. *Estius.* cccc. anni referuntur ad *peregrinum erit*, & *affligent.* Tirinus.

Ex Abram Abraam.] Id est, Pater multarum gentium. In vulgatis editionibus *Abraham.* Pro quo Drusius reposuit Abram, secutus primo LXX. Deinde quia in Abraham est adjectio duarum litterarum, non unius. Correctionem hanc firmat Hieronymus. Vide quoque Iustinum disputatione cum Tryphone Iudæo. *Drus.* Prudentius:

Adjecta cujus nomen auxit syllaba,
Abram parenti dictus, Abraham Deo.

Ex Sarai Sara.] Prius erat ex Sarai Sara: ubi non adjecta littera, sed ablata. In Ebræis codicibus littera cum littera commutatur, videlicet Iod in שרי cum He quod in שרה. Sed noster absque dubio Græcos secutus est, in quorum libris Gen. 17, 15. *Σαρὰ ἡ γυνή σου οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σάρα, Σάῤῥα ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς. Sara uxor tua non vocabitur nomen ejus Sara, Sarra erit nomen ejus.* Drusius. *Beda:* Non Sarai sed Saram; id est, non principem meam, sed principem; non domus suæ tantum, sed omnium recte credentium fœminarum. Idem fere *Hieronymus.*

Non

dicitur. Cujus quidem rei, non inane mysterium, non est hujus operis exponere. Eodem tempore Abraæ lex circumcisionis imposita est. Erat ei autem, ex ancilla, filius Ismaël. Et cum ipse esset annorum centum, uxor au-

Non inane mysterium.] Inane mysterium dicit, quod caret ratione. Ea peti debet è scriptura Ebraica. Quanquam sunt qui alterum ρῶ adjectum existimant in σαῤῥα, ad significandum annum Abrahæ centesimum, quo filium genuit ex Sara uxore vetula, nempe nonagenaria. Sed, ut dixi, nullum est ρ in Ebraismo. Quocirca alia ratio quærenda est. Hieronymus quæstion. in Genesin, *Errant qui putant primum Sara per unum R. scriptum fuisse, & postea ei alterum R. additum, & quia R. apud Græcos centenarius numerus est, multas super hoc nomine suspicantur ineptias: cum utique, utcumque volunt ei vocabulum commutatum, non Græcam, sed Ebræam debent habere rationem: Ebræum enim est. Nemo autem in altera lingua quempiam vocans, etymologiam vocabuli sumit ex altera. Sarai igitur primum vocata est per Sin, Res, Iod. Sublato igitur Iod, id est, I elemento, addita est He littera, quæ per a legitur & vocata est Sara. Caussa autem ita nominis immutati hæc est, quod antea dicebatur* princeps mea, *minus tantum domus materfamilias: postea vero dicitur absolute* princeps, *id est,* ἀρχοῦσα. *Sequitur enim, dabo tibi ex ea filium, & benedicam ei, eritque in gentes, & reges populorum erunt ex ea. Signanterque in Ebræo habetur*, non vocabis nomen ejus Sarai, *id est, non dices ei, princeps mea es: omnium quippe gentium futura jam princeps est. Quidam pessime suspicantur ante eam* lepram *fuisse vocitatam, & postea principem: cum lepra Saraath dicatur, quæ in nostra quidem lingua videntur habere aliquam similitudinem, in Ebræo autem penitus diversa sunt. Scribitur enim per Sadic, Res, Ein & Thau: quod multum à superioribus litteris, quibus Sara scribitur, discrepare manifestum est.* Videndus & Albinus quæstionibus in Genesin. *Drus.* Estius mysterium hoc edisserit, sed frigidis innixus allegoriis.

Lex circumcisionis.] Rationem ejus reddit Rambam III. *More Neb.* 49. Summa huc redit: circumcisionem institutam, ad corrigendam libidinem; & ut fideles haberent unum quoddam signum, quod illos conjungat, ne quis alius, qui non est ex illis, dicere possit, se esse ex illis. Ibidem refert, cur in infantia? cur octavo die circumcisi? Hunc ritum omnes Abrahamidæ retinuerunt, Ismaëlitæ, Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, Arabes, & Ægyptii quoque. *Philo* l. de Circumcis. *Ioseph.* XIII. Antiq. 10. *Herodotus* in Clio.

Ex ancilla.] Hagar, quam volunt Abrahamo ab Ægypti regina datam. Chronicon Regum Arabiæ: *Regnavitque ejus loco Nachoria, quæ ancillam suam Hagar dedit Saræ.* Chrysostomus à Pharaone donatam dicit. Augustinus: *Nullo modo inurendum est Abrahæ crimen ob concubinam Agar: quippe qua usus est ad generandam prolem, non ad explendam libidinem, non insultans, sed potius obediens conjugi.* XVI. c. D. 25.

Filius Ismaël.] Ab Ismaële Arabes acceperunt circumcisionem. Qui quod Ismaël XIII. ætatis anno circumcisus, cuncti quoque tredecennes circumcidebantur, teste *Origene* apud Euseb. VI. *πρ.* 9.

Centum.] Nonaginta novem. Genes. XVII. ℣. 24, & mox pro *nonaginta* novem. Nam tunc promissio facta est. Quamobrem cum hæc scriberet Sulpicius, aut memoria lapsus fuit, aut in mente habuit dicereq; voluit, futurum eis filium, cum ipse esset annorum centum, & uxor ejus nonaginta. Anno enim post

autem ejus nonaginta, futurum eis filium Iſaac, Dominus pollicetur, qui cum duobus angelis ad eum venerat. Inde Sodomam miſſi angeli, Lot in porta ſedentem reperierunt. Quos cum ille, homines exiſtimans, hoſpitio receptos, cœnatoſque domi haberet: juventus improba ex oppido, novos hoſpites ad ſtuprum flagitabant. Lot pro hoſpitibus filias offerens, non acquieſcentibus, quibus illicita potius deſiderio erant, ipſe ad ſtuprum trahebatur. Quem angeli propere ab injuria vindicantes, luminibus impudicorum cæcitatem offuderunt. Tum Lot, ab hoſpitibus edoctus, perdendum opidum, propere cum uxore & filiabus eſt egreſſus. Interdictum tamen eis eſt, ne retrorſum conſpicerent. Sed mulier parum dicto audiens (humano malo, quo ægrius vetitis abſtinetur) reflexit oculos, ſtatimque in mo-

poſt promiſſio completa fuit. *Druſ.*

Futurum ei filium Iſaac.] Gen. XVIII. ℣ſ. 10. Quatuor homines in Veteri Teſtamento, nominibus ſuis, antequam naſcerentur, vocati ſunt, Iſmaël, Iſaac, Salomon & Ioſias. *Hieronymus.*

Dominus pollicetur.] Sulpicius eſt in eorum opinione, qui ipſum Dei filium, in forma naturæ humanæ, quam aſſumturus erat, Abrahamo apparuiſſe volunt. Quomodo autem Angeli corpora aſſumant, diſputant Scholaſtici, ſubtilius quam verius. Vide *Tertullianum* lib. de Carne Chriſti.

Inde Sodomam miſſi Angeli.] Duo: quorum unus Sodomam delevit, alter Lotum eduxit cum uxore ac filiabus. Tertius enim legatione ſua functus evanuerat. Dicunt autem Ebræi, unum angelum non obire duas legationes. Quod verum an falſum ſit, aliis diſcutiendum relinquo. *Druſ.* Lyra & Toſtatus dicunt, Hebræos tradere, hos tres fuiſſe, Michaëlem, Gabriëlem & Raphaëlem; quorum primus Dei perſonam geſſerit; duo reliqui Sodomam everterint, & Loth eduxerint.

Iuventus improba.] Tam ſenes quam juvenes. Numerantur autem quatuor peccata in Scripturis, quæ in cœlum clamant, Homicidium, Oppreſſio viduarum, Mercedis debitæ negatio, & peccata Sodomitica. *Buchol.*

Cæcitatem.] Ἀορασίαν, ut ſi *avidentiam* dicas, inquit Auguſtinus, *quæſt.* XLIII. *Druſius.* Scotomate, quale habes II. Reg. VI, 18. *Grotius.*

Et filiabus.] Non elocatis, ſed quæ virgines in ejus lare. *Idem.*

Ne retrorſum.] Eodem ſpectat de Orpheo fabula. Annibal quoque à ſpectro vetitus reſpicere. Cic. I. Divin. In dictis Pythagoricis: *ἀποδημῶν τῆς οἰκίας μὴ ἀποστρέφου. Idem.*

Mulier.] Vxor Loti, quæ erat ex filiabus Sodomæ. *Targum Ieroſolymitanum.*

In molem converſa traditur.] Gen. XIX. ℣ſ. 26. *& fuit ſtatua ſalis.* Græce eſt στήλη

molem conversa traditur. At Sodoma divinis ignibus conflagravit. Lot autem filiæ, existimantes humanum genus interiisse, concubitum inebriati patris ap-

σήλη ἁλὸς. Ebraice autem נציב, unde Nisibis, quæ & Nesebis & Nasebis. Sic interpretatur hoc nomen Philo Byblius, ut est apud Stephanum de urbibus. Statuam autem alii cumulum, alii columnam vocant. *Distat à mari Sodomeno duabus leucis: constatque adhuc cumulus ille*, ait Benjamin in Itinerario, *qui à gregibus aliquando lambendo imminutus, denuo ad pristinam crescit molem.* Thargum Ierosolymitanum. *Quia uxor Lot erat ex filiabus Sodomæ, respexit post se, ut videret quid tandem eventurum esset domui patris sui: & ecce ipsa stetit*, (id est, mansit) *columna salis, duratura usque ad tempus illud quo reviviscent mortui.* Drusius. Hanc suo etiam tempore superfuisse testatur *Iosephus*, semper mansuram *Hierosolymitanus.* Vide Burchardum, & alios, qui ibi fuere. Cyprian.

— Et simul illic
In fragilem mutata salem stetit ipsa sepulchrum,
Ipsa imago sibi formam sine corpore servans.

Vxor Loth in Salem conversa, magno admonuit Sacramento, neminem in via liberationis suæ, præterita desiderare debere. *Augustinus.* Prudentius:

Nemo memor Sodomæ, quæ mundi forma cremandi est
Vt semel è mpris gressum promoverit, ore
Post tergum verso respectet funera rerum.

Et *Tertullianus*, Carmine de Sodoma:

Ipsaque in agro sibi formam sine corpore servans,
Durat adhuc, nunquam pluviis nec diruta ventis.
Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,
Protinus ex sese suggestu vulnera complet.
Dicitur & vivens alio jam corpore sexus,
Munificos solito dispungere sanguine menses.

Sodoma.] Sub qua comprehenduntur Gomorrha, Adama, Zeboim, & Segor. *Galesin.* Sed de Segor res incerta, quia ei parcitum ad preces Loti. Deinde non recensetur Deut. XIX, 33. Tum Zoar Iosepho, Zoara Ptolemæo, in Arabia locatur. Salmanticensis tradit anno uno habitatam fuisse post Sodomam. *Grotius. Drusius.*

Divinis ignibus.] Quibus admixta erant sulphur & sal, Deut. XXIX. ℣. 25. Quare sal? An ad sterilitatem terræ conciliandum? videtur. Sulphur autem ignem, qui natura levis est, & sursum fertur, gravitate sua, in terram deprimebat. *Drus.* Et huc *Tacitus* respicit V. Histor. & Strabo. Contigisse hanc conflagrationem putat Orosius anno ante V. C. CIↃ C LX. *Galesin.* Philo scribit in hodiernum conspici monumentum cladis illius inenarrabilis, cinerem, fumum, sulphur & perpetuam loci sterilitatem. Meminerunt plurimi veterum.

Humanum genus.] Filiæ Loth non fœda libidinis amore, præsertim fumantibus adhuc Sodomis, sed perversa generis sui conservandi cupiditate, abominando crimine se polluerunt. *Bucholcer.* Licitum id arbitratæ sunt, quod ab Arabibus vicinis, quotidie fieri intelligebant; ut Strabo docet. *Grot.* Sed fœdum hoc facinus, haudquaquam, quod Chrysostomus facit, excusandum est.

Inebriati.] *Origenes:* Ebrietas eum decepit, quem Sodoma non decepit.

Moab.] Vnde genus ducunt Moabitæ. Dictus Moab, ut vulgo existimant, quia è patre natus, quod est מאב Meab; nisi verior interpretatio, *Moab, aqua patris.* Mo enim in lingua Ægyptiorum aquam significat: quæ vox usurpatur quandoque in re venerea, ut ubi legimus, *ab aqua aliena abstine.* Quo pertinet

appetiverunt: unde Moab & Ammon nati sunt. Per idem tempus fere, cum Abraam esset etiam centum annorum, Isaac filius natus est. Tum ancillam, de qua Abraam filium susceperat, Sara expulit: quæ habitasse in deserto, una cum filio, & præsidio Domini defen-

net & illud, *Aqua furtiva dulcior.* Drus. Sed quod de *Mo* Ægyptiorum dicitur, nullius momenti est. Ratio frigida. Nec credibile, Lotum peregrino usurum nomine. *Horn.* Hinc nomen habet Characmoba Arabiæ apud Stephanum, ex quo corrigenda Ptolemæi lectio. خرق مواب laceratio Moab, quod ibi cæsi Moabitæ. *Grotius.*

Ammon.] In Ebræo est *Ben-Ammi*, qui pater filiorum Ammon. Ab his Ammonitæ distinguuntur. *Drus.*

Centum annorum.] Si in ea sententia fuit, ut existimarit Isaacum natum eo anno, quo promissio facta est Abrahamo, fallitur. Nam promissio facta est cum annum ageret nonagesimum nonum, ut diximus. Isaac autem natus fuit cum esset annorum centum. Græca editio nihil juvat Sulpicium, quem ita sensisse colligo ex particula *etiam*. Idem.

Isaac filius natus.] Cum ablactaretur, convivium habitum, cui interesse potuerunt Sem, Arphaxad, Thare, Salæ & Eber, qui tum superstites fuerunt. *Bucholc.*

Ancillam.] Hagar. Græca Scholia dicunt montem Sina Arabum lingua Agar vocari. Hinc Agareni. Ps. LXXXIII, ỿs. 2. Prisci Arabes Hagarenos vocant אלמהגרין Elmagherin. Vnde *μαγαρίζειν* apud Cedrenum; & *μαγαρισμὸς* est *Μωαμεθισμός*. Huc pertinet quod Apostolus dicit ad Gal. IV, 30. *Scalig.* هجر Hagar, Arabiæ Vrbs, quam Alferganus in Clim. II. Locat. Forte ab Hagar, matre sua, Arabes desumserunt nomen. Ejus nominis etiam pagus extat prope Medinam. Egra vel Agra Ptol. Stephano, Plinio. *Ἀγραῖον ἔθνος* *Ἀγραῖοι* Straboni & Stephano. Templum Meccanum exstructum ab Ismaële videtur, siquidem ad sacelli portam puteus est, ubi consedisse Hagar cum infante volunt: unde زمزم Zemzem vocant. *Golius.*

Habitasse in deserto.] Pharanio, quod Ægyptum respicit. Atque hinc Sarraceni dicti, id est, habitatores deserti. Nam *Sarra* Arabice desertum est, & *Sakan* habitare. Sozomenus l. VI. c. 38. à Sara deducit, quasi servile nomen Hagarenorum dedignati fuissent; sed contra mentem Arabum. Nam ipsi originem suam à Sara non deducunt. Maxime probabile, ita à vivendi genere, quod *λῃστρικοὶ* & *νομαδικοὶ* essent, dictos. Hoc enim سرق notat *Scalig.* & *Fullerus.* Græcis *Σκηνῖται* dicuntur, à tentoriis in quibus habitant. *Hieron.* in Esaiam. *Sozom.* l. c. *Ammian.* l. XXII. Circumcisionem retinuerunt, sed in annum XIII. rejectam, quia Ismaël tot annorum circumcisus. Ioseph. I, 12, 13. Origen. apud Euseb. VI. περ π. II. Epiphan. contra Ebionitas, Arabes sunt genuini vel adscititii. Genuini العرب العاربة qui à Iarab filio Cachtani descendunt. Hic est qui dicitur ابو اليمن Pater Arabiæ felicis. Adscititii العرب المستعربة, sunt qui ab Ismaël, & aliunde quam à Iarab. *Golius.*

Vna cum filio.] Ismaële. Vnde Ismaëlitæ, Gen. XXXVII. ỿs. 25. ubi Onke-

fenſa traditur. Non multum poſt, Dominus Abraæ fidem tentans, immolandum ſibi à patre filium Iſaac poſcit. Quem ille non cunctatus offerre, cum aræ puerum ſuperpoſuiſſet, gladiumque educeret, vox miſſa de cœlo eſt, puero ut parceret: victimæ aries præſto fuit. Conſummatoque ſacrificio, Abraæ Dominus locutus eſt, promittens, ea quæ jam ſpoponderat.

At

lus, Pſeudo Vzielides, & Targum Hieroſol. habet פרקיין Saraceni. *Selden.* Iſmaëla apud Stephanum, parva Arabiæ regio. Mirum eſt quod habet *Bereſchit Rabba*, apud Alexandrum M. Aſia potitum, Iſmaëlitas ſive Atabas litem adverſus Iſraëlitas inſtituiſſe, de prærogativa primogeniti; atque advocatum reſpondiſſe: *Domine mi Rex, nonne fas eſt cuique pro libitu ſuo cum liberis ſuis agere?* Rege annuente; *at ſcriptum eſt*, inquit Gen. xxv, ℣. 5. *Et dedit Abraham totam ſubſtantiam ſuam Iſaaco. Seld.* de Succeſſ.

Tentans.] Hæc ultima Abrahami tentatio. Quarum decem recenſentur. *Grot. Merſennus.*

Iſaac immolandum.] Hanc hiſtoriam etiam gentiles noverant; ſed perſonas, finem, remque ipſam, depravarunt. *Perſonas:* dum pro Abrahamo *Saturnum* vel Iſraël; pro Iſaaco quendã Ἰεοὺδ vel Μονογενῆ, pro Sara *Anobretam* ponunt. Finem; dum dicunt ad hoſtes regni averruncandos factum hoc ſacrificium. Rem; dum Ἰεοὺδ, regio ornatum habitu, conſtructam ſuper aram, immolatum fingunt. Integram Porphyrii narrationem ea de re Euſeb. lib. 1. πρoπ. c. 9. refert. *Horn.* Arabes Muhammedani lapidem quendam colunt, cui Abrahamum alligaſſe camelum ſuum volunt, cum Iſaacum ſacrificare vellet. *Euthymius* Zygabenus in Panoplia & in Catecheſi Saracenorum. *Maximus* Tyrius ſerm. xxxviii. *Selden.* Alcoranus in vicino Meccanis monte Arafet immolandum fuiſſe refert. Nugæ. Fuit mons Moria, ὀπτασίας Aquilæ, viſionis Latino. Vbi & Abelem ſacrificaſſe tradunt Ebræi, ſed falſo. Nam in Transtigridanis regionibus id factum. *Horn.* Rabbini tradunt Sammaëlem, qui Satanas, voluiſſe impedire Abrahamum, ne ligaret Iſaacum; & Iſaacum ne obediret patri. Alii dicunt: venit Sammaël ad Abraham, & dixit ei; annon ô ſenex perdidiſti mentem tuam? annon inſanus es? Rambam More Nev. 11, 20.

Cum aræ.] Quæ in monte Moria, ſicut jam ante dictum. Ita Rabbini conſtanter. Addunt, ibidem Adamum, Cainum, ac poſtea, Noachum quoque ſacrificaſſe. Quæ omnia falſa ſunt, ut ex ſacra Geographia oſtendi poteſt. *Horn.*

Puerum.] De ætate ejus variant. Rabbini quidam x, xii. ut Aben Eſra, alii xxxvii. ut Salmanticẽſis, Ioſephus xxv. annorum fuiſſe volunt. נער etiam de grandævis dicitur: ut de Ioſepho cum jam xxx. annorum, de Ioſua, cum lx. eſſet. *Rambam.*

Superpoſuiſſet.] Ligatum, ut mos antiquiſſimus. Servius ad illud Virgilii: *& vincula rupi.*

Gladiumque educeret.] Sic fere pictores, qui Abrahamum cum acinace ſtricto pingunt. In Ebræo eſt מאכלת, quod vulgarem cultrum, vel quo ad ſacrificia uſi, ſeceſpitam notat. Muhammedani fingunt, gladio Iſaaci collum diſſecari non potuiſſe. Cæterum Patres affectus Abrahami filium mactaturi, graphice nobis depingunt, maxime Gregorius Nyſſenus. *Horn.*

Sara

At Sara, cum ſeptimum & viceſimum ſupra centeſimum annum ageret, deceſſit: corpus cura viri ſepultum in Hebron, Chananæorum oppido. Etenim illic Abraam commorabatur. Tum Abraam Iſaac filium juvenilis ætatis videns, ſiquidem tum quadrageſimum annum ætatis agebat, ſervo ſuo imperavit, uxorem

Sara deceßit.] Tribus annis ante nuptias Rebeccæ. Author libri: *Altercatio Synagogæ & Eccleſiæ.*

Sepultum.] De origine & jure ſepulturæ, vide Grotium II, 19. de Iure pacis & Belli. Prudentius:

Quidnam ſibi ſaxa cavata
Quid pulchra volunt monumenta?
Niſi quod res creditur illis
Non mortua ſed data ſomno.

In Hebron.] Mortua eſt in opido Arbe, quod à Græcis πόλις Ἀρβὸκ vocatur, & alio nomine Hebron ſive Chebron dicitur: ſepulta vero in ſpelunca Machphela, quam Abraham emerat ab Ephrone Hetthæo. Hiſtoria refertur Gen. XXIII. Hæc Vrbs Metropolis erat Iudææ, condita ſeptem annis ante urbem Ægypti, quæ Tanis nuncupatur. Dicitur & Cariath-arbe: à viro quodam Arbe dicto, non à quatuor patriarchis ibi ſepultis, ut Hiero. opinatur. Diſtat ab Ægypto, teſte Gerundenſi, itinere ſeptem dierum. *Druſius.* Hæc urbs nomen ter mutavit. Primo dicta fuit Mambre. Quamquam fortaſſis Mambre ſuburbium ejus. Vt ita Mambre & Hebron diſtinguantur, ſicut Antiochia & Daphne. Alterum nomen eſt Ciriath-Arba, à conditore Arba. Nam Gigantem fuiſſe, Ioſua XIV, 15. docet. Scrupulum tamen injicit, quod Gen. XXXV, ℣ſ. 27. dicatur Ciriath הארבע. Nam ſi Arba nomen proprium, cur articulus additur? Atque ob eam cauſam, multi τετράπολιν dictam putant, & quatuor paria, quæ ibi ſepulta, & unde nomen, conquiſiverunt: ut *Adam & Evam, Abraham & Saram, Iſaac & Rebeccam, Iacob & Leam*; vel quatuor Patriarchas, *Adam, Abraham, Iſaac, Iacob*; vel quod fuerit οἰκητήριον γιγάντων quatuor, *Achiman, Siſai, Talmai*, & patris eorum *Arbæ*. De quibus opinionibus videri poteſt Hieronymus, Salomo Trecenſis, & alii. *Druſius ad Geneſ.* Hæc urbs ſeptem annis ante Tzoan Ægypti condita, Num. XIII, ℣ſ. 23. id eſt, ante Tanes. Tanes autem quando condita, non ignotum fuit Iſraëlitis in Ægypto degentibus. Ieroſolymitanus per eam Pithom intelligit. Non bene. Cur enim Moſes hoc non dicit? Nomen Hebron recentiſſimum eſt, &, ut videtur, Ioſuæ ævo natum. Moſes tamen ejus Num. XIII, ℣ſ. 22. meminit. Vnde multi adjectum à Prophetis volunt, ſicut & Dan Gen. XIV, ℣ſ. 14. *Horn.*

Chananæorum oppido.] Geneſ. XXIII. ℣ſ. 1. *ipſa eſt Chebron in terra Chanaan.* Moſes Gerundenſis ait eſſe vicinam Chananææ. Vtrumque ſimul verum eſſe poteſt. Nam anguſte ſumptum hoc nomen uſurpatur de una è ſeptem gentibus, cum late acceptum omnes ſeptem comprehendat. *Druſ.*

Quadrageſimum annum.] Scriptum hoc diſerte Gen. XXV, ℣ſ. 20. Duxit ergo uxorem tertio anno à matris obitu, quæ deceſſerat anno ætatis ipſius 37. Apud Ioſephum lib. 1, cap. 16. περὶ τεσσαράκοντα. Sed περὶ redundat, ut alibi ſæpe, & aliquando in hac hiſtoria (ad.) *Druſius.*

Servo ſuo.] Eliezero Damaſceno. Quem Damaſci conditorem faciunt

rem ei quæreret : ex ea tamen tribu atque terra, de qua ipse oriundus videbatur : modo ut inventam puellam in regionem Chananæorum deduceret, nec putaret eum caussa conjugis in solum patrium rediturum. Atque ut ea strenue mandata exsequeretur, contacto domini femine, sacramentum dedit. Ita servus profectus in Mesopotamiam, ad oppidum Nachor, Abraami fratris, devenit : successitque in domum Bathuë-

Arabes. Dicunt tamen hic antea consedisse عوص, Ebræis עוץ, & locum vocasse Aram. *Ioseph. Golius.* LXX. עוץ pro nomine proprio ejus, qui pater, aut progenitor Eliezeri fuerat, accepere. Nec aliter Iulianus apud Cyrillum. Cōtra Latinus, Aquila, Theodorion, *procuratorem* intelligunt. *Grot.*

Tribu.] In Græco Codice φυλὴ legitur, quod secutus est Sulpicius. In Ebræo: *ex cognatione mea.* Φυλὴ etiam pro natione ponitur Esth. XIII, ℣s. 4. Quia nimirum Orientales, tribuum exactissimam rationem habent.

Oriundus.] E Mesopotamia, ubi commoratus fuerat, & fratrem reliquerat, patre ibidem sepulto. Et bene dicit *videbatur*, quia revera oriundus erat è terra Chaldæorum. *Drus.*

In solum patrium.] Carras, in patriam Abrahami, quæ ei patria erat commorationis, non ortus. Sic Christus tres patrias habuit, Bethlehem, in qua natus; Nazareth, in qua educatus; & Capharnaum, ubi aliquot annos versatus fuerat. *Idem.*

Contacto domini femine, sacramentum dedit.] Hic mos antiquus. *Ioseph.* Sic Gen. XLVI, ℣s.29. Quasi dicerent; si fallo, ense tuo peream. Nam ad femur, locus ensis. Aben Esra homagii signum fuisse dicit. *Grot.* Ebræi veteres jurabant manu sub femore atque genitali parte posita, quod inde posteritas esset futura, atque ideo velut res sacra haberetur. Vel, ut R. *Salomo* sentit, quod illic esset signum federis circumcisio: vel quod hoc indicio significata potestas superioris, & promtus inferioris obsequendi animus, ut *Aben Esra* autumat, dicitque hunc morem adhuc observari in India. *Munst.* Augustinus XVI. Civ. Dei 33. morem hunc ad semen Abrahæ, hoc est, Iesum Christum, refert. Idem *Hieronymus*, & alii.

In Mesopotamiam.] Regio hæc interamnis, inter Euphratem & Tygrim jacet, quam proinde Arabes الجزيرة id est, insulam vocant. In Scriptura dicitur פדן ארם. Interdum ambitu suo etiam Chaldæam complectitur. Et sic clarus est locus Act. VII, ℣s. 2. In Iuchasin vocatur מלכות חרן regnum Haran. Haran autem vixit & obiit Vre Chaldæorum. Itaque cur potius dicatur regnum Haran, quam Thare, vel Nahor, sicut Carræ nuncupantur civitas Nahor, fateor me ignorare. *Drus.* v. Præterit. Ratio clara. Quia metropolis ejus חרן, Carræ. Hinc regno nomen. *Horn.*

Ad oppidum Nachor.] Carras, ubi Nachor cum fratre habitaverat. Sed cur non potius dicitur, *oppidum Tharæ*? An quia Nahor ibi sedem fixam habebat? Gerundensis notat hunc Nachorem, patre in Chaldæam concedente, mansisse in Haran, hoc est, Carris, ubi etiam natus creditur, vel è Cutha inde translatus, quæ inde aberat itinere sex dierum. *Drus.*

Ba-

thuëlis Syri, Nachore patre geniti. Hujus filiam Rebeccam, ſpecioſam virginem conſpicatus, popoſcit, atque ad dominum adduxit. Poſt id, Abraam accepit uxorem, Ceturam nomine, quæ in Paralipomenis concubina dicitur: ſuſcepitque ex ea filios. Sed Iſaac, Sara edito, ſubſtantiam tradidit: his autem, quos ex concubinis ſuſceperat, dona diſtribuit. Atque ita ab Iſaac

Bathuëlis Syri.] Qui filius Nachoris. Atque hæc antiquiſſima Syriæ mentio, id eſt, Aramiæ. Quæ tum temporis, non alibi quam in Meſopotamia fuit, traos Euphratem. Et ibi limes inter Semi & Chami poſteros. Vtrique, hoc reſpectu, עברים, Hebræi dicti. Ergo Syris Chananæi, Chananæis Syri erant Hebræi, nec illud gentis, ſed oppoſiti ſitus, regioniſque nomen. Sicut Arabes omnẽ Tranſoxianam vocant ما وراء النهر, id eſt, quæ trans fluvium. *Horn.*

Rebeccam.] Ex Græco Ῥεβέκκα, quod hodie legunt Ribca. Sonat autem σιτιστήριον, id eſt, ſaginarium, locum in quo vituli ſaginantur. Sic uxor quædam Davidis nominatur Egla, id eſt, vitula. Cujuſmodi nomina mulierum ſunt Rachel, *ovis*, Sebia, *caprea* (unde Tabitha in actis Apoſtolorum. Nam Syri S. Sade cum Teth permutant) Iaala, *ibex*, rupicapra: aut, ut Davidi Camio placet, *hircus ſylveſtris*. Druſ.

Popoſcit.] Plenum eſſet, *popoſcit in matrimonio*, ut infra, *eamque ſibi in matrimonio à patre poſtulans*. Idem.

Vxorem.] Pactis quidem dotalibus factis, ſed ancillam tamen. Ideo uxor vocatur, & tamen liberi ejus tantum donaria accipiunt. Quale apud Germanos matrimonium impar, ad *Morgangabicam*. Grotius.

Ceturam.] Hanc R. David eandem eſſe putat cum Hagar, ſed nullo argumento. Probabile eſt vel Chananæam fuiſſe, vel, quod potius videtur, ex famulitio Saræ, atque ex Chaldæa adductam. *Horn.*

Concubina dicitur.] I. Chroo. XXXII, I. Concubina apud Hebræos eſt ancilla, aut vilis alia, ad concubitum data ſine ſcriptura, ſine arrhis, ſine ritibus. Qualis erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde, ut Iſmaël, dona, id eſt, legata quædam accipiebant, hereditatem autem non creverunt. Tale eſt matrimonium ad *Morgangabicam*, à quo noo longe abeunt ſecundæ nuptiæ apud Brabantos. *Grot.*

Filios.] Sex. Gen. XXV, 2. quorum nomina ſunt, Zamran, Iecſan, Madan, Madian, Iesboc, Sue.

Edito.] Hoc participium tam de fœminis quam de maribus dicitur. Tacitus: *Vbi Agrippina noviſſimo partu Iuliam ediderat.* Cicero: *editus Iove ſatus.* Plerique ſcribunt æditus cum diphthongo, nempe quia prima in hoc verbo, quando extra ſeu foras dare ſignificat, longa eſt. Quod etiam fecerunt in ſæculum. Quanquam à ſequendo dictum concedant. Sæpius occurrit, *edere in lucem.* Cicero: *Qui naſcitur in lucem edi dicitur.* Druſius.

Subſtantiam.] Bona, facultates. Subſtantia Græce οὐσία, ὕπαρξις. Quintilianus: *ut plus ſubſtantiæ filio relinqueret.* Lexicon Græco-Latinum vetus, οὐσία, *patrimonium, ſubſtantia, res familiaris*, ὕπαρξις, *ſubſtantia, opes*. Druſ.

Dona diſtribuit.] Quæ Rabbini quidam, de artibus Magicis, magno Abra-

Isaac separati sunt. Abraam diem functus est, impletis annis centum & quinque & septuaginta: corpus sepulchro Saræ uxoris appositum. At Rebecca diu sterilis, assiduis mariti ad Dominum precibus, à die matrimonii, vicesimo fere anno, geminos edidit: qui in

hami dehonestamento, accipiunt. Ex quibus *R. Salomo.* Vnde in contentione illa Israëlitarum coram Alexandro M. cum Ismaëlitæ divisionem urgerent, responsum ab advocato: *filiis concubinarum dedit dona.* Sic lis finita est. *Horn.*

Ab Isaac separati sunt.] Isaacum hæredem ex asse reliquit Abrahamus: filiis concubinarum muneribus ditatis, & in Orientem ablegatis. Nam liberi ex concubina conditionis servilis, aut extraneæ seu gentilis, à successione plane apud Ebræos excluduntur. *Selden.* Occupaverunt autem Keturæi Troglodyticam regionem, & quicquid Arabiæ felicis ad mare rubrum pertinebat. Ophres sub Hercule exercitum in Lybiam duxisse, ibi Africam urbem, regionemque condidisse dicitur. *Alex. Polyhistor. Ioseph.* I. 16. Euseb. IX. πρ. 4. Leoni Afro Ifricus dicitur. Exercitus Herculei meminit etiam Sallustius in Iugurth. Certum est plerosque in Arabia Felice consedisse; & ab iis multi Arabiæ populi originem suam deducunt, veluti Omanæi, Adenenses, Tebaleni, & alii. Arabes ab *Herodoto* in Euterpe Æthiopum nomine, à *Strabone* Troglodytarum censentur; & circumcisionem, argumentum originis, retinuerunt. *Horn.*

Abraam diem functus est.] Diem obiit cum complevisset annos CLXXV. Dicunt Ebræi Abrahamum cœpisse anno ætatis tertio, complevisse autem scientiam suam anno XLVIII. cum vidisset divisionem linguarum. Nam eo anno Abrahami divisio facta est. Dicunt etiam, *Anno quinquagesimo secundo cœpit inquirere in legem: anno autem septuagesimo venit in fœdus inter segmenta, & rediit in Haran: anno vero septuagesimo quinto dictum ei est: Exi è terra tua, &c.* Salmanticensis, *erat modestus, minimeque invidus, spiritu depresso, animoque humili & munificus admodum. Beatus ipse & beati filii ejus post eum.* Drus. Cæterum à Noacho ad Abrahamum, vita & ætas hominum, immane quantum decrevit. Nam Peleg primus fuit qui annum CCC. non attigit. Solus Noah Iↄ CCCC. Solus Sem Iↄ C. Reliquorum Patrum nullus Iↄ. Vixit Abraham cum Noha annos LVII, cum Sem, Salah & Eber CLXXV, cum Peleg XLVIII, Nahor XCIX, Thara CXXXV, Arphaxad CXLVIII, Regu LXXVIII, Serug CI, Isaac LXXV, Iacob. XV. Post Abrahæ mortem vixerunt Sem annis XXXV, Eber LXIV. *Bucholcer.* Tradunt Hebræi apud Tostatum, eodem die defunctum Abrahamum, quo Esavus primogenituram suam lenticula vendidit. Vnde Iudæi die cujusdam emortuali, in illa domo, lenticulas in cibum parant. Encomium Abrahami breve apud Ioseph. *ἀνὴρ πᾶσαν ἀρετὴν ἄκρος, καὶ τῆς περὶ αὐτὸν σπουδῆς ἀξίως ὑπὸ τοῦ θεοῦ τετιμημένος.*

Vicesimo fere anno.] Isaac quadragenarius duxit uxorem, Gen. XXV, vs. 20. Sexagenarius ex ea suscepit geminos, *ibid.* Abundat igitur adverbium *fere.* Sunt qui post annum à die matrimonii vigesimum, Rebeccam peperisse scribunt, in queis Lyra & Sigonius. Verba Lyræ, *fuit cum Rebecca uxore sua viginti annis antequam pareret.* Sigonii, *Post vigesimum annum Rebecca, precibus Isaac ad Deum, geminos peperit.* Notatum in Iohasin ex Siphri (liber est ejus nominis) nisi

in matris alvo exsultasse sæpius traduntur, dictumque responso Domini est, duos in his populos prænunciari, & majorem minori subdendum esse principio. Sed prius editus, asper setis, Esau vocatus: minori Ia-

nisi fallor, Rebeccam cum Isaaco nuberet, egisse annum decimum quartum. Vnde sequitur, cum geminos ederet, fuisse annorum XXXIV. Sed hac in re autores variant. *Drus.*

Geminos edidit.] Id accidit anno Abrahami centesimo septuagesimo, videlicet quinque annis ante mortem ipsius: aut, ut Cajetanus putat, decem & quinque. *Idem.*

Exsultasse sæpius.] Ἐσκίρτων exponitur, *exsultabant sæpius*. Locus est Gen. XXV, ℣. 22. In editione Romana est, *exultabant*. Quo verbo usus est Ambrosius in libro de Isaac, cap. IV. & interpres vulgatus Psalm. CXIII. Augustinus prætulit, *gestiebant*. Hieron. in Tradit. Ebraicis, *& movebantur filii ejus in ea. Pro motione LXX. interpretes posuerunt ἐσκίρτων, id est, ludebant sive calcitrabant, quod Aquila transtulit constringebantur, Symmachus vero διέπλεον, id est, in similitudinem navis in superficie ferebantur.* Pro *constringebantur*, in fragmentis à me collectis invenio, *confringebantur*, quod genuinum esse puto. Nam רצץ quasso, concutio, & est apud Græcos verbum διαπάλλω, quod eodem modo exponitur. Cui affine quod apud Scholiasten ex Symmacho διεπάλαιον, colluctabantur. Vnde in fragmentis meis.

ויתרצצו. Sym. διεπάλαιον.

Lexicon Græc. Latinum vetus, σκιρτῶ, *exulto*. Sic Luc. I. ἐσκίρτησεν, ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος, *exultavit lætitia fœtus*. Nos ex Ebræo olim vertimus, *collidebant sese*. Drus. Simile quid narrat Apollodorus Bibliothecæ II. Ἀκρίσιος καὶ Προῖτος. οὗτοι καὶ κατὰ γαστρὸς μὲν ἔτι ὄντες ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους. *Grot.* Pro διέπλεον in Symmacho, legendum διεπάλαιον, colluctabantur, ut Athletæ solent. *Horn.*

Responso Domini.] Per os Heberi, qui tum adhuc vixisse putatur. *Maimonides, Salomon*, alii.

Subdendum principio.] Cur adjecit, *principio*? nam si adverbialiter accepit, falsum est quod hic dicit. Non enim principio subditus fuit major minori: sed tunc primum cum David Idumæos tributarios fecisset. Forte principio posuit pro principatu, ut dicat majorem futurum aliquando sub minoris dominio. Sic principium sumitur, Psalm. CIX, 3. *tecum principium in die virtutis.* Nam in Græco est ἀρχή. Lexicon vetus, ἀρχὴ, imperium, magistratus, magisterium, præsidiatus, principium. *Drus.*

Asper setis.] Ἀπὸ κεφαλῆς ἐπὶ τοὺς πόδας, δασὺ περισσῶς ἦν. *Ioseph.* Δασύς ὡσεὶ δορὰ est in edit. LXX. Lexicon vetus, δασὺς, *hirsutus, pilosus*. Hieronymus, *totus in morem pellis hispidus*. Veritas Ebraica, *sicut pallium villosum*. Siquidem אדרת pallium, quod δορὰ interpretantur, vocis affinitate decepti. Nam pellis אדרת dicitur. Porro seta est pilus crassior rigidiorque aut erectus, qualem sues habent. *Drus.* Hoc signum fortis animl. *Aristoteles.*

Esau.] Dictus ita παρὰ τὸ עשה, facio, perficio. Nam perfectior erat quam pueri solent, utpote pilis instructus R. Salomo, *Omnes vocabant eum Esau, eo quod esset factus & absolutus pilis suis, ut qui multos annos habent.* Aben-Ezra, *Qui videbant, vocabant eum Esau, id sonat opus*

 per

Iacob nomen fuit. Ea tempestate gravis annonæ inopia terras incesserat. Qua necessitate Isaac in Geraris ad regem Abimelech cessit, admonitus à Domino, ne in Ægyptum descenderet: eidemque universæ illius terræ possessio promittitur, ibique benedicitur, multipli-

per se, sive factus per se. Erat autem partus iste mirabilis, quia omnis homo prodit in lucem cum secunda, quæ ipsum tegit: & ecce duæ istæ secundæ fractæ sunt momento uno. Druſ. Philoni Biblio Οὐσωὸς apud Euſeb. I. πϱϑπ. 10.

Iacob.] Παϱὰ τὸ עקב calcem teneo ſeu prehendo, non ſupplanto. Nam ſupplantat proprie qui pede ſuppoſito aliquem in terram dejicit, quod Græci dicunt ὑποσκελίζειν. Vtrumque ſignificat decipio. Quo ſignificatu & πτερνίζω uſurpatur. Sed πτερνίζω etiam ſupplanto. Huc reſpexit Eſau frater Gen. XXVII, ℣ſ. 38. cum ait, *recte vocatum eſt nomen ejus Iacob: decepit enim jam me ſecundo.* Ebraice eſt עקב quod à propria ſignificatione contumelioſe detorquet ad tranſlatam. Non enim certe à decipiendo ſic appellatus eſt, ſed ab eo quod calcaneum ejus manu apprehenderit. Res clara ex textu Moſis. Quocirca miror eos qui Iacob ſupplantatorem interpretantur. Nam πτερνιστὴς non tam ſupplantator, quam qui calce ferit aut contingit aliquem. Sed quia etiam ſupplantatorem denotat, veteres plerique omnes, veræ etymologiæ ignari, ita olim expoſuerunt. Irenæus lib. IV. c. 38. adverſus hæreſes. Origines Hom. XII. in Geneſin, & Hom. II. in Exodum. Hieronymus in Nom. Trad. Hebr. & epiſt. ad Ebræos: Auguſtinus, ſermo. XL. de verbis Domini: Arnobius in Pſal. LII. & alii. Sunt interpretes, viri docti, qui nomen Iacob compoſitum eſſe putant ex Iad nomine, manum ſignificante, & ex verbo Acab calcem prehendo; ſed, meo judicio, falluntur. Nam Iod in principio adhibetur ad conficienda nomina propria: Quale eſt in Iſaac, & in Tetragrammato, quod vocant Iod, He, Vau, He, & in Iſraël. *Druſ.*

Terras.] Chananæam. Sed quod Druſius inquit: *Solam Chananaam*, incertum eſt, cum plures in vicinia regiones, eadem inopia, laboraſſe potuerint.

In Geraris.] Sigonius corrigit, *in Gerara.* Quomodo locutus eſt interpres noſter Gen. XXVI. ℣ſ. 1. Idem tamen XX, 1. *peregrinatus eſt Abraham in Geraris.* Scire licet veteres promiſcue uſos hac præpoſitione. Cicero in primo de Oratore, *ut ſe abjiceret in herba.* Cæſar de bello Gallico, lib. VI. *aut ſe in Menapiis abderet.* Terentius Eunucho. *deinde illam in lecto illæ collocant.* Hæc omnia pugnant contra canones Grammaticorum. *Druſ.*

Ad Regem Abimelech.] Ad Abimelech regem Palæſtinorum, ſive Philiſthæorum, quem Græci vocant βασιλέα φυλιστιειμ, qui & rex Geraræ dicitur. Hos Palæſtinos iidem Græci appellant etiam Ἀλλοφύλους: quorum rex communi nomine Abimelech dicebatur, ſi credendum Davidi Camio ad Pſal. XXXIV, 1. ita ſcribenti, *Abimelech nomen fuit olim commune regibus Palæſtinorum, ut Agag Amalecitarum.* Vide ſis Baſilium Hom. LIX. in Pſalmos: Hieronymum Ezech. XXIX. Procopium in Geneſin, Gloſſam Græcam. *Druſ.* Orientalium Regum mos, ſplendida nomina aſſumere. Qualia ſunt Abimelech, Melchiſedec. Pleni Arabum libri, & Hiſtoriæ Califarum ac Sultanorum Ægypti. *Horn.*

Pelli-

plicatusque pecore atque omni substantia, agente invidia, ab incolis pellitur: pulsus apud Puteum juramenti consedit. Igitur, annis gravior, luminibus obductis, cum Esau filium benedicere pararet, consilio Rebeccæ matris, Iacob se benedicendum pro fratre obtulit. Ita Iacob adorandus principibus & gentibus, fratri præponitur. Queis rebus Esau accensus, fratri necem moliebatur. Quo metu Iacob, hortante matre, in Mesopotamiam confugit: admonitus à patre, ut ex domo Laban, fratris Rebeccæ, uxorem acciperet. Tanta illis cura fuit, cum in alienis terris consisterent, genus tamen intra familiam suam ducere. Ita Iacob profectus in Mesopotamiam, per soporem Dominum vidisse traditur: atque ob id locum somnii sacratum habens,

Pellitur.] Ostracismus. Vide Aristot. III. Polit. 3. Iosephus Abimelechum simultatis & invidiæ accusat in hoc facto. Idem Scriptura facit.

Apud puteum juramenti.] באר שבע. Vbi Latinus legit ש Sinistrum. Græci dextrum, ut hodie Hebræi quoque Codices. Hinc φρέαρ ὅρκου. *Grot.* *Bersabea* fedus putei dici potest: sic autem hactenus à comprovincialibus vocatur. Dicitur autem & puteus septimus, Arabice *Bethgebrim*, quod interpretatur, domus Gabrielis. Guilhelm. Tyrius. lib. XIV, cap. 22. Hoc nomen fluvio impositum ab Abrahamo, à jurando, vel à septem agnis, vel à saturitate. Hoc ultimum magnam quæstionem patitur. Nam omnes Codices Ebræi constanter habent Shin cum dextro puncto. Quod saturitatem significare non potest. Hieronymus ultimæ opinionis author est, & textus suadet legendum שבע, utcunque nunc aliter habeatur. Nam quæ Etymologia est, vocari puteum, *juramentum*, quod aqua in eo inventa sit? Saturitas vocari recte potest, juramentum non potest. *Drus.*

Luminibus obductis.] Gen. XXV. Ioseph. I, 18. Significat caliginem & hebetem visum; vel, si placet, cœcutientiam. Nam præ senio cœcutiebat. *Drus.*

Adorandus Principibus.] לאמים. Regna Chaldæus. Ἄρχουσι LXX. Regna Arabiæ & Syriæ orta ex Agare, Cethura, Labano. *Grot.*

Ex domo Laban.] Gen. XXVIII. Ioseph. I, 19. Ex familia Laban, qui erat filius Bathuël, nepos Nachor fratris Abrahæ, & frater Rebeccæ matris Esau & Iacobi. Quod autem Genes. XXIX. 5. vocatur *filius Nachor*, eo in loco filius nepotem denotat, ut alibi sæpe. Nam juxta proverbium Ebræorum, *Filii filiorum tanquam filii sunt.* Notior enim erat Nachor, inquit Gerundensis: ideoque pro Bathuële nominatur, qui minus notus erat. *Drus.* Liber Zohar perhibet, Labanem omnium Orientalium in Magia celeberrimum fuisse: sed liber ille Cabbalisticus, plenus monstrorum est, & minimæ fidei. *Mersennus.*

Locum somnii.] In hoc loco putant

bens, lapidem ex eo sumpsit: vovitque, si rebus prosperis revertisset, titulum sibi domus Domini futurum; decimasque omnium quæ acquisita sibi forent, Domino daturum. Inde se ad Laban fratrem matris contulit: quem ille sororis filium agnitum, in hospitium benigne recepit. Erant Laban duæ filiæ, Lia & Rachel. Sed Lia oculus deformior, Rachel pulchra fuisse traditur. Cujus specie Iacob captus, amore virginis conflagrabat: eamque sibi in matrimonio à patre postulans, septem annorum servitio se mancipavit. Sed impleto tempore, Lia ei supponitur: ac rursum

quidam templum postea extructũ fuisse: sed falluntur, meo judicio. Nam templum extructum fuit in area Ornan Iebusæi, in monte Moria. Locus autem hic, qui prius Luza dicebatur, vicus erat in duodecimo ab Ælia, id est, Ierosolyma, lapide, ut Eusebius autor est. *Drus.* Causam cur sub dio cubuerit, Iosephus in simultatem, quæ Iacobo cum Chananæis, conjicit.

Lapidem.] Oleo delibutum, ut moris. Ex oriente Græci habuerunt. *Clemens* VII. Strom. *Apul.* I. Flor. *Arnob.* I. *Felix* in Octavio.

Titulum.] Cippum, statuam, stelen. Tradunt Historiæ Saracenorum, Chalifam Omarem, ad hunc lapidem delubrum exstruxisse. *Elmacinus.*

Domus Domini.] Vnde loco nomen, בית אל. Σημαίνει δὲ τοῦτο θείου οἶκον κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων γλῶτταν. *Ioseph.* Locus annis ab hinc IↃ CC LXXXIV. dictus fuit בית און domus iniquitatis, cum Ieroboam ibi vitulum aureum erexisset. *Buchole.* Hinc βαιτύλια apud Phœnicas. *Philo Byblius* in Eusebio.

Lia & Rachel.] Seder Olam dicit geminas fuisse, eodemque anno ætatis XXII. in matrimonium acceptas.

Lia.] Vel, Lea. Λεία, Lea vel Lia, ut Δαρεῖος Dareus vel Darius. Sic Augiæ stabulum, quod & Augeæ dicitur. Critici Ebræorum, cum apices adderent, scripserunt לאה, id est, Λῆα, *Lea. Videtur ita dicta*, inquit Mercerus, *quod esset debilis nec bene habita, quasi lassa ex debilitate constitutionis. Vnde nihil mirum si oculos quoque debiles habuit.* Drusius.

Rachel.] Scribi posset Rahel, sed in antiquis tantum Rachel: ideo nihil innovandum. Sonat autem *ovis fœmina.* Quanquam in LXX. ἀμνός, & in Hieron. *agnus.* Ies. LVIII. ℣s. 7.

Oculis deformior.] Deformes oculos Liæ molles sive teneros, Moses dicit. Hieronymus lippos. Græci ἀσθενεῖς, id est, debiles, infirmos, Ex tribus Chaldaicis editionibus una, videlicet Onceli, habẽt *pulchros*: altera, quæ Ierosolymitana vocatur, *molles*: tertia vocem usurpat, quam Iustus Nathanus in Lexico suo Thalmudico, exponit de iis, qui sinum oculorum rotundum habent. Hic tamen aliud significare videtur. *Drus.* Chaldæi oculorum mollitiem pulchritudinis nomine exprimunt: tanquam Lia oculis duntaxat pulchrior fuerit, reliquo corpore non item. *Galesin.*

Supponitur.] Συνελθὼν δ' ἐκεῖνος ὑπὸ μέθης καὶ σκότους. *Ioseph.*

Rachel

ſum ſeptem in ſervitio ſubditur, atque ei Rachel traditur. Sed hanc diu ſterilem, Liam fœcundam fuiſſe, accepimus. Filiorum quos ex Lia Iacob habuit, hæc ſunt nomina; Ruben, Simeon, Levi, Iudas, Iſſachar, Zabulon, Dina. Ex ancilla vero Liæ, Gad & Aſer. Ex ancilla Rachel, Dan & Nephtalim nati ſunt. At Ra-

Rachel traditur.] Non poſt alios ſeptem annos, ut putavit Ioſephus; ſed poſt VII. dies nuptiarum prioris uxoris; ut verba Labanis Gen. XXIX. explicat Hieronymus, Eucherius & alii. *Galeſin.* Cæterum Polygamia Patrum non trahenda in exemplum, quæ apud eos in uſu fuit prava ſeculi iſtius conſuetudine. *Bucholc.*

Ruben.] Ῥούβηλον ὀνομάζει, τὸν υἱόν, διότι κατ' ἔλεον αὐτῇ τοῦ θεοῦ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα. *Ioſeph.*

Simeon.] Ἀποσημαίνει τὸ ὄνομα, τὸ ἐπήκοον αὐτῇ τὸν θεὸν γεγονέναι. *Idem.*

Levi.] Κοινωνίας οἷον βεβαιότης. *Idem.*

Iudas.] Ἰούδας, εὐχαριστίαν τοῦτο δηλοῖ. *Idem.*

Iſſachar.] Ἰσσάχαρις, σημαίνων τὸν ἐκ μισθοῦ γενόμενον. *Idem.*

Zabulon.] Ζαβουλὼν ἠνεχυρασμένον εὐνοίᾳ τῇ πρὸς αὐτήν. *Idem.*

Dina.] דינה, Δεῖνα, vel Δείνα. Nam libri variant. Hieronymus: *Hæc transfertur in cauſſam, quam ſignificantius Græci δίκην vocant. Iurgii enim in Sicimis cauſſa extitit.* Druſius.

Ex ancilla Liæ.] Zelpha. Miniſtram fuiſſe ingenuam, & hanc & alteram, tradit Ioſephus. Verba ejus ſunt: δούλας μὲν οὐδαμῶς, ὑποτεταγμένας δὲ αὐταῖς. Et ſic ſumitur vox Hebræa Exod. 11, 5. Fabuloſum Teſtamentum Patriarcharum, genealogiam harum ancillarum deducit à Rethæo fratre Deboræ, & ſorores fuiſſe vult.

Gad.] Ioſephus τυχαῖον interpretatur, id eſt, fortuitum. Potius fortunam denotat, hoc eſt, τύχην. In libro nominum *Gad, fortuna.* Dicebat enim Lia בגד, quod ſcribunt בגד, & legunt באגד, *venit fortuna.* Targum Ieroſolymitanum, *fortuna bona.* Ionathan, *ſydus bonum*, quod idem cum ἀγαθὴ τύχη. Nos diceremus, *affulſit benignius aſtrum & fortunæ influentis donum.* Sic fere Iudæi, Græci & Latini veteres, cum apices abeſſent, legerunt בגד, ἐν τύχῃ, in fortuna, id eſt, εὐτυχῶς, fortunate, feliciter. Quod poſtremum invenies in Hieronymo. Apud Theodoretum in Geneſin. quæſt. 86. εὐτύχηκα, *bona fortuna uſa ſum.* Druſius. Plerique volunt intelligi מזל טוב, Iovis ſtellam, quem כוכב צדק, ſtellam juſtitiæ nominant. *Munſt.* in XXX. Geneſ. Gad autem vox Arabica بجان, quæ bonum ſeu beneficium notat. Bagad igitur idem eſt, quod fauſtum felixque genito ſit. *Seldenus.* Γάδας τυχαῖον ἂν τις καλέσειεν. *Ioſephus.* Vide *Seld.* de Dîs Syris 1, 1.

Aſer.] In hoc nomine ſignificatio eſt beatitudinis. Vide Gen. 30, 13. male igitur in antiquis codicib. edit. LXX. Ἀσὴρ ὅ ἐστι πλοῦτος. Nam divitiæ Oſer dicuntur, quod ſcribunt עשר, prima Ain. *Druſ.* Ἀσὴρ, μακαριστής. *Ioſeph.*

Dan.] A judicando, unde & Daniel. Ioſephus: Δὰν, θεόκριτος. Rachel enim dixit: Dananni, *judicavit me Deus.*

Nephthalim.] In libris melioribus eſt Νεφθαλεὶ vel Νεφθαλί. Nam, ut Au-

Rachel, desperato jam partu, Ioseph edidit. Tum Iacob redire ad patrem cupiens, cum ei Laban socer partem pecorum mercedem servitii dedisset, ob quæ parum sibi eum æquum gener Iacob ratus, dolum ab eo suspectans, clam profectus est, vicesimo primo fere anno, quam advenerat. Rachel, viro inscio, patris idola furto abstulit. Qua injuria Laban generum persecutus, non repertis idolis, pace facta, regressus est: mul-

Ausonius inquit:

Vocibus in Graiis nunquam ultima conspicitur m.

Drus. Νεφθαλείμ, ὁ μηχάνητος οἷον διὰ τὸ ἀντιτεχνᾶσθαι πρὸς τὴν εὐτεκνίαν τῆς ἀδελφῆς. *Ioseph.*

Ioseph edidit.] Cum finiti essent anni XIV. quibus Iacob servierat. Natus est Ioseph anno Iacobi XCI. *Salmaticensis* in Iohasin. Nomen ex futuro, Ioseph, id est, adder. Nam dicebat; *addet mihi Dominus alterum.* Drus. Ἰώσηπος προσθήκην γενησομένου τινὸς δηλοῖ. *Ioseph.*

Partem pecorum.] Græci τὰ ἐπίσημα, quibus signum vel nota impressa erat. Chaldæi בכיריא pecudes primores vel primi temporis, ut vertit Hieronymus. Alii, *compactas.* E contrario τὰ ἄσημα cedebant Labano, quas alii seriores pecudes, alii aliter interpretantur. *Drusius.*

Patris idola.] Ioseph. 1, 19. Gen. XXXI. Dicunt Hebræi Theraphim fieri consuevisse, accipiendo caput pueri Idolis sacrificati, quod caput sale & aromatibus conditum; & super linguam ejus lamina aurea Dæmonis nomine insignita ponebatur. Sicque consulentibus responsa dabat. *Mersennus.* Erant imagines ad certum stellarum positum factæ, cum stellarum figuris, ex veteri Syrorum & Arabum superstitione. Quas Iacob postea defodit; & unam *Gedalia* ait, multo post tempore erutam cultamque à Samaritanis. Scriptor Persa Hama Alzel, translatus à R. Chomer, vult Labanem non fuisse Idololatram, nec Theraphim Idola, eo argumento, quia conjugia cum Idololatris, quales Chananæi, vetita. At Laban, quanquam admixtis superstitionibus, retinebat tamen cultum summi Dei, & eo longe teriores Chananæi. *Grot.* De Theraphim vide Seld. de Dîs Syris. 1, 2.

Furto abstulit.] Vt patrem ab idololatria revocaret. *Theodoretus.* Ne per ea cognosceret qua via Iacob fugisset, *Abenezra.* Ob pretium materiæ unde facta erant, vel quod illa marito deberi putaret. *Alii.* Vtcumque sit, hoc factum Rachelis excusari non potest. Qui furtum committit, quocunque prætextu hoc faciat, peccat in legem illam, *Non furaberis.* Drus.

Laban generum profecutus.] Nec nisi post XIII. diem discessus fugientem attigit. Nam cum Iacob abiret, tridui itinere abfuit. Donec Carras reverteretur, alii tres dies elapsi sunt. Restant septem, quibus ad montem Galaad pervenit. Difficiles autem per Mesopotamiam viæ sunt, ut Iosephus notat. *Horn.*

Non inventis Idolis.] Quæ Rachel, callida mulier, abscondit subter stramenta Cameli, & sedit super illa. *Moses.*

Pace facta.] Cujus signum יגר סהדותא acervus testimonii. LXX. βουνός. Tale monimentum Xenophonti IV. ἀναβ. κολω-

multum obtestatus generum, ne uxores filiabus suis superinduceret. Inde digressus Iacob, vidisse angelos & castra Domini, traditur. Sed cum præter regionem Edom, quam Esau frater incolebat, iter destinaret, missis prius legatis & muneribus, suspectum sibi fratrem exploravit. Tum ille obviam fratri processit: nec tamen Iacob se ultra fratri credidit. Sed pridie, quam inter se fratres convenirent, Dominus humana specie as-

καλυνός. *Grot.* Iacob גלעד, Galaad nominavit. Γαλάδης λέγεται ὁ βουνός. ἀφ' οὗ τὸν γαλααδηνὴν καλοῦσι τὴν γῆν. *Ioseph.* Mons Galaad ingens, & in complura nomina divisus: Apud Damascum Libano conjungitur. Tum Hermon, inde Seir dicitur. Ab Arnone ad urbem Cedar Galaad est. *Hier. Per.*

Castra Domini.] Angelos, ut ex Ebræis & Chaldæis patet. Locus מחנים dictus, id est, castra. Id Græci παρεμβολαί. *Drus.* Ex Duali מחנים quidam colligunt duos angelorum exercitus apparuisse. Sed hoc incertum. Postquam Iacobum comitatus fuerat custos Mesopotamiæ Angelus, cum suis, usque ad confinia, nunc custos Chananææ ei apparet cum suis turmis. Angelum autem Chananææ fuisse Michaëlem, Diodorus Tarsensis existimavit. *Mersenn.* Quæ temere & sine fundamento dicuntur. Hæc apparitio non in somnio facta, ut *Cajetanus* & *Pererius* putant, sed visibilis fuit. Hebræi notant Iacobum agnovisse eosdem angelos esse qui scalas adscenderint descēderintque.

Præter regionem Edom.] Sic infra: *Præter terram Philistim.* Ioseph. II, 1. Ἡσαῦς τῆς χεβρωνίας πόλεως ἀχωρήσας τοῦ ἀδελφοῦ, ἐν σαείρᾳ διέτριβε, καὶ τῆς Ἰδουμαίας ἦρχεν, οὕτω καλίσας τὴν χώραν ἀπ' αὐτοῦ. Ibidem exponit quomodo ob lenticulam Adomus à collusoribus per ludibrium dictus fuerit. Ab eo Idumæi, non à Nabatæis, ut Strabo vult lib. XVI. Et hinc Erythræum, vel Rubrum mare, ab Erythra, seu Erythro Rege, ut *Agatharchides*, Boxii Persæ narrationem secutus, tradit, apud *Photium*. Quod nomen etiam Persico Sinui tributum, ut ex Strabone & aliis patet, sive potius totum mare Australe, quod & Indicum, Rubrum dicebatur, cujus pártes Sinus Persicus & Arabicus. Fuse de Erythræo mari, Esavo, Edomo. *Fuller.* IV. Miscel. XX. Cæterum Rabbini per *Edom* Romam intelligunt, unde Papam vocant *Monachum Idumæum*. Iosephus cognomentum huic regioni Seir fuisse vult, ἀπὸ τῆς δασύτητος Esavi: In quo aberrat. Nam Sehir ex posteris Chivæi fuit, ut colligitur ex Genes. XXXVI. ubi Tzibhon filius Sehiris ℣. 20. vocatur Chivæus ℣. 2. Ab hoc Sehir regio Chotæorum dicta Sehira, vel mons Sehir. Gen. XIV, ℣. 6. XXXVI, ℣. 8. & alibi. *Horn.*

Obviam patri processit.] Notant Rabbini Esavum ficta benevolentia in eo congressu usum, & pauca superbe locutum. Quæ cum textu sacro pugnant. *Mersenn.*

Dominus.] Iesus Christus. Non Angelus creatus, ut Pererius contendit. Nam eum & Moses, huncque secutus Sulpicius, refutant.

Humana specie.] Vidit Dominum non in somnio, ut Rabbi *Levi* vult, sed suis oculis, vigilans vidensque. *Mercer.* Locus פנואל dictus, id est, πρόσωπον θεοῦ, Facies Dei. Strabo XVI.

Collu-

aſſumpta, colluctatus cum Iacob refertur. Et cum adverſus Dominum prævaluiſſet, tamen non eſſe mortalem, non ignoravit: benedici ſibi ab eo flagitabat. Tum à Deo illi immutatum nomen eſt, ut ex Iacob Iſraël diceretur. Sed cum ille viciſſim à Domino nomen Domini quæreret: Non eſſe quærendum, quia admirabile eſſet, reſponſum eſt. Ex colluctatione autem, latitudo fe-

Colluctatus.] LXX. ἐπάλαιεν. Aquila & Symmachus: ἐκυλίετο. Hebr. ויאבק, quod proprie palæſtritarum in arena eſt. *Merſenn.* Ex hac lucta nonnulli collegerunt, Diabolum in forma Eſavi contra Iacobum pugnaſſe, ut Procopius teſtatur. Eum Dæmonem Eſavi, Hebræi *Sammaëlem* vocant. Quæ abſurda & impia ſunt. *VVillet.*

Prævaluiſſet.] Angelus fingebat ſe non poſſe ſuperare. *Abul.* Quod falſum. Quia Chriſtus fuit, ideo Iacobi vires adeo auxit, ut nollet vincere cum poſſet.

Iſraël.] Compoſitio nomiuis ex Sara, de principatu contendit, & El Deus. Eo reſpexit Prophetes Hoſeas, cum ait: *De principatu contendit cum Deo, & prævaluit.* Nugantur Patres cum Iſraël exponunt, *vir videns Deum:* aut *rectus Dei.* Nam ut Is ſignificat virum, & IASAR rectum, tamen in hoc nomine Iod format nomen proprium, quale in Iacob, in Iſaac, & ſimilibus. *Druſius.* Hoc nomen non incognitum Trogo fuit. Nec tamen novi nominis impoſitione abolitum prius fuit; ſed liberum relictum, Iacob an Iſraël diceretur. *Pererius.* Iſraël nomen familiæ & gentis fuit, Iacob privatum. Et hoc futuræ Majeſtatis ſignum. Nam Reges Orientis, ex more, duo nomina, privatum & Regium, habent. *Horn.*

A Domino nomen Domini.] Nomen loco pronominis. Nos diceremus, *à Domino nomen ipſius quæreret.* Talia ſunt, *pluit Dominus à Domino; dixit Moſes ſocero Moſis; dixit Dominus, adſcende ad Dominum.* Druſius.

Quia admirabile eſſet.] Hæc parentheſi circumcludenda. Non enim habentur in codicibus Ebræorum, nec etiam in Græcis emendatioribus. Nihil dico, ſi non abſunt in Hiſpanico & Romano. Olim etiam aberant in Exaplo, ut Græca ſcholia notant. Sumpta vel tranſſcripta videntur ex Ieſa. 9, 6. aut magis ex Iud. 13, 18. Cæterum exemplaria, unde hæc hauſit Sulpicius, non per omnia conſentiunt. Nam in Aldino & Baſilenſi, ὅ ἐστι θαυμαστόν. Vidi etiam ubi ſcriptum eſſet, καὶ τοῦτο ἔστι θαυμαστόν, & hoc eſt mirabile. *Druſ.* Cauſſa cur non dixerit nomen, non eſt quod Angeli certa nomina non habeant, ut Iarchi vult, ſed ad compeſcendam Iacobi curioſitatem. *Calvin.*

Latitudo femoris.] Ioſephus 1, 19. γενομένης διὰ τὴν μάχην ἀλγήματος αὐτῷ περὶ τὸ νεῦρο τὸ πλατὺ, αὐτός τε ἀπέχεται τοῦ τούτου βρώσεως, καὶ δι' ἐκεῖνο οὐδ' ἡμῖν ἐδώδιμον. Quod acetabulum ſeu palam appellat Scriptura, id Ioſephus latum nervum, Sulpicius latitudinem femoris appellat. *Galeſin.* Latum os coxæ, quod ex contactu angeli loco ſuo motum claudicandi occaſionem præbuit. Latitudo femoris, τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ. Sic Oncelos & Ionathan. Apud Ioſephum eſt τὸ νεῦρο τὸ πλατύ. Qui latum nervum videtur dixiſſe τὸ νεῦρον τὸ συνέχον τὴν κοτύλην πρὸς τὸν μηρόν. A Græcis

ἰσχίον

femoris Iacob obtorpuit. Igitur Iſraël declinans fratris domum, promovit agmen in Salem Sicimorum oppidum: atque ibi loco pretio accepto, tabernaculum ſtatuit ſibi. Huic oppido Emor, Chemoreus Princeps, præerat. Hu-

ἴχιον appellatur, id eſt, coxa vel coxendix. *Druſ.*

Obtorpuit.] Latini *emarcuit.* LXX. ἐνάρκησε. Hebraicum verbum valet, *luxatus eſt*, ſeu loco motus. *Galeſin.* Hic victus benedicitur, victor claudicationem & benedictionem aufert ex prælio. *Rupertus Tuitienſis.* Notat Toſtatus, die ſequenti Iacob ſanatum fuiſſe, ut ſine claudicatione Eſavo obviam iret. Conſentit Iunius. Quia Gen. XXXIII, 18. dicitur Iacobum veniſſe שלם, id eſt, ſalvum, Sichemam. Verior opinio Merceri, tota vita claudicaſſe. Hinc mos, illa parte abſtinendi, invaluit.

Declinans fratris domum.] An ergo *mendacium officioſum* Iacobo adſcribendum? Sane aliud Eſavo promiſit, & aliud feciſſe Author refert. Sciendum, promiſſionem fuiſſe conditionatam: *Si Deo videatur*; & niſi impedimentum interveniat. *Lyra. Iun.*

In Salem Sicimorum oppidum.] Sic Græci εἰς Σαλὴμ πόλιν Σικίμων. Hieronymus quoque, *in Salem urbem Sicimorum.* Sicima nomen eſt urbis. Quomodo igitur Salem Sicimorum urbs? Nam Salem eadem cum Sicima, ſi modo Salem eſt nomen urbis hoc in loco, de quo dubitari video. Nam poteſt eſſe nomen appellativum, ut dicat Iacobum ſalvum & incolumem perveniſſe ad urbem Sichem, εἰς Σίκιμον, χαναναίων δ' ἐστιν ἡ πόλις, inquit Ioſephus. Hanc ſententiam expreſſerunt interpretes Chaldæi Oncelos & Ionathan, quam & R. Salomo approbare videtur. Priorem ſequuntur fere Chriſtiani. Vnde legimus apud Euſebium, *Salem civitas Sicimorum, quæ eſt Sichem.* Scribunt eadem Hieronymus Epiſt. CXXVI. Primaſius epiſt. ad Ebræos. Eucherius in Gen. Sicimorum opidum eſt Sichem. Eam poſterior ætas Neapolin dixit. Hieronymus de locis ex Actis Apoſtolorum, *Sichem civitas Iacob, nunc Neapolis dicta, juxta ſepulchrum Ioſeph, quæ à filio Hemor ſui Regis, vocabulum ſumpſit.* In Euangelio Iohannis vocatur Sichar, *ubi nunc Eccleſia fabricata eſt*, inquit Hieronymus, *in latere montis Garizin.* Locus eſt Ioh. IV, 5. Ioſephus author, Alexandri Macedonis tempore Samaritas metropolim habuiſſe Sicimam, πόλιν κειμένην πρὸς τῷ Γαριζὶν ὄρει, καὶ κατῳκημένην ὑπὸ τῶν ἀποστατῶν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους. Maſius in Ioſuam, *Ruina Sichem nunc Iſthac vocantur. Nam Neapolis non eodem ſolo ſubſtructa nunc viſitur.* Druſius. Salem *Hebræis nonnullis* Silo, Ioſepho, Ieroſolyma, Hieronymo urbs Melchiſedeci, aliis locus ubi Iohannes baptizavit. Ioh. III, 23. Sed hæc omnia falſa & incerta. שלם hoc loco notat *ſalvus*, incolumis. *Iun. VVillet.*

Pretio accepto.] Nempe agnorum centum, ἑκατὸν ἀμνῶν, ut vertunt LXX. Hieronymuſque explicat & Onkelus Chaldæus. At Hebræi de certo nummorum genere intelligunt, neque aliter Lucas Act. VII. *Galeſin.* Agni apud Hebræos nomen fuerunt pecuniæ agnum valentis, & ob id agni habentis figuram. Sic bos apud Græcos; & pecunia à pecu; & opes olim oves, ut opilio pro ovilio. *Grot.*

Tabernaculum ſtatuit.] Qui mos Orientalium. Vnde regiones tales Diar vocant. Hinc Meſopotamiæ partes Diarrebia, Diarbeer, &c. *Horn.*

Emor Chemoreus.] Gen. XXXIV. Ioſeph. I, 19. Locus corruptus. Suſpicor legendum, *Hemor, Chorræus princeps* vel

Hujus filius Sichem, Dinam filiam Iacob ex Lia genitam, stupro subdidit. Quo comperto, Simeon, & Levi, Dinæ fratres, omnes in oppido sexus virilis, dolo peremerunt, ac impigre sororis ulti sunt injuriam. Oppidum à filiis Iacob direptum, prædaque omnis est abducta. Id factum ægre admodum tulisse Iacob traditur. Mox à Domino monitus, Bethleem petiit, ibique altare Domino statuit. Inde in parte turris Gader,

vel certe, *Hemor Hevaus.* Sed χοῤῥαῖος vocatur, Gen. xxxiv, 2. in editione quã Aldus impressit, & post eum Basilienses typographi. Forte alterutrum horum nominum superest à glossemate. Nihil adfirmo: tamen fieri potest ut Severus initio scripserit, *Hemor princeps.* Sane Hemor dicimus & Chemor, ut Horeb & Choreb. Ab Hemor Iosephus declinavit Hemorus. Sic Chemorus. Quod ex eo notatum (ita conjicio) in margine, ut fit, inde postea in contextum irrepsit, depravatum in Chemoreus. Iudicent qui has res intelligunt. *Drusius.*

Princeps.] Iosepho βασιλεύς. Sic voces Melek, Amir, Sultan, in Oriente sumuntur. *Horn.*

Sichem.] Minus recte alii Sychem ex Græco συχὲμ: quod & σιχὲμ scribunt, unde Σίκιμα civitas: ab hoc Sichem appellata, si credimus Eusebio, cujus hac de re verba clara sunt in libro locorum: *Sed & filius Hemor appellabatur Sichem, à quo & locus nomen accepit.* Alii putant Sichem ab urbe sua nominatum. Gerundensis, *Sichem filius Hemor, de nomine urbis suæ vocatus fuit.* Prius verius videtur. *Drusius.*

Dinam.] Quæ tum decennis. Alex. Polyhist. apud Euseb. xi. πρὸ π. Potius xiv. vel xv. annorum, ut ex collatione temporum ostendunt *Perer. Mercerus.* παρῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, ὀψομένη τὸν κόσμον τῶν ἐπιχωρίων γυναικῶν. *Ioseph.*

Stupro subdidit.] Rabbini hoc malum Iacobo immissum putant, quod in occursu Esavi fratris, Dinam occultarit, ne eam in uxorem peteret.

Fratres.] Ὁμομήτριοι τῆς κόρης, uterini, *Iosepho.*

Dolo peremerunt.] Is expressus est Gen. xxxiv. Iosephus scribit Sichemitas diem festum & solennem celebrasse, totosque fuisse in voluptatibus & conviviis. Ideoque facile fuisse interficere somno vinoque sepultos. *Galesin.* Quid cum Dina factum sit, variæ Hebræorum opiniones. Quidam dicunt eam Iobi uxorem fuisse. Alii mansisse viduam. Alii, descendisse in Ægyptum, & ossa ejus in Chananæam translata. Quæ verior opinio. *Mercer.*

Aegre admodum.] Horridum facinus, & haudquaquam excusandum. Genes. xlix, 6, 7. Vide Interpretes. Pisistratus filiis suis sævissima meditantibus in raptores sororis: Quid, *ait*, faciemus hostibus, si hæc amatoribus faciemus?

Bethleem petit.] Gen. xxxv. Ioseph. I, 19. Sequentia ostendunt, legendum *Bethel.* Nam ibi altare Domino statuit, non in Bethlehem. *Drus.*

In parte turris.] Sensus est, in tractu illo ubi turris Gader erat. Male Victor, *in parte aliqua turris:* & frustra Sigonius Severum hic reprehendit, quem non intellexit. Græca versio, ἐπέκεινα τοῦ πύργου γαδὲρ, id est, trans aut ultra turrim. *Drusius.*

Gader.] Vel Ader. Ea vox gregem sonat:

der, tabernaculum fixit. Rachel ex partu obiit, puer Benjamin vocatus est. Isaac decessit annos natus centum & octoginta. At Esau potens divitiis erat, uxoribus sibi etiam è Chananæorum gente assumptis: cujus progeniem in hoc tam præciso opere inserendam non putavi. Si quis studiosior erit, ad origines revertatur. Post excessum patris, Iacob in solo eo, in quo Isaac vixerat, commorabatur. Filii ejus aliquantum ab eo, pascui

sonat: unde apud Hieronymum, *trans turrim gregis*. Eusebius de locis Ebraicis, *Gader turris: ubi, habitante Iacob, Ruben patris violavit torum: quæ absque g littera, in Ebræo Ader scribitur*. Drusius. Hæc turris structa fuit in præsidium pastorum & gregum. *Hieron.*

Rachel.] Obiit A. M. II. CCC. VI. Vixit in domo paterna XXXV. in conjugio XXIII. omnino XLV. *Salianus*. Sepulchrum ejus circa Bethlehem, à qua jactu sagittæ distat. *Burchardus*. Vix mille passus. *Rambam.*

Benjamin.] Βενιαμὶν ἐκάλεσε διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὀδύνην τῇ μητρί. *Ioseph.* Id sonat *filius dexteræ*. Ita pater eum vocavit, ut apparet, boni ominis caussa, cum prius à matre Benoni appellatus fuisset, quod Græce interpretantur, υἱὸς ὀδύνης μου, id est, filius doloris mei. Compositum ex nomine Ben filius & Iamin dextera. Quidam *filius austri*. Nam auster dextera vocatur, id est, ימין, quia qui respicit orientem austrum habet ad dexteram. Sed quare *filius austri*? An quia natus in terra Chanaan, quæ australis est respectu Mesopotamiæ; unde profectus fuerat, & ubi reliquos filios genuerat? *Drusius.* Aut potius Syriaco sermone, cujus multum adhuc retinebat Iacobus, *filius dierum*, id est, senectutis? Convenit id optime cum eo quod infra est XLIV. *Grotius.*

Centum & octoginta.] Iosephus 1, 19. Huic annorum numero quinque præterea adjicit. Quo auctore incertum. *Galesin.* Isaac vixit cum Serug annos XIV. cum Thara avo suo XXXV. cum Abraham LXXV. cum Sara XXXVII. cum Ismaële CXXIII. cum Iacob filio suo CXX. cum Arphaxad XLVIII. cum Salah LXXVIII. cum Sem CX. cum Eber CXXXIX. cum Iuda nepote suo XXXI. cum Ioseph XXIX. *Buchole.* Rebeccæ obitus nulla mentio. Quia Scriptura minus frequenter ejus sexus acta recenset, nisi obiter. *Mercerus.*

Vxoribus.] Ada & Aholibama. Ada est eadem cum Basemath, Aholibama eadem cum Iudith. Vide *Iun. Mercer.*

Progeniem.] Gen. XXXVI. Catalogus Regum non ab Esavo est, sed gentis alterius. *Maimonides.* De posteris Esavi & Idumææ divisione *Ioseph.* II, I.

Ad origines.] Genesin intelligit. Supra fontes dixit, eodem sensu. Vide Gen. XXXVI. Ioseph. II, I. Res Esavi descripserunt, Philo Byblius sub nomine Οὐσῶυ apud Euseb. I. προπ. 10. Græci & Latini sub nomine Erythri, & Idumæorum ac Phœnicum. Gens circumcisionem retinuit. *Herodot.* Euterp. *Aristoph.* Avibus. *Iustin.* Dial. cum Tryphone. *Epiphanius.*

Aliquantum ab eo.] In Sichem, & inde in Dothan.

Pascui gratia.] Hæc Orientalium pastorum vita. Et ab illa, Scytharum semper vaga & instabilis natio, mores suos traxit. *Horn.*

cui gratia, cum gregibus secesserant: Ioseph tamen, ac Benjamin parvus, domi resederant. Carus admodum Ioseph patri, obque id invisus fratribus: simul, quia frequentibus ejus somniis majorem eum omnibus futurum portendi videbatur. Igitur ad inspiciendos greges, revisendosque fratres à patre missus, opportunus injuriæ fuit. Namque viso fratre, consilium necis ejus ceperunt. Sed obsistente Ruben, cui à tanto facinore abhorrebat animus, in lacum demissus: mox suadente Iuda, deducti ad mitius consilium, negotiatoribus eum,

Carus.] Gen. XXXVII. Ioseph. 11, 3. Tum quia è Rachele, charissima uxorum; tum quia parer senex eum genuerat. Quales præcipue amantur. *Philo* l. de Abrah. Plures amoris hujus caussas recenset Corn. à Lapide, & alii. Fuit tum annorum XVII.

Obque id invisus fratribus.] Moses aliam causam addit, quod scelera fratrum ad patrem detulerit. Qualia illa fuerint, variæ opiniones Interpretum sunt.

Frequentibus ejus somniis.] Duo tantum commemorantur apud Mosen. Quæ innuebant, majorem omnibus futurum. Plerumque somnia divina duplicantur. Vide Interpr.

A patre missus.] Muhammedes in *Surata* Iosephi, tradit; Iacobum à filiis persuasum, ut Iosephum in agrum mitteret. Sed quid non illi nebuloni licuit fingere? Missus fuit è valle Hebron, quæ trium Patriarcharum sedes. *A Lapide.* Hoc iter fuit initium magnorum tum malorum, tum bonorum: utrumque præter expectationem. *Philo.*

Consilium necis.] Vt in advenientem canes immitterent. *Rabbini.* Vt occisum in foveam conjicerent. *Mercer.* Excusatio in promtu; occisum à fera, qualibus ea regio abundat. I Reg. XIII. II Reg. 11, 42.

Obsistente Ruben.] Orationem ejus vide apud *Iosephum.* Iosephi vero ad fratres deprecationem, cujus ipsi Gen. XLII. meminerunt, pathetice describit S. *Ephrem*, lib. de laudibus Ioseph. Rubenum hoc facto meruisse putant, ut ex tribu ejus Propheta Hosea oriretur, & civitatem refugii haberet. *Mercer.*

In lacum demissus.] Alcoranus: *in fundum Cisternæ.* Παραλαβὼν Ῥουβὴλ τὸ μειράκιον, καὶ κλάδους ἐνδήσας, ἠρέμα καθίμησεν εἰς τὸν λάκκον, καὶ τοῦ ἱκανῶς ἄνυδρος ἦν. *Ioseph.* Videtur puteus fuisse ἄνυδρος Ier. 11, 13. lutosus tamen Ier. XXXVIII. *R. Salomo* serpentum & scorpionum latibulum facit. Sed tum miraculo servatum Iosephum agnovissent, ut in Daniele factum. *Rambam.*

Negotiatoribus.] Ἰδὼν Ἄραβας τοῦ Ἰσμαηλιτῶν γένους. Mercatoribus Ismaëlitis è Galaad venientibus. Hi à Ionatha interprete Chaldæo vocantur *Arabes*, & à Ierosolymitano *Saraceni*, & infra in textu Mosis, *Madianitæ.* Forte inter eos erant Madianitæ: aut Madianitæ generali vocabulo ita nominantur. Quorundam opinio est, Iosephum ab Ismaëlitis, qui eum emerant à fratribus, venditum postea fuisse Madianitis, à quibus deinde eunucho Pharaonis traditus fuerit. Nibil temere statuen-

eum, qui tum Aegyptum petebant, vendiderunt. atque ab his Potifari, præposito Pharaonis, traditus est. Per idem

ſtatuendum. *Druſ.* Erat ergo συνοδία, Caravana, ſive Caſila, ex variis Arabum populis. Iſta enim in Oriente, per deſerta illa & infeſta Aſiæ & Africæ loca, proficiſcuntur mercatores. Alcoranus à viatoribus, cum aquarentur, in ciſterna repertum dicit. Igitur fratres Ioſephi venditionis abſolvit. Sourata *Ioſephi.*

Vendiderunt.] Viginti argenteis. Tradunt autem Ebræi, quotieſcunque mentio fit argenteorum in lege, obolos intelligi debere: quibus ego aſſentior potius quam Ionathæ, vertenti hoc loco, *viginti obolis argenteis.* Nam pretium hoc nimis vile fuiſſet. Siquidem viginti oboli efficiunt dumtaxat unum ſiclum, ut habetur, Levit. XVII, 25. *Druſ.* Ergo ſummam R. Bechai nimium extenuat, Ioſephus nimium auget. Quædam verſiones, Auguſtini ævo, legebant venditum triginta argenteis, alludentes ad Chriſti venditionem. Sed hoc cum textu pugnat. Alcoranus: *Vendiderunt eum vili pretio.* *Philo:* Invidia domum Iacobi perturbavit, concitatis filiis contra unum fratrem, qui ſperare videbatur principatum inter domeſticos, &c. *Gregorius Magnus* VI, 12. Ioſeph ideo à fratribus venditus, ne adoraretur: ſed ideo eſt adoratus quia venditus. Cæterum ob hoc plagium, Hadriani Imp. ævo, decem Rabbinos in quos per μετεμψύχωσιν, animæ decem fratrum Ioſephi migrarint, capite plexos tradunt Iudæi in lib. *Zohar.* Facta eſt hæc Ioſephi venditio, XII. vel XIII. annis ante obitum Iſaaci. *Chronologi.*

Ab his.] Negotiatoribus Madanæis Gen. XXXVII. ℣ſ. 36. qui ſupra Madianitæ dicti. Sunt qui Madanæos inter & Madianitas diſtinguant. Et fieri poteſt ut in communem ſocietatem coiverint tres hi populi, Madianitæ, Madanei & Iſmaëlitæ, ſimulque Ioſephum & emerint & vendiderint. Atque hæc & vera & communis Interpretum ſententia eſt. *Mercer. Druſ.*

Potiſari.] Gen. XXXIX. Ioſeph. II, 3. Malim Pothiphari. Nam P. Latino carabant olim Ebræi. Aquila & Symmachus: Φουτιφὰρ. Hieronymus: Phutiphari. Prius LXX. habebant πετεφρῆ, ut & Ioſephus, vel πετεπεφρῆ. Sic etiam Demetrius apud Euſebium IX. [illegible]. *Druſ.*

Præpoſito.] LXX. σπάδοντι, id eſt, ſpadoni vel eunucho. Sic etiam Ebræi. E Chaldæorum paraphraſtis duo reddunt, *principi:* unus, videlicet autor Ieroſolymitanæ, *dominatori*, vel, *dynaſtæ:* quod in idem ferme recedit. Hic Pothiphar princeps erat ſatellitum, vel magis carnificum ſive ſpiculatorum Pharaonis, quos Hieronymus in milites transfert, dum ab eo magiſter militum vocatur. Quanquam in LXX. ἀρχιμαγείρῳ: quod Auguſtinus, quæſt. 127. & Ambroſius in libro de Ioſeph, cap. IV. reddunt, *præpoſito coquorum.* Druſ. Videtur potius fuiſſe carcerum & captivorum præfectus Geneſ. cap. XL. verſ. 3. atque etiam præfectus prætorio Pharaonis. *Iunius. Mercer.*

Pharaonis.] Hoc commune nomen Regum Ægypti, ut teſtantur *Manetho* apud Euſebium in Chronico, *Ambroſ.* in Ep. ad Rom. cap. IX. *Hieron.* Eſa. XXX. *Ioſephus* dicit Regem ſignificaſſe, & duraſſe à Minoë, qui Abrahamum præceſſit, uſque ad tempora Salomonis. *Druſius.* Imo Ezechielis, quem vide XXXII. Sic omnis Rex Farganæ dicitur Achſchid, & omnis Rex Perſiæ Coſroi. *Elmacinus.* Aretas commune nomen Principum Agarenorum, Arabiæ Petrææ. *Scal.* Arſaces Parthorum. *Iuſtin.* Alias *Apis*, Rex. Heſych. Ἄπις, βασιλεὺς, ὡς Αἰγύπτιοι. Niſi tamen id

idem tempus Iudas, Iacob filius, Suam Chananæam in matrimonium assumpsit. Ex qua tres filios sustulit, Her, Onan, Selam. Sed Her, Thamar connubio sociatur. Quo mortuo, Onan fratris uxorem accepit. Qui, quia spermata in terram effunderet, extinctus à Domino refertur. Tum Thamar meretricio ha-

proprium sit Regis alicujus nomen. Hunc Pharaonem Amosin Orosius vocat. Quid autem vox *Pharao*, Ægyptiis significarit, nobis ignotum est. Vestigia ejus extant in mense Φαρμοῦθ, & Φαρός. *Petit.*

Per idem tempus.] Gen. XXXVIII. Contigit hoc partim ante, partim post venditionem Iosephi. Ex collatione temporum patet, Iudam ejusque filios admodum juvenes nupsisse. *Villet.*

Suam Chananæam.] LXX. Σαυά. Vnde non dubito quin Sulpicius initio scripserit *Savam*. in Ebræo est שוע quod Græci converterunt in שועה. Sane viri nomen esse Sua, & non mulieris, patet ex 1 Paral. II. ℣. 3. *Drus.* Chaldæus dicit Suam non fuisse Chananæum gente, sed mercatorem. Quia vox כנען ita accipitur interdum, in Prov. XXXI. ℣. 24. Sed hoc est in re clara tenebras offundere. *Mercer.*

In matrimonium assumpsit.] Alibi dicit, *in matrimonio accepit.*

Her.] Sic emendandum ex editione Parisiensi, Er vel Her. Græci Ἤρ. Ebræi ער *Drus.* Hujus nominis author fuit Iudas. Cæteros duos mater ita appellavit. Non quod primogenito nomen dare, patris: sed res, pro lubitu parentum, indifferens erat; & modo pater, modo mater ὀνομάζειν. Contra apud Xanthios, νόμος ἦν μὴ πατρόθεν ἀλλ' ἀπὸ μητρὸς χρηματίζειν, id est, ὀνομάζεσθαι. *Plutarchus.*

Thamar.] Erat filia Sacerdotis illorum locorum, &, ut quidam volunt, Melchisedeki. *Rabb.* Sed hoc falsum. *Mercer.* Chananæa fuit. *Luther.* Quæ Idololatriam deseruit. *Philo.*

Quo mortuo.] Occidit eum Deus, ob abominandam vitam. Commisit idem scelus, quod Onan frater. *Perer.*

Onan fratris uxorem accepit.] Iure propinquitatis, quod IEBUM vocant: quo tenebatur frater propinquus uxorem defuncti fratris in matrimonium assumere, quo ex ea semen excitaret. Fratris autem nomine intelligo fratrem πρὸς ἓν. Qui si deerat, ibatur ad proximum agnatum. Poterat tamen is qui uxorem & liberos habebat, nuptias recusare. *Drus.* Rationem juris leviratus reddit Rambam III. More Neb. 49. ubi dicit fuisse consuetudinem antiquam, quæ viguerit ante datam legem. Nec videtur Iudas primus invexisse hunc morem, ut Rabbini volunt, sed à majoribus acceptum usurpavit. Philo etiam Chananæis hunc morem fuisse vult.

Spermata.] Peccatum hoc ab Hebræis comparatur homicidio. Vide *Cornel. à Lapide.*

Meretricio habitu assumto.] Chrysippus in Isagoge bonorum & malorum: πρῶτον μὲν ἔξω πόλεως καὶ προσωπεῖα περικείμεναι αἱ ἑταῖραι ἐξεμίσθουν ἑαυτὰς τοῖς βουλομένοις. *Latinus:* Assumpsit theristrum. Quod Suidas explicat, velum æstivum, quo in calidis regionibus, defendendo æstui, utuntur. Assumserat autem personam prostibuli, ita ut obvelata facie, agnosci non posset. Sunt qui faciem fuco & pigmentis texisse volunt. Quos recte Aben Esra rejicit.

Socero

habitu assumpto, socero mista est, exque eo geminos edidit. In partu autem illo mirabile fuit, quod cum prodeunti puero, ad dignoscendum, qui prius nasceretur, obstetrix manum ejus cocco illigasset, reductus in alvum matris puer, postero die editus est. Nomen infantibus Fares & Zara inditum. At Ioseph, cum benigne à curatore regio, qui eum precio acceperat, haberetur, domumque ejus & familiam procuraret, decorus ipse insigni specie, uxoris domini oculos in se conver-

Socero mista est.] *Cicero* I. Div. Corpus cum matre miscere. Iudas peccavit fornicatione simplici: Thamar etiam adulterio & incestu. *A Lapide.* Neque ulla ratione excusari potest, quod R. Simeon facit.

Mirabile fuit.] Hoc Deo ita dirigente factum, docet Chrysostomus. Quia nimirum volebat Messiam ex Fares, primigenito, nasci.

Cocco.] Διβάφῳ. Hoc enim שני hoc loco notat; non tam materiem duplicatam, quam colorem. *Iun.*

Postero die.] Fides historiæ poscit, ut legamus contra codicum omnium fidem, *posterior editus est.* In fonte habetur, *postea egressus est frater.* Id Græci transtulerunt μετὰ τοῦτο. Non ergo postero die editus est, sed eodem quo alter, nempe paullo post. Neque recte Sigonius annotat pro *postero die*, in Græcis esse *statim*, id est εὐθὺς, cum hoc ibi dicatur de Phares, & non de Zare, qui posterior exivit. *Drus.*

Fares.] Aquilæ: διακοπή. Phares ab eo quod diviserit membranulam secundinarum, divisionis nomen accepit. *Hieron.* Gemelli enim ejusdem sexus, iisdem secundinis involvuntur. *Fernelius*, & alii Medici.

Zara.] Hieronymus in Traditio. *Hoc nomen interpretatur oriens. Sive igitur quia primus apparuit, sive quia multi justi ex eo nati sunt, ut in libro Paralipomenon continetur, Zara, id est, oriens appellatus est.* Alii à filo coccineo, quo manus ejus revincta erat, sic appellatum arbitrantur. Nicolaus de Lyra, *ex fulgentia coccini ad manum ejus ligati. Zara enim refulgentiam sonat.* Drus.

Curatore regio.] Gen. xxxix. סריס. Græci σπάδων καὶ οἰνοχόος. Iosephus & LXX. ἀρχιμάγειρος. Hieron. *Magister Exercitus.* Alii alia. *Drus.* Fuit aliquis ex exoletis Ægyptii Regis, quales deinde ad diversas dignitates promoveri solebant. II Reg. VIII. vers. 6. I Sam. VIII. vers. 15. Ier. XXXIV. vers. 19. *Grot.* Hebræi tradunt hunc emisse Iosephum, ob pulchritudinem, in turpe ministerium; ideoque Deo vindice virilia ei exaruisse, ut fieret Eunuchus. Ideo & creatum Heliopoleos Sacerdotem. *Hieron. Rupert.* Sed hæc traditio inanis. *A Lapide. Drus.*

Domumque ejus ac familiam procuraret.] Tales Latini appellant servos atrienses, quibus commissa cura familiæ ac totius domus. Græci ἐπιτρόπους. Qua voce usi sunt Ionathan & Ierosolymitanus. Est autem ἐπίτροπος idem quod οἰκονόμος *Drus.* Serviit Ioseph Potifari circiter x. annos antequam in carcerem conjiceretur. *Perer.*

Oculos in se converterat.] Discant juvenes cavere oculos fœminarum: adamantur enim etiam ii qui nolunt amari. *Ambros.*

verterat. Cumque amore ipſius deperiret, appetitum ſæpius, nec acquieſcentem ſibi, falſo ſcelere infamat: ac viro queritur, ſtuprum ſibi intentatum. Ita Ioſeph in carcerem eſt conjectus. Erant in eadem cuſtodia miniſtri regis duo, qui cum ſomnia ſua ad Ioſeph retuliſſent, futura ex ſomnio conjectans, unum eorum pœnas

Appetitum ſæpius.] Per ſingulos dies. *Moſes.* Publico feſto inſtante, cujus celebritatem fœminas quoque frequẽtare mos erat, fingit morbum apud maritum, captans ſolitudinem, & ad Ioſephum ſollicitandum opportunitatem. Quem nacta, ſupplex blanditiis talibus eum adoritur, &c. *Ioſeph.* 11.3.

Nec acquieſcentem ſibi.] Vide Orationem Ioſephi quam ad impudicam habuit, apud *Ioſeph.* 11.3. Ioſeph ſpeculum caſtitatis. *Ambroſius* l. de Ioſeph.

Falſo ſcelere.] Simile Bellerophonti intentavit Srheneboea, ut & Aſtydamæa Peleo. *Grot.*

Stuprum ſibi intentatum.] Stuprum intentare conatum ſignificat. Plus ergo eſt quam appellare aliquem de ſtupro, & minus quam ſtuprum cuipiam inferre. *Druſ.* Alcoranus mira fingit, de querela mutua Ioſephi & impudicæ mulieris coram Potiphare, ac omnia pervertit. Vide *Ioſephum.*

In carcerem.] Gen. xl. Ioſeph. 11.3. Regium, qui erat in domo Potipharis, in quem & regii miniſtri, quoties peccaſſent, includebantur. Vnde apparet rectius exiſtimare eos, qui hunc Potipharem ſcribunt præfuiſſe non coquis aut laniis, ſed regiis ſatellitibus ſpiculatoribuſque: quippe penes quem jus regii carceris eſſet. Vide Gen. xl. ꝟſ. 3. *Druſ.* Ioſeph in carcere tanta virtutis ſpecimina dedit, ut etiam facinoroſis eſſet miraculo. Iamque ille locus non tam erat carcer, quam diſciplinæ meditatorium. *Philo. Ioſephus* ergaſtulum fuiſſe vult, in quo captivis duriſſimi labores exantlandi. David Pſalm civ. compedum & ferri meminit. *Libens pro caſtitate ſubibat hoc carceris mortiſque martyrium.* Ambroſ.

Miniſtri Regis duo.] Gen. xl. Erat autem magna regii Pincernæ dignitas. *Hieronymus* in tradit. Ebrai. Nec vile putemus miniſterium, cum apud Reges barbaros, uſq; hodie, magnæ dignitatis ſit, Regi poculum porrexiſſe. A Moſe vocantur סריסים Eunuchi. Tales enim plerumque Orientalium aulas obeunt. Quænam offenſa ipſorum fuerit, non conſtat. Rabbini fingunt, Pharaonem in poculo ſuo reperiſſe muſcam, in pane ſcrupulum. Alii: eos vitiaſſe filiam Pharaonis. Probabilius, conſpiraſſe contra Pharaonem. *Mercerus.*

Futura ex ſomnio conjectans.] Quæritur an hoc ſit licitum? Et ſciendum ſomnia duorum generum eſſe, Interna, Externa. Interna vel ex phantaſia oriuntur, vel ex complexione & conſtitutione corporis. Ex hac ultima ſpecie medicus divinare poteſt, & ægroto aliquid certi prædicere. Externa vel ad corpus pertinent, vel ad ſpiritum. Ad corpus pertinent quæ σημαντικὰ Græci vocant, ex ſympathia quadam, quæ inter corpus noſtrum & aſtra, originem ducentia. Ad ſpiritum ſpectant, quæ ex cauſſa ſpirituali: ſuntque duplicis generis. Nam alia divina, & alia diabolica. Divina à Deo proficiſcuntur, diabolica ab ipſo cacodæmone. Ex his quæ divina dixi & σημαντικὰ, conjicere licet futura: ex aliis non item, ut nec ex primi generis internis. *Druſ.* Factum hoc

nas capite luiturum, alium absolvendum pronunciavit. Atque ita accidit. Igitur post biennium, somnium regi objectum est. Quod cùm à prudentibus Aegyptiorum non posset absolvi, minister regis ille carcere exemptus, regem admonet, Ioseph esse mirum somniorum

hoc exacto anno primo captivitatis Iosephi.

Vnum eorum pœnas capite.] Pistorem. Αὐτὸν ἀνασταυρωθέντα, βορὰν ἔσεσθαι τοῖς πετεινοῖς, οὐδὲν ἀμύνειν ἑαυτῷ δυνάμενον. *Ioseph.* Simile augurium est apud Homerum Ὀδυσσ. β.

Alium] Pincernam.

Atque ita accidit.] Ad præscriptam enim in somniis diem, Rex natalitium epulum celebrans, præpositum pistorum in crucem egit: pincernam vinculis exsolutum ministerio pristino restituit. *Ioseph.*

Post biennium.] Iosephus biennii tempus in miseria carceris exegit, nihil interim ab ingrato pincerna adjutus. *Ioseph.*

Somnium.] Duplex, septem vaccarum, & septem spicarum. Quod antem Iosephus dicit, Pharaoni quoque ἐξήγησιν in somnio oblatam, atque insuper excidisse, id de suo addidit. Nihil hujus in scriptura. Nec in somniis ejusmodi futurorum prænunciis, interpretamentum quoque somniamus. *Horn.*

Regi.] Eludit hac voce Sulpicius curiosam Rabbinorum observationem. Quæ est, Pharaonem non ante appellari Regem, quam Iosepho ad dignitatem evecto, cujus prudentia factum sit, ut Regio titulo dignus haberetur. Dynastias Regum Ægypti, Manetho Sacerdos Ægyptius, tribus Tomis descripsit: quorum fragmenta apud Iosephum & Africanum extant. Sed eorum Epocha longe exuperat conditum mundum. Hinc alii tabulas illas omnino rejiciunt, ut Vbbo Emmius: alii plures Dynastias, diversis locis, simul regnasse volunt. Scaliger periodum postulatitiam temporis προληπτικῶς iis attribuit. Quod Petavius sine causa cavillatur. *Horn.*

Prudentibus Aegyptiorum.] Sacerdotibus & Prophetis. Ita enim ipsorum Philosophi dicebantur. Tractabant inprimis Geometriam, Astronomiam, & Astrologiam, teste *Laërtio* lib. 1. Hujus sectæ conditor Hermes Trismegistus fuit, dictus Theuth, Thot, Τάαυτος, variante Scriptura. *Sanchuniatho*, & *Philo* Byblius apud Eusebium 1. πρ. 6. *Plato* Phædro & Philebo. Hunc Theuth hominem fuisse antiquissimum & instructissimum omni genere doctrinæ, adeo ut ei ob multarum artium scientiam, Trismegisti cognomen impositum sit, qui scripserit libros multos ad cognitionem divinarum rerum pertinentes, censet *Lactantius*. 1, 6. Vide & Iamblichum 1. de Myster. Ægypt. 1. Sanchuniatho refert Saturni scribam fuisse. Saturnus autem Ægyptiis Cham est. De libris ψευδεπιγράφοις Mercurii hujus, vide *Casaubonum* Exercitatione 1.

Non posset absolvi.] Pro eo habendum ac si dixisset, solvi declaratione aut interpretatione. Absolvere somnium ita dixit, ut Plautus *absolvere navem*, & Varro *promissum*, & Tacitus *fidem.* Drusius. Mos diu Ægypti Regum fuit somnia Magis proponere. Tacitus Histor. IV. de Ptolemæo: *Ptolemæus omine & miraculo excitus, sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit.*

Minister Regis.] Pincerna.

rum interpretem. Ita Ioseph solvitur, interpretatusque est regi somnium: septem annis proximis maximam frugum ubertatem futuram, consequentibus inopiam. Quo metu, rex perculsus; videns divinum in Ioseph spiritum, rei eum annonariæ præfecit, æquato secum imperio. Tum Ioseph, abundantibus per totam Aegyptum frumentis, magnam copiam congessit: multiplicatisque horreis, adversus futuram famem consuluerat. Ea tempestate, spes atque salus Aegypti, in illo sita

Frugum ubertatem.] Fertilitas Ægypti & sterilitas ex Nilo pendet. *Duodecim cubitis si Nilus exundet, famem sentit Aegyptus: si tredecim, etiamnum esurit. Quatuordecim cubiti hilaritatem afferunt: quindecim securitatem: sedecim delicias. Maximum incrementum ad hoc ævi, fuit cubitorum octodecim.* Plin. V. 9. Haud dubie Nilus septem prioribus annis fuit cubitorum circiter XVI. posterioribus non supra XII. *Perer.*

Quo metu Rex perculsus.] Mirum unde hoc hauserit. Nam in fonte non habetur. Metu quidem perculsus fuit cum vidisset somnium, sed hoc accidit antequam Iosephus illud interpretatus fuisset. *Drus.*

Rei eum annonariæ.] Magnus igitur Ægypti Σιτάρχος & Ædilis fuit. Atque hinc colligunt Ruffinus, Iulius Firmicus, Pierius, Baronius, Iosephum sub nomine Serapidis ac Osiridis ab Ægyptiis cultum fuisse. Idque patet, tum ex nomine Serapis, quod Bovem notat; tum ex nomine *Arsaph*, quo, teste Plutarcho, Osiris vocabatur, levi commutatione ex *Ioseph* facta: tum ex Hieroglyphicis, quibus Osiridem designabant, puta figura bovis seu vituli, notis Lunæ & Solis insigniti: item juvenis Imberbis cum modio & calatho in capite. Quæ in Iosephum, ejusque boves & spicas, & ætatem, & Astrologiæ peritiam, ad amussim quadrant. Subscribunt Clemens Alexandrinus, Augustinus, A Lapide, & Bonfrerius. *Tirinus.*

Aequato secum Imperio.] Si solium & primatum excipias. Gen XLI, 40. Hinc datus ipsi currus secundus, & acclamatum אברך, Ægyptia voce, & Hebræis inexplicabili. Erat [illegible] quidam. Ingens igitur eius potestas; ut Psalmus CV, 22. testatur; ubi לאסר tam ad *institutionem*, quam *castigationem* referri potest. Proculdubio veri Dei cultum Ægyptiis tradidit. Nam circumcisionem per multa secula retinuerunt, *Herodotus* in Euterpe. A Iosepho acceptam. *Baal Aruch.*

Multiplicatisque horreis.] Quæ Pyramides videntur Nazianzeno, ex nominis conjectura Πυρὸς triticum; & illæ Pyramides ab incolis adhuc granaria Pharaonis appellantur: si credimus Pierio XXXIX. Hieroglyph. Sed obstat angustia temporis, quo minus intra septennium stupendæ pyramidum moles, excitari potuerint. Vide Plinium XXXVI, 12. Strabo. XII. Benjamin in מיגון. *Circa Mitzraim* (ea Ægypti metropolis) *Iosephi horrea multa.*

Adversus futuram famem.] Meminit hujus famis Iustinus Historicus l. XXXVI. ex Trogo Pompejo. Accidit autem, putante Orosio lib. 1. cap. 8. anno ante urbem conditam CIↃ XLVIII. *Drus.*

Spes ac salus Ægypti.] Ac vicinarum quo-

ta erat. Per idem tempus vero duos ex Aſeneth filios genuit, Manaſſem & Effrem. Ipſe autem, cum ſummam à rege poteſtatem accepit, erat annorum XXX. *Nam à fratribus, ſeptemdecim annos natus, venundatus eſt. Interea rebus in Aegypto adverſus famem bene compoſitis, orbem terræ gravis frumenti inopia quatiebat. Qua*

quoque regionum. Vnde & צפנת פענח, id eſt, *Salvatorem mundi* dictum putant. Ita Latinus. Alii fere omnes vertunt κρυπτῶν εὑρέτην. Cur Ægypti Princeps dicatur مولانا, id eſt, Dominus noſter, narrationem, quæ huc reſpicit, vide apud Guilh. Tyrium XIX, 20.

Ex Aſeneth.] Filia Potipharis. Quem herum Ioſephi fuiſſe volunt *Hieronymus, Rupertus, Abulenſis*. Sed verius eſt diverſum fuiſſe. Nam hic Sacerdos, כהן, ille Princeps militiæ. Hic Heliopoli, ille Memphi degebat. Et in Hebræo ſunt nomina, ſaltem ex parte diverſa. *Auguſtin. Chryſoſtom. Lyra. Pererius.* Alii. Nec probabile Ioſephum filiam impudicæ illius & crudelis fœminæ ducturum. *Mercer.*

Genuit.] Antequam orta fames. Gen. XLI, 50.

Manaſſem.] Vel Manaſſen cum n in fine, à recto Manaſſe. Sed Græci dicunt Manaſſes: unde Manaſſem cum m in fine. Id ſignificat *oblivionem inducens*. Dictus ita παρὰ τὸ נשה, obliviſcor, quod in participio ſecundæ conjugationis, menaſſe, obliviſci faciens. Nam Deus Ioſepho in Ægypto verſanti, dolorum omnium, ipſiuſque adeo patriæ domus oblivionem attulerat. *Druſius.* Hoc nomen & in Africam per Pœnos venit. *Appianus* IV. Civilium. Singulari providentia factum eſt, quod cum Memphis, regia Ægypti, Hebrone vix XL. milliaribus diſtaret, non tamen parentem de ſuo ſtatu certiorem fecerit. *Mercer.*

Ephrem.] Antiquū eſt pro Ephraim. Qualia ſunt Meſrem Ægyptus, apud Ioſephum: Mozanem, bilances, apud Epiphanium. Appellatio à fœcunditate. Nam Deus eum auxerat & fœcundaverat in terra miſeriæ ipſius, hoc eſt, in Ægypto. *Druſius.* Ephraim ergo à פרה, fructificavit. *Hieron.*

Annorum XXX.] Gen. XLI. Hæc obſervatio multum juvat Chronologiam Sacram. Exinde enim colligitur Ioſephum natum anno Iacobi XCI. XIV. anno exilii ejus in Meſopotamia. *Pererius. A Lapide.*

Septemdecim.] Δέκα καὶ ἑπτά. Gen. XXXVII, 1. Quanquam in vulgata noſtra Latina *ſedecim* tantum. *Druſ.* Quod ita excuſari poteſt, ſi dicatur, Ioſephum expleto anno XVI. ingreſſum XVII. *Philo.* Erat circiter XVII. annor. *A Lapide.*

Orbem terræ.] An ergo univerſalis fames? Non videtur. Non enim ſuffeciſſent horrea Ægypti. *Abulenſ.* Ergo orbem terræ, id eſt, magnam ejus partem, ut Æthiopiam, Lybiam, Arabiam, & Chananæam, vicinas Ægypto regiones. *Rabbini.*

Gravis frumenti inopia.] Ingentem & intolerabilem famem appellat Oroſius lib. I. cap. 8. qui eam accidiſſe tradit anno ante urbem conditam CXLVIII. aut circiter, uſus hac in re autoritate Trogi Hiſtorici, cujus abbreviator Iuſtinus, Ioſephi mentionem facit per hæc verba, *Minimus inter fratres Ioſeph fuit, &c.* Oroſius addit fuiſſe hanc famem magnam ſub rege Ægyptiorum Dioſpolit. cui nomen erat Amoſis: quo tempore Baleus Aſſyrios, Argivos Apis regebat. *Druſius.*

Qua necessitate compulsus Iacob, filios in Aegyptum misit, Benjamin tantum secum domi retento. Igitur rerum potentem, penes quem annonæ arbitrium erat, fratres adeunt, & more regio adorant. Quibus ille visis, callide agnitionem dissimulans, hostiliter eos venisse, & subdole loca explorare, arguebat. Angebatur autem, quod Benjamin fratrem non videbat. Res ergo in id deducta, ut præsentiam ejus pollicerentur: nimirum ut ex eo quæreretur, an isti explorandi causa Aegyptum intrassent. Ad promissi autem fidem, Simeon obses traditur: ipsis frumentum gratis datum. Rursum

Iacob, filios.] Cum cognovisset quod & exteris illud forum pateret. *Ioseph.*

More Regio adorant.] Impletur somnium Ioseph, de quo Gen. XXXVII. Itemque cum paulo post rursum se servos Iosephi vocant. *Estius. Procopius.* Orientalium est reges superstitiose venerari. Maro IV. Georg. (*ingens*

Præterea Regem non sic Aegyptus & Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.—

Agnitionem dissimulans.] Facile Iosepho fuit fratres agnoscere, eodem cultu quo olim agentes. At ipsis difficillimum, imo impossibile, Iosephum agnoscere. Vide *Ioseph.* Quidam Rabbini putant, nomina peregrinorum Iosepho exhibita; & exinde ipsi fratres innotuisse.

Loca.] Loca regionis minus firma: aut occulta & abdita. Nam interpretes variant. In Ebræo est ad verbum, *nuditatem terræ.* Sane Hieron. hoc enarrat, *loca terræ immunita.* Aquila vero & Symmach. τὰ κρυπτὰ τῆς γῆς. Hinc colligitur suspectos Ægyptiis Chananæos fuisse. Quæ etiam caussa est, cur Iosephus ipse, in Ægyptum venundatus, non Chananææ, sed terræ Hebræorum, declinandæ invidiæ ergo, meminerit. *Hom.*

Arguebat.] Non subdole, jocose, mendacio conficto, sed tentans ac probans eos. *Thomas Aquinas.* διαπειράζειν. *Ioseph.*

Angebatur.] Ἐδεδίει γὰρ μὴ κἀκεῖνον ὁμοίως, ὡς εἰς αὐτὸν ἐτόλμησαν, εἶεν ἀποσκευασάμενοι τοῦ γένους. *Ioseph.* Cæterum ex colloquio Iosephi cum fratribus patet, plane aliam Ægyptiorum atque Hebræorum linguam fuisse. Idque etiam ex Glossariis Copticis, & totius linguæ genio patet. *Salmas.*

Simeon obses traditur.] Tollens Simeon & ligans illis præsentibus. *Moses.* Non ergo fratres Simeonem elegerunt obsidem, sed eum Ioseph cepit. Vel quod immitis natura, & primus illorum qui conspiraverant in necem suam, *Philo*; vel quod, post Rubenem, natu maximus. *Aben-Esra.*

Frumentum gratis datum.] Sine pecunia, quæ soluta quidem, sed ipsis insciis, in saccum cujusque reposita; quam & in diversorio repererunt, saccis apertis. *Moses.* Quinam autem fuerit, qui primus saccum aperuit, incertum. Quidam Levi, alii Ruben fuisse conjiciunt. Nec tota Iacobi familia ex illo frumento Ægyptio vivere potuit, quæ circiter CCC. personarum. Sed radicibus & aliis, ob

ſum igitur revertentes, Benjamin, ut convenerat, deduxerunt. Tum ſe cognoſcendum Ioſeph fratribus præbuit, non ſine pudore male merentium. Ita eos oneratos frumento, multiſque donatos, domum remiſit: præmonens, quinque adhuc annos famem futuram: cum patre atque omni progenie ac familia ad ſe commigrarent. Igitur Iacob in Aegyptum deſcendit, Aegyptiis admodum lætantibus, gaudente rege, benigne à filio ſuſceptus. Id geſtum anno ætatis Iacob, centeſimo & trigeſimo: à diluvio autem, anno CIↃ CCC.

&

ob neceſſitatem, in victum uſi ſunt. *Calvin.*

Benjamin.] Gen. XLIII. Ingens autem Ioſephi in Benjaminem affectus, qui frater ipſius unicus ὁμογάστριος. *Iun. Mercerus.*

Tum.] Inſerendum totum cap. XLIV. Geneſ. Vide Ioſephum.

Cognoſcendum.] Gen. XLV. Rabbini putant eum oſtendiſſe ipſis circumciſionem ſuam. Sed ſola venditionis commemoratio ſuffecit. *Mercer. Ego ſum Ioſeph.* Hæc vox inopina, quaſi fulmen perculit Fratres, eoſque attonitos, elingues, & quaſi amentes reddidit. A formidabili ejus potentia, ſceleri ſuo non niſi mortem meritam expectabant. *Rupertus.*

Non ſine pudore.] Ac metu. Vnde factum, ut obmuteſcerent. Quod ſilentium proceſſit, non ex gaudio inventi fratris, ut Lutherus vult; ſed ex mala conſcientia. *Villet.*

Multiſque donatos.] Præter alia, ſingulis binas ſtolas dedit, id eſt, veſtimenta nova & ſplendida. Sua enim in luctu dilaceraverant. Hebraice eſt חלפות שמלת, *mutatorias veſtes.* Idem.

Quinque adhuc annos.] Hinc patet hæc geſta eſſe, Iacobumque in Ægyptum deſcendiſſe, anno ſecundo ſterilitatis, cum eſſet annorum CXXX. Ioſeph XXXIX. Hæc eſt baſis & nodus Chronologiæ hujus ætatis. Vnde ſæpe repetenda. *A. Lapide.*

Iacob in Aegyptum deſcendit.] Gen. XLVI. Ioſeph. II. ℣. 4. Non abſque gravi metu hoc iter Iacobus ſuſcepit. *Primo*; ne poſteri ejus Idololatria inficerentur. Tum enim ea maxime in Ægypto invaluerat. Auguſtin. XXIII. C. D. 4. *Deinde*, ne illecti amœnitate regionis, Chananææ, quam Deus promiſerat, obliviſcerentur. *Menoch. A Lapide.* Sedes Iſraëlitarum fuit regio גשן *Goſen.* LXX. eam in Arabia ponunt. Quia nimirum Nilus olim Aſiæ & Africæ terminus. *Mela.* Hieronymus pro Thebaide accipit. Quod falſum. Sita fuit Nilum inter & Mare Rubrum, in confiniis Chananææ, non longe ab On ſive Heliopoli, ubi Ioſeph degebat. *Iun. Mercer.* Ejus pars fuit Rameſes; ubi poſtea urbs ejuſdem nominis ab Iſraëlitis ſtructa. *Cajetan. Mercer. Hieron.* Separatim degebant ob diverſa Ægyptiorum inſtituta. *Quia deteſtantur Aegyptii omnes Paſtores ovium.* Paſtores enim vitam pecori adimebant, quod grande nefas apud Ægyptios. Ex hac diverſitate vitæ inter paſtores, qui Hyeſos dicebantur, & Ægyptios alios, graviſſima olim bella inter eos exſtitiſſe, Manetho apud Ioſephum teſtatur. *Grot.*

CIↃ CCC LX.] Hebræis IↃ LXXXII.

Ita

& LX. Cæterum ab eo tempore, quo Abraham in terra Chananæorum consedit, in id quod Iacob Aegyptum ingressus est, referuntur anni CCXV. *Igitur Iacob septimo & decimo anno, quam Aegypto advenerat, urgente morbo, Ioseph filium obtestatur, corpus sepulchro suo redderet. Tum Ioseph patri benedicendos filios suos obtulit: quibus benedictis, cum tamen benedictionis merito, majori minorem præposuisset, filios omnes be-*

Ita restituit olim Victor Giselinus. Prius erat M. CCC. & LX. Sigonius ad Giselini numerum annos decem addit, ut sint M. CCC. & LXX. Quid hic sequendum? Videtur Giselini emendatio vera esse. Nam Sigonii vitium continet ex falsa opinione, quam habuit de natali Iacob, natum esse anno ætatis Isaac LXX. cum natus fuerit anno ejusdem LX. *Drus.*

CC. XV.] Etiam hic erravit Sigonius emendans CCXXV. Error iste ex eodem fonte manavit quo superior. Nam Iacob natus est cum Isahac annum ætatis ageret sexagesimum. Quod sic doceo. Duxit uxorem anno ætatis quadragesimo. Rebecca viginti annos continuos sterilis fuit. Exinde peperit geminos. Cæterum Abraham ingressus est terram Chanaan anno ætatis 74. Anno autem centesimo genuit Isahacum. Superant anni viginti quinque. Quibus si addas annos Isahaci LXX. & Iacobi CXXX. non sunt anni CCXXV. ut vult Sigonius; sed CCXV. tantum. *Drus.*

Septimo & decimo.] Gen. XLVII. Sigonius emendat, *septimo decimo*, extrita copulante, quam insertam putat ab iis, qui notas Sulpicianas, hoc est, ea quæ Sulpicius per notas numerorum scripserat, explicuerunt. *Drus.*

Sepulchro suo.] Majorum suorum, quod in terra Chanaan in spelunca, quæ in agro Ephron Hetthæi, sive in spelunca quæ in agro Machphela, è regione Mamre, quam emerat Abraham ab Ephrone Hetthæo. Gen. XLIX ℣. 29, 30. *Drus.* Voluit in Chananæam deportari, ut testaretúr eam terram posteris suis promissam; & ne illi in Ægypto sibi manendum putarent. Addunt aliqui; ut cum Christo resurgere posset. *Lyra.* Et ab omnibus Catholicis creditur, inter alios qui cum Christo in die Paschæ resurrexerunt, etiam Iacob fuisse. *Abulens.* Idem Ioseph sibi fieri voluit; & verosimile est etiam reliquos duodecim Patriarchas Hebrone sepultos. Vel in Sichim[illegible], ut *Hieron.* vult. Et hoc insinuatur Act. VII. ℣. 16. *Tirinus.*

Majori minorem.] Gen. cap. XLVIII. Ephraim Manassæ. Primo, quia ex Ephraim nascituri erant Reges Israël. *Euseb.* Deinde; quia hæc tribus gloria & numero Menasseam superavit. Tertio: quia ex Ephraim nasciturus erat Ioseph, typus Christi. *Hieron.*

Omnes.] Exceptis Simeone & Levi, ob cædem Sichemitarum. Vnde & Moses Deut. XXXIII. Simeonem omisit. Cæterum hæc cygnæa cantio Iacobi à variis ingeniis detorta fuit in Testamentum fabulosum, cujus *Origenes* meminit Tomo II. in Iohan. & *Athanas.* in Synopsi. Ejusdem farinæ est Testamentum XII. Patriarcharum, cujus idem Origenes I. tom. XV. in Ios. mentionem facit. De quo vide Seld. I. de Success. XXIV. ubi refert ex Græco versum esse, & ab Ebræorum genio satis alienum.

benedictione lustravit. Decessit autem annos natus CXLVII. *Funus magnifice curatum: corpus in sepulchro majorum Ioseph condidit. Fratres, post patris obitum, pro conscientia paventes, benigne habuit. Decessit autem Ioseph ipse, ætatis anno decimo & centesimo. Hebræi igitur, qui in Aegyptum devenerant, incredibile memoratu est, quam cito numero aucti sint, multiplicataque progenie Aegyptum repleverint. Sed defun-*

CXLVII.] Vixit Iacob cum Abrahamo annos XV. Isaac CXX. Sem L. Eber XXXIX. obiit à diluvio I ɔc. *Bucholc.*

Magnifice curatum.] Gen. XLIX. Aromatibus, balsamo, myrrha, cassia, quæ cadaver à putrefactione servant, illique suavem odorem conciliant, conditum. *Mumiæ sepulcrorum ad condienda defunctorum corpora, ex myrrha & aloë fiebant.* Heinsius. Et hac arte cadavera multis seculis integra servantur, ut ex Mumiis patet. Modum tradunt *Herodot.* III. *Diodor.* I. Qui insuper notat, Ægyptios sepulchrorum magnificentiæ summum studium impendisse. *Mela.* I. 9. Ægyptii mortuos arte medicatos intra penetralia collocant.

Decessit Ioseph ipse.] Cujus ossa Israëlitæ, Ægypto egressi, secum in Chananæam detulerunt. Miræ fabulæ Iudæorum, quod cùm ossa ejus reperire non possent, ovis locuta, iis monumentum ostenderit. Et magis ridiculus author *Histor. Scholast.* Cum Nilus sepulchrum Iosephi inundasset, Mosen injecta auri lamina, cui nomen Iehova inscriptum, id detexisse. Natantem enim laminam eo loco ubi ossa reposita, constitisse. *Perer. Villet.*

Decimo & centesimo.] Ioseph in Ægypto regnavit annis LXXX. annis XIII. servivit. Ergo anni gloriæ sexies superarunt annos miseriæ ipsius. Mors Ioseph est medium inter natalem Iacob, & mortem Iosuæ. Utrimque CCI. *Bucholc.* Decessit Ioseph regnantibus Assyriorum Rege XII. Mamito, XI. Sicyoniorum Plemmæo, & Argis adhuc manente Argo. *August.* C. D. XVIII. *ʋ*ſ. 7.

Incredibile memoratu.] Augustinus miraculo auctos vult. Rabbini partu gemino vel trino singulis vicibus. *Pellican.* Potuit ita fieri. LXX. intra XXX. annos, singulo partu, producunt 2100. Tertiam tantum partem horum sume, & conjugia 300. habes. Hi intra totidem annos generant 9000. Tertia pars facit 1500. conjugia. Intra XXX. annos 45000. Tertia pars dat 7400. conjugia. Hinc 222000. intra CL. annos. Et sic porro. Annis CCX. habebis 27600000. *Simlerus. Temporarius. Perer.* Ejus incrementi & alia exempla sunt. Intra CCL. annos à diluvio adeo excrevit genus humanum ut in exercitu Nini contra Bactrianos fuerint 700000. ped. 200000. eq. *Diod. Sicul.* ex Ctesia.

Cito.] Spatio CCX. annorum. Quem numerum innui putant verbo רדו, descendite. ר CC. ו VI. ד IV. valet. Hinc CCX. *Drus.*

Numero.] Qui non minor fuit quam 3000000. *Perer.*

Aegyptum repleverunt.] Imo terram Gosen. Nam semper distinctim ab Ægptiis habitarunt. Et capax illa regio tantæ multitudinis. *Horn.*

Defuncto Rege.] Hic in Historia Mephres nominatur, cujus anno nono Ioseph decessit, cum vixisset decem supra centum. Ex quo liquet, ipsum cum imperio præfuisse Ægypto annos LXXX.

Nam

functo rege, qui eos ob meritum Ioseph benigne fovebat, succedentium regum imperio deprimebantur. Nam & opus durum ædificandarum civitatum eis impositum: & quia jam multitudo abundans metuebatur, ne quandoque libertatem armis vindicarent, parvulos recens editos, aquis mergere, edicto regio cogebantur. Nec dissimulare cruentum imperium licebat.

Qua

Nam cum summam à rege potestatem accepit, annorum erat xxx. Interea in Ægypto fuerunt, ut proditum à nonnullis, reges quinque. Sed Eusebius quatuor tantum recenset. Hi sunt, Amosis, Chebron, Amenophis, & Mephres. *Drus.*

Succedentium Regum.] Quorum Catalogum vide apud Eusebium & alios. Novus autem Pharao, qui afflixit Israëlitas, putatur fuisse non ex Ægypto, sed Assyrius. Id quod Cajetanus probat ex Isai. 111,4. Sed alius ejus loci sensus. Vincentius Mephrem, alii Ramessem, alii Armesesmianum fuisse volunt. Abulensis Amenophim, qui in XVIII. Dynastia Politanorum fuit septimus. Hujus anno XVIII. Mosen natum Eusebius vult.

Opus durum.] Et segne admodum, si non fallunt nos Ebræi, apud quos in proverbium abiit, *Pithom & Ramesses*, de opere segni ac tardo supra modum. *Drus.* Cœpit hæc persecutio paulo ante nativitatem Mosis, & duravit XC. plus minus annis. *A Lapide.*

Aedificandarum civitatum.] Quantos labores exantlarint, vide apud Philonem t. de vita Mosis. Flumen in multas fossas diducere sunt jussi, & mœnia ædificare, & aggeres exstruere, quibus inundationes fluminis arcerentur. *Πυραμίδας δὲ ἀνοικοδομοῦντες ἐξέτρυχον ἡμῶν τὸ γένος.* *Ioseph.* lib. 11, c. 5. Et ut magis exosi redderentur, diverso ab Ægyptiis habitu incedebant. *Eusebius* ex Eupolemo. Vrbes ab ipsis structæ Pithom & Ramesses, id est, juxta Targum Ierosolymitanum, Tanis & Pelusium. Ramesses fuit in terra Gosen. Postea Heroum urbs dicta. *Abul.* & pagus Arsenoitarum. Denique Thebæ vel Thebais. *Alii.* LXX. addunt Heliopolin quoque tum exstructam. Moris autem Ægyptiis Regibus, uti servitio peregrino in exstruendis urbibus & templis. Ita Sesostris, sumtuosa templa exstruxit, & iis inscripsit: *ὡς ὐδεὶς ἰσχώριος εἰς αὐτὰ μεμόχθηκε.* *Hom.*

Parvulos.] Mares. Hoc edictum valde minuit numerum Ebræorum in Ægypto, qui alioquin in majus potuissent excrescere. Nam ex solo Ioseph nasci potuerunt eo spatio temporis, & quidem absque ullo miraculo 2500000. bellatorum, ut quidem Temporarius demonstrat. *Drusius.* Augustinus: O prodiga furoris audacia! Necdum natis pœna mandatur, & ante principium vitæ periculum concitatur. Cohibe nefarie homo insaniam tuam: servet ordinem feritas tua: nascantur ante quos punias.

Libertatem armis.] Tres caussæ afflictionis Israëlitarum. Primo metuebant ne ingruente bello, hostibus se conjungerent. Deinde odium conceptum ex diversitate Religionis. Tandem vaticinium quoddam, nasciturum ex Hebræis, qui Imperium Ægypti everteret. *Ioseph.* Triplex est metus à peregrinis, ubi multum increscit eorum multitudo, ne conspiratione indigenas opprimant,

Qua tempestate, filia Pharaonis, infantem in flumine repertum, nutriendum pro filio curavit: nomen puero

mant, ne hostibus se adjungant, ne vi exitum quærant. *Grotius.*

Filia Pharaonis.] Exod. 11. Thermuth sive Thermuthin Iosephus, Merin Artapanus apud Eusebium appellat. Addit Philo eam unicam fuisse Pharaonis hæredem, & sine prole ulla, licet diu nupta fuisset.

Infantem.] Filium Amrami, quem ex Iochabed uxore genuerat. Hic Amram patrem habuit Caath, Levi filium, Iacobi nepotem. Fuit autem septimus à patriarcha Abrahamo. Quod significat Salmanticensis in libro Iohasin per hæc verba: *Moses doctor noster (super eum pax) fuit septimus sanctorum patrum, itidem ut sabbathum.* Hoc vult dicere, ut sabbathum septimum dierum est, ita Moses septimus patrum, id est, patriarcharum. Idem ibidem: *Natus est anno trigesimo septimo post obitum Levi, hoc est, anno mundi conditi 1368. die quarto septimi mensis Adar, tertia hora diei, ut scriptum reliquit R. Abraham filius Hija Hispanus.* Drus.

In flumine.] In Nilo, qui peculiariter יאור, id est, rivus appellatur. *Drusius.* שיחור & נחל מצרים idem sunt. שיחור nigrum significat. Hinc Nilus Græcis μέλας dictus, teste *Eustathio*: quod aquæ ejus turbidæ. Hinc Σίρις ὑπ' Αἰθιόπων κικλήσκεται. Dionysius περιηγ. Vide Fuller. II. Miscell. VIII. & *Selden.* I. de Dis Sytis. IV. Cæterum Moses expositus fuit in fiscella scirpea. *Strabo* in Narratione de Auge & Telepho, *Simonides* de Danaë & Perseo λάρνακα vocat. Erat ex papyro. Lucanus IV.

Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Grot. Μηχανῶν) πλέγμα βίβλινον, καὶ χρίσαντες ἀσφάλτῳ, ἐνθέντες τὸ παιδίον. Καὶ τὸ μὲν ὁ ποταμὸς παραλαβὼν ἔφερε. *Ioseph.* Quæ ultima, cum Mose pugnant. Ex quo manifestum, ad ripam, inter juncos, repositum infantem, ne à flumine abriperetur. *Perer.*

Nutriendum pro filio.] Matri eum tradidit nutriendum, quam per sororem Mariam, quæ ad flumen stabat, ad se vocaverat. *Drus.* Augustinus: *Manus filiæ Pharaonis, servant paternæ sævitiæ vindicem.* Educatus autem inter Hebræos fuit, usque dum adolevisset. Ex quo patet, Mosen non ignorasse, se esse Hebræum. Et in Epistola ad Hebræos XI. dicitur, quod Moses contemserit adoptionem illam, malens publice haberi Hebræus & contemtibilis, quam filius Reginæ. *Estius.* Philo dicit, Thermutin cum improlis esset, gravidam se finxisse, & genuisse Mosen, quasi Moses non adscititius, sed naturalis ejus filius esset. Idem videtur innuere Apostolus Hebr. XI, ℣. 25. Cum ait, Mosen grandiorem factum, negasse se esse filium filiæ Pharaonis. Ergo ante habebatur genuinus ejus filius. Cur ergo Pharaoni mortuo, non Moses, sed alius successit? Forte quia matris fraus, & Mosis adoptio detecta fuit. *A Lapide.* Narrat quoque Iosephus, quod Pharao Mosi infanti Diadema in caput imposuerit; Moses vero illud detraxerit in terram, & pedibus conculcarit. Hinc vitæ periculum, instinctu Ægyptiorum sacerdotum incurrisse, sed à Thermuti servatũ.

Curavit.] Institutus quoque fuit ἐν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. *Stephanus* Act. VII. Sapientia autem Ægyptiorum maximam partem versabatur in Hieroglyphicis & Mathematicis disciplinis. Artapanus apud Eusebium 9. προπ. tradit, inter alia, etiam literas Ægyptios à Mose didicisse. Quod non videtur. Nam cum Moses eruditionem suam ab Ægyptiis acceperit, probabile est eos etiam litteras habuisse. *Vvillet.*

Nomen puero.] Errat Galesinus qui hoc

ro Moïſes dedit. Moïſes hic, cum viriles annos ageret, conſpicatus Hebræum ab Aegyptio pulſari, permotus dolore, fratrem ab injuria vindicans, Aegyptium calce

hoc nomen puero in circumciſione à parentibus impoſitum vult. Nam circumciſus fuit die octava. Nomen autem hoc inditum ei à filia Pharaonis, cum ex aqua extraheretur. *Druſ.*

Moiſes.] Vel Moſes. Vtraque reperitur in codicibus Græcis & Latinis. Appellatio à משה extraxit, eduxit: non ex μῶ aqua, & ὑσῆς ſervatus, ut vult Ioſephus. In circumciſione nominatus fuiſſe traditur Ioacim. Habuit prætcrea nomen aliud, videlicet Melchi. Quod notavit Clemens Alexandrinus. Vnde habeat incertum. Antiquitates Philonis habent Melchil, *vocavit*, inquit (loquitur de filia Pharaonis) *nomen ejus Moſes: mater autem eum vocavit Melchil.* Aliter Clemens, qui ſcribit hoc nomen ei datum, poſtquam in cœlum receptus eſſet. Ab Ægyptiis, teſte Abenezra, vocabatur Monios. *Druſ.* Apud Euſebium XIII. προω. 1. legimus: ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδαγωγῆς διέπραξεν. Sic enim corrigit Scaliger, pro ὑλογωγῆς. Moſen aqua extractum intelligit.

Cum viriles annos ageret.] Agebat tum annum ætatis quadrageſimum. Liquet ex narratione Stephani Act. VII, 23. *Druſ.* Quid ante id tempus egerit, Scriptura non refert. Ioſephus bello Æthiopico Imperatorem fuiſſe narrat, & obſeſſa Saba, Regis filiam, cui nomen Tharbis, amore ejus captam, duxiſſe. Quicquid de hoc bello ſit, quod Theodoretus & alii fabuloſum vocant; non dubium eſt, Moſen multa de ſe, humilitatis ſtudio, prætcriiſſe. Nec enim his XL. annis quibus in aula vixit quaſi princeps, deſes aut otioſus fuit. *A Lapide.*

Conſpicatus.] Addit *Philo*, Moſen ſæpius viſiſſe Iſraëlitas ſuos laborantes, eoſque conſolatum ac præfectos lenitatis admonuiſſe. Hinc ſuſpectum purpuratis & Regi, velut res novas molitetur.

Hebræum.] Maritum Salomith filiæ Dabri. *Salomo.* Quod tamen temere affirmatur. Nam non habet autoritatem de Scriptura. *Druſ.*

Ab Aegyptio.] Hunc putant fuiſſe ex præfectis regiis, qui operas Iudæorum exigebant, moraſque ceſſantium caſtigabant. *Druſ.* Addunt Iudæi, hunc Ægyptium adulterium commiſiſſe cum uxore hujus Hebræi, ideoque orta rixa eum percuſſiſſe.

Pulſari.] Stephanus Act. VII. percuſſionis vice ἀδικίας meminit. Ἰδὼν τινα ἀδικούμενον. Certum eſt injuriam gravem fuiſſe, ita ut percuſſor mereretur plecti morte. Alias enim Moſes non habuiſſet poteſtatem, nec jus nec voluntatem eum occidendi. *A Lapide.*

Fratrem.] Agnatum aut popularem. Ita in Oriente vox אח ſumitur.

Ab injuria vindicans.] Atque hoc aliquo modo excuſat factum Moſis. Fuit enim juſta defenſio, qua Hebræum injuſte invaſum defendere tenebatur ex charitate. *Qui enim ſocium non defendit ab injuria cum poteſt, tam eſt in vitio quam ille qui facit.* Ambroſ. Nam tum non erat Iudex qui poſſet injuriam avertere; & injuria erat præſens, nec moram temporis patiebatur. *Toletus.* Multi tamen veterum, quos inter aliquando Auguſtinus, Moſen nimii Zeli & præcipitantiæ accuſarunt. Oecumenius in Epiſt. Iudæ tradit Diabolum de corpore Moſis, tanquam ſepultura indigno, ea imprimis ratione litigaſſe, quod Ægyptium injuſte occidiſſet.

Calce perculſum.] Hebræi, etiam priſci, teſte Clem. Alex. 1. Strom. excuſant Moſen, eo quod Ægyptium occiderit non gladio, ſed pronunciando in eum nomen

ce perculsum interemit. Mox supplicium è facto metuens, in terram Madian profugit: & apud Iethro sa-

nomen τετραγράμματον Iehova. Quomodo Petrus solo verbo occidit Ananiam & Sapphiram. Sed hoc est commentum. Quod dicit *calce percussum*, in Textu est ויך *& percussit*, quocunque tandem modo. *Horn.*

Interemit.] Interemtum arena obruit. Quo jure occidit Ægyptium? Nullo *inquit* August. contra Faustum. Sed postea re melius perpensa, jure *inquit* divino, & potestate jam tum Mosi collata à Deo. Et satis constabat id Mosi, sed incertum an externa & sensibili revelatione, an vero sola inspiratione seu suggestione interna. Stephanus Actor. VII. disertim: *ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ὅτι ὁ θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν.* *Tirinus.*

Mox.] Id accidit die altero, Exod. 11, 13. Duos autem Ebræos inter se contendentes audaces Iudæi dicunt fuisse Dathan & Abirom. Ita Ionathan & R. Salomo. *Drus.*

E facto.] Id est, post factum, ut cum dicimus *ex illo tempore*, significamus, post illud tempus: vel certe propter factum. Nam *E* quoque propter significat, ut in epistola Cecilii ad Plinium, *balneum etiam ex epistolis meis.* Notavit Linacer. *Drus.*

In terram Madian.] Exod. 11, 15. *& sedit in terra Madian.* Terram pro regione posuit: nam est nomen regionis. Quanquam Iosephus urbem esse scribat in littore maris rubri sitam. Eusebius in Locis duas urbes memorat ejus nominis. Prior, *inquit*, est trans Arabiam ad meridiem in deserto Saracenorum, contra orientem maris rubri: unde vocantur Madianæi & Madianæa regio. Alia est juxta Arnonem & Areopolim, cujus nunc ruinæ tantummodo demonstrantur. In hac Mosem exulasse scribit Hieron. in locis Act. Apostol. *Drus.* Median sive Midian مدين, in maris rubri littore, Gr. XXIX. in Higjaza, quæ in Alcorano dicitur مدينة قوم شعيب. Xaib enim illis idem qui Iethro. *Golius.*

Apud Iethro.] Raguel, non Iethro legitur, Exod. 11. ℣. 17. quod Græci scribunt ῥαγουήλ. Libri Latini variant. Nam in aliis Raguel, & in aliis Iethro. Quæ duo nomina Lyra confundit: etiam scholion quod in editione Romana, ῥαγουήλ, ἰοθόρ. Nam Iothor idem cum Iethro. Critici Ebræorum legunt Iether. Aliis Iethro pater erat, & Raguel avus. Quod autem in loco citato, *ad Raguel patrem suum*, id interpretantur ad Raguel avum suum. Sic Abenezra, R. Levi & alii. Nam pater Iethro dicebatur & Hobab. Sic dico Raguel pater Iethronis erat, & Iethro socer Mosis, cujus filiam Sepphoram in matrimonium acceperat. Ut pater pro avo, ita filius ponitur pro nepote. Sic mater est avia, quandoque & filia neptis. *Drus.* Demetrius apud Eusebium 9. προπ. tradit, quod Abraham ex Cetura genuerit Iesan, ex quo natus sit Adam (potius Dadan, ut patet ex Gen. XXV, 3.) à quo Raguel pater Iethro, cujus filiam Moses accepit.

Sacerdotem.] Τὸν ἱερέα. LXX. Iosephus. Hieronymus. Quod roborat Abenezra his verbis: *Omnis sacerdos est minister Dei aut idolorum. Iste autem erat Iethro minister Dei, quemadmodum adhuc declarabo.* Quidam, *principem regionis illius*, in queis Oucelos paraphrastes Chaldæus. Sic Photiphar, qui à veteribus vocatur *sacerdos Onii*, ab aliis dicitur *Princeps Onii*, id est, præfectus aut gubernator. Eadem vox in Ebræo. *Drus.* Artapanus apud Eusebium 9. προπ. dicit eum fuisse

ſacerdotem regionis illius diverſatus, filiam ejus Sephoram in matrimonium accepit, exque ea duos filios, Gerſom & Eliezer, ſuſtulit.

Hoc tractu temporum Iob fuit, legem naturæ, & agni-

Regem Arabiæ. Quod abſurdum. Quis credat filias Regis oves paſcere? Deinde alii paſtores non auſi fuiſſent eas tam male tractare. *Simlerus.* Probabile eſt, & Principem civitatis ſuæ & Sacerdotem fuiſſe, ſicut Melchizedek. An autem veri Dei Sacerdos, cujus notitiam ab Abrahamo accipere potuit, ambigitur. Certum eſt Midianitas tum temporis Idololatras fuiſſe. *Cyrillus* & *Abulenſ.* putant eum coluiſſe unũ Deum altiſſimum, ſed cum Idolis gentilium.

Diverſatus.] Ibi quoque Geneſin ſcripſiſſe putatur, ad conſolationem Hebræorum qui in Ægypto opprimebantur. *Perer.* Sed Theodoret. Beda, Toſtatus, à quibus non diſſentit Euſeb. 7. προπ. ſi verba ejus accurate expendantur, totum Pentateuchum in deſerto, poſt exitum ex Ægypto, ſcriptum volunt.

Sephoram.] צפורה. Quam author Hiſt. Scholaſt. facit eandem cum filia R gis Æthiopiæ Tharbi, quam eum duxiſſe Ioſephus tradidit. Sed hæc aperte cum ſcriptura pugnant. Tzippora fuit filia Iethronis. Eadem vocatur כושית, Αἰθιόπισσα; non quod Midianitæ à Cusho oriundi; ſed quod in eorum regione habitarent. Æthiopia enim duplex: Occidentalis in Africa, ſupra Ægyptum: Orientalis in Arabia. *Iun. Perer.*

Gerſom.] Appellatio à גרש expello. Nam quia pulſus erat Ægypto, ideo ſic filium nominavit. Dicebat enim ὅτι. πάροικος εἰμι ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ. *Druſ.* ● eſt peregrinum, שם illic. Vnde גרשם. Quia peregrinus in Midianitide. Hi filii Moſi nati ſunt paulo ante reditum ejus in Ægyptum, qui contigit anno ætatis ejus LXXX. Nam ex cap. IV, Ex.20. colligitur adhuc parvulos tum fuiſſe. *A Lapide.*

Eliezer.] Ἐλιέζερ. Nomen hoc Moſes dedit altero filio, quod Deus patrius ei ſubveniſſet, eumque à Pharaonis gladio liberaſſet. Verba clara ſunt, Exod. XVIII. ℣ſ. 4. *quia Deus patris mei auxilio mihi fuit & liberavit me, &c.* Druſ. Nomen hujus non occurrit Ex. II. ſed XVIII. 4. unde illud tranſcripſerunt LXX. Latinus, & Sulpicius. *Horn.*

Hoc tractu temporum.] *Philo* Iacobi tempore vixiſſe Iobum putat, & Dinam uxorem duxiſſe. *Hieronymus* Moſis; cui Elihu Balaam videtur. *Gregorius* Judicum. Alii Davidis. Alii denique ipſum ex ſapientibus Babylonis fuiſſe autumant, teſte *Rambam.* Communis opinio eſt, vixiſſe eo tempore quo Iſraëlitæ in Ægypto ſerviebant. Quia Moſes librum ejus ſcripſit, ut Rabbini & Origenes tradunt. Contigit agentibus in deſerto Hebræis. Regio eſt Arabia, ubi Hus, id eſt, Αὐσιτις. Gen. X, 23. ubi Theman, Gen. XXXVI, ℣ſ 11. ubi Suha ſive Saccæa, Gen. XXV, ℣ſ. 2. oſtendunt id etiam crebræ Arabum voces. *Grot.*

Iob.] איוב. Non ergo fuit Iobab Rex Edom Gen. XXXVI. ℣ſ. 33. ut LXX. & Toſtatus volunt. Nam Iob fuit in regione Vtz; hic autem habitavit Boztæ in confiniis Idumææ & Moab. *R. Salomo* Chananæum fuiſſe vult, ex Num. XIV. ℣ſ. 9. *Cajetanus* Arabem: *Hieron. Lyra* ex poſteris Nachor. *Chryſoſtom. Auguſt. Theodoret. Mercer. Perer.* ex poſteris Edom. Gen. IV. ℣ſ. 21. Alii ex poſteris Abraham Keturæis. Quia Bildad Schuchites, ex Schuach Keturæ. Quia ſedes ipſorum in Oriente. Gen. XXV. ℣ſ. 6. ubi & Iob.

Fuit.

agnitionem Dei, & omnem justitiam complexus, prædives opibus: atque eo illustrior, quod his neque integris corruptus, neque amissis depravatus est. Nam cum per diabolum exutus bonis, filiis etiam esset orbatus, ad extremum diris ulceribus affectus, non potuit vinci, ut præ doloris impatientia aliqua in parte peccaret. Mercedem denique divini testimonii consecutus, sanitati redditus, omnia quæ amiserat in duplum recepit.

At Hebræi multiplicato servitutis malo pressi, querelis in cœlum conversi, spem auxilii à Deo expectabant. Tum Moisi pascenti oves, repente rubus ardere visa: flammis tamen, quod erat mirabilius, innoxiis. Qua novitate obstupefactus, rubo propius accessit, statimque ad eum istiusmodi fere verbis Deus locutus est:

Fuit.] Quidam dicunt, Iobum nunquam fuisse, sed Historiam illius nihil aliud esse quam Parabolam. Sive autem fuerit, sive non, &c. *Rambam* III. More Neb. 22. Res vere gesta est, ut apparet Ezech. XIV, ÿf. 14. Iacob. V, 21. sed poëtice tractata. *Grot.*

Prædives opibus.] Habebat enim ovium septem millia, camelorum tria millia: juga boum quingenta, & asinas totidem, copiosissimumque servitium. Denique Orientalium omnium maximus erat, hoc est, clarissimus & locupletissimus. *Drus.*

In duplum recepit.] Tam dives evasit ut habuerit quatuordecim ovium millia: camelorum sex millia: mille boum juga, ac totidem asinas. Iob. XLII. *Idem.*

Querelis in cœlum conversi.] Tunc enim invocare Deum plerique cœperunt. Num. XX, 16. relictis Ægypti Idolis. Ezech. XX, ÿf. 8.

Pascenti oves.] Exod. III. Apud montem Sina & Horeb. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὑψηλότατον τῶν ταύτῃ ὀρῶν, πρὸς νομὰς ἄριστον, ἀγαθῆς φυομένης πόας. *Ioseph.* Contigit hoc XL. anno exilii Midianitici.

Rubus ardere visa.] Vero & materiali igne per Angelum producto ex vicino aëre. A rubis vero frequentibus, ipse mons dictus fuit Sinai, quod Hebraice rubum significat. *Tirinus.*

Innoxiis.] Deus enim vim ignis naturalem non abstulit, sed suspendit. Sicut factum, cum tres socii Danielis in fornacem igneam conjicerentur. Deus igitur hic conservavit ignis substantiam; sed actionem & ustionem ejus impedivit, subducendo concursum & influxum suum, ne ageret in rubum, vel virentia folia ejus nimium afflaret aut desiccaret. Deo enim cum igne nolente concurrere, ne infernus quidem totus vel stupam adusserit. *A Lapide.*

Rubo propius accessit.] Pro ad rubum. Sic Livius: *accedere mœnibus.* Supra: *Turrim quæ cœlo accederet.* Drus.

est: Dominum se esse Abraham, Isaac & Iacob: quorum progeniem, Aegyptiorum dominatione depressam, ereptam malis cupiat: iter ergo susciperet ad regem Aegypti, ducemque se populi in libertatem restituendi praestaret. Cunctantem potestate confirmat, virtutem ei signorum faciendorum impertiens. Ita Moises in Aegyptum profectus, signis prius apud suos editis, assumpto fratre Aaron, Regem adiit: missum se à Deo prodit, verbisque se Dei dicere, populum Hebraeum uti dimitteret. At ille, negans se Dominum nosse, parere imperio abnuebat. Cumque Moises in testimonium mandatorum Dei, ex virga draconem fecisset, mox aquas omnes in sanguinem convertisset, to-

Abraham, Isaac & Iacob.] Hæc formula ſacra apud gentiles in Magicis carminibus adhibita, & tres Patriarchæ pro Diis habiti. *Origines* IV. adverſus Celſum.

Ad Regem Aegypti.] Buſiridem, ut nonnulli volunt. Quem Diod. Sicul. tradit Thebas Hecatompylas ſtruxiſſe. Strabo XII. negat unquam talem Buſiridem fuiſſe. Philaſtrius hunc Regem Thamuz vocat. Id certo conſtat, alium ab eo fuiſſe, cujus metu Moſes in Medianem fugit. Exod. II, 23. *Pellican. Iunius.*

Ita Moises in Aegyptum profectus.] Exod. IV. Quando duplicantur lateres, venit Moſes. *Capnio.*

Regem adiit.] Exod. V. Regia tum temporis erat Tzoan ſive Tanis, unde Taniticum oſtium Nili nomen habet. Ibi miracula per Moſen facta. Pſalm. LXXVII. *Ioseph.* Poſteaquam commemoraſſet operam ſuam pro Ægyptiis contra Æthiopas navatam, laboreſque exhauſtos, &c. *Artapanus* apud Euſeb. IX. πρϑπ. refert, quatuor miracula Moſi adeunti Pharaonem, contigiſſe. *Primo*, ignem è terra erupiſſe, cum voce quæ diceret, brevi ab ipſo liberandos eſſe Hebræos & in patriam antiquam reducendos. *Secundo*, Moſen à Pharaone carceri incluſum fuiſſe, ſed inde noctu, cuſtodibus mortuis, januiſque confractis, exiviſſe ad ipſum Regem. *Tertio*, ipſum Regem, pronunciato in aurem ejus nomine tetragrammato à Moſe, mutum factum, moxque ſanatum eſſe. *Quarto*, Sacerdotes Pharaonis omnes ad idem nomen ſpaſmo exſpiraſſe. Sed hæc Iudæorum commenta ſunt.

Draconem fecisset.] Hoc quia Aharon fecit juſſu Moſis, Exod. VII, ℣ſ. 9. ideo Moſes feciſſe non male dicitur. *Druſ.*

Dominum.] Qui tum nomen ſuum יהוה revelavit. Exod. VI. De quo vide Rambam I. More Neb. LXI, LXII. Fuller. II. Miſcell. VI. & IV, XIII.

Virga.] Exod. VII. Vocatur virga Moſis, Exod. IV, 17. & Aharonis VII, 10. & Dei. Vide Nicolaum Lyram ad locum: *Tolle virgam tuam.*

Aquas omnes.] Sunt qui cenſent aliquam aquam integram remanſiſſe, quæ poſtea converſa ſit in ſanguinem à Chaldæis: alii aliter hac de re opinantur.

totamque terram ranis oppleſſet: facientibus ſimilia Chaldæis, magicas eſſe artes, quæcunque per Moiſen fierent, potius quam Dei virtutem, pronunciabat. Donec ſuperductis ciniphibus terra oppleta eſt, Chaldæis

tur. *Druſ.* Etiam in terra Goſen aquæ cruentatæ; ſed Ægyptiis tantum. *Abul.* Nam Hebræis erant dulces & potabiles. *Ioſeph.*

Chaldæis.] Id eſt, Ægyptiorum Magis. *Maximus* Epiſcopus in ſermone de Epiphania: *Hodie Salvator à Chaldæis eſt adoratus.* Iuvenalis: *cum grege Chaldæo.* Interpres vetus: *cum Magis aut Mathematicis.* Cato de re ruſtica: *haruſpicem, augurem, hariolum, Chaldæum ne quem habeat*, id eſt, aſtrologum, aut Mathematicum. Eſt ergo non gentis hoc loco, ſed artis vocabulum. *Druſ.* Principes horum fuerunt Iannes & Mambres. II Tim. III, 8. de quorum ſepulcro mira & fabuloſa narrat Palladius in vita Beati Macarii. Meminerunt etiam eorum gentiles, ut *Numenius* Pythagoricus apud Euſebium IX. προπ. Apulejus Apol. Plinius Iamnen & Iotapen vocat. De Magis & eorum operibus, vide Maimonidem III. More Neb. XXXVII.

Facientibus ſimilia.] De hoc facto Magorum videndi ſunt D. Auguſtinus quæſt. 21. & in tertio de Trinitate, cap. 7, 8. & in libro ſententiarum 2, 4. Thomas 2, 2. quæſt. 17. ar. 2. in corol. quæſt. & ſuper Matthæum, cap. 24. Lippomanus in Catena patrum, & alii. Fuerunt autem hæc miracula ſpuria. *Nam quiſquis credit aliquid poſſe fieri, aut aliquam creaturam mutari aut transmutari in aliam ſpeciem vel ſimilitudinem, niſi ab ipſo creatore, proculdubio infidelis eſt & pagano deterior.* Concil. Aranſic.

Magicas eſſe artes.] Vetus hæc Ægyptiorum & Græcorum calumnia. Qui Moſen inter præcipuos Magos collocant. Plin. XXX. Iuſtin. XXXVI. Apul. Apol. Strabo XVI. Plinii verba ſunt: *Eſt & alia Magices factio à Moſe etiam num & Iochebel Iudæis pendens. Fuit autem Iochebel ipſius Moſis mater.* Locus corruptus. Lege Iochebed ex Sacris. Apulejus Moſen & Iannem, tanquam celeberrimos Magos, conjungit.

Ciniphibus.] Ciniphes, genus inſecti alati acriter pungentis: ut eſt apud Iſidorum lib. XII. Originum: item Papiam, niſi quod perperam apud eum *sciniphes*, pro *ſcnipes*, tertia vocali inſerta. Heſychius: Κνίψ, ζῷον πτηνὸν, ὅμοιον κώνωπι. Ac ſimiliter Dioſcoridi libri primi capite CXII. dicuntur θηρία κωνοπώδη. Hebraice כנים eſt Exodi VIII, 17, 18. & Pſal. CV, 13. Vtrobique LXX σκνῖπες, Latinus vulgatus *ciniphes*. Κνῖπας etiam Ariſtophanes in Avibus appellat. Plinius nunc *muliones arborarios*, nunc *culices muliones*, imo & ἀμπελῶς *culices* appellat: quod & Columella facit. In hoc tam vili inſecto claudicavit magnorum vis: ut dicere cogerentur, hunc eſſe *digitum Dei*, hoc eſt manum, ſive potentiam divinam. *Voſſius.* Oroſius VII, 18. *Tertia vexatio habuit ſcinifices* (putarim leg. ſcinifes.) *muſculas ſcilicet parviſſimas ac ſæviſſimas: quæ mediis ſæpe æſtibus per loca ſqualida ſe coadunando ac vibrando denſatæ nonnullo volatu allabi ſolent, capilliſque hominum ac pecudum ſetis, cum urente morſu interſeri.* Philo Iudæus: Ζῶον εἰ καὶ βραχύτατον, ἀλλ' ὅμως ἀργαλεώτατον. οὐ γὰρ μόνον λυμαίνεται τὴν ἐπιφάνειαν κνησμοὺς ἐμποιοῦν ἀηδεῖς καὶ βλαβερωτάτους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐντὸς βιάζεται διὰ μυκτήρων καὶ ὤτων· σίνεται δὲ κόρας ὀφθαλμῶν εἰσπετόμενον, εἰ μὴ φυλάξαιτό τις.

dæis fatentibus majestate divina ista fieri. Tum rex malo coactus, advocato ad se Moise & Aaron, dat populo discedendi potestatem, modo ut superductam cladem averterent. Sed ubi clades exempta est, impotens sui animus, in se reversus, exire, ut convenerat, Israëlitas non patiebatur. Ad extremum, decem plagis corporis & regni sui contusus & evictus est. Sed prius quam Ægypto populus est egressus, mandatis Domini instruitur, rudis adhuc temporum, mensem illum, qui tunc erat, primum omnium mensium esse cognosce-

Decem plagis.] Has decem plagas metro comprehensas invenies apud Iohannem Sarisberiensem in Polycratico 8,12. Prima rubens unda, ranarum plaga secunda. Quarum symbolum apud Ebræos, דצך עדש באחב, id est, Plaga I. דם, sanguis, in quem aquæ omnes conversæ. Quidam *omnes* exponunt *pleraque*, ut in illo, *Omnes gentes habent præputium*. II. צפרדעים, ranæ. III. כנים, ciniphes. IV. ערב, mixtio insectorum. V. דבר, pestilentia, pecorum interitus. VI. שחין, ulcus, pustula. VII. ברד, grando mixta horrendis aliis meteoris. VIII. ארבה locustarum omne genus. IX. חשך, tenebræ palpabiles & triduanæ. X. בכורות, primogenita. In precibus Ebræorum laudatur Rabbi quidam Iuda, ut autor hujus symboli. Videndus Orosius lib. 1. cap. 12. & lib. 7. cap. 18. ubi has decem plagas comparat cum decem vexationibus Christianorum, quas persecutiones vulgo vocant. *Drus.*

Rudis adhuc temporum.] Non ita se res habet. Ante enim quam ex Ægypto emigrarent, annum inchoabant ab eo mense, qui cum Septembri mense fere convenit. Hic vero mensis, de quo agit auctor, prope cadit in Martium nostrum. *Galesin.* Videndus ad hunc locum Iosephus. Item Lyra, & alii. Quanquã Paulus Episcopus Burgensis pro hac sententia Sulpicii disputet ad XII. Ex.

Mensem illum qui tum erat.] Exod. XII. Qui partim Aprili nostro, partim Martio respondet, quem Nisan vocant vocabulo Syriaco an Persico? dicitur etiam mensis novorum, Græce νέων, hoc est, novarum frugum. Stephanus Gobarus apud Photium, ἐν τῷ μηνὶ τῶν νέων, οἷον Ἀπριλλίῳ, ὃν οἱ Ἑβραῖοι νεοσὰν καλοῦσι. Macarius Ægyptius eum appellat mensem florum, Hom. 47. ἐν τῷ μηνὶ τῶν ἀνθῶν ἐξάγει αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου: in mense florum educit eos ex Ægypto. Mensis novorum incipiente veris exordio meminit Hieron. in comment. Hag. 2. *Drus.*

Primum omnium mensium.] Athenienses inchoabant annum à Solstitio æstivo, Asiani ab æquinoctio autumnali, Arabes & Damasceni ab æquinoctio verno; ut & Romani ante Numam Pompilium. *Simplicius* in Phys. Aristot. & alii. Mensis October apud omnes Orientales est primus. *Hieron.* In Ezechiel. Cœpit ergo hic distingui annus vulgaris sive communis à sacro. Vulgaris incipiebat à Tisri sive Septembri, serviebatque jubileo. Lev. XXV. vs. 9, 10. ut & contractibus & negotiis civilibus Ioseph. 1. Ant. 10. Sacer vero à Nisan, id est, Martio. Scriptura autem semper utitur anno sacro, ut patet Zach. VII. vs. 1. Esth. III. vs. 7. *A. Lapide.*

ceret. Sacrificium autem diei illius in solemnitatem consequentium seculorum ita esse celebrandum, ut quartadecima die mensis, agnus immaculatus, annicu-lus,

pide. Nomina autem mensium erant I. Nisan. II. Isar. III Sivan. IV. Tammuz. V. Ab. VI. Elul. VII. Thisri. VIII. Marchesvvan. IX. Casleu. X. Thebeth. XI. Sebath. XII. Adar. Quæ nomina demum post captivitatem cœperunt, & Chaldaica sunt. Ante illud tempus aliis usi, ut *Abib*, qui primus, Exod. mensis XIII. Ziv secundus, *Bul* undecimus I Reg. VI. *Ethanim*, septimus, I Reg. VIII. *Sa.* Iudæi autem usi anno Lunari post egressum ex Ægypto, qui cum diebus CCCLIV. explicetur, & octo insuper horis, factum ut tertio quoque anno, ex tribus illis diei trientibus, unus accederet dies. Sed Iudæi illum diem in super habuerunt, & *μίαν ἡμέραν ὑπέρβατον* fecerunt. *Epiphan.* Hæresi LI. Distribuebantur autem isti CCCLIV. dies, in menses XII. qui non semper alternis erant cavi dierum XXIX. & pleni dierum XXX. sed aliquando continuabantur pleni. *Maimonides* l. זמנים, Tractatu קדוש החדש, cap. I. Quanquam autem Iudæorum menses essent Lunares, anni tamen ad Solis motum referebantur. Itaque ut paria facerent rationes Lunæ, intercalatione opus. Intercalabatur autem mensis Adar. Maimonides. *Petit.* Ecl. Chron. l. I. II.

Sacrificium.] Sic Iosephus II. 5. ἐκέλευσε Μωϋσῆς παραγγείλας τῷ λαῷ θυσίαν ἑτοίμην ἔχειν. In scriptura vocatur קרבן & זבח Ex. XII. ℣. 26. Quæ nomina sunt generalia, & non probant, Agnum Paschalem fuisse sacrificium proprie dictum ἱλαστικὸν; sed improprie dictum & εὐχαριστικόν. *Alting.* Multa inter Iudæos fuerunt eadem & sacrificia & Sacramenta, velut agnus Paschalis, & hirci illi anniversarii duo. *Danæus.*

In solennitatem consequentium seculorum.] Vsque ad tempus Messiæ, in quo finem accipiebant omnes cæremoniæ legis. Græce est, Exod. XII. ℣. 14. εἰς πάσας τὰς γενεὰς ὑμῶν νόμιμον αἰώνιον ἑορτάσατε αὐτήν; & apud interpretem nostrum, *celebrabitis eam in generationibus vestris cultu sempiterno.* Drusius.

Quartadecima die mensis.] Iudæi ante Christi tempora nunquam celebrarunt Pascha ante æquinoctium vernum, sed semper post æquinoctium; scitumque illorum est, τὴν τὸ πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν δεῖν πάντως μετ' ἰσημερίαν ἄγεσθαι. Æquinoctium autem vernum tertio Nonas Aprileis statuebant Iudæi, usque ad Augusti tempora. Itaque quotiescunque [sextus] decimus dies Nisan, aut infra, cadebat in diem tertium Nonas Aprileis, eo anno intercalabatur mensis Adar. Quare ter in Octaëteride intercalabatur. Est autem instituenda Octaëteris ab eo anno quo Iudæos Moses ex Ægypto eduxit. Is erat annus ab orbe condito II. CCCCLIII. *Petit.* Ecl. I. 4. Cautū lege Synedrii fuit, ut traditur ab Hebræis in *Seder Olam*, ne Pascha celebraretur die Septimanæ secundo, quarto & sexto, si in eos incidisset. Itaque si dies quintadecima mensis incurrebat in sextum diem septimanæ, Pascha differebatur in posterum diem, qui erat Sabbathum: quemadmodum factum esse ajunt eo anno quo Christus est passus. Ille autem, ut multi opinantur Interpretes, à lege Dei nolens recedere, celebravit illud feria quinta vespere. Iudæi vero morem novum secuti, aut traditionem patrum, feria sexta vespere, *Sigon.* III. Rep. Hebr. IX.

Agnus.] שה, pecus, tam ovina quam caprina, id est, tam hœdus quam agnus. *Lyra. Tostat. Perer.* Idque tantum permis-

lus, victima cæderetur, ejusdem sanguine postes illinirentur

missum in primo Paschate, confuso adhuc populi statu: postea non nisi agno usi sunt. *Iun.* Ægyptii, Zabii & maxima pars Idololatrarum, animalium mactationem semper abominati sunt. Vt ergo memoria erronearum istarum opinionum ex animis hominum deleretur, præcepit Deus, ut tres bestiarum species in sacrificiis suis offerrent, *Arietes, Hircos, Boves.* Hoc fine præcepit etiam mactare agnum in die Paschatis, &c. *Rambam.* 111. More Neb. XLVI. Idque in summum contemtum Ægyptiorum. *Tacitus* v. Hist. *Caso ariete velut in contumeliam Ammonis. Bos quoque immolatur quem Aegyptii Apim colunt.* Manethon de Mose quem & Osarphiphum vocat: ὁ ᾗ πρῶτον μ̀ αὐτοῖς νόμον ἔθετο μήτε τῶ ἐν Αἰγύπτῳ θεμιστευομένων ζώων ἀπέχεσθ μηδενός. Atque hinc illa inter Ægyptios & Iudæos odia, qualia Iuvenalis tempore inter Copton & Tentyram. שה autem tam de caprugno quam de ovillo genere partum significat. Itaque una voce Latina reddi nequit. LXX. laxius nomen sumsere, πρόβατον. *Grot.* Poterat ergo tam hœdus, quam agnus immolari. *Lyra. Tostat. Perer.* Sed hoc tantum in primo Paschate, confuso adhuc populi statu: postea non nisi agno usi. *Iun.*

Immaculatus.] תמים. Absque macula, non coloris, sed deformitatis, ut claudus, scabiosus, vel alterius vitii ac morbi. Hoc de qualibet victima dicitur Levit. XXII. *Menochius.* תמים τέλειον LXX. Alii ἄμωμον. Eodem sensu Lucianus ἐντελῆ θυσίαν dixit. Ægyptii non admittebant ἔστα δίδυμα, ἢ καζάπηλα, ἢ ἑτερόχροα, ἢ παρηλλαγμένα τῇ μορφῇ. *Grot.*

Anniculus.] Vt annum unum ætatis non excedat. Nam quantumvis minor poterat immolari, modo octavum à nativitate diem attigisset. Lev. XXII, ℣. 27.

Victima cæderetur.] Paulo ante *sacrificium* vocavit. Clarum est ex Mose, Sacerdotes non immolasse hos agnos paschales in templo, ut sensit Claudius Sainctes, Abulensis, Serarius; sed quemque patremfamilias pro familia sua, domi suæ, agnum immolasse. Philo III. de vita Mosis. *Ioseph.* Et licet postea instituti sint sacerdotes Aaronici, ac unus certus locus, Hierosolyma, Paschatis celebrandi designatus, tamen patresfamilias in antiquo suo jure & ritu immolandi permanserunt, eaque ex parte priscum jus sacerdotii, quod primogenitis vel patribusfamilias competebat, retinuerunt. Id confirmatur ex eo, quod plures erant familiæ; & consequenter plures agni paschales quam Levitæ. Nam sub Cestio agni paschales numerati sunt 256500. *Ioseph.* VII. ἁλωσ. XVII. *A Lapide. Tirinus. Alii.* Ritus autem immolationis hic erat: Primo jugulabatur agnus. Secundo, sanguine ejus aspergebantur postes & superliminare. Tertiò, detracta pelle intestina vel exempta ex agno, & mox reposita, ut vult *Abul.* vel relicta in ipso agno, ut *Cajetan.* lavabantur, ut possent in agno torreri. Omnia enim tosta comedenda erant præter fel, & ilia feces continentia, quæ abjiciebantur. Quarto, integer agnus, non dissectus, ne os aliquod læderetur, cum capite & pedibus, torrebatur. *Interpr.*

Ejusdem sanguine postes illinirentur.] Etiam ὑπέρθυρον, limen superum. Sanguis vase exceptus. Et tum fasciculo vel hyssopi vel rorismarini (variant enim Interpretes in explicanda voce אזוב, quæ tamen Paulo ad Heb. IX, ℣. 19. ὕσσωπος vocatur) illinebatur. Idque in contumeliam Ægyptiorum, qui arietem pro Deo colebant. Hieron. in Esa. LXVI. innuere videtur, sanguinem in formam crucis illitum. Sed hoc temere affirmatur. Ægyptii memores illius diei, Sole intrante æquinoctio ver-

rentur. Carnem penitus excdendam, os autem non conterendum. Septem diebus fermento abstinerent, azymis uterentur, ritumque hunc posteris traderent. Ita populus egressus dives suis copiis, & Ægypti spoliis

vernali, quo tempore Iudaicum pascha celebrabatur, minio velut alexeterio greges & arbores illinere, clamantes: *Quia in tempore hoc ignis vastavit omnia.* Idque ex depravata traditione, de Ebræorum superliminaribus manavit. *Epiphan.* Hæres. XVIII, Nazaræorum.

Carnem penitus exedendam.] על מרורים Cum lactucis agrestibus. *Latin.* Cum herbis quibuslibet amarulentis. *Chald. Lyra. Paguin.* LXX. vertunt πικρίδες. Iussit Deus has lactucas amaras cum agno adhiberi, ut per eas recordarentur Hebræi, inquit Theodoretus, amarissimæ in Ægypto servitutis. Unde Ambrosius legit *cum amaritudine.* Quasi præceptum esset Hebræis ut agnum ederent cum amaritudine quadam animi. Si quid residuum, id comburebatur. Idque etiam gentibus usurpatum fuit in sacris *propter viam* factis. Macrob. II. Saturn. 2. *Sacrificium apud veteres fuit, quod vocabatur propter viam. In eo mos erat, ut si quid ex epulis superfuisset, igne consumeretur.* Apparet hinc Pascha naturam habere διχαρεσίας, cujus lex est, ne quid maneat reliquum. Lev. VII, 15. De aliis victimis comburitur si quid superest non comesum, die tertia. Levit. VII, ℣. 17. *Grotius.*

Os autem non conterendum.] Omnes fere ritus edendi Pascha, innuebant magnam festinationem. Et hinc calceati, stantes, cum baculis in manibus, edebant. Quidam ex his ritibus tantum illam noctem primam spectabant: alii perpetui erant. Velut, de non confringendis ossibus, Vide *Bezam* ad Matth. XXVI, 20.

Septem diebus.] Quia tot dies inter egressum ex Ægypto, & submersionem Pharaonis fuerunt. Intermedio tempore nondum plene extra jactum teli erant; & liberatio imperfecta adhuc. *Iunius.*

Azymis uterentur.] Id est, infermentatis panibus, quos ἀζύμους Græci vocant, καὶ τὰ ἄζυμα. *Drus.*

Egressus.] Miras fabulas Ægyptii de hoc exitu Israëlitarum commenti sunt, ut ex Manethone, Appione, & aliis ostendit Iosephus, ac doctissime omnia refutat duobus contra Appionem libris. Ista autem pastorum quos Hycsos vocant, ex Ægypto in Phœniciam migratio, non est alia ab exitu Israëlitarum, quamvis tempora apud Eusebium, qui Ægyptiorum traditiones secutus est, discrepent. Nam Israelitæ, ut pastores, in Ægyptum venerunt. Tum Amosis Diospolitarum Satrapa, Mosen refert. *Horn.* Iosephus: ἐξίεσαν χλευόντων καὶ μετανοούντων, ὅτι χρήσαιντο χαλεπῶς αὐτοῖς, τῶν Αἰγυπτίων. Moses: ויחזק מצרים על העם למהר. *Urgebant Aegyptii populum*, timore scilicet ex tanta suorum strage perculsi. Et hinc calumniæ ac fabulæ gentilium fluxere, ob scabiem & pruriginem pulsos. *Tacit.* V. Hist. *Iustinus.* XXXVI. *Iosephus* contra Appion.

Dives suis copiis.] Manetho: πανοικησίᾳ μετὰ τῶν κτήσεων. Apud Ioseph. I. contra App. Opes eorum non aliæ quam pecudes.

Aegypti spoliis cumulatior.] Iosephus: Δωροῖς τε τοὺς Ἑβραίους ἐτίμων, οἱ μὲν ὑπὲρ τοῦ τάχιον ἐξελθεῖν, οἱ δὲ καὶ κατὰ γειτονιακὴν πρὸς αὐτοὺς συνήθειαν. Moses: וינצלו את מצרים. *Et spoliarunt Aegyptios.* Spolium jussu Dei admissum, justum & sanctum est. Deus enim jubens tibi aliquem spoliare, hoc ipso tibi

liis cumulatior : cujus numerus, ex quinque & septuaginta Hebræis, qui primum Ægyptum descenderant, ad millia virorum sexcenta pervenerant : ab eo autem, quo primum Abraham terram Chananæorum accesserat, anno trigesimo & quadringentesimo, à dilu-

tibi jus & dominium in ejus bona largitur. *Augustin. Thomas. Abulens.* Deinde merces erat quam debebant. *Aegyptii enim populi erant debitores, non solum rerum, sed & vitæ suæ, propter Patriarchæ Iosephi præcedentem benignitatem.* Irenæus. *Reposcunt Aegyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra Hebræi allegant sibi mercedes restitui oportere illius operariæ servitutis.* Tertull. II. adv. Marcionem. Qui tanquam ex antiqua traditione, refert Ægyptios, missis ad Mosen in desertum legatis, bona sua repetiisse: Hebræos contra mercedem. Subducta ratione, mercedem debitam longe majorem fuisse repertam.

Ex quinque & septuaginta.] Secutus est Græcos, qui ad numerum, qui in codicibus Ebræis, quinque adhuc addiderunt. Alibi tamen LXX. tantum habent. Quod suspicionem de mendo non minuit, sed auget potius, cum sint qui πέντε factum putent ex πάντες, levicula immutatione. Sane eadem vox redundat in Iosepho, ubi Isahacum decessisse ait natum annos centum octoginta quinque. *Drusius.* Præter Iacobum fuerunt LXVI. Eo annumerato LXVII. Si Iosephum cum duobus filiis addas LXX Ergo uxores Iacobi in hoc Catalogo non annumerantur, sed ii tantum qui ab ipso geniti. Iosephum esse includendum, ex illis verbis patet: *Sed Ioseph erat in Aegypto.* LXX. quos Lucas Act. VII. ℣. 14. eumque Syrus, sequitur, numerant LXXV. Variæ sunt opiniones, unde hæc discrepantia orta. Sed omnibus examinatis, nulla est quæ satisfaciat, præterquam Bezæ & Calvini. Quorum hic ab audacula manu Lucæ verba juxta versionem LXX. corrigendi prurigine detorta corrupta putat. Alter vocem πάντες, in πέντε detortam existimat.

Ad millia virorum sexcenta.] LXX. εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας, quod ab Hieronymo versum, *sexcenta fere millia.* Drus. Ex solo Ephraimo in Ægypto 4112323729. filios procreari potuisse *Calvis.* Isag. XXXVI. demonstrat. Vide etiam *Augustin.* Quæst. XLIII. *Temporarium* II. Chronol. & quæ supra notat. Et hinc error Manethonis confutatur, qui apud Iosephum I. contra App. tradit, egressos Israelitas, σὺν ἰλάταις μυριάδων ὄντας εἴκοσι καὶ τεσσάρων.

Quo primum. Abraham terram Chananæorum accesserat] Imo, quo primum egressus est Vre Chaldæorum. Egressus autem est anno ætatis LXX. Venit in Chananæam quinquennio post, hoc est, anno ætatis LXXV. Nam quinque annis hæsit in itinere, videlicet apud Carras, oppidum Syriæ interamnis. Quinto & vigesimo anno post natus ei fuit Isahac, à quo tempore computari debent anni quadraginta, de quibus alibi. *Drus.* Accuratissimum autem Sulpicius principium, supputandi annos CCCCXXX. in Abrahami adventu in Chananæam, constituit, secutus *Iosephum* & *Epiphanium*. Nam sive citius sive serius eam inchoes, numeri vacillant; nec ulla ratione Chronologia sacra expediri possunt. *Villet.*

Tricesimo & quadringentesimo.] Hic numerus habetur Exod. XII. ℣. 40. apud *Epiphan.* in Ancorato: & in quadam pervetusta editione Act. VII. sicut Sulpicius accurate initium CCCCXXX. constituit: sic & finem. Terminat enim

eos

luvio autem, mille quingentis quinque & ſeptuaginta. Igitur propere egreſſis, columna nubis interdiu, noctu columna ignis præferebatur. Sed cum ob interjectum ſinum Rubri maris, præter terram Philiſtim via du-

eos ipſo populi exitu, ſecutus Moſen. Ita *Euſeb. Auguſtin.* & alii. Paulus Gal. III, 17. uſque ad Legem in Sina latam extendit. Contra magnus Epiphanii error, qui numerum hunc terminat eo demum tempore quo terram promiſſionis intrarant. *Perer.*

A diluvio mille quingentis quinque & ſeptuaginta.] Iuxta numeros Sulpicii, cui à diluvio ad ortum Abrahæ ſunt ann. CIↃ LXX. Hebræi IↃCCXCVII. ſupputant. Egreſſi filii Iſraël XXV. Martii, eodem menſe & die Hebdomadis quo olim ante annos II IↃ XLIII. mundus creatus: & quo poſt annos CIↃ CCCCXLVII. incarnatus eſt Chriſtus: & quo poſt XXXIV. annos reſurrexit: & quo putatur in fine mundi venturus ad judicium extremum, nempe XXV. Martii die Dominica. *Tirinus.* Quæ inanes conjecturæ ſunt. *Scaliger.* Anno orbis conditi bis milleſimo, quadringenteſimo quinquageſimo tertio, Periodi Iulianæ ter milleſimo ducenteſimo decimo ſeptimo, Iſraëlitæ ex Ægypto migrarunt, idque colligitur ex charactere feriæ Neomeniæ menſis Paſchalis, quæ fuit quinta. Contra *Petavius* diſputat. Vide Perſium I. Eclog. XX. & alios Chronol.

Propere egreſſis.] Admixta Iſraëlitis fuit ingens Ægyptiorum & aliarum gentium multitudo Exod. XII, ꝟſ. 37. ubi vocantur ערב. Cauſa fuit non tam Tyrannis vel ſterilitas Ægypti; quam prodigia illa: quibus moti, cum internecionem totius gentis ſuæ metuerent, ſe Iſraëlitis adjunxerunt. Nec mirum Ægyptios ſuos exire cum Hebræis permiſiſſe. Nam tot plagis, & ultima omnium graviſſima, contuſi, vel non curabant, vel non advertebant eorum egreſſum. *Ian. Perer,* Vtcunque autem magna feſtinatio egredientium fuerit, dicit tamen Moſes eos חמשים egreſſos. Quod Theodotion vertit πεμπτά-ζοντες. Aquila καθωπλισμένοι. Verus ſenſus eſt, egreſſos compoſito ad pompam, velut nuptialem, agmine, ביד רמה, manu ſublata, non ut fugitivos: ſed animo celſo, alacri, & triumphali, quaſi hoſtibus inſultantes. *Fullerus* lib. V, cap. II. Idque ſic factum. Moſes jam ante præmonuerat populum, ut eſſent parati ad ἀνάβασιν. Igitur ex toto Ægypto, ſub diem XIV. congregati ſunt apud urbem Rameſſes; ibique εἰς φεγλέλας diſtributi ſunt. Noctu miſſi à Rege nuncii, ut egrederentur. Signo dato, ſub auroram, ordinata acie, omnes profecti ſunt. In Rameſſes ergo omnes Hebræi XV. die pervenerunt, ibique aliquot horas ſubſtiterunt. Vnde primam ſtationem *Hieronymus* ibi ponit. Eadem die in Succoth pervenerunt. *A Lapide.*

Columna.] Nempe ut viam demonſtraret. Scilicet in deſerto Arabiæ nulla veſtigia hominum apparere, unde nec vix ullæ. Ideo gnomone utuntur, qui per illa loca iter faciunt, perinde ut qui in mari navigant. *Druſ.* Tanta autem craſſitie erat & altitudine, ut interdiu & noctu per omnia caſtra conſpici poſſet. Exod. XI, 38. Nec duæ diverſæ columnæ erant. Sed eadem quæ per diem nubes videbatur, noctu ignem referebat. Igitur ea & contra æſtum Solis, & rigorem, ac tenebras noctis, utebantur. Solent enim in calidiſſimis illis deſertis, noctes frigidiores interdum incidere. Quod etiam ſub ipſo æquatore fieri ſolet. *Horn.*

Sinum rubri maris.] Accurate, & ex veterum Geographorum ſententia loquitur.

duceret, ne postea Hebraeis eremum aspernantibus, redeundi in Ægyptum, continentibus terris, noto itinere, facultas panderetur, nutu Dei aversi, in Rubrum ma-

quitur. Rubrum mare est quicquid Arabiam & Persiam alluit. Ejus igitur duo sinus sunt, Arabicus & Persicus. Sinum illum exiguus Asiam inter Africam Isthmus claudit. Vide *Strabonem*.

Praeter terram Philistim.] LXX. ἀλλόφυλοι, פלשתים. Hinc Graecis παλαιστίνη. Origo gentis hujus refertur ad Casluchaeos Gen. X. ꝟ. 14. ad Caphthoraeos Deut. II, ꝟ. 22. Ierem. XLVII, ꝟ. 4. Amos. IX. ꝟ. 7. Caphthoraei igitur à Casluchaeis. Vide *Const. L'Empereur* Noris in Benjaminem. Caphthoraei Ægypto in Chananaeam transgressi, littoralem ejus tractum occuparunt à Chatzerima Gazam usque, expulsis & deletis Hevaeis. Deut. II, ꝟ. 23. Caphthoraei inde in Cyprum trajecerunt. Quae Ier. XLVII. ꝟ. 4. exertim vocatur אי כפתור & facile ex nomine apparet Cyprum ex Capthor factum. Illi qui in Chananaea relicti sunt (unde איים Ieremiae dicuntur) in nomen Palaestinorum coaluerunt, divisi in quinque Respublicas, Gazam, Ascdod, Eskelon, Gath, Hekron. Ios. XIII. ꝟ. 3. Inter Chananaeos degentes videntur linguam Chananaeam, cum ab origine sua Ægyptia uterentur, suscepisse. Quae tamen mixta fuisse videtur. Vnde Deus populo suo interdixit, ne loquerentur lingua Asdod. *Horn.*

Via duceret.] Et ea quidem proxima, Chananaeam inter & Ægyptum: decem, ut *Aben Esra* dicit, dierum; vel, quod propius vero, trium. *Philo.* Per quam crebro magni exercitus ab Ægypti, Assyriae, Macedoniae, Christianis Saracenisque Regibus ducti sunt. *Horn.* Τὴν δὲ πορείαν ἐποιεῖτο κατὰ λῆξις πόλιν ἔρημον ὄντων ἐν τοῖς ἔτι. *Ioseph.*

Eremum aspernantibus.] Moses aliam causam affert, asperrima bella, quae cum Palaestinis, gente bellicosa & formidabili, habenda erant. Exod. XIII, 17. Idem Iosephus. Vnde *Sigonius:* Sulpicius parum apte vertit, *Hebraeis eremum aspernantibus.* Non enim si ad Philistim accessissent, eremum intraturi erant, sed bellum suscepturi. Quare pro *eremum*, *bellum* erat dicendum. Haec ille. Sed Sulpicii mens clara. Supponit enim Deum per desertum traducere Israëlitas voluisse. Nec aliter, etiam per Isthmum migrantes, poterant. Nam ut Strabo docet XVI. Ἡ δ' ἀπὸ Γάζης χώρα λυπρὰ πᾶσα καὶ ἀμμώδης· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐφεξῆς τοιαύτην ὑπερκειμένην ἔχουσα τὴν Σιρβωνίδα λίμνην παράλληλον πως τῇ θαλάττῃ. Igitur populum existimat, taedio viae per desertum, *cum redeundi in Aegyptum continentibus terris, noto itinere, facultas esset*, coeptam ἀνάβασιν facile omissurum fuisse. *Horn.*

In Rubrum mare illati sunt.] Gen. XIV. *Iosephus:* συνῆλθον ποιούμενοι τὴν ἄφοδον εἰς βεελσεφῶντα χωρίον τι καλούμενον ... ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ethano, quae fuit altera post Succotham statio, dextram & rubrum mare versus conversi, Pihachirothae castra posuerunt, cui Sinus Arabicus, & Baalzephon imminet, praerupta arx vel sacellum. Vide *Adrichomium*, *Buntingum*, & alios Chorographos Terrae Sanctae. בעל צפון Rabbini fabulantur Idolum fuisse à Magis Pharaonis fabricatum, vim magicam habens Israëlitas à profectione instituta avertendi. Addit Rabbi *Salomo*, fuisse canem aeneum, qui latratu prodebat fugientes Hebraeos, qualem in Hispania Numantiae fuisse testatur Abulensis. Fuit oppidum, ut ex Num. XXXIII, ꝟ. 7. 1 Chron. IV, 33. patet. *Seld.*

Regi-

mare illati sunt, castraque ibi cunctantes constituerunt. Quod ubi regi nunciatum est, Hebræum populum via errore in objectum mare devenisse, nullum ei esse exitum obsistente elemento, furens animi, quo angebatur, tot hominum millia regno suo & potestati decedere, exercitum propere educit. Iamque eminus arma signaque & protentæ patentibus late campis acies visebantur: cum Hebræis metu trepidis, & cœlum aspectantibus, Moises à Deo monitus, percussum virga mare discidit. Ita populo, cedentibus in latera aquis, vel-

Regi.] Quem *Eusebius* Cenchren; *Manetho* Themosin; *Charemon* Amenophim; Lysimachus & Tacitus Bocchorin vocant. Sed certi nihil, ob opinionum varietatem, de nomine ejus constitui potest. *Perer.*

Nunciatum est.] Vel ab exploratoribus: vel fugitivis Ægyptiis, qui simul Ægypto egressi. *Simler.* Iosephus aliter: *παρ' ἑκάστου ἀναπυνθανόμενοι ᾗ χωρήσειαν ἐπισπεύδειν τὴν δίωξιν.* Vult Ægyptios demum in via certiores de statu Israëlitarum factos. Quod cum Mose pugnat. *Horn.*

Via errore in objectum mare.] Ita visum vulgo. Nam quis unquam ex Ægypto ea via in Chananæam contendit? Vnde Pharao dixit נְבֻכִים, *perplexi sunt, implicati sunt.* Hinc mare importuosum. Inde præsidia Ægyptiorum, Migdol, Baalzephon; undique rupes & impervia loca. *Idem.*

Exercitum propere educit.] Ἑξακόσια γὰρ αὐτοῖς ἅρματα εἵπετο σὺν ἱππεῦσι πεντακισμυρίοις, καὶ ὁπλιτῶν μυριάδες ἦσαν εἴκοσι. *Ioseph.* 11, 6. Sed pedites nulli interfuerunt, ut ex Mose patet. Meminit enim equitum tantum & curruum, ac qui de iis pugnabant. Quorum præfecti שלשים LXX. τριστάται. Quasi *Triarios* dicas. Quia in quovis curru novem, ut *Cajetano* videtur, terni ad singula trium laterum. *Alii*: in quolibet curru tres fuisse, aurigam, & duos propugnatores.

Metu trepidis.] Μήτε φυγῆς εὐπορίαν ὁρῶντες, ὅπλων τε σπανίζοντες. Adeo ut turpissimæ deditionis consilia agitarent. *Ioseph.*

Moises.] Orationem ejus, qua trepidos solatus est, tumultuantes mitigavit, vide apud *Iosephum*.

Virga mare.] Moses: ברוח קדים עזה. LXX. ἐν ἀνέμῳ νότῳ βιαίῳ. Hos Philo sequitur. Sed Moses aperte קדים. Quod ventum Orientalem notat. Et ita Chaldæus. Sed non hæc Orientalis venti vis fuit, ut divideret aquas. Fundum divisarum aquarum exsiccavit. Flavit autem hic ventus usque ad ingressum Hebræorum, qui factus est post mediam noctem. *Interpret.*

Discidit.] *Origenes*: Propria unicuique in mari aperta est via. Sic & Hebræi tradunt, mare divisum esse in XII. partes, ita ut pari gressu per illud incederent XII. tribus. Ex Psal. CXXXVI. ℣. 13. Sed probabilius omnes tribus una via transgressas mare. *Tostatus. Cajet. in. Lyra. Perer.*

Cedentibus in latera aquis.] Gentiles hunc transgressum miraculosum omnibus modis obscurare conati sunt. Ideoque cum reciprocationi maris adscripserunt

velut in continenti, iter pervium fuit. Nec cunctatus Rex Ægyptius, cedentes insequi, mare qua patebat ingressus: mox coëuntibus aquis, cum omni exercitu de-

pſerunt Memphitæ, apud *Euſ.* IX. *προπ.* Ipſe inſuper Ioſephus dubitat, an diviſio hæc naturalis fuerit, an vero miraculoſa. *Nam & Alexandri Magni ductu,* inquit, *mare Pamphylium ceſſit, cum Deus ejus opera ad deſtruendum Perſarum Imperium, uti decreviſſet.* Sed hæc fruſtra opponuntur incomparabili huic miraculo. Siquidem fabuloſum illud eſt quod de Alex. M. dicunt. Qui, ut Strabo XIV. teſtatur, maris Pamphylii littora, obſervato æſtu, temerario quidem, ſed felici auſu, immiſſis umbilico tenus militibus, oblique legit & ſuperavit. Idem XVI prodit inter Tyrum & Ptolemaidem, & apud Caſium tales aquarum motus accidere. Curtius V. paucis: *Mari novum iter in Pamphyliam aperuerat.* Tale nimirum, quale Strabo prodidit. Adulatores fuerunt, quicunque de Alex. M. tale quid tradidere. Facile illi fuit æſtum & littora obſervare. Nihil tale in Rubro mari eſſe potuit. *Horn.*

* *Iter pervium fuit.*] Aſſentior Sigonio legenti, *ſed ingreſſos.* Druſ. *Μωϋσῆς πρῶτος ἐνέβαινεν αὐτῇ. Ioſeph.* Iudæi tradunt tribum Iuda, cæteris trepidantibus, ejuſque ducem Aminadab, primum ingreſſum eſſe mare: ideoque tribum Iuda deinceps primatum cum regno obtinuiſſe. Et huc alludi *Cant.* VI. 11. *Hoſ.* XI, 12. Vbi tamen *Hieron.* hanc traditionem fabulam vocat. Cæterum fundus maris rubri herbidus eſt, oleæ laurique ferax. Plin. XIII, 25. Putantque Deum miraculo effeciſſe, ut idem alveus ſubito germinaret & vernaret inſtar amœniſſimi campi. *Sanchez. A Lapide.* Tranſgreſſi ſunt per medium mare, & in adverſum littus Arabicum evaſerunt. Pſal. CXXXV, ℣ſ. 13. *Ioſeph.* Non vero in idem Ægypti littus, ſemicirculo in mari facto, ut Hebræi, Toſtatus, Burgenſis, Grotius, volunt, eo imprimis argumento, quod impoſſibile fuerit tantam multitudinem, ſpatio quatuor horarum, mare pertranſire. Et certum eſt tot millia hominum & animalium, tam brevi tempore, ſine miraculo, tranſire non potuiſſe. *A Lapide.* Tranſitum hunc non ignoravere Ethnici. Herodotus I. *Phœnices, ut ipſi commemorant, quondam mare Rubrum accolebant. Illinc tranſgreſſi maritima Syriæ incolunt.* Dionyſ. Alex.

——— Phœnicum nomine dicti
Gentis Erythrææ ſoboles.——

Feſtus Avienus:

——ſalſo quicquid pulſatur ab æſtu
Phœnicum regio eſt. Hi rubro à gurgite quondam
Mutavêre domos. ——

Ægyptiorum fabulas de hoc exitu, vide apud *Ioſeph.* contra Appion. Manethon aliud, aliud Lyſimachus tradit. Et hic author fabulæ de lepra. Quam Tacitus & Iuſtinus amplexi ſunt.

* *Cum omni exercitu deletus eſt.*] Iuſtinus XXXVI. *Aegyptii domum redire tempeſtatibus compulſi ſunt.* Oroſius lib. I. cap. 12. *Extant etiam nunc certiſſima horum monumenta geſtorum. Nam tractus curruum atque rotarum orbitæ, non ſolum in littore, ſed etiam in profundo, quouſque viſus admittitur, pervidentur.* Druſius. Ioſephus: ὄμβροι τε ἀπ' οὐρανοῦ κατέβαινον, καὶ βρονταὶ σκληραὶ προσεξαπτομένης ἀστραπῆς, καὶ κεραυνοί, *&c.* Petiit ipſe Pharao ſed ultimus, ut ſpectato prius ſuorum interitu, gravius cruciaretur. *Rabbini. Abulenſ.* Ab hac mirabili clade mare Erythræum Arabibus dicitur بحر قلزم ab oppido القلزم quod eſt Latit. gr. XXVIII. min. XXX. in littore Ægypti oppoſito Elanæ, ſeu promontorio Pharan. Locus inde

deletus est. Tunc Moiſes incolumitate ſuorum, exitio hoſtium, virtuteque exultans, canticum Domino cecinit, idemque omnis turba virilis ac muliebris ſexus fecit. Sed ingreſſus eremum, cum jam per triduum iter agerent, aquæ penuria urgebat, repertaque ob amama-

inde dictus, quod prope ſubmerſus eredatur Pharao. قلزم enim eſt deglutire, abſorbere. Vnde Turcis mare Rubrum dicitur فرعون دعزى Pharaonis mare. Hodie pro Colzuma eſt سويس Sues. *Golius.*

Exitio hoſtium.]Et tales ſemper manſerunt. Φαίνονται μάλιστα πρὸς ἡμᾶς δυσμενῶς διατεθέντες, κοινῇ μὲν ἅπαντες Αἰγύπτιοι, Φοίνικες δὲ Τύριοι. Et tamen miraculi inſtar, per tot ſecula nullum ex Ægypti Regibus bellum Iſraëlitis intuliſſe, cum à Palæſtinis, Arabibus, Syris, Aſſyriis, perpetuo vexarentur. *Horn.*

Virtuteque.] Quod ſcriptum eſt Moſen *exultaſſe incolumitate ſuorum exitio hoſtium & virtute*, prope ridiculum eſt. Nam ſi virtutem referas ad Hebræos, abſurdum eſt, cum nihil fortitudinis adhibuerint: ſi ad hoſtes, multo magis, cum omnes veluti pecora ſubmerſi ſint. Quare puto deſiderari vocem *Dei*, ut ſit *virtuteque Dei.* Nam in toto Cantico nihil aliud celebratur, quam virtus & fortitudo Dei. *Sigon.* Quid ſi emendes, *exitio hoſtium interituque exultans.* Ioſephus: Μωϋσῆς ᾠδὴν εἰς τὸν θεὸν ἐγκωμιόν τε ἐξαμέτρῳ τόνῳ συνέθηκεν.

Idemque omnis turba.] Recte Sulpicius modum exprimit, quo hunc Pæana Iſraëlitæ decantarunt. Is talis fuit. Populus in viros ac fœminas bipartito diviſus. Vnius agminis Moſes, alterius Mirjam dux. Præcinentem Moſen viri, Mirjam fœminæ ſequebantur. Nec [illegible]s, idem ab utriſque verbatim carmen repeti: ſed eandem victoriam omnes celebrabant. Ita *Calvin. Simler.* & alii Interpr. Neque opus miraculum aliquod fingere, ut author libri *de Mirabil. S. Script.* apud Auguſtinum facit.

Ingreſſus.] *Ingreſſos* non *ingreſſus*, legendum. *Sigon.*

Eremum.] Arabes deſertum illud appellant מדבר התעיה, *deſertum oberrationis*; exiſtimantes Iſraëlitas ibi oberraſſe & viam ignoraſſe. *Maimon.* III. More Neb. I. Cæterum, ſi Hebræi medium mare, à littore Ægypti ad littus oppoſitum Arabiæ tranſgreſſi; qui factum ut iterum in deſerto Ethan, ex quo mare ingreſſi, appellerent? Num deſertum illud ab uno in alterum littus extenſum? Non videtur. Sed ſic ſe res habet. Iſraëlitæ non recta ab Occidente Orientem verſus mare tranſgreſſi ſunt; uti vulgo in mappis depinguntur: ſed itinere in Septentrionem paululum flexo. Ita ut deſertum Ethan, quod juxta littus ſe extendebat, etiam trans mare Erythræum attingerent. Deſertum illud fuit Ethan & Sur, ἔρημος πρὸς φυγὴν ἄπορος, σπανίζουσα τε καὶ ὕδατος εἰς τὸ ἔσχατον. *Ioſephus.* Apud quem plura videre potes, quam miſer & deſolatus ille tractus fuerit.

Cum jam per triduum iter agerent.] In deſerto Ethan. Res ita ſe habet. Submerſo exercitu Pharaonis Hebræi ſpolia & arma ad littus ejecta, ſublegerunt, quibus poſtea in bello Amalekitico uſi. Vix autem avelli inde potuerunt, ut ex Hebræo נסע patet. *Simler.*

Ob amaritudinem] Vnde locus מרה dictus. Qui videtur is eſſe, quem Plin. VI, 29. *fontes amaros* appellat.

Lignum

maritudinem usui non erat. Ac tum primum impotentis populi contumacia apparuit. Iamque in Moisen ferebatur, cum edoctus à Deo, lignum aquis intulit, cujus hæc vis fuit, ut dulcem saporem fluentis redderet. Exin promotum agmen, apud Elim, duodecim fontibus aquarum & septuaginta arborum palmarum repertis, consedit. Rursum populus famem conquerens, Moisen increpabat, Ægypti servitium, cum saturitate ventris, desiderans. Tum grex coturnicum superne

Lignum aquis intulit.] Iosephus autor, fuisse frustum ligni casu ibi repertum, quod medium per ejus longitudinem scissum in aquam immisit Moses, qui etiam jusserit robustissimum quemque certatim puteum exhaurire, dicens, majore parte evacuata, reliquum potabile fore. *Orig. Iuda.* lib.3.cap.1. In Historia Ecclesiastica relatum, de sententia quorundam Ebræorum, lignum hoc fuisse gustu amarissimum. Autor libri qui Mechiltha vocatur fol. 18. col. 2. *R. Iosue dicit esse lignum salicis: R. Eliezer Modeita lignum oleæ, quo nihil amarius: R. Iosua filius Corcha lignum Harduphne sive Hardiphne.* Ionathan *arborem amaram Ardiphnet.* A quo non dissentit Ierosolymitanus. His adde quod in Medras Mechiltha loco superius allegato, col.3. *R. Nathan dicit esse lignum cedri. Sunt qui dicant esse radicem ficus, & radicem malogranati.* Drusius. Iosephus male dicit, arripuisse Mosen frustum ligni forte ibi jacens. Nam ut recte author, *à Deo edoctus fuit.*

Cujus hac vis fuit.] Idem *Glossa* ordinaria, ex Augustino. Vide Vallesium, cap. xv. Phil. Sacræ.

Apud Elim.] Situs locus in Arabia Petræa.

Duodecim fontibus.] Ex quibus rivus ille qui urbem Petram irrigat, oritur. Heródoto à frigore Κόρας appellatur. Hoc enim Hebræis קר est.

Arborum palmarum.] Φοινικόφυλλον. *Ioseph. Hæ arbores*, inquit Sulpicius in dialogis, *tantum in eremo, licet raro habentur.* Strabo lib. xvi. *Posidio continuum esse palmetum quoddam aquis abundans, & in magno honore haberi, propterea quod circumstans regio æstuosa sit & arida & umbrarum expers. Ibi, ut ait Artemidorus, mirum in modum sunt feraces palmæ.* Drus.

Rursum populus famem conquerens.] Exod. xvi. Hoc accidit non in Elim, sed cum inde profecti, venissent in desertum Sin, positum inter Elim & Sinai. Eo pervenerunt decimoquinto die mensis secundi, ex quo Ægyptum reliquerant. Porro noster videtur Iosephum secutus, qui eodem modo hanc historiam narrat. *Drus.* Factum hoc cum jam farina quam ex Ægypto attulerant, deficeret. Illa enim xxx. dies duravit. *Ioseph.*

Moisen.] Qui jam summus simul Propheta, Sacerdos & Princeps populi Israelitici. Levit. viii. Deut. xviii. *Philo.* de vita Mosis. *Seld.*

Grex coturnicum.] Πλῆθος ὀρτύγων. *Iosephus.* Hoc est, magna vis aut multitudo coturnicum. Locus est lib. 3, cap.1. *Nec ita multo post magna vis coturnicum, quod genus præ cæteris Arabicus sinus alit, superato interjacente mari longo volatu fessarum, qui alioquin etiam non est sublimis, in Ebræos defertur.* Diorus

ne missus, castra opplevit. Postero autem die animadvertunt, qui extra castra processerant, parvis quibusdam siliquis oppletum solum: quarum species in modum coriandri seminis, glaciali albedine erat, ut crebro hybernis mensibus, superductis pruinis, tegi terram videmus. Tum per Moisen populus admonetur, panem hunc eis munere missum Dei: unumquenque in id pa-

ra-

rus lib. I. de incolis Rhinocoruræ: Ταῦτα δὲ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐπὶ πολλοὺς σταδίους ἱστάντες, τὰς θήρας τῶν ὀρτύγων ἐποιοῦντο (φέρονται γὰρ οὗτοι κατ' ἀγέλας μείζους ἐκ τοῦ πελάγους) οὓς θηρεύοντες ἤθροιζον πλῆθος ἱκανὸν εἰς διατροφὴν ἑαυτοῖς. Plinius lib. X. cap. 23. *Aura vehi volunt* (coturnices migrantes) *propter pondus corporum viresque parvas. Aquilone ergo maxime volant, ortygometra duce.* Vide Aristotelem in historia animalium lib. VIII. cap. 12. *Drusius.* R. Salomo & Kimchi contenti sunt dicere *avem pinguem.* At Ionathan phasianos interpretatur. Tales autem aves quales hic describuntur nullas visi ad Arabicum sinum notat Iosephus in signum miraculi. *Grot.*

Superne missus.] Agente illas vento. Psal. LXXVII. ℣. 26, 27, 28. Nec tamen absque magno miraculo id factum. *Simler.*

Extra castra.] Non ergo in castra decidit. Rationes reddere conantur *Tostatus* & *Rupertus.* Sed Num. XI. ℣. 9: dicitur cecidisse על המחנה. Nec colligi extra castra ingenti ambitu diffusa potuisset ante calorem solis ingravescentem. *Villet.*

Parvis quibusdam siliquis.] Manna tegebatur duplici rore, ut communiter tenent Ebræi. Hunc rorem siliquas appellat. Nam siliqua folliculus est seu integumentum, quo vestiuntur legumina. λοβός, καρυκὶς, θήκη, id est, theca. *Drus. Ioseph.* μέλιτι γὰρ ἦν τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν ἡδονὴν ἐμφερές. ὅμοιον δὲ τῇ τῶν ἀρωμάτων βδέλλῃ.

Quarum species in modum coriandri seminis.] Semen coriandri nigrum est. Non ergo colore referebat hoc semen, sed figura (nam figuram habebat rotundam) item quantitate, ut dictum est. Sapor autem erat, qualis placentarum ex melle, sive crustuli melliti. R. Salomo: *Semen coriandri rotundum est, non album. Man autem erat album: neque assimilatur semini coriandri, nisi quatenus rotundum est.* Nicolaus de Lyra: *Quale semen coriandri, quantum ad quantitatem & figuram, non quantum ad colorem: unde subditur album* (Exod. XVI. ℣. 31.) *semen autem coriandri nigrum est.* Aliter alii, & in his R. Levi. Ὡς σπέρμα κοριάνδρου. Vnde suspicor Sulpicium in ea opinione fuisse ut existimarit hoc semen album fuisse. *Drusius.* ὅμοιον τὸ μέγεθος τῷ κοριάνδρου σπέρματι. *Ioseph.*

Glaciali albedine erat.] Λευκὸν ὡσεὶ πάγος ἐπὶ τῆς γῆς Ex. XVI. ℣. 14. pro quo in Scholio πάχνη, pruina. *Drus.*

Pruinis.] Ros erat manna. *Nyssen. Philo. Ioseph.* Alii putant rorem simul descendisse cum manna, cui velut thecæ, inclusum erat. Itaque evanescente ad radios solis rore, manna remanebat. *Chaldæus. Lyra. Cajetan. Vatabl.*

Panem hunc.] Vocatur panis, quia in refectione locum panis supplebat. *Estius.*

Munere missum Dei.] *Ioseph.* Ἦν δὲ καὶ

ἰδ-

ratis vasculis, tantum usurpare debere, quantum in diem unum, pro numero, singulis satis esset: sexto tamen die, quia sabbato colligi non liceret, duplum præsumerent. Verum populus, ut semper parum dicto audiens, more humani ingenii, non refrenavit cupiditatem, ex reconditis in posterum quoque diem consulens. Sed reposita, fœtore diro in vermes effervescebant: tum die sexto in sabbatum reservata, integra permanerent. Hoc Hebræi per XL *annos cibo sunt usi: cujus sapor melli proximus, nomen Manna traditur.*

In

νῦν ὕει), πᾶς ἐκεῖνος ὁ τόπος. Arabes quoque Manna habent. Colligitur etiam in monte Libano. *Galen.* III. de Alimentis: & Calabria. *Matthiolus* in Dioscor. Sed longe diversum ab ordinario & naturali hoc cœleste fuit. Hoc singulis diebus, si Sabbathum excipias, pluit Alterum nonnisi verno tempore nascitur. Plures differentias vide apud *Villetum* & alios. Quoad substantiam videtur fuisse ejusdem speciei: sed accidentibus longe præcellebat. *Valesius. Lemnius. Conimbric.* Vide Tirinum.

Tantum usurpare debere.] *Ex æquo assaronis mensuram colligebant, nec licebat plus colligere. Hoc eo factum ne infirmioribus deesset, dum robustiores per avaritiam plus satis colligunt.* Iosephus.

Pro numero.] Gomot in singula capita.

Sexto tamen die.] Pridie Sabbathi. Atque hinc proverbium: Qui colligit vespera Sabbathi, vescetur in Sabbatho. Vide Prov. *Drusii.*

Sabbatho.] Quod hoc demum tempore institutum fuisse plurimi veterum & recentium tradunt. Vide *Gomarum* de Origine Sabbathi, *Rivetum* & alios. De origine hujus diei mira finxere Ægyptii, eosque secuti Græci. Vide *Ioseph.* contra Appion. *Iustin.* XXXVI. Septimum diem more gentis Sabbathum appellatum, in omne ævum jejunio sacravit; quoniam illa dies famem illis erroremque finierat.

In vermes effervescebant.] Quod miraculo non caruit. Neque enim erat mannæ natura, ut servari non posset ultra unum diem. Nam quod colligebant feria sexta, erat illis usui Sabbatho. Menoch. Οὔπως ἐνδεία ἦν διεφθαρμένα ὑπό τε σκωλήκων καὶ πικρίας. οὕτω θεῖον ἦν τὸ βρῶμα καὶ παράδοξον. *Ioseph.*

Per XL. *annos.*] Exod. XVI. ℣. 35. Deficiebat primum cum Iordanem transiissent, post celebratum Pascha in Galgalis. Tunc enim cœperunt vesci frugibus terræ Chanaan, Ios. 5, 12. Hujus cibi ea natura erat, ut qui eum haberet, alium non desideraret, inquit Iosephus. *Drus.* Ne miracula illa eludi possent, sigillatim profectiones expositæ, ut alii ista loca videntes intelligant quanti miraculi negotium fuerit, quod per XL. integros annos homines ibi subsistere potuerint. *Rambam.* III. More Neb. I.

Nomen Manna traditur.] Nam cum illud primum viderent, dicebant Manhu. Id valet antiqua declaratione, *quid hoc est?* Sed è recentioribus alii donum sive munus interpretantur, id est, *mana*: alii deducunt à verbo *menna* præ-

paro,

In testimonium autem divini muneris, reservasse. Moises gomor plenum in vase aureo dicitur. Inde progressus populus, cum aquæ penuria tentaretur, ægre ab exitio ducis temperabat. Tum Moises, mandante Domino, apud locum cui Oreb nomen est, virga petram percutiens, large aquæ copiam fecit. Sed ubi Raphi-

paro, quasi panem, à Deo præparatum dicas. *Drus.* מן pro מה est Ægypriacum, ut notar Hiskuni. Ex eo sermone multa adhuc retinebant Hebræi. Sic & Græci interpretantur, & Onkelos & Ionathan. Iosephus itidem, addens κατὰ τὴν ἡμετέραν διάλεκτον. *Grotius.*

Gomor plenum.] Gomor Ebraice עמר genus mensuræ decimam partem Ephæ capiens, quod & *Issaron* dicitur: unde ἀσσαρὼν Iosephi, pro quo Rufinus assatium edidit. Glossarium Philonis, *Gomor mensura est Atticorum chœnicum trium.* Hieronymus, *Gomor tres chœnicas Atticas continet.* Iosephus autor τρεῖς ἡμικοτύλας tres semicotylas continere. *Drus.* Hebræi hujus mensuræ rationem eam putant, ut ova XLIII. continere posset. *Galesin.* Manna hoc fuit asservatum, non in arca ubi tantum duæ tabulæ legis. 1 Reg. VIII. ℣. 11. sed in limine Sanctuarii. *Iun.* Vel potius in ipso sanctuario. Heb. IX. ℣. 4. ubi & virga Aaronis. *Simler.*

In vase aureo.] Στάμνον χρυσοῦν appellant Græci LXX. quos hic noster secutus est, adstipulante Apostolo in epistola ad Ebræos. Errant ergo qui vas testaceum aut fictile fuisse putent inter quos R. Salomo & Ionathan, is cujus extat in Mosen portentosa paraphrasis. Aben Ezra fictile vel æreum fuisse scribit, ut alii vitreum. *Drus. Galesin.*

Inde progressus populus.] Exod. XVII. Ex deserto Sin in Raphidim venerunt, locum παντάπασιν ἄνυδρον. *Ioseph.* Raphidim XI. mansio fuit, juxta montem Sinai. Dicta etiam fuit Massa, id est, *tentatio*, ob tumultum populi. Intercesserunt inter eam & Sin duæ aliæ, Daphca & Alus.

Aquæ penuria.] Rabbini putant Manna in cibum ac potum suffecisse, adeoque sitim affectatam & petulantem fuisse. Sed errant. Quidam arbitrantur multos aquam secum Elimis deportasse. Sed & hi absque fundamento hoc asserunt. De siti in desertis vide Gen. XXI. *Leonem Africanum* I, XXVII.

Aegre ab exitio Ducis.] Mosis. Qui in hoc tumultu lapidationis periculum incurrit. Iosephus historiam hanc ad desertum Sin refert. Sulpicius intermedio itinere, inter Sin & Raphidim accidisse vult. Male uterque, cum verba Mosis clata sint, in Raphidim factum.

Cui Oreb nomen est.] Scribendum Horeb vel Choreb. Græcis χωρήβ. *Drus.* Horeb est Sinai. Erar ergo petta in deserto Sinai, vicinior ramen Raphidim, quam monrl Sinai. *Menoch.* Totus ille montosus tractus dicebatur Horeb: ubi & Sinai. *Iun.* Occidentalior pars erat Horeb, Orientalis Sinai. *Simler.*

Virga petram percutiens.] Hæc non est eadem historia cum illa quæ describitur Numer. XX. ut *Procopius* vult; sed diversa, & loco, & tempore, & aliis circumstantiis. *Osiander.*

Aquæ copiam fecit.] Gentiles finxerunt, asini ductu repertam aquam. Et hinc fabula illa fluxit Iudæos asinum coluisse. *Tacitus.* V. Hist. Τιμῶσι τὸν ὄνον ἀναφαίνοντα πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος. *Plut.* IV. συμπ. Hæc aquæ scaturigo non unius diei beneficium fuit, sed ea in desertis illis póstea quoque usi

phidin perventum, Amalechitæ populum incursionibus vastabant. Moises, suis in prælium eductis, cum Iesum bellantibus præfecisset, assumpto Aaron & Vr, spectator pugnæ futurus, simul precandi Dominum gratia, montem conscendit. Sed cum dubio eventu acies concurrissent, Moisi precibus victor Iesus, hostes in

sunt. *Beza.* Hodieque perdurat. *Cosmographi. Abulens.*

Vbi Raphidin perventum.] Imo aorea, cum aquam ex petra excuteret Moses, io Raphidim erant. Vide Sigonium. Eusebius de locis, *Raphidim locus in deserto juxta montem Horeb.* Forte petra Horeb hinc nomen habuit; ut petra intelligatur quæ in monte Horeb. *Drusius.*

Moises suis.] Quam submisit Magnus Vossius explicationem oominis Moses heic inserere visum. Ita ille: Moses, nempe quia ex aquis extractus: à משה, *trahere, extrahere.* Quod in Scripturis liquet. Clemens tamen Alexandrinus in primo Στρωματ. ait Μωϋσῆς esse ex eo quod ὕδωρ μῶϋ ὀνομάζουσιν Αἰγύπτιοι. De quo & illustris locus est apud Hipparchum περὶ τῶν δώδεκα ζωδίων, ubi differeos, cur signo, quod proximum est ab Ariete, Tauto sit noinen datum, de Nilo addit ista: Πρὸς τὴν τοῦ ταύρου φωνὴν τὸ ὕδωρ μῶς οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς δηλωτικὸν ὑδάτων, ἐκάλεσαν. Μῶς γὰρ παρ' αὐτοῖς τὸ ὕδωρ σημαίνει. Sane hodieque nobis *Mosa* fluvii nomen: non quidem ab Ægyptiis, sed, ut puto, ab communi origine linguæ deperditæ.

Amalechitæ.] Dicti ab Amalek filio Eliphaz, nepote Esavi. Gen xxxvi. ℣. 12. Ergo origine Idumæi fuerunt, non Ismaëliiæ & Saraceni, ut Glossa ordinatia vult. Degebant autem non in Idumæa, sed alia Arabiæ parte. *Tostat.* In deserto, trans Petram urbem, euntibus Ailan. *Hieron.* in Locis Hebr. Τὴν Γοβολίτην καὶ τὴν Πέτραν κατοικοῦντες, μαχιμώτατοι. *Ioseph.* 111. 2.

Incursionibus.] Vide Deut. cap. xxv. ℣. 18.

Vastabant.] *Sigon.* vexabant. Idem Drusio placet. Incitasse autem missis legatis, vicinas quoque geotes ad bellum, *Iosephus* tradit.

In prælium.] Arma Israëlitæ nulla ex Ægypto atiulerunt, sed iis submerso Pharaonis exercitu, cum ad littus ejicerentur, potiti suot. Ioseph. lib. 11. cap. 7.

Cum Iesum bellantibus præfecisset.] Iesum vocat post Græcos interpretes, qui ab Ebræis Iosua dicitur. Sic Iosua filius Iosedec ab iisdem Græcis Iesus nuncupatur. Vnde perspicuum, Iesus & Iosua unum idemque nomeo esse. *Drus.* Vide Ioseph. 111, 2. Fuit vir ἀνδρειότατος, καὶ νοῆσαι ἱκανώτατος.

Vr.] Τῆς ἀδελφῆς Μαριάμης ἀνήρ. *Iosephus. Procop.* Sed scriptura magis innuit Mariam virginem fuisse quam nuptam. *A Lapide.*

Montem conscendit.] Collis erat non mons, quem Moses גבעה dicit, Græci autem βουνὸν reddunt. *Drus.*

Moisi precibus.] Pro Moysis. Sic *Acchilli* pto Acchillis. Et *Themistocli, Aristoteli, Ariobarzani*, apud Ciceronem & alios sunt. *Victorius.*

Hostes in noctem cecidit.] Fabulantur Iudæi, Amalekitas incantatiooibus suis voluisse volare, & irruere in castra Hebræorum; sed prostratos à Iosua ostenso nomine tetragrammato. *Iosephus* tradit

in noctem cecidit. Per idem tempus, Iethro Moisi socer, cum filia Sepphora, quæ Moisi nupta, proficiscente in Aegyptum viro, domi resederat, liberisque ejus, cognitis rebus quæ per Moisen gerebantur, ad eum venit. Hujus consilio Moises ordines populi distribuit,

dit plane incruentam Hebræis fuisse hanc victoriam, nemine ex ipsis desiderato. Idem prolixius exponit quam eximia illa victoria fuerit.

Per idem tempus.] Ex. XVIII. Incertum quando Iethro venerit ad Mosem. Quidam ante datam legem, alii post venisse tradunt. Priorem sententiam tuetur ex Ebræis R. Saadia, ex nostris Nicolaus de Lyra, ad quem te adire velim. *Cum enim*, inquit, *mons Sinai non longe abesset à terra Madian, ut patet ex cap. 3. Exodi, non est credibile aut verosimile, socerum audita magnificentia generi, per annum tardasse venire ad ipsum.* Posteriorem defendit AbenEzra scribens eum venisse primum anno secundo post latam legem. Quod probat primum ex verbis quæ habentur Exod. 17. ℣. 12. *obtulit ergo Iethro socer Mosi holocausta & hostias.* Deinde quia non legimus Mosen extruxisse novum altare. Postremo quia scriptum, Exod. cap. 17, ℣. 16. *nota facio præcepta Dei & leges ejus.* Drusius.

Cognitis rebus.] Quidam arbitrantur Mosen ex deserto misisse uxorem suam Zipporam ad Iethronem. *Calvin.* Alii misisse legatos. *Simler.* Sed probabilius communi fama permotum, præsertim cum Midian ad littus maris rubri sita esset.

Ad eum venit.] Non post latam legem in Sinai, ut volunt *Tostatus, Cajetanus.* Sed cum adhuc in Choreb castrametarentur, nondum in Sinai lata lege. *Villet.*

Iethro Mosi socer.] Alibi est, *ex filiis Hobab soceri Mosis.* Dicebatur & Iether, sive, ut antiqui legebant, Iothor. Inde factum Iethro, addita littera ex nomine Tetragrammato, quæ honoris ergo accessit, cum jam proselytus factus esset, ait R. Salomo: qui etiam tradit eum septem nomina habuisse, Raguel, Iether, Iethro, Hobab, Heber, Cinæus, Phutiel. *Drusius.* Verior opinio est Iethro & Hobab fuisse unum & eundem. Sed Reguel pater Iethronis fuit, avus Zipporæ. *Iunius.* Illius autem sacerdotium aliqua ex parte vitiatum fuit. *Calvin.*

Domi resederat.] Imo domum remissa fuit ex itinere. Notum hoc ex historia, quam si diligentius & cum majore cura legisset Sulpicius, hæc & alia quædam paulo aliter scripsisset. *Drus. Epiphanius* Hæres. LXXVII. tradit Mosen, ex quo prophetare cœpit, uxorem non cognovisse. Neque enim aliter potuisse Deo esse tam familiarem & conjunctum.

Hujus consilio.] Aristocratia fuit sub Moyse, Iosue, Senioribus & Iudicibus. *Sigonius.* Vide *Iosephum* lib. III, 3. Ταῦτα Ῥαγουῆλος παραινήσαντος, Μωϋσῆς ἀσμένως προσήκατο τὴν συμβουλίαν, &c.

Ordines populi distribuit.] Hi magistratus erant singularum urbium, qui minores caussas populi tractabant. Suberant autem principibus tribuum, quos Græci φυλάρχους vocant. His omnibus præerat Rex, sive Dux, sive Iudex. Vide Carolum Sigonium de repub. Ebræorum lib. 7. cap. 1. & deinceps. Cæterum in castris Israëlitarum, cum hi ordines distribuerentur, tribuni erant 600. centuriones 6000. semicenturiones 12000. decani sive decuriones 60000. R. Salomo. *Drus.* In horum

buit; tribunos centurionesque & decuriones præficiens, necessarium disciplinæ ritum posteris tradidit. Iethro in patriam regressus. Exin ad Sinam montem per-

rum locum successere judices urbani. Synedrium autem in ipsius Moisis locum. Num. xi, 14,15,16. *Grot.*

Tribunos centurionesque.] Χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους. Omisit semicenturiones, quos nonnulli quinquagenarios appellant, ut Græci πεντηκοντάρχους. *Drus.*

Decuriones.] Hos interpres Latinus decanos appellat, & Græcus δεκαδάρχους. Nomen acceperunt à numero eorum quibus præerant: præcipuus autem horum usus fuit in bello. Sed & in urbe jus reddebant, & caussas leviores decidebant. Lexic. Græco-Latin. vetus, δέκαρχος, *decanus.* δεκαρχὴς, *decurio.* δεκάπρωτος, *decem primus*: & Lat.-Græc. *decuriones*, δεκάπρωτοι. *Drusius.*

Necessarium disciplinæ ritum posteris tradidit.] Voluit Deus Mosen, virum alioqui sapientissimum, ab alienigena & gentili instrui, ut ostenderet neminem in omnibus sapere. *A Lapide.*

Iethro in patriam regressus.] Ab eo veri Dei notitiam ex parte acceperunt Æthiopes. Nam Iethro proselytus factus, abiit in terram suam, quod Ebræi putant intelligendum esse per τὸ לגייר, id est, ut proselytos faceret homines suæ gentis. *Munst.* Regressus est autem, non ante datam legem: sed substitit per aliquot menses, ut videret consiliorum suorum successum. *Pellican.* & alii.

Exin.] Exod. xix. Ioseph. iii, 4. Venerunt in Sina die tertio, mensis tertii, anni primi exitus ab Ægypto. Discesserunt vero ex Sina anno secundo, mense secundo, die vigesimo. Num. x, ỷs. 11. Hæserunt ergo in Sina anrum integrum exceptis xiii. diebus. Omnia ergo à cap. xix. Exodi usque ad cap. x. Num. in Sina gesta sunt. *Hieron. A Lapide.*

Ad Sinam.] Montem Synan occupat. *Iustin.* ex Trogo de Mose. Σιναᾶν vocat *Strabo* xvi. *Appion* Mosen, εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀραβίας ὄρος, ὃ καλεῖται Σιναῖον ἀναβάντα φησὶν ἡμέρας τεσσαράκοντα κρυφθῆναι. *Grot.*

Montem.] Culpatur hoc loco Sulpicius quod montem Sinam dixerit, cum Sina, ut ajunt, non montis nomen sit: sed deserti: in quo mons ille fuit, qui propterea mons Sinai dicatur, id est, deserti Sinai. Quod Græce manifestius esset, τὸ ὄρος τοῦ Σινᾶ, non τὸ Σινᾶ. Hanc sententiam tuentur Hieronymus, ab Oleastro, & Carolus Sigonius. Sed ei repugnat primum Iosephus, Orig. lib. 3, cap. 4. deinde editio Græca τῶν ο΄, in qua Exod. 19. τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ legitur, & εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Σινᾶ. Postremo Apostolus in epist. ad Gal. 4, 25. Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, *Sina mons est in Arabia.* Hinc apparet nomen montis esse Sina, non deserti. Forte desertum Sinai, in quo mons ille. De Sina monte Sulpicius noster dial. 1. cap. 11. ubi sic Posthumianus ex oriente reversus, *Rubrum mare vidi, jugum Sina montis ascendi: cujus summum cacumen, cælo pene contiguum, nequaquam adiri potest.* Drus. *Iosephus*: Σιναῖον ὑψηλότατον τῶν ἐκεῖ ὀρῶν καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μεγέθους, καὶ τῶν κρημνῶν τὸ ἀπότομον ἀνθρώποις, οὐ μόνον οὐκ ἀναβατὸν, ἀλλ' οὐδὲ ἀθρηθῆναι μὴ δίχα πόνου τῆς ὄψεως δυνάμενον. Castra autem nec ad Orientem ut *Lyra*, nec ad Austrum, ut *Tostatus* vult; sed in circuitu montis posita. *Burgensis.*

Popu-

perventum. Ibi Moises à Domino monetur, populus ut sanctificaretur, auditurus Dei voces: idque sollicite curatum. Sed ubi Deus monti institit, validis tubarum clangoribus aër quatiebatur, crassæque nubes crebris cum fulminibus advolvebantur. Sed Moises & Aaron in montis cacumine Dominum propter, populus circa ima montis constitit. Ita lex lata multiplex & copiosa, Dei verbis, & sæpe repetita: cujus si quis erit curiosior, fontem ipsum adeat, nos eam breviter per-

Populus ut sanctificaretur.] Ἁγνεύοντες τήν τε ἄλλην ἁγνείαν, καὶ ἀπὸ συνουσίας τῶν γυναικῶν ἡμέρας τρεῖς. *Ioseph.* Sanctificatio hæc in lotionibus & secubatione imprimis consistebar. 1 Sam. XXI. ℣. 5. 1 Cor. VII, 5. Chæremon Stoicus de Ægyptiorum Sacerd. ἀπεχόμενοι καὶ ὁμιλίας γυναικείας. Vide & *Serv.* in Eclog. III. & *Porphyr.* περὶ ἀποχ. II.

Deus monti institit.] Ἐν στύλῳ νεφέλης LXX. Sic & Chaldæus. Quod falsum. Nam nubes hæc alia erar à columna nubis; major nempe & densior. *Lippomanus.*

Tubarum clangoribus, &c.] Τοῦ λοιποῦ παντὸς ἐν αἰθρίᾳ τυγχάνοντος, ἀνεμοί τε σφοδροὶ λάβρον κινοῦντες ὑετὸν κατήγιζον, ἀστραπαί τε ἦσαν φοβεραὶ τοῖς ὁρῶσιν καὶ κεραυνοί. *Ioseph.* Septem erant terribilia in Sina, cum ibi daretur lex. Totus mons tremebat. Igne & fumo ardebat. Horrenda tonitrua & fulgura. Caligo densissima. Pluvia & procella. Sonus buccinæ. Vox horribilis. *A Lapide.*

Moises & Aaron in montis cacumine.] Falsum hoc. Cum decalogus traderetur, Moses infra cacumen montis, haud longe à populo erar. Exod. XXIV, ℣. 19. Nec Aaron, sed solus Moses, adscendit in montis cacumen. Exod. XXIV, 14. Ergo Moses & Aaron fere ad medium monris, non procul à populo, consistentes; unde exaudiri possent à consistentibus infra. *Tostatus.*

Lex lata.] Per Angelum Act. VII, 38. cui alii minores angeli aderant. *Tostat. Grot.* Quam opinionem Villetus refutat. Fuit ipse [illegible], Christus μεσίτης, novi & veteris Testamenti. Vnde νόμος dicitur διαταγεὶς δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου. Gal. III, 19. ubi Chrysostomus intelligir Christum, cui Angeli, tanquam ministri & stipatores, aderant.

Dei verbis.] Leges suas Mosen à Deo ΙΑΩ hausisse rradit *Diod. Sicul.* 1 Bibl. *Longinus* 1. de sublimi dicendi genere. Ridicule *Alex.* Polyhistor apud Suidam, Mosi mulierem fuisse refert, à qua Lex Hebræorum perscripta. Græci legislatores si cum Mose comparentur, infimæ vetustatis sunt & heri aut nudiustertius nati videntur, ut *Iosephus* contra Appionem ostendit. Ante Mosis tempestatem scripta jura non agnovit orbis. *Cunæus.*

Sæpe repetita.] Semel Deut. V. ℣. 6. paucis muratis Mutatio omnis in verbis est, non in sensu. *Drus.*

Eam breviter perstringimus.] Illustris hæc Decalogi Sulpiciana divisio. Nam & dividit quæ dividenda, & conjungit quæ conjungenda sunt. Sic tota antiquitas. Clemens II. Constitut. 36. &

perstringimus. Non erunt, inquit, tibi Dei alieni præter me. Non facies tibi idolum. Non sumes nomen Dei tui in vanum. Sabbatho nullum opus facies. Honorifica patrem tuum, & matrem tuam. Non occides. Non mœchaberis. Non furtum facies. Non fal-

1, 2. *Tertull.* adv. Iud. cap. 11. Contra Marc. 11, 17. *Orig.* Hom. VIII. in Exod. *Nazianzenus*, *Athanas. Ambros.* Solus *Augustinus* præceptum de imaginibus comprehendit sub ptimo; *de Dîs alienis*, levissimis ductus rationibus.

Præter me.] Exod. xx. Deuteron. v. Πλὴν ἐμοῦ. Sic etiam Oncelos. In Ebræo est על פני, quod Hieron. vertit *coram me.* & Lyra explicat, *nullo unquam loco aut tempore.* Id hausit ex R. Salomone. *Coram me*, quamdiu ego ero, ut *coram sole*, quamdiu erit sol, id est in æternum. *Drus.*

Idolum.] Εἴδωλον, hoc est, simulachtum numen aliquod repræsentans, sive sculptile fuerit sive conflatile, non refert. Quanquam in fonte tantum sculptile, id est, γλυπτόν. Id movit credo Senes, ut latiorem vocem εἰδώλου usurparint: quos Sulpicius; ut solet, secutus est. *Drus.* Discrimen inter imaginem & Idolum nullum est. Unde vocabula εἰκών, εἴδωλον, *imago*, *idolum*, *simulacrum*, promiscuo significatu accipiuntur. Sic *Glossarium:* imago εἰκών, εἴδωλον, & Hesychius, εἴδωλον, ὁμοίωμα, εἰκών. Sic voces תמונה, פסל, תבנית, דמות, צלם. *Spanhem.*

Non sumes nomen Dei tui.] Non jurabis per Deum tuum. Aben Ezra, *Si quis juraverit per caput regis, nec ratum habuerit juramentum suum, id ei capitale est. Hic mos obtinet hodieque in Aegypto. Quod si dederit pondo auri, non liberatur, quia sprevit regem palam. Si sic fit regi, qui est caro & sanguis, cujus initium vanitas, finis vanitas, & regnum quoque vanitas: quid fiet Deo, qui millies millesies rege major est?*

Sabbatho nullum opus facies.] De hac rigida quiete Sabbathi Iudaici, vide Dionem Cassium, Senecam apud Augustinum, Iuvenalem, Rutilium & alios. Varia autem de origine Sabbathi comminiscuntur gentiles. Alii in honorem Saturni institutum volunt, ut Diod. Tarsensis refert; *Plutarchus* IV. συμπ. in honorem Bacchi qui Sabbos dictus; *Appion* à Sabbo, quod βυβῶνος ἄλγος Ægyptiis.

Honorifica.] Anselmus Mattlr. xv. ad locum. *Honora patrem & matrem, Honor iste non tantum in salutationibus & officiis deferendis, quantum in eleemosynis & munerum collatione sentitur.* Quæ descripsit ex Commentariis Hieronymi ad eundem locum. Vide, si placet. Idem Hieron. in epist. ad Gerontiam, *honor vel pro eleëmosyna, vel pro munere accipitur; ut est illud*, ptesbyteri duplici honore digni habeantur: *& in euangelio Dominus disserit mandatum legis*, honora patrem & matrem *non in verborum sono, qui inopiam parentum cassa potest adulatione frustrare, sed in victus necessariis administrandis debere intelligi.* Drus. Ajunt Hebræi vel pistrino laborare debere filium ut subveniat parentibus. *Grot.*

Non occides. Non Mœchaberis. Non furtum facies.] Secutus est ordinem quem libri antiqui præferunt οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις. Nam in aliis est, etiam in editione Romana, οὐ μοιχεύσεις, non mœchaberis: οὐ κλέψεις, non furtum facies: οὐ φονεύσεις, non occides. *Drus.*

Non

falsum testimonium dices adversus proximum tuum. Non concupisces quicquam proximi tui.

His à Deô dictis, cum tubæ circumstreperent, lampades inardescerent, montem fumus obtegeret, populus præ timore inhorruit, verba Dei non sustinens: poposcitque à Moise, ut ipsi tantum loqueretur Dominus, atque ita audita ad populum referret. Edicta autem Dei ad Moisen istiusmodi sunt: Hebræus puer pe-

Non concupisces.] Senes post illud, *non concupisces domum ejus*, addunt ex Deuteronomio, οὔτε τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, neque agrum ejus. Hoc primumr deinde post *asinum ejus*, addunt de suo, οὔτε παντὸς κτήνους αὐτοῦ, neque ullum pecus ejus. *Drus.*

Tubæ circumstreperent.] Vnius tantum mentio fit Exod. xx, 18. Tuba, quæ ante Decalogi promulgationem Hebræos ad Legem audiendam evocaverat, cum lex promulgaretur, siluit: ea re peracta, rursum clangere cœpit. *A Lapide.*

Lampades.] לפידים, id est, fulgura micantia vel coruscationes. Ex nuperis interpretibus alius faces, alius fulgetra edidit. Camii λέξεις, לפיד *lignum ardens: item fulgur.* Quidam, *lumina & ignes terribiliter ardentes.* Drus.

Præ timore inhorruit.] LXX. φοβηθέντες. Hebræi quidam per aliquot passuum millia populum retro cessisse existimant. Id quod finita legis promulgatione factum. *Cajetan.*

Verba Dei non sustinens.] Atque hæc causa postulati, *ut Mosi tantum loqueretur Dominus.* Tostat.

Edicta.] Exod. xxi. Iudicialia, quæ Moses משפטים, interpres Hieron. *judicia*, id est, κρίματα vocant. LXX. δικαιώματα, id est, jura. Moneo tamen hac voce reddi ab iisdem interpretibus statuta, quæ ab Ebræis חקים vocantur, & à Hieron. cæremoniæ. Sigonius, ritus sacros, totamque adeo cæremonialem legem. Hic agitur de iis quæ ad civilem politiam & forenses controversias pertinent. *Drus.*

Hebræus.] Testibus omnibus Rabbinis, Origene, Augustino, & aliis, Ebræi fuerunt populus oriundus ex Chanaane. Nam Chananæi à Chaldæis dicti fuerunt Hebræi, quod trajecissent Iordanem. Et hæc causa cur Abrahamus quoque, postquam in eam regionem concessit, Hebræus vocetur. Nec putandum ab hoc Abrahami transitu primum cœpisse nominari Hebræos, ipsum Abrahamum, ejusque posteros, cum ex Historia Iosephi constet, nationem Hebræam jam tum notissimam fuisse Ægyptiis, quod utique fieri non potuisset, si in sola Iacobi familia fuissent Hebræi. Chananæi ergo fuerunt Hebræi, & Hebraice locuti. *Erpenius.* Contra quam sententiam disputant Fuller. & Rivetus, quos vide. Sane, quia Chananæam Ægyptii ארץ עברים vocavere, quique ex ea veniebant, Hebræos, opinio Erpenii admodum probabilis est. *Horn.*

Puer.] Id est, *servus.* Ita vox נער sumitur. Sic *Terent.* Andr. *Etiam puerum inde abiens conveni Chremis.* Cicero: *Eo die pueri tui mihi à te litteras reddiderunt.*

Pecunia emtus.] Quem quis ab alio emerit, non qui seipsum præ paupertate vendiderit. Nam talis serviebat ad Iubilæum, Levit. xxv. ℣. 39. Quidam hunc locum accipiunt de servo qui vendeba-

pecunia emptus: ſex annis ſerviet, poſt hæc liber erit: Sponte autem permanenti in ſervitute, auris forabitur. Qui hominem occiderit, capite pœnas luet. Qui im-

debatur à judicibus propter furtum ſuum, ſeu eo quod furtum fecerat, de quo Exod. cap. XXII. ℣ſ. 3. *Druſius.*

Sex annis ſerviet.] Videlicet quot reliqui adhuc fuerint uſque ad annum ſeptimum. Nam ſi duo tantum ſupererant, tum annis duobus duntaxat ſerviebat. Sane in ipſo anno remiſſionis liber erat, etiamſi anno præcedente primum emptus fuiſſet. *Idem.*

Poſthæc liber erit.] In principio anni ſeptimi, quem Sabbatharium nonnulli vocant. *Druſ.* Hoc privilegium proprium Iudæis fuit, quia pater eorum Iacob ſex annis pro gregibus Laban ſervivit, ſeptimo liber egreſſus eſt. *Rupertus.* Potius ex Sabbathi religione mos ortus. Nam & dierum, & annorum illa periodus erat. *Villet.*

Auris forabitur.] Subula, Exod. XXI. ℣ſ. 6. Deut. XV. ℣ſ. 17. Vnde, *aures perforaſti mihi*, Pſal. XL. ℣ſ. 7. Ebræo X. ℣ſ. 5. Cui auris hoc modo forata erat, ſerviebat domino in ſeculum, id eſt, uſque ad Iubilæum, vel uſque ad mortem heri. *Druſ.* Perforatio auris magna ignominia. Hinc ad libertatis ſtudium ingenerandum, illo ritu Deus uti præcepit. Vt ſi non horrerent ſervitutem, horrerent ſaltem ignominiam publicam. *Cajetan.* Significatur etiam perpetua ſub domino obedientia. *Theodoret.* Tale mancipium uſque ad annum Iubileum ſerviebat. Et hoc per עלם denotatur. Liberari etiam talis ſervus poterat inſtrumento manumiſſionis, aut redemptione. Liberabatur & morte Domini, quamvis Dominus filium reliquiſſet. *Grot.*

Qui hominem occiderit.] Sigonius opinatur Sulpicium ſcripſiſſe *qui prudens hominem occiderit.* Nam apud antiquiſſimum ſc. interpretem eſſe; *qui percuſſerit hominem volens occidere.* Sed ſciendum nihil tale in Ebræo haberi, ac ne quidem in textu Græco interpretum LXX. quos in hac hiſtoria præcipue ſequitur Sulpicius. Sequentia tamen Sigonii opinionem firmāt, & omnino tale quid intelligendum eſſe ipſa res clamat. *Druſ.*

Capite pœnas luet.] Quæ pœna ſtatim poſt diluvium ſancita. Vide ſupra. Sic apud Athenienſes, Romanos, aliaſque gentes homicidium capitale fuit. Cæterum lex & mos & æquitas exceptiones legi addidere; ſi vulneratus, aliquo tempore melius ſe habuerit, ut credi poſſit magis medicorum aut ſua negligentia mortuus, quam ex vulnere; aut ſi in turba facta ſit cædes, nec ſciatur certus author. In hoc enim minuitur pœna. *Grot.* Mors à Domo Iudicii infligitur tantum in rebus magnis, ut puta, ob hæreſin, Idololatriam, inceſtum, adulterium, homicidium, Sabbathi violationem. *Maimom.* III. More Neb. XLI.

Qui imprudens.] Paulus libro quinto ſententiarum, titulo ad legem Corneliam de ſicariis: *Diſtinctionem caſus & voluntatis in homicidio ſervari reſcripto Hadriani confirmatur.* Verba reſcripti: *Et qui hominem occidit, abſolvi ſolet, ſcil. etſi non occidendi animo id admiſit: & qui non occidit, ſed voluit occidere, pro homicida damnatur, &c.* Idem ibidem: *Qui hominem occidit, aliquando abſolvitur, & qui non occidit, ut homicida damnatur. Conſilium enim uniuſcujuſque non factum puniendum eſt. Ideoque qui cum vellet occidere, caſu aliquo perpetrare non potuit, ut homicida punitur: & is qui caſu telo hominem ferierit, abſolvitur.* Gregorianus: *Ea quæ ex improviſo caſu potius quam fraude accidunt, fato plerumque non noxæ imputantur.* Druſius.

Rite exul erit.] Κατὰ θεσμόν. Ad urbes exilio deſtinatas confugiet, aut ad aram.

imprudens, rite exul erit. Qui patrem matremve pulsaverit, conviciumque eis dixerit, capitali supplicio afficitor. Si quis Hebræum subreptum vendiderit, morti dabitur. Si quis servum proprium, servamve percusserit, exque eo ictu obierit, reus judicio fiet. Si quis partum non deformatum mulieri excusserit, neci da-

aram. Nam in deserto nullæ urbes erant, Iof.20,3. Proinde locus perfugii cum in deserto versarentur, erat altare, ut multi putant: aut castra Levitarum, ut R. Salomo arbitratur. Post constituta sunt asyla, de quibus Num.35. Deut.19. Iof.20. Ratio, ut eo confugere possent, qui procul à magistratu aberant, donec de caussa cognosceretur, ne à vindice opprimerentur. Altera, ut ibi cognita caussa usque ad mortem summi sacerdotis tuto habitarent. *Drus.*

Qui patrem matremve pulsaverit, convitiumque iis dixerit.] Duæ sunt leges. Vna, *Qui parentes pulsaverit*, id est, percusserit, verberaverit. Altera, *Qui convitium iis dixerit.* Vtriusque pœna capitalis erat, quanquam diversa. Nam percussor strangulabatur, convitiator lapidabatur. Proditum non esse reum percussionis, nisi quis livorem fecerit. *R. Salomo.* Iam vero qui percutit parentes, post obitum eorum, liber est. Secus fit ubi quis maledixerit eis. Nam etiam qui post mortem eorum id faciebat, lapidabatur. Dicunt præterea, Filius non debet pulsare parentes improbos, licet pœnam capitalem propterea non subeat. Quod si parentes eum incitaverint ad cultum deorum falsorum, tum licet maledicere eis. Ionathan hic habet, *occidetur suffocatione sudarii*, quæ fit per sudarium. Quod genus supplicii חנק appellant. Fiebat autem hunc in modum. Imponunt reum fimo usque ad genua, cujus collum duæ mappæ utrinque constringebant donec animam efflaret. *Drusius.*

Capitali supplicio.] Hebræi quatuor habebant, suffocationem, combustionem, suspensionem & lapidationem. Levissimum fuit suffocatio, gravissimum lapidatio. Suffocatio חנק dicitur, & fiebat per sudarium, quod utrimque trahebatur, usque dum reus animam efflaret. Combustio fiebat plumbo in os immisso, quod comburebat intestina. Forcipe aperiebant os. Dicitur שרפה. His suppliciis affecti cum sepelirentur, sepultum una fuit in suffocatione sudarium, in lapidatione lapis, in suspensione lignum crucis. *Drus.*

Hebræum subreptum vendiderit.] Plagium est capitale, sive plagiarius subreptum alienaverit, sive non. Mortem ubi sine additamento dicitur, intellige strangulationem: ubi additur, *Sanguis ejus super ipso*, lapidationem. *Grotius.* Vlpianus lib. 8. de officio proconsulis, tit. ad Legem Fabiam, *Lege Fabia tenetur qui civem Romanum, eundemque qui in Italia liberatus sit, celaverit, vinxerit, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quive in eam rem socius fuerit.*

Servum proprium.] Iure Romano si Dominus servum dolo occiderit, punitur ut homicida servi, non liberi hominis: & ex lege Cornelia; non ex plebiscito. *Drus.*

Partum non deformatum.] Aut delenda negatio, aut alia quædam addenda, ut sit, *Si quis partum non deformatum mulieri excusserit, multabitur:* (in quantum maritus poposcerit, aut judices constituerint) *si deformatum, neci dabitur.* Nam in mente habuit locum ex editione Græca, Exod. 21, 22. *Drusius.* Deformatus partus est qui nondum formam

dabitur. Si quis servo oculum aut dentem extorserit, servus vindicta liberabitur. Taurus si hominem occiderit, lapidabitur. Si Dominus sciens bestiæ vitium, non consuluerit, & ipse lapidabitur: aut precio se redimat, in quantum accusator poposcerit. Si servum taurus occiderit, in triginta drachmis pecunia domino numerabitur. Si quis defossum lacum non cooperuerit, pecusque in lacum ceciderit, precium pecudis domino dabit. Si taurus alterius tantum occiderit, pecus venundabitur, preciumque domini partientur, peremptum etiam divident. Quod si dominus vitium tauri sciens, non consuluerit, taurum dabit. Si quis vitulum subripuerit, quinque restituet. Si ovem subripuerit, qua-

formam aut effigiem hominis accepit. Psalm. CXXXIX. ἀκατέργαστον, *imperfectum*. Suidæ ἐξεικονισμένος, μεμορφωμένος. Sic & Græcorum leges, & LXX. distinguunt, inter partũ deformatum & non deformatum. Contra, Veteribus Christianis, *etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem deliberatur, perdere*, homicidium erat. Vide *Tertull.* Apolog. & de Virgin. velandis.

Taurus alterius taurum.] Τὸν ταῦρον τοῦ πλησίου bene interpretatur, *taurum alterius*. Minus bene Ben-zita homo Ebræus, *taurum sive bovem socium. Nam bos non habet socium*, inquit, AbenEzra, *nisi forte ipsum Ben-zita*. Druſ. Quod si bos quem aut vitulum occidisset, tum non erat æquum bovem dividi pro ove aut vitulo, qui minoris est pretii quam bos. Vnde tunc judices mulctam decernebant pro damno illato. Quod autem de bove dicitur, idem à pari, de ariete, equo, & quovis animali intelligе. *Lyra. Tostat.*

Vitulum.] LXX. μόσχον, quæ vox hoc loco taurum vel bovem denotat. In Hebræo est שור. Vitulus autem עגל dicitur. Quæ confundenda non sunt. *Drusius.*

Quinque restituet, si ovem subripuerit, quadrupli.] Ratio est, quod ut plurimum oves perpetuo sunt in agris, ubi res non tam bene custodiri possunt, sicut ea quæ habentur in medio civitatis. Restitutio furti boum uno aucta est, quia furtum illorum est facilius. Oves etenim pascuntur gregatim, & facile à pastore custodiri possunt, ac vix nisi noctu, surripi. Boves vero pascuntur hinc inde dispersi, & non tam facile custodiri possunt. *Maimonides.* Causa etiam est, quia majus damnum accipit qui bovem amittit, cessante interim agricultura. Vide Aben Esram. *Thomas:* Iubet Deus ut fur quinque boves pro uno reddat, quia bos quinque habet utilitates, ovis quatuor tantum. Ille immolatur, pascit, arat, dat lac, corium. Hæc cætera habet, sed non arat. *Iustin.* de Scythis: Nullum scelus apud eos furto gravius. Quippe sine tecto munimentoque pecora habentibus, quid salvum, si furari liceret?

Penes

quadrupli pœna erit. Si viva penes abactorem pecora reperientur, dupla restituet. Nocturnum furem occidi licet, diurnum non licet. Si cujus pecora alterius sata depaverint, dominus pecoris eversa restituet. Si depositum perierit, is penes quem depositum fuit, jurabit nihil

se

Penes abactorem.] *Vlpianus*: Qui pecora de pascuis, vel ex armentis subtrahit, & quodammodo deprædatur. Scribit Claudius: Quantitas discernit furem ab abigeo. Qui enim unam suem surripuerit, ut fur coercebitur: qui gregem ut abigeus. *Paulus* lib. 5. sentent. Abactores sunt qui unum equum, duas equas, totidemque boves, capras decem, aut porcos quinque abegerint.

Dupla restituet.] Quia potest haberi præsumtio quod vellet restituere, cum nec occiderit illud nec vendiderit. *Lyra*.

Nocturnum furem occidi licet.] Congruit lex vetus Solonis, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat; & inde sumta Lex XII. Tabul. & Platonis scitum IX. de Leg. Ratio Legis: Quia noctu discerni nequit is qui venit, fur sit, an sicarius. Deinde quia adversus nocturnum furem præsumtio est defendisse se telo. Quod si testes adfuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit adductum in vitæ periculum, jam præsumptio ista cessabit, & is qui occidit homicidii tenebitur. Vid. *Grot.* I I. de Iure Belli ac Pacis. I.

Diurnum non licet.] Nisi se telo defendat. Lex XII. Tabul. tam diu quam noctu exegit, ut is qui furem deprehendisset, cum clamore id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si fieri posset, concursus eo fieret magistratuum aut vicinorum, ad auxilium & testimonium. *Grot.* Si post ortum solem deprehendebatur in furto, non licebat eum occidere. Qui occidebat, incurrebat pœnam homicidii. Fur autem hoc modo deprehensus, si habebat unde redderet, reddebat: si non habebat, vendebatur pro suo furto. Deprehenso furto penes eum bovis, asini, ovis, aut capræ viventis, duplum reddebat. *Drus.*

Eversa restituet.] Damnum sarciet de optima parte agri sui aut vineæ suæ. Quod hic dictum de agro & vinea, debet extendi latius, ut etiam de horto & oliveto, &c. intelligatur. Cæterum Ebraica veritas habet. *Si quis depasci fecerit agrum aut vineam, &c.* Qua lege non tenetur nisi qui pecus suum immiserit in aliena. *Drus.*

Si depositum perierit.] Depositum Græci vocant παρακαταθήκην, quod quis apud alium deposuit, custodiendumque commisit sive pecunia fuerit, aut vestes, aliaque suppellectilia. *Drus.* Triplex circa depositum est casus & lex. Primo; si depositarius per fraudem rem depositam interverterit, reddet duplum. Secundo; si per ejus negligentiam res deposita sublata sit furto, reddet simplum, rem ipsam aut pretium ejus. Tertio; si sine ejus negligentia, censebitur innocens, nihilque restituet. *Interpr.*

Iurabit.] In codicibus Ebræis nulla mentio jurisjurandi, subintelligitur tamen ex verbis illis, *applicabitur ad Deos. Nam*, ut ait R. Salomo, *applicatio nihil aliud est quam juramentum.* Cui firmando R. Abraham ita scribens, *in verbis illis*, applicabitur ad Deos, *continetur juramentum, quod fiebat coram judicibus.* Iusjurandum autem fiebat coram DIs, hoc est, Iudicibus aut Magistratu. Deos enim vocant καὶ τοὺς κριτάς, ut notatum à Theodoreto. LXX. male

ἐνώ-

se dolo egisse. Fur inventus duplum dabit. Commendatum pecus à bestia interceptum, non restituetur. Si quis virginem nondum desponsatam corruperit, dotabit

ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. *Drus.* Philo: ὅρκος μαρτυρία θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου. Ægyptiis jusjurandum μεγίστη παρ' ἀνθρώποις πίστις. *Diod. Sicul.*

Nihil se dolo egisse.] Nicolaus de Lyra, *Custos depositi liber erit per juramentum suum, quod non commisit fraudem in illo deposito.* Hieron. ex Ebræo hoc refert: *jurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui, ad perpetrandam fraudem.* Drus.

Fur inventus.] Ἐὰν εὑρεθῇ ὁ κλέψας. Loquitur autem de jure depositi. *Drusius.*

Duplum dabit.] Ἀποτίσει τὸ διπλοῦν. Nempe depositarius, si dolus adfuerit: depositor si inique actionem intenderit. Nam de mero casu teneri depositarium, iniquum est. *Grotius.*

Commendatum pecus.] Maimonides: Qui custodit gratis, liber est ab omni damno, & si quod damnum accidat, id Domino rei adscribitur. Sed cui Dominus mercedem dat, & qui omnem ex re custodita utilitatem habet, is refundere cogitur damna quæ accidunt. Cum vero uterque & dominus & mercenarius de utilitate participant, tum ex æquo etiam uterque damnum patitur. Damnum quod accidit ex negligentia custodis, ut quod furto est ablatum vel amissum, repetitur à custode; quia ideo accidit quod non, ut decet, custodiverit. Damna vero quæ præcaveri non possunt, ut est fractum, captum, mortuum, illa Domino imputantur.

A bestia interceptum.] Non à bestia, sed *ab hoste* legendum. Quod Græca versio confirmat, quæ habet αἰχμάλωτον. *Sigon.* Ἐὰν δὲ θηριάλωτον γένηται, ἄξει αὐτὸν ἐπὶ τὴν θήραν καὶ οὐκ ἀποτίσει, id est, interprete Sulpicio, *si à bestia interceptum fuerit.* Pro עד, quod legerunt LXX. hodie legunt עד, hac sententia, *adducet illud testimonium, raptum non rependet.* Iurisprudentes ita de hac re censent. Quod raptum à fele, vulpe, aut mustela, redditur: secus fit, si raptum fuerit à lupo, leone, urso, serpente. Hæc R. Salomo. Quæ adduxi propter Sigonium, qui legendum hic opinatur ab hoste interceptum. Quæ diversa lex est, habetur autem ℣s. 10. Ἐὰν δέ τις δῷ τῷ πλησίον ὑποζύγιον ἢ μόσχον ἢ πρόβατον ἢ πᾶν κτῆνος φυλάξαι, συντριβῇ ἢ τελευτήσῃ ἢ αἰχμάλωτον γένηται, &c. id est, ab hostibus captum. Quod Ebræi נשבה dicunt. *Drus.*

Nondum desponsatam.] Editio Coloniensis, *non desponsatam.* Græce ἀμνήστευτον. Sed in Hieron. *necdum desponsatam.* Nam quæ desponsata pro uxore habetur, & ita vocatur passim. Abenezra, *desponsata licet non subierit jugum viri, tamen vocatur uxor.* Drusius.

Corruperit.] Vitiaverit verbis seductam. Talis מפתה dicebatur. In סמג 137,4. *Qui verbis seduxerit virginem ita ut ultro consentiat, vocatur* מפתה, id est, *seductor.* In fonte habetur: *Qui lactaverit virginem non desponsatam, & concubuerit cum ea.* Ipsa puella hoc modo corrupta dicebatur מפותה seducta. Vnde in libro citato, *Quæcunque in urbe aliqua corrupta fuerit, habetur pro seducta, nisi testibus probaverit se vi oppressam fuisse.* Vi oppressa vocabatur אנוסה, quod per vim vitiata esset. Hanc ducere cogebatur qui vitiaverat, Deut. 22, 29. Quod si parens aut ipsa in nuptias consentire nolebat, tum raptor solvebat 50. si-

bit puellam, & ita eam uxorem accipiet. Si pater puellæ nuptias recusaverit, dotem raptor dabit. Si quis se pecudi miscuerit, morti dabitur. Sacrificans idolis, pereat. Viduam & orphanum non premendos. Pauperem debitorem non perurgendum. Nec usuram poscen-

50. ſiclos argenteos, tantundem videlicet, quantum ſeductor. *Druſ.*

Si pater puellæ nuptias recuſaverit.] Etiam ipſa puella nuptias recuſare poterat. Sed & ſeductor, ſi nolebat convenire in nuptias, non cogebatur niſi ad mulctam ſolvendam. *Druſ.*

Dotem.] Danda puellæ vitiatæ tanta dos, quantam ipſa à patre accepiſſet. Ditioribus major dos erat aſſiguanda quam pauperibus. Lex Deut. XXII, 29. de alio caſu loquitur, nimirum ſi injuria & vis illata eſſet puellæ. Tum enim I. Sicli non puellæ, ſed patri pendere cogebatur ſtuprator, atque inſuper vitiatam ducere, ſine ulla repudii ſpe. *Abul.* Ibi ergo de ſtupro & vi, hic de ſimplici fornicatione agitur. *A Lapide.*

Raptor.] Corruptor, ſeductor. Abuſus eſt voce Latina. Nam raptor proprie qui rapit virginem. Rapit autem qui vim adhibet. Hic à ICtis Ebræis אנס vocatur. *Druſius.*

Se pecudi miſcuerit, morti dabitur.] Etiam ipſa pecus. *Rambam.* Beſtia, cum qua homo aliquis rem habuit, interficiebatur, ut Dominus beſtiæ ea cura & diligentia eam cuſtodiat, qua reliquos ſuos domeſticos, neque facile eam ex oculis ſuis elabi ſinat. Eſt autem actio illa contra naturam, ubi fœda tantum voluptas reſpicitur, & deteſtabilis ac inſatiabilis libido. Male autem *Procopius*, & Interlinearis *Gloſſa*, hanc legem, metaphorico ſenſu, de homine bruto & barbaro; mortem de æterna morte, accipiunt. Quæ cum natura & genio Legum Forenſium pugnant. Cæterum hoc abominabile peccatum eſt fructus & conſequens Idololatriæ, ut Paulus ad Rom. I. docet. Id quod in Sodomitis, & Chananæis apparuit. Lev. XVIII, 24. *Simler.*

Sacrificans Idolis pereat.] Sacrificamus Idolis non tantum offerendo victimas, verum etiam ſi templa vel aras iis erigamus, & feſta inſtituamus. *Simlerus.* Immolans, adolens, offerens, libans. Quæ omnia contineri verbo זבח ſacrificio teſtatur ex Salomone Trecenſe Nicolaus de Lyra. Idem eximit ab hac pœna eum qui verrit, ornat, aquam ſpargit, amplectitur, deoſculatur. Scribit autem Abenezra hanc legem pertinere peculiariter ad proſelytum & advenam, qui ea conditione manebat inter Iſraëlitas, ut diis, quibus conſueverat, immolaret. Idem Hiskuni annotat. *Druſ.* Nec tamen omnes Idololatriæ ſpecies hac pœna mortis mulctantur, ſed tantum magis principales; ut qui preces ſuas ad Idolum dirigit, qui in nomine ejus prophetat, qui liberos ſuos traducit per ignem, augur, Pytho, incantator. Sic cives urbis ad Idololatriam impulſæ, more hæreticorum interficiuntur; non vero morte pœnæ. Unde facultates ipſorum comburendæ ſunt, neque hæredibus relinquendæ, ſicut reliquorum qui in domo judicii interficiuntur. *Maimonides.*

Non perurgendum.] Οὐκ ἔσῃ αὐτὸν κατεπείγων, id eſt, non urgebis ſolutionem ita ut nihil de jure tuo remittas. Ambroſius videtur legiſſe καταπνίγων. Nam vertit, *non ſuffocabis eum.* Druſius.

Nec uſuram poſcendam.] Hoc præceptum non creditorem tantum, ſed & ſcribam, & fidejuſſores, & teſtes contractus obligat. Uſura autem נשך dicitur;

cendam. Vestimentum pauperis pro pignore non accipiendum. Principem populi non increpandum. Primogenita omnia Domino offerenda. Carnem à fera captam non edendam. Coitiones in testimonium falsum,

tur; quia ut morsus serpentis ab initio exiguo in immensum procedit. *Grot.* Et devorat toram hominis substantiam. *R. Salomo* apud Lyram. Tales usuræ an & quatenus illicitæ, videantur Interpretes; & *Salmasius* de mutuo & Vsuris. Quicquid de hac re sentire libeat, sufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Est enim hujus legis materia si nō necessaria, certe honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psal. xv. Ezech. XVIII. Quæ autem hujus generis sunt, Christianos quoqne obligant. *Grotius.* Hebræis usura interdicta fuit, non omni, & ab omnibus, etiam gentilibus, nt *R. Salomo* existimat, sed tantum ab Hebræis sive fratribus suis. Licitum ergo ipsis capere usuras ab exteris; nec tamen omnibus, sed tantum Chananæis, qui singulariter à Deo devoti. Vnde Ambrosius: *Cui jure inferuntur arma, huic legitimæ judicantur usuræ.* Et, *ubi jus belli, ibi jus usuræ.*

Vestimentum pauperis.] Nocturnum, in quo dormire solet. Ita enim capiendum locum, non veste qua per diem quis utitur, ostendit Tostatus. Ergo de paupete loquitur, qui non habet nisi unam vestem. *Hugo* de S. Victor.

Pro pignore non accipiendam.] Non tam vetat accipere, quam jnbet reddere ante solis occasum. *Drus.*

Principem populi.] Act. XXIII. ℣. 4, 5. Ἄρχοντα λαοῦ σοῦ; sive jam sit Rex, sive Magistratus inferior. Qualia in Oriente mnlta nomina sunt, quæ se latissime extendunt. Velnt apud Hebræos נשיא, apud Arabes. صاحب. *Horn.*

Non increpandum.] Οὐκ ἐρεῖς κακῶς. Quod potius est, *non maledices.* Vtrumque Græci exprimunt verbo λοιδορεῖν. Nam & increpare significat & maledicere conviriarique & probris afficere aut insectari. *Drus.*

Primogenita omnia.] Tam hominum quam pecudum: quorum illa redimebantur quinque siclis post trigesimum diem, hæc manebant apud matrem septem dies, die autem octavo dabantur Deo, hoc est, sacerdoti Dei ministro. Nicolaus de Lyra, *Primogenita hominum redimebantur quinque siclis argenti. Dicit autem hic R. Salomo quod quilibet siclus valet quinque solidos; tamen non dicit cujus monetæ, & ideo melius videtur dicendum quod valor determinatus est nobis incertus, quia sicut frequenter dictum est, monetæ & pondera auri & argenti multum variantur secundum tempora & varias regiones.* Drusius. Ne Hebræi ex nimia saturitate in superbiam & Apostasiam laberentur, præcepit Deus primitias frugum singulis annis offerrent. Primogenitum Asini decollari præcepit, quod hoc permoveat ad redimendum illud. Sicut dicitur: præceptum redemtionis præcedit præceptum decollationis. *Maimon.*

Carnem à fera captam.] Θηριάλωτον, *à fera captam*, id est, raptam. Nam capio interdum idem quod rapio. Codex Ebræus habet, *in agro raptam.* Sed *in Oncelo*, à fera descerptam: & *in Hieron.* à bestiis prægustatam. *Caro ista canibus projicienda erat.* Drus.

Coitiones.] Οὐ *συγκαταθήσῃ* vertit, *non facies coitiones:* quod alii reddunt *non consenties*; & alii, *non dispones pactum*, id est, *συνθήσῃ*. Nam *συνθήκη* pactum. Συγκατατίθημι proprie, *simul pono calculum in urnam*, in eandem sententiam descendò, assentior. Ebraice est, *non pones manum cum improbo.* Id

ex-

ſum, aut in quacunque malitia, non eſſe faciendas. Inimici pecus errans non præteribis, ſed reduces. Si animal inimici ſuccubuiſſe oneri inveneris, erigere debebis. Innocentem & juſtum non occides. Non juſtificabis impium pro muneribus. Munera non accipienda. Advenam benigne habendum. Sex diebus opus faciendum: Sabbatho requieſcendum. Fructus ſeptimi anni non metendos, ſed pauperibus & egenis re-

explicant, ne auxilium ei præſtes, vel ne in ſocietatem cum eo coëas. *Druſ.* Falſorum teſtium judicium eſt ut fiat eis, ſicut ipſi cogitaverunt facere aliis: ſi cogitaverunt occidere, occidantur; ſi percutere percutiantur; ſi damnum inferre in pecunia, tantundem in pecunia amittant. *Rambam.*

Inimici pecus.] Bovem aut aſinum, aut aliud quodvis jumentum, ſive domeſticum animal. *Lyra.* Et quicquid proximi tui. *Lippomanus.* Præcipitur ergo amor inimici, qualem & Chriſtus exigit in Novo Teſtamento. De re inventa Domino reſtituenda, vide Grotium II. de Iure Pacis ac Belli x.

Si animal inimici tui.] Ὑποζύγιον vertit *animal*, proprie animal ſive jumentum ſubjuge. Sed Senes peculiariter ad aſinum reſtringunt hoc loco & Exod. xx. ℣ſ. 10. item Gen. xxxvi. ℣ſ.24. Sic Matth. xxi. υἱὸν ὑποζυγίου, filium aſinæ. *Druſ.*

Innocentem & Iuſtum.] Ἀθῷον καὶ δίκαιον. Videntur ſynonyma eſſe, ſed non ſunt. Nam innocens, qui ſine culpa eſt, licet damnatus ſit à judicibus. Iuſtus vero, qui culpam habet, licet à Iudicibus abſolutus ſit. *Idem.*

Advenam benigne habendum.] Et tamen vel ejus obliti ſunt Iudæi, vel gravis illa gentilium calumnia. Tacitus v. Hiſt. *Adverſus omnes alios hoſtile odium. Separati epulis, diſcreti cubilibus, projectiſſima ad libidinem gens, alienarum concubitu abſtinent. Inter ſe nihil illicitum.*

Fructus ſeptimi anni.] Hoc præceptum datum fuit, ut terra ita deſerta tanto uberiores fructus proferat; & in gratiam ſervorum & pauperum. *Maimonides.* Hoc eſt unum ex illis præceptis, quæ extra territorium Iſraëliticum obſervare nolunt Iudæi, tametſi ex ſuperinductis majorum inſtitutis, in Ægypto, Idumæa, Terra Moab & Senaar, tum ob frequentiam in eis Iſraëlitarum, tum ob viciniam, obſervari ſolerent. *Seldenus.* Hic annus vocatur Sabbathicus, quo nec ſementem facere, nec metere, nec vindemiare licebat. Vide *Calviſ.* & alios Chronol. Inchoabatur non à menſe Niſan ſeu Martio noſtro, unde exordium ſumebat annus ſacer: ſed à menſe Tiſri ſeu Septembri noſtro, à quo civilem annum ſuum, more Ægyptiorum & aliarum gentium, Iudæi inchoabant: uti & annum ſuum Iubilæum, qui menſe ſeptimo, die decima, cum feſto expiationis, ex præſcripto Dei, inchoabatur Lev. xxv. ℣ſ.9. Ita Burgenſis, Cajetan. Scal. Tornielius, Perer. contra Abulenſem. Sed erant & alia ſeptimi Sabbathici anni privilegia. Servi omnes Hebræi, liberi reddebantur. Debita egenis remiſſa. *Tirinus.* Pauperes autem eo anno metebant id quod ex granis deciduis ſexti anni ſuccreverat, & quicquid oletum ac herbarum per ſe terra profert. Lev. xxv. ℣ſ.5. Gentiles hoc ſalubre inſtitutum

relinquendos. Hæc fere Moiſes ad populum verba Dei retulit, altariumque ex duodecim lapidibus, ſub monte conſtituit. Ac rurſum montem, in quo Dominus conſiſtebat, conſcendit: adhibito ſecum Aaron, Nadab, & Abiud, majoribuſque natu ſeptuaginta. Sed hi non volentes Dominum intueri, locum tamen in quo Dominus ſtabat, viderunt: cujus mirabilis forma,

ut & alia, criminati ſunt. Tacitus Hiſtor. v. *Septimum quoque annum ignaviæ datum.* Horn.

Altariumque.] Ex. xxiv. Altarium ita dicitur ut exemplarium, ut lupanarium in jure civili. Vſurpat eandem vocem dial. 2. ſegm. 2. ut & Paulinus, Hieronymus, Hilarius. Prudentius etiam altar dixit. Altar, altare, altarium; ut cochlear, cochleare, cochlearium: laquear, laqueare, laquearium. *Druſ.*

Ex duodecim lapidibus.] Hiſcuni: *Duodecim lapides ſtatuit in altari, ut teſtaretur omnes eos conſenſiſſe in fœdere. Simile quod fecit Elias in monte Carmeli. Et accepit duodecim lapides, juxta numerum filiorum Iſraël.* Druſ. Ita & Abulenſis & Cajetanus, licet Maſius in Ioſuam, & alii, contrarium ſentiant. Clarum ex textu eſt, præter altarium hoc, etiam duodecim columnas, monumentum legislatæ, erectas. *Iun. Vatabl.*

Ac rurſum montem in quo Dominus, conſcendit.]Hebræi putant has Hiſtorias in Exod. xxxii, xxxiii, & xxxiv. tranſpoſitas eſſe, traditaſque Iudiciales & ceremoniales Leges ante Moralem. *Lyra.* Verior opinio eſt, quam & author noſter ſequitur, tria illa capita non eſſe tranſpoſita; ſed tantum duos primos verſus cap. xxxiv. qui jungendi ſunt verſiculo nono. Ita ut Moſes primo deſcenderit & promulgarit leges: deinde cum Aarone, Nadabe, Abihu adſcenderit. *Toſtat. Iun.*

Majoribuſque natu ſeptuaginta.] Qui neciidem cum illis qui una cum Moſe Rempublicam poſtea adminiſtrarunt Num. xi. nec quos ſuaſu Iethronis Moſes inſtituit; ſed electi ſunt hac occaſione ex ſenioribus populi. Vnde & אצילי, vocantur, id eſt, *ſelecti*. Toſtatus & alii.

Non volentes.] Credo Sulpicium illa de ſuo addidiſſe, *Non volentes Dominum intueri.* Legendum eſt *non valentes*, id eſt, cum non poſſent intueri Deum. *Sigon.* Quod vehementer probo. Sic paulo poſt: *ut enim intueri populus non valeret.* Et in vita Martini: *ultra accedere non valentes.* Druſ. Erat autem communis illorum temporum opinio, talia viſa non contingere niſi jam jam morituris. Vide Iud. xiii, 22.

Locum tamen.] Ex. xxiv, 10. in edit. Græca, καὶ εἶδον τὸν τόπον οὗ εἱστήκει ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραήλ. Sed in originali lingua, *& viderunt Deum Iſraël*, id eſt, gloriam Dei, ut quidem Chaldæi explicant. *Druſ.*

Cujus mirabilis forma.] Καὶ τὰ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡσεὶ ἔργον πλίνθου σαπφείρου καὶ ὥσπερ εἶδος στερεώματος τοῦ οὐρανοῦ τῇ καθαριότητι. Exod. xxiv, 10. mox ℣. 17. *Aſpectus autem gloriæ Domini erat ſicut ignis vorans ſuper cacumine montis, in oculis filiorum Iſraël.* Druſ. *R. Abraham* putat hanc viſionem fuiſſe imaginariam & Propheticam. *Lyranus* & *Cajetanus* ſub ſpecie hominis viſum Deum. Sed ex textu patet nullam Dei formam viſam: ſed tantum baſin in qua ſtabat. *Toſtat. Calvin.*

Et

ma, & claritudo eximia refertur. Moiſes autem acceſitus à Domino, interiorem nubem, quæ circum Dominum ſteterat, ingreſſus, quadraginta diebus, totidemque noctibus, ibi fuiſſe traditur. Quo tempore ſuper ædificando tabernaculo atque arca, rituque ſacrificandi, edoctus verbis Dei eſt. Quæ ego, quia prolixa admodum videbantur, inſerenda huic tam præciſo operi non putavi. Sed immorante diutius Moiſe, quippe qui XL. *dies apud Dominum duceret, populus deſpera-*

Et claritudo.] Quæ ſapphirum retulit.

Interiorem nubem.] Texit eum Deus nube tanquam miniſtrum ſuum, ut exponit Maimonides. Solent enim in Synagoga operiri חזנים, qui Epiphanio Ἀζανῖται, quibus reſpondent in Eccleſia Diaconi, ferentes ærarium. Nubes hic ſignificat imbecillitatem intellectus noſtri circa divina. *Grot.* Moſes in nube, Chriſtus in gloria apparuit. *Ferus.*

Quadraginta diebus.] Ex. XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI. Hi XL. dies non complectuntur VI. dies quorum antehac facta mentio, quibus Moſes in monte fuit cum Ioſua. *Septimo autem die vocatus eſt ad colloquium Dei.* Beda. Priores ſex dies non jejunavit, ſed ut Ioſua, Manna edit, & aquam de monte profluentem bibit. *Toſtat.* Sed quare XL. dies jejunarit, variæ opiniones. *Ambroſ.* Tot dierum jejunio Domini in Euangelium pateſcit greſſus. Sed *non eſt quærenda ratio numeri, quia divini miraculi opus fuit.* Cajetan. Sufficit dictum *Cypriani*: Quoties aliquid à Deo obtinere conati ſunt, jejuniis incubuêre & lacrymis.

Atque arca.] Arca erat lignum cum operculo aureo, quod propitiatorium dicebatur, in cujus finibus conſurgebant duo Cherubin, & in lateribus annuli quibus arca, immiſſis vectibus, portari poſſet. In arca duæ legis tabulæ reponebantur. *Sigon.* Virga Aaronis & Manna juxtim poſita. Ex. XVI. 34. Num. XVII, 10. ut & Deut. II Chron. XXXIV, 14. Fabricata fuit ex lignis Sittim. Quæ ξύλα ἄσηπτα LXX. Σήπτα Symmach. Dioſcoridi Σήπινον δένδρον. سنط Arabibus, ut notavit ad Cebetem Salmaſius. Cherubim fuerunt Angeli μοσχομόρφοι, ſterilitatis & fœcunditatis præſides, idque in Ioſephi memoriam. Confer Ezech. I. ℣ſ. 10. & X. ℣ſ. 14. Quod illo loco eſt שור, hoc eſt, כרוב. Hæc præcipua forma: ſed videtur ei vultus fuiſſe hominis, alæ aquilinæ, leonis jubæ, quæ ſunt quatuor פנים, φάζεις Ezechieli. *Grotius.* Eadem fere R. Abraham & Aben Eſra. Sed quia dicuntur Cherubim erecti ſtitiſſe in pedes II Chron. III. ℣ſ. 13. videntur potius humanam figuram habuiſſe. *Ribera. Villet.*

Deſperato ejus reditu.] Ex. cap. XXXII. *R. Salomo* arbitratur populum exiſtimaſſe Moſen mortuum, & à Diabolo in aëre ipſis monſtratum funus ejus. Sed & hoc fabuloſum. Proculdubio variæ inter ipſos opiniones fuerunt, & plerique in mortem ejus, conjecturis ſuis, conſpirarunt. *Horn.* Idem putat Moſen prædixiſſe Iſraëlitis ſe intra XL. dies reverſurum. Ipſos autem rationem dierum conturbaſſe, initio facto ab ea die qua adſcenderit. Hinc XXXIX.

rato ejus reditu, Aaron compulit simulachra facere. Tunc ex metallis conflatis vituli caput extitit. Cui cum populus, Domini immemor, hostias obtulisset, vinoque se & ventri dedisset, despectans hæc justo dolore Deus.

die reditum ejus desperasse. Sed hæc absona sunt: nec intra unum diem omnis hæc Idololatria & defectio fieri potuit. Probabilius, cœptam conjurationem circa XXXV. diem. *Tostat. Lyra.*

Compulit.] Addunt Rabbini & Hurem coram eo suffocatum à tumultuantibus. *R. Salomo.* Sed id haud probabile præteriturum fuisse Mosen, si in causa Dei occubuisset. Ergo & ipse consensit: Sed solius Aaronis, tanquam præcipui, mentio fit. *Tostat.*

Simulachra facere.] Tota hæc Historiæ pars abest à Iosepho, verito, credo, Romanos offendere, qui & serpentem pro Æsculapio coluêre, & Apidis cultum in Ægypto probabant ac tutabantur. *Grot.* R. Salomo existimat ab Ægyptiis populum ad Idololatriam fuisse incitatum: sicut & Num. XI, 4. factum. Idque fieri potuit. Sed tamen Israëlitæ prono studio in eam incubuerunt; unde & Israëlitis exertim objicitur à *Stephano* Actor. VII,43. & Paulo 1 Cor.x. ℣.7. *Tostat. Iun.*

Ex metallis conflatis.] Postulavit Aaron inaures sive clenodia; ut eorum amore ipsos ab Idololatria avocaret. *Augustinus.* Intelligitur illis difficilia præcipere voluisse, ut isto modo ab illa intentione revocaret. Sic *Tostat. Lyra.* Sed peccatum ejus nullo modo excusari potest, vel extenuari. Quod Bernardus, Ambrosius, Theodoretus, & alii faciunt, allegantes coactionem.

Vituli caput extitit.] Hoc Idolum secundum Ægypti superstitionem conflatum fuit. Ejus fabricatorem Alcoranus Azoara XX. & Geogr. Nubiens. parte V. Clim. II. nominat Alsamari; & id de nomine proprio explicarunt Maronitæ. Sed Seldenus putat epitheton Aaronis esse السامري *id est,* custos seu præfectus. Alcoranus quoque existimat Vitulum fuisse vivum. Fuit ad similitudinem Apis conflatum, ut sentiunt *Lactantius*, de Vera Sapientia c.x. *Hieron.* ad cap. IV. Hos. Sed Seldenus vitulum nec Apim, nec Mnevim fuisse vult, sed potius bovem deauratum, in Osiridis ἀφανισμῷ & εὑρέσει ostendi solitum. Multæ autem Rabbinorum, de hoc vitulo, fabulæ sunt. Vt pondus ejus fuisse CXXV. talenta. Ex pulvere ejus, poto à Iudæis, culpæ reis natas esse rubras & aurei coloris barbas. De aureo vitulo, vide Seld. I. de Dis. Syr. IV. & incomparabilem Vossium de Idololatria.

Domini immemor.] Qui omni Idolo iis nuper interdixerat. Alias, communis Interpretum sententia est, in honorem veri Dei hunc vitulum fuisse erectum; cum putarent feliciores fore si sub externa imagine ipsum colerent.

Hostias obtulisset.] R. Salomo & Burgensis existimant vitulum hunc conflatum, fuisse vivum & ambulasse. Ejus miraculi stupore defixum Aaronem, altare excitasse Idolo. Sed hæc Iudaica fabula, quam Psalm. CVI. ℣.20. minime probat. Clarum ex textu fit, Aaronem non tantum rogatum, sed & impulsum, sub mortis comminatione, aram struxisse. *Tostatus.*

Vinoque se & ventri dedisset.] Perperam explicat *& sedit populus bibere.* Nam certe vinum non bibebant, quod in deserto nullum erat. Addit Scriptura, & *surrexerunt ludere.* Drus. Erat autem παιδιαὶ, qualem actam Ægyptiis in Apidis honorem Suidas docet. Mensis remotis saltabant. Quod Scriptura *ludere* vocat. *Grot.*

Duas

Deus, improbum populum, nisi à Moise fuisset exoratus, delesset. Sed regressus Moises, cum duas ex lapide tabulas, manu Domini scriptas, detulisset, populumque luxui & sacrilegio deditum deprehendisset, tabulas confregit: indignam esse gentem existimans, cui lex Domini traderetur. Multis tamen increpitis

Duas ex lapide tabulas.] Quas Iudæi ex sapphyro fuisse confectas credunt. *Lyra.* Nec minus stultum quod dicunt, quia ex lapide, ergo unam tantum fuisse tabulam, quæ tamen duas interdum referret. Ex uno lapide fuerunt, sed duæ. Creatas à Deo in hunc legis promulgandæ usum, Tostatus probabiliter statuit. Quia nimirum Exod. XXXII. ℣s.16. vocantur מעשה אלהים.

Manu Domini scriptas.] Non per Angelum, ut Tostatus vult; sed ipsius Domini manu, ut recte author. Hanc scripturã fuisse inter opera creationis, tradunt Rabbini. *Rambam:* Annon æque vel magis admiranda censenda est Scriptura litterarum in Tabulis, quam existentia stellarum in firmamento? Quemadmodum ergo has non per instrumentum aliquod in cœlo collocavit, sed per primam suam voluntatem: sic quoque scriptura illa scripta fuit per primam ipsius voluntatem, sine aliquo instrumento. Nosti quod in hunc sensum in Mischna legitur: decem res creatæ sunt inter vesperas, &c. & ex eorum numero quoque est Scriptura Tabularum. Ex quo colligimus, extra controversiam apud omnes semper fuisse, Scripturam Tabularum esse sicut reliqua opera creationis. 1. More Neboch. LXVI. Scriptæ autem fuerunt משני עבריהם מזה ומזה. Vnde Lyra, Tostatus, Gallasius & alii colligunt, fuisse ὀπισθογράφους. Et sane hæc explicatio videtur convenientissima. Nec obstat vox משני. Loquitur enim non de una, sed duabus tabulis. *R. Salomo* putat scripturam fuisse transparentem, & utrique parti communem. Quod improbabile; cum non constet lapidem transparentem fuisse.

Tabulas confregit.] Quidam hoc indignationi & præcipitantiæ Mosis adscribunt. R. Salomo fabulam addit, scripturam tabularum evanuisse; & hinc, tanquam inutiles, à Mose abjectas. Vna causa est quam author profert: *indignam esse gentem existimans, cui lex Domini traderetur.* Quia ex Sapphiro, fragmina sublegit & divendidit. Vnde & ingentes accreverunt opes. Sic Rabbini apud Lyram. Quæ impia commenta sunt. *Tostat.*

Increpitis.] Suspicor initio scriptum fuisse à Sulpicio, *multis tamen increpitos Levitas. Is cum deprehendisset Iudæos gentilium connubiis permistos, multis increpitos, renunciare hujusmodi matrimoniis jubet.* Plenum esset, *multis verbis*. Sed quæri potest cur increpuerit Levitas, quos extra culpam fuisse, in hoc quidem peccato, multi putant, in queis R. Salomo. An quia populo permiserunt adorare vitulum? nam impedire debuissent quovis modo. Quidam censent ex Levitis aliquos culpæ affines fuisse. Id colligunt ex verbis illis, Exod. XXXI. ℣s.29. *consecravistis manus vestras hodie Domino, quisque in filio suo & in fratre suo.* Tum etiam, quia Aharon vitulum ipsum fudisse legitur. Nam quid mirum si Levitæ peccarint, cum etiam Aharon, princeps eorum, non absque peccato fuisse deprehendatur? Sed hac de re alii aliter: fruatur quisque judicio suo. *Drus.* Sed non opus hac correctione. Ad populum

crepitis, Levitas ad se aggregavit, eisdemque praecepit, ut districtis gladiis populum caederent. Quo impetu XX *tria millia virorum perempta traduntur. Tum Moises tabernaculum extra castra constituit: quod quotiens fuisset ingressus, columna nubis astare pro foribus visebatur, coramque ad Moisen Dominus loquebatur. Poscente autem Moise, ut Dominum in ma-*

pulum enim refertur illud: *multis prius increpitis.*

Levitas.] Quos in universum ab hujus peccati contagio eximunt R. Salomo & Tostatus. Sed certum est ex textu, multos Levitarum cum Idololatris caesos Ex. XXXII. ℣. 29. adeoque, non omnes innocentes fuisse, sed exemplum Aaronis secutos. *Lyra. Iun.*

Populum.] Non omnes absque discrimine, sed noxios. Quos agnitos Aben Esra vult, ex inflatis ventribus, cum aquas pulvere aspersas potassent. Sed hoc incertum & fabulosum. Verior Calvini sententia: *Minime Levitas latuisse, quinam primi essent perversi consilii duces.*

XXIII. *millia.*] In libris Ebraeorum, *tria millia* tantum. Sed & in Graecis, εἰς τρισχιλίους ἄνδρας. Latina exemplaria mire variant. Quaedam habent, *quasi triginta millia*: alia, *quasi viginti tria millia*: alia, *quasi tria millia*, videlicet Biblia regia, & novem manuscripta praeter Rabbanum. *Drus.* Quidam putant in Ebraeo textu tantum numerari praecipuos caesorum. R. Salomo III-cIↄ. à Levitis caesa vult: caeteros aliis modis periisse. Sed haec gratis dicuntur. Latini Codices corrupti sunt. *Villet.*

Tabernaculum extra castra.] Haud dubie Sulpicius fuit in eorum opinione, qui per tabernaculum Exod. XXXIII. sacrum illud, quod Deus fieri praeceperat, intelligunt. Sic Rupertus, Calvin. alii. Cui opinioni repugnat, tum tempus: quia sacrum tabernaculum nondum erat, Exod. XXXV, tum locus: quippe in mediis castris, non extra situm. Ergo peculiare tabernaculum intelligitur, quod pro cultu Dei ad tempus excitatum. *Tostatus.* Et quidem extra castra, ut scirent Deum ab ipsis abalienatum. *Simler.* Fuit remotum à castris, non duodecim tantum cubitos, ut *R. Salomo*, sed mille, ut *Iunius*, vel bis mille, ut *Villetus* vult.

Columna nubis.] Tostatus duas nubes fuisse vult, unam quae castris, adversus tempestates tegumento esset. Alteram specie columnae, qua proficiscentibus viam indicaret. Idque ex Num. XIV, ℣. 14. probat; ubi tamen non diversae nubes, sed diversa unius commoda describuntur.

In majestate propria.] *Ostende mihi faciem tuam*, id est, δόξαν, ut quidam Graeci. Sed in Ebraeo est, *Fac mihi notam viam tuam*: quod Rabbini de proprietatibus divinis interpretantur, quas מדות vocant, sed locus ostendit agi hic de modo quo Deus cuncta gubernat, quem imitari volebat Moses. *Grotius.* Quod Ebraeus dicit, *ostende mihi gloriam tuam*, id Graecus extulit ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν, *Ostende mihi te ipsum.* Libri tamen variant. Nam in aliis, δεῖξόν μοι τὴν σεαυτοῦ δόξαν. & apud S. Augustinum, *ostende mihi gloriam tuam.* Locus est Exod. XXXIII, 18. Hanc gloriam Sulpicius majestatem propriam appellat. Infra *facies* vocatur, à nostro *forma*, quam ajunt significare veritatem essentiae ipsius, quam nemo unquam assequi potuit. *Drus.*

Formam

majestate propria videret: responsum, Formam Dei mortalibus oculis perspici non posse, posteriora tamen ejus videre concessum: Tabulæque, quas Moises prius confregerat, refectæ. Sed in hoc colloquio Dei, XL diebus diversatus apud Dominum Moises traditur. Cumque de monte descenderet, tabulas præferens, tanta claritudine facies ejus renidebat, ut intueri eum populus non valeret. Sed cum mandata Dei relaturus es-

Formam Dei mortalibus oculis perspici non posse.] Quia immensa & incomprehensibilis. Confer Iud. VI, ℣. 23. & XIII, ℣. 22. *Pausanias* Phocide: τὸ ἔπος οὖν ἀληθεύειν ἔοικε τὸ Ὁμήρου, συνὼ οὐδενὶ αἰσίως τοὺς θεοὺς τῇ ὄψει τῶν ἀνθρώπων ἐναργῶς ὁρᾶσθαι. *Callimachus:*

Κρόνιοι δ' ὧδε λέγονται νόμοι
Ὅς κέ τιν' ἀθανάτων, ὅκα μὴ θεὸς αὐτὸς ἕληται
Ἀθρήσῃ, μισθῷ τοῦτον ἰδεῖν μεγάλῳ.

Posteriora tamen ejus.] Persuasum id gentibus cunctis. Homerus Ἰλ. Γ.

Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων
Θεῖ' ἔγνων ἀπιόντος.

Servius ad illud x. Æneid. Pone sequens. *Hoc quidam ideo dictum tradunt, quod adversa videri nolunt.* Vnde Ecloga VIII. Nerespexeris. In Fuldensi Codice ad II. Æn. *Abscessu plerumque numina demonstrantur fuisse, cum subito apparere desierint.* Certum est exhibitam oculis Mosis aliquam visionem. *Calv.* Et vero simillimum, Deum humana effigie se spectandum ipsi exhibuisse. *Osiander.*

Tabulæque refectæ.] Exod. XXXIV. R. Salomo ex illis verbis פסל לך commentum suum de tabulis Sapphitinis repetit; & Mosen, cæso in tabulas Sapphiro, ex fragminibus ditissimum evasisse nugatur. *Lyra.*

Tanta claritudine facies ejus renidebat.] LXX. ὅτι δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Quia vox קרן unde קרן, cornu, radiare etiam significat. Favet huic Græcæ interpretationi Paulus II Cor. III, ℣. 8. ubi δόξαν προσώπου, nominat. Nihil tamen est quod vetet credere, radios illos surrexisse in cornuum speciem, indeque factum ut Mnevos, qui apud Ægyptios cum cornubus colebatur, ipsi Aben Esdræ ad Caput II. Exod. non alius credatur à Mose, sicut & Iustinus Martyr, aut quisquis est author admonitionis ad Græcos, ubi in Diodoro Siculo μνεύην posuit Mosen. Nimirum Moses alter erat Iosephus, populi pastor. Iosephus autem bovis figura ac nomine significatus. Videtur autem Deus, cum in Mose hoc præstitit, respexisse ad vituli cultum. Quasi diceret: vultis aliquid ταυρόμορφον? Habete, & experimini an facere possitis. Apud Macrobium I. Saturn. XXI. *Apud Heliopolin taurum Soli consecratum quem Neton cognominant.* Lege Mnevin. *Grot.* Ex Latina versione, Christiani cornua Mosi affinxerunt, quæ Alkuranus, cætera nugarum feracissimus, ignorat, & Iudæis pictores nostri ludibrium propterea debent. *Schickardus.* Ridiculam cujusdam Rabbini opinionem, qui ob XL. dierum jejunium, ossa faciei Mosis, velut acuta cornua prominuisse existimat, *Tostatus* refert.

esset, vultum velamento obtexit, atque ita ad populum verbis Domini locutus est. Hoc in loco, tabernaculi interiorumque ejus ædificatio refertur. Quo consummato, nubes superne decidit, atque ita tabernaculum obumbravit, ut ipsum Moisen aditu excluderet. Hæc fere duobus libris, Genesi atque Exodo, continentur.

Exin Leviticus liber sequitur, in quo litandi præce-

Velamento obtexit.] Καλύμμαλι. Velameo erat, quod Ebræi מסוה vocant. Interpres Ierosolymitanus Sudara nuncupat: unde forte sudarii vox: quanquam significatio diversa. Hoc velameoto usus est cum ad populum verba faceret, propter splendorem vultus ejus, quem ferre noo valebant: idemque abstulit, quando cum Deo loquebatur. Ex. xxxiv. in extremo. *Drus.* Sunt qui putent hos radios tota vita Mosi adhæsisse, ac quoties populo loqueretur, faciem velasse. *Abulens.* Sic Ambrosius: *Quamdiu Moses vixit, & alloquebatur populum, velamen habuit in facie.* Sed hanc opinionem alii rejiciunt, & ad tempus tantum durasse volunt. *Villet.*

Locutus est.] Exod. à cap. xxxv. ad xl.

Tabernaculi.] Quod vocatur Tabernaculum conventus, vel potius tentorium, id est, Ohel. Nam tabernaculum משכן dicitur. Sed interpretes ista confundunt. Senes vocant τὴν σκηνὴν τῦ μαρτυρίυ, tabernaculum testimonii, (אהל העדות vocatur Num. 17, ℣. 8.) Eduth cum Moed confundentes. *Drus.* Tabernaculum opus fuit ex lignis, mobile, instar templi, cujus ingressus erat ab Oriente. Locus autem Orationis qui Sancta Sanctorum dicebatur, ab Occidente: & ante Sancta Sanctorum erat velum, & ara thymiamatis. In atrio altare holocausti & labrum. In Sancto Sanctorum arca fœderis, quæ velo obducebatur. *Sigon.*

Interiorumque ejus.] Quæ sunt arca, mensa, candelabrum, altare thymiamatis, altare holocausti, labrum æneum, atrium tabernaculi, pontificalia ornamenta & alia à Deo mandata. *Drusius.*

Mosen aditu excluderet.] Nubes obumbrans tabernaculum, Mosen ab aditu excludebat: stans supra tabernaculum, eundem admittebat. Quoties vero recedebat, simul Israëlitæ castra movebant, dum ea consisteret. Nam ducem viæ nubem habebant interdiu, noctu vero præcedebat eas columna ignis. *Idem.*

Genesi.] Qui Ebræis *Bresith*, à prima voce. *Genesis* vocatur, quod mundi genesin & originem contineat. Sunt etiam qui librum recti Genesin interpretentur, ut sit, *recti*, pro rectorum sive justorum. Nam rectum in metaphora idem quod justum est. *Idem.*

Exodo.] Qui Ebræis *Smoth* & Veelle Smoth, id est, *& hæc sunt nomina.* Nam ita incipit apud eos. *Idem.*

Leviticus.] Hic liber ab Ebræis *Vaicra* nuncupatur, & liber sacerdotum, id est, ספר כהנים. Leviticus autem ideo à Græcis dicitur, quia Levitarum, quibus sacra ministeria tradita erant, officia complectitur. *Drus.* In hoc libro Deus Mosen docuit rationem sacrificiorum, quæ fuerunt oblationes, Holocaustum, Pacifica, sacrificium pro peccatis scienter & non scienter admissis, simulque qua lege & ritu unumquodque sacrificium esset faciendum. *Sigon.*

Litandi.] Id est, sacrificandi. *Idolis*

cepta traduntur, mandata etiam latæ ſuperius legis adduntur, plena omnia ſacerdotalibus inſtitutis. Quæ ſi quis cognoſcere volet, perfectius inde capiet. Nos enim ſuſcepti operis modum cuſtodientes, ſolam hiſtoriam perſequimur.

Igitur Levi tribu in ſacerdotium ſegregata, reliquæ tribus dinumeratæ, repertaque hominum IↃ C & III CIↃ. *Cum ergo populus mannæ cibo ut ſupra retulimus, uteretur, tot tantiſque beneficiis Dei, ut ſemper, ingratus, viles, quibus in Ægypto aſſueverat, dapes de-*

lis litaverunt: idola eis ritu gentium ſuarum, quibus litaverat, conſtituit. Vaccam auream, in Bethel, alteram apud Dan conſtituit, quibus populus litaret. In his locis omnibus *litare* poſuit pro ſacrificare, cum proprie ſit ſacrificio facto Deum placare. *Druſ.*

Plena omnia ſacerdotalibus inſtitutis.] Rabbini dicunt Salomonem ſciviſſe cauſas omnium præceptorum, excepto illo de vacca rufa. *Rambam.* Quem rationes harum legum reddentem, in More Nebochim vide.

Levi tribu in ſacerdotium.] Num. 1. & ſeqq. Soli Aharonitæ ſacerdotio fungebantur. Aharonitas voco poſteros Aharonis, qui ex ipſo genus ducebant: quibus reliqui Levitæ in templo miniſtrabant. Hi peculiariter Levitæ vocantur, ut alii ſacerdotes, licet ambo eundem autorem generis haberent. Siquidem Aharon quoque ex filiis Levi erat. Aut ſacerdotii vocabulo etiam Levitarum munus comprehendit. Sane Samuelem ſacerdotem appellat, cum Levita tantum eſſet. *Druſ.* Tranſlato in Aharonem ſacerdotio ſummo, Moſes Princeps populi & ſummus Propheta ac legiſlator manſit; & ſummam quoque in rebus ad ſacerdotium ſpectantibus, prærogativam retinuit. Quæ cauſa eſt cur Rabbini tradant, per cunctos annos quos in deſerto tranſegêre Iſraëlitæ, Moſen ſummi ſacerdotii ſeu Pontificatus munus tenuiſſe. *Semoth Rabba*, Paraſch. XXXVII. Tum temporis anteriorum ſeculorum ſacerdotium, hoc eſt, primogenitorum jus ſacrum deſiit. Vide Seldenum de ſucceſſ. in Pontif. Ebræorum.

Dinumeratæ.] Id eſt, in tabulas publicas retulerunt eorum origines. LXX. ἐπηξονοῦσιν voce Attica. *Grot.*

IↃ C & III CIↃ.] Omiſit minorem numerum. Nam in editione Græca, *ἑξακόσιαι χιλιάδες καὶ τρισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι καὶ πεντήκοντα*: & in Latina, *ſexcenta tria millia quingenti quinquaginta.* Sic etiam codices Ebræi. *Druſius.*

Viles, quibus in Aegypto aſſueverat, dapes.] Cucumeres, pepones, porri, cæpe, allia. Num. XI. Ioſeph. III, 12. Hujus ſeditionis authores fuerunt vulgus promiſcuum, quos Græci *ἐπιμίκτους* vocant: qui ſimul ex Ægypto egreſſi, vel ſe in via adjunxerant Iudæis. *Grot.* Factum hoc non anno XL. ſed ſecundo poſt exitum. Nam contigit mox ab egreſſu ex Sina. Inde autem egreſſi anno ſecundo, menſe ſecundo. Rurſum hoc murmur contigit ob Manna. Manna autem cœpit dari anno primo. Ergo paulo poſt illud, puta anno ſecundo,

desiderabat. Tum Dominus immensam copiam coturnicum castris intulit: quas cum avide diriperent, primoribus labiis admotis carnibus, interibant. Magnaque eo die clades in castris fuit, adeo ut XX *&* III *virorum millia periisse tradantur. Ita populus eo, quem desiderabat, cibo punitus est, Inde promotum agmen, & in Faran ventum est: edoctusque à Domino Moises, vicinam esse terram, cujus possessionem eis promiserat Dominus. Exploratoribus in eam missis, renunciatur, felicem omni copia esse regionem: sed gentes*

cundo, murmur hoc contigit, cum ex continuo esu esse illud fastidire inciperent. *A Lapide.*

Labiis admotis carnibus interibant.] Id est, carnibus coturnicum, quibus minime assuerant: unde fortasse morbi, quos deinde mors consecuta, Deo ita volente punire inordinatam eorum appetentiam. Quanquam dubitari potest sintne mortui ex cibo illo insolito, an vero Deus alia plaga eos affecerit, propter inordinatum appetitum carnium, præ quibus dulcissimum manna contemnebant. *Drus.* Versæ enim sunt *εἰς χολέραν*, ut LXX. *εἰς ἀπεψίαν*, & Symmachus vertunt. *Tertullian.* Vsque ad choloram ortygometras cruditando. Et hinc loco nomen קברות תאוה. *Καβρώθαβα* Iosepho, *ὅ ἐστι ἐπιθυμίας μνημεῖα*, sepulcra concupiscentiæ. *Horn.*

In Faran ventum.] Ex Haseroth, quæ XIV. statio, ventum in Faran, desertum vastissimum, in quo deinceps sequutæ fuere mansiones usq; ad XXXIII. *A Lapide.* Atque ex hac commoratione Mosis in deserta Arabia, gentiles fabulam suam de Libero exornavere, quem itidem in Arabia educatum volunt, & quidem in monte Nysa, qui per *μετάθεσιν* literarum Sina est. *Vossius.*

Exploratoribus.] Num. XIII. Duodecim pro numero tribuum, in queis Iosua & Chaleb. Reliquorum nomina invenies, Num. XIII. Hi ab Ebræis מרגלים vocantur, erantque primores tribuum suarum. *Drus.* De exploratoribus vide Grot. III. de Iure Pacis ac belli IV.

Felicem omni copia regionem.] Quod vel ex palmite abscissa cum uva sua colligere erat. Quæ ingens fuit, adeo ut ponderis causa necesse fuerit à duobus deferri. Sic Philo existimat, imo arbitratur his pondere defessis, bajulos successisse alios atque alios. *Libro* de vita Mosis. Sed metuo ne *καθ' ὑπερβολὴν* ista dixerit Philo. Vel si sic alios aliis succedere opus erat, id credo fuerit non tam ob pondus uvæ, quam ob vectis molestiam & longitudinem viæ. *Vossius.*

Gentes validas.] Quales erant Amorræi & Enacimi generis gigantes. De Amorræis Amos propheta, *robustus est ut robora.* Drusius. Filii Enac, Græcis Inachidæ. Eos enim antiquissimis temporibus ab oriente in Græciam venisse constat. *Grot.* Et hinc fabulæ illæ Græcorum, de Gigantibus, & pugna eorum: de Libero, Hercule, & aliis Heroibus, qui non alii fuerunt quam Moses, & Iosua, ut Magnus Vossius prolixe ostendit in opere de *Idololatria.*

Mu-

tes validas, & munita ingentibus muris oppida. Quod ubi populo compertum, magna mentes omnium formido incesserat: eoque mali ventum, ut spreto Moisi imperio, ducem sibi constituere pararent, cujus ductu in Aegyptum reverterentur. Tunc Iesus & Chaleb, qui inter exploratores terræ fuerant, conscissis vestibus flentes, populum obtestantur, ne exploratoribus credant, formidolosa referentibus: se quoque una cum his fuisse, nihil metuendum in solo illo reperisse: promissis illos Dei confidere oportere, hostes prædæ potius

Munita ingentibus muris oppida.] Quas per hyperbolen dicebant muratas fuisse in cœlum. Haud dubie munitissima per Chananæam oppida. Ioseph. Πόλεις καρτερὰς τείχεσι, καὶ περιβόλων ὀχυρότητι. Facile autem hæc in immensum ab exploratoribus aucta, apud timidos, diuturna servitute, Hebræos prævaluerunt. *Horn.*

Cujus ductu in Aegyptum reverterentur.] Bernhardus: *Filii Israël corde redierunt in Aegyptum, quia corpore reverti prohibebantur.* Iosephus: Δι' ἐννοίας ἔχοντες καταλεύσαντες τόν τε Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν, ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὑποστρέφειν. Mira ipsorum stoliditas. Redire enim ipsis impossibile per desertum illud. *Abul.*

Tum Iesus.] Qui & Iosua, sive Iehosua, prius Hosea nominabatur. Iosua & Iehosua, & Ionathan, & Iehonathan. Sic Ioseph, & Iehoseph. Dicitur & Hose, unde in editione Græca Ause, quod aspirandum ut sit Hause. Patrem habuit Nun, qui corrupte Nave vocatur in eadem editione, Nun, Naun, Nave, V cum N permutata. *Drus.* Non ergo Iesus & Iosua diversa nomina, ut volunt Galarinus, Pagninus, Iansenius, & alii; sed unum plane ac idem. Et ab eo Gentiles Iovem & Minervam Sotezem, Deam Salutem, Minervam Sospitam, & similes Deos deduxere. *A Lapide.*

Chaleb.] Ex tribu Iuda, filius Iephonne, Ios. 14. Num. 13. Hesron 1 Paralip. 2. Sed alius videtur. Aut Hesron, id est, חצרן, ejus avus fuit. Quippe nepotes etiam filii vocantur. Cenisæus Ios. 14, 7. perperam Caleb in libris Latinis. *Drus.* Caleb fidus Mosis socius. Moses gentilium Liber. Ei canem socium dederunt. Origo fabulæ ex vocabuli כלב ὁμωνυμίας. Cujus generis multa exempla. Si edixere Cyrum canis ubera suxisse, quia ejus nutrix dicebatur Σπακὼ, quod Medis canis. Romulus à lupa altus, quia nutrix lupa, id est, meretrix. Liberi igitur socius canis, quia *Caleb* significat canem. *Vossius.*

Conscissis vestibus.] In luctu vestes conscindere, lacerare comas, atque immundo pulvere perfundere, apud varias gentes in usu. Virgil. XII.

—It scissa veste Latinus
Canitiem immundo perfusam pulvere turbans.

Iustinus XXIV. *Scissa veste, & crinibus sparsis in exilium abit.* Sueton. in Cæsare. *Pro concione fidem militum flens, & veste à pectore discissa, imploravit.*

Flentes.] Hoc ex ingenio, non ex fonte sacro promsit. *Drus.*

Hostes prædæ potius.] Expressit verba quæ

tius quam exitio fore. Sed gens indomita, sanis consiliis male renitens, in perniciem eorum ferebatur. Queis rebus commotus Dominus, partem populi hostibus cædendam objecit. Exploratoribus interfectis ad vulgi formidinem, secuta est eorum contumacia, qui se Dathan & Abiron ducibus, adversum Moisen & Aaron erigere conati sunt. Sed eos vivos hiatu suo ter-

quæ habentur Num. XIV, ℣. 9. *quia panis noster sunt.* Drus. Traduot Ebræi sub hoc tempus in Chanaan mortuum esse Iobum, cujus precibus, dum viveret, placatus Deus, pepercerit Chananæis. Domus autem & sepulcrum ejus fuit in Trachonitide. *Hieronymus. Abulensis. Vossius.*

In perniciem eorum.] Prætulerim, *in perniciem suam.* Drus. Imo in perniciem Iosuæ & Chalebi, nec non Mosis & Aaronis.

Exploratoribus interfectis.] Qui seditionis authores, decem oumero.

Partem populi hostibus cædendam objecit.] Peivenerant jam Hebræi in Rethma & Cades, nec quicquam inter ipsos & Chananæam, præter Idumææ montes. Per eos cum præ impatientia, nimii & desperationis & audaciæ, peoetrarent, à Chananæis & Amalekitis cæsi & deturbati sunt. Nec fugæ & cladis modus, donec Hormam pervenissent. Num. XIV. ℣. 44.45.

Contumacia.] Num. XVI. Hujus seditionis causa fuit clades à Chananæis accepta. Taota autem & tam immanis fuit, ut Iosephus scribat, *στάσις αὐτοὺς, οἵαν οὐκ ἴσμεν, οὔτε παρ' Ἕλλησιν, οὔτε παρὰ βαρβάροις, γενομένην, κατέλαβεν.* IV, I. Apud quem originem hujus tumultus & progressum vide cap. II, III.

Dathan & Abirom ducibus.] Num. XVI. Dux præcipuus erar Coie, qui putatur pontificatum ambiisse. Dathan autem & Abirom offensi erant propter jus primogenituræ, ut vulgo creditum, quod ademptum illis, datum erat filiis Ioseph. His se socium jungebat quidam Oo, filius Pheleth, de filiis Ruben. Ἀβιρὼν cum *n* in fine: sed scribendum Ἀβιρὼμ, ex libris Ebræis, id est, Abirom, cum *m* in extremo. *Drusius.* Rubenitæ coocoquere noo poterant, Rubeni, ut Iacobi primogeniro, ablatum jus sacerdotii. *Grot.*

Aaron.] Hic est gentilium Horus, Osiridis & Isidis filius. *Sanford.* Quod non omnino probat Vossius. Cui tamen altera ejus conjectura apprime placet, *Μαῖραν* gentilium, cujus Nonnus in Dionys. meminit, esse Mariam, Liberi, hoc est Mosis, sororem.

Vivos hiatu suo terra absorbuit.] Numer. XVI. Ducenti & quinquaginta viri igne absumri, corpore integro. Et hinc Hebræi morem derivarunt, ur ubi pœna igois est in lege, plumbum fervens damnato in os funderent, quo intus ustus periret. *Grot.* Parvuli etiam, licet inooxii, absorpti sunr. Excipe tameo filios Core, de quibus dicitur cap. XXVI, 10. *Et factum est grãde miraculum, ut pereunte Core, filii non perirent.* Quia patris rebellioni non consenserant. Vnde miraculo factum, ur tabernaculo absorpto, penduli in aëre hærerent, quoad terra sub pedibus eorum rursum coiret & hiarum concluderer. Vnde cap. XXVI, 58. familia Core, quasi superstes, inter Levitas numeratur: atque hi filii Core postea sancti habiti sunr inter Levitas, Psalmosque plures vel composuerunt,

terra absorbuit. Nec multo post, totius populi in Moisen & Aaron orta seditio est, adeo ut tabernaculum (quod erat nefas, nisi sacerdotibus, introire) irrumperent. Tum vero catervatim in eos grassata mors est: momentoque omnes interissent, nisi Moisi precibus placatus Dominus, cladem avertisset. Numerus tamen peremptorum, septingenti & XIV millia fuit. Nec multo post, ob aquæ penuriam, ut jam sæpius, populi ex-

fuerunt, vel decantarunt, qui etiamnum eorum nomine inscribuntur, ut patet Psalm. XLI. XLIII. LXXXIV. LXXXVI. & 1 Chron. XXIV. *A Lapide*. Illi autem qui absorpti, descenderunt vivi in infernum, שאלה. Quod Abulensis de sepulcro accipit. De loco damnatorum Epiphanius, Hieronymus, Beda. Ambrosius Epist. LXXXII. *Immugiens terra in medio plebis scinditur, aperitur in profundum sinus, abripiuntur noxii, & ita ab omnibus mundi hujus ablegantur elementis, ut nec aërem haustu, nec cœlum visu, nec mare tactu, nec terram contaminarent sepulcro.* An autem vivi pervenerint in infernum, ambigitur. Scriptura ita loqui videtur: ירדו חיים. Quod tamen de actu inchoato, non perfecto, intelligi potest. *A Lapide*. Putarim, quemadmodum Deus vitæ æternæ exemplaria viva extare voluit, Enochum & Eliam: sic & pœnarum infernalium in his quos absorpsit terra. *Horn.*

Nec multo post.] Num. XVI.

Quod erat nefas nisi Sacerdotibus introire.] Tabernaculum tres partes habebat, quarum intima vocabatur Sanctum sanctorum, quod solus Pontifex ingrediebatur semel in anno. Media Sanctum dicebatur. Extrema erat atrium quod fas erat ingredi omnibus Iudæis. Hoc ætas posterior distinxit in duas partes, quarum una dicebatur atrium, virorum, alterum atrium fœminarum, quod in eo solæ fœminæ apparerent. *Drusius.*

Irrumperent.] Expressit verba illa editionis LXX. *καὶ ὥρμησαν ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου.* Hic Ebræus habet ויפנו, *& respexerunt ad tabernaculum conventus.* Sed Hieronymus ad Mosen & Aharonem retulit, interpretans, *fugerunt ad tabernaculum federis.* Drus.

Catervatim in eos grassata mors est.] Hæc plaga fuit ignis. An corpora horum fuerint per ignem plane consumta, & in cinerem redacta, ut vult *Abulens.* an vero tantum ambusta, non liquet. Neutrum enim exprimitur in textu.

Nec multo post.] Factum hoc in Cades, post obitum Mirjam sororis Mosis. Num. XX. Desertum vocatur צין. Quod est aliud à Sin סין, in quo Manna pluere cœpit, ut ex diversa nominis scriptione patet. Hæc fuit VIII. illa XXXIII. statio. Cades & Faran authori Phesichthæ idem sunt. Potius vicina loca erant. Cades ab Onceleo Recan vocatur. *Drus.* ad Num. Hæc autem contigerunt anno XL. ab exitu. Nam Moses tantum describit gesta trium annorum in deserto, videlicet duorum primorum, ab Exod. XXII. hucusque, & XL. sive ultimi, ab hoc capite & deinceps. Reliquos XXXVII. annos intermedios silentio obvolvit, forte quod nihil memorabile in iis contigerit. *Abulensis.* Cades autem hæc non est eadem cum Cadesbarne, ut Abul. Masius, Drusius volunt, quæ XV. statio, & in australi limite Chananæorum: sed alia, in finibus Idumææ, non procul à mari

exorta seditio est. Tunc Moises à Domino monitus, ut petram virga feriret, familiari sibi experimento (siquidem id jam ante fecisset) semel atque iterum petram percussit, atque ita aqua effluxit. In quo quidem notatus à Domino Moises refertur, quod per diffidentiam, non nisi iterato ictu, aquam eduxerit. Denique ob hoc peccatum, promissam sibi terram non ingressus est, sicut inferius ostendam. Igitur Moises ex eo loco promovens, cum præter Edom agmen educere

pa-

mari rubro. Nam ab Asion Gaber venerunt Hebræi in Cades, inde in montem Hor. Hieron. *Cades est urbs in deserto, juxta civitatem Arabiæ, quæ dicta est Petra.* Aben Esra: *Cades nomen urbis, Cadesbarne nomen deserti.*

Ob aquæ penuriam.] Num. xx. Diligenter loca itineris ex Ægypto describuntur, ne quis forte existeret, qui ea loca aut frugifera, aut aquosa fuisse diceret, ac sic miraculorum vim eluderet. *Grot.* Hebræi, & nominatim R. Salomo tradunt, propter Miriam datum fuisse à Deo Iudæis puteum aquæ, qui eos præcederet, ubicunque consisterent: propter Mosen Manna: propter Aaronem columnam nubis. Hinc iis mortuis ea defecisse, & Hebræos impugnatos fuisse ab Arad, cum videret subtractum esse Hebræis puteum. Sed hæ sunt fabulæ. Certum enim est nec columnam, nec manna defecisse in morte Aaronis vel Mosis, sed diu post, cum Hebræi jam ingressi essent Chananæam. *A Lapide.*

Semel atque iterum.] Paulo post: *In quo notatus à Domino Moses refertur, quod per diffidentiam non nisi iterato ictu aquam eduxerit.* Alia est hæc petra, & percussio, ab illa Exod. XVII. Illa enim in Raphidim, juxta Sinai, anno secundo; hæc in Cades, anno XL. contigit. *Estius.*

Notatus à Domino.] Ob ἀπιστίαν. Quam non tantum dubitatione interna, sed etiam aliquo signo externo, prodiderat. Ἀπιστία hæc consistit, eo quod petram, quasi ambiguus de successu, bis percutit. Deinde, quod aliam, quam Dominus designarat, petram. Denique quod non petræ loquitur, ut jussus, sed populo. In summa, dubitavit an Deus populo toties rebelli aquam dare vellet. *Augustin. Rupert. Cajetan.* Alii.

Ob hoc peccatum, promissam sibi terram.] Grave igitur peccatum hoc Mosis, nec cum Augustino XVI. contra Faustum. 16. extenuandum. Moses autem promissam terram ingressus est, sed non illam quæ trans Iordanem, sita, & decem tribubus promissa fuit, cujus termini circumscribuntur Num. XXXIV. *Abulens.* Peccatum autem hoc ei commune fuit cum *Aharon*, qui etiam propterea eandem pœnam sustinuit. *Drus.*

Aqua effluxit.] Quæ ab hoc eventu dicta מריבה, id est, jurgii aut contradictionis. *Moses.*

Præter Edom.] Id est, Idumæam. Supra, *præter terram Philistim.* Sic Livius, *præter Caraliten amnem agmen ductum.* Sic, *præter mœnia ipsa fluere.* Drus. Idumæi, à mari Erytheo profecti in regionem Tyri ac vicinam. Solin. cap. XXII. Et hinc ortum nomen Φοινίκων. Idem enim est Φοίνικες ac ἐρυθραῖοι.

Nam

pararet, missis ad regem legatis, transeundi copiam poposcit, ob jus sanguinis bello abstinendum ratus. Etenim gens illa Esau progenies erat. Sed rex supplices aspernatus, transitum negavit, paratus armis contendere. Tum Moises in Or montem iter convertit, veti-

ta

Nam φοῖνιξ idem ac ἐρυθρός. Ergo Tyrii ab Idumæis, & originem, & nomen traxere. *Vossius.* Μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς, ἐπὶ τοὺς τῆς Ἰδουμαίας ὅρους ἦλθε. Ioseph. I v, 4.

Agmen educere pararet.] Modus movendi castra hic erat: Vexilla in castris Israelitarum quatuor erant, Iudæ, Rubenis, Ephraimi & Dani. In vexillo Iudæ erat leo, Rubenis homo, Ephraimi bos, Dani Aquila. Cæteræ tribus ad hæc vexilla referebantur. Quum videbant nubem adscendentem sacerdotes tubis & clavis ibant, & proficiscebantur castra Iudæ initio, & sic deinceps. Ibant enim more castrametationis eorum. Levitæ & plaustra in medio. Gersonitæ & Meraritæ proficiscebantur inter vexillum Iudæ & Ruben, Chaaritæ, & cum iis Aaron, inter vexillum Ruben & Ephraim. *Drus.* ad Num.

Ad Regem.] Reges Idumæi tum temporis alienigenæ, & Tyranni fuerunt. Unde & ipsorum stirpes, & patria, indicantur. *Rambam.* Quod huic nomen fuerit, nullibi refertur. Id constat, cum primo Reges, deinde Duces Idumææ præessent, hunc primum esse Regem qui in scriptura, post Duces memoretur. *Horn.*

Transeundi copiam.] Hoc est, quod ὁδὸν καὶ ἀγορὰν αἰτεῖν Græci dicunt: & ita hic Iosephus. Vide *Grot.* de Iure Pacis ac Belli II, 2. Poterant autem transire דרך המלך, LXX. ὁδῷ βασιλικῇ, *via Regia.* Illa dicitur, non quam Rex Idumæorum præscripturus erat, ut vult Aben Esra: sed via publica, quam & militarem appellant. *Drus.* ad Num.

Ob jus sanguinis.] In gravissima necessitate reviviscit jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent: quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege Domini, summa illa necessitas videtur exorta. Exemplum habemus in Mosis historia, qui cum transitum petiisset ab Idumæo & Emoræo innoxium, nec impetrasset, justum eo nomine bellum intulit Emoræo. *Grot.*

Transitum negavit.] Ex Deuteronomio contrarium verum videtur. Sed respondent transiisse Israëlitas per fines terræ Edom, non per mediam terram ipsorum. Alii dicunt, cum præter illam regionem exercitus duceretur, Idumæos cibaria aliaque necessaria contulisse ac Israëlitis vendidisse. Quo restringunt verba illa. Deut. II. ℣. 29. *sicut fecerunt filii Esau qui habitant in Seir.* Vide quoque Deut. II, 6. *Drusius.*

In Or montem.] Pro Or scribe Hor, cum aspiratione, mendum quale superius in Ur, quod Hur emendavimus. Hor, id est, הר qui & הר Har interdum. Scio montem ita dici appellative: sed & proprium nomen montis est, ut Taurus, quæ vox in lingua Syra montem denotat. Dicunt enim certe טורא & טורר: unde Taurus. *Drus.* Ibi Aaron expiravit. Deut. X. ℣. 6. Dicitur eum in Mosera expirasse ac sepultum. Quia nimirum Hor & Mosera idem locus fuit: sed mons ipse vocabatur Hor, locus vero adjacens in quo castrametabantur Iudæi, dicebatur Mosera. *Tirinus.* Ioseph. montem in Arabia, apud Petram urbem collocat. *R. Salomo* fabulatur, Mosen, Aaron & Eleazarum

in

ta via abstinens, ne quam inter consanguineos causam belli præberet. In eo quoque cursu regem gentis Chananæorum delevit. Seon quoque regem Amorræorum perculit, omniumque eorum opidis potitus est. Basan etiam

in monte Hor invenisse speluncam & lectum paratum & lampadem ardentem, uti solet mortuis aptari; indeque cognovisse Mosen, illum locum à Deo esse paratum pro dormitione Aaronis. Exutum ergo vestibus incubnisse lecto, & clausis oculis, susceptum à Domino in pace. Omisit Sulpicius narrationem de igneis serpentibus, & ei opposito æneo. Hinc gentiles in Liberi sacris, qui Moses, caput cinxerunt serpentibus. Euripides Bacchis: *Στεφανωτὲν τε δρακόντων στεφάνοις.* Vt ostenderent nunc quoque Liberi mystis serpentes non nocere. *Vossius.*

Iter convertit.] Ita ut reflexo cursu circumiverit Idumæam ad latus Orientale; ac necessario partem aliquam Idumææ transire debuerit, ut veniret in Moab & Ammon, & inde in Chanaan. *Menochius.*

Regem gentis Chananæorum.] Perperam interpretatus est Mosen, in quo, הכנעני מלך ערד, quod reddunt, *Chananæus rex Arad,* Num. cap. xxi. ℣. 1. Græci codices variant. Nam editio Basileensis ea quæ in octavo folium complicat, *ὁ χανανὶς βασιλεὺς Ἀρὰδ.* Romana vero *ὁ χαναναῖος,* &c. Arad nomen est opidi. Hujus rex potuit esse ex una aliqua gentium terræ Chanaan. Nam hoc nomen, quando late sumitur, comprehendit sex reliquas gentes, quæ terram promissam incolebant. Ideo Chananæus dicitur; cui roborando articulus qui præcedit. Nam in Ebræo הכנעני. Delevit ergo, non regem gentis Chananæorum, sed Chananæum seu è gente Chananæorum regem Arad: quem portentosi Iudæi Amalecum nominant. *Drusius.* Erat autem Arad in austro. Diserte textus: *Chananæus Rex Arad, habitans in meridie.* Incertum autem utrum idem Rex fuerit, an alius qui ei postea successit, quem Iosua cum reliquis interfecit. *Idem* in Num. R. Salomo fabulatur, ideo Aradum bello petiisse Hebræos, quod videret iis, post obitum Mirjam, aquas subtractas.

Seon.] Duplex hoc nomen: & unus vetustior ille est, qui fines Imperii usque ad fluvium Arnonem extendit. *Grot.*

Regem Amorræorum.] Num. xxi, xxii. Qui Rex Hesbon. Deut. 11, ℣. 27. Amorrhæos autem Critici Ebræorum nunc legunt Emorræos. *Drus.* Hebræi eos pro Magis habent. Vnde quicquid Magica arte fit, illud *viam Amorrhæorum* vocant. *Rambam.*

Eorum opidis.] Quæ recensentur Num. xxxii. & alibi. Inter ea fuit Hesbon, quam Sihon Moabitis extorserat, cum tota ad Arnonem usque regione. Et hoc dominii, ex jure gentium, bello translati, titulo, Israëlitæ tractum illum possedêre, cum alias vetitum ipsis esset pugnare contra Moabitas. Et tamen Rex Moab, post ccc. annos eas urbes repetiit. *A Lapide.* Hæc oppida Rubenitis, Gaditis & Manassitis, concessa sunt. Vnde Samaritani ab eo tempore quo eas cœperunt incolere, quod factum anno II cIↃ cccc xcvi. caput æræ suorum annorum Sabbaticorum instituerunt. *Petitus.*

Basan etiam.] Videtur in ea sententia fuisse, ut putarit, Basan esse nomen regis. Quod si est, fallitur. Nam est nomen regionis, cujus rex Og nominatur. Num. xxi. ℣. 33. *occurrit eis Og rex Basan.* Forte sensus, *divicit regem Basan,* id est, terræ Basan. Nihil affirmo. *Drus.* Rex Basan, id est, Galadenæ & Gaulonitidis. *Iosephus.* Ogum autem Rab-

etiam & Balac reges devicit, & castra super Iordanem, haud longe ab Hiericho molitus est. Tunc adversus Madianitas certatum: victique & subacti sunt. Moi-

Rabbini volunt ex posteris illius fuisse, qui diluvium evaserit. Cadmus quoque Og vocatus, quod nomen Græci duplicantes, Ὤγυγον inde fecerunt. *Salmas.* Basan gigantum terra dicebatur. Deut. cap.XIII. ℣. 13. Continebat LX. civitates munitas. Ibid. ℣. 4, 5. Præerat vero Rex Og. Is est qui à Græcis dicitur Τυφῶν vel Τυφοεύς. Quæ voces à Τύφω, *accendo, uro.* Nempe Og, & Typho, significatione conveniunt. Nam & עוג est *ussit, ustulavit.* Vir pereruditus putabat, etiam fere illius lecti, de quo apud Mosen legimus, memoriam apud gentiles durasse. Sed hoc falsum. Porro Rabbini non minus fabulosa referunt de Ogo, quam Poëtæ de Tiphoëo. Quippe Rabbini ajunt lectum illum Mosi memoratum, qui in Ramoth ostendi solet, nihil aliud fuisse quam cunas Og: postea eum tanta cœpisse incrementa, ut pes solus cubitorum esset CXX. Itaque uti adventare Israëlitas cognosceret, vastissimum montem imposuisse capiti, & animo ut universum exercitum Iosuæ obrueret. Sed montem à formicis exesum, humeris Ogi incubuisse. Et quia sic quoque in Israëlitas injicere valuisset, fecisse Deum, ut dentes ejus ad cubitos decem extra os excrescerent. Ita montem, ob dentium obstaculum, excuti nequivisse. Deinde cæsum à Mose: & compertum tibiam ejus tam longam fuisse, ut cum cervus forte fuga se in eam proripuisset, venatori dimidia die fuerit insequendus, antequam capi posset. *Lyra, Abulensis, Vossius* de Idol.

Et Balac.] Nusquam hoc lectum: & tamen credibile est victum Balacum, cum legatur pugnasse in Israëlitas. *Ios.* cap.XXIV. ℣. 9. Erat autem Rex Moabitarum. *Drus.* Et hic inserenda Historia Bileami, celeberrimi Magi, cui asina locuta. Sicut & agnus locutus Bocchore in Ægypto regnante, apud Eusebium. Bos locutus apud Livium sæpe. Meminere & Plinius, Polybius, Plutarchus. Sciendum, Hebræis non licitum fuisse federa inire cum Moabitis & Ammonitis, nec bellum, nisi ad id coactis. Deut. XXIII. ℣. 6. & XI, 19. Iud. XI. ℣. 16. II Sam. X.

Super Iordanem] Cap. XX. Num. *victo Og castrametati sunt in campis Moab, ubi trans Iordanem Hiericho sita est.* Interim XXIV. millia Israëlitarum occisa jussu Dei à suis sunt, quia cum mulieribus Moabiticis fornicati fuerant. Festos etiam dies rursum præcepit & nominavit, cap. XXVIII. & XXIX. Num. *Sigon.* Μωϋσῆς ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ συναγαγὼν, ὅπου νῦν πόλις ἐστὶν Ἀβιλά. *Ioseph.*

Adversus Madianitas certatum.] Numer. XXXI. Ioseph. IV, 7. Madianitæ enim erant federati Moabitarum. Et venerant suppetias laturi Moabitis, quos percussit Hadad filius Badad. *Drus.*

Moses Mortuus est.] Cujus vitam descripserunt gentiles apud Euseb. IX. πϱοπ. 26, 27, 28. Clem. Alex. I. & V. Στϱωμ. Iustin. XXXVI. Diod. I. Polemon, Appion, Ptolemæus Mendesius, Hellanicus, Philochorus, Castor, Thullus, Alexander Polyhistor, ex quibus quosdam etiam Iulianus I. contra Cyrillum recenset. Strabo XVI. Plin. XXX, I. Tacitus V. Hist. Dionys. Longinus I. de sublimi dicendi genere. Chalcidius, & alii. Atque hic est gentilium Liber. Vterque bimater, & forma præcellens. Liber creditus in Arabia natus, quia Moses inde in Ægyptum concessit. Nisa Libero inclyta, quæ trajectis litteris Sina. Exilium utriq;, & transitus maris rubri tribuitur. Quæ & alia reconditæ antiquitatis monumenta, incompara-

Moises mortuus est, cum XL *in deserto annos populo præfuisset.*

Cæterum Hebræi ob hanc causam tanto tempore in eremo fuisse traduntur, donec omnes, qui verbis Dei non crediderant, interirent. Excepto enim Iesu & Chaleb, nemo ultra XX. *annos natus, Aegypto profectus, Iordanem transiit. Ipse Moises, ut terram promissam videret tantum, nec contingeret, peccato ejus adscribitur: quod eo tempore, quo saxum ferire & aquam producere præceptus est, post tot virtutum suarum experimenta, dubitaverit. Decessit autem anno ætatis vigesimo & centesimo. De sepulchri loco parum compertum.*

Moi-

bilis, non infinita tantum eruditione, sed & humanitate, Vossius, 1. de Idol. XXX. pandit. Iosephus: νέφους αἰφνίδιον ὑπὲρ αὐτοῦ στάντος, ἀφανίζεται κατά τινος φάραγγος. Scripsisse autem se mortuum, ne à Deo raptum putarent. Quod falsum.

Cum XL. in deserto annos.] Deut. XXXIV. Ioseph. IV,8. In terra Moab, cum mortem sibi imminere videret, repetita prius lege, quæ Deuteronomio continetur, & benedictis tribubus, montem Nebo conscendit, ac terram promissam contemplatus, expiravit. *Sigon. Hilarius* & *Hieron.* in IX. Amosi putat Mosen adscendisse in cœlum, ut Enoch & Eliam. Alii; mortuum quidem, sed statim resurrexisse. *R. Samuel*, vel in transfiguratione Christi. *Hieron.* in Matth. XVII. Ab exitu & lata lege ad baptismum Christi transierunt 1547. anni. Totidem à morte Mosis ad excidium Hierosolymorum. *Buchole.* Ἐτελεύτησε τῷ ὑστάτῳ μηνὶ τοῦ ἔτους, ὑπὸ μὲν Μακεδόνων, δύστρου καλουμένου, ἀδάρου δὲ ὑφ' ἡμῶν, νουμηνίᾳ. *Ioseph.* Vixit CXX. annos. Natus die VII. mensis XII. & eadem die mortuus. *Seder Olam. Masius.* Meridie. *Salmanticensis.* Vide Petit. 1. Ecl. Chron. X, 19. Seld. de Success. in Pont. 1, 1.

Tanto tempore in eremo fuisse traduntur.] Migrationes Israëlitarum in deserto, diabolus in Mexicanis imitatus est, ut Acosta ostendit.

Nemo ultra XX. *annos natus.*] Omnes memorati, id est, qui erant XX. annorum & supra, murmurarunt: ideoque omnes in deserto obierunt. *Abul.* Excipe Levitas, mulieres, pueros, Iosuam & Caleb.

De sepulcri loco parum compertum.] Sepelivit seipsum. *Rabbini.* Sepultus est à Iosua. *Ephrem* Syrus. Ab angelis. *Epiphan.* Hæres. IX. *Oecumen. Abul.* sepultus est in valle terræ Moab, contra Phegor. Saidus Batricides ودفن في جبل في هور. Sepultus est in monte Hür. *Epist.* Iudæ. Sepulcrum ejus tam admirandum, ut nullus hominum dignus fuerit unquam illud conspicere. *Philo.* & ne Iudæi illo ad Idololatriam abuterentur. *Chrysost. Theodoret. Procop.* Et hæc causa certaminis

inter

Moise mortuo, summa rerum penes Iesum Nave filium erat. Etenim illum sibi Moises successorem constituerat, virum virtutibus suis simillimum. Principio autem suscepti imperii, dimissis per castra nunciis, populum certiorem facit, frumentum uti pararent: triduoque proximo iter pronunciat. Sed Iordanis flumen validissimum, transitum prohibebat: quia neque navium copia pro tempore erat, neque vadari flu-

inter Michaëlem & Diabolum, cujus meminit *Iudas* in Epist. Diabolus enim sepulcrum patere volebat.

Penes Iesum.] Iosuæ I, Ioseph. V, I. Hic fuit primus Dux Israëlitarum, qui cum exercitu Iordane trajecto, Chananæam subegit & distribuit. Atque hoc est argumentum libri Iosuæ. Ducum hæc præcipua authoritas fuit, ut judiciorum, consiliorum & bellorum principatum tenerent. Fuit autem non hæreditarium munus, sed studiis populi delatum. *Sigon.* Summus, post Aaronem, Sacerdos, fuit Eleazar. Vide *Seld.* de success. in Pontif. I, I. Iosuam Annales veterum Cuthæorum gigantem quinque ulnas altum faciunt, ut annotavit R. Samuel Schullam, in appendice Iuchasin *Schik.*

Successorem.] Deut. XXXI. Non ex asse; id est, in omnes dignitates: sed in Ducatum. Cætera multum inferior Mose fuit. Sic qui Muhammedi successerunt, Chalifæ dicebantur, sive vicarii, per modestiam. *Horn.* Iustinus XXXVI. *Post Mosen filius ejus Arvas* (Codices quidam MSS. Arruans, pro Aaron) *Sacerdos sacris Aegyptiis, mox Rex creatur.* Quem errorem, cum cæteris, gentili condonamus.

Virtutibus suis.] Puto legendum: *Virum virtutibus sui simillimum.* Sigon.

Frumentum.] Hoc ex ingenio suo addit. Textus: *cibaria.* Sigon. Quod de Manna intelligi non potest, quia illud servari in crastinum nequibat, multominus in tertium diem. Proinde accipiendum de aliis cibis, quorum tunc copia esse poterat Israëlitis in terra frugifera. Neque tamen Manna defecit, donec transiissent Iordanem. Itaq; cum Manna etiam aliis cibis usi. Sicut & Deut. II. dicitur: Idumæos & Moabitas vendidisse filiis Israël cibaria. *Estius.* צידה. *R. Salomo* etiam arma significari putat hoc nomine, quæ necessaria ad expeditionem. *Caminus:* quemvis cibum, excepto pane. LXX. ἐπισιτισμόν.

Iordanis.] Iosuæ III. Qui Ebræis Iarden, à Ionatha vocatur Iordena; unde Iordanis, id est, Ἰορδάνης, qui & Iordanus, id est, Ἰόρδανος. Oritur ex radicibus montis Libani, aut, ut alii volunt, è spelunca Phaneas, quod scribunt פמייס. Forte spelunca Phaneas in radicibus erat illius montis, & in tribu Dan, quod sonat Iordan, quasi descendens ex Dan. Alii dicunt nomen habere à duobus suis fontibus Ior & Dan. *Drus.* Pausaniæ in Eliacis Ἰάρδανος dicitur. Falsam esse opinionem, à duobus fontibus, Ior & Dan, fluvium hunc & oriri, & nominari, quod Hieronymus & Suidas volunt, multis ostendi posset. Philo, Iosephus, nihil hujus. Neque Rabbini, pro quibus audiatur Menahem de Racanati in cap. I. Genes. Iosephus ex uno fonte. Δοκεῖ μὲν Ἰορδάνου πηγὴ τὸ πάνειον. φέρεται δὲ ὑπὸ γῆν εἰς τοῦτο κρυπτὸς ἐκ τῆς καλουμένης φιαλής. Vide eum III.

ſluvius poterat, qui tum pleno alveo ferebatur. Igitur arcam præferri à ſacerdotibus, eoſdemque adverſo flumine conſiſtere jubet. Quo facto, inciſus Iordanis traditur. Ita per ſiccum copiæ traductæ. Erat in his locis oppidum nomine Hiericho, muris validiſſimis munitum, neque expugnationi, neque obſidioni, facilis. Sed Ieſus Domino fretus, non armis aut viribus urbem aggreſſus, ferri arcam Dei circa muros jubet: Sacerdoteſque præire arcam, & tuba canere. Sed cum arca ſepties circumlata eſſet, muri ac turres conciderunt,

ἁλώϛ. xviii. Plin. v, 15. *Horn.*

Pleno alveo ferebatur.] Sicut Nilus & Tigris, ita etiam Iordanis exundare ſolet. Gen. xiii. ℣ſ. 10. Eccleſiaſt. xxiv. ℣ſ. 36. & hic quidem menſe Martio, ob nives, quæ ſub id tempus è vicinis montibus liquatæ defluunt. *Tirinus.* Omiſit Hiſtoriam Rachabæ Ioſ. ii.

Inciſus Iordanis.] Aquæ Iordanis ſteterunt à Bethabara, uſque ad urbem Adam, quæ eſt à latere Sarthan. Immotus ergo ſtetit, fere à mari mortuo uſque ad mare Galilææ, hoc eſt, per xx. circiter milliaria. *Tirinus.*

Copiæ traductæ.] Caſtra in Galgalis poſita, ubi circumciſi qui in deſerto nati. Ioſ. iv.

Hiericho.] Ioſ. vi. De ſitu hujus urbis Strabo xvi. Ioſephus v. ἁλώϛ. 4. Sita fuit in fortunatiſſimo tractu, ab Hieroſol. cl. ab Iordane lx. ſtadiis. R. Salomo ſcribit Iordanem ab urbe diſtare itinere unius diei. Iter unius diei continet quatuor paraſangas: paraſanga decem millia. *Elias.* Appellatio ab odore, ריח, quem arbor balſami vicina emittit. Plinius. Vel certe à Luna, quæ ibi primum conſpicitur. *Druſ.*

Neque obſidioni.] Difficilis fuiſſe videtur ad expugnationem: at vero ad obſidionem non item. Quid enim eſt operoſum eos obſidere qui clauſi ſunt, ut exire non audeant? Igitur hoc ex ingenio ſuo potius quam ex Scriptura promſit Sulpicius. *Sigon.*

Facilis.] Sic in Herdeſiano lib. Quod recte mutavit Galeſin. Niſi quid aliud latet. *Giſelin.*

Ferri arcam Dei.] Quod Cathathitarum erat. Ter quaterve id feciſſe leguntur Sacerdotes. Vt cum Iordanum tranſirent, Iericho circumirent; cum reducerent eam in locum ſuum, cæſo Abſolomo: cum è domo Davidis eam in Sanctum Sanctorum, ſub Salomone, inferrent. *R. David.* Portabatur autem à quatuor: duobus ad ſingulum latus, facie contra faciem; & poſteriora eorum erant foris, לחוץ. *Druſ.* in Ioſ.

Tuba.] Bucinis ſeptem arietinis, quarum in Iubilæo uſus erat. Quot tubæ, tot Sacerdotes, qui arcam præibant *Druſ.*

Septies.] Numerus ſeptenarius myſticus eſt, cujus arcanum norunt optime intelligentes, ait R. David. Sic ſeptem altaria, ſeptem juvenci, &c. Excellit in diebus, in menſibus, in annis, in hominibus. Vide Auguſt. xi. C. D. 31. Hieron. Amos. v. Septima vice totus exercitus ἀλαλαγμὸν, ſive barritum edidit.

Muri ac turres.] Pars murorum. Nam in muro erat domus Rachabæ, quæ una cecidiſſet, ſi totus murus corruiſſet. Ideo credibile eſt tantum eam partem muri

*runt, direptum oppidum atque incensum. Tum Iesus Dominum traditur **. Inde adversus Haë ductus exercitus: locatisque à tergo urbis insidiis, Iesus metum simulans, terga hosti dedit. Quo viso, qui in oppido erant, patentibus portis cedentibus instare. Ita hi qui in insidiis fuerant, vacuam urbem cepere: cæsique omnes, absque ullius effugio: Rex captus, summoque supplicio affectus. Quod ubi vicinarum gentium*

muri cecidisse, quæ castra Israëlitarum spectabat. Non tantum collapsus fuit murus, sed etiam absorptus ex parte. Pars enim superior extabat. *R. David.* Fides penes ipsum esto.

Direptum oppidum atque incensum.] Falsum hoc. Nam Iosuæ præceperat ne quicquam attingerent. *Sigon.* Excusari tamen potest, quia opes metallicæ ex ædibus in thesaurum Domini collatæ. Quod sine direptione fieri non poterat. Cæsi omnes incolæ, excepta Rahabæ familia. Quam & uxorem duxisse Iosuam Rabbini nugantur. *Horn.* Vrbs ipsa in perpetuum devota, ne unquam reædificaretur. Vt hac ratione miraculum illud in perpetua memoria maneret. Nam quicunque visurus erat materiam illam in terram alte demersam, facile videbat non esse hanc formam ædificii alicujus destructi, sed miraculose collapsi. *Rambam* III. More Neb. I. III. Reg. XVI.

Tum Iesus Dominum traditur *.] Lacunam hanc ita ex Iosu. VI. explere conatus est Galesin. *Tum Iesus Dominum traditur allocutus, iis male precando, qui Hiericon oppidum, ope divina disturbatum, instaurare aggrederentur.* Giselinus. Græca sunt: Καὶ ὥρκισεν Ἰησοῦς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐναντίον Κυρίου λέγων, ἐπικατάρατος.

Adversus Haë.] Giselinus, Sigonius, ac Drusius habent, *adversus Geth.* Corrigo, inquit Drus. *adversus Gæ.* Nam est Γαὶ in codicibus Græcis. Secuti sumus editionem Elzevirianam, & Latinam Hieronymi, quam proculdubio & Sulpicius. Iosepho Αἰνα. Omittit author sacrilegium Achani, de quo Iosuæ VII.

Metum simulans.] Vide Grotium III. de Iure Pacis ac Belli I.

Cæsique omnes, absque ullius effugio.] Etiam infantes & fœminæ. Deus in bellis Hebræorum, etiam post pacem oblatam & repudiatam, parci vult fœminis & infantibus: extra paucas gentes speciali jure exceptas, adversum quas quod erat bellum, non erat hominum sed Dei, atque ita appellabatur. *Grotius.*

Summoque supplicio affectus.] Innuit supplicium crucis aut patibuli, quod Ebræis עץ lignum aut arbor dicitur. Græci hic legunt ἐπὶ ξύλου διδύμου, in ligno gemino. Nam duo ligna in cruce quæ se invicem intersecant, ut fila in stamine & subtegmine. Vnde hodieque crux à Iudæis appellatur שתי וערב stamen & subtegmen. *Drus.* Iosephus hoc, ut alia multa, invidiæ declinandæ ergo, ut gratiora essent auribus Vespasiani & Romanorum, præterit. Cætera ad pompam detorquet. Vnde plurima habet quæ discrepant à Scriptura, & ei contraria sunt. Vt quod ait, Hebræos servasse parvulos, fœminas & servos urbis Hai. Quod manifeste falsum. *A Lapide.*

Vicinarum gentium regibus.] Iosu. IX. Non solum Chananæi, sed & Palæstini, ac Phœnices. Addunt Rabbini etiam

tium regibus compertum est, in bellum conspirant, Hebræos armis depellere. Verum Gabaonitæ, gens valida, ex urbe opulenta, ultro se Hebræis dederunt, jussa facturos pollicentes: receptique in fidem, ut ligna & aquam conveherent, imperatum. Sed regibus proximarum urbium, deditio eorum, iras conciverat. Itaque admotis copiis, oppidum eorum, Gabaon nomine, obsidione circumsistunt. Igitur oppidani, arctis rebus suis, nuncios ad Iesum mittunt, obsessis uti succurreret. Ita ille maturato itinere, inopinantibus supervenit, cæsaque ad internecionem multa hostium millia. Cum dies cædentes deficeret, noxque victis futura præsidio videretur, merito fidei, dux Hebræus, noctem aver-

Assyrios; & apud eos circumfertur Epistola confederatorum horum, qua Iosuæ bellum denunciant. *R. Salomo* Schullam in appendice Iuchasin. Vocantur hi Reges uno nomine vel Chananæi, vel Amorrhæi ut Ios. x, 5. Quia nimirum, ob πρoφλείαν, pro omnibus ponuntur, nomine latius accepto. *Drusius.*

Gabaonitæ.] Ioseph. x. Κατοικοῦντες ἔγγιστα τοῖς Ἱεροσολύμοις. Κεφηρίτας δὲ καὶ Καθιερημίτας γείτονας ὄντας αὐτοῖς; ἐπὶ συμμαχίαν ἐκάλουν. *Ioseph.* Errat autem in eo quod dicit legatos dixisse ad Iosuam: missos se à Gabaonitis & vicinis urbibus. Dixerunt utique; se ex longinquis oris. Nec Gabaa, tam propinqua, præsertim urbs celebris, ignota Iosuæ. *Horn.*

Ex urbe opulenta.] Quæ fuit μείζων μία τῶν Μητροπόλεων. LXX. Vt una civitatum regiarum. *Complut. & Latin.*

Receptique in fidem.] Quam mendacio extorserunt. Quo tamen opus non erat. Neque enim dedentibus se, etiam Chananæis, vitæ gratia denegata esset, sed fœdus tantum sociale. *Grotius.* Poterant quidem Israëlitæ datam fidem Gabaonitis non servare, quia errore decepti fuerant, nec in pacem cum tam vicinis populis consenserant: nihilominus vel juramenti Religione, vel jussu Dei, recte fidem datam non violarunt. *August. Lyra. Abul.*

Vt ligna & aquam conveherent.] Primo quidem toti populo. Vnde Iosephus δημοσίους vocat. Successu temporis, maxime sub Davide & Salomone, soli tabernaculo & templo servierunt: vocati sunt נתינים quasi Levitis *donati.* Susceperunt ergo circumcisionem & Iudaismum: ac per omnem regionem, urbibus suis relictis, distributi sunt, velut Helotæ. *Hieron. Lyra. Abul.*

Regibus proximarum urbium.] Iosuæ cap. x. Hæ fuerunt Ierusalem, Hebron, Iarmuth, Lachis, Eglon. Præcipuus inter hos Adonizedek fuit, & cui in cæteros aliqua major potestas. *Arias* Montanus. Vocabantur autem illis temporibus omnes Reges Ierosolymæ, vel Melchizedek, vel Adonizedek. Vnde conjicitur urbem illam primo צדק fuisse dictam: deinde שלם. *Masius.*

Noctem avertit, dies perseveravit.] Ad Hebr.

avertit, dies perseveravit: ita nullum hostibus effugium fuit. Quinque reges capti, interfecti sunt. Eodem impetu vicinæ quoque urbes imperio adjectæ, regesque earum perempti. Verum quia omnia hæc in ordinem persequi non fuit consilium, dum brevitati studemus, id modo annotandum curavimus, XX. *& novem regna imperio Hebræorum subjecta: quorum terra per undecim tribus viritim distributa est. Levitis*

Hebr. IX. Hoc portentum contigit XXVII. die mensis Iiar, qui responder nostro partim Aprili, partim Majo. *Serarius.* Circa meridiem *Lyra*, vel potius vesperam. *Cajetan. Abulens.* Stetir die uno naturali, seu horis XXIV. quibus si addas XII. horas, quibus Sol cucurrerat, dies ille fuit XXXVI. horarum. *R. Eliezer. Iustin.* Contra Tryphon. Verisimilius, stetisse rantum XII. horas. Vnde Ecclesiastici XLVI. ℣. 5. *Vna dies facta est quasi duo.* Stetit aurem Luna quoque & omnia astra, ac quæ ab hoc motu dependenr, æstus maris, & rempus. *Conimbricenses.* Quidam Hebræi existimant, Solem revera non stetisse; sed visum stare, ob brevitarem remporis, quo hostes devicti. Alii: cursum duntaxar tardiorem fuisse. Quæ falsa sunt.

Vicinæ quoque urbes.] Maceda, Libna, Lachis, Eglon, Hebron, Dabir. Ios. XI. & XII.

XX. *& novem regna.*] Legendum est XXXI. Error ex notis ortus. *Sigonius.* Secutus est (videtur certe) lectionem quæ in editione Romana Ios. XII, 24. *εἰκοσιεννέα* viginti novem, cum alibi sit, puta in edit. Veneta & Basileensi, ut etiam in Ebræo, τριάκοντα καὶ εἷς. Quam lectionem veram esse, fide codicum Ebræorum, qui nihil hic variant, non dubitamus asserere. *Drus.*

Per undecim tribus.] Sulpicius XII. in totum putavit esse tribus, atq; in undecim terram divisam, exempto propter sacerdorium Levi, oblitus scriptum esse cap. XIV. *Levitæ nihil acceperunt terræ: sed in eorum locum successerunt filii Ioseph in duas divisi tribus, Manasse & Ephraim.* Sic ergo tribus XIII. Rectius ergo dixisser XII. *Sigonius.* Hoc gentis Chananææ horribile excidium, tanto terrore perculir Palæstinos & Phœnices, ut arrepris navibus, multa simul millia, fugam in Ægyptum, Africam, Insulas, terrasque Occidentis, arriperenr. Cujus memorabilis rei meminir *Procopius* II. de Bello Vandalico. *Eusebius* in Chron. Græcis. *Sallustius* in Iugurtha, ex libris Punicis Hiëmpsalis. Procopius etiam columnæ Vrbis Tingitanæ meminit, cui inscriptum: *Nos Maurusii sumus, qui fugimus à facie Iosuæ filii Nun, prædonis.* Quæ verba Phœnicum lingua hæc fuisse Seldenus conjicit אנו בורחים מפני יהשוע איש החף בן נון. Arabes hodieque Barbaros Africæ, pro Philistæis, eo fuga delatis habenr. *Golius.* Sed quod Aben Esra in Obadiam; etiam Allemannos ab his profugis Chananæis ortos vult, mera fabula est. In Africa Pœni dicti sunt, quasi Phœni. *Hieronymus.* Et totam eam oram usque ad Herculis columnas suis coloniis inundarunt. Quarum tum ac postea, caput Carthago fuit, vero nomine Chædreanech, חצרי ענק, ἔπαυλις Ἀναχ, quod ab Anakæis structa atque habitata esset. De qua fuga pluribus *Scaliger* de Emend. Temp. *Vossius* I. Gramm. IX. *Seldenus* de Dis Syris.

vitis enim in ſacerdotium aſſumptis, nulla portio data, quo liberius ſervirent Deo. Equidem hoc exemplum non tacitus prӕterierim; legendumque miniſtris Eccleſiarum libenter ingeſſerim. Etenim prӕcepti hujus non ſolum immemores, ſed etiam ignari mihi videntur: tanta hoc tempore animos eorum habendi cupido, veluti tabes, inceſſit. Inhiant poſſeſſionibus, prӕdia excolunt, auro incubant, emunt, venduntque, quӕſtui per omnia ſtudent. At ſi qui melioris propoſiti videntur, neque poſſidentes, neque negociantes, quod eſt multo turpius, ſedentes munera expectant, atque omne vitӕ decus mercede corruptum habent, dum quaſi venalem prӕferunt ſanctitatem. Sed longius quam volui egreſſus ſum, dum me temporum noſtrorum piget, tӕdetque. Ad incœptum redeo. Igitur, ut ſupra dixi, diviſo per tribus captivo ſolo,

Ex Africa, ſucceſſu temporis, & navigandi ſtudio, in ipſam Americam penetrarunt, & eam vel primi vel maxime coluerunt. Id quod de Hiſpaniola, Cuba, Iucatana & vicinis regionibus, multis argumentis, in opere de Origine gentium Americanarum, nondum excuſo, oſtendimus. *Horn.*

Nulla portio data.] Deut. XVIII. Ioſ. XIII. Sed in alienis ſortibus urbes habitavere. Ideo Levitӕ eis tribubus attributi ſunt, in quibus conſedere. Quare illud: *quo liberius ſervirent Deo*, videtur Sulpicius ex ingenio ſuo, non ex divina promſiſſe Scriptura. *Sigonius.* Dicitur etiam ſors, κλῆρος. Vnde clerici nomen apud Chriſtianos, quia hӕreditatem Domini adepti ſunt. *Druſ.* Conſecratӕ tum omnes urbes ſunt. Quatuum conſecrationum Iudӕi tres numerant: duӕ contigerunt, una ſub Ioſua, altera Eſrӕ temporibus. Tertiam ſub adventum Meſſiӕ expectant. *Cunӕus.*

Miniſtris Eccleſiarum.] Hinc perſpicimus miniſtrorum nomen, quo nunc utuntur, non eſſe recens, aut hiſce temporibus primum excogitatum. Nam Sulpicius vixit ante annos mille ducentos. *Druſ.*

Hoc tempore.] Carpit clericos ſui temporis ob avaritiam inſatiabilem. Vt mirum eſſe videatur, quam cito veteris mores Eccleſiӕ lapſi ſint in deterius. *Sigon.*

Diviſo per tribus captivo ſolo.] Ita igitur Chananӕa in terram Iſraël mutata, regio optima frugumque feraciſſima, cujus amplitudo continebat *τριακοσίας μυριάδας ἀρουρῶν*, ut Hecatӕus Abderites apud Ioſephum tradit. Primo in tribus diviſa. Deinde, ſingularum tribuum familiis, certus cuique modus agri aſſignatus, ac Lege Agraria vetitum, ne quis venditione aut ullo contractu, plenum dominium fundi ſui transferret in alium. Nam & iis, qui

egeſtate

solo, pace summa Hebræi perfruebantur, finitimis bello territis, tot victoriis nobiles armis nemine audente tentare. Eodem tractu Iesus mortuus est, anno ætatis decimo & centesimo. De imperii autem ejus tempore parum definio. Frequens tamen opinio est XX. *&* VII. *annis eum Hebræis præfuisse. Quod si ita est, à*

egestate compulsi agrum vendidissent, redimendi quovis tempore jus; & ni redemtus esset, restitui in jubilæo debebatur.

Pace summa Hebræi fruebantur.] Quorum omnis vita opere manuario & rustico exercebatur, mercaturæ incuriosi. *Ioseph.* I. contra App. Ἡμεῖς οὔτε χώραν οἰκοῦμεν παράλιον, οὔτε ἐμπορίαις χαίρομεν, οὐδὲ ταῖς διὰ τούτων πρὸς ἄλλους ἐπιμιξίαις, ἀλλ' εἰσὶ μὲν ἡμῶν αἱ πόλεις μακρὰν ἀπὸ θαλάσσης ἀνῳκισμέναι, χώραν δὲ ἀγαθὴν νεμόμενοι, ταύτην ἐκπονοῦμεν. Quæ caussa, cur vel nihil, vel tam falsa de iis Græci Romanique prodiderint. *Horn.*

Iesus.] Sicut Moses est gentilium Liber: ita Iosua Hercules Phœnicius. Quem Phœnices ob stupendas victorias, ita nominarunt. Nam uterque cum gigantibus prælia commisisse dicitur in Arabia & Syria. Nec ætas Herculis & Iosuæ discrepat. *Eusebius* in Chronicis. Tantum ne intelligatur Thebanus ille, sed alter Orientis, quem Ægyptium vocare possumus, quia in Ægypto natus: Indicum, hoc est, Arabicum, quia hic res tantas gessit: tum Tyrium sive Phœnicium, quia res ab eo gestas Tyrii Herculi suo transscripsere. Eum autem non aptiori nomine dixeris quam Cananæum, à devicta terra Canaan: vel Ægyptio-Cananæum. Vide magnum Vossium I. de Idololatria XXVI.

Mortuus est.] Sepultus fuit ad partem Septentrionalem montis געש. Fingunt autem Iudæi hunc montem contremuisse ac commotum fuisse, cum Israëlitæ non satis Iosuæ mortem lugerent; atque ex illo motu nomen accepisse. Civitas ibidem eodem nomine: quæ & תמנת חרס *similitudo Solis* dicitur. Quia enim in prælio Sol substiterat, ideo sepulcro Iosuæ Solis imaginem impositam, volunt Iudæorum plerique, civitatemque à Solis imagine denominatam, quod ibi istud sepulcrum, Solis imagine ornatum, conspiceretur. *Const. L'Empereur.*

Decimo & centesimo.] Natus est A.M. IIↀCCCCIV. post mortem Iosephi XCII. Mose fuit junior XXVII. Calebo senior XV. annis. *Chronol.*

. XX. *&* VII. *annis.*] Ita & Augustin. XVIII. C. D. III. & Euseb. Serarius duodecim Chronologorum sententias recenset, ex quibus duæ sunt probabiliores. Prior dat Iosuæ Ducatui XVII. vel XVIII. annos, posterior XXVII. Conciliari possunt ita. Iosue præfuit annos XVIII. Sed liber ejus extenditur usque ad mortem Eleazari, qui fortasse anno XXVII. ab inchoato principatu Iosuæ. *A Lapide.* XVII. annos præfuisse Iosuam fuse docet Salianus, Torniellus, & alii, contra Iosephum, qui dat illi annos XXV. Eusebium, qui XXVII. Masium, qui XXVI. Cajetanum, qui X. Mensis vero & dies mortis Iosuæ, memoratur in XXVI. Nisan. Liberorum ejus nulla mentio fit. Unde *Seder Olam* cœlebs videtur mansisse, ut propiorem veri Iesu imaginem referret. *Ignatius* Epist. ad Philadel. *Hieronymus* I. contra Iovianum. *Chrysostomus* Sermone de Martyribus.

à mundi exordio in excessum ejus anni sunt cIɔ Iɔ. CCCLXXX. & IIII. *Iesu mortuo, populus sine duce agebat. Sed cum adversus Chananæos bellandum esset, dux belli Iudas assumptus est. Hujus ductu res prospere gestæ, domi militiæque summum ocium: populus, aut subactis aut per deditionem acceptis gentibus, imperitabat. Inde, ut semper fieri secundis rebus solet, morum disciplinæque immemor, matrimonia ex victis assumere, paulatimque externos mores trahere, ac mox, profano ritu, idolis sacrificare occœpit. Adeo cun-*

cIɔ Iɔ ccc lxxx & IIII.] Pro cIɔ. repono III. quod ante me Giselinus annotavit. Sigonius autem pro IIII, admonet scribendum III. ut dicat, *anni sunt ter mille octingenti octoginta & tres.* Salmanticensis, *mortuus est anno mundi bis millesimo quingentesimo decimo sexto.* Drusius.

Populus sine Duce.] Quidam tamen non tantum Eleazaro in pontificatu, sed & Iosuæ in Ducatu successisse Phinees scribunt. Sic excerpta ex Eusebio & Africano: *Post obitum Hiesu filii Nave, præfuit populo Phinees Sacerdos annos xxii.* Ita & Saidus Batricides, Patriarcha Alexandrinus & Nicephorus Patriarcha. Sed præfecturam hujusmodi in eo nullibi agnoscunt Hebræi. *Seld.* Non statim post mortem Iosuæ Iudices creati, sed interregnum extitit. Quod est tempus illud, quod vocat Iosephus Aristocratiam. *Sigonius.* Senes tum rempub. administrabant, in quorum numero Chaleb, qui præcipuus erat, prout habetur in capite, *Sacerdos magnus & Naziræus.* Phinees quoque iis accensetur, qui erat ex semine Ithamar, usque ad Eli sacerdotem. Vide librum Iohasin. *Drus.*

Dux belli Iudas assumtus est.] Iud. I. Malim *Iuda.* Nam de tribu sermo. *Drus.* Comitia in Silo coacta sunt, teste *Procopio*, ubi arca fœderis. Iud. XVIII. Ibi consulitur Deus per Phinees Sacerdotem, ut vult *Ioseph.* seu per Vrim & Thummim. Is tribui Iudæ *τὴν ἡγεμονίαν* in bello Chananæo tribuit. Tribus Iuda tribum Simeonis, quia permixtæ sedibus, assumit. Non ergo per Iudam unus quisquam intelligitur, ut Sulpicius velle videtur, sed tota tribus, & Ducatus non alius, quam quod prima adscenderit contra Chananæos. *Interpret.*

Res prospere gestæ.] Nam Chananæo, Pherezæo, Iebusæo subactis, Hierosolymam captam incenderunt, & Gazam, Ascalonem, Accaronem Palæstinis eripuerunt. Iud. I. Ioseph. V. 2.

Secundis rebus.] *Μετὰ ταῦτα αὐτοὺς μὲν τοὺς πολεμίους, μαλακῶς εἶχον, τῆς δὲ γῆς, καὶ τῶν ταύτης ἔργων ἐπιμελοῦντο.* *Ioseph.*

Matrimonia ex victis assumere.] Deus jusserat ut septem gentes exstirparent Deut. XX, 16, 18. Non hoc fuit crudelitas ac Tyrannis, sed justum æquumque, ne Israëlitæ seducerentur. *Rambam* I. More Neb. LIV. Hujus mandati neglectu, cœperunt paulatim externos mores induere, Idolis sacrificare, ut graviter author noster in sequentibus edisserit, & Iosephus narrat.

Idolis sacrificare.] Iud. II. Quæ vocantur

cuncta cum externis societas perniciosa est. Quæ Deus longe ante prospiciens, salubri Hebræos responso instruxerat, devictas gentes ut internecioni darent. Sed plebs cupida dominandi, imperare victis cum pernicie malebat. Igitur cum, relicto Deo, idola colerent, destituti divino auxilio, à rege Mesopotamiæ evicti, & subacti, VII. *annis captivitatem pependerunt: donec Gothoniel duce in libertatem restituti,*

per

cantur בעלים ועשתרות Iud. II. ℣. 23. Per Baalim significantur omnes dii mares, per Astaroth Deæ fœminæ. De omnibus hisce Idolis & Diis, vide Seld. de DIs Syris, Vossium in admirando opere de Idololatria.

A Rege Mesopotamiæ.] Iud. III. vocatur Chusan Risathaim, cujus magna haud dubie potentia: quia ingens ille inter Eufratem & Tigrim tractus, ארם נהרים, Mesopotamia, sive interamnis Syria. Ac facile apparet nullam tum temporis Monarchiam Babylonicam sive Assyriam fuisse; quia tanta Regis Mesopotamiæ in vicinia, potentia. Hunc autem *χουσάρθον τ̃ Ἀσσυρίων βασιλέα* vocat Iosephus & Procopius, non tantum Assyriæ & Mesopotamiæ, sed & totius Syriæ Regem fuisse vult. Male. Nunquam enim Assyria sub Mesopotamia comprehenditur, cum trans Tigrim fuerit. *Horn.*

VII *annis.*] Corrige VIII. Nam Iud. III. 8. ἔτη ὀκτώ. *Drus.*

Captivitatem pependerunt.] Sic infra: *aliquandiu Salomoni servitutem pependerat.*

Gothoniel Duce.] Hic primus שופטים, sive Iudicum fuit. Iosuam pari potestate secuti sunt, qui Prætores dici Dictatoresque poterant, etsi in sacris Annalibus Iudices appellantur, ratione haud multum diversa. Flavius Monarchas vocavit. Quod nomen etiam Syllæ, Cinnæ, Marioq; & aliis Dictatoribus Romanis, Græci dedere. Hos judices in magnis motibus necessitas creavit, & compertum est, in bello illis feliciter rem semper processisse. Fuit etiam cum iidem rebus civilibus intenti agerent, causasque audirent, sed graviores. Raro enim pro tribunali sedebant. Iussus modo, imperiumque, & summa rei ad eos pertinuit. Præter Iudices & postmodum Reges, Synedria quoque fuerunt, imprimis magnum concilium Sanhedrin, in quod adscripti assessores LXX. erant. *Cunæus.* Hebræis, Tyriis, Carthaginiensibus שופטים dicebantur, *κατ' ἐξοχὴν* summi Magistratus, quos Græci hic *κριτὰς*, Iosephus in Tyriorum rebus *δικαστὰς* vocat, Latini in Punica historia, servato Punico vocabulo, Suffetes, *αὐτοκράτορες ἡγεμόνες* Iosepho. Videtur autem his temporibus omissa per incuriam creatio Synedriorum LXXII. quemadmodum & ante Iosaphati tempora. II Paral. XIX. ℣. 5. Itaque ubi tales extra ordinem viros Deus non excivit, erat dissolutum Reipubl. corpus, nec quicquam in commune agebatur. Tribus singulæ suas res suo periculo ac commodo agebant, nisi si quæ ex usu temporum fedus inter se fecerant. Talis fuit Græciæ status Concilio Achaico, Romanorum artibus dissoluto, & Galliæ ante Cæsaris tempora: Germaniæ vero & Britanniæ multo etiam serius. *Grotius.*

Per

per quinquaginta annos rerum potiti sunt. Rursumque corrupti longæ pacis malo, idolis litaverunt. Moxque aderat pœna peccantibus. Ab Eglo enim rege Moabitarum devicti, duodeviginti annis servierunt, donec instinctu Dei, Adon, regem hostium dolo interemit, contractoque tumultuario exercitu libertatem armis vindicavit. Idem per LXXX. *annos in pace Hebræis præfuit. Huic Semigar successit: hicque adversus Allo-*

phylos

Per quinquaginta annos.] Quadraginta est Iud. III, ℣. 11. & apud Iosephum. Nec interpretes dissentiunt. Salmanticensis, *judicavit Israëlem* 40. *annis*. R. Iose autor Seder Olam, *Othoniël filius Cenaz* 40. *annis*. Sunt qui putant à Sulpicio adjectos decem annos, quo sic complecteretur totum tempus, quod à monte Iosuæ effluxerat. Consule Sigonium. *Drus.*

Ab Eglo enim.] Iud. III. Hæc altera Hebræorum servitus.

Instinctu Dei.] Et hac ratione excusatur Regicidium ejus. Deus enim eum suscitaverat, ut dicitur Iud. III. 15. Dei jussus efficit ne in exemplum hoc trahi possit, ubi talis Dei jussus non est. Non magis quam quod Abraham de filio jussus est facere, & quod Israëlitæ res Ægyptiorum abstulere. Brutus qui Cæsarem occidit, patis videtur fuisse animi; sed ei ut divinum imperium, ita & successus defuit. *Grot.*

Adon.] Corruptum ex Aod, id est, Ἀώδ, quod hodie in editione Romana. Sed & in Hieronymo. Veritas Scripturæ Ahod, videlicet in Ebræo אהוד, quod nunc legunt Ehud. Alibi est Aoth, & in Polycratico Ajoth, lib. 8, cap. 20. Salmanticensis: *Anno mundi 2573. cæpit Ahod, qui judicavit Israëlem 80. annis. Hi anni finiunt in anno mundi 2653.* Drusius. Iosepho, Ἰούδης. Et verò nomen hoc & origine & significatione convenit cum Iuda; ideoque à quibusdam Aod exponitur confitens & laudans, ab *Origin.* Homil. IV. Laus.

Dolo interemit.] Secreti colloquii copia postulata, ipsum manu sinistra, qua æque utebatur ac dextra, peremit: deinde cæsis Moabitarum X. millibus, populum in libertatem vindicavit. Vide *Iosephum* lib. V, V. Qui dicit: *πλήξας δ᾽ αὐτὸν ὁ Ἰούδης εἰς τὴν καρδίαν.* Quod falsum. Nam Scriptura exertim, in ventre cæsum. *Horn.* Aod hostem potius interemit, quam populi rectorem Tyrannum. *Thomas.*

Per LXXX. *annos.*] Vsque ad LXXX. annum à morte Othonielis, quo mortuus est Aod successor ejus. Quare in his LXXX. annis includentur XVIII. anni servitutis Moabiticæ. Quis enim credat Aod LXXX. annis præfuisse Israëli, totidemque annis nullum in Israële fuisse bellum? *Eusebius.* Alii.

Semigar successit.] Samgar filius Anath. Iud. 3, ℣. 31. In editione Rom. *σαμεγὰρ*, & apud Iosephum *σανάγαρος*, putarim scribendum *σαμάγαρος*. Legitur & Semegar in Origine. De hoc scribit Iosephus quod primo imperii sui, vel potius judicatus, anno, mortem obierit. Salmanticensis, *Samgar præfuit anno uno.* R. Iose, *In diebus Ahod erat Samgar filius Anath, in fine dierum ejus. Eodem tractu temporis, videlicet in diebus Eglonis, accidit historia Ruth.* Drusius. Hunc Eusebius omittit. Et omittitur Iudicum IV. Quia non plene servavit Israëlem, nec erran-

tes in

phylos congressus, secundum eventu prælium fecit. Rursumque Hebræos sectantes idola, rex Chananæorum, Iabin nomine, subjugavit, gravissimamque in eos per XX. *annos dominationem exercuit: donec pristinum Debbora mulier statum reddidit. Adeo nihil spei*

tes in viam reduxit. Vide Camium. Mentio Samgar & Iud. v, 6. Quærendum etiam an Semgar judex fuerit. Si servare Israëlem, & Iudicem esse convertuntur, tum ἀναφισβήτως judex fuit, & Israëlem rexit. *Drusius ad Iud.*

Adversus Allophylos.] Id est, Philisthæos, quos ἀλλοφύλους Græci vocant, id est, alienigenas, nomine generis ad certam speciem revocato. ita passim interpretes LXX. *Drus.* Quia alius originis, & ut videtur, linguæ Palæstini à Chananæis, ideo ad distinctionem vocantur ἀλλόφυλοι. Quasi גוים dicas. Sicut Gen. XIV. מלך גוים. *Horn.*

Congressus.] Per se solus, ait *Abulensis*, non per socios, ut *Lyra* vult. Percussit de Philistim sexcentos viros vomere, Iud. III, 31. Videtur dux fuisse rusticorum quorundam, qui stimulis boum usi sunt cum armis destituerentur. מלמד proprie baculus stimuli, ut דרבן cuspis in summitate baculi. LXX. ἐν τῷ ἀρότρῳ τῶν βοῶν. Aliquot editiones ἐν τῷ ἀροτρόποδι. *Drusius ad Iud.* Videtur irruentibus Philistæis ab aratro, arrepto vomere, prosiliisse ad pugnam, uti etiamnum faciunt Hungari, irruentibus Turcis, & olim fecerunt Hispani, ingruentibus Mauris: in cujus rei signum etiamnum rustici Hispani, dum arant, gladiati incedunt, quasi parati ad resistendum hosti repente invadenti. Sic ab aratro ad Dictaturam vocati prisci Romanorum Heroës, Camillus, Curius, Cincinnatus, Fabricius. Plinius XVIII. *Viri & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur.*

Secundum eventu.] Magis placet, *secundo eventu*, ut, *secundis præliis repulit Allophylos, & crebra deinde prælia secundo eventu habuit: & secundo eventu, perempto rege, gentem imperio adjungit.* Rursum *victores secundo prælio Allophyli.* Drusius.

Chananæorum.] Qui cladem & fugam evaserunt Chananæi, in gentem haud modicam, supina Israëlitarum negligentia, coaluerunt.

Iabin.] Iud. IV. Ioseph. V, 6. Hic erat ex posteris Iabin illius, cujus meminit liber Iosuæ cap. XI, 1. sedes regni Hasor, quæ à Iosue combusta, videtur postea reparata fuisse. Aut per Hasor intelligit agrum ejus. Vide R. David ad Iud. IV. Et tum sedes fuerit Harseroth, urbs Sylvestris. הורשא enim Aramæis Sylvam notat, unde conjiciunt in Sylva illa fuisse arces validas Chananæorum. *Drus.* ad Iud.

Per XX. *annos.*] Qui annumerantur annis Deboræ. Nam ipsa durante adhuc servitute, judicavit Israëlem. Non quod Princeps populi fuerit, ut Ambros. & Hieron. affirmant, sed quod lites nonnullas, absque jurisdictione, sola prophetia, componeret. *Abulens. Cajetan. Arias.*

Debbora mulier.] Δεββώρα, quod apem sonat, & est antiqua lectio pro Debora, ut Messias, quod nunc legunt & scribunt Mesia, id est, משיחא. Cœpit judicare Israëlem anno mundi 1654. videlicet anno post Semigar. Non tantum judex erat, sed etiam Prophetes. *Drusius.* Fuit uxor Lapidoth, γυνὴ Λαφιδώθ. Eum Ebræi putant fuisse Barac, in quo significatio fulguris. Nec alienum ab eo vox לפיד, quæ sæpe de fulgure usur-

ſpei in eorum ducibus erat, ut muliebri auxilio defenderentur. Quanquam hæc in typum Eccleſiæ forma præmiſſa ſit, cujus auxilio captivitas eſt depulſa. Sub hac duce, vel judice, XL. *annis Hebræi fuerunt. Rurſumque ob peccata Madianitis traditi, duro imperio habeban-*

uſurpatur. Sed obſtat huic opinioni, quod Barac aliunde advocavit. Nam ſi maritus ejus fuiſſet, ſimul habitaſſent. Ideo in Medras exponitur, *mulier lychnaria*, quod lychnos, id eſt, לפידים conficeret, ad uſum Sanctuarii *R. Salomo. R. David. Lyra.*

Muliebri auxilio.] Paulinus:

Fœmineas quoque perſonas virtute virili
Induit alma Fides: mulier quæ ſancta peremit
Terribilem Siſaram transfixum tempora palo.

Ambroſ. lib. de Viduis: *Ad provocandos animos fœminarum, fœmina judicavit, fœmina diſpoſuit, fœmina prophetavit, fœmina triumphavit, & prælialibus intermixta copiis, imperio viros docuit militare fœmineo. Secundum myſterium vero, fidei militia, Eccleſiæ victoria eſt.*

In typum Eccleſiæ.] Auguſtin. XII. contra Fauſtum, XXXIII. *Quæ eſt illa mulier plena fiduciæ, hoſtis tempora ligno transfigens, niſi fides Eccleſiæ, cruce Chriſti regna diaboli perimens?* Similia habet Origen. Homil. V. Vide *Gloſſ. Ordinar.* ad illum locum Salomonis: *mulierem fortem quis inveniat?*

Captivitas eſt depulſa.] Cæſo exercitu Siſaræ. Contra quem ipſi cœli pugnarunt. Quod & factum tempore M. Aurelii Imp. Vnde Legio Chriſtiana dicta κεραυνοβόλος. *Tertull.* Apol. Euſeb. V. Hiſt. 5. Idem accidit Theodoſio contra Eugenium pugnanti. De quo Claud. in III. Conſul. Honorii:

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis,
Obruit adverſas acies, revolutaque tela,
Vertit in auctores, & turbine repulit haſtas.
O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris,
Aeolus armatas hiemes, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad claſſica venti.

Cæſi ad internecionem hoſtes, ut ne cladis quidem nuncius ſupereſſet. Sed quod Philo Annianus dicit, cecidiſſe 997000. incredibile eſt. Addit Ioſephus: Βάρακος δὲ στρατεύσας ἐπ' Ἄσωρον Ἰαβῖνον τε ὑπαντήσαντα κτείνει, καὶ τοῦ στρατηγοῦ πεσόντος, καθελὼν εἰς ἔδαφος τὴν πόλιν.

XL. *annis.*] Hieronymus, Auguſtinus, Sulpicius, Nicephorus, Sigonius, volunt annos ſervitutum ſeorſim ſubduci ab annis Iudicum. Sed hanc ſententiam tueri non poſſunt, niſi exemplaria omnia Hebræa, Græca, Latina, III Reg. VI, I. ubi Salomo dicitur templum ſuum inchoaſſe anno 480. ab egreſſu filiorum Iſraël ex Ægypto, corrupta eſſe affirment. Ergo igitur anni ſervitutum comprehenduntur in annis Iudicum. Sicut ex Hiſtoria Deboræ & Samſonis manifeſte colligitur. Sic *Euſeb. Comeſtor. Lyra. Abulenſ. Genebrard. Torniell. Salianus*, Alii.

Madianitis.] Iudic. VI. Ioſeph. V. 7, 8. Et aliis Arabum gentibus Scenitis. Non enim alii erant Midianitæ illi, Iſmaëlitæ & Amalecitæ, quam quos poſtea Saracenos dixere, & Arabas vagos. Et in hac Midianiticæ ſervitutis hiſtoria, ad vivum nobis Scenitæ illi depinguntur, quemadmodum eos Ammianus accuratiſſime deſcribit. Ioſeph. Μαδιανῖται παραλαβόντες Ἀμαληκίτας τε καὶ Ἄραβας. Sciendum duplicem fuiſſe Madian. Vnam ad mare ru-

bebantur, afflictique malo servitutis divinum auxilium imploraverunt. Ita semper in secundis rebus immemores cœlestium beneficiorum, idolis supplicabant: in adversis, Deo. Unde cum reputare in animo soleo, populum, tot beneficiis Dei obligatum, tot cladibus, cum peccaret, coërcitum, expertumque & misericordiam & severitatem Dei, nequaquam emendatum: & cum semper veniam erroris acciperet, semper peccasse post veniam: nihil mirum videri potest, Christum ab his non esse receptum, cum jam inde ab initio toties in Domino rebelles deprehendantur: magisque mirum est, illis semper peccantibus, nunquam Dei, si quando eum imploraverunt, defuisse clementiam. Igitur cum eis, ut supra retulimus, Madianitæ dominarentur, conversi ad Dominum, misericordiam solitam flagitantes, impetraverunt. Erat in Hebræis Gedeon quidam nomine,

re rubrum. De hac non agitur hoc loco. Altera vicina Moabitis, juxta Arnon & Areopolin, cujus incolæ masculi omnes excisi sunt à Mose, Num. xxxi. Verum complures cladem metuentes, jam ante ad vicinas gentes profugerant, qui postea in Madian redierunt. Alii quoque vicini, Madian incolis vacuatam occuparunt, & Madianitæ imposterum dicti sunt. *A Lapide.*

Duro imperio habebantur.] Per septem annos. Iud. 6,1. Salmanticensis, *captivitas Madian duravit septem annos.* Seder Olam, *tradidit eos in manum Madian septem annis.* Vix ulla unquam gravior Israëlitas domi servitus afflixit. Iosephus: *Israëlitas in montana compulsos, campestri solo cedere coëgerunt. Qui speluncis & subterraneis ædificiis excavatis, quicquid hostium violentiam evadere poterat, intro receptum asservabant. Nam Madianitæ per æstatem facientes expeditionem, hieme agros colere Israëlitas permittebant, ut possent denuo labores eorum vastare. Itaque in perpetua fame ac egestate vivebant, nec jam ullum supererat præsidium, nisi in precibus ad Deum, & supplicationibus.* Plane simile artificium Alyattæ contra Milesios narrat Herodotus Clio.

Ita semper in secundis rebus.] Augustin. xviii, C. D. xiii. *Iudicum temporibus alternaverunt apud Hebræos, & humilitates laborum pro peccatis eorum, & prosperitates consolationum, propter miserationem Dei.* Addit deinde Sulpicius per excursum, haud mirandum esse si Iudæi Christum non receperunt, cum neque Deum receperint, cujus eximiam justitiam ac misericordiam toties experti fuissent. *Sigon.*

Madianitæ.] Quorum numen Baal-Peor, quod Saturnum, Iovem, Apollinem referebat. Baalphegor enim Priapus. Hic Sol. Vide Vossium 11. de Idol.

Gedeon quidam.] Qui & Ierubbaal Iud.

mine, vir justus, & charus Domino, acceptusque. Huic angelus, de campo messis domum revertenti, astitit: Dominus, inquit, tecum, potens in virtute. At ille, voce humili, non esse in se Dominum ingemiscebat: siquidem, quod populum captivitas premeret, virtutumque Domini, qui eos de terra Ægypti eduxerat, flens recor-

Iud. 7, 1. filius Ioas 6, 11. ex tribu Manasse ibid. 15. Cur Ierobaal eognominatus sit, caussa expressa Iud. 6, ℣. 32. *Drus.* Ophra pertinebat ad Ioasum patrem Gedeonis, quæ propterea Ophra Gedeonis vocaiur, & urbs ejus. Iud. VIII, ℣. 27. Ambo erant ex familia Abiezer: unde Ioas vocatur Abiezrita. Familia ista nomen accepit, à quodam Abiezer 1 Paral. VII, 18. Male igitur Hieronymus, *patrem familiæ Ezri.* Nam familia hæc vocatur familia Abiezer, non familia Ezri. *Idem ad Iud.*

Huic Angelus.] In somnio hoc factum putat Maimonides. Angelus ille ℣. 14. dicitur יהוה. Ex quo patet, eum fuisse Angelum federis, id est, Christum. *Ioseph.* Φαντάζεται δ' αὐτῷ παρεστὼς νεανίσκου μορφῇ.

De campo messis domum revertenti.] Ῥαβδίζων σῖτον ἐν λήνῳ. Addit Iosephus non ausum eum propter hostes propalam hoc in area facere. *Drus.* Alioqui in Palæstina, ut & in Italia hodie, boves triturabant segetes, eas ungulis calcando. Sed Gedeon flagello trituravit, quia secreto & festinanter id fecit, eademque de caussa id fecit in torculari, quod erat in loco plano, & forte in horreo, ut vult Vatablus. Ebræi fabulantur, patrem ejus prius excussisse frumenta. Ipsum autem dixisse ei: *Pater senex es tu. Abi ergo domum, quia non potes fugere si Madianitæ venerint; ego decutiam frumenta.* Ob hoc dictum, quia stabilivit legem, *Honora patrem,* meruit esse Index. Vide Kimchium.

Potens in virtute.] Ambiguum est. Tam enim accipi potest de Deo, quam de Gedeone. De Deo videtur accepisse Augustinus, referens, *potens de fortitudine:* quod noster dixit, *potens in virtute.* De Gedeione autem Hiero. qui vertit, *virorum fortissime:* & aliis qui transtulir, *miles strenue.* Cæterum in LXX. est ἰσχυρὸς δυνάμεων: in aliis, quos Sulpicius secutus, est δυνατὸς ἰσχύϊ, potens robore, sive, quod idem, virtute. Nam virtus etiam pro robore sumitur. Verba Sulpicii accommodari possunt ad Gedeonem, si adverbium subandias vocandi, ut dicat, *ô potens virtute.* Idem sentiendum de Augustini declaramento seu interpretamento, quod superius adduxi. In fonre גבור החיל, quod non male redditur *miles fortissime.* Nam גבור miles: proprie robore valens. *In virtute* Græce diceretur, ἐν δυνάμει. Sic Κύριος δυνάμεων, *Dominus virtutum.* Locus est. Iud. VI, 2. *Drus. Ios.* Εὐδαίμων καὶ φίλος τῷ θεῷ.

Non esse in se Dominum.] Id est, spiritum Domini, qui est spiritus fortitudinis & roboris, quo donatus fuit & Iephthe, cum ad populi ducatum vocaretur. Cæterum in Ebræo legitur. *Est Dominus nobiscum?* quod pronuntiatione juvandum, ac si diceret, Estne Dominus nobiscum? Græci habent, εἰ ἔστι Κύριος μεθ' ἡμῶν; si est Dominus nobiscum? Quasi dicat, minime. Vide sequentia. *Drus.* Hoc, *inquit*, meæ felicitatis argumentum est maximum, quod torculari uter pro area. *Ioseph.*

Flens.] Hoc de suo adjicit ex conjectura. *Drus.*

In

recordabatur. Tum angelus: Vade, inquit, in hoc ſpiritu, quo locutus es, & populum de captivitate eripe. Ille vero abnuere, ſe infractis ſuorum viribus, cum ipſe minimus eſſet, tantum onus ſuſcipere Perſtare contra Angelus, ne dubitaret poſſe fieri, quæ Dominus loquebatur. Perfecto igitur ſacrificio, dirutaque ara, quam Baa-

In hoc ſpiritu.] Ἐν τῇ ἰσχύϊ σοῦ, in virtute aut fortitudine tua. *Idem.*

Se infractis ſuorum viribus.] Locus haud dubie corruptus. Quid enim eſt: *abnuere, ſe infractis ſuorum viribus, tantum onus ſuſcipere.* Ergo vel delendum *ſe*, vel tranſpoſitæ *ſe* & *in*. Vt ſcripſerit Sulpicius: *abnuere, in ſe, fractis ſuorum viribus, tantum onus ſuſcipere.* Horn.

Cum ipſe minimus eſſet.] Textus: ואנכי הצעיר בבית אבי. Καὶ ἐγώ εἰμι μικρότερος ἐν οἴκῳ πατρός μου. Ante quæ verba, ἰδοὺ ἡ χιλιάς μου ἠσθένησεν ἐν Μανασσῇ. Seorſim ab aliis vertunt אלפי ἡ χιλιάς μου; atque hinc eliciunt Gedeonem in ſua tribu chiliarchum fuiſſe. *Druſ.* Chiliadis militaris mentio eſt in Libro Iudicum VII. & apud Micheam: *Et tu Bethlehem parvulus es, ut ſis in millibus.* Id eſt, ut Chiliadem & Chiliarchum creare poſſis. *Sigon.* אלפי *Hieron.* Familia mea, משפחתי. *Ioſephus:* Ἀδυνάτως ἔχειν ἔλεγε. τήν τε γὰρ φυλὴν ἐξ ἧς ὑπῆρχε, πλήθους ὑστερεῖν, καὶ νέον αὐτὸν εἶναι, καὶ τὴν πραγμάτων ἐπινοίας ἀσθενέστερον.

Contra Angelus.] Ὁ δὲ θεὸς αὐτὸς ἀναπληρώσειν τὸ λεῖπον ἐπηγγέλλετο. *Ioſephus.*

Perfecto igitur ſacrificio.] Idem volunt Auguſtinus Quæſt. XXXI. Theodoretus & Abulenſis. Verior ſententia, Gedeonem obtuliſſe panem & carnes Angelo, non ad ſacrificium, ſed ad prandium. Neque enim ipſe ex tribu Levi, ut ſacrificare poſſet; & Prophetam primo aſpectu, quia humana forma, eſſe putabat. Deinde carnes coctas attulit, quod ſacrificio demum peracto fieri oportuit. Et מנחה nunquam ſacrificium carneum, ſed bene farreum notat. Denique Gedeonem non cogitaſſe de ſacrificio, patet ex eo, quod non erexit altare, non attulit ligna & ignem: multo minus præſcivit Angelum virga ſua ignem eliciturum quo carnes cremarentur. Ita *Procopius, Cajetanus, Arias, Serarius.* Alii.

Dirutaque ara.] Fuit prope lucum. Quæ loca, præcipue in Oriente, magna religione culta ſunt. Lucus אשרה. Inde Ἄσκρα Heſiodi patria. Eo enim primo omnium pervenit Cadmus; ibique proculdubio lucum conſecravit. Colebant etiam unam ſæpe arborem. Qualis illa Platanus Theocriti, quæ Helenæ ſacrata fuit. *Heinſius.* Hieronymus ad cap. VII. & XXXII. Ieremiæ: *Hic gentilitatis error omnes provincias occupavit, ut ad capita fontium lucoſq; amœniſſimos, victimas immolarent, & omnis pravæ ſuperſtitionis religio ſervaretur.* Tales lucos violare & exſcindere ſummum nefas creditum. Si hoc facerent, ſecures in ſua membra redituras. Lucanus III. de luco quem Cæſar exſcindere parabat:

Sed fortes tremuere manus, motique verenda
Majeſtate loci, ſi robora ſacra ferirent,
In ſua credebant redituras membra ſecures.

Horn.

Baalis idolo Madianitæ sacraverant, ad suos profectus, castra castris hostium contulit. Sed Madianitis etiam gens Amalech se conjunxerat. Gedeon vero non amplius quam ad triginta & II. millia exercitum paraverat. Sed priusquam confligeret, Deus ad eum locutus est, nimiam esse hanc multitudinem, quam in prælium vellet educere: Hebræos pro solita perfidia, eventum pugnæ non Deo, sed virtuti suæ daturos. itaque daret volentibus discedendi potestatem. Quod ubi populo divulgatum, XX. *&* IIↄ. *à castris recesserunt. Sed ex* X. *millibus, quæ resederant, admonitus à Domino, non am-*

Quam Baalis Idolo.] בעל commune Deorum in Oriente nomen. Chaldæi contractius בל dicebant. Ios. XLVI, 1. Vnde Græcis Βῆλος. Origo Idololatriæ à Nino. Quippe hic patrem suum Nimrodum, sub Beli nomine, inter Deos retulit, posita ei statua. *Hieron.* in Ezech. XXIII. *Idolum Baal sive Bel, &, ut apertius dicam, Beli, Assyriorum religio est, consecrata à Nino, Beli filio, in honorem patris.* Idem in Oseæ cap. II. tradit. Baal autem Saturnum, qui Sol, denotat. Vnde & Phœnicibus vocabatur Beelsamen. *Sanchoniatho:* Ἥλιον γὰρ θεὸν ἐνόμιζον μόνον, οὐρανοῦ κύριον, Βεελσάμην καλοῦντες. Euseb. 1. προπ. 7. De quo vide Magni Vossii libros de Orig. & progressu Idololatriæ. Haud dubie vero ara hæc Beelsameni, Deo Phœnicio, ab Ophratæis erecta fuit.

Madianitæ sacraverant.] Quærendum unde habeat. Nam ex textu non potest aliud colligi, quam hanc aram à civibus Gedeonis fuisse sacratam, quem propterea quod eam destruxisset, ad necem quærebant. Historia refertur Iud. VI. 30. *Drusius.*

Ad suos profectus.] Ioseph. tradit eum hanc rem cum quibusdam juvenibus communicasse: διηγέρμενος ὁ Γεδεὼν λοιποῖς τῶν νέων, ἐπιστεύετο. In textu sacro dicitur *assumsisse decem viros de servis suis.* Horn.

Castra castris hostium contulit.] Nam Madianitæ Iordanem transgressi, castra posuerant in valle Iezraël. Gedeon quoque, collecto fortissimo exercitu, se iis, pugnaturus, objecit. Παραγγέλλει πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἑτοῖμον ἦν τὸ στρατιωτικόν. *Ioseph.*

Etiam gens Amalec.] ובני קדם. Id est, variæ Arabum gentes. Nam illa Arabiæ pars, respectu Israëlitidis, ad Orientem erat. בני קדם proprie sunt Keturæi. *Horn.*

Ad triginta & II. millia.] Certum ex Iud. VII, 3. triginta duo millia fuisse. Quocirca male adjecit (ad) præpositionem, quæ hic circiter denotat, ut in illo Terentii, *quasi talenta ad quindecim coëgi.* Sic infra, *Nam fere ad* LXX. *erant*, cum historia narret LXX. fuisse. *Drusius.*

XX. *& II. millia.*] Sic audacter emendavimus. Prius erat in libris, XX. cIↄ. *à castris recesserunt.* Vide Iud. VII, 3. *Idem.*

Ex X. millibus.] Μυρίων ἀνδρῶν. *Ioseph.*

Quam

amplius quam trecentos tenuit: reliquos ab armis dimisit. ita media vigilia castra hostium ingressus, jussis omnibus tuba canere, magnum terrorem injecit: neque cuiquam resistendi animus fuit, turpi fuga, quo quisque potuit, dilapsis. Sed occurrentibus omni ex parte He-

Quam trecentos retinuit.] Ergo uni militi Gedeonis oppositi fuerunt ccccl. Madianitæ. Quia in exercitu Madian fuerunt 135000. hominum: in exercitu Gedeonis 300. Divide 135000. per 300. & produces 450. *Buchol.* Vide Gregorium l. xxxi, c. 32. Elegit autem eos qui lambebant aquas. Quod formidinis & mollitiei. Iosephus: Ὅσοι δ' ἂν ἀποδυσπετοῦντας καὶ μετὰ θορύβου πίνοντες τύχοιεν, τούτοις νομίζειν ὑπὸ δειλίας τοῦτο πάσχειν καὶ καταπεπληγότας τοὺς πολεμίους. Ita non numerum tantum ad tertiam primum partem: deinde hanc tertiam ad minus parte tricesima, redigere voluit Deus; sed simul eos sibi assumere, de quorum virtute minima spes erat. Et hi trecenti, non quasi cohors Leonidæ, sed homines ingenio trepidi, cxxxv. hominum millia disjecerunt. *Grotius. Abul.* Contra alii censent lambentes electos præ illis qui curvato genu biberant, quasi temperatiores & tolerantiores sitis; & qui obiter ac cursim, more canum lambentes, ad prælium festinarent. *Lyra, Arias, Serarius.*

Media vigilia.] Media vigilia incipiente, sive in principio ejus. Iud. vii, 19. Iosephus hic habet, *circa quartam vigiliam*, & ejus interpres Rufinus, *circa primam*. Mirum unde hæc varietas. De vigiliis vide quæ notavimus Observat. lib. 10, cap. 10. Quibus addo, tres vigilias etiam à Macrobio statui, his verbis: *Nox in tres vigilias distribuebatur, vigilia vero in quatuor horarum spatia.* Manahem Ricinensis vigiliam mediam appellat *custodiam secundam, quæ media nocte*, tertiam autem definit, in qua homo fabulatur cum uxore sua. Videndus R. David & Psalm. lxiii, 7. Cæterum vespertinæ & matutinæ vigiliæ mentio apud Paraphrasten Chaldæum. *Drus.*

Castra hostium ingressus, jussis omnibus tuba canere.] Simili stratagemate Hannibal à Q. Fabio Max. ad Casilinum obsessus, eum elusit. Nam duobus boum millibus ad cornua singulorum faces accensas alligavit, itaque eos impulit in montes à Romanis insessos. *Livius* Dec. iii. lib. ii. Similia recenset *Iulius Frontinus* ii. de Strateg. 4. Falisci & Tarquinienses, compluribus suorum in habitu Sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbaverunt. Idem Vejentes & Fidenates, facibus arreptis fecerunt. Vide & iii, 8.

Magnum terrorem.] Ταραχὴ δὲ λαμβάνει τοὺς ἀνθρώπους ὅτι πε ὑπνοῦντας καὶ δείματα· νυκτὸς γὰρ ἦν, καὶ ὁ θεὸς τοῦτ' ἤθελεν. ἐκτείνοντο δὲ ὀλίγοι μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων, οἱ δὲ πλείους ὑπὸ τῶν συμμάχων, διὰ τὸ τῇ γλώσσῃ διαφωνεῖν. ἅπαξ δὲ καταστάντες εἰς ταραχὴν, πᾶν τὸ προστυχὸν ἀνῄρουν, νομίζοντες εἶναι πολέμιον. *Iosephus.*

Occurrentibus omni ex parte Hebræis.] Conclamantes autem viri Israël & Naphthali, Aser, & omnis Manasse, persequebantur Madian. *Iudic.* vii. Occuparunt etiam vada Iordanis ad Abelmeholam & Bethbatam, quæ Tremellio & Scaligero Bethabara est, cujus mentio fit Ioh. 1, 28. Serarius diversa loca fuisse putat.

I 4 Re-

Hebræis, passim fugientes cadunt. Reges Gedeon persecutus ultra Iordanem, comprehensos neci dedit. Ea pugna centum & XX CIↃ. ex hostibus cæsa, XV. capta traduntur. Tunc consensu omnium, Gedeoni, ut princeps populi esset, delatum. Quod ille aspernatus, communi

Reges.] Iud. VIII. Quorum duo fuerunt, Zebee & Salmuna. Oreb & Zeb, non Reges erant, sed Principes Madian, & in fuga interfecti, nomen ab infelici exitu, locis indiderunt. Cæternm ex textu sacro patet, jam tum temporis, Lunulas Arabum insignia fuisse. Ita enim interpretantur Iudæi שהרונים Zebæ & Salmunæ. Originem traxerunt, non ab Hegiræ Mahummedicæ memoria, ut Scaliger vult, quæ bidno post verum Lunæ coitum, corniculante jam Luna accidit: sed à Diis veterum Arabum, Vrania, Alilat, Astarte, Cabar, qui omnes Venerem seu Lunam notabant. Vnde summis turrium & Meschitarum fastigiis impositæ Lunulæ. *Seldenus.* Inaures quoque, dicatas alicui fictitio numini, habebant. Qui mos olim Syrorum, & per Syro-Phœnicas in Africam venit. De quibus Augustin. Epist. LXXIII.

Persecutus ultra Iordanem.] Ex clade Iezreelitica XV. millia (non ut *Ioseph.* XVIII.) evaserant trans Iordanem, jamque pervenerant Carcariam, quod est castellum unius diei itinere à Petra distans. LXX. *Chaldæus. Hieronym.* in Locis. Porro Gedeon non recta via, sed à tergo eos, per Arabum Scenitarum regionem, ne evadendi locus esset, adortus est. Illi autem, velut nullo periculo, securi agebant. *A Lapide.*

Neci dedit.] Ad ulciscendam necem fratrum suorum, quos hi Reges in spelunca Thaboritica interemerant. Nam alioqui eos occidere non tenebatur illius præcepti vi, quod Num. XXXI, 17. datum. Hoc enim temporarium erat, quod Num. XXV. cædem Regum filio commisit, ut gladium in hostes patriæ suæ stringere disceret, regiò initiatus sanguine. *Menochius.* Sed illi maluerunt ipsius Imperatoris manu eadere. In quo haud parva victis consolatio:

Aeneæ magni dextra cadis.

Centum & XX CIↃ ex hostibus cæsa.] Primo prælio nocturno, apud Iezreēlē. Quod Abulensis cum victoria Iosaphati II Paral. XX. comparat. Multisque nominibus præferenda est gloriosissimæ pugnæ Lacedæmoniorum ad Thermopylas. *A Lapide.*

XV. capta traduntur.] Miror quis hoc persuaserit Sulpicio. Cæsi enim, ut ex Iud. VIII. II. patet. Multos fuga tum evasisse, haud dubitandum, quia & duo Reges ex fuga retracti: sed tot millia capta, absonum. Iosephus, more suo audacter: ἅπαντας διέφθειρε τοὺς πολεμίους. Et mox, sui oblitus, non nisi CXX. millia utroque prælio cæsa vult. Quæ mira incogitantia & supinitas est. *Horn.*

Consensu omnium, Gedeoni, ut princeps populi esset.] Atqui jam à Deo constitutus princeps erat. Non ergo Israëlitæ judicem eum, sed Regem creant. Id est, Regnum ipsi, posterisque ejus, hæreditarium offertur. *Estius.*

Quod ille aspernatus.] Non Ducatum, sed Regnum, & quidem hæreditarium. Nec verum, quod Sulpicius dicit; *communi jure cum civibus vivere, quam præesse suis, maluit.* Nam utique præfuit. *Iosephus:* Γεδεὼν δὲ τὴν ἀρχὴν ἀποθέσθαι βουλόμενος, βιασθεὶς ἔχειν αὐτὴν ἐπ᾽ ἔτη τεσσαράκοντα, βραβεύων αὐτοῖς τὰ δίκαια, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν, ἐπ᾽ αὐτὸν βαδιζόντων. κύριά τε πάντα ἦν τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ τελεσμένα. Ergo igitur rejecit à se regnum

muni jure cum civibus vivere, quam præesse suis, maluit. Depulsa igitur captivitate, quæ septem annos populum continuerat, pax per XL. *annos fuit. Sed defuncto Gedeoni, filius ejus Abimelech, ex concubina ortus, fratribus interemptis, pessimis quibusque consentientibus, & maxime Sichimorum principibus operam ei navantibus, regnum occupavit. Isque discordiis ci-*

gnum populi arbitratu, & in hæreditatem oblatum. Vnde dicit: *Dominabitur vobis Dominus*, id est, is vobis Principes designabit. Quod quamdiu faciebat Deus, Regem populus suopte arbitratu facere non debebat 1 Sam. VIII, ℣. 7. multoque minus uni se familiæ subjicere. *Grot.*

Pax per XL. *annos fuit.*] Imo tantum per XXXIII. Nam VII. anni servitutis sub his XL. more solito, comprehenduntur. *Horn.*

Abimelech.] Iud. IX. Ioseph. V, 9. Nomen hoc proculdubio ex materna ambitione impositum; quæ filium occulte in spem regni educabat. Erat enim insolens, & inter tot fratres majoris dignitatis, merito suspectum. *Idem.*

Ex concubina ortus.] Id est, uxore secundaria. Cui nomen fuisse Druma Iosephus tradit: Νόθος δ' εἰς ἐκ παλλακῆς Δρύμας. Vbi verum non est, quod νόθον vocat. Nam filii ex concubinis nati, quanquam non cernerent hæreditatem paternam ex asse, legitimi tamen filii, haudquaquam spurii, dicebantur. *Horn.* Non erat eo tempore vetitus concubinatus: neque concubina à matrona, nisi dignitate, distabat. Solebant autem sumi de ancillis, aut de humilioribus fœminis. *Grotius.*

Fratribus interemtis.] Quorum LXX. fuerunt. Sic enim Scriptura, rotundo numero, loquitur. Alias tantùm erant LXIX. Nam Iothan, septuagesimus, effugerat. Imo tantum LXVIII. si Abimelechum iis annumeres. Interemit eos, barbara crudelitate, super unum lapidem. Quem Arias censet fuisse altare, ab Abimelecho Baal-Berith Idolo gentili dicatum, erectumque eodem loco, quo ante Gedeon sive Ierubbaal, aram Baalis destruxerat. Abulensis putat Abimelechum non hostis, sed judicis personam sustinere voluisse; atque ita, tanquam facinorosos, publico supplicio affectos. Similes fratricidæ fuerunt Ochus Persarum Rex, qui LXXX. Phrahates Parthorum, qui XXX. fratres interemerunt. Et solemnis illa in Oriente barbaries. Adeo verum quod Poëta dicit, omne regnum *impatiens consortis* esse. *Horn.*

Pessimis quibusque consentientibus.] Conduxerat enim sibi latrones, *quos manus, atque lingua, perjurio, & sanguine civili alebat: postremo omnes quos egestas, flagitium, conscius animus exagitabat.* Quo satellitio stipatus, velut alter Catilina, In perniciem Reipublicæ grassabatur. *Horn.*

Sichimorum principibus.] בעלי שכם sunt cives illius urbis, qui & אנשי שכם, ἄνδρες Συχὲμ, quod in Hieron. & LXX. *Ionathan:* Habitatores Sichem. Intelliguntur autem primarii cives, & qui Magistratum gerebant. *Drus.* ad Iud. Facile autem hos, in sceleris sui societatem, callidus Tyrannus traxit, sanguine & affinitate iis junctus. Quippe ea urbe maternum genus ducebat.

Regnum occupavit.] Constituerunt Sichemitæ Regem Abimelech, juxta quercum quæ stabat in Sichem. Hanc quer-

civilibus exercitus, cum suos bello premeret, turrim quandam, in quam se amisso oppido fugientes receperant, expugnare aggressus, dum incautius subit, saxo à

quercum Masius & Seratius putant eam fuisse ad quam Abrahamus altare constituit Gen. XII. ỳ. 6. Sic fuisset annosa quercus:

(nos.

Religione patrum multos servata per an-

Quicquid sit, locus erat, ubi solennes conventus suos, & comitia Magistratui creando, exercebant Sichemitæ. Vide Interpr. Hinc patet Abimelechum non fuisse Israëlis Iudicem & Principem: utpote nec à Deo, nec populo, sed à paucis Sichemitis, civibus suis, electum & vi intrusum Tyrannum. Vnde nec tribus Iuda, nec cæteræ eum acceptasse leguntur. Hinc & ipse duntaxat in Sichem regnavit. *A-Lapide.* Falso autem commentus fuerat, LXX. fratres suos, pari potestate, regnum affectare vel Principatum. Vnde commendata Monarchia, facile Sichemitas, occulto ut videtur Gedeonis odio flagrantes, in partes suas traxit.

Discordiis civilibus exercitus.] Misit Dominus spiritum pessimum inter Abimelech & habitatores Sichem, qui cœperunt eum detestati. Lib. *Iud.* In Hebræo est ויבגדו rebellarunt. Rebellionis author fuit, usus populi odio & abalienatione, Gaal Princeps Sichemitarum, & Abimelechi æmulus. Vnde factum ut Sichemitæ eum urbe sua, tanquam crudelissimum Tyrannum, pellerent. *Ioseph.*

Cum suos bello premeret.] Sichemitas. Quorum urbem, ex insidiis, & proditione Zebuli, captam, solo æquavit. Καὶ Σικιμῖ‹ται› πάντες οὕτως ἀπώλοντο. Ruinas sale consevit, ad sterilitatem solo inducendam. *Virgil.* II. Georg.

Salsa etenim terra est, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix. —

Reliquias cum turri, in quam se receperant, concremavit. Hoc successu elatus, arma terroremque nominis sui late circumtulit, quicquid restaret tribuum, Tyrannidi suæ adjecturus. *Iosephus.*

Turrim quandam, in quam se amisso oppido.] תבץ. *Ioseph.* ἦλαυνεν οὖν ἐπὶ Θήβας. Putavit igitur nomen ejus oppidi fuisse Thebas. Quarum Eustathius novem recenset. Thebes autem urbs fuit in tribu Manasse, in finibus Neapoleos, pergentibus Scythopolin, quasi in decimo tertio ejus lapide. *Hieronym.* & *Euseb.* Fuitque alia à Theba, ex qua oriundus Elias Prophera, cognomen Thesbitæ tulit, uti contra Lyranum iidem docent.

Saxo à muliere ictus periit.] Iuste lapide percussus interiit, qui super lapidem LXX. fratres occiderat. Sic regula à muliere dejecta misere Argis periit Pyrrhus Rex Epirotarum. *Plutarchus.* Hermannus quoque Saxonum Rex, arcem oppugnans, saxo à fœmina dejecto interemtus est. *Aventinus* v. Vnde Lacedæmonii, ut author est Plut. in Sylla, τειχομαχίας improbarunt, quod in illis, vel à muliere interficeretur vir fortissimus. Seneca Hercule Oeteo:

O turpe fatum! fœmina Herculeæ necis
Auctor feretur? —

Ad quam infamiam declinandam, maluit Tyrannus Abimelech, manu armigeri sui cadere. Ὁ δὲ τοιαύτην ὑπὲρ τῆς εἰς τοὺς ἀδελφοὺς παρανομίας ποινὴν ἐξέτισε, καὶ τῆς εἰς Σικιμίους αὐτοῦ πεπλημμελημένων. *Ioseph.* Nec tamen effugere potuit, quin Ioab diceret: *Quis percussit Abimelech filium Ierubbaal? Nonne mulier misit super eum fragmen molæ de muro, & interfecit eum in Thebes?* II Reg. XI, 21.

Tho-

à muliere ictus periit, cum triennio imperium tenuisset. Huic successit Thola, qui duobus & XX. annis regno potitus est. Post huic Iair fuit, qui cum æque viginti & duos annos principatum obtinuisset, populus, relicto Domino, idolis se mancipavit. Obque id Israëlitæ subacti sunt ab Allophylis & Ammonitis, duoque de XX.

Thola.] Iudic. x. Ita Sigon. Giselin. Drusius. Editio Elzevir. Cholias. Quod haud dubie corruptum, & præter mentem authoris, cum nec LXX. nec Latinus eum ita vocent. *Horn.* Fuit consobrinus Abimelech, utpote filius Phua, qui erat frater Gedeonis. Sed quia Gedeon ex tribu Manasse, Phua ex Issachar, pater fuisse fratres uterinos duntaxat, ita ut mater eorum nupserit Ioas Manassensi, ex eoque genuerit Gedeonem: deinde nupserit alteri viro è tribu Issachar, ex eoque genuerit Phua patrem Thola. Sic Augustinus & alii. Videtur electione populi creatus Iudex. Nam Dei hic nulla fit mentio. *Abul.* Sic & à populo electi Iudices Iephte, Absan, Ahialon & Abdon. Nimirum Hebræi ob merita Gedeonis, voluerunt ex ejus prosapia creare judicem: cumque filii omnes ejus exstincti essent, acceperunt consobrinum & Tholam. *A Lapide.*

Duobus & XX. annis regno potitus est.] Sic Eusebius. Hebræi, LXX. & Latinus XXIII. annos. Nihil præterea de illo tradunt sacri Annales, nisi quod vixerit ac sepultus sit in Samit montis Ephraim. Quod additur, quia alia in tribu Iudæ. Iosuæ XV. 41. *Menochius.*

Post hunc Iair fuit.] Non hic est ille de quo Num. XXXII. 41. Sed alius, Segubi filius, indicatus etiam I Paral. II, 22. *Grot.* Fuit Galaadites, ac proinde ex tribu Manasse, quæ trans Iordanem in Galaaditide habitabat. Vnde & oppida, quibus filii ejus XXX. præfuerunt, erant in tribu Manasse. *A Lapide.* Ex quo videri possit hunc Iairum absoluto quodam Dominio Israëli præfuisse, quia oppida filiis suis dedit, quæ & à nomine ipsius dicta fuerunt Havoth Iair, *villa Iair.* Potest tamen etiam dici, Iairum sic præfecisse filios suos istis civitatibus, sicut legitur & Samuël præfecisse suos filios I Reg. VIII. cum nuda potestate judicandi, non autem dominandi. *Estius.* Sepultus est in Camone Galadenes. *Ioseph.*

Idolis.] Baalim & Astharoth, Diis Syriæ ac Sidonis, & Moab ac filiorum Ammon, & Philistim. Iud. x. 6. Cæterum hi omnes populi Solem imprimis, sub alio atque alio nomine coluerunt. Syris ac Sidoniis dicebatur generali nomine בעל, *Dominus.* Palmyrenis Ἀγλιβῶλος, *Orbis Dominus.* Accaronitis בעלזבחים, *Dominus sacrificiorum*, pro quo Israëlitæ contemtim dixerunt בעל זביב, *Dominus muscæ.* Ammonitis Moloch & Milcom. In cujus numinis honorem liberi per ignem traducebantur. Quæ non erat crematio liberorum; sed februatio, hoc est, purgatio quædam, qua per spatium inter duos ignes intermedium, à Camaris Sacerdotibus, vel ipsis etiam parentibus, ducebantur infantes. In magnis tamen angustiis fuit etiam vivi-comburium. Sed de his, quæ ad gentilium Idololatriam spectant Vossius, de *Idolol.* prolixe. Vide & Rambam III. More Neb. XXXVII.

Ammonitis.] Male. Nam fuerunt filii Ammon. Qui diversi ab Ammonitis. *Drus.* Quod tamen subtilius quam solidius. *Horn.*

Duoque de XX. annis.] Hi XVIII. anni comprehendi nequeunt sub annis Iephtæ. Hic enim tantum sex annis præfuit. Quocirca Serarius vult illos omnino

xx. annis sub eorum imperio fuerunt. Quo tempore eis Dominum invocantibus, divinum scilicet responsum redditum est: Simulachra potius invocarent, se non ultra misericordiam ingratis præstiturum. At illi flentes culpam fateri, & precari veniam, abjectisque idolis Deum implorantes, negatam licet misericordiam impetraverunt. Igitur Iepta duce ad libertatem armis vindicandam frequentes conveniunt: missis prius ad Amon regem legatis, ut finibus suis contentus, bello abstineret. At ille, prælium non abnuens, aciem instruxit. Tum Iepta, prius quam signum pugnæ daretur, vovisse dicitur, si prospere pugnasset, eum qui sibi pri-

omnino addendos annis cæterorum Iudicum. Sed hoc fieri non potest. Quare comprehendi debent annis Iairi qui præfuit XXII. annis, sub cujus imperio defecerunt. *A Lapide.*

Simulacra potius invocarent.] Sarcasmus, similis illi Deut. XXXII. *Vbi sunt Dii eorum in quibus habebant fiduciam? Surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant.*

Iepta.] Scriptura hæc à scribis est, non à Sulpicio, qui sine dubio Iephtha vel Iephthe scripsit, ita poscente prisca consuetudine. *Drus.* Fuit Galaadites. Ideoque non ex tribu Gad, ut Abulens. & Cajetan. vult, sed Manasse. Manassenses enim passim vocantur Galaaditæ, non Gaditæ, etsi & ipsi partem legionis Galaad occuparent. *Perer. Serar.* Fuit tamen etiam patris ejus nomen Galaad, ut ex textu patet; qui eum ex אשה זונה, quod sive meretricem, aut γυναῖκα πόρνην, cum Hellenistis, sive couponam interpretari licet, suscepit. Erat enim natus ex אשה אחרת, fœmina vel alterius tribus, vel alienigena. Quorum prius Iosephus adstruit, posterius Saidus Batricides, cujus verba sunt, وكان ابن امراة سراقة, *& fuit filius mulieris Saracenæ.* Vide Seldenum de Successf. I, 10.

Ad Ammon Regem.] Veritas historiæ postulat, *ad Regem filiorum Ammon.* Sic est etiam in LXX. consentientibus libris Hebræis & Latinis, πρὸς βασιλέα υἱῶν Ἀμμών. Iud. 11, 12.

Legatis.] Casus hic erat. Sihon Rex bello occupaverat urbes aliquas Moab & Ammon. Moses eo occiso, urbes illas Hebræis dat. Queritur igitur Rex Ammon de injuria sibi facta, terramque suam ab Hebræis reposcit. Patet autem ex hac concertatione, eundem vel tunc, vel tempore Mosis, Ammonitarum & Moabitarum Regem fuisse, quod Lyra vult, vel socias saltem ac federatas eas gentes. De jure præscriptionis, vide Grot. II. de Iure Belli IV. Extra controversiam est, si jus gentium respiciamus, quæ hostibus per nos erepta sunt, ea non posse vindicari ab his qui ante hostes nostros ea possederunt, & bello amiserunt: quia jus gentium hostes primum Dominos fecit, dominio externo, deinde nos. Quo jure, inter alia, tuetur se Iephthes contra Ammonitas. *Idem.*

Hostiam Deo dandum.] והיה ליהוה עולה

primus reverteni obvius fuiſſet, hoſtiam Deo dandum. Ita victis hoſtibus, cum domum rediret, filia ei obviam fit, quæ patrem exceptura victorem, cum tympanis & choris, læta proceſſerat. Tum Iepta conſternatus, dolore conſciſſis veſtibus, indicat filiæ voti neceſſitatem. At illa, non fœminea conſtantia, mori non recuſans, duos tantum tamen menſes, vitæ ſpacium, petit, ut æquales ſuas prius videret. Quibus actis, ultro ad patrem rediit, votumque Domino reddidit. Iepta principatum ſex

והעליתיהו עולה. Quod transferendum: *Erit Domino, aut adſcendere faciam holocauſtum.* Nempe ſi id animal holocauſti ſit capax. Id quod non niſi ex bubus, avibus, capris, turture, columba, fieri poterat. Quid ſi aſinus aut canis occurriſſet, debuitne holocauſtum fieri? non ſane. Ergo nec humani generis quicquam: ſed dedicandum id ad ea miniſteria quæ homines Deo exhibent, puta in Sanctuario, ſi mas eſſet. Si fœmina, ad preces, vini abſtinentiam, & vitam μονάζουσαν. Cœlibatus ſub cuſtodia, fœminis indicti, exemplum habes II Sam. XX, 3. *Grotius.* Simile Idomenei votum fuit, de quo Servius ad III. & XI. Æneïdos: *Idomeneus Cretenſium Rex in tempeſtate devovit; Diis ſacrificaturum ſe de re quæ primum occurriſſet. Contigit ut filius ejus primum occurreret: quem cum immolaſſet, ut alii vero, immolare voluiſſet, & poſt orta eſſet peſtilentia, à civibus pulſus eſt regno.* Simile votum Alexandri M. deſcribit Aldrovandus in Aſino.

Filia.] Μονογενής. LXX, & Ioſeph. Aquila μονογενής. Ei nomen fuiſſe Scilam Philo Annianus tradit.

Cum tympanis & choris.] *Sed quia Sacerdotes eorum tibiis & tympanis concinebant.* Tacitus de Iudæis. Solebant autem puellæ ἐπινίκια canere, ut ex XV. Exod. & I Reg. VI. 6. colligitur. *Menochius.*

Voti neceſſitatem.] Quod impium, ſtultum, & parricidiale. Ita *Ambroſ. Auguſtin. Chryſoſt.* & alii Patres ac Rabbini. Cæterum ſolvi hoc voto Iephthe per ſummum ſacerdotem potuiſſet, pecuniæ ſumma. Targum: *Iephthe non interrogavit Phinees Sacerdotem. Quod ſi conſuluiſſet eum, potuiſſet redimere filiam æſtimatione pecuniæ.* Kimchi: *Dixit Phinees,* Ipſe indiget mei, veniat ad me. *Iephthe autem, caput principum Iſraël,* Egone ibo ad eum? *In iſta contentione periit puella.*

Mori non recuſans.] Sulpicius in eorum ſententia eſt, qui immolatã putant. Quæ communis patrum opinio, Auguſtin. Hieron. Ambroſ. Tertull. Chryſoſt. Origen. Nazianz. Theodor. Bedæ. Procop. Et ex recentioribus Ruperti, Abul. Saliani, Tornielli, Suarez, Leſſi, Azor. & aliorum. Vide Serarium. Contra Rabbini quidam, quos ſecutus eſt Lyra, & pleriquc Orthodoxorum hodie ſequuntur, non immolatam, ſed Deo perpetua virginitate conſecratam putant. Quia nimirum fides Iephtæ prædicatur Hebr. XI, 32.

Ut æquales ſuas prius videret.] ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי. *Et plangam virginitatem meam cum ſodalibus meis.* Quod frigide Sulpicius reddidit.

Votumque Domino reddidit.] Rabbini tradunt Phinees noluiſſe Iephtham voto ſolvere, & hac de cauſa שביכה, id

 eſt,

sex annis tenuit. Huic Esebon successit, & tranquillis rebus exacto imperio, anno septimo decessit. Postque eum Allon Zabulonites annis X. *itemque Abdon annis* VIII. *rerum potiti, pacis tempore nihil, quod historia loqueretur, ediderunt. Rursum Israëlitæ ad idola con-*

ver-

est, Numinis Majestatem atque præsentiam ab eo recessisse. *Saidus Batricides*, ex versione Seldeni: *Consiliarii Iephtæ suaserant, ut adiret Phinees Prophetam, filium Eleazari, filii Aharonis, atque eum consuleret, ut ab eo disceret, qua ratione filiam morte eriperet. Sed monitus est ab Angelo ne ad eum adiret. Etiam & Phinees Propheta monitum accepit ex Prophetia, ne indulgeret ei. Itaque transactis binis illis mensibus, ingens festum celebravit Iephtes, & filiam suam immolavit eadē die, quem* festum luctus *nominavit*. Hujus facti memoria quater anno carminibus & colloquio celebrata imposterum fuit. Quod ad sua quoque tempora, eodem in loco, factum à Samaritis, docet Epiphanius. De hoc autem voto, & Pontificis in eo authoritate, vide Diatribam singularem Ludovici Capelli. *Iosephus*: θύσας τὴν παῖδα ὡλοκαύτωσεν, οὔτε νόμιμον, οὔτε τῷ θεῷ κεχαρισμένην θυσίαν ἐπιτελῶν, μὴ διαβασανίσας τῷ λογισμῷ τὸ γενησόμενον οἷον τὸ πραχθὲν δόξει τοῖς ἀκούσασι. Hoc factum Iephtæ imitati sunt gentiles, Erichtæus bellum contra Eumolpum gerens, Agamemnon, Marcellus, Marius, & alii. Vide Plut. in Parallelis.

Principatum.] Totius Israël. Nam licet initio Galaaditarum tantum princeps esset, postea tamen etiam reliquæ tribus ipsi paruisse videntur. Sic Augustin. Quæst. XLIX. Vide *Drus.* ad Iud. Omisit cladem Ephraimitarum Iud. XII.

Esebon.] In fonte Ebræo, Ebsan, quod nunc legunt Ibsan, ut Iosephus olim Absan, Hiero. Abesan & LXX. ἐβαισσὰν, quod Latine scribes Abæssan. Ibsan, Ebsan, Absan, ut Nimrod, Nemrod, Namrod. Sæpe ita variabant in legendo antiqui. *Drus.* Fuit Bethlehemita, ex tribu Iudæ. Ita fere omnes Interpretes. Sed Maldonatus in Matth. II. ℣. 1. putat hic agi de Bethlehem quæ in tribu Zabulon, cujus mentio Iosuæ XIX, 15. Dicunt autem Rabbini, hunc Absan fuisse Booz, maritum Ruth, abavum Regis Davidis. Coætanei sane fuerunt: Sed eosdem fuisse, non videtur. Vide *Drus.* ad Iud.

Tranquillis rebus.] In Iudæa. At Græcia tum omnis & Asia minor, horribili bello tremebat. Nam sub eo ortum est Trojanum bellum. *Samuel* Solem ad librum Iuchasin.

Allon.] Veritas lectionis Ailon. Nam sic est in codicibus Græcis αἰλὼν, quod nunc legunt ex Ebræo Elon. Hunc Eusebius in Chronico prætermisit eo loco ubi catalogum judicum recenset. In ipso autem Chronico ait, *post Esebon in libro Ebræorum fertur judex Adon rexisse populum annis* 10. *qui non habetur apud* LXX. *interpretes*. Mirari libet. Nam in editione Romana Iud. XII. ℣. 11. αἰλὼμ legitur, in quo mendum quale in Edem & Madiam. Reperio & αἰλείμ. Ex αἰλὼν factum Ajalon, quod in Hiero. *Drus.* Sub eo excisa Troja. *Euseb.*

Abdon.] Filius Hellel Pharatonites, ex tribu Ephraim.

Nihil quod historia loqueretur.] Et huic, & prioribus, διὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἄδειαν τῶν πραγμάτων, nulla data est rerum fortiter & gloriose gerendarum occasio. *Ioseph.*

Per

versi, divino destituti præsidio, objecti Allophylis, per XL. *captivitatis annos pœnas perfidiæ pependerunt. Ea tempestate Samson natus traditur. Hujus mater diu sterilis, angelum vidit: dictumque ei est, vino &* *si-*

Per XL. *captivitatis annos.*] Iudic. XIII. Ioseph. V, 10. Hi anni includuntur annis Samsonis. Licet enim in vita sæpius Philistæos ceciderit, non tamen eorum jugum ab Hebræis prorsus abstulit, nisi in morte, cum principes eorum secum una ruina oppressit & sepelivit. Hinc cap. XV, 20. dicitur: *Iudicavit Israël in diebus Philistim* (quibus scilicet Philistæi dominabantur Israëli) *viginti annis.* Hinc liquet hos XL. annos cœpisse XX. ann. antequam Samson esset Iudex, ac durasse per XX. annos, quibus fuit judex, cumque ejus vita finiri. Ita Salianus, Torniellus, & alii. Eusebius, Lyra, Abulensis, Genebrardus, hos XL. annos ita numerant, ut cœperint cum principatu Samsonis, ac toto ejus tempore durarint per XX. annos sub Heli Pontifice. Minus vere. *Cornelius à Lapide.*

Ea tempestate Samson natus.] Id est, anno primo servitutis. Cœpit igitur munus suum anno ætatis XIX, vel XX. auspicari. Pater ipsi Manoah. Ambros. Epist. LXX. *Pater erat de tribu Dan, timens Deum, haud ignobili genitus loco, præstans cæteris.* Iosephus: Μανώχης τῶν Δανιτῶν ἐν ὀλίγοις ἄριστος, καὶ τῆς πατρίδος ὁμολογουμένως πρῶτος.

Mater.] Cui nomen Hatseli Cophunith, de tribu Iuda. *R. Abrah.* in Iuchasin.

Diu sterilis, Angelum vidit.] Ambros. *Mater vero sterilis, sed virtutibus animi haud infecunda, quæ propriæ hospitio mentis recipere meruit visionem Angeli.* Iosephus turbat castitatis ejus laudem, & zelotypiæ crimen Manoæ aspergit. Quasi, quia Angelum se vidisse pulcherrimum retulerat, hinc suspecta Manocho de adulterio fuerit. Nugæ studio affectatæ, quas primus Sacrorum Annalium aspectus, confutat. *Horn.*

Vino & sicera atque immundis abstineret.] Hæc Legem de Naziteatu efficiunt, quam vide Num. VI. Samson Nazaræus in utero erat. Iubetur ergo mater vino, sicera & immundis abstinere, ne ea infans sugeret. *A Lapide.* Tenebatur autem ad ea quæ in textu expressa sunt, non ad omnia Nazaræorum: sed hic perpetuo, illi ad tempus. *Grotius.* Sicera est μέθυσμα LXX. Lyra: *Sicera dicitur omnis potus inebriativus.* Ionathan: Vinum vetus שכר, vinum novum יין. Sic etiam R. Salomo. R. Eliezer Haccaphar, יין, vinum mixtum, שכר, vinum vivum sive purum. Sunt etiam qui exponunt potum factitium ex pomis, quem Galli *Sidre* vocant: aut ex hordeo, qualis nostra cerevisia. Quorum sententiam juvat, quod hic & alibi passim, Sicera cum vino conjungitur. *Drus.* Ratio & causa præceptorum de Naziteatu est manifesta, abstinentia videlicet à vino, quod multis exitium attulit. Naziteatus vero proprietas est, ut per prohibitionem ab omnibus ex vite confectis potibus, homo ad excellentiorem dignitatem promoveatur, & rebus necessariis contentus esse discat. Nam qui ab eo abstinet vocatur *sanctus*, & collocatur in gradu Sacerdotis magni, quoad Sanctitatem, dum non ausus fuit se polluere, patre aut matre sua defunctis. Hæc etenim dignitas ipsi à sola à vino abstinentia provenit. *Rambam* III. More Neb. XLVIII. De Nazitæis, vide Sigonium V. de Republ. Hebræorum VIII.

Liber-

ſicera atque immundis abſtineret, fore uti puerum ederet libertatis vindicem, & hoſtium ultorem. Ita mulier enixa puerum, Samſon nomen ei indidit. Is intonſo capite, miræ virtutis traditur: adeo ut leonem in via obvium, manu diſcerperet. Vxorem ex Allophylis habuit: quæ cum abſente viro in alterius matrimonium conveniſſet, dolore ereptæ conjugis perniciem genti moli-

Libertatis vindicem.] והוא יחל להושיע את ישראל. *Incipiet*, quia plene & perfecte in vita ſua non liberavit Iſraëlem. *Menoch.* Toto enim Iudicatu Samſonis, paruerunt filii Iſraël Philiſtæis. *Druſius.*

Samſon.] Critici Ebræorum legunt *Simſon.* Cave putes hanc lectionem veriorem eſſe. Samſon ita legitur ut Mariam, ut Namrod, ut Magdal, unde Maria Magdalene. Sic Cimchi dicimus & Camchi. Huc refer Phaſga, quod antiqua conſuetudine ita lectum pro Phiſga.

Intonſo capite.] Comam alere voti ſignum. *Votivum obligatumque Virtuti oris habitum*, dixit Tacitus in Germania. Ratio ſimilitudinis in eo, quod coma longa onus eſt: ſic & votum. Ita & funes voti ſigna, quia utrumque ligat. *Grotius.* Deus Iſraëlitis prohiboit ποιεῖν σισόην, ſive ἐπιθροχομᾶν. Ne ſcilicet, gens Dei, ritu cæterarum, conſecratam Deo ulli peregrino, comam aleret aut devoveret: Soli נזירים ſive Ναζηραῖοι, ἀπεθροχόμουν alebant, ſive נזיר, Chaldæis נזירא. *Heinſ.* De veſtimento Naziræorum, vide Fuller. IV. Miſcell. VIII.

Miræ virtutis.] Iud. XIV. 6. Fortitudo non erat in eo virtute naturæ, ſed erat donum gratis datum, quod in neceſſariis & expedientibus inerat ei quamdiu tenuit ritum Nazaræorum. Ejus autem conſecratio erat ordinata ad liberationem populi Iſraël; propterea etiam eo per raſuram violato, donum illud ei non adfuit. *Lyra.* Nec dubium, quin ex Samſone, qui Thebano Herculi par vel ſuppar fuit, occaſionem quoque rapuerint Phœnices, Ægyptii ac Græci, tam multa de ſuo Hercule comminiſcendi, ne heros ſuus ulla parte illo populi Dei inferior videretur. *Voſſius.*

Leonem in via obvium.] Συντυχὼν λέοντι, καὶ γυμνὸς ὢν, ἐκδεξάμενος αὐτὸν ἄγχει ταῖς χερσί. *Ioſeph.* In ejus cadavere examen apum fuit paulo poſt repertum. Sive in utero ejus fuerint, ut eſt apud Ambroſ. Epiſt. LX. ſive ἐν στήθει, *in pectore*, ut Ioſephus ait: ſive, quod verius puto, in capite, hoc eſt, cranio, vel ore, ut eſt apud LXX, & vulgatum interpretem Latinum. Et hoc naturale fuit, non prodigioſum. Nam & Herodotus lib. V. refert de examine apum, ingreſſo in caput Oneſili ſuſpenſi: & in vita Hippocratis legitur, apes longo tempore mellificaſſe in ejus ſepulcro. Vt non tantopere omnia cadavera averſari videantur, quam multi tradiderunt. *Voſſius.*

Vxorem ex Allophylis.] Thimnatenſem. Nuptiæ celebratæ ſunt, propoſitis mutuo ænigmatis. Qui mos vetus virorum excellentium. Vide loca ex hiſtoria Dii & Menandri, de ænigmatis inter Salomonem Iromumque mutatis, apud Ioſeph. I. contra Appionem. Adde I Reg. X, I. Habes & apud Herodotum exempla, & apud Scriptorem convivii ſeptem Sapientum, inter opera Plutarchi. *Grot.*

Dolore ereptæ conjugis, perniciem genti.] Neque jus naturæ, neque jus gentium

litus est: fretus Domino, & viribus, palam victores clade afficiebat. CCC. *siquidem vulpibus captis, ardentes lampades earum illigavit caudis, atque eas agris hostium immisit. Ac tum forte maturis messibus, facile incendium fuit, vineæque & olivarum arbores, exustæ. Grandi Allophylorum exitio abreptæ uxoris injuriam ultus videbatur. Quo dolore Allophyli permoti, mulierem tanti mali causam, cum domo & patre, incendio consumpserunt. Sed Samson parum se vin-*

di-

tium prohibet se nlcisci. Sed quia modus excedebatur: deinde etiam ne ex quavis causa tixæ orirentur, prohibuit id jus civile. Heroës apud Homerum & Græcos alios, ut notatum Scholiastis, dediti amoribus, dediti iræ. *Grot.* Nec privatas tantum ulciscebatur injurias; sed publicam spectabat vindictam. Noluit tamen apertum bellum Philistæis indicere, quia non sentiebat se ad hoc à Deo moveri. *Estius.*

CCC. *siquidem vulpes.*] Et facile fuit in regione vulpiom feracissima, tempore anni commodissimo, à juvene robustissimo & venandi peritissimo, junctis sociorum operis, una alterave die, CCC. vulpes capere. Si potuit Iulius Cæsar Romæ in spectaculum dare Leones CCCC. Pompejus IↃC. Probus Imp. mille struthiones, damas, cervos, apros, ibices, oves feras, ursos, leones, leænas, leopardos Lybicos, Syriacos, & tot alia monstra. Si Heliogabalus colligere decem millia pondo aranearum, & muscarum, decem millia murium, mille mustelas, mille sorices, teste Lamptidio, Plinio, & Vopisco, difficile fuerit Samsoni cogere CCC. vulpes? *Tirinus.*

Earum illigavit caudis.] Binas & binas simul emittebat. Itaque fuerunt centum quinquaginta paria. *Menochius.* Et hoc stratagemate totam pene illius anni messem absumsit, una cum vinetis & olivetis. Vna vulpecula Carseolana, si Ovidio credimus, errore puerili, paleaceo igne segetibus illato, integros agros jam ad messem albos, exussit. Quid tot vulpium paria, tot titionibus armata, fecisse putamus? *Tirinus.*

Injuriam ultus videbatur.] Hoc ipsum ἀμύνης νόμον vocat in vita Arati Plutarchus. Hoc naturali jure defendens se Samson adversus Palæstinos insontem testatur fore, si Palæstinos qui se malo affecerant, malo vicissim adficeret: & post peractam ultionem, eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem: Ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι. *Grotius* II. de Iure Belli XX.

Incendio combusserunt.] Πέμψαντες τοὺς ἄρχοντες εἰς Θαμνά. *Iosephus.* Ingens crudelitas in eos qui malo occasionem tantum, nec id providentes dederant. *Grot.* Videntur Philistæi etiam quotannis in vulpes animadvertisse, & ardentes faces tergis illarom alligasse, cum risu & sannis totius populi, donec, post multam in circo curs[illegible]ionem, facibus iisdem perustæ, concideret. Et hunc eundem morem Romæ quoque in Aprili servari solitum, Serarius non ab illa Carseolana, ut vult Ovidius, sed ab his Samsonis volpibus, originem traxisse putat. *Tirinus.*

Arr-

dicantem ratus, urgere omnibus incommodis profanam gentem non desinebat. Tum compulsi Iudæi, vinctum eum Allophylis tradiderunt. Sed traditus, ruptis vinculis, arrepto osse asini, quod casus telum dederat, mille ex hostibus prostravit. Ingravescente autem æstu, cum siti affectus esset, invocato Domino, ex osse quod manu tenebat, aqua fluxit. Ea tempestate Samson Hebræis præerat, Allophylis unius virtute domitis. Igitur insidiantes vitæ ejus, nec palam eum tentare audentes, uxorem ejus, quam ille postea acceperat,

Arrepto osse asini.] Maxilla, לחי.

Mille ex hostibus prostravit.] Percussit eos ingenti plaga, ita ut stupentes suras femori imponerent. *Hieron. Lyra.* Thargum Ionathæ: *percussit eos equites cum peditibus.* R. David enarrat de iis, qui fugientes cadunt super faciem; nam illi vertunt suram supra femur. Tremellius: *Crus vibrans in femora eorum.* Id est, non aliis armis eos petens quam pede. Sic fere Burgensis, & dicit veteres Hebræos ita exponere. LXX. *κνήμην ἐπὶ μηρόν.* *Drus.* ad Iud.

Ex osse.] Aperuit Dominus molarem dentem in maxilla asini. Græci τὸν λάκκον. Alii τὸ τραῦμα. Credibile est significari hiatum, quem in maxilla projecta fecerat dens vi excussus. *Grot.* Nempe fluebant è terra aquæ, sed per loculamentum seu mortariolum dentis molaris. Et quia Deum invocante Samsone obtentæ fuerant hæ aquæ, vocatus est locus ille עין הקורא, *fons invocantis.* Quin verisimile est, extare etiam hoc nostro seculo hunc eundem fontem. Nam certum est, quingentis ab hinc annis adhuc extitisse, ut testis est Michaël Glycas, qui vixit tempore Ioannis Comneni, & disertis verbis affirmat, *hunc fontem in hodiernum usque diem, in Eleutheropolis suburbano conspici, & fontem maxillæ nuncupari.* Tirinus. Ὁ θεὸς πηγὴν κατά τινος πέτρας ἀνίησιν ἡδεῖαν καὶ πολλὴν, ὅθεν ὁ Σαμψώνης ἐκάλεσε τὸ χωρίον σιαγόνας καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο τοῦτο λέγεται. *Iosephus.* Ionathan existimavit petram fuisse in eo loco quæ similitudinem habuerit mortarii.

Samson Hebræis præfuit.] Annis XX. Iud. XV. ℣. 20. Infra, *cum XX. annis Ebræis præfuisset.* Videtur aliquando varietas fuisse in codicibus Ebræis. Nam in Thalmud Ierosolymitano, *Samson XX. tantùm annis judicavit. Cur igitur XL. ei Scriptura tribuit? Vt hinc discas metum ejus per XX. annos continuos post obitum in Philisthæis permansisse.* Drus.

Vxorem ejus.] Delilam Iud. XVI. Sic vocatur in libris Ebræis & Latinis, sed in Græcis est Dalida, id est, *δαλιδά.* Sic cassida & cassila. Nam D & L communem familiam habent. Iosephus Dalale scribit. Hodie legunt Delila, quod est דלילה in scriptura originali. *Drus.* Fuit autem זונה, *meretrix.* Quod Targum & Kimchi pro caupona accipiunt. Lyra quærit, Iudæane an Palestina fuerit? & existimat Palæstinam fuisse, quæ in valle Sores habitarit. Vxorem Samsonis fuisse, præter authorem nostrum, etiam Chysostomus, Cassianus, S. Ephrem & Pererius affirmant. Contra meretricem & quidem è pauperioribus

rat, pecunia corrumpunt, virtutem viri uti proderet. Illa eum blandimento muliebri aggressa, diu eludentem, & multum cunctantem perpulit, ut indicaret, in crinibus capitis virtutem suam subsistere. Mox dormienti insidiata, crinem ejus abstulit, atque ita eum Allophylis tradidit. Nam sæpe prius traditum, comprehendere nequiverant. Tum illi effossis oculis, vinctum compedibus, in carcerem conjecerunt. Sed spacio

cio

bus fuisse, Ioseph. Ambros. Hieron. Abul. Serar. & alii volunt. Quomodo enim ausi fuissent Philistæi principes, tam fidenter & primo aggressu, sola spe lucelli sollicitare uxorem ad prodendum maritum? quomodo toties & tam diu latuissent tot armati in domo propria Samsonis, nec ipso nec ullo familiarium conscio? *Tirinus.*

Pecunia corrumpunt.] Promiserant ei mille & centum argenteos, singuli. Iud. XVI, 5.

Diu eludentem.] Ter in universum. Ligatus autem fuit יְתָרִים לַחִים, quæ fuerunt vincula firmissima, de quibus disputantem vide Fuller. v. Miscell. XIV.

In crinibus capitis.] Si rasum fuerit caput meum, recedet à me fortitudo mea. *Textus Sacer.* Quippe violato fœdere, quod ei cum Deo intercedebat. Non dissimile est quod de fato Nisi Megarensium Regis narrant, non Poëtæ tantum sed & Pausanias. Paulatim ad caput venit Samson, lapsuro propior, inquit *Ambros.* Epist. LXX. Martinus de Roa & Serarius putant, hanc Samsonis comam à Dalila præsectam, gentilibus occasionem dedisse comminiscendi fabulam de purpurea Nisi Megarorum Regis, sub hoc idem tempus imperantis, cæsarie seu coma. Apollodorus aliam similem tragœdiam narrat de Comethone Pterelai filia, quæ Amphitruonis amore infatuata, aureum de patris coma capillum prosecuit, & fœda perfidia parentem & patriam perdidit.

Crinem ejus abstulit.] Septem cincinnos ejus. Vnde intelligitur totum capillitium ejus, quod divisum fuit in septem floccellos, abrasum fuisse. Et simile est illud Cantic. IV. *Vulnerasti cor meum in uno crine colli tui.* Estius. *Simul comam & coronam, id est, miraculosi roboris donum amisit.* Hieronym. Abrasit autem cincinnos manu tonsoris. Herodotus lib. II. narrat, ab uno rasas multorum una dormientium maxillas. Quanto facilius radi potuit unius in septem quasi catenulas collectus capillus? Et forte in cibis papaverea quædam ei miscuit perfidum scortum, ut sæpe ab ejusmodi mulierculis factitatum, ex Apuleio, Virgilio, Cæsario, & aliis demonstrat Delrio.

Effossis oculis.] Oculi in pistrinum damnatis ademti, ne vertigo labori obstaret. Qua de causa & servis lac versantibus, & vas in quo lac erat circumcursantibus, ademtos oculos, narrat Herodotus Melpomene.

In carcerem conjecerunt.] Textus: *molebat in domo vinctorum.* Hinc apparet in carcere molas fuisse, quibus vincti victum parabant. Lyra exponit, *graviter laborabat, ne gratis panem comederet.* Qui autem in obscœno sensu accipiunt ut in Iobo: *molat alteri uxor mea*, errant graviter. Vide Kimchium. In ergastulo molere, abjectissimæ servitutis erat. *Drus.* ad Iud.

Spatio

cio temporis accisos crines crescere, & cum eis virtus redire occœperat. Iamque Samson, conscius recepti roboris, tempus modo justæ ultionis operiebatur. Erat Allophylis moris, cum dies festos agerent, Samson quasi in pompam publicam producere, capto insultantes. Ita die quodam, cum publicum epulum in honorem idoli dedissent, Samson exhiberi jubent. Templum autem in quo omnis populus, omnesque Allophylorum principes epulabantur, duabus subnixum columnis miræ magnitudinis erat. Productus Samson, inter columnas statuitur. Tum ille tempore arrepto, invocato prius

Spatio temporis.] Per aliquot ergo menses, tres nimirum aut quatuor, fuit in carcere. Neque enim citius renasci potuerunt capilli, ut diffusioris & prolixioris Naziræorum comæ speciem præ se ferrent. *Menochius.*

Erat Allophylis moris.] Hujus moris nec Scriptura meminit, nec etiam Iosephus. Vnde vero habeat incertum. *Drus.*

Idoli.] Dagon, quod vel à pisce ita dictum, vel certe à frumento. Id enim Dagan Hebræi vocant, ut Dagon sit Ζεὺς ἀρότριος, quod Philo Byblius in historia Phœnicum Σιτῶν interpretatur. *Drus.*

Samson exhiberi jubent.] Vt luderet. Arias putat eum saltasse ridicule & turpiter. Lyranus ait eum cæcorum more, impegisse in parietes & columnas, interdumque cecidisse, risumque spectantibus præbuisse & ludum. Serarius putat, Philistæos Samsonem variis modis vexasse & verberasse. Quod indicant LXX. qui dicunt, ἐῤῥάπιζον αὐτὸν, *colaphis cædebant eum.*

Templum autem,] Fuisse hanc non privatam domum, sed publicam, & quidem templum Dagonis, cum auctore nostro censent Suidas, Abul. Salianus & alii. Ibi enim Idolis suis immolabant, & Idolothyta comedebant. 1 Cor. VIII, 10.

Invocato prius Domino.] Preces hæ erant: *Domine Deus memento mei, & redde nunc mihi fortitudinem pristinam, Deus mi, ut ulciscar me de hostibus meis, & pro amissione duorum luminum ultionem unam accipiam.*

Columnas disjecit.] Quas oportet fuisse contiguas vel propinquas. Nec enim alias uno nisu disjicere, vel amplecti utramque potuisset Samson. Iosephus rem sic narrat: *Considentibus optimatibus in quodam fano, cujus tectum duabus columnis sustinebatur, accitus est & Samson, ut misero inter compotandum illuderent. Qui hoc extremum malum existimans quod illusores ulcisci non posset, jubet puerum à quo manu ducebatur, ut ad illas columnas se acclinet, jam, ut tum simulabat, defatigatum. Quibus admotus, sic eas concussit, ut subversæ totius ædificii ruinam traherent.* Vbi male dicit columnas illas tectum tantum sustinuisse. Nam expresse in textu est: עמודים אשר הבית נכון עליהם. *Columnæ quibus omnis imminet domus.* Horn. Quod vero collisu duarum columnarum prosterni potuerit tam vastum ædificium, nulli mirum videbitur, qui meminerit theatri Curionis, uni solummodo nixi

colu-

prius Domino, columnas disjecit: turbaque omnis ruina domus obruta, ipse cum hostibus, non inultus, occubuit, cum XX *annis Hebræis præfuisset. Huic Simmichar successit, de quo nihil amplius scriptura prodidit,*

columnæ & alterius amphitheatri duabus suffultæ, cujus meminit. Plin. XXXVI. cap. 15.

Turbaque omnis.] Domus autem erat plena virorum ac mulierum, & erant ibi omnes principes Philistæorum, ac de tecto & solario circiter tria millia utriusque sexus spectantes ludentem Samson. Hi omnes una ruina oppressi sunt, multoque plures interfecit moriens, quam ante vivus occiderat. *Textus Sacer.*

Cum hostibus non inultus occubuit.] Quæritur, an Simson αὐτόχειρ, & ejus factum excusari queat? Augustin. I. Civ. Dei XXI. & XXVI. hoc sic interpretatur, ut dicat eum seipsum, una cum Philistæis, ruina domus oppressisse, Spiritu latenter hoc jubente, qui per eum miracula faciebat. Nec fas esse nobis aliter credere. Nam ad id faciendum divinitus ei redditam fuisse fortitudinem. Hanc responsionem plerique etiam alii sequuntur. Nec obstat quod dicit, *ut ulciscar me de hostibus meis*, quasi privatam injuriam ulciscendi cupidus. Nam injuria Samsonis, injuria publica erat, ut qui judex esset populi. Irrisio quoque ejus, irrisio Dei Israël erat, in cujus contumeliam, Philistæi, pro capto Samsone, Diis suis solennes in templo gratias agebant. *Estius.* Hebræi aliquas esse mortis sibimet consciscendæ causas satis graves existimarunt, nimirum si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Atque huc referunt Samsonis exemplum, qui in suo corpore veram Religionem videbat esse derisui. *Grotius.* Ergo non peccavit Samson se communi ruinæ exponendo, sibique modo illo mortem consciscendo. Nam fuit ad id à Deo excitatus. Deinde Samson primario ac directe non spectavit suam mortem, sed hostium populi Israëlitici. Itaque, mortem suam indirecte tantum voluit. *Cajetan. Abul. Lyra.* Tota autem Herculis Historia ex Samsonis rebus expressa est. Herculis Nemæus Leo, nonne Samsonis Thamn[athæ]us Leo est? Hydræ, Centauri, Stymphalides aves, aliaque id genus, nonne Philistæorum impetus sunt? Quid duæ Herculis columnæ, nonne illæ duæ sunt, quas concussit, & per quas, quendam velut malorum Oceanum, in Philistæos immisit? Fœda item Herculis apud Omphalem servitus & effœminatio, cæteraque ejus libido, nonne Samsonis, in Gazæa meretrice ac Dalila, petulantiam & servitutem clamat? Mors in Oeta monte sponte ac ultro suscepta, de voluntario etiam Samsonis interitu, non omnino nihil significat. *Serar.* Ita & August. XVIII. Civ. Dei 19. Philastr. de Hæres. cap. VIII. Otho Frising. 1, 25. & alii.

Cum XX. *annis.*] Obiit anno ætatis XL. *Salian. Torniell. A Lapide.* Serarius ei XXXIV. tribuit, totidem scilicet quot vixit Christus, cujus ipse typus erat. De annis Magistratus ejus, supra dictum. *Hic finis viri fuit, admirandi ob incomparabilem animi simul ac corporis fortitudinem, qua in hostium perniciem, usque ad extremum halitum usus est. Nam quod à muliere deceptus est, humanæ infirmitati convenit, pronæ ad hujusmodi vitia. Cætera dignus sempiterna memoria virtutis nomine.* Ioseph.

Huic Simmichar successit.] Infra: *Nam cum post Samson judicem Semigar fuerit.* Graviter autem in Iudicum successione Sulpicius impegit. Nam nullus talis Simmichar, vel Semigar, post Samsonem, occurrit. Ille autem cujus Iud. III, 31. mentio fit, non Samsoni,

dit. Nam neque finem imperii ejus reperi, & fuisse populum sine duce invenio. Ideo cum adversus Benjamin tribum civile bellum fuit; Iudas temporarius dux belli assumptus est. Sed plerique qui de temporibus scripserunt, annum unum imperio ejus annotaverunt. Plerique ita eum prætererunt, ut post Samson Heli sacerdotem subjunxerint: nos eam rem, ut parum compertam, in medio relinquemus. Per hæc tempora civile, ut diximus, bellum exarserat. Causa autem motus hæc fuit. Levites quidam cum concubina iter faciens, urgente nocte compulsus in oppido Gabaa, quod ab

sed Aodo successit. *Horn.* Sulpicius recitat opiniones. Vnam eorum, qui ipsi Simmichar annum unum tribuerint. Alteram eorum qui ipsum omnino silentio prætererierint, atque Samsoni ipsum Heli subjecerint, quod omnes fecerunt, in quorum ego scripta incidi, ut Ioseph. Euseb. Augustin. & alii. *Sigon.* Post Samsonem Iud. XVII. refertur Historia Michæ. Hunc videtur significare Sulpicius per Simmicharem, quasi ab Hebræo aliquo audiverit שמו מיכה, *cujus nomen Micha.* Et huc Samsonis etiam apud Cedrenum successor trahi potest Schamanes. Nam שמם *vastare* est. Nullus autem perniciosior vastator quam Idololatra, qualis Micha. Verum errat uterque. Nam Micha non fuit Iudex, sed potius hostis populi Dei, nec Samsoni alius successit quam Heli. *A Lapide.*

Fuisse populum sine Duce reperio.] Iud. XVIII. *In diebus illis non erat Rex in Israël.* Innuitur autem, non tribus singulas aut civitates suis Principibus vacavisse, sed universam duodecim tribuum Rempublicam summis præsidibus & tutoribus caruisse. *Sigon.*

Heli Sacerdotem.] Rectius scribitur Eli sine aspiratione. Sacerdotem autem appellat eum qui summus sacerdos sive pontifex erat, ut *à Melchisedec sacerdote benedicitur.* Sic *sacerdotium* pro pontificatu positum invenitur. *Drus.*

Per hæc tempora.] Iudic. XIX. Sequitur interregnum quo civile bellum gestum, quod undecim tribus tribui Benjamin intulerunt propter jus hospitii violatum. *Sigon. Iosephus.* v, 11. hanc historiam, ut & Michæ, rebus Iosuæ, & interregno, quod usque ad Iudices sequentes fuit, subjungit, & patet ex cap. XX. Iud. 28. hæc contigisse paulo post mortem Iosuæ ante Mesopotamiacam servitutem. Ita Hebræi in Seder Olam, *Abulens. Lyra. Vincentius*, & alii. Sulpicius ordinem Scripturæ secutus est, atque ob id excusationem meretur.

Cum concubina.] In Hebræo פילגש, quod honestius quàm Græcum *παλλακὴ*, & Latinum *pellex*, quæ tamen inde venerunt. Pellex est uxorem habentis; concubina potest esse cœlibis: neque talis conjunctio contra legem aut bonos mores erat illis tẽporibus. *Grot.*

In oppido Gabaa.] Quod est opidum tribus Benjamin, & aliter Gaba dicebatur: unde *Gaba Benjamin*, Iud. XX. ℣. 10. בגבעה Gabaa, ut שמשון Samson, & גבע Gaba seu potius Gabe, ut פוטיפרע Photifara seu Potiphare. Nunc legunt Geba. *Drus.*

Senex

ab Benjamitis incolebatur, secesserat. Cum eum senex quidam hospitio benigne recepisset, juvenes ex oppido hospitem circumsistunt, stupro eum subdere parantes. Multum à sene increpiti, ægreque exhortati, vicario demum concubinæ ejus corpore in ludibrium accepto, advenæ pepercerunt: illusamque nocte tota, postero die reddiderunt. Sed illa, stupri injuria, an verecundiæ, parum definio, viso viro animam efflavit. Tum Levita in testimonium diri facinoris, membra ejus in duodecim discissa partes, per

Senex quidam hospitio benigne recepisset.] In cæteris civibus reprehenditur inhospitalitas. Nullus enim peregrinos hos recipere hospitio voluit. Nec erant tum temporis in locis illis hospitia omnibus patentia. *Grot.* Quæ postmodum demum erecta per Asiam, sub Imperio Saracenico & Turcico, Chanos vocant, voce Persica. Secus si quis diversari velit, illi expectanda est ξενοδοχία alicujus civis, vel in publico pernoctat. *Horn.* Iuvenes ex oppido hospitem circumsistunt. Mira hic hominum feritas describitur, ab Abrahami τῷ ξενοδόχου moribus, ad Sodomi civium mores deflexio. *Grot.*

Aegreque exhortati.] Sine dubio legendum est, *exorati.* Sigon. Probo vehementer. *Drus.*

Vicario demum concubinæ ejus corpore.] Obtulit illis filiam suam. Quo temerario facto contra pietatem paternam liberis debitam, vehementer peccavit. Simile exemplum in Lotho habemus Gen. XIX. ℣. 5. *Lyra. Abulens.* Magis excusandus est Levita, qui ut propriam injuriam evaderet, obtulit uxorem ad stuprum, si ipsa ad hanc sui oblationem, ad quam non obligabatur, consensit. *A Lapide.*

Stupri injuria, an verecundiæ.] *Legendum *verecundia.* Drus. Duplicem causam mortis affert Iosephus, unam summum eorum, quæ passa esset dolorem, alteram summum pudorem atque verecundiam, ob quam in viri sui conspectum venire non auderet. In sacro textu ea causa maxime innuitur, quod labore & vexatione nocturna fatigata, deficientibus jam viribus, collapsa sit & extincta. *Menochius.*

Viso viro.] Imo priusquam eum vidisset. Nam simul ac ostium aperuisset, mortuam comperit, quam adhuc vivere putabat. *Drus.*

Membra ejus in duodecim discissa partes.] Neque in hoc peccavit Levita, cum non ad dehonestandum corpus, sed ad honorem defunctæ resarciendum id fecerit, nempe ut duodecim tribus provocaret ad vindictam. *Abul.* & alii. Arias putat frusta illa sublimi aliquo loco statuta, ut ab omnibus conspici possent, ad eum modum quo corpora eorum qui sententiam sunt passi, ad terrorem loco edito suspenduntur. Aliqui putant ad tribum Benjamin corporis illius sectionem missam non fuisse, quod scilicet ea tribus nocens esset. Sed nihil vetat quo minus mitti potuerit, quia viri tantum Gabaa scelus admiserunt, non tribus universa. *Menoch.* Tribus Manasse divisa erat in duas partes. Vna pars habitabat ultra,

 altera

per duodecim tribus misit, quo promptius omnes facti invidia commoveret. Quod ubi omnibus compertum, undecim reliquæ tribus, adversum Benjamin, in bellum conspirant. Huic bello Iudas, ut diximus, dux fuit. Sed duobus præliis male pugnatum: tertio demum Benjamitæ victi, cæsique ad internecionem. Ita paucorum scelus, publico exitio punitum. Hæc quoque Iudicum volumine continentur. Regum libri sequentur. Sed mihi annorum ordinem & seriem temporum persequenti, parum continuata videtur historia. Nam quum post Samson judicem, Semigar fuerit, pauloque post historia consignet po-

alteta cis Iordanem. Fortasse uttique misit unum frustum. Vide Lyram.

Vndecim reliquæ tribus.] Iud. XXI. Conspiratio hæc inita fuit Mispæ, per quam Masius putat intelligi posse Silo. Alii putant Maspam eam esse quæ in tribu erat Benjamin, non longe à Silo, & ex quâ fortasse ipsum tabernaculum, quod erat in Silo, conspici poterat. Porro in Maspa frequenter comitia habita legimus 1 Reg. VII. & X. Ierem. XL. *Menoch.*

Iudas.] Tribus Iuda, ut paulo ante: *Dux belli Iudas assumtus.* Drus.

Cæsique ad internecionem.] Viginti quinque millia & centum viri perierunt. Sexcenti fugerunt ad petram Remmon. Quidam putant eos in prioribus præliis desideratos fuisse, cum Israëlitæ cæderentur. In Medras proditum, illos ivisse in Romaniam, ibique habitasse. Vide Lyram hoc loco. Præterit quæ sequuntur in Annalibus sacris, de raptu virginum. Sic Romulus & qui cum eo erant, magnis Circensibus, Sabinas rapuêre. Defendit aut excusat hoc factum Benjaminitarum Ambrosius. Romanorum raptus contigit XIV. Kal. Sept. *Plutarch.* Benjaminitarum eodem mense Septembris. Romani rapuerunt Virgines IↃ XXVII. vel ut Halicarnassæus, IↃ C LXXXIX. Benjaminitæ vero CC. Benjaminitas ad raptum coëgit necessitas, Romanos libertas, uti docet Augustin. II. de Civit. Dei XVII. & III, XIII.

Regum libri sequentur.] Numero quatuor, quorum priores in ritualibus Ebræorum Samueli tribuuntur: posteriores Regum nomine inscribuntur. Nota hos omnes libros in codicibus Græcis titulum habere *βασιλειῶν*, id est, regnorum. unde paullo post, *Eli etiam sacerdos libris regnorum fuisse refertur.* Hiero. Epist. 52. *Samuelem quoque & Malachim, id est, quatuor regum libros.* Idem lib. II. ad Rufinum cap. 7. *In libris quoque Samuelis & Malachim, quos nos regnorum quatuor nominamus, post catalogum divinæ scripturæ hæc intuli, &c.* Drus.

Parum continuata videtur historia.] Torsit hæc confusio temporum & Iudicum plerosque eruditos. Optima eorum explicatio, qui mortuo Samsoni successisse statim Heli volunt, cum jam per XX. annos, cum Samsone, Rempublicam administrasset. Igitur Historia belli Benjaminitici rejicienda ad tempora præcedentia, ut dictum. *Horn.*

Libris

populum ſine judicibus egiſſe, Heli etiam ſacerdos libris regnorum fuiſſe referatur : ſed quum, quot anni inter Heli & Samſon fuerint, minime Scriptura prodiderit: video medii quiddam fuiſſe temporis, quod laborer am-biguo. Cæterum à die mortis Ieſu, uſque in id tempus quo Samſon defunctus eſt, numerantur anni CCCC. *&* IX. *A mundi autem exordio anni* IV CCC. *&* III. *Quanquam ab hac ſupputatione noſtra, cæteros diſcordare, non neſciam. Sed mihi conſcius ſum, me non curioſe latentem annorum ordinem protuliſſe, do-*

nec

Libris regnorum.] Id eſt, ממלכות. Rurſum Hiero. præfatione in libros regum : *Meliuſque multo eſt Malachim, id eſt, regum, quam Malachoth, id eſt, regnorum dicere. Non enim multarum gentium deſcribit regna, ſed unius Iſraëlitici populi, qui tribubus duodecim continetur.* Locus iſte cenſura indiget. Nam non memini legere uſpiam Malachoth hoc ſignificatu. Quid igitur? Regnum Hebraice Melucha dicitur & Mamlacha, unde pluralis Mamlachoth, non Malachoth, quod potius opera denotat à ſingulari מלאכה Melacha ſive Malacha, opus, cujus themá Laach, non Malach, regnavit. *Druſ.*

Anni cccc *&* IX.] Ita Giſelinus olim hunc locum correxit. Prius erat cccc *&* IX. qui numerus proxime accedit ad eum qui habetur Act. XIII, 20. *μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις, καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουήλ.* Nam Eli ſacerdos inter judices memoratur. Is judicatum adminiſtravit annos quadraginta, ut habetur 1 Sam. IV. 18. Quanquam Sulpitius tantum viginti annos ei attribuat : ex cujus ſupputatione Sigonius hoc loco repoſuit ccc. & XXXIX. Sed ex ſubjecta tabula tantum colliguntur trecenti & novem anni. Othoniel præfuit annos L. Ahod. LXXX. Semigar I. Debbora XL. Gedeon XL. Abimelech III. Thola XXIII. Iair XXII. Iephthe XVI. Ebeſon VII: Ailon X. Abdon, quem Euſebius Labdon vocat, VIII. Samſon XX. Summa CCCIX. His adde annos tyrannidis, quos Hebræi ſuperioribus incluſos arbitrantur. Chuſan Raſathaim VIII. Eglon XVIII. Iabin XX. Madian VII. Philiſtæi ſive Allophyli XVIII. Rurſum Philiſtæi XL. Summa CXI. Ex his concludo, ſi annis Iudicum annumeraveris annos tyrannidis, Othonielique tantum XL. attribueris, conflari annos quadringentos & novem vel decem. Sic etiam ſe tuetur numerus qui Actor. cap. XIII. in libris vulgatis. *Druſ.*

A mundi autem exordio anni IIII M cccc *&* III.] Hunc numerum conficit Giſelinus ex his duobus locis. Dicit à mundi exordio uſque ad exceſſum Ioſue annos eſſe III D CCC LXXX. & IIII. Hic vero ſcribit à die mortis Ioſuæ, in id tempus, quo Samſon defunctus eſt, numerari annos cccc & XIX. Simul hi numeri efficiunt 4303. Sigonius vero, qui ſuperiori numero adjecerat viginti, hunc ita emendat, ut pro 3. reponat 23. *Druſ.*

Non incurioſe.] Sic infra: *quæ non incurioſe à nobis ſunt digeſta.* Quantus autem in Chronologiæ ſtudio Sulpicius fuerit, patet ex epiſt. Paulini ad ipſum nona, in qua hæc ſunt : *Præterea juſſiſti, ut*

nec in hæc tempora incidi, de quibus dubitare me fateor. Nunc reliqua exequar. Igitur, ut supra retuli, Hebræi sine judice aut duce ullo, proprio arbitrio agebantur. Heli sacerdos erat: sub hoc Samuel natus est. Huic pater Elchana, mater Anna. Hæc diu sterilis, cum conceptum à Deo peteret, vovisse traditur, si puer nasceretur, sacrandum Domino. Ita enixum puerum,

Heli

sti, ut quæ te de Annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego te, quasi peritior, edocerem. Respondètque se in ea re hæsitantem, Rufinum presbyterum consuluisse; & addit: *Sed si ille has, quæ merito te permovent de annorum sive regnorum non congruente calculo, hiantis historiæ causas, non ediderit, qui à Scholasticis & salutaribus literis Græce juxta ac Latine dives est, vereor ne apud alium in his regionibus frustra requiramus.* Sigon.

Heli sacerdos erat.] Eli septimus erat ab Aharone, ab Ithamaro ejus filio altero, genus ducens. Fuit autem, ut Iosephus refert, pontifex ex hac familia primus, cujus genus in pontificatu mansit usque ad Salomonis tempora, quando ad Eleazari familiam rursum rediit. *Drus.* Phinees exauthorato, successit in Pontificatum Heli Ithamarides. Quod liquet ex eo, quia Abimelechus ab eo genus ducens, Ithamarides est. 1 Paral. xxiv, 6. Quomodo autem sempiternum sacerdotium Phineeso & posteris ejus promissum à numine, Num. xxv. 23. cum hac in Ithamaridas translatione capiendum, optime disputat Camartus in Elia Thisbite suo, cap. III. Sed in Eusebio Hieronymi legitur de Heli: *Hunc Hebræi tradunt esse Phinees.* Quod nullibi apud Hebræos reperitur. Unde patet esse glossema imperiti alicujus sive librarii, sive Scholastici, quod nominum Heli & Eliæ affinitas peperit. Nam de Elia id tradunt, Phineesum fuisse. *Selden.* Μετὰ τὴν Σάμψωνος τελευτὴν προέστη τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἡλὶς ὁ ἀρχιερεύς. *Ioseph.* v. XI.

Samuël.] Gregorius putat Samuëlem in Rama natum, fuisse ex tribu Ephraim. Sed certum est eum fuisse oriundum è tribu Levi, adeoque à Levi per Caath & Isaac, non vero per Amram & Aaron fuisse progenitum: ideoque Levitam non Sacerdotem fuisse. Vide Psalmum XCVIII. ℣. 6. Samuël tamen ex Dei dispensatione Sacerdotio functus est. *Abul.* & alii. Ex 1 Paral. VI, 33. patet, pium Samuëlem ex impio Core, quem terra absorpsit fuisse progenitum. Ita Deus ex spina rosam produxit. *A Lapide.*

Elchana.] Malim Elcana. Sic enim & Græci scribunt Ἐλκανά. Genus ducebat ab Elcana filio Core, ac propterea creditur etiam propheta fuisse. Nam filii Core prophetæ [illegible]ant. Rei firmandæ, quod 1 Sam. 1, 1. *ex Ramatham Sophim.* Si modo ibi Sophim, ut quidam opinantur, significat speculatores, id est, prophetas. Videndus R. David, quem Camium cognominant. *Drus.*

Anna.] Scribe Hanna cum adspiratione, id est, חנה. Sic vocabatur etiam mater septem fratrum Machabæorum, quorum historiam Iosephus descripsit peculiari libro, qui περὶ τοῦ αὐτοκράτορος λογισμοῦ inscribitur. Antiqui μακκαβαϊκὸν appellant. *Drus.*

Sacrandum Domino.] Ut in templo serviat, sicut in Historia Iephthæ dictum. Sed hoc matris votum ratum esse tum demum cœpit, cum id probavit pater. Num. XXX, 7. *Drus.*

Heli

Heli ſacerdoti tradidit. Mox cum adoleviſſet, Dominus ad eum locutus eſt. Heli ſacerdoti iram denunciat, ob vitam filiorum, qui ſacerdotium patris in quæſtum verterant, munera à ſacrificantibus exigentes, quanquam plerumque eos pater increpaſſe referatur. Sed levior objurgatio non ſatisfecerat diſciplinæ. Igitur Allophylis in Iudæam irruentibus, obviam itum. Sed victi Hebræi, parant aciem reſtituere: arcam Domini ſecum in pugnam efferunt, & cum ea filii ſacerdotis pro-

Heli ſacerdoti tradidit.] Lyra cenſet Samuëlem in templo miniſtraſſe Deo uſque ad annum ætatis quinquageſimum duntaxat: illi enim Levitæ, quaſi emeriti, libertate donabantur, nec amplius in tabernaculo ſervire tenebantur. Num. VIII, 25. Verum id repugnat Sacræ Scripturæ. Nam illa dicit, Samuëlem cunctis diebus ſacratum Domini miniſterio fuiſſe. Vnde alii paſſim cenſent eum in templo ſerviiſſe per omnem vitam. Ita *Philo* libro de Somniis. *Auguſtin.* in Pſalm. XCVIII. *Hieron.* in XLIV. Ezech. *Chryſoſtom.* Hom. IV. in Acta.

Cum adoleviſſet.] Σαμουῆλος πεπληρωκὼς ἔτος ἤδη δωδέκατον προεφήτευε. *Ioſeph.*

Iram denunciat.] Horrenda in Ithamaridas ob ſcelera filiorum Heli ſententia pronunciatur 1 Sam. II, 30. & reſtitutio Eleazaridarum promittitur.

Ob vitam filiorum.] Qui erant Hophni & Phinees. Virorum excellentium ſæpe filii peſſimi extiterunt. Cauſæ, præter phyſicas, hæ ſunt: quod viri illi eminentes toto animo ad publica ferantur, privatamque rem ideo negligant. Deinde, quod liberis ex paterno honore accedat ſuperbia & pigritia ex ſpe facili dignitatũ. Accedit interdum, ut in Heli, bonitas, quæ ubi nimia eſt, nomen ſuum amittere, & diſſolutio potius diſciplinæ vocari meretur. *Grot.*

Levior objurgatio.] Hieronymus: *Eli pro iniquitate filiorum ſuorum damnatus eſt. Corripuit quidem eos, ſed lenitate patris, non autoritate pontificis: & quia eos tenebatur corripere, ideo non ſolum pro iniquitate filiorum, ſed etiam pro ſua fuit punitus.*

Allophyllis in Iudæam irruentibus.] 1 Reg. IV. Caſtra poſuerunt Aphecæ, quam Ioſephus Ἀμφηκαν vocat.

Arcam Domini ſecum in pugnam efferunt.] Quæ etiam arca fœderis dicitur, quia in ea erant tabulæ fœderis tam integræ quam fractæ. Vocatur & arca teſtimonii Ioſ. IV. ℣. 16. Nam in ea erat teſtimonium, hoc eſt, Lex. *Druſ.* ad Samuel. *Si bellum populo ingruerat, arca, in qua erant tabulæ legis, ante omnes præcedebat, & hoc ſufficiebat illis pro quavis acie in ſubſidium, niſi in bajulis arcæ, aut in populo, aliquod ſcelus, aut hypocriſis hæreret.* Athanaſ. de Interpret. Pſalm. ad Marcellinum. Diſſentiunt autem Interpretes, num in hac arca tabulæ fractæ pariter ac integræ repoſitæ fuerint? Quidam affirmant, & addunt etiam librum Legis in ea poſitum. Alii; capſulam extrinſecus factam, in qua liber Legis fuerit poſitus. Sunt alii qui dixerunt ſolas tabulas fractas fuiſſe in arca, quæ exibat ad bellum: Sed textus arguit etiam integras fuiſſe in ea. *Druſ.* ad Iud.

Cum ea filii ſacerdotis prodeunt.]

prodeunt: quia ipse annis gravior, luminibus obductis, satisfacere officio nequiverat. Sed ubi arca in conspectum hostium deducta est, majestate quadam præsentis Domini territi, fugam parabant. Assumptaque rursum constantia, & non sine Domino mutatis animis, totis viribus concurrunt. Victi Hebræi, arca capitur, filii sacerdotis cadunt. Heli, delato ad se mali nuncio, consternatus, animam expiravit, cum per an-

Τοῦ πατρὸς αὐτοῖς ἐπιστείλαντος, εἰληφθείσης τῆς κιβωτοῦ ζῆν ἐθέλουσιν, εἰς ὄψιν μὴ παραγίνεσθαι. *Ioseph.* Cum Heli Pontifex arcam comitari pro officio deberet, quod captus oculis esset, filios misit. *Sigon.* Ipsius enim in senectutem provecti vices in Pontificatu gessit Phinees ejus filius. Φινεέσης δὲ ἤδη καὶ ἱερωμένου, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ παρακεχωρηκότος διὰ τὸ γῆρας. *Iosephus.*

Majestate quadam præsentis Domini territi.] Textus facet: *Timuerunt Philistini dicentes:* Venit Deus in castra. *Et ingemuerunt dicentes*, Væ nobis, væ nobis! Quis nos salvabit de manu sublimium istorum? Hi sunt dii qui percusserunt Ægyptum omni plaga. Sic Prudentius arcam vocat *Deum circumvagum*, ante exstructum templum Salomonis. Nam tunc nullum certum locum diu habebat, modo huc, modo alio translata. *Drus.* ad Sam.

Fugam parabant.] Fugam parasse non legitur in Scriptura, duntaxat scriptum ibi est, eos in magno metu fuisse ob præsentiam arcæ. *Drus.* Vehementer Hebræis arca animum addidit, victoriam in hac sitam existimantibus. Contra hostes metuebant ne arca Istaëlitis esset præsidio. Attamen utrorumque expectationem eventus fefellit. *Iosephus.*

Victi Hebræi.] Ceciderunt triginta millia peditum. Hebræi enim pedites pugnabant, vix equites, eo quod Deus Deut. XVII. eis, si non usum, certe copiam equorum vetuisset. *Abul.* Magis puniti Hebræi post adductam in castra arcam, quam ante. Nam ante adductam cæsa tantum quatuor millia: deinde triginta millia.

Filii sacerdotis cadunt.] Hæc clades contigit A. M. II. IↃCCCL. ab exitu ex Ægypto CCC XCVII. Id patet ex eo quod ab hoc exitu usque ad ædificationem templi fluxerunt anni CCCC LXXX. *Chronol.* Pseudo-Philo tradit duos filios Heli à Goliatho gigante cæsos.

Mali nuncio.] Pseudo-Philo & Abulensis, ex traditione Hebræorum scribunt, hunc nuncium fuisse Saulem filium Cis.

Consternatus.] De sella resupinus cecidit, cervicemque fregit. Sedebat enim in sella Pontificia, ante postes tabernaculi, ubi responsa dare consulentibus solebat. Ἠλὶς ὁ ἀρχιερεὺς ἐκαθέζετο καθ' ἑτέρας τῶν πυλῶν ἐφ' ὑψηλοῦ θρόνου. *Ioseph.*

Per annos XX.] In editione Romana, ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ εἴκοσιν ἔτη, *Viginti annis*, & sic Eusebius in Chronicis affirmat scripsisse LXX. interpretes. Cæterum in vulgatis editionibus Græcis, itemque in Ebræa, est τεσσαράκοντα, id est, quadraginta. Sunt etiam qui putant errorem hunc natum ex affinitate litterarum μ & κ: quarum hæc in numeris denotat 20. illa vero 40. Dru-

annos XX. *ſacerdotium adminiſtraſſet. Victores ſecundo prælio Allophyli, arcam Dei, quæ in poteſtatem venerat, eorum oppido Azoto, in templum Dagon intulerunt. Sed ſimulachrum dæmoni dicatum, ubi arca il-*

40. *Druſius.* Scriptura inquit judicaſſe eum annos quadraginta, non Sacerdotium geſſiſſe, ut Sulpicius. *Sigon.* Sublatis Hophni & Phinees, huic relicti ſunt filii bini, Achitobus & Ichabodus poſthumus. Achitobi filii memorantur etiam bini, Achias & Achimelecus, cui Ahiathar filius. De hoc ſtemmate vide ſis 1 Samuel. 1 V, 19. X I V, 3. XXIII, 9. & XXIII, 6. Apud Euſebium in Chronico horum nullus ante Abiatharum in Pontificatum ſuccedit. At vero Ioſepho lib. VI. cap. 7. Achitobus dicitur Pontifex ille qui Sacerdotis nomine, ubi Saul Rex Deum conſulit, habetur in 1 Sam. cap. XIV. ℣ſ. 36. καλέσας, inquit, ὁ βασιλεὺς Ἀχίτωβον τ̃ ἀρχιερέα ἐκέλευσεν αὐτὸν γνῶναι εἰ δίδωσιν ὁ Θεὸς αὐτοῖς, &c. *Vocavit Rex Achitobum Pontificem, juſſitque ut conſuleret, an Deus annueret, &c.* Alii etiam Achitobum proxime poſt Heli avum collocant, ut Nicephorus Patriarcha & Georgius Monachus. *Seldenus.* Heli ſucceſſit in Principatu Samuel, in Pontificatu Achitob nepos ex filio. *Mendoſa.*

Sacerdotium adminiſtravit.] Et *judicatum.* Nam ſimul & ſacerdos erat & judex. Sane in fonte, *judicavit Iſraëlem*, &c. Sacerdotium autem poſuit pro pontificatu, ut ſupra, *qui ſacerdotium patris in quæſtum verterant.* Sic ἱερωσύνη pro ἀρχιερωσύνη in libris Machabæorum. *Druſ.*

Azoto.] Azotus quaſi Aſdodus, aut ab Aza uxore conditoris appellata. Aſdod antiquum urbis nomen, quam poſterior ætas Palmim dixit. Autor *Benjamin* in Itinerario ſuo. Hæc urbs obſeſſa fuit olim à Pſammiticho rege Ægypti, annos undetriginta continuos. Proinde ſcribit Herodotus libro II. αὕτη ἡ Ἄζωτος ἁπασέων πολίων ἐπὶ πλεῖστον χρόνον πολιορκεομένη ἀνέσχε τῶν ἡμεῖς ἴδμεν. *Idem.*

Templum Dagon.] Piſcis formam habuiſſe teſtatur R. Salomo. Sed & Nicolaus de Lyra. R. David: *Ajunt Dagon ab umbilico & infra piſcem retuliſſe, ſupra umbilicum ſpeciem hominis habuiſſe.* Quo accommodant illud, *tantum Dagon remanſerat in eo*, quod interpretantur, *quod referebat piſcem:* alii melius, *truncus Dagon.* Græci fabulantur hunc eſſe unum ex quatuor filiis Vrani, quos ex γῆ, id eſt, terra, ſuſcepit. *Druſius.* Interpres Sanchuniatonis Philo; Δαγὼν, ὅς ἐστι Σιτών. Quaſi dicas *Frumentivus.* Sed fallitur: quia plane eſt à דג *piſcis*, ut melius dicturus fuerit Ἰχθύων, *Piſcio* vel *Piſcinus.* Pro quo etiam figura ejus eſt. Nam erat ſemihomo ac ſemipiſcis. Sæpe autem Scriptura meminit בית דגן templi Dagonis. Et 1. Maccab. X, 83, 84. dicitur Ionathas accendiſſe Beth Dagon, cum Azoti ſe hoſtes in illud, velut aſylum, recepiſſent. *Voſſius.*

Simulachrum dæmoni dicatum.] Nam dii gentium dæmonia, ut quidem Græca Eccleſia legit apud Davidem. Sane diabolus in Iovis aut Mercurii forma ſæpe apparuit. Sulpicius in vita Martini, ſegm. 24. *Frequenter autem diabolus viſibilem ſe ei formis diverſiſſimis offerebat. Nam interdum in Iovis perſonam, plerumque Mercurii, perſæpe etiam ſe Veneris ac Minervæ transfiguratum vultibus offerebat.* Druſ. Fluxit autem impius ille mos Dæmoniis ſimulacra dedicandi, ex diſciplina Chaldæorum, qui ſingulis creaturis talia erexerunt. *Rambam.* III. More Neb. XXIX.

 Diſ-

illata est, corruit. Quumque idolum loco restituissent, nocte insecuta discerptum est. Inde mures per omnem regionem exorti, noxiis morsibus, multa hominum millia, leto dabant. Quo malo compulsi Azotii, ad declinandam calamitatem, arcam Dei ad Gethæos transtulerunt

Discerptum est.] 1. Reg. v. Ioseph. vi,1. Ita ut caput & manus à reliquo corpore avulsa, in limine jacerent, ac tantummodo forma piscis relinqueretur. *Kimchi.* Dorsum totum invenerunt fractis omnibus membris. *Glossa* Ord. Cæterum erant ei & pedes humani, quasi ad caudam adnati. Vnde LXX. habent; ἀμφότεροι τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἀφῃρημένα. Quæ frustra in Hebræo quæras. *Vossius.* Videntur alii etiam Philistæorum dii, in cæteris eorum urbibus, eadem vel simili, qua Dagon, pœna multati, uti insinuatur cap. vi,5. De Dagone, vide *Seld.* II. de DIs Syris II.

Mures per omnem regionem exorti.] 1 Sam. v. in editione LXX. καὶ μέσον τῆς χώρας αὐτῆς ἀνεφύησαν μύες. Rursum cap. vi. καὶ ἐξέζεσεν ἡ γῆ αὐτῶν μύας. Iosephus quoque lib. vi. cap. 1. τὰ δὲ ἐπὶ τῆς χώρας μυῶν πλῆθος ἀνελθὸν ἀπὸ τῆς γῆς κατέβλαψε, μήτε φυτῶν μήτε καρπῶν ἀποσχόμενον. Quæ sic versa repperi, *Ager vero totus scatebat muribus, quia omnia vastantes nec segetibus parcebant nec cæteris fructibus.* Drusius. Hæc tertia fuit afflictio. Omisit mariscas, morbum gravissimum. De quo Iosephus: *Gravissima pestis Azotiorum urbem atque agrum adorta est. Correpti enim dysenteria cruciabiliter moriebantur. Nonnulli interanea vitiata, morboque corrosa evomebant. Ager vero totus scatebat muribus, qui omnia vastantes, nec segetibus parcebant, nec cæteris fructibus.* Maginus in Palestina: *Nonnullis in locis Palestinæ, agri sunt pene deserti ob murium & soricum abundantiam, quos nisi quadam aves devorarent, nullam sementem possent facere incolæ.*

Leto dabant.] In eadem editione, καὶ ἐγένετο σύγχυσις θανάτου μεγάλη ἐν τῇ πόλει. מהומת interpretantur σύγχυσις θανάτου. *Drus.* Plinus VIII. 29. & 57. narrat ex Theophrasto, incolas ex Gyaro insula, Cycladum una, fugatos à muribus. Idem x,65. refert, ab iisdem patriam coactos deserere incolas Troadis. Iustinus xv. *Abderitas propter ranarum muriumque multitudinem, relicto patriæ solo, sedes quæsivisse.* Nec ista mirabitur, qui cogitarit murium fæcunditatem, præsertim in arvis siccis. A cuniculis suffossum in Hispania oppidum. Plin. VIII, 59. & Baleacos adversus proventum eorum, auxilium militare à Divo Augusto petierunt. Idem VIII,55. *Vossius.* III. de Idol. XXXII. Æthiopes à scorpionibus & araneis fugati. Strabo XVI. Sic Popielus Poloniæ Princeps, & Hatto Archiepiscopus Moguntinus à muribus comesti. Quanquam hoc posterius neget & refutet Serarius in sua Moguntia. Ex *Mariscis* sanguinem mures suxisse, Hebræi quidam tradunt. Addit Gregorius, *momordisse ventrem Philistinorum, cum eum in secessu exonerare vellent.*

Arcam Dei ad Gethæos transtulerunt.] 1 Sam. v. ℣. 7. eadem editio habet καὶ λέγουσιν οἱ γεθαῖοι, μετελθέτω κιβωτὸς τοῦ θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μετῆλθεν κιβωτὸς τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ εἰς γέθ. Latina vero, *& responderunt Gethæi, circumducatur arca Dei Israël. Et circumduxerunt arcam Dei Israel*, nempe per omnes urbes Philisthæorum. Quod etiam

lerunt. Qui cum simili clade afficerentur, in oppidum Ascalonensium arcam transvexerunt. His vero, advocatis gentis ejus primoribus, consilium fuit, arcam Domini Hebræis reddere. Ita ex sententia principum, augurumque & sacerdotum, imposita vehiculo, multis cum muneribus remittitur. Illud mirabile, quod cum oneri boves fœminas subjecissent, vitulosque earum domi retinuissent, iter nullo duce in Iudæam pecudes di-

etiam Iosephus annotavit ita scribens, *atque in hunc modum per quinque Palæstinorum urbes pervagata est arca, veluti tributum per singulas pœnas violatæ religionis exigens.* Drus. Hoc consilium dederunt Gethæi, quia putabant cladem hanc Azotiis accidisse, non ex arca, sed ex natura loci, velut ex pestilente aëre, vel influxu astrorum maligno. *Theodor.* & *Procop.*

Ascalonensium.] Εἰς Ἀσκάλωνα, id est, Ascalonem. Sic Græci codices. Sed Latini, ut & Ebræi, *in Accaron.* Vtrumque opidum erat Palæstinæ proprie dictæ. *Drus.* Κρομμύων ἀγαθός ἐστιν ἡ χώρα τῶν Ἀσκαλωνιτῶν, πόλισμα δὲ μικρόν. Strabo XVI. Descriptionem ejus accuratam vide apud Tyrium XVII. Belli sacri XXII.

Ex sententia principum.] LXX. Καὶ καλοῦσιν Ἀλλόφυλοι τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἐπαοιδοὺς αὐτῶν, id est, *sacerdotes, vates & incantatores suos.* Latina vetus, *vocaverunt sacerdotes & divinos.* Sic etiam Ebræi. *Drus.*

Augurumque.] Quos in arduis rebus Palæstini consulebant. Vnde Procopius in Esa. II. *Aegyptiorum est & veneficium,* ἐπῳδαί τε καὶ φαρμακεῖαι, *ut Astrologia Chaldæorum, & divinatio Allophylorum, & auguratio Cretensium.* Divinabant autem per ferrum sagittæ, per unguem pollicis, per Theraphim, gladium & hepar. *Kimchi* in Ezech. XXI, 21.

Imposita vehiculo.] In trivio, absque auriga, quinque Satrapis Philistinorum spectantibus, quam viam sponte sua vaccæ inirent, an eam quæ ducebat in Israël, an aliam. *Iosephus.*

Multis cum muneribus.] Nimirum ex Idololatrarum sententia:

Δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδοίους βασιλῆας.

Munera illa fuerunt, quinque ani totidemque ex auro mures, piaculum utriusque plagæ. Simile quid ab Atticis factum docet nos ad Acharnenses Aristophanis Scholiastes.

Remittitur.] Cum fuisset in agro Philisthæorum septem menses. 1 Sam. VI, vs. 1. Nam quod in Iosepho μῆνας τέσσαρας, emendandum est ex hoc loco, maxime cum in Rufino sit, *mensibus septem*, id est, μῆνας ἑπτά. *Drusius.* Theodoretus: *Cum nulla civitas auderet arcam excipere, eam foris reliquerunt sub dio. Postquam autem existimarunt foris manente arca se esse liberos à plagis à Deo immissis, intulit Deus supplicia etiam rebus inanimis. Immisit enim murium multitudinem in vites & segetes, qui omnes eorum fructus perdiderunt.* Sic & Procopius. Hinc colligitur arcam à Philistæis fuisse captam in Septembri. Nam remissa est, cum esset messis tritici. Hæc autem in Palæstina fit in fine Aprilis. *A Lapide.*

Illud mirabile.] Vide Ioseph. l. VI, c. 2.

Ex

direxerunt, non revocante affectu fœtus relicti. Cujus rei miraculo, reguli Allophylorum, usque in fines Hebræorum, arcam secuti, religiosum officium præstiterunt. Iudæi autem, ubi referri arcam viderunt, certatim ex oppido Bethsamis, cum gaudio, obviam ruere, festinare, exultare, grates Domino referre. Mox Levitæ, quorum hoc negocium erat, sacrificium Deo celebrant; bovesque eas, quæ arcam adduxerant, immolant. Sed in oppido, quod supra diximus, teneri arca non potuit. Itaque passim, Dei nutu, per totam urbem, sævitum. Arca in Cariathjarim oppidum translata est, ibique per viginti annos fuit. Ea tempestate Samuel sa-

Ex oppido.] Imo ex agro, ubi triticum metebant. *Drus.*

Bethsamis.] Melius, Bethsames, שמש Sames, ut הבל Habel. In edit. Romana βαιθσαμυς, quod scribes Baithsamys, vel certe Bæth-samys. Opidum hoc situm erat in termino tribus Iudæ. Iosf. xv. 10. Quod firmabis alio loco qui habetur II Reg. XIV. II. *in Bethsames opido Iudæ.* Drusius. Κώμη δέ τις ἐστὶ τῆς Ἰούδα φυλῆς Βαιθσάμη ὄνομα. *Ioseph.*

Levitæ.] Hoc Bethsamitæ fecisse leguntur I Sam. VI, ℣. 15. & ideo puniti fuerunt. *Iosephus.*

Quorum hoc negocium erat.] Imo negocium hoc erat Sacerdotum, non Levitarum. Verum noster hæc nomina confundere videtur. *Drusius.*

Per totam urbem sævitum.] Iosephus: Ὀργὴ δὲ καὶ χόλος τοῦ θεοῦ μέτεισιν, ὥστε ἑβδομήκοντα τῶν ἐκ τῆς Βαιθσάμης κώμης, οὓς οὐκ ὄντας ἀξίους ἅψασθαι τῆς κιβωτοῦ, ἱερεῖς γὰρ οὐκ ἦσαν, ἀπέκτεινεν. Omisit quinquaginta millia, veritus haud dubie, Romanos minime credituros, tot millia unicum vicum in Libitinæ censum conferre potuisse. Eum sequuntur Hieronymus in Quæstiónib. Rupertus, Isidorus, Lyra, Abul. LXX. tantum percussos fuisse statuunt. Facilis autem responsio, tantam multitudinem, ex vicinis oppidis ac pagis confluxisse, ibique extinctam. Causa tantæ cladis ita exprimitur; *eo quod vidissent arcam Domini.* Nempe intectam & nudam, hoc enim sub pœna capitis vetitum erat. Num. IV. *Abul.* Imo quod introspexissent, ut viderent num Philistæi tabulas Legis ex ea sustulissent, vel aliud quid imposuissent. *Vatabl. Cajetanus. Serarius.*

In Cariathjarim.] I Reg. VII. Adrichom: *Cariathjarim, urbs Sylvarum, quæ & Cariath-Baal & Baala, & Pharasim, & conjunctim Baal-Pharasim. Hieronymo etiam Iarim. Est de Ierusalem ad quatuor milliaria & dimidium, contra Occidentem, euntibus Diospolin. Hieron. ait milliari uno. Urbs prius Gabaonitarum, postea tribus Iudæ, estque terminus tribus Iudæ & Benjamin, sita in colle.*

Ibique per viginti annos fuit.] In domo Abinadab, quæ in colle excelso sita fuit, בגבעה, quod male Latinus transfert: *in Gabaa.* Quasi esset hujus nominis urbs, in Benjaminia. *Horn.*

Samuël Sacerdos.] Iudex erat, Prophetes & Levita. Etiamne Sacerdos? Si

sacerdos Hebrais præerat, quietis à bello rebus, populus in ocio degebat. Pax deinde Allophylorum irruptione turbata, trepidantibus cunctis ob conscientiam peccati. Samuel, cæsa prius hostia, Domino fretus, suos in prælium deduxit: primoque impetu fusis hostibus, victoria penes Hebræos stetit. Sed hostili metu re-

Si Sacerdotis vocabulum strictè accipiatur pro Pontifice, verum non est. Nam τῷ Eli successit in Pontificatu Achitob. Neque vero late sumptum verbum esse potest; cum non fuerit ex posteris Aharon, qui soli Sacerdotes dicebantur. Supra, *Igitur Levi tribu in Sacerdotium segregata.* &, *Levitis in sacerdotium assumtis.* Sic infra: *Samuël admodum senex sacerdotio functus.* Huc retulerim, *quod erat nefas* (loquitur de tabernaculo) *nisi sacerdotibus introire*. Firmabo nunc, quæ dixi, autoritate Hieronymi. Adversus Vigilantium cap. 2. *Samuël & Levita & Prophetes fuit.* Contra Helvidium lib. 1. cap. 13. *Simulque noscendum quod Samuël Levita, non Sacerdos, non Pontifex fuerit. Unde & faciebat illi mater sua Ephod* בד, *superhumerale videlicet lineum, qui habitus proprie Levitarum & minoris est ordinis. Unde & in Psalmis non nominatur inter Sacerdotes, sed inter eos qui invocant nomen Domini. Moyses*, inquit, *& Aaron, in sacerdotibus ejus, & Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.* Drus. Contra successisse Heli Samuelem non in Principatu tantum, sed etiam Pontificatu, volunt Augustin. XVII. C. D. 4. & in Psalm. XCVIII. Hieron ad 1 Corinth. 1. & alii. Contra quam opinionem disputant Abul. Hugo, Lyra, Cajetan. & alii. Nunquam in serie Pontificum, quam texit Iosephus & alii, ponitur Samuel. Vide Seldenum de Successionibus.

Pax Allophylorum irruptione turbata.] Caussa hujus belli fuit conventus Israëlitarum in Maspa. Nam Philistæi filiis Israël omnes conventus & congregationes interdixerant, cum illos ultimo prælio sibi subjecissent. *Lyra.* Suspicabantur enim Hebræos velle rebellare. *Cajetan.*

Cæsa prius hostia.] Doctores dicunt fuisse agnum fœminam, unde colligunt holocaustum fœminæ rectum esse in ara privata. Tradunt similiter alienum, hoc est, non Sacerdotem, offerre posse in ara privata. Tales aræ fuerunt licitæ, ab eo tempore quo destructum fuit tabernaculum in Silo. *Drusius* ad Iudices.

Primoque impetu fusis hostibus.] Cum adhuc agni victima arderet, perterruit Dominus hostes fulmine, tonitru & terræmotu. *Ioseph.* Et per fulmina contrivit Pharaonis exercitum in mari rubro. Exod. XIV. Chananæos per Iosuam. cap. XVIII, 2. Barbaros per legionem fulminatricem sub Antonino Imp. *Euseb.* V, 5. Hist. Eugenium Tyrannum per Theodos. Imper. Oros. VII, 35. *Continuo magnus ille & ineffabilis turbo ventorum in ora hostium ruit: ferebantur per aërem spicula missa nostrorum, atque ultra mensuram humani jactus, manu in aëre portata, nusquam propemodum cadere, priusquam impingerent, sinebantur. Tela etiam, quæ hostes vehementer intorserant, excepta ventis, impetu supinata, ac retrorsum coacta, infeliciter configebant.* Addit Iosephus: *Terra sub pedibus intremuit; nonnulli in improvisos hiatus prolapsi, alii fulminibus crebris attoniti, & ignitis fulguribus oculos ac manus semi ustulati, ut ne arma quidem retinere possent.*

Secun-

remoto, secundis tranquillisque rebus, corruptis consiliis, more vulgi, cui præsentia fastidio, insueta desiderio sunt, regium nomen (cunctis fere liberis gentibus semper invisum) populus desiderabat, planeque non sine exemplo amentiæ, præoptabat libertatem servitio mutare. Igitur frequentes Samuelem circumsistunt, ut quia jam ipse senuisset, regem eis constitueret. At ille placide, salubri oratione ab insana volunta-

ta-

Secundis tranquillisque rebus. Non solum Philistæorum jugum excussit Samuel, recuperavitque oppida amissa: sed etiam vicinos populos coëgit à bellis abstinere. Hinc illa luxuria, & ut in alto otio, negligentia. Ne arma quidem, cessantibus bellis fabricabant & vetera in rem rusticam convertebantur. Ut mirum non sit, sub initum regni Saulis, nulla pene toto Israële arma reperta fuisse, & omnino fabrilem artem, cum iterum prævaluissent Philistæi, interdixerunt Israëlitis. *Tirinus.*

Cui præsentia fastidio.] 1 Reg. 8. Ioseph. VI, 3. Fastidiebant statum præsentem cum ob alias causas, tum propter filios Samuelis, qui patri moribus dissimiles, ad avaritiam declinantes munera ob jus pervertendum accipiebant, populumque pessime regebant, quæstui per omnia studentes. *Drus.*

Regium nomen, cunctis fere liberis gentibus semper invisum.] Hoc ex Demosthene sumsit in Olynthiacis. Liberi populi obediunt legibus, id est, rationi, qui vero parent regi, obediunt voluntati, id est, libidini unius, plerumque pravi. Quare amens est qui Regem libertati anteponit. *Sigon.* Quod non usquequaque verum est. Certe *Oriens Regibus assuetus*, gravissimis authoribus dicitur. Cappadoces, ut Iustinus ait, *vivere sine Rege gentem suam posse*, negabant. Apud hos igitur regium imperium in pretio, libertas gravis est. Secus se res in Occidente habet, & Septentrione, ubi gentes ad Rempublicam natæ, Regum, nisi legibus subsint, intolerabiles deprehenduntur. *Horn.* Dicunt Ebræi, populo terram ingredienti tria præcepta fuisse, I. ut regem sibi constituerent. II. ut delerent memoriam Ameleci. III. ut extruerent domum electam. Neque senes peccarunt regem petendo, sed populus. Qua de re aliquid in כבס fol. 191. col. 4. ubi de regibus in genere. *Drus.* Idem Cunæus, quem vide 1. de Rep. Hebr. XIV.

Ipse senuisset.] Hebræi tradunt Samuelem fuisse LII. annorum, tunique mortuum: Sed errant. Senex fuit, sed diu adhuc, regnante Saule, superstes. Quare melius Abulensis, Salianus & alii censent, Samuelem fuisse hoc tempore circiter LX. annorum, ac cum Saule Rege XV. annos adhuc vixisse, ac defunctum anno ætatis LXXVII. *A Lapide.*

Regem eis constitueret.] Causa vel occasio hujus postulati, fuit senectus Samuelis, & iniquitas filiorum ejus. Deinde sperabant se à Rege melius defensum iri contra Philistæos, ait *Ioseph.* Denique exempla aliarum gentium, etiam regio splendore imitari volebant, *Idem.*

Ab insana voluntate.] Textus Sacer: *displicuit sermo in oculis Samuelis.* Ioseph. Ἐλύπησεν δὲ σφόδρα τὸν Σαμουῆλον οἱ λόγοι, διὰ τὴν σύμφυτον δικαιοσύνην, καὶ τὸ πρὸς τοὺς βασιλέας μῖσος.

Deo

tate detorquere plebem: dominationem regiam & superba imperia exponere, libertatem extollere, servitutem detestari: postremo, divinam eis iram denunciare, siquidem homines mente corrupti, Deum Regem habentes, regem sibi ex hominibus flagitarent. His atque aliis istiusmodi frustra dictis, cum populus in sententia perseveraret, Dominum consulit. Qui permotus vecordia insanæ gentis, nihil adversum se petentibus negandum respondit.

Igi-

Deo hoc postulatum tumultuantis populi displicuit, quia Regem concupiverunt per ambiguas querelas, seditiosasque voces, non uti legis præceptum peragerent, sed quod displicebat illis sanctissimus vates Samuel, ad quem vox illa numinis extat: Non te illi, sed me fastidierunt. *Maimonides* in parte postrema Misnæ. Vnde patet non peccasse Iudæos quod Regem peterent (nam Deut XVIII. facta fuerat illis ejus petendi potestas) sed quod peterent Regem, *qualem universæ habent nationes*, qui non juxta leges divinas, sed suo arbitrio populum regeret. *Tirinus.* Putabant enim, ut ait Iosephus, ἐδὲν ἄτοπον εἶναι, τ͂ πλησιοχώρων βασιλευομένων, τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοὺς πολιτείαν.

Dominationem regiam, & superba imperia exponere.] Textus Sacer: *Hoc erit jus Regis qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, faciens eos sibi equites & præcursores quadrigarum suarum, &c.* Vide sequentia 1 Reg. VIII. 12. Loquitur non tam de jure, quam de more. *Bucholz.* טשפמ non est intelligendum de jure vero, sed facto, quod effectum aliquem juris habeat, id est, non resistendi obligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis, Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla extarent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit. *Grot.* de jure Pacis I, IV. Rabbini variant. R. Iose ait: quicquid hic dicitur, licebat ei facere. R. Iuda vero: dicitur ad metum eis incutiendum. Sic & R. Levi. *Drus.* ad Sam. Δυλεύσετε μετὰ πάντων τ͂ ὑμετέρων τῷ βασιλεῖ, καὶ τοῖς αὐτῶν οἰκέταις ἴσοι γενόμενοι. *Ioseph.* Vicini enim Reges subditis suis imperabant quæ vellent, ut ἀνυπεύθυνοι. Syros servituti natos, ait *Livius*: de libertate eos nihil cogitare, *Apollonius.* Iudæi *vilissima pars servientium* Tacito. Ac plerique Iudæorum Reges durissimi fuerunt, ut Salomon, Roboam, Ieroboam, ac cæteri.

Deum Regem habentes.] Vnde Rempublicam Hebræorum Iosephus adversus Apionem persignificanter dicit vocari posse θεοκρατίαν, quasi tu ejusmodi civitatem dixeris, cui præses rectorque solus Deus sit. *Cunæus.* Ergo hac petitione Deum Regem suum, qui eos partim per se, partim per Iudices à se excitatos gubernabat sprevêre. *Theodor. Procopius, Lyra, Abul. Cajetanus.*

Vecordia insanæ gentis.] Acerrime Sulpicius hoc Iudæorum postulatum reprehendit. Ac prolixe disputant Interpretes: an & quatenus peccaverint Israëlitæ petendo regem. Vide Lyram, Burgensem, ac alios.

Saul

Igitur Saul, sacerdotali prius à Samuele unguento perfusus, rex constitutus est. Hic ex tribu Benjamin, Cis patre ortus, modestus animi, forma excellenti erat: ut merito dignitas corporis dignitati regiæ conveniret. Sed principio regni hujus, aliquanta ab eo pars populi desciverat, parere imperio abnuens, seque Ammo-

Saul sacerdotali prius à Samuele unguento.] 1 Reg. IX. & X. Ioseph. VI. 5. Sacerdotum exemplo uncti sunt & reges Hebræi, non Sacerdotes quidem, sed multum habentes Sacerdotale, sedem & jus loquendi in Sanctuario, inspectionem in sacra, jus eligendi aut destituendi Pontificis Maximi, aliorumque Sacerdotum, & alia plura. Vngebantur tamen alio modo: Sacerdotes in fronte decussatim; Reges in vertice, ad coronæ modum illito oleo. *Grot.* Dicitur *Sacerdotale unguentum*, quia nulli adhuc Reges fuerant. Cur non potius, *regali unguento*? *David regali unguento perlinit.* An quia regale unguentum dici non potest cum nulli adhuc reges essent? Aut appellat sacerdotale, quia ejusdem erat cum altero generis. Prius, verius videtur. Nam ut demus ejusdem generis fuisse hoc cum illo, tamen quum eo futurus rex ungeretur, regale potius erat appellandum quam sacerdotale. David Camius negat Saulem fuisse unctum oleo unctionis, quod adhibitum duntaxat sit in familia David. Idem annotat litum fuisse oleo balsamino, quod שמן אפרסמון vocant. Scribit eadem fere autor libri qui רדק per sigla vocatur. *Drus.* De unctionis ritu, vide Seldenum de Success. in Pontif. cap. IX.

Perfusus.] E lenticula. Nicolaus de Lyra, 1. Sam. X, 1. *Lenticula olei est vasculum factum ex auro vel argento ad reponendum oleum unctionis, unde inungebantur reges & pontifices.* Etiam è cornu perfundebantur. In scholiis Ebræorum, *Dicunt Doctores. Saul & Iehu uncti fuerunt è lenticula, non fuit diuturnum regnum eorum: David & Salomo uncti fuerunt è cornu, fuit diuturnum regnum eorum.* Videndus R. David loco citato. *Drus.* Λαβὼν ὁ προφήτης τὸ ἀγγεῖον, ἔλαιον κατέχεε τῆς τοῦ νεανίσκου κεφαλῆς. *Iosephus.*

Modestus animi, forma excellenti erat.] Abulensis: *Bonitas Saulis maxime erat circa humilitatem: quod erat valde in eo admirabile. Nam ipse erat vir in virtutibus excellens, corporis statura admirabilis; quod solet homines superbos efficere: ipse autem hæc omnia habens, erat valde humilis.*

Dignitas corporis dignitati regiæ conveniret.] Formam in regibus suis Orientales populi admodum æstimant; ita ut apud Æthiopes, honores mandatos ex corporis magnitudine, dixerit Aristoteles 1 V. Polit. 4. & Spartæ mulctatus Rex, quod exigui corporis uxore ducta, reges minutos daturus diceretur. Nec spernit Euripides, εἶδος ἄξιον τυραννίδος. *Grot.*

Aliquanta ab eo pars populi desciverat.] Hæc paulo aliter narrantur, 1 Sam. X, 27. & XI, 1.

Seque Ammonitis conjunxerat.] Viri Iabes Galaad hoc in animo habebant, nisi duris conditionibus, quas eis proponebat Nahas Ammonites, deterriti fuissent. *Drus.* Sulpicius scribit partem populi ad Ammonitas defecisse & à Saule vindicatam. Quod non est in sacris libris, sed ab ipso additum. *Sigon.* R. David hos Ammonitas plane diversos à filiis Ammon fuisse vult. Contra Stephanus: Εἰσὶ δὲ Ἀμμανῖται, ἔθνος

monitis conjunxerat. Verum hos Saul impigre ultus est: victique hostes, & venia Hebræis data. Tum Saul iterato à Samuele unctus traditur. Inde Allophylorum irruptione atrox bellum exortum: locum exercitui ad conveniendum Saul in Galgalis constituerat. Et quum per septem dies Samuelem opperitus esset, ut sacrificium Domino fieret: tardante illo, quum populus dilaberetur, illicita præsumtione, rex ad vicem sacer-

γλόος τῶν Ναβαταίων Ἀράβων, ὡς Ἰώσηπος. ἐκλήθησαν δὲ ἀπὸ Ἀμμὼν τοῦ παιδὸς Λώτου, καὶ τῆς νεωτέρας θυγατρός.

Victique hostes.] Mendaciter Iosephus, ut vires suorum Israëlitarum Vespasiano & Romanis ostentet, ait ex Israële fuisse septingenta millia, ex Iuda vero septuaginta. LXX. quoque numerant sexcenta millia Israëlis. Hebræi illorum CCC CIↃ, horum XXX. habent. Addit Iosephus ipsum Naas Ammonitarum Regem occisum fuisse.

Iterato à Samuele unctus.] Prius in Maspha, nunc in Galgalis. Ita Iosephus. Sed Scriptura nullam iteratæ unctionis mentionem facit. Tantum dicit: innovatum fuisse regnum. 1. Reg. XII. Gemara Hierosol. *Reges ungi non solebant, nisi ob adversam factionem.* Quia semel unctus Saul, non opus erat iterare unctionem: Sed rebelles alteram unctionem expresserunt. Dici etiam potest, hanc fuisse publicam unctionem, alteram privatam. *Horn.* Ter unctus Saul, primo à Samuele privatim. Deinde publice in Masphat. Tertio post victoriam, publice, pariter in Galgalis. *Abul. Sanchez, Serar.*

Atrox bellum.] 1. Reg. XIII. Ioseph. VI, 7.

In Galgalis.] Sunt qui putent hoc bellum accidisse duobus annis post inaugurationem Saulis quæ Galgalis facta. *Gret.* Quod si verum, male Sulpicius, *locum exercitui ad conveniendum in Galgalis* fuisse dicit. Nam ex textu patet Michmasam convocatos milites. *Horn.*

Illicita præsumtione.] Sequentia docent Sulpicium in eadem sententia fuisse cum Nicolao de Lyra & aliis, qui inter peccata Saulis recensent quod holocaustum obtulerit, rem ei illicitam, eo quod sacerdos non esset. Quasi vero solis sacerdoribus licuerit offerre holocaustum, ac non etiam aliis, qui sacerdotes non erant. Nam ne Samuel quidem sacerdos erat ex genere Aharonis. Quod si dicas Levitam fuisse, quibus hoc qnoqne concessum fuerit, respondeo, Gedeonem etiam holocaustum Domino obtulisse, nec propterea reprehensum fuisse. Dicunt insuper Ebræi licitum fuisse extraneo (sic vocant eum qui sacerdos non est) offerre in excelso יחיד, id est, unici: quemadmodum expositum est in fine Zebachim, hoc est, ejus tractatus Thalmudici, ubi de sacrificiis agitur. *Drus.* Sed quod de Gideon dicit, sacrificium obtulisse, falsum esse supra ostendimus. Gregor. *Iccirco per inobedientiam cecidit, quia integris septem diebus, sicut jussus fuerat, non expectavit.* Et postea: *Ecce septem diebus Prophetam sustinuit, sed dum præstolari eum in fine diei desiit, gloriam tantæ dignitatis amisit.* Peccavit igitur in eo, quod finem septimæ diei non expectavit.

Ad vicem sacerdotis.] Usitatius est, *in vi-*

cerdotis holocaustum obtulit: multumque à Samuele increpitus, sera peccatum pœnitentia fatebatur. Igitur ex peccato regis, metus omnem exercitum pervaserat. Castra hostium haud longe sita, præsens periculum ostendebant: neque cuiquam exeundi in prælium animus, plures lacrymas & latebras petiverant. Nam præter imbecillitatem animorum, qui alienum à se Dominum, delicto regis, arbitrabantur, in maxima ferramen-

in vicem, aut *vice sacerdotis*: quod etiam dicunt, *vicem sacerdotis*. Sic Plautus & alii quandoque locuti sunt. *Drusius.*

Holocaustum obtulit.] Per se, absque Sacerdote. Rupert. Lyra. & favet Iosephus. Addit R. Levi, Saulem hæc sacrificia obtulisse, ut à Deo Spiritum Prophetiæ impetraret, quo deinceps sine Samuele regeretur. Sed Scriptura nihil hujus meminit; alioqui Samuel id ei acerrime exprobrasset. Tum in castris Sacerdotes qui offerre poterant. *Abulens.*

Sera peccatum pœnitentia fatebatur.] Quodnam peccatum? An quod Samuelem non fuerit operitus? plane sic videtur. Nam cum jussus esset expectare dies septem, non debuisset offerre ante vesperam diei septimi. Quo die Samuel venit, sicut promiserat: serius tamen, quia peractum tunc erat sacrificium. *Drus.*

Castra hostium haud longe sita.] In Machmas, Gabaa & vicinis oppidis.

Lacrymas.] Suspicor Severum edidisse, *lacunas (sive lacus) & latebras.* Nam in editione Græca, καὶ ἐκρύβη ὁ λαὸς ἐν τοῖς σπηλαίοις, καὶ ἐν ταῖς μάνδραις, καὶ ἐν ταῖς πέτραις, καὶ ἐν τοῖς βόθροις, καὶ ἐν τοῖς λάκκοις. Lexicon Græco-Latin. vetus βόθρος, *fossa, fovea, lacuna.* Idem Lexicon λάκκος, *lacuna, laccus, cisterna.* Locus est 1 Sam. XIII, 6. Cui hæc mea conjectura non placet, & per me licet ut deleto, *lacrymas &*, legat, *plures latebras petiverant.* Drus.

Et latebras.] Hebr. & Chald. *munitiones*, Vatablus *Spineta*, Cajetan. scissuras montium Abulensis, explicat hæc *abdita* esse loca secreta tam urbium, quam domorum. Tales sunt Romæ Cryptæ & cæmeteria Priscillæ, Sebastiani, Laurentii, Pancratii, in quibus tempore persecutionum se abdebant Christiani; quæ ego sæpius subintrans, vidi subterraneam Romam & obstupui. *A Lapide.*

In maxima ferramentorum inopia.] Οἱ γὰρ τῶν Γαβαὰς πολέμιοι καθωπλοφόρημοι τοῖς Ἰουδαίοις, πάντα ὅπλα αὐτοῖς ἀφῃρήκεισαν. *Ioseph.* Idque extorto fœdere factum, cui non dissimilis lex, quam Porsena in fœdere cum Romanis posuit, *Ne ferro, nisi in agricultura uterentur.* Tacent id Historici, ut pudendum victori postea gentium populo. At Plinius ingenue fatetur XXXIV, 14. *Grotius.* Scriptura dicit non inventum fuisse ensem, nisi penes Saulum & Ionathanem. Populus ergo armabatur fundis, arcubus, perticis, fustibus, & omni apparatu rustico. Et forte illa ferramenta in rudes gladios & arma conflabant. Virgil. *Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.* Sic Samgar vomere aratri occidit DC. Philistæos. Samson catena ense, mandibula asini, millenos. Ex quibus liquet antiquam fuisse hanc Philistinorum cautionem, ne Israëlitæ haberent

mentorum inopia exercitus erat: adeo ut, præter Saul & Ionathan filium ejus, nemo gladium aut lanceam habuisse tradatur. Nam Allophyli superiore bello victores, usum Hebræis ademerant, neque cuiquam conficiendi teli bellici, aut rustici ferramenti potestas fuerat. Igitur Ionatha, audaci consilio, solo armigero suo comite, castra hostium ingressus, viginti fere ex hostibus interemptis, universum exercitum terrore perculerat. Tum vero, nutu Dei, in fugam versi, non imperia exequi, non ordines observare, omne præsidium in pedibus habere. Quod ubi Saul animadvertit, suis propere eductis, fugientes persecutus, victoria potitus est. Eo die rex edixisse traditur, ne quis, nisi confe-

ctis

berent arma & fabros ferrarios. Vide Kimehium ad Samuel. Præbuit igitur exercitus Saulis speciem primæ & antiquæ militiæ, ubi adhuc

Arma antiqua manus, ungues, dentesque fuerunt,

Et, *—— Hic torre armatus adusto*
Stipitis hic gravidi nodis, quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. ——
Stipitibus duris agitur, sudibusque præustis.

Ionathan audaci consilio.] 1 Reg. XIV. Ioseph. VI. 7. Exercitus maximus demum à duobus est fugatus, Ionathane qui hostes terrore perculit, & Saulo qui eos perculsos, cum Hebræis ex latebris egressis, delevit. *Sigon.* Ionathan fuit fortis, comis, minime ambitiosus. Talis ferme Germanicus. *Grotius.* Fuit autem ad hoc facinus à Deo excitatus. Ideoque patri suo non indicavit, ne impediret tanquam temerarium. *Theodor. Procop. Abul. Cajetan.*

Solo armigero suo comite.] Talis Automedon Achilli, Æneæ Achates. Vulgus Scutarium vocat. *Grot.* Videtur autem usus augurio quodam, sed licito. De quo Rabbini dicunt. *Omne augurium quod non est sicut augurium Eliezeris servi Abraham, & sicut Ionathæ filii Saulis, non est augurium. Nam si male fecissent Eliezer & Ionathan, Deus non exaudivisset eos, nec auxiliatus fuisset iis.* Kimchi. Omini Ionathæ simile fuit omen Pæonum, de quo Herodotus initio libri V.

Rex edixisse traditur.] Ἐπαρᾶται τοῖς Ἑβραίοις, ἵν' εἴτις ἀποσχόμενος τοῦ φονεύειν τοὺς ἐχθροὺς φάγοι, καὶ μὴ μέχρις οὗ νὺξ ἐπελθοῦσα. &c. *Iosephus.* Populum temere satis jurejurando adstrinxit ac diris devovit eum, qui ante vesperam, priusquam hostes confecti essent, cibum sumeret. Hoc factum Saulis culpat Iosephus: culpant expositores. Iidem excusant Ionathanem. Primum quod inscius fuerit edicti paterni: deinde quod necessitate compulsus hoc fecerit. *Drus.* Edictum hoc Saulis, hominis imperiosi & προπετοῦς imprudentiam arguit. Nam & diu pugnantibus opus cibo refici, & pœna gravior tali delicto. Præterea excipi debent ignorantes. *Grotius.* Similia ha-

bent

ctis hostibus, cibum caperet. Sed Ionatha, interdictionis ejus inscius, favo reperto, tincto spiculo, mel degustaverat. Sed ubi regi ex Domini ira compertum est, morte affici filium jussit. Sed populi auxilio ab exitio vindicatus est. Ea tempestate Samuel à Domino monitus, regem adiit, verbis Domini nuncians, uti genti Amelech, quæ olim Hebræos ex Ægypto venientes transitu prohibuerat, bellum inferret: addito interdicto, ne quid ex spoliis devictorum concupisceret. Ita in fines hostium ductus exercitus: rex captus, gens sub-

bent *Lyra, Gregor. Chrysostom.* Contra factum laudant & commendant *Hieron. Ambros. Abulens. Cajetan. Serar.* ne hostes, comedente populo, elaberentur.

Cibum caperet.] לחם. Quod omnem cibum, etiam mel comprehendit. Quod ex eo patet, quia etiam à melle abstinuerunt. *Drus.* ad Sam. Potus non videtur interdictus, quia brevior in bibendo mora, & urgentior illius necessitas, æstu & pugna fatigatis. *Menoch.*

Favo reperto.] Apes enim Sylvestres mellificant, uti videre est in Polonia & Moscovia.

Spiculo mel gustaverat.] Baculi extremo. LXX. τῷ ἄκρῳ τοῦ σκήπτρου. Quamprimum autem gustavit mel, illuminati sunt oculi ejus, hoc est, vires ipsi redditæ priores, quæ fame antea plane erant debiles, sicut ut oculi vix viderent, genua vix sustinerent. Quod à fame provenire docet Curculio Plautinus:

—— *Tenebræ oboriuntur, genua inedia succidunt.*
Perii, prospicio parum. ——

Quæ satis ostendunt, cur Ionathas famelicus, paullulo mellis comesto, sibi oculorum dixerit redditum lumẽ. Nam cum omnis id habeat cibus ut vires deperditas instauret: tum præcipue hoc, uti vinum, sic mel præstat, quia ambo subtilia sunt, eoque citius vires diffundunt. *Vossius.* R. Salomo putat eum degustasse cannam sacchari. R. David hanc opinionem confutans, dicit: *in arboribus sylvæ erat examen apum, mel stillabat ex iis.*

Ex Domini ira.] Ex silentio Domini, qui non respondit ei toto die, comperit peccatum fuisse: deinde sors Ionatham prodidit. *Drus.* Summus autem tum Sacerdos Achias fuit, filius Achitob. De quo vide Seld. de success. in Pontif. I, 3.

Sed populi auxilio.] Quem ipse Ionathan, criminando patris edictum, concitarat. *Negavit id recte à patre factum.* Iosephus. Liberavit populus Ionathan non imperio sed deprecatione, quomodo populus Romanus Fabium Rutilianum apud Papyrium Dictatorem. *Livius* VIII. Neque hic obstare debebat jusjurandum Saulis, ut quod injustam in se atrocitatem contineret. *Grot.*

Ea tempestate.] I Reg. XV. Ioseph. VI, 8. Bellum hoc Amalekiticum, pro internecione totius gentis, gestum est, *ut juxta Mosis præceptum, Amalekitarum nomen ex rerum natura deleretur.* Ioseph.

In fines hostium ductus exercitus.] Vno prælio contusis Amalekitis, oppidatim bellum circumferre cœpit quorum aliquot

ſubacta, Saul victus prædæ magnitudine, præcepti divini immemor, capta ſervari & ferri jubet. Quo facto offenſus Dominus, Samuelem alloquitur: pœnitere ſe quod Saul regem conſtituerit. Dictum ſacerdos regi refert. Mox à Domino monitus, David regali unguen-

quot machinis, alia cuniculis & operibus, nonnulla fame, ſiti, aliiſque modis cum expugnaſſet, uſque ad mulieres & pueros cædibus graſſatus eſt, nec crudele, nec inhumanum hoc ratus, quoniam in hoſtem, & Dei juſſu ita ſæviretur. Deus enim ita Amalekitas oderat, ut ne infantibus quidem parceret, quos natura ipſa cæteris miſeratione digniores eſſe voluit. *Ioſeph.*

Rex captus.] Agag. Cujus magnitudinem & pulchritudinem corporis miratus, ſervare eum decrevit, idque non ex Dei ſententia, ſed victus affectu proprio, inconceſſam miſerendi ſui licentiam, ſuo periculo uſurpans. Ita Saulus Regem ipſum hoſtium, & malorum omnium Hebræis authorem ſervavit, pluris ejus formam, quam mandata Dei faciens. *Ioſeph.* Pepercit ei ex ſuperbia, ut de eo triumpharet. *Serar.* Ex avaritia, ut theſauros ab eo extorqueret. *Lyra.* Ex humana erga Regem commiſeratione. *Abul.*

Gens ſubacta.] Annales Sacri; *Percuſſit Saul Amalec, ab Hevilia, donec venias ad Sur, quæ eſt è regione Aegypti.* Νικήσας δὲ Σαοῦλος ἅπαντας τοὺς ἀπὸ Πηλουσίου τῆς Αἰγύπτου καθήκοντας ἕως τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, διέφθειρε τὴν τῶν πολεμίων, παραλιπὼν τὸ τῶν Σικιμιτῶν ἔθνος· οὗτοι γὰρ ἐν τῇ Μαδιανῇ χώρᾳ μέσοι κατῴκηντο. *Hos enim ante bellum admonuit per nuncios, ut ſecederent, neve res ſuas cum Amalecitarum rebus miſcerent. Studere enim ſe eorum incolumitati, propter cognationem quæ illis cum Raguelo Moſis ſocero intercedebat.* Ioſeph. Σικιμιτῶν ἔθνος ſunt Cinæi, de quibus in textu ſacro.

Capta ſervari & ferri jubet.] Regis peccatum imitatus eſt populus; & jumentis ac pecoribus pepercerunt, pecunias opeſque diripuerunt. *Ioſeph.* Sed Saul quoque particeps hujus peccati fuit, ut ex textu patet. Prætexebatur autem religio & ſacrificium. Vera cauſſa inſatiabilis habendi cupido fuit. *Horn.* Saul tamen poſtea etiam metum, & neceſſitatem obtentui habuit, quod non auſus fuerit militem prædæ cupiditate acceſum cohibere. *Ioſeph.*

Pœnitere ſe.] Hieron. in Ezech. II. *Electio Iudæ, & Saulis unctio, non arguunt Deum ignorantiæ futurorum, ſed præſentium monſtrant eſſe judicem.*

Dictum Sacerdos Regi refert.] Cum per totam noctem, fuſis precibus, Deum fruſtra conciliare conatus eſſet. Orationem ejus qua Regem increpavit, lectu digniſſimam, apud Ioſephum vide.

David.] Hujus nominis דויד diminutivum eſt דידו, cognomen Elyſæ Tyriæ, quod dilectulam notat. De quo tamen aliter veteres. Vide Voſſ. I. de Idol. XXXII. Fuit filius Iſai, Bethlehemita, ex tribu Iudæ.

Regali unguento.] Oleo unctionis. Hæc unctio extendebatur in omnes ipſius poſteros. Quod autem Salomo unctus fuit, id factum propter Adoniam. Sic & alii quidam uncti fuerunt propter ſingularem aliquam cauſſam. Ratio ungendi Reges. Qui ungebat digito ſuo exprimebat χῖ Græcum quod vocant כף vel certe כף יונית, id eſt, Caph Græcanicum. Quæ figura eſt crucis Andrææanæ. Chaph Græcanicum vocatur à Davide Camio in comment. ad Pſal. CXXXIII. ubi de unctione ſacerdotis,

guento perlinit, parvum etiamnum puerum, sub patre agentem, pastorem ovium, assuetum sæpius cithara canere: ob quod postea à Saule assumptus, inter ministros regios habebatur. Qua tempestate, Allophylis atque Hebræis bello flagrantibus, cum ex adverso acies constitissent, Goliat quidam ex Allophylis, vir miræ magnitudinis & roboris, suorum ordines prætergressus,

tis, *Initio induebat eum vestibus sacerdotalibus: postea fundebat oleum super caput ejus ungebatque eodem oleo cilia oculorum ejus in modum Chaph Græcanici.* Druf. Chryfoft. Hom. IV. in Philipp. *Iccirco sacerdotes, Reges, & Prophetæ ungebantur, quia divinæ benignitatis Symbolum habebat oleum.* Vnxit autem Samuel Davidem, non insusurrando in aurem ejus, ut Ioseph. vult, sed palam, ut omnes fratres spectarent, minoreque invidia laborarent, cum sibi eum præferri viderent. *Theodoret.* Hinc patet patrem & fratres cognovisse eum ungi in Regem. *Abulens.* Licet id Cajetanus neget.

Parvum etiamnum puerum.] Παῖς ξανθός. Ioseph. Puerulum fuisse Chrysostomus tradit in Psalm. L. contra Hebræi in Seder Olam, censent eum fuisse XXIX. annorum, eo quod putent Saulem duos duntaxat annos regnasse, quo mortuo statim successerit David annorum XXX. II Reg. c. IV. Media sententia verior est, Davidem cum ungeretur, fuisse XX. annorum circiter. *Abulens. Salianus.*

Pastorem ovium.] Sic apud veteres Romanos:

Iura dabat populis posito modo prætor aratro,
Pascebatque suas ipse senator oves.

Forma autem Davidi similem fuisse Valentinianum Imperatorem, Cedrenus scribit, eo quod rubicundus esset, rufis capillis, oculis cæsiis & pulchris.

Goliat quidam.] I Reg. XVII. Frater ejus fuit Iischbi Nobensis II Sam. XXI. 16. à quo iidem Rabbini fingunt, postea Davidem in venatione captum, & miraculo liberatum fuisse. *Sanhedrim* in Perek Cheleck. Vocatur autem בינים, quod vulgatus vertit *Spurius.* Nam Hebræi notant, cognomen esse gigantum, qui legum omnium & matrimonii contemtores, ob id incerto patre nascebantur. *Grot.* Verisimile est natum fuisse ex stirpe Enacim, & matre Gethæa. Nam reliquias Enakim seu gigantum permansisse in Geth, constat ex Iosua. Et incertum ignotumque ejus patrem fuisse vel inde colligitur, quod cum generis illius & parentum fit mentio in Scriptura, nunquam patris nomen exprimitur, sed matris solius, nempe Arapha II Reg. IX, 19. I Paral. XX. Quod quia videtur aliquam habere similitudinem cum Orpha nuru Noëmi, hinc Thalmudistæ, & alii Rabbini fingunt eum fuisse filium Orphæ. Sed neque nominum magna est similitudo, neque tempora id permittunt, cum secundum hunc calculum, Goliat esset cētenario jam major ut patet ex I Ruth. *Tirinus.*

Miræ magnitudinis.] Sex cubitorum & palmæ altitudine. Erat enim de stirpe Gigantum, ait Nazianz. Orat. XXX. & Philast. hæres. XXXIX.

Suorum ordines prætergressus.] Sic in medium inter castra pontem processit Gallus ille provocator, quem interfecit Manlius Torquatus, narrante Livio lib. VII.

Sin-

ſus, ferocibus verbis probra in hoſtes jaciens, ſingularem pugnam ciebat. Tum rex magna præmia, & filiæ nuptias deſpondit, ſi quis provocantis ſpolia retuliſſet. Sed nemo, ex tanto agmine, aggredi audebat. Igitur David, etiamnum puer, pugnæ ſe obtulit: rejectiſque armis, quibus infirma ætas gravabatur, virga tantum & quinque lapidibus ſumptis, in prælium proceſſit: primoque ictu, miſſo funda lapide, Allophylum perculit, caput victi & ſpolia abſtulit, gladium

Singularem pugnam ciebat.] Subinde licet bellum vertere in duellum, publica authoritate, ut unius cæde multorum ſtrages redimatur. Sic Romani bellum contra Albanos verterunt in duellum trium Horatiorum cum tribus Curiatiis. *Livius* 1. Et frequentes ejuſmodi ſponſiones illis ſeculis, ut inter Lacedæmonios & Argivos Othryadis tempore, inter Romanos & Albanos cum Horatii & Curiatii decertarent. *Grot.*

Etiamnum puer.] Patet tamen eum procero fuiſſe corpore. Quia nimirum Saul procerus, veſtes ipſi ſuas & arma adaptavit. Minus enim congruum eſt, quod ait Lyra, Serarius & alii, veſtes has dici Saulis, non quod eſſent ipſius, ſed quod ex veſtiario ejus depromtæ. Pejus adhuc Rabbini fingunt, Deum veſtes Saulis adaptaſſe corpori Davidis. *A Lapide.* Neque David cum illa exueret, negabat quadrare ſuo corpori, ſed ſolum ſe non aſſueviſſe ejuſmodi armis, neque incedere poſſe gravatum tanto pondere, & quaſi ferreis quibuſdam vinculis conſtrictum. Denique idem colligitur ex eo, quod gladio Goliat, utique longo & gravi, David expedite uteretur, neque inconcinne cingeretur. Ita *Chryſoſtomus.* Abulenſ. Dion.

Rejectiſque armis.] Ambroſ. 1. offic. xxxv. *David adverſus Goliam, immani corporis virum, ſingulari certamine dimicaturus, arma quibus oneraretur, reſpuit. Virtus enim ſuis lacertis magis, quam alienis integumentis, nititur.*

Virga tantum.] Pedum erat, id eſt, baculus paſtoralis ſive agolum. Ita Feſto baculus ille dicitur, ab agendis pecoribus. *Druſ.* Hiſtoria non diſſimilis eſt apud Strabonem VIII.

Miſſo funda lapide.] Vegetius 1, 6. *In omnibus veterum præliis funditores militaſſe nullus ignorat.* Vbi & multa alia ad laudem fundarum. Paulinus:

Ille Gigas pueri funda paſtoris obivit
Vt canis.

Perculit.] In fronte. *Hebr.* Super domum oculorum *Chald.* In cerebrum. *Ioſeph.* Vnde patet Davidem inſignem fuiſſe fundibularium, quia frontem tetigit: & ictum ejus validum, quia penetravit. Prudentius:

Trajectumque cavo terebravit vulnere frontem.

Gloſſa & Hugo cenſent, Goliam ternis lapidibus & ictibus à David fuiſſe proſtratum. Contrarium ex textu patet, primo ictu corruiſſe. Chaldæus & Rabbini nugantur, lapidi fuiſſe inſcriptum nomen πετρωχράμματον, & Patriarcharum. Alii dicunt Archangelum Michaëlem percuſſiſſe Goliam.

Caput victi & ſpolia abſtulit.] Prius illud in caſtra intulit, deinde per urbes circumtulit, ac tandem in Ieruſalem detulit, ut Iebuſæi, qui arcem ejus obſtinate adhuc tutabantur, ex hoc tropæo diſ-

dium postea in templum posuit. Allophyli autem omnes in fugam versi, victoriam concessere. Sed è prælio reversis, multus circa David favor, invidiam regis accenderat. Timens autem, tam charum omnibus, cum invidia & pernicie necare, sub specie honoris, objectare eum periculis statuit. Ac primum tribunum eum fecerat, ut rem bellicam curaret. Inde, cum ei filiam spopondisset, fidem fregit, eamque alteri tra-

discerent, se quoque superari posse, sicut post novennium contigit. *Annales Sacri.* Τὴν δ' κεφαλὴν τοῦ Γολιάθου Δαβίδης εἰς τὴν ἰδίαν σκηνὴν ἐκόμισεν. *Iosephus.*

Gladium postea in templum posuit.] Τὴν ῥομφαίαν ἀνέθηκεν τῷ Θεῷ. *Ioseph.* Posuit eum Nobæ in tabernaculo Dei, victoriæ monumentum; & inde eum postea, Saulem fugiens, recepit, 1 Reg. XXI, 8. Falso igitur Sigonius hoc loco Sulpicium erroris insimulat, quasi tentorium militare pro templo accepisset. Fuitque ille mos antiquissimus, arma hostium devictorum Diis consecrare, & in publico suspendere. Ita igitur:

Vidimus horrendum membris animisque Goliam
Invalida cecidisse manu: puerilis in illum
Dextera fundali torsit stridore lapillum.
Ille minax, rigidus, jactans, truculentus, amarus,
Dum sese ostentat clypeo, dum territat auras,
Expertus pueri quid possint ludicra parvi
Succubuit teneris bellator turbidus armis.

Paulinus.

Victoriam concessere.] Tum Saulus & universus Hebræorum exercitus, sublato militari clamore, in trepidos irruunt, & quotquot assequi poterant cædentes, usque ad Gittæ fines ac portas Ascalonis persequuntur. Cecideruntque Palæstinorum triginta millia, & duplo plures sunt vulnerati. Saulus vero à persequendo reversus, castra hostium diripit ac incendit. *Iosephus.* Nihil de numero cæsorum & vulneratorum in Sacris; sed tantum, *cecidisse toto campo,* narratur. *Horn.*

Multus circa David favor.] 1 Reg. XVIII. Cum dicerent eum decem millia superasse, Saulem vero mille tantum. Hoc ei invidiam conciliabat apud Regem. *Drus.* Vide Iosephum. Sic Aureliano Imper. qui sua manu Sarmatas XLVIII. interfecerat, & diversis diebus ultra IↃCCCCL. acclamatum est à pueris: *Mille, mille, mille, mille, mille, mille, decollavimus. Vivat qui mille, mille, occidit.* Et alibi: *Mille Francos, mille Sarmatas occidimus, mille, mille, mille Persas quærimus.* Vopiscus in Aureliano.

Tribunum eum fecerat.] Parum tutum putans armatum circa se versari, ex satellite tribunum fecit, non tam illius honori, quam suæ securitati consultum volens, ut sæpe hostibus objectum, aliquis casus è medio tolleret. *Iosephus.* Idem Corbuloni apud Neronem, Agricolæ apud Domitianum, contigit. *Tacit.*

Ut rem bellicam curaret.] Cujus ab omni ævo studiosissimi erant Hebræi. Vide Cunæum II de Rep. Hebræor. XVIII.

Cum ei filiam spopondisset.] Natu majorem, Merob nomine.

Alteri tradidit] Adriëli Molathitæ. Mel-

tradidit. Mox filia regis natu minor, Melchol nomine, amore David flagrare occœperat. Igitur nuptiarum ejus istiusmodi conditionem proponit: si centum præputia David ex hostibus retulisset, regiam virginem matrimonio illius cessuram. Sperabat enim, juvenem periculosa audentem, facile periturum. Sed longe aliter, ac ratus erat, evenit. Nam ut proposuerat, impigre David centum præputia ex Allophylis retulit: atque ita regis filiam in matrimonium accepit. Crescebat indies in eum regis odium, stimulante invidia: quia bonos semper mali insectantur. Igitur ministris & Ionathæ filio imperavit, vitæ ejus ut insidias pararent. Sed Ionathæ charus acceptusque jam inde à principio David fuerat. Itaque rex increpitus à filio, cruentum imperium repressit. Sed non diu

Melchol.] Μελχόλ. Sed in Hieronymo *Michol*, & in textu Ebræo, *Michal*. Drus.

Amore David flagrare occœperat.] Sic veritas Ebræa 1 Sam. XVIII, vs. 20. Sed & Græca Editio, καὶ ἠγάπησε Μελχὸλ ἡ θυγατὴρ Σαοὺλ τὸν Δαβίδ, *Dilexit Melchol filia Saul Davidem.* Latina exemplaria variant. Nam in aliis, *dilexit autem Michol filia Saul altera David*: & in aliis, *dilexit autem David Michol filiam Saul alteram.* Vtrumque verum esse potest. *Drusius.* Ὡς δὲ ὑπερβολὴν τῆς ἀνδρείας τὸν πλαὸν αὐτοῦ ἐρᾶν καὶ τὴν Σαούλου θυγατέρα παρθένον ἔτι οὖσαν, λαβεῖν ἔρωτα, καὶ τοῦ πάθους ὑπερκρατοῦντος γενέσθαι φανερὰν καὶ διαβληθῆναι πρὸς τὸν πατέρα. *Ioseph.*

Si centum præputia.] Cur non capita petiit? Ne David afferret capita Hebræorum fingens ea esse Philistæorum. Nam præputia Hebræi in circumcisione posuerant. Non ergo falli Saul poterat. Ita Theodor. & Procop. Pari animo Eurystheus Herculem objecit periculis. Iosephus iterum turbat, qui Saulem petiisse refert κεφαλὰς Philistæorum. Nempe apud Romanos præputiorum mentionem subterfugit, ne risu rem exciperent. *Horn.*

David centum præputia ex Allophylis retulit.] Non solus, sed μετὰ τῆς ἑταιρίας, cum sodalitio & commilitonibus suis. Ita Ioseph. Obtulit autem non centum præputia tantum, sicut convenerat, sed ducenta. Intolerabilis in Iosepho mentiendi libido. Ecce enim, ex ducentis præputiis sexcenta capita facit. Κτείνας γὰρ πολλοὺς, κεφαλὰς ἑξακοσίων ἀπολεμίων, ἧκε πρὸς τὸν βασιλέα. *Horn.*

Ministris & Ionathæ filio.] 1 Reg. XIX. Ioseph. VI, 12. Προστάσσει τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ, Ἰωνάθῃ τε τῷ παιδὶ καὶ τοῖς πιστοτάτοις οἰκετῶν. *Ioseph.*

diu mali boni sunt. Nam cum spiritu erroris Saul affligeretur, eique David assisteret, cithara laborantem deliniens, lancea eum ferire conatus est, nisi ille lethalem ictum propere declinasset. Exinde jam non occulte, sed palam ei necem parabat: nec ultra se David regi credidit. Ac primum fugiens, ad Samuelem se con-

Spiritu erroris.] Hebræi, Iosephus, Cajetanus, Delrio, censent fuisse atram bilem, sive melancholiam & μανίαν, quæ in Saulo causabatur suspiciones, invidiam, mœrorem, furores, deliria. Alii censent fuisse Angelum bonum à Deo Sauli immissum. Verius est Diabolum fuisse, qui occuparit Saulem. Ita Iosephus, Isidorus, Abul. Vatabl. Theodor.

Cithara laborantem deliniens.] Laudatum ab arte Musica Davidem à Doëgo Idumæo, censent Rabbini apud Hieronym. in Quæst. & Lyram, ut dum ante furentem Saulem staret, interimeretur. 1 Reg. XVI, 16,18. An autem & quatenus per Musicam Dæmones ac morbi profligentur, disputant Physici. Vide Valesium & alios. Ea vis est sonorum ut animum concitatum tranquillent; alii torpentem excitant & rebus magnis præparant 11 Reg. III, 15. Sic ferocientes animos mollivit Pythagoras, seditiones accensas inhibuit Asclepiades, Damon ebrios ac petulantes juvenes ad modestiam reduxit, lymphaticos morbo liberavit Xenocrates. De quibus vide Capellam Saturæ lib. x. Marinus de Proclo: *παρεκελευεν ἑκάστοτε ὕμνους λέγειν καὶ λεγομένων τῶν ὕμνων, πᾶσα εἰρήνη τῶν παθῶν ἐγίνετο καὶ ἀταραξία.* Appollonius de Miris: ἵνα ἡ καταπαύλησις τῆς διανοίας ἐκστάσεως. Pythagoræis moris fuit, cum somnum peterent, ad lyram prius lenire mẽtes, ut si quid fuisset turbatarum cogitationum, componerent. *Quint.* XX, 4.

Palam ei necem parabat.] Cum misisset satellites in domum David qui eam custodirent, & mane interficerent, inde indicio uxoris evasit, nec se amplius Sauli commisit. Qua calliditate Michal Davidem periculo subduxerit, ita refert Iosephus: *Parato lecto tanquam ægrotanti, stragulis jecur capræ recens exemptum subjecit, diluculoque venientibus, quos pater ad Davidem miserat, ostendit lectum opertum, & quod palpitatione jecoris stragula moveri viderent, maritum ægrum anhelare persuasit, addens totam noctem inquietam eum egisse.* Sed quod de jecinore dicit, vanum est. תרפים sunt μορφώματα juxta Aquilæ interpretationem. Ex vestibus aliquid instar Davidis in lecto recubantis, callida mulier composuit. *Horn.*

Nec ultra se David Regi credidit.] Sed ultimo necessitatis præsidio, armis, usus est, ad vim arcendam si inferretur. Notandum est, non factum id à David, nisi postquam & Ionathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis competerat, Saulem vitæ suæ imminere. Deinde nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud exteros, & hac religione, ut nunquam popularibus suis noceat. Vide Grotium 1. de Iure Belli IV.

Ad Samuelem se contulit.] Ramatham. Inde uterque Najotham concessit ubi erat collegium Prophetarum. Najoth autem & Ramatha non erant diversa vel distantia loca: sed Najoth fuit locus in urbe, vel juxta eam, ubi conventus sacri & solennes habebantur. *Adrichom.*

Ad

contulit: inde ad Abimelech, postremo ad regem Moab confugit. Mox per Gad Prophetam monitus, in terram Iudæ regressus, vitæ periculum adiit. Ea tempestate Saul Abimelech sacerdotem interemit, quod Da-

Ad Abimelech.] 1 Reg. xx, 21. Ioseph. vi, 14. Adde, si placet, *post ad regem Geth.* Nam id omissum à Sulpicio. *Drus.* Vide Seld. de Success. in Pontif. Abimelech autem Nobæ degebat, quæ urbs cessit sacerdotibus occasione tabernaculi federis eo translati. Noba hæc in tribu Manasse, trans Iordanem sita erat. *Abul.* Tabernaculum federis continens arcam, fuit in Silo, ibique mansit usque dum caperetur arca à Philisthæis, à quibus post septem menses remissa, collocata fuit arca in Cariathjarim. Inde translata fuit in domum Obededom: à Davide in Sion: à Salomone in templum ab eo erectum. Tabernaculum vero Mosaicum capta arca, videtur in Nobe fuisse; qua à Saule subversa, translatum fuit in Gabaon & à Salomone traductum in templum. III Reg. VIII. *A Lapide.*

Postremo ad Regem.] Adde *Geth.* Nam id omissum à Sulpicio.

Moab.] Elapsus ex Palæstina non absque ingenti discrimine, in speluncam agri Adullami se abdidit, & recepta ad se paterna familia, undique etiam confluentibus quos necessitas cogebat, numero auctus, ad Moabitarum Regem proficiscitur, rogatque eum ut parentes intra regni sui fines tantisper reciperet, dum res eorum in meliore statu collocarentur. Quo impetrato, & parentibus in magno honore apud Regem quamdiu illic manserunt, habitis, &c. *Ioseph.*

In terram Iudæ.] Iudææ. *Col.* Venit in saltum Haret, qui locus desertus erat, invius, & incultus. *Nihilominus,* inquit R. Salomon, *divina virtute factus est idem locus abundans fructibus & animalibus, & irriguus fontibus, ut Davidem & viros ejus non solum sustentaret, sed etiam mirifice recrearet.* Quo alludit Ps. xxiii, 1. Suspicatur Abulensis, regem Moab clanculum insidias Davidi struxisse, ut eum Sauli traderet. Huic avertendo, monitus est, ut in Iudæam concederet.

Vitæ periculum adiit.] Quodnam periculum innuat, incertum. Nam in saltu Haret periclitatum, non legimus. Innuit ergo sine dubio obsidionem Cehillensem à Saule decretam, cum in illo oppido David versaretur. Vide 1 Reg. xxiii. *Horn.*

Abimelech sacerdotem interemit.] Saul concione suorum advocata, multa de perduellione Davidis, & suorum conspiratione conquestus, audivit Abimelechum ipsi, præter panes, etiam gladium Goliati tradidisse. Hinc ira incensus, & ipsum & omnem Ithamaridum familiam, quæ in LXXXV. Sacerdotibus consistebat, interimi jubet. 1 Reg. xxii. Vide Iosephum vi, 14. Atque huc spectare volunt, id quod prædictum erat Heli Pontifici, de suæ, id est, Ithamaridarum domus futura clade 1 Sam. II, 33. Nec tamen putandum Abiatharem hunc *solum* fuisse *generis sui superstitem*, ut male legitur in Gelenii versione Iosephi. Is plane *μόνος διασωθεὶς ἐκ τῆς σφαγῆς τῶν ὑπὸ Σαούλου φονευθέντων ἱερέων* erat, id est, *solus de Sacerdotibus à Saul interfectis ereptus*, ut recte satis interpres vetus, seu *qui eripi potuerit.* Abiathar hic in Pontificatum, demortuo patre, successit, Achimelechus item, & Abimelechus interdum dictus; quemadmodum etiam pater ejus tam Abiathar quam Achimelechus dicebatur, ut observanr viri docti, tam in Pontificum successione, quam ad D. Marci caput II. ubi Pon-

David recepisset: & cum ex ministris regiis nemo in sacerdotem manus inferre auderet, Doëg Syrus cruentum ministerium executus est. Post id David desertum petiit: illuc quoque eum Saul persequutus est, sed inani opera ejus exitium moliebatur, quem Dominus protegebat. Erat in deserto spelunca, vasto recessu

Pontifex ille Abiathar nuncupatur qui manifesto Achimelechus erat, Abiatharis hujus pater. Vnde & Abiathar hic, pro eodem qui Achimelechus, filius Abiathar 11 Sam. VIII, 17. & Abimelechus filius Abiathar 1 Paralip. XVIII. 16. nuncupatur, sumi solet; tametsi Ebræorum aliquot Achimelechum ibi pro Achimelechi à Doëgo occisi ex Abiathare filio nepote capiant, ut infra dicetur. In Iosepho autem & tam in Ebræorum Chronicis quam in vetustis Christianorum, præter Abiatharem, non reperitur, post Achimelechi pronepotis Heli necem, alius ante Zadocum Pontifex. Attamen non desunt in Magistris qui Iehoiadam interponunt & sub initiis Davidis Regis Pontificatum gessisse volunt. In iis qui Davidi Saulem fugienti adhæserunt, censetur Iehoiada seu Ioida הנגיד לאהרן *Princeps de stirpe Aaron* (ut in vulgata) seu, ὁ ἡγούμενος τοῦ Ἀαρὼν *Dux ipsi Aaron*, ut Hellenistæ, 1 Paralip. XII, 27. Atque capite ejusdem libri XXVII, 5. Benajas filius Iojadæ כהן ראש memoratur, quod vulgata *Sacerdos* tantum & ὁ ἱερεὺς ὁ ἄρχων *Sacerdos princeps* Hellenistis vertitur. Sed Magistris intelligitur casu genitivo, ut sit *Benajas filius Ioadæ Sacerdotis Principis* seu *Primarii.* Seldenus.

Doëg Syrus.] Δωὴκ ὁ Σύρος, quod perperam δωὴκ scriptum, & Syrus, id est, הארמי Aramæus, error lectionis. Nam in Ebræo האדמי, id est, Idumæus. Quomodo sane Hieronymus olim legit. Iosephus Græcam lectionem secutus, *Forte autem*, inquit, *aderat quidam servus, natione Syrus, regiarum mularum curator.* Ant. hist. lib.6. cap.14. Error natus ex affinitate litterarum Res & Daleth, quæ teste Hiero. apice duntaxat distinguuntur: An variatum fuerit aliquando in codicibus Ebræis, nescio: hoc scio scripturam à lectione variare in his vocibus, IV Reg.16,6. Nam scriptum ארמים per Res & lectum אדמים per Daleth. Scripturam expressit interpres Chaldæus, ut lectionem noster Hieronymus. *Drusius.* Interemit autem LXXXV. Ita Hebr. Chald. Roman. Septuag. Compl. At LXX. Vaticani numerant CCCV. Theodoretus CCCL. Male. Descriptionem hujus nefarii Doëgi, vide in Psalmo LI. qui cæde Sacerdotum peracta compositus est.

Desertum petiit.] Engaddi. 1. Sam. XXIV. Quæ olim nobilissima urbs, non longe à mari mortuo. A qua urbe adjacens regio & desertum, vocatur etiam Engaddi. Magna agri illius ubertas & amœnitas. Desertum autem plenum est altissimis montibus præruptisque, ita ut ruinam minari videantur, ac transeuntibus, solo aspectu, metum inferant. *Borcard. Adrichom.*

Erat in deserto spelunca.] In montibus collibusque, ubi summa erat devexitas, Prisci mortales, præsertim in Iudæa, & vicina Arabia maxime Trachonitide, effossa habebant & excisa antra quam laxissima capacissimaque, quo, tanquam ad arces tutissimas, peneque inexpugnabiles confugiebant, repentino hostium, vel gravioris alicujus periculi metu impellente. *Arabiam & Ituræam versus* (inquit Strabo) *sunt montes asperi, & altis speluncis insignes: qua-*

cessu patens: In hujus interiora David se conjecerat. Saul nesciens, in primo speluncæ aditu, reficiendi corporis gratia, successerat: ibique somno captus requiescebat. Quod ubi David animadvertit, hortantibus cunctis, ut oppotunitate uteretur, abstinuit regis exitio: diploidem tamen ejus abstulit. Mox egressus, tuto eminus loco à tergo regem allocutus est, sua in illum commemorans beneficia, ut sæpe pro regno ejus caput periculis objectasset: utque postremo, præsenti tempore à Domino sibi traditum, interimere noluisset. Ad hæc, culpam Saul fateri, veniam precari, lachrymas

quarum una quatuor hominum millia recipere possit. Multa & mira narrat Iosephus de Trachonitarum הטררגות, hoc est, *scalaribus* seu *gradatis* istiusmodi rupibus, earumque amplissimis, & immanibus sane speluucis: quibus se diu tutati sunt adversus Herodem, & lectissimas illius copias, acerrime & summa vi pertinacissime oppugnantes. Tales fuisse narrantur rupes Engeddi, præcelsæ scilicet atque abruptissimæ, solis ibicibus seu rupicapris perviæ. Vbi quam spatiosissima fuerit oportet spelunca illa, cujus intimus abditissimusque recessus perfacile Davidem, una cum sexceutis militibus inibi latitantem, occultaret & contegeret. *Fullerus.* Chaldæus miram fabulam versioni suæ intexit. Nam dicit Psalm. LVI, 3. *Ad Deum qui accersivit araneam, ut conficeret in ore speluncæ telam propter me.* Res sic se habet. Dicunt aranearum telis aditum ita fuisse obductum, ut nemo suspicaretur quenquam ibi in speluuca latere. Hule telæ Rabbini sua attexunt commenta de musca & insano, quæ refert, & cōfutat. *Abul.* Quanquam Veteres tale quid de Felice Martyre narrent.

Reficiendi corporis gratia.] Παρασκευάσασθαι, quod in editione Græca vertit, *reficere corpus*: vulgata lexica exponunt, *purgare ventrem*. Quod sumptum ex Hieronymo, qui tamen non Græca, sed Ebræa transtulit. H. Stephanus in Thesauro suo conjicit legendum ἀποσκευάσασθαι. Id Aquila dixit ἀποσκευάσαι. In Ebræo est *tegere pedes*: de quo aliquid Quæst. lib. I. quæst. XXXV. *Drusius.*

Somno captus.] Mirum unde hoc hauserit. Nam non habetur in foute sacro. *Idem.*

Vt opportunitate uteretur.] Vide Grot. II. de jure belli I. Commilitoues ejus vix multis precibus & vi à cæde Saulis potuisse abstrahi, Scriptura innuit.

Abstinuit Regis exitio.] Ex textu patet, primo Davidem Sauli necem molitum, & eo animo ad ipsum accessisse. Ita enim inquit: *Cogitavi ut occiderem te.* Disputant, an licite potuerit? Et videtur Cajetano, atque aliis. Contra sunt Tostatus, & plerique Interpretum. Vide Homiliam Chrysostomi: *Quod David magnificentius tropæum erexerit parcendo Sauli, quam occidendo Goliat.*

Diploidem tamen ejus abstulit.] Oram diploidis, quod Græci dicunt τὸ πτερύγιον τῆς διπλοΐδος. Hieronymus, *oram chlamydis.* Drus.

Regem

mas fundere, pietatem David extollere, malitiam suam incusare, regem eum & filium appellans. Tantum ex feroci illo animo mutatum: crederes nihil ultra adversum generum ausurum. Sed David, qui penitius ingenium mali spectatum haberet & cognitum, nihil regi credendum ratus, intra eremum se continebat. Saul vecors animi, quia comprehendendi generum potestas non erat, filiam suam Michol, David, ut supra retulimus, nuptam, Faltim cuidam in matrimonium dedit. David ad Allophylos confugit. Ea tempe-

Regem eum.] Non regem eum appellabat, sed dicebat, *nunc scio quod certissime regnaturus sis & habiturus in manu tua regnum Israël.* 1 Sam. xxiv. ℣.21. *Drus.*

Penitius.] Penitus *Col.*

Intra eremum.] Pharan 1. Reg. xxv. xxx. habent Maon. Desertum Pharan erat ad meridiem terræ sanctæ. Hab. III. 3. Hujus deserti pars est Maon. *Menoch.*

Faltim cuidam.] Vocatur Phalti filius Lais ex Gallim, 1. Sam. xxv. ℣. 45. Quæ corrupta fœde apud Iosephum in textu Græco. Editio Romana Bibliorum φαλτὶ habet: cæteræ φαλτίλ. Faltim autem est ex φαλτὶμ, quod in locum φαλτὶν irrepsit librariorum vitio. Qualia sunt λδυὶν & σαβίν. Nam veritas lectionis λδυὶ & σαβί. *Drus.* Fabulantur Rabini Phaltin non cognovisse Michal, eo quod gladius inter ipsum & Michal interjaceret, ideoque ipsum mansisse improlem.

David ad Allophylos confugit.] Insere quæ extant 1 Reg. xxvi. Fugit ad Achin Regem Gathe, à quo oppidum Siclag accepit. Mansit in Palestina per annum & quatuor menses. Ita enim Hebraica se habent. Vulgata: *quatuor mensibus & aliquot diebus.* Male.

Dominum consulit.] Modus hic erat: Stabat pontifex, & vultum componebat aream versus. Erat autem à tergo, qui responsum petebat. Is, cum sciscitatus de successu rei esset, quam apud animum suum proposuerat, ibi pontifex statim, spiritu cœlesti concitus, amiculum Coschen inspexit, atque ex literis mira vi illic protuberantibus, quid futurum esset, didicit, respondítque. Ea consulendi ratio non privatis, aut de plebe hominibus, sed regibus duntaxat, summisque judicibus, aut iis, qui publice missi à populo essent, usurpata fuit. Quoties enim res magna agebatur, itum illuc est. Privatorum negotia votis precibusque relicta sunt, ne oraculi sanctitas evilesceret. *Cunæus.*

Ea tempestate Saul diem functus est.] Salmanticensis Iudæus, *Obiit anno mundi 882. supra ter millesimum, vigesimo octavo mensis Ijar in Rama.* Hoc & supra notavimus. Rursum Salmanticensis, *Dixerunt Doctores nostri, quorum fausta sit memoria, Samuel & Saul mortui sunt eodem anno.* Et mox: *Samuel decessit quatuor mensibus ante Saulem.* Et post aliquanto: *Videtur quod Samuel egerit annum trigesimum octavum cum diem suum obiret Eli sacerdos.* Vide sequentia. *Drusius.* Clemens Alexandrinus scribit, Samuelem obiisse duobus annis ante Saulem. Vatablus & Munsterus ex Hebræo-

pestate Samuel diem functus est. Saul Allophylis bellum inferentibus, Dominum consulit, nullumque est ei responsum redditum. Tum per mulierem, cujus viscera spiritus erroris impleverat, Samuelem evocatum con-

bræorum traditione asserunt, mortem Samuelis præcessisse obitum Saulis septem mensibus.

Nullumque est ei responsum.] Hebr. גם בחלמות גם באורים גם בנביאים *neque per somnia, neque per Vrim, neque per Prophetas.* Quomodo edita fuerint oracula, sciscitantibus Sacerdotibus, incertum est. Alii quæstioni in schedæ inscriptæ responsum divino miraculo subscriptum fuisse: alii ad Sacerdotis aures sonum quendam accidere, quo quid facto opus esset indicaretur: alii in Sardonicho, qui erat ad humerum dextrum Pontificis, splendorem apparere solitum, quo numinis præsentia & prosper eventus significaretur. *Menoch.* Licet enim Abiathar fugisset ad Davidem cum Ephod, tamen alius erat Pontifex cum Ephod in tabernaculo apud Saulem, per quem ipse Deum consulebat. Alioquin enim caruissent Hebræi Pontifice & Sacris. *Interp.*

Per mulierem cujus viscera spiritus erroris impleverat.] Circumloquitur ἐγγαστρίμυθον, id est, in ventre loquentem: quam qui Ebræa in Latinum sermonem transtulerunt, Pythonissam appellant. *Drusius.* R. Eliezer, Kimchi & alii Rabbini fabulantur, mulierem hanc fuisse matrem Abner, cui Saul ob cognationem pepercerit. Sed errant. Nam mater Abner habitabat in sua tribu Benjamin, hæc vero in Endor, quæ erat in tribu Issachar. Rursum mater Abner erat matrona nobilis, hæc vero obscura & vilis muliercula, ut ex Iosepho patet.

Samuelem.] Dæmonem in specie Samuelis, quem Scriptura Samuelem appellat eo modo loquendi quo angelos vocat homines aut viros, & Raphaël in historia Tobiæ vocatur Azarias filius Ananiæ: aut ipsum Samuelem, quem Deus permisit excitari ut futura prædiceret regi quondam suo. Qui hanc opinionem tuentur in duas sententias abeunt. Nonnulli animam ipsius excitatam putant: alii corpus tantum. Quæ magiæ species necromantia nominatur, quando videlicet per mortuos divinamus, postque ventura prædicimus. Qua de re consulendus præter Nicolaum, Paulus Episcopus Burgensis, in Addit. 1 Sam. 28. Videndus quoque Augustinus lib. 2. ad Simplicianum, quæst. 3. ubi hanc quæstionem in dubio relinquit, nec quicquam certi definit. Credibilius tamen, dæmonem in forma Samuelis apparuisse, quem opinabatur Samuelem esse: ex quo discere cupiebat eventum belli, quod tum cum Allophylis gerebat. Quo facit canon hic Theologicus, *Species rerum appellantur de nominibus ipsarum rerum.* Drusius. Verum Samuelem fuisse censent Abul. Lyra, Caje. & ex vetustioribus Ioseph. Iustin. Ambros. August. Basil. & alii plurimi. Dæmonem sive φάντασμα, Procop. Theod. Tertull. Cyrillus, Beda. Νεκυΐα omnium divinationum antiquissima, & signum credita τὸ τῆς ψυχῶν διαμονῆς. Frequenter id factitatum in Oriente, discimus ex Æschyli Persis & Herodoto. Quanquam autem hic vocatur Samuel, credibilius tamen est, fallacem spiritum fuisse, ejus generis de quo Porphyrius secundo de abstinentia animantium: Γένος ἀπατηλῆς φύσεως παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον ὑποκρινόμενον καὶ θεοὺς, καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων. Videturque id ipsa mulier satis significare, cum dicit אליהם,

consulit. Dictum ei ab eo est, postero illum die, cum filio, victum ab Allophylis, in prælio casurum. Igitur Allophyli, castris in hostili solo positis, postero die aciem instruunt: David tamen ex castris remisso, quia parum crediderant sibi illum, adversum suos, fidum fore. Sed conserto prælio, Hebræi fusi, filii regis cadunt: Saul equo

אלהים, Deos adscendisse de terra, ita appellans spiritus illos quorum unus Samuelis figuram induerat, cæteri ei velut comites erant. *Grot.* Fabulantur ergo R. Kimchi, dum ait illum duos vidisse, scilicet Mosen & Samuelem. Et in libro *Midras Samuel* dicitur: *Multi justi adscenderunt cum illo.*

Cum filio.] *Cum filiis* potius. Paulo post, *filii regis cadunt*. Nam tres erant numero; Ionathan, Abinadab, & Melchisua. Vide sis 1 Sam. XXVIII, 19. *Drusius.*

In prælio casurum.] Hebr. *Cras tu, & filii tui, mecum eritis.* ἴσθι τοίνυν καὶ τὸν λαὸν ὑποχείριον τοῖς ἐχθροῖς γενησόμενον, καὶ σαυτὸν μετὰ τῶν τέκνων, αὔριον πεσόντα ἐπὶ τῆς μάχης, μετ' ἐμοῦ γενησόμενον. *Ioseph.*

Castris hostili solo positis.] Aphecæ. 1 Reg. XXIX. David autem cum suis copiis, quod ei diffiderent Palæstini, remissus est. Sic Tacitus IV. Histor. de ala Batavorum: *Quæ jam pridem corrupta fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis, majore pretio fugeret.* Reversus Amalecitas, Ziglaca capta, socordius agentes cædit 1 Reg. XXX. Vide Iosephum.

Conserto prælio.] 1 Reg. XXXI. Ioseph. VI, 15. Saul licet futuri gnarus, & de obitu suo præmonitus à Propheta, noluit tamen eum vitare, & ob vitæ cupiditatem exercitum hosti prodere, atque hoc modo regiam majestatem dehonestare: sed cum liberis totaque familia periculo se objiciens, pulchrum existimavit in prælio cadere, & filios in ejusdem laudis societatem assumere potius, quam superstites relinquere, incertum qualesnam futuros. *Iosephus*, quem vide multa magnifice in laudem Saulis dicentem. Inter alia: Εὔψυχοι μὲν καὶ μεγαλότολμοι, καὶ τῶν δεινῶν καταφρονηταὶ μόνοι δικαίως ἂν λέγοιντο πάντες οἱ Σαῦλον μιμησάμενοι.

Filii Regis cadunt.] Saulus & filii contra hostem egregie certantes, & hoc tantum agentes ne inulti caderent, utque honestis vulneribus confecti, luctuosam hosti victoriam relinquerent, totam vim hostium in se converterunt, & circumventi multitudine, magna circum se strage Palæstinorum edita, postremo & ipsi hostium telis sunt obruti. *Ioseph.*

Saul equo delapsus.] Hoc de suo addidit, ut apparet. Nam nec in Scriptura, nec etiam apud Iosephum legitur. *Drusius.* Dum nullo ordine trepidi fugiunt, ingens cædes est perpetrata. Saulus quoque stipatus suorum caterva fugiebat: in quem Palæstini immissis sagittariis & jaculatoribus, omnes, paucis exceptis, confixerunt. Ipse vero, post multa fortia facinora edita, gravatus vulneribus, ut jam nec subsistere, nec sibi ipsi manus inferre posset, obsecravit armigerum ut se ferro transfigeret, priusquam vivus in hostium potestatem veniret. Quo, ob majestatis reverentiam detrectante, ipse admoto ad pectus proprii gladii mucrone, in eum incubuit. Et cum deficientibus viribus trajicere se non posset, circumspiciens, juvenem proximum rogat quisnam esset; auditoque esse Amalecitam, orat ut se

equo delapsus, ne vivus in potestatem hostium veniret, gladio suo incubuit. De ætate imperii ejus parum certa comperimus, nisi quod in actibus Apostolorum XL. *annos regnasse dictus est. Quanquam ego arbitror, tum à Paulo, cujus illa prædicatio refertur, etiam Samuelis annos sub regis istius ætate numeratos. Plerique tamen qui de temporibus scripserunt,* XXX. *eum annos regnasse annotaverunt: cui opinioni nequaquam accedi-*

ut se juvaret efficere, quod ipse non quiret. Qui postquam ejus optata executus est, ademris aureis armillis, & corona insigni regio, quantum potuit, festinus inde se proripuit: Armiger autem regius (quem Rabbini fuisse Doëgum Idumæum volunt) conspecta Sauli nece, ipse quoque se jugulavit. *Iosephus*. Vbi, suo more, contra Scripturam, nugatur. Nec Rabbini diffitentur, si unum R. Levi excipias, qui Amalecitam istum in scenam producit. Hæc ita in honorem Saulis & Iudæorum, sed cum mendacio, asseruntur. Αὐτοχειρίαν hanc Saulis licitam & gloriosam fuisse, iidem & omnes Rabbini, cum Lyra, asserunt. Contra stat communis omnium Interpretum consensus.

De ætate Imperii ejus parum certa comperimus.] Miræ enim tenebræ sunt, & opinionum divortia. Iosephus dicit, Saulem, vivente adhuc Samuele, regnasse XVIII. annos, & eo mortuo, XX. id est simul XXXVIII. Legionensis XXXIX. Augustinus, Salmeron, Serarius XL. Salianus XVIII. Sanctius II. Alii XX. Bucholcer X. Petavius XII. Calvisius XV. Tot sensus quot capita.

In Actibus Apostolorum XL. *annos.*] Act. XIII, 20. Salmanticensis, *Gentes*, hoc est Christiani, *scribunt Saulem regnasse annis* XL. Iosephus autor, eum regnasse una cum Samuele annis duodeviginti, & post, quum jam diem suum prophetes obiisset, ann. XX. sed in Rufino *duobus*: quæ lectio in omnes partes melior est. Eam firmat historia Ebraica, cujus Salmanticensis meminit per hæc verba, *Ioseph ben Gorion ait, Saulem regnasse annis viginti, videlicet octodecim cum Samuele, & duobus post eum. Quod fieri non potest secundum id quod diximus, & secundum numerum annorum, qui à Iephthe usque ad quartum annum regni Salomonis.* Drus.

Etiam Samuelis annos.] Sic & Rabbanus, cujus verba extant in glos. ordin. *Si autem*, inquit, *à morte Eli omne tempus concluditur, quo Samuel & Saul regnaverunt, inveniuntur* XL. *anni usque ad mortem Saul*. Drus. Certum est Saulem non regnasse XL. annis. Quia plures alioquin anni effluxissent quam CCCCLXXX. ab egressu ab Ægypto usque ad structuram templi. Davide Saul cum regnare inciperet, non potuit esse L. minor, cum filium tunc habuerit robustum & prudentem. Illi autem in actis XL. anni tam Samuelem respiciunt quam Saulem, cujus utriusque præfecturæ tempora Paulus conjungit. *Tirinus* Chronico sacro.

XXX. *eum annos regnasse.*] Hic numerus propius accedit ad eum, qui in Seder Olam, ubi memoriæ proditum, Samuelem solum præfuisse annis tredecim, & simul cum eo Saulem annis viginti: nisi mens autoris, si anni Saulis annumerentur annis Samuelis, efficere simul viginti annos. Expende. *Drusius*.

dimus. Nam ea tempestate, qua Domini arca in Cariath-jarim oppidum translata est, nec dum regnare Saul cœperat: refertur autem, per David regem ex illo oppido arcam sublatam, cum per XX. *annos ibi constitisset. Ergo, cum intra id tempus Saul regnaverit atque decesserit, parvo admodum spacio tenuit imperium. Eadem nobis de temporibus Samuelis caligo, ut qui cum Heli sacerdote natus, admodum senex sacerdotio functus*

Arca in Cariath-jarim oppidum translata.] Arca capta mortuus est Eli, cui Samuel successit. Eadem hæsit in agro Philisthæorum septem mensibus: inde translata est iu Beth-sames, & statim post in Cariath-jarim, ubi fuisse traditur annis viginti, usque dum David Ierosolymam venir. Educ ex annis istis septem annos cum dimidio quibus regnavit in Hebron: reliqui sunt anni duodecim & sex menses: adde septem illos menses quibus arca fuit in agro Philistæorum, ecce tredecim anni cum uno meuse. *Idem.*

Cum per XX. *annos ibi constitisset.*] In Seder Olam Rabba, quod est Chronicum Hebræorum majus: *Tabernaculum conventus fuit Nobe annis tredecim, & Gabaone septem. Interim arca mansit in Cariath-jarim annis viginti.* Drus.

Parvo admodum spatio tenuit imperium.] Verisimillimum videtur Saulem non nisi duobus integris annis regnum tenuisse. Ita Hebræi iu Seder Olam, Rabbi Abraham, Gerardus Mercator, Arias Montauus, Adrichomius, Sanctius, alii. Et probatur 1 Reg. XIII, ℣. 1. *Filius unius anni erat Saul eum regnare cœpisset, & duobus annis regnavit super Israël.* Quibus verbis, nescio quid clarius esse possit. Vide Tirinum in Chronico Sacro. Sane exiguum tempus regno Saulis adscribendum est. Putarim triennium vel amplius. Nam filius unius anni erat, id est, jam uno anno regnaverat: & deinde duobus adhuc annis. *Horn.*

Eadem nobis de temporibus Samuelis caligo.] Augustin. Salmeron. Serarius, XL. annis ante Saulem regnasse volunt. Salianus XXII. Sanctius XXXVIII. alii XX.

Cum Eli sacerdote natus.] Salmanticensis: *Samuel agebat annum* 39. *cum diem suum obiret Eli. Nam Eli cœpit judicare quum Hanna mater Samuelis precatum venisset.*

Sacerdotio functus.] Locus iste suspectum facit Sulpicium erroris, & omnino erravit, si putavit Samuelem summum Sacerdotem fuisse. Quomodo enim Pouttfex esse potuit, qui ne Sacerdos quidem erat? Dico Sacerdos, ut nomen hoc vulgo sumitur. Alioqui Levites erat, ut & Iudex & Prophetes. *Drusius.* Nullus hic locus Samueli, quem tamen nonnulli inter Pontifices posuere, ut Chronici Alexandrini auctor, & Gregorius Monachus, qui Achitobo eum successisse vult. Vide etiam D. Augustinum contra Faustum lib. XI. cap. XXIII. Et Sulpitius Severus; *Samuel cum Heli Sacerdote natus, admodum senex Sacerdotio functus refertur.* Quod de Pontificatu dictum merito sane suspicatur Drusius. Sed error est manifestus. Nam is nou solum non fuit Pontifex, sed nec Pontificatus jure ordinario capax, aut ex genere Sacerdotali, sed tantum Levitico. Scilicet non ex Aharonis posteris, sed ex Izharis, Aminadab item dicti, Aharonis patrui, nepo-

ctus referatur. A nonnullis tamen, qui de temporibus scripsere, (quia fere nihil de ejus annis sacra historia signavit) LXX. *annis præfuisse populo refertur. Sed unde hæc authoritas fuerit assumpta, non reperi. Nos in tanta erroris copia, Chronicorum annotationem secuti, quia eam ex Apostolorum actibus (sicut superius memoravimus) profectam arbitramur, Samuelem & Saulem* XL: *annos principatum egisse referimus. Saul perempto, David in terra Allophylorum per-*

nepotibus. Id liquet ex I Paralip. VI, 28. atque initio Samuelis, ubi atavus ejus Zuph Ephraites, domicilii, non sanguinis ratione nuncupatur, ut Magistri ibi & Ionathan paraphrastes. Et vir magnus, dum crassum Georgii Monachi hac de re errorem perstringit, suum item, sed ex incogitantia, prodit, *Crassus est*, inquit ille, *error, immiscere Pontificibus Samuelem, qui erat de plebe Sacerdotum, non de domo stirpis Pontificiæ.* Sed vero neque ex Pontificia, neque ex sacerdotali stirpe ille, aliter ac Levita qualiscunque, dicendus erat. Quod & D. Hieronymus observavit: *Noscendum*, ait ille, *quod Samuel Levita, non Sacerdos, non Pontifex fuerit.* Vide sis eum contra Helvidium lib. I. cap. XIII. Sed Dionysius Petavius lib. de de Doctrina Temporum x, cap. XLVIII. extra ordinem à Deo constitutum Samuelem Pontificem existimat. Atque eis qui dignitatem pontificialem regiæ anteferendam disputant, Samuelem Pontificem fuisse asserere novum non est. Scilicet ex ejusdem in Saule unguendo functione, prærogativam Pontificialem elicere conantur. Sed hisce olim optime respondit Guilielmus Ockamus nostras, & *Samuel*, inquit, *non erat summus Pontifex nec Sacerdos in Israël, sed Iudex tantummodo. Imo etiam non fuit de genere Aaron; & per consequens nec Sacerdos nec summus Pontifex, nec minor, ut colligitur ex primi Paralipomenon cap.* VI. Vide sis ea de re plura apud eum in Decisionibus de Potestate summi Pontificis quæst. I, cap. II. & XII. *Seldenus.*

LXX. *annis.*] Quærendum quinam chronologi sic sentiant, & an non potius legendum sit XX. *annis:* quæ autoritas à Iosepho assumpta. *Drus.*

Chronicorum annotationem secuti.] Eusebii verba sunt: *Ebræorum primus rex Saul ex tribu Benjamin & Samuel ann.* XL. *Idem.*

Saul peremto.] Cadaver ejus sublatum Iabesiani Giladitæ combusserunt. Non quod moris in universum apud Hebræos, Reges comburere, ut existimant nonnulli Interpretes. Sed urgente metu hostium, ne cadavere sepulti Regis iterum potiti, gravius quid de eo statuerent. Hebræi causam reddunt, quod caro Saulis jam scateret vermibus. Igitur combustum, fœtori avertendo. Alii שרף putant idem esse quod aromatibus perfundere, teste Munstero. Interdum igitur, ob quasdam singulares causas, combusti Reges, ut Asa II Paral. XVI, 4. Vide & II Paral. XXI, 19. *Horn.* Alias apud Hebræos, qui sibi mortem consciverant, insepulti abjiciebantur. *Ioseph.* III. ἁλώς. XXV. Heges. III, 17. Exceperunt illos qui pro causa Dei ita ceciderant. Vide Grot. II. de Iure Belli ac pacis. XIX.

In terra Allophylorum.] Ziglacz, quod oppidum ei Achis dederat, adem-

perlato ad se mortis ejus nuncio, miro pietatis exemplo flevisse traditur. Tum Chebron Iudaeae oppidum petiit. Ibi rursum regali unguento illitus, rex appellatus est. Sed Abner, qui magister militiae Saul regis fuerat, spreto David, Isbaal, regis sui filium, regem constituit. Crebris deinde praeliis inter duces regum concursum. Pulsus Abner saepius: fratrem tamen Ioab, qui ex parte

te

tum olim tribui Iuda, & postliminio jam restiturum.

Perlato ad se mortis ejus nuncio.] II Reg. 1. Ioseph. VII, 1. Nuncium hunc Rabbini fuisse volunt filium Doëg Idumaei, qui armiger Saulis. Amalekita fuit, filius Agag Regis, cui nomen Edab, si fabulis Pseudo-Philonis credimus. Mentiebatur autem à se Saulem occisum, ut gratiam Davidis aucuparetur. *Theodor. Procop. Eucher. Lyra. Abulens.* Diademate tamen Saulis potitus fuit & illud vere attulit. *Abul. Cajetan.*

Flevisse traditur.] Non tam de Davide hoc dicitur, quam de iis qui cum eo erant, II Reg. 1, 2. *Drus.*

Iudaeae oppidum.] Tribus Iudae. Vt supra: *In terram Iudaeae regressus.* Sic *Bethlehem Iudae & Iudaeae*, variantibus libris. *Drus.* Regiam autem Hebraeorum David jussu Dei, delegit, quia ibi vixerant & sepulti erant Patriarchae, eratque tunc metropolis tribus Iuda. *Procopius.*

Rex appellatus est.] A tribu Iuda tantum. Salmanticensis, *David coepit regnare anno creationis 3884. Post trigesimum septimum annum regni ejus rebellavit Absalom, quemadmodum dicitur*, & fuit à fine XL. annorum. *Hi anni numerantur ab eo tempore quo postularunt sibi regem.* Et aliquanto post, *David regnavit XL. annis.* Drus. Tribus eximia, sed una, Regem facit pernicioso exemplo, nisi Dei voluntas cognita omnem legem perfringeret. *Grot.*

Abner.] Consobrinus Saulis. Nam Ner pater Abner, erat frater Cis, qui pater Saulis.

Isbaal Regis sui filium, Regem constituit.] Sic vocatur 1 Paralip. VIII, 33. ubi Latin. vetus, *Esbaal.* Caeterum II Sam. II, 8. Isboseth nominatur. *Drusius.* Interea Sauli copiarum praefectus Abenerus filius Neri, vir strenuus, & ad magnas res obeundas natus, quamprimum cognovit occidisse Regem & Ionathan, aliosque duos ejus filios, propere in castra delatus, reliquum ex omnibus filiis Iebosthum periculo eripit, & superato una cum illo Iordane, totius populi Regem eum constituit, excepta tribu Iudae, regiamque ei elegit apud locum qui Hebraice Manalis dictus. *Ioseph.* Factus est Rex undecim tribuum, id est, Israëlis totius, excepta tribu Iuda. II Samuel. II. Μανάλις corrupte dixit pro מחנים. Quod vel castra denotat, vel locum illum, cujus mentio Gen. XXXII, 2. Fabulam refert R. Salomo, quod cum populus Davidem vellet Regem, Abner probarit, Isboseth deberi regnum ex Gen. XXXV, 18. ubi Iacob filium à Rachele in partu moriente vocatum *Benoni*, id est, filium doloris, nuncupat *Benjamin*, id est, filium dexterae. Dextera enim symbolum regis & regni. Isboseth vero & Saul erant prognati ex Benjamin, David ex Iuda.

Fratrem tamen Ioab.] Asaëlem. Οὗτος ἐπὶ ποδῶν ὠκύτητι κλέος εἶχεν. οὐ γὰρ ἀνθρώπους ἐνίκα μόνους, ἀλλὰ καὶ ἵππον καταστάντα εἰς ἅμιλλαν λέγουσι παραδραμεῖν. *Ioseph.*

Ingu-

te David exercitui præerat, fugiens peremit.. Quo dolore postea Ioab, cum se Abner David regi dedisset, jugulari eum præcepit, non sine dolore regis, cujus fidem cruentaverat. Per idem tempus, omnes fere natu majores Hebræorum, publico consensu, regnum ei totius gentis detulerunt. nam per septem annos in Chebron tantum regnaverat. Ita tertio rex ungitur, an-

Iugulari eum præcepit.] Imo ipse jugulavit eum II Sam. III, 7. Prætextus fœdi facinoris fuit ultio Asaëlis. Vera causa, quod misere timeret, ne honore quem obtinebat, privaretur, Davide imperium exercitus in Abenerũ transferente. *Ioseph. Theodoret. Procop.* Hebræi fabulantur, Ioab jussisse Abner, ut se doceret modum, quo se excalceare solebat is, qui nolebat ducere uxorem fratris sui sine liberis defuncti: cumque Abner ei obsequens caput ad calcem inclinaret, à Ioabo fuisse obtruncatum.

Non sine dolore Regis.] Qui sublata ad cœlum dextera, magna voce protestatus est, quod nec jubente se, nec conscio, cædes ea fuerit commissa. Adhæc diris imprecationibus authorem necis hujus execratus, & familiam ejus, & facinoris socios, præjudicio suo damnavit. *Ioseph.* Tanta autem Ioabi in regno Iudæ potentia fuit, ut eum plectere David ausus non fuerit. *Theodoret.*

Omnes fere natu majores.] Cur adjecit *fere*? nam nemo excipitur. Cæterum universæ tribus ei regnum detulerunt, cum prius seniores cum eo fœdus pepigissent. Quidam scribunt primum universas tribus, deinde omnes seniores venisse in Hebron, ibique eum unxisse regem super Israël. Vide I Sam. v, I. & 3. *Drusius.* Factum id post cædem Isbosethi II Reg. IV. Iosephus VII, 2. cujus interfectores David *πᾶσαν αἰκίαν αὐτοὺς αἰκισάμενος διεχρήσατο. Ioseph.*

Per septem annos.] Et menses sex. II Sam. v, 5. Tanto etiam tempore Isboseth regnavit; quia statim post ejus cædem ab undecim tribubus electus est, teste Iosepho. Quod autem II Reg. II, 10. dicitur, eum duobus tantum annis regnasse, id non de toto regni ejus tempore capiendum est, ut R. Salomon & Hebræi in Seder Olam volunt; sed de pacato statu, antequam civile bellum inter Iudam & Israëlem oriretur. *A Lapide.*

Tertio Rex ungitur.] De Regum unctione fuse & docte Guilielmus Schickardus de Iure Regio. Gemara Hierosolymitana ad I. Horaijoth, fol. 47. col. 33. ממנו נמשחו כהנים גדולים ומלכים, *Ex oleo sancto ungere solebant Pontifices & Reges.* Ita tamen ut tametsi Regni hæres, nunquam, nisi ob adversam factionem, atque ut dissidium inter competitores facilius sopiretur, ungi soleret, hæres nihilominus pontificatus nunquam non esset, cum initiaretur, ungendus. Eadem Gemara ibidem: *Rex qui primo constituitur, ungendus erat; Regis autem filius qui in regnum succederet, ut is itidem ungeretur, necesse non erat. Nam & scriptum est* (I Samuel, XVI, 12. de Davidis Vnctione) *Surge & unge eum; ipse enim est. Ipse ungendus erat. Filii ejus ut ungerentur necesse non erat. At vero pontifex Pontificis filius erat ungendus, usque in decem generationes.* Id est, ex lege, in perpetuum. Et de factione adversa, quæ in causa erat regni heredes ungendi, sequitur ibi paulo post, *Reges ungi non solebant, nisi ob adversam factionem. Ita unctus est Salomon, ob factionem Adoniæ,*

annorum circiter XXX. *Allophylos in regnum irruentes, secundis præliis repulit. Ea tempestate arcam Domini, quæ in Cariath-jarim oppido, ut supra retulimus, erat, in Sion transtulit. Cumque ædificare Domino templum in animo haberet, divinum ei responsum redditum, semini illius id reservari. Bello deinde Allophylos domuit, Moabitas subjugavit, Syriam subegit,*

Ioas ob Athaliæ, & Iehu ob Iorami. Seldenus.

In Sion transtulit.] Prius in domum Oben-Edom, ubi fuit per tres menses. Sion autem alio nomine urbs David appellatur, & superior civitas. *Drusius.* Iosephus tradit Iebusæos portas adventanti præclusisse. Oppugnatio fuit difficillima, ob naturam loci. Ideo Iebusæi *καταφρονοῦντες τῇ τῶν τειχῶν ὀχυρότητι, τοὺς πεπηρωμένους τὰς ὄψεις, καὶ τὰς βάσεις, καὶ πᾶν τὸ λελωβημένον* in mænibus collocarunt, dictitantes hos ad arcendum hostem sufficere. Ita Ioseph. Procop. Theodor. Descriptionem Hierosolymorum vide apud Iosephum VI. ἁλωσ. 6. Hæc urbs imposterum totius gentis, tam *πολιτείας* quam *θρησκείας* metropolis fuit, ut Magnus Salmasius contra Scaligerum ostendit. Inter omnes urbes insigniter eminuit unius Ierosolymæ sanctitas, atque etiam perpetua mansit, ut Talmudici tradunt, ex quo semel eam urbem, maximus rex Salomo dedicaverat. Itaque, quod postea consectavit eam rursum Ezras, fuisse supervacuum ajunt, siquidem prophanata neutiquam fuit, cum cæteræ urbes pollutæ sacrilegorum manibus sunt. Ex quo illud fieri iidem tradunt, uti in Ierosolymæ eversæ cineribus sacra facere, atque victimas epulari fas fuerit. Sed quanta loci religio esset, ii Iudæi significavere, quibus Hadrianus Imperator permisit, uti semel in anno adirent sanctæ urbis deformes reliquias, atque ibi lugerent deplorarentque miseram gentis suæ sortem. Hæc urbs nulli tribui assignata sorte est, sed communis omnium fuit. Quamobrem teneri illam ea lege negant Talmudici, quæ vitulæ mactatione expiari cædem jusserat, quæ clam patrata in tribuum finibus esset. *Cunæus.*

Semini illius id reservari.] Filio Salomoni. Nota semen de uno dici. Sic Gen. IV, 25. *posuit mihi semen pro Habel.* Sensus est, dedit mihi filium alium. *Drusius.* Colon. pro *reservari* habet *servari.* Vide II Reg. VII. Iosephum VII, 4.

Allophylos domuit.] II Reg. VIII. Nemo suspicetur modicum aut ignavum fuisse Palæstinorum exercitum, qui Hebræos invasit: sed sciat universam Syriam ac Phœnicen, consociatis armis, auxilium illis tulisse. Quæ caussa fuit, ut toties victi, tam multis millibus desideratis, denuo bellum majoribus viribus redintegrarent; quandoquidem post præsentem quoque cladem, triplicato exercitu, Davidis ditionem invaserunt, & eodem quo prius loco, castrametari sunt ausi. *Iosephus.* Occupavit autem David מתג האמה, id est, claustra montis Ammæ, ubi erat Gitta oppidum, ex quo Palæstini perpetuo infestabant Iudæam.

Moabitas subjugavit.] Tanta captivorum fuit multitudo, ut numerus eorum iniri non posset. Hinc funiculis dimensus eos David, duas partes internecioni addixit, tertiam servavit. Ita Chald. LXX. Theodor. Procop. Ioseph. Tres designavit partes terræ Moabiticæ,

git, ſtipendiumque ei impoſuit. Auri atque æris ex præ-

cæ, in quarum una tantum indigenas reliquit ſuperſtites, occiſis cæteris, ne difficilis eſſet cuſtodia. *Grot.* Atque hic impleri incipiunt promiſſa illa magnifica Gen. xv, 18. Num. xxiv, 17.

Syriam.] Adeo laxe voce hac veteres Geographi uſi, ut etiam Aſſyriam ſub ea comprehenderent. Mela 1, xi. *Syria & Cœle dicitur, & Meſopotamia, & Damaſcus, & Adiabene, & Babylonia, & Iudæa, & Sophene.* Idem Plin. v, 13. Itaque videas ab ipſo Tullio 1. de Div. Chaldæos in Syria ſtatui, & Sardanapalum dici Syriæ Regem v. Tuſc. quem Aſſyriæ alii nuncupant. Nec mirum, quando Syria prius Aſſyria, quique Syri illi auctori Aſſyrii, ut ex Herodoto in *Polyhymnia*, Trogo 1. & aliis conſtat. Vnde & Maro III. Georg. *Aſſyrium venenum*, pro Syra, ſive Tyra purpura dixit, & Senecæ in Hippolyto, mare mediterraneum *Aſſyria tenus* ſe extendit. *Voſſius.* Poſtea per ἀποκοπὴν ex Aſſyria factum Syria. Sicut Chonia pro Iechonia, apud Ierem. xxii. Spania pro Hiſpania Rom. xv. Spahan pro Hiſpahan. Vox ergo Syriæ facta eſt ex Aſſyria; vel potius Tyro, quæ צור. Vnde Græce fecerunt Sor. Hinc Sorra, Sorranum oſtrum, Syria. In Sacris vocatur ארם, & hoc genuinum nomen. Strabo 1. Τοὺς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρους καλουμένους, ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμαίους καλεῖσθαι, dicit. Hoc autem loco intelligitur Syria ſtrictim accepta, quæ Euphrate terminatur. Eo enim uſque David imperium ſuum extendit. *Horn.* Vocatur Tzoba 1 Reg. viii, 3. Hemath 1 Paral. xviii, 3. Sophene Ioſeph. vii, 5. Soba pars Cœleſyriæ trans Iordanem, confinis dimidiæ tribui Manaſſe, non longe à Damaſco. *Adrichom.* Videtur eſſe Halebum, vel non longe ab ea. Nam ibi eſt vallis ſalis de qua Pſ. lx. Iudæi dicunt Haleb eſſe Sepharvaim. Cæterum hoc regnum Tzobæ potentiſſimum fuit, cujus prima mentio fit 1 Sam. xiv, 48. quo quidem tempore, vel non longe ante, Rechobus regnavit, à quo dicta ארם בית רחוב. II Sam. x, 9. ejus filius Hadad Eſer vel Hadar Eſer celebris apud Iuſtinum xxxvi. ſub nomine Adoris, & Nic. Damaſc. apud Ioſ. ſub nomine Adadi. Vbi dicit eum Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας, ἔξω Φοινίκης, potitum. Errat autem in eo graviſſime, quod hunc Adadum alium ab Hadadeſere facit Regem, & regna Tzobæ ac Damaſci confundit. Nihil enim hujus in Scriptura. Damaſcus tum ſub Tzoba, nec regnum peculiare fuit. Quod demum, aliquandiu poſt, Rezon conſtituit, ut ſuo loco monebitur.

Subegit.] Ioſeph. vii, 5, 6. Annales ſacri: *Et percuſſit David Adarezer filium Rohob, Regem Soba.* Cauſa belli fuit, tum quod tota illa regio cis Euphratenſis ad Iſraëlitas, de jure divino ſpectaret: tum quod Adarezer in Euphratis accolas bellum gerens, non poſtulato innoxio itinere, fines Iſraëlitarum vi invaſerat: ejuſque rei pœnas dedit. Ita Dion. & Hugo. Abulenſis expeditionem hanc Euphratæam à David ipſo ſuſceptam fuiſſe vult. Ita & Vatablus.

Stipendiumque ei impoſuit.] Tributum. Sic paulo poſt: *Cum laxari ſibi ſtipendium popoſciſſent, quod Salomon graviſſimum impoſuerat.* Sic alibi paſſim. *Druſius.*

Auri atque æris ex præda.] Ius prædæ herciſcundæ hoc fuit. Militi cedebant privatæ opes, Regis publica & regia bona erant. Ita legimus Macedonas, cum Darii caſtra ad Piramum amnem irrupiſſent, ingens auri argentique pondus diripuiſſe, nec quicquam reliquiſſe intactum, præter regis tabernaculum: *tradito more*, inquit Curtius, *ut victorem victi regis tabernaculo exciperent.* Vnde non abit mos Hebræorum, qui victi Regis coronam Regi imponebant victori, eidemque aſſignabant, quod

præda immensum modum retulit. Bellum deinde adversum Ammonitas, ex injuria Chanun regis eorum, exortum. Syris denuo rebellantibus, qui cum Ammonitis in bellum conjuraverant, David summam rerum Ioab, principi militiæ, permiserat: ipse à bello remotus, intra Hierusalem commorabatur. Qua tempestate Bersaben quandam, miræ fœminam pulchritudinis, stu-

Thalmudicis digestis legitur, regiam suppellectilem bello captam. Grot. III. de Iure Belli VI.

Adversum Ammonitas ex injuria.] Violatorum legatorum. II Reg. x. Ioseph. VII,6. David cum fugeret Achisum Regem Geth, venit ad Naas Regem Ammon, & ab eo humaniter susceptus est. Ita ex tradit. Hebræorum recenset Hieron. Nam in Scriptura hujus rei expressa mentio non extat. Tantum dicitur: *Sicut fecit pater ejus Naas mecum misericordiam.* Hujus beneficii memoria motus David, filium ejus per legatos officiose consolatur, paternam cum eo amicitiam renovaturus. Contra novns Rex suspectare potentiam Davidis, & Legatos, abrasis ex parte barbis, cum ignominia dimittere. Hæc justa belli causa. Legati enim sunt,

Sanctum populis per secula nomen.

Statius. *Et jus legatorum, cum hominum præsidio munitum, tum etiam divino jure est vallatum.* Cic. de Harusp. responsis. Nec aliam causam justiorem existimat Cicero adversus Mithridatem. Ob legatos contumeliose habitos Romani bella sumsere in Tarentinos, Illyrios, Ligures, Senonas, Issios, Corinthios, aliæque gentes idem fecerunt.

Chanun.] Vel, Chanon, sive Hanon, quod scribunt Anon, sine aspiratione. In editione Græca est Ἀννὼν, cum duplici N. II Sam. x,I. Chanon, Hanon, ut Cham, Ham, Chebron, Hebron: Chermon, Hermon. *Drus.*

Ioab principi militiæ.] Ioseph. VII,7. Maxima Syrorum strages facta est, diversis præliis. De quibus vide II Reg. x, XI, XII.

Intra Hierusalem.] In sacris libris, sola Iudæa sæpe venit nomine τῆς οἰκουμένης. Quo sensu accipiendum dictum vetus Iudæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, id est, in medio Iudeæ, sicut in medio Græciæ Delphi, similiter dicti orbis umbilicus. *Grotius.* Et hinc sedes Regum Iudæ in meditullio regni sui, quo in omnes partes prompta mitti subsidia & accipi possent. Vide Tyrium VIII,5. Belli Sacri. I.

Qua tempestate.] I Reg. XI. Torniellus hoc contigisse putat anno regni Davidis XV. Salianus & Pineda XIX. ætatis XLIX. Quod verius videtur.

Bersaben quandam.] Secutus errorem Græcorum, vocat Bersaben, quæ in Ebræis & Latinis codicibus Bethsabe dicitur: quem errorem libentius scribis imputaverim quam interpretibus. Videtur natus ex affinitate litterarum ϑ & ϱ. *Drus.* Fuit filia Eliam. Quem Hebræi apud Hieron. tradunt fuisse filium Achitophel, qui ob eam causam postea conjurarit cum Absalomo. Id probabile esse censet ex Hugone Salianus. Potuit enim Achitophel avus esse LX. annorum. Eliam pater XL. Bethsabe filia XVIII. Idem censent Abulens. & alii.

Miræ fœminam pulchritudinis.] Καλλίστην τὸ εἶδος, καὶ πασῶν διαφέρουσαν. *Ioseph.*

Viri cujusdam.] Vriæ Hethæi. Quem ex

ſtupro compertam habuit. Hæc viri cujuſdam uxor, qui tum in caſtris erat, fuiſſe traditur. Hunc David iniquo pugnæ loco objectum hoſtibus, interficiendum curavit. Ita mulierem in matrimonio viduam, ſed jam ex ſtupro gravidam, numero uxorum aggregavit. Tum per Nathan prophetam graviter increpitus, licet agnito errore, caſtigationem Domini non effugit. Namque filium, ex furtivo illo concubitu editum, paucos poſt dies

ex Cananæis fuiſſe converſum & Proſelytum factum, cenſent Procop. & Theodor. Minus recte. Potius, quia in terra Hethæorum habitabat. *Abul.* Vel præclare quid ipſe majoreſve ejus contra Hethæos geſſiſſent. *Serar.* Alias rationes vide apud Interpretes.

Iniquo pugnæ loco.] Ita juſſus erat Ioab per literas, quas ipſe Vrias, miſer, & ignarus fati ſui, attulerat. Sic Proetus Bellerophonti dedit litteras ad Iobaten, quibus Bellerophontis nex mandabatur. Homerus & alii. Et exiſtimat Sanchez fabulam de Bellerophonte ex hoc caſu Vriæ derivatam. Quia & frequens hoc in ſcriptoribus profanis, ut pluribus Clemens Alex. demonſtrat, & Iobates haud multum à Ioabo diſtat. *David rectior fuit in ſervitio quam cum perveniret ad regnum. Servus enim adverſarium ferire timuit: Rex factus, luxuriæ perſuaſione Vriam fraude extinxit.* Gregor. in Paſtorali cap. XXVII. Facta hæc cædes in obſidio Rabbæ, quam Polybius *Rabathamana* vocat. Poſtea Philadelphia dicta eſt ſub imperio Græcorum.

Viduam, ſed jam ex ſtupro gravidam.] Videtur Bethſabea fuiſſe fœmina non impudica, ſed quæ ſpe dominationis, ut Agrippina mater Neronis, nihil abnueret. *Adeo cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior eſt.* Tacitus XV. Annal.

Numero uxorum aggregavit.] Rabbini, ut Davidem excuſent à peccato, nugantur Vriam æque ac cæteros milites ad bellum euntes, uxori dediſſe libellum repudii. Quare illam jam repudiatam nubere potuiſſe Davidi. Quod falſum eſſe ex ſacra Hiſtoria liquet. Cæterum Polygamiam regibus Iudæis lege conceſſam fuiſſe volunt Hebræi, & ad legem Deut. XVII, 16, 17. notant octodecim ſive uxores ſive concubinas Regi fuiſſe conceſſas.

Per Nathan.] II Reg. XII. Ioſeph. VII, 7. Vir fuit prudens, lenis, & quod Ioſephus addit *ἀςεῖος*, id eſt, ſuavitate quadam gravitatem temperans, & qui etiam cum Regibus noſſet vivere. Talis apud Tacitum Annal. IV. Manius Lepidus. VI. Annal. L. Piſo Pontifex. *Grot.* Fuit hic alius Nathan à filio Davidis & frater Salomonis, nondum nato, vel admodum parvulo. *A Lapide.*

Caſtigationem Domini non effugit.] Conſentiunt Hebræi, inflicta Regi in leges de officio Regis peccanti, verbera: ſed ea apud illos infamia carebant, & à Rege in ſignum pœnitentiæ ſponte ſuſcipiebantur, ideoque non à lictore, ſed ab eo quem legiſſet ipſe cædebatur, & ſuo arbitrio verberibus ſtatuebat modum. A pœnis autem coactivis adeo liberi erant Reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipſis ceſſaret. *Grot.* I de jure Belli III.

Multaque in domum.] Thamar vi compreſſa. Ammon, qui eam compreſſerat, occiſus à fratre Abſolomo. Quæ

 duo

dies amisit, multaque in domum familiamque ejus execranda acciderunt. Ad extremum, Absalon filius ejus, arma impia adversus patrem sustulit, regno eum depellere cupiens. Adversus hunc, Ioab acie conflixit, admonitus à rege, ut victo parceret. Sed ille, spreto imperio, parricidiales conatus ferro ultus est. Flebilis ea victoria fuisse regi traditur: tanta in eo pietas erat, ut etiam patricidæ filio ignosci voluerit. Vix hoc bellum extinctum videbatur, aliud rursum exortum, Sabæa quodam duce, qui pessimum quemque

duo sunt execranda crimina, videlicet incestus & fraternũ parricidium. *Drusius.* I Reg. XIII, XIV.

Absalon filius.] II Reg. XV, XVI, XVII. Mirantur multi, quomodo Absolomus tantam populi partem concitare potuerit in Regem, tantis meritis, victoriis, ac virtutibus præclarum. Sed sciendum, fuisse in populo multos Sauli quondam caros, nunc non pari in honore & gratia. Multos qui Isbosethi partes secuti fuerant. Tum Ioabi superbia, & in atroci facinore impunitas, regem onerabat. Cæteri quoque Davidis ministri minus populares. Davidis ipsius pauca quidem, sed gravia in Vriam peccata. Post adulterium cædes, post cædem nuptiæ, omnes homines incertos reddiderant rerum omnibus carissimarũ, conjugii & vitæ. Apud fœminas quoque infame fuisse Bathsebæ nomen, invisam potentiam, credibile est. Ad has odii causas accessit vindex Deus. *Grotius.*

Arma impia adversus patrem.] Absalon patrem persequens hucusque livoris protupit, ut in seipso destrueret jura naturæ. Quem enim naturaliter amare debuerat ut patrem, eum inhumane persequebatur, ut hostem. *Gregor. M.*

Parricidiales conatus ferro ultus est.] Prælio commisso accidit, ut Absalom occurreret exercitui David, vectus mulo, & cum subiisset quercum, adhæsit caput ejus quercui, & illo suspenso inter cœlum & terram, mulus, cui insederat, pertransivit. Quo comperto Ioab accurrens, lanceas tres in cor ejus infixit, eumque armigeri confecerunt. II Reg. XVIII.

Flebilis ea victoria Regi fuit.] Conscensa editissima urbis parte deflebat filium, plangens pectus & capillitium lacerans, & modis omnibus se affictans ac vociferans: Fili mi, utinam mihi tecum mortem oppetere contingeret. *φύσει γὰρ ὢν φιλόστοργος, ὡς ἐκεῖνον ἔτι μᾶλλον συμπαθῶς εἶχεν. Ioseph.* Flebat autem David non tam præsentem Absolomi quam æternam mortem. *Plus impius Absalom patrem extinctus, quam rebellis afflixit.* Augustinus.

Aliud rursum exortum.] Sigonius legendum opinatur, *cum aliud rursum exortum.* Quod non improbo. *Drusius.* Causa dissidli fuit invidia inter Israëlem & Iudam.

Sabæa.] Malim, *Sabea*, qui & Sabee in editione Romana, id est, Σαβεέ. Editio Lat. vulgata, *Seba filius Bochri, vir Iemineus*, id est, Benjamita. In Hebræo שבע, quod antiquitus Sabe legebarur, ut פרע, Phare. Vnde Potiphares. *Drusius.*

Morte

que ad arma incitaverat. Sed propere motus omnis, morte ducis repressus. Crebra deinde, adversus Allophylos, David prælia, secundo eventu, habuit: cunctisque bello domitis, & tam exteris quam domesticis motibus compressis, florentissimum regnum in pace habebat. Tum eum subita cupido incessit, ad metiendas imperii vires, populum censere. Ita à Ioab militiæ magi-

Morte ducis repressus.] Qui in oppido Abel obsessus, & conspiratione civium, capite truncatus est. Quod de mnris ad obsessores dejectum, finem bello imposuit. *Ioseph.* Sic Scribonianus sub Claudio interfectus, finem bello imposuit.

Crebra deinde adversus Allophylos prælia.] II Reg. XXI. Intercessit fames gravissima, ob iniquam Gabaonitarum cædem, quam Saul fecerat. Lyra tamen & Abulensis putant, ideo immissam famem, quod David illam Saulis injustitiam non castigasset. Quod minus cum textu convenit. Placatus fuit Deus suspendio septem filiorum Saulis. Quatuor autem prælia adversus Palæstinos recensentur, quæ hoc ordine contigerunt, ut author noster, secutus Annales Sacros, & Iosephum, existimat. Idem Lyra, Abul. Cajet. Vatabl. Ea cæde gigantum famosa sunt. In iis enim cæsi sunt Iischbi Nobensis, Saph, Goliath, & alius innominabilis. Goliath hic, alius est ab illo cujus mentio I Reg. XVIII. & vel frater ejus, vel æmulus. Πάντων ἀνδρειότατος τῶν Παλαιστινῶν. *Ioseph.* Bella hæc, & fames, ante rebellionem Absolomi contigisse videntur Abulensi. Qua trajectione, cum nullum ejus fundamentum sit, opus non est.

Florentissimum regnum.] II Reg. XXII, XXIII. David perfunctus jam bellis & periculis, ᾠδὰς εἰς τὸν θεὸν καὶ ὕμνους συνετάξατο, μέτρου ποικίλου. Τοὺς μὲν γὰρ τριμέτρους, τοὺς δὲ πενταμέτρους ἐποίησεν. ὄργανά τε κατασκευάσας ἐδίδαξε πρὸς αὐτὰ τοὺς Λευίτας ὑμνεῖν τὸν θεόν. *Ioseph.*

Ad metiendas imperii vires populum censere.] I Reg. XXIV. Hoc *peccatum elationis* vocat Augustin. XX. contra Faust. 66. Aliud peccatum assignant Ioseph. Cajetan. Abulens. quod in hoc censu neglecta fuerit lex Exod. XXX, 13. quæ jubet ut in censu quisque persolvat dimidinm siclum. Τῶν Μωυσέως ἐντολῶν ἐκλαθόμενος, ὃς προεῖπεν, ἐὰν ἐξαριθμηθῇ τὸ πλῆθος, ὑπὲρ ἑκάστης κεφαλῆς αὐτοῦ τῷ θεῷ τελεῖσθαι ἡμίσικλον. *Ioseph.* Erat autem non parvum peccatum, ut in tanta opulentia Deum jure suo velle fraudare. *Grotius.* Ergo David ambitione & fastu, populus negligentia, non soluto siclo, peccavit. Et frustra *A Lapide* illum legis neglectum removere conatur, propter quem utiqne populus, cætera insons, punitus est. Et tales censuræ apud Romanos frequentes. Suidas in voce ἀπογραφή. Ὁ δὲ Καῖσαρ Αὔγουστος μοναρχήσας, εἴκοσιν ἄνδρας τοὺς ἀρίστους τὸν βίον, καὶ τὸν τρόπον ἐπιλεξάμενος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν τῶν ὑπηκόων ἐξέπεμψε, δι᾽ ὧν ἀπογραφὰς ἐποιήσατο τῶν τε ἀνθρώπων, καὶ τῶν οὐσιῶν. Vide Frid. Spanh. Incompatab. Theologi partem secundam Dub. Euangel. III.

Decies centena, & trecenta civium millia dinnumerata.] Annales Sacri: *Et inven-*

gistro, decies centena & trecenta civium millia dinumerata. Hujus eum facti mox piguit, pœnituitque, veniam à Domino petens, cur in id animos extulisset, ut regni sui potentiam, ex suorum potius multitudine, quam ex favore divino æstimaret. Itaque missus ad eum angelus, trinam ei pœnam denunciat, datque arbitrium unam eligendi. Sed proposita triennii fame,
trium

inventa sunt de Israël octoginta millia virorum fortium, & de Iuda, quingenta millia pugnatorum. At in 1 Paralipom. XXI, 5. *Omnis numerus Israël millia millia, & centum millia virorum, & quadringenta septuaginta millia ex Iuda.* Varia varii afferunt, ad diversitatem hanc conciliandam. Certum est censum, plaga divina, interruptum fuisse, nec omnes numeratos. Exertim tribus Benjamin & Levi excipitur. Et cum à diversis census ageretur, facile illa in numero differentia, non omnibus pariter animatis, oriri potuit. Tum duplex ἀπογραφή. Vna particularis, per singula oppida, & tractus. Altera generalis, qua omnium nomina in Fastos & Annales publicos relata. Priorem secutus author Paralipom. alteram Regum. Tum omissi ab hoc proselyti, ab altero additi esse potuerunt; ac tribus Iudæ interdum spectatur sola, interdum cum tribu Simeon & Dan jungitur. Hæc fere *Interpr.* Grotius paucis, *octingenta millia Israëlis, quingenta Iudæ,* extra legiones ordinarias, quæ sub XII. erant ducibus, ut colligas ex 1 Paralipom. XXVII, 1. Iosephus, præter omnem necessitatem, iterum variat; ἦν δὲ τῶν ἄλλων Ἰσραηλιτῶν ἀριθμὸς ἐνενήκοντα μυριάδες, ὅπλα βαστάζειν καὶ στρατεύεσθαι δυναμένων· ἡ δὲ Ἰούδα φυλὴ, καθ᾽ ἑαυτὴν τεσσαράκοντα μυριάδες ἦσαν.

Facti mox piguit pœnituitque.] Religio erat veteribus numerare populum, quod Davidi etiam male cessit. Ideo cum vellent inire numerum ejus, singuli dabant lapidem aut agnum, qui postea numerabantur, atque ita sciebant quanto numero essent. *Kimchi. R. Eliezer.* Quæ tamen ineptiæ Rabbinorum sunt. Licuit numerare populum, bello imminente, vel ob aliam necessariam caussam. Non licuit ubi nulla facti insolentis caussa. *Drus.* ad Samuel. Iosephus dicit Gad Prophetam aliosque Davidi ostendisse quod peccasset. Liber Regum: *Percussit autem cor David eum.*

Angelum.] Prophetam Gad.

Trinam ei pœnam denunciat, datque arbitrium.] Quamcumque eligeret, numerus ille Israëlitis ingens, simulque Davidis fastus deprimebatur. Augustinus XXII. contra Faustum 66.

Triennii fame.] שבע שנים רעב. Hebr. Et ita Ioseph. ac vulgata. At LXX. *tres,* ut & Hebræi 1 Paral. XXI, 12. Videntur numeri hi olim per notas scripti, ut & apud gentes alias, & hinc facilis mutatio. *Grot.* Vel septem annos pro multis Propheta Hebræorum more proposuit; vel septem à principio proposuit, deinde ad tres descendit. *Menoch.* Bene autem cum hoc loco convenit illud Hesiodi:

Πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ
ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ
Τοῖσιν δ᾽ οὐρανόθεν μέγ᾽ ἐπήγαγε
πῆμα Κρονίων
Λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμόν.

Fugam & famem detestatus, mortem elegit.] Id est, pestem. Hoc ex LXX. hausit

trium mensium fuga, morte tridui: fugam & famem detestatus, mortem elegit, momentoque temporis LXX. *millia virorum intertere. Tum David, videns Angelum, cujus dextera populus prosternebatur, veniam pre-*

hausit Iosephus: *Rex cogitans quod si famem peteret, sui magis quam aliorum rationem habuisse videri posset, quandoquidem ipsi nihil periculi esset, multum frumenti in horreis habenti, illis non item. Quod si per tres menses ab hoste vinci elegisset, sic quoque sibi consuluisse, qui arces & fortissimam circa se cohortem haberet: optavit malum, regnantibus æque ac regnatis commune, in quo omnibus par metus immineret, præfatus* ὅτι πολὺ κρεῖττον εἰς τὰς τοῦ θεοῦ χεῖρας ἐμπεσεῖν, ἢ τὰς τῶν πολεμίων. Sic & Theodor. Abul. Cajet. Vide & Chrysost. Homil. XXIX. in Epist. ad Rom.

Momentoque temporis.] Tridui pestis proposita Davidi. Multi putant eam tantum durasse per sex horas, à matutino tempore usque ad prandium ejusdem diei. Sic LXX. Chald. Iosephus. ἕωθεν ἕως ὥρας ἀρίστου. Sic Theodor. Ambros. in Ps. XXXVII. Et in eadem haud dubie opinione Sulpicius fuit. Lyra, Rupert. Vatabl. usque ad vesperam extendunt. Abulensis simplicius per מהבקר עד עת מועד intelligit triduum. Ita & Cajetan.

LXX. *millia virorum.*] Perperam Rabbini apud Hieron. in Tradit. numerant trecenta millia. Ios. μυριάδες ἑπτά. In Carthaginensium castris, cum Syracusas obsiderent, brevi tempore centum hominum millia periere. *Diodor.* XIV.

Interiere.] Ἀπέθνησκον δ' οὐ μονοτρόπως, οὐδ' ὥστε ῥᾴδιον καταγνῶναι τὴν νόσον. ἀλλὰ τὸ μὲν κακὸν ἓν ἦν, μυρίαις δ' αὐτοὺς αἰτίαις καὶ προφάσεσιν οὐδ' ἐπινοῆσαι δυναμένοις ἀνήρπαζεν. Quidam enim repente cum vehementi dolore, & amaro cruciatu animam exhalabant: alii paulo lentiore vexati malo, ne curationem quidem ferre poterant, sed inter officia medicorum expirabant. Alii subito tenebris obortis, ceu præfocati, exanimabantur. Nonnulli interim dum aliquem domesticorum funerant, sepultura nondum absoluta commoriebantur. *Ioseph.*

Tum David videns Angelum.] Ἐξέτεινε δὲ ὁ Ἄγγελος τὴν χεῖρα ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ioseph. Apparebat autem gladio armatus, in signum iræ divinæ, ut ex textu patet. Similia pestilentiæ divinæ exempla recēsent Romani scriptores, Baronius A. C. Iↄ. XC. & Iↄ. XCIV. Procop. II. de Bello Persico & IↄC V. IↄC LXXXIX. de qua Regino in Chronico: *Tunc visibiliter multis apparuit, quod bonus & malus angelus noctu per civitatem pergeret, & ex jussu boni angeli, malus angelus, qui videbatur venabulum manu ferre, quoties de venabulo ostium domus cujuscunque percussisset, tot de eadem domo, sequenti die, homines interirent.*

Populus prosternebatur.] Applicando corporibus aliquid pestiferum, quod per occultissimos meatus vitalia corrumperet. *Abulensis.*

Veniam precari.] Textus: *Ego sum qui peccavi, ego inique egi. Isti qui oves sunt, quid fecerunt?* Simile illud Maronis:

Me me, adsum qui feci.

Neque tamen innocens plane populus, qui silentio suo factum probavit, & Deus in vitam ipsorum jus habebat plenissimum. Præterea, ut ait scriptor Christianus Quæstion. ad Orthodox. CXXXVIII. Πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ. Hieronymus: *Ajunt Hebræi Sa-*

doc

precari, seque vivum pro omnibus pœnæ objicere: se dignum exitio, quia ipse peccasset. Ita aversum plebis supplicium: David in loco, in quo angelum viderat, aram Domino statuit. Mox annis & morbo infractior, Salomonem filium ex Bersabee Uriæ uxore susceptum, successorem regni constituit. Is regali unguento, per Sadoc sacerdotem, unctus, patre adhuc incolumi, rex appellatus. David, cum regnasset annos XL. *defunctus est,*

doc sacerdotem infulatum, Dominum, deprecatum fuisse, & imitatum patrem suum Aaron, & illius preces ac devotionem Dominum vidisse & misertum fuisse.

Vivum pro omnibus.] Forte legendum: *Vnum pro omnibus.* Drus. Haud dubie vera lectio. Nam frigide illud *vivum* cum *omnibus* cohæret. Vnus David omnibus oppooitur, non vivus, quia & cæteri adhuc vivi. *Horn.*

In loco in quo Angelum viderat.] In area Areunæ, alias Ornæ, Iebusæi. Fuit is Princeps Iebusæorum, sive nt in Hebræo est מלך, Rex, amicus & familiaris Davidis, haud dubie Proselytus factus. *Abul.* Vatablus putat fuisse Regem Iebusæorum, ante captam Ierosolymam, deinde factum Davidi tributarium. Idem vult Augustin. Serm. CXCVIII. de Tempore. & alii.

Aram Domino statuit.] David cum animadvertisset se exauditum, decrevit totum illum locum altare uoiversi populi appellare & Deo templum ibi exædificare, quam ejus vocem Deus in futurum ratam esse voluit. Erat autem is locus io quo olim Abrahamus filium Isaacum ὁλοκαυτῶσαι voluit. *Iosephus.*.

Successorem regni constituit.] III Reg. I. Ioseph. VII, II. Exhæredato Adonia. Erat enim regnum illud, velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono. Affectabat autem, Absalomi exemplo, Adonias regnum, superstite adhuc Davide, haud dubie scelus ausurus in patrem fratremque, nisi id cura Bathsabes præventum fuisset.

Is regali unguento, per Sadoc Sacerdotem, unctus.] R. Levi Ben Gersom ad I Reg. I. *Necesse non erat ut ungeretur Salomon, nisi ob adversam Adoniæ factionem, quoniam in unctione Davidis universi successores sui, qui ex ejus erant semine, itidem ungebantur, quemadmodum in unctione Aharonis & filiorum ejus, ungebantur eorum posteri universi in Sacerdotes, unde evenit postmodum ut nemo eorum necessario esset ungendus, præter Sacerdotem summum.* Seldenus. Quod autem hic fecit David, idem post eum fecit Artaxerxes, qui ad præscindeoda ioter fratres certamina vivus Darium filium Regem fecit. Quod & alii imitati sunt, inter Romanos maxime Imperatores, *Grot.*

Rex appellatus.] Ex Aonalibus sacris patet, Salomonem, patte adhuc vivo, regnare cœpisse. Nam mox Salomon, ut Rex, Adoniæ pepercit, eumque domnm remisit. *Ioseph.* Παραγαγόντες εἰς τὸν οἶκον βασιλικὸν, καθίζουσιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Idem Ambros. lib. III. io Lucam. August. XVII. C. D. 8. Hieroo. Epist. CXXXII. & author noster. Salmanticensis, *David obiit anno mundi 3924. & tunc incœpit regnare Salomo filius ejus.* Drus.

Cum regnasset annos XL.] Et septem menses. Nam septem annis & sex mensibus regoavit super Iudam, deinde triginta

est, Salomon initio regni urbem muro circumdedit. Huic per soporem astare Dominus visus est, petendi quæ vellet, tribuens optionem. Sed ille non aliud sibi quam sapientiam dari poposcit, reliqua omnia parvi æstimans. Ita somno excitatus, cum ante sacrarium Domini constitisset, indultæ sibi à Domino sapientiæ documentum dedit. Namque duæ mulieres, una in domo diversantes, cum eodem tempore pueros edidissent, atque ex his alter, post diem tertium, nocte obisset, mater defuncti somno alterius insidiata, mortuum suum supposuit, viventem abstulit. Inde inter eas de puero altercatio; postremo res ad regem delat[illegible] difficilis judicii

triginta tribus annis super totum Israëlem. Nisi dicas hos triginta tres annos non fuisse integros, & defuisse eis sex menses. Sic enim præcise regnasset XL. annos, mortuus anno ætatis LXX. Hebræi apud Hieron. in Tradit. dicunt Davidem regnasse XL. annis & sex mensibus: sed hos menses non computari, quod David per eos Absalomum fugerit, vel morbo laborarit.

Defunctus est.] Sepelivit eum filius Salomon Hierosolymis magnifice, præter solennia illa in regnum funeribus, inlatis etiam in monumentum ejus maximis divitiis, quarum magnitudinem facile est conjectare ex hoc quod dicemus. Nam post annos CCC. Hyrcanus pontifex, oppugnatus ab Antiocho, cognomine Pio, Demetrii filio, volens pecuniam ei dare, ut abducto exercitu obsidionem solveret, nec valens aliunde sumere, aperta cella Davidis, & prolatis inde tribus talentorum millibus, eorumque parte Antiocho numerata, oppugnationis periculo se exemit, sicut & alibi indicavimus. Ac rursum, post multos annos elapsos, Herodes rex, alia cella aperta, magnam pecuniam sustulit. Ad loculos tamen qui regum cineres continent, neu[illegible]orum pervenit. Singulari enim arte ita erant sub terram conditi, ut ab ingredientibus monumentum inveniri nequiret.

Sapientiam.] III Reg. IV. Maxime πολιτικὴν καὶ πρακτικήν. Quanquam & in Theoretica incomparabilis. Vide librum Sapientiæ, cujus author Philo Byblius, VII, 17. & Iosephum VIII, 2. Qui addit: ἐπῳδάς τε συνταξάμενος αἷς παρηγορεῖται τὰ νοσήματα, καὶ τρόπους ἐξορκώσεων κατέλιπεν, οἷς ἐνδούμενα τὰ δαιμόνια, ὡς μηκέτ' ἐπανελθεῖν ἐκδιώκουσι. Horum exorcismorum meminit *Origen.* tract. XXXV. in Matth. *Iustin.* in Dial. *Epiphan.* in hæresi Ebionit. Sed hæc non sapientia, verum Magia est. Rabbini insuper fabulantur, Salomonem cognovisse garritus avium, latratus canum, cæterarumq; bestiarum voces & sermocinationes intellexisse. Quæ deliria sunt Iudaica.

Ante sacrarium Domini.] Arcam federis. *Drus.*

Duæ mulieres.] III Reg. III. LXX. γυναῖκες πόρναι. Iosephus: ἑταῖραι τὸν βίον. Extraneæ scilicet, non comprehensæ lege Deut. XXIII, 17.

Perimi

cii absolutio inter negantes, ubi testis deerat. Tum Salomon divinæ sapientiæ munere, perimi puerum, corpusque ejus dividi inter ambigentes jubet. Cumque una earum judicio acquievisset, alia vero cedere potius puero, quam discerpi eum mallet, Salomon, ex affectu fœminæ, hanc vere matrem esse conjectans, puerum illi adjudicavit, non sine circumstantium admiratione: siquidem latentem veritatem prudentia protulisset. Ita in admirationem ingenii prudentiæque ejus, reges vicinarum gentium, amicitiam ab eo, fedusque petiere, parati imperata facere. Queis opibus confisus, templum *Do-*

Perimi puerum. [illegible] dissimile illud Ariopharnis regis [illegible]um, qui de tribus, filios se Cimm[illegible]um regis dicentibus, eum pro filio habuit, qui jussus, cadaver patris jaculis noluerat incessere. quæ historia est apud Siculum Diodorum. Item illud Galbæ, qui cum de proprietate jumēti quæreretur, levibus utrinque argumentis & testibus, ideoque difficili conjectura veritatis, ita decrevit, ut ad locum, ubi adaquari solebat, duceretur capite involuto, atque ibidem revelato, ejus esset ad quem sponte se à potu recepisset, narrante Suetonio. Qui & Claudii minime spernēdum judicium refert, qui fœminam, non agnoscentem filium suum, dubia utrimque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio juvenis. Hæ sunt illæ fraudes, quibus uti magistratum bono subditorum, & medicamenti vice, vult *Plato* de Republica Quinto. Inter illa signa quæ εἰκότα vocant Rhetores, validissimum est ad matrem indagandam, στοργή. *Grot.*

In admirationem ingenii.] III Reg. IV. Conscripsit volumina de abstrusissimis naturæ secretis. Quæ omnia Dei providentia interierunt. *Abul.* Glossa censet combusta fuisse à Chaldæis; Eusebius vero, & ex eo Glycas, ab Ezechia Rege. Et in monte Sion ipse docuit, constituta ibi celeberrima Academia. Prov. IX, 1 ab eoque doctrinam suam hausere Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles, teste Eusebio, Ambrosio, Clem. Alex. & aliis. Addit Psellus, eum scripsisse libros De Gemmis, & geniis evocandis. Vide Pinedam.

Reges vicini.] Vt Tyrius, quem Eupolemus apud Euseb. IX. πρæπ. 4. Suronem vocat; & Regina Sabæ, quæ Cedreno Nicanna, Annalibus Æthiopum Makeda dicitur. Saba autem regioni Iemen particula est; cujus metropolis Marab, Straboni Mariaba. Hinc fuit regina quæ Salomonem visitatum venit, quam Arabes Bulkin vocant, & palatii rudera, quod in urbe Marab incoluit, hodieque ostenduntur. Æthiopes quoque sibi eam vendicant; & utrisque favet, quod in Euangelio Regina Austri dicitur, ad quam plagam à Palæstina vergunt ambo. Sed Arabum fuit; quia ibi thus, non in Æthiopia. *Golius.*

Templum Domino.] In monte Sion, qui tres colles complectebatur. Vnus peculiariter Sion, alter Moria, tertius Acra dictus. Ioseph. V. ἁλώσ. In uno civitas David, in altero arx, in tertio templum fuit. Nihil rerum Iudaicarum pul-

Domino immensi operis facere aggressus, paratis per triennium impendiis, quarto fere imperii anno, primum fundamentum jecit: à profectione Hebræorum ex Ægypto, anno fere octavo & octogesimo &

puletius, magnificentiusque fuit, nec quod magis celebratum monumentis omnium sit, quam illud immensæ opulentiæ templum, quod in urbe Ierosolyma extructum, dedicatumque à Salomone est. Ejus descriptio luculenta apud Flavium Iosephum extat in octavo Antiquitatum libro. Quare nos, quæ de magnitudine, deque arte & modo operis dici possunt, non exequemur. Vtique, quod hujus ædis interius sacrarium auro magni ponderis obductum erat, quodque vasa innumera ex puto puto auro conflata sunt, non regis effusa quædam liberalitas in summa opum affluentia videri debet, sed jussus edictumque numinis fuit. Templi admiranda moles urbem ex alto despectavit. Posita enim in montis crepidine fuit, cujus spatium rex Salomo ampliavit, aggesta in profundissimam vallem humo ad altitudinem quadringentorum circiter cubitorum. Consummata autem tanti operis constructio intra septem annos est. Quod pene incredibile dixeris. Sane tardior in ædificando Græcia fuit, quæ Dianæ Ephesiæ templum ducentesimo & vicesimo anno vix absolverat, etsi adjuta totius Asiæ opibus est. Sed cœpti difficultas ex natura loci fuit. Quippe condi eam ædem in palustri solo placuit, ne terræmotibus quateretur. Vanissimum est, & exibilari debet, quod Rabbi Eliezer in capitulis suis, ex communi Iudæorum opinione prodidit, montem, in quo ædes Ierosolymitana stetit, hunc ipsum esse, in quo primus hominum parens Adamus sacra fecit: atque ibidem mox Abelum, Cainumque munera sua numini obtulisse. Rursus vero & Noachum illic altare posuisse, cum ex arca egrederetur: & Abramum cœlestibus monitis huc profectum fuisse, uti filium mactaret. Ejusdem generis est, quod in Bereschit Rabba, in Pasuk ויצר, & in Thalmudis Hierosolymitani tractatu, qui נזיר inscriptus est, in capite XXIII. legitur, Adamum ex pulvere illius montis esse conditum, atque recte dictum à sapientibus veteri verbo esse, שנברא ממקום כפרתו, *creationem ejus in illo loco contigisse, ubi peracta ejus expiatio est.* Nemo nostrum tam bardus est, qui hæc credat. *Cunæus.* De monte Moria, vide Fullerum II. Miscel. XIV.

Paratis per triennium impendiis.] III Reg. V. Maxime adjutus fuit fidissima Hiromi opera, qui est ille Eupolemi Suron. Ab eo cedros de monte Libano, ad structuram, accepit. Illius autem filiam nupsisse, asserit Tatianus. A Iosepho I contra Apionem, & VIII. Ant. 2. vocatur εἴρωμος Ἀβιβάλου υἱός.

Quarto fere imperii anno.] Salmanticensis: *Quarto anno regni sui cœpit ædificare templum, videlicet anno Mundi* III IↃCCC XXVIII. *in quo completi sunt anni* CCCC LXXX. exitus ex Ægypto. Nam anno CCCC XLVIII. egressi sunt.

Anno fere octavo & octogesimo & quingentesimo.] Apud Iosephum Rufini, *anno quingentesimo secundo.* Sed in exemplari Græco, πεντακόσια καὶ ἐνενήκοντα καὶ δύο, quingentesimo nonagesimo secundo. *Drus.* Annus jactorum fundamentorum templi, est anni CCCCLXXX. exactus ab exitu ex Ægypto I Reg. VI. Est igitur annus mundi II IↃCCC XXXIII. Cœptum opus die secundo mensis secundi. II Paral. III. 2. qui nobis incidit in sextum diem Maji, feriam secundam. Noluit Salomon incipere opus die primo mensis, quia o-

& quingentesimo. Licet libro regnorum III. CCCC XL. *fuisse referantur: quod nequaquam convenit. Siquidem per seriem superius comprehensam facilius fuerit, ut minus fortassis annorum, quam amplius, annotarim. Sed non dubito, librariorum potius negligentia,* *præ-*

mnis Neomenia sacra. *Calvisius.*

cccc xl.] III Reg. VI, 1. Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου. Sic editio Romana. In Complutensi est ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ, id est, octogesimo. Sic veritas Ebraica. Autor Seder Olam non dissentit. Salmanticensis Iudæus, *Anno quarto regni sui cœpit Salomo extruere templum, ann. mundi 3928. quo tempore finiunt ann. 480. egressionis ex Aegypto Nam anno 448. egressi sunt.* Drus.

Quod nequaquam convenit.] Imo convenit optime. Nam anno altero Iephthe habitaverant Israëlitæ in oppido Hesebon ann. 300. Ab eo anno usque ad quartum Salomonis numerantur anni 140. His adde 40. quibus vagati sunt per desertum, habes annos 480. *Drus.* Mira enimvero veterum audacia fuit, qui corrupta innixi annorum priorum supputatione, hæc clarissima S. Scripturæ de cccc LXXX. annis verba, erroris insimulare ausi sunt. Vnde illa inter ipsos opinionum discrepantia. Iosephus numerat annos IↃ XCII. (sic enim in eo legendum) Beda cccc XC. Theophilus IↃC II. Cedrenus IↃCLXXII. Philastrius IↃCC XIII. Contra Hebræi, LXX. Complut. & Regii. Chaldæa & Latina versio constanter cccc LXXX. Nam quod LXX. Roman. habent tantum annos cccc XL, id propterea fit, quia XL. annos in deserto exactos, non annumerant. Iosephus ait fabricatum fuisse templum anno XII. Hirami, indeque numerat CXLIII. annos usque ad ædificationem Carthaginis, per Didonem factam. Cæterum hic locum habet Plutarchi observatio in Solone: Οὔ μοι δοκῶ προσήσεσθαι, χρονικοῖς τισι λεγομένοις κανόσιν. Οὓς μυρίοι διορθοῦντες ἄχρι σήμερον, εἰς οὐδὲν αὑτοῖς ὁμολογούμενον δύνανται καταστῆσαι τὰς ἀντιλογίας.

Librariorum potius negligentia.] Non extendendum Sulpicii effatum ad Hebraicos Scripturæ libros. De Latinis & Græcis loquitur. Hebraica an unquam viderit, ex hoc certe opusculo ejus colligi nequit. Et tamen vitiari etiam Hebraici libri potuissent, idque contigisset in tanta rerum Iudaicarum confusione, nisi Deus Masorethas excitasset, ac incomparabili Iudæorum diligentia usus esset. *Horn.* Quinam sunt enim illi, qui nobis Biblica volumina sarta tecta servavere, nisi Iudæi? Quot menda scriptionis in sacrum codicem irrepsissent, si illius custodia solis Lactantiis, Augustinis, Gregoriis, Chrysostomis, viris sanctissimis, sed imperitis Hebraismi, mandata fuisset? Inter Græcos omnes Latinosque, qui veterem Ecclesiam rexere, unus Origenes cum Hieronymo Hebraice scivit. Et ferme nimium dixi. Cæteri nec elementa quidem didicerant. Quare, si quid collapsum incuria librariorum esset, non tali auxilio, nec defensoribus istis, tempora tunc egebant. At Iudæis unum studium, unaque omnibus cura fuit, libros Mosis, vatumque, & ea quæ Hagiographa appellantur, à temporum injuriis vindicare. Hæc laus eorum propria est. Nulla alia gens in illius gloriæ societatem se offert. In libro Iuchasin, quem scripsit Rabbi Abraham Salmanticensis, admodum illustris est locus, ex quo discimus, omnia Biblica exem-

præsertim tot jam seculis intercedentibus, veritatem fuisse corruptam, quam ut propheta erraverit. Sicut in hoc ipso nostri opusculo futurum credimus aut describentium incuria, quæ non incuriose à nobis sunt digesta, vitientur. Igitur Salomon, cœptum templi opus, vigesimo anno explicuit. Celebrato deinde ibidem sacrifi-

exemplaria fuisse emendata ad quendam venerandæ antiquitatis codicem, quem sua manu olim conscripserat Rabbi Hillel, summus Iudæorum præsul, qui Babylone in Syriam venerat sexaginta annis antequam Deus dominusque noster Christus nasceretur. Equidem ego, quoties Masoritarum indefessam diligentiam considero, pene obstupesco. Omneis enim Hebræi codicis parteis accurate recognitas & collatas, notis quibusdam impressis obsignaverunt. Id factum est post templi secundi excidium anno plus minus quadringentesimo tricesimo & sexto. Observatum ab illis est, non modo quot commata & verba, sed etiam quot literas continerent libri singuli. Quare, quod postea, cum summa barbaries orbi incubuisset, nullus apex de præstantissimo illo scripto perierit, illorum beneficinm est. Non sine causa illud à Rabbinls est dictum, המסורה סיג לתורה, *Masora est velut paries & sepimentum legis*. Cunæns.

In hoc ipso nostro opusculo.] Nimis verns vates Sulpicius fuit. Neque enim quicquam apud eum numeris est vitiosius. *Sigon.*

Templi opus.] Cujus descriptionem vide in Scriptura & apud Ioseph. lib. VIII.

Vigesimo anno.] Non videtur recte expressisse sententiam Scripturæ Sulpicius. Nam cap. VI. III Reg. scriptum est, *Domum Domini anno quarto fundatam, undecimo perfectam esse:* idque opus septennulo consummatum. Et cap. VIII. Salomonem domum suam ædificasse ac absolvisse annis tredecim. Hic vero utrumque spatium ad templi ædificationem accommodavit ac XX. effecit. *Sigon.* Μετὰ τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν, ἔπεσιν ἑπτὰ συντετελεσμένην, τὴν τῶν βασιλείων οἰκοδομίαν κατεβάλετο, ἣν ἔτεσι τρισὶ καὶ δέκα μόλις ἀπήρτισεν. *Ioseph.*

Explicuit.] Absolvit, ut infra, *nihil territus cœpta explicuit.* Drus. Certum est in structura templi nullum fabrile instrumentum adhibitum. I Reg. VII, 7. Ideo ad miracula recurrunt orientales. Muhammed Surata XXI. opera Dæmoniorum structum vult. Iudæi auxilio cujusdam vermiculi nomine Schamir, ex Paradiso allati, quo etiam Mosen usum volunt, cum gemmis insculperet nomina filiorum Israël. Nam eum omnia, etiam durissima, perterebrare. Plura de his nugis vide apud Schickardum in Tarich.

Celebrato deinde ibidem sacrificio.] III Reg. VIII. In encæniis, quæ fuerunt solennitas anniversaria, in dedicatione templi adhibita. Quatuor autem templi Hierosolymitani dedicationes, diversis anni temporibus, observatæ sunt. Prima fuit Salomonis, mense septimo. Secunda fuit templi secundi, mense Adar, de qua Esdræ VI. Tertia fuit dedicatio, non templi, sed altaris, à Maccabæo Iuda instaurati, mense nono, id est, Novembri. Quarta fuit dedicatio templi ab Herode constructi. Ioseph. XV. *Sigon.* III Reg. Hebr. XVI. Obtulit Salomo in hac dedicatione, boum millia viginti, & ovinm centum viginti millia. Nam ingens victimarum numerus in eo templo immolari

N 2 potuit.

ficio, dictaque oratione, qua populum templumque benedixit, Dominus ad eum locutus est, denuncians fore, si quando peccassent, ac Dominum reliquissent, templum illud solo æquandum. Quod jampridem impletum videmus, & mox connexum rerum ordinem exponemus. Interea Salomon, florens opibus, omnium qui unquam fuerant regum ditissimus, quique semper ordo rerum est, ab opibus in luxum & vitia delapsus, cum adversum interdictum Dei, ex alienigenis, conjugia sumpsisset, etiam septingentas uxores, & trecentas con-

potuit. Notat Iosephus VI. ἁλώς. C. 45. uno die Paschatis, ducenties quinquagies quinquies millena, & sexcenta animalia immolata fuisse. Durante sacrificio cantores accinebant. Et fabulantur Rabbini, portas templi eo tempore sponte fuisse clausas; & cum cantaretur Psalmus CXXXI. sponte reclusas.

Dominus ad eum locutus est.] III Reg. cap. IX.

Florens opibus.] Quas magnam partem, duplici classe, ex Tharsis & Ophir attulit. Pro אופיר & LXX. & Iosephus legerunt סופיר. Vbi vero dicemus hanc fuisse terram, an ad dextram egredientibus mare rubrum, id est, in Africa, an ad sinistram, id est, in Asia? In Asiam, & quidem eam partem Indiæ, quæ aurea dicitur, nos ducunt, & Iosephus, & Hieronymus, & Lusitani earum terrarum peritissimi. Cogitemus tamen an forte non in Indiam usque iverint naves Phœnissæ & Iudaicæ, sed ad oppidum adsitum Arabico sinui, qua is ad Oceanum spectat, quod Aphar vocat Arrianus, Plinius Saphar, Ptolemæus Sapphara, Stephanus Saphirinam, ut Indi nempe suas res huc tulerint; inde autem petierint longius ab India absiti. *Grot.* Sed de Ophir & Tharsis, vide Pinedam, Purchasium, & alios. Classis Tharsisia omnino per mediterraneum mare in Americam venisse videtur, de quo alias.

Omnium qui unquam fuerant Regum ditissimus.] De immensis ejus divitiis, vide Pinedam IV. de Salomone 19. Vilalpand. Tomo II. l. V, 44. usque ad cap. 54. ubi docet Salomonis opes majores fuisse, quam Imperatorum Assyriorum, Babyloniorum, Medorum, Græcorum, Romanorum, cæterorumque omnium.

In luxum & vitia delapsus.] Vide Syriacidem cap. XLVII. & Ecclesiasten, ubi ipse luxum suum ac vitia, graphice depingit, & lamentabiliter deplorat.

Adversus interdictum Dei ex alienigenis.] III Reg. XI. Contra Legem Exod. XXXIV. ℣. 16. Quæ tantum loquitur de Chananæis. Aliarum gentilium conjugia, siquidem sponsa prius Idololatriam abjuraret, & ad verum Deum converteretur, non interdicta fuerunt. *Abul.* Præcipua uxorum, sive Augusta, fuit filia Pharaonis. Qui tum fuit Sesostris, juxta Calvisium. De cujus incredibili expeditione Herodot. II. Diod. I. Eupolemus apud Eusebium IX. ϖϱπ. Vaphren vocat, qui alius ab eo cujus meminit Ier. XLIV, 30. Porro hæc ad Iudaismum conversa videtur Abulensi, Pinedæ, aliis.

Etiam septingentas uxores & trecentas concubinas.] Duplex ergo crimen commisit: primum, quod multas ingenti numero, barbarico more, contra interdictum

concubinas haberet, idola eis ritu gentium suarum, quibus litarent, constituit. Quibus rebus aversus Dominus, graviter increpito, pœnam denunciavit, fore ut regnum ex parte majore ademptum filio, servo illius traderetur. Idque ita accidit. Defuncto Salomone, anno imperii quadragesimo, cum Roboam filius anno ætatis sexto & decimo regnum patrium tenere cœpisset, pars populi ab eo offensa discedit. Etenim cum laxari sibi stipendium poposcisset, quod Salomon gravissimum imposuerat, repudiatis precibus supplicum favorem uni-

dictum Deut. XVII, 17. Deinde, quod Sidonias, id est, Cananæas, & Hethæas duxit cõtra interdictũ Deut. VII, 3. *Grot.*

Idola eis, ritu gentium suarum, quibus litarent, constituit.] Annales sacri: *depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos.* Vnde patet non permissam tantum à Salomone Idololatriam, sed etiam exercitam. *Iren.* IV, 45. *Iustin.* Dial. contra Tryph. *Tertull.* V. Contra Marcion. *Basil.* Epist. ad Chelid. August. XIV. C. D. II. & XI. de Genesi ad lib. 42. Idola quæ coluit, fuerunt Astarte Dea Sidoniorum, & Moloch Ammonitarum. עשתרת gregem significat. Vnde aliqui Rabbinorum censent, simulacrum ejus fuisse ovis figura; alii oves illi immolatas. Fuit filia Agenoris à Iove Cretensi rapta. Hinc in solatium patris, hæc sacra instituta. *Lucian.* de Dea Syria. Vossius: quem & de Moloch vide II. de Idol. V. Magiam quoque exercuit, ut præter Iosephum, Targum, & Iudæi omnes communiter tradunt, ac Alcoranus Surat. II. & alibi. Innumeræ Iudæorum & Muhammedanorum de Salomone fabulæ sunt.

Regnum ex parte majore ademtum filio.] Tribus undecim. Facta etiam superstite adhuc Salomone, Damascenorum defectio. Quippe Rezon fugitivus, Damasci regnum invasit, quod postea totam Syriam complexum est, & grave Israëlitis fuit. Hadad Idumæam occupavit. *Ioseph.*

Anno imperii quadragesimo.] Ætatis circiter LX. *Lyra. Abulens.* A Templo condito XXXVII. à natali Abrahæ CIↃXXI. Davidis CX. Hinc ad Romam conditam CCL. regnum Alexandri Magni IↃCLXVI. Conceptum Christum CIↃ. excidium Hierosol. CIↃLXX. *Bucholc.* Iosephus ei vitæ annos XCIV. regni LXXX. attribuit. Quod nimium est. Narrant Zonaras & Cedrenus, ejus sepulcrum sub Hadriano Imper. concidisse, eamque rem motus & tumultus Iudaicos portendisse. Sic & Dio in Hadriano LXIX. *Ideis*, inquit, *antequam bellum gereretur, fuerat denunciatum ex eo, quod monumentum Salomonis, quem illi summa reverentia colunt, sua sponte divisum corruerat.* Figuram & formam Salomonis ex Cant. V, 10. collegit Pineda VI, 4. & ex eo Salianus.

Laxari sibi stipendium.] 1 Reg. XII. Ioseph. VIII, 3. Salomon immane populo tributum imposuerat. Ejus levamentum poscit populus sub novo Rege, nec impetrat. Quippe ab assentatoribus corruptus, duriora minabatur. Tacitus; *Adulatio perpetuum malum principum, quorum opus sæpius assentatio quam hostis evertit.*

Favorem universæ plebis.] Fuit Ro-

 boam

universæ plebis averterat. Itaque consensu omnium, imperium ad Ieroboam defertur. Is medio genere ortus, aliquandiu Salomoni servitutem pependerat. Sed cum ei, responso Achaiæ prophetæ, regnum Hebræorum annunciatum comperisset, necare eum clam destinaverat. Quo ille metu in Ægyptum confugit, ibique uxore accepta, ex stirpe regia, cognita demum Salomonis morte, in solum patrium regressus, voluntate po-

boam quale apud Romanos fuit Appii Claudii, quem perpelli nunquam quisse, ait Livius, ut apud populum ex consueta asperitate orationis aliquid leniret atque submitteret. Quæritur, an damnatus Salomon? Ita censent Tertull. de præscript. 11. Cyprian. Epist. VII. Augustin. XVII. C. D. 8, 20. Chrysostom. Serm. de Pœnitentia. Bena in III Regum. Lyra. Abul. & alii. Contra sunt Rabbini veteres, & ex iis Hieron. Gregorius Thaumaturgus, Rupertus, Pineda, & alii qui asserunt eum post lapsum scripsisse Ecclesiasten, & resipuisse. Vide Pinedam VIII. de Rebus Salomonis. I. Et hæc sententia communis doctorum orthodoxorum hodie est.

Consensu omnium.]. Πληγέντες ὑπὸ τῶν λόγων, ὡς ὑπὸ σιδήρῳ καὶ ἀλγήσαντες, ὡς ἐπὶ πεῖρᾳ, τοῖς εἰρημένοις ἠγανάκτησαν. *Ioseph.*

Ieroboam.] Γενναῖος καὶ τολμηρὸς, φύσει θερμὸς ὢν, καὶ μεγάλων ἐπιθυμητὴς πραγμάτων. *Ioseph.*

In Aegyptum confugit.] Vbi tum regnabat Susakim & Semendis. Ergo *consequens est, ut aut Susakim & Semendis sit unus itemque Rex διώνυμος, aut duos Reges eodem tempore in diversis Aegypti partibus regnasse, quod olim sæpe contigisse, patet ex priore libro Eusebii.* Scaliger. Nec enim primitus, per Ægyptum universum. Rex unus tenuit imperium, sed varii fuere reguli, alii aliis majores. Ita initio imperarunt simul tum Thinitæ, tum Memphitæ, tum Elephantini. Multæ autem Dynastiæ non successivæ fuerunt, sed collaterales. Manetho igitur optima quidem fide descripsit Dynastias, sed in eo peccavit quod annos implicitos & explicitos non distinxerit. Susakim xxx. est ille Sesak vel Sosonchis, qui sub Roboamo templum Hierosolymitanum spoliavit, & in Syria Palæstinæ monumenta erexit, cum mulieris genitali, quæ se vidisse Herodotus testatur. *Vossius.* Vide Iosephum VIII. 4.

Ibique uxore accepta.] Hoc de Hadad Idumæo Scriptura prodidit. Vide III Reg. 11, 19. *Drus.*

In solum patrium regressus.] Μετὰ τὴν τοῦ Σολομῶνος τελευτὴν, πέμψαντες αὐτὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον οἱ τῶν ὄχλων ἄρχοντες, ἐκάλουν τὸν Ἱεροβόαμον. *Ioseph.*

Voluntate populi.] Gentis Hebrææ unitas, & pulcherrimi imperii contextus in duas partes dissiluit, Hieroboami, hominis gnavissimi acerrimique, artibus, qui, quod apud Aristotelem Thessalus ille ait, esurire sibi visus fuit, ni imperitaret. Is, cum in bello tribui Iosephi præesset, atque à vate adductus in spem regni esset, ratus, id quod res est, principatum fato dari, animum vastum cupidumque ad obtinendam dominationem flexit. Iam primum fidem militum solicitavit, eorumque studia à Salomone avertere ad se conatus est. Sed cum

populi, ut supra retulimus, sumpsit imperium. Penes Roboam tamen duæ tribus, Iudæ & Benjamin, resederant:

cum palam esse id consilium iotellexerat, supplicium ut vitaret, in Ægypto delituit. Mox defuncto Salomone, in patriam reversus, opportunos magnis conatibus reperit transitus rerum. Ibi tributorom onera, exactionumque iniquitatem obteotui sumpsit ad commovendam plebem, omniaque late turbavit, & maximarum calamitatum, quæ Palæstinam mox invasere, autor fuit. Enimvero, est hoc ita natura comparatum, oullius ut magnæ civitatis diu eodem loco stet fortuna. Pervenerat tunc ad summum felicitatis Hebræa respublica. Tutæ tranquillæque res omnes, adfluentia opum incredibilis, reges priocipesque in vicioo, atque etiam procul, amici etant. Neque jam ultra fuit, quo exurgeret ejus magnitudo. Quare, incrementis consumptis, restabat uti fati lege decresceret, iretque in pejus. Etenim, defuncto Salomone, etsi hostem foris non habebat, domi tameo teperit. Exortus est is, quem dixi, Hieroboamus, inquietissimus mortalis, qui tentatum semel infeliciter facinus, mox meliore successu perfecit. Concione enim convocata, statum publicum, temporumque cooditionem, & principis acta incusavit apud plebem, cui inesse semper malignum quiddam & querulom jo imperantes sciret. Ipse interim libertatem, & alia id genus speciosa nomina prætexuit, cum nihil, nisi alieoum servitium, & dominationem sibi, concupisceret. Ibi magna populi pars, quod fieri solet, violentis his vocibus inflammata, deteriori accessit; seditiooesque & motus civiles extitere, quibus interire ferme aut mutari vetustissima regna, atque maxime respublicæ solent. *Cunæus.*

Sumsit imperium.] Atque hæc illa fatalis regni Israëlitici in duas partes distractio, quæ nunquam imposterum coaluerunt. Voum regnum Iudæ fuit, alterum Israëlis, vel XI. tribuum, quod à potiore tribu, & quia de eo oriundus erat Ieroboam, Ephraimi frequenter dicitur. *Horn.* Duravit regnum Israël annis CCLXII. sub XIX Regibus. Iudæ sub XX Regibus annis CCC XCV. *Buchols.*

Duæ tribus, Iudæ & Benjamin.] Quippe tribus Iuda eum oon deseruit propter sanguinis conjunctionem: tribus autem Benjamin, quia ipsi tribui Iudæ joocta erat. *Sigon.* Atque hinc incipit sceptrum Iudæ. Quorum respublica est, eorum & sceptrum dici debet. Respublica autem Hebræa à Mosis seculo ad usque Roboami regnum, noo Iudæorum, sed duodecim tribuum fuit. Ex quo efficitor, etiam sceptrum per ea tempora omniom fuisse Israëlitarum. Cæterum de hoc sceptro, quod diu commune duodecim tribuum fuit, oon locutus est divinus Patriarcha in celeberrimo oraculo. Seros enim annos, & ventura spectavit secula, cum tribus Iudæ, scisso in contrarias partes populo, suam sibi rempublicam habere seorsim ab Israëlitis cœpit, quam probavit dilexitque Deus, atque appellati de solo Iudæ nomine Iudaicam voluit, donec is mortalium datus cœtibus esset, cui imperiom destinabatur non Iudæorum modo, sed gentium omnium. Atque hanc quidem sceptri majestatem, ex quo tempore semel esse Iudæorum cœpit, mansisse eorundem dicimus, etsi mutatus interdum reipublicæ status sit, ac penes optimates modo pontificesque, modo penes reges principesque, summa fuerit imperii. Nimis inepte faciunt, qui hic in arctum diffiliunt, & ominis hujus honorem haud pertioere nisi ad reges automant. Quicunque enim populus sua quadam republica, suisque legibus otitur, is recte gloriari de imperio, deque sceptro potest. Memoriæ proditum est, Ierosolymæ,

rant: ex his ad trecenta millia paravit exercitum. Quumque acies promoverentur, verbis Dei populus admonetur, prælio abstineret, ex suo nutu Ieroboam regnum accepisse. Ita spreto regis imperio, exercitus dilapsus, Ieroboam imperium invaluerat. Sed cum Hierosolymam Roboam obtineret, ubi templo a Salomone facto populus sacrificare Domino consueverat, veritus Hieroboam, ne ab eo plebem religio averteret, statuit animos ejus superstitione occupare. Itaque vaccam au-

mæ, etiam eo tempore cum populum non principes, sed optimates regerent, in medio magni concilii, quod Sanhedrin vocant, sceptrum pependisse. quæ res fuit profecto quoddam insigne illius majestatis, quam Marcus Tullius *esse magnitudinem quandam populi* ait *in ejus potestate ac jure retinendo, quæ vertitur in imperio atque omni populi dignitate.* Vide & eundem I. de Repub. Hebræor. VIII. Non enim respublica, non imperium de Iudæ nomine dici cœpit, nisi postquam secessionem major Israëlitarum pars fecisset Hieroboami auspiciis, qui statim Samariæ regnum sibi munivit ceremoniarum atque religionum mutatione.

Ad trecenta millia paravit exercitum.] Legendum, *ad ducenta millia.* Nam erant centum octoginta millia. Quamvis in editione Romana ἑκατὸν καὶ εἴκοσι. III Reg. XII, 29. *Drus.* Opinor Sulpicium CC. scripsisse, numero rotundo, addito *ad*, sed ex notis CC. errorem manasse, & CCC. facta esse. *Sigon.*

Prælio abstineret.] Delectu CLXXX. millium habito, conaturus erat reliquas decem tribus vi ad officium retrahere, nisi Deus per Prophetam intercessisset, admonens nefas esse civile bellum movere, præsertim cum Deo volente populus ab eo defecisset. *Ioseph.* Propheta ille fuit Semeja.

Veritus Hieroboam.] Philo: αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνωτάτω καὶ μέγιστον, ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς θεοῦ δόξα, ἀφ᾽ ἧς οἷα πηγῆς ἑνωτικῇ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλίᾳ κέχρηνται πρὸς ἀλλήλους. Tum vero potior videbatur caussa templum possidentis, & Rex ejus portionis, venientes ad se religionis occasione, multis modis devincire poterat. *Grotius.*

Statuit animos ejus superstitione occupare.] Orationem ejus ad populum vide apud Iosephum. Præcipue id egit, ut impium illud mysterium suis inculcaret, posse Deum alibi quam Hierosolymis coli. *Horn.*

Vaccam auream.] Quam hic vaccam dicit, alii vitulum, alii bovem vocant. Vacca enim dicitur 1 Tob. 1. ℣. 5. τῇ Βαὰλ τῇ δαμάλει, id est, vaccæ. Lex. Græco-Latin. vetus δάμαλις, *bucula, juvenca, vacca.* Sed & vocem עגלות, quam nunc vitulas reddunt, interpres vetus vaccas exposuit. Hos. x. 5. In LXX. quoque עגלות, δάμαλις, ibid. ℣. 11. Vituli vox usitatior est. Sed Hos. XIII, 2. עגלים vitulos, Ionathan convertit תוריא boves. Si עגל est bos, quis culpet Sulpicium עגלת vaccam reddenti? *Drus.* Δαμάλεις χρυσᾶς ἐπωνύμους θεῷ. *Ios.* Volebat Deum coli in ea figura, quæ Iosepho, unde ortus erat Ieroboamus, dicata olim fuerat, & quæ in Cherubinis partem faciebat præcipuam: ut vel illo aspectu populus retinere-

auream in Bethel, alteram apud Dan constituit, quibus populus litaret: sacerdotesque, omissa Levi tribu, ex plebe instituit. Invisum Domino flagitium expostulatio consecuta. Crebra deinde inter reges prælia, dubio eventu, regnum obtinebant. Roboam septimo & deci-

netetur in veneratione posteritatis Iosephi, faciliusque crederet eis regnum deberi, qui orti essent ab eo, cujus maxima in omnes Israëlitas fuerant beneficia. Sic Iulia Æneæ laudes per omnes Poëtas cani voluit, ut eo lenius ferret populus imperium illud, velut fatis datum. Sic solent principes, etiam sacra, ad suas utilitates torquere. Non debuerat autem Ieroboamus decurrere ad ejusmodi vafrамenta: sed Deo, qui regnandi ipsi auctor erat, confidere, & facere quod fuerat officii. At ille non in eo contentus peccare, quod exstantem imaginem erexisset contra legem, quodque apud eam sacra fecisset, plura pro uno fecit templa, & sacerdotes, non ex familia quam Deus elegerat. *Grotius.* Hieroboam vitulos aureos fabricatus est, ut quod in Ægypto didicerant, Ἆπιν καὶ Μνεῦιν, qui sub figura boum colebantur, esse Deos, hoc in sua superstitione servarent. *Hieronymus* in Hos. Vide & Fullerum II Miscell. VII. Vossium I de Idol. III.

In Bethel, alteram in Dan.] Verba ejus fuerunt, ἄνδρες ὁμόφυλοι, γινώσκειν ὑμᾶς νομίζω τοῦτο, ὅτι πᾶς τόπος ἔχει τὸν θεὸν, καὶ οὐκ ἔστιν ἓν ἀποδεδειγμένον χωρίον ἐν ᾧ πάρεστιν, ἀλλὰ πανταχοῦ τε ἀκούει, καὶ τοὺς θρησκεύοντας ἐφορᾷ. *Ioseph.* Posuit igitur Idola in duobus extremis regni sui limitibus. Bethel interdum tribui Benjamin, interdum Ephraimis assignatur, quod in confinio utriusque sita esset. *Adrichom.* Et credibile est Ieroboamum allegasse loci hujus sanctitatem, quod de eo Iacob dixerit, *Vere Dominus est in loco isto.* Bucholc. Videtur autem hoc oppidum tribus Benjamin, adhæsisse Ieroboamo. *A Lapide.*

Omissa Levi tribu.] Non quod nulli omnino Levitæ adhæserint Ieroboamo, sed quod admodum pauci, cæteris omnibus ad Roboamum migrantibus. Ezech. XLIV, ℣. 10. II Paralip. XI. 15.

Ex plebe.] Ex plebe infima, pro quo III Reg. XII, 31. *de extremis populi.* & in LXX. μέρος τι ἐκ τοῦ λαοῦ, partem aliquam è populo. *Drusius.*

Expostulatio consecuta.] III Reg. XIII. Per Prophetam quendam Iadon nomine. Sic Iosephus eum appellat Origin. lib. 8. cap. 3. *Drus.* Ab Hieronymo Iaddo: ab Hugone, Lyrano, Serario, *Addo*, qui II Paral. IX, 29. dicitur scripsisse gesta Salomonis in visione quam habuit contra Ieroboam. Verum quia hic Propheta statim initio regni Roboam occisus, non potest esse ille Addo. Verisimilius est fuisse Ioam, quem Theodor. & Glycas vocant Ioël. *Epiphanius* in vitis Prophet. Tertullianus eum vocat Semejam. Lib. de *Iejunlis* contra Psychicos. Sic & Clemens Alex. I. Strom. I.

Crebra deinde inter Reges prælia.] III Reg. XIV. *Fuit bellum inter Roboam & Ieroboam cunctis diebus.*

Roboam.] Ita demum regnum constitutum est, quod Israeliticum dicebatur, à quo diversum deinceps fuit Iudæorum regnum, cujus arx & caput Ierosolyma erat. Atque hæc ipsa res omnium malorum causa Hebræis fuit. Defessi enim, exanguesque, nationibus exteris præda facti sunt, quos antea non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere aut contundere

 qui-

cimo imperii anno exacto, vita functus est. In hujus locum Abiud filius ejus regnum Hierosolymæ sex annos tenuit: quamvis in Chronicis triennio regnasse referatur. Huic Asab filius successit, à David quintus fere, quippe abnepos ejus. Fuit religiosus Domini cultor. Namque deletis aris lucisque idolorum, vestigia pa-

quibant. Statim Susacus Ægyptius sacram urbem, templumque expilavit, &, ne contumelia deesset, columnas passim disposuit, in queis, fœdum dictu, incisa mulierum verenda erant. Nam quod Herodotus factum id à Sesostri esse prodidit, error nominis est, uti recte Flavius judicavit. *Cunæus.*

Septimo & decimo imperii anno.] Ἐτελεύτησε βιώσας ἔτη πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ, βασιλεύσας δ' αὐτῶν ἑπτακαίδεκα, τὸν τρόπον ἀλαζὼν ἀνὴρ καὶ ἀνόητος, καὶ διὰ τὸ μὴ προσέχειν τοῖς πατρῴοις φίλοις, τὴν ἀρχὴν ἀπολέσας. *Ioseph.*

Abiud.] III Reg. XV. Mendum quale supra, ubi Abiud pro Abihu legitur. Sic hoc loco legendum Abiu, abjecta D, nempe ex Græco Ἀβιοῦ, quod in Editione Romana III Reg. 15, 1. pro quo in fonte Abiam. Sed II Paralip. XII, 16. Abia legitur & Græce Ἀβιά. Par varietas in ἀβδία & ἀβδιοῦ. *Drus.* Sex annos tenuit, quamvis in Chronicis triennio. Præterit memorabile illud prælium, in quo ex Israëlitis quingenta millia ceciderunt. II Paralipom. XIII.

Regnasse.] Ad historiæ fidem emendat Sigonius, *tres annos tenuit: quamvis in Chronicis regnasse referatur.* Mirari satis non possum. Nam in Chronicis Eusebii, *post quem Abia annis tribus*, nisi legendum hoc loco, *annis sex*. Sane scriptum est, II Paralipom. cap. XIII, 1. *tribus annis regnavit*, & in LXX. τρία ἔτη ἐβασίλευσεν. Idem numerus III Reg. XV, 2. *Drus.*

Asab.] Rectum est Asa. Nam etiam in LXX, legitur ἀσά. III Reg. XV. Iosepho Ἄσανος. Rarissime autem permutantur nomina regnorum Israël & Iuda. Asa & Iosaphat soli ex Regibus Iudæ, vocantur Reges Israël II Chron. XXI, 2. Vtrumque locum LXX. transtulerunt, *Rex Iudæ*, ne rudiores ea permutatione offenderentur. Regnum Israëlis semel tantummodo vocatur regnum Iudæ, in Ieroboamo secundo. II Reg. XIV. *Brougthon.*

A Davide quintus fere.] Quartus erat à Davide, ut ex serie regum videre licet, Salomo, Roboam, Abiam, Asa. Sane Davidis filius Salomo erat, nepos Roboam, pronepos Abiam, abnepos vero, id est, filius pronepotis, Asa. Ideo sequitur, *quippe abnepos ejus.* Quod autem in Chronicis Eusebii, *post quem quintus Asa, an.* 41. id aliter legitur in editis à Scaligero, *Hebræorum Iudæ rex quintus Asa, ann.* 41. Drus.

Fuit religiosus Domini cultor.] Fuit inter Reges Iudæ & Israël illud discriminis, quod Israëlitæ semper in institutis Hieroboami manserunt, perpetui Idololatræ. Ex Regibus Iudæ alii Roboami impietatem secuti sunt, alii Davidis pietatem. Ex his Asa. *Sigonius.* Τὸν τρόπον ἄριστος, καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀφορῶν, καὶ μηδὲν μήτε πράττων, μήτ' ἐννοούμενος, ὃ μὴ πρὸς τὴν εὐσέβειαν εἶχε, καὶ τὴν τῶν νομίμων φυλακὴν τὴν ἀναφοράν. *Ioseph.*

Deletis aris lucisque Idolorum.] Imprimis Idolum matris suæ Maachæ abstulit. Quod מפלצת vocatur, id est,

tre-

paternæ perfidiæ ſuſtulit. Fœdus cum rege Syriæ firmavit: ejus auxilio Ieroboæ regnum, quod tum à filio tenebatur, multa clade affecit: ac ſæpe victis hoſtibus, prædam ex victoria retulit. Poſt unum & quadrageſimum annum, æger pedibus, deceſſit. Huic triplex pec-

tremor. Latinus *Priapum* vertit. Colebatur in hortis, ut terrorem avibus furibuſque incuteret. Horatius:

Deus inde ego, furum, aviumque,
Maxima formido.

Ejuſmodi imagines *Terriculæ* vocantur, à terrendo. *Horn.* Fortaſſe Miphlezeth Idolum erat Aſtrates σύμβωμον. Nam Venus & Priapus non diſcordant. Græcis φαλλὸς & ἰθυφαλλός. Vide Seldenum II. Synt. de DIs Syris. 5. Lucorum autem religio vetuſtiſſima. Claudianus:

——— *Lucoſque vetuſta*
Religione truces, & robora numinis inſtar.

Ovidius:

——— *quercus oracula prima.*

Et priſci Germani, lucos ac nemora conſecrabant, Deorumque nominibus arbores appellabant. *Tacitus.*

Veſtigia paternæ perfidiæ.] Excelſa tamen non ſuſtulit, per quæ Abulenſis intelligit templa à Salomone Idolis exſtructa, quæ manſerunt uſque ad Ioſiam, ſed clauſa, & ſine uſu. Cajetanus per במות intelligit templa in montibus & locis excelſis, Deo vero dicata. Quæ licet vetita, tamen Aſa permiſit, ne populus, ab ea conſuetudine abductus, Idololatriam amplecteretur. Interdum *melius omittere prævalida & adulta vitia, quam hoc aſſequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares ſimus.* Tacitus Annal. III. Quod ſicut in civilibus locum habere poteſt; ita ubi de cultu Dei agitur vitioſum eſt. Nec ab omni peccato Aſa ob hunc neglectum, excuſatur. Unde Zeloſi reges, Ezechias & Ioſias, abſtulerunt. *Horn.*

Cum Rege Syriæ.] Benhadado. Qui fuit quartus in ſerie Regum Syriæ. Quæ ita ſe habet: Rezon, dictus Hadad, Chetzion, Tabrimmon, Benhadad I. Benhadad II. Chazael, Benhadad III. Rezin. Rezon potitus regno, nomen quoque Regum Syriæ, quod Hadad, aſſumpſit. I Reg XI.23,24,25. idque exinde commune omnium ejus ſucceſſorum fuit, teſte Damaſceno apud Ioſephum. Qui ab hoc Hadad decem ordine Reges ex eadem ſtirpe regnaſſe vult. De numero non repugnarim, quanquam in Scriptura nonniſi ſeptem, ad ſummum octo inveniantur. Sed ex eadem omnes ſtirpe fuiſſe, falſum eſt. Nam ex alia Benhadad I. ex alia Hazael, & unde Retzin, non conſtat. Ergo tres ad minimum. Poſt Rezonem regnaſſe Chetzionem videtur colligi poſſe ex I Reg.XV,19. Tabrimmonem filium ejus Regem fuiſſe certiſſimum eſt, quia Abia Rex Iudæ cum eo fœdus inivit. Ille autem cujus in Aſa mentio, Benhadad primus fuit. *Horn.*

Ieroboæ regnum, quod tum à filio tenebatur, multa clade affecit.] Hoc fedus percuſſit cum Rege Syriæ contra Baaſa tertium Regem Iſraël, & communibus armis urbes multas ejus excidit. Quare Sulpicii merito hoc loco requiri vigilantia poteſt. Non enim Baaſa filius fuit Ieroboam, verum hoſtis adeo infeſtus, ut genus ejus extinxerit, eumque in regno ſucceſſor exceperit. *Sigonius.*

Æger pedibus deceſſit.] II Paral.XVI. *Aſa Rex Iudæ anno XXXIX. regni ſui, dolore pedum vehementiſſime laboravit. Inde mortuus eſt XLI.*

Huic triplex peccatum adſcribitur.] Quæ expreſſa ſunt II Paral.XVI.

Quod

peccatum adſcribitur: unum, quod ſocietate regis Syriæ nimium confiſus ſit: alterum, quod prophetam Domini, hoc ipſum increpantem, in vincula conjecit: tertium, quia in pedum dolore, remedium, non à Domino, ſed à medicis ſperaverit. Sed initio regni hujus, Hieroboam, rex decem tribuum, defunctus eſt: regnum Nadab filio reliquit. Is malis operibus, & tam ſuis, quam maternis meritis, inviſus Domino, non ultra biennium regno potitus eſt, privataque imperio indigna progenies, Banachiæ filium, ſucceſſorem habuit,

æque

Quod Prophetam Domini.] Ananiam, quem appellat *videntem* Scriptura. Vnde Prophetiæ Oracula *viſiones* vocatæ, olim autem *videntes*, poſt *Prophetæ* dicti. 1 Reg. IX. *Sigon.*

Initio regni hujus.] Si Ioſepho credendum, *ſecundo jam anno regni Aſa exacto.* Scribit hoc Ioſephus Orig. Iud. lib. VIII. cap. 5. Quod tamen verum non videtur. Nam legimus 1 Reg. XV. ℣ſ. 25. *Nadab filius Ieroboam regnavit ſuper Iſraël anno ſecundo Aſa regis Iuda.* Druſius.

Hieroboam, Rex decem tribuum.] Placuit Talmudicis, reges Iſraëlis, qui, ſeceſſione à Iudæis facta, ſedem imperii Samariam tenebant, haud delibutos illo oleo fuiſſe, quod ex edicto numinis confectum à Moſe erat. quare Eliam non niſi balſamo vulgari uſum eſſe, cum Ioſaphati filium Iehu ungeret. Sed ipſi addunt שדבר זה מסור ביד החכמים: *id modo ſic traditum à ſapientibus eſſe.* ut jam non magnopere laboremus, quam hoc verum ſit. *Cunæus.*

Defunctus eſt.] Dicitur annis plenis regnaſſe XXII. III Reg. XIV, 20. Sed ultimus tantum inchoatus fuit. Nam III Reg. XV. 18, 33. dicitur Baaſa, cum ex inſidiis ſuſtuliſſet Nadab filium Ieroboami, pro eo regnaſſe, anno tertio Aſæ Regis Iuda, id eſt, XXIII. anno ab initio Regni Ieroboami & Roboami, ut dicitur ibidem v. 9. Ergo ut vel unus integer annus dari poſſit Nadabo, debent Ieroboamo, nonniſi XXI. anni concedi. *Tirinus.*

Maternis meritis.] Legendum eſt *paternis.* Loquitur enim de Hieroboam, patre Nadab, auctore omnis ſuperſtitionis & defectionis à Deo. *Sigonius.* Aſſentior Sigonio legenti, *paternis meritis.* Nam quia Ieroboam cultum vitulorum inſtituerat, ideo progenies ejus inviſa Domino erat. Vide III Reg. XV. ℣ſ. 30. *Druſ.* Τῷ πατρὶ, τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν πονηρίαν ἐμφερὴς ὤν. *Ioſeph.*

Non ultra biennium.] Regnavit anno integro. Alterum ſolum inchoavit. III Reg. XV, 25.

Privatoque imperio indigna progenies.] Στρατευσάμενος ἐπὶ Γαβαθῶ πόλιν παλαιστίνων οὖσαν πολιορκίᾳ λαβεῖν αὐτὴν προσέμενεν. Ἐπιβουλευθεὶς δὲ ἐκεῖ ὑπὸ φίλου τινὸς Βασάμου ὄνομα ἀποθνήσκει. ὃς μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν ἅπαν τὸ Ἱεροβοάμου γένος διέφθειρε. *Ioſeph.* Non idem evenit in Regibus Ephraim atque in Regibus Iudæ. Nam in his regnum ſemper manſit in eadem tribu & familia. In iis vero vix pervenit ad filium aut nepotem. *Sigon.*

Banachiæ filium.] Μαχείλου. *Ioſeph.*

Vox

æque à Domino alienissimum. Isque sexto & vigesimo imperii anno defunctus est: regnum ad Helam filium devolutum, nec ultra biennium retentum. Namque eum Zambri, princeps equitum, epulantem interfecit, re-

Vox *Bamahia* est corrupta, cum sit legendum *Basan*, aut *Ban Achia*, diremtis vocibus. *Sigon.* Olim emendavi, nec adhuc pœnitet, *Baasa Achia filium.* Vix dubito quin Severus ita scripserit. Vide III Reg. XV. ℣ſ.27. *Drusius.*

Æque à Domino alienissimum.] Posteaquam cognovit per Prophetam, imminentes sibi ac suo generi calamitates, non hoc curavit ut correctior imposterum, & anteactorum pœnitens, placato numine vitaret exitium: sed velut proposito præmio, si strenue pergeret, ac si per Prophetam ampla spes proposita, non calamitas denunciata esset, χείρων ἐγένετο, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ὥσπερ ἀθλητὴς κακίας, τοῖς περὶ αὐτὴν πόνοις προσετίθει. *Ioseph.*

Sexto & vigesimo imperii anno.] Legendum, quarto & vigesimo. *Sigon.* Nam diserte ibi vers. 33. *regnavit Baasa filius Abæ super omnem Israël in Thersa* XXIV. *annis.* Nec dissident LXX. ubi εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη. Idem numerus est in Eusebio, nisi quod in Latinis Scaligeri lectum XXIX. pro XXIV. Nam etiam Græcum exemplar habet ἔτη κδ. *Drusius.* Regnavit integris annis XXIII. & inchoavit tantum XXIV. Nam III Regum XVI. ℣ſ. 8. dicitur filius ejus Ela regnasse super Istaël anno XXVI. Asæ Regis Iuda. Atqui à tertio anno Asæ, quo cœpit Baasa regnare, usque ad XXVI. ejusdem exclusum, non sunt nisi XXIII. *Tirinus.*

Ad Helam filium.] Scribendum hoc nomen absque adspiratione, *ad Elam filium*, nisi magis placet, *ad Ela filium.* Nam est אלה in textu Ebræo III Reg. XVI,6. Græce ἠλὰ υἱὸς Βαασά. Quod cum leniter ibi scriptum sit, mirum cur Sulpicius aspirarit. An exemplari usus fuit, in quo ἠλὰ? videtur. *Drus.*

Nec ultra biennium retentum.] Anno integro regnavit, alterum inchoavit. Nam sub initium illius occisus est.

Zambri.] Ζαμβρὴς Iosepho. Antiquum est pro Zamri. Sic Mambre pro Mamre: Ambri pro Amri. His adde Nembrod quod nunc scribunt Nemrod. Cæterum in uno codice offendi, *Iambri.* Drus.

Princeps equitum.] Τελευτᾷ, φονευθεὶς αὐτὸν ἐξ ἐπιβουλῆς Ζαμβρείου τοῦ ἱππάρχου τῆς ἡμισείας τάξεως. *Ioseph.* Imo *curruum*, falcatorum scilicet. Metuendi regibus illi maxime, qui milites habent sibi obnoxios, quales præfecti prætorio, Magistri militum, Magistri Equitum, & similes. *Grot.*

Epulantem interfecit.] Apud Osam procuratorem suum. Ibi immissa equitum turma oppressus, per absentiam tam præfectorum quam militum, qui tum omnes in obsidione Gabathonis Palæstinorum occupati fuere. *Ioseph.* Tales præcipue occasiones, captant regum aut principum percussores. Vide Dan. cap. V. 30. & Guntharidis cædem II. Vandalicorum Procopii. Hoc consilium & Pisoni datum videbis apud Tacitum Annal. XV. Extinxit etiam totam Baasæ stirpem, ex illo præcepto quod nonnisi Tyranni probant:

Νήπιος, ὃς πατέρα κτείνας υἱοὺς καταλείπει.

Excidit etiam propinquos ejus & amicos, quinque proximas domos, ut moris fuisse in illis locis, ait Philo, in vita Iosephi. *Grot.*

Regnumque occupavit.] Nescio quid Sigonio in mentem venerit, cum scribit;

regnumque occupavit: vir perinde in Dominum atque homines impius. Ab hoc pars populi secessit, Thamni cuidam regium nomen delatum. Sed Iambri ante hunc septem annos, & cum eodem duodecim regnavit. At

in

bit: *Sulpicius Eusebium secutus omittit Zambri, ut qui dies tantum septem regnarit, & Elam ab Amri percussum facit, & nomina Zambri ac Ambri, credo librariorum culpa, confundit. Quare ubique apud eum* Amri *legendum.* Plane, vir doctissimus, Sulpicio vim facit. Quid enim? annon Zambri & Iambri apud eum distinguuntur? Ac ne dubitandi locus sit, *Principem equitum* vocat, & *Regnum occupasse*, dicit. Et immemor sui Sigonius, mox quæ dixerat, subvertit, Zambris & Amris res enarrans. *Horn.*

Vir perinde in Dominum atque in homines impius.] In homines, quia Elam occidit; & familiam Baasi funditus extinxit. Nam *ne mingentem quidem ad parietem*, id est, canem, reliquit. In Dominum, quia *malum fecit coram Domino, & ambulavit in viis Ieroboam.* Sigon. Iusto Dei judicio, omnes hi Tyranni sibi invicem carnifices fuerunt. Baasa enim fuit carnifex filiorum Ieroboam, Zambri Baasæ, Zambris Amri. Sic apud Romanos Iulius Cæsar sustulit Pompejum, Cæsarem Brutus & Cassius, hos Augustus. Mox Neronem Senatus, Galbam Otho, Othonem Vitellius, Vitellium Vespasianus, Titum Domitianus, hunc Nerva & Trajanus. *Historia* Augusta.

Ab hoc pars populi secessit.] Non à Zamri secessit, sed post excessum ejus populus divisus est in partes duas; quarum una Thebni secuta eum regem facere satagebat, altera vero Amri sequebatur, quæ etiam prævaluit. Vide III Reg. XVI. ℣. 22. *Drusius.* Annales III Reg. XVI. ℣. 16. Sic Othonem sibi principem fecerunt, qui in urbe erant: exercitus vero Vitellium: & cum Vitellium urbs recepisset, exercitus Imperatorem fecit Vespasianum, multaque talia sunt in Historia Romana. Et olim exercitus destruxit decemvirale Imperium. Sunt enim tali tempore quasi duæ civitates, & pars validior infirmiorem trahit. *Grot.* Zambri obsessus, Sardanapalum imitatur, & se, cum regia, incendio consumit. *Diod. Strabo. Iustin.* Sic uxor Asdrubalis, capta à Scipione incensaque Carthagine, dextra lævaque tres filios, mortem non recusantes, trahens, *incendio se flagrantis patriæ objecit*, ait Valerius Maximus. Ita Saguntini, *excitant rogum: tum desuper se suosque, cum omnibus opibus suis, ferro & igni corrumpunt.* Quod factum Numantini imitantur. *Florus.*

Thamni cuidam.] Θαμνὶ habent codices Græci, sed in Ebræo תבני, Thebni sive Thabni, ut quidem antiqua lectio erat. Iosephus Thamnum appellat. error natus, ut credibile est, ex antiquo charactere. Qualis & in συναχηρειμ. *Drusius.* Perturbatior in his Sulpicius est, nimiæ brevitatis studio. Quanquam potius eo inclinem, aliquid heic omissum à librariis, & præcessisse res Amri, qui Zambrin ad desperationem adegit. *Horn.* Inter pœnas, quas Deus infligit contumacibus populis, non minima est divisio. Sic ex asse Hebræo fecerat sextantem & dextantem; nunc ex dextante duas quincunces. *Grot.*

Sed Iambri.] Veritas Scripturæ Amri, quod nunc legunt Omri. Amri, Ambri, ut Zamri Zambri, Simile mendum I Machab. IX. ℣. 37. in Ἰαμβρεί. Nam emendant Ἀμβρεὶ: recte an secus, viderint eruditi. *Drus.*

Ante hunc septem annos, & cum eodem duodecim regnavit.] Cum bona venia, cumque pace tua, Severe, Amri regnavit duntaxat duodecim annos, videlicet sex in Thersa, & totidem in Samaria à se con-

in parte tribus Judæ Asab mortuo, Iosaphat filius ejus regnare cœpit, vir religiosis virtutibus merito clarus. Is cum Iambri pacem habuit. Defunctus est autem, cum regnasset annos V. *&* XX. *Hujus imperii tempore, Achab Iambri filius, rex decem tribuum fuit, ultra omnes*

se condita, III Reg. XVI. ℣ſ. 23. minus certum, quod de Thamni scribit. Nam quamdiu regnaverit, Amri, occiso Zambri non est proditum sacris monumentis. *Druſ.* Anno XXVII. Asæ à populo Rex proclamatus, regni æmulum habuit Thebni, cum quo colluctatus est per quinque annos, donec eo mortuo solus regnavit, quod anno XXXI. Asæ factum. *Abul. Torniell. Salian.* Regnavit integris XI. annis, inchoato XII. Quatuor cum æmulis Zambri & Thebni; reliquis septem pacifice. *Tirinus.* Emto monte Schemeris, in eo urbem Schemeron struxit, & eo Thirza, quod incendio & direptione fœdata esset, delectatus etiam natura loci, sedem regiam transtulit. I Reg. XVI. ℣ſ. 26, 30. A quo tempore regnum Israëlis etiam dictum fuit Samaria. Quod nomen postea semper duravit, ut ex Ioh. IV, 7. patet. *Lyra. Casaub.* alii.

Asab mortuo.] Asa mortuus est anno regni sui quadragesimo primo, II Paralip. XXXVI. 13. Quamvis in editione Græca, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ. In Chronico Eusebii, *Hebræorum Iuda rex quintus Asa, ann.* XLII. *Druſ.* Hinc certe videre licet, quam curæ sint Deo res hominum, & quomodo bonos diligat, malos contra funditus eradicet. Israëlitarum enim reges propter impietatem brevi tempore alius ab alio, cum totis familiis, sublati sunt. Asanus vero Hierosolymorum duarumque tribuum rex, ob pietatem ac justitiam feliciter Dei favore vivens, ad extremam pervenit senectam, & post unum & quadraginta regni annos bona morte decessit. *Iosephus.*

Iosaphat filius ejus.] II Paralipomen. cap. XVIII. Iosephus VIII, 7. Τοῦτον μιμητὴν Δαβίδου τοῦ προπάτορος καὶ ἐν τε ἀνδρείᾳ καὶ εὐσεβείᾳ ἅπαντες. ἐν τοῖς ἔργοις ὑπέλαβον.

Religiosis virtutibus.] Malim *religionis.* Sigonius. Εἶχεν δὲ μθρὸς τε καὶ συνεργὸν τὸ θεῖον, δίκαιος ὢν καὶ εὐσεβὴς, καὶ τι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡδὺ ποιῆσαι καὶ προσηνὲς τῷ θεῷ ζητῶν. *Ioseph.*

Cum Iambri pacem habuit.] Potestne hoc ita esse? Nam Amri ante Iosaphatum fato functus est. Id liquet ex III Reg. XVI, 29. Achab autem filius Amri sive Omri regnavit super Israël anno trigesimo octavo Asa regis Iuda, ut habetur III Reg. cap. XVI, ℣ſ. 29. *Drusius.*

Cum regnasset annos V. *&* XX.] Sic II Paralip. XX, 31. & in Chronicis Eusebii, *Hebræorum Iuda rex sextus Iosaphat religiosus ann.* 25. Druſ. Solus non regnavit nisi annis XXII. Nam tres ultimi ipsius anni adscribuntur filio ejus Ioramo, qui IV Reg. VIII. 16. dicitur cœpisse regnare anno quinto Iorami filii Achab. Hic vero Ioram Rex Israël cœpit regnare finiente anno XVIII. Iosaphat Regis Iuda. IV Reg. III, 1. Et his XVIII. annis, si superaddas quinque, invenies XXIII. annum regni Iosaphat, esse primum Iorami ejus filii. Ergo soli Iosaphat non cedunt nisi XXII. anni. *Tirinus.*

Ultra omnes.] Id est, supra omnes. Sic alibi, *ultra modum, ultra famam.* & *adem sacratam ultra omnia mortalia illustrem.* In vita Martini: *ultra humanum modum.* Druſ.

In De-

omnes in Dominum impius. Namque Iezabel, filia Basæ regis ex Sidone, in matrimonio accepta, Bahali idolo aram

In Dominum impius.] III Reg. XV. Quia non exemplo tantum, sed & legibus homines sibi subditos coëgit ad malos cultus. Mich. VI, 16. Sulpicius pii Regis multa memorabilia, imo universa omisit. Quippe affinitatem cum Achab impio Rege junxit, Athalia filia ejus in matrimonium Ioram filio eol locata, eumque ad Syriacum bellum secutus, divina ope servatus est. Vatem Iehu affinitatem illam increpantem, benigne audivit. Iterum Rempublicam constituit. Bello finitimorum petitus, jejunio & precibus victoriam retinuit. Inde cum Ochozia & Ioto, ipsius Achab successoribus, societates renovavit, & cum Moabitis congressus victor decessit. In *Regum* & *Paral.* libris. *Sigon.*

Iezabel.] Fœminam & imperiosam & crudelem. Vide Apoc. II, 20. Talis Tullia Tarquinii uxor, Fulvia Antonii, Eudoxia Arcadii. *Grot.* Ἦν δὲ τὸ γύναιον δραστήριόν τε καὶ τολμηρόν. *Ioseph.*

Filia Basæ.] Mirum cur Basam vocet, qui Ethbaal dicebatur. *Sigon.* Aut Basæ delendum, aut Ethbaal pro eo reponendum. Sic enim vocatur III Reg. XVI, 31. Quanquam in libris Græcorum ἰεθεβάαλ. Iosephus Iethebalem vocat, lib. 8. cap. 7. Apud Menandrum Ephes. εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεύς. *Drusius.* Hi Iethebaal πόλιν Βότρυων ἔκτισε τὴν ἐπὶ Φοινίκῃ, καὶ Αὔζαν τὴν ἐν Λιβύῃ. *Ioseph.* De Regibus his, Phœnicum Annales apud Iosephum VIII. Ant. Dius in Hist. Phœnicia & Menander Ephesius, I. contra Apion. Theophilum Antioch. III. ad Autolycum. Tertullian. Apolog. cap. XIX. Alexander Polyhistor, Menander Pergamenus, & Lætus in Phœniciis apud Clem. Strom. I. Theodoretus, Hypsicrates & Mochus à Læto translati, apud Tatianum, ubi pro χαῖτος legendum est λαῖτος, monente Grotio. Series Regum hæc est: Abibalus, Hiram, Baaleser, Abdestartus, * Astartus, Aserymus, Pheles sive Phelletes, Ithobaal, Badezorus, Matgenus, Pygmalion, Elulæus. Post quem Reges Tyrii deficiunt per annos CCXXXVI. Vnde patet regnum sub Assyriorum Imperio fuisse. *Horn.*

Regis ex Sidone.] Sidonem Iustinus à piscium copia dictam vult, ignarus scilicet, à primogenito Chananæi filio, cui hoc nomen, conditam. Strabo XVI. Μετὰ δὲ Σιδῶνα, μεγίστη τῶν φοινίκων καὶ ἀρχαιοτάτη πόλις Τύρος ἐστὶν, ἡ ἐνάμιλλος αὐτῇ κατά τε μέγεθος, καὶ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τὴν ἀρχαιότητα ἐκ πολλῶν μύθων παραδεδομένη. Οἱ μὲν οὖν ποιηταὶ, τὴν Σιδῶνα τεθρυλλήκασι μᾶλλον. Ὅμηρος δὲ οὐδὲ μέμνηται τῆς Τύρου. Αἱ δὲ εἰς Λιβύην καὶ τὴν Ἰβηρίαν ἀποικίαι, μέχρι καὶ ἔξω στηλῶν τὴν Τύρον πλέον ἐξυμνοῦσι μᾶλλον· ἀμφότεραι δ' οὖν ἔνδοξοι καὶ λαμπραὶ, καὶ παλαιαὶ καὶ νῦν· ὁποτέραν δ' ἄν τις εἴποι μητρόπολιν φοινίκων, ἔρις ἐν ἀμφοτέραις ἐστίν. Clarum autem ex historiis est, interdum βασιλείαν penes Sidonem, frequentius apud Tyrios fuisse. Nonnunquam utrobique regnatum est. *Horn.*

In matrimonio accepta.] III Reg. XVI. 7. *Nec sufficit ei ut ambularet in peccatis Ieroboam filii Nebat, insuper duxit uxorem Iezabel filiam Ethbaal Regis Sidoniorum.* Hoc peccatum propterea adeo exaggerat Scriptura, quia Iezabelem, non ejurata patria religione, rem hactenus inauditam in Israële, uxorem duxerat. Nam Davidis, Salomonis, & aliorum Regum gentiles uxores, profitebantur Iudaismum. II Reg. XXI. 9. III Reg. I, I. *Tirinus.*

Helias

aram lucosque constituit, & prophetas Domini interemit. Quo tempore Helias propheta, oratione cœlum conclusit, ne pluviam terræ daret: idque regi denunciavit, ut se impius causam mali esse cognosceret. Igitur suspensis cœlo aquis, cum loca omnia, adusta solis ardoribus; non victum hominibus, non pabulum jumen-

Helias.] III Reg. XVII. Leniter scribendum Elias. Nam est Aleph in scriptura Ebraica. *Drus.* Fuit Thesbites, ex tribu Gad, non ex Thebe tribus Ephraim, ubi Abimelech occubuit, ut volunt Abul. Hugo, Lyra. Gregorius Nyssenus: *Cum Achab ille, mulieris mancipium, à religione ad Idola defecisset, & in eundem errorem populum Israël attraxisset, Deus Eliam ostendit, virum qui morbi magnitudini parem haberet curandi facultatem.* Vide & Syracidem XLVIII. vir fuit excelsi animi, & acer legum vindex, cui (salvo pietatis & Prophetiæ privilegio) inter Græcos Timoleontem conferam, inter Romanos Scipionem Nasicam. *Grotius.* Plerique Rabbinorum statuunt, Phinees, per metempsychosin Pythagoricam, sive aliter, ipsum fuisse Eliam prophetam. De ea re obiter David Kimchius ad I Paral. IX, 20. Et de Elia, Samuel Schullam ad *Sepher Iuchasin*, כל ישראל נהגו לומר שהוא פנחס והדבר נשאר בתיקו והוא יבא במהרה ויגיד לנו, *Solenne est universis Israëlitis affirmare, ipsum fuisse Phinees. Sed ipse optime novit. Cito igitur veniat ut rem explicet nobis.* Scilicet dubiorum inexplicabilium solutionem ab Elia se expectare dicere solent. Rationes, quibus in hanc adducti sunt sententiam aperit Levi Gersomides ad I Regum XVII, 1. Etiam Saidus Batricides, Patriarcha Alexandrinus. *Seld.* Qui & tradit Arabes etiam vocare Cheter. وهو الخضر. Qua de voce differentem vide Seldenum I. de Success. in Pontif. II.

Oratione cœlum conclusit.] Triennium & sex menses. Iac. v, 17. Hujus ingentis ἀνομβρίας memoria extitit apud Menandrum in Phœniciis, teste Iosepho. Verba ejus sunt: *Ithobaale regnante etiam pluviarum defectus fuit, ab Hyperberetæo mense usque ad insequentis anni Hyperberetæum continuus, qui cum supplicationes indixisset, sequuta est magna vis tonitruum.* His verbis dubio procul siccitatem innuit, factam sub Achabo, cujus tempore Ithobalus apud Tyrum regnavit, ut Menander in suos commentarios retulit. *Hæc ille.*

Cum loca omnia adusta.] Et talis temporis descriptio in declamatione Quintiliani, quæ inscribitur, Pasti cadaveribus: *Nullus imber sitientis soli pulverem tersit, nulla supra arentes campos saltem umbra nubium pependit, calidi spiravere venti.* Videtur siccitas, & quæ eam secuta fames est, tantum in Israële fuisse: ejus enim Idololatriam Elias puniebat. Quare quod Lucæ IV, 25. Dicitur, eam fuisse ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, accipiendum est pro omni terra Achab Regi subjecta.

Cum eremum petiisset.] Secus Torrentem Carith, qui descendit de montibus Ephraim juxta urbem Phaselum, unde juxta eum multæ erant cavernæ & speluncæ in quas se abdere poterat Elias. Hic ergo latuit per triennium siccitatis, pastus à corvis. Vnde in ejus memoriam S. Helena ibidem ecclesiam extruxit, teste Niceph. lib. 8. cap. 30. Speluncam illam Adrichonius collocat cis Iordanem, prope urbem Phaselum, Hieronymus trans Iordanem. Desertum esse locum oportuit & invium, ut ibi illũ latere suspicari nemo posset. *Menoch.*

mentis darent, ipse se intra periculum famis propheta concluserat. Ea tempestate, cum eremum petiisset, corvis cibum ministrantibus, vixit. Aquam torrens proximus, donec aruit, dedit. Inde admonitus à Domino, Sareptæ oppidum petiit: ad mulierem viduam divertit. Cumque ab ea, esuriens, cibum peteret, illa causari, non esse sibi nisi pusillum farris, & pusillum olei: quo absumpto, una cum filiis mortem expectaret. Sed cum Helias, verbis Dei, polliceretur, nec hydriam farre, nec vas oleo esse minuendum, mulier poscenti fi-

Corvis cibum ministrantibus.] Rapaci imprimis volucri. Ita solet Deus ostendere, se naturæ, ut artificem, ita mutatorem. Paulo eremitæ idem eveuisse, narrat Hieronymus. Quos lupæ, equæ, cervæ, vulpes, aluerint, exempla sunt apud Poëtas & Ælianum. Ægystum à capra educatum, quo magis credamus, facit historia pueri quem sic educatum vidit Procopius, narratque Gotthicorum secundo. *Grot.* Cibi illi ex culina Achabi fuerunt optimi, & optime cocti, inquit Abulensis. Fuit autem Ioannes Baptista, omni vita sua, Eliæ simillimus. Qui & ipse in deserto vixit. Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες. De quo cibo vide differentem seculi nostri Varronem Vossium, IV. de Idolol. LXXVIII.

Torrens proximus.] Carith. De cujus origine & situ dictum.

Sareptæ oppidum.] Locutio est ut, *urbs Romæ:* alioqui dixisset, *Sareptam oppidum.* Sed est cur malim *Saraphtham*, haud nescius in Bibliis Græcis esse σαρεπτὰ τῆς σιδωνίας. *Drus.* Hujus oppidi etiam Plinius meminit. Iosephus: εἰς σαρεφθὰ πόλιν οὐκ ἄπωθεν τῆς Σιδῶνος καὶ Τύρου, μεταξὺ γὰρ κεῖται.

Nisi pusillum farris.] Eo labor ut credam Severum scripsisse, *pugillum farris:* tamen non adsevero. Movet me primum, quod in editione τῶν LXX. δρὰξ ἀλεύρου ἐν τῇ ὑδρίᾳ: deinde quod apud Hieronymum, *quantum pugillus capere potest*, δρὰξ enim est pugillus, quantum videlicet pugno comprehendi potest. Mirum autem cur pro farina, far posuerit. *Drus.*

Vna cum filiis.] Καὶ τοῖς τέκνοις μου. est in LXX. qui לבני legerunt pro לבני, id est, filio meo. Sic apud Hoseam iidem legerunt *filios meos*, ubi nunc in Ebræo, *ex Aegypto vocavi filium meum.* Drusius.

Poscenti fidem non cunctata.] Eucherius: *Erat illo tempore spectaculum Angelis hominibusque gratissimum, quod inter gentes, in terra profana, vidua mulier, jam tunc esset filia Abrahæ, multo hospitalior ipso parente.*

Nec hydriam farre.] Videtur farris vocabulum pro farina usurpare. Hoc primum: deinde hydriam appellat quem Ebræi cadum indigitant, quia videlicet in Bibliis Græcis legerat, καὶ ἡ ὑδρία τοῦ ἀλεύρου, & hydria farinæ. *Drus.*

Nec vas oleo esse minuendum.] Hoc vas Ebræis dicitur אסוך, Græcis interpretibus καψάκης, quæ & κάψα, id est, capsa. In Hieronym. est lecythus. *Drusius.*

Divinis

fidem, non cunctata prophetæ credere, promissorum fidem consecuta est. Siquidem divinis incrementis tantum accresceret, quantum quotidie detrahebat. Eodem tempore, ejusdem viduæ filium mortuum, Helias in vitam reduxit. Tum jussu Domini regem adiit, exprobratoque ei sacrilegio, poposcit ad se omnem populum congregari. Qui cum propere convenisset, accitis idolorum ac lucorum sacerdotibus CCCC. *fere &* L. *inter eos inde orta est altercatio. Helia Dominum prædicante, illi superstitiones suas asserebant. Postremo, placuit fieri periculum, ut si cujus cæsam hostiam mis-*

sus

Divinis incrementis.] Augustinus 1 *Laguncula olei facta est fons olei: farina parva uberrimas segetes superavit.* Idque factum non per rarefactionem, sed additionem novæ farinæ & olei continuam. *Abulens.* Deo adjiciente incrementum latens, ut Matth. XIV, 19. XV. 36. *Grotius.* Similia memorant de Masyma Anachoreta, qui instar Eliæ, in duobus doliis pro pauperibus multiplicavit frumentum. Theodor. in Histor. Religiosa cap. XIV. *Dicitur habuisse duo dolia, unum quidem frumenti, alterum vero olei. Ex his semper quidem suppeditabat omnibus egentibus, habebat autem ea semper plena benedictione, quæ data est viduæ Saraphtanæ.* Eadem fere de S. Euthymio Baronius A.C. IↃLXIV. refert.

Ejusdem viduæ filium.] Liber est inter opera B. Augustini, cui titulus, *De mirabilibus Scripturæ.* In eo scriptum lectum, *Ebræi censent Ionam fuisse filium illius viduæ, quem Elias è mortuis suscitavit.* Quod verum an falsum sit, aliis expendendum relinquo. *Drus.* Sic & Hieronymus præf. in Ionam. Sed hoc probari non potest. Ionas enim Hebræus erat: hic vero filius Sidonius.

Mortuum.] Miraculum hoc elevant qui vere mortuum fuisse negant. In qua opinione videtur fuisse Moses Cordubensis, cognomento Ægyptius. Nam quod in textu, *& anima ejus non relicta in eo*, tale quid legimus in Daniele, cujus hæc verba sunt, *& anima non relicta fuit in me.* Id certis in morbis accidere, certius est quam ut probari debeat. Adito sis ad More part. 1. c. XLII. & lege quæ interpres Sem Tob annotavit ad illud caput. *Drus.*

In vitam reduxit.] Hæc est prima resuscitatio mortui hominis in Scripturis recitata. *Cajet.* Augustinus & alii, recensent octo resuscitationes 1 filii viduæ, Sunamitidis, filiæ Iairi, filii viduæ in Nain, Lazari, Iesu Christi, Thabitæ, Eutychi. *Buchole.* Cœnaculum sive locus, in quo Elias hunc puerum suscitavit, etiamnum ostenditur. *Adrichom.*

Regem adiit.] III Reg. XVIII. Ioseph. VIII, 7.

Lucorum Sacerdotibus.] Deorum qui in silvis & lucis colebantur. *A Lapide.*

CCCC. *fere &* L.] Suo more addidit *fere*, quod hic plane redundat. Nam prophetæ Baal erant numero quadringenti & quinquaginta. Præterea non optima fide hæc refert cum ait, *accitis idolorum & lucorum sacerdotibus* CCCC. *&* L. Nam præter idoli Baal sacerdotes CCCC. & L. erant etiam luci sive lucorum sacerdotes CCCC. Vide III Reg. XVIII. ℣. 19. *Drusius.*

ſus cœlo ignis abſumeret, rata eſſet religio, quæ virtutem edidiſſet. Ita ſacerdotes, occiſo vitulo, Baal idolum invocare cœperunt: fruſtraque conſumptis invocationibus, imbecillitatem domini ſui, tacite fatebantur. Tum vero Helias irridens eos: Ne forte, inquit, dormiat, clamate vehementius, ut ſomno, quo tenetur, evigilet. Enim vero miſeri trepidantes, muſſare, & tamen, quidnam Helias facturus eſſet, expectare. At ille, cæſum vitulum impoſuit: quum prius ſacrarium aqua

Miſſus cœlo ignis.] Solebat enim Deus per ignem è cœlo miſſum abſumere ſacrificia ſibi oblata, uti fecit in ſacrificio Abelis Gen. IV, 4. Aaronis Lev. IX. ℣ſ. 24. Salomonis II Paral. VII, 1. Davidis I Par. XXI, 20. Gedeonis Iud. VI. ℣ſ. 11. Manue Iud. XIII. ℣ſ. 20. & aliorum.

Occiſo vitulo.] Bovem, ut eſt in noſtra vulgata, & הפר in Codice Ebræo, id eſt, juvencum. Quas ætates ſub uno nomine *μόσχυ* Græci comprehendunt. *Druſius.* Fabulantur Rabbini bovem hunc fugiſſe à Baalitis ad Eliam, quaſi qui dedignaretur immolari Baal, velletque ab Elia immolari Deo vero. *Lyra. Abul.*

Baal Idolum.] De quo ſupra.

Tum vero.] Editiones Giſelini, Sigon. Druſii: *Tum forte.* Quod mendoſum vel ſuperfluum eſſe Sigonius agnovit, ac non niſi abſurdum ſenſum parit. Ergo ſecuti ſumus edit. Elzev. *Tum vero.* Horn.

Ne forte, inquit, dormiat.] Cumque eſſet jam meridies, illudebat illis Elias, dicens: Clamate voce majore, Deus enim eſt, & forſitan loquitur, aut in diverſorio eſt, aut in itinere, aut certe dormit ut excitetur. Clamabant ergo voce magna, & incidebant ſe cultris ac lanceolis. *Annales* ſacri. *Δικαουργοὺς*, non iniquus in homines veræ pietatis hoſtes, populi corruptores. *Grot.*

Sacrarium aqua oppleſſet.] Aquæductum, qui circum altare. Vocat autem ſacrarium, quia locus erat ſacratus Deo. Cæterum aquam effudit ſuper holocauſtum, tanta copia, ut circũ aram redundaret, ipſamque ſcrobem (aquæductum alii vocant) quæ circum altare, repleret. *Druſ.* Textus: *Fecitque aquæductum quaſi per duas aratiunculas, in circuitu altaris.* Idque eo conſilio, ne putaretur ignem ſub altari abſconditum. Chryſoſt. apud Metaphr. & Surium, Hom. de Petro & Elia: *In Idolorum altaribus foramina quædam ſunt ex inferiore parte altaris, & fovea quædam obſcura: deſcendunt autem erroris Artifices in foveam illam, & ex foraminibus ignem ſufflant ad ſacrificium conficiendum, ita ut multi decepti ignem illum cœleſtem eſſe putent. Ne igitur & Elias in eam ſuſpicionem veniret, aquam effudit, ut aqua illa, nulla eſſe infra altare foramina oſtenderet. Vbi enim aqua foramina invenerit, illic aqua non conſiſtit, ſed per ipſa defluat, neceſſe eſt.* Fabulatur R. Salomon, Eliam, cum tantum alveum, aqua in hydria allata implere non poſſet, feciſſe ut pars aquæ ex hydria à ſe effuſa manus ſuas attingeret. Itaque novo miraculo ex Eliæ manibus, quaſi è duobus fontibus aquas largiſſimas emanaſſe, quæ totum alveum implerent; ideoque IV Reg. III. ℣ſ. 11. dici ab Eliſæo in Eliæ manus aquam effuſam.

aqua oppleſſet: invocatoque Domino, expectantibus cunctis, ignis cælo delapſus, aquam cum hoſtia abſumpſit. Tum vero populus ſolo ſtratus, Dominum fateri, idola execrari: poſtremo, Heliæ juſſu, prophani ſacerdotes comprehenſi, deductique ad torrentem, necati ſunt. Redeuntem inde regem propheta proſecutus eſt. Sed cum ei Ieſabel regis uxor, vitæ periculum pararet, ad remotiora ſeceſſit. Ibi eum Dominus allocutus eſt, ſeptem millia virorum eſſe adhuc pronuncians, qui ſe idolis non dediſſent. Mirum id Heliæ fuit, qui ſolum ſe à ſacrilegio immunem eſſe crediderat. Ea tempeſtate Achab, rex Samariæ, vineam Nabuthæi, adhærentem ſibi,

Ignis cælo delapſus.] Diſtat hæc inflammatio victimarum Eliæ annis centum à dedicatione templi Salomonis, ubi etiam victimæ incendebantur igne cœleſti. Hinc annis cIↄ ad excidium Hieroſolymorum. *Bucholc.* Ἄφνω πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὸν βωμὸν ἔπεσε, καὶ τὴν θυσίαν ἐδαπάνησεν, ὡς ἀναλωθῆναι τὸ ὕδωρ καὶ ψαφαρὸν γενέσθαι τὸν τόπον. *Ioſeph.* πῦρ γὰρ, φησὶν οὐ κάτεισιν, ὥσπερ, ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ ἠλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Iulianus.*

Deductique ad torrentem.] Ciſon, Galilææ inferioris, ad radices montis Thabor, ubi Barac cecidit Siſeram. Iud. IV, 7. Ibi eos necavit, ne terra ſancta eorum ſceleſto ſanguine pollueretur. *A Lapide.* Putatur quoſdam ſua manu confeciſſe, ut Samuel Agagum. *Eſtius.* Συλλαβόντες δ' αὐτῶν καὶ τοὺς προφήτας, ἀπέκτειναν, ἠλία τοῦτο παραινέσαντος. *Ioſeph.*

Redeuntem inde Regem.] Promiſſa pluvia, quam & precibus ſuis à Deo mox impetravit.

Sed cum ei Ieſabel.] III Reg. XIX.

Ad remotiora.] Deſertum Berſabe. Hinc quadraginta dierum itinere ad montem Horeb venit, & ibi in ſpelunca ſe abdidit. Ioſephus: *Elias territus, fugit in urbem Berſabe, quæ eſt in extremis tribus Iudæ finibus, Idumææ contermina, relictoque ibi famulo, ipſe in deſertum abiit. Cumque precatus eſſet mortem, quod non eſſet cæteris melior, ſub arbore quadam obdormiit: & excitatus à quodam, ſurgens invenit aquam ac cibum appoſitum. Et cum comediſſet, collectis ex hoc cibo viribus, ad Sinæum uſque montem pervenit; ubi nactus amplam quandam ſpecum, ingreſſus, habitare illic decrevit.*

Septem millia.] Id eſt, multa millia. *Menoch.*

Qui ſe Idolis non dediſſent.] *Pro* dedidiſſent. *Druſius.* Quorum genu non ſunt curvata ante Baal. *Textus* Sacer.

A ſacrilegio.] Ab Idololatria.

Vineam Nabuthæi.] III Reg. XXI. Suſpicor initio ſcriptum fuiſſe, Nabuthæ. Nam in edit. Græca ναβουθαί. Solet autem nomina Ebraica indeclinata relinquere. Apud Ioſephum invenio Nabuthus, ut in noſtra vulgata, Naboth. Nabuthæus aliud eſt, Sane Na-

 buthæ

sibi, concupivit. Quam cum ille ei vendere noluisset, dolis Iezabel interfectus est. Ita Achab vinea potitus est, cum tamen Nabuthæi mortem doluisse referatur. Mox per Heliam, verbo Domini increpitus, agnitoque crimine, cilicio indutus, egisse pœnitentiam traditur. Quo facto, imminentem pœnam avertit. Namque rex Syriæ, magno cum exercitu, duobus & triginta re-

gi-

buthæi Arabes appellantur, quos Ναβαταίους Græci vocant, 1 Mach. IX. 35. *Drusius.* Fuit autem γένους ἐπιφανοῦς. *Ioseph.*

Adhærentem sibi.] Id est, palatio suo. Tale est, *ivit ad Pompeium*, pro ad domum Pompeii. *Drus.*

Vendere noluisset.] Neque lex id permittebat, nisi inopia gravi presso. Deut. XV, 25. Deinde naturaliter amamus res avitas. *Grot.*

Dolis Iezabel interfectus.] Falsis subornatis testibus, qui dicebant eum Deo ac regi male dixisse, lapidibus obrutus est. *Drus.* Additur IV Reg. IX. vers. 26. filios quoque ejus fuisse interfectos. Simili modo Eudoxia, uxor Arcadii Imp. ambiens vineam Callytropes viduæ, Chrysostomum, qui viduæ causam agebat, in exilium egit, & per mille calamitates extinxit.

Nabuthæi mortem doluisse referatur.] III Reg. XXI, 16. καὶ ἐγένετο ὡς ἤκουσεν Ἀχαὰβ ὅτι τέθνηκεν Ναβουθαὶ ὁ Ἰεζραηλίτης, καὶ διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ περιεβάλετο σάκκον. Hæc non habentur in Ebræo, nec apud Hieronymum. Sumpta autem videntur ex vers. 27. ejusdem capitis, ubi Græci, καὶ περιεβάλετο σάκκον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ᾗ ἐπάταξεν τὸν Ναβουθαί. Aliter Iosephus, qui narrat ipsum exiluisse gaudio, & ad visendum id prædium se confestim contulisse, lib. VIII. cap. 7. *Drusius.*

Increpitus.] Turpe ratus objurgari, prior fassus erratum, ad satisfaciendum ipsius arbitratu se obtulit. Tum vates prædicit, eo loco ubi Nabuthi cadaver à canibus absumtum est, fundendum & regis & reginæ sanguinem, & totum eorum genus delendum, propter tam crudele scelus, quo civem, contra jus, per calumniam, oppresserat. *Ioseph.*

Cilicio indutus.] Σάκκον ἐνδυσάμενος, γυμνὸς τοῖς ποσὶ διῆγεν, οὐχ ἁπτόμενος τροφῆς. *Iosephus.* Scidit quoque vestimenta sua, ac ambulavit demisso capite. Quæ signa magni doloris sunt. *Horn.*

Egisse pœnitentiam traditur.] Quæ non vera & seria fuit, ut volunt Abul. Hugo, Vatabl. sed simulata & evanida. *Lyra. Cajetan. Calvin.*

Quo facto imminentem pœnam avertit.] Aliquid de commerita pœna ob hoc detractum est. *Grotius.* Eaque in filium translata. *Lyra.* Ζῶντος μὲν αὐτοῦ ὑπερβαλεῖσθαι τὴν τοῦ γένους τιμωρίαν. Τελέσειν δὲ τὴν ἀπειλὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχάβου. *Ioseph.*

Rex Syriæ.] III Reg. XX. Ioseph. VIII, 8. Benhadad. ὁ τοῦ Ἀδάδου υἱὸς, βασιλεύων τῶν Σύρων καὶ Δαμασκοῦ. In titulo capitis Ἄδερ dicitur. Adores apud Iustinum ex Trogo. Hunc Adadi, rebellis Idumæi, cujus mentio supra cap. XI. III Reg. filium fuisse vult *A Lapide*; sed tempora repugnant. Nam potius fuit filius vel nepos alterius Benadad, qui ante annos XXXIX. ut computat

gibus in societatem belli ascitis, fines Samariæ ingressus, cum rege urbem obsidere cœpit. Actis deinde obsessorum rebus, dat belli conditiones, si aurum & argentum & fœminas tradidissent, fore uti vitæ eorum parceret. Sed tam injustis conditionibus extrema perpeti satius visum. Et cum jam omnium desperata esset salus, propheta à Domino missus, regem adit, hortatur ut in prælium exeat: cunctantem, multis confirmat. Ita eruptione facta, fusi hostes, copiosaque præda reperta. Sed post annum, reparatis viribus, Syrus in

purat Salianus, pugnavit contra Israëlem, III Reg. XV. ℣s.20. *Menoch.* Caussa belli fuir, quod Achab tributum recusaret pendere. *Salianus.*

Duobus, & triginta regibus.] Qui in clientela ipsius erant. Συμμάχους τοὺς πέραν Εὐφράτου βασιλέας ποιησάμενος τριάκοντα καὶ δύο. *Iosephus.* Sed per hos non tam bene bellum geritur quam per subditos. Norunt enim illi non suam rem agi.

Armeniosne movet Romana potentia cujus
Sit Ducis?

Air apud Lucanum Cæsar. Erant autem hi urbium & Provinciarum rectores, qui in Orienre, Reges, Principes, Sultani, Amiræ, Scha, Saheb, vocanrur. Talium plurimi uni magno Regi subjiciuntur. *Horn.*

Actis deinde obsessorum rebus.] Sigonius reponit *fractis*. Quid si *arctis*, ut infra, *arctis suorum rebus*? nisi sane respexit ad illud Terentii, *actum est*. *Drusius.*

Et fœminas.] Vxores & filios. Hæc historia refertur in libris Ebræorum cap. XX. & in libris Græcorum cap. XXI. post occisum Naboth. Hos, ut soler, secutus est Sulpicius. Nam secundum Ebræos, Samaria obsessa fuit antequam Naboth occideretur. *Idem.*

Tam injustis conditionibus.] Reclamavit tota concio contemnendum esse cum suis mandatis insolenrem barbarum, & bellum alacriter gerendum. *Ioseph.* Simile illud apud Tacirum Annal. XV. *Consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps an pax inhonesta placeret, nec dubitatum de bello.*

Desperata esset salus.] Ἦν δ' Ἀχαάβος ἐν ἀγωνίᾳ δεινῇ σὺν παντὶ τῷ λαῷ. *Ioseph.*

Eruptione facta fusi hostes.] Per CCXXXII. Principum filios, sive pedissequos, qui cum excubitoribus congressi, turbatis castris, victoriæ viam aperuerunr. Nam insecutus cum toto exercitu Achabus, magnam stragem edidir, & Rex ipse præceleri equo vix evasir. *Ioseph.*

Copiosaque præda reperta.] Πλοῦτος δ' ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀλλὰ καὶ χρυσοῦ πλῆθος καὶ ἀργύρου, τά τε ἅρματα τοῦ Ἀδάδου καὶ τοὺς ἵππους λαβὼν, ἀνέστρεψεν εἰς τὴν πόλιν. *Ioseph*

Syrus in Samariam regressus.] Adadus servarus ex clade cum reliquiis exercitus, advocatis amicis, cōsulrabar quomodo cum Israëlitis bellum gererer. Illi suaserunt, non esse posthac cum eis in monranis confligendum. Deum enim illorum in talibus locis pollere, & ideo se nunc ab eis victos. Sed si in campestribus committatur prælium, facile

in Samariam regressus, acceptam cladem ultum ire cupiens, rursum victus est. Eo prælio CXX. *millia Syrorum interiere: Regi venia data, regnum ei & pristinus status concessus. Tum Achab verbis Dei à propheta increpitus, cur abusus divino munere, hosti sibi traditio pepercisset. Igitur Syrus post triennium, bellum Hebræis intulit. Adversum hunc Achab, Pseudo-prophetarum impulsu, in prælium descendit: spreto Michæa propheta, & in vincula conjecto, quod ei exitia-*

facile se superiores fore. Præterea consuluerunt, ut demissis regibus quos secum in expeditionem duxerat, copias eorum retineret, & sattapas illis præficeret. Placuit Regi consilium. Mox ubi primum veris signum se protulit, exercitum in Hebræos duxit, & cum pervenisset prope oppidum Apheca, in magno campo castra posuit. *Ioseph.*

CXX. *mellia.*] In fonte est centum millia duntaxat. Quem numerum etiam Græca editio agnoscit. III Reg. XXI. ℣ſ. 29. Sed & Iosephus lib. VIII. cap. 8. Eodem tempore fuerunt ruina muri oppressa in Aphec viginti septem millia, ut fortasse Sulpicius ediderit CXVII. millia. *Drus.*

Regi venia data.] Adadus aliquot fidissimis famulis cõcomitatus, in quandam subterraneam cellam se abdidit, quibus clementiam Israëlitici Regis prædicantibus, & spem veniæ facientibus, si consueto supplicum habitu ad eum mitterentur, permissi sunt hoc facere. Illi induti saccos, & restibus capita redimiti, qui tum priscus apud Syros supplicandi mos fuit, Achabum adeunt, & gratiam impetrant. Federe deinde icto, & jurejurando firmato, Adadus egregie donatus, in suum regnum remissus est. *Ioseph.*

A Propheta.] A propheta quodam, qui & unus de filiis prophetarum dicitur, III Reg. 20, 35. Quod noto ut discas filios prophetarum etiam prophetas vocati. *Drus.* Iosephus censet hunc fuisse Michæam. Idem tradit Glycas & Hebræi in Seder Olam. Verum hæc res incerta est. Serarius & alii censent hunc diversum à Michæa fuisse, ideoque non nominari.

Cur abusus divino munere.] Achabus victoriam nõ servitute, sed singulari Dei dono nactus, non debuerat de Adado aliquid statuere, nisi Deo consulto per Vrim & Prophetas. Confer I Sam. XV. *Grot.*

Post biennium.] III Reg. XXII. Ioseph. VIII, 9, 10. Tribus annis, sed non integris, pax Israëlem inter & Syriam duravit II Paral. XVIII, 1.

Bellum Hebræis intulit.] Atque non Syrus belli author, sed Achabus fuit, ἵνα τὴν γαλαδικῆ πόλιν ἀράμαθαν ἀφελῆ). *Ioseph.* Nec credibile, post tantam cladem, ausum denuo invadere Israëlitas. *Horn.*

Pseudo-prophetarum impulsu.] Qui numero erant circiter CCCC viri. III Reg. XXII, 6.

Spreto Michæa.] Est cur prætulerim Michaia. Nam in μιχαία, unde vulgatum Michæas, non est diphthongus Græca, ut vulgus existimat. Quod etiam Ebræi scribunt מיכיה, in qua Scriptura prius Iod quiescit, posterius legitur & est j. consonans. Ex quo liquet sonandum esse Michaja per j. consonam, & non Michæas per diphthongum. *Drus.*

tiabilem fore pugnam denunciasset. Ita eo prælio Achab interfectus, Ochoziæ filio imperium reliquit. Is æger corpore, cum ex ministris, qui idolum pro salute ejus consulerent, misisset: Helias à Deo monitus, obviam se eis obtulit, increpitosque renunciare regi jubet, mortem ejus consequuturam. Tum rex comprehendi eum, ac deduci ad se jubet: sed missi, cælesti igne absumpti. Rex, ut propheta prædixerat, obiit. Successit autem Ioram ei frater ejus: isque duodecim an-

Druſ. Est hic alius & diversus à Michea, qui inter minores Prophetas sextus. Hic autem eum præcessit CL. annis, ut ex legum & temporum collatione patet. *A Lapide.*

Achab interfectus.] Παῖς δέ τις βασιλικὸς τοῦ Ἀδάδου Ἄμανος ὄνομα, τοξεύσας εἰς τοὺς πολεμίους, τιτρώσκει τὸν βασιλέα διὰ τοῦ θώρακος, κατὰ τοῦ πνεύμονος. *Iosephus.* Regnavit cum patre duobus annis, solus XX. Nam primus Achabi annus cum XXXVIII. Asæ Regis Iuda cōvenit, & Achabo mortuo successit ejus filius Ochozias ann. XVII. Iosaphati. Asa vero regnavit XLI. annis: Ergo non nisi quatuor annis cum Achabo. Quibus si addas XVI annos Iosaphati, reperies annos XX. *Tirinus.*

Ochoziæ filio.] IV Reg. I. III Reg. cap. XXII. vers. 40. καὶ ἐβασίλευσεν Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Critici Ebræorum legerunt Achazias. *Drusius.*

Aeger corpore.] Ex casu quodam, de quo IV Reg. cap. I.

Idolum pro salute.] Θεὸν μυῖαν. *Iosephus.* Numen Accaronitarum, Beelsebub dictum sive Baalzebub: quod Latine sonat, ut si dicas, *Iupiter musca.* Nam Baal, Iupiter, & Zebub, musca, id est, μυῖα. Græci certe hic legunt ἐν τῷ Βάαλ μυῖαν θεὸν Ἀκκαρών. *Drusius.* Iudæorum sapientes solenniter præceperunt contumeliosas appellationes in fictorum numinum ignominiam. Ita pro Beelzebub dicebant Beelzebul, quasi dicas, Iupiter stercoreus. Vide Seldenum, de DIs Syris II, 6. Verisimilis mihi semper visa est conjectura Scaligeri, qui בעלזבוב per contemtum factum putabat ex בעלזבחים, quod significat sacrificiorum seu victimarum Dominum. Nempe simili ratione ac Bethel, quod est domus Dei, priusquam Idololatria istic ad lapidem, ubi recubuerat Iacob, exerceri cœpit, fecere Bethaven, id est, domus vanitatis. *Vossius.* Sed mihi persuasissimum est, *inquit* Seldenus, Accaronitis ipsis *Beelzebub* dictum ex II Reg. I, I, 2. ubi Achazias honorificentissime id nominans, Baalzebub vocat. Sic Arcades solenni sacrificio τὸν μυίαγρον quotannis propitiabant, ut & Elei. Verisimilius est vocatum hunc Deum à Palæstinis בעל שמין, ab Hebræis vero, ridiculi causa בעלזבוב. *Grotius.*

A Deo monitus.] Per Angelum.

Sed missi.] Duo πεντηκόνταρχοι, hoc est, quinquagenarii, sive semicenturiones cum militibus ipsorum. *Drusius.*

Obiit.] Sine prole, sive, ut cum Tertulliano loquar, improlis aut illiberis. Itaque in regnum ei successit Ioram frater ejus, anno secundo Ioram filii Iosaphat regis Iudæ. *Druſ.* Regnavit biennio, III Reg. XXII, 52.

annis imperio potitus est. At in parte duarum tribuum, Iosaphat rege defuncto, Ioram filius regnum tenuit, annos duodeviginti. Is Achab filiam uxorem habuit, socero, quam patri, propior. Post hunc, Ochozias filius, imperium adeptus est. Hoc regnante, Helias transla-

Duodecim annis imperio potitus est.] IV Reg. III, 1. Καὶ Ἰωρὰμ υἱὸς Ἀχαὰβ ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ ἐν ἔτει ὀκτὼ καὶ δεκάτῳ Ἰωσαφὰτ βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐβασίλευσε δώδεκα ἔτη. *Drus.* Regnavit à fine XVIII. anni Iosaphati usque ad Ochoziæ Regis Iuda vitæ finem. Nam una cum illo occisus est à Iehu. IV Regum cap. IX, 24, 27.

Ioram.] Hujus tempore Idumæi jugum excusserunt, & à dominatu Iudæorum, per Iↄ CCC. annos, liberi manserunt, usque ad Hyrcanum, qui eos rursum subegit. Deinde Herodes, Antipatri Idumæi filius, regnum adeptus fuit & tenuit, Idumæique obsidioni & expugnationi Hierosolymæ interfuerunt. *Horn.*

Annis duodeviginti.] Id est, octodecim, eum octo tantum regnaverit, II Paralip. XXI, 5. *triginta duorum annorum erat Ioram cum regnare cœpisset, & octo annis regnavit in Ierusalem.* Si fides habenda Davidi Camio, Ioram iste una cum patre regnavit annis septem. Siquidem Ioram, rex decem tribuum, cœpit regnare anno secundo hujus Iorami, IV Reg. I, 17. qui erat decimus octavus Iosaphati, IV Reg. III, 1. Iosaphat autem regnavit annis XXV. Adito sis ad commentarium ejus in hunc locum. *Drus.*

Post hunc Ochozias.] Qui Achazias Hieronymo. Sic etiam Hebræi hoc nomen legunt & scribunt. *Idem.*

Hoc regnante Helias.] De tempore quo translatus fuit Elias, nihil mihi lectum, præter quod Iudæus Salmaticensis observaverit in libro Iohasin, cujus verba non pigebit Latina facere: *Ascensio Eliæ fuit anno mundi 3047. anno decimo octavo regni Iosaphat, quando regnabat Ioram filius Achab. Videtur autem quod Elizeus tunc acceperit patrum traditiones ab Elia. Cæterum ex libris præteritorum apparet, quod venerit epistola ab Elia ad Ioram filium Iosaphat circa annum 3062. mundi conditi, translato jam ante Elia. Iosaphat pater ejus & Ioram filius Achab, venerunt ad Eliseum Prophetam. Sed in Seder Olam relatum, allatam fuisse illam epistolam in principio regni filii Iosaphat, septem videlicet annis postquam raptus est.* Et aliquanto post: *Videtur ex textu quod Eliseus mortuus sit anno trigesimo septimo regni Ioas regis Iuda, qui est annus mundi 98. secundum æram minorem. Quod si est, vixit Eliseus annum unum supra quinquaginta post ascensionem Eliæ.* Et iterum: *Ex Seder Olam discimus, anno decimo Ioas regis Israël, qui fuit septimus post obitum Ioas regis Iuda, vita functum Eliseum. Quod si verum, vixit Eliseus 61. annis post raptum Eliæ.* Et rursum: *Autor Seder Olam ait, Eliam revelandum quum venerit Messias, qui mox iterum abscindetur, & postea revelabitur, ubi venerint Gog & Magog.* Hactenus Salmanticensis. De ipso Elia variant quoque sententiæ doctorum. Alii sacerdotem fuisse tradunt, & quidem R. Levi contendit eum Phinees fuisse, quem sequitur universus Israël, ait idem, nobis modo nominatus Salmanticensis. Alii scribunt oriundum ex Gad tribu, in qua Galaad. Certum autem fuisse ex inquilinis Galaad. Patrem habuit, ut alii volunt, ex eadem tribu, matrem ex Benjamin: unde alibi de seipso, *Ego*, inquit, *sum ex filiis filiorum ipsius Rachel.* Quicquid

latus refertur. Eodem tempore Eliseus discipulus ejus, multis signis potens, extitit: quæ omnia notiora sunt, quam ut nostro stylo egeant. Ab eo est viduæ filius resuscitatus, Syrus lepra purgatus. Famis tempore, omnium

quid horum verius, inquit Iudæus ille, cum venerit, ipse indicabit nobis. *Idem.*

Translatus fuit.] Iudæorum vulgus & sapientes, credunt eum translatum in hortum Eden, hoc est, in Paradisum, ibique vivere cum anima & corpore: à quibus diversi abeunt recentiores Rabbini, & in his R. David, qui scribit eum turbine raptum è terra in aëtem usque ad sphæram ignis, ibique consumptum corpus ejus, spiritum autem rediisse ad Deum, qui dedit ipsum. *Idem.* Ex hoc Eliæ raptu in cœlum, poëtas accepisse fabulas de Solis quadriga, asserit Beda Quæst. XXXVI. Chrysostomus Homilia prima de Elia.

Heliseus.] Scribo Eliseus; quod factum putarim ex Ebræo Elise, Latina declinatione. Nam ex Græco ἐλισσαῖος esset Elisæus cum diphthongo. Quanquam in edit. Romana esset ἐλισσαῖε. ירח Elisa, & ירח Elise, ut ירח Thare. *Idem.*

Multis signis potens.] Apud Nicolaum de Lyra recensentur miracula sedecim edita ab Eliseo, cum Elias tantum octo ediderit. Quo accommodant duplum, quo præditus fuit, spiritum Elisei. Quem tamen locum alii aliter enarrant. Habetur autem, IV Reg. II, 9. *Idem.*

Ab eo viduæ filius resuscitatus.] Sunamitidis. Enumerat nunc aliquot signa sive miracula Elisei, sed plura Scholastici recensent ex libris Ebræorum. Sedecim Elisei miracula. I. Iordanis divisio. II. Aquarum sanatio. III. Puerorū laceratio. IV. Aquæ impetratio pro tribus Regibus. V. Olei multiplicatio. VI. Sunamitidis fœcundatio. VII. Filii ejus suscitatio. VIII. Pulmenti dulcoratio. IX. Panum multiplicatio. X. Naaman leprosi curatio. XI. Giezi infectio. XII. Ferri natatio. XIII. Oculorū pueri sui apertio ad vincendum equos & currus igneos, &c. XIV. Adversariorum excæcatio. XV. Abundantia commeatus inopinata in porta Samariæ. XVI. Suscitatio mortui adtactum ossium ejus. *Idem.* Porro exempla resuscitatorum à mortuis extant apud gentiles, *Eris* Armenius de quo Plato X Reipubl. quem locum transscripsit Eusebius IX. προπ. 35. Val. Max. I, I. Clemens V. Strom. Orig. II. contra Cels. Plut. IX. Sym. 5. Macrob. in somnium Scip. *Fœmina* quædam, de qua Heraclides Ponticus librum scripsit, teste Diog. Laërt. Galeno VI. de locis affectis, Plin. VII, 32. *Aristæus.* Herodot. Melpom. Plin. VII. 52. Plut. Romulo. *Thespesius.* Plut. I. de sera Dei vindicta. *Antyllus.* Plut. I. De anima apud Eusebium IX. προπ. 36. Theodoret. Serm. XI. Ac haudquaquam dubito, quin Eris Armenius, sit ille miles Syrus, qui contactu ossium Elisæi suscitatus. Quis enim dubitet famam de eo longe lateque sparsam, ad Græcos pervenisse? Quia autem Syria *Aram*, hinc ipsi eum fecere Armenium. *Horn.* Sunamitidem hanc R. Salomo fabulatur sororem fuisse Abisag, quæ Davidi seni uxor data. Quod si verum, debuisset annos amplius centum nata esse. Nam à morte Davidis ad Eliseum fluxere anni plusquam LXXX. *A Lapide.*

Syrus.] Naaman, princeps exercitus Regis Syriæ: qui à Græcis vocatur ναιμὰν ὁ ἄρχων τῆς δυνάμεως συρίας, aut variantibus Libris ὁ ἀρχιστράτηγος βασιλέως συρίας. *Idem.*

Famis tempore.] IV Reg. VII, VIII. Ioseph. IX, 2. Samaria à Benhadado obsessa, & ad immanem famem dedu-

nium rerum copia, fugatis hostibus, invecta, in usum trium exercituum aquæ præbitæ: de exiguo olei, immodicis incrementis, solutum mulieris debitum, & ipsi sufficiens vivendi substantia data. Hujus temporibus, ut diximus, Ochozias duarum tribuum erat rex: decem vero Ioram, ut supra retulimus, imperabat. Interque eos fedus ictum. Nam & adversus Syros junctis

cta erat, adeo ut caput asini venderetur octoginta argenteis, & quarta pars stercoris columbarum quinque argenteis. Ea de re anxio Rege Ioram, cum jam ad humanas carnes ventum, Heliseus prædixit ingentem copiam mox affuturam. Ac paulo post exercitus Syriæ panico terrore copiarum Israëlitarum perculsus, obsidione soluta discessit, & tabernacula cibariorum opumque plena reliquit, prædaque opima potiti sunt Israëlitæ. *Sigon.* Quatuor autem illos leprosos, qui primi fugam detexerunt, fuisse Giezin & tres filios ejus, putant Hebræi. Quod ego nec affirmem nec refellam. *Grot.*

In usum trium exercituum.] Israël, Iuda & Edom. IV Reg. III. Tres hi Reges ducebant exercitus adversus Moabitarum Regem Mesam, per solitudinem Idumææ. Laborantes autem penuria aquarum, Rex Israël Eliseum consuluit, qui ita dixit: *Facite alveum torrentis hujus fossas & fossas. Non videbitis ventum, neque pluviam, & alveus iste replebitur aquis.* Sigon. Rex Moabiticus obsessus, præ desperatione filium suum, τὸν υἱὸν πρεσβύτερον, ὃς μετ᾽ αὐτὸν βασιλεύειν ἔμελλεν, sacrificavit. *Ioseph.* Suum ergo, non Idumæi Regis filium, ut male quidam ex Amoso II, I. colligunt, immolavit. *Grot.*

De exiguo olei.] Quærente muliere vidua, quod non haberet unde solveret debitum mariti mortui, Eliseus modicum olei, quod illa habebat, in tantam magnitudinem auxit, ut abunde habuerit unde æs alienum dissolveret. *Sigon.*

Mulieris.] Iosephus: Ὠβεδίου, τοῦ Ἀχάβου οἰκονόμου γυνή. Eum sequuntur Hebræi, Theodor. Lyra, Abul. & alii, & volunt hoc beneficium viduam ejus consecutam, ob centum Prophetas, in persecutione Iesabelis absconditos & altos.

Ochozias.] Filius Ioram. Præclarius fuerat dictu, Heliam translatum esse, & Eliseum prodigia edidisse sub Ioram Rege Israël & Ioram Rege Iudæ, quam sub Ochosia Rege Iudæ. Nam Ioram Rex Israël, imperium tenuit annos XII. Ioram Iudæ annos VIII. eodem tempore. Ochozias vero annum unum, qui fuit duodecimus Ioræ Israëlitici. Sic enim omnia in unum conjiciuntur, cum in multos sint digerenda. Adde quod Helias & Eliseus inter decem tribus vaticinium exercuerunt, non inter duas. *Sigon.*

Inter eos fedus ictum.] IV Reg. VIII. Anno duodecimo Ioram Israëlitici, Ochozias fedus icit cum eo contra Hazaël Regem Syrorum. In eo bello Ioram vulnus accepit, & curandi sui causa in Iesreel recessit. Elias interim, jussu Dei, unxit Iehu, ut ulcisceretur domum impii Achab. Ille ad Iesreel contra Ioram profectus est, qui in lecto cubabat ægrotus, assistente sibi Ochozia Rege Iuda, & cum ambo sibi obviam processissent, adortus eos disjecit, ac post necavit. *Sigon.*

Adversus Syros.] Azaëlem.

Iehu.

ctis viribus bellatum: & adversum Iehu, qui per Prophetam in regem decem tribuum unctus fuerat, pariter in prælium egressi, eadem pugna interiere. Sed regnum Ioram Iehu tenuit, posito Ochozia in Iudæa rege. Qui uno anno regnavit: mater ejus Gotholia imperium post occupavit, adempto nepoti imperio, etiam tum parvo puero, cui Ioas nomen fuit. Sed huic ab avia præreptum

Iehu.] Annis viginti octo. *Druſ.*

Per Prophetam in Regem decem tribuum unctus fuerat.] Bis videtur unctus fuiſſe. Semel ab Elia, III Reg. XIX. 15. deinde ab Eliſeo. *Cajetanus. Hiſtoria Scholaſt.*

Eadem pugna interiere.] IV Reg. IX. Ioſeph. IX, 5. Non eodem loco & tempore. Nam cæſo Ioram Rege Iſraël, Ochozias fugit & latuit Samariæ. II Paral. XXII, 9. Ibidem poſtea deprehenſus, & ad Iehu in Gaber deductus, accepto vulnere, in Mageddo fugit & obiit. *Lyra.* Ieſabel quoque κογομηνοσεμδρη, malignum ſpiritum, de feneſtra præcipitata, inter equorum ungulas curruumque rotas, exhalavit, ac tota Achabi domus deleta eſt. *Ioſeph.* IX, 6.

Poſito Ochozia.] Male hæc librarii interpunxerant. Tu igitur ſic diſtingue: *Sed regnum Ioram Iehu tenuit. Poſito Ochozia in Iudæa Rege, qui uno anno regnavit, mater ejus Gotholia imperium occupavit.* Poſito, videtur ſcriptum, pro depoſito, id eſt, ſepulto. *Sigon.* Sepultus autem fuit cum patribus ſuis in civitate David. Vide IV Reg. cap. IX, ℣ſ. 24. Aut *poſito*, id eſt, mortuo, quod in Euangelio, *animam ponere.* Druſ.

Gotholia.] IV Reg. XI. Ioſeph. XI, 7. Athalia pro Gotholia ſcribitur, ſed Gotholiæ nomen eſt in Paral. *Sigon.* Nam γ interdum omitti, interdum per γ reddi ſolet. *Grot.* Γοθολία. Sic Græci olim legerunt, ut Hieronymus Athalia. Quomodo & critici Ebræorum Maſoritæ. Hujus Athaliæ furorem evaſit Ioas à Ioſaba ſorore Ochoziæ occultatus. IV Reg. 11, 2. *Druſ.* Fuit filia Achabi & Iezabelis, nupta Ioram filio Ioſaphat Regi Iuda, ex eoque genuit Ochoziam. Quo occiſo invaſit regnum, & omnes filios Regis, quorum ipſa erat avia, interfecit, velut altera Medea. Ἐσπούδαζε μηδένα τῶν ἐκ τοῦ Δαβίδου καταλείπειν οἴκου, πᾶν δ' ἐξαφανίσαι τὸ γένος, ὡς ἂν μηδὲ εἷς ἐξ αὐτοῦ βασιλεὺς ἔτι γένοιτο. *Ioſeph. Theodor. Procop.* Ei ſimile fuit Drachomira impia & Idololatra mater S. VVenceſlai, Regis Bohemiæ & martyris, quæ fratrem ejus Boleſlaum in necem ejus impulit: ſed eam terra vivam abſorpſit. *Aeneas Sylvius.* Fœmina violenta & dominationis cupida, qualem nobis Agrippinam Neronis matrem deſcribit Tacitus. *Grot.*

Ademptoque nepoti imperio.] Quem ſurripuit Ioſaba amita, uxor Ioiadæ Pontificis. *Ioſeph.* Sic Electra fratrem Oreſtem. *Seneca* Agamemn. Sic domus Davidis ſervata in uno puero, ut olim Gedeonis. Iud. IX. Errat ergo Pſeudo-Philo, & qui eum ſequuntur, defeciſſe ſtirpem Salomonis in Ochoſia, aſſerentes, & quotquot eum ſequantur, ex Nathan, non Salomone, deſcendere. Nam diſerte Ioas hic vocatur filius Ochoziæ, qui ex Salomone, non Nathan deſcendit. Frivolum ergo eſt quod iidem addunt, iccirco Ioan, Amaſiam & Ochoſiam omitti in genealogia Chriſti Matth. 1. quod in Ochozia defecerit ſtirps Salomonis. *A Lapide.* Sed de hoc vide Spanh. Dub. Euang.

Ab avia præreptum imperium.] Vi ergo,

ptum imperium, post octo fere annos, per sacerdotem & populum, depulsa avia, redditum. Hic initio regni observantissimus divini cultus fuit, magnisque sumptibus templum exornavit. Post, adulatione principum

ergo, nullo jure, regnavit. Nam Hebræi fratres suos habebant reges, non sorores Deut. XVII, 15. *Grot.*

Post octo fere annos.] Imo septem tantum. Sic Ioseph. ἦν δὲ Ἰώαζος, ὅτε τὴν βασιλείαν παρέλαβεν, ἐτῶν ἑπτά. *Horn.* Iosaba filia Ioram habuit occulte Ioas annos sex IV Reg. 11, 3. Septimo restitutum fuit regnum per Iojada Pontificem. Quomodo igitur verum esse potest, quod ait, *post octo fere annos*? An scripsit, *post sex fere annos*? Nam *fere* utplurimum redundat. *Drus.*

Per sacerdotem.] Per Iojada Pontificem, qui uxorem habebat Iosaba, id est, יהושבע, quæ II Paral. XXII, 11. Iosabeth vocatur, id est, יהושבעת, cum Thau in fine. Hujus Pontificis meminit Eusebius in Chronico, per hæc verba, *Iojadas apud Hebræos insignissimus erat Pontifex, qui solus, post Moysen, vixit annos centum triginta.* Vide II Paral. XXIV, 15. *Drusius.* Mirandum non est, si Ioiada, & civis bonus, & in magno Magistratu constitutus (nam in illo populo etiam Pontificium erat Magistratus) ac per affinitatem obstrictus ad curam regis pupilli, cujus sororem in matrimonio habebat, vi regnantem, vi depulit. Fuit is vir magni animi, φιλόπατρις, quales duo Bruti. *Grot.*

Et populum.] Major pars ex Levitis fuit, ut conjuratio esset secretior. Quinque autem Centuriones, Levitæ fuerunt, cum quibus hoc magnum consilium Iojada communicavit. II Paralip. XXIII, 1. *Ioseph.*

Depulsa avia.] Et interfecta. Ἰδοῦσα δὲ Γοθολία τὸν παῖδα ἐπὶ τῆς σκηνῆς (Grotius emendat στήλης) ἑστῶτα, καὶ τὸ βασιλικὸν περικείμενον στέφανον, περιρρηξαμένη καὶ δεινὸν ἀνακράζουσα, φονεύειν ἐκέλευε τοὺς ἐπιβουλεύσαντας αὐτῇ, καὶ τὴν ἀρχὴν ἀφελέσθαι σπουδάσαντας. Ioadus contra accitis centurionibus, jubet mulierem arripi, ducique in torrentem Cedronis, atque illic pœnas luere. Neque enim fas esse, templum, veneficæ supplicio pollui. Mandavit etiam, si quis ei conetur ferre suppetias, & ipsum pariter interimi. Illi igitur, quibus hoc demandatum, eductam extra portam mulorum regis, ibi interficiunt. *Ioseph.* Sed Annales Sacri occisam in domo Regis dicunt. Ergo verum non est, quod Iosephus ait, pertractam fuisse ad torrentem Cedron, ibique occisam. Fieri tamen potuit, ut cadaver occisæ, in torrentem Cedron projiceretur. *A Lapide.* Huic Athaliæ similis scelere & pœna fuit Brunichildis, multorum regum Franciæ mater & avia, quæ decem Reges exstinxit, tandemque à Clothario capta & interfecta fuit. *Aimoinus. Baronius.* A.C. IϽC XIV.

Initio regni observantissimus divini cultus fuit.] Quamdiu vixit Iojada IV Reg. XII. Sic bonus Nero quamdiu Seneca usus est magistro. *Grot.*

Magnis sumtibus.] Triplici pecunia. Primum genus erat, quod pii alienigenæ dabant, qui Deum in ambitu templi adoraturi venerant. I Reg. VIII, 41. Alterum fuit capitatio, quam pendere Israëlitæ singuli debebant in usus templi, id est, δίδραχμον. Matth. XVII, 24. Exod. XXX, 13. Tertium, quod sponte conferebant qui vellent. Exod. cap. XXV, ℣. 1. XXXV, ℣. 5. XXXVI 5, 6. *Grotius.*

Adulatione principum depravatus.] I Paral. XXIV. ubi & dicitur quod Zachariam Iojadæ filium interfici curarit.

Hic

pum depravatus, adoratuſque ab eis, Dei iram meruit. Namque ei Azahel, rex Syriæ, bellum intulit: inclinatiſque rebus ſuis, auro templi pacem redemit. Nec tamen ea potitus eſt, facti invidia à ſuis interfectus, an-

Hic eſt ille qui periit inter altare & ædem, interprete Hieronymo. *Sigon.*

Azahel Rex Syriæ.] Scribendum aſpirare Hazaël. Nam in fonte חזאל. Hiſtoria hæc habetur, IV Reg. XII, 17, 18. *Druſ.* Ioſeph. IX, 2. Hic regnum invaſit, Benadado ſtrangulato. Injecit enim faciei ægrotantis στρῶμα, vel ut Ioſephus ait, δίκτυον διάβροχον. Tacitus in exitu Tiberii: *Macro intrepidus, opprimi ſenem, injectu multæ veſtis jubet, diſcedique ab limine. Sic Tiberius finivit.* Quanta autem utriuſque, tum Azaëlis, tum, qui anteceſſit, Benhadadi, apud Syros veneratio fuerit, Ioſephus docet: Μέχρι νῦν αὐτός τε ὁ Ἄδερ καὶ Ἀζάηλος ὁ μετ᾽ αὐτὸν ἄρξας, ὡς θεοὶ τιμῶνται, διὰ τὰς εὐεργεσίας, καὶ τὰς τῶν ναῶν οἰκοδομίας, οἷς ἐκόσμησαν τὴν τῶν Δαμασκηνῶν πόλιν. Πέμπουσι δ᾽ αὐτοῖς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐπί τε τιμῇ τῶν βασιλέων καὶ σεμνυνόμενοι τὴν τούτων ἀρχαιότητα, οὐκ εἰδότες ὅτι νεώτεροί εἰσι, καὶ οὐκ ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς ἔτη χίλια καὶ ἑκατόν. Quæ verba Ioſephi lucem faciunt illis Macrobii I Saturn. XXIII. *Aſſyrii Deo, quem ſummum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. Ejus nominis interpretatio ſignificat* UNUS. Variæ hactenus eruditorum de hoc numine & nomine opiniones. Quas omnes apud Voſſium I. de Idol. XXII. & II. VI. videre licet. Nemini tamen in mentem venit, ab Adado Damaſci Rege, qui Ioſepho teſte pro Deo cultus, hoc nomen fluxiſſe. Ac ne quis dubitet, en Sanchoniatho aperte; Ἀδωδὸς βασιλεὺς θεῶν; qui cum Aſtarte & Iove Demaroonte regnaſſe dicitur in Phœnicia. Nihil clarius. Adad Rex Phœnices, vel Syriæ, ἀποθεωθείς. Hinc nomen. Significatio unde? *Unus* enim Syris חד, Hebræis אחד. Mihi haud dubium eſt Macrobium ſimilitudine harum vocum fuiſſe deceptum, & Adad nihil minus, quam *unum*, ſignificare. *Horn.*

Bellum intulit.] IV Reg. XII, XIII. Ioſeph. IX, 8. Primo quidem regiones trans Iordanem, nec non Galaditicam & Bataneam miſere vaſtavit. Deinde, Gitta primum direpta atque everſa, Hieroſolymam adortus eſt.

Auro templi pacem redemit.] Ioas conterritus, omnes theſauros Dei piorumque Regum exhauſit, & detracta templo donaria miſit ad Syrum, pacem redimere & ſecuritatem, ne oppugnatus in extremum rerum ſuarum diſcrimen adduceretur. Ille tam ingenti pecunia corruptus, vim exercitus à regia urbe abſtinuit. *Ioſeph.*

Facti invidia.] Exiſtimat Sulpicius, ob donaria ex templo ablata, interfectum. Sed Scriptura in ultionem Zachariæ, filii Iojadæ, cæſum aſſerit. II Paralip. XXIV. 25. Sic Sigon. Druſ. *Ioſephus:* Νόσῳ μὲν τοι χαλεπῇ περιπεσὼν ὁ Ἰώασος, ἐπιθεμένων αὐτῷ τῶν φίλων τοῦ Ζαχαρίου, οἱ τὸν θάνατον ἐκδικοῦντες Ἰωάδου παιδὸς, ἐπιβούλευσαν τῷ βασιλεῖ, καὶ διαφθείρουσιν αὐτόν. Sed facilis conciliatio. Nam utraque cauſa ad necem impii Regis multum contulit; quoniam & in ſuos crudelis, & contra hoſtem imbellis erat. *Horn.*

A ſuis.] Servis ſive aulicis, in queis Ioſachar filius Samaath, & Iozabad filius Somer. IV Reg. XII, 21. Vide quoque II Paral. XXIV, 26. ubi pro Iozachar legitur Zabad, & pro Somer, Samarith

anno imperii quadragesimo. Huic Amassia filius successit. At in parte decem tribuum, defuncto Iehu, Ioachas filius ejus regnavit, invisus Deo, malis operibus, ob quæ regnum ejus Syris prædæ fuit, donec Dei misericordia depulsis hostibus, pristinum habere statum cœperunt. Ioachas diem functus, Iohæ filio reliquit regnum. Is Amassiæ, regi duarum tribuum civile bellum intulit, victoriaque potitus, multam prædam in re-

marith Moabitidis. *Drus.*

Interfectus.] Et sepultus in civitate David, non in Regum sepulcris, quod ex Paralipomenis notat Iosephus. Aliquis ergo illi honos habitus, non summus, quia suprema pars vitæ à recto declinaverat. *Grot.*

Amassia.] Prope est ut credam Sulpicium edidisse Amessia sive Amessias: Nam ita est in editione τῶν ο': ut etiam apud Eusebium in libris veteribus. Quanquam in aliis *Amasias*, ut in Latina nostra vulgata. *Drus.*

Ioachas.] Prætulerim Ioachaz. Nam sic est in Bibliis Græcis, ἰωάχαζ cum z in ultima. Ioachas se tuetur consuetudine illa qua postrema nominis barbari in σ mutatur, ut Annibal, Ἀννίβας. *Drus.* Hæc autem est quarta familia quæ tenuit regnum Israël. Regnarunt autem ex familia Iehu, quatuor hi Ioachas, Ioas, Hieroboam, & Zacharias quem Sellum occidit. *Sigon.*

Invisus Deo, malis operibus.] IV Regum cap. XIII. Iosephus lib. IX, 9. Τοῦ μὲν πατρὸς οὐδ' αὐτὸς μιμητὴς γενόμενος, ἀσεβήσας τε ὡς οἱ πρῶτοι τὸν Θεὸν καταφρονήσαντες. Ita enim locus ille Iosephi corruptus, legendus est. Sensus est: Iehu adhuc aliquam Dei reverentiam, saltem primo regni anno, præ se tulit. At hic statim secutus est Ieroboamum filium Nebat. *Horn.*

Regnum ejus Syris prædæ fuit.] Hujus copias Rex Syriæ tantopere attrivit, ut ex numeroso exercitu, non plus quam decem millia peditum, equites quingenti superessent: qua expeditione multas magnas urbes illi ademit. *Ioseph.*

Dei misericordia.] In hac temporum difficultate Ioazas ad preces & supplicationes confugit, orans Deum, ut se è manibus Azaëlis liberet, nec ab eo subigi patiatur. Deus autem exoratus, eripuit eum è belli periculis, & regio pacem nacta, ad pristinum felicitatis statum, brevi rediit. *Idem.*

Ioachas diem functus.] XVII regni anno IV Reg. XIII. I. anno XXXIX quo regnabat Ioas Rex Iudæ, cui Amasias successit. *Sigon.*

Amasiæ Regi duarum tribuum civile bellum intulit.] Ioseph. IX, 10. Hoc facere potuit, quia Amasias iniit regnum Iudæ, anno secundo ipsius Ioæ regis Israël, bellum inferentis. Quamvis Sulpicius ante meminit regis Amasiæ, quam Ioæ ineuntis. De hoc bello IV Reg. XIV, 11. Ex quo patet Regem Israël non bellum intulisse, ut inquit Sulpicius, Amasiæ, sed excepisse. *Sigonius.* Hebræi censent causam belli fuisse, quod Amasias conductos à se milites ex Israël contra Idumæos, jussu Prophetæ dimiserit, qui indignantes spoliarint regnum Iudæ. Spolia hæc à Ioas & Israëlitis bello per Amasiam repetita. *Vatablus.* Sed scriptura solam superbiam Amaziæ, ob victoriam Idumæam, hujus belli causam facit. Sic & Ioseph. Abul. Histor. Scholast. Salianus & alii.

Victo-

regnum suum convertit. Idque ob Amassiæ delictum accidisse traditur. Siquidem Idumæorum fines victor ingressus, idola gentis ejus assumpserat. Hic novem annos regnasse scribitur, quantum in libris Regnorum reperi. Sed in Paralipomenis, atque etiam in Chronicis, novem & viginti annos imperium tenuisse, annotatum est. Et nimirum id persuadente ratione, quæ in his Regnorum libris facile perspici potest. Ioram enim, rex decem tribuum, octavo anno imperii Amassiæ traditur regnare cœpisse, unumque & quadraginta annos imperium tenuisse. Regnante demum Ozia Amassiæ filio,

Victoriaque potitus.] Ipso Amasia capto.

Multam prædam in regnum suum convertit.] Amasiæ Regi captivo mortem interminatus est, nisi efficeret, ut Hierosolymæ, apertis portis, se cum victore exercitu admitterent. Ea necessitate & vitæ amore adactus, persuasit civibus ut hostem reciperent. At ille, dirutis ad trecentorum cubitorum spatium mœnibus, curru per id interstitium triumphabundus invectus est, captivum præ se agens Amasiam: & hoc modo factus urbis Dominus, Dei thesauros abstulit, & quidquid auri vel argenti in regia repertum est, totum asportavit: ac tum demum, dimisso Rege, reversus est Samariam. *Ioseph.*

Ob Amasiæ delictum.] Quod Idumæorum fines victor ingressus, idola gentis ejus assumserat. II Paralip. cap. XXV.

Novem annos.] Viginti novem, εἴκοσι ϗ ἐννέα II Reg. XIV. Errat ergo Sulpicius. *Drus.*

In Paralipomenis.] II Paralip. XXV. Sic Græcis vocantur libri דברי הימים. Nam cum diutnorum mos sit multa λεπτομερέστερον narrare quam fert Annalium ratio, eo factũ est, ut his non pauca debeamus, quæ in Annalibus, quos Hebræi Samuelis & Regum libros vocant, non inveniuntur: eaque ipsa causa fuit, cur hos libros Græce appellaverint παραλειπομένων nomine, ex parte scilicet maxime necessaria, cum alioquin multa hic sint eadem quæ in Annalibus, verborum mutatione modo nulla, modo exigua. *Grot.*

Ioram enim Rex decem tribuum.] In libris Regum dicitur *Hieroboam*, qui in Paralipomenis *Ioram*. Sigon. Adhuc quæro ubi Ieroboam in Paralipomenis Ioram vocetur. Affirmat hoc quidem Sigonius, sed affirmat tantum, non probat. *Drus.* Omnino existimarim, ex contracta Scriptura nominis Ieroboam, errore scribarum, factum Ioram. *Horn.*

Octavo anno.] Quintodecimo. IV Regum XIV. 23.

Unumque & quadraginta annos imperium tenuisse.] Ab anno XV finiente Amasiæ Regis Iuda, IV Reg. XIV, 23. usque ad XXVII. Oziæ. *Richard. Lyra. Abul.* Nempe solus. Nam cum parente suo Ioas videtur aliis XII. annis ante regnasse, & ita IV Reg. XV. I. dicitur, anno XXVII. Ieroboami regnasse Azarias filius Amasiæ, Regis Iudæ. *Tirinus.*

Ozia Amassiæ filio.] Ozia vocatur

 II Pa-

filio, quarto imperii ejus anno defunctus est. Qua ratione viginti & novem annos regi Amassiæ effecit. Itaque nos hoc ipsum secuti, quia rationem temporum persequi placet, Chronicorum authoritati accessimus. Igitur Amassiæ Ozia filius successit. Nam in parte decem

I Paral. XXVI. I. qui VI Reg. XXIV, 2. & XV, 8. Azarias dicitur. Fuit ergo διώνυμος, id est, binominis. *Drus.*

Quarto imperii ejus anno.] Quid sibi velit illud *quarto*, non video. Siquidem Ioram sive Hieroboam defunctus est anno XXXVIII. Oziæ. Nam en anno Zacharias filius ei successit. Ex *Libris* Regum. *Sigon.* Reponunt, *trigesimo octavo imperii ejus anno.* Recte an secus, ubi plus ntii erit, videro. *Drusius.* Res ita se habet. Post mortem Ieroboami vel interregnum fuit, vel per tutorem administratum fuit regnum, vel rebellio continua fuit per annos XI. Nam ex IV Reg. XV. 8. constat, anno demum XXXVIII. Azariæ seu Oziæ Regis Iuda, Zachariam filium Ieroboami II. Sceptrum tenuisse, id est, post undecim annns à mnrte patris sui. *Lyra. Abul.*

Viginti & novem annos regi Amasiæ effecit.] Eusebium intelligit, qui in Chronicis ita scribit, *Ebræorum Iudæ Amasias ann. XXIX.* Drusius. Si etiam ea quæ scribit Sulpicius vera essent, tamen hunc numerum XXIX. annorum non efficerent. Nam si sumas annos Amasiæ, qui sunt ab octo ad viginti nnvem, efficiunt XXI. si addas quatuor Oziæ, erunt XXV. non XXIX. Vt igitur hic numerus conficeretur, ita legendum esset: *Ioram enim Rex decem tribuum, quintodecimo anno imperii Amasiæ traditur regnare cœpisse, unumque & quadraginta annos imperium tenuisse, regnante demum Ozia Amasiæ filio,* XXXVIII. *ejus imperii anno, &c.* Sigon.

Amaziæ Ozias filius successit.] IV Regum XV. Inseph. IX, II. Rex hic in Hebræo vocatur עזריה, in Græco Ἀζαρίας. At in Paralipomenis עזיהו, in versione LXX. Ὀζίας, quomodo & Iosepho semper vncatur. Crediderim verum ejus nomen fuisse עזיה per Dagesch. Olim antequam id compendium dictionis invenium est, scriptum עזזיה. Litera autem ז facile in ר mutari potuit, ob formæ vicinitatem. Estque id eo credibilius, quod Iosephns, qui utrosque libros legit, semper eum vocat Ὀζίαν, Pontificem autem qui eodem vixit tempore Ἀζαρίαν, quomodo & LXX. qui in Hebræo Paralipomenon cum pari adjectitio ו ea עזריהו. *Grotius.* Hoc regnante Hosea Prnpheta vaticinium suum iniit, ut ipse scripsit. Item Amos. *Sigon.* Qunmodo vero dicatur Matth. I, 8. Ioram genuisse Oziam, cum constet ex II Reg. VIII, 24. II Reg. XI. ℣. 2. I Chron. III, II, 12. Ioramum genuisse Achasiam, Achasiam Ioasum, Inasum Amasiam, Amasiam denique Oziam, II Par. XXVI, I. qui & Azarias vocatur II Reg. XV, I. disputat Fr. Spanhemius parte I. Dub. Evang. IV. qui omnino videndus. Ribera censet inter Amasiam & Azariam fuisse interregnum XIII. annorum eo quod Azarias trimulus esset moriente patre Amasia. Sed hanc sententiam refutant Cajetan. & Salianus. Fugienda enim sunt interregna, ne Chronologiæ series continua turbetur. Vnde Euseb. Ioseph. & alii passim regno & annis Amasiæ immediate subjiciunt & connectunt regnnm & annos Azariæ. *A Lapide.* Hnjus Oziæ anno quinto, cum solstitio æstivn, cœpit initium Olympiadum in Græcia: & ejusdem anno nnno per Phul Belochum superatus est Sardanapalus, & Monarchia Assyriis erepta. *Chronol.*

cem tribuum Ioas diem functus, Ioram filio locum fecerat: postque hunc Zacharias ejus filius regnavit. Horum nos regum, omniumque qui in parte decem tribuum Samariæ præfuerunt, annotanda esse tempora non putavimus: quia brevitati studentes, superflua omisimus, & ad cognitionem temporum, ejus potissimum partis annos credimus persequendos, quæ in captivitatem posterius abducta, prolixius tempus in regno habuit. Igitur Ozias regnum Iudæ adeptus, præcipuam curam Domini cognoscendi habuit, Zacharia propheta plurimum usus. Esaias etiam sub hoc primum prophetasse traditur, quo merito prosperis eventibus adversus finitimos bella gessit. Arabas etiam devicit. Iam-

Nam in parte decem tribuum Ioas diem functus.] Hoc significavit supra cum dixit: *Ioram enim Rex decem tribuum octavo anno imperii Amasiæ traditur regnare cœpisse.* Sigon.

Ioram filio locum fecerat.] Ieroboam sub quo Amos prophetavit. Amos I, I. Supra, *Ioram enim rex* 10. *tribuum unum & quadraginta annos imperium tenuisse traditur.* Quod firmatur autoritate Scripturæ. Vide IV Reg. XIV, 23. In Eusebio tamen, *Hebræorum Israël* XII. *Ieroboam ann.* XLII. Nec aliter est in exemplari Græco. *Drusius.* Iosephus: Πεντηκοστῷ δὲ καὶ πέμπτῳ ἔτει τῆς Ἀμασίου βασιλείας ἐβασίλευσε τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἰωάσου υἱὸς Ἱεροβόαμος ἐν Σαμαρείᾳ ἔτη τεσσαράκοντα.

Zacharias ejus filius.] II Reg. XIV, 29. Ioseph. IX, II.

Horum nos Regum.] Duplex Sulpicium ratio impulit omittendi Chronologiam Regum Israëlis. Tum vitandæ prolixitatis: tum quia series Regum Iudæ longius producitur. *Sigon.*

Præcipuam curam Domini cognoscendi habuit.] Ἀγαθός τε ἦν καὶ δίκαιος τὴν φύσιν, καὶ μεγαλόφρων, καὶ περὶ τὴν πρόνοιαν τῶν πραγμάτων φιλοπονώτατος. *Ioseph.* Clarum fuit pietatis exēplum. Sic in libris Regum: *Fecit quod placitum erat Domino, juxta omnia quæ fecit Amazia pater ejus.* Sigon.

Zacharia Propheta.] Secutus est eos qui II Paralip. XXVI, 5. legunt *intelligens in visionibus Dei.* Nam diversa lectio alium sensum continet. Vide Observation. lib. XIV. cap. 20. & cap. 22. *Drusius.*

Esaias etiam sub hoc primum prophetasse dicitur.] Esai. I, I. Hic præter cæteros adeo aperte de Christo vaticinatus est, ut Euangelista potius, quam propheta, censendus sit. *Hieronym.*

Prosperis eventibus adversus finitimos bella gessit.] Suscepta expeditione in Palæstinos, prælio victor, urbes eorum vi cepit, Gittam & Iamniam, & earum mœnia vi diruit. *Ioseph.*

Arabas etiam devicit.] Qui Homero ἐρεμβοί. Nam certo certius est, qui Homero vocantur ἐρεμβοὶ, esse ipsissimos eos, quos posterior Græcorum ætas Ἄραβας vocavit. Rufus vetus poëta a-

Iamque Ægyptum terrore nominis sui concusserat, elatusque secundis rebus, illicita præsumens, incensum Deo obtulit: quod solis facere sacerdotibus fas erat. Itaque cum per Azariam sacerdotem increpitus, eo loco decedere cogeretur, atque in iram exarsisset, lepra opple-

ta apud Galenum, Ladanum ἐν γαίᾳ ἐρεμβῶν nasci tradit, qui sunt Arabes. Celebre quippe est Ladanum Arabicum. *Salmasius.* Idem Strabo in I. habet, qui & Possidonium in hac fuisse sententia tradit extremo libro XVI. Dionysio quoque ἐν περιηγήσ. pars sunt Arabiæ. Sed si sic Arabes dicti, tanquam *Occidentales*, à quibus nomen hoc acceperunt? Num à Persis? Sed lingua horum alia. An à Syris vel Babyloniis? At hi sunt circa meridiem. Num ab Ægyptiis? Atqui istis sunt ab ortu. Quare potius censeo, primo Arabas dictos qui Arabiæ desertum incolunt: hinc nomen etiam aliis tributum. Quanquam non absurde dixeris, sic vocari Arabiam, quasi colluviem hominum. Quippe etiam ערב, *mistio*, *mixtura*. Vossius. Illi autem Arabes quos Vzias devicit, in Gurbaal habitabant. *Iosephus*: Μετὰ δὲ ταύτην τὴν στρατείαν, ἐπῆλθε τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ γειτνιῶσιν Ἄραψι, καὶ πόλιν κτίσας ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καθίστησιν αὐτῇ φρουράν.

Aegyptum terrore nominis sui concusserat.] Sic Florus: *urbem terror regius afflavit.* Iosephus: Ἐπεὶ δὲ τοὺς Ἀμμανίτας καταστρεψάμενος, καὶ φόρους αὐτοῖς ὁρίζας τελεῖν, καὶ πάντα μέχρι τῶν Αἰγυπτιακῶν ὅρων χειρωσάμενος. In sacris: *Et divulgatum est nomen ejus usque ad introitum Aegypti, propter crebras victorias.* Sed Rex ad ornandam urbem curas suas contulit, mœniis instauratis, quibus turres, altitudine centum quinquaginta cubitorum, addidit. Vide plura apud Iosephum.

Elatusque secundis rebus.] Διεφθάρη τὴν διάνοιαν ὑπὸ τοῦ τύφου, καὶ χαυνωθεὶς θνητῇ περιουσίᾳ. *Ioseph.*

Incensum Deo obtulit.] Offerre voluit. Nam quo minus offerret impeditus fuit à sacerdotibus. Sic alibi, *pugnavit*, exponitur pugnare cogitavit. Nam verba quandoque conatum duntaxat designant. *Drusius.* Cum venisset solennis festi celebritas, sumto sacerdotali habitu, ingressus templum, ad aureum altare Deo suffitum facturus, astitit. *Ioseph.*

Quod solis facere sacerdotibus fas erat.] Nam ipsi, ne intrare quidem basilicam templi, in qua erat altare suffitus, licuit. Num. cap. III. & XVIII, 1, 2, 5, 7.

Per Azariam sacerdotem.] Comitatum aliis LXXX. sacerdotibus. Azariam autem eundem faciunt recentiorum aliqui cum Iothamo Ioëlis filio in serie Iosephi, & Chronici Hebræorum. *Seldenus.*

Increpitus.] His verbis: *Non est tui officii, Ozia, ut adoleas incensum Domino, sed Sacerdotum, hoc est, filiorum Aaron, qui consecrati sunt ad hoc ministerium: egredere de sanctuario, ne contemseris: quia non reputabitur hoc tibi in gloriam à Domino Deo.* II Paral. XXVI. 18.

Atque in iram exarsisset.] Ὀργισθεὶς, ἠπείλησεν αὐτοῖς θάνατον, εἰ μὴ τὴν ἡσυχίαν ἄξουσι. *Ioseph.*

Lepra oppletus.] Quæ maledicentiæ & superbiæ pœna. Addit Iosephus: *Et ecce, terra vehementer concutitur, fissoque superne templo, radius Solis os regis ferit, quod è vestigio lepra contactum est. Accessit & aliud prodigium, quod ante urbem in lo-*

pletus decessit. Quo morbo affectus, vita functus est, quum regnasset annos duos & quinquaginta. Regnum inde Ioathæ filio datum: isque admodum sanctus fuisse traditur, prospereque imperium administravit: gentem Ammonitarum bello victam, stipendium præstare coëgit. Regnavit autem annis XVI. *Eidemque Achaz filius successit. Celebris circa hæc tempora Ninivitarum*

in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad occidentem vergentis revulsum, per quatuor stadia volutum, objectu demum Orientalis montis constitit, obstructa via publica, & oppressis ruina hortis regiis. Addunt Hieronymus, Cyrill. Origen. & Chrysostomus ob peccatum hoc Oziæ, cui nonnulli primores consenserint, Prophetiæ spiritu usque ad obitum Regis, Iudæos privatos. Fuit autem lepra oppletus, non anno regni sui XXVII. ut Seder Olam vult, sed vel anno XLIX, ut Salianus, vel LII. ut Hieronymus vult.

Decessit.] Non è vita, sed è templo. Quia sequitur: *quo morbo affectus, vita functus est.* Sigon.

Quo morbo affectus, vita functus est.] Καὶ χρόνον μέν τινα διῆγεν ἔξω τῆς πόλεως, ἰδιώτην ἀποζῶν βίον, τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Ἰωαθάμου τὴν ἀρχὴν παραλαβόντος. ἔπειτα ὑπὸ λύπης καὶ ἀθυμίας ἀπέθανεν ἔτη μὲν βιώσας ὀκτὼ καὶ ἑξήκοντα, τούτων δὲ βασιλεύσας πεντήκοντα δύο. *Ioseph.*

Ioatha filio.] II Reg. XV. II Chron. XXVII. Ioseph. IX. II. Fuit initio vicarius Regis, per tres quatuorve annos. Deinde mortuo ex asse successit.

Admodum sanctus fuisse traditur.] Οὗτος ὁ βασιλεὺς οὐδὲ μιᾶς ἀρετῆς ἀπελείπετο· ἀλλ᾽ εὐσεβὴς μὲν τὰ πρὸς τὸν θεόν, δίκαιος δὲ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ὑπῆρχεν, ἐπιμελητὴς δὲ τῆς κατὰ τὴν πόλιν. *Ioseph.*

Gentem Ammonitarum bello victam.] בני עמון. II Paral. XXVII, 5. At Iosephus cum authore nostro Ammonitas vocat: στρατευσάμενος δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς Ἀμμανίτας καὶ κρατήσας αὐτῶν ἐν τῇ μάχῃ.

Stipendium præstare coëgit.] Ἑκατὸν τάλαντα, καὶ σίτου κόρους μυρίους, τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ κριθῆς. *Ioseph.*

Regnavit autem annis XVI.] Vixit annos XLI. Ante ejus obitum Retzin Syriæ Rex, & Pekah Rex Israëlis, Iudæam invaserunt. Anno XI. ejus Romulus urbis Romæ fundamenta jecit XXI. Aprilis, ipsis Palilibus. Sed quoniam controvertunt Chronologi de aliquibus annis, videatur Calvis. Petitus, Petavius, Torniellus, Salianus, & alii.

Achaz filius successit.] II Reg. XV. 38. II Par. XXVII, 9. Esa. VII, 1. Matth. I, 9. Ἀσεβέστατος εἰς τὸν θεὸν γενόμενος, καὶ τοὺς πατρίους παραβὰς νόμους, τοὺς Ἰσραηλιτῶν βασιλέας ἐμιμήσατο, βωμοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀναστήσας, καὶ θύων ἐπ᾽ αὐτῶν τοῖς εἰδώλοις, οἷς καὶ ἴδιον ὡλοκαύτωσε παῖδα κατὰ τὰ Χαναναίων ἔθη. *Ioseph.*

Circa hæc tempora.] Quartus liber Regum ostendit Ionam sub Ieroboam Ioas filio vixisse, IV Reg. XIV, 25. Atque ita exposuit quoque Iosephus, & post eum S. Hieronymus. A quibus non dissidet Funccius, qui missum fuisse scribit Ionam ad Ninivitas circa tempora Vziæ sive Oziæ. Nam Ozias & Ieroboam filius Ioas, qui secundus & ju-

rum fides traditur. Id oppidum olim ab Assur, Seon filio conditum, caput regni Assyriorum fuit: frequens tum incolentium multitudine, alens virorum millia C. *&* XX. *atque, ut in magno populo, abundans vitiis.*

& junior dicitur, una regnaverunt. Vide Iosephum IX, II.

Ninivitarum.] Vrbs vocatur in sacris נינוה, & sic quoque Ammiano Marcellino & aliis. Plerique Græcorum Νῖνον vocant, ut *Strabo* XVI. *Plinius* VI. 13. *Lucan.* III. *Ptolemæus* in Assyria, & alii. Strabonis verba sunt: Ὁ μὲν Νῖνος τὴν Νῖνον ἐν τῇ Ἀτυρίᾳ κτίσας, πολὺ δὲ μείζων ἦν τῆς Βαβυλῶνος. Ingens igitur. Audi Diodorum: *Ninus ad Euphratem urbem præclare munitam figura altrinsecus oblonga posuit. Nam latus utrimque longius ad* CL. *stadia excurrit; reliqua duo minora* XC. *obtinent. Ambitus igitur totus stadiis* CCCXXC. *constat. Murus ad centum pedum altitudinem exurgebat, & ad trium latitudinem curruum, junctim agitandorum, porrectus erat. Turres in eo* CIↃ IↃ. *ducentos pedes altæ. Assyriis habitandam urbem dedit, ex aliis tamen nationibus, qui vellent, aggregati. His magnum agri vicini tractum assignavit.* Hæc urbs à Cyaxare & Nebucadnezare aliquandiu post excisa, nunquam refloruit. Quanquam urbs iterum ejus nominis, & ea adhuc Ammiani ævo, ingens. Sic enim ille: *Ninive Adiabenæ ingenti civitate transmissa.* Lib. XVII. De cujus vero situ accuratissime Fullerus III Miscell. VI. Non enim ad Tigrim, sed ad Lycum amnem sita fuit. Hodie adeo ex hominum memoria evanuit, ut ne situs quidem ejus notus sit. Geographus Nubiensis tradit Mosul ad Occidentalem Tigridis ripam, è regione vetustissimæ Vrbis Lino, quæ in Orientali jacet, sitam. Vocat لينو, quæ indubie Ninos urbs. Chaldæi enim & Arabes sæpe La pro Na ponunt, & contra. Qui vero Νῖνον, quæ & Νινευὶ volunt eandem cum Mausel esse, falluntur. Non solum quia in adversis ripis: sed & quia gradu ferme integro Ninus Ptolemæi septentrionalior, quam Μουσοὺλ Chrysococcæ. *Salmas.*

Ab Assur.] Gen. IV. Vbi tamen magna disceptatio, אשור regionis, an hominis nomen. Vide Drusium. Maxime probabilis sententia, Assurem Chami filium, qui totius Assyriæ conditor, etiam regiæ urbis Ninives conditorem. Nec Moses repugnat. Non enim dicit יצא לאשור, vel אשורה, quod fieri debuisset, si de Nimrodo sermo. Is igitur, dejecto Nimrodo, Monarchiam ad Assyrios transtulit. Assur autem hic est quem Chronicon Alexandrinum Θούρραν vocat. Verba sunt: Μετὰ δὲ Νῖνον ἐβασίλευσεν Ἀσσυρίων Θούρρας. Vide & Suidam in θούρρας. Hic est ipsissimus Assur, qui Dialecto gentica Athur: unde Ἀθυρία quæ eadem cum Ἀσσυρία. Hinc abjecto capite Thur, & θούρρας. *Horn.*

Seon filio.] Nihil etiam dubitans lego *Sem filio.* Nam Assur filius Sem Gen. X. 22. Hic Niniven primus condidit, Gen. X. II. Eucherius: *Assur Assyrii, ab Assur filio Sem. Hi urbem Ninum ex nomine Nini regis condiderunt, quæ nunc Ninive vocatur.* Drus. Alii legunt, *Semiramidis filio.*

Frequens tum incolentium multitudine.] Fuit enim urbs גדולה לאלהים, admirandæ magnitudinis, in circuitum patens itinere tridui, Babylone multo major. Quod ex priscis Fullerus ostendit III Miscell. VI.

Virorum millia C *&* XX.] Imo hominum qui non poterant discernere inter

tiis. Queis Deus motus, Ionam prophetam ex Iudæa ire præcepit, ac denunciare urbi excidium, ſicut olim Sodoma & Gomorrha divinis ignibus conflagraſſent. Verum propheta prædicationis iſtius miniſterium detrectans, non contumacia, ſed præſcientia, qua videbat Dominum pœnitentia populi placandum, navim, quæ longe diverſa regione Tharſos petebat, conſcendit. Sed ubi in altum proceſſum, nautæ ſævitia maris compulſi, quiſnam eſſet mali cauſa, ſorte exploravere. Cum ſuper Ionam ſors decidiſſet, tanquam piaculum tempeſtatis, in profundum projectus eſt: exceptuſque à ceto, mari-

inter dexteram & ſiniſtram, hoc eſt, puerorum. Si verum hoc, ut eſt veriſſimum, quantus, putes, erat numerus aliorum, qui diſcernere poterant inter utramque manum. *Druſ.*

Sicut olim Sodoma & Gomorrha.] Hoc de ſuo adjecit & ex ingenio promſit: aut ex commentario aliquo ſumſit. Sane in ſcholiis Camii Ebræi, *evertetur quemadmodum everſa fuerunt Sodoma & Gomorrha. Nam opera eorum ſimilia operibus Sodomitarum.* Druſ.

Qua videbat.] Alibi eſt, *quia.* Vide Ion. IV, 2.

Navim.] Ioppenſem. Ioppe autem eſt יפו, urbs Palæſtinæ antiquiſſima, & ante diluvium condita. Strabo: *Locus ſatis editus eſt, ita quidem, ut inde tradant Hieroſolymam conſpici Iudæorum metropolim: quin & Iudæi portu hoc utuntur, uſque ad mare digreſſi.*

Longe diverſa regione Tharſos petebat.] Πλοῖον εὑρὼν ἐμβὰς, εἰς Ταρσὸν ἔπλει τῆς Κιλικίας. Sed vide an legendum ſit Tharſis. Nam ſic eſt Ion. 1. in editione Græca, καὶ ἀνέστη Ἰωνᾶς τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσίς. Adhibe Lectiones meas. *Druſ.* Auguſtinus Tharſeis Ciliciam, Tharſum metropolin tradit. Idem Carthaginem potius innui putat in Pſalm. XLVII. Ammianus XIV. *Ciliciam Tarſus nobilitat, urbs perſpicabilis. Hanc condidiſſe Perſeus memoratur; vel certe ex Aethiopia profectus Sandan quidam nomine, vir opulentus & nobilis.* Vbi per *Sandan*, Sardanapalum intelligi, tum ex nominis affinitate patet: tum quia veteres tradunt eum vna die Tarſum & Anchialum condidiſſe. Ex Æthiopia profectus dicitur, quia Chus vicina Aſſyriæ & Babyloniæ. *Horn.*

Exceptuſque à ceto.] A magno aliquo piſce, quem lamiam fuiſſe nonnulli putant. Nam balena, quod fauces anguſtiores habeat, hominem integrum vorare nequit. *Druſ.* Imprimis ore vaſto terribilis eſt λάμνης, quæ *Lamia* Latinis. Tanto enim oris eſt rictu, ut totum deglutiat hominem. Sane Nicæenſes teſtati ſunt Petro Gillio, ſe lamiam cœpiſſe ad quatuor librarum millia accedentem, inque ejus ventre reperiſſe hominem ſolidum. Item Maſſilienſes ei retulerunt, inveniſſe ſe in ea hominem loricatum. Vt lamia poſſit videri id ceti genus, in cujus ventre divinitus conſervatus Ionas Propheta fuit. Pene extra omnem controverſiam ponimus, fabulam de Hercule, in balenæ ventre commorante, fuiſſe confictam ex Prophetica Ionæ noſtri Hiſtoria. Nam & tridui meminerunt, & ob id à Lyco-

 phrone

marino monstro, ac devoratus, post triduum fere Ninivitarum littoribus ejectus, jussa prædicat, urbem scilicet ob peccata populi triduo perituram. Igitur non dissimulanter, ut olim Sodomis, audita est vox Prophetæ: ac statim, jussu regis, exemploque, populus universus, quin & recens nati, cibo potuque abstinere ju-

phrone in Cassandra Hercules τριέσπερος vocatur, διὰ τὸ ἀφόπτον καὶ σκοτεινὴν εἶναι τὴν γαστέρα τοῦ θηρίου. Isacius Tzetzes in Lycophr. Plenius B. Cyrillus in Ionam, & Theophylactus. Qui dicunt, *Herculem deglutitum quidem à ceto, redditum tamen, ab insito ceti calore capite solum depilato.* Vossius. Atque existimarim fabulam Andromedes ab eadem origine derivatam. Quis enim dubitet, Ioppensibus innotuisse, Ionam è mari, &, ut narrabat, ex ceti ventre, in lucem reversum. Ac quia ipsorum navi vectus, placandis numinibus suis, virginem ibi alligatam, & balænis objectam. Vide Solinum XXXIX. Plinium V. XIII. & XXXI. *Horn.*

Post triduum fere.] Redundat *fere.* Nam Ion. II, I. *fuit Ionas in visceribus piscis tres dies & tres noctes.* Drus.

Ninivitarum littoribus ejectus.] Historia narrat illum in aridam ejectum, nulla mentione facta littorum in quæ ejectus fuerit. *Drusius.* Non minus ridiculum se Geographis Sulpicius præbet, atque Diotymus Strombychi filius, qui è Cilicia, per Cydnum in Choaspen fluvium, qui Susas præterfluit, se navigasse scripsit. *Strabo I.* Τὸν δὲ λόγον, ὑπὸ τοῦ κήτους καταποθέντα τρεῖς ἡμέρας καὶ τοσαύτας νύκτας, εἰς τὸν εὔξεινον ἐκβρασθῆναι πόντον, ζῶντα, καὶ μηδὲν τοῦ σώματος λελωβημένον. *Iosephus.* Sed longius ab Assyria distat Euxinus Pontus. Quid obstat quo minus eum ad eadem, unde digressus, Syriæ littora, ejectum statuamus, vel Ciliciæ, unde recta in Assyriam & brevis via? *Horn.*

Triduo perituram.] Expressit lectionem Græcam ἔτι τρεῖς, quam corruptam esse indicat Theodoretus, legendumque τεσσαράκοντα, *adhuc quadraginta dies:* cui assentior. Licet eam excusare conetur Augustinus de Civitate Dei lib. XVIII. cap. 44. Prosper Aquitanus:

Sic Ninive, monitis Ionæ, sub tempore cladis,
Credidit, & tribus in luctu jejuna diebus,
Promeruit morum excidio consistere regno.

Drusius. Iosephus præter necessitatem, & velut diffisus veritati historiæ, concionem Ionæ pervertit. Verba ejus sunt: Σταθεὶς ἐπήκοον ἐκήρυσσεν, ὡς μετ᾽ ὀλίγον πάλιν ἀποβαλοῦσι τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀσίας. καὶ τοῦτο δηλώσας ὑπέστρεψε. Atqui nihil hujus Propheta dixit, & destructa etiam urbe regia, regnum nihilominus salvum esse poterat. *Horn.*

Non dissimulanter, ut olim Sodomis.] Innuit, auditam cum fructu Ionæ concionem, apud Ninivitas. Contra quam Sodomis accidit, qui risu & contemtu, prænuncios cladis suæ excepérunt. *Horn.*

Iussu Regis.] Ionæ III. Quis ille? Sardanapali antecessor, ut quidam volunt. Sed tempora maxime suadent, fuisse ipsum Sardanapalum. *Calvisius.*

Cibo potuque.] Tria sunt quæ in luctu & dolore magno, aut in peccati pœnitentia, antiquitus fecere Hebræi, atque Hebræorum exemplo cæteri, qui aliquam Dei notionem habuerunt. Vestimenta sua sciderunt, atque iis abjectis, saccum induerunt, jejunio se macerarunt, & capita sua cinere & pulvere consper-

jubentur: jumenta itidem, & diversi generis animalia, compulsa fame ac siti, lamentantium speciem, cum hominibus præbebant. Ita imminens malum aversum. Ionæ apud Deum conquerenti, quod fides dictis non affuisset, responsum: pœnitentibus veniam negari non posse. At in Samaria, Zachariam regem admodum impium, quem superius regnasse memoravimus, Sella quidam interemit, regnumque occupavit: idemque Manæ insidiis, exemplo facti sui, periit. Mane ereptum Sellæ imperium tenuit, filioque Pache reliquit.

consperserunt, ut Gen. XXXVIII. Levit. XXI. Num. XIV. I Reg. I. II Paral. XX. *Sigonius.*

Imminens malum aversum.] Ad tempus. Nam eversio Ninives sub alio Rege accidit. *Idem.*

Ionæ apud Deum conquerenti.] Ionæ IV.

Sella quidam.] II Reg. XV. Sellum filius Iabes, qui in Græcis Bibliis σελλοὺμ vocatur, IV Reg. XV, 10. Hic regnavit in Samaria μῆνα ἡμερῶν, hoc est, interprete Hieronymo, *mensem unum.* Cæterum in Eusebio est *dies tres.* Drus. Zacharias autem regni sui mense sexto periit II Reg. XV, 8.

Manæ insidiis.] Legendum videtur pro *Manæ* insidiis, *Manehem.* Extremæ syllabæ locum errori dederunt. *Sigon.* Alibi, Manes. Manem, Manes; ut Ioseph, Ioses, & est contractum ex Manahem. Aut Mane, ut Iose, in quo abjecta ultima ex Ioseph. Manem, Mane, ut Ioseph, Iose. Sic Goliath, Golia, Mariam, Maria. Paulo ante, *Manæ insidiis*, qui est obliquus à Mane, nisi legendum, Mane insidiis. Porro in contractione Manem pro Manahem nullum est mendum, ut quidam censent. Nam similis contractio in Manaim pro Mahanaim, id est, castra. *Drus.*

Exemplo facti sui periit.] Quod evenit olim. Zamori ut regnum Elæ per vim ereptum, septem tantum dies tenuerit, idem quoque Sellæ contigit, qui uno mense regnavit. *Sigon.* Nam Manahem nomine Regis sui Zachariæ Thirzam obsidens, audita cæde ejus, S[?]lumum quoque sustulit, & imperium rapuit. *Ioseph.*

Imperium tenuit.] II Reg. XV, 22. Vir immani crudelitate, qui ne prægnantibus quidem fœminis pepercit. Quod ante eum & Hazaël fecit, Rex Syriæ; & post exercita hæc crudelitas tum alibi, tum in vesperis Siculis. Tales Manahemi, infelicissimo seculo nostro, Germaniam omni immanitatis genere exhauriunt. *Horn.*

Filioque Pache reliquit.] Cum regnasset annos X. usque ad L. annum Azariæ. Hic primus Assyriis viam in Israëlitidem ostendit, vocato contra Thirsenses Phul Belocho. Qui videtur Beleses Diodori esse, socius Arbacis in bello contra Sardanapalum gesto. Eo ad vivicomburium adacto, in quo urbs Ninive in cineres subsedit, solus quidem Arbaces in Monarchia successit, Beleses tamen præfecturam Babyloniæ & Assyriæ obtinuit, ac paulo post titulum regium, vel sponte Arbacis, vel per rebellionem, sumsisse videtur. Vide Petavium IX. de Doct. Temporum 35. & X, 3. Paches Paccia est IV Reg. XV. 25. Pacca in Chronico Eusebii. *Drus.*

quit. Eundem vero Pache quidam ejusdem nominis interemit, regnumque occupavit. Mox ab Osee peremptus, eodem scelere quo assumpserat, imperium amisit. Hic ultra omnes reges superiores impius, pœnam sibi, perpetuamque genti captivitatem, à Deo meruit. Namque ei Salmanasser rex Assyriorum intulit bellum,

Ὃς τῇ τοῦ πατρὸς κατακολουθήσας ὠμότητι, δυσὶν ἔτεσι μόνοις ἦρξεν. *Ioseph.*

Pache quidam ejusdem nominis.] Hic in fonte Phacee dicitur, nomine quidem affini & cognato, sed tamen alio diversoque. Græci quoque in his nominibus variant. Nam Phaceia in eorum libris vocatur φακεσίας, alter autem Φακεὲ υἱὸς ῥομελίου. Sic edit. Roman. quam nunc solam consului. Hic Phacee regnavit ann. XX. Sub hoc Theglath Phalassar rex Assyrius magnam partem populi transtulit in Assyriam. IV Reg. 15, 29. *Drus.*

Interemit.] Δολοφονηθεὶς ἐν συμποσίῳ μετὰ φίλων ἀπέθανε, Φακείου τινός, ὃς ἦν χιλίαρχος ἐπιβουλεύσαντος αὐτῷ. *Ioseph.*

Regnumque occupavit.] Et cum Retzin Rege Syriæ Hierosolymis obsessis, Iudæorum CXX. occidit in prælio, CC. millia abduxit. Achaz Rex Iudæ, post hanc cladem, evocato Tiglat Pillessere Assyriorum Rege, Damascum capit; qui Syros, & ex Israële quinque tribus, Rubenitas, Gaditas, dimidium tribuum Manasse, Zabulonitas, & Nephtalitas, in captivitatem abduxit. IV Reg. XVI. Ioseph. IX, 13. Et sub eodem Tiglat Pillessere, Babyloniis ab Assyriorum dominatu deficientibus, Nabonassar novum regnum Babylonicum erexit. De quo vide Scaligerum V. De Emendatione Temporum, & alios Chronologos.

Ab Osee peremtus.] Vocatur Hosee filius Ela Ἀρχαιολογίας ἐνάτης. Nam alius erat filius Beeri, cujus Prophetia etiamnum extat. *Drus.* Ἀπέθανε δὲ ὑπὸ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς Φακέας, ἐπιβουλεύσαντος αὐτῷ φίλου τινὸς Ὠσηοῦ. *Iosephus.*

Hic ultra omnes Reges superiores impius.] Aliud colligas ex IV Reg. XVII, 2. *Drusius.* Πονηρός τε ἦν, καὶ τῶν πρὸς θεὸν ὀλίγωρος. *Iosephus.* Fuit autem post mortem Phacee, interregnum annorum VIII. Nam regnum Oseæ vel interruptum fuit annis Syrorum, vel æmulum familiæ Phacee. *Abul.* Certe verum non est quod Sulpicius dicit: *ultra omnes hunc fuisse impium.* Quia etiamsi Osee ipse coleret vitulos aureos, tamen permisit suis, qui vellent, ire in Ierusalem, ibique adorare Deum Iudæorum in templo, quod cæteri Reges Israëlis, dispositis custodibus, non permiserunt. Hinc Oseæ permissu, Israëlitæ ab Ezechia invitati, Ierosolymam ad celebrandum Pascha venerunt. II Par. XXX, 11, 18. *Seder Olam.*

Salmanasser.] Hunc Eusebius perperam cum Sennachcribo confundit. Sane in Historia Ebraica Tobiæ Salmanassar, quem Græca Enemessarum appellat, pater est Sennacheribi, qui filio imperium reliquit. Sub hoc Tobias in captivitatem ductus fuit. *Drus.* Hujus nomen in Tyriorum extitisse Annalibus, docet Iosephus IX, 14. Verba ejus sunt: *Assyriorum Rex cum armis totam Syriam & Phœnicen peragravit, & nomen ejus in Tyriorum Annalibus scriptum invenitur. Bellavit enim contra Tyrum, regnante ibidem Elulæo, attestante etiam Menan-*

lum, victumque tributarium sibi effecit. Sed cum occultis consiliis rebellionem pararet, regemque Æthiopum, qui tum Ægyptum obtinebat, in auxilium accerseret, idque Salmanasser comperisset; perpetuis eum vinculis in carcerem conjecit, urbemque excidit, populum

Menandro in suis Chronicis Regum Assyriorum nomina alia sunt simplicia, ut Phul, Asar, Teglat: alia composita, ut Teglat Phalasar, ex tribus, Teglar, Phul, Asar. Salmanassar ex Salmain & Asar. Asarhaddon, ex Asar & Haddon. Nabuchodonosor ex Nabo qui erat Deus Babyloniorum, Chad & Netzer. *Selden.* Cedrenus Salmanassarem falso vocat Nabopalassarem. Quæ nomina, & tempus utriusque, nimis differunt. Vide Calvisium in Isagoge.

Rex Assyriorum.] Idem regem Chaldæorum eundem appellat: quam recte, viderint qui harum rerum intelligentiam habent. *Drus.* Imo non recte. Quia tum tēporis aliud regnum Chaldææ, aliud Assyriæ. Tempore Salmanassaris regnabat in Babylonia Mardokempad sive Merodach, quartus à Nabopalassare. Ac imprimis hic regnum Babylonium ab Assyriorum jugo, quod sub obscuris illis regibus, Nassio, Chinzere, Poro, ac Dulilæo, recepisse videntur, liberavit. Esa. xxxix. II Reg. xx, 12. *Horn.* Cæterum hos Assyriorum Reges Persæ Reges Aderbigian ab ignis cultu vocant. آذر enim vel آزر ignis est. *Golius.*

Victumque tributarium sibi effecit.] Qui status per quinque vel sex annos duravit. Incepit autem anno primo Oseæ. *Horn.*

Occultis consiliis rebellionem pararet.] Iosephus IX, 14. IV Reg. XVII.

Regemque Aethiopum, qui tum Aegyptum obtinebat.] Quærendum unde hoc habeat. Nam IV Reg. XVII, 4. vocatur rex Ægypti. Nomen ei in codicibus Ebræis סוא, So, quod Orientales Iudæi legunt סיא, Si. Quanquam in Hieronymo Sua: & in editione Romana, Σηγὼρ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Iosephus habet, *Soam Aegyptiorum Regem.* Chrysostomus Hom. XXX. in Iohannem: *Huic* (Salmanassari) *Osee primum paruit: inde defectione facta Aethiopibus confederatus est. Quod cum Assyrius intelligeret, gentem illam obsessam cepit, neque amplius illic habitare permisit.* Ecce nihil diffidet à nostro Sulpicio. Mirum unde hauserint. Porro Ægyptum tunc obtinebat (Eusebius mihi auctor) Bocchoris, cujus annus XXXIII. aut XXXIV. incidit in nonum Hoseæ. Regnavit autem ann. XLIV. quem Scalon Æthiops devicit, ejusque regnum occupavit. Hæc indigent diligentiore inquisitione. *Drus.* Origo hujus opinionis, ex Historia Ezechiæ fluxit, ubi mentio fit Tirhakæ Æthiopum Regis, qui tum quoque Ægypto potitus. Nec erravit Sulpicius, nisi errantem Manethonem secutus sit. Nam is tradit, Sabaconem Æthiopiæ Regem, victo Bocchore, Ægyptum cum Æthiopia junxisse. A quo Dynastia Æthiopum, qui in Ægypto regnarunt, fluit. Sabaconi successere Sevech, qui & Sebich sive Sethon deinde Tarach sive Tirhaka. Sebich sive Sethon est ille So, ad quem Hosea misit. Fuerunt autem Ægyptii Reges Assyriorum æmuli & hostes fere. *Horn.*

Perpetuis eum vinculis in carcerem conjecit.] Anno VII. Hoseæ obsedit Salmanassar Samariam, & triennio post eam cepit. Hic finis fuit regni Israëlis, cum stetisset annos CCLVI, *Chronolog.*

Urbemque excidit.] Nempe Samariam. Melius erat dictu, *cepit.* Neque enim Scriptura excisam memorat, & recte,

lum universum in regnum suum abduxit, Assyriis in hostili solo ad custodiam positis. Exinde ea pars Samaria ap-

recte, cum tradita sit ad habitandum Assyriis. *Sigon.*

Populumque universum in regnum suum abduxit.] Πάντα τὸν λαὸν μετῴκισεν εἰς τὴν Μηδίαν καὶ Περσίδα. *Ioseph.* In Assyriam, IV Reg. XVII, 6. in Halach & Chabor, flumine Gozan & urbibus Mediæ, ibid. Chalach de opinione quorundam sunt Colchi, & Chabor Iberi. *Drusius.* חלח est Calacina pars Assyriæ, Adiabenen tangens apud Ptolemæum, Habor חבור, est Chabora apud Euphratem, eidem Ptolemæo. Alii vero per חלח Colchos, per חבור Iberos intelligunt: & qui eo deducti sunt, putant eos esse quos Colchos è Syris ortos & circumcisos fuisse narrat Herodotus, Ponticos illos in Actis & Petri epistola memoratos. Certe Ponti oram post hæc tempora sub regibus Chaldæis fuisse discimus ex Abydeni loco de Nabuchodonosoro. Fluvius Gozan est, unde Gauzanitis regio, apud Ptolemæum in Mesopotamiæ descriptione. *Grotius.* Quia autem Salmanassar captivos in urbibus Mediæ locavit, patet, tum vel totam Mediam, vel partem ejus aliquam, Assyriis paruisse. *Horn.* Quemadmodum mos regibus ferme est, gentes pro libidine huc illuc transferre, pecudum in morem, quas pastores nunc in hibernos, nunc in æstivos saltus trajiciunt. Ita enim ingenia populorum emolliuntur, mutanturque; & qui in suo solo quidlibet audent, placidi quietique in alieno sunt. Nunquam deinde Israëlitis in patriam remeare, aut deletam perditamque instaurare rempublicam contigit. Usque adeo enim sese nefario impietatis crimine obstrinxerant, uti placare numinis iram longa dies, revolutusque seculorum ordo nequiverit. *Cunæus.* Μετῴκησαν οὖν αἱ δέκα φυλαὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Ἰουδαίας μετὰ ἐτῶν ἀριθμὸν ἐνακοσίων

τεσσαράκοντα ἑπτά, ἀφ' οὗ χρόνου τὴν Αἴγυπτον ἐξελθόντες αὐτῶν οἱ πρόγονοι τὴνδε κατέσχον τὴν χώραν. ἀπὸ δὲ στρατηγοῦντος Ἰησοῦ ἐτῶν ὀκτακοσίων. ἀφ' οὗ δὲ ἀποστάντες ἀπὸ Ῥοβοάμου τὴν βασιλείαν Ἱεροβοάμῳ παρέδοσαν, ἔτη ἐπὶ διακόσια τεσσαράκοντα, μῆνες ἑπτά, ἡμέραι ἑπτά. *Ioseph.*

Assyriis in hostili solo ad custodiam positis.] Iosephus ait fuisse gentem Persicam ex eo tractu, qui ab amne Chutho denominatus est. Orig. Iud. lib. IX. cap. XIV. Forsan Assyrios appellat, quia subditi erant regi Assyriorum. Siquidem coloni erant ex Chutha & Babylonia: item ex Ava, Hemath & Sepharvaim, IV Reg. XVII. ℣. 24. *Drusius.* Incondita fuit illa colonorum multitudo, quam ex Chuthæorum, Babyloniensiumque, & Chamathæorum, ac Sepharvaïnitarum, Chavæorumque sedibus collectam, rex Assyriæ in Samariam transvexerat, postquam Israëlitæ omnes, qui secessionem à Iudæis fecerant, abducti in longa exilia, dispersique per Colchos, Parthos, atque Æthiopes sunt, nunquam ut ex illa tempestate in Palæstinam redierint. Quare jam Samaritani, qui in vacuam eorum regionem missi sunt, nihil nisi retrimenta hominum & mendicabula fuere, plane ut sunt illi apud Siculum vatem

—— οὔτε λόγῳ τινὸς ἄξιοι, οὔτ' ἀριθμητοὶ,
Δύστανοι, μεγαρῆες, ἀτιμοτάτῃ ἐνὶ μοίρᾳ.

Sane quanti pretii fuerint, monet nos vetus Iudæorum verbum, quod Rabbi Elias refert, למה היה דוד המלך רומה לכותי דמחזיר על הפתחים: *Cui rex David similis fuit? Chutæo ostiatim stipem petenti.* Cunæus. Cuthæi autem illi ex Susiana fuerunt. Quippe tractus ille, ut supra monitum à Cuscho dictus, qui Assyriis

appellata: quod lingua Assyriorum custodes Samaritas vocant. Ex quibus plerique divinas ceremonias receperunt, reliquis in errore gentilitatis perseverantibus.

Hoc

riis Cuth, sicut pro Assur Athur dicunt. Vnde Cusistan hodie. *Horn.*

Exinde ea pars Samaria appellata.] Non exinde, sed ab urbe ejus nominis; quæ à monte vocitata, ut & mons, à quodam Semer. Res est certa. Tamen Isidorus Orig. l. xv. *Samariam Sennacharib rex construxit vocavitque Samariam, id est, custodiam, quia quando Israël transtulit in Medos, ibi custodes constituit.* Drusius.

Quod lingua Assyriorum custodes Samaritas vocant.] Eusebius in Chronicis, *Sennacharib rex Chaldæorum ad custodiendam regionem Iudææ accolas misit Assyrios, qui æmulatores Iudææ legis facti Samaritæ nuncupati sunt: quod in Latina lingua exprimitur custodes.* Epiphanius contra Hæreses 1. *Interpretari posses Samaritas custodes, propterea quod custodum locum in terra obtinebant: aut quod custodes essent constituti secundum legem Mosi.* Eucherius: *Samaritæ custodes, eo quod à Babyloniis illic ad custodiam collocati essent Iudæorum.* Cæterum Samar verbum est Ebraicum, non Assyrium. Assyrii & Chaldæi pro eo Natar usurpant. Vnde in ea lingua custodes potius Nataritæ dicerentur. *Drus.*

Plerique divinas ceremonias receperunt, reliquis.] Hæc ita restitui possent ad veritatem historiæ, *qui divinas ceremonias receperunt, & simul in errore gentilitatis perseverarunt.* IV Reg. XVII. ỳ. 33. *Drus.* Cuthæi à leonibus devorari cœperunt. Cum autem didicissent id evenire quod in ea terra non cultui unius Dei operam darent, Rex Assyriorum remisit ad eos unum sacerdotem, qui eos jura regionis doceret. Ita unaquæque gens fabricavit Deum suum & nihilominus colebant Dominum. IV Reg. XVII. *Sigon.* Fuit igitur religio ipsorum mixta ex gentili & Iudaica. Errores ipsorum varios recensent Epiphanius & Philastrius. Solum Mosis Pentateuchum admittunt literis peculiaribus, quas Mosaicas esse volunt, scriptum, & in plurimis à Iudaico discrepantem. Vide Petitum 11 Ecl. Chron. 1 v. Tandē autem, sero quidem admodum, sed aliquandiu tamen ante Sanaballetæ tempora, penitus omnem idolorum cultum abdicavere, secutique religiones sunt, quas divinus Moses præscripserat. *Cunæus.*

In errore gentilitatis.] Multa in odium Samaritarum Iudæi confixerunt. Vt quod columbam coluerint, & ejus nomine circumcisi sint. Quod ignota idola in monte Garizim inventa coluerint. Et hoc est illud crimen, quod Iudæi duabus literis ıy notant, & tanquam cauterio Samaritanis imprimunt. *Heinsius.* Perperam profecto, si loquantur de publico Samaritanorum cultu, ex quo Manassen, Iaddi fratrem, habuere Pontificem Maximum. Sed fieri possit ut fuerit ex cultu aliquorum privato ac domestico, vel etiam ex publico Cuthæorum, antequam legem didicissent Mosaicam. Saltē id credibilius, quam quod Iudæi quidam, ut ex Gedaliæ catena Cabalistica constat, crediderunt, fuisse illud simulachrum quod Iacob ex Assyria veniens, post urbem Sichem, sub terebintho defodit, ut Gen. XXXV. legere est. *Vossius.* Negasse eos animæ ἀθανασίαν, & ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, Epiphanius & Philastrius authores sunt. Sed & hæc odio conficta. Vt & illud, quod Benjamin Tudelensis tradit, tribus his caruisse literis ה ח ע. Vide *Scalig.* in Trihæresio, cap. XVI. Seldenum de DIs Syris. Illud verum est quod Iosephus observat: ὅταν μὲν εὖ πράττοντας βλέπωσι τοὺς Ἰουδαίους συγγενεῖς ἀποκαλοῦσιν, ὡς ἐξ Ἰωσήπου φύντες, ὅταν δὲ πταίοντας ἴδωσιν, οὐδὲν μηδὲν αὐτοῖς προσήκειν λέγουσιν.

Hoc

Hoc bello Tobias in captivitatem ductus est. At in parte duarum tribuum, rex Achas, ob impietatem invisus Deo, cum finitimorum bellis sæpe premeretur, deos gentium colere decrevit, nimirum quia eorum illæ auxilio victores frequentibus præliis extitissent. Ita in hoc nefariæ mentis piaculo diem functus est, cum XVI. *annis in regno fuisset. Huic Ezechias filius successit, multum paterni dissimilis ingenii. Namque initio regni, populum sacerdotesque ad Dei cultum cohortatus, multis disseruit, ut frequenter castigati à Do-*

Hoc bello Tobias in captivitatem ductus est.] Vide Librum Tobiæ. Qui Tobit Chaldæis. Binæ ejus libri editiones Hebraicæ, Pauli Fagii altera, altera Osvaldi Schrekenfuchsii, satis invicem, uti & Græca & Latina, diversæ. *Selden.*

Achas.] Cum in libris Græcorum sit ἀχὰζ, putarim Sulpicium scripsisse Achaz: tamen non adsevero. *Drus.*

Finitimorum bellis.] Primo Syrorum & Israëlitarum. Deinde Idumæorum & Palæstinorum. *Sigon.*

Deos gentium colere decrevit.] Moloch IV Reg. XVI. ℣. 3. Baalim II Paralip. XXVIII. ℣. 2. & Deos Damasci sive Darmasci, IV Reg. XXVIII. ℣. 23. *Drus.* Filium suum Moloch consecravit, vel comburendo eum, ut Ioseph. & Abul. censent, vel traducendo per ignem, ut Theodoret. & Salianus, vel unum è filiis cremando, alios traducendo. *Lyra.* De hoc Molochi cultu vide Vossium, & Seldenum.

Quia eorum illæ auxilio victores.] Non hoc de suo adjecit Sulpicius, ut quidam censent; sed ea facti ipsius ratio adducitur II Paralip. XXVIII. Sic Romani Deos hostium suorum evocabant, ut ex hostico Romam migrarent, ac Romanis victoriam de hostibus darent. *August.* IV. Civ. Dei.

Piaculo.] Id est, crimine. Proprie crimen ob quod expiatio fieri debet. *Drus.*

Ezechias.] Rectius scribitur Ezecias. Primum, quia Græci sic scribunt ἐζεκίας: deinde, quia est Coph in Ebræo charactere, quam consonantem antiqui expresserunt semper per C. simplex. *Drus.* IV Reg. XVI. II Chron. XXVIII. Ioseph. IX, 13. cap. X, 1. Fuit vir sane bonus, sed ingenio timidiore, qualis apud Romanos Fabius ille, aliis cunctator, aliis Ovicula dictus, cui de Græcis Periclem confert Plutarchus. *Grot.* Φύσις δ' ἦν αὐτῷ χρηστὴ, καὶ δικαία, καὶ θεοσεβής. *Ioseph.*

Filius.] A. M. 3136. Ezechias nascitur, cum Achaz nondum esset decem annorum puer. Ideo privignus ipsius, vel frater vel adoptivus filius, potius quam naturalis creditur. *Calvis.* Sed hæc solutio, etsi in speciem egregia, repugnat Scripturæ, quæ utique Ezechiam ut filium naturalem Achazi proponit. Mirum autem non est Achazum illa ætate genuisse, cum similia exempla alibi occurrant. Ætatem undecim annorum quandoque fœturæ habilem fuisse, probat Scaliger in *El. Orat.* Chronol. Vide & *Hieron.* Epist. ad Vital. & imprimis Spanhemium I Dub. Euang. IV. qui ibidem plura δυσάπορα Chronologiæ Sacræ, in Regum Hebræorum annis, felicissime expedit.

Domino, ſæpius eſſent miſericordiam conſequuti, ut poſtremum decem tribus, in captivitatem nuper abducta, ſacrilegii pœnas diſſolverent: curandum eis ſedulo, ne eadem pati mereantur. Ita converſis ad religionem omnium animis, Levitas Sacerdoteſque omnes ad celebranda ſecundum legem ſacrificia ordinavit: celebrarique Paſcha inſtituit, quod jam pridem fuerat omiſſum. Cumque dies feſtus adeſſet, dimiſſis per omnem terram nunciis, conventus diem edixit: ut ſi qui poſt abductionem decem tribuum in Samaria reſediſſent, ad ſolemne ſacrum convenirent. Ita frequentiſſimo conventu dies ſacer publica lætitia exactus, longo poſt intervallo religione legitima per Ezechiam reſtituta.

Ut poſtremum decem tribus in captivitatem nuper abducta.] Hoc non ſolum Ezechias initio regni non dixit, ut apparet ex libris Sacris, ſed nec dicere potuit. Nam anno quarto Ezechiæ Salmanaſſar bellum intulit Regi Oſeæ, anno vero ſeptimo eundem cum decem tribubus in Aſſyriam abduxit. Ipſe vero hanc orationem habuit primo menſe anni primi. *Sigon. Druſ.*

Levitas ſacerdoteſque.] Perſpicue diſcriminat Sacerdotes à Levitis, quos antehac aliquoties confuderat. *Horn.* De ſummo ejus temporis Sacerdote, vide Seld. I. de Succeſſion. in Pont. v.

Paſcha.] פסח. Patres deducebant à πάσχειν. *Tertullianus. Lactant. Ambroſ.* Sed Hieronymus monet eſſe à פסח, addito א פסחא. *Voſſius.*

Quod jam pridem fuerat omiſſum.] Διὰ τὰς τῶν προειρημένων βασιλέων παρανομίας. *Ioſeph.*

Si quis poſt abductionem decem tribuum.] Ab eodem errore hoc edictum finxit Sulpicius, quo illa verba ſuperiora, de abductione decem tribuum, protulit. Neque enim miſit ad eos qui remanſerant ex decem tribubus, (nam nemo remanſerat) ſed ad ipſas tribus nondum abductas. *Sigonius.* Ita & Ioſephus. Cujus verba ſunt: *Iſraëlitæ audito quid legati à ſuo rege afferrent, adeo mentem non adhibuerunt, ut eos ludibrio habuerint, & Prophetas quoque eodem cohortantes & præmonentes quantæ calamitates inſtarent, reſpuerint: quos poſtremo comprehenſos necaverunt. Multi tamen Zabulonis atque Iſacharis, Prophetarum monitis parentes, ad pietatem ſunt converſi, atque hi omnes Hieroſolyma ad Ezeciam confluxerunt, ut Deum adorarent.*

Dies ſacer.] Ezechias Paſcha celebravit, antequam vaſtities Iſraëlis veniret. Venit autem anno quarto Ezechiæ ineunte. Ergo ante annum Imperii ſui quartum hoc Paſcha celebravit Ezechias. Rurſum anno primo Ezechiam non potuiſſe celebrare tam ſolenne Paſcha, nemo dubitabit, qui attentius ſacram Hiſtoriam expendet. Quare exiſtimamus hoc Paſcha celebratum fuiſſe anno ſecundo, qui eſt IↃCCCLXXI. ab Exodo. Eſt ergo annus ſeptimus Octaëteridis, & Paſcha celebratum eſt nono Aprilis die. *Petitus.*

Religione legitima per Ezechiam reſtituta.]

tuta. Pari deinde industria, qua divina curaverat, rem bellicam administravit, Allophylosque frequentibus præliis contudit: donec ei Sennacherib rex Assyriorum bellum intulit, magno cum exercitu fines ejus ingressus: lateque agris vastatis, nullo obsistente, urbis obsidionem urgebat. Ezechias enim, multitudine inferior, non ausus manum conserere, muris se tuebatur. Rex Assyrius portis assultans, minitari excidium, de-

di-

tuta.] II Paral. XXXI. IV Reg. XVIII. Duo imprimis maxima opera pro religione fecit. Quod lucis excisis, excelsa, rem prioribus regibus fere intactam, sustulit; & ipsum serpentem æneum, à Mose factum, comminuit.

Allophylos frequentibus præliis contudit.] Rex Palæstinis bellum intulit, & parta victoria omnes eorum urbes, à Gitta usque Gazam, suæ ditioni adjecit. *Ioseph.*

Sennacherib.] Hujus Assyriorum regis meminisse Berosum testatur Iosephus, in quo delenda illa: λέγων οὕτως; nam quæ post id sequuntur, manifestum non Berosi esse sed Iosephi. Meminit Sennacheribi & Herodotus Euterpe. Miror autem ab Iosepho erroris notari Herodotum, quod Sennacheribum dixerit non Assyriorum, ut Berosus & sacræ literæ, sed Arabum regem; cum Herodoti codices, quibus utimur, habeant: Σαναχάριβον βασιλέα Ἀραβίων τε καὶ Ἀσσυρίων. Etiam illa verba apud Iosephum: Ὡς οὗτος ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τὸν τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα ἐλθὼν ἱερέα ὄντα τοῦ Ἡφαίστου, cum superioribus non cohærent, & in marginali annotatione aliqua in textum irrepsere. Tota hæc Historia iisdem prope verbis est apud Esaiam XXXVI. *Grotius.*

Bellum intulit.] Prætextus ejus, negatum tributum, quod Achas pater Ezechiæ, Assyriorum Regibus pendere solitus erat. *Iosephus.* Sed prætextum hunc, non verum belli causam fuisse, ex eo patet, quod acceptis ab Ezechia CCC. talentis argenti, XXX. auri, nihilominus urbem obsedit. Ergo insatiabilis Assyriorum ambitio vera causa fuit. *Horn.* Ὁ δὲ Ἀσσύριος λαβὼν ταῦτα τῶν μὲν ὡμολογημένων οὐδὲν ἐφρόντισε. *Ioseph.*

Vrbis obsidionem urgebat.] Hierosolymarum. Esa. XXXVI. IV Reg. XVIII. II Paralipomen. cap. XXXI. Iosephus X, I.

Rex Assyrius portis assultans.] Non ipse Rex, qui contra Æthiopes & Ægyptios profectus, sed duces ejus, Rabsace cum duobus aliis. *Ioseph.* Fabulantur autem Hebræi, hunc Rabsacen fuisse filium Isaiæ, eo quod locutus sit Hebraice, & quia alter Isaiæ filius relictus vocatus est Iaschub, quasi alius ad Assyrios transfugisset. Hanc fabellam refert Hieronymus, & auctor de Mitabilibus Scripturæ apud Augustinum II, 27. Israëlitam fuisse, sed legis & populi sui desertorem, vix dubium est. Credibile id facit tum lingua Hebræa, tum quod ad verba ejus maledica proceres & Ezechias vestem suam consciderunt, quod fieri non solebat nisi quoties talia verba ab Israëlitarum aliquo pronuntiata fuissent. *Grot.*

Minitari excidium, deditionem imperare.] Orationem ejus acerrimis blasphemiis, minis & fastu plenissimam, vide apud Scriptores Sacros.

Arma

ditionem imperare, Ezechiam frustra Deo confidere, se Dei nutu potius arma suppressisse: victorem omnium gentium, eversorem Samariæ, effugi non posse, ni matura deditione sibimet consuluissent. In hoc rerum statu, Ezechias Deo fretus, Esaiam prophetam consulit: ejusque responso edocetur, nihil ex hoste periculi fore, divinum autem auxilium non defuturum. Nec multo post, Tirhac rex Æthiopum, regnum Assyriorum inva-

Arma suppressisse.] Ex verbis illis: *Dominus dixit mihi, ascende ad terram hanc, & demolire eam*, conjicio legendum esse apud Sulpicium, *se Dei nutu potius arma sumsisse*, non *suppressisse*. Ita vero quoque intellexit Iosephus. *Sigonius.* Et sententia mirabiliter confirmat. *Drus.*

Esaiam.] Antiquum est pro Iesaiam, Sic Ezeciel dicebant pro Iezeciel, prima nominis prorsus abjecta. *Drusius.* Esaiæ XXXVII. Ezechias audita Oratione Rabsacis, scidit vestimenta sua, & indutus sacco in templum se contulit, ac Esaiæ sententiam rogavit. Huic ego Græcorum Demosthenem comparo. Puritas Hebraismi in Esaia, Atticismi in Demosthene: magnificus utrique dicendi character: frequentia schemata maxime vero illa qua Demosthenem excelluisse ait Quintilianus *δείνωσις*, rebus indignis, asperis, invidiosis vim addens. Sed Esaiam etiam natalium dignitas & regia affinitas ornabant, *Grotius.*

Nihil ex hoste periculi fore.] Esaias retulit, non esse ea tempestate oppugnationem metuendam ab Assyrio. Instare enim felicia tempora, quibus securi possint agros suos in pace colere, & possessionum suarum curam habere, timentes neminem. *Ioseph.*

Tirhac.] Tharaca est in editione Latina, & in Græca Θαραχά. Ies. XXXVII, 9. & IV Reg. XIX, 9. Sed in Hebræo Tharhaca, quod nunc legunt Thirhaca. Iosephus autor regem hunc, quem Tharsicem nominat, suppetias tulisse Ægyptiis contra Sennacheribum qui tunc Pelusium obsidebat. Sennacheribum autem, cum ab Ægyptiaco bello soluta obsidione reverteretur, in itinere comperisse exercitum suum, quem in Iudæa sub Rabsacis imperio reliquerat, pestilentia divinitus immissa deletum prima nocte posteaquam urbem oppugnare occœperat. Hæc Iosephus lib. X. cap. 2. Vide Sigonium. *Drusius.* Hunc Strabo Tearconem appellat. Verba ejus sunt: Σέσωστρον τὸν Αἰγύπτιον καὶ Τεάρκωνα τὸν Αἰθίοπα ἕως Εὐρώπης προελθεῖν, Ναβοχοδρόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως Στηλῶν ἐλάσαι. μέχρι μὲν δὴ δεῦρο καὶ Τεάρκωνα ἀφικέσθαι. Lib. I. & XV. Quæ de columnis Herculeis referuntur, fabulosa sunt. Non enim ea ætate Æthiopum, vel Ægyptiorum, vel Assyriorum arma tam longe in Occidente peregrinata sunt, Oriente plerumque occupata. Videtur autem Herodotus historiam Tirhakæ in rebus Scthonis Ægypti Regis, quas Libro II. refert, exposuisse. Omnia enim pariant. *Horn.*

Rex Aethiopum.] Et Ægypti quoque, ut supra dictum. Eo enim tempore Dynastia Æthiopum in Ægypto regnabat. Æthiopum nomen in antiquissima Geographia latissime sumtum, complectitur omnes australes populos, ut

vadit. Quo nuncio Sennacherib ad sua tuenda conversus, fremens & clamitans, victori sibi victoriam eripi, bellum omisit: missis ad Ezechiam literis, cum verborum contumeliis denuncians, se paulo post rebus do-

ut Scytharum, quidquid in Septentrione gentium. Si Græca vox, ut volunt, ab adusto vultu est. Quanquam & videri queat expressa ex Copt, unde Agopht, Ægyptus, & facili μελαθίος Æthiops. Ei fere nomen כוש respondet. Cush sive Æthiopia duplex. Africana ὑπὲρ Αἰγύπτε, & Asiatica. Hanc distinctionem Herodotus tradit, describens expeditionem Xerxis, ubi eos distinguit in Orientales & Lybicos. Et sic in Scriptura Cush denotat Æthiopiam Asiaticam, quæ complectitur majorem Arabiæ partem inter sinum Persicum & Erythræum. Ex hac Æthiopia fuit Zarah II Chron. XIV. Ubi non possunt intelligi Æthiopes sub Ægypto. Quia Rex Ægypti non passurus fuisset tantum exercitum per regnum suum transire. Deinde quia civitates Zeræ fuerunt ad Austrum Iudææ, & Asa eas destruxit usque ad Geram, quam constat esse in Arabia Petræa. Et cum Ezechielis XXIX. dicatur, quod Ægyptus vastari debeat à turri Sienes usque ad limites Æthiopiæ, quis non videt Æthiopiam ibi Arabicam intelligi. Nam alias absurdus sensus. Velut si quis dicat, Anglos subegisse omnem Franciam inter Caletum & Dubrin. At indubie Tirhaka Æthiopum horum Arabum Rex fuit, non Africanorum, de quorum longinquis expeditionibus nihil constat. *Horn.* Æthiopes autem, حبشة Abyssini, ita dicti Arabibus sunt, quasi ἐπίμικτοι, حبش enim est *promiscue congregare*, vel ab Ægyptia voce Αὐάσεις, qua Æthiopum habitationes denotant teste Strabone. Eorum Imperator hodie dicitur Presbyter Iohannes. Origo vocis inde, quia à Persis vocatur برشكار خان, Præstar Chan, id est, *Mancipiorum Rex*. Siquidem hujus gentis mancipia toto Oriente notissima. *Golius.*

Regnum Assyriorum invadit.] Iosephus aliter: θαρσικὴν πολλὴν ἀγαγόντα δύναμιν ἐπὶ συμμαχίᾳ τοῖς Αἰγυπτίοις ἥκειν, διεγνωκότα ποιήσασθαι τὴν πορείαν διὰ τῆς ἐρήμου καὶ ἐξαίφνης εἰς τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἐμβαλεῖν. Sententia ejus fuit, non ipsum regnum Assyriæ, sed Assyrios Pelusium obsidentes petiisse Tithakam. *Horn.*

Quo nuncio Sennacherib ad sua tuenda.] Ταραχθεὶς οὖν ὑπὸ τούτων ὁ βασιλεὺς, propere cum suis abiit. *Ioseph.* Herodotus aliam solutæ obsidionis Pelusii causam refert. *Vna, inquit, nocte murium tanta vis extitit, ut hostium arcus & reliqua arma corroderent: quo factum est, ut exarmatus Rex, à Pelusio suum exercitum abduceret.* Quod miraculum vel illud est ad Hierosolyma factum, & ab Ægyptiis ad suam gloriam detortum, vel omnino confictum. Vide apud eundem Græcum, quæ de statua Sennacharibi & inscriptione ejus, ἐμέ τις ὁρέων, εὐσεβὴς ἔστω, referat.

Missis ad Ezechiam literis.] Nullas literas scripsisse traditur Sennacherib ab obsidione discedens, sed tum cum obsidione urbem premebat. Sic enim XXII Paralip. *Sigon.* Male. Nam conferendus Sigonio fuisset cum libris Paralip. Isaias. Qui exertim, soluta obsidione Libnæ, metu adventantis Tirhakæ, scriptas literas memorat. cap. XXXVII. *Horn.*

Se paulo post.] Ex Esaiæ XXXVII, 9. & 30. colligitur Sennacheribum, audito adventu Tirhakæ obsidionem, Ierosolymita-

domi compositis ad excidium Iudææ mature reditu-rum. Sed nihil his Ezechias motus, orasse Dominum traditur, ne hanc tantam hominis insolentiam inultam fineret. Ita eadem nocte angelus castra Assyriorum aggressus, multa hominum millia letho dedit. Rex trepidus in oppidum Niniven confugit, ibique à filiis interfectus, dignum se exitium tulit. Per idem tem-

mitanam, vastatis agris, deseruisse. Tertio demum anno, contusa Æthiopia & Arabia, obsidionem repetiit, & tum clades illa exercitui ejus immissa. *Abulensis, Cajetanus, Torniellus.* Integrum ergo biennium intercessit inter promissam Assyriorum cladem, & ejus complementum: ac male tempora illa multi confundunt, existimantes tum statim, antequam obsidio soluta esset, innumeram illam multitudinem ab Angelo cæsam. *Horn.*

Eadem nocte.] Κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίας νύκτα. *Ioseph.*

Angelus.] IV Reg. XIX. Tob. 1,1. Ecclesiast. XLVIII, 24. 1 Macc. VII, 41. Alii eum accipiunt pro Angelo bono, velut Gabriele vel Michaele. *Abulensis.* Alii pro malo Dæmone, qui percussit primogenita Ægyptiorum. *A Lapide.*

Multa hominum millia.] Μυριάδες ὀκτωκαίδεκα & πεντακισχίλιοι σὺν ἡγεμόσι καὶ ταξιάρχαις. Berosus apud Iosephum X. 2. Non dubium in hac clade ab Angelo cæsum, & magis excruciatum fuisse Rabsacen, in Deum blasphemum, in Ezechiam maledicum. *Salianus.*

Letho dedit.] Iosephus ex Beroso λοιμικὴν τῷ στρατῷ νόσον immissum scribit. Hebræi, ex iis Abulensis & Cajetanus, tradunt, Assyrios ab Angelo igne percussos. Quod pro peste etiam accipi potest. Vnde & in Tophet ac valle Iosaphat eosdem cæsos asserunt.

In oppidum Niniven confugit.] Ὑπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς εἰς φόβον καὶ δεινὴν ἀγωνίαν καταστὰς καὶ δείσας περὶ τῷ στρατῷ παντὶ φεύγει μετὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, εἰς τὴν Νίνου προσαγορευθεῖσαν. *Iosephus* ex Beroso. Male autem Sulpicius Niniven oppidum vocat, quæ, ut dictum, maxima prisci orbis civitas fuit, & Asiæ miraculum. *Horn.* Eo reversus, crudeliter in Israëlitas sæviit, multis cæsis. Tob. 1, 21.

Ibique à filiis interfectus.] In templo Nesroch. LXX. μεσοραχ. Iosephus: τῷ ἰδίῳ ναῷ Ἀράσκη λεγομένῳ. Filii illi fuerunt duo: Adramelech & Sarasar, maximi natu. Causa parricidii, quod pater, cum in periculo esset, voto se obstrinxisset illos immolandi. *R. Salomo. Hieron.* in Tradit. Aliam affert Lyra & Abul. quoniam pater, postpositis duobus natu majoribus filiis, Asarhaddonem minorem natu successorem regni constituerit. Cujus electionis causam Historia Scholastica refert in amorem, quo Senacherib matrem Asarhaddonis prosequebatur. Parricidæ hi, in Armeniam profugi, regno exciderunt, quod Asarhaddon suscepit. *Iosephus*: Διαδέχεται δὲ βασιλείαν Σεναχηρείμου Ἀσαραχόδδας. Quem Genebrardus, Arias Montanus, Serarius, censent esse Sardanapalum. Quia uterque ultimus Rex Assyriorum. Deinde, quia Sardanapali nomen videtur conflatum ex Asar & Don, vel Haddon, ad-

tempus Ezechias, æger corpore, morbo incubuerat. Cumque Esaias ei verbum Domini annunciasset, vitæ ejus finem adesse, flesse rex traditur. Ita XV. *annos pro-*

dito nomine Phul. Tertio, quia quæ de eversione Ninives, per eluvionem Tigris, prædicunt Ionas & Nahum, ea sub Sardanapalo contigisse testatur Diodorus. Verum Eusebius, Torniellus, Salianus, & cæteri Chronologi, Sardanapalum sub Azaria Rege Iudæ collocant. Prior tamen sententia potior videtur. *Horn.*

Dignum se exitium tulit.] Pharao quoque in decem servatur plagis, ut novissimus pereat: quod & iste passus est. *Hieron.* in Esa. XXXVIII. Contigit hoc forte secundo vel tertio mense à reditu in Niniven, ut patet ex Tobiæ primo. Notandum: sine causa à Iosepho reprehendi Herodotum, quod Sennacheribi, tanquam Arabum Regis, meminerit. Nam addit, Assyriorum quoque Regem fuisse. Porro Assyria Imperio suo complectebatur totam Syriam, Mesopotamiam, Babyloniam quoque (ut videtur) & Arabiæ partem Septentrionalem; id est, utramque Iracam, Aghemicam & Arabicam, sicut hodie distingui solent. *Horn.*

Per idem tempus.] IV Reg. XX. Esa. XXXVIII. Ioseph. X, III. Anno regni Ezechiæ XIV. quo Sennacherib ab Ierusalem contra Æthiopes profectus est. Id ita esse, patet ex eo, quod post Ezechias vixerit & regnarit annos XV. Constat autem ex IV Reg. XVIII, 2. eum regnasse XXIX annis, jam deme XV. à XXIX. restabunt XIV. Anno ergo ejus XIV. hæc contigerunt, ante plenam Hierosolymæ liberationem, & cladem Assyriorum. Fallitur ergo Iosephus X Antiqu. III. qui post cladem hanc ea contigisse scribit. Nam Deus cum signo regressus Solis, promittit pariter liberationem ab Assyriis Ezechiæ. Ergo nec dum ab iis liberatus erat. *A Lapide.*

Morbo incubuerat.] Νόσῳ χαλεπῇ περιπεσὼν, ἀπέγνωστο μὲν ὑπὸ τῶν ἰατρῶν. *Ioseph.* Fuit ei morbus hic immissus, ne ob victoriam, paulo post obtinendam, insolesceret. *Hieronym. Cyrillus, Theodoret.*

Vitæ ejus finem adesse.] Iussus est ultima verba & mandata suis dare. Qualium mandatorum egregium exemplum habes apud Stobæum titulo de Prudentia, ex Erechtheo Euripidis. Vide & Plutarchum de Homeri Poësi. *Grot.* Augustin. VI. de Genes. ad Liter. 17. *Secundum aliquas causas inferiores jam vitam finierat Rex: secundum illas autem quæ sunt in voluntate Dei & præscientia, qui ex æternitate norat quid illo tempore facturus erat, & hoc vere futurum erat, tum finiturus erat vitam quando vitam finivit.*

Flesse Rex traditur.] Tum quia juvenis XXXIX. annorum, tum quia ἄτεκνος. Nam Manasses nec dum genitus, sed demum anno ab hinc tertio. *Hieronymus, Iosephus, Abul. Cajetanus.* Grotius: *Minus clare revelata spe vitæ æternæ, mors etiam magis timebatur.* Quæ verba, ex Socini lacunis hausta, neutiquam toleranda sunt. *Horn.*

Ita XV. *annos.*] Grotius putat hos annos iis additos, quos Ezechias vixisset secundum constitutum in natura ordinem. Male. Sic enim amplius LXXX. annos vixisset. Clarum ex Textu, & Sacra Chronologia, ab eo tempore quo in morbum incidit, illos annos vitæ ejus additos. Hieron. ad Marcellam Epist. XIX. *Ezechias vicina morte terretur, & fusus in lacrymas, quindecim annorum spatio protelatur.*

Proro-

prorogari sibi ad vitam meruit. Quibus peractis, nono &

Prorogari sibi.] Cujus signum fuit umbra retrograda in Horologio Achas. Erat autem illud gnomon constans, ut ait Eliahou Chomer, ex semicirculo, in cujus cavo erat globus, in quem cadens umbra, respondebat cæsuris, factis in semicirculo ad numerum, ut ajunt XXVIII. Ex cæsuræ hic vocantur מעלות, id est, gradus. Per eorum decem retroacta est umbra. Eam umbram Solem vocat Esaias XXXVIII. 8. quia à Sole fieri solebat. Nihil autem opus erat universi cursum immutari tantum signi causa. Simili figura fenestræ Solis nomine appellantur Ierem. XV, 9. *Grot.* Non ita facile est dicere, cur Sol Τριπλάσιος sit vocatus, & quid rei fuerit, in cujus memoriam sacra hæc fierent. Duorum Dionysii interpretum Græcorum, Pachymerii, ac Maximi, ea est sententia; Persas, viso in cœlis grandi Solis miraculo, quod contigit temporis *Ezechiæ Regis*, & cognomen, & sacra hæc instituisse. Ac Τριπλασίου nomen Mithræ sive Soli datum, quia dies fere fuerit triplicatus: quod adstruere conantur ex historia ipsa, quam legere est II sive IV Reg. cap. XX. & Iesa. XXXVIII. Ex hac historia sic colligunt, horam jam diei decimam fuisse, cum regredi inciperet Sol: decem igitur horis opus fuisse, priusquam ad ortum perveniret: horas totidem requisitas, priusquam rediret, unde abierat: residuas fuisse horas diei duas, undecimam, & duodecimam: ac proinde diem illam fuisse horarum duarum & triginta: eoque complexam esse lucem bidui, hoc est, bis duodecim horarum æquinoctialium: ac decem horas reliquas, quia solum duæ desiderentur horæ, quo minus integrum diem conficiant, κατ' συνεκδοχὴν haberi pro integro die. Diem igitur fuisse triplicatam: ac propter tam grande miraculum jure Μίθραν, qui Sol est, dici Τριπλάσιον, sive Triplicem. Verum ut speciose ea dicantur, multa tamen sunt, quæ sententiam hanc reddant suspectam. Primum, nec in Regum libris, nec in propheta Iesaia, legere est, Solem retrocessisse, sed umbram: potuit autem Deus, Sole cursum suum peragente, sive per se, vel angelorum ministerio, impeditis Solis radiis, lucem temperare, ut, eâ aliter, atque aliter admissâ, non projiceretur umbra, nisi ubi prædixisset propheta. Atque hanc sententiam amplexi sunt Burgensis, Vatablus, Montanus. Eique mirifice favet argumentum illud, quod si dies ista fuisset quasi tridui: majus fuisset miraculum, quam temporibus Iosuæ, cum bidui spatium pro die foret. Nam Iosuæ X, 13. est: *Stetit itaque in medio cœli, & non festinavit occumbere spatio unius diei.* Atqui proxime subjungitur: *Non fuit antea, & postea, tam longa dies.* Præterea legati Babylonii, ut est Paralip. lib. II. cap. XXII. *interrogarunt de portento, quod acciderat super terram.* Ubi, quia *super terram* dicitur, longe verisimilius est, miraculum hoc non in cœlo ab iis observatum, sed ex Iudæa ad eorum aures pervenisse. Patres etsi de spatio diei dissentiant, in eo tamen convenire videntur, Solem ipsum mutasse cursum suum. Sic enim è Græcis Theodoretus in illud Psalm. XXIX. *Audivi Dominum, & misertus est mei.* Item Cyrillus, & Elias Cretensis in Nazianzenum. Imo Hippolytum idem sensisse, legas apud Glycam in secundo Annalium. E Latinis similiter Augustinus de mirabilibus Scripturæ lib. II, cap. XLVIII. item Hieronymus, Haymo, alii. Neque vero, si lineis decem sit umbra regressa, eo Soli decem fuerit horis opus in recedendo, ac alteris decem in remeando: quia fortasse lineæ illæ, ut optime Tostatus observatum, non horarum fuerint, sed semihorarum. Proinde non viginti horis dies illa longior solito, sed denis duntaxat. Imo quid si & quadrantes lineis fuerint signati? Sic quinque solum

& vigesimo imperii anno decessit: regnum Manasse filio reliquit. Is à patre multum degenerans, relicto Domino, culturas impias exercuit: ob quod in potestatem Assyriorum traditus, malo coactus, agnovit errorem,

horis excesserit. Verum nec tantum opus largiri. Potuit & Sol decem esse lineis regressus, & dies tamen par spatio fuisse cæteris. Vt si, Dei jussu, Sol celerrime ad ortum, atque à prima linea mox ad decimam reciprocarit. Quam infirmo igitur tibicine nituntur, qui cum Procopio statuunt διπλασίαν ἡμέραν γενομένην, sive, ut apud B. Hieronymum legas, *pene duplicem factum diem*: cui & sententiæ, ut Vatablo monitum, favet R. Kimchi. Quid igitur de illis putabimus, qui etiam triplicatam lucem volunt? Quærat aliquis, si sacrum illud Persicum in memoriam Triplicis Mithræ non sit ab illustri illa die: unde igitur nomen hoc sortitum credamus. Dixero, facilius esse, quid sit falsum, videre, quam verum perspicere. *Vossius.* Hujus miraculi causa missi à Rege Babyloniorum ad Ezechiam legati. Esa. xxxix. Nomen illi Merodach Baladan. Qui fuit Mardokempad, Nabonassari filius. *Scaliger.*

Meruit.] Mereri apud veteres Latinos Patres, significat aliquid impetrare & obtinere, etiam sine merito nostro. Exempla passim extant apud Cyprianum, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum. Et celebre illud Gregorii; *O felix culpa, quæ tantum meruit habere redemtorem.* Perkins.

Nono & vigesimo imperii anno.] Verum id IV Reg. XVIII, 2. si biennium illud quo cum patre Achazo regnavit, includas. Solus nonnisi XXVII. annos. Nam cœpit regnare anno tertio regni Hoseæ, non liberi vel usurpati, sed tributarii & confirmati. Vnde tametsi illius initium incidat in quartum Achazi, istius tamen incidit in duodecimum saltem Achazi. Sic annus tertius Hoseæ est quidem septimus Achazi, sed annus tertius regni liberi non tributarii. Ezechias vero regnare cœpit anno tertio Hoseæ tributarii, non liberi. *Spanhemius.*

Manasse.] Qui duodecim annorum. IV Reg. XXI. II Paral. XXXIII. Ioseph. X, 3. Sanguinarium Ingenium, Caii Caligulæ & Neronis non dissimile. *Grot.* Vide & Autorem Imperf. Homil. 1. in Matth. Fuit Iudæis, quod Achas Israëlitis fuerat. *Sigon.*

Culturas impias exercuit.] Instauravit excelsa, quæ demolitus fuerat Ezechias pater ejus: construxitque aras Baalim, & fecit lucos, & adoravit omnem militiam cœli, & coluit eam. Ædificavit quoque altaria in domo Domini cuncto exercitui cœli, transireque fecit filios suos per ignem: observabat somnia, auguria sectabatur, maleficis artibus inserviebat, sculptile quoque & conflatile signum posuit in domo Domini. II Par. XXXI.

In potestatem Assyriorum traditus.] II Par. XXXIV, 11. Τῶν Βαβυλωνίων ἐ Χαλδαίων βασιλέως. *Ioseph.* Abductus tamen fuit Babylonem. Ergo vel Assyrii sub Babyloniis, vel Babylonii sub Assyriis. Quæ mutatio paulo ante facta: cum Merodach Baladan Ezechiæ ultimis annis regnarit. Quoniam vero exertim vocatur Assyriorum Rex, vix dubito quin alius fuerit à Merodach Baladan, sive Mardokempade. Nam Scriptura accurate regnum Assyrium & Babylonicum distinguit. Deindein Ptolemæi Canone per XII. annos nulli Babyloniorum reges. Ex quo apparet destructum iterum ab Assyriis fuisse, sive Aserhaddon Rex, sive alius fuerit. *Horn.*

Malo coactus.] Manassi in carcere patrus

rem, populumque adhortatus est, uti relictis idolis, Dominum colerent. Nihil sane dignum memoria gessit, regnavit autem annos V. *&* L. *Amon deinde filius ejus regnum adeptus est, nec ultra biennium eo potitus est, paternæ impietatis hæres, Domini negligens, suorum insidiis circumventus periit. Ad Iosiam filium imperium devolutum. Is admodum religiosus fuisse tradi-*

dabatur parvus panis ex furfuribus, parvo & pondere & parva mensura aquæ cum aceto, ut viveret, ajunt quidam Codices Græci II Paral. XXXIII. & Autor Imperfecti operis in Matthæum Homilia I. Clemens II. Constit. c. 22.

Agnovit errorem.] Ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ παρασχεῖν αὐτῷ φιλάνθρωπον καὶ ἐλεήμονα τὸν πολέμιον. χαρίζεται δὲ τοῦτο τῆς ἱκεσίας ἐπακούσας ὁ Θεὸς αὐτοῦ. Καὶ πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν ὁ Μανασσῆς ἀπολυθεὶς ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίων βασιλέως ἀνασώζεται. *Iosephus.* Oratio ejus exstat pia & proba, sed non habens authoritatem Canonicæ Scripturæ. *Estius.*

Relictis idolis dominum colerent.] Dedit operam si posset abolere priorum peccatorum etiam memoriam, mutatis moribus totus conversus ad Religionis studia. Nam & urbem lustravit, & templum consecravit denuo, & in reliquum totus fuit in eo, ut gratitudinem Deo posset approbare, ejusque retinere benevolentiam. Idem facere populum quoque docuit, memor In quale incidisset infortunium, ob perperam administratam Rempublicam. Ἀμιλλᾶται δὲ τῇ πρὸς ταῦτα μεταβολῇ χρησάμενος, οὕτω τὸν μετὰ ταῦτα διῆγε βίον, ὡς μακάριος εἶναι, καὶ ζηλωτὸς ἐκεῖνον τὸν χρόνον λογιζόμενος, ἀφ' οὗ τὸν θεὸν εὐσεβεῖν ἤρξατο. *Ioseph.*

Nihil sane dignum memoria gessit.] Frigide. Vix ullus Regum adeo & projecte impius & sincere conversus fuit. Recenset autem Iosephus opera ejus pro Republica gesta, cum in regnum postliminio restitutus fuisset. Nam mœnia reparavit, & altissimis exornavit ac communivit turribus. *Horn.* Sepeliri voluit in horto, quod malis factis meritus esset extra Regum sepulchra poni. *Grotius.* Vel quod ibi Mausoleum struxisset. *A Lapide.*

Amon deinde.] IV Regum cap. XXI. II Chronic. cap. XXXIII. Iosephus X, 4.

Paternæ impietatis hæres.] Μιμησάμενος τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα, ἃ νέος ὢν ἐκεῖνος ἐτόλμησεν. *Ioseph.* Addit Glycas eum dixisse: *Pater meus à puero multa scelera fecit, ac in senecta pœnitentiam egit. Quare & ego, in hac ætate, pro animi libidine me geram, ac deinceps ad Dominum me convertam.* Sic & apud Pseudo-Clementem II Constitut. Apostol. 23.

Suorum insidiis circumventus periit.] Ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδίων οἰκετῶν ἀπέθανεν, βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι, βασιλεύσας δὲ ἐξ αὐτῶν, ἔτη δύο. *Iosephus.*

Ad Iosiam filium.] II Reg. XXI, XXII, XXIII. II Chron. XXXIII, XXXIV, XXXV. Iosephus. X, 5. φύσει ἄριστος, καὶ πρὸς ἀρετὴν εὖ γεγονώς, ac Davidis tota vita æmulus. Talis apud Græcos videtur fuisse Epaminondas, infelix tamen & ipse, non minus quam Iosias, populi

quit. Eundem vero Pache quidam ejusdem nominis interemit, regnumque occupavit. Mox ab Osee peremptus, eodem scelere quo assumpserat, imperium amisit. Hic ultra omnes reges superiores impius, pœnam sibi, perpetuamque genti captivitatem, à Deo meruit. Namque ei Salmanasser rex Assyriorum intulit bellum,

Ὅς τῇ τοῦ πατρὸς καταγνωσθείσας ἀμότητι, δυσὶν ἔτεσι μόνοις ἦρξεν. *Ioseph.*

Pache quidam ejusdem nominis.] Hic in fonte Phacee dicitur, nomine quidem affini & cognato, sed tamen alio diversoque. Græci quoque in his nominibus variant. Nam Phaceia in eorum libris vocatur *Φακεσίας*, alter autem *Φακεὲ υἱὸς ῥομελίου*. Sic edit. Roman. quam nunc solam consului. Hic Phacee regnavit ann. xx. Sub hoc Theglath Phalassar rex Assyrius magnam partem populi transtulit in Assyriam. IV Reg. 15, 29. *Drus.*

Interemit.] Δολοφονηθεὶς ἐν συμποσίῳ μετὰ φίλων ἀπέθανε, Φακέου τινὸς, ὃς ἦν χιλίαρχος ἐπιβουλεύσαντος αὐτῷ. *Ioseph.*

Regnumque occupavit.] Et cum Retzin Rege Syriæ Hierosolymis obsessis, Iudæorum cxx. occidit in prælio, cc. millia abduxit. Achaz Rex Iudæ, post hanc cladem, evocato Tiglat Pillessere Assyriorum Rege, Damascum capit; qui Syros, & ex Israële quinque tribus, Rubenitas, Gaditas, dimidium tribuum Manasse, Zabulonitas, & Nephtalitas, in captivitatem abduxit. IV Reg. XVI. Ioseph. IX, 13. Et sub eodem Tiglat Pillessere, Babyloniis ab Assyriorum dominatu deficientibus, Nabonassar novum regnum Babylonicum erexit. De quo vide Scaligerum v. De Emendatione Temporum, & alios Chronologos.

Ab Osee peremtus.] Vocatur Hosee filius Ela διὰ κελεύσεως ἐνεργοῦ. Nam alius erat filius Beeri, cujus Prophetia etiamnum extat. *Drus.* Ἀπέθανε δὲ ὑπὸ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς Φακέας, ἐπιβουλεύσαντος αὐτῷ φίλου τινὸς Ὠσηέ. *Iosephus.*

Hic ultra omnes Reges superiores impius.] Aliud colligas ex IV Reg. XVII, 2. *Drusius.* Πονηρός τε ἦν, καὶ τοῦ πρὸς θεὸν ὀλίγωρος. *Iosephus.* Fuit autem post mortem Phacee, interregnum annorum VIII. Nam regnum Oseæ vel interruptum fuit annis Syrorum, vel æmulum familiæ Phacee. *Abul.* Certe verum non est quod Sulpicius dicit: *ultra omnes hunc fuisse impium.* Quia etiamsi Osee ipse coleret vitulos aureos, tamen permisit suis, qui vellent, ire in Ierusalem, ibique adorare Deum Iudæorum in templo, quod cæteri Reges Israëlis, dispositis custodibus, non permiserunt. Hinc Oseæ permissu, Israëlitæ ab Ezechia invitati, Ierosolymam ad celebrandum Pascha venerunt. II Par. XXX, 11, 18. *Seder Olam.*

Salmanasser.] Hunc Eusebius perperam cum Sennacheribo confundit. Sane in Historia Ebraica Tobiæ Salmanassar, quem Græca Enemessarum appellat, pater est Sennacheribi, qui filio imperium reliquit. Sub hoc Tobias in captivitatem ductus fuit. *Drus.* Hujus nomen in Tyriorum extitisse Annalibus, docet Iosephus IX, 14. Verba ejus sunt: *Assyriorum Rex cum armis totam Syriam & Phœnicen peragravit, & nomen ejus in Tyriorum Annalibus scriptum invenitur. Bellavit enim contra Tyrum, regnante ibidem Eluleo, attestante etiam Menan-*

lum, victumque tributarium sibi effecit. Sed cum occultis consiliis rebellionem pararet, regemque Æthiopum, qui tum Ægyptum obtinebat, in auxilium accerseret, idque Salmanasser comperisset, perpetuis eum vinculis in carcerem conjecit, urbemque excidit, populum

Menandro in suis Chronicis Regum Assyriorum nomina alia sunt simplicia, ut Phul, Asar, Teglat: alia composita, ut Teglat Phalasar, ex tribus, Teglat, Phul, Asar. Salmanassar ex Salmam & Asar. Asarhaddon, ex Asar & Haddon. Nabuchodonosor ex Nabo qui erat Deus Babyloniorum, Chad & Netzer. *Selden.* Cedrenus Salmanassarem falso vocat Nabopalassarem. Quæ nomina, & tempus utriusque, nimis differunt. Vide Calvisium in Isagoge.

Rex Assyriorum.] Idem regem Chaldæorum eundem appellat: quam recte, viderint qui harum rerum intelligentiam habent. *Drus.* Imo non recte. Quia tum tēporis aliud regnum Chaldææ, aliud Assyriæ. Tempore Salmanassaris regnabat in Babylonia Mardokempad sive Merodach, quartus à Nabopalassare. Ac imprimis hic regnum Babylonium ab Assyriorum jugo, quod sub obscuris illis regibus, Nassio, Chinzere, Poro, ae Dulilæo, recepisse videntur, liberavit. Esa. XXXIX. II Reg. XX, 12. *Horn.* Cæterum hos Assyriorum Reges Persæ Reges Aderbigian ab ignis cultu vocant. آذر enim vel آزر ignis est. *Golius.*

Victumque tributarium sibi effecit.] Qui status per quinque vel sex annos duravit. Incepit autem anno primo Oseæ. *Horn.*

Occultis consiliis rebellionem pararet.] Iosephus IX, 14. IV Reg. XVII.

Regemque Aethiopum, qui tum Aegyptum obtinebat.] Quærendum unde hoc habeat. Nam IV Reg. XVII, 4. vocatur rex Ægypti. Nomen ei in codicibus Ebræis סוא, So, quod Orientales Iudæi legunt סיא, Si. Quanquam in Hieronymo Sua: & in editione Romana, Σηγὼρ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Iosephus habet, *Soam Aegyptiorum Regem.* Chrysostomus Hom. XXX. in Iohannem: *Huic* (Salmanassari) *Osee primum paruit: inde defectione facta Aethiopibus confederatus est. Quod cum Assyrius intelligeret, gentem illam obsessam cepit, neque amplius illic habitare permisit.* Ecce nihil dissidet à nostro Sulpicio. Mirum unde hauserint. Porro Ægyptum tunc obtinebat (Eusebius mihi autor) Bocchoris, cujus annus XXXIII. aut XXXIV. incidit in nonum Hoseæ. Regnavit autem ann. XLIV. quem Scalon Æthiops devicit, ejusque regnum occupavit. Hæc indigent diligentiore inquisitione. *Drus.* Origo hujus opinionis, ex Historia Ezechiæ fluxit, ubi mentio fit Tirhakæ Æthiopum Regis, qui tum quoque Ægypto potitus. Nec erravit Sulpicius, nisi errantem Manethonem secutus sit. Nam is tradit, Sabaconem Æthiopiæ Regem, victo Bocchore, Ægyptum cum Æthiopia junxisse. A quo Dynastia Æthiopum, qui in Ægypto regnarunt, fluit. Sabaconi successere Sevech, qui & Sebich sive Sethon deinde Tarach sive Tirhaka. Sebich sive Sethon est ille So, ad quem Hosea misit. Fuerunt autem Ægyptii Reges Assyriorum æmuli & hostes fere. *Horn.*

Perpetuis eum vinculis in carcerem conjecit.] Anno VII. Hoseæ obsedit Salmanassar Samariam, & triennio post eam cepit. Hic finis fuit regni Israëlis, cum stetisset annos CCLVI, *Chronolog.*

Vrbemque excidit.] Nempe Samariam. Melius erat dictu, *cepit.* Neque enim Scriptura excisam memorat, & recte,

lum universum in regnum suum abduxit, Assyriis in hostili solo ad custodiam positis. Exinde ea pars Samaria *ap-*

recte, cum tradita sit ad habitandum Assyriis. *Sigon.*

Populumque universum in regnum suum abduxit.] Πάντα τὸν λαὸν μετῴκισεν εἰς τὴν Μηδίαν καὶ Περσίδα. *Ioseph.* In Assyriam, IV Reg. XVII, 6. in Halach & Chabor, flumine Gozan & urbibus Mediæ, ibid. Chalach de opinione quorundam sunt Colchi, & Chabor Iberi. *Drusius.* חלח est Calacina pars Assyriæ, Adiabenen tangens apud Ptolemæum, Habor חבור, est Chabora apud Euphratem, eidem Ptolemæo. Alii vero per חלח Colchos, per חבור Iberos intelligunt; & qui eo deducti sunt, putant eos esse quos Colchos è Syris ortos & circumcisos fuisse narrat Herodotus, Ponticos illos in Actis & Petri epistola memoratos. Certe Ponti oram post hæc tempora sub regibus Chaldæis fuisse discimus ex Abydeni loco de Nabuchodonosoro. Fluvius Gozan est, unde Gauzanitis regio, apud Ptolemæum in Mesopotamiæ descriptione. *Grotius.* Quia autem Salmanassar captivos in urbibus Mediæ locavit, patet, tum vel totam Mediam, vel partem ejus aliquam, Assyriis paruisse. *Horn.* Quemadmodum mos regibus ferme est, gentes pro libidine huc illuc transferre, pecudum in morem, quas pastores nunc in hibernos, nunc in æstivos saltus trajiciunt. Ita enim ingenia populorum emolliuntur, mutanturque; &, qui in suo solo quidlibet audent, placidi quietique in alieno sunt. Nunquam deinde Israëlitis in patriam remeare, aut deletam perditamque instaurare rempublicam contigit. Usque adeo enim sese nefario impietatis crimine obstrinxerant, uti placare numinis iram longa dies, revolutusque seculorum ordo nequiverit. *Cunæus.* Μετῴκησαν οὖν αἱ δέκα φυλαὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Ἰουδαίας μετὰ ἐτῶν ἀριθμὸν ἐνακοσίων τεσσαράκοντα ἑπτὰ, ἀφ' οὗ χρόνου τὴν Αἴγυπτον ἐξελθόντες αὐτῶν οἱ πρόγονοι τὴν δὲ κατέσχον τὴν χώραν. ἀπὸ δὲ στρατηγοῦντος Ἰησοῦ ἐτῶν ὀκτακοσίων. ἀφ' οὗ δὲ ἀποστάντες ἀπὸ Ῥοβοάμου τὴν βασιλείαν Ἱεροβοάμῳ παρέδωκαν, ἔτη ἐστὶ διακόσια τεσσαράκοντα, μῆνες ἑπτὰ, ἡμέραι ἑπτά. *Ioseph.*

Assyriis in hostili solo ad custodiam positis.] Iosephus ait fuisse gentem Persicam ex eo tractu, qui ab amne Chutho denominatus est. Orig. Iud. lib. IX. cap. XIV. Forsan Assyrios appellat, quia subditi erant regi Assyriorum. Siquidem coloni erant ex Chutha & Babylonia: item ex Ava, Hemath & Sepharvaim, IV Reg. XVII. ℣. 24. *Drusius.* Incondita fuit illa colonorum multitudo, quam ex Chuthæorum, Babyloniensiumq;, & Chamathæorum, ac Sepharvaimitarum, Chavæorumque sedibus collectam, rex Assyriæ in Samariam transvexerat, postquam Israëlitæ omnes, qui secessionem à Iudæis fecerant, abducti in longa exilia, dispersique per Colchos, Parthos, atque Æthiopes sunt, nunquam ut ex illa tempestate in Palæstinam redierint. Quare jam Samaritani, qui in vacuam eorum regionem missi sunt, nihil nisi retrimenta hominum & mendicabula fuere, plane ut sunt illi apud Siculum vatem

——— οὔτε λόγου τινὸς ἄξιοι, οὔτ' ἀριθμητοί,
Δύστανοι, μεγαρῆες, ἀτιμοτάτῃ ἐνὶ μοίρᾳ.

Sane quanti pretii fuerint, monet nos vetus Iudæorum verbum, quod Rabbi Elias refert, למה היה דוד המלך דומה לכותי דמחזיר על הפתחים: *Cui rex David similis fuit? Chutæo ostiatim stipem petenti.* Cunæus. Cuthæi autem illi ex Susiana fuerunt. Quippe tractus ille, ut supra monitum à Cuscho dictus, qui Assyriis

appellata: quod lingua Assyriorum custodes Samaritas vocant. Ex quibus plerique divinas ceremonias receperunt, reliquis in errore gentilitatis perseverantibus.

riis Cuth, sicut pro Assur Athur dicunt. Vnde Cusistan hodie. *Horn.*

Exinde ea pars Samaria appellata.] Non exinde, sed ab urbe ejus nominis; quæ à monte vocitata, ut & mons, à quodam Semer. Res est certa. Tamen Isidorus Orig. l. XV. *Samariam Sennacharib rex construxit vocavitque Samariam, id est, custodiam, quia quando Israël transtulit in Medos, ibi custodes constituit.* Drusius.

Quod lingua Assyriorum custodes Samaritas vocant.] Eusebius in Chronicis, *Sennacherib rex Chaldæorum ad custodiendam regionem Iudææ accolas misit Assyrios, qui æmulatores Iudææ legis facti Samaritæ nuncupati sunt: quod in Latina lingua exprimitur custodes.* Epiphanius contra Hæreses I. *Interpretari posses Samaritas custodes, propterea quod custodum locum in terra obtinebant: aut quod custodes essent constituti secundum legem Mosi.* Eucherius: *Samaritæ custodes, eo quod à Babyloniis illic ad custodiam collocati essent Iudæorum.* Cæterum Samar verbum est Ebraicum, non Assyrium. Assyrii & Chaldæi pro eo Natar usurpant. Vnde in ea lingua custodes potius Nataritæ dicerentur. *Drus.*

Plerique divinas ceremonias receperunt, reliquis.] Hæc ita restitui possent ad veritatem historiæ, *qui divinas ceremonias receperunt, & simul in errore gentilitatis perseverarunt.* IV Reg. XVII. vf. 33. *Drus.* Cuthæi à leonibus devorari cœperunt. Cum autem didicissent id evenire quod in ea terra non cultui unius Dei operam darent, Rex Assyriorum remisit ad eos unum sacerdotem, qui eos jura regionis doceret. Ita unaquæque gens fabricavit Deum suum & nihilominus colebant Dominum. IV Reg. XVII. *Sigon.* Fuit igitur religio ipsorum mixta ex gentili & Iudaica. Errores ipsorum varios recensent Epiphanius & Philastrius. Solum Mosis Pentateuchum admittunt literis peculiaribus, quas Mosaicas esse volunt, scriptum, & in plurimis à Iudaico discrepantem. Vide Petitum II Ecl. Chron. IV. Tandem autem, sero quidem admodum, sed aliquandiu tamen ante Sanaballetæ tempora, penitus omnem idolorum cultum abdicavere, secutique religiones sunt, quas divinus Moses præscripserat. *Cunæus.*

In errore gentilitatis.] Multa in odium Samaritarum Iudæi confixerunt. Vt quod columbam coluerint, & ejus nomine circumcisi sint. Quod ignota idola in monte Garizim inventa coluerint. Et hoc est illud crimen, quod Iudæi duabus literis ש notant, & tanquam cauterio Samaritanis imprimunt. *Heinsius.* Perperam profecto, si loquantur de publico Samaritanorum cultu, ex quo Manassen, Iaddi fratrem, habuere Pontificem Maximum. Sed fieri possit ut fuerit ex cultu aliquorum privato ac domestico, vel etiam ex publico Cuthæorum, antequam legem didicissent Mosaicam. Saltē id credibilius, quam quod Iudæi quidam, ut ex Gedaliæ catena Cabalistica constat, crediderunt, fuisse illud simulachrum quod Iacob ex Assyria veniens, post urbem Sichem, sub terebintho defodit, ut Gen. XXXV. legere est. *Vossius.* Negasse eos animæ ἀθανασίαν, & ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, Epiphanius & Philastrius authores sunt. Sed & hæc odio conficta. Vt & illud, quod Benjamin Tudelensis tradit, tribus his caruisse literis ה ח ע. Vide *Scalig.* in Trihæresio, cap. XVI. Seldenum de Dis Syris. Illud verum est quod Iosephus observat: ὅταν μὲν εὖ πράττοντας βλέπωσι τοὺς Ἰουδαίους συγγενεῖς ἀποκαλοῦσιν, ὡς ἐξ Ἰωσήπου φύντες, ὅταν δὲ πταίοντας ἴδωσιν, οὐδαμόθεν αὐτοῖς προσήκειν λέγουσιν.

Hoc

Hoc bello Tobias in captivitatem ductus est. At in parte duarum tribuum, rex Achas, ob impietatem invisus Deo, cum finitimorum bellis sæpe premeretur, deos gentium colere decrevit, nimirum quia eorum illæ auxilio victores frequentibus præliis extitissent. Ita in hoc nefariæ mentis piaculo diem functus est, cum XVI. *annis in regno fuisset. Huic Ezechias filius successit, multum paterni dissimilis ingenii. Namque initio regni, populum sacerdotesque ad Dei cultum cohortatus, multis disseruit, ut frequenter castigati à Do-*

Hoc bello Tobias in captivitatem ductus est.] Vide Librum Tobiæ. Qui Tobit Chaldæis. Binæ ejus libri editiones Hebraicæ, Pauli Fagii altera, altera Osvaldi Schrekenfuchsii, satis invicem, uti & Græca & Latina, diversæ. *Selden.*

Achas.] Cum in libris Græcorum sit ἄχαζ, putarim Sulpicium scripsisse Achaz: tamen non adsevero. *Drus.*

Finitimorum bellis.] Primo Syrorum & Israëlitarum. Deinde Idumæorum & Palæstinorum. *Sigon.*

Deos gentium colere decrevit.] Moloch IV Reg. XVI. ℣. 3. Baalim II Paralip. XXVIII. ℣. 2. & Deos Damasci sive Darmasci, IV Reg. XXVIII. ℣. 23. *Drus.* Filium suum Moloch consecravit, vel comburendo eum, ut Ioseph. & Abul. censent, vel traducendo per ignem, ut Theodoret. & Salianus, vel unum è filiis cremando, alios traducendo. *Lyra.* De hoc Molochi cultu vide Vossium, & Seldenum.

Quia eorum illæ auxilio victores.] Non hoc de suo adjecit Sulpicius, ut quidam censent; sed ea facti ipsius ratio adducitur II Paralip. XXVIII. Sic Romani Deos hostium suorum evocabant, ut ex hostico Romam migrarent, ac Romanis victoriam de hostibus darent. *August.* IV. Civ. Dei.

Piaculo.] Id est, crimine. Proprie crimen ob quod expiatio fieri debet. *Drus.*

Ezechias.] Rectius scribitur Ezecias. Primum, quia Græci sic scribunt ἐζεκίας: deinde, quia est Coph in Ebræo charactere, quam consonantem antiqui expresserunt semper per C. simplex. *Drus.* IV Reg. XVI. II Chron. XXVIII. Ioseph. IX, 13. cap. X, 1. Fuit vir sane bonus, sed ingenio timidiore, qualis apud Romanos Fabius ille, aliis cunctator, aliis Ovicula dictus, cui de Græcis Periclem confert Plutarchus. *Grot.* Φύσις δ' ἦν αὐτῷ χρηστὴ, καὶ δικαία, καὶ θεοσεβής. *Ioseph.*

Filius.] A. M. 3136. Ezechias nascitur, cum Achaz nondum esset decem annorum puer. Ideo privignus ipsius, vel frater vel adoptivus filius, potius quam naturalis creditur. *Calvis.* Sed hæc solutio, etsi in speciem egregia, repugnat Scripturæ, quæ utique Ezechiam ut filium naturalem Achazi proponit. Mirum autem non est Achazum illa ætate genuisse, cum similia exempla alibi occurrant. Ætatem undecim annorum quandoque feturæ habilem fuisse, probat Scaliger in *El. Orat.* Chronol. Vide & *Hieron.* Epist. ad Vital. & imprimis Spanhemium I Dub. Euang. IV. qui ibidem plura δύσπορα Chronologiæ Sacræ, in Regum Hebræorum annis, felicissime expedit.

Vt

Domino, ſæpius eſſent miſericordiam conſequuti, ut poſtremum decem tribus, in captivitatem nuper abductæ, ſacrilegii pœnas diſſolverent: curandum eis ſedulo, ne eadem pati mereantur. Ita converſis ad religionem omnium animis, Levitas Sacerdoteſque omnes ad celebranda ſecundum legem ſacrificia ordinavit: celebrarique Paſcha inſtituit, quod jam pridem fuerat omiſſum. Cumque dies feſtus adeſſet, dimiſſis per omnem terram nunciis, conventus diem edixit: ut ſi qui poſt abductionem decem tribuum in Samaria reſediſſent, ad ſolemne ſacrum convenirent. Ita frequentiſſimo conventu dies ſacer publica lætitia exactus, longo poſt intervallo religione legitima per Ezechiam reſtituta.

Vt poſtremum decem tribus in captivitatem nuper abductæ.] Hoc non ſolum Ezechias initio regni non dixit, ut apparet ex libris Sacris, ſed nec dicere potuit. Nam anno quarto Ezechiæ Salmanaſſar bellum intulit Regi Oſeæ, anno vero ſeptimo eundem cum decem tribubus in Aſſyriam abduxit. Ipſe vero hanc orationem habuit primo menſe anni primi. *Sigon. Druſ.*

Levitas ſacerdoteſque.] Perſpicue diſcriminat Sacerdotes à Levitis, quos antehac aliquoties confuderat. *Horn.* De ſummo ejus temporis Sacerdote, vide Seld. I. de Succeſſion. in Pont. v.

Paſcha.] פסח. Patres deducebant à πάσχω. *Tertullianus. Lactant. Ambroſ.* Sed Hieronymus monet eſſe à פסח, addito א פסחא. *Voſſius.*

Quod jam pridem fuerat omiſſum.] Διὰ τὰς τῶν προγεγενημένων βασιλέων παρανομίας. *Ioſeph.*

Si quis poſt abductionem decem tribuum.] Ab eodem errore hoc edictum finxit Sulpicius, quo illa verba ſuperiora, de abductione decem tribuum, protulit. Neque enim miſit ad eos qui remanſerant ex decem tribubus, (nam nemo remanſerat) ſed ad ipſas tribus nondum abductas. *Sigonius.* Ita & Ioſephus. Cujus verba ſunt: *Iſraëlitæ audito quid legati à ſuo rege afferrent, adeo mentem non adhibuerunt, ut eos ludibrio habuerint, & Prophetas quoque eodem cohortantes & præmonentes quantæ calamitates inſtarent, reſpuerint: quos poſtremo comprehenſos necaverunt. Multi tamen Zabulonis atque Iſacharis, Prophetarum monitis parentes, ad pietatem ſunt converſi, atque hi omnes Hieroſolyma ad Ezeciam confluxerunt, ut Deum adorarent.*

Dies ſacer.] Ezechias Paſcha celebravit, antequam vaſtities Iſraëlis veniret. Venit autem anno quarto Ezechiæ ineunte. Ergo ante annum Imperii ſui quartum hoc Paſcha celebravit Ezechias. Rurſum anno primo Ezechiam non potuiſſe celebrare tam ſolenne Paſcha, nemo dubitabit, qui attentius ſacram Hiſtoriam expendet. Quare exiſtimamus hoc Paſcha celebratum fuiſſe anno ſecundo, qui eſt IↃCCC LXXI. ab Exodo. Eſt ergo annus ſeptimus Octaëteridis, & Paſcha celebratum eſt nono Aprilis die. *Petitus.*

Religione legitima per Ezechiam reſtituta.]

tuta. Pari deinde industria, qua divina curaverat, rem bellicam administravit, Allophylosque frequentibus præliis contudit: donec ei Sennacherib rex Assyriorum bellum intulit, magno cum exercitu fines ejus ingressus: lateque agris vastatis, nullo obsistente, urbis obsidionem urgebat. Ezechias enim, multitudine inferior, non ausus manum conserere, muris se tuebatur. Rex Assyrius portis assultans, minitari excidium, de-

di-

tuta.] II Paral. XXXI. IV Reg. XVIII. Duo imprimis maxima opera pro religione fecit. Quod lucis excisis, excelsa, rem prioribus regibus fere intactam, sustulit; & ipsum serpentem æneum, à Mose factum, comminuit.

Allophylos frequentibus præliis contudit.] Rex Palæstinis bellum intulit, & parta victoria omnes eorum urbes, à Gitta usque Gazam, suæ ditioni adjecit. *Ioseph.*

Sennacherib.] Hujus Assyriorum regis meminisse Berosum testatur Iosephus, in quo delenda illa: λέγων οὕτως; nam quæ post id sequuntur, manifestum non Berosi esse sed Iosephi. Meminit Sennacheribi & Herodotus Euterpe. Miror autem ab Iosepho erroris notari Herodotum, quod Sennacheribum dixerit non Assyriorum, ut Berosus & sacræ literæ, sed Arabum regem; cum Herodoti codices, quibus utimur, habeant: Σαναχάριβον βασιλέα Ἀραβίων τε καὶ Ἀσσυρίων. Etiam illa verba apud Iosephum: Ὡς οὗτος ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τὸν τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα ἐλθὼν ἱερέα ὄντα τοῦ Ἡφαίστου, cum superioribus non cohærent, & in marginali annotatione aliqua in textum irrepsere. Tota hæc Historia iisdem prope verbis est apud Esaiam XXXVI. *Grotius.*

Bellum intulit.] Prætextus ejus, negatum tributum, quod Achas pater Ezechiæ, Assyriorum Regibus pendere solitus erat. *Iosephus.* Sed prætextum hunc, non verum belli causam fuisse, ex eo patet, quod acceptis ab Ezechia CCC. talentis argenti, XXX. auri, nihilominus urbem obsedit. Ergo insatiabilis Assyriorum ambitio vera causa fuit. *Horn.* Ὁ δὲ Ἀσσύριος λαβὼν ταῦτα τῶν μὲν ὁμολογουμένων οὐδὲν ἐφρόντισε. *Ioseph.*

Vrbis obsidionem urgebat.] Hierosolymarum. Esa. XXXVI. IV Reg. XVIII. II Paralipomen. cap. XXXI. Iosephus X, 1.

Rex Assyrius portis assultans.] Non ipse Rex, qui contra Æthiopes & Ægyptios profectus, sed duces ejus, Rabsace cum duobus aliis. *Ioseph.* Fabulantur autem Hebræi, hunc Rabsacen fuisse filium Isaiæ, eo quod locutus sit Hebraice, & quia alter Isaiæ filius relictus vocatus est Iaschub, quasi alius ad Assyrios transfugisset. Hanc fabellam refert Hieronymus, & auctor de Mirabilibus Scripturæ apud Augustinum II, 27. Israëlitam fuisse, sed legis & populi sui desertorem, vix dubium est. Credibile id facit tum lingua Hebræa, tum quod ad verba ejus maledica proceres & Ezechias vestem suam consciderunt, quod fieri non solebat nisi quoties talia verba ab Israëlitarum aliquo pronuntiata fuissent. *Grot.*

Minitari excidium, deditionem imperare.] Orationem ejus acerrimis blasphemiis, minis & fastu plenissimam, vide apud Scriptores Sacros.

Arma

ditionem imperare, Ezechiam frustra Deo confidere, se Dei nutu potius arma suppressisse: victorem omnium gentium, eversorem Samariæ, effugi non posse, ni matura deditione sibimet consuluissent. In hoc rerum statu, Ezechias Deo fretus, Esaiam prophetam consulit: ejusque responso edocetur, nihil ex hoste periculi fore, divinum autem auxilium non defuturum. Nec multo post, Tirhac rex Æthiopum, regnum Assyriorum inva-

Arma suppressisse.] Ex verbis illis: *Dominus dixit mihi, ascende ad terram hanc, & demolire eam*, conjicio legendum esse apud Sulpicium, *se Dei nutu potius arma sumsisse*, non *suppressisse*. Ita vero quoque intellexit Iosephus. *Sigonius.* Et sententia mirabiliter confirmat. *Drus.*

Esaiam.] Antiquum est pro Iesaiam, Sic Ezeciel dicebant pro Iezeciel, prima nominis prorsus abjecta. *Drusius.* Esaiæ XXXVII. Ezechias audita Oratione Rabsacis, scidit vestimenta sua, & indutus sacco in templum se contulit, ac Esaiæ sententiam rogavit. Huic ego Græcorum Demosthenem comparo. Puritas Hebraismi in Esaia, Atticismi in Demosthene: magnificus utrique dicendi character: frequentia schemata maxime vero illa qua Demosthenem excelluisse ait Quintilianus δείνωσις, rebus indignis, asperis, invidiosis vim addens. Sed Esaiam etiam natalium dignitas & regia affinitas ornabant, *Grotius.*

Nihil ex hoste periculi fore.] Esaias retulit, non esse ea tempestate oppugnationem metuendam ab Assyrio. Instare enim felicia tempora, quibus securi possint agros suos in pace colere, & possessionum suarum curam habere, timentes neminem. *Ioseph.*

Tirhac.] Tharaca est in editione Latina, & in Græca Θαρακά. Ies. XXXVII, 9. & IV Reg. XIX, 9. Sed in Hebræo Tharhaca, quod nunc legunt Thithaca. Iosephus autor regem hunc, quem Tharsicem nominat, suppetias tulisse Ægyptiis contra Sennacheribum qui tunc Pelusium obsidebat. Sennacheribum autem, cum ab Ægyptiaco bello soluta obsidione reverteretur, in itinere comperisse exercitum suum, quem in Iudæa sub Rabsacis imperio reliquerat, pestilentia divinitus immissa deletum prima nocte postea quam urbem oppugnare occœperat. Hæc Iosephus lib. X. cap. 2. Vide Sigonium. *Drusius.* Hunc Strabo Tearconem appellat. Verba ejus sunt: Σέσωστριν τὸν Αἰγύπτιον καὶ Τεάρκωνα τὸν Αἰθίοπα ἕως Εὐρώπης προελθεῖν, Ναβοκοδρόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως Στηλῶν ἐλάσαι. μέχρι μὲν δὴ δεῦρο καὶ Τεάρκωνα ἀφικέσθαι. Lib. 1. & XV. Quæ de columnis Herculeis referuntur, fabulosa sunt. Non enim ea ætate Æthiopum, vel Ægyptiorum, vel Assyriorum arma tam longe in Occidente peregrinata sunt, Oriente plerumque occupata. Videtur autem Herodotus historiam Tirhakæ in rebus Sethonis Ægypti Regis, quas Libro II. refert, exposuisse. Omnia enim pariant. *Horn.*

Rex Aethiopum.] Et Ægypti quoque, ut supra dictum. Eo enim tempore Dynastia Æthiopum in Ægypto regnabat. Æthiopum nomen in antiquissima Geographia latissime sumtum, complectitur omnes australes populos,

vadit. Quo nuncio Sennacherib ad sua tuenda conversus, fremens & clamitans, victori sibi victoriam eripi, bellum omisit: missis ad Ezechiam literis, cum verborum contumeliis denuncians, se paulo post rebus do-

ut Scytharum, quidquid in Septentrione gentium. Si Græca vox, ut volunt, ab adusto vultu est. Quanquam & videri queat expressa ex Copt, unde Agopht, Ægyptus, & facili μελάγχροος Æthiops. Ei fere nomen כוש respondet. Cush sive Æthiopia duplex. Africana ὑπὲρ Αἰγύπτου, & Asiatica. Hanc distinctionem Herodotus rradit, describens expeditionem Xerxis, ubi eos distinguit in Orientales & Lybicos. Et sic in Scriptura Cush denotat Æthiopiam Asiaticam, quæ complectitur majorem Arabiæ partem inter sinum Persicum & Erythræum. Ex hac Æthiopia fuit Zarah II Chron. XIV. Ubi non possunt intelligi Æthiopes sub Ægypto. Quia Rex Ægypti non passurus fuisset tantum exercitum per regnum suum transire. Deinde quia civitates Zeræ fuerunt ad Austrum Iudææ, & Asa eas destruxit usque ad Geram, quam constat esse in Arabia Petræa. Et cum Ezechielis XXIX. dicatur, quod Ægyptus vastari debeat à turri Sienes usque ad limites Æthiopiæ, quis non videt Æthiopiam ibi Arabicam intelligi. Nam alias absurdus sensus. Velut si quis dicat, Anglos subegisse omnem Franciam inter Caletum & Dubrin. At indubie Tirhaka Æthiopum horum Arabum Rex fuit, non Africanorum, de quorum longinquis expeditionibus nihil constat. *Horn.* Æthiopes autem, حبشة Abyssini, ita dicti Arabibus sunt, quasi ἐπίμικτοι, حبش enim est *promiscue congregare*, vel ab Ægyptia voce Αὐάσεις, qua Æthiopum habitationes denotant teste Strabone. Eorum Imperator hodie dicitur Presbyter Iohannes. Origo vocis inde, quia à Persis vocatur برشكار خان, Præstax Chan, id est, *Mancipiorum Rex.* Siquidem hujus gentis mancipia toto Oriente notissima. *Golius.*

Regnum Assyriorum invadit.] Iosephus aliter: Θαρσίκην πολλὴν ἄγοντα δύναμιν ἐπὶ συμμαχίᾳ τοῖς Αἰγυπτίοις ἥκειν, διεγνωκότα ποιήσασθαι τὴν πορείαν διὰ τῆς ἐρήμου καὶ ἐξαίφνης εἰς τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἐμβαλεῖν. Sententia ejus fuit, non ipsum regnum Assyriæ, sed Assyrios Pelusium obsidentes petiisse Tirhakam. *Horn.*

Quo nuncio Sennacherib ad sua tuenda.] Ταραχθεὶς οὖν ὑπὸ τούτων ὁ βασιλεὺς, propere cum suis abiit. *Ioseph.* Herodotus aliam solutæ obsidionis Pelusii causam refert. *Vna*, inquit, *nocte murium tanta vis extitit, ut hostium arcus & reliqua arma corroderent: quo factum est, ut exarmatus Rex, à Pelusio suum exercitum abduceret.* Quod miraculum vel illud est ad Hierosolyma factum, & ab Ægyptiis ad suam gloriam detortum, vel omnino confictum. Vide apud eundem Græcum, quæ de statua Sennacharibi & inscriprione ejus, ἐμέ τις ὁρέων, εὐσεβὴς ἔστω, referat.

Missis ad Ezechiam literis.] Nullas literas scripsisse traditur Sennacherib ab obsidione discedens, sed tum cum obsidione urbem premebat. Sic enim XXII Paralip. *Sigon.* Male. Nam conferendus Sigonio fuisset cum libris Paralip. Isaias. Qui exertim, soluta obsidione Libnæ, metu adventantis Tirhakæ, scriptas literas memorat. cap. XXXVII. *Horn.*

Se paulo post.] Ex Esaiæ XXXVII, 9. & 30. colligitur Sennacheribum, audito adventu Tirhakæ obsidionem, Ierosolymita-

domi compositis ad excidium Iudææ mature reditu-rum. Sed nihil his Ezechias motus, orasse Dominum traditur, ne hanc tantam hominis insolentiam inultam sineret. Ita eadem nocte angelus castra Assyriorum aggressus, multa hominum millia letho dedit. Rex trepidus in oppidum Niniven confugit, ibique à filiis interfectus, dignum se exitium tulit. Per idem tem-

mitanam, vastatis agris, deseruisse. Tertio demum anno, contusa Æthiopia & Arabia, obsidionem repetiit, & tum clades illa exercitui ejus immissa. *Abulensis, Cajetanus, Torniellus.* Integrum ergo biennium intercessit inter promissam Assyriorum cladem, & ejus complementum: ac male tempora illa multi confundunt, existimantes tum statim, antequam obsidio soluta esset, innumeram illam multitudinem ab Angelo cæsam. *Horn.*

Eadem nocte.] Κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίας νύκτα. *Ioseph.*

Angelus.] IV Reg. XIX. Tob. I,I. Ecclesiast. XLVIII, 24. I Macc. VII, 41. Alii eum accipiunt pro Angelo bono, velut Gabriele vel Michaele. *Abulensis.* Alii pro malo Dæmone, qui percussit primogenita Ægyptiorum. *A Lapide.*

Multa hominum millia.] Μυριάδες ὀκτωκαίδεκα καὶ πεντακισχίλιοι σὺν ἡγεμόσι καὶ ταξιάρχαις. Berosus apud Iosephum X. 2. Non dubium in hac clade ab Angelo cæsum, & magis excruciatum fuisse Rabsacen, in Deum blasphemum, in Ezechiam maledicum. *Salianus.*

Letho dedit.] Iosephus ex Beroso λοιμικὴν τοῦ στρατοῦ νόσον immissum scribit. Hebræi, ex iis Abulensis & Cajetanus, tradunt, Assyrios ab Angelo igne percussos. Quod pro peste etiam accipi potest. Unde & in Tophet ac valle Iosaphat eosdem cæsos asserunt.

In oppidum Niniven confugit.] Ὑπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς εἰς φόβον καὶ δεινὴν ἀγωνίαν καταστὰς καὶ δείσας περὶ τῷ στρατῷ παντὶ φεύγει μετὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, εἰς τὴν Νίνου προσαγορευθεῖσαν. *Iosephus* ex Beroso. Male autem Sulpicius Niniven oppidum vocat, quæ, ut dictum, maxima prisci orbis civitas fuit, & Asiæ miraculum. *Horn.* Eo reversus, crudeliter in Israëlitas sæviit, multis cæsis. Tob. I, 21.

Ibique à filiis interfectus.] In templo Nesroch. LXX. μεσοραχ. Iosephus ἐν τῷ ἰδίῳ ναῷ Ἀράσκῃ λεγομένῳ. Filii illi fuerunt duo: Adramelech & Sarasar, maximi natu. Causa parricidii, quod pater, cum in periculo esset, voto se obstrinxisset illos immolandi. *R. Salomo. Hieron.* in Tradit. Aliam affert Lyra & Abul. quoniam pater, postpositis duobus natu majoribus filiis, Asarhaddonem minorem natu successorem regni constituerit. Cujus electionis causam Historia Scholastica refert in amorem, quo Senacherib matrem Asarhaddonis prosequebatur. Parricidæ hi, in Armeniam profugi, regno exciderunt, quod Asarhaddon suscepit. *Iosephus:* Διαδέχεται δὲ βασιλείαν Σεναχηρείμου Ἀσσαραχόδδας. Quem Genebrardus, Arias Montanus, Serarius, censent esse Sardanapalum. Quia uterque ultimus Rex Assyriorum. Deinde, quia Sardanapali nomen videtur conflatum ex Asar & Don, vel Haddon, ad-

tempus Ezechias, æger corpore, morbo incubuerat. Cumque Esaias ei verbum Domini annunciasset, vitæ ejus finem adesse, flesse rex traditur. Ita XV. *annos pro-*

dito nomine Phul. Tertio, quia quæ de eversione Ninives, per eluvionem Tigris, prædicunt Ionas & Nahum, ea sub Sardanapalo contigisse testatur Diodorus. Verum Eusebius, Torniellus, Salianus, & cæteri Chronologi, Sardanapalum sub Azaria Rege Iudæ collocant. Prior tamen sententia potior videtur. *Horn.*

Dignum se exitium tulit.] Pharao quoque in decem servatur plagis, ut novissimus pereat: quod & iste passus est. *Hieron.* in Esa. XXXVIII. Contigit hoc forte secundo vel tertio mense à reditu in Niniven, ut patet ex Tobiæ primo. Notandum: sine causâ à Iosepho reprehendi Herodotum, quod Senacheribi, tanquam Arabum Regis, meminerit. Nam addit, Assyriorum quoque Regem fuisse. Porro Assyria Imperio suo complectebatur totam Syriam, Mesopotamiam, Babyloniam quoque (ut videtur) & Arabiæ partem Septentrionalem; id est, utramque Iracam, Aghemicam & Arabicam, sicut hodie distingui solent. *Horn.*

Per idem tempus.] IV Reg. XX. Esa. XXXVIII. Ioseph. X, III. Anno regni Ezechiæ XIV. quo Sennacherib ab Ierusalem contra Æthiopes profectus est. Id ita esse, patet ex eo, quod post Ezechias vixerit & regnarit annos XV. Constat autem ex IV Reg. XVIII, 2. eum regnasse XXIX annis, jam deme XV. à XXIX. restabunt XIV. Anno ergo ejus XIV. hæc contigerunt, ante plenam Hierosolymæ liberationem, & cladem Assyriorum. Fallitur ergo Iosephus X Antiqu. III. qui post cladem hanc ea contigisse scribit. Nam Deus cum signo regressus Solis, promittit pariter liberationem ab Assyriis Ezechiæ. Ergo nec dum ab iis liberatus erat. *A Lapide.*

Morbo incubuerat.] Νόσῳ χαλεπῇ, περιπεσὼν, ἀπέγνωστο μὲν ὑπὸ τῶν ἰατρῶν. *Ioseph.* Fuit ei morbus hic immissus, ne ob victoriam, paulo post obtinendam, insolesceret. *Hieronym. Cyrillus, Theodoret.*

Vitæ ejus finem adesse.] Iussus est ultima verba & mandata suis dare. Qualium mandatorum egregium exemplum habes apud Stobæum titulo de Prudentia, ex Erechtheo Euripidis. Vide & Plutarchum de Homeri Poësi. *Grot.* Augustin. VI. de Genes. ad Liter. 17. *Secundum aliquas causas inferiores jam vitam finierat Rex: secundum illas autem quæ sunt in voluntate Dei & præscientia, qui ex æternitate norat quid illo tempore facturus erat, & hoc vere futurum erat, tum finiturus erat vitam quando vitam finivit.*

Flesse Rex traditur.] Tum quia juvenis XXXIX. annorum, tum quia ἄτεκνος. Nam Manasses nec dum genitus, sed demum anno ab hinc tertio. *Hieronymus, Iosephus, Abul. Cajetanus.* Grotius: *Minus clare revelata spe vitæ æternæ, mors etiam magis timebatur.* Quæ verba, ex Socini lacunis hausta, neutiqnam toleranda sunt. *Horn.*

Ita XV. *annos.*] Grotius putat hos annos iis additos, quos Ezechias vixisset secundum constitutum in natura ordinem. Male. Sic enim amplius LXXX. annos vixisset. Clarum ex Textu, & Sacra Chronologia, ab eo tempore quo in morbum incidit, illos annos vitæ ejus additos. Hieron. ad Marcellam Epist. XIX. *Ezechias vicina morte terretur, & fusus in lacrymas, quindecim annorum spatio protelatur.*

Prero-

prorogari sibi ad vitam meruit. Quibus peractis, nono &

Prorogari sibi.] Cujus signum fuit umbra retrograda in Horologio Achas. Erat autem illud gnomon constans, ut ait Eliahou Chomer, ex semicirculo, in cujus cavo erat globus, in quem cadens umbra, respondebat cæsuris, factis in semicirculo ad numerum, ut ajunt XXVIII. Ex cæsuræ hic vocantur מעלות, id est, gradus. Per eorum decem retroacta est umbra. Eam umbram Solem vocat Esaias XXXVIII. 8. quia à Sole fieri solebat. Nihil autem opus erat universi cursum immutari tantum signi causâ. Simili figura fenestræ Solis nomine appellantur Ierem. XV, 9. *Grot.* Non ita facile est dicere, cur Sol Τριπλάσιος sit vocatus, & quid rei fuerit, in cujus memoriam sacra hæc fierent. Duorum Dionysii interpretum Græcorum, Pachymerii, ac Maximi, ea est sententia; Persas, viso in cœlis grandi Solis miraculo, quod contigit tempores *Ezechiæ Regis*, & cognomen, & sacra hæc instituisse. Ac Τριπλασίου nomen Mithræ sive Soli datum, quia dies fere fuerit triplicatus: quod adstruere conantur ex historia ipsa, quam legere est II sive IV Reg. cap. XX. & Iesa. XXXVIII. Ex hac historia sic colligunt, horam jam diei decimam fuisse, cum regredi inciperet Sol: decem igitur horis opus fuisse, priusquam ad ortum perveniret: horas totidem requisitas, priusquam rediret, unde abierat: residuas fuisse horas diei duas, undecimam, & duodecimam: ac proinde diem illam fuisse horarum duarum & triginta: eoque complexam esse lucem bidui, hoc est, bis duodecim horarum æquinoctialium: ac decem horas reliquas, quia solum duæ desiderentur horæ, quo minus integrum diem conficiant, κατ' συνεκδοχὴν haberi pro integro die. Diem igitur fuisse triplicatam: ac propter tam grande miraculum jure Μίθραν, qui Sol est, dici Τριπλάσιον, sive Triplicem. Verum ut speciose ea dicantur, multa tamen sunt, quæ sententiam hanc reddant suspectam. Primum, nec in Regum libris, nec in propheta Iesaia, legere est, Solem retrocessisse, sed umbram: potuit autem Deus, Sole cursum suum peragente, sive per se, vel angelorum ministerio, impeditis Solis radiis, lucem temperare, ut, eâ aliter, atque aliter admissâ, non projiceretur umbra, nisi ubi prædixisset prophetes. Atque hanc sententiam amplexi sunt Burgensis, Vatablus, Montanus. Eique mirifice favet argumentum illud, quod si dies ista fuisset quasi tridui: majus fuisset miraculum, quam temporibus Iosuæ, cum bidui spatium pro die foret. Nam Iosuæ X, 13. est: *Stetit itaque in medio cœli, & non festinavit occumbere spatio unius diei.* Atqui proxime subjungitur: *Non fuit antea, & postea, tam longa dies.* Præterea legati Babylonii, ut est Paralip. lib. II. cap. XXII. *interrogarunt de portento, quod acciderat super terram.* Vbi, quia *super terram* dicitur, longe verisimilius est, miraculum hoc non in cœlo ab iis observatum, sed ex Iudæa ad eorum aures pervenisse. Patres etsi de spatio diei dissentiant, in eo tamen convenire videntur, Solem ipsum mutasse cursum suum. Sic enim è Græcis Theodoretus in illud Psalm. XXIX. *Audivi Dominum, & misertus est mei.* Item Cyrillus, & Elias Cretensis in Nazianzenum. Imo Hippolytum idem sensisse, legas apud Glycam in secundo Annalium. E Latinis similiter Augustinus de mirabilibus Scripturæ lib. II, cap. XLVIII. item Hieronymus, Haymo, alii. Neque vero, si lineis decem sit umbra regressa, eo Soli decem fuerit horis opus in recedendo, ac alteris decem in remeando: quia fortasse lineæ illæ, ut optime Tostato observatum, non horarum fuerint, sed semihorarum. Proinde non viginti horis dies illa longior solito, sed denis duntaxat. Imo quid si & quadrantes lineis fuerint signati? Sic quinque solum

& vigesimo imperii anno decessit: regnum Manasse filio reliquit. Is à patre multum degenerans, relicto Domino, culturas impias exercuit: ob quod in potestatem Assyriorum traditus, malo coactus, agnovit errorem,

horis excesserit. Verum nec tantum opus largiri. Potuit & Sol decem esse lineis regressus, & dies tamen par spatio fuisse cæteris. Vt si, Dei jussu, Sol celerrime ad ortum, atque à prima linea mox ad decimam reciprocarit. Quam infirmo igitur tibicine nituntur, qui cum Procopio statuunt διπλασίαν ἡμέραν γενομένην, sive, ut apud B. Hieronymum legas, *pene duplicem factum diem*: cui & sententiæ, ut Vatablo monitum, favet R. Kimchi. Quid igitur de illis pronabimus, qui etiam triplicatam lucem volunt? Quærat aliquis, si sacrum illud Persicum in memoriam Triplicis Mithræ non sit ab illustri illa die: unde igitur nomen hoc sortitum credamus. Dixero, facilius esse, quid sit falsum, videre, quam verum perspicere. *Vossius*. Hujus miraculi causa missi à Rege Babyloniorum ad Ezechiam legati. Esa. XXXIX. Nomen illi Merodach Baladan. Qui fuit Mardokempad, Nabonassari filius. *Scaliger*.

Meruit.] Mereri apud veteres Latinos Patres, significat aliquid impetrare & obtinere, etiam sine merito nostro. Exempla passim extant apud Cyprianum, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum. Et celebre illud Gregorii; *O felix culpa, quæ tantum meruit habere redemtorem*. Perkins.

Nono & vigesimo imperii anno.] Verum id IV Reg. XVIII, 2. si biennium illud quo cum patre Achazo regnavit, includas. Solus nonnisi XXVII. annos. Nam cœpit regnare anno tertio regni Hoseæ, non liberi vel usurpati, sed tributarii & confirmati. Vnde tametsi illius initium incidat in quartum Achazi, istius tamen incidit in duodecimum saltem Achazi. Sic annus tertius Hoseæ est quidem septimus Achazi, sed annus tertius regni liberi non tributarii. Ezechias vero regnare cœpit anno tertio Hoseæ tributarii, non liberi. *Spanhemius*.

Manasse.] Qui duodecim annorum. IV Reg. XXI. II Paral. XXXIII. Ioseph. X, 3. Sanguinarium ingenium, Caii Caligulæ & Neronis non dissimile. *Grot.* Vide & Autorem Imperf. Homil. I. in Matth. Fuit Iudæis, quod Achas Israëlitis fuerat. *Sigon.*

Culturas impias exercuit.] Instauravit excelsa, quæ demolitus fuerat Ezechias pater ejus: construxitque aras Baalim, & fecit lucos, & adoravit omnem militiam cœli, & coluit eam. Ædificavit quoque altaria in domo Domini cuncto exercitui cœli, transireque fecit filios suos per ignem: observabat somnia, auguria sectabatur, maleficis artibus inserviebat, sculptile quoque & conflatile signum posuit in domo Domini. II Par. XXXI.

In potestatem Assyriorum traditus.] II Par. XXXIV, II. Τῶν Βαβυλωνίων καὶ Χαλδαίων βασιλέως. *Ioseph.* Abductus tamen fuit Babylonem. Ergo vel Assyrii sub Babyloniis, vel Babylonii sub Assyriis. Quæ mutatio paulo ante facta: cum Merodach Baladan Ezechiæ ultimis annis regnarit. Quoniam vero exertim vocatur Assyriorum Rex, vix dubito quin alius fuerit à Merodach Baladan, sive Mardokempade. Nam Scriptura accurate regnum Assyrium & Babylonicum distinguit. Deinde in Ptolemæi Canone per XII. annos nulli Babyloniorum reges. Ex quo apparet destructum iterum ab Assyriis fuisse, sive Aserhaddon Rex, sive alius fuerit. *Horn.*

Malo coactus.] Manassi in carcere parvus

rem, populumque adhortatus est, uti relictis idolis, Dominum colerent. Nihil sane dignum memoria gessit, regnavit autem annos V. *&* L. *Amon deinde filius ejus regnum adeptus est, nec ultra biennium eo potitus est, paternæ impietatis hæres, Domini negligens, suorum insidiis circumventus periit. Ad Iosiam filium imperium devolutum. Is admodum religiosus fuisse tradi-*

dabatur parvus panis ex furfuribus, parvo & pondere & parva mensura aquæ cum aceto, ut viveret, ajunt quidam Codices Græci II Paral. XXXIII. & Autor Imperfecti operis in Matthæum Homilia I. Clemens II. Constit. c. 22.

Agnovit errorem.] Ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ παρασχεῖν αὐτῷ φιλάνθρωπον καὶ ἐλεήμονα τὸν πολέμιον. χαρίζεται δὲ τοῦτο τῆς ἱκεσίας ἐπακούσας ὁ Θεὸς αὐτοῦ. Καὶ πάλιν εἰς τὴν οἰκείαν ὁ Μανασσῆς ἀπολυθεὶς ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίων βασιλέως ἀνασώζεται. *Iosephus.* Oratio ejus exstat pia & proba, sed non habens authoritatem Canonicæ Scripturæ. *Estius.*

Relictis idolis dominum colerent.] Dedit operam si posset abolere priorum peccatorum etiam memoriam, mutatis moribus totus conversus ad Religionis studia. Nam & urbem lustravit, & templum consecravit denuo, & in reliquum totus fuit in eo, ut gratitudinem Deo posset approbare, ejusque retinere benevolentiam. Idem facere populum quoque docuit, memor in quale incidisset infortunium, ob perperam administraram Rempublicam. Ἀμίλλῃ δὲ τῇ περὶ ταῦτα μεταβολῇ χρησάμενος, οὕτω τὸν μεταξὺ διῆγε βίον, ὡς μακάριος εἶναι, καὶ ζηλωτὸς ἐκεῖνος τοῦ χρόνου λογιζόμενος, ἀφ' οὗ τὸν θεὸν εὐσεβεῖν ἤρξατο. *Ioseph.*

Nihil sane dignum memoria gessit.] Frigide. Vix ullus Regum adeo & projecte impius & sincere conversus fuit. Recenset autem Iosephus opera ejus pro Republica gesta, cum in regnum postliminio restitutus fuisset. Nam mœnia reparavit, & altissimis exornavit ac communivit turribus. *Horn.* Sepeliri voluit in horto, quod malis factis meritus esset extra Regum sepulchra poni. *Grotius.* Vel quod ibi Mausoleum struxisset. *A Lapide.*

Amon deinde.] IV Regum cap. XXI. II Chronic. cap. XXXIII. Iosephus X, 4.

Paternæ impietatis hæres.] Μιμησάμενος τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα, ἃ νέος ὢν ἐκεῖνος ἐτόλμησεν. *Ioseph.* Addit Glycas eum dixisse: *Pater meus à puero multa scelera fecit, ac in senecta pœnitentiam egit. Quare & ego, in hac ætate, pro animi libidine me geram, ac deinceps ad Dominum me convertam.* Sic & apud Pseudo-Clementem II Constitut. Apostol. 23.

Suorum insidiis circumventus periit.] Ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδίων οἰκετῶν ἀπέθανεν, βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι, βασιλεύσας δ' ἐξ αὐτῶν, ἔτη δύο. *Iosephus.*

Ad Iosiam filium.] II Reg XXI, XXII, XXIII. II Chron. XXXIII, XXXIV, XXXV. Iosephus. X, 5. φύσει ἄριστος, καὶ πρὸς ἀρετὴν εὐγεγονώς, ac Davidis tota vita æmulus. Talis apud Græcos videtur fuisse Epaminondas, infelix tamen & ipse, non minus quam Iosias, populi magis

ditur, summaque cura divina administrasse, Helchia sacerdote usus bene. Is cum in templo librum verbi Dei scriptum, repertum à sacerdote legisset, quo continebatur, Hebræam gentem ob crebras impietates & sacrilegia delendam, piis ad Deum precibus, fletuque jugi, imminentem cladem avertit. Quod ubi indultum sibi per Ollam prophetissam comperit, majore cura, utpote obligatus divinis beneficiis, cultum Dei exercuit. Igitur vasa omnia, anteriorum regum superstitionibus idolis consecrata, cremavit. Namque eo prophani ritus invaluerant, ut Soli ac Lunæ divinos honores darent, eis-

magis meritis quam suis. *Grot.* Fuit autem ei hoc nomen impositum per prophetam ante CCCXXVII. annos. III Reg. XIII, 2. *Tertius Iosias est, cujus nomen prædictum est priusquam nasceretur. Hi tres sunt, Samson, Iosias, Iohannes.* Chrysost.

Helchia Sacerdote.] Scribo Helcia. Nam in fonte חלקיה Rursum hic sacerdotis nomen usurpat pro sacerdote summo, quem Pontificem appellant. *Drus.* Fuit Pontifex XXV. ab Aaron. *Iosephus.*

Librum verbi Dei.] Id est, legis. Nam lex & verbum Dei se invicem explicant. Aliter alibi: *cumque Esaias ei verbum Domini annuntiasset.* Drus. Deuteronomium. *Chrysostom.* Homil. IX. in II Matth. *Athanas.* Epist. ad Marcell. *Abul.* Totum Pentateuchum. *Ioseph.* ἐντυγχάνει ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τοῦ Μωυσέως ἐν τῷ ναῷ κειμένοις. Tempore impii Manassis adeo neglecta fuit lex, ut liber ejus, tanquam res noviter inventa scribatur. *Cajetanus.* Impius Achaz combussit libros legis, ne ex iis Idololatriæ argueretur. Quare Sacerdotes clam in muro templi legem absconderunt, & ibi postea repertus. *Lyra* ex R. Salomone. Fuit αὐτόγραφον Mosis, ut ex Paral. XXXIV. 14. patet. *Grotius.* Vel ejus ævo scriptum, & in Sanctuario ante annos IƆCCC. positum. *Genebrard.*

Hebræam gentem.] Locus est Deut. XXVIII, 36. in quem, Deo ita disponente, incidit. *Grot.*

Per Ollam prophetissam.] Emendo, *per Oldam prophetissam*, quam LXX. τὴν προφῆτιν. Hieronym. *prophetidem* appellat. Scribi autem debet Holda, cum aspiratione. Græce Ὀλδά. IV Reg. XXII, 14. *Drusius.* Fuit uxor Sellum. Quem Hebræi tradunt fuisse avunculum patris Ieremiæ. Cur non iverunt ad Ieremiam vel alios qui tum prophetabant? Forte quia ab urbe aberant, & occupati in aliis rebus ad reformationem spectantibus. *Interpr.* Holda vero vicina erat, & ejusdem urbis incola. Habitabat enim במשנה, *in secunda.* Quod Chaldæus interpretatur, בבית אולפנא, ἐν τῷ διδασκαλείῳ. Nam משנה Hebræis est traditio legis interpres. *Grot.* Alii accipiunt pro *secunda civitate*, sive *media.* Hieronymus, Vilalpandus, & alii.

Quod ubi indultum.] IV Regum cap. XXIII.

Soli ac Lunæ divinos honores darent.] Τῷ

eiſdemque etiam ex metallis ſacraria ædificarent. Quibus Ioſias in pulverem redactis, ſacerdotes quoque profanarum ædium interfecit. Sed ne ſepulchris quidem impiorum pepercit: quod olim prædictum à propheta, im-

Τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς μαζουρὼθ καὶ πάσῃ τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ. In Latina vetere, *& Soli & Lunæ & duodecem ſignis & omni militiæ cæli.* IV Reg. XXIII. 5. *Druſ.* Quæ Idololatria ſiderum antiquiſſima. Deut. IV. 19. Iob. XXXI, 26, 27. & à Syris ad Iudæos derivata. Vide Voſſium II de Idol. II, III, IV, V. & ſequentia. Seldenum de DIs Syris. Colebatur autem ſub variis, Beli, Molochi, Adonei, Chamos, nominibus. Et hinc mos fluxit, ad orientem adorare. Herodot. I. Virgil. XII. Iſraëlitæ autem contra occidentem verſi, ubi ſanctuarium erat: atque ita oſtendebant *precantes adorare non Solem Orientem, ſed Solis Dominum,* ut ait Anaſtaſius Nicænus Quæſt. XVIII. in Scripturam. Chriſtiani veteres in hoc maluere gentilium, quam Iudæorum ritum ſequi. Cl. Alex. VII. Strom. *πρὸς τὴν ἑωθινὴν ἀνατολὴν αἱ εὐχαί.* Hinc & viſi Solem adorare. *Tertull.* Apol. Vide Maimonidem III More Neb. XLV. *Voſſius.*

Ex metallis ſacraria.] Quod à Zabiis ſive Chaldæis fluxit. Qui imagines ſtellis erexerunt, Soli quidem aureas, Lunæ argenteas, atque ita metalla & climata terræ inter ſtellas partiti ſunt. Dixerunt enim climatis N. Deum eſſe ſtellam N. Deinde ſacella ædificaverunt, imaginesque in illis collocarunt, arbitrantes, vires ſtellarum influere in illas & hominibus Prophetiæ donum largiri. *Maimonides* III More Neb. XXIX. Hæc autem ſacraria videntur fuiſſe חמנים, *πυραθεῖα* vel *πυρεῖα*, in quibus ſacri ignes facti. Deſcriptionem talis *πυρείου* luculentam vide apud Procop. I. Perſic. & Benjaminem, ubi Chenaraſam deſcribit. Ac talia fere in excelſis montibus. Nam mos illarum gentium fuit ſacrificare *ἐπὶ ὑψηλοτάτων ὀρέων. Herodot.* Clio. De illis excelſis vide Sigonium II de Republ. Hebr. IV. Fuit etiam currus, haud dubie Soli conſecratus, qui ab equis trahebatur. Nam per omnem Orientem ſacrum Soli id animal, ut docet Xenophon lib. VIII. *Κυροπαιδ.* & IV. *ἀναβάσ.* Pauſan. in Laconic. Iuſtin. I. Herodot. I. Porro equos hos non fuiſſe pictos vel ſculptos, ut Abul. vult, ſed vivos, exinde patet, quia Ioſias currum dicitur combuſſiſſe, equos tantum abſtuliſſe.

Quibus in pulverem redactis.] Quomodo in pulverem redacta, ſi ex metallis? & quænam hæc ſacraria? An fana & delubra? Sed ea ex metallis non fiunt. An potius altaria excelſave? IV Reg. XXIII, 4. legimus, *Et præcepit rex Helciæ pontifici & ſacerdotibus ſecundi ordinis & janitoribus, ut projicerent de templo Domini vaſa omnia, quæ facta fuerant Baali & luco, & univerſæ militiæ cæli: & combuſſit ea foris Ieruſalem in convalle Cedron, & tulit pulverem eorum in Bethel.* Quem locum ſi non habuit in mente, tum certe reſpexit ad eum qui habetur in eodem capite ỳ. 15. *Inſuper & altare quod erat in Bethel & excelſum quod fecerat Ieroboam filius Nabat, qui peccare fecit Iſraël: & altare illud excelſumque deſtruxit atque combuſſit & comminuit in pulverem, ſuccenditque etiam lucum.* Druſ.

Ne ſepulchris quidem.] Quæ in monte, apud Bethelam, erant. IV Reg. XXIII, 16. Porro ſepulchra violare, ſummum apud veteres nefas; & illorum tantum oſſa turbata, qui immane ſcelus admiſerant. Quales Idololatræ. *Horn.*

Quod olim prædictum à propheta.]

impletum animadversum est. Hujus octavo & decimo imperii anno, Pascha celebratum. Post triennium fere, adversus Nechao regem Ægypti, qui bellum Assyriis inferebat, in prælium egressus, priusquam inter se

III Reg. XIII.

Octavo & decimo imperii anno.] Qui erat annus quintus, centesimæ vicesimæ secundæ Octaëteridis. *Petitus.*

Pascha celebratum.] II Paral. XXXV. *Non fuit Phase, simile huic, in Israël, à diebus Samuelis prophetæ: sed nec quisquam de cunctis regibus Israël fecit Pase sicut Iosias.* Hujus causa est, quia tum omnia κατὰ νόμους, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν παρατήρησιν τῆς πατρίου συνηθείας, peragebantur. *Ioseph.*

Post triennium fere.] Tredecim annis pro *tribus* est reponendum. *Sigonius.* Nihil mutandum. Nam hallucinatus fuit noster, qui hunc regnasse scribit ann. XXI. cum regnarit ann. XXXI. Ex quo sequitur hæc accidisse tredecim annis post celebratum Phase. Siquidem Pascha celebratum fuit, ut habetur II Paralip. XXV. 19. decimo octavo anno imperii Iosiæ. *Drus.*

Adversus Nechao.] Pharao Nechao, IV Reg. XXIII. 29. Hic ab Ebræis Necho vocatur, voce monosyllaba. Siquidem scheva non constituit syllabam apud eos. Græce est Φαραὼ Νεχαὼ, & II Paralip. XXXV, ℣ς. 20. Νεχαώ. *Drus.* Necos filius Psammitichi, Herodot. IV. Hic est ille qui Africam circumnavigari jussit, & Nilum in mare rubrum derivare aggressus est. De regno Ægypti, vide Vossium I de Idol. XXVII.

Regem Aegypti.] Plane iis assentior quibus Coptos toti Ægypto creditur nomen dedisse. Nempe ut Αἴγυπτος dicatur, quasi αἶα Γύπτος sive Κόπτος. Coptus autem fuit urbs antiquissima, & vetusta Isidis religione celebris. *Vossius.*

Qui bellum Assyriis inferebat.] Iosephus X, 4. *Nechaos magnis delectibus habitis, copias ad Euphratem duxit contra Medos & Babylonios, qui Assyriorum imperium everterant, volens sibi Asiæ regnum quærere.* Status Asiæ is tum erat. Collapsa post Asarhaddonem Assyriorum Monarchia, Medi & Babylonii rerum potiebantur. Et apud hos quidem Nabopalassar, apud illos Cyaxares regnabant. Vtri eorum Assyria paruerit, non constat; nisi quod vel ex æquo eam diviserunt, vel integram Babylonius tenuit. Necos, ut ulciscer. :ur injurias Ægypto à Sennacheribo illatas, nondum firmato Babylonici regni statu, & ipse cum exercitu in Assyriam contendit. Abulensis putat hanc expeditionem contra Adadremmon Syriæ Regem, Iosiæ federalum, susceptam fuisse. Sed nullibi Adadremmon, expresse vero Assyrii ad Euphratem habitantes, memorantur. Proculdubio Herodoti narrationem Abulensis respicit. Nam is Syros vocat, more Græcorum, qui Assyrii proprie dicuntur. *Horn.* Cæterum Necos oraculo Ieremiæ ad hoc bellum excitatus fuit. Nam Ieremias per nuncium Pharaoni significavit, ut expeditionem contra Assyrios susciperet. *Hieron.* in Tradit. Hebr.

In prælium egressus.] Cum Necos usque Menden processisset, oppidum ditionis Iosiæ, opposuit se ei, vetans per sui juris ditionem, iter contra Medos facere. *Ioseph.* Metuebat autem Iosias, ne Iudæam invaderet. Atque ob hanc causam factum ejus ab omni culpa excusat Abulensis. Contra II Paral. XXXV, 22. temeritatis arguitur. Nam prius debebat Deum consulere, quam bellum tam anceps aggrederetur. *Cajetan.* Vnde & Iustin. Quæst. LXXXIX. ad Orthod. docet, Iosiam ideo occisum, quod monitis Ieremiæ, de non impediendo Pharaone,

se acies concurrerent, sagitta ictus est. Exque eo vulnere in urbem relatus, decessit, cum regnasset annos I. & XX. *Ioachas inde filius ejus regnum adeptus, tribus*

raone, minime paruerit. Τῆς πεπρωμένης ἀλαζονείας οἶμαι εἰς τοῦτ' αὐτὸν παρορμησάσης, ἵνα λάβῃ πρόφασιν κατ' αὐτοῦ. *Ioseph.*

Priusquam inter se acies concurrerent, sagitta ictus.] Dum enim aciem instruens, curru ab uno cornu ad alterum vehitur, Ægyprius quidam sagitta icto bellandi studium exemit. *Ioseph.* Campus præliaris in Mageddo fuit. Quem locum Herodotus Μάγδωλον vocat, corrupta nonnihil pronunciatione. Idem locus, quia in monte positus, Ἀρμαγεδών. *Grot.*

Exque eo vulnere in urbem relatus, decessit.] Sic & Iosephus: τοῦ τραύματος γὰρ ἀσθενὴς ὤν, ἐκέλευσεν ἀνακληθῆναι τὸ στράτευμα, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τελευτᾷ δὲ ἐκ τῆς πληγῆς ἐκεῖ τὸν βίον. Nec contrarium apparet ex Paralipomenis. At VI Reg. XXIII. exertim: *Occisus est in Mageddo.* Horn.

Cum regnasset annis I. *&* XX.] Modo monui legendum esse, I. & XXX. Quod ita esse, disces ex IV Reg. XXII, I. *Drus.* Cum hoc Rege extincta fuit omnis regni Iudæ gloria ac majestas. Vnde & obitum ejus immenso luctu prosecuti omnes sunt etiam sequenti ævo. Ac lugubre carmen Ieremias in obitum ejus condidit, quod sub finem Threnorum ejus exstare putant Chald. Ioseph. Hebræi apud Hieron. Lyra. Abul. & alii. Sed verius est carmen illud, à Threnis aliud fuisse, & injuria temporis deperditum. Tradunt etiam Talmudici Iosiam unguentum sacrum quo Reges & Pontifices hactenus ungebantur, in templo recondidisse sub humum in loco abdito secretoque, quem diu ante summa cura Rex Salomo paraverat, cum ex vatum responsis didicisset futurum olim uti templum ab Assyriis solo æquaretur. In eodem specu Talmudici arcam quoque icti fœderis testem, & Aaronis baculum, tum lapides Vrim & Tummim cum residuo Mannæ posuisse Iosiam tradunt, eorumque omnium nihil quidquam Iudæis restitutum esse, cum reversi Babylone in patrias sedes templum secundum extruerent. Quare ex illa tempestate regibus, pontificibusque haud fuit ex initiationum mysteriis eadem majestas. Sed nec ceremoniis plerisq; ac sacris tam præsens adfuit numen, ut ante solebat. Iactant illa vulgo Iudæi, quæ in Libro Iuchasin refert Rabbi Zacuth: אש על המזבח רובץ ככלב כי בטל כחו שחסרו חמשה דברים בבית שני ובבית ראשון היה כאריה: *Ignis super altare cubabat, tanquam canis, quia vis ejus extincta erat, postquam quinque res defecere in posteriore templo. At in priore erat ignis iste velut leo.* Enimvero ait eruditissimus scriptor, illa quinque defecisse, quæ jam diximus sic occultata à rege Iosia esse, nunquam ut postea reperta à nepotibus sint. *Cunæus.*

Ioachas.] Vt supra Achas pro Achaz, sic hoc loco est Ioachas pro Ioachaz. *Drus.* Iosepho Ἰώαζος. Fuit autem filius natu minor Iosiæ, alio nomine Sellum. Ier. XXII, 11. *Grot.*

Regnum adeptus est.] Opera populi. IV Reg. XXIII, 30. Sive id per tumultum factum: sive quod Ioakin, metu Ægyptii Regis, onus Imperii detrectaret. Verba sunt: *Tulit populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, & unxerunt eum.* Nimirum balsamo. Nam non solum, ut uno tradunt Ebræi ore, oleum sanctum atque usus unctionis in Templo secundo omnimodo defuere, verum etiam tritum est illud & aliquoties in locis è Gemara Hierosolymitana supra citatis repetitum, אין מושחים מלכים כהנים, *non ungebant in Reges eos qui fuere Sacerdotes.*

Quo

bus mensibus tenuit, captivitati ob impietatem destinatus. Namque eum Nechao rex Ægypti vinctum, captumque duxit. Nec multo post in vinculis diem functus est. Iudæis stipendium annuum imperatum, rex eis Eliachim arbitrio victoris datus, qui postea immuta-

Quo dicto etiam Hasmonæos signatius negatur unctos fuisse. Quod vero attinet ad Vnctionem Regiam, eam non necessario oleo illo Sancto à Mose primum confecto fieri debere consentiunt. Nam & à Iosia Rege absconditum illud ajunt nec postea repertum; unde Iehojakim Regem unctum fuisse balsamo. Sic Gemara Hierosolymitana in locis supra de unctione citatis. At vero Pontifices alio ungi oleo, præter ipsum quod Moses confecit, ex ipso præscripto sacro non omnino debuisse volunt. Nec sane aut Regiæ aut Pontificiæ sub Templo secundo Vnctionis vestigium aliquod exhibent. Quemadmodum autem sub Templo secundo Vnctio Pontificalis nulla erat, ita etiam nec sub primo fuit perpetua. Nam 1. aut circiter ante primi excidium annis absconditum fuisse oleum Sanctum (sub Iosia scilicet) nec postea repertum volunt. Glossa Talmudica ad tit Megilla cap. 1. fol. 9. b. מרובה בגדים מהנים ששימשו בבית שני ואף בבית ראשון מימות יאשיהו ואילך שנגנז צלוחית של שמן המשחה, *Vestitu insignes sunt Pontifices secundi Templi, etiam & primi à tempore Iosiæ & deinceps, Quoniam Vasculum Olei Sancti absconditum est.* Selden.

Ob impietatem.] Erat enim ἀσεβὴς καὶ μιαρὸς τὸν τρόπον. *Ioseph.*

Vinctum captumque duxit.] Cum vix tres menses decemque dies regnasset. Ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς, ὑποστρέψας ἀπὸ τῆς μάχης, μεταπέμπεται τὸν Ἰώασον πρὸς αὐτὸν εἰς σαμαθὰ καλουμένην πόλιν, ἥτις ἐστὶ τῆς Συρίας καὶ τὸν ἐλθόντα ἔδησε. *Iosephus.* Duplex hic error. Primo, quod Samathæ hoc factum vult, cum Scriptura dicat, vinctum *in Rebla quæ est in terra Emath.* Rebla igitur urbs ubi vinctus, id est, Apamea, ut vult Hierosolymitanus Num. XXXIV, 11. Emath· σαμαθὰ corrupte regio est. Deinde, quod sola Neconis reverentia & metu, subactum Ioazum putat. Atqui vix cruento bello, in quo multi Ægyptiorum perierunt, domari potuit, ut indicat Ezechiel XIX, 4. Ier. XXII. 10. & seq. Grotius in eo errat, quod ante expeditionem Cercusiacam remotum putat. Verba ejus sunt: *Ne quid, se ad Cercussum absente, novaretur.* Sed & tempus, & alia ostendunt, confecto bello Assyrio id contigisse. *Horn.*

Nec multo post in vinculis diem functus est.] Apud Ægyptios. Quod autem dicit, *nec multo post*, ex conjectura, ac de suo addit. Nam sacri Annales nihil hujus referunt: sed tantum, *obiisse in Aegypto*, narrant. *Horn.*

Stipendium annuum imperatum.] Ἑκατὸν ἀργυρίου τάλαντα, ἓν δὲ χρυσίου. *Ioseph.*

Eliachim.] אליקים Eliacim potius, qui erat frater major natu Ioachazi, & filius Iosiæ. *Drus.* Τὴν φύσιν ἄδικος καὶ κακοῦργος, καὶ μήτε πρὸς τὸν θεὸν ὅσιος, μήτε πρὸς ἀνθρώπους ἐπιεικής. *Ioseph.*

Arbitrio victoris datus.] Vt haberet instrumenta servitutis & Reges. Idque in Oriente Regibus assueto, receptum olim, & postea sub Saracenis fuit, donec Turcæ & Tartari, quibus adstrictior servitus placet, morem illum, excisis undique Regum priscorum familiis, abolerent. Quod imprimis sagacissimus

tato nomine Ioachis vocitatus est. Hic Ioachæ fratris Iosiæ F. fuit, fratri quam patri proprior, sacrilegio invisus Deo. Igitur cum regi Ægyptio pareret, quippe cui tributum penderet, Nabuchodonosor rex Babylonius Iu-

simus pariter & crudelissimus Timur præstitit. *Horn.*

Immutato nomine Ioachis vocatus est.] Idque pro more Ægypti & Syriæ Regum. Quibus solenne aliud privatum, aliud regium nomen habere. Et hinc illa diversitas in Labonirus & Nabochodonosor, Laborosardach & Belrschatzar, Darius Medus & Nabonnidus, Bal-adan & Nabonassar. Quorum unum nomen privatum, alterum publicum est. Vide Sc[illegible]. de Emendat. Temp. Eadem significatio est in Eliakim & Ioakim. Sed quia Syris Saturnus אל vocabatur, ideo nomen Dei Iudæorum, quam sui Dei, ponere in victi principis nomine, voluit. *Grot.* Debet autem scribi Ioacis per c simplex. Nam in Ebræo Ioacim. *Drus.*

Hic Ioachæ fratris Iosiæ filius fuit.] II Reg. XXIII. II Chron. XXXVI. Ioseph. x, 6, 7. Legendum est: *Hic Ioachæ filii Iosiæ frater fuit.* Sic enim in Regibus: *Constituit Eliacim filium Iosiæ, pro patre suo.* Sigon. Iosias enim quatuor filios habuit, Iohannem, qui à nonnullis Ioachaz esse creditur, Ioacim, Sedeciam, & Sellum. Doctores Ebræi scribunt Ioacim & Eliacim, duobus circiter annis majorem fuisse Ioachazo. Quod sic probant. Textus ait: *filius viginti trium annorum erat Ioachaz cum regnare inciperet.* Et alibi: *Filius viginti quinque annorum erat Ioacim cum regnare inciperet.* Idem ait, Ioachaz tribus tantum mensibus regnasse II Paralip. XXXVI, 2. Hæc manifesta sunt. Aliud argumentum IV Reg. XXIII, 30. *Tulit populus terræ Ioachaz filium Iosiæ & unxerunt eum.* Cur unxerunt? Nam filii regum non ungebantur, nisi ob certam causam. Respondent Ebræi, quia Ioacim natu major erat. Addunt doctores, quia implebat locum patrum suorum, quod non faciebat Ioacim. Dixi Ioachaz à nonnullis credi eundem esse cum eo qui in Paralipomenis Iohannes vocatur. Obstare videtur quod Iohannes iste nominetur primogenitus. Respondent ideo fieri quod adoptione primogenitus esset. Nam in regno prælatus fuit ipsi Ioacim. Abenezra censet Iohannem primogenitum non regnasse, Sellum autem esse Ioachaz. Secus R. David, qui Sellum opinatur esse Ioachin, nepotem Iosiæ. Moris enim esse ut nepotes filiorum nomine censeantur. Sic in primo librorum Mosis, *quæ fecerat ei filius ejus minimus*, id est, nepos Chanaan. Idem scribit, quum diem suum obiret Iosias, Ioachaz egisse annum 23. & Sedeciam 24. & Ioacim 25. Addit Sedeciam à patre regem constitutum fuisse, post à populo Ioachaz ei prælatum. *Drus.* Hic Iojakim Matth. I, 11. dicitur Iechonias, fuitque vel binominis, quod non infrequens in Sacra historia, vel nomen יהויקים à Matthæo per διφωνίαν redditum est Ἰεχονίας. In hac sententia sunt Epiphanius, I. Hæres. 6. Ambros. in Luc. III. *Spanhemius.* Quem de hac intricatissima Quæstione differentem vide I. Dub. Euan. VI.

Fratri quam patri propior.] Hinc patet verissimam Sigonii correctionem. Error autem ex litera F ortus. Nam cum in codicibus Sulpicianis exaratum esset prisco more: *Ioachæ Fr. Iosiæ F. fuit*, librariorum imperitia id sic accepit quasi scriptum: *Ioachæ fratris Iosiæ filius.* Horn.

Sacrilegio.] Idololatriis. Frequens hoc sensu vox illa apud Sulpicium. *Drus.*

Nabuchodonosor.] Ναβουχοδονόσορος Beroso,

Iudæam terram occupavit armis, & per triennium jure belli victor possedit. Etenim, cedente jam rege Ægypti, determinatisque inter eos imperii finibus, convenne-

Beroso, & in Actis Tyriorum. Ναβουχοδρόσορος Abydeno. Ναβοκοδρόσορος Straboni ex Megasthene. In Scriptutis Nebucadnezar & Nebucadrezar. Frequens enim litterarum ז & ר permutatio. *L'Empereur.* Fuit filius Nabupalassaris Babyloniorum & Chaldæorum Regis. Quod regnum, hi duo, toto Oriente clarissimum reddiderunt victotiis suis, Monarchia condita, quæ omnes alias longe excelleret. Regum horum Historiam scripserunt *Berosus* in Chaldaicis apud Ioseph. x. Ant. & I. contra Apionem. *Abydenus* in Assyriacis apud Euseb. in Chronico & ix. προπ. *Megasthenes* τῷ Indicorum apud Iosephum x. & Strabonem xv. *Diocles* II. Persicorum, *Philostratus* in Indicis & Phœniciis apud Iosephum. Quibus Hecatæum adde. Solebant autem Reges Chaldæi Deorum nomina, Majestatis ergo, assumere. Sic à *Nebo* Idolo, dicti Nebucadnezar, Nebuzardan, Nabonito, Nabonassar, Nabonabo, à *Merodach*, Evilmarodach, Mardokempad. *Seldenus.*

Rex Babylonius.] Imo Regis filius. Nam pater Nabupalassar adhuc in vivis. *Berosus.* Nisi dicas eum simul cum patre regnasse.

Iudæam terram occupavit armis.] Bellum inter potentissimos Ægypti Syriæque, ac Babylonis Reges, Neconem & Nabupalassatem exarsit. Prælio ad Cercusium secus Euphratem commisso, vincitur Necos. Babylonius subacta omni, ad Pelusium usque, Syria, prætet Iudæam, triumphat. Quarto regni Nabuchodonosori anno, Ioacimi octavo, Babylonii Iudæam quoq; bello petunt, dira minantes ni tributum pendant quemadmodum reliqui Syriæ habitatores. Rex pacem mercatus pecuniis, integro trienio imperata tributa persolvit. *Iosephus* x, 7. At Berosus paulo aliter: Satrapam Ægypti Syriæque & Phœnices rebellem eo bello subactum. Apud Iosephum x. Antiquitatum. Male. Nam Necos non Satrapa Babylonii Regis, sed æmulus & æqualis fuit. *Horn.* Hæc fuit prima captivitas Iudæorum. Nam Ioacim cum Daniele ejusque tribus sociis abductus tum Babylonem fuit. IV Regum XXIII. II Paral. XXXVI. Dan. I. III Esdr. I. *Rex tamen sub conditione tributi annui, domum remissus fuit.* Ac tunc horrenda illa Moabitarum clades atque excidium contigit, quod eis prænuntiavit Ieremias cap. XLVIII. Nam quicquid Ægyptum inter & Euphratem gentium, una ruina Babylonius involvit. In memoriam tantæ cædis condita χαράκμωβα; ἢ Μωαβίτων, Stephano, collocata ibi Babyloniorum colonia. *Horn.*

Iure belli.] De quo vide Grotium in nunquam satis laudato opere de jure pacis ac belli.

Cedente jam Rege Ægypti.] De hoc bello vide Ieremiam XLVI. Necos, post tantam cladem, in Ægyptum fugit, regnumque filio Psammi vel Psammiticho reliquit. Herod. II. Cæterum fatalis ille locus, ubi pro Syriæ imperio, plerumque inter Ægyptios & Assyrios certatum, Carcemis fuit, Cercusium Ammiano XXIII. Cercisium Euagrio v Hist. Eccl. 9. in confluente Euphratis & Aboræ situm.

Determinatisque inter eos imperii finibus convenerat.] Merum commentum. Nam hujus transactionis nec ulla memoria extat, & satis clare ex sacris refutari potest. Quippe Nabuchodonosor victoria sua usus, in ipsam Ægyptum penetravit, & totam Syriam Neconi, non ulla transactione, sed armis ademit, ac jure belli, ut ipse Sulpicius loqui-

nerat Iudæos ad Babylonem pertinere. Ita cum Ioachis exactis in regno annis undecim, filio ejusdem nominis locum fecisset, isque regis Babylonii in se iram concitasset, Deo nimirum agente, cui c. stitutum erat Iudæam gentem captivitati & internecioni dare, Nabuchodonosor Hierosolymam cum exercitu ingressus, urbem murosque ac templum solo stravit: auri immensum modum

loquitur, tenuit. *Horn.*

Iudæos ad Babylonem pertinere.] Idem huic Provinciæ quod Armeniis accidit. In limite duorum sibi semper adversantium positi, ambiguos plerumque Dominos habuere, & victoriæ accessio fuerunt. Quod & postea sub Macedonum, Romanorum, & Saracenorum imperio duravit. *Horn.*

Ioachis exactis in regno annis undecim.] Cum esset inquieto ingenio, novisque rebus, Ægyptiorum fiducia studeret, Nebucadnezar rebellem cum exercitu petit, receptusq; intra urbem τοὺς ἀκμαιοτάτους, καὶ κάλλει διαφέροντας τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἀπέκτεινε μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰωακίμου, ὃν ἄταφον ἐκέλευσε ῥιφῆναι πρὸ τῶν τειχῶν. Eorum vero qui in aliqua dignitate fuerunt, in captivitatem abduxit Babylonem tria millia, in quibus etiam tum puer Hezekiel. Hic finis fuit Ioacimi Regis, qui vixit annos XXXVI. regnavit XI. *Ioseph.*

Filio ejusdem nominis locum fecisset.] IV Reg. XXIV. II Paral. XXXVI. Non plane ejusdem nominis. Nam vel in Græca editione pater Ἰωακεὶμ vocatur, filius Ἰωαχεὶμ sive Ἰωαχίμ. Ecce discrimen in una littera. Quale & apud Ebræos, qui ultimam insuper efferunt per N. Scribunt enim Ioachin: unde Ioachis, ut ex Ioacim factum Ioacis. Sulpicius autem qui hæc confundit, non est audiendus. *Drusius.* Nebucadnezar τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωαχεὶμον καθίστησι βασιλέα καὶ τῆς χώρας, καὶ τῆς πόλεως. *Iosephus.* Qui etiam dicit, eum fuisse φύσει χρηστὸν καὶ δίκαιον. At Scriptura impium vocat.

Regis Babylonii in se iram concitasset.] Suspicio fuit imperantibus familiaris. Metuebat enim Babylonius, μὴ μνησικακήσας αὐτῷ τῆς τοῦ πατρὸς ἀναιρέσεως, ἀποστήσῃ τὴν χώραν αὐτοῦ. *Ioseph.*

Hierosolymam cum exercitu.] IV Reg. XXIV. II Paral. XXXVI. Ierem. XXII. Prius servi Nabuchodonosoris expeditionem fecerant contra Ierosolymam, cumque urbs in obsidionem venisset, & ipse Nabuchodonosor ad urbem à suis obsessam venisset, egressus Ioachim ad eum cum matre, & dedidit se ei anno octavo regni Nabuchodonosoris, qui erat mensis tertius à quo regnare cœperat Ioachin Ierosolymæ. Habentur ista IV Reg. XVI. II, 12. *Drus.*

Ingressus.] Hoc admodum credibile est, licet Scriptura diserte non exprimat. Quid enim vetat Ioachin primum egressum esse ad Nabuchodonosor in castra extra urbem, & ipsum Nabuchodonosor postea ingressum esse urbem? Simul hæc vera esse possunt, & sunt profecto, si non fallitur aut fallit nos noster Sulpicius. *Drus.*

Vrbem murosque ac templum solo stravit.] Falsum hoc. *Drus.* Nihil de his. Sulpicius ea de suo addidit. *Sigon.*

Auri immensum modum.] Abstulit inde omnes cum templi, tum regiæ thesauros: adhæc confregit vasa aurea omnia,

dum & sacra ornamenta vel publica vel privata, puberesque omnes virilis ac muliebris sexus transtulit: relictis, quorum imbecillitas aut ætas fastidio victoribus fuit. Quæ turba inutilis servitio, exercendis colendisque agris, ne incultum esset solum, deputata. Eisdemque rex Sedechias præpositus: ademptis viribus, inani tantum umbra regii nominis concessa. Sed Ioachis tribus mensibus tempus imperii habuit. Is cum populo Babylo-

lo-

mnia, quæ Salomo rex fecerat ad templum Domini, IV Reg. XIII. *Drusius.*

Puberesque omnes.] Omnem juventutem ex urbe captivam duxit. *Iosephus.* Totam Ierosolymam, omnes milites numero X C I Ͻ. omnesque fabros & artifices. IV Reg. XXIV., 14. *Drusius.* Τὰς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων. *Berosus.* Meminit hujus & insequentis deportationis Hecatæus apud Iosephum, & Demetrius apud Clem. Alexandrinum.

Quorum imbecillitas aut ætas fastidio.] Hæc ex ingenio Sulpicii manarunt, non ex sacris libris. *Sigon.* Imo ex sacris libris, Sigoni. Verba sunt IV Reg. XXIV, 14. *nihilque relictum est, exceptis pauperibus populi terræ.* דלת עם autem, ut notum Hebraice peritis, includit & virium & opum, & ætatis imbecillitatem. *Horn.*

Rex Sedecias.] IV Reg. XXIV. II Paral. XXXVI. Ioseph. X. 10. Melius, *Sedecias.* Hic patruus erat Ioachin, & prius Mathanias dicebatur, quod nomen ipse Nabuchodonosor postea mutavit, imposito ei Sedeciæ nomine. Vide IV Reg. XXIV, 17.

Inani tantum umbra regii nominis.] De umbra regii nominis nullum verbum in Scriptura. *Sigon.* Manavitque hoc ex ingenio Sulpicii. *Drusius.* Nimis frigide. Quid enim majestatis in illo, qui tenui plebeculæ præfectus, potentissimo Regi, velut mancipium, servire cogebatur? *Horn.*

Ioachis tribus mensibus.] Sic IV Reg. XXIV. ℣s. 8. Quomodo ergo II Paralip. XXXVI, 10. dicitur post annum abductus à Nabuchodonosor? Quia aliquot menses interregnum inter Ioakim & Ioachim. *Cajetan.* Quia cœpit regnare tribus mensibus ante finem anni, & captivitas ejus incidit in mensem Nisan. *Interpr.*

Cum populo Babyloniam translatus.] Μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν φίλων. *Ioseph.* Hæc fuit μετοικησία secunda, à qua LXX. annorum captivitatis initium ducunt Scaliger, Calvisius & alii. De quo postea. Cæterum Nabuchodonosor Babylonem magnificentissime, spoliis devictarum gentium exornavit, velut Timurus Semirkandam suam. *Supersunt veneranda antiquitatis monumenta ex Berosi annalibus, in queis scriptum est, Nabuchodonozorem ex spoliis, quæ inde reportavit, templum Belo extruxisse, urbemque Babylonem pro majestate imperii auctam coctilibus cinxisse muris, ad hoc, hortos aërios, & nemora pensilia fecisse, in gratiam uxoris, quæ in montanis Mediæ educata, sylvas spectare, in edito quæ essent, amabat. Ex quo fit, uti vanum & nihili sit, quod magno consensu Græci tradiderunt, admiranda ea opera extructa à Semiramide fuisse. Confutat enim eos apud Flavium autor omni exceptione major, Berosus Chaldæus, quem & antiquissimum esse, & summa religione ac fide res popularium suorum ad æternitatem consecrasse, creditum ab omnibus est.* Cunæus.

Trige-

loniam translatus, & in carcerem conjectus est: trigesimum post annum emissus, atque à rege in amicitiam receptus, mensaque & consiliis participatus, non sine solatio depulsæ calamitatis decessit. Interea Sedechias rex turbæ inutilis, quanquam sine viribus, infido ingenio, & Dei immemor, qui non intelligeret captivitatem ob delicta gentis illatam, postremis denique malis debitus, regis animum offendit. Ita ei post novem annos Nabuchodonosor bellum intulit, compulsumque intra muros confugere, triennio obsedit. Qua tempesta-

Trigesimum post annum.] IV Reg. XXV. Legendum: *trigesimum septimum* IV Reg. XXV. Nam post abductionem Ioachin regnavit Sedecias annos XI. & post abductionem Sedeciæ Nabuchodonosor annos XXVI. Evilmerodach vero, qui Nabuchodonosori successit, ipsum anno suo primo dimisit, atque honore affecit. *Sigon.*

A rege.] Evilmerodach, qui Εὐιλμαράδουχος Beroso, Εὐιλμαλουρουχὸς Abydeno; in Ptolemæi libris corruptius Ἰλουαροδάμος, Iosepho Ἀβιλαμαράδαχος, LXX. Εὐιαλμαρωδὲκ.

Sedechias.] IV Reg. XXV. Ioseph. X, 4. Hierem. XVII, 10. Sedecias confertur cum perdice; quia ut alteri hæc avis subducit ova, iisque incubat; sed exclusi pulli, simulac possunt, ad veros avolant parentes: sic Sedechias cum omnibus impiis, qui in divitiis confidunt, ubi ad medium pervenissent dierum suorum, amissuri essent opes male partas. Eo pacto hunc locum accepisse etiam videtur Chaldæus Paraphrastes: ut Hugonem, Lyranum, Thomam, Dionysium prætercam. *Vossius.*

Turbæ inutilis.] Tenuis plebeculæ. Supra: *quæ turba inutilis servitio, exercendis colendisque agris, ne incultum esset solum, deputata.* Alio sensu Homerus dixit, ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης: & alius, *inutilia pondera terræ.* Drus.

Postremis malis debitus.] Qui debebat extrema mala pati. Sic, *mors naturæ debita:* &, *cælo debita progenies.* Drusius.

Regis animum offendit.] Cum per octo annos socius Babyloniorum fuisset, Διέλυσε τὰς πρὸς αὐτοὺς πίστεις, καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις προσέθετο, καταλύσειν τοὺς Βαβυλωνίους ἐλπίσας, ἂν μετ' ἐκείνων γένοιτο. *Ioseph.*

Post novem annos Nabuchodonosor bellum intulit.] Anno nono regni ejus, mense decimo, decimo die mensis, IV Reg. XXV, 1. *Drusius.* Hæc est quarta & ultima clades Iudæorum, quam urbis desolationem Philo vocat. Meminit ejus 1 Ierem. XXXIV. XXXVII. & LII. Ezech. XVII. *Sigon.*

Compulsumque intra muros.] Τὴν χώραν κακώσας αὐτοῦ καὶ τὰ φρούρια λαβών. *Ioseph.*

Triennio obsedit.] Rescribendum ex historia, *biennio fere.* Nam biennium integrum nondum exactum erat. Siquidem obsessa fuit mense decimo anni noni, capta autem mense quarto anni undecimi, nona die mensis. *Drus.*

ſtate Ieremiam Prophetam, qui jam ſæpius imminere urbi captivitatem pronunciaverat, conſulit, ſi quid ſpei forſitan supereſſet. Sed ille, cœleſtis iræ non ignarus, eadem ſæpius interrogatus, reſpondit, ipſi regi ſpecialem pœnam denuncians. Tum vero Sedechias in iram excitatus, trudi Prophetam in carcerem jubet, moxque eum crudelis facti piguit. Sed obſiſtentibus Iudæorum principibus, quibus jam inde à principio moris fuerat bonos premere, abſolvere innocentem non eſt auſus. Iiſdem cogentibus, in lacum immenſi profundi, cœnoque

Ieremiam Prophetam.] Qui anno XIII. Ioſiæ Prophetare cœpit, & ſub quinque Regibus, ſacro illo munere functus eſt. Multa ſcripſit, præter Prophetiam & Threnos, III, & IV Regum, ut docent Procopius Gazenſis, Iſidorus, Kimchi. Addit Abulenſis etiam I. & II Reg. ab eo ſcriptum. In Bibliotheca Vaticana extant Paralipomena Ieremiæ Græco ſermone, & in iis literæ Baruch & Abdemelech ad Ieremiam, & hujus ad illas reſponſa. Sed hæc ſuppoſititia eſſe nemo dubitat. *Horn.*

Ipſi Regi ſpecialem pœnam denunciat.] Ierem. XXXVII, ℣ſ. 16. Quod Ezechiel quoque fecit. Sed in eo diſcrepare videbatur Ezechiel, quod negaret Sedeciam viſurum Babylonem, cum Hieremias aſſeveraret, omnino futurum ut captivum eum Rex Babylonius abduceret. Quare cum hic diverſa eos dicere videret, ne illa quidem vera putavit in quibus conſentirent; καί τοι πάντα αὐτῷ κατὰ τὰς προφητείας ἀπήντησε. *Ioſeph.*

Tum vero Sedechias.] Ierem. XXXIV. & XXXVII. Hæc paullo aliter narrantur Ierem. XXXVII, 16. Nam conjectus fuit in carcerem, ante obſeſſam urbem, non à rege, ſed à proceribus; cum eum Ierias quidam in porta Benjamitica comprehendiſſet, objecto crimine quod ad Chaldæos transfugeret. Sed pro Sulpicio faciunt quæ habentur Ier. XXXII, 2. *Druſius.* Factum eſt medio tempore quo Babylonius, deſerta obſidione urbis, contra Ægyptium copias duxit. Nam Ægypti Rex, audito ſocii Zedeciæ obſidio, cum valido exercitu in Iudæam, ſuppetias laturus, contendit. Sed eum Babylonius uno prælio victum, tota Syria expulit. *Ioſeph.*

Cogentibus.] Sæpe Reges imperio procerum ſuorum & aulicorum ſubſunt. Sicut Zedekias. Nam cum dixiſſent principes, *Rogamus ut occidatur homo iſte*, reſpondit: *Ecce in manibus veſtris eſt. Nec enim fas eſt Regem vobis quiſquam negare.* De tali Rege Tacitus inquit; *jubere jam poterat ſcelus, prohibere non auſus.* Ioſephus: Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς μὲν ὑπὸ χρηστότητος καὶ δικαιοσύνης οὐδὲν ἰδίᾳ παρωξύνθη, ἵνα δὲ μὴ τοῖς ἡγεμόσιν ἀπεχθάνοιτο πρὸς τοιοῦτον καιρὸν ἀντιπράττων τῇ προαιρέσει, τὸν προφήτην ἐφῆκεν αὐτοῖς ποιεῖν ὅτι ἂν θέλωσιν.

In lacum immenſi profundi.] Ierem. XXXVIII. Erat in veſtibulo carceris. Lacum autem dicit λάκκον, qui Ebræis eſt בור, id eſt, locus ſubterraneus in carcere. *Druſius.* Ioſephus: Παραλαβόντες αὐτὸν εἴς τινα λάκκον βορβόρου πλήρη καθιμήσαντο, ὅπως ἰδίῳ θανάτῳ

que ac ſordibus, atque ex eo exitiabili fœtore horridum, demiſſus eſt, ut ne ſimplici quidem morte expiraret. Sed rex, licet impius, aliquanto tamen ſacerdotibus mitior, educi Prophetam de lacu, & carceris cuſtodiæ reddi jubet. Interea obſeſſos vis hoſtium & penuria urgebat: conſumptiſque omnibus quæ mandi poterant, fames invaluerat. Ita defeſſis inedia defenſoribus, oppidum captum, incenſumque. Rex, ut Propheta dixerat,

νάτῳ πνιγεὶς ἀποθάνῃ. ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ αὐχένος ἀπὸ τοῦ πλήθους περισχεθεὶς ἐν τούτοις ἦν. Atque hanc miſeriam ſuam flebiliter deſcribit Thren. III. & prædixerat eam Eſaias. Tales putei in Oriente frequentes, primo ad aquationem, deinde ad veram cuſtodiam, ut ibi in profundo cœno miſere periret. Talis illa vetus ciſterna fuit in quam Ioſeph à fratribus dimiſſus eſt. Gen. XXXVII. Eſt autem inſignis apud Sulpicium ejuſmodi lacus deſcriptio.

Sacerdotibus.] Principes vocantur. Nec tamen aberrat Sulpicius. Nam Synedrium intelligitur, cujus magna pars Sacerdotes erant. *Horn.*

Educi Prophetam de lacu.] Hujus conſilii author Abdemelech Æthiops, cujus magna apud Regem potentia. *Oiκετῶν εἷς τοῦ βασιλέως, ἐν τιμῇ τυγχάνων. Ioſeph.*

Carceris cuſtodiæ.] Quæ in regia erat. Ierem. XXXII, 2. Ibi manſit vinctus manibus pedibuſq; uſque ad excidium urbis. cap. XL, 4.

Obſeſſos vis hoſtium & penuria urgebat.] Ioſephus X, 11. *Interea Babylonius pergebat in oppugnandis acriter Hieroſolymis, exſtructis aggeribus, erectis turribus, è quibus arcebat propugnatores ſtantes in mœnibus; multos enim aggeres circumquaque excitaverat urbis muro altitudine pares. Nec ſegniter interim defendebatur urbs, civibus nec fami, nec peſti ſuccumbentibus, ſed obduratis animis omnia mala perferentibus, ac ne machinis quidem hoſtium territi, alias contra machinas excogitabant, ut inter ſe non viribus ſolum certarent, verum etiam artibus.*

Ita defeſſis inedia defenſoribus.] Ioſeph. *Atque id certamen duravit per menſes decem & octo, donec tandem ſuccubuere, partim inedia victi, partim ſuperne è turribus, telorum multitudine oppreſſi.*

Oppidum.] Eadem ἀκυρολογία, qua & ſupra Niniven oppidum vocavit. *Horn.*

Captum incenſumque.] Ierem. XXXIX. Ioſeph. X, 11. Incenſa eſt urbs cum templo menſe quinto, ſeptima die menſis. IV Reg. XXV, 8. Menſem enim quartum impenderunt Babylonii in expilanda urbe & perſcrutandis Iudæis. Dicitur autem urbs הבקעה *rupta eſſe*, nimirum crebris arietum ictibus, ut Ioſeph. Abul. & Vatabl. volunt. Contra Cajetanus vult murum ab ipſo Zedecia & civibus, ut viam fugæ ſibi aperirent, ruptum. Sed hoc incredibile videtur. Accidit hoc incendium poſt CCCXXIV. ann. quam templum dedicarat Salomo.

Effoſſis oculis.] Vrbe circa medium noctis capta, Sedecias fugam arripuit διὰ τῆς καρτερᾶς φάραγγος, καὶ διὰ τῆς ἐρήμου. At in via à Chaldæis interceptus, & ad Regem Reblatham Syriæ deductus eſt. Qui graviſſime prius increpitum, cædem filiorum & amicorum ſpectare juſſit. Deinde τοὺς ὀφθαλ-

rat, effossis oculis, Babyloniam translatus: Hieremias misericordia hostili carcere exemptus. Cum eum Nebuzardan princeps regius, captivum cum cæteris duceret, delata sibi optione ab eo, utrum in solo patrio deserto desolatoque subsistere, an secum abire in summis honoribus vellet, residere in patria maluit. Nabuchodonosor abducto populo, residuis quos belli conditio vel præ-

θαλμοὺς ἐκκόψας τοῦ Σεδεκίου, δήσας ἤγαγεν εἰς Βαβυλῶνα. Ita Ezechielis & Ieremiæ Prophetiæ eventu comprobatæ sunt. Nam & adductus ad Babylonium fuit eumque vidit. Τυφλωθεὶς δὲ καὶ ἀχθεὶς εἰς Βαβυλῶνα, ταύτην οὐκ εἶδε. *Ioseph.* Fabulatur R. Salomo, Sedeciam subterranea quadam via, quæ in proximos urbi campos duceret, fugisse. Cæterum silvestrem capram à Deo excitatam, supra cryptam cursum suum ita tenuisse, ut persequentes Chaldæorum venatores in Regem ex terra emergentem inciderent. Hæc fuse refellunt Lyra & Abul. Excæcare æmulos regni vel suspectos, Regum Orientis mos. Idque imprimis apud Byzantinos Imperatores posteriores, id est, corruptissimi ævi, obtinuit, & hodie frequens in Mauritania ac Numidia est. Turcæ & Tatari, quia ex Herrido Septentrione, cædibus sæviunt in agnatos, vel hostes. *Horn.* Atque hic fuit Davidici generis Regum exitus, quorum unus & viginti ordine regnaverunt per IO. & XV. annos, VI. menses, X. dies, annumeratis XX. annis Sauli, qui fuit tribus alterius. Iudæi jejunium illa die qua excæcatus Sedecias, indixerunt, die VI. mensis VIII. Interfectus Reblatæ fuit etiam Sareas ultimus Pontifex primi templi & filius ejus Iosadec Babylonem abductus. *Ioseph.* Vide Selden. de Success. in Pontif.

Babyloniam translatus.] Detentusque in carcere usque ad mortem. Sepultus tamen βασιλικῶς. *Ioseph.*

Hieremias.] Iussu Nabuchodonosoris exemtus carcere fuit. Nam è perfugis edoctus fuit, eum semper monitorem fuisse, ut Chaldæis urbs traderetur, & ob id à popularibus suis tractatum pessime. *Grot.*

Nebuzardan.] Nam Nebucadnezar, intellecta patris Nabopalassaris morte, cum paucis per desertum Babylonem properavit, commendata amicis captivorum Iudæorum, Syrorum, Phœnicum, Ægyptiorum cura. Ita *Berosus* apud Iosephum X, 11.

Princeps regius.] רב הטבחים, magister lanionum. Id interpretantur quidam *præfectus satellitum*: alii, *magister equitum.* Hieron. *magister militiæ.* Ierem. XL, 1. *Drus.*

Delata sibi optione ab eo.] Ierem. XL. Primo quidem ἐπιζητεῖς Βαβυλῶνα σὺν αὐτῷ παραγενέσθαι. *Ioseph.* Id cum frustra esset, optionem dedit.

In summis honoribus.] Magnum Ieremiæ apud Babylonios æstimium fuit. Quod ex muneribus patet. *Iosephus*: δωρησάμενος αὐτὸν δωρεαῖς πολυτελέσι.

Abducto populo.] Hæc ultima Iudæorum captivitas. Intervallum inter αἰχμαλωσίαν Iudæorum & Israëlitarum est annorum CXXX. mensium VI. dierum X. *Iosephus.* Collocati autem sunt in agro Babylonio, & ad flumina Tigrim, Euphratem, Chaboram sive Neharmalcam. Psalm. CXXXVII, 1. De fluvio כבר, vide Fullerum IV. Miscell. Sacr. II.

Reli-

prædæ fastidium reliqui à victoribus fecerat, Godoliam ejusdem gentis præposuit, absque ullo insigni regio, aut imperii nomine. Quia præesse paucis, & calamitosis, nulla dignitas erat.

LIBER SECVNDVS.

Captivitatis tempora Prophetarum vaticiniis atque actibus illustrata sunt. Maxime itaque Danielis egregiam ad conservandam legem perseverantiam, & in absolutionem Susannæ divino consilio, cæteraque ab eo gesta, ordine per-

Reliqui à victoribus fecerat.] Videtur solœcismus esse, pro *reliquos fecerat*: quales nonnulli sunt in Cicerone. Sigonius tamen conjicit legendum, *relinqui fecerat*, & Victor Giselinus, *reliquias fecerat*. Iudicium esto penes eruditos. Ego in solœcismum eo magis inclino, quod sciam vitium hoc orationis in Sulpicio novum aut insolens non esse. *Ego* inquit præfat. in vitam B. Martini, *cum primum animum ad scribendum appuli, quia nefas putarem tanti viri latere virtutes, apud me ipse didici ut solœcismis non erubescerem: quia nec magnam istarum unquam rerum scientiam contigisse: & si quid ex his studiis olim fortasse libassem, totum id desuetudine tanti temporis perdidissem.* Drus. Vult idem dicere quod dixit superius: *relictis, quorum imbecillitas aut ætas fastidio victoribus fuit*, Gisel.

Godoliam.] Iudæus hic prudens potensque erat, qui secutus Ieremiæ oracula, ad Chaldæos transfugerat. Quocirca reliquiis gentis suæ præfectus est. Ita *Hebræi* & *Lyra*. Vir ingenii placidi & ad præsentem Fortunam bene se aptans; sed nimium credulus, id quod ei exitio fuit. *Grot.*

Absque ullo insigni regio.] Hoc de suo addit Sulpicius. *Sigon.* Et recte quidem. Nam ex sacris Libris certissimum est quod dicit. *Horn.*

LIBER SECVNDVS.] Hujus divisionis authorem esse ipsum Sulpicium, ex præfatione ejus patet, ubi dicit: *quæ permultis voluminibus perscripta continebantur, duobus libellis concluderem.* Horn.

Captivitatis tempora.] Cur Matthæus cap. 1, 11. de μετοικεσίᾳ in numero singulari loquatur, cum tamen plures fuerint, vide seculi nostri miraculum, Fr. Spanh. 1. Dub. IX.

Prophetarum vaticiniis.] Ieremiæ, Ezechielis, Danielis.

Danielis.] Quem tamen Hebræi non accensent Prophetis. Causa est, quod vitam egerit non Propheticam sed Satrapicam, ut David regalem. Quare eos ajunt scripsisse quidem per Spiritum Sanctum, sed Prophetas non fuisse. Attamen & Christus, & Iosephus, Danielem vocant Prophetam, & sic eum dici posse generaliori significatu affirmat

perſequemur. Hic ſub rege Ioachim captus deductuſque Babyloniam, parvus admodum puer: poſtea ob elegantiam vultus, inter miniſtros regios aſſumptus, unaque cum eo Ananias, Miſaël, & Azarias. Sed cum eos rex delicatioribus cibis curari præcepiſſet, idque Aſphanæ eunucho negotii dediſſet, Daniel paternarum traditionum memor, ne ex menſa regis gentilium cibis par-

Maimonides 11. More Neb. Fuit ex tribu Iuda, & regia ſtirpe. Patria illi Bethoron ſuperior. Captus eſt cum Ioakim. Mortuus eſt anno ætatis CXXXVIII. *Perer.* Vel potius centeſimo aut circiter. *A Lapide.* Dicunt eum ſub Attalo, eum tribus pueris, capite plexum. Et ſic narrat Codex Baſilii Porphyrogonneti, qui in Vaticana Bibliotheca aſſervatur. Sed hoc incertum. Obiit Babylone & ibi in Regum monumentis conditus eſt. Multa fabuloſa de ipſo Dorotheus & Pſeudo-Epiphanius referunt.

Sub rege Ioachim captus.] Errat ergo Ioſephus qui Danielem demum ſub Zedekia abductum putat. *Horn.*

Parvus admodum puer.] X annorum, ut Pererius, XX ut Maldonatus vult. Quæ ſententia verior.

Ob elegantiam vultus.] Οἱ καὶ ταῖς ἀκμαῖς τῶν σωμάτων καὶ ταῖς εὐμορφίαις τῶν ὄψεων περίβλεπτοι. *Ioſeph.*

Ananias, Miſael & Azarias.] Qui vulgo tres pueri vocantur, etiam adulta & declinante ætate. Quia נער apud Hebræos tam late ſe extendit. Impoſuerunt autem iis Chaldæi alia nomina, ita ut Ananias *Sidrach*, Miſaël *Miſach*, Azarias *Abdenago* diceretur. Quæ nomina ſi Idololatrica fuerunt, non exiſtimandum eſt iis ipſos uſos: ſed tantum ita appellatos à Chaldæis. *Horn.* Sidrach eſt *Dæmon docens.* Abdenago *Servus Luciferi.* Grot. Alii aliter explicant; & ad munia aulæ, quibus hi deſtinati, applicant. Sic Scholia Syriaca, quæ Romæ extant in Bibl. Vaticana & Medicæa, exponunt *Sidrach* miſſilem, qui huc illuc diſcurrit negotiorum cauſa. *Miſach*, menſorem agrorum. *Abdenago*, qui Regi à cubiculo, vel poculis eſt.

Aſphanæ Eunucho.] Hinc orta opinio, caſtratos fuiſſe, Danielem cum tribus ſociis. In qua ſunt Ioſephus, Origines, Homil. IV. ſuper Ezech. Zonaras Tom. I. Hieron. I. contra Iovin. Et hoc comminatum Ezechiæ putant Eſaiam cap. XXXIX. 7. eandemque cauſam, cur Daniel paſſim in vetuſtiſſimis monumentis, imberbis pingatur. Contra Lyranus, Maldonatus, Dorotheus & Epiphanius, exiſtimant eum non fuiſſe caſtratum; ſed Eunuchum vocari poſſe, pro ſenſu Orientis, quemvis aulicum. Verba Ioſephi ſunt: ποιήσας τινὰς αὐτῶν ἐκτομίας. Igitur cum plures ſub diſciplina Aſphanæ fuerint, nihil à Daniele vel ſociis ejus, certi aſſerit. *Horn.*

Paternarum traditionum memor.] Sic loquendo, ſignificat traditiones patrum, id eſt, majorum: quæ à Græcis dicuntur πατροπαράδοτοι ἐντολαί, & Galat. I, XIV. *æmulator exiſtens* τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. Pro *paternarum*, malim *patriarum*: ſed tamen nihil multo. Nam & infra ſic locutus eſt, *qui paternæ urbis ſtatus eſſet.* Et alibi, *admonita ne paternarum traditionum immemor.* Sic apud interpretem noſtrum 1 Petr. I, 18. *paterna traditionis.* Druſius.

Gentilium cibis participaret.] Cauſa cur

participaret, popoſcit ab eunucho, ut leguminibus tantum uterentur. Cauſante Aſphane, ne diſſimulatum imperium regis, conſecutura macies proderet, Daniel Domino fretus, pollicetur majoris decoris ſibi vultus ex leguminibus, quam ex cibis regiis fore. Fideſque dictis affuit, ita ut minime eorum vultus comparabiles haberentur, qui Imperialibus impendiis procurabantur. Igitur à rege in honore & gratia adhibiti, prudentia & diſciplina, brevi omnibus regis proximus antelati. Per idem tempus, Suſanna quæ-

cur Daniel pane vinoque regio abſtinuerit, non alia eſt, quam quod moris erat illis gentibus, partem de pane & vino injicere in aram, aut in focum, atque eo modo, diis ſuis conſecrare totum illud, quod erant comeſturi. Id vero, ſicut ſtulta eorum opinione erat ſanctitas: ita Hebræis melius inſtitutis, & certis talia dedicata eſſe falſis numinibus, erat pollutio. Sic Iacchiades & Theodoretus. *Grot.*

Vt leguminibus tantum.] Τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τραπέζης ἐδεσμάτων ἀπέχεσθαι, καὶ καθόλως πάντων τῶν ἐμψύχων, παρέχειν δὲ αὐτοῖς ὄσπρια καὶ φοίνικας εἰς διατροφὴν, καὶ εἴτι τῶν ἀψύχων ἕτερον βούλοιτο. *Ioſeph.*

Cauſante Aſphane.] Id faciebat per Malaſar, quem Danieli præpoſuerat. Daniel. cap. 1, 11. *Druſ.* Theodotion ר pro ד legit. Ejus enim verſio habet Ἀμελσάδ, alii codices Μελσάδ.

Prudentia & diſciplina.] Facile omnem perdidicerunt doctrinam, tam Hebraicam, quàm Chaldaicam, ſed præcipue Daniel, peritus talium artium, περὶ κρίσεις ὀνείρων ἐσπουδάκει, καὶ τὸ θεῖον αὐτῷ φανερὸν ἐγίνετο. *Ioſeph.*

Per idem tempus.] Quidam putarunt Hiſtoriam Suſannæ contigiſſe tempore captivitatis Babylonicæ, regnantibus Aſtyage & Cyro. Quia nimirum illa his verbis concluditur: *Et Rex Aſtyages appoſitus eſt ad patres ſuos, & ſuſcepit Cyrus Perſa regnum ejus.* Verum Lyra, Hugo, Torniellus & alii, ea verba ad ſequentem hiſtoriam de Belo & Dracone retulerunt, ut etiam Græca Caraffæ, & verſiones Arabicæ, Antiochena atque Alexandrina oſtendunt. Itaque ad tempora Ioakim, & annum ejus tertium quartumve referunt. Sed cum fabuloſa ſit, quid mirum tempora diſcrepare?

Suſanna quædam.] Mentio hujus hiſtoriæ in Iohaſin per hæc verba: *Sedeciæ regis ævo condita fuit Marſilia, eodemque tempore fuit Suſanna filia Helciæ uxor Ioacim. Cum hac voluerunt duo ſenes judices concumbere. Sed cum nollet, accuſarunt eam adulterii. Nam teſtabantur ſe vidiſſe concumbentem cum juvene quodam. Daniel autem ſapientia ſua eam liberavit.* Eſt autem tota Suſannæ hiſtoria apocrypha, nec in Hebræa exſtat, ſed ex Theodotione ab Hieronymo tranſlata eſt. In Græcis Codicibus interdum vocatur Διάκρισις Δανιὴλ, interdum *Suſanna*. De Daniele Hieronymus: *Apud Hebræos nec Suſanna habet hiſtoriam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis Draconiſque fabulas.* Ex alluſione

quædam Ioachim nupta, spectatæ fœmina pulchritudinis, à duobus presbyteris appetita, cum impudicis non acquievisset, falso crimine incessitur, iisdem presbyteris deferentibus, in remotis locis adolescentem cum ea deprehensum, sed illum, juvenili alacritate, senum manus effugisse. Ita presbyteris fides habita, judicio po-

vocum σχῖνος σχίσαι, πρῖνος πρίσαι patet Græce scriptam fuisse. Olim ita immixta erant reliquo textui illa additamenta, ut Susannæ historia initium esset totius libri, Canticum trium puerorum esset in III. capite, Belis & Draconis fabulæ librum clauderent. Multa continent ἀσύστατα & falsa. De quibus vide Theologos. Africanus, scriptor antiquus, Origenis coætaneus, eam octo argumentis impugnavit.

Ioachim nupta.] Et hic scribo *Ioacim*. Nam est Ἰωακείμ, in textu Græco, & יויקים apud Salmanticensem. *Drusius.* Dicitur fuisse dives, & splendidam Babylone domum habuisse. Quod inter argumenta est, commentitiam esse Susannæ fabulam. Quis enim credat inter annos tres, eum qui captivus abductus est à patria, subito evasisse in magnas divitias? *Chamierus.*

A duobus presbyteris appetita.] A duobus senioribus, quos Ebræi זקנים appellant, & est nomen dignitatis. Nam sic vocabantur magistratus, quos nunc seniores aut consules dicimus. Habebant enim in Babylonia magistratum ex Iudæis. Quod mirum videri nemini debet, cum etiam Alexandriæ olim habuerint. Diserte Strabo, citante Iosepho Antiquit. lib. XIV. cap. 12. *Per Aegyptum sane etiam coloniæ sunt ejus gentis, absque eo quod Alexandrinæ urbis magna pars eis assignata est. Habent enim proprium magistratum, qui suæ gentis res administret & controversias ex jure dirimat, & contractus atque pacta rata habeat, non aliter quam fit in absoluta republica.* Rei firmandæ est Thalmud Babylonicum, quo continentur leges & jura in Babylonia usurpari solita à Iudæis: infirmandæ vero est dictum illud, *ubi non est sacerdos, non est judicium: &, Iudicia non exercentur extra terram.* Sed vide Mosem Gerundensem in Numeros. *Drus.* Ex hoc loco Africanus Historiam Susannæ impugnavit. Quomodo enim Babylone Iudæi habuissent suos judices, cum captivi essent, & omnino Babyloniis subditi? Dici quidem potest, αὐτονομίαν in quibusdam indulgentia regum, Iudæis permissam. Sed quod judicia capitis spectat, nemo persuaserit. Nam quod postea sub Romanis ea habuerunt, Ioh. XVIII, 31. longe aliud est. Non enim tum captivi erant, sed in suo solo dedititii, suam adhuc rempublicam, quanquam sub præfectis Romanis, habentes. *Horn.* Forte hi senes erant Achab filius Coniæ, & Sedecias filius Maasiæ. *Iohafim.* Idem ex Hebræis Origenes & Hieronymus tradunt, huc referentes cap. XXIX. Ieremiæ ℣. 22. Peretius tamen, Maldonatus & alii, hoc negant.

In remotis locis.] Est cur malim, *in occultis locis*, Intelligit autem loca horti sive pomarii. Dan. XIII, 37. in editione Theodotionis, quam Ecclesia prisca recepit, καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὴν νεανίσκος, ὃς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀνέπεσε μετ' αὐτῆς, *venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, & concubuit cum ea.* Drus.

Ita presbyteris fides adhibita.] Tanquam testibus. Ideo pro more Iudæorum manus suas capiti Susannæ imposuerunt. Lev. XXIV. 14. *Horn.*

Iudi-

populi Susanna damnatur. Quæ cum secundum legem ad supplicium duceretur, Daniel tum annos natus XII. *increpitis Iudæis, quod innocentem morti dedissent, reducere eam in judicium, causamque denuo audiri postulat. Enimvero multitudo Iudæorum, quæ tum aderat, non sine Domino existimans, puerum contemptæ ætatulæ, in hanc constantiam prorupisse, favore accommodato, in consilium revertitur. Initur denuo judicium. Danieli, ut inter majores natu resideret, delatum. Igitur separari accusatores jubet: unumque ex eis interrogat, sub cujus generis arbore adulteram deprehendisset. Ex varietate responsi falsitas deprehensa, Susanna absoluta; presbyteri, qui innocenti periculum creaverant,* ca-

Iudicio populi.] Textus: *Credidit eis multitudo, quasi judicibus & senibus populi, & condemnaverunt eam ad mortem.*

Secundum legem.] De adulterio. Deut. XXII. Ita & secundum leges civiles, adulterium morte punitur. *Sacrilegos nuptiarum, tanquam manifestos parricidas, insuere culeo vivos, vel exurere, judicantem oportet.* Constantinus Imp. ad Catullinum, IV. *Quorum appell.* C. Theodos.

Annos natus XII.] Quotum annum egerit historia non prodidit: tantum dicit fuisse *παιδάριον νεώτερον*, id est, puerulum juniorem. Quærendum igitur unde hæc habeat Severus. *Drusius.* Vetus ea opinio fuit, quam & Ignatius Epist. ad Magnesianos, Theodoretus in cap. I. Ezech. ac Torniellus sequuntur. Contra alii volunt eum fuisse XXIV. annorum, ut *A Lapide.* Sed omnia incerta sunt, & fabulosa.

Morti dedissent.] Ad mortem damnassent, morti adjudicassent. *Drus.*

Vt inter majores natu resideret.] Præclare. Dixerunt enim ei senes: *Veni & sede in medio nostrum, quia Deus dedit tibi honorem senectutis.* Sigon.

Vnumque ex eis.] *Vnum atque alterum ex eis*, legendum conjicit Sigonius. Quid si, *unumque ex eis & post alterum interrogat?* Certe aliquid abesse videtur: nisi legamus, *utrumque ex eis.* Quod mihi se valde probat. *Drus.*

Ex varietate responsi.] Vnus respondit ὑπὸ σχῖνον, sub lentisco: alter ὑπὸ πρῖνον, sub ilice. Vide Ælium Antonium Nebrissensem, Annot. cap. X. apud Salmaticensem, *Daniel sapientia sua liberavit eam per scrutinium, quo deprehendit non concordare testimonia ipsorum.* Drus. Σχῖνος autem lentiscus est Hippocrati. *Ruellius.* Πρῖνος non est *prunus*, ut censuit Augustinus Serm. CCLII. de Temp. sed genus ilicis. Arabs & Syrus variant. Pro ὑπὸ σχῖνον ille habet *sub arbore terebinthi*, hic, *sub pistacio.* Pro ὑπὸ πρῖνον ille *sub arbore mali, vel amygdali*, hic *sub malo granato.* Hoc est alterum argumentum Africani contra veritatem hujus historiæ; quia in Hebræo vel Chaldæo tales allusiones fieri non possunt.

Capite damnati.] Pœna talionis, juxta legem Deut. XIX, 16. legitur lapida-

 tione

capite damnati. Ea tempestate Nabuchodonosor somnium vidit, mysterio futurorum mirabile. Cujus interpretationem, quum per se non posset evolvere, adscitis ad interpretandum Chaldæis, qui magicis artibus, extisque hostiarum, scire occulta, & futura præci-

tione. Hoc enim adulteræ supplicium. Ezech. XVI. ℣. 40. Levit. XX, ℣. 10, & 27.

Ea tempestate.] Μετὰ ἔτος δεύτερον τῆς Αἰγύπτου πορθήσεως. *Ioseph.* X, 11. *Dan.* 11. Cum regnum in Iudæa, Syria, Ammonitide, Moabitide & Ægypti magna parte constituisset. *Hebræi* apud Hieronymum.

Chaldæis.] Strabo XVI. Ἀφώριστο δ' ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ κατοικία τοῖς ἐπιχωρίοις φιλοσόφοις, τοῖς Χαλδαίοις προσαγορευομένοις, οἳ περὶ Ἀστρονομίαν εἰσὶ τὸ πλέον. Προσποιοῦνται δὲ τινες καὶ γενεθλιαλογεῖν, οὓς οὐ καταδέχονται οἱ ἕτεροι. Ἔστι δὲ καὶ φῦλόν τι τῶν Χαλδαίων, καὶ χώρα τῆς Βαβυλωνίας ὑπ' ἐκείνων οἰκουμένη. ἔστι δὲ καὶ τῶν Χαλδαίων τῶν Ἀστρονομικῶν γένη πλείω. Καὶ γὰρ Ὀρχηνοί τινες προσαγορεύονται, καὶ πορσιππηνοί, καὶ ἄλλοι πλείους. Μέμνηνται δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐνίων οἱ Μαθηματικοί, καθάπερ Κιδήνα τε καὶ Ναβουρειανοῦ, καὶ Σουδίνου. Cicero 1. de Divin. *Chaldæi non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum, putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset.* Kimchi : כשף הכשדים הם חכמי המזלות. Hieron. in 11. Daniel. *In Chaldæis* γενεθλιαλόγους *significari puto, quos vulgus Mathematicos vocat.* Gellius XIV, 1. *Chaldæi seu genethliaci, de motu deque positu stellarum dicere posse quæ futura sunt, profitentur.* Quales hodie sunt Ephemeridum fabri, quorum libellos *Almanah* vocamus. Ea vox Arabica est, quasi donum dicas. Quia illi libelli initio anni offerebantur. Sicut hodieque fieri solet. *Horn.* Vide Fullerum 1 Miscell. XVI.

Qui magicis artibus.] Mirum, ni scripsit, *quique magicis artibus*, ut magos innuat, quos à Chaldæis distinguit interpres vetus Dan. IV, 5. & V, 7. *Magi, Chaldæi, & aruspices.* Græca sunt, μάγοι, χαλδαῖοι, καὶ γαζαρηνοί. Infra, *Magos & Chaldæos advocat. Drus.* De Magis, eorum etymo & disciplina, vide summum Theologum, Fr. Spanhemium, parte II. Dub. XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV. Autorem Persicæ sive Magicæ superstitionis & Philos. qui Zardust زردوست ipsis Persis vocatus est, id est, amicus ignis, Græci vetustiores Ζωροάστρην corrupte nominarunt, recentiores propius verum nomen expresserunt Ζαράδης, Ζαράδας, atque etiam Ζάρατος. Idem vocatur proprio nomine Persico Mog مغ. Vnde Græcis Μάγος. At ex eo *Mog*, iidem Græci fecerunt Μώχος, quem Sophum volunt fuisse Iliacis temporibus antiquiorem. *Salmasius.*

Extisque hostiarum.] Qui extis hostiarum futura prædicunt, vocātur à Græcis θύται καὶ ἡπατοσκόποι, à Latinis haruspices & extispices. Priore vocabulo usus est Theodotio, Dan. 2. posteriore Symmachus, itemque Herodianus. *Drus.* In Hebræo est מכשפים, quod Hieronymus interpretatur τοὺς νεκρομάντεις, ut & Iacchiades. Est & ידעני

Theo-

cinere videbantur: mox veritus, ne more hominum, non vera, sed placita regi, ex somnio conjectarent, visa supprimit, poposcitq; ab eis, ut si vera in his divinatio esset, somnium ipsum sibi dicerent: tum demum interpretationi eorum crediturum, si prius enunciando somnium, artis periculum fecissent. Illi vero, tantam molem abnuentes, non esse id humanæ opis, confitebantur. Rex motus, quod falsa divinandi professione homines erroribus illuderent, cum astricti præsenti negocio, nihil scire se confiterentur. Ita edicto regis in eos animadversum, palamque omnes hujus artis interficiebantur. Quod ubi Danieli compertum, regis proximum appellat:

Theodotioni *γαζαρηνοὶ*, Symmacho *θυταὶ*, Hieronymo *ἡπατοσκόποι*.

Præcinere.] Prædicere, aut præcinere, quia vates etiam canunt, dum versus rhythmica ratione compositos cantando pronuntiant. Similiter poëtæ canere dicuntur eadem de caussa: ex quo illud, *Arma virumque cano.* Drus. Vnde & *ἐπαοιδοὶ* dicti, *incantatores*.

Visa supprimit.] Non assecutus est mentem vel Danielis, vel Iosephi, Sulpicius. Nam uterque tradit, *somnium Regi excidisse.* Nulla ergo fraus ab eo commissa, sed quærebat quod amiserat. *Horn.*

Si vera in his divinatio esset.] Somniis videlicet. Videtur hoc velle, si vera ex somniis divinare possent: aut, si vere divini essent. *Drus.*

Rex motus.] Si nihil deest, debet subaudiri *fuit*: & *motus*, id est, commotus iracundia. *Drus.*

Falsa divinandi professione.] Rex iracundus videri volebat eos esse impostores, qui cum abditissima quæque sibi nota esse dicerent, id tamen non ostenderent in hoc facto. *Grot.*

Interficiebantur.] Iam interficiendi erant, & interfecti proculbubio fuissent, nisi Daniel intercessisset. Quod colligitur ex participio מתקטלין, quo usus est Daniel cap. 2. com. 13. Id enim licet sit præsentis temporis, tamen aliquando significat paullo post futurum tempus, ut Ion. 1, 3. *invenit navem euntem Tharsis*, id est, mox ituram. *Drus.* Sed indubie multi eorum jam interfecti erant.

Vbi Danieli compertum.] Δανιῆλος δὲ ἀκούσας ὅτι προσέταξε πάντας τοὺς σοφοὺς ὁ βασιλεὺς ἀποθανεῖν, ἐν τούτοις δὲ καὶ αὐτὸν μετὰ τῶν συγγενῶν κινδυνεύειν. *Iosephus.* Nam & ipsi ad necem quærebantur, iniquissimo decreto, ut in partem pœnæ venirent, qui in præmiorum partem venissent, contemti à cæteris ob juventutem. *Grot.*

Regis proximum.] Maluissem *regii præfectum*. Nam præfectus erat rerum capitalium, quem Theodotio ἀρχιμάγειρον appellat. An proximus regis fuerit nescio. Hoc scio In fonte haberi רב טבחיא *magistrum mactatorum*, id est, satellitum, aut carnificum. Nomen ei Arioch, Dan. 11, 14. Forte proximum vocat, quia semper in aula prope regem erat. Sic enim certe loquendo aulicos innuere

lat: enunciationem somnii, interpretationemque ejus pollicetur. Res ad regem defertur: Daniel accersitur. Iam revelato sibi per Dominum mysterio, visio regis refertur, solutioque. Sed res postulat, ut regis somnium, & interpretationem prophetæ, & consequentium fidem exponamus. Viderat rex per soporem, imaginem capite aureo, brachiisque argenteis, ventre & femoribus æreis, cruribus ferreis, quæ in pedes partim ferreos, partim fictiles, desinebat. Sed ferrum atque testum, inter confusum, coire non poterat. Ad extremum, imaginem lapis sine manibus abscissus proterebat, redactaque omnia in pulverem, vento ablata. Igitur secundum prophetæ interpretationem, imago visa, figuram mundi gerit. Caput aureum, Chaldæorum im-

innuere videtur supra, *prudentia & disciplina brevi omnibus regis proximis antelati.* Drus. Causa appellationis hujus ex Iosepho. Quia Arioch erat præfectus τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως, cui promptus semper ad Regem accessus. *Horn.*

Mysterio.] Arcano, secreto. Sane quod propheta Daniel רזא appellat, ejus interpres Theodotio μυστήριον vocat. Innuit autem somnium cum interpretatione. Hoc somnium, quia erat occultum & absconditum, recte mysterium vocatur, cujus origo vocis Ebræa est, videlicet παρὰ τὸ סתר: unde in tertia conjugatione præteritum הסתיר, *abscondit*, & participium generis passivi מסותר, quod legunt musthar sive mysthar. Hinc mysterium, quia res abscondita, & quæ homines vulgo latet. *Drusius.* Τὸ ἀγνοούμενον interpretatur Chrysostomus.

Imaginem.] Galesinius reposuit, *statuam.* Id excuderunt Parisienses, Colonienses, & Drusius. Nam in editione Plantiniana, *imaginem*, ut etiam in Græca Theodotionis εἰκὼν μία, id est, imago una. Quod etiã in editione LXX. Nam solus Symmachus edidit *statuam.* Testis Hieron. *Pro statua, id est, ἀνδριάντα, quod solus interpretatus est Symmachus, cæteri imaginem transtulerunt, volentes hoc nomine similitudinem ostendere futurorum.* Drus.

Brachiisque.] Et humeris ac pectore. Ita Daniel, Iosephus.

Testum.] Testum dixit, quod alii testam, rem fictilem. *Sigon.*

Inter confusum.] Aut uniendæ sunt hæ dictiones, aut inferendum reciprocum, *se.* Giselin. Hæc autem non sunt apud Danielem. *Sigon.*

Figuram mundi.] Maximæ & nobilissimæ ejus partis, quam οἰκουμένην vocant. Nam ab Indis ad Scythas, columnas Herculis, Garamantes & Æthiopes, hæc quatuor imperia, omnem terram complexa sunt. *Horn.* Porro sciendum est omnia magna imperia à Semi & Iapheti posteris condita, redacto in servilem fere statum Chamo. Quinam enim amplissima & potentissima

imperium eſt: ſiquidem id primum, & opulentiſſimum fuiſſe accepimus. Pectus & brachia argentea, ſecundum regnum annunciant. Cyrus enim, victis Chaldæis atque Medis, imperium ad Perſas contulit. In ven-

ſima Orbis regna & imperia tenuerunt diutiſſime,& adhuc tenent? Nonne Aſſyrii, Chaldæi, Perſæ, Macedones, Romani, Turci, Saraceni, Moſchovitæ, aliique, ad unum omnes, aut Semo,aut Iapheto prognati? Quod autem Nimrodus, Chami nepos, ipſo ſtatim initio Tyrannidem occupavit, nihil ſane eſt. Iſtius enim principatum, nullo modo comparandum eſſe cum illorum Imperiis, vel populorum multitudine, vel terrarum amplitudine, vel temporis diuturnitate, notum eſt cuilibet. Idem quoque cenſendum de regno Ægyptiorum. Res autem à Tearcone Æthiope & Seſoſtre Ægyptio (quorum meminit Strabo) in Aſia & Europa geſtæ, fabuloſæ ſunt admodum. Nec Imperia aut Regna fuerunt, ſed tumultuoſæ potius peregrinationes dicendæ ſunt: Quippe quum celerrime, inanis fulgetri inſtar, perierint penitus & in auras evanuerint.De Æthiopum verò Abyſſenorum Imperio, dictum eſt ſupra, eos prima generis ſui origine, Chaldæos & Aſſyrios eſſe, non Æthiopas. *Fullerus.* Ex hac ſtatua vulgo traducunt quatuor Monarchias, quas univerſalem hiſtoriam conſtituere putant; ſed cõtra mentem Danielis. Non enim latius ſe extendit vaticinium hoc, quam ad ſucceſſores in Imperio Babylonico. Poëtæ quoque ſua quatuor ſecula inde duxerunt. *Horn.*

Caput aureum, Chaldæorum imperium.] Ἡ μὲν χρυσῆ κεφαλὴ σέ τε ἐδήλου καὶ τοὺς πρὸ σοῦ βασιλεῖς Βαβυλωνίους ὄντας. *Ioſeph.* Male. Nec enim de prioribus Regibus quærebat,quorum ipſi non incognitæ res, ſed ſucceſſorum cura angebatur. Deinde nullus Regum Chaldæorum ad tantam potentiam pervenit atque Nebucadnezar. Ergo ipſe cum ſucceſſoribus, caput aureum. Vnde falſo huc referunt Ninum, Semiramidem, & antiquos longi Ordinis Reges. *Horn.*

Primum & opulentiſſimum.] Iuſtin. 1. *Primus omnium Ninus Rex Aſſyriorum, veterem & quaſi avitum gentibus morem, nova imperii cupiditate mutavit.* Auro igitur comparatur, tum ob antiquitatem: tum ob opulentiam. Quanquam de opulentia, ob immenſos Perſarum theſauros, dubitari poſſit. De potentia non item. Quia Cyrus & ſucceſſores ejus Africam non tenuerunt.

Secundum Regnum.] Ex Medis & Perſis coalitum, quæ duo brachia. De tranſlatione regni ab Aſſyriis ad Perſas, vide Dan. VII. 5. VIII, 3, 20. X, 20. XI, 2. Ierem. LI, 20, 30, 31, 32. Et idem prædixit Nebucadnezar, de quo Abydenus apud Euſeb. XI. πρὸς.

Cyrus.] De quo Ierem. XXXVII, XXXVIII, XXXIX. LII. & Eupolemus apud Euſeb. IX, 39. In Tarich Muſulmanico dicitur كيخسرو. Et ſane nomen ejus expreſſum videtur ex Perſico Koſra, quod Imperátorem ſignificat,& communis omnium Regum Perſarum titulus eſt. Vnde & Cæſar Latinorum, & Germanorum, ab eadem origine. Quæ Græci de etymo Cyri tradunt, fabulæ videntur. *Horn.* Fuit autem Cyrus ipſe Medo-Perſa. Medus à matre, Perſa à patre, unde dictus ἡμίονος. *Grotius.*

Ad Perſas.] Sive Parthos. Nam Perſæ & Parthi eadem gens. Græci,qui diſtinxere Παρθοὺς & Perſas, more ſuo fecerunt, dum omnia turbant & confundunt, quæ diſcriminanda ſunt, aut

ventre æreo, tertium regnum portendi pronunciatur: idque impletum videmus. Siquidem Alexander, ereptum Persis imperium, Macedoniæ vindicavit. Crura ferrea, imperium quartum, idque Romanum intelligitur, omnibus ante regnis validissimum. Pedes vero par-

aut non distinguenda dividunt. Idem nomen πάρθος & πέρσης ex proprio فرس, unde & πάρθοι. Hinc Πασαργάδαι urbs, transpositis literis, pro Παρσαγάδαι vel Παρσογάδαι. Quod significat περσῶν στρατόπεδον, ut interpretatur apud Stephanum Anaximenes. Nec obstat quod Persas & Parthos Græci regionibus distinguunt. Nam Parthos collocant ubi nunc est *Ispahan*, Persas ubi *Istachar*. Sic enim & Ἀθυρίαν & Ἀσσυρίαν distinxerunt, cum idem sit vocabulum Atur & Assur. *Salmasius.* Sciendum etiam Arabes non distinguere inter Reges Aderbigjanæ & Faras, sed una serie utrosque conjungere, ut ex Tarich patet.

Tertium regnum.] Græcorum, non Carthaginensium, ut Orosius, & ex eo Prosper 11. de prædict. promiss. 33. voluit. De translatione Imperii Babylonici ad Græcos, Daniel. VII, vers. 5. XI II, 5,6,7,8,21. X,3,4.

Macedoniæ vindicavit.] Quod ideo regnum Macedonum dicitur, aut Græcorum. Qui autem post ipsum regnarunt in Asia, Syro-Macedones appellati sunt, eorumque ditio Iavan dicta, id est, Græcia. Vnde lux primo Maccabæorum, cap. 1. com. 1. *regnavit pro eo primus in Græcia.* Siquidem de Alexandro loquitur, qui primus regnavit pro Dario in Græcia, hoc est, in Syro-Macedonia. Id regnum Græcorum idem historicus appellat. *Drus.* Hæc Monarchia non recte Macedonica vocatur; sed Græca dicenda est. Quia Alexander M. quanquam Macedoniæ Rex, totius tamen Græciæ, si Lacedæmonios excipias, Imperator contra Persas constitutus est. Deinde Macedonia nunquam ὑπεροχὴν & ἀσφάλειαν super cætera regna habuit, nec in ea sedes Imperii. Macedones autem antiqui ex Septentrione, unde & Thraces & aliæ Græcorum gentes, profecti, diutissime barbaram linguam retinuerunt, & pro talibus à cæteris Græcis habiti sunt. Nomen arguit à Getis, vel ex eorum vicinia, ortos. De quo alias. *Horn.*

Imperium quartum, idque Romanum.] Sic Hieronymus & plerique interpretum. Estque hæc communis opinio. Cui repugnat, tum quod Romani nunquam Imperio Babylonico integre potiti sunt, cum fatalis Imperii illius terminus fuerit Euphrates: tum quod Parthici Reges, veri haud dubie Nebucadnezaris successores, Orbem quasi ex æquo cum Romanis tenuerunt. Non ergo in Romanos quadrat quod dicitur: *Comminuet & conteret omnia hæc.* Ideo alii, ut Iunius, Brughton, Grotius, Seleucidas & Lagidas, Alexandri successores, intelligunt. *Horn.*

Omnibus ante regnis validissimum.] Melius & Latinius, *omnium ante regnorum validissimum.* Martialis:

Terrarum Dea gentiumque Roma,
Cui par est nihil & nihil secundum.

Claudianus:

Qua nihil in terris complectitur altius æther,
Armorum legumque parens, quæ fundit in omnes
Imperium.

Pedes vero partim ferrei.] Hier. *Pedes ejus & digiti ex parte ferrei ex parte sunt fictiles: quod hoc tempore manifestissime comprobatur. Sicut enim in principio nihil imperio*

partim ferrei, partim fictiles, dividendum esse Romanum regnum, ita ut nunquam inter se coëat, præfigurant: quod æque impletum est. Siquidem jam non ab uno imperatore, sed etiam à pluribus, semperque inter se armis aut studiis dissentientibus, res Romana administratur. Denique commisceri testum atque ferrum nunquam inter se coëuntem materiam: commistiones humani generis, futuræ à se invicem dissidentes, significantur. Siquidem Romanum solum ab exteris gentibus, aut rebellibus occupatum, aut dedentibus semper pacis specie traditum constat: exercitibusque nostris, *ur-*

imperio Romano fortius & durius fuit, ita in fine rerum nihil imbecillius: quando & in bellis civilibus & adversum diversas nationes aliarum gentium barbararum indigemus auxilio.

A pluribus.] Sulpicius scripsit imperante Honorio. Quare cognovit Imperatores Constantinum & Constantem, Magnentium & Constantium, Maximum & Valentinianum, Eugenium & Theodosium, armis inter se dissidentes. Constantium vero & Constantem, & Valentinianum & Valentem, Gratianum & Valentinianum minorem, studiis Religionis, sæviente Arrianismo, inter se discordantes. Nam Arcadius & Honorius, neque armis neque studiis inter se decertarunt, sed concitatores odiorum non defuerunt. *Sigon.*

Commisceri testum atque ferrum.] Locus satis obscurus, & qui hac explicatione Danielis eget: *Quod autem vidisti ferrum mixtum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicut ferrum misceri non potest testæ.*

Nunquam inter se coëuntem materiam.] Sunt enim ἀσύγκλωστα.

Commistiones humani generis.] Id ad conjugia inter Lagidas & Seleucidas referunt illius sententiæ sectatores. Antiochus enim Θεὸς, Laodicen & Berenicen, Philadelphi filias, Ptolomæus Epiphanes Cleopatram Antiochi M. filiam duxit. *Grot.* Contra Sulpicius noster pro commixtione gentium externarum cum Romanis, accipit.

Ab exteris gentibus.] Vandalis, Suevis, Francis, Burgundionibus, qui Rhenum transierunt, & Galliam ac Hispaniam tenuerunt. *Sigon.*

Dedentibus.] Gotthis, qui se pacis specie dederunt Valenti Imp. cum Danubio trajecto, arma in eum ceperunt, atque in tugurio combusserunt, exercituque deleto, Illyricum & Pannoniam & Græciam invaserunt, ac demum se in Italiam, Galliam, Hispaniam intulerunt. *Sigon.* Quem & vide in libris *de Occidentali Imperio.*

Semper pacis specie.] Perperam, Reponendum: *dedentibus se per pacis speciem.* Sigon.

Exercitibusque nostris, urbibus atque provinciis.] Theodosius Major, primus Gotthos, aliosque barbaros, in urbes, legiones, & partem Reipublicæ Romanæ admisit, teste Synæsio in Oratione ad Arcadium, qui eam rem reprehendit, ut Reipublicæ Romanæ exitiabilem. *Sigon.*

Præci-

urbibus atque provinciis permixtas barbaras nationes, & præcipue Iudæos, inter nos degere, nec tamen in mores nostros transire videamus. Atque hæc esse postrema tempora, prophetæ annunciant. In lapide vero sine manibus abscisso, qui aurum, argentum, & ferrum testumque comminuit, Christi figuram esse. Is enim non conditione humana editus (siquidem non ex voluntate viri, sed ex Deo natus est) mundum istum, in quo sunt regna terrarum, in nihilum rediget, regnumque aliud incorruptum atque perpetuum, id est, futurum se-

Præcipue Iudæos.] Qui ex ultima dispersione in omnes provincias divisi sunt. Claudius Imperator tumultuantes Roma expulit. Procopius dicit, Neapoli tam multos fuisse Iudæos, ut urbis defensionem adversus Belisarium sibi depoposcerint. In exercitu Honorii contra Gotthos Ducem Iudæum fuisse proditum est. *Sigon.* Vide Sueton. in Claudio xxv. *Rutilius.* I. Itinerar.

Atque utinam nunquam Iudæa victa fuisset,
Pompei bellis imperiove Titi
Latius excisæ gentis contagio serpit
Victoresque suos natio victa premit.

Quæ de Iudæis, non Christianis, accipienda docet Seldenus.

Nec tamen in mores nostros transire.] Gerebant enim barbari inter Romanos habitum patrium, & religionem patriam colebant, & moribus patriis vivebant. Quod dolet Synæsius in Oratione ad Arcadium.

Videamus.] Giselin. *Videmus.* Sic & Sigon.

Postrema.] Hæc Sulpicii sunt ex Carminibus aliorum Prophetarum sumta. *Sigon.*

In lapide vero sine manibus abscisso.] Hieronymus in commentario super Danielem: *Abscissus est lapis, Dominus atque salvator, sine manibus, id est, absque coitu humano, de utero virginali, & contritis omnibus regnis, factus est mons magnus & implevit universam terram: quod Iudæi & impius Porphyrius male ad populum referunt Israël, quem in fine seculorum volunt esse fortissimum & omnia regna conterere & regnare.* Drus. Grotius miro commento, per lapidem hunc Romanos intelligit, sed nulla vel probabili ratione. Itaque ea quæ sequuntur, omnia ad Imperium Romanum trahit.

Christi figuram esse.] Ita Interpretes tum prisci, Augustin. Hieron. Theodor. tum recentiores, Lyra, & alii fere omnes, excepto Grotio.

Non conditione humana editus.] Quod ex Ioh. I. ℣. 13. probat, sed non bene. Ibi enim de regeneratis sermo est. *Drusius.* Et ita verba illa; *de monte abscissus*, acceperunt Ambrosius Serm. LXX. *Hieron.* Epist. ad Eustachium. *Iren.* III. 28. *Iustin.* contra Tryph. *August.* Tract. IX. in Ioh. & alii.

Regnumque aliud.] Quod factum est, destructo per religionem Christianam gentilismo, maxime Constantini Magni tempore. *Deposuit pharetras Armenius, Hunni discunt Psalterium, Scythiæ frigora fervent calore fidei, Getarum rutilus & flavus exercitus Ecclesiarum circumfert tentoria.* Hieron. ad Lætam.

Futurum seculum.] Post resurrectionem.

ſeculum, quod ſanctis paratum eſt, confirmabit. De quo uno adhuc quorundam fides in ambiguo eſt: Non credendum de futuris, cum de præteritis convincantur. Igitur Daniel, multis à rege muneribus donatur, præfectus Babyloniæ, atque omni imperio, in ſummis honoribus habebatur. Ejus ſuffragio Ananias, Azarias, & Miſael, ad ſummam æque dignitatem & poteſtatem provecti. Eodem fere tempore, præclara Ezechielis prophetia extitit, revelato ei futurorum & reſurrectionis myſterio. Extat liber magni operis, & cum cura legen-

nem. Nam eſt aliud poſt hanc vitam. Vocatur etiam futurum ſeculum tempus Meſſiæ, ut dictum eſt. De his Don Iſahac Abarbenel in libro qui poſſeſſio patrum inſcribitur. *Druſ.* Et ita quoque locum Danielis intellexerunt Theodoret. Tertull. & alii, ex locis Euangelii de die judicii, Matth. XXIV. Luc. XXI. Marc. XIII.

In ambiguo eſt.] Sed ſine ratione, cum convincantur ex eo quod cætera, quæ prædicta erant, omnia evenerunt. *Sigonius.*

Multis à Rege muneribus donatur.] Qui & ei juſſit offerri מנחה, ſacrificium, ſed non id ſivit Daniel, quod Idololatria eſſet. *Iacchiades* & alii Hebræi. *Lyra.*

Præfectus Babyloniæ atque omni imperio.] In Chaldæo eſt: על כל מדינת בבל. *Ioſeph.* ἁπάσης ἐπίτροπον τῆς βασιλείας ἐποίησε.

Ejus ſuffragio.] Rogatu potius. Nam ſuffragium aliud eſt. Vide Dan. 11, 49. *Druſius.*

Ad ſummam æque dignitatem.] Babyloniæ præfecturam. Hinc illa invidia, & exinde periculum. *Ioſeph.*

Ezechielis prophetia.] Qui fuit Sacerdos. Valuit eruditione & ingenio, ita ut ſepoſito Prophetiæ dono, quod incomparabile eſt, non immerito Homero eum compares, ob pulchras εἰκόνας, comparationes illuſtres, magnam rerum multarum, præſertim architecturæ, cognitionem. *Grot.* Poteſt etiam Heraclito, qui σκοτεινὸς dictus, comparari. *Horn.* Vide Epiphanium, Iſidorum, Doroth. in vitâ ejus, qui tamen multa fabuloſa de eo narrant. Vt quod Iudæos per fluvium Chobar, ſicco pede duxerit, Chaldæis inſequentibus in eo ſubmerſis. Occiſum à Duce Iudæorum apud Babylonem, ac in ſepulchro Sem & Arphaxad conditum tradunt. Nonnulli veterum putarunt eum fuiſſe Pythagoram. Sed falſo. *Clem.* I. Strom. Vixit fere apud fluvium כבר, qui Χαβόρας Ptolemæo, Straboni Ἀβόρας, à Cobare præfecto, cujus opere deductus ex Euphrate. Plin. V, 25.

Reſurrectionis myſterio.] An reſpexit ad caput trigeſimum ſeptimum Ezechielis, quod nonnulli de generali reſurrectione intelligunt? cum potius ibi agat de reſtitutione captivitatis Babylonicæ, quæ quaſi mors quædam civilis eſt. *Druſ. Ezechiel Scripturarum & Oceanus, & myſteriorum Dei labyrinthus.* Hieronymus in cap. XLVII. Ezech.

Liber magni operis & cum cura legendus.] Hieronymus apud Hebræos vetitum aſſerit, ne quis Ezechielis principium & finem, Cantica Canticorum & initium Geneſeos legat ante ætatem ſacerdo-

gendus. At in Iudaea, cui post excidium Ierosolymae Godoliam propositum, supra memoravimus, aegre ferentes Iudaei, principem sibi ex stirpe non regia, arbitrio victoris datum, Ismael quodam duce & concitatore nefandae conjurationis, dispositis eum in convivio insidiis peremerunt. At hi qui extra noxiam fuerant, ultum ire facinus cupientes, propere adversum Ismael arma capiunt. Sed ille, quia cognovit exitium sibi imminere, relicto exercitu, quem contraxerat, non amplius quam octo comitantibus, ad Ammonitas confugit. Igitur populum universum metus pervaserat, ne paucorum scelus, omnium exitio, rex Babylonius ultum iret. Nam praeter Godoliam, multos ex Chaldaeis cum eo interfecerant. Itaque consilium ineunt fugiendi in Aegyptum. Sed prius Hieremiam frequentes adeunt, sci-

sci-

cerdotalem, id est, annum trigesimum. Negant iidem fas esse Ezechielem scriptis commentariis explicare, nisi summa tantum ejus capita attingendo. Vide & Cunaeum I. de Rep. Ebr. XVII. P. Pradus & Vilalpandus maximis eum Commentariis illustrarunt.

At in Iudaea.] IV Reg. XXV. Ierem. XL, XLI. Ioseph. X, II.

Iudaei.] Quidam. Conspirationis initium fuit à rege Ammonitarum Baali. *Ioseph.*

Ismael quodam duce.] Qui de semine regio erat, ac propterea aegre ferebat alium sibi à Chaldaeis praelatum. *Drus.* Hinc, adjutus opera regis Ammonitarum, spem regni concepit, ὅπως αὐτὸς ἄρχῃ τῶν Ἰσραηλιτῶν. *Ioseph.* Seneca in Thebaide:

Simul ista mundi conditor posuit Deus,
Odium atque regnum.

In convivio.] Inter hospitales epulas, dum se comiter poculis invitant, βεβαπτισμένον εἰς ἀναισθησίαν καὶ ὕπνον ὑπὸ τῆς μέθης, ἀναπηδήσας μετ' ἀνδρῶν δέκα ὁ Ἰσμάηλος ἀποσφάττει τὸν Γοδολίαν, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κατακειμένους ἐν συμποσίῳ. *Ioseph.*

Qui extra noxiam fuerant.] Iohannes Caree filius & alii. Ierem. cap. XLI, vs. 12.

Metus pervaserat.] Non carebat ratione ille metus, ne Chaldaei ex suspicione Iudaeos omnes in idem crimen traherent, quasi qui principem sibi desiderassent ex stirpe Davidis. *Grotius.*

Fugiendi in Aegyptum.] Cujus tum Rex חָפְרַע. Ieremiae cap. XLIV. vs. 30. Οὐαφρῆς LXX. & Clem. Alex. Ἀπρίης Herodoto II. Diodor. I. Porro tum temporis metus Babyloniorum Aegyptios & Iudaeos conciliarat, de quorum alias odio propter diversa vitae instituta, Cunaeus I. de Republica V. disseruit.

Prius Hieremiam frequentes adeunt.] Ierem. XLII.

Sin

scitantes divinum responsum. At ille verbis Dei universos hortari, in solo patrio manerent: si id fecissent, Dei præsidio tuendos, nullumque à Babyloniis periculum fore. Sin Aegyptum peterent, omnes ibi ferro ac fame, diversoque mortis genere perituros. Sed plebs assueto malo insolens parendi salubribus consiliis, & divino imperio, profecta est in Aegyptum. Quid de ea postea actum, sacris literis siletur: nobis nihil compertum. Hoc tractu temporum, Nabuchodonosor elatus rebus

Sin Aegyptum peterent.] Quod vetitum Deut. XVII, 16. ob multas causas, maxime ob idololatriæ studium. Sed expulsi ex Iudæa, tam in Ægypto, quam alibi, habitare poterant. Caussa autem cur jam vetitum fuit, hæc est, quod Deus eos non Ægyptio sed Babylonio Regi parere vellet. *Grot.*

Perituros.] Ier. XLIII. Qua occasione & imminens Ægypto à Babyloniis exitium prædicitur.

Siletur.] Non plane siletur. Nam pars in Ægypto periit, pars rediit in terram Iuda, Ierem. XLIV, 27. pars Babylonem ducta fuit. *Drus.* Iosephus: *Quinto post excidium Hierosolymitanum anno, qui fuit regni Nebucadnezaris* XXIII. *cum magnis copiis invasit Cœlo-Syriam. Qua subacta, bellum gessit contra Ammanitas & Moabitas, & his quoque perdomitis, Aegyptum ingressus*, τὸν μὲν τότε βασιλέα κτείνει, καταστήσας ἕτερον, τοὺς ἐν αὐτῇ Ἰουδαίους αἰχμαλωτίσας ἤγαγεν εἰς Βαβυλῶνα. Veteres tradunt Ieremiam paulo ante hanc Ægyptiorum cladem Taphnisiæ à Iudæis lapidatum. Ita Hieron. Tertull. & alii. Sepulchrum ejus ibidem, miraculis clarum, & ab Alexandro M. ossa Alexandriam translata, fingunt quidam. R. Salomo ex cap. XLIV, 28. falso opinatur eum cum Baruch ex Ægypto in Iudæam reversum.

Hoc tractu temporum.] Dan. III, Ioseph. X, 11. Paulo post somnium, anno Nebucadnezaris XXXVII. Quod in ann. XXXVII. vel XXXIX. hæc rejici non possint, ex eo patet, quia tum Rex ejectus est. Dan. IV.

Elatus rebus secundis.] Victoriis quas obtinuerat de Syria, Iudæa & Ægypto. *Drusius.* De victoriis ejus Megasthenes apud Eusebium IX. παρ. Ex quo sic Abydenus: Μεγασθένης δέ φησι, Ναβουκοδρόσορον Ἡρακλέους ἀλκιμώτερον γεγονότα, ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρατεῦσαι. Ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀπόδασμον αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ πόντου κατοικίσαι. Eadem Iosephus habet X, 11. De bello ejus adversus Ægyptios ex sacris literis scimus. Et fortasse tum ulterius in Libyam est progressus. Sed de Hispania tentata ac devicta, figmentum est Megasthenis, qui, Poëtarum more, ex vocabulo ambiguo occasionem arripuit fabulæ. Devicerat vicinos sibi Iberes: Hinc commentus, vicisse eum Iberos, hoc est, Hispanos. *Vossius.* Babylonem quoque auxit & exornavit: veteri addidit novam urbem: singulis terna circumjecit mœnia, portas magnificas. Vide Berosum. Ac tanta tum Babylonis amplitudo fuit, ut urbe ab hostibus capta, per triduum incolæ alterius partis urbem esse captam non senserint. *Aristot.* III. Polit. 2.

bus secundis, statuam sibi auream, immensæ magnitudinis, posuit: adorarique eam, ut sacram effigiem, præcepit. Quod cum certatim ab omnibus, depravatis adulatione omnium animis, fieret, Ananias, Azarias & Misael pro-

Statuam.] Quæ non fuit Beli, sed vel Nabopalassaris, ut Grotius, vel ipsius Nabuchodonosoris, ut Vossius vult. Quippe Reges vel defunctos, vel superstites adhuc, adorare, Babyloniorum & Persarum fuit. Puduit mandare ut sibi sacrificarent superstiti: jussit igitur sacra fieri statuæ suæ. Defunctis hæ statui solent. Sed ambitio eo impulit, ut vivo idem sibi fieri vellet, quemadmodum res clamat, & Isidorus Polusiota ait II. Epist. CLXXVII. quæ ad Theodotum presbyterum. *Vossius.* Occasionem arripuit ex statua in somnio visa. *Theodoret.* Suggestu Chaldæorum, qui Danieli & sociis ejus præfecturas invidebant. *Maldonat.*

Auream.] Cava erat, non solida, alioqui enim immensi fuisset pretii, quippe LX. cubitorum. *A Lapide.* Plinius XXXIII, 4. *Aurea statua prima omnium nulla inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant Holosphyton, in templo Anaitidis posita dicitur.*

Immensæ magnitudinis.] Altitudine cubitorum sexaginta, latitudine sex. Ergo facies hujus statuæ lata erat sex cubitos, nasus duos cubitos, pectus decem cubitos, pedes decem cubitos, manus sex cubitos. Quanquam ministri regii non servarint proportionum symmetriam. Nam altitudo LX. cubitorum, exigebat latitudinis cubitos X. *Pererius* ex Vitruvio & Cardano.

Posuit] In campo Dura provinciæ Babylonis. Sic vulgatus interpres Dan. III. ỳs. I. Sed moneo verba Ebræa verti etiam posse, *in campo Dura, in urbe Babylonis.* Nam *Medina* tam urbem quam provinciam denotat. Hieron. ad hunc locum. *Pro Dura, Theodotio Deira, Symmachus Deraum* (Dora ἴσως) LXX. περίβολον *transtulerunt: quod nos vivarium vel conclusum locum dicere possumus.* Drusius. Est Δουράϐα Ptolemæo in Babylonia, non πεδίον Δεήρας Susianæ. *Grot.*

Adorarique.] Apollonius apud Philostratum: Ἀσσύριοι καὶ μῆδοι τὰς τυραννίδας προσκυνοῦσι. *Iosephus:* ὅτι πεσόντας προσκυνεῖν τὸν ἀνδριάντα. Τοὺς δὲ μὴ ποιήσαντας, ἠπείλησεν εἰς τὴν τοῦ πυρὸς ἐμβληθήσεσθαι κάμινον. Ex hoc mandato Nabuchodonosoris ortum videtur, quod scribit Philostratus I. Vitæ Apoll. XIX. Satrapam portæ Babylonis præsidentem, neminem intromisisse, nisi prius adorasset statuam regis.

Ut sacram effigiem.] Hoc adjecit, quoniam adoratio quædam in oriente civilis erat, quæ sine sacrilegio, aut, ut alibi loquitur, nefariæ mentis piaculo fiebat. Hoc modo Abraham patriarcha adoravit olim populum terræ. *Drusius.*

Ananias, Azarias & Misael.] Nazianz. Orat. XLVII. si tamen ejus illa est: *Feruntur tres pueri, in fornacem conjecti, Ezechiæ filii fuisse.* Filii, id est, nepotes. Nam fuerunt ex semine regio & Ezechias jam ante CXXX. annos obierat. Codex Vaticanus Basilii Porphyrogenneti Imp. tradit eos tandem martyrium subiisse. Sed nihil tale habet Epiphan. Dorotheus, & alii. Corpora eorum apud Babylonem sub quodam specu condita, postea Romam translata dicuntur. Romæ Iudæi sunt qui se à tribus his prognatos jactant; ideoque ab iis nomen *Anania*, cognomen *Sforno*, à furno in quem conjecti, assumunt. Sed hæc fabulosa sunt. *A Lapide.*

prophano officio abstinuerunt, non ignorantes honorem hunc soli Deo debitum. Igitur rei ex edicto regis constituuntur, propositaque eis conditio pœnarum, ardens caminus, ut præsenti metu adorare statuam cogerentur. Verum illi devorari ignibus, quam piaculum committere, maluerunt. Itaque, vincti pedibus, in medias flammas conjiciuntur. Sed ministros infandi operis, dum promptius damnatos in ignem propellunt, flamma absorbuit: Hebræos (mirum dictu, & incredibile, non visentibus) ignis non attigit, quum aspectantibus deambulantes in camino psalmum Deo dicere cernerentur. Visusque cum his inter ignem quartus, specie angeli, quem Nabuchodonosor propius intuitus, filium Dei se vidisse confessus est. Tum rex haud dubius, divinam in re præsenti fuisse virtutem, missis per omne re-

Piaculum committere.] Statuam adorare. Sic alibi cultum idolorum *nefariæ mentis piaculum* vocat. Alio sensu dixit *non ausi piacula profiteri*. Drusius.

Vincti pedibus.] Satis erat *vincti* simpliciter, id est, מכפתין. Nam כפת vincio, ligo. Sed expressit participium Græcum πεδηθέντες, cujus thema πεδάω, compedio. Sic Hieronymus, *jussit ut ligatis pedibus mitterent eos*. Ego imbibi non solum pedes vinctos fuisse, sed etiam manus: fuitque aliquando tempus cum legendum putarem, *vincti compedibus*. Quod Græcum πεπεδημένοι proprie significat. *Drus.*

Psalmum.] Quem Azarias dixit Non extat in Hebræo, sed ex Theodotione eum transtulit Hieronymus.

Ignis non attigit.] Tum quia angelus ignem ad latera & extra fornacem amovit: tum quia auram loco ignis induxit, ad refrigerium & respirationem. Ambrosius lib. VI. in Lucam cap. 11. *Cantaverunt Hebræi, cum vestigia eorum tactu flammæ rorantis humescerent, & intus extraque ardentibus omnibus, solos innoxius ignis lamberet, non attingeret.* Iosephus: οὐ γὰρ ἥψατο πῦρ αὐτῶν, sed quasi sentiens injuste in fornacem conjectos, pepercit, & non exercuit vim suam in juvenes, Deo invicta flammis faciente horum corpora.

Specie Angeli.] Imo viri, qui similis erat filio Dei, quem paullo post angelum vocat, cum ait, *misit angelum suum*. Verba sunt Nabuchodonosoris vers. 95. *Drus.* Tertullianus, Iustinus, Hilarius & alii putant Christum fuisse, qui similitudinem naturæ humanæ induerit. Arabs interpres, LXX. Hieron. Angelum fuisse volunt.

Filium Dei.] Similem filio Dei. Sic enim certe Theodot. ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ θεοῦ. Prius erat in LXX. ὁμοία ἀγγέλῳ θεοῦ, id est, similis angelo Dei. Notatum hoc in editione Romana. *Drus.*

regnum suum edictis, facti miraculum provulgavit: confessus, soli Deo honorem deferendum. Nec multo post, rex objecto sibi somnio, mox voce etiam cælo emissa admonitus, potestate regia abjecta, atque ab omni conversatione humana remotus, herbis tantum vitam sustinens, egisse pœnitentiam traditur: servatum ei nutu

Provulgavit.] Drusius, *Promulgavit.*

Soli Deo honorem deferendum.] Non præcipit coli Deum Iudæorum, sed maledici ei vetat. Dan. III,96.

Nec multo post.] Dan. IV. Ioseph. X, II. Eodem anno regni sui XXXVII. *A Lapide.* XXXI. *Funcius.*

Potestate regia abjecta.] Non ipse abjecit potestatem regiam, sed, cum ex hominibus depelleretur, simul amisit dignitatem illam. *Drus.* Theodoretus: *Expulsus primo est propter furorem, ne noceret, deinde propter odium, quod clam gerebant in eum homines.* Censent Hebræi & Hieronymus, quos auctor noster sequi videtur, Regem admonitu Danielis, pœnitentiam egisse. Ideo dilatas pœnas usque in duodecimum mensem. Deinde, cum ad insolentiam priorem rediret, inflictas.

Ab omni conversatione humana remotus.] Epiphanius & Dorotheus censent eum fuisse mutatum in bovem anterius, leonem posterius. Alii melancholiam fuisse, ut Valesius sacræ Philos. XXXX. Mercurial. VI. Variar. Lectio. XX. Daniel narrat, *à filiis hominum abjectum, cor ejus cum bestiis positum, & cum onagris habitasse, herbam tanquam bovem comedisse, rore cæli corpus ejus tinctum, donec corpus illius pilis, sicut aquila plumis, vestiretur; ungues etiam essent, sicut avium.* Sed non tam hæc significant, feram factum; quam ita efferatum, ut in figura humana feræ esset similis, temperamento immutato, corrupta imaginativa, sic ut morbo, eoque lycanthropiæ non absimili, quadrupes sibi videretur, atque, ejus instar, humani fugiens consortii, manibus, & pedibus inter feras diu noctuque sub dio reptaret, gramine etiam vesceretur, pilis & unguibus inhorresceret, non loqueretur, sed potius incondito strideret sono. Quomodo Rupertus Tuicensis propheten interpretatus in sexto de victoria Verbi Dei cap. postremo. Ac sententiam hanc etiam admittunt, quæ de eo legas apud Gregorium Magnum in Iobum lib. V. cap. VI. Vbi prius inquit, *In irrationale animal versus est.* Subjicit autem, *Quem communem cum hominibus habuit, sensum hominis amisit.* Planeque repudianda est sententia, quam Flavio Iosepho, sed perperam, tribuunt Nicolaus Lyranus, & Dionysius Carthusianus. Item, quæ de ipso legere est apud Dorotheum Tyrium sed suppositicium scriptorem, judicio etiam Molani, Bellarmini, Possevini: fortasse Dorotheum, abbatem Romanum, ut visum Baronio. Scio idem legi apud Epiphanium in vita Danielis. Sed nec opusculum illud de prophetarum vita, & interitu, magno illi Salaminis apud Cyprios episcopo satis dignum existimo. Multa adeo ex Thalmudistis hausit incerta, imo falsa. Nec ejus libelli meminit Theologorum veterum quisquam. *Vossius.* Meminit hujus metamorphoseos Alphæus apud Euseb. IX. πρὸπ. ubi narrat *Nabuchodonosorum in furorem raptum, prædixisse eversionem Chaldæorum, moxque evanuisse è consortio hominum.*

Egisse pœnitentiam traditur.] Dum adhuc mente valeret. Quod etiam Hieron. opinatus videtur. Herbam autem come-

tu Dei imperium, donec impleto tempore, agnito demum Deo, post septem annos, & regno, & statui pristino restitutus est. Hic post devictum, ut supra diximus, Sedechiam, quem captivum Babylonem transtulit, regnasse traditur annos VI. *&* XX. *quanquam id non in Sacra historia scriptum invenerim. Sed forte accidit, ut dum multa evolverem, annotationem hanc jam interpolato per ætatem libello, sine authoris nomine reperirem, in quo regum Babyloniorum tempora continebantur, quam prætereundam non putavi. Siquidem & Chronicis consentirent, & ita illius nobis ratio quadraret,*

comedit ut bos, cum jam furore cœcatus esset. Ita Thodoret. opinatur. *Drus.*

Servatum ei nutu Dei imperium.] Διατρίψας ἐπὶ τῆς ἐρημίας τὸν προειρημένον χρόνον, οὐδενὸς τολμήσαντος ἐπιθέσθαι τοῖς πράγμασιν παρὰ τὴν ἑπταετίαν, δεηθεὶς τοῦ θεοῦ τὴν βασιλείαν ἀπολαβεῖν, πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανέρχεται. *Ioseph.*

Agnito demum Deo.] Putatur vere conversus & proselyta factus. Sic Epiph. Doroth. Theodor. Augustinus, Lyra, alii. Sed dubitari potest: quia non legitur Idola abjecisse, Iudæos demisisse, occupata restituisse. *A Lapide.*

Post septem annos.] In Daniele, *post finem annorum:* & paullo ante, *septem tempora.* Vbi per tempora R. Saadia menses intelligit, Abenezra vero annos: alii dies, alii hebdomadas. Sed tam brevi spatio non possunt pili & ungues adeo increscere. Vide Dan. IV. ℣. 30. Tempus autem pro anno sumitur & in illo, *tempus & tempora & dimidium temporis.* Drus.

Regnasse traditur annos VI. *&* XX.] Sedecias devictus fuit anno undecimo regni sui, qui fuit Nabuchodonosoris (ita quidam opinantur) decimus nonus. Regnavit ergo Nabuchodonosor ante devictum Sedeciam annos XIX. Quibus si addideris hos viginti sex, simul efficiunt ann. XLV. quos Nabuchodonosoro tribuit Megasthenes Persa, ut Sigonius observat: in quo male pro Megasthenes Metasthenes legitur. Alii, Nabuchodonosoro tribuunt tantum ann. XLIII. in quem numerum veniunt anni tredecim quibus cum patre Nabopallassaro regnavit. Solus enim duntaxat cum imperio fuit ann. XXX. *Drus.*

Iam interpolato.] Puto loqui auctorem de Chronico quodam anonymo, sive id annale fuerit sive seculare, eoque per genealogias digesto & temporum successu à diversis aucto. Cujusmodi eo tempore fuisse plurima ex uno hoc compendio videre est. Scribi itaque hic fortasse commodius possit, *in interpolato per ætates libello.* Giselin.

Regum Babyloniorum tempora.] Quæ sic quidam digerunt ex Megasthene & Beroso. Nabopollassarus ann. XXIX. Nabochodonosorus ann. XXX. post patrem Evilmeradochus ann. II. Neriglissoorus affinis Evilmaradochi ann. IV. Baltasar, qui & Laborosoarchodos, Nabuchodonosoris ex filia nepos, mens. IX. *Drusius.*

Chronicis.] Si Eusebii chronica intelli-

ret, ut per ordinem regum, quorum tempora continebat, usque in primum Cyri regis annum, LXX. *annos, (tot enim per Sacram historiam, à captivitate usque ad Cyrum, fuisse referuntur) impleret. Post Nabuchodonosor, filius ejus, regnum est adeptus, quem in Chronicis Evilmarodach fuisse vocitatum, reperi. Hic duodecimo imperii anno diem functus, fratri minori, qui Balthasar*

telligit, non video quî hoc verum esse possit. Nam Eusebius longe aliter supputat annos captivitatis. *Idem.*

Usque in primum Cyri regis annum LXX. *annos.*] Hos annos alii dinumerant à capto Iechonia. Eusebius qui à captivitate Sedeciæ incipit, eos desinere scribit in annum secundum Darii. Funcclus hoc modo eos putat: Nabuchodonosorus post captum Sedeciam regnavit ann. XXVI. Evilmerodach XXX. Regasar III. Labosardach VI. Balsasar IV. ecce LXIX. Nam septuagesimo anno redierunt in terram patriam, qui fuit primus annus Cyri. *Drus.* Sigonius sic: Nabucdonosor annos XXVI. Evilmerodach XII. Balthasar XIV. Darius XVIII. Sed vide Calvisium, Petavium, Tirinum & alios Chronographos. Nam controversia hæc tam intricata est ut paucis expediri non possit. Illud certissimum est LXX. annos primo Cyri Monarchæ anno finitos. Falsissimum contra, Nabopalassarem esse eundem cum Nebucadnesare, Nabonassarem cum Salmanassare. Quam opinionem Funccii Scaliger solide expugnavit. *Horn.*

Evilmarodach.] Imo sic vocatur, Ierem LII. ℣s.31. & IV Reg.XXV. ℣s.27. *Drusius.* Ptolemæo Ilvarodamus vocatur. David Evilmeraduchi & Neriglissaris tempora transilit, quod per ea nihil contigisset ad Iudæos pertinens. *Grotius.*

Duodecimo imperii anno.] Dissentit à Iosepho, qui scribit eum præfuisse ann. XVIII. Megasthenes vero & Berosus Babylonius ac Iosephus ei tribuunt duntaxat ann. II. *Drus.*

Fratri minori.] Sic & Eusebius. Quæ sententia omnium optima. Nam Iosephus & alii in serie ac annis horum Regum gravissime errant. Pererius vult eum fuisse filium Evilmerodachi, ex Ier. XXVII. ℣s.7. Alii, nec filium, nec fratrem, sed eundem cum Evilmerodacho. Quia Daniel eum statim Nebucadnezari subjungat. Deinde, quia semper eum vocat filium Nebucadnezaris. Denique, quia Ieremias L.2. eum vocat Merodach, quod idem ac Evilmerodach. Ac juxta hanc sententiam dandi sunt Balthasari anni regni XXXIV. Sed ex omnibus nulla probabilior quam Sulpicii nostri, fratrem Evilmerodachi minorem fuisse. *Horn.* Alii scribunt Balthasarem non fuisse fratrem Evilmarodachi, sed sororis filium. Sane à Beroso & Megasthene vocatur Λαβοροσοαρχόδος Ναβυχοδονοσόρου θυγατριδοῦς, id est, ex filia nepos. Is est Balthasar. *Drus.*

Balthasar dictus est.] Hic Balthasar non potest alius esse quam Laborosarchodus, ut scribit Berosus, sive Laborossoarascus, ut scribit Abydenus, qui ambo eum interfectum memorant. Breve oportet regnum habuerit quia omittit ejus nomen Ptolemæus. *Grot.* Nabonidum, quem postremum in Berosi catalogo recensuimus, Iosephus x. Art. 12. Baltasarem esse putat, cujus in Danielis libro mentio est. Hic vero Iosephi mira est oscitantia; qui illos ipsos, unde hanc historiam descripsit, aucto-

ſar dictus eſt, locum fecit. Is cum quarto & decimo anno, publicum epulum principibus ac præfectis ſuis daret, ſacra vaſa, quæ per Nabuchodonoſor de templo Hieroſolymæ ablata, ac in regales uſus uſurpata, ſed recondita in theſauris habebantur, proferri imperavit. Cum his per luxum ac licentiam regalis convivii promiſcue omnis

auctores, incurioſe legit. Teſtis eſt enim Megaſthenes Nabonidum nullo propinquitatis jure cum Laboroſoarchodo fuiſſe conjunctum. At Baltaſar ille Danielis non alienis utique ſucceſſit: ſed paternum, & avitum ſortitus eſt regnum. Verba Beroſi, ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννίδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. Non poſſunt hæc de legitimo ejus, qui mortuus erat, hærede, ac ſucceſſore dicta videri: ſed de peregrino, & adſcititio; cujuſmodi Baltaſar non fuit. Non eſt igitur idem cum Nabonedo Baltaſar, ſed potius cum Laboroſſarchodo Nabuchodonoſori nepote, ex ejus filia, quæ Nerigliſſaro nupſit, ut ſcribit Beroſus. Nerigliſſarus vero, quaſi tutorio nomine, pro filio Laboroſſarchodo, ſeu Baltaſare regnum adminiſtravit. Hinc eſt, quod Baltaſari tertius annus tribuitur à Daniele. Quod autem Hieremias prædixerit, Deum Nabuchodonoſoro, ejuſque filio, ac filii filio regnum eſſe daturum; *filii* nomen pro genero ſumi poteſt. Ita Davidem filium appellat Saul. Hieronymus quoque, ubi Nabuchodonoſor pater Baltaſaris vocatur, Proavum ſignificari aſſerit; ut mirum non ſit, ſi, ut *patris* appellatio, ita *filii*, à propria notione ad minus propriam aliquando transferatur. Nam & II Paralipom. cap. XXII. ỳſ. 2. Athalia Amri filia dicitur, quæ neptis eſſet. *Petavius.*

Quarto & decimo anno.] Ioſephus autor hæc accidiſſe anno regni ejus decimo ſeptimo: à quo diſſentiunt non parum, qui ei tantum annos quinque aſſignant. Qui Laboroſoarchodum eundem faciunt cum Baltaſare, tribuunt imperio ejus menſes IX duntaxat: quod Ioſephus prodidit de Laboſardacho (ſic eum appellat) quem diverſum facit à Baltaſare, *qui Babyloniis*, inquit, *Naboandel nominatur.* Alibi eſt Nabonidus ſive Labonidus pro eodem. *Druſius.*

Publicum epulum.] Dan. V. Ioſeph. X. 11. Solebant id interdum facere Orientis Reges, ut ex Herodoto I. & Xenophonte VII. appatet. Multi putant Balthaſarum obſeſſum à Perſis & Medis, ut oſtenderet ſe hoſtes ſuos deſpicere, hoc convivio ſuos excepiſſe. Id quod in ſimili caſu Epaminondas egit. *Diod.* XII. & Viriatus. *Florus.* Sed obſidio illa à Ioſepho oſcitanter vel Iudæos ſuos ſecuto, vel authores profanos legente, confiſta eſt, & ab eruditis exploſa. Nondum enim eo tempore Cyrus arma ſua in Babylonios verterat, occupatus adhuc bello Lydio.

Recondita in theſauris.] Imo in Beli templo, ut notat Hieronymus.

Proferri juſſit.] Quandiu vaſa fuerunt in Idolio Babylonis non eſt iratus dominus (videbantur enim rem Dei ſecundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui conſecraſſe) poſtquam autem humanis uſibus divina contaminant, ſtatim pœna ſequitur poſt ſacrilegium. Hieron. ad VI. Daniel.

Omnis virilis & muliebris ſexus.] Sigonius mavult, *Omnes virilis ac muliebris ſexus uxores.* Quod ut non impro-

mnis virilis ac muliebris sexus, uxores concubinæque ejus uterentur, subito rex in pariete conspicit digitos scribentes, cernebanturque in versum ducta literæ. Sed qui posset scripta legere, non reperiebatur. Igitur rex perterritus, magos & Chaldæos advocat. Quibus mussitantibus nec quicquam respondentibus, regina regem admonet, esse quendam Hebræum, Daniel nomine, qui olim Nabuchodonosor occulti mysterii somnium revelasset, jam tum ob illustrem sapientiam, summis honoribus

bo, ita scio veteres scripsisse *omnis* & *omneis* pro omnes. Sic quis & queis pro quibus scribebant. *Drus.*

Digitos scribentes.] Movente eos angelo Gabriele. *R. Salomo.* Lyra putat manum hanc tantum extitisse in phantasia Regis. Sed ex textu refutatur. Alii non totam manum, sed digitos tantum apparuisse dicunt. Quia dicitur פסא די ידא, *palma manus.* Vnde Syrus & Arabs Alexandrinus vertunt: *egressi sunt digiti manus hominis.* Sed verius est totam manum conspectam. *A Lapide.*

In versum ducta literæ.] Suspicor legendum apud Sulpicium: *in candelabrum versum*, ut dixit Cicero, *in forum versus.* Sigon. Quod & Drusius approbat. Non bene. Sensus enim plenus & elegans est, literas illas non confusim fuisse pictas in pariete, sed *in versum*, id est, voces ac lineam ductas. *Horn.*

Qui posset scripta legere non reperiebatur.] Quia literæ erant Hebraicæ. *Rabbini* quidam. Quia transpositæ vel mutatæ. *R. Saadias.* Quia insolentes & extraordinariæ. *Pineda.* Quia sine punctis vocalibus scriptæ non intelligebantur. *Alii.* Quia impediti fuerunt Chaldæi ne legerent. *Alii.*

Magos & Chaldæos advocat] Κατὰ πᾶσαν ἐκήρυξε τὴν χώραν τῷ τὰ γράμματα καὶ τὴν ὑπ᾽ αὐτῶν δηλουμένην διάνοιαν σαφῆ ποιήσαντι, daturum se ei torquem aureum, & purpureæ vestis usum, quali Chaldæorum Reges utuntur, atque insuper tertiam regni sui partem. Post hoc præconium major etiam fit Magorum concursus, certatim sensum literarum scrutantibus, nihil tamen perficientibus. *Ioseph.* Quæ solitam oscitantiam ejus redolent. Quis credat una nocte per universum regnum præcones missos? Porro, ne quis intercessisse dies aliquot existimet, eadem nocte & scripta, & lecta, & impleta illa sunt. Nec dicitur: *Tertiam regni mei partem dabo:* sed *tertius erit in regno meo.* Vtinam diligentior fuisset Iosephus & religiosior in sacra Historia scribenda! *Horn.*

Regina.] Ἡ μάμμη αὐτοῦ. *Iosephus.* Nitocris scilicet, prudens fœmina. Herodot. 1. Vide Grotium ad III. de Verit. Relig. Christ. Alii matrem fuisse volunt, ut Origenes, Theodor. Alii uxorem. Porphyrius cavillator, uxorem. Hieronymus: *Novit præterita quæ Rex ignorat. Erubescat ergo Porphyrius, qui eam Balsasaris somniat uxorem, & illudit, eam plus scire quam maritum.*

Esse quendam Hebræum Daniel.] An ergo incognitus Regi, tantis sub Nabuchodonosore honoribus affectus? Notum fuisse & inter amicos Balsasaris, ex cap. XIV. 1. patet. Sed paulatim vilescebat sub novo Rege, & rarior in aula erat. *Horn.*

Per-

bus donatum. Itaque accitus Daniel, perlegit, interpretatuſque, ob delictum regis, qui ſacra Deo vaſa temeraſſet, ipſi exitium imminere, regnumque ejus Medis ac Perſis datum. Quod mox conſecutum eſt. Nam eadem nocte Balthaſar interiit, regnumque ejus Darius

Perlegit.] מנא מנא תקל ופרסין.

Qui ſacra Deo vaſa temeraſſet.] Vnde cavit ſibi Iuſtinianus, qui vaſa templi ſecundi à Veſpaſiano Romam portata, à Genſerico Carthaginem, cum per victoriam nactus eſſet, non in ſuos uſus vertit, ſed in Sacram Baſilicam vertit, quæ erat Hieroſolymis. *Procopius.*

Interpretatuſque eſt.] MENE, numeravit Deus regnum tuum, & complevit illud. THECEL appenſus es in ſtatera, & inventus es minus habens. PHARES, diviſum eſt regnum tuum, & Medis ac Perſis datum. *Dan.* V. Ioſephus: *Mane*, hoc eſt, numerus, ſignificat dinumeratum eſſe jam dierum vitæ ac regni numerum, & perbreve tempus ſupereſſe. *Thecel*, quod eſt pondus, appenſum à Deo regni tui tempus, jam ad finem vergere. *Phares*, quod eſt fragmen, fractorum Deum regnum tuum, & partes ejus in Medos ac Perſas diſtribuendas.

Medis.] A Madaï. Deſcriptionem regionis hujus vide apud Strabonem XI. Hodie nomen ejus periit, & tota gens in Perſarum ditionem conceſſit. Nec olim diverſi fuerunt à Perſis, niſi ſolo nomine, & fortaſſe Dialecto. Cætera omnia communia habuerunt. Ἡ γὰρ νῦν λεγομένη περσικὴ στολή, καὶ ὁ τῆς τοξικῆς καὶ ἱππικῆς ζῆλος, καὶ ἡ περὶ τοὺς βασιλείας θεραπεία καὶ κοσμὸς καὶ σεβασμὸς θεοπρεπὴς παρὰ τῶν ἀρχομένων, εἰς τοὺς πέρσας παρὰ τῶν μήδων ἀφῖκται. Καὶ ὅτι τοῦτ᾽ ἀληθές, ἐκ τῆς ἐσθῆτος μάλιστα δῆλον. Τιάρα γάρ τις καὶ κίδαρις, καὶ πῖλος, καὶ χειριδωτοὶ χιτῶνες, καὶ ἀναξυρίδες, &c. Strabo. De ſermone Medico, parum tradunt veteres. Iuſtinus XLI. de Parthis: *Sermo his inter Scythicum Medicumque medius, & utriſque mixtus.* Vnde colligimus haud multum ab hodierno Perſico, niſi quantum longa ætas mutavit, diſcrepaſſe. *Horn.*

Perſis.] Qui & Parthi, id eſt Scytharum lingua *exules.* Iuſtin. XLI. Vel à فرس *Equus.* Sunt enim ἱππικῆς ſtudioſiſſimi. *Horn.* Adeo autem hæ duæ gentes coaluerunt in unam, ut paſſim apud Græcos reperias Medos pro Perſis poni, & μηδίζοντας eos qui Perſis ſtudebant. *Grot.*

Eadem nocte.] Sequentis anni. *Alcaſar* in Apoc. XVI. Quod falſum, ut ex textu patet. Nam illa ipſa nocte, qua Scriptura apparuit, cætera quoque contigerunt. *Interpr.*

Interiit.] Ὑπὸ τῶν φίλων ἀπιλυμπανίσθη. *Beroſus.* Τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ. *Abydenus.* Miræ fabulæ ſunt quæ de capta per Cyrum hac nocte, Babylone tradunt, ſecuti ut putant, Xenoph. VII, & Herodot. I. Nam non alia clade, quam domeſtica, Balſaſar periit, ut ex Beroſo clariſſimum eſt. Nec tam turpiter impegiſſet Ioſephus niſi Balſaſarum pro Nabonido accepiſſet. Nam Laboroſardochus erat. *Horn.*

Darius.] Nabonnedus. *Beroſ.* Nabonadius. *Ptolem.* Nabannidachus. *Abyden.* Labynitus. *Herodot.* Hunc vulgo putant ipſum Aſtyagem fuiſſe, ut Euſebius, vel ejus filium Cyaxarem, qui apud LXX. Artaxerxes, ut Hieron. Ioſephus, Torniell. Peter. & alii. Quorum

rius, natione Medus, occupavit. Danielem illustri opinione compertum, universo imperio præposuit, secutus superiorum regum judicium. Nam & Nabuchodonosor eum regno præfecerat, & Balthasar veste purpurea &

rum opinionem Scaliger expugnavit, quem fere omnes eruditi hodie sequuntur. Δαρεῖος Persice idem quod Ἐρξείης, id est, *Exercitor*. Herodot. VI.

Natione Medus.] Incertum an natione Medus fuerit. Vocatur quidem Darius Medus, sed ex eo non sequitur gente Medum fuisse. Forte Medus dicitur quia patre Medo erat oriundus, aut quia vixerat apud Medos. Sic Vrias Hetthæus vocatur, & Doëg Idumæus. Darius iste filius fuit Asveri de semine Medorum. Dan. IX, 1. *Drus.* Habitabat igitur quidem Babylone, sed Medus fuit origine, & Darii nomen, qui Rex apud Medos fuit clarus ac felix, boni ominis ergo sibi imposuit. *Grot.* Quia Darius appellatus fuit Medus, ideo plurimi ipsum regem Medorum fuisse suspicantur, atque hæc sententia non parum videtur confirmari, quod principes regni, secundum legem Medorum & Persarum petunt edictum de nemine, nisi rege adorando, confirmari. Sed responsio facilis est. Non statim reges Medorum sunt, qui vel Medi appellantur, vel quorum parentes ex Media fuerunt, infiniti alias reges Medorum essent. Quod ad leges Medorum & Persarum attinet, si attendatur ad locum, ubi gestum est totum negocium de adorando rege, non evincitur quod Darius Medorum rex proprie fuerit. Nam acta hæc sunt, eo loco ubi Daniel præfecturam gessit, Susis videlicet, ubi subditi legibus Persarum & Medorum regebantur. Administraverat autem Daniel eandem provinciam, iisdem Medorum legibus, cum Nebucadnezar, Evilmerodach, & Belzaser rerum potirentur, Danielis cap. 8. ℣. 2. qui tamen nequaquam propterea, quod partem Mediæ tenebant, reges Medorum erant. Accidit hoc in amplissimis regnis, ut subditi unis eisdemque legibus gubernari non possint: sed qualibet natio & gens suas leges, consuetudines & statuta retinet, id quod hodie etiam in Romano imperio accidit. Non igitur firmiter concludi potest, Darium regem Medorum & Persarum fuisse, quod leges Medorum in quibusdam suis provinciis, in finibus Medorum & Persarum sitis, observaverit. Orta est hæc opinio ex commentis Annianis, in quibus regnum Darii cum regno Cyri confunditur, cum tamen ipse Daniel ea regna discernat, & diversa esse ostendat. *Calvisius.*

Occupavit.] Non mirum est Sulpicium in hoc errore versatū, cum etiam Iosephus crediderit communi fabulæ, obsessam à Dario Babylonem fuisse. Sed id falsum, ut suo loco dictum. Non enim per vim, obsessa & expugnata urbe, invasit regnum, sed electus fuit communibus procerum suffragiis, ut Danielem cap. V. & IX. secutus Berosus, tradit.

Danielem.] Danielis cap. VI. Iosephus X, 12.

Vniverso imperio præposuit.] Imo cogitavit tantum, non fecit tum quidem temporis. Dan. VI. 4. Vt esset Regi τῷ πάντῃ, eique omnes alii subessent. Quales multos esse & nostra & superiora secula viderunt, apud Reges aut parum fidentes ingenio suo, aut fugientes negotiorum. *Grot.*

Veste purpurea & torque aureo.] Tertullianus: *Purpura & aurum, cervicis ornamentum apud Aegyptios & Babylonios, insignia sunt dignitatis.* Drusius. Veste illa purpurea donati, Δορυφόροι voca-

& torque aureo donatum, tertium regni principem constituerat. Igitur hi qui una cum eo rerum potentes erant, exagitati in Iudæo, quod eis alienigena captivæ gentis fuisset æquatus, regem depravatum adulatione compellunt, ut sibi diebus proximis triginta divini honores darentur, neque cuiquam liceret Dominum, nisi regem, precari. Facile id Dario persuasum, stultitia regum

vocabantur. Curt. III. Ælian. I. Hist. Var. 22. Erat autem stola Medica, qua donari summus apud Persas honor. Idque in hodiernum diem apud Turcas, Tataros, Persasque in usu est. Nemo ad Regem admittitur, nisi ejusmodi honoraria veste donatus. Hoc vocant خلع عليه الخلعة. Præterea apud veteres Persas ii qui bene de regno meriti, honoraria appellatione, *cognati regis* dicebantur. III Esdræ III, & IV. Ioseph. XI, 4. Arrianus VI. Hi non purpuræ tantum adorandæ jus habuerunt, verum & ad oris osculum admissi sunt. Peculiaris etiam his cœna data.

Tertium regni principem.] Dan. V. 29. Quales posteriore Romano Imperio præfecti prætorio, in Græco ἔξαρχοι, Chaldæis פרכין. *Grotius.* Erat unus ex principibus, quos Sarchin appellabant, & alii præsides interpretantur, qui præerant centum viginti satrapis, Dan. VI, I. Hinc emaculandus Iosephus, in quo, *erat unus ex tribus summis satrapis, qui sub se habebant alios CCCLX. satrapas: tot enim à Dario primum instituti sunt.* Drus.

Cum eo rerum potentes.] Præsides. De quibus supra, & satrapæ, Dan. VI, 3. Mox, *principes* appellat. *Drus.*

Exagitati in Iudæo.] Giselinus emendavit: *exagitati invidia.* Sic quoque Sigonius & Drusius. Sed nihil vehementer obstat, quo minus retineamus vulgatam lectionem. Hoc enim invidiam Danieli augebat, quod Iudæus esset, quæ gens toto Oriente imprimis exosa. *Horn.* Iosephus: *Itaque cum tam carus & honoratus esset apud regem, qui ei tanquam divino de quovis negocio consulenti pareret, non effugit cæterorum invidiam, quemadmodum fieri solet inter eos, qui aliquem sibi à rege præferri non patiuntur æquo animo.* Drus.

Divini honores darentur.] Primo quærebant crimen majestatis, quo Danielem subverterent. Hoc non reperto, crimen religionis obtentui sumtum. Hieronymus ad hunc locum: *Felix conversatio in qua inimici nullam reperiunt occasionem nisi forte in legitimis Dei.*

Dominum, nisi Regem precari.] Petere quicquam à Deo quocunque, aut ab ullo homine, nisi à rege solo. Hoc faciebat Daniel, quum quotidie ter genua flecteret, Deumque precaretur in cænaculo suo. Cæterum qui aliquid petit ab alio, non propterea ei exhibet divinum honorem. Quocirca miror cur scripserit hoc loco, *ut sibi divini honores darentur:* & *stultitia regum omnium, qui sibi divina vendicant:* & rursum, *igitur Daniel non rudis neq; inscius, Deo preces, non homini deferendas.* Imo etiam preces hominibus deferuntur. Sed aliter Deo, aliter hominibus: *Drus.*

Facile id Dario persuasum.] Speciem habebat hoc consilium quasi per id majestas Regi conciliaretur amplior, si vivus jam Diis æquaretur. De Augusto Horatius:

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasque tuum per nomen ponimus aras.

Stul-

gum omnium, qui ſibi divina vindicant. Igitur Daniel non rudis, neque inſcius, Deo preces, non homini, deferendas, reus conſtituitur, edicto regis non paruiſſe. Multumque abnuente Dario, cui charus acceptuſque ſemper fuerat, principes pervicere, ut in lacum demitteretur. Sed objecto beſtiis, nullum periculum fuit. Quod quum Rex comperiſſet, accuſatores deputari leonibus præcepit, qui non ſimili exemplo perfuncti ſunt. Nam continuo devorati, ferarum famem expleverunt. Daniel clarus ante, clarior haberi cœpit. Rex antiquato edicto ſuo, novum propoſuit: relictis erroribus ac ſuperſtitionibus, Deum Danielis colendum. Extant

Stultitia Regum omnium.] Vere dictum. Omnis Idololatria hinc orta. Et in Nebucadnezare, Alexandro Magno, Romaniſque Imperatoribus, triſtia hujus ſtultitiæ experimenta habemus. *Horn.*

Edicto Regis non paruiſſe.] Quod erat ſecundum morem Medorum & Perſarum, ne à Rege quidem mutabile. Nam Babylonii morem talem faciendi leges, etiam Regi immutabiles, non habebant· ſed antiquus admodum apud Medos ac Perſas fuit. Eſtheræ 1, 19. Vide & Procopium περὶ λήθης φρουρίου. Videtur autem forma quæ leges faciebat immutabiles hæc fuiſſe, ut non Regis tantum, ſed & Principum ſignis munirentur. *Grotius.*

Vt in lacum demitteretur.] Græci vocant τὸν λάκκον τῶν λεόντων, quod in eo leones aſſervarentur. *Druſ.*

Objecto beſtiis nullum periculum fuit.] Quod miraculo factum. Nam *Angelus concluſit ora leonum*, & rictum, ait Hieron. & ungues. Feris homines objicere vetus mos. Oſtendunt id fabulis mixtæ hiſtoriæ de Andromeda & Diomede Thraciæ. *Grot.* Ioſephus refert eos cauſam contuliſſe in ſaturitatem leonum. *At Rex offenſus eorum malitia, juſſit multum carnium objici leonibus, & illis jam ſaturatis inimicos Danielis in foveam conjici. Tum demum apparuit vatem ope divina eſſe ſervatum. Nam nemini ex iis pepercerunt, ſed non ſecus ac ſi fuiſſent famelici, & alimentis caruiſſent, eos ſine mora dilacerarunt.* Verum nihil tale habet Scriptura. Vnde videtur Ioſephus more ſuo, ſuæ gentis hiſtoriam, narratione ſi non vera, veriſimili ſaltem, exornare voluiſſe. *Maldon.*

Deputari.] Delegari, aſſignari: unde *deputati*. Verbum minus uſitatum hoc ſenſu Latinis autoribus, eo tamen uſus fuit & ſupra. *Quæ turba inutilis ſervitio, exercendis colendiſque agris, ne incultum eſſet ſolum, deputata.* Druſ.

Devorati ferarum famem expleverunt.] Cum uxoribus & liberis, qui participes ſævi conſilii. *Grot.*

Deum Danielis colendum.] Hinc videtur Darius vere ad Deum fuiſſe converſus; plus enim præcepit quam Nebucadnezar. Ille enim tantum vetuit ne quis Deum Iudæorum blaſphemaret. *Maldon.* Non bene Grotius: *Tremiſcant*

tant etiam visiones ejus, quibus consequentium sæculorum ordinem revelavit, annorum etiam numerum complexus, intra quem Christum, sicut factum est, descensurum ad terras pronunciavit, venturumque Antichristum, manifeste exposuit. Quod si quis studiosior erit, rectius ibi quæsitum reperiet: nobis propositum est, rerum tantum ordinem contexere. Darius duodevi-

miscant & pavescant Deum Danielis, id est, maledicant. Plus enim verba illa, venerationem nimirum & cultum, important. *Horn.* Ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος καθ' ὅλην ἔπεμψε τὴν χώραν ἐπαινεῖν τὸν θεὸν, ὃν Δανιῆλος προσκυνεῖ καὶ μόνον αὐτὸν λέγων εἶναι ἀληθῆ καὶ τὸ πᾶν κράτος ἔχοντα. *Iosephus.*

Extant etiam visiones ejus.] Dan. VII, VIII, IX, X. Quæ quia variis temporibus contigere, cogitur retrorsum ire & repetere tempora quæ in Historia jam erat prætervectus. *Grot.* Notat autem Iosephus, Danielem, cum apud Darium florentissima gratia esset, turrim miri operis apud Ecbatana Mediæ struxisse, θάπτουσι δ' ἐν τῇ βάρει τούς τε Μήδων βασιλεῖς, καὶ περσῶν ἄχρι τοῦ δεῦρο, καὶ τούτων πεπιστευμένος Ἰουδαῖος ἐστὶν ἱερεύς, καὶ τοῦτο γίνεται μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας.

Consequentium seculorum ordinem.] Regnorum sive monarchiarum seriem. Sunt autem visiones ejus in universum decem. *Drus.* Aperuit autem ei Deus futura, per somnium, afflatum atque visa divina. *Grot.*

Annorum etiam numerum complexus.] Daniel. cap. IX. ℣. 26. *post hebdomadas sexaginta duas excidetur Messias* ולו אין, *& non propter se*, id est, בעבורו culpa sua, aut ob peccata sua. Sunt qui malint, *& non erit*, ut ו redundet in Latio. Sed tum potius dixisset, meo judicio, ואיננו & non ipse, ut Gen. V. *Ambulavit Henoch cum Deo, & non fuit.* Alii aliter. *Drus.* LXX. annorum hebdomades annos conficiunt CCCCXC. Initium earum ab anno primo Cyri. *Theodor.* Aut sexto Darii cum templum structum, aut vicesimo Artaxerxis Longimani, cum urbs instaurata. Finis vero aut in baptismo Christi, aut in cruce, aut in templi eversione. Vide Augustin. XVIII. Civit. Dei XXXIV. & *Chronol.*

Intra quem Christum.] Iudæi illa Danielis loca non de Christo, sed templo accipiunt. *R. Salomo* & alii, citante Galatino II. de arcanis fidei XIV. Contra alii: in fine harum hebdomadum LXX. venturum Messiam: ut R. Moses Gerundensis & alii, citati ibidem Galatino. Cæterum controversia hæc de LXX. Septimanis & adventu Messiæ intricatissima est apud Chronologos. De qua vide inter alios Tirinum, & *Calvisium.*

Venturumque Antichristum.] Dan. cap. VII. ℣. 24. & 25. ad quem locum Hieron. *Antichristus in tantam erigetur superbiam ut leges Dei & cæremonias mutare conetur, & elevetur supra omne quod dicitur Deus, religionem cunctam suæ subjiciens potestati.* Theodoretus sive Theodoritus, *decem reges circa finem exurgent, & postremus Antichristus exorietur, regnumque obtinere contendet, ac tres illos evertet. Nec contentus victoria, quam de hominibus retulerit, etiam maledicta contra Deum altissimum conjiciet & sanctos supplicio afficiet & putabit se posse pietatem, quæ tunc vigilat, evertere & rempub. commutare.* Drus.

Duodeviginti.] Id est, octodecim.

Alii

viginti annos regnasse traditur. Qua tempestate Astyages Medis imperabat. Hunc Cyrus, ex filia nepos ejus, regno expulit, Persarum usus armis: unde summa imperii ad Persas translata est. Babylonii quoque in potestatem ditionemque ejus concessere. Igitur initio regni, propositis publice edictis, dat potestatem Iudæis,

Alii unum duntaxat annum regnasse tradunt, alii septemdecim, in queis Iosephus Scaliger. Vide quæ scripsit heros ille, in *De temporum emendatione*, pag. 280. Patrem habuit Assuerum, qui ab aliis Xerxes Medus & Axares vocatur, & pleniore vocabulo Cyaxares, addita videlicet syllaba Cu, quæ in ea lingua *dynastam* aut *principem* denotat. *Drus.*

Astyages.] Filius Cyaxaris. Diodoro Ἀπάνδας. Status regni Medorum hic fuit: Deioces sive Arsæus, oppressis Medorum Ducibus, titulo Regis, qui in tanta distractione interciderat, iterum uti cœpit. *Herod. Euseb.* Ei successerunt Artynes qui & Phraortes, Artabanus, Astybera sive Cyaxares, Apanda sive Astyages. Nominum diversitas ex Ctesia Cnidio, Herodoro & Eusebio petita est. *Horn.* Ab hoc Historiam suam Herodotus auspicatur. Quis non miretur Providentiam divinam? Vbi Prophetæ desinunt, ibi incipiunt Græci scriptores, tum Historici, tum Chronologi. Nam & Ptolemæus à primo anno Nabonassaris per I Ↄ CCC LXXXVII. annos tempora consignavit. *Bucholz.*

Hunc Cyrus ex filia nepos.] Mandana, quæ Cambysi Persæ nupserat. Sic Herodot. Iustin. Dictus est Cyrus à flumine Cyro. *Strabo.* XV. A κύων Canis. *Vilalpand.* A Cyrus, quod Persis Sol. *Plutarch. Ctesias. Brisson.* Priora indubie falsa sunt. Posterius displicet Scaligero VI. de Emendat. Temp. Quia Sol Persis Core sed, Cores vero cibus & satietas. Proculdubio nomen illud regium fuit, vel à Sole, vel ab imperio deductum. Ku Persis Princeps unde prima ejus syllaba *Cai*, vel *Cy*. Quid ultima *res* significet, quæri potest. Nam non est ex Hebræo כורש. *Horn.*

Summa imperii ad Persas translata est.] Quia Cyrus Persa, & Persarum armis in constituenda Monarchia usus est. Facile hinc apparet, quæ de quatuor Monarchiis vulgo tradunt, ἀσύστατα esse & inconcinna. Nam si Persarum secunda Monarchia, quia ad ipsos à Medis & Babyloniis summa rerum translata est, præcesserint oporter complures Monarchiæ, cum per vices, nunc Assyrii, nunc Babylonii, nunc Medi, rerum potirentur. *Horn.*

Babylonii quoque.] Anno Nabonnidi XVII. egressus Cyrus ex Perside cum magno exercitu, universa Asia subacta, impetum fecit in Babyloniam urbem. Sentiens autem Nabonnidus invasionem ejus, prælio victus & cum paucis fugatus, inclusus est in Borsippensium civitate. Cyrus autem Babyloniam obsidens & deliberans exteriores muros deponere civitatis, eo quod nimis videretur munita & expugnatu difficilis, reversus est ad Borsippum, Nabonnidum expugnaturus. Qui oppugnatione non expectata, supplex Cyro factus, ab eoque accepto in Carmania habitaculo, Babylonia expulsus est. Ibi reliquum vitæ Nabonnidus exegit. *Berosus* apud Ioseph. I. contra Apionem.

Initio regni.] Anno primo Monarchiæ, cum Persiam, Mediam, Assyriam, Asiam & Babyloniam simul teneret. Ita vulgo Interpretes. *Iosephus:* Τῷ δὲ πρώτῳ ἔτει τῆς Κύρου βασιλείας,

τῶ

dæis, in solum patrium redeundi: sacra etiam vasa, quæ Nabuchodonosor de templo Hierosolymæ abstulerat, reddidit. Itaque pauci tum in Iudæam regressi: cæteris redeundi animus, an facultas defuerit, parum comperimus. Erat ea tempestate apud Babylonios Beli antiquissimi regis, cujus etiam Virgilius meminit, ex ære

τοῦτο δ' ἦν ἑβδομηκοστὸν ἀφ' ἧς ἡμέρας μετανασῆναι τὸν λαὸν ἡμῶν ἐκ τῆς οἰκείας εἰς Βαβυλῶνα. Contra sunt alii. *Calvisius*: Nequaquam primus annus Cyri, intelligi potest primus annus Monarchiæ Cyri, cujus terminus certus ex nulla historia dari potest. Sed fuit consensus populi Iudaici, qui gratam memoriam liberationis hujus ad posteros propagaturi, Epocham hanc instituerunt. Postea cum edictum hoc irritum fieret, epocham hanc etiam repudiarunt.

Pauci tum in Iudæam regressi.] Quadraginta duo millia trecenti sexaginta, exceptis servis eorum & ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem. Ezræ 11. ỳs. 64. & 65. *Drusius.*

Beli antiquissimi regis.] Hieron. in comment. Hos. XII. ỳs. 16. *Primum omnium Asiæ regnasse Ninum Beli filium omnes & Græca & Barbara narrant historiæ.* Lactantius lib. 1. cap. 23. *Theophylus in libro de temporibus ad Autolycum scripto, ait in historia sua Thalum dicere, quod Belus, quem Babylonii & Assyrii colunt, antiquior Trojano bello fuisse invenitur* CCCXXII. *annis.* Drusius. Eo autem Belum arbitror Nimrodum, quia huic regni principium in terra Senaar Babylon fuit: ut est Genes. x, 10. At conditorem Babylonis Belum vocant gentiles: inque his Dorotheus Sidonius, poëta vetustus:

Ἀρχαίη Βαβυλὼν Τυρίου Βήλοιο πόλισμα.

Antiqua urbs Babylon, Tyrio quæ condita Belo.

Artabanus apud Eusebium libro IX. Præparationis Euangelicæ cap. XII. ubi retulisset, ut primitus omnia aquis fuerint obruta, addit, Belum siccasse loca, καὶ Βαβυλῶνα τείχη περιβαλεῖν, *ac Babylonem mœnibus cinxisse.* Servio propterea dicitur *Belus primus rex Assyriorum.* Ejus sepultura fuit Babylone: sed eam destruxit Xerxes: ut refert Strabo initio sextidecimi. De Beli hujus cultu insignis est locus Claudiani in primo de laudibus Stiliconis: sed corruptus, cum juxta certissimam Scaligeri emendationem in VI. de Emendatione temporum, pro *belli* debeat legi *Beli.* Locus est iste:

Thuris odorati cumulis, & messe Sabæa,
Pacem conciliant aræ. Penetralibus ignem
Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos
Chaldæo stravere Magi. Rex ipse micantem
Inclinat dextra pateram, secretaque Beli,
Et vaga testatur volventem sidera Mithram.

Vbi de Mithra sive Sole conjungit, quia Belus cum Sole cultus; ut postea dicetur. *Vossius.*

Cujus etiam Virgilius meminit.] Aut glossema est in margine, ut vult Sigonius: aut, quod magis puto, confundit Belum Babylonium cum Tyrio. Sic etiam Hieronymus in loco citato, *Belum Sidonii & Phœnices, appellant Baal: unde & Dido Sidonia regii generis, cum Aeneam suscepisset hospitio, hac patera Iovi vinum delibat,*

Qua Belus & omnes à Belo soliti.

Drusius.

ære ſimulachrum, quod ſuperſtitione hominum conſecratum, Cyrus quoque adorare erat ſolitus, antiſtitum ejus dolo illuſus, qui veſci effigiem illam atque potare affirmabant: cum diurnam penſitationem, quæ idolo inferebatur, clam ipſi abſumerent. Igitur Cyrus cum Daniele familiariter uteretur, quærit ab eo, cur ſimulachrum non adoraret, cum manifeſtum viventis Dei eſſet indicium, abſumentis ea quæ inferebantur? Daniel ridens hominis errorem, negare id poſſe fieri, ut æs illud, id eſt, bruta materies, cibo uteretur, aut potu. Accerſi ergo rex ſacerdotes jubet: nam fere ad ſeptuaginta erant; adhibitoque eos terrore increpitat, quis impenſa conſumeret? cum Daniel, vir prudentia inſignis,

Ex ære ſimulachrum.] De Templo & Idolo hoc mira ſcribunt Herodot. I. Diod. III. Strabo XVI. ubi inter alia docent, ſtatuam Iovis Beli auream fuiſſe. At Sulpicius *ex ære*, quod propius vero; ſed indubie inaurata fuit. Longitudo XL. pedum, pondus mille Talentorum Babylonicorum; eique dicatus fuit crater, ex auro, talentorum CIↃ CC. Fuit à Nino in patris Beli cultum poſita. Hieronymus in Ezech. cap. XXIII. *Idolum Baal ſive Bel, &, ut apertius dicam, Beli, Aſſyriorum religio eſt, conſecrata à Nino, Beli filio, in honorem patris.* Idem in Oſeæ cap. II. *Ninus in tantam pervenit gloriam, ut patrem ſuum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur* בל, Bel, *& in multis Prophetis, maximeque in Daniele, & juxta Theodotionem ſub Idolo Babylonis hoc appellatur nomine. Hunc Sydonii, & Phœnices appellant* בהל, *bahal.* De ſtatua hac, quam Belo poſuerit Ninus, etiam legas apud Ambroſium, ſive potius Hilarium Romanum in epiſt. ad Rom. cap. I. & Cyrillum extremo prope lib. III. contra Iulianum. *Voſſius.* Hæc hiſtoria Apocrypha, & indubie fabuloſa, extat in vulgata verſione Danielis cap. XIV.

Cyrus cum Daniele.] Cyrum fuiſſe ſub quo hæc geſta, putavit etiam *Theodoretus* & *Irenæus* IV, II. Aſtyagem *Athanaſius* Serm. IV. contra Arianos. Evilmerodachum ſive Balſaſarem Torniellus, Pererius, alii. Sed nullus omnino fuit, quia res fabuloſa. *Hörn.*

Penſitationem.] A penſito, id eſt, ſolvo. Ita vocat id quod quotidie in Belum impendebatur. Erant autem ſimilæ artabæ duodecim, oves quadraginta, & vini metretæ ſex: aut, ut eſt apud Gorionis F. compoſitorem hiſtoriæ Ebraicæ, juveneus unus, decem arietes & centum columbi, totidemque agni, cum ſeptuaginta placentis panis, totidemque cadis vini. *Druſ.*

Fere ad ſeptuaginta erant.] Redundat fere. Nam in Daniele, *erant autem ſacerdotes Bel ſeptuaginta.* Sic ſupra: *Ad triginta duo millia.* In Hiſtoria Ebraica: *miſit qui comprehenderent ſeptem ſacerdotes Belo miniſtrantes.* שבעה pro שבעים. Forte mendum eſt. Nam ne ſeptuaginta quidem potuiſſent eam penſirarionem abſumere, niſi uxores & parvulos in ſocietatem aſciviſſent. *Druſ.*

In-

gnis, minime id ab insensibili simulachro posse fieri contenderet. Tum illi confisi parato dolo, inferre, & obsignari à rege templum deposcunt, uti, nisi omnia postero die absumpta deprehenderentur, morte pœnas persolverent: dum eadem conditio Danieli maneret. Itaque signo regis templum obsignatur, cum prius Daniel, sacerdotibus insciis, pavimentum cinere aspersisset, ut introeuntium occultos aditus vestigia proderent. Igitur postero die rex templum ingressus, animadvertit absumpta, quæ idolo apponi jusserat. Tum Daniel occultam fraudem vestigiis prodentibus reserat, sacerdotes cum uxoribus & filiis, subfosso foramine ingressos, ea quæ idolo apposita fuerant, devorasse. Ita omnes, jussu regis interfecti, templum ac simulachrum Danieli in potestatem datum, atque arbitrio ejus dirutum. Interea Iudæi, quos ex permissu Cyri in patriam regressos su-

Inferre.] Cibum & potum.

Signo regis.] Sigillo regis & Danielis. *Gorionides.*

Pavimentum cinere aspersisset.] *Iussitque Daniel, ut clauderent fores templi Bel, & portas ejus, excepta porta per quam ingressus fuerat rex. Tunc dixit Daniel: Adferte mihi cinerem, sparseruntque cinerem illum super pavimentum templi Bel, insciis sacerdotibus. Post egressi sunt rex & Daniel per portam, quam intraverant, ipsi & pueri eorum: quam clauserunt jussu Danielis, obsignavitque eam rex annulo suo, & annulo Danielis, &c.* Gorionides.

Omnes jussu regis interfecti.] Hæc paulo aliter Historia Ebraica: *Misit qui comprehenderent septem Sacerdotes ministrantes Belo, quos rex adjuravit, dicendo, nisi verum indicaveritis mihi, scitote vos morituros. Igitur ostenderunt ei ingressus obscuros, per quos illi nocte ingrediebantur in templum, comedentes instructam mensam ejus. Ibi rex cognita versutia eorum, jussit dirui templum Bel funditus, ita ut nihil fere quicquam manserit.*

Danieli in potestatem datum.] Dan. XIV, 21. *Occidit ergo illos rex, & tradidit Bel in potestatem Danielis: qui subvertit eum & templum ejus.*

Iudæi.] Ab hoc tempore dicti sunt Iudæi, regio Iudæa, quod tribus Iudæ prima omnium rediisset. Ioseph. XI, 5. Ἰουδαῖοι πρὸς τὸ ἔργον παρεσκευάζοντο. ἐκλήθησαν δὲ τὸ ὄνομα ἐξ ἧς ἡμέρας ἀνέβησαν ἐκ Βαβυλῶνος, ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς, ἧς πρώτης ἐλθούσης εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, αὐτοί τε καὶ ἡ χώρα τῆς προσηγορίας αὐτῆς μετέλαβον. Ab eo etiam tempore orta est distinctio Iudæorum in Palæstinos & Babylonios. Palæstini vocati, qui in Iudæam redierunt, quod duæ tribus fecerunt, Iuda & Benjamin. Babylonii qui in

supra memoravimus, urbem ac templum restituere aggressi, ut pauci atque inopes, parum proficiebant. Donec centesimo fere anno, Artaxerxe rege Persis imperitante, per eos qui locis praerant, ab ædificando sunt deterriti. Etenim tum Syria, atque omnis Iudæa, sub Persarum imperio, per magistratus ac præsides regebatur. Igitur his consilium fuit, regi Artaxerxi scribere: Non oportere Iudæis restituendæ urbis suæ copiam dari, ne pro contumaci ingenio, resumptis viribus, aliis gentibus

in Babylonia manserunt, nimirum undecim reliquæ tribus. Iudæi vero in Palæstina tanto numero succreverunt, ut colonias in omnes orbis partes emittere coacti fuerint, ut ex Iosepho & Philone patet. Metropolis eorum Hierosolyma, tam θρησκείας quam πολιτείας. *Salmasius.* Vide & Cunæum I. de Republ. Hebr. x, xi.

Parum proficiebant.] Aliquoties impediti, invidia maxime Samaritanorum. Idque factum Cyro adhuc superstite, cum occupatus bello Massagetico aliisque rebus, alibi esset. Deinde Cambyses omnino prohibuit. Vide Iosephum xi. Ant. 2, 3.

Centesimo fere anno.] Recte. Nam ab anno primo Cyri usque ad Artaxerxem cognomento Longimanum, qui μακρόχειρ Græcis, anni sunt nonaginta septem, totidemque menses. Quippe Cyrus rerum potitus est annos xxxi. Cambyses ejus filius ix. Magi duo mensib. vii. Darius Hystaspis F. xxxvi. Asuerus sive Xerxes ann. xxi. Summa anni xcvii. mens. vii. *Drus.*

Artaxerxe Rege.] Et Sulpicius & Scaliger & Drusius dormitarunt, imo gravissime hoc loco errarunt. Nam quæ sub Cambyse, paucis post primum edictum Cyri annis contigerunt, ea ipsi ad Artaxerxem Longimanum referunt. At vero is nullo edicto structuram templi inhibuit, sed omnibus modis adjutum ivit. Unde igitur ea supinitas, *Centesimo fere anno*? Ex 1 Esdr. iv. ubi Cambyses *Artaxerxes* vocatur. In Hebræo est ארתחשׁשתא & אחשורוש. Quæ nomina unius Cambysis, LXX. Ἀρταξέρξης transtulerunt. Haud adeo mirum, Sulpicium errasse, sed Drusium & Scaligerum errantem non correxisse, sed confirmasse, magis mirum. Ergo quæcunq; hic referuntur de Artaxerxe, non Longimani, sed Cambysis facinora sunt. *Horn.* Videtur post Cyrum nomen gentilitium fuisse Persarum Regibus Ξέρξης & Ἀρταξέρξης, præter nomen quod habebant ante Imperium. Omnes Reges, post illum memoriosum, dictos Artaxerxas, ait Diodorus Siculus xv. Etiam Darius ab Alexandro victus, dicitur Artaxerxes Iacchiadæ ad Danielem xi. vers. 5. Ex אחשורוש autem, omissis gutturalibus, & ש quod fieri solet, in ξ verso fit Xvverx, Et quia vv durior est in media voce, etiam hæc à Græcis omissa, factum est Xerx, & cum Græca terminatione Xerxes. *Art* est additamentum quoddam honorificum, ut *Sha* apud Persas posteriores. Significat magnum, interprete Hesychio. *Scaliger. Grotius.*

Qui locis præerant.] Vicinis, Syriæ, Phœniciæ, Ammanitis, Moabitis ac Samaritanis. Nam hæ gentes, ob vetera odia, infensissimæ Iudæis semper fuerunt. *Horn.*

Qui

bus imperare soliti, non paterentur sub alieno imperio degere. Ita comprobato à rege præsidum consilio, prohibita urbis ædificatio, usque in secundum Darii regis annum dilata est. Sed hoc tractu temporum, qui reges Persis imperaverint, inseremus, quo facilius annorum series in ordinem contexta prodatur. Post Darium Medum, quem duodeviginti annos regnasse significavimus, Cyrus uno & triginta annis rerum potitus est. Scythis bel-

Qui reges Persis imperaverint.] Præter Severum nostrum, etiam Hironymus, qui Persis imperaverint, quatuordecim recenset Dan. VII. cujus verba non pigrabor ascribere, *Post Cyrum, qui regnavit annis triginta, scimus apud Persas regnasse Cambysen filium ejus, & fratres Magos, & deinceps Darium: cujus secundo anno cœptum est ædificari templum in Ierusalem: quintum, Xerxen, filium Darii: sextum, Artabanum: septimum, Artaxerxen, qui μακρόχειρ, id est, Longimanus cognominatus est: octavum, Xerxen: nonum, Sogdianum: decimum, Darium cognomento nothum: undecimum, Artaxerxen, qui appellatus est μνήμων, id est, Recordans: duodecimum alium Artaxerxen, qui & ipse cognominatus est Ochus: tertium decimum, Arsen Ochi filium: quartum decimum, Darium Arsami filium, qui ab Alexandro Macedonum rege superatus est.* Drus. Monarchia Persica duravit annis CC. *Euseb. Diodor. Sicul. Herodot. Iustin. Dion. Halicarn.* Inchoavit eam Cyrus expugnata Babylone, anno Nabonassaris CCXVIII. Conditæ Romæ CCXXIV. Olympiadis LXII. anno III. *Chronologi.*

Cyrus uno & triginta annis.] Huic ab Eusebio, Hieronymo & Iustino triginta anni, ab aliis novem tantum tribuuntur. Magis autem Iosephus tribuit annum unum integrum. *Drusius.* Plerique XXX. annos ei adscribunt: sed prioribus XXVII. non, nisi Persarum Rex fuit, ut iidem tradunt. Itaque Monarchiam vix triennio tenuit. *Chronolog.*

Scythis.] Gentibus supra mare Caspium, Massagetis. Antiquissimi orbem in tres partes distinxerunt, quarum media ipsis nota, Græciam, Italiam, Asiam, complectebatur. Septentrionalis Scythia, Australis Æthiopia dicebatur. Strabo. I. Illa Scythia est quam hodie uno nomine Tatariam dicimus, plena pugnacissimarum gentium. Vnde nomen illud fluxerit, incertum. Probabilis magni Salmasii sententia, à Getis: unde præposito Σ more Æolum fecerunt Σκύθας. Getæ, Gotthi, Gitæ, Kitæ, Scythæ, unius nominis gens, in multos populos divisa. Arabes الخطا vocant, qui sunt Chatæi veterum, Ptolemæo χα̃ι), nobis hodie Catai, vel Kitaini, Sed cum olim Scytharum nomen proprium populis Tauricæ Chersonesi esset, paulatim expeditionibus suis in reliquam Sarmatiam & Asiam Septentrionalem, omnibus id gentibus in septentrione tributum, ut Ammianus Marcellinus docet. Quod etiam ante CCCC. annos, in Tataris factum videmus. Quorum nomen unde fluxerit, ex Planocarpo & aliis docere promtum, nisi obstaret opusculi hujus brevitas. Denique illi quibus bellum Cyrus intulit, Scythæ fuerunt inter Tanaim & Iaxartem, supra mare Caspium, quæ Scythia ante CCC. annos,

bellum inferens, in prælio cecidit, secundo anno postquam Tarquinius Superbus Romæ regnare cœperat. Cyro Cambyses filius ejus successit, regnavitque annos no-

Timuri ævo dicta fuit الدشت قفجاق وبركة desertum Kafshak & Barca, hodieque *Tataria deserta* dicitur. Qualis illa gens fuerit, & quam egregia armis moribusque, Historia Timuri Arabica ostendit. Ita igitur illa: *Termini ejus, ad austrum mare Hyrcanum & Pontus Euxinus, interjacentesque Circassiorum montes. Ad Orientem Chorasmios, Atrar & Schagnak habent. Donec per multas gentes in Turquestanam usque & Cataiam protensi, cum Sinis, Mogolibus, Catainis, terminos jungant. In Septentrione Siberia est, & vasta incultæque regiones. Hinc in occidentem Russia, Bulgaria, Græcum Othmannicumque Imperium jacet. Gens ipsa moribus, forma, armisque egregia est. Paucæ illic urbes sunt. In plaustris per aperta camporum, vagis sedibus, degunt. Tribus eorum plurimæ, lingua, ut Arabum gentes, divisæ. Summa omnibus simplicitas & integritas. Fraudes, & aliæ fallendi artes, ibi exulant.* Pluta sunt quæ incomparabilis ille author in Scytharum illorum, quos & Cyrus noster bello petiit, laudem congerit. Quæ omnia viro, ut de cæteris ejus laudibus nihil dicam, ob tarissimam humanitatem summo, Iac. Golio, orbis debet, cujus cura & liberalitate, authorem illum & habemus, & quod præcipuum, intelligimus. Cæterum illa Scythia semper inaccessa & fatalis Regibus Persiæ fuit, adeo ut nunquam ultra Iaxartem vel Tanain fines imperii sui protulerint. *Horn.*

Bellum inferens.] Quod describit Herodot. I. Iustin. I. Strabo XI. Causa hujus belli non alia fuit quam insatiabilis ambitio. Nam ut Arabs, qui Timuri res scripsit, testatur, illa Scytharum regio ارض اكابر الزمان غاية. Quam quisquis subegisset, summum se militaris gloriæ verticem attigisse putabat. *Horn.*

In prælio cecidit.] Sic & Herodotus ac Iustinus. Sed Herodotus testatur, alios de Cyri morte sermones fuisse. *Diodorus* crucifixum scribit. *Xenophon.* & *Ctesias* vulneratum in prælio, & paulo post ex vulnere decessisse, & in Pasargadis sepultum. Strabo XV. Deinde Alexander in Pasargadas venit, ubi erat antiqua regum sedes. Ibi Cyri sepulturam vidit, *ἐν παραδείσῳ, πύργον, οὐ μέγαν τῷ δάσει τῶν δένδρων ἐναποκεκρυμμένον*, cum hac inscriptione: Ω ΑΝΤΡΩΠΕ ΕΓΩ ΚΥΡΟΣ ΕΙΜΙ Ο ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΤΟΙΣ ΠΕΡΣΑΙΣ ΚΤΗΣΑΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ· ΜΗ ΟΥΝ ΦΘΟΝΗΣΗΣ ΜΟΙ ΤΟΥ ΜΝΗΜΑΤΟΣ. Alii inscriptionē hanc fuisse referunt:

Ἔνθαδ᾽ ἐγὼ κεῖμαι Κῦρος βασιλεὺς βασιλήων.

Secundo anno postquam Tarquinius Superbus.] Aliter sensisse videtur Hieronymus prologo in Haggæum prophetam, quando secundum annum Darii Hystaspis incidere ait in annum vigesimum septimum hujus Tarquinii. Verba sunt, *Quo tempore apud Romanos septimus à Romulo regnabat Tarquinius Superbus, habens annum imperii vigesimum septimum: qui post octo annos expulsus est à Bruto, ac deinde rempub. per annos quadringentos sexaginta quatuor usque ad Iulium Cæsarem consules administrarunt.* Drusius. Apud Eusebium secundus annus Tarquinii Superbi incidit in XV. Cyri. Quisquid sit Cyri mors regnante Superbo accidit. *Sigon.*

Cambyses filius ejus.] De quo Herodot.

novem. Hic cum Ægyptum atque Æthiopiam bello premeret & ſubegiſſet, victorque in Perſas reverteretur, caſu ſeipſum vulneravit, ex eoque ictu periit. Poſt hujus mortem, Magi duo fratres, natione Medi, menſes ſeptem Perſarum regnum obtinuerunt. Ad hos in-

dot. II. & III.

Regnavitque annos novem.] Ἔξ ἔτη. Ioſ. XI, 3. VII. Funceius. VIII. alii. Hæc diverſitas inde oritur, quia biennium regnavit una cum Cyro, cum is expeditionem in Maſſagetas ſuſciperet. A morte Cyri nonniſi ſexennio ſuperfuit. De quo vide Chronologos.

Aegyptum atque Aethiopiam.] Ægypti Rex fuit Pſammetichus, quo victo & occiſo, totum illud regnum Monarchiæ Perſicæ adjectum fuit. Æthiopiam ἰχθυοφάγων, quæ ad mare rubrum, inops regio, Cambyſes quoque ſubegit. Sed Μακροβίους, qui ſupra Meroën, ubi hodie Abaſeni, fruſtra tentavit. Vide Herodotum. Sed cave à fabulis ejus, quarum in illa narratione fœcundus eſt.

Caſu ſeipſum vulneravit.] Audita Magorum rebellione, feſtinatis itineribus in Perſiam contendit: & dum equum conſcendit, gladio ſua ſponte evaginato, in femore graviter vulneratur. Ita *Iuſtinus*.

Ex eoque ictu periit.] Apud Ecbatanas Syriæ. *Cteſias* apud Photium. *Herodot.* II. Ioſephus XI, 3. ὑποστρέψας ἐτελεύτησεν ἐν Δαμασκῷ. An ergo Ecbatana Syriæ eadem cum Damaſco? Obſtat Plinius V, 19. qui Ecbatanam in ora Syriæ oppidum fuiſſe refert, poſtea Carmelum appellatum. *Horn.*

Magi.] Suidas: Μάγοι παρὰ Πέρσαις οἱ φιλόσοφοι. Docebant in aula Regum Perſiæ τὰ βασιλικά, ut ex Alcibiade Platonis notum. Vnde magna ipſorum authoritas, adeo ut Cambyſes ad bellum Ægyptium profecturus, reliquerit Magorum unum μελεδωνὸν τῶν οἰκηίων. *Sphanhemius.* Quæ ipſis occaſio fuit regnum per ejus abſentiam, invadendi.

Duo fratres.] Duos tantum fuiſſe Magos qui Perſicum imperium occuparunt, præter noſtrum tradunt Herodotus III. Oroſius I, I. Cedrenus, Conſtantinus Manaſſes & alii. At Ammianus Marcellinus XXIII. ſeptem commemorat, & idem de Val. Maximo IX, II. viſum, cujus locum feliciter emendavit Rutgerſius I. Var. VIII. Ergo probabilius, duos tantum hujus fraudis architectos fuiſſe. Nomina horum variant. Iuſtinus Cometem & Oropaſten habet. Herodotus Smerdin & Prexaſpen. Sed nihil certi de barbaricis hiſce nominibus ſtatui poteſt. Tarich Muſulmanicum, unum ex his vocat جاماسب حكيم *Ghamasb* Sapientem. Sunt qui eum Artoſaſtam eſſe putent, de quo Eſdræ IV. Sed ille idem cum Aſſuero, Id eſt, Cambyſe eſt.

Menſes ſeptem.] Ioſeph. ἐνιαυτόν. Plerique tamen Chronologi à Sulpicio ſtant.

Perſarum Regnum obtinuerunt.] Cum enim Cambyſes ſomnio territus per Prexaſpen clam fratrem Smerdin è medio tuliſſet, & facinus illud Perſas lateret, Magus Patizithes fratrem, quem habebat Smerdin, occiſo cognominem, pro Smerdi Cyri filio, Cambyſe abſente venditat, quod is eſſet εἰκὼς μάλιστα τὸ εἶδος Σμέρδῃ τῷ Κύρου, & illi perſuadet, ut ſolium regium invaderet. Paret Smerdes fratri. Caduceatores & præcones novi Regis imperium ubique divulgant. Cambyſes nuntio hoc percellitur, & dolo à Prexaſpe ſe circumventum arbitratur. Prexaſpes

interficiendos septem nobilissimi Persæ conjuraverunt, quorum princeps fuit Darius Hystaspis filius, natus ex fratre patruele Cyri, omniumque consensu regnum ei de-

de nece fratris eum certum esse jubet, & scenam per conjecturam detegit, à Patizithe fratrem Smerdin substitutum. Cambyses Smerdin ὑποβολιμαῖον castigaturus, domum redire satagit, sed proprio gladio in femore perstrictus, in Ecbatanis Syriæ moritur. Ante mortem Persarum τοὺς λογιμωτάτους accersit, necem fratris prodit, & causam, & Magorum dolum. Ab ejus obitu Prexaspes negat facinus à se in Smerdin Cyri filium admissum, quod non amplius tutum erat fateri, Cambyse extincto. Hinc Cambysis oratio ficta videtur, & Smerdis hypobolimæus regnat septem mensibus, & beneficiis sibi devincit Persas & nationes vicinas, publicans ἀτελείην στρατηίης καὶ φόρου. *Spanhemius.*

Septem nobilissimi Persæ.] Quorum nomina extant apud Herodotum libro III. Sunt autem Otanes, Intaphernes, Gobrias, Megabyzus, Aspathines, Hydarnes, Darius Hystaspis, cujus pater Persis præerat. *Drus.* Octavo mense schema Magorum detegitur ab Otane Persa per Phædymam filiam Smerdis concubinam. Deprehendit illa Smerdin auribus carere, quibus Cyrus ipsum truncaverat. Otanes ea de re edoctus cum fidissimis conspirat contra Magos. Darius Hystaspis filius se illis sociat. Prexaspes fabulam aperit. Conjurati in regiam irruunt, Magos fratres trucidant. Magorum dolus toti ordini funestus redditur. Persæ in Magos obvios sæviunt. Inde hic dies festus Persis, & μαγοφονία dictus, quo die nulli Magorum in publicum prodire licet. Hæc Herodotus prolixe refert in *Thalia. Ctesias* variat in nominibus & circumstantiis. *Spanhem.* Pauci autem conjuraraverant, quo tutiores essent. Thucydid. VI.

Darius Hystaspis filius.] Δαρεῖος, φρόνιμος. Hesych. ἐρξείης Herodot. libro VI. Hystaspes in Tarich dicitur كشتاسب, Kischtasb, estq; ipsius Darii nomen. Videtur nomen fuisse Medicum, apud quos Hydaspes & fluvii & Regis nomen fuit. Hunc fuisse illum sub quo templum restitutum est, multis argumentis ostendi potest. Præcipuum hoc est. Testatur Haggæus II, 4. illos qui primitus è Ierusalem abducti fuerant, structuram templi secundi vidisse. A combusto autem priore templo ad Darium Nothum fluxere anni CLXXVI. Quis illo ævo tam longævus ut CLXXVI, annos viveret? Deinde, si Esdras missus ab Artaxerxe Mnemone, vixit fere CC. annos. Genitus enim est à Saraia Pontifice, quem Chaldæi occiderunt. Denique Zorobabel & Iesus filius Iosedec, qui sub Cyro præfuerunt templi structuræ, ac postmodum Dario, fuissent CXXX. aut CXL. annorum. Accedit consensus Interpretum. Iosephus XI, 4. Euseb. Hieron. Torniell. Salianus, & alii. Eratque nomen regium. Iustin. X. *Darius nomine, ne quid regiæ majestati deesset, honoratus.*

Natus ex fratre patruele Cyri.] Pater Cyri erat Cambyses, Hystaspis Arsamenes. Ergo Cambyses & Arsamenes fratres erant, & horum filii fratres patrueles. Nam maximus filiorum Hystaspis Darius, occiso Pseudosmerdi, Persarum regnum è Magorum manibus vindicavit. Quod Cyro in Scythiam expeditionem facienti longe ante revelatum fuerat in somnis. Vide Herodotum lib. I. *Drus.*

Omnium consensu.] Quem præcessit equi hinnitus, fatale imperii omen. *Iustin.* I. Vnde postea Darium in sigillo habuisse sculptum equum, à Scholiaste Thucydidis est notatum.

Annos

delatum: regnavit annos ſex & triginta. Hic ante quadriennium quam decederet, apud Marathonam pugnavit, celeberrimo Græcis Romaniſque hiſtoriis prælio. Id geſtum, poſt Romam conditam, anno fere ducenteſimo & ſexageſimo, Macherino & Augurino conſulibus. Abhinc annos, ſi tamen inveſtigatio Romanorum conſulum non fefellit, IↃ CCCLXXX. *&* VIII. *Omne enim tempus in Stiliconem conſulem direxi. Poſt Darium Xerxes fuit, iſque unum & viginti annos regnaſſe traditur: quanquam in pleriſque exemplaribus viginti & quinque annos imperii ejus fuiſſe reperi. Huic ſucceſſit Artaxerxes, cujus ſupra mentionem fecimus. Hic cum*

Annos ſex & triginta.] Quibus communiter annumerant VII. menſes quibus Magi regnum tenuerunt. Et tum XXXVII. ſunt. *Chronol.*

Apud Marathonam pugnavit.] Quo bello nihil notius. Marathon Atticæ urbs, *magnarum & multarum virtutum teſtis.* Mela II. Vide Herodotum VI. Pauſ. I. Probum in Themiſtocle & Miltiade. Iuſtinum II.

Macherino & Augurino conſulibus.] T. Geganius Macerinus, & P. Minucius Augurinus conſules fuerunt anno Vrbis CCLIX. teſte Livio, quem hic noſter ſecutus eſt. *Sigon.*

IↃCCC. LXXX. *&* VIII.] Scaliger addit biennium ſolidum. *Nam à conſulatu*, inquit, *Macerini & Augurini ad conſulatum Stiliconis, anno Chriſti Dionyſiano* CCCC. *indictione* XIII. *anni ſunt præciſe* IↃ CCCXC.

Omne tempus in Stiliconem conſulem direxi.] Fl. Stilico conſul fuit anno Chriſti CCCC. mundi vero, ut quidem è Sulpicio noſter Giſelinus computat, 5869. vel potius 5819. imperante Honorio. *Druſ.*

Xerxes.] In Tarich اسفندیار Iſphandiar. In ſacris annalibus אחשורוש, ut ex nomine probat Scaliger. Sed notandum, commune illud nomen Regum Perſarum fuiſſe. Igitur & Cambyſi tributum, Eſdr. IV. 6. ut ſupra diximus.

Vnum & viginti annos.] Perperam in Sigonio, *uno & triginta.* Chronicon Euſebii, *Perſarum quintus Xerxes filius Darii ann.* XX. Exemplaria quæ vidi, nihil variant. Videntur tamen olim variaſſe. *Druſ.*

Quanquam in pleriſque exemplaribus.] De Euſebianis vulgo interpretantur. Quanquam fieri poteſt ut alia Chronica in mente habuerit. Vt ut ſit, ſunt qui Xerxi viginti octo annos imperii tribuant. Cæterum omiſit ſucceſſorem Xerxis Artabanum, quia menſes tantum ſeptem regnavit, qui menſes in ordine annorum reputantur, ait Euſebius. *Druſ.*

Artaxerxes.] Qui & Artoxerxes. Ebraice autem Arthalaſtha. Duo autem fuerunt hujus nominis, quorum prior, de quo hic ſermo, μακρόχειρ, id eſt, Longimanus cognominabatur: poſterior, qui Dario Notho ſucceſſit μνήμων dictus eſt, id eſt, Memor, ſive, ut Hiero. interpretatur, Recordans.

cum inhiberi ædificationem urbis Iudææ, templique jussisset, suspensum opus usque in secundum Darii regis annum pependit. Sed ut usque ad eum temporum ordo connexus sit, Artaxerxes regnavit annos unum & quadraginta, Xerxes duobus mensibus. Postque eum Sucdianus septem mensibus fuit. Darius deinde, sub quo templum est restitutum, regnum adeptus est, cui Ochus tum nomen erat. Hic cum ex Hebræis tres adole-

Drusius. In Tarich dicitur كي بهمن, Kai Bahman, cognomento Daras Dast, id est Longimanus. R. David Kimchi intempestive subtilis, Longimanum à magna potentia dictum vult. De quo etiam Iudæi disputant, an fuerit maritus Esther? In נוב.

Cum inhiberi ædificationem.] Pergit in errore suo. Artaxerxes non inhibuit, sed promovit opus quam maxime. Subverrenda igitur opinio illa, quæ monstrosam in Chronologia & Historia confusionem parit. Mirandum est Scaligerum non id deprehendisse. *Horn.*

Annos unum & quadraginta.] In Eusebio XL. tantum. Præter illos, XVI. annis cum patre Xerxe imperavit. Igitur in universum LVI. Sed XVI. anni non supputantur à Chronologis. Hujus tempore cessavit Ordinaria Prophetarum successio. Vnde Iosephus I. contra Apionem, cum dixisset à Mose ad Artaxerxem scripsisse Prophetas, addit: ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δ' οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν. *Horn.*

Xerxes duobus mensibus. Postque eum Sucdianus.] Hos duos reges plerique omittunt. Sane Thucydides statim à morte Artaxerxis Darium regnasse scribit. *Drusius.* Vnde etiam anni ipsorum partim Darii Nothi, partim Artaxerxis Mnemonis adscribuntur. Sucdianus, aliis Sogdianus.

Septem mensibus.] Sic etiam Eusebius. Quanquam in exemplari quod Henricus Stephanus excudit, *Sogdianus menses* 8. Sequitur in eodem, *sic per menses diversos his superioribus annus accrescit.* Drus.

Darius.] Cognomento Nothus. *Eusebius.*

Sub quo templum est restitutum.] Id quod supra refutatum est. Argumentum, quo Scaliger imprimis motus est, fuit, quod putaret Saneballetum, de quo Neh. XIII. fuisse coævum Iaddo Pontifici & Alexandro Magno. Id quod falsum vel incertum saltem est. Nam quid obstat quo minus duplex Sanballat, pater, filius vel nepos fuerit? De quo postea. *Horn.*

Cui Ochus tum nomen erat.] Darius Ochus, ut Artaxerxes Ochus. Vox hæc in lingua Persarum magnum significat. Quod notatum Ebræis in Achas veros. Nam Ochos & Achas idem valent. Darius ergo Ochus, id est, magnus. Sic Alexander magnus, Pompeius magnus, Carolus magnus. Omne enim magnificum magnum dicebant, ut mater magna, dii magni, rex magnus: *Drus.*

Ex Hebræis tres adolescentes.] Zorobabel ex Ebræis erat. Etiamne cæteri? mihi nusquam id lectum, quod meminerim. Historia refertur, III Ezræ III. & apud Iosephum lib. 11. c. 4. itemque in historia Ebraica fol. 11. col. 2. *Idem.*

Cer-

lescentes spectatæ fidei, corporis custodes haberet, unusque ex his prudentiæ documento admirationem regis in se convertisset, delata sibi optione petendi, si quid animo concepisset, ingemiscens patriæ ruinis, copiam restituendæ urbis poposcit, meruitque à rege, ut subregulis ac præsidibus imperaret, ut ædificationem sacræ ædis, præbitis impendiis maturarent. Ita templum quadriennio consummatum, sexto post anno, quam Darius regnare cœperat, idque Iudæis satis visum: & quia magnæ molis erat urbem restituere, diffisi viribus, opus multi laboris incipere non ausi, templo continebantur.

Per

Corporis custodes.] Σωματοφύλακες, οἱ φυλάσσοντες τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως: corporis custodes, qui custodiebant corpus regis, III Ezræ III, 3. שומרי ראש המלך *capitis regii custodes*, sive, *qui custodiebant caput regis*. Historia Ebraica.

Vnusque ex his.] Zorobabel, qui eo loco erat apud hunc regem, quo Daniel fuerat apud alios: cujus elogium habetur in historia Ebraica, *An vidistis in universa terra* (verba sunt Darii ad principes suos) *similem huic Zorobabelo, virum intelligentem & sapientem, spiritu Danelis praeditum, &c?* Ad hunc locum Sigonius annotat, *Videndum est autem Sulpicio, num recte Zorobabel dici adolescens, regnante Dario secundo, possit, qui centum amplius annos ipso supputante haberet.* Scire licet duos Zorobabeles fuisse. Quod observatum Galatino de arcanis catholicæ veritatis lib. 7. cap. 12. Vide si placet. Vtut sit, Zorobabel hic egit cum Dario secundo, & non cum primo. Liquet ex eo quod Darius, sub quo vixit, inter duos Artaxerxes ponatur. Quis autem ille nisi Darius secundus? *Drus.* Quæ de duobus Artaxerxibus dicit & Dario secundo, supra confutata sunt.

Prudentiæ documento.] Nam cum quæstio mota esset, Quænam res majores vires haberet, & unus dixisset vinum, alter regem: Zorobabel tertius intulit mulierem, & supra omnia veritatem: cujus prudentiam rex admiratus, dedit optionem petendi quod vellet. *Drus.*

Copiam restituendæ urbis.] Id est, licentiam, facultatem. Inferius, *daret sibi eundi & restituendæ ejus potestatem.* Et ædificandi templi. Nam utrumque rex voverat, III Ezræ IV. ℣. 43. & 44. *Drusius.*

Meruitque à Rege.] Dario Hystaspis. Iosephus XI, 4. Οὗτος ἰδιώτης ὢν ηὔξατο τῷ θεῷ εἰ λάβοιτο βασιλείας, πάντα τὰ σκεύη τοῦ θεοῦ, ὅσα ἦν ἔτι ἐν Βαβυλῶνι πέμψειν εἰς τὸν ναὸν τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις. I Esdr. V.

Templum quadriennio consummatum.] Nam anno secundo Darii cœptum, sexto demum consummatum fuit. Ezræ VI, 2. & VII, 5. *Drus.* Vide Ioseph. XI, 4.

Esdras.] Qui Ebræis Ezra. Ezra Ezras, ut Iuda Iudas. Hoc primum: deinde z in s d mutavit, more Dorico: Dores enim certe συρίσδω dicunt pro συρίζω. *Drus.* Apparet autem tum ex libro ejus, tum ex fama apud Hebræos, Esdram fuisse virum & valde eruditum, & mire φιλοπατρίδα, cui comparari

Per idem tempus, Esdras, scriba legis, post viginti fere annos quam templum fuerat consummatum, defuncto jam Dario, qui unum de viginti annis rerum fuerat potitus, permissu Artaxerxis secundi, non illius qui inter duos Xerxes fuit, sed hujus qui Dario Ocho successerat, Babylonia profectus, multisque eum sequutus, Hierosolymam pervenere. Vasa quoque diversi operis, & dona, quæ rex templo Dei miserat, cum duodecim Levitis. Vix enim hic numerus ex illa tribu repertus traditur. Is cum deprehendisset Iudæos gentilium connubiis

parari forte possit Sempronius ille dictus σοφός. *Grotius.* Fuit filius Saraiæ Pontificis, quem Nebucadnezar anno XI. Sedeciæ, occidit. IV Reg. XXV, 18. & 21. Esdræ VII, 1. frater Iosedeci. Imo Hebræi apud Hieron. in Tradition. putant Esdram eundem esse cum Iosedec & binominum fuisse. Sed hoc falsum est. Rupertus & alii opinantur Esdram fuisse Malachiam. Augustinus XXIII. Civ. Dei 36. putat eum quoque scripsisse librum Esther.

Scriba legis.] ספרים primatio sunt γραμματικοὶ, literatores sive scribæ. Sæpius autem nomen hoc excellentiore significatione usurpatur de literatis, non quibusvis, sed qui sacras literas in Synagogis interpretarentur. *Vossius.* Non fuerunt iidem cum νομικοῖς. Communis patrum opinio est, Scripturam ab Esdra instauratã, cum ejus libri à Chaldæis aboliti fuissent. Quod fabulosum, Id quidem probabile est, Sacros libros ab eo in Canonem digestos, & pristino nitori restitutos. De novis literis & punctis vocalibus ab eo repertis, Hieronymus & alii. In quo falluntur. Nam literas ex Assyria secum attulerunt, cum antehac Samaritanis usi fuissent: apices autem isti demum inventi à Tiberiensibus. *Vossius.*

Post viginti fere annos.] Redundat *fere*, ut sæpe in hoc libro. Nam anno sexto Darii consummatum fuit templum. Ab eo tempore Darius vixit ann. XIII. Septimo anno Artaxerxis Mnemonis Ezras Babylonia profectus est. Ecce viginti anni solidi. Nam XIII. & VII. faciunt XX. Esdras iste à Iudæis perhibetur fuisse admodum sanctus & mansuetus: unde ob morum similitudinem. Hillel vocatur discipulus ipsius Ezræ. *Drus.* Quæ de Artaxerxe Mnemone dicit, nullius sunt momenti, ut sæpius monitum. *Horn.*

Defuncto jam Dario.] De Ocho loquitur, qui ab eunucho Bagoa veneno necatus. *Diodor.* XVIII. ψ͂s. 5. Cadaver ipsius Bagoas felibus objecit, & ossa quædam illius, exprobrandæ crudelitatis causa, converti in manubria gladiorum jussit. Ælianus. VI. Var. Historiar. 8.

Qui unum de viginti annis.] Sic Eusebius & alii.

Artaxerxis secundi.] Qui μνήμων, sive memor est cognominatus. *Drus.* Fuit Longimanus, qui anno regni sui VII. Esdram Nehemiam XX. misit in Iudæam.

Multisque eum sequutis.] Esdræ VIII. Drusius corrigit; *multique eum sequuti.* Nam si prior lectio recipitur, scribendum cum Galesinio, *Hierosolymam pervenit.* Drus.

Gentilium.] Gentium terræ Chanaan: item

biis permixtos, multis increpitos, renunciare iſtiuſmodi matrimoniis, ac filios ex hiis ſuſceptos extrudi jubet: omneſque dicto paruere. Purgatus populus, veteris legis ritum agebat. Cæterum Eſdram nihil ſuper reficienda urbe egiſſe comperio: credo potiorem curam ratus, plebem corruptis moribus reformare. Erat ea tempeſtate apud Babyloniam Neemias, miniſter regius, gente

item Ammonitarum, Moabitarum & Ægyptiorum. Ezræ IX, 1. *Druſ.* Deus Exodi XXXIV. & Deuteron. VII, ꝟſ.3. præceperat Iudæis ne uxores ducerent Chananæas, quæ incolebant terram ſanctam à Iudæis occupandam, idque ob periculum perverſionis, ne ſcilicet ab idololatris uxoribus pellicerentur ad colendum idola, ut inſinuat Nehemias c. ult. ꝟſ.24. & 26. Idem judicium erat de Ammonitis, Moabitis, Ægyptiis, &c. intellige, niſi uxores prius abjectis idolis ad Deum verum, & Iudaiſmum ſe converterent; tunc enim licebat eas ducere, uti Salmon duxit Rahab, & Booz duxit Ruth. Cauſam peccati Lyranus, & Gloſſa aſſignant hanc, quod Iudæi venientes in Ieruſalem, videntesque uxores ſuas ex labore & ærumnis itineris macilentas, rugoſas & deformes, eas contempſerint, ideoque duxerint è vicinis gentibus juvenculas, vegetas & ſpecioſas.

Veteris legis ritum augebat.] Druſius authorem reſpexiſſe putat ad ſolam de non ducendis alienigenis legem, quæ habetur Exod. XXXIV.16. In quo ipſum ratio fugit. Nam loquitur de univerſali veteris legis obſervatione; ac Scenopegiæ feſtum reſpicit, quod tum celebrarunt. Vide Ioſephum XI, 5.

Eſdram nihil ſuper reficienda urbe egiſſe.] Nam ea cura Nehemiæ fuit. Vnde dictitant, Zorobabel templum extruxit: Ezras diſciplinam reformavit: Nehemias urbem reſtituit. *Druſ.*

Erat ea tempeſtate.] Anno vigeſimo regni Artaxerxis ſecundi. *Druſ.* Primi *Horn.*

Apud Babyloniam.] Imo apud Suſas. Nam diſerte Nehem. I, 1. *ego eram in Suſan Habbira:* quod reddi poteſt, Suſis in arce vel caſtro. Quanquam ſunt qui malunt, *in metropoli.* Druſ. Suſa urbs nota per Hiſtoricos & Poëtas: ſic dicta ob amœnitatem, ex nomine lilii, quod שושן, Hebræis, σοῦσα Perſis, ut notat Athenæus, unde & σούσινον μύρον, ſive χρῆσμα, unguentum è lilio, memoratum eidem Athenæo, Theophraſto, Dioſcoridi. *Grot.*

Neemias.] Inſerenda eſt aſpiratio, ut ſit Nehemias. Huic pater erat Hachalias, & cognomentum Atharſatha. *Druſ.* Huic Neemiæ Camillum comparo. Ambo magnæ virtutis, ſeditionibus agitati, patriæ ſuæ reſtituti. Ioſephus ei hoc reddit elogium: *ἀνὴρ ἐγένετο χρηστὸς τὴν φύσιν, καὶ δίκαιος, καὶ περὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς φιλοτιμότατος, μνημεῖον αἰώνιον αὑτοῦ καταλιπὼν τὰ τῶν Ἱεροσολύμων τείχη.* *Grot.*

Miniſter regius.] Miniſter vinarius, Chronicon Euſebii. משקה למלך pincerna ſive pocillator regis. Nehem. I, 11. *Druſ.* Cauſa cur Artaxerxes Iudæo pincerna uſus, hæc fuit, quia *Perſarum Reges vinum Chalybonium tantum ſumebant, quod in Damaſco Syriæ gignebatur.* Athen. 1. Suidas. Ergo, præter alias cauſas quæ acceſſerunt, Iudæo pincerna, vinorum talium periti ore, uſus eſt. *A Lapide.* Multis Hebræis apud exteros Reges modicæ dignitates obtigere, ut Danieli & ſociis ejus, Zorobabeli. Idem

te Iudæus, Artaxerxi merito obsequiorum charißimus. Is Iudæos percontatus, quis paternæ urbis status esset? ubi comperit, in iisdem ruinis jacere patriam, totus sensibus conturbatus, cum gemitu multisque lachrymis orasse ad Deum traditur, delicta gentis suæ reputans, misericordiamque divinam efflagitans. Igitur, quum eum rex, inter epulas, mœstum extra solitum animadvertisset, poposcit ab eo, causam dolorum ut exponeret. Tum ille, adversa gentis suæ, & ruinam civitatis deflere, quæ jam per annos fere ducentos & quinquaginta solo strata, malorum testimonium, spectaculum inimicis præberet: daret sibi eundi & restituendæ ejus potestatem. Paruit rex piis precibus: statimque eum cum præsidio equitum, quo tutius iter ageret, dimisit: da-

dem & posteris temporibus evenisse videas apud Mahummedanos reges Hispania, Africa, Ægypto, Perside, & Turcarum imperio. *Grot.*

Gente Iudæus.] Ex hoc colligunt nonnulli Sulpicium statuisse Nehemiam esse ex tribu Iuda. At non hoc dicit, & Iudæum vocat, qui ex una duodecim tribuum. Nec aliunde quam ex II Maccab. II, 21. probari potest sacerdotem ex tribu Levi fuisse. Longævitatis ejus argumentum est, quia jam anno primo Cyri cum Esdra reversus est Hierosolymam. Ab eo autem ad XXXII. Artaxerxis Longimani, ad quem Nehemias pervenit, fluxere anni XCVI. Ergo hoc tempore Nehemias minimum CXVI. annorum. Hoc argumentum posset aliquem movere, ut existimaret duos fuisse Nehemias. Sed quia plerique interpretes contra sunt, nolim id pro certo asserere. *Horn.*

Artaxerxi.] Iosephus hunc perpetuo cum Xerxe confundit. XI, 5. Est autem Longimanus, non Mnemon. *Horn.*

Iudæos.] Ἄνδρες Ἰούδα, id est, Iudæos. Sic Græci LXX. Sed & pleraque Latina exemplaria habent, *viri Iuda*: licet in aliis sit ut etiam in fonte Ebræo, *ex Iuda*. Quæ lectio ambiguitatem habet. Nam potest sensus esse, *viri ex Iuda*, id est, Iudæi: vel, *venit Hanani & viri (alii cum eo) ex Iuda*, id est, Iudæa. *Drus.*

Paternæ urbis.] Id est, patriæ. Aut *paternæ*, quoniam à patribus habitata, hoc est, à majoribus ejus. Sic traditio paterna, quæ à majoribus tradita. Nam hos patres Ebræi vocant. *Idem.*

Patriam.] Ierosolymam. *Drus.* Et totam regionem. *Ioseph.*

Extra solitum.] Neh. II. Præter solitum. Sic Terent. *extra unam ancillulam.* Drusius. μὴ ἀπολυσάμενος. *Ioseph.* Pulvere lachrymisque fœdatus.

Ducentos & quinquaginta.] Sigonius emendat, *& sexaginta.* Nam anni erant, *inquit*, præcise, *ducenti & quinquaginta octo.* Ideo adjectum *fere.* Mendum, ut credibile est, è notis numerorum. *Drusius.*

Quo tutius iter ageret.] Agere iter phrasi

datis ad pratores epistolis, ut necessaria praberent. Is quum Hierosolymam pervenisset, viritim populo opus urbis distribuit, & certatim jussa omnes curabant: jamque ad medium machina processerant, quum flagrante invidia, gentium vicina urbes conspirant, opera interrumpere, Iudaos ab adificando deterrere. Sed Nehemias, dispositis adversum incursantes prasidiis, nihil territus, cœpta explicuit: consummatoque, & valvis portarum perfectis, per familias construendis interius domibus, urbem dimissus est. Censuitque populum mini-

phrasi est minus usitata, tamen Sulpicius utitur etiam dialog. II. segm. 4. *iter cum eo, dum diœceses visitat, agebamus.* Nec Ovidius de arte lib. II. eam abhorruit. *Idem.*

Ad pratores.] Subreguli & præsides vocantur, paulo ante. *Drus.* Ex his fuit Asaph, præfectus montis Libano, quæ regio Παράδεισος vocabatur.

Gentium vicina urbes.] Arabum, Ammonitarum, Samaritanorum & Azotiorum. *Drus.* Addit Iosephus: καὶ πάντες ἐν τῇ κοίλῃ Συρίᾳ νεμόμενοι. Principes conspirationis fuerunt Sanballat Horonites, Tobias Ammonites, Gosem Arabs. Porro sciendum duplicem fuisse Sanballat. Quorum unus socer Manassis, primi Samaritanorum in monte Garizim Pontificis, qui tempore Alexandri M. vixit. Ioseph. XI, 7, 8. Alter coætaneus Nehemiæ, socer Iojadæ, regulus Moabitidis, qui alterum illum annis cxx. antecessit. *Salianus.* Hoc si considerasset Scaliger, non tam operose Artaxerxem Mnemonem, & Darium Ochum, nobis obtrusisset. Cæterum memoria & genus hujus Sanballati adhuc in Oriente superest. Apud Halebum civitas Achilles est, cujus Princeps vocatur Ibn Sumbolat, id est, filius Sanballati, & se ortum dicit ab hoc Sanballeto. Familia ejus vocant se invicem *Ammiogli*, id est, frater Ammonita. Nam dicunt se ortos ab Ammonitis. *Purchasius.*

Vicina urbes conspirant opera interrumpere.] Sic lib. I. *In bellum conspirant Hebraos armis depellere,* & alibi: *conspirant subvertere.* Giselin.

Dispositis adversum incursantes prasidiis.] Iosephus: καὶ ὁ μὲν οἰκοδόμος μάχαιραν εἶχε, καὶ ὁ τὴν ὕλην παρακομίζων. Id est, quisque ædificantium armatus erat. Sic olim Hispani assidue cum Saracenis confligentes, perpetuo armati incedebant: isque adhuc mos viget. Nam rustici ne arant quidem sine gladio. Sic & Hungari Turcarum incursionibus expositi ab aratro ad arma prosiliunt.

Cœpta explicuit.] Vt lib. I. *opus vigesimo anno explicuit,* id est, absolvit. *Drus.*

Consummatoque.] Sic fere absolute loquitur Tacitus atque alii authores. *Giselin.* Crediderim desiderari *muro.* Vt sit, *consummatoque muro.* Sic enim Nehemias: *postquam adificatus est murus & posuit valvas.* Sigon. Excidit vox quam Sigonius supplet, *consummatoque muro*, historia id mirabiliter comprobante. *Drus.*

Dimissus est.] Galesinius & Gisellinus, *dimensus est.*

Ad

nime urbi parem. Neque enim amplius quam ad quinquaginta millia promiscui sexus atque ordinis reperta. Tantum ex illo, quondam immani numero, frequentibus bellis, absumptum, aut captivitate detentum. Nam olim hæ duæ tribus, quarum hoc residuum fuit, quum ab his decem tribus separatæ sunt, CCC. *&* XX. *millia virorum armaverant. Adeo ob peccatum internecioni & captivitati datæ, ad hanc usque paucitatem devenerant. Sed hæc, ut dixi, plebs duarum tribuum fuit: decem vero prius ductæ, per Parthos, Medos, Indos, atque Æthiopas, dispersæ, nunquam in solum pa-*

Ad quinquaginta millia.] Numerus civium erat 42360. Servorum & ancillarum 7337. Cantorum & cantatricum 245. Summa 49937. Eorum autem qui Nehemiæ septimo expresse numerati sunt, summa est 31589. *Drus.*

Immani numero.] Id est, magno, ingenti. Sic Varro in III. de Re Rustica: *immanis numerus annorum.* Drus.

Hæ duæ tribus.] Iuda & Benjamin. Adde his tribum Levi, quæ hoc residuo etiam continetur. Nam una cum duabus abducta, cum iisdem postliminio rediit in terram patriam. *Drus.*

CCC & XX. *millia.*] Lege CLXXX. *millia.* Sic enim supra scriptum est ex libro Regum. Error ex notis natus CCCXX. & CLXXX. *Sigonius.* Dubitat Drusius an hoc verum sit. Certe dubitandi exiguus locus, cum Asa IↃ millia recensuerit, & alii plures quam CXX. *Horn.*

Decem vero prius ductæ.] Contra censet Theodoretus in Ezechielē, inquiens: *Nemo dicat, ædificationem Hierusalem ad Israël non pertinuisse, cum jampridem à tribu Iuda divisus esset: namque post reditum haud mansit illa divisio, verum concordes, & unanimes omnes, qui reditum consequuti fuerunt, degebant, Hierusalem metropolim incolentes.* Huic vero, nescio, an sit assensus præbendus. *Sigon.*

Per Parthos, Medos, Indos, atque Aethiopas.] Omisit Assyrios. Indorum atque Æthiopum nulla mentio in sacris litteris. Vide IV Reg. XVII, 6. & XVIII, 10. item I Paralip. V, 26. In his mentio Colchorum & Iberiæ, fluviique Gozan, & urbium Mediæ. Parthos autem videtur Persas dicere. Iosephus Orig. lib. IX. cap. 14. *Salmanasser populum traduxit in Mediam & Persidem.* Drusius. Vide & Benjaminum in Itinerario. Arabes Hind & Sind faciunt duos Chami pronepotes, à quibus dictæ regiones illæ sint. *Golius.* A Scythis, ut & Persæ, orti sunt. Nam Indi sive IndoScythæ eadem dialecto utebantur qua hodierni Persæ. Omnia quippe vocabula, quæ Indica esse scribit Ctesias in Indicis, Persica sunt, & à Persica Dialecto, quæ hodie est, deduci possunt. Ergo lingua Persarum hodierna ab illis IndoScythis manavit, vel ab iisdem Scythis, qui in Indiam descenderunt, cum in Parthiam quoque migrassent. Sic Persica vetus alia fuerit, & Medicæ fortassis magis affinis. *Salmasius.* India autem priscis regiones infra & supra sinum Arabicum notabat. Hinc Indiam Iosephus II. ἀλλῴζ. ait ab Ægypto contingi. *Petitus.*

Nunquam in solum patrium sunt re-gres-

patrium sunt regressæ, hodieque barbararum gentium imperiis continentur. Sed consummatio restitutæ urbis XXX. *&* II. *imperii Artaxerxis anno refertur. A quo tempore, usque ad Christi crucem, id est, Fusium Geminum & Rubellium Consules, anni* CCCXC. *&* VIII. *Cæterum, à restitutione templi, usque in eversionem, quæ sub Vespasiano, Consule Augusto, per Titum*

gressæ.] Ὁ δὲ πᾶς λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ χώραν ἔμεινε. διὸ καὶ δύο φυλὰς εἶναι συμβέβηκεν ἐπί τε τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης Ῥωμαίοις ὑπακουούσας· αἱ δὲ δέκα φυλαὶ πέραν εἰσὶν Εὐφράτου ἕως δεῦρο, μυριάδες ἄπειροι, καὶ ἀριθμῷ γνωσθῆναι μὴ δυνάμεναι. *Iosephus.* Enimvero durioribus usi fatis sunt, quos Salmanasser abduxit captos, quam ii hercle, quos avexit postea Nabuchodonosor. Nam Israëlitas quidem fluvius Euphrates, quem semel transierant, semper coërcuit. At Iudæi, qui eundem transvecti erant, tandem reversi aliquando in Palæstinam sunt: &, cum aut angusta nimis, aut parum grata ipsa illa esset Palæstina, per Europam tandem Asiamque, late sedes suas posuere. Hæc causa est, cur Iosephus duas modo Hebræorum tribus ad obsequium actas à Romanis dixerit. Illa enim tempestate populus Romanus, etsi omnia pene armis subegerat, & solem utrumque currere in imperio suo cernebat, nondum tamen moverat terminos trans Euphraten. Itaque decem Israëlitas tribus, quas fluvius ille æterno carcere claudit, haut paruisse tunc Romanis, recte proditum ab accuratissimo scriptore est. *Cunæus.*

Hodieque barbararum gentium imperiis continentur.] Persarum, Turcarum, Tatarorum, Indorum, Sinensium. Communis opinio est, ab his decem tribubus Tataros ortos. Et proferuntur in eam rem nomina Hordarum quarundam, Dan, Nephtali. Ac miror Doctissimo Schickardo commentum hoc, in Tarich, placuisse. Quod Fullerus prolixe & solide confutat II Miscell. V. quem vide. Sunt qui eos in Americam venisse velint. Contra quos in opere, *de Gentium Americanarum origine*, multis argumentis, egimus. *Horn.*

XXX. & II.] Legendum XXXII. deleta copulante. Hic numerus extat Nehem. V, 14. qui est in libris nostris secundus Ezræ. Vnde medicinam facies Eusebio, in quo: *Nehemiam, qui muros Ierusalem construxerat, consummasse opus tricesimo anno Artaxerxis regis Esdras memorat.* Nam & in alia editione *trigesimo primo*, & tollit omnem omnino dubitationem ipse Eusebius in eodem loco, cum ait, *Nehemias Hebræus, minister vinarius Artaxerxis regis Persarum, vicesimo ejus anno de Babylone venit in Iudæam, & tricesimo secundo anno muros urbemque restituit.* Drus.

Vsque ad Christi crucem, id est, Fusium Geminum & Rubellium consules.] C. Fusius Geminus, & C. Rubellius Geminus consulatum gesserunt anno urbis conditæ IƆCCLXXXII. At vero tricesimus secundus Artaxerxis secundi incidit in annum urbis ferme CCCLXXVIII. itaque tot ferme anni intermedii sunt, nisi si quid propter diversas supputationes variet. *Sigon.*

A restitutione templi.] Quæ fuit sub Longimano, ut diximus. Quamvis Iosephus eam factam scribat anno Xerxis vigesimo octavo, mense nono. *Origin.* Iudaic. lib. II. cap. 5.

Consule Augusto.] Fl. Vespasiano Augusto.

tum Cæſarem conſummata eſt, anni CCCCLXXX. *&* III. *Prædictum id olim eſt à Daniele, qui ab inſtauratione templi, uſque in everſionem,* LX. *&* IX. *hebdomadas futuras pronunciaverat. A die autem captivitatis Iudæorum, uſque in tempus reſtitutæ civitatis, fuerunt anni* CCLX. *Hoc temporum tractu, Heſter atque Iudith fuiſſe, arbitramur. Quarum quidem actus, quibus potiſſimum regibus connectam, non facile perſpexerim. Nam cum Heſter ſub Artaxerxe rege referatur,*

guſto. Hic erat annus imperii ejus ſecundus. *Idem.*

LX. *&* IX. *hebdomadas.*] Quæ faciunt annos prædictos: quibus ſi ſeptem addideris, erunt hebdomadæ LXX. Euſebius in Nehemia, *Si quis autem ab hoc tempore* (quo videlicet Ieruſalem conſtructa fuit) *[illegible] hebdomadas à Daniele ſcriptas numeret, quæ faciunt annos* CCCXC. *reperiet eas in regno Herodis expletas, ſub quo obſideri Ieruſalem cœpta, ſecundo poſtea Veſpaſiani anno capitur.* Et in Herode, *Ab inſtauratione templi ſub Dario, uſque ad Hyrcanum & centeſimam octogeſimam ſextam Olympiadem, annis* CCCCLXXXIII. *in medio tranſactis, quos Daniel quoque ſignificat, dicens: & ſcies & intelliges ab initio ſermonis reſtaurandi & ædificandi Ieruſalem, uſque ad Chriſti principatum hebdomades ſeptem & hebdomades ſexaginta duæ, quæ hebdomades* LXIX. *faciunt annos* CCCCLXXXIII. Vide ſequentia. *Druſius.*

A die autem captivitatis.] Ab anno undecimo Sedeciæ regis Iuda uſque ad annum XXXII. Artaxerxis Memoris. Scire licet Sulpicium ab anno illo undecimo Sedeciæ numerare annos LXX. quibus Iudæi fuerunt in captivitate Babylonica, uſque ad annum primum Cyri regis Perſarum. Alii aliter numerant annos illos. *Druſius.*

Hoc temporum tractu Eſther atque Iudith fuiſſe arbitramur.] Falleris. Nam Eſther fuit ſub Aſuero. Quis autem Aſuerus niſi Xerxes? cujus uxor Ameſtris vocatur in hiſtoria Herodoti. Vtraque vox Perſica eſt. Nam Ebraicum nomen erat Hadaſſa, quo vocabatur antequam in aulam regis aſſumpta eſſet. Ameſtris quaſi הם אסתר. De Iudith major dubitatio eſt. Sunt qui eam vixiſſe putant ſub principatu Manaſſe: quod mihi non fit veriſimile. Nam tempore hujus regis Iudæi Babyloniis ſatis noti erant: tempore Iudith non item. Colligo ex iis verbis quæ habentur Iud. v, 20. Adhæc ſub Iudith templum deſtructum fuiſſe doceo ex v, 20. Secundum editionem Complutenſem. Ait enim ibi Achior, ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ αὐτῶν ἐγενήθη εἰς ἔδαφος. Iudithæ honorificam mentionem facit Clemens Stromat. lib. IV. ejus hiſtoriam confictam eſſe arbitratur Beroaldus Chronologiæ ſuæ lib. III. cap. 4. Dubitatum de ea olim fuiſſe paret ex verbis Hieronym. Hag. I. *ſicut & in Iudith* (ſi quis tamen vult librum recipere mulieris) *& parvuli ſiti perierunt.* Vide ſis Auguſtinum de Civit. Dei XVIII, 26. *Druſius.*

Actus.] Supra lib. I. *Apoſtolorumque actus.* Nunc acta potius dicimus, id eſt, πράξεις. *Idem.*

Sub Artaxerxe.] Sic Græci Aſuerum appellant. Nec aliter Ioſephus. Alii melius, Aſuerum Xerxem eſſe, conjiciunt. *Idem.*

Duos

tur, porro duos hujus nominis Persarum reges fuisse erperi, multa cunctatio est, cujus hæc temporibus applicetur. Mihi tamen visum est, huic Artaxerxi, sub quo Hierosolyma est restituta, Hester historiam connectere: quæ ante fuit verisimilis, ut, si sub priore Artaxerxe fuisset, cujus tempora complexus est, nullam tam illustris fœminæ mentionem retulisset, maxime cum ab illo Artaxerxe inhibitam templi ædificationem, sicut supra memoravimus, constet: neque Hester passura fuerit tum, si in illius matrimonio tum fuisset. Nunc gesta edisseram. Erat ea tempestate regi in matrimonio Vastis quædam, miræ fœminæ pulchritudinis. Cujus

Duos hujus nominis Persarum reges.] Prior μακρόχειρ dictus est, quod manum dexteram haberet altera longiorem: posterior Μνήμων, id est, Memor, ut antea monuimus. Hic prius Arsicas nominabatur, cujus vitam descripsit Plutarchus. Præter hos, Ochus etiam appellatus fuit Artaxerxes. Vide sis Ælianum, itemque Diodorum in extremo libri decimi quinti. *Idem.*

Huic Artaxerxi.] Multæ, præter Sulpicianam, opiniones de Assuero illo sunt, Estheræ marito. *Hebræi* in Seder Olam, censent fuisse Cambysem, adduntque Estheram fuisse matrem Darii Hystaspis. Idem Vatabl. Genebr. *Iosephus.* Cajet. Bellarm. Salianus, Artaxerxem Longimanum. *Serarius* & Gordonus, Artaxerxem Ochum. *Scaliger* Xerxem. *Megasthenes*, Lyra, R. Salomo, Aben Esra, Darium Hystaspis. Omnes hæ opiniones suis laborant incommodis. Amestris crudelissima fœmina fuit. *Herodot.* VII. & IX. Ergo non Esther, nec Assuerus Xerxes. Aliæ in Mardochæi & Estheræ ætatem nimium impingunt. Darius Hystaspis præferendus videtur. Quia uxor ejus Atossa. *Herodot.* At Esther *Hadasa* vocatur. Esth. II, 6. Quod eam Herod. Cyri filiam vocat, facile, ut in peregrino, excusari potest. *Horn.*

Quæ ante fuit verisimilis.] Hunc locum perspicue corruptum, ita restituit doctissimus Sigonius, *quia haut fuit verisimile, si sub priore Artaxerxe fuisset, qui ejus tempora complexus est, nullam tam illustris fæminæ mentionem retulisse.* Giselinus accedit propius ad vulgatam lectionem, *quia haud fuit verisimile, si sub priore Artaxerxe fuisset, qui hujus tempora complexus est, nullam tam illustris fæminæ mentionem retulisset.* Drusius.

Cujus tempora complexus est.] Drusius legit: *qui ejus tempora.* Esdram intelligit.

Hester.] Scribendum leniter Esther. Nam est Aleph in scriptura Ebraica, qua littera vim exprimit spiritus lenis apud Græcos. Similiter peccatum ab antiquis in Habraam, Helias & similibus. *Drus.* Eam comparo Hersiliæ, quæ Sabinis popularibus suis pacem & civitatem Romanam obtinuit. LXX. huic historiæ somnium quoddam Mardochæi præmittunt, quod non est in Hebræo. *Grot.*

Vastis quædam.] Quæ apud Iosephum ἀστη. Fuit filia Hystaspis. *Serarius.*

cum formam omnibus prædicaret, die quodam, cum publicum convivium dabat, adesse reginam, demonstrandæ pulchritudinis gratia, jubet. Illa vero, stulto rege consultior, pudens virorum oculis spectaculum corporis præbere, jussa abnuit. Qua contumelia barbarus animus permotus, uxorem matrimonio ac regia depellit. Igitur quum in locum ejus puella regis conjugio quæreretur, reperta est Hester cæteras specie vincere. Hæc Iudæa, ex tribu Benjamin, utroque parente orba, à Mar-

Vel Cyri, quam Herodotus III. vocat Artystonam, quod nomen alludit ad Vasthi.

Die quodam] Anno tertio Imperii. Fabulatur Chaldæus, Darium ad instar Salomonis, thronum sibi curasse fieri. Eo perfecto, convivium hoc, velut inaugurale, celebratum. Alii, ob diem natalem.

Publicum convivium.] Eoque proceres suos excipit, cum appararet expeditionem in Græciam. Esther I. *Drusius.* Etiam Romani Imperatores sæpe epulis excepere cum senatu plebem. *Statius* in epulo Domitiani.

Hic cum Romuleos proceres, trabeataque Cæsar
Agmina mille, simul jussit decumbere mensis.

Demonstrandæ pulchritudinis gratia.] Quod nec fœminæ decorum, nec Regi tutum erat. *Grot.* Nora Candaulis Historia. *Herodot.* I. Rabbini fabulantur eam nudam à Rege prodire jussam. Cujus causa fuerit, tum quod impii Baltasaris filia esset, tum quod servas Hebræas Sabbatho nudas operari cogeret. Fœminæ autem Persicæ insigni forma. *In Perside fœminarum pulchritudo excellit.* Ammianus. Et Alexander dixit: *Persicas fœminas esse oculorum dolores.* Curtius.

Stulto Rege.] Ob temulentiam, quæ semel anno Regibus Persarum permissa festo Solis. *A Lapide.*

Spectaculum corporis.] Mirum ni in Rabbinorum opinione Sulpicius fuerit, nudam introire jussam.

Iussa abnuit.] Forte superbioribus verbis quam oportebat. Alioqui erat contra mores, quod Rex jusserat. Iosephus hoc loco: φυλακῇ τῶν παρὰ Πέρσαις νόμων, οἳ τοῖς ἀλλοτρίοις βλέπεσθαι τὰς γυναῖκας ἀπηγορεύκασι. Vide & Plutarchum in Themistocle. Non ergo, nisi forte verbulo, peccavit Vasthi. Noluit videri concubina. Nam tales apud Parthos in convivia introductæ. *Macrobius* VII, I. *Ambrosius* I. de Elia capite XV.

Barbarus animus.] Persæ sunt barbari, maxime zelotypi, & in uxores feri. *Plutarch.* in Artaxerxe.

Matrimonio ac regia depellit.] Gravis pœna pro culpa levi, si tamen culpa. *Grotius.*

Quum in locum ejus.] Esth. II.

Hæc Iudæa, ex tribu Benjamin.] Sic & Ioseph. Et ipsa & Mardochæus fuerunt ex genere Saulis, & stirpe regia. Ergo Esther fuit filia Cis, pro quo Herodotus III. habet, filia Cyri. Nam non noverat ipse Cis, neque Atossam illam fuisse Iudæam. *Serarius.*

Mardochæo.] Hunc fuisse putant Mardonium, qui sub Xerxe in Græcia cæsus. Nomen non admodum abludit, sed ætas atque aliæ circumstantiæ apud Herodotum. *Horn.*

Mardochæo patruele fratre educta. Quum ad regales nuptias duceretur, mandante educatore, genus ac patriam occultavit: admonita, ne paternarum traditionum immemor, &, si in matrimonium alienigenæ captiva succederet, gentilium cibis participaret. Igitur juncta regi, brevi (ut fit) vi pulchritudinis, totum ejus animum facile cœpit: adeo ut eam æquatam imperio, insigni regio, veste purpurea, donaret. Qua tempestate

Patruele fratre.] Errat Sigonius, existimans Mardochæum fuisse patruum Estheræ, cum fuerit filia patrui ejus, id est, θυγάτηρ ἀδελφοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Vnde suspicio mihi legendum in editione nostra Latina, *filiam fratris patris sui:* ubi vulgo, *filiam fratris sui*. Esth. 11. 7. Cæterum patruelem fratrem dicit imitatione Ciceronis, qui sic locutus est in quinto de finibus, *frater noster cognatione patruelis, amore germanus*. Drusius. Editio vulgata etiam adoptionis meminit. Ester 11. 7. *Vocabatur Esther & utrumque parentem amiserat; pulchra nimis & decora facie. Mortuisque patre ejus ac matre, Mardochæus sibi eam adoptavit in filiam.* Ita etiam commate 15. Sed adoptare heic non aliter versionis auctor sumsit, ac in Exodi 11. 7. Vbi Pharaonis filia dicitur Mosen adultum *adoptasse in locum filii*. Neque adoptionis Romanæ vestigium aliquod heic inesse putandum, sed curam seu amorem, sive paternum sive maternum, quo nutritus sive hic, sive illa orba fuerit, tantum innui. Quin in loco illo Estheris, Magistri non modo nullam agnoscunt adoptionis quidem umbram, sed etiam plane negant, dum verba illa לקחה לו לבת, *accepit eam sibi in filiam* (ut habet veritas Ebraica) de matrimonio cum ea inito intelligunt. R. Iarchius ibidem: רבתינו פרשו לבית לאשה, *Rabbini nostri explicant illud* לבת *(in filiam) per* לבית *(in domum) ut scilicet sibi uxor esset*, quod diserte asserunt etiam Hellenistæ, quibus pro verbis illis substituitur, ἐπαίδευσεν αὐτὴν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα, *educavit eam sibi in uxorem*. Seldenus.

Regales nuptias.] Sic alibi, *regales usus & regale convivium*, id est, rege dignum. Prætulerim tamen, *regias nuptias*. Drus.

Gentilium cibis participaret.] Quære unde habeat. Gentiles autem dicit gentes, ut antea notatum. Sic in vita Martini, segm. x. *gentilium turba.* & segm. xvi. *Profani ac gentilis domum adire posse.* & alibi: *parentibus secundum seculi dignitatem non infimis, gentilibus tamen.* Hinc gentilitas, gentium religio. Ibid. seg. 3. *Matrem gentilitatis absolvi errore.* & paulo ante, *parentesque, quos adhuc gentilitas detinebat.* & segm. xvi. *Nam Tetradius eodem tempore adhuc gentilitatis errore implicitus tenebatur.* Alius paganismum diceret. *Drus.*

Insigni regio.] Diademate. Esther 11, 7. ubi τὸ διάδημα τὸ γυναικεῖον appellatur. Iosephus quoque διάδημα vocat Antiquitatum libro xi. capite 6. & Esther in sua ad Deum precatione σημεῖον τῆς ὑπερηφανείας μου, ὅ ἐστιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου. *Drus.* Sultanam fecit. *Gag.* Quod in Oriente, ut plurimum, captivis & plebeis contingit. Tales plerumque Imperatoris Turcarum, Persarum, Tatarorum, & Arabum Principum uxores. *Horn.*

Veste purpurea donaret.] Et aliis Regina-

te Mardochæus inter proximos regis erat, pro virili portione negociorum familiarium curator. Is compositas à duobus spadonibus regi insidias prodiderat: atque ex eo charior, summisque honoribus donatus. Erat ea tempestate regi, Haman quidam, perfamiliaris, quem æquatum sibi, adorari, more regum, præceperat. Id Mardo-

ginarum donis. Dedit igitur ei ἀποκαλυπτήρια. Anthyllam urbem Regis Persarum uxoribus in calceamentum datam, ait Herodotus II.

Inter proximos Regis erat.] Inter amicos regis necessarios. *Iosephus.* Neutrum habetur in historia Ebraica. Quærendum ergo unde hauserint. *Drusius.*

Negotiorum familiarium curator.] Expressit verbum Græcum ἐθεράπευον. Esther II, 21. quod inter alia curare significat. Interpres Latinus editionis Romanæ vertit, *serviebat.* Vsurpatur de liberali obsequio, quo quis alium demeretur. Sed eo loco veritas Ebraica habet, *sedebat in porta regis*, id est, morabatur, manebat. Nam Persarum optimates & proceres regum limina terebant, & quotidie in porta versabantur, quam nunc aulam vocant. Vnde aulici omnes generali τῶν ἐπὶ θύραις βασιλέως nomine nuncupantur. Quod à Cyro constitutum olim fuisse annotat Barnabas Brissonius de regno Persarum l. I. *Drus.* Cōpositas à duobus spadonibus regi insidias prodidit. Nomina eorum Bagathan & Thares erant ἀρχισωματοφύλακες. LXX. Interpret. Causa conspirationis, quod Rex ipsis prætulisset Mardochæum. Alii, quod repudiata Vasthi, Estherem duxisset. Alii, quod regnum conarentur ad Amanem transferre. Iosippus Ben Gorionis dicit, eos caput Darii ad Regem Macedoniæ, qui jam bellum Persis indixerat, deferre voluisse. Sed hoc fabulosum.

Prodiderat.] Iosephus: Βαρνάβαζος τῶν εὐνούχων οἰκέτης τοῦ ἑτέρου, τὸ γένος ὢν Ἰουδαῖος, συνεὶς τὴν ἐπιβουλὴν, τῷ θείῳ κατεμήνυσε τῆς γυναικὸς τοῦ βασιλέως. Μαρδοχαῖος δὲ διὰ τῆς Ἐσθήρας, φανεροὺς ἐποίησε τῷ βασιλεῖ τοὺς ἐπιβουλεύοντας.

Summisque honoribus donatus.] Falsum. Nam Esth. VI, 3. *Quid factum est honoris Mardochæo? & dixerunt pueri ejus ministri ejus, non est factum cum eo quicquam.* Drusius. Consentit Iosephus XI, 6. qui nihil præmii Mardochæo datum asserit, præterquam quod nomen ejus Annalibus insertum, & ipse inter amicos regis necessarios reciperetur.

Haman quidam.] Esth. III. Qui ex regia Amalecitarum stirpe. Fuit enim Agagæus. I *Sam.* XV. In Apocryphis additamentis ad Estheram cap. XVI, 10, 14. dicitur Macedo. Respondent, stirpe Amalecitam, patria Macedonem fuisse. Sed hoc gratis dicitur. Multa argumenta ostendunt, illa additamenta lacinias esse, ut Sixtus Senensis vocat. Chaldæus eum fuisse vult mancipium, Mardochæi & eundem cum illo qui cap. I, 14. vocatur Mamuchan. Quod posterius etiam alii Rabbini asserunt, & multa insuper comminiscuntur de hoc ipsorum hoste, quæ referre longum esset. *Horn.*

Adorari more regum præceperat.] Persarum. Iustinus VI. *Conon à regis conspectu & colloquio prohibitus est, quod eum more Persarum adorare nollet.* Lampridius in Alexandro Severo. *Adorari se vetuit regum more Persarum.* Drusius. Nam

dochæus, unus ex omnibus, facere fastidiens, odia Persæ in se graviter accenderat. Igitur Haman, ad perniciem Hebræi, animum intendens, regem adit, affirmatque: esse in regno ejus hominum genus, pravis superstitionibus, Deo hominibusque invisum, externis legibus vivens, dignum exitio. Rectum esse, omnes hujus gentis internecioni dare; exque eorum bonis immensas opes pollicetur. Facile id barbaro persuasum. Edictum emittitur: Iudæos necandos. Missique continuo, qui per

Nam mos adorandi talis erat. Genu flexo, proni procumbentes in terram, fronte humum feriebant, ac terram osculabantur. *Curt.* v, & viii. *Valer. Maxim.* vii.3. *Ioseph.* xx,3. *Martial.* x. ep. 72. Ac Reges quidem, ut Deos venerabantur, & pro talibus eos habebant. *Xenoph. Strabo* x. & alii. De quibus vide Brissonium i. de regno Persarum. Sed Haman, quanquam regio honore, non tamen ut Deus cultus, sed civili solum honore, eoque eximio. *Horn.*

Id Mardochæus unus ex omnibus facere fastidiens.] Quia Haman olim mancipium ejus. *Chaldæus manuscriptus.* Quia pictas idolorum imagines in vestibus gerebat. *Rabbini.* Quia Amalecitæ æterni Iudæorum hostes. *Cajetan.* Ac proinde nefas duxit ullum honorem exhibere homini nato ex stirpe divinitus devota. Nam alioqui Iudæis non illicitum erat reges & principes eo modo venerari, quem mos Oriens receperat. Sic David Saulem προσεκύνησε πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, ὡς ἔθος. *Ioseph.*

Odia Persæ.] Amalecita erat, sed in Persia vel natus, vel educatus. Proculdubio ipse vel majores ejus à Nebucadnezare, cum illas inter Ægyptum & Chaldæam regiones subigeret, in Persiam abductus fuit. *Horn.*

Hebræi.] Mardochæi, atque adeo Ebræorum omnium. Nam parum esse ratus uni manum adferre, conatus est omnes Ebræos, quotquot erant, in toto Asueri regno, perdere. Id evincunt consequa verba. *Drus.*

Animum intendit.] Per sortem die explorata qua Iudæi delerentur. Sors illa Persice פור dicebatur. Vnde postea dies פורים. Vide Iosephum, in quo pro Φρυραίους legendum Φουραίους.

Externis legibus vivens.] Iosephus: Ἔθνος ἄμικτον, ἀσύμφυλον, οὔτε θρησκείαν τὴν αὐτὴν τοῖς ἄλλοις ἔχων οὔτε νόμοις χρώμενον ὁμοίοις, ἐχθρὸν δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι τοῦ σοῦ λαοῦ, καὶ ἅπασιν ἀνθρώποις. Et in ipso edicto, quod sequitur: δυσμενὲς ἔθνος καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλλόκοτον. Tacitus de Iudæis: *Separati epulis, discreti cubilibus.* Cicero pro Flacco: *Stantibus Hierosolymis, pacatisque Iudæis, tamen istorum religio sacrorum, à splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis abhorrebat.* Iuvenalis:

Romanas autem soliti contemnere leges,
Iudaicum ediscunt, & servant, & metuunt jus.

Edictum emittitur, Iudæos necandos.] Sic Mithridates una epistola LXXX. mille Romanos, in Asiaticis urbibus, negotiorum causa dispersos, interemit. *Valerius Maximus* l. IX, c.3. *Appianus, Florus.*

per omne regnum, ab India usque Æthiopiam, edictum promulgarent. Id ubi Mardochæo compertum, conscissis vestibus sacco obvolvitur, conspersusque cinere, pergit ad reginam, ibique ejulatu multo, cuncta questibus replet: Facinus indignum, immeritam gentem perire, neque ullam pereundi causam dari. Hester lamentantis voce excita, rem, ut erat, cognoscit. Tum vero anceps consilii; quia adeundi regem potestas non erat (etenim more Persarum, reginæ introire ad regem, nisi accersitæ, non licet: nec tamen, quum fuerit regi libitum, sed statuto tempore admittitur) & forte tum ita evenerat, ut diebus triginta proximis, separata à conspectu regis Hester haberetur, Igitur audendum aliquid pro civibus rata, etsi certa pestis adesset, pulchro in negocio occumbere parat. Invocato prius Domi-

Mißique continuo.] Ἄγγαροι, βιβλιοφόροι. LXX.

Ab India usque Aethiopiam.] Indus fatalis ad Orienrem Regum Persiæ terminus: sicut ad septentrionem Iaxartes. Æthiopiam intellige, quæ supra Ægyptum est. Vniversum hoc imperium in Sarrapias CXXVII. divisum fuit. *Horn.*

Id ubi Mardochæo compertum.] Esth. I[illegible]

Conscißis vestibus sacco obvolvitur, conspersusque cinere] Nullum luctus sui signum omisit. Neque enim, in gravissimis etiam doloribus, ultra hæc Oriens procedebat, ut supra aliquoties dictum.

Ibique ejulatu multo.] Non ibi tantum, sed & in foro & plateis. Erat hic clamandi mos in magnis calamitatibus apud Persas in usu & frequens. *Curt.* IV. & V. *Herodot.* III. & VIII. ἐφέρετο διὰ τῆς πόλεως. *Ioseph.*

Immeritam gentem perire.] Hoc ex Græcis deptomsit, qui Mardochæum clamasse dicunt: αἴρεται ἔθνος μηδὲν ἠδικηκός. Sic & Iosephus: ὅτι μηδὲν ἀδικοῦσαν ἔθνος ἀναιρεῖται.

More Persarum, Reginæ introire ad regem.] Imo ulli viro aut fœminæ. Puellæ autem virgines admittebantur per vices. Quod autem in Sulpicio, *nec tamen cum fuerit regi libitum, sed statuto tempore admittitur*, additum videtur ex ingenio ejus. Dubito etiam an cum fide historiæ conveniat. *Drusius.* Imo non convenit, si Iosepho credimus. Nam Regem dixisse refert: *legem illam in subditos esse latam: ipsi vero, ut regni sociæ, licere omnia.* Regis solium circumstabant lictores cum securibus & hastis, ut si quis non vocatus ingrederetur, eum occiderent, teste Herodoto III. Ammiano XIV. & aliis.

Separata à conspectu Regis haberetur.] Non vocata à rege esset. Esth. IV, II. *Drusius.*

Occumbere parat.] In Hebræo: *Si moriar,*

mino, aulam regis ingreditur. At barbarus, re insolita perculsus, paulatim blandimento muliebri delinitus, postremo ad cœnam reginæ perducitur: unaque cum illo Haman ille regi charus, & Iudææ gentis infestus. Igitur, quum jam post epulas, multis poculis, convivium calere cœpisset, Hester genibus regis advolvitur, gentis suæ perniciem deprecatur. Rex vero nihil se petenti, si quid ultra peteret, negaturum pollicetur. Tum Hester, arreptò tempore, Hamanis mortem flagitat, in ultionem gentis, quam perditam cupierat. Sed rex, amici memor, paulisper cunctatur: deliberandique gratia modicum secessit. Deinde regressus, vidit Haman reginæ genua complexum. Succensus ira, & appetitam reginam clamitans, morte eum affici jubet. Et tum regi

riar, moriar. Magnanima vox fœminæ. Græci ἐὰν καὶ ἀπολέσω με δίη. Iosephus: ὑπομένειν, καὶ ἀποθανεῖν δίη τοῦτο ὑπομένειν.

Aulam regis.] Esth. v. Atrium interius, quod in aula, quæ in hac historia non semel porta vocatur. Sic Imperatores Turcarum hodieque suam aulam appellant. *Drus.*

Barbarus re insolita perculsus.] Quanquam nihil horum in textu Ebræo, tamen ex Græca editione colligimus, ipsam reginam perculsam fuisse, quod rex eam, irato vultu primum intueretur. *Drusius.* Iosephus: *Et forte torvius ac subirato vultu eam adspexerat.*

Vnaque cum illo Haman.] Vt eum in cæterorum procerum invidiam ac odium adduceret. *Lyra.*

Blandimento muliebri delinitus.] Protendit ei sceptrum aureum, quod qui tangebat, ἀκίνδυνος ἦν, ut est apud Iosephum. *Drus.*

Iudææ gentis infestus.] Plus est quam inimicus. Sed Galesinius legendum suspicatur potius, *Iudææ genti infestus.* Drusius.

Multis poculis convivium calere cœpisset.] Circuitione usus est, ut significaret id quod Ebræi dicunt, *in convivio vini.* Drus. Darius ille vinosus fuit. Vnde sepulchro ejus inscriptum: *Possum multum vini bibere, illudque recte ferre.* Athenæus x.

Genibus regis advolvitur.] Hoc est Sulpicii. *Sigon.*

Nihil se petenti, si quid ultra peteret.] Etiamsi dimidiam partem Regni petieris, tibi dabitur. *Esth.* v. Mos loquendi regibus frequens. Sic & Marci vi, 23.

Hamanis mortem flagitat.] Totum hoc à Sulpicio confictum videtur. Vide Esth. vii, 6. *Drus.*

Modicum secessit.] In hortum arboribus consitum *Drus.*

Vidit.] Legendum: *Vt vidit.* Sigonius.

Appetitam reginam clamitans.] Ad stuprum. *Drus.* Vide quam sit lubricus in aula viventium status, ut suspiciones, sæpe etiam non veræ, ad eorum perniciem valeant. *Grot.*

Morte eum affici jubet.] Obvelato capite,

gi compertum erat, pœnam crucis per Haman Mardochæo paratam. Ita Haman eidem cruci affigitur, omniaque bona ejus Mardochæo data, Iudæique sunt absoluti. Artaxerxes regnavit annos duos & sexaginta, eidemque Ochus successit. Huic rerum ordini recte Iudith actus conferam. Traditur enim, post captivita-

pite. Quod fieri solitum quibus Rex irascebatur. *Aben Esra.* Hinc illa Romanorum formula: *Lictor, colliga manus, caput obnubito, verberato, arbori infelici suspendito.*

Regi compertum erat.] Ex indicio Harbonæ, qui unus erat ex eunuchis coram rege, id est, regis. Esth. VII. ℣.9. *Drusius.* Is enim ex domesticis Hamani intellexerat, patibulum illud Mardochæo erectum. *Ioseph.*

Pœnam crucis.] Crucem appellat, quam Ebræi עץ, id est, lignum sive arborem, Græci ξύλον & ξύλον δίδυμον, Latini *arborem infelicem.* Drusius.

Eidem cruci affigitur.] Græce σταυροῦται; vel, si mavis, ἐσταυρώθη: quod verbum usurpant hoc loco interpretes Græci σταυρωθήτω ἐπ' αὐτοῦ: *crucifigatur in eo.* Sic editio Latina, quam Roma dedit. Nam in Latina Hieronymi, *appendite eum in eo.* Sic etiam Ebræi. *Drusius.* Non in domo sua, sed in porta urbis, ut additamenta volunt. Eo enim patibulum, quo conspectior mors [illegible], translatum. *A Lapide.* Fuit clavis cruci affixus, *Gretser.* I. de cruce XIX. Laqueo suffocatus, ut jam fit. *Alii.* Ταῦτ' ἐστὶ τὰ ἐπίχειρα τῆς τυραννικῆς φιλίας, dicebat Aratus Sicyonius.

Omniaque bona ejus Mardochæo data.] Non Mardochæo, sed Esteræ reginæ, quæ postea Mardochæum eis præfecit. *Esth.* VIII, 1, & 2. *Drusius.* Ius erat regum Persarum, ut & Hebræorum, elargiri confiscata. *Grot.*

Iudæique sunt absoluti.] In cujus beneficii memoriam institutum est festum Purim. Quocirca etiamnum Iudæi eo die in Synagogis suis quotannis legunt historiam Esther: & quoties fit mentio Amani, pugnis & malleis pulsant scamna, perinde ac si caput Amani ferirent, uti testatur *Antonius* Margarita libr. de *Ritib.* Iudæorum.

Annos duos & sexaginta.] In hunc numerum consentit Plutarchus Artaxerxe. Eusebius ei tribuit annos XL. tantum, unde suspicatur Sigonius Sulpicium edidisse *duos & quadraginta*, errore, ut fit, ex numeris orto XLII. & LXII. sed fallitur. *Drus.*

Ochus.] Qui & Artaxerxes. *Eusebius* in Chronicis; *Aelianus* de varia historia lib. VI. cap. 8. Hic plurimos Iudæorum in Hyrcaniam ad mare Caspium deportavit, ubi etiamnum habitare creduntur: atque inde aliquando erupturos opinio est. *Orosius* lib. III. cap. 7. *Drusius.*

Iudith actus.] Liber Iudith non extat in Canone Hebræo. Hieronymus eum ex Chaldæo transtulit.

Conferam.] Legendum, *conseram.* Infra, *ut temporum ordo consertus sit.* Idem Epistola secunda, *ut est consertus apostolis & prophetis:* & Dial. I. segm. I. *Neque gravabor quamlibet conserte vobiscum, ut poscitis, fabulari.* Drus. Sic & Giselinus.

Traditur enim post captivitatem fuisse.] Iudith V, 23. *Nuper autem reversi ad Dominum Deum suum, ex dispersione, qua dispersi fuerant, adunati sunt, &c.* Paullo ante in editione Græca fit mentio templi destructi, his verbis, καὶ ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ αὐτῶν ἐγενήθη εἰς ἔδαφος.

tatem fuisse: sed quis eo tempore Persis regnaverit, historia divina non edidit. Regem tamen, sub quo illa gesta sint, Nabuchodonosor nuncupat, non utique eum qui Hierosolymam cœperit. Sed nullum hoc nomine, post captivitatem, apud Persas regnâsse reperio, nisi si ob impatientiam & pariles conatus, quicum ille rex, Nabuchodonosor à Iudæis vocitatus est. Plerique tamen Cambysen, Cyri regis filium, putant esse: quod victor Ægyptum atque Æthiopiam penetraverit. Sed huic opinioni eadem Sacra historia repugnat. Nam duodecimo regis illius anno, Iudith fuisse signatur. Porro, Cambyses, non ultra novem annos, rerum potitus est. Unde, si in historia opinari licet, sub Ocho rege, qui post

Ar-

ΦΘ. Vnde cõvinci erroris possunt, qui senriunr hanc historiã accidisse sub Manasse rege Iuda cum Deioces, qui Ecbatana ædificavit, Medis imperaret. *Drus.*

Quis eo tempore regnaverit.] De quo magna coorroversia est. Bellarminus, Serarius, Salianus, Pererius & alii censent, sub Manasse contigisse, cum cognatus vel filius Asarhadoois Assyriis, Merodach Baladan Babyloniis imperaret, vel ipsis etiam Assyriis. Sed hæc opinio neutiquam subsistere potest. Quia Pontifex Ioacim demnm post reditum ex caprivitate fuit. *A Lapide.*

Nisi si ob impatientiam.] Pôst captivitatem Iudæorum neminem prodidere historiæ Persarum regem nomine Nabucdonosor, nisi fortasse, *inquit*, Iudæi aliquem ex regibus Persarum, ut Ochum, ob similitudinem morum, & actionũ, nomine appellarint. Quemadmodum si quem conjuratorem exempli gratia Carilinam vocaremus. Legendum autem puto: *Nisi si ob impotentiam.* Item, *quicunque ille*, ut sit; *Nisi si ob impotentiam animi, & pares in crudelitate conatus, quicunque ille rex fuerit, à Iudæis Nabuchodonosor appellatus sit.* Sig.

Et pariles conatus.] Id est, similes. Vsus est hac voce Dialogo textu, segm. 14. *Visam, certum est, parilem quodammodo columnam ruere cælo.* Frustra igitur Sigonlus reponit *pares*: licet hoc magis usitatum sit. *Drus.*

Quicum.] Sigon. *quicunque.*

Cambysen, Cyri regis filium.] Recitat aliorum opinionem, à qua est recessurus. Inter eos est Eusebius in Chronicis, & S. Augustinus lib. XVIII. cap. XVI. de Civ. Dei. Nam loquens de Cyro ait: *Per idem tempus etiam illa sunt gesta, quæ conscripta sunt in libro Iudith, quem sane in canone scripturarum Iudæi non recepisse dicuntur.* Atque hæc est caussa, cur Iosephus Iudith non meminerit. *Sigon.* Venerabilis Beda de temporibus ita scribit, *Cambyses Cyri majoris F. ab Ebræis secundus Nabuchodonosor vocatur, & sub eo contigerunt quæ de Iudith narrantur.* Drus. Addit Annianus Berosus, propterea à Cambyse structuram templi impeditam, quod Iudæi Holofernem occidissent.

Sub Ocho rege,] Hanc opinionem refellit Bellarminus de verbo Dei, l. 1, cap. 12. *Drus.*

In

Artaxerxem secundum fuit, hæc gesta crediderim: idque vel ex hoc conjicio, quod idem Ochus (ut in secularibus quibusdam scriptis legi) natura immitis, cupidusque bellorum traditur. Nam & arma finitimis intulit, & Aegyptum, quæ ante multos annos desciverat, bello recuperavit. Quo tempore etiam sacra eorum, & Apim

In secularibus quibusdam scriptis.] Id est, profanis, non sacris. Sic litteræ seculares & sacræ opponuntur. Mox ait, *Quod scriptores secularium litterarum nihil ex his, quæ sacris voluminibus scripta sunt, attigerunt*, id est, profanarum. *Secularis gloria*, prologo in vitam S. Martini, est gloria hujus seculi. *Drus.* Scripta vero secularia intelligere potest Iustinum, Ælianum & Plutarchum in Artaxerxe.

Natura immitis.] Infra, *fuit autem* (Ochus) *ultra omnes cruentus & plusquam barbaro animo.* Nam, ut alia omittam, sororem Ocham, eandemque & socrum, vivam capite defodit: patruum eum centum liberis ac nepotibus, telis imperavit transfigi, quod in his maximam apud Persas probitatis laudem consistere videret. Ælianus de varia historia l. 11. c. 17. Οἱ ἐν Πέρσαις μάγοι περιεῖπον τὴν τοῦ Ὤχου περὶ τοὺς ὑπηκόους ἀγριότητα καὶ τὸ φονικὸν αὐτοῦ. *Drus.* Iustinus: *Hæreditas regni Ocho tradita, qui timens parem conjurationem, regiam cognatorum cæde & strage principum replet, nulla non sanguinis, non sexus, non ætatis, misericordia permotus.*

Aegyptum, quæ ante multos annos desciverat.] Hoc ab Eusebio sumptum, qui ita scribit: *Ochus anno quartodecimo Aegyptum tenuit, Nectanebo in Aethiopiam pulso, in quo Aegyptiorum regnum destructum est, & anno septimo decimo Sidonem subvertit, atque Aegyptum suo junxit imperio.* Recuperasse autem dicit Sulpicius, quia à Nabucdonosore subacta Ægyptus ad Cyrum pervenerat, inde defectione inita, regem proprium asciverat. *Sigonius.* Mansit autem Ægyptus sub Persarum imperio usque ad Artaxerxem Longimanum: cujus tempore Ægyptii Inarum, Psammetichi filium, regulum ante Lybiæ, regem crearunt Ægypti. Atque, adjutantibus eum Atheniensibus, primo feliciter satis res Ægyptiis processerunt. Ubi vero Artaxerxes, magna, quam in Cilicia exstruxerat, classe; pedestribus simul copiis, quas per Phœniciam deduxerat, victor evasit: Athenienses quidem dimisit, Inarum autem suspendit. Exinde Ægyptii iterum esse sub Persis, usque ad tempora Darii secundi, sive Nothi: quando regem crearunt Amyrtæum Sebennitam: qui annis sex imperium tenuit. Post hunc quatuor rexere dynastæ Mendesii, Nepheritis, Achoris, Psammites, & alter Nepherites. Hinc tres Sebennitæ, Nectanebos, Teos, Nectanebos. Posterior vero Nectanebos, imperio est spoliatus ab Artaxerxe Ocho. *Vossius.*

Apim.] Cum Ægyptiacam linguam, & Hebræam, discrepasse quidem in non paucis; attamen in plurimis etiam convenisse constet: facile adducor, ut credam, *Apis* nomen fuisse illud, quo Iosephus in sacris nuncupatus. Nempe ut exprimat Hebræum אב, ab, *pater*. Iam vero quæ appellatio Iosepho accommodatior, quam *ab*, sive patris? Quippe qui nutricius totius fuerit Ægypti; quales κατὰ μεταφορὰν *patres* dicti: ut *nutrix* Plauto *altera mater*; quemadmodum superius vidimus. Ipse etiam Iosephus Genes. XLV. ℣. 8. ait fratribus suis, ad patrem Iacob, quo eum adducerent,

Apim in Deum receptum, irrisisse traditur: quod postea Baguas, spado ejus, natione Aegyptius, indignatus, contumeliam gentis, morte regis ultus est. Meminit autem hujus Baguæ historia divina. Nam cum Holofernes, jussu regis, adversus Iudæos, duxerat exercitum, Baguam in iisdem castris fuisse memoravit. Vnde non

cerent, reditum parantibus, se constitutum esse לאב לפרעה, *in patrem Pharaonis.* Imo fortasse eodem pertinet, quod Pharaonis jussu acclamatum ante eum אברך *abrech:* quod Onkelus componit ex אב, ab, *pater*, & רך, rech, *rex*. Hoc enim רך *rech* significare, auctor quoque est Rabbi Salomon Iarchi. *Vossius.* Quem de Apide Ægypti differentem vide I. de Idol. XXIX.

Irrisisse traditur.] Vbi Cambyses Ægypto potitus, non eo deinceps loco Dii fuere Ægyptii: quippe dominis tum Ægypti Persis; qui nec Deos agnoscerent animales, nec animantia muta pro symbolis Deorum. Itaque Cambyses Memphitas proceres, festum Apidos agitantes, interemit: postea Apide à sacerdotibus adducto, hos quidem flagris cædi jussit; Apidem vero, cum ventrem ferire vellet, in femore vulneravit; unde is postea extabuit; deinde vero, clam Cambyse, à sacerdotibus est tumulatus: uti Herodotus pluribus narrat in Thalia. Attaxerxes autem Ochus, quo loco habuerit religionem Ægyptiam, argumento erit, quod Apim mactavit, & inde eum, epulans cum amicis, absumsit. Vnde Ægyptii Ochum appellabant *gladium*, ad asperos ejus mores significandos: quemadmodum testis est Plutarchus lib. de Isid. & Osiride. Qui & postea narrat occasionem istorum. Ochum enim ab Ægyptiis asinum vocatum. Tum illum dixisse: At asinus iste vestrum comedet bovem: hinc Apim mactasse. Quorum auctorem laudat Dinonem. Atque idem apud Ælianum legas lib. IV. Historiæ Var. cap. VIII. *Vossius.*

In Deum receptum.] Bos erat corpore niger, candida fronte, in tergore alba nota insignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua canthato notatus. De hoc Deo videndi sunt Herodotus & alii. *Drusius.* Eum putabant non coitu pecoris, sed cœlesti igne, seu radiis lunaribus conceptum esse. *Plut. Mela.* Duos tauros colebant, alter Apis, alter Mnevis dicebatur, illum Memphi, hunc Heliopoli. *Euseb.* I. προπ. VII. & II, r. Et hinc fluxerunt aurei Iudæorum vituli, ut supra dictum. *Seldenus.*

Baguas, spado ejus, natione Aegyptius.] Βαγώας ὁ εὐνοῦχος αὐτοῦ, ὃς ἦν Αἰγύπτιος. Ælianus de varia historia, lib. IV. cap. 8. *Drus.*

Morte regis.] Quem veneno necavit. *Diod.* XVII. Sic infra Sulpicius: *Hunc Bagua ægrotantem veneno sustulit.* Et hanc necis ejus causam etiam Ælianus capite sexto Var. Histor. lib. VIII. refert.

Historia divina.] Sic vocat historiam Iudith apocrypham; sive quod libri apocryphi etiam divini nuncupantur. Sic enim eos à libris profanis distinguunt. Nam sacrum, sive quod idem, divinum, & profanum, opponuntur. *Drusius.*

Holofernes.] Alibi Olofernes. Sic edit. Rom. Legitur & Orofernes, ut κλίβανος & κρίβανος. Nam λ & ρ alternant. *Idem.*

Baguam in iisdem castris.] Plures fuerunt hoc nomine. Nam & Alexander quendam Bagoam turpiter adamavit. Sunt qui scribant, in lingua Persica, spadonem Bagoa dici. *Idem.*

Mun-

non immerito in argumentum nostræ opinionis adduxerim, ut rex ille Nabuchodonosor nuncupatus, Ochus fuerit, sub quo Baguam fuisse, mundiales historici prodiderunt. Cæterum illud nemini mirum esse oportebit, quod scriptores secularium literarum, nihil ex his, quæ sacris voluminibus scripta sunt, attigerunt: Dei Spiritu prævalente, ut intaminata ab ore corrupto, & falsis vera miscente, intra sua tantum mysteria contineretur historia, quæ separata à mundi negociis, & sacris tantum vocibus proferenda, permisceri cum aliis, velut æquali sorte, non debuit. Etenim erat indignissimum, ut alia agentibus, aut alia quærentibus, hæc quoque cum reliquis miscerentur. Sed pergam ad cætera, ac per Iudith gesta, ut potero, paucis absolvam. Igitur

Mundiales historici.] Iustinus, Ælianus, Plutarchus in Artaxerxe. Cæterum vocabulo *mundialis*, ab ecclesiasticis scriptoribus mutuato, usus est præter alios Prudentius. Latini dicerent profani historici. Nam (*seculares*) vocabulum etiam ecclesiasticum est, hoc quidem sensu. Mundiales ergo historici, qui tractant mundi negotia, & non ecclesiæ. *Idem.*

Nemini mirum esse oportebit.] Ptolemæus Philadelphus de Demetrio Phaleteo quærens, cur nemo historicus aut poëta sacræ legis mentionem fecisset? respondit: neminem ausum eam attingere quam constaret divinam esse & omni veneratione dignissimam, & punitos esse quosdam à cœlesti numine, qui eam temere attrectare non essent veriti. Theopompum enim volentem inde quædam suis scriptis inserere, mente motum fuisse diebus triginta, & per intervalla insaniæ, precibus Deum placasse, facile conjicientem quæ morbi caussa fuerit, atque etiam in somnis admonitum, hæc ideo ipsum pati, quod fuisset circa res divinas curiosior, eaque voluisset proferre profanis hominibus. Quare cum à cœpto destitisset, sanam mentem ei fuisse redditam. Theodectæ etiam poëtæ, cum in quadam tragœdia vellet aliquid è sacris libris admiscere, oculos glaucomate suffusos, caligasse, &, cum erratum agnovisset, exorato Deo redditam aciem. Habentur hæc apud Iosephum Antiquit. Iudaic. l. XII. cap. 2.

Per Iudith gesta.] Sigonius corrigit, *Ac Iudith gesta:* vel certe, *Atque Iudith gesta.* Fateor hoc Latinius & elegantius dici: sed tamen Sulpicii ævo ita loquebantur. Orosius lib. 1. cap. 8. *Hæc idem Moyses plenius veriusque, tanquam per se suosque gesta, conscripsit.* Idem cap. 12. *quæ per Mosen strenue acta sunt:* & mox, *sicut quæ per eum gesta.* Drus. Imo de ejus gestis figmenta. Nam Canonicus liber esse non potest, qui nec Hebraice scriptus, nec à Iudæis unquam agnitus, & insuper impia commendat. Iudith inducitur non solum multa mentiens, sed etiam, quod horrendum,

tur reversis, ut supra memoravimus, in solum patrium Iudæis, necdum composito rerum aut urbis statu, rex Persarum Medis bellum infert, atque adversus regem eorum, Arfaxat nomine, acie confligit, secundo eventu, perempto rege, gentem imperio adjungit. Idem reliquis nationibus facit, præmisso Holoferne, quem principem militiæ delegerat, cum millibus peditum centum & viginti, equitum duodecim. Is Cilicia & Arabia bel-

dum, Deum in hæc verba precans, πάταξον δοῦλον ἐκ χειλέων ἀπάτης μου. Ibidem laudat cædem Sichemitarum à Simeone patratam, ut opus divinum, quàm Scriptura condemnat ut impium. Gen. XXXIV. & XLIV. Denique, ut jam dictum, nulli tempori res convenit, nec ullum ei assignari potest, ex quo non plurima emergant ἄτοπα. Vide Chamierum, Spanhemium, Gerhardum & alios Theologos.

Rex Persarum Medis bellum infert.] Quia sub Ocho hæc gesta putavit, ideo eum appellat regem Persarum, qui Iudith 1. ℣. 5. rex Assyriorum vocatur. Quam multa hic quæ debilitant opinionem Sulpicii? Primum enim Ochi tempore nullum regnum Assyrium, nullus erat rex Assyriorum. Deinde ut demus Persarum regem ibi regem Assyriorum dici, tamen is non regnabat Ninivis, quæ regia tum esse diu ante desierat. Postremo bellum eo tempore nullum Medis illatum, cum Persæ & Medi unum regem haberent. Vnde Arphaxad rex Medorum esse non potuit, nisi fortasse regem appellat, qui satrapa duntaxat erat, quem Latini autores regulum vocant. Quod si conceditur, tunc illud mirum, belli hujus Medici nullam mentionem fieri apud autores. *Drusius.*

Arfaxat nomine.] Nomen hoc Ebraicum est scribique debet Arphaxad, cum d in fine. Sic enim certe scribitur Gen. X. ℣. 22. Nec variat editio nostra vulgata Iudith 1, 1. Græca quoque habet Ἀρφαξὰδ, ut dubitare de vera scriptura nemo jam debeat. *Drus.* Opiniones de illo Arphaxad, variæ sunt. Est Arbaces. *Serar.* Diocles sive Dejoces. *Bellarmin.* & *Salian.* Cyaxares. *Geneb.* Præfectus Medorum. *Alii.* Quæ omnia ἀσύστατα sunt, & opiniones meræ. *Horn.*

Perempto rege.] Quem cepit & jaculis confixit. *Græci.*

Præmisso Holoferne.] Qui Persa fuit. *Cedrenus.* Quod nomen ostendit, sicut Tissaphernes, Arthaphernes, Intaphernes. Quanquam & apud Assyrios, Armenios, Cappadoces reperti, qui nominarentur Holofernes. *Serar.* Fuit Archisatrapa. *Zonaras.* Rex. *Tertull.* 1. contra Marc. Filius Assueri & Estheris. *Maironis.* Quæ omnia vel falsa & inepta, vel incerta sunt.

Equitum duodecim.] Græca habent CXX. millia.

Arabia.] Vide num sit legendum, *& Mesopotamia*: quam bello vastatam narrat historia Iudith 11, 14. Quamvis in eodem capite, καὶ ἦλθεν ἕως ὁρίων Ἰάφεθ, τὰ πρὸς νότον, κατέναντι τῆς Ἀραβίας, καὶ ἐκύκλωσε πάντας τοὺς υἱοὺς Μαδιάν, &c. *Drus.* Arabia complectitur quasdam Mesopotamiæ partes, quæ hodie Iraca Arabum dicuntur. De quo supra. *Horn.*

Da-

bello vastatis, multas urbes aut vi capit, aut metu in deditionem compellit. Iamque Damascum admotus exercitus, magno Iudæos terrore perculerat. Sed impares ad resistendum, neque ad deditionem acquiescentibus animis, expertis quippe usque ante captivitatis mala, ad templum frequentes concurrunt. Ibi communi gemitu, permixtoque ululatu, divinum auxilium implorant: satis se Domino, ob peccata vel crimina, dedisse pœnarum, reliquiis saltem, servitio nuper exemptis, parceret. Interea Holofernes Moabitis in deditionem acceptis, atque adversum Iudæos in societatem belli assumptis, quum ab eorum principibus inquireret, quibusnam viribus freti Hebræi, deditioni animos non dedissent; Accitor quidam comperta edisserit: Iudæos Dei cultores, pio à patribus ritu institutos, olim in Aegypto pe-

Damascum.] Hæc Syriæ caput, Arabice *Sciam* & *Demasc*, Syris *Darmsuc*, sita in amplo campo ad radices Libani. *Sionita.* Iudith. II, 17. *Et post hac descendit in campos Damasci in diebus messis, & succendit omnia sata omnesque arbores & vineas fecit incidi: & cecidit timor illius super omnes inhabitantes terram.* Verba sunt ex editione Hieron. Græce habetur, *καὶ κατέβη εἰς πεδίον Δαμασκοῦ. Drus.*

Ad templum frequentes concurrunt] Iudith. IV, 2. Περὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ ναοῦ Κυρίου θεοῦ αὐτῶν ἐταράχθησαν. & vers. 9. *infantes prostraverunt contra faciem templi Domini.* Quæ perspicue convellunt sententiam eorum qui hæc accidisse scribunt sub Cambyse. Nam templum consummatum fuit primum anno sexto Darii Nothi, ut supra demonstratum est. *Drusius.* Et rejectum quoque. Nam factum id sub Artaxerxe Longimano.

Servitio nuper exemptis.] Captivitatem Babylonicam intelligit, è qua non ita pridem reversi erant. Paullo ante, *expertis quippe usque ante captivitatis mala.* Drus.

Moabitis.] Desideratur, *& Ammonitis*; vel si mavis, *filiisque Ammon.* Nam Achior, de quo mox, dux erat filiorum Ammon. *Drus.*

Accitor.] Iudith. V. Mirum, quonam modo, qui etiam Græcis est Ἀχιώρ, hic voce adeo detorta, Accitor nominetur. Nisi aliorum scriptorum, qui hodie non extant, fide nitatur. *Gifaim.* An mendum est librariorum? *Drusius.*

Dei cultores.] Dei, non Deorum: & Dei veri, quem Deum patrum suorum vocabant, qui sunt Abraham, Isahac, Iacob. Alio autem sensu Achior dicit, *deserentes itaque cæremonias patrum suorum, quæ in multitudine Deorum erant*: qui se ipsum explicat cum ait, *populus iste ex progenie Chaldæorum est. Hic primum in Mesopotamia habitavit, quoniam*

pependisse servitium: inde divino munere eductos, ac siccatum mare pedibus emensos: postremo, omnibus gentibus devictis, habitatas majoribus terras recepisse. Exin, vario rerum statu floruisse, aut concidisse, atque iterum malis emersisse: secundum merita, iratum aut placatum Deum, vicissitudine expertos, dum peccantes incursionibus hostium aut captivitatibus coërcentur, propitio numine semper invicti. Cæterum, si præsenti tempore absque peccato sint, nullo modo eos posse superari: sin aliter se habeant, facile vincendos. Ad hæc Holofernes, ferox multis victoriis, nihil sibi invictum ratus, ira accensus, cur ex peccato potissimum Iudæorum pendere illius victoria putaretur, propelli Accitor in castra Hebræorum jubet, ut cum his periret, quos vinci non posse affirmaverat. Ac tum Iudæi montes petiverant. Ita quibus id negotii datum, ima montium successere, ibique vinctum Accitor reliquerunt. Quod ubi Iudæi animadvertunt, exemptum vinculis, in collem perducunt. Causas rei quærentibus, gesta exponit, receptusque, parem exitum opperiebatur. Is post vi-

niam noluerunt sequi Deos patrum suorum, qui erant in terra Chaldæorum. Idem.

Pependisse servitium.] Supra *captivitatem pependerunt*: & de Ieroboamo servo Salomonis, *aliquandiu Salomoni servitutem pependerat*. Idem.

Siccatum mare.] Rubrum. Vide supra lib. 1.

Omnibus gentibus devictis.] Terræ Chanaan, quæ septem erant: unde terra septem gentium. In his præcipui erant Chananæi & Amorræi. *Drus.*

Majoribus.] Abrahamo, Isahaco & Iacobo; quos supra patres appellavit. *Idem.*

Vario rerum statu.] Sub Iudicibus.

Secundum merita.] Id est, facta eorum bona vel mala.

In castra Hebræorum.] Si castra erant, ea erant Bethuliæ in ipsa urbe. Bethuliam autem putarim esse quæ in libris Canonicis Bethel dicitur. Quod tamen dubitans, pono, non adfirmo. *Drus.* Alii in Galilæa, tribu Zabulon, ponunt, & cerni etiamnum vestigia castrorum Holofernis. *Brocard.* & *Adrich.* Quæ fabulosa. Nam liber est, *αἰνιγματώδης*. *Grot.*

Vinctum.] Ad arborem. Iudith. v 1.

In collem perducunt.] Bethuliam, quæ in colle, vel potius in monte sita. Nam collis humilior & depressior est quam mons. *Drus.*

victoriam circumcisus, Iudæus factus est. Igitur Holofernes, difficultate locorum comperta, quia adiri præcelsa non poterant, montes militibus circumdat, & summa cura Hebræos aquationibus prohibet: eoque maturius obsidionem sensere. Itaque victi penuria aquæ, ad Oziam principem concurrunt, proni omnes ad deditionem. Ille vero, opperiendum paulisper, & divinum auxilium expectandum respondens, quintodecimo die deditionis tempus constituit. Quod ubi Iudith compertum, quæ viro vidua, prædives opibus, insignis specie, sed moribus quam vultu illustrior; tum in castris erat, arctis suorum rebus, etiam certo sibi exitio, audendum aliquid & tentandum rata, caput comit, vultu expolitur, comite ancilla castra hostium ingreditur. Statimque ad Holofernem deducta, perditas res suorum me-

Iudæus factus est.] Proselytus factus est. Tales etiam Iudæos vocabant: unde verbum מתיהודים Iudaizabant, id est, sacra Iudæorum suscipiebant. Interdum qui proselytus evaserat, dicebatur proselytus justitiæ. Nam proselyti nomē in lingua Græca quemlibet advenam denotat. Sic etiam גר in lingua Mosis. *Idem.*

Montes militibus circumdat.] Quibus cincta erat Bethulia. Sic de Ierosolyma legimus, *montes circum eam.* Nam pars Iudææ montosa erat: quæ ideo montana sive montes Iudææ vocatur. In hac Bethulia erat. *Idem.*

Aquationibus prohibet.] Nam incidi curavit aquæductum eorum: tum etiam custodes posuit fontium, ne haurirent aquam ex eis. *Idem.*

Ad Oziam Principem concurrunt.] Iudith. VII. Erat Michæ filius, ex tribu Simeon.

Quintodecimo die.] Quærendum unde hoc habeat. Nam Iudith VII,23. quinto die. Etiam in Græco πέντε legitur. Forte Severus initio scripserat, *quinto demum die.* Drus.

Iudith.] Nonnulli censent nomen hoc commune esse, sicut est Abra. יהודית enim Iudæam denotat. Verius, esse nomen proprium. *A Lapide.*

Viro vidua.] Virum habuerat nomine Manassem, qui genus suum referebat ad Simeonem patriarcham. Vidua vero manserat domi suæ tres annos & quatuor menses, vel, sequendo Hieronymum, sex menses. Vide Iudith VIII. ℣. 3.

Tum in castris erat.] Bethuliæ, ubi erant castra Ebræorum. Supra dixerat, *propelli Accitor in castra Hebræorum jubet.*

Comite ancilla.] Iudith. X,2. *vocavit abram suam,* id est, ancillam, famulam. Proprie ita vocantur ancillæ honestiores. Legitur hæc vox ἄβρα sive ἅβρα (nam anceps scriptura) Gen. XXIV. in editione τῶν ἑβδομήκοντα: item Exod. II. *αἱ ἅβραι αὐτῆς*, id est, ancillæ ipsius. *Drus.*

Εabα-

memorat, se transfugio vitæ consuluisse. Deinde à duce poscit liberum, extra castra, nocturno tempore, egressum, orandi gratia. Mandatum id vigilibus, portarumque custodibus. Sed ubi per triduum, egrediendi ac redeundi consuetudinem sibi, barbaris fidem fecit, Holofernem cupido incessit, dediticiæ corpore abuti. Etenim forma excellenti, Persam facile permoverat. Ita ad Ducis tentorium, per Baguam Eunuchum, deducunt, initioque convivii, barbarus multo se vino obruit. Tum remotis ministris, priusquam vim mulieri inferret, somno captus est. Iudith, tempore arrepto, caput hostis desecat, secumque aufert. Et cum secundum consuetudinem, castris egredi crederetur, incolumis ad suos regressa est. Postero die Hebræi, caput Holofernis de superioribus ostentantes, eruptione facta, ad castra hostium pergunt. Tum vero barbari, signum pugnæ poscen-

Barbaris fidem.] Galesin. *Barbari.* Quod non capio quid sibi velit. Mutandum enim potius erat, *barbaro.* Vulgata lectio perarguta est, & facilis. *Giselin.*

Abuti.] Malim *abutendi.* Drus. Sed absque causa. *Horn.*

Persam.] Id est, Holofernem, quem Persam appellat eo modo, quo supra Nabuchodonosorum Persarum regem esse dixit. *Drus.*

Per Baguam Eunuchum.] Baguam interpres noster vulgatus Vagoa nominat. Hujus meminit vir doctus per hæc verba, *Fuit litteris proditum, reges Persarum, qui spadones in regnum asciti fuere, Bagoas nuncupari.* Drus. Bagoa non tam est nomen proprium, ut vult Serarius, quam commune, Persis significans Eunuchum Id docet Plinius XIII, 4. Ovidius II. Amor. II. (*Bagoi. Quem penes est Dominam servandi cura* Sic Alexandri M. Eunuchus fuit Bagoas. *Curt.* X. & Herodis quoque. *Ioseph.* XVII, 3. Porro errat Sulpicius, qui Iudithæ Historiam refert ad tempora Artaxerxis Ochi, eo quod ipse habuerit Eunuchum nomine Bagao. *A Lapide.*

Deducunt.] Est cur malim, *deducitur.* Drus.

Multo se vino obruit.] Tantum vini hausit quantum nunquam per totam vitam uno die hauserat. *Idem.*

Caput hostis desecat.] Pugione sive acinace ipsius Holofernis, qui ad columellam lecti pendebat. *Drusius.* Sic A. Ch. CCCCLIV. Aëtio adhuc vivente, Attila, Aëtii hortatu, noctu, mulieris manu, cultro confoditur. *Baronius.*

Caput Holofernis de superioribus ostentantes.] Sic Machabæus suspenso capite Nicanoris. II Mach. XV, 35. M. Livius & Cl. Nero Coss. cæso Asdrubale, caput inopinato in castra Annibalis projecerunt. *Livius* XXVI.

centes, tabernaculum ducis frequentes aßistunt. Vbi truncum corpus repertum, fœda formidine in fugam versi, terga hostibus præbuerunt. Iudæi fugientes persecuti, cæsisque multis millibus, castris ac præda potiti. Iudith summis laudibus celebrata, centum & quinque annos vixisse traditur. Hæc, Ocho rege, ut opinamur, gesta sunt, anno imperii ejus duodecimo. A tempore Hierosolymæ restitutæ, usque in id bellum, fuerunt anni duo & viginti. Cæterum Ochus viginti tres annos regnavit. Fuit autem ultra omnes cruentus, & plusquam barbaro animo. Hunc Bagua spado ægrotantem venenis sustulit. Post eum Arxes, filius ejus, triennio imperium tenuit. Darius annos quatuor. Adversum hunc

Tabernaculum ducis frequentes aßistunt.] Nemo audebat cubiculum pulsare, aut introeundi excitandive caussa fores aperire. Tandem accedens Bagoas, tabernaculi atrium pulsat, suspicatus eum cum Iuditha dormire. Sed cum nullum jacentis motum auribus perciperet, ingressus cubiculum, propius ad lectum accedit, subductaque cortina deprehendit eum in lecto jacentem truncum sine capite. *Drus.*

Centum & quinque annos.] Iud. XVI. ꝟs. 28. Minus recte aliqui censent, Iudith postquam facta est vidua, vixisse annos C V. Sic enim moriens fuisset CXL. annorum. *A Lapide.* Et tamen Græci ac Latini Codices hoc volunt, ut etiam Sixtus Senensis observat. *Chamier.*

Duodecimo.] Decimo tertio. Iudith. II, 1.

Anni duo & viginti.] Imo duo & quadraginta. Nam Ierosolyma restituta anno Artaxerxis XXXII. qui regnavit annos LXII. Adde duodecim Ochi, faciunt XLII. Sciendum alibi, ubi vulgo LXII. Sigonium legere XLII. Si recte, tum nihil hic mutandum. Nam X. Artaxerxis & XII. Ochi simul efficiunt XXII. *Drusius.*

Viginti & tres.] Et sex. *Euseb. Funccius, Iustinus* X.

Vltra omnes cruentus.] Plutarchus Artaxerxe. De quo supra dictum.

Venenis sustulit.] Causa & factum paulo ante expositum.

Arxes.] Arses Ochi F. Eusebio.

Triennio.] Quadriennio. *Eusebius*, & alii.

Darius.] Vltimus, Arsami F. qui Codomannus. Quidam Arsanes scribunt, per N. Cæterum *Arsami F.* obvium in Eusebio, ut *Codomannus*, vel magis Codomanus in Iustino historico. Sic nominabatur antequam regnum adeptus esset. Vide Iustinum, lib. X. Ex privata enim fortuna (fuerat enim ἀστάνδης sive ἀσκάνδης, id est, ἡμεροδρόμος, ut interpretatur Hesychius) ad regnum pervenit, Darii nomine, ne quid regiæ majestati deesset, honoratus. Siquidem in more positum erat olim, ut ad imperium accedentes reges nomina mutarent. Regnum autem consecutus fuit beneficio Bagoæ eunuchi. Quod significat Alexander apud Curtium.

hunc Alexander Macedo acie conflixit. Eo victo, Persis imperium ademptum: quod ab initio Cyri ſteterat annos ducentos & quinquaginta. Alexander victor fere omnium gentium, adiiſſe Hieroſolymæ templum di-

tium. *Ne Darius quidem Perſarum accepit imperium, ſed in ſedem Cyri beneficio Bagoæ caſtrati hominis admiſſus.* Quibus addo aliud teſtimonium Alexandri Macedonis ex Arriani lib. III. ubi Dario per epiſtolam exprobat, quod occiſo Arſe, Bagoæ opera, imperium occupaſſet, οὐ δικαίως, οὐδὲ κατὰ τὸν Περσῶν νόμον. Similiter Strabo libro XV. ejus ſpadonis opera Darium οὐκ ὄντα τοῦ γένους τῶν βασιλέων, regem factum ſcribit. Sed & Diodorus Siculus lib. XXVII. ait poſt Ochi & Arſis ejus filii cædem ἐρήμου ὄντος τοῦ βασιλέως οἴκου, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ κατὰ γένος διαδεξομένου τὴν ἀρχήν, Darium regnum Bagoæ eunuchi beneficio adeptum eſſe. *Druſ.*

Alexander Macedo.] Fuit ſpurius, ex adulterio, ut creditur, Pauſaniæ cum Olympiade, genitus. Quod ex Plutarcho & Iuſtino ſatis clare apparet; & conſtanter Perſæ ac Arabes affirmant. *Schickardus. Voßius.* Arabes eum ذو القرنين Bicornem vocant, non tam ob partum Orientis & Occidentis Imperium, quam à cornuta Alexandri effigie, nummis exhibita, ut Iovis Ammonis filius agnoſceretur. *Golius.*

Acie conflixit.] Bis cum eo conflixit. Semel ad Iſſum in Cilicia: iterum deinde in Arbellis apud Gaugamela. *Druſius.* Locus ergo ultimæ pugnæ, Gaugamela, vicus exiguus & obſcurus fuit, ſexcentis ab Arbela ſtadiis. *Arrianus. Plutarch.* Habuit tum Alexander etiam Iudæos in exercitu. Qualis Myſonianus fuit, cujus apud Euſeb. IX. κεφ. 2. memoria extat. Vide Cunæum II Reg. Hebr. XVIII.

Eo victo.] Et occiſo. Quod ſcelus Beſſus & Nabarzanes admiſerunt. *Curtius* V.

Perſis imperium ademtum.] Et ad Græcos tranſlatum. Vnde Aſia & Syria Græciæ nomen acceperunt, ut ſupra monitum.

Annos ducentos & quinquaginta.] Debent Artaxerxi Mnemoni tribui LXII. anni. Alioqui tantum eſſent anni CCXXX. Quod ex ſubjecta tabula clare perſpicies. Cyrus regnavit ann. XXXI. Cambyſes ann. IX. Magi fratres menſes. VII. Darius Hyſtaſpis ann. XXXVI. Xerxes annos XXI. Artaxerxes μακρόχειρ ann. XLI. Xerxes alter menſ. II. Sogdianus menſ. VII. Darius Ochus ann XIX. Artaxerxes Mnemon ann. LXII. Ochus ann. XXIII. Arxes ſive Arſes ann. III. Darius ultimus ann. IV. Summa ann. CCCCL. menſ. IV. Ita Sulpicius: alii aliter. Nam ſunt qui tantum CC. annos hoc imperium ſtetiſſe volunt. Sunt etiam qui CCXXX. & alii CCXXV. annos ei aſſignant. Vide Briſ. de regno Perſarum. *Druſ.*

Adiiſſe Hieroſolymæ templum.] Pontifice Iaddua, qui Ebræis Simeon Iuſtus, ſi modo iidem ſunt, & non alius hic ab illo Iaddua pontifex. In hiſtoria Ebraica Hananel nominatur. Salmanticenſis, *Simeon Iuſtus pontifex fecit duas vaccas, & ipſe fuit è viris magnæ ſynagogæ, vocaturque Iaddua* (Iddo eſt in Ebræo) *è ſemine Ioſua filii Ioſedec ſummi ſacerdotis.* Et mox, *eum honoravit Alexander Macedo adoravitque.* Druſius. Ἐλιαζοὺν Nicephori eſt Ἐλιαζοὺς in Mſ. *Iaddua* ſeu *Iaddus* is erat qui Alexandrum Magnum excepit; ut Ioſephus, cujus ſequaces ſunt Paulus Diaconus, Freculphus, plerique alii. Id vero alii Simeoni I. ſeu Iuſto tribuunt.

dicitur, ac dona intulisse: edixitque per omne imperium, quod sui juris effecerat, ut Iudæis ibidem degentibus, liberum esset in patriam reverti. Exacto duodecimo imperii anno, septimo posteaquam Darium devicerat, apud Babyloniam defunctus est. Regnum ami-

Vide Abraham Ben David in Cabala, & *Sepher Iuchasin* pag. 195. a. Alii *Chananiah* (pro Onia qui sequitur ut videtur) eum nuncupant, ut Ioseph Gorionides lib. 1. cap. v. Certe Simeonem illum etiam *Iddo* & Iaddum interdum apud Ebræos dici legimus. Vide sis Abraham Ben David in Cabala Historica, interprete Genebrardo, *Sepher Iuchasin* fol. 66. a. & *Shalsheleth* R. Gedaliæ Ben Iechia fol. 22. *Seldenus.*

Liberum esset.] Hoc Persarum reges liberum fecerant. Quid igitur? *Iudæis petentibus ut patriis legibus vivere sibi liceret, utque septimo quoque anno concederetur tributorum immunitas, concessit omnia.* Iosephus Originum libro 11. cap. 8.

Duodecimo imperii anno.] Machab. 1. ℣ 8. *regnavit Alexander annos* XII. *& mortuus est.* Eusebius in Chronicis addit menses sex. Alii scribunt anno decimo tertio vita functum esse. Rursum Eusebius, *Alexander regnum Asiæ anno regni sui septimo occupat & tenet omnia annis duodecim.* At Sulpicius, *septimo, posteaquam Darium devicerat, apud Babyloniam defunctus est.* Quomodo hoc verum esse potest, si tenuit omnia annis duodecim? *Drus.* Nulla difficultas. Alexander omnia tenuit annis duodecim, id est, & Macedoniam & Asiam.

Apud Babyloniam.] Quo concessit, Cossæis subactis, ad audiendas omnium fere gentium legationes. *Diodor.* XVII. *Arrian.* VII. Et quanquam Magi urbem hanc ei fatalem fore prædicerent, tamen ab Anaxarcho Philosopho persuasus, hæc contemsit, ac urbem ingressus est. *Iustin.* XII. *Plut. Alex.*

Defunctus est.] Cassandri fraude, & ingenito vitio, periit, veneno scilicet & crapula. Igitur Dæsii quinto apud Eumæum, septimo & xv. apud Perdiccam epulatus, sequentes dies somno dedit, ut Ælianus ex diariis Alexandri refert. Addit παρὰ Βαγώᾳ δὲ ἐδείπνησε τῇ πεμπάδι μετ' εἰκάδα, τῇ δὲ τρίτῃ ἐκάθευδε, legendum πέμπτῃ, vel epulatus est apud Bagoam τετάρτῃ φθίνοντος, τῇ τρίτῃ ἐκάθευδε, Dæsii XXVII. sequenti obdormiit simul & obiit. Arianus ex iisdem diariis ait in morbum incidisse Dæsii XIIX. Sequenti die nihilominus apud Thessalum Medium (Iustinus Medicum perperam vocat) Dæsii XX. apud Nearchum potasse, ac tandem Dæsii XXVIII. periisse. Addit: *Mortuus est Olympiade* CXIV. *Prætore Hegesia. Vixit annos duo & triginta & tertii menses octo. Regnavit annos duodecim, & hos octo menses*, hoc est, mortuus est exeunte primo Olympiad. CXIV. anno. *Capellus.* Vide Iustinum XII. Curtium, Arrianum, Plutarchum & alios. Non absurde statuas in visione Danielis cap. VII. imperium Græcorum comparari pardo, quia Alexander M. fuerit vinosus, usque adeo ut si eos minus sequi visum fuerit, qui veneno interiisse arbitrantur, satis tamen causæ sola in vinolentia fuerit, cur periret Babylone. *Vossius.* Ab ejus obitu æra Græcorum ducitur, de qua Muhammed Alferganus ex versione Golii: *Romani & Syri æram deducunt ab initio annorum Alexandri, dicti bicornis, qui quidem dies fuit feria secunda.*

Regnum amici ejus.] Alibi est, *servi ejus*, id est, aulici, & alibi, *stipatores ejus.* Significat autem principes & duces

amici ejus, qui simul cum illo maxima illa bella gesserant, partiti sunt. Inde aliquanto tempore, sine usurpatione regali, susceptas partes procuraverunt, Arridæo quodam Philippo Alexandri fratre regnante, cui perimbecillo, verbo datum imperium videbatur, res autem penes eos erat, qui sibi exercitum & provincias distribuerant. Nec vero hic rerum status diu mansit, omnesque se reges appellari maluerunt. Primus in Syria

ces exercitus Macedonici, qui ejus venerationis ac virtutis erant, ut singulos reges esse putares, ait Iustinus. lib. XIII. Fumus in oculis meis quod 1 Machab. cap. 1. ℣. 7. *Et vocavit pueros suos illustres, qui una secum enutriti fuerant à juventute, & divisit illis regnum suum, dum adhuc viveret.* Quid aut quem secutus est autor ille, alioqui non malus, cum hæc scriberet? An in mente habuit locum Danielis? *Dum ipse adhuc staret, confractum fuit regnum ejus, & divisum fuit in quatuor ventos cœli?* Nam de Alexandro loquitur, & *staret* interpretantur viveret. *Drus.*

Partiti sunt.] Appianus in Syriacis, *Amici Alexandri gentes subactas diviserunt in satrapias, Perdicca divisore, ex autoritate Philippi: nec multo post mortuis regibus regnarunt ipsi satrapæ.* Orosius lib. III. cap. 21. *Alexander per duodecim annos trementem sub se orbem ferro pressit. Principes vero ejus XIV. annis dilaniaverunt, & veluti opimam prædam à magno leone prostratam avidi discerpsere catuli, seque ipsos in rixam invicem irritatos prædæ æmulatione fregerunt.* Idem.

Sine usurpatione regali.] Nemo enim se regem appellabat, aut regis nomen usurpabat, quandiu aliquis ex stirpe Philippi Alexandrive in vivis erat. *Idem.*

Arridæo quodam Philippo.] Proprium ei nomen Arridæus sive Aridæus: id post mutatum in Philippus, amore, ut creditur, Philippi; cujus stirpem Macedones unice amabant. Iustinus, *cum equites quoque idem fecissent, pedites indignati, nullas sibi consiliorum partes relictas, Aridæum Alexandri fratrem regem appellant; satellitesque illi ex tribu sua legunt, & nomine Philippi patris vocari jubent.* Malim Arridæo. Iustinus hoc nomen scribit Ariddæo, cum duplici D. *Drus.* Vide Diodorum XVIII. Curtium X. Seneca de beneficiis IV. *Quid sibi voluit providentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? Patri ejus datum est & fratri.*

Cui perimbecillo verbo.] Nomen regium penes illum erat, autoritas penes alios. Vide Iustinum lib. XIII. Sic dico, nihil præter nomen habebat, quod Sulpicius appellat imbecille verbum, cum mentis non satis compos esse crederetur. Appianus, *Arridæus amore stirpis Philippi electus fuit, quamvis mentis, ut putabatur, non satis compos esset, cum adhuc Alexandri filii essent sub educatoribus. Nam & mater prægnans observabatur.* Drus. Male hunc locum Drusius accepit. Nam dispungenda hæc sunt; *cui perimbecillo, verbo datum imperium.* Et sic omnia clara. *Horn.*

Omnesque se reges appellari maluerunt.] 1 Machab. 1, 9. *Alexandro mortuo servi ejus, occupato suo quisque loco, omnes sibi diadema imposuerunt, necnon eorum posteri per multos annos.* Primus in Asia Antigonus, victo Ptolemæo, ab exercitu rex appellatus fuit, extinctis tum regi-

 bus

ria post Alexandrum Seleucus rex fuit, subjecta eidem Perside ac Babylone. Qua tempestate Iudæi annuum stipendium, trecenta argenti talenta regi dabant: nec

bus Aridæo Philippi atque Alexandri filiis. Mox etiam Ptolemæum regem suum appellavit exercitus, ne ob cladem videretur victori cedere. *Drusius.* Quinque initio regna fuerunt, Asiæ, Thraciæ, Macedoniæ, Syriæ, Ægypti. Postea quicquid Lysimachi fuerat Macedonico regno adjectum, partim ab aliis occupatum est. Vide Diodor. Iustin.

Primus in Syria post Alexandrum Rex fuit.] Hoc verum non videtur. Nam initio Syria paruit Ptolemæis regibus Ægypti. Respondeo Asiæ & Syriæ satrapam primum fuisse Antigonum. Eum bello vicerunt Seleucus & Ptolemæus; unde contentio inter hos duos de regno Syriæ. Qua de re videndus lib. v. Polybius, ubi inter alia Antiochus queritur de injuria quam sibi fecerat Ptolemæus in occupandis Syriæ locis. Antigonum enim & Seleucum, qui primi ea loca occupaverant, verissimos ac justissimos dominos fuisse ajebat. Ideoque ad se, non ad Ptolemæum, Syriæ regnum, quasi hæreditario jure pertinere. Quippe Ptolemæum adversus Antigonum pugnasse non sibi, sed Seleuco eorum locorum imperium quærentem. Præterea communem omnium regum concessionem in medium afferebat. Nam quo tempore, superato Antigono, dividere inter se regna Cassander & Lysimachus & Seleucus voluerunt, Seleuci esse omnem Syriam judicavere. Hæc ibi: quæ fortasse moverunt Eusebium (nam hunc Sulpicius sequitur) ut scripserit Seleucum primum in Syria regnasse ann. xxxii. *Drusius.*

Seleucus.] Cognomento Nicanor. *Eusebius:* Nicator, alii. Quæ putatur esse vera Macedonica dialectus. Appellatio à victoriis quas habuit. Alii dictum ita putant à Nicatore quodam cæso. *Drus.* A victoriis dictum Νικάτωρ, tradit Appianus Syriaco. Ammianus xxiii. *Nicatori Seleuco victoriarum crebritas hoc indiderat cognomenti.*

Perside ac Babylone.] Primum fuit satrapa Babyloniorum: postea factus est *rex Babyloniæ Mediæque*, Appianus: *Babyloniæ & superiorum locorum*, Eusebius. Idem aliter. Nam superiora loca vocantur Media ac Persia, ut 1 Machab. vi, 1. *Rex Antiochus perambulans superiores regiones, audivit esse civitatem Elymaida in Perside nobilissimam.* Drus.

Trecenta argenti talenta.] Annuum vectigal sive tributum, quod Iudæi Seleuco dabant, erant trecenta talenta non auri, sed argenti, aut eo plus. Infra: *Nam deficientibus Iudæis ab eo, qui ei ultra trecenta argenti talenta annua pensitaverant.* Drusius. Videtur significare, Iudæam post Alexandrum tributum pependisse regi Syriæ Seleuco, cui Babylon, & Persis paruerit. Quod si credidit, vehementer erravit. Nam Iudæa primum paruit Ptolemæo Lagi filio Ægypti regi, qui illam armis occupavit, teste Iosepho, & Eusebio: inde Ptolemæo Philadelpho, qui biblia convertenda per septuaginta Iudæos interpretes procuravit; de quorum interpretatione mirabili, ac divina Iustinus, Tertullianus, Epiphanius, & Augustinus de civitate Dei, lib. xviii. cap. xlii. Tum Ptolemæo Euergeti, ad extremum Ptolemæo Eupatori filio ejus, quo tempore unus post alterum regnarunt in Syria, Seleucus Nicanor, Antiochus Soter, Antiochus Theus, Seleucus Callinicus, Seleucus Callinici filius, & Antiochus frater ejus, cognomento Magnus. Hic vero demum Ptolemæo Eupatori Syriam eripuit. Quod Ptolemæus Epiphanes successor Eupatoris ferre

nec tamen per ternos magistratus, sed per sacerdotes suos regebantur, patrioque ritu vivebant, donec pleri-

ferre non potuit. Itaque misso Scopa duce, Antiocho illam extorsit. Sed Antiochus superato Scopa rursus recepit. Inde collocata Ptolemæo Epiphani in matrimonium filia Cleopatra, partem tributorum Iudææ, nomine dotis illi attribuit, ac partem sibi retinuit. Iudæa tamen in potestate regum Syriæ mansit, Iosepho teste. *Sigon.*

Regi dabant.] Non Seleuco sed Ptolemæo Lagi, qui & Σωτὴρ dictus. Is Hierosolyma Sabbatho occupavit; ut ex Agatharchide Cnidio Iosephus XI, 1. ostendit. ὁ δὲ Πτολεμαῖος πολλὺς αἰχμαλώτυς λαβὼν, ex montano Iudææ tractu, Samaria, & Garisin, κατῴκισεν ἅπαντας εἰς Αἴγυπτον ἀγαγών. Ac propter fidem, per præsidia eos distribuit τοῖς Μακεδόσιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αὐτὺς ποιήσας ἰσοπολίτας. Multi etiam sponte in Ægyptum migrarunt illecti ubertate terræ, & Ptolemæi benevolentia. Sic Iosephus.

Per sacerdotes suos.] Id est, pontifices. Iustinus lib. XXXVI. *Semper exinde hic mos apud Iudæos fuit, ut eosdem reges & sacerdotes haberent: quorum justitia religione permixta incredibile quantum coaluere.* Non tantum apud Iudæos hic mos obtinuit, sed etiam, si Servio credendum, apud alias gentes. Qua de re sic ille ad hunc Virgilii locum,

Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos.

Majorum, inquit, *hæc erat consuetudo ut rex esset etiam sacerdos vel pontifex: unde hodieque imperatores, pontifices dicimus.* Cæterum quando primum cœperit hic mos in Iudæa, incertum. Datii quidem Nothi ævo suos adhuc duces habebant: sed post, ratio regiminis immutata fuit, cum Alexandri tempore sacerdotis Iadduæ imperio subessent. Nullius certe ducis aut principis tum mentio usurpatur apud autores. Post Machabæi sacerdotes dicti sunt ethnarchæ. Primus Aristobulus diadema sumsit. Quamvis in historia Ebraica Iudas & fratres ejus reges nominentur. *Drusius.* Ex Levitica gente, post templi urbisque restaurationem, primum pontifices rebus gerundis præfuerunt, nullo principis aut regis nomine assumpto. Apud hos omnis gratia, potentia, divitiæ erant, aut ubi illi volebant, cæteri vulgus erant, sine honore, sine auctoritate. Itaque tanti muneris decus non mediocribus consiliis appetiverunt, qui Levitæ modo essent: quidam per vim, plures fraudibus, fallaciisque; at pauci vera via illuc nitebantur. *Cunæus.* Monendum est interea, ut Pontificis nomen, modo quem diximus, ei interdum tribuebatur qui nondum Pontificatum gessisset, ita etiam sæpenumero tum in sacris literis, tum apud optimos scriptores, vicissim Sacerdos & Sacerdotii vocabulum, adeoque genus Sacerdotale, pro eo quod Pontificem, Pontificatum & Pontificale denotat, usurpari. Vnde etiam Pontificia dignitas ἱερατικὴ τιμὴ *honor Sacerdotalis* & Stola Pontificia ἱερατικὴ *Sacerdotalis* Iosepho vocatur, & ἱερωσύνη *Sacerdotium* aliquoties ipse Pontificatus. Et frequens est hujusmodi usus Sacerdotis & Sacerdotii apud Sulpitium Severum, Hieronymum, alios. *Seldenus.*

Patrioque ritu vivebant.] Habentes αὐτονομίαν. Et tum insignis illa Ptolemæi in eos benignitas, ac LXX. Interpretum historia contigit. Vide Iosephum XII, 2. De qua tamen ingens controversia. Nam Iosephus Scaliger aperte tradit, fabulas Iudaicas esse, quæ de Ptolemæo Philad. & LXX. tradantur. Versionem autem, suadente Iudæorum utilitate conscriptam, qui tum Græce fere loquebantur. Numerus Interpretum, interpretandi ratio, & quæ de separatione ac consensu tanto ambitu dicuntur,

rique eorum, longa rursum pace corrupti, miscere omnia seditionibus, & turbare cœperunt, affectantes summum sacerdotium libidine, avaritia, & dominandi cupidine. Namque primum sub rege Seleuco, Antiochi magni filio, Oniam sacerdotem, virum sanctum atque integrum, Simon quidam, falsis apud regem criminibus insimulatum, exquirere nequiverat. Interjecto deinde tempore, Iason frater Oniæ, Antiochum

cuntur, ex XXIV. cap. Exodi petita sunt. *Heinsius.* Saidus vero Batricides, Patriarcha Alexandrinus in Chronico suo, neque Philadelpho, neque Lagidæ interpretationis curam assignat, sed alium Ægypti Regem عالب اوز *Oalab Aos* ejus authorem facit. De quo vide Seld. num. 1. de success. in Pontif. VII. Certe in Canone Ptolemæi, quem Calvisius & Petavius ex MSS. produxere, Ἀλέξανδρος Αἴγος, inter Philippum Aridæum & Ptolemæum Lagi occurrit, de quo nemo novit, quid statuendum sit. *Horn.*

Longa rursum pace.] Quam agitarunt sub Alex. M. & quatuor Ptolemæis, per annos amplius centum. *Sigon.*

Sub Rege Seleuco.] Seleucus iste fuit septimus rex Syriæ, cognomento Philopator sive Philopater: cui Epiphanes successit anno CCCXXXVII. regni Græcorum, quod à Seleuco Nicanore initium ducit. *Drus.*

Antiochi Magni filio.] *Antiochus rex Syriæ victo Pt. Philopatore Iudæam sibi sociat.* Eusebius ex Iosepho scripserat τὴν Ἰουδαίαν προσοικειοῦται, id est, sibi adjungit, subjicit. Quippe inter Seleucidas & Ptolemæos proprie certamen erat, utri cavam Syriam occuparent. Iudæa vero erat προσκαταβεβλημένος, accessionis instar, & ceu navis modo à borea, modo à notho huc & illuc concussa. *Capellus.*

Oniam Sacerdotem.] Oniam tertium, Simonis secundi F. ad quem Areus sive Arius rex Lacedæmoniorum legatos misit. Ita Eusebius & Iosephus. A quibus dissentit doctissimus Scaliger, qui ab Ario legatos missos ait ad Oniam Iadduæ F. sub Seleuco Nicanore, quo tempore Arius quoque ille erat in vivis, post quem nullus alius Arius in familia regia fuit. *Drusius.*

Virum sanctum & integrum.] איש חסיד ותמים, id est, ὅσιον καὶ ἄμωμον ἢ τέλειον. Ἄμωμον, id est, immaculatum, sine macula. Hujus meminit Breviarium Iasonis c. III. τῆς ἁγίας τοίνυν πόλεως καὶ τῶν νόμων ἔτι κάλλιστα συντηρουμένων διὰ τὴν Ὀνίου ἀρχιερέως εὐσέβειάν τε καὶ μισοπονηρίαν, συνέβαινε καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς τιμᾶν τὸν τόπον. Vide sequentia.

Simon quidam.] Idem liber, Σίμων δέ τις ἐκ τῆς Βενιαμὶν φυλῆς προστάτης τοῦ ἱεροῦ καθεσταμένος. Hinc discimus primum Benjamitam fuisse: deinde præpositum templi. Vide II Machab. IV, 1. *Idem.*

Exquirere nequiverat.] Giselin. *excutere.* Sigon. *extinguere.* An hoc egerit Simon, nescio: hoc scio II Machab. III. vs. 6. haberi, καὶ νικῆσαι τὸν ὀνίαν μὴ δυνάμενος. Proinde legendum putarim hoc loco, *vincere nequiverat.* Drusius.

Iason frater Oniæ.] II Macchab. IV. Qui sic vocari maluit quam Iesus: quod est

chum regem, qui Seleuco fratri successerat, adiit, augmentum stipendii pollicens., si sibi summum sacerdotium traderetur. Et quanquam insolitum, neque ante permissum cuiquam erat, perpetuo sacerdotio perfungi: solicitus tamen regis animus, atque æger avaritia, facile superatus est. Ita depulso Onia, Iasoni sa-

est nomen Ebraicum, ut illud Græcum sive Hellenisticum, unde scripserim libentius Iaso. Ἰάσων, Iaso; ut Πλάτων, Plato. Sic Zeno. Similiter scribi posset Simo, nempe ex Græco Σίμων. Nam Ebraicum Simon non abjicit N. Moris erat illo tempore ut nomina Ebraica cum Græcis permutarent. Sic ex Iesus factum Ἰάσων. Similiter frater Onias dictus est Menelaus. Nihil dico, si non Tarphon ex ea consuetudine mutavit in Τρύφων, qui Latine Trypho diceretur, Sic hodieque quidam Ianus dicunt pro Iohannes. *Drusius.* Vide Ioseph. XII. cap. 6.

Antiochum Regem.] Cognomento Ἐπιφανῆ, id est, Illustrem, qui post Ἐπιμανὴς dictus est, id est, Insanus. Hæc acciderunt post excessum Seleuci, anno regni Græcorum, id est, Syro-Macedonum, CXXXVII. *Drus.*

Augmentum stipendii pollicitus.] Talenta tria millia sexcenta sexaginta. Iosephus περὶ τῆς αὐτοκράτορος λογισμοῦ. trecenta quinquaginta, & ex reditibus aliis talenta LXXX. Epitoma Iasonis. Hic denuo stipendium dixit pro tributo aut vectigali. *Drus.*

Perpetuo sacerdotio perfungi.] Lege, *perpetuo sacerdotio non fungi*: aut cum Sigonio, *non perpetuo sacerdotio perfungi*. Nam usque ad hæc tempora pontificatus fuerat perpetuus. Sequentia quoque corrupta esse judicat Sigonius, atque ita corrigit, *tamen rex avaritia prævalente Oniam depulit, & Iasoni pontificatum concessit.* Drusius. Violatam vult contra Iosephum legem, primo in Iasonis initiis, non in ejus abdicatione. Corrigendus autem proculdubio est, ut Sigonius & Drusius monuere; nec sine negatione legenda verba illa, *perpetuo sacerdotio fungi. Non perpetuo sacerdotio, aut perpetuo sacerdotio non fungi*, ipsum quidem scripsisse dubitari nequit. Ita res ipsa nemini non manifesta postulat. Et Sulpitius sane alia habet Iosepho nimis adversa. *Seldenus.*

Ita depulso Onia.] Demortuum scribit Iosephus Oniam tertium. Alii autem eum Pontificatu ab Antiocho depulsum ajunt, ut Sulpitius Severus lib. II. Et vide Iasonis Cyrenæi breviarium capite IV. Quin & ipse Iosephus libro de Rationis imperio cap. IV. diserte de Antiocho, καταλύσας, inquit, τὸν Ὀνίαν τῆς ἀρχιερωσύνης, Ἰάσονα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ κατέστησεν ἀρχιερέα, *Oniam Pontificem exauctoravit, atque Iasonem fratrem ejus in Pontificatum evexit.* Quin paulo post iisdem artibus & duplo fere quam dederat Iason, Menelaus, qui & Onias nominatus, (nam præ Ebraicis jam Græca nomina, uti etiam & mores, malle cœperunt) licetur, & cauponante Pontificatum Antiocho, in dignitatem, fratre abdicato, evectus est. Et tunc primum, pro dominantium libidine, & petentium ambitione, Pontificatus in tempus dari atque auferri cœptus, qui antea perpetuus neque pro libitu exuendus erat. Iosephus lib. XV. cap. 3. οὐ γὰρ ἄλλος γέ τις ἀφῃρέθη τὴν τιμὴν ἅπαξ παραλαβών. ἀλλὰ πρῶτος μὲν Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς ἔλυσε τὸν νόμον ἀδελφὸν Ὀνίαν.

sacerdotium est mandatum. Is fœde admodum cives patriamque laceravit. Dein quum per Menelaum quendam, Simonis illius fratrem, promissam regi pecuniam misisset, patefacta semel ambitioni via, iisdem artibus quibus Iason prius, Menelaus quoque sacerdotium obtinuerat. Nec multo post, quum is promissum argenti modum non reddidisset, loco pellitur, Lysimachus substituitur. Inde inter Iasonem & Menelaum fœda

Ὀνίαν. *Neque solebat honor hic semel assumtus abrogari. Sed primus Antiochus Epiphanes eam legem violavit, abdicato Iesu & substituto Onia fratre ejus.* Vide sis eundem lib. XII. cap. 6. & lib. XIII. cap. 15. Eusebium numero MDCCCLXV. & II Maccab. IV. *Seldenus.*

Sacerdotium est mandatum.] Et una principatus. Nam ea ætate penes pontificem etiam principatus erat. Id colligo ex II Machab. IV, 10. ubi summum sacerdotium diserte principatus appellatur. Porro sacerdotium hic est ἱερωσύνη, & idem valet atque ἀρχιερωσύνη. Sic ἱερεὺς usurpatur pro ἀρχιερεὺς, ut Actor. V, 24. Sed & I Machab. XV, 1. Σίμωνι ἱερεῖ, mox se explicat cum ait, ἱερεῖ μεγάλῳ. *Drus.*

Cives patriamque laceravit.] Initio ritus Græcanicos introduxit & gymnasium Ierosolymæ instituit: post, cum Menelaus ei esset suffectus, urbem cædibus implevit. Vid. II Macch. V, 6. *Drus.*

Simonis illius fratrem.] II Macch. IV, 24. Si Maccabæorum historiam sequimur, Iason ille ultimus Pontifex erit ex posteris Eleazari. *Sigon.* Sic Iaso Cyrenæus. Aliter Iosephus Origin. lib. XII cap. 6. & Eusebius in Chronico. Scribunt enim hunc fuisse fratrem Iasonis alio nomine Iesus dictum. *Drus.*

Iisdem artibus.] Emit pontificatum, ut antea Iaso fecerat, trecentis argenti talentis eum supergressus. II Macch. IV, 24. *Drus.*

Obtinuerat.] Sigon. *obtinuit.* Probo vehementer. *Drus.*

Lysimachus substituitur.] Frater Menelai, II Machab. cap. IV, 29. *Drusius.* Iason Cyrenæus quarti filii Simonis, scilicet Lysimachi, successionem memorat. Ὁ μὲν, inquit, Μενέλαος ἀπέλιπε τῆς ἀρχιερωσύνης διάδοχον Λυσίμαχον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν, *Et Menelaus reliquit pontificatus successorem Lysimachum fratrem suum. Reliquit* scilicet, ut qui ab Antiocho Eupatore necatus non relinquere nequiret. Nam apud Iosephum & Eusebium, Menelaus Pontifex ita sublatus est. At illi, uti & Nicephorus, non Lysimachum, sed Alcimum proximum faciunt successorem, de quo inferius. Certe & Iosephus verbis expressis Oniam seu Menelaum νεώτατον ἀδελφὸν, *natu minimum fratrem* Iasonis fuisse ait. Neque alibi tribuit plures Simoni secundo filios. Vulgata autem de Lysimacho, *Menelaus amotus est à Sacerdotio, succedente Lysimacho fratre suo.* Si abdicationem ante obitum intelligendam velis, refragatur Iosephus, qui secundum abdicationis perpetuæ hujus ex sui natura dignitatis exemplum, in Hyrcano Aristobuli fratre ponit. Sed & Sulpicius heic: *Nec multo post, quam Menelaus promissum argenti modum non reddidisset, loco pellitur, Lysimachus substituitur.* Selden.

Inter Iasonem & Menelaum.] II Macc. V.

Patria

da fuere certamina, donec Iason profugus patria excesſit. His initiis corruptis moribus, eo uſque proceſſum, ut plerique popularium ab Antiocho poſcerent, permitti ſibi more gentilium vivere. Quod quum rex petentibus annuiſſet, certatim peſſimus quiſque delubra extruere, idolis ſupplicare, legem profanare occœperat. Interea Antiochus, rediens ab Alexandria (namque tum bellum regi Ægyptio intulerat, quod juſſu Senatus & Populi Romani depoſuit, Paulo & Craſſo conſulibus) Hieroſolymam adiit, cum diſcordantem ſuperſti-

Patria excesſit.] Fugit ad Ammanitas ſive Ammonitas, II Macch. IV, 26. *profugus in Ammanitidem expulſus eſt regionem.* Vbi notabis Ammaniridem dici, quæ vulgo Ammonitis. Sic Ammanitæ qui & Ammonitæ. Crebrum hoc in editione τῶν ἑβδομήκοντα. *Druſ.*

Plerique popularium.] In queis Tobiæ filii, qui à Menelai partibus ſtabant. Ioſephus Antiquitat. lib. XII. c. 6.

More gentilium.] Ritu Græcanico. Ioſephus: *Major populi pars factionem Iaſonis ſequebatur, quorum vim non ſuſtinentes Menelaus & Tobiæ filii ſeceſſerunt ad Antiochum, dicentes ſe velle relictis patriis inſtitutis ac legibus, religionem regis & Græcanicos ritus aſſumere.* Vide ſequentia lib. XII. cap. 6. *Druſ.*

Legem profanare.] Καὶ τὴν τῶν αἰδοίων περιτομὴν ἐπεκάλυψαν, ὡς ἂν εἶεν καὶ τὰ περὶ τὴν ἀπόδυσιν Ἕλληνες. *Ioſeph.*

Antiochus rediens ab Alexandria.] Ioſeph. XII. 6, 7. II Macc. V. Nam capta Memphi ipſam Alexandriam, regni tum Ægyptii metropolin, obſidere conabatur. Quanta illa urbs fuerit, vide apud Strabonem & alios Geographos; ut & Tyrium XIX. Belli Sacri XXVI.

Regi Aegyptio.] Ptolemæo Philometori, II Macc. V.

Iuſſu Senatus & Populi Romani.] Ἀπεχωρήθη οὐ τῆς Ἀλεξανδρείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης Αἰγύπτου τῶν Ῥωμαίων αὐτῷ παραγγειλάντων ἀπέχεσθαι τῆς χώρας. *Ioſeph.* Cum Ptolemæi fratres à Senatu auxilia petiiſſent, miſſus eſt legatus Popilius ad Antiochum, qui abſtinere illum Ægypto, aut ſi jam ingreſſus eſſet, excedere juberet. Quum in Ægypto eum inveniſſet, oſculumque ei rex obtuliſſet (nam coluerat inter cæteros Popilium Antiochus, cum Romæ obſes eſſet) tunc Popilius faceſſere interim privatam amicitiam jubet, cum mandata patriæ intercedant: prolatoque ſenatus decreto & tradito, eum cunctari eum videret, conſultationemque ad amicos referre, ibi Popilius virga, quam in manu gerebat, amplo circulo incluſum ut & amicos caperet, conſulere jubet, nec prius inde exire quam reſponſum ſenatui daret, aut pacem aut bellum cum Romanis habiturum. Adeoque hæc auſteritas animum regis fregit, ut pariturum ſe ſenatui reſponderit. Hæc Iuſtinus lib. XXXIX. Videatur etiam *Livius* XLV. *Valerius Maximus* lib. VI. cap. 4. *Appianus* Syriac. & alii.

Paulo & Craſſo.] L. Æmilio Paulo. & C. Licinio Craſſo. *Druſius.* Anno V. C. IƆLXXXV. *Sigon.*

Hieroſolymam adiit.] Ioſephus XII. 7. I Ma-

stitionibus susceptis populum reperisset, legem Dei destruens, & his favens, qui impia sequebantur, omnia templi ornamenta detraxit, ac multa cæde vastavit. Id gestum, ab excessu Alexandri, anno centesimo uno & quinquagesimo, Paulo (ut diximus) Crassoque consulibus, post quinquennium fere quam Antiochus regnare cœperat. Sed ut temporum ordo consertus sit, ac liqueat evidentius, quis hic fuerit Antiochus, regum qui post Alexandrum in Syria fuerunt, & nomina & tempora enumerabimus. Defuncto, ut supra retulimus, rege Alexandro, ab amicis ejus regnum omne divisum, ac regio nomine aliquandiu administratum est. Seleucus, post novem annos, in Syria rex est appella-

7. I Macc. I. II Macc. V. Factum id anno CXLIII. Seleucidarum.

Discordantem.] Duas populi factiones Antiochus reperit, unam in vetere disciplina, & religione manentem; alteram superstitionibus gentilium depravatam: atque ita favens ei, quam ipse colebat, & Dei legem evertens templum expilavit. *Sigon.*

Omnia templi ornamenta detraxit.] Templum spoliavit, ablatis inde vasis sacri ministerii, & inter cætera candelabris aureis, altari aureo, mensaque propositionis, quam vocant, ac ne aulæis quidem relictis, quæ è cocco & bysso constabant. *Iosephus.* Nec thesauris etiam pepercit: nam abstulit è templo mille octingenta talenta. Breviarium Iasonis. *Drus.*

Multa cæde vastavit.] Historia poscit ut legamus, *multa cæde eam vastavit.* Tanta enim virorum mulierumque occisio, tanta virginum ac puerorum facta cædes est, ut tribus non amplius diebus, octoginta hominum millia perierint. Iaso Cyrenæus: *Direptaque tota urbe, habitatores partim necavit, partim captivos cum liberis & uxoribus abduxit, usque ad decem millium numerum:* Iosephus lib. XII. cap. 7. *Drus.* Hanc miseriam & vastationem prædixit Daniel. VIII.

Ab excessu Alexandri anno centesimo, uno & quinquagesimo.] An hoc egerit Simon, nescio, hoc scio, II Macc. III. 5. haberi, καὶ νικῆσαι τὸν Ὀνίαν μὴ δυνάμενος. Proinde legendum putarim hoc loco, *vincere nequiverat.* Drus.

Post quinquennium fere.] Superfluit dictio *fere*, ut sæpe alias. Nam Antiochus regnare cœpit anno Græcorum CXXXVII, à quo quintus est annus CXLII. Consule priorem Machabæorum. *Drus.*

Defuncto Rege Alexandro.] Autor prioris Machabæorum scribit vivo adhuc Alexandro id factum esse. Qua de re diximus antea. Nam videtur Danielem secutus. Cæteri tamen cum Sulpicio consentiunt, etiam Iosephus. *Drus.*

Seleucus post novem annos.] Eusebius XII. annos habet. Seleuci regis exordium novam æram in Oriente peperit, qua Iudæi plurimum usi sunt, postquam sub Græcorum dominatu esse cœperunt,

latus, regnavitque annos duos & triginta. Post eum Antiochus filius ejus, annos unum de viginti. Inde Antiochus, Antiochi filius, qui & Theus cognominatus est, annos quindecim. Post hunc Seleucus filius, cognomine Callinicus, annos unum & viginti. Item Seleucus filius Callinici, annos tres. Hoc defuncto, Antiochus frater Callinici, Asiam & Syriam tenuit, annos septem & triginta. Hic est Antiochus, adversus quem Scipio, Africani frater, bellavit: quo bello victus, & imperii parte multatus est. Hic duos filios habuit, Seleu-

runt. Hanc æram *Terik dhilkarnain* Arabes vocant, id est, epocham τȣ̃ δικέρωτος, *cornigeri*. Is est Alexander M. qui se Ammonis, sive Iovis cornigeri filium existimari volebat. Ita passim Albatenius eam appellat. Iudæi מנין שטרות *æram contractuum*, quod illam ad obsignandos contractus adhiberent: etsi de appellationis origine minus constat. Illud extra dubitationem est, hujus initium epochæ ab illo anno procedere, qui ante Christianam æram putatur 312. & est Per.Iul. 4402. quo 117. Olympias iniit. *Petavius*. De Regibus Syriæ, vide Appianum in Syriacis, Iustinum, Livium, & alios.

Antiochus.] Σωτὴρ, qui novercam adamavit, & postea Gallos in Asiam irrumpentes repulit. *Drus.*

Qui & Theus cognominatus est.] Id est, Deus. Hunc pater ex noverca genuit, quem post uxor ejus veneno sustulit. Theum autem primi cognominavere Milesii, quia Timarchum eorum Tyrannum occiderat. *Appianus.*

Callinicus.] Gallinicus est apud Eusebium & Funccium. Hunc pater Antiochus è Laodice genuit. *Drusius.* Hoc cognomentum & Herculi tribuit cum Luciano Plutarchus, & Martyribus Zonaras. *Bernecc.*

Seleucus filius Callinici.] Qui Κεραυνὸς dictus, & πώγων. Imperio præfuit annos tres, nec à valetudine firmus, nec ab opibus. Quocirca exercitum continere in officio non potuit. Appianus autor eum sublatum fuisse veneno, purpuratorum perfidia, post exactum annum regni alterum. *Drus.*

Antiochus frater Callinici.] Qui primo ἱέραξ dictus, ob rapacem naturam. Vide Strabonem XVI. Iustinum XXVII. Postea ob victorias & imperii amplitudinem, *Magni* cognomentum accepit.

Asiam & Syriam tenuit.] Asiam, victo Achæo, Mediam quoque, Persiam, Hyrcaniam, Bactrianam, & omnes excepta Parthia superioris Asiæ provincias, recepit. *Polyb.* VII, VIII, X, XI. *Iustin.* XLI. *Appian.* in Syriac. Iudæam quoque Ægyptio Regi eripuit. *Ioseph.* XII, 3.

Scipio Africani frater.] L. Scipio Consul, P. Scipionem Africanum fratrem legatum habens. *Iustinus* XXXI. *Livius* XXXIV. *Appian.* Syriac.

Imperii parte multatus est.] Pacis leges Antiocho ita datæ fuerunt, ut Europa omni abstineret, Asiaque omni, quæ cis Taurum montem est, decederet: pro impensis autem in bellum factis XVCIↃ. talentorũ Euboicorum daret, mille talenta per XII. annos penderet.

leucum & Antiochum, quem obsidem Romanis dederat. Ita Antiocho Magno mortuo, Seleucus ejus filius, natu minor, regnum adeptus est: sub quo Oniam sacerdotem à Simone insimulatum, diximus. Tum Antiochus à Romanis dimissus, datusque in locum ejus obses Demetrius Seleuci regis, qui eo tempore regnabat, filius. Seleuco mortuo, anno imperii duodecimo, regnum frater Antiochus, qui Romæ obses fuerat, occupavit.

deret. In Chronico Eusebii, *Post prælium quo in Thermophylis est victus Antiochus, hoc inter Romanos & eum convenit, ut mille talenta per annos singulos vectigalis nomine eis solveret.* Drus. Vnde Tacito Hist. II. Antiochus dicitur inservientium Regum ditissimus. Vide Grotium III. De Iure Pacis & Belli XV.

Seleucus ejus filius.] Philopator. De quo Dan. XI, 20. Ioseph XII, 4. Hic Danieli dicitur prævaricator & turpi mangonio regum infamans, ac tributis lacerans. Hunc Iosephus Soterem vocat. Sed Seleucus hic non magis Soter fuit, quam Philopator. Siquidem hæc elogia ab adulatoribus tam putida assentatione imponebantur, ut in contrariam partem pleraque sint accipienda. *Capellus.*

Oniam Sacerdotem.] Qui III. hujus nominis. Ab ejus filio Onia conditum templum in agro Heliopolitanæ præfecturæ prope Memphim. Quod aliud est ab illo quod Onias Simonis Iusti filius exstruxit. Quæ duo templa multi imperite confundunt. Nam hoc in Alexandriæ præfectura. Tempus, locus, persona utriusque invicem discrepat. Et Iudæis extra patriam degentibus, non solum in Ægypto, sed alibi etiam fuisse templa complura (quæ tamen ex jure Ebraico semper damnanda) manifesto liquet ex Oniæ Oniæ tertii filii libello supplice Philometori, apud Iosephum, de templo Leontopolitano, porrecto. Et vix dubitare queo, Strabonem de Ebræorum aliquo, in Ægypto, templo locutum esse, ubi verba faciens de Ægyptiaca Templorum extruendorum ratione, ἐστὶ δέ τις, inquit, *καὶ πολύστυλος οἶκος, καθάπερ ἐν Μέμφει βαρβαρικὴν ἔχων τὴν κατασκευήν. Πλὴν γὰρ τοῦ μεγάλους εἶναι καὶ πολλοὺς, καὶ πολυστίχους τοὺς στύλους, οὐδὲν ἔχει χαρίεν, οὐδὲ γραφικὸν, ἀλλὰ ματαιοπονίαν ἐμφαίνει μᾶλλον. Seldenus.* Vide eundem I. de Success. in Pontificatum VIII.

A Simone insimulatum.] De quo paulo ante egit.

Antiochus à Romanis dimissus.] Si obses dabatur à rege ad fidem fœderis confirmandam, ergo à Seleuco rege obses erat repetendus. Quare Romani dimisso Antiocho, qui post Epiphanes dictus est, Demetrium regis Seleuci filium obsidem receperunt. *Sigonius.*

Antiochus.] Hic est Ἐπιφανὴς, de quo supra, Danieli cap. XI, ℣s. 21. οὐτιδανὸς, נבזה. Spurcitiem vel hinc agnoscas, quod Timarcho Babyloniam, Heraclidæ ærarium commisit. Erant hi fratres, & ambo Antiochi exoleti, παιδικὰ, inquit Appianus Syriacis. *Capellus.* Hic videtur esse Gog Prophetarum. Quod tum ex historia ostendi potest, & ex nomine appaiet. Nam ex ΑΝΤΙΟΧΟΣ, si initium & finem tollas, fit ΙΟΧ, quod Prophetæ alludentes

pavit. Is post quinquennium, quam regnare cœperat, ut supra docuimus, Hierosolymam depopulatus est. Etenim grave Romanis stipendium pensitans, ipse, immensis sumptibus, pene necessario cogebatur pecunias rapto quærere, neque ullam prædandi occasionem omittere. Post biennium deinde, pari rursum clade affectis Iudæis, ne forte frequentibus malis compulsi, bellum sumerent, præsidium arci imposuit. Inde sacram legem evertere aggressus, mittit edictum: ut omnes, relictis majorum suorum traditionibus, gentilium ritu viverent. Nec defuere, qui profano imperio, volentes parerent. Tum vero fœdum spectaculum, per universam urbem, palam, in plateis, diis litabatur: sacra etiam le-

dentes ad Magog, quæ Syria, Gog efferunt. *Horn.*

Post quinquennium.] Cum ex Ægypto, quam subito invaserat, Senatus mandato recessisset. Id gestum est anno regni Græcorum CXLIII. ut habetur 1 Machab. 1, 21. unde videtur potius legendum *post sexennium.* Ita Funccius. *Drus.*

Stipendium pensitans.] Gravi tributo pacis à Romanis victus oneratusque. *Iustinus.*

Post biennium deinde.] Anno CXLV. regni Græcorum, 1 Machab. 1, 57. & 11 Mach. v, 11.

Præsidium arci imposuit.] Quam extruxerat in superiore urbe, quæ à Davide nominata. Vocatur enim *civitas David*, 1 Macch. 1, 35. *Demolitus mœnia in inferiore urbe arcem condidit: erat enim editiore loco sita, ipsi templo imminens. Quapropter bene prius firmatæ mœnibus ac turribus, Macedonicum præsidium imposuit. Admixti tamen erant ex impiis Iudæis scelestissimi, à quibus plurimum vexata fuit civitas.* Iosephus Antiq. lib. XII. cap. 7. Arx hæc ἄκρα dicitur, id est, חקרה, & ἀκρόπολις. *Drus.*

Sacram legem evertere conatus.] 1 Macchab. 1. *Et scripsit Rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus, & relinqueret unusquisque legem suam, & consenserunt omnes secundum verbum Regis Antiochi, & multi ex Israël consenserunt servituti ejus, & sacrificaverunt idolis, & coinquinaverunt sabbatum, & misit rex libros per manus nunciorum in Hierusalem, ut sequerentur leges gentium terræ, & prohiberent sacrificia & celebrari sabbatum.* Sigon.

Diis litabatur.] *Quinto, & quadragesimo, & centesimo anno* (id est, regni Græcorum) *ædificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, & per universas civitates Iudæ in circuitu ædificaverunt aras & januas domorum, & in plateis incidebant thura, & sacrificabant, & libros legis Dei combusserunt, igni scindentes eos, & quicunque observabat legem Domini secundum edictum regis trucidabant eum. Idolum autem fuit Iovis Olympii.* Sigon.

Sacra etiam legis & Prophetarum volumina.] Legis vocabulo intelligit quinque libros Mosis, & prophetarum etiam Hagiographos, qui latiore significatione prophe-

legis & prophetarum volumina igni cremata. Ea tempestate Mathathias, Iohannis filius, sacerdos erat. Hic quum

prophetæ fuerunt. Autor More (is est Moses Ægyptius) de his, *omnes scripti erant* ϑεοπνεύςως, *& omnes vocantur prophetæ.* Ita sumes in illo, *habetis legem & prophetas.* Drus.

Mathathias.] Ioseph. xii, 8. 1 Macc. 11. Græce est Ματταθίας, prætulerim Ματθαθίας, id est, Matthathias, vel certe Mathathias. Nam in Historia Ebraica מתתיה. Legitur & מתיה, unde Ματθίας, id est, Matthias. Quod in codice Aldino & apud Iosephum. Addam pro corollario. In Iohasin fol. 14. pag. 2. *Anno mundi 3621. rebellavit Mathathias filius Iohannis sacerdotis magni: & ipse est qui cognominatur Hasamonæus.* Alibi est in eodem libro: *Mathathias qui vocatur Hasmonæus:* &, *qui est principium Hasmonæorum.* Drus.

Iohannis filius.] Mathathias patrem habuit Iohannem, avum Simonem. Neuter horum pontifex fuit. Quocirca non est credibile, Mathathiam pontificem fuisse. Quod tamen Ebræi temere nimis adfirmant. Nam ea tempestate summum sacerdotium venale erat, quod pessimi quique consequebantur. Cognomen ei erat Hasamonæus: unde *Hasamonæus & filii ejus:* &, *fœdus quod inter Romanos & Iudam filium Hasamonæi*, id est, Mathathiæ. Hinc origo nominis Hasamonæorum, quo posteri ejus omnes appellantur, quos nos Machabæos vocamus. Diserte R. David ad vocem Hasmannim, quæ habetur Psal. LXVIII, 32. *Mathathias filius Iohannis vocatur Hasamonæus, & similiter filii ejus omnes vocantur Hasamonæi.* Minus bene Iosephus, *Mathathias filius Iohannis, qui fuit Simonis ex Hassamonæo geniti.* Nec melius autor Chronici Eusebius, *Matthathias quidam ex Sacerdotibus, filius Hasamonæi.* Drus.

Sacerdos erat.] Ex Hasamonæis Iudas fere primus Pontifex haberi solet. Sed Sulpitius etiam patrem ejus Matathiam Pontificem fuisse ait. *Ea tempestate* (Antiochi Epiphanis) *Matathias, Iohannis filius* (sic ille) *Sacerdos erat.* Eo nomine Pontificem sæpius innuit. Et in Eusebii fragmentis, ubi notatur sexennium à nonnullis tribui Iudæ Pontificatui (qui plerunque triennio terminatur, ut Iosepho) adjicitur, αὐτὸς ἱερεὺς Ματθαθίου ἔτη γ' τῆς ἀρχιερωσύνης, καὶ Ἰούδα ἔτη ϛ', *quosdam tradere etiam Mathathiam triennio Pontificatum gessisse, & Iudam sexennio.* De Matathia vide item Georgium Syncellum in Ios. Scaligeri Eusebianis, numero MDCCCLXVIII. Etiam & Ebræis non solum Matathias Pontifex dicitur, verum etiam pater ejus Ioannes, ut videre est in Gemara Babylonia ad tit. *Megilla*, cap. 1. & in *Sepher Iuchasin* fol. 16, b. 25, b. 60, b. præter Gorionidem, alios. Vnde sane conjiciendum est, postquam avitum succedendi jus violari cœptum est, atque ambitione & libidine dignitas pro dominantium arbitratu & acquiri & auferri solebat, tam populum Hierosolymitanum, utpote patrii juris & sacrorum sibi rituum tenacissimum, quam principes, quorum in potestatem sunt redacti Iudæi, Pontificem sibi singularem quandoque selegisse. Ita scilicet Matathias & Ioannes pater ejus forsan, in turbido illo rerum statu, Pontifices fuere populo; dum Alcimus, Lysimachus, alii, pretio aut favore tantum, jure neutiquam adstipulante, dignitatem, velut Antipapæ, invadentes, simili ejusdem titulo superbiebant. Negant autem & I. Scaliger & Dionysius Petavius, Matathiam fuisse Pontificem. Hic lib. x. de Doctrina cap. III. ille lib. v. de Emendatione Temporum, capite de initio Simonis Ethnarchæ, fol. 410. Vide 1 Macch. 11, 27. Vbi principatum eum obtinuisse in populo manifestum

quum à regiis cogeretur edicto parere, egregia constantia profana contemnens, Hebræum publice profanantem, in ore omnium jugulavit. Tum demum, reperto duce, facta secessio est. Mathathias oppido egressus, multis ad eum confluentibus, speciem justi exercitus effecerat: queis omnibus destinatum erat, adversus profanum imperium se armis tueri, in bello potius occumbere, quam impias ceremonias exercere. Interea Antiochus, per Græcas quoque urbes, quæ in illius imperio erant, repertos Iudæos sacrificare cogebat, inauditisque cruciatibus reluctantes afficiebat. Qua tempestate illustris

nifestum est. De Pontificatu ibi non satis liquet. *Selden.* Atque ab hoc tempore orta est opinio, eosdem Iudæis Reges ac Pontifices fuisse. Vide Seldenum 1. De Successione in Pontificatum XIII.

A regiis cogeretur.] Quorum dux erat Philippus quidam. Historia Ebraica, Chronicon templi secundi. *Appelles*, quem una cum Iudæo profanante Matathias occidit. *Ioseph*

Profanantem.] Profana sacra facientem. Historia Ebraica refert eum porcum immolasse. Quod si verum, dupliciter peccabat. Primum quod diis gentium sacrificabat; deinde quod suem immolabat, animal luto amicum immundumque. *Drus.*

Oppido egressus.] Oppidum vocat quod Iosephus κώμην, id est, vicum appellat, historia Machabæorum πόλιν, & Ebraica montem. Quomodo & interpres noster, 1 Machab. II, 1. *consedit in monte Modin.* Hoc nomen alii Modein scribunt, id est, μωδεῒν, alii Modeim, μωδεΐμ. In Chronico templi secundi & in historia Ebraica reperio מודיעית, id est, μωδεΐθ. In comment. super Aboth, cap. 3. *R. Eliezer Hammodæi, id est, ex monte Hammodei, qui est prope Ierosolymam, quemadmodum dixerunt doctores nostri, felicis memoriæ.* Eusebius de locis, *Modim, vicus juxta Diospolim, unde fuerunt Machabæi, quorum hodieque ibidem sepulchra monstrantur.* Modim, id est, μωδεΐμ, quomodo scriptum hoc nomen in Iosepho XII, 8. Quanquam in Rufino Modin, id est, μωδεῒν. Sed rectum puto μωδεῒν, ut Nun addita sit à librariis, sicut in σινᾶιν, λευῒν, & similibus. Cæterum egressus est opido in montes vicinos, ad quem confluebant quicunque pietatis ac recti studio ducebantur tanto numero, ut justi exercitus speciem efficerent. *Drus.*

Per Græcas urbes.] Finitimas. Id faciebat suggerentibus Ptolemæis. Vide II Machabæorum cap. VI, ℣. 8. & sequentibus.

Inauditisque cruciatibus.]. Ac tandem etiam occidebat. Sint pro exemplo duæ mulieres, quæ infantes suos circumciderant, quas suspensis de mammis infantibus, publice per urbem circumductas, inaudito exemplo, de muro præcipitarunt. Historia refertur II Machab. cap. VI, ℣. 10.

lustris illa passio septem fratrum, matrisque fuit: qui omnes, cum legem Dei, & instituta majorum, violare suppliciis cogerentur, mori maluerunt. Ad extremum, pœnas mortesque eorum comitata mater est. Interea Mathathias moritur: vicarium exercitui, quem paraverat ducem, Iudam filium substituit. Hujus ductu, adversus regios, frequentibus præliis, prospere pu-

Septem fratrum.] Horum historiam Iosephus peculiari libello complexus est, cui titulus, περὶ τοῦ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, *quod animus sit qui in nobis imperium habet.* Vocatur etiam τὸ μακκαβαϊκὸν, teste Eusebio Eccles. hist. lib. III. cap. 10. Nam hi fratres peculiariter Machabæi nuncupantur, ut & omnes alii, qui ea tempestate propter ritus patrios, sævitiam Antiochi & ducum ejus experti sunt. *Drus.*

Matrisque.] Hannam vocat compositor historiæ Ebraicæ, quæ post filios ultima interiit: quam historiam invenies & II Macch. VII, I. usque ad finem capitis.

Iudam filium.] Qui Machabæus cognominabatur. Quod epitheton Christiani commune fecerunt cum Iuda reliquis Hassamonæis: sed quam recte, viderint. Nam Ebræi soli Iudæ id tribuunt. *Drus.* Ben Gorion, Historiarum Iudaicarum libro III, cap. 9. asserit, Iudam Mathathiæ filium cognomen Macchabæi invenisse, על גבורתו, id est, *propter fortitudinem suam.* Quod quidem Munstero nimis durum videtur atque difficile, & tantum non indissolubilis nodus: ut ex Annotationibus ipsius in eundem locum liquet. *Vnde* (inquit) *vox ipsa* (Macchabæus) *derivetur non constat. Neque enim in Hebraismo, neque in Chaldaismo* כבב, *aut* מכבב, *aut* מכבא, *invenitur significare fortitudinem.* Atqui illud solum viro, alioqui peritissimo, imposuit, quod putarit vocabulum (Macchabæus) ab uno eodemque simplici Themate deducendum. Quum tamen Hebraica nominis istius prolatio (sicuti legitur in contextu Hebræo Historiæ ab eodem Munstero editæ) originis compositæ id esse declaret. Nam מכבי, quis non videt facillime resolvi posse, in duas hasce dictiones, quarum prior est מכה, id est, *plaga*, altera בי, id est, *per me.* Quasi dicat, *Plaga à me infligetur à Deo,* Iudæis nempe apostatis, & Gentilibus fidelium persequutoribus. Hanc vero fatidicam nominis interpretationem, multiplex eventus, quem Historia passim commemorat, re comprobavit. Atque huc haud dubie respexisse putandus est Ben Gorion, ubi Iudam ex fortitudine nomen adeptum esse ait. *Fullerus.* Alii, Iudam in vexillis usum literis מכבי, quæ per Rasche Theboth significarint מי כמוך באלים יהוה, quis tibi similis inter Deos Iehova. Exod. XV, II. *Iunius.* Sed vide Fullerum II. Miscell. XIII. ubi est de Origine nominis Hasmonæorum. Vtrum vero classis Ioaribi, è qua Hasmonæi, fuerit ex Eleazaridis an Ithamaridis, non satis liquet. Argumento tamen est Hasmonæos ex Eleazaridarum stirpe fuisse, tum quod adeo pronus eis Pontificatum deferebat populus, tum quod in oratione à Matathia ad filios habita legitur, *Phinees pater noster, zelando zelum, accepit fœdus Sacerdotii æterni.* Nam Eleazaridum domus, etiam Phineesi dici solebat. Vide librum Hasmonæorum cap. II, 54. Quin & primæ Sacerdotum classi, quæ Ioaribi erat, singularem dignitatem agnitam esse, comperimus apud

pugnatum. Nam primum Apollonium, ducem hostium, qui magnis copiis in conflictum descenderat, cum omni exercitu delevit. Quod cum Seron quidam, qui tum Syriæ præerat, comperisset, multiplicatis legionibus Iudam aggressus, ferox, quia numero præstabat, ubi in certamen descensum, fusus ac fugatus, octingentis ferme amissis, in Syriam regressus est. Id ubi compertum est Antiocho, ira & dolore succensus (quippe angebatur, duces suos, cum magnis exercitibus, devictos) auxilium per omne regnum contrahit, donativum militibus, exhaustis penitus thesauris, largitur. Etenim tum præcipue graviter pecuniæ inopia affectus erat. Nam deficientibus ab eo Iudæis, qui ei ultra trecenta argenti talenta annua pensitaverant, præterea Græcis urbibus, multisque regionibus, persecutionis malo turbatis, ne gentilibus quidem pepercerat: quos deserere inve-

apud Iosephum, qui sub initium vitæ suæ genus suum jactans, ἐμοὶ δ', inquit, οὐ μόνον ἐξ ἱερέων ἐστὶ τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἐφημερίδος τῶν κδ'. πολλὴ δὲ κἀν τούτῳ διαφορά. *Seldenus.*

Apollonium.] Κοίλης Συρίας καὶ Φοινίκης στρατηγόν. Iaso Cyrenæus: *præfectum Samariæ.* Iosephus: τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης στρατηγόν. Idem in Maccabaico. Huic Iudas ensem ademit, quo semper in bello usus est. *Drus.*

Syriæ præerat.] Ὁ ἄρχων τῆς δυνάμεως Συρίας, dux exercitus Syriæ, I Machab. III, 13. *Cœle-Syriæ præfectus. Iosephus* XII, 10. Dux exercitus Macedonici. *Compositor* historiæ Ebraicæ. Hæc fuit secunda expeditio Iudæ. *Drusius.* Et ab hoc missus Heliodorus, ut templum spoliaret. II Macc. III, 1. Vide Capellum ad A. M. 3816

Legionibus.] Hoc vocabulum mutuo sumpsit à militia Romana. Siquidem nullæ erant legiones in exercitu Syro-Macedonum. Quid igitur? Phalanges erant, quas appellat legiones. Sic interpres noster, quem vulgatum dicimus, legionem posuit pro phalange, I Mach. IX, ℣. 12. Nam in Græco ἡ φάλαγξ. *Drus.*

Octingentis fere amissis.] Εἰς ἄνδρας ὀκτακοσίους, I Machab. III, 24. cæteri fugerunt in terram Philistæorum. *Drus.*

Exhaustis penitus thesauris.] Condita deficiente pecunia, I Machab. III, 39. Vide quoque I Machab. I, 43. & Iosephum Ant. hist. libro XII, cap. II.

Trecenta argenti talenta.] Supra, *Qua tempestate Iudæi, annuum stipendium, trecenta argenti talenta, regi dabant.*

Ne gentilibus quidem.] Hæc ipsa adeo

veteratas superstitiones, & ad unum ritum deducere tentaverat: illis quidem, ubi nihil sancti erat, facile relinquentibus: sed tamen omnibus metu ac clade affectis, vectigalia cessaverant. Quibus rebus aestuans (etenim, ipse olim omnibus regibus opulentior, suomet scelere inopiam persenserat) copias cum Lysia partitur, eique Syriam & bellum adversus Iudaeos committit, ipse in Persas ad cogenda vectigalia profectus. Igitur Lysias duces belli delegit, Ptolemaeum, Gorgiam, *Do-*

obscura erant, ut non intelligerentur. nunc reposita parenthesi, quae sensum omnem verborum non expressa turbabat, plane elucescunt. Gravi tum, *inquit*, rex pecuniae inopia laborabat. Nam vectigalia cessaverant Iudaeis ab eo deficientibus, qui ei ultra trecenta argenti talenta pensitaverant, & Graecis persecutionis malo turbatis. Iudaeis quidem facile eum relinquentibus, apud quem nihil sancti erat; gentilibus vero omnibus metu, ac clade affectis. nam Antiochus rex ne gentilibus quidem pepercerat, cum cogeret eos, veteribus relictis superstitionibus, ad unum ritum adducere. Expressit autem, aut potius adumbravit illa, quae etiam propter orationis angustias apud Maccabaeorum historiam sunt obscura. *Et tributa regionis modica propter dissensionem, & plagam, quam fecit in terra, ut tolleret, & timuit, ne non haberet ut semel, & bis in sumptus, & donaria, quae dederat ante larga manu.* Sigonius. Haec includenda parenthesi usque ad, *illis quidem*, ut recte monuit Sigonius. Quare autem Christiani veteres maluerint dicere gentiles quam gentes, & ethnicos quam ἔθνη, viderint quorum ea interest scire. Ego scio gentes dici antiquissimis Ebraeis, quos posterior aetas Ἕλληνας, id est, Graecos appellavit: Christiani etiam paganos vocitarunt. *Drus.*

Inveteratas superstitiones.] Supra, *Cum discordantem superstitionibus susceptis populum reperisset.* Innuit autem religiones gentilium, quas superstitiones appellat, quia religio propric veri Dei est. Qui religiosus est Deum veretur, qui superstitiosus, timet. Quod tamen discrimen interpretes Bibliorum non observant. *Drus.*

Omnibus regibus opulentior.] Ἐπερίσσευσεν ὑπὲρ τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἔμπροσθεν. 1 Machab. III. 30. Quae verba sic interpretatur Sebastianus Castalio, *reges omnes superiores largitione superaverat.* Sed aliter interpres vulgatus. *Idem.*

Copias cum Lysia partitur.] Homine nobili & regio genere orto. 1 Machab. III. ℣. 32. Ex historia Ebraica colligimus fuisse filium fratris Antiochi. Nam compositor illius historiae Gorionides appellat eum filium patrui sive patruelem Eupatoris. Erant ergo Lysias & Eupator duorum fratrum filii, hoc est, ἀδελφιδοί. Quod Appianus scribit de Demetrio & Eupatore. *Drus.*

Eique Syriam.] Constituit eum super negocia regia à flumine Euphrate usque ad flumen Aegypti: tum etiam filium nutriendum ei reliquit. *Drus.*

Ipse in Persas profectus.] Anno Graecorum centesimo quadragesimo septimo.

Doronem.

Doronem, & Nicanorem: his XL *millia peditum, septem equitum data. Ac primo impetu, magnum Iudæis terrorem intulerunt. Tum Iudas, cunctis desperantibus, suos adhortatus, forti animo descenderent in prælium: Deo fretis nihil invictum fore. Sæpe antea à paucioribus, adversum plures, bene pugnatum. Iejunio indicto, celebratoque sacrificio, in aciem descensum, fusæ hostium copiæ: Iudas castris potitus, multumque ibi auri & Tyriarum opum repertum.*

Namque ex Syria negociatores nihil de victoria dubitantes, regium exercitum sequuti, spe captivos mercandi, prædæ fuere. Hæc ubi Lysiæ ex nunciis comperta, majore cura copias parat: annoque post, immani exercitu, Iudæos aggreditur: victus, denuo Antiochiam se

Doronem] Delendum videtur, nisi Sulpitius edidit, *Ptolemæum Dorymenis, Gorgiam & Nicanorem*. Quæ conjectura Sigonii, robur accipit à Iosepho, Antiquitat. libro XII, capite II. sed magis ex I Macch. cap. III, 36. *Drus.*

Fusa hostium copiæ.] Occisa sunt ad tria millia. Hæc in Maspha acciderunt. Vide I Machabæorum, cap. IV, ℣. 23. *Ioseph.*

Tyriarum opum.] Purpuræ marinæ. *Drusius.* Tyrus prisci orbis unicum fere emporium fuit; de cujus divitiis & classibus, incredibilia fere sunt, quæ antiqui tradunt. Sed nemo exactius propheta Ezechiele, cap. XXVIII. Ex quo patet, cur Tyriæ opes in proverbium abierint. *Horn.*

Namque ex Syria.] I Macc. III. Ioseph. XII, II.

Ex nunciis.] Qui evaserant.

Immani exercitu.] In quo erant LX. millia peditum, & VM. equitum. Hæc est quarta expeditio Iudæ. *Drus.*

Antiochiam.] Ἡ μὲν Ἀντιόχεια, καὶ αὕτη τετράπολις, ἐκ τεττάρων συνεστῶσα μερῶν· τετείχισται δὲ καὶ κοινῷ τείχει καὶ ἰδίῳ καθ' ἕκαστον τὸ κτίσμα· τὸ μὲν οὖν πρῶτον αὐτῶν ὁ Νικάτωρ συνῴκισε, μεταγαγὼν ἐκ τῆς Ἀντιγονίας τοὺς οἰκήτορας, ἣν πλησίον ἐτείχισεν Ἀντίγονος ὁ Φιλίππου μικρῷ πρότερον· τὸ δὲ δεύτερον, τοῦ πλήθους τῶν οἰκητόρων ἐστὶ κτίσμα· τὸ δὲ τρίτον Σελεύκου τοῦ Καλλινίκου· τὸ δὲ τέταρτον Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Καὶ δὴ καὶ μητρόπολις ἐστὶν αὕτη τῆς Συρίας, καὶ τὸ βασίλειον ἐνταῦθα ἵδρυτο τοῖς ἄρχουσι τῆς χώρας· οὐ πολύ τε λείπεται καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει Σελευκείας τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει, καὶ Ἀλεξανδρείας τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ. Συνῴκισε δ' ὁ Νικάτωρ ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀπογόνους Τριπτολέμου, περὶ οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν· διόπερ Ἀντιοχεῖς ὡς ἥρωα τιμῶσι, καὶ ἄγουσιν ἑορτὴν ἐν τῷ Κασίῳ ὄρει τῷ περὶ Σελεύκειαν. *Strabo* XVI.

se recepit. Iudas, pulsis hostibus, Hierosolymam regressus, purgare templum, & restituere, animum intendit: quod eversum ab Antiocho, profanatumque à gentibus, fœdam sui speciem præbebat. Sed Syris arcem tenentibus, quæ continua templo, & loci natura superior, atque inexpugnabilis erat, adiri subjecta non poterant, crebris eruptionibus prohibentibus. Adversum hos Iudas, validissimam suorum aciem objecit. Ita opus sacræ ædis curatum, templumque muro circundatum, constitutique, qui perpetuum præsidium, armati agi-

Ierosolymam regressus.] Ioseph. XII, 11. 1 Macc. 4. Anno regni Syriæ sive Græcorum CXLVIII.

Eversum ab Antiocho.] Triennio ante. Eversum autem templum dicit propter abolitam ibi deletamque religionem. Eam Iudas restituere animum intendit, purgareque templum, quod prophanatum fuerat superstitione gentilium. Hoc prædictum à Daniele volunt Dan. VIII, 14. & XII, 12. *Drus.*

Quæ continua templo.] Quæ templo superstabat. *Iosephus* XII. 14. Sed vide num potius legendum sit, *quæ contigua templo.* Arcem autem dicit quam superius acram & acropolim vocari diximus. Vnde in libro jejunii *filii Acræ* vocantur, qui illic in præsidio sedebant. *Drus.*

Et loci natura superior.] Non ergo in urbe inferiore sita erat, sed in superiore, hoc est, In civitate David. Nam templum subjectum habebat, quod in clivo montis Sion, Moria dicto. *Idem.*

Opus sacræ ædis curatum.] Atque encœnia celebrata. Iosephus lib. XII, 11. Πέμπτῃ δὲ καὶ εἰκάδι τοῦ Χεσλαίου μηνὸς, ὃν οἱ Μακεδόνες Ἀπελλαῖον καλοῦσι, ἧψάν τε φῶτα ἐπὶ τῆς λυχνίας, καὶ ἐθυμίασαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, καὶ ἄρτους τὴν τράπεζαν ἐπέθηκαν, καὶ ὁλοκαύτωσαν ἐπὶ τοῦ καινοῦ θυσιαστηρίου, ἔτυχε δὲ ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην γενέσθαι, καθ' ἣν καὶ μετέπεσεν αὐτῶν ἡ ἁγία θρησκεία εἰς βέβηλον καὶ κοινὴν συνήθειαν μετὰ ἔτη τρία. τὸν γὰρ ναὸν ἐρημωθέντα ὑπ' Ἀντιόχου διαμεῖναι τοιοῦτον ἔτεσι συνέβη τρισίν· ἔτει γὰρ πέμπτῳ καὶ τεσσαρακοστῷ, καὶ ἑκατοστῷ ταῦτα περὶ τὸν ναὸν ἐγένετο, πέμπτῃ καὶ εἰκάδι τοῦ Ἀπελλαίου μηνὸς. ἡ κάθαρσις δὲ ἐγένετο ἤ καὶ ρ' καὶ μ' ἔτει, Ὀλυμπιάδι ρ' καὶ ν' καὶ δ'. Annum primum vertentem Olympiadis centesimæ quinquagesimæ quartæ, componit Iosephus cum anno Græcorum centesimo quadragesimo octavo, unde colligere est Encœnia Iudæ Maccabæi incidisse, ex Iosephi sententia, in annum affectum termillesimum septingentesimum octagesimum sextum. *Petitus.*

Qui perpetuum præsidium.] Ex præfectis militaribus quidam fuere, qui Græce προστάται & στρατηγοὶ τοῦ ἱεροῦ dicti sunt, id est, præsides templi, & præfecti exercitus templi. Hi vero præsidio templi præfuerunt, quod olim Iudas Maccabæus imposuit, itemque turris Antoniæ, quam cum templo junctam illius posteri condiderunt. Habuisse autem Iudæos ejusmodi custodiæ causa milites, indicat S. Matthæus XXVII. Cum enim petissent Iudæi à Pilato,

agitarent. At Lysias, multiplicato exercitu, in Iudæam regressus, rursum vincitur, magna clade exercitus & auxiliorum, quæ ei à civitatibus missa, in bellum conspiraverant. Interea Antiochus, quem in Persidem profectum supra memoravimus, oppidum Elymum, regionis illius opulentissimum, fanumque ibi situm, multo auro refertum, diripere conatus, confluente undique ad defensionem loci multitudine, fugatus: insuper nuncium accepit, res vel à Lysia, vel à Lysimacho, improspere gestas. Ita ex mœrore animi, corporis morbo incubuit. Sed cum internis doloribus angeretur, reminiscens malorum, quibus populum Dei vexaverat,

me-

lato, ut juberet custodiri sepulchrum Christi usque in tertium diem; respondit Pilatus; *Habetis custodiam, ite, custodite, sicut scitis.* Huic vero præsidio præerat tribunus militum unus, aut fortasse etiam plures cum cohortibus suis, ut mox apparebit. *Sigon.*

Lysias multiplicato exercitu.] Quinta expeditio, de qua nihil mihi adhuc lectum, nec apud Iosephum, nec apud alios. Quærendum ergo unde habeat? Sigonius ad hunc locum annotat: *Lysias, postquam semel victus recessit Antiochiam, elegit quidem milites, ut multiplicatis eis rursus veniret in Iudæam: verum venisse non dicitur, neque ab autore libri Machabæorum, neque à Iosepho, sed multa prælia secunda cum finitimis gentibus fecisse, quæ deinceps quinto capite explicantur.*

Oppidum Elymum.] Elymaidem, I Machab. VI, I. Elymaida. Iosephus XII, 13. Persepolim, II Machab. IX, 2. Cæterum Elymus esse videtur, quæ in libris Canonicis Elam vocatur. *Idem.*

Fanumque ibi situm.] Fanum Veneris, *Appianus.* Dianæ, *Iosephus* XII, 13. Verba Appiani sunt, τὸ τῆς Ἐλυμαίας ἀφροδίτης ἱερὸν ἐσύλησε, καὶ φθίνων ἐτελεύτησε, παιδίον ἐνναετὲς ἀπολιπὼν Ἀντίοχον Εὐπάτορα. Hieronym. commentario in Danielem ex Polybio & Diodoro refert, Antiochum, cum templum Dianæ in Elymaide spoliare conaretur, oppressum à custodibus templi & vicinis gentibus, quibusdam phantasiis in amentiam versum, morbo interiisse in Tabes opido Persidis. Iustinus lib. 32. *Interea in Syria rex Antiochus, cum gravi tributo pacis à Romanis victus oneratusque esset, seu inopia pecuniæ compulsus, seu avaritia solicitatus, qua sperabat se, sub specie tributariæ necessitatis, excusatius sacrilegia commissurum, adhibito exercitu, nocte templum Didymæi Iovis aggreditur. Qua re prodita, concursu incolarum, cum omni militia, interficitur.* Quæ conciliabis, si hos loqui dixeris de Antiocho magno aut Sidete, & illos de Antiocho Epiphane: Magnus enim & Sidetes perierunt in Perside; Epiphanes fugatus, ex mœrore animi, corporis morbo incubuit. *Drus.*

Vel à Lysimacho.] Qui iste Lysimachus? An qui Menelao successit in pontificatu. Sigonius legit, *res à Lysia improspere gestas.* Reliqua superare arbitratur à glossemate. *Idem.*

merito sibi illa accidisse confitebatur. Deinde post paucos dies moritur, cum regnasset annos undecim. Antiocho filio regnum reliquit, cui Eupator nomen fuit. Ea tempestate Iudas, Syros in arce positos, obsidebat. Qui cum fame atque inopia afficerentur, missis ad regem nunciis, præsidium implorant. Ita Eupator, cum centum millibus, & equitum viginti millibus, suis subsidio venit: præeuntibus aciem, cum ingenti terrore, elephantis. Tum Iudas, laxata obsidione, regi obviam tendit, primoque prælio Syros fundit. Rex petit pacem:

Post paucos dies moritur.] Appianus in Syriac. *Spoliato in Elymais templo Veneris, tabe periit, relicto novenni filio Antiocho Eupatore.* Hieronymus ex Polybio & Diodoro refert, eum, cum templum Dianæ in Elymaide spoliare conaretur, oppressum à custodibus templi, & vicinis gentibus, atque in amentiam versum, morbo interiisse, in Tabes, oppido Persidis. *In Danielem.* 1.1 Mach. IX,3, 27. dicitur mortuus in montibus Mediæ & Persidis juxta Ecbatanam.

Cui Eupator nomen erat.] Sic appellatus fuit à Syris, propter patris virtutem. *Appianus.* A Lysia educatore 1 Mach. VI, 17. Eupator autem potius erat cognomen, quam nomen proprium. Aut mutatum ei fuit nomen in regno, more apud veteres tralatitio. Hunc juniorem Antiochum appellat Eusebius. *Drus.* Sic εὐπατέρεια vocatur generosa filia. Et εὐπατρίδαι dicti à Theseo nobiles Atheniensium. *Plut.* in Theseo, atque patricios idem sic vocat. In *Publicola.*

Ea tempestate.] Anno post obitum Antiochi Epiphanis, qui Græcorum erat CL.

Iudas Syros in arce positos obsidebat.] Caussa obsidionis excursiones eorum perpetuæ. Vide Ioseph. XII, 14.

Fame atque inopia.] Κατασκευάσας μηχανήματα καὶ χώματα ἐγείρας φιλοπόνως προσέκειτο τῇ τῆς ἄκρας αἱρέσει. *Ioseph.*

Cum centum millibus.] Videtur legendum, *cum peditum centum millibus.* Drusius.

Elephantis.] Triginta duobus. 1 *Machabæorum* cap. VI. ℣ſ.30. *Iosephus* lib. XII. cap. 4. Octoginta. *Historia Ebraica.* Fuerunt Indici, qui Libycos longe superant, teste Livio XXXVII. Præliandi cum elephantis mos, accurate 1 Macc. cap. VI. describitur. Summa est: pro XXXII. elephantis depugnasse XXXII. millia peditum, XVI. millia equitum. Vegetius III, 24. *Elephanti in præliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipsius novitate, homines equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania Pyrrhus Rex eduxit. Postea Hannibal in Africa, Rex Antiochus in Oriente, Iugurtha in Numidia, copiosos habuerunt: adversus quos diversa excogitata sunt armorum genera.* Fuisse Indicos etiam hinc patet, quia singuli in ligneis turribus XXII. propugnatores habuerunt: cum Africani vix sex vel septem portent. *Gesnerus* & *Aldrovandus*, ex Livio, Plinio, Solino.

Prælio Syros fundit.] Contra sentit is, qui lemmata in Iosephum composuit. Nam victum ab Antiocho Iudam tradit, & in templo obsessum. Verba sunt:

Ω:

cem: quia infido ingenio male usus, perfidiam consecuta ultio. Nam Demetrius Seleuci filius, quem Romanis obsidem datum supra memoravimus, ut audivit Antiochum decessisse, petivit, ut se in regnum remitterent. Quod cum ei negatum fuisset, clam Roma profugit, in Syriam venit, regnumque occupavit: Antio-

Ὡς Ἀντίοχος ὁ δυνάμει Ἰουδαίους νικήσας ἐπολιόρκει Ἰούδαν, εἰς τὸ ἱερὸν ἐγκλείσας. Ex textu & Macchabæorum & Iosephi certum est, capta à Syris Bethsura, exercitum Hierosolyma venisse, & Iudam ibi obsessum. Igitur male Sulpicius victoriam Iudæ attribuit, quæ nulla fuit. *Horn.*

Rex petit pacem.] Καὶ πέμψας ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Ἰούδαν, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πολιορκουμένους, εἰρήνην τε ἐπηγγείλατο καὶ συγχωρεῖν τοῖς πατρίοις νόμοις χρωμένοις ζῆν. *Ioseph.* Causa fuit adventus Demetrii, ut in sequentibus refertur.

Quia infido ingenio male usus.] Legendum opinor, *qua* pro *quia*, ut pax subintelligatur. *Qua pace*, inquit, *infido ingenio male usus est perfidiam consecuta ultio.* Constat enim verbum substantivum (est) in hac historia desiderari. *Drus.*

Demetrius.] Appianus in Syriacis hunc Demetrium ait fuisse Σελεύκου μὲν υἱόν, Ἀντιόχου δὲ Ἐπιφανοῦς ἀδελφιδοῦν. υἱωνὸν δὲ τοῦ μεγάλου Ἀντιόχου, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦδε τοῦ παιδίου. Non ergo patruus erat Antiochi Eupatoris, ut Iustinus lib. XXXIV. scriptum reliquit: sed patruelis, ut recte Appianus eum appellat. Erant enim duorum fratrum filii. Adito sis ad locum illum Appiani & ad Epitomen Livii. *Drus.* Præter hunc etiam Philippus, qui cum Lysia gubernator regni & pueri Eupatoris constitutus erat, tum Antiochiæ rebellavit. Atque hæc princeps pacis cum Iuda initæ, causa. 1 *Machab.* XIII. ℣. 22. *Ioseph.* XII. 14, 15.

Seleuci.] Non Antiochi magni, ut existimasse videtur Iustinus. Nam Antiochum Epiphanem appellat fratrem Demetrii, cum fuerit fratris filius. Seleucus enim & Antiochus ille germani fratres erant. Horum filii Eupator & Demetrius. Nihil certius. *Drus.* Vide Iustinum XXXIV.

Vt audivit Antiochum decessisse.] Audita morte Antiochi, cujus loco Romæ obses fuerat, petivit primo ut se in regnum reducerent, secundo, ut saltem obses esse desineret, quandoquidem permutatus esset patrueli, qui tum defunctus erat. Quum ne hoc quidem impetraret, aufugit navigio. *Appianus.*

Petivit ut se in regnum remitterent.] Postulatum non iniquum. Vide Grot. de Iure P. ac Belli III. 20. Iustinus: *Dimitti igitur se ad regnum petendum æquum esse, quod sicut jure gentium majori fratri cesserit, ita nunc sibi, qui pupillum ætate antecedat, deberi.*

Cum ei negatum esset.] Iustinus: *Cum se non dimitti animadverteret à Senatu, tacito judicio, tutius apud pupillum, quam apud eum, regnum futurum arbitrante.* Eo enim tempore annum XXIII. ingressus erat.

Clam Roma profugit.] Specie venandi ab urbe profectus, Hostiæ tacitus cum fugæ comitibus, navem conscendit. *Iustinus.*

In Syriam venit.] Aripolin: ubi exceptus fuit à Syris magna gratulatione, regnumque adeptus est, Lysia primum

tiocho filio, qui annum unum & menses sex regnaverat, interfecto. Hoc regnante, primum Iudæi à populo Romano amicitiam fedusque petiere: benigneque excepta legatio. Decreto Senatus, socii atque amici appellati. Interim Demetrius, adversus Iudam, per duces suos, bellum gerebat. Ac primum, per Bacchidem quendam & Alchimum Iudæum, ductus exercitus: post Nica-

mum occiso deinde puero & Timarcho, qui Babylonis præfecturam male administraverat. Quamobrem Soter appellatus est, orto à Babyloniis initio. Appianus. *Drus.* Vide Ioseph. XII,17. 1 Mach. VII.

Antiocho filio, qui annum unum & menses sex.] *Puero* malim, nisi scripsit, *Antiocho Antiochi F.* Similis defectus supra. *Igitur Demetrii filius.* Nam legendum, *Demetrius Demetrii filius.* Puer autem erat, cum interficeretur, decennis, postquam novennis, id est, ἐνναετὴς, ut est in Appiano, ad regnum pervenisset. Vnum ergo duntaxat annum regnavit. Quibus noster adjicit sex menses. Quanquam in Eusebio ann. 2. *Drusius.*

Iudæi à populo Romano amicitiam fedusque petiere.] 1 Machab. VIII. Iosephus Ant. hist. lib. XII. cap. 17. Gorionides lib. IV. cap. 33.

A populo Romano.] Cujus tum ingens potentia, Syriæ ac Ægypti Regibus formidabilis. Nam eo tempore jam in Asiam arma eorum penetraverant, & Hispaniam. 1 *Mach.* VIII. & *Ioseph.* XII,17.

Interim Demetrius.] Iussus quidem à Romanis abstinere Iudæa, sed jam misso cum exercitu Bacchide. 1 Mach. VIII.

Per Bacchidem.] Ioseph. XII,18. 1 Machab. IX.

Et Alchimum Iudæum.] Scribo Alcimum. Nam Græce Ἄλκιμος, & in historia Ebraica אלקימוס. Alio nomine Iacimus dicebatur, teste Iosepho. Vtrumque nomen extat in sacris. Nam Alcimus est Eliacim, & Iacimus, Ioacim, qui Ebræis Iehojacim sive Iojacim. Alcimus iste, ut est in historia Ebraica, tempore Antiochi, mutata lege, carnes suillas comederat. Sunt qui scribant ipsum ex familia Aharonis fuisse, sunt rursum qui negent. Vt ut sit, constitutus fuit sacerdos à Demetrio. 1 Machab. VII, vers. 9. Videatur Iosephus lib. XII. cap. 15. cui dissidium cum priore Machabæorum, in eo quod scribit post excessum Alcimi populum, communibus suffragiis, pontificatum Iudæ tradidisse, qui eum per triennium administrarit. Nam Alcimus diu post Iudam vixit. Successit enim Lysimacho. an Menelao? quem Menelaum rex suasu Lysiæ missum in Beroeam occidi curaverat. Quare offensus Onias Menelai filius in Ægyptum concessit, ibique impetrato à Ptolemæo rege loco, in præfectura Heliopolitana, templum simile Ierosolymitano extruxit. *Drusius.* Eorum qui Lysimachum, postremum in superiore serie Pontificem prætermittunt, alii scribunt Antiochum Eupatorem, Epiphanem alii, alii Demetrium Soterem, Alcimum, Iacimum, id est, Ioachim (ut Ruffino interdum etiam nominatur in Iosephi versione) item dictum post Menelaum substituisse. Iosephus, τὴν ἀρχιερωσύνην, inquit, Ἄλκιμος δέδωκεν, οὐκ ὄντι τῆς ἀρχιερέων γενεᾶς. Minime negat Iosephus Alcimum fuisse ex genere Sacerdotali, sed ex Pontificali, id est, ex nepotibus illis, qui jure à majoribus recepto, & satis constanter per plurimos annos

canor bello præpositus, in prælio occubuit. Tum Bacchides & Alchimus, resumptis viribus, auctisque copiis, adversum Iudam confligunt. In ea pugna victores Syri, cruente admodum victoria sunt usi. Hebræi, in locum Iudæ, Ionathan, fratrem ejus, deligunt. Interea Alchimus, cum fœde Hierosolymam vastasset, moritur. Bacchides socio destitutus, ad regem redit. Dein, post biennium rursus, Bacchides bellum Iudæis intulit: victus pacem petit. Quæ propositis conditionibus data, si perfugas captivosque, & omnia bello rapta, redderet. Dum hæc

annos observato aut in Pontificis dignitatem, sanguinis proximitate, succedere deberent, aut vicinius succedendi jus obtendere possent. Quin & ipse alibi hunc Iacimi nomine memoratum, ex Aharonico genere, expressim ait, σὺν ὄντα ᾗ τῆς οἰκίας ταύτης. *Seldenus*. Vide eundem 1. de Success. in Pontific. IX.

Post Nicanor bello præpositus, in prælio occubuit.] Historia habetur apud Iosephum lib. XII. cap. 17. Gorionidem lib. IV. cap. 24. Vide quoque 1 Machabæorum VII, 16. & II Machabæorum XIV.

Victores Syri.] Hæc gesta sunt anno Græcorum CLII. & in hac pugna Iudas occubuit, 1 Machab. IX. Iosephus XII, 18. *Idem.*

Ionathan fratrem ejus deligunt.] Non statim à cæde Iudæ, sed aliquammulto tempore post, cum se tota fere regio Bacchidi tradidisset. 1 Machab. IX, 24, 25. Vide & Ioseph. XIII. Delectus fuit in Principatum, non Pontificatum, quod postea demum factum est, ut paulo post dicetur.

Cum fœde Hierosolymam vastasset.] Destrui muros domus sanctæ interioris jussit. 1 Mach. IX, 54. De hoc muro Tacitus, emendante Grotio: *Illic immensæ opulentiæ templum, & primis munimentis urbi adjunge, intimis clausum.* Voluit ergo Alcimus omne discrimen in templo inter Iudæos & Græcos tollere, in Græcorum, quibus turpiter serviebat, gratiam. *Grotius.*

Moritur.] Anno Græcorum CLIII. qui fuit annus secundus Ionathæ. Errat igitur Iosephus, dum Alcimo morienti successisse dicit Iudam Machabæum. Nam is anno præcedenti CLII. occubuerat. Ergo nonnisi biennio Pontificatum scelestus Alcimus tenuit. *Horn.*

Victus pacem petit.] Gorionides addit Bacchidem à Ionatha captum, jurasse omnia se, quæ ceperat in Iudæa, redditurum. Sed hoc falsum. Nam Ionathas prior pacem petiit, & parum æquis conditionibus acceptavit. 1 Mach. IX. Ioseph. XIII, 2.

Profugas captivosque.] Captivi utrimque redditi fuerunt. De transfugis reddendis nulla mentio nec apud Iosephum, nec in libris Machabæorum. *Drus.*

Et omnia bello capta.] Falsum & hoc. Nam nec Ierosolymam, nec alias Iudææ urbes petere ausus est. Hinc Ionathas sedem suam in oppido Machmas posuit. *Ioseph.*

Dum hæc intra Iudæam geruntur.] Anno Seleucidarum CLX. 1 Machabæorum cap. X. Iosephus lib. XIII, cap. 3.

Alexan-

haec intra Iudaeam geruntur, adolescens quidam Rhodi educatus, nomine Alexander, Antiochi se esse filium dictitans, (quod falsum erat) adjutus opibus Ptolemai regis Alexandrini, in Syriam cum exercitu venit: Demetrium bello superatum occidit, cum regnasset annos XII. *Hic Alexander, priusquam adversus Demetrium confligeret, fedus cum Ionatha fecerat, eumque veste pur-*

Alexander.] Alexander Balas, sive Bales. Iosepho dicitur Balles: aliis ὁ Βαλᾶ, id est, filius Balae: quibusdam Veles. De hoc Appianus in Syriacis: *Adversus Demetrium exortus est quidam Alexander, falso in Seleucidarum gentem sese inserens: quem Ptolemaeus Aegypti rex fovebat odio Demetrii, atque ita convenientibus Aegyptiis, Alexander Demetrium regno expulit. Qui postquam in exilio defunctus est, filius paterno nomine Demetrius regnum recepit, & quia vicit alienum à sua familia, Nicatorem Syri cognominaverunt, ut secundum post Seleucum, à quo descenderunt reges Syriae.* Et Iustinus lib. XXXV. *Antiochenses adjuvantibus Ptolemaeo rege Aegypti, & Attalo rege Asiae, & Ariarathe Cappadociae, bello à Demetrio lacessiti, subornant propalam quendam, sortis extremae juvenem, qui Syriae regnum, velut paternum, armis repeteret, & ne quid contumeliae deesset, nomen ei Alexandro inditur, genitusque ab Antiocho rege dicitur. Tantum odium Demetrii apud omnes erat, ut aemulo ejus non vires regiae tantum, verum etiam generis nobilitas, consensu omnium, tribueretur.* Vide & Livii Epitom. LII. Lipsium Monit. & Exemp. Polit. II. Alexander hic βάλης, vel προβάλης, Latinis Propala vel Prompalus dictus videtur. *I. Capellus.* Vide Iustinum XXXV. & ibi Commentatores.

Antiochi.] Epiphanis. I *Macch.* X. *Ioseph.* XIII. 4. ex Bala Concubina. *Salian.* Eupatoris. *Lyra. Carth. Adrichom.* Quod falsum: quia Eupator anno aetatis XII. occisus.

Quod falsum erat.] Sic habes Pseudo-Drusum. *Tacit.* V. Annal. Pseudo-Neronem. *Suet.* Pseudo-Ariarathen. *Val. Max.* IX, 16. Pseudo-Iohannem. *Pachymer.* III, 12, 13. & alios. Iosephus tamen, & Historia Machabaeorum, nihil dubitat quin Antiochi Epiphanis filius fuerit. XIII, 4. Et saepe, qui veri successores sunt, ab aemulis, praesertim victi, crimine tali onerantur, ac cum tempore mendacium gliscit. *Horn.*

Demetrium bello superatum occidit.] Iustinus: *Totius ferme Orientis viribus succinctus, bellum Demetrio infert, victumque, vita pariter ac regno spoliat.*

Annos XII.] Ἔτη βασιλεύσαντα ιά. *Ioseph.* XIII, 5.

Fedus cum Ionatha fecerat.] Primo Demetrius Ionatham in partes suas traxit. Deinde Alexander ὑπερβαλὼν τὰ περὶ Δημήτριον, καὶ ἀποδείξας Ἰωνάθην ἀρχιερέα, συμμαχεῖν ἔπεισεν αὐτόν. *Ioseph.* XIII, 5. Δεξάμενος δὲ τὴν ἐπιστολὴν ὁ Ἰωνάθης ἐνδύεται μετὰ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν τῆς σκηνοπηγίας ἐνστάσης, μετὰ ἔτη τέσσαρα ἢ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰούδαν ἀποθανεῖν. Vide I Mach. X, 18. & deinceps. *Drus.* Iuda mortuo quadriennium aut circiter transit sine Pontifice. Quo exacto, Ionathan qui in Principatum antea successerat, ab Alexandro postmodum Syriae rege Pontifex etiam renuntiatus, more solenni sacris vestibus in Scenopegiae festo est indutus; annuente etiam Demetrio Sotere, Syriae tunc rege, & populo. Verba epistolae

purpurea & insignibus regiis donaverat; ob quod eum Ionathas auxiliis juverat: victoque Demetrio, primus omnium congratulatum occurrerat. Neque postea Alexander datam fidem violavit. Ita quinquennio, quo rerum potitus est, res Iudæorum tranquillæ fuerunt. Igitur Demetrii filius, qui post mortem patris Cretam confugerat, hortante Lasthene Cretensium duce, regnum patrium bello repetens, impar viribus, Ptolemæum Philometorem regem Ægypti, Alexandri socerum,

epistolæ seu diplomatis Alexandri ad Ionathanem, quo eum in partes suas pellexit, sunt: χειροτονοῦμέν σε σήμερον ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων. Accepta epistola Ionathan, ἐνδύεται μὲν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν τῆς σκηνοπηγίας ἐνστάσης μετὰ ἔτη τέσσαρα ἢ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰούδαν ἀποθανεῖν. καὶ γὰρ οὐδεὶς μετὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἀρχιερεὺς ἦν γεγονώς. Vide sis Iosephum lib. XIII, cap. 5. Librum Hasmonæorum cap. X, 21. & Eusebium num. MDCCCLXII. *Non extat in Historia Sacra* (sic observat ad Ionathanis initia magnus Scaliger in Canonibus lib. III.) *aliud exemplum tanti intervalli sine pontifice maximo. Nam summo Sacerdote mortuo, statim filius aut nepos aut frater jure successionis, ad Pontificatum, nullo impediente aut controversiam movente, veniebat.* Selden.

Veste purpurea.] Quæ amicis regum dati solebat, unde purpuratorum nomen. Ita Iosepho est στολὴν πορφυρᾶν. *Drus.* Mos ille Orientis, ut supra ostensum. Sic postea, cum nuptiæ apud Ptolemaidem inter Alexandrum & Cleopatram Ptolemæi filiam celebrarentur, Ionathan purpurea veste regibus assedit. Iosephus lib. XIII, c.7. Qui addit: τοιαύτη δὲ σπουδῇ πρὸς Ἰωνάθην ὁ βασιλεὺς. Ἀλέξανδρος ἐχρήσατο, ὥστε αὐτὸν καὶ πρῶτον ἀναγράψαι τῶν φίλων.

Insignibus regiis.] In eodem, καὶ στέφανον χρύσεον, & coronam auream. *Ioseph.* Frustra ergo Sigonius Sulpicium erroris accusat.

Quinquennio.] Alexander videlicet. Mox ait, *cum regnasset annos quinque.* Drus.

Res Iudæorum tranquillæ.] I Mach. IX. ℣. 73. *& cessavit gladius ab Israel.* Quod pro eo habendum ac si dixisset, res eorum tranquillæ fuerunt, sive quies eis fuit à bello. *Idem.*

Demetrii filius.] Historia poscit ut legamus, *Demetrius Demetrii filius.* Hic à Syris Nicanor sive Nicator cognominabatur. Caussam supra ex Appiano produximus. *Drus.* Iustin. XXXV. *Initio belli Demetrius duos filios apud Gnidium hospitem, cum magno auri pondere commendaverat, ut belli periculis eximerentur, & si ita fors tulisset, paternæ ultioni servarentur.*

Cretam confugerat.] Pro *in Cretam.* Frequens locutio apud Tacitum & alios bonæ notæ.

Lasthene Cretensium duce.] Sumpsit ex Iosepho. Vide illum Orig. Iud. lib. XIII. cap. 8. Sed & Iustinum, lib. XXXV. Hujus Lasthenis meminit prior Machabæorum capite XI. versu 31. Ὁ τῆς βασιλείας προεστηκὼς dicitur in fragmentis Diodori.

Iam

rum, jam tum genero infestum, ut sibi sit auxilio, implorat. Ille vero, non tam supplicis precibus, quam spe Syriæ occupandæ illectus, copias cum eo jungit: ac filiam Alexandro nuptam, dat Demetrio. Adversus hos, Alexander, acie confligit. Eo prælio vincitur Ptolemæus, cadit Alexander. Vincitur Ptolemæus, & pau-

Iam tum genero infestum.] Propter insidias, quas ei struxerat per Ammonium quendam. *Iosephus.* Discordia authori 1 Macc. XI. cum Iosepho. Nam prior ille Ptolemæum insidias struxisse Alexandro refert. Contra hic Alexandrum incusat. Vterque, ut mos regum, alterius fortunam eversum cupiebat. Nunquam fida Ptolemæis & Seleucidis amicitia. *Horn.*

Spe Syriæ occupandæ.] 1 Maccab. XI. Ioseph. XIII, 8. Cujus prætextum quæsierat, insidias Ammonii, & preces Demetrii. Nec spes successus deerat, hinc prementein Cilicia Demetrio, inde ambiguis Syris, & animo in Alexandrum infesto, quem *insperatæ opes, & alienæ felicitatis ornamenta, velut captum, inter scortorum greges, desidem in regia tenebant.* Iustinus. Ita cum nec Demetrio, ob veterem offensam, nec Alexandro ob recentem, faverent, proximus erat Ptolemæus, utroque potentior, ad quem se reciperent. Iosephus tamen constans Ptolemæi patronus est. *Horn.*

Filiam Alexandro nuptam dat Demetrio.] Cleopatram. Quod nomen frequens Ægypti reginis, postquam Cleopatram Antiochi M. filiam, Ptolemæus Epiphanes duxerat. Laudat Iosephus Ptolemæi justitiam & moderationem. Verba ejus sunt: ἐλθὼν πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς Πτολεμαῖος βασιλεὺς ὑπ' αὐτῶν καὶ τῶν στρατευμάτων ἀναδείκνυται, καὶ ἀναγκασθεὶς δύο περιτίθεται διαδήματα, Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου. χρηστὸς δὲ ὢν φύσει καὶ δίκαιος, καὶ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐφιέμενος, adhæc prudens, & qui nollet Romanis invidiosus fieri, advocata Antiochensium concione, persuasit eis ut Demetrium reciperent, quod & factum est.

Vincitur Ptolemæus, cadit Alexander.] Locus fœde corruptus, & cui nemo hactenus veram medicinam attulit. Sigonius ita: *Vincitur Alexander, cadit Ptolemæus. Vincitur Alexander, & paullo post interficitur.* Cui firmando consequa verba, *cum regnasset annos quinque.* Quæ de Ptolemæo accipi nullo modo possunt. *Drus.* Sed quis eredat Sulpicium, cui Sallustiana brevitas placuit, iterasse illa, *Vincitur Alexander?* Ergo sic scribendum. *Eo prælio vincitur, Ptolemæus cadit, Alexander paullo post interficitur.* Sic omnia recte cum historia, & secum, consentiunt. Nam alia ratione tam distortus locus sanari nequit, quem Giselinus præterium mitor, satis cætera feliciter merenti de authore nostro. *Horn.* Ptolemæus autem, non in prælio cecidit: sed aliquot diebus post, ex vulneribus in caput jacentis inflictis, cum equus, quo vehebatur, barritu elephanti consternatus eum excussisset, extinctus est. Livius lib. LII. *Ptolemæus in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum ossa Medici terebrare contendunt, expiravit. Drusius.* Sic & Strabo & Iosephus, nisi quod hic, post diem quintum à terebratione, dicit mortuum. Author 1 Macch. XI, 18. post diem tertium. Polybius hoc tantum ait, in prælio vulneratum decessisse. *Fragmento* ultimo eorum quæ Valesius edidit.

paulo post interficitur, cum regnasset annos V. *vel, ut in plerisque authoribus reperi, novem. Demetrius regnum indeptus, Ionathan benigne habuit, fedus cum eo fecit, Iudæos legibus suis reddidit. Interea Tryphon, qui partium Alexandri fuerat, præfectus Syriæ*

Paulo post interficitur.] A Zabelo Arabum Dynasta. Sic Iosephus. Sed omnino legendum Ζάβδιηλος, זבדיאל. Fuit unus ex duodecim φυλάρχων Arabiæ, paris animi cum Ægyptiis illis postremi Ptolemæi ministris, qui Pompei capite abscisso, Cæsaris amicitiam redimendam putavere. *Grotius.* Τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου τὴν κεφαλὴν ἀποτεμὼν Ζάβηλος, ἀπέστειλε Πτολεμαίῳ. ὃς μετ' οὐ πολὺ, πλησθεὶς τῆς ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ τεθνηκότι χαρᾶς, καὶ αὐτὸς καταστρέψει τὸν βίον. *Iosephus.*

Annos quinque.] Consentit Iosephus, non item Eusebius, qui annos decem ei tribuit cum septem mensibus. *Drus.*

Regnum adeptus.] *Indeptus* est in Lutetiæ impressis: cæteri habent *adeptus.* Drusius.

Iudæos legibus suis reddidit.] Non legibus, sed immunitate donavit. Nam prius cum religione leges recuperaverant: tributa & vectigalia regibus Syriæ adhuc persolvebant. Ea remisit in gratiam Ionathæ Demetrius. *Iosephus* lib. XIII. cap. 8. & 1 *Machab.* 11, 28. Vide sequentia.

Tryphon.] Diodotus cognomine. Trypho genere Apamenus. *Iosephus* lib. XIII. cap. 9. Diodotum etiam vocat Appianus, lib. XI. & Strabo lib. XIV. Livius epit. LV. Verba Appiani sunt, *Nicator in expeditione Parthica captus vixit in Phraatæ regia, regis sorore Rhodogina ducta in matrimonium. Caterum Syriæ regiam tum vacuam occupavit servus regum Diodotus, inducto Alexandro puero, Alexandri Nothi ex Ptolemæi nata filio: quo mox sublato ipse regnare ausus est, ascito sibi novo Tryphonis nomine.* In Orosio lib. V. cap. 2. perperam Diodorus legitur pro Diodotus. Alexandrum filium autem dicit quem Appianus Alexandrum puerum appellabat. Nam duo erant, pater & filius. Quocirca nihil mutandum in his verbis, *Demetrio capto Diodotus quidam cum Alexandro filio regnum ejus & regium nomen usurpavit: qui postea ipsum Alexandrum filium, quem participem periculi in pervadendo habuerat, ne in obtinendo consortem haberet occidit.* Idem.

Præfectus Syriæ regno.] Post hæc verba punctum esse ponendum admonuit nos Carolus Sigonius. Subintelligitur autem *erat*, aut aliquid tale. *Drusius.* Locus hic insigni vel authoris vel librariorum vitio laborat. Nihil enim cohæret, omnia confusa sunt, ut ex Appiano & Iustino patet. Sulpicii mens est, Tryphonem contra Demetrium arma cepisse. Hoc enim sibi illa volunt: *eum bello prohibiturus.* Atqui, omnium consensu, jam captus à Parthis Demetrius erat, antequam Trypho regnum affectaret. Et tamen Livii Epit. LII. errorem eundem errat, ut vel propterea Sulpicius excusationem mereatur. *Demetrius, inquit, ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, à Diodoto quodam, uno ex subjectis, qui Alexandri filio bimulo admodum, regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit.* Variant scriptores in illo cujus nomine regnum Syriæ Trypho invasit. *Appianus* & Livius Alexandrum, Alexandri nothi filium vocant. *Iustinus* Antiochum Demetrii privignum. Et sic etiam 1 Mac. XI, 54. nominatur. Si privignus Demetrii fuit, ex Cleopatra utique, Alexandri filius, sive Alexander, sive Antiochus

Z

riæ regno, cum bello prohibiturus, contra Ionathan in prælium descendit, terribilis XL. *millium exercitu. Tryphon, ubi se imparem cernit, pacem simulat: receptumque in amicitiam, invitatumque Ptolemaidam, interfecit. Post Ionathan, summa rerum ad Simonem fratrem defertur. Is funus fratris magnifice curavit: septemque illas pyramidas nobilissimi operis*

tiochus nomine. Haud mirum, in illa Sytiaci regni confusione, toties impegisse scriptores. *Horn.* Etiamsi Alexander à Zabelo Arabarcha interfectus sit, tamen in ipsa Arabia Alexandri filius Antiochus Theos dictus, sed secundus & tum quidem admodum bimulus, tutum petfugium invenit apud Malcoëlem Arabem. Hujus infantis tutor Diodorus Tryphon, milites à Demetrio exautoratos, eoque indignantes, ad se pellicit, atque his copiis armatus adversus Demetriũ insurgit, eũq; in fugam agit, Antiocho diadema imponit, Antiochiam & elephantos occupat. *Capell.*

Prohibiturus.] Ibi punctum ponendum & subintelligi debet, *erat*. Id quod Sigonius monuit. Aliter locus hic emendari nequit.

Contra.] Vicissim: adverbium est non præpositio. *Drusius.* Ionathas videns se bello à Tryphone peti, copias quoque suas educit.

Terribilis XL. *millium exercitu.*] 1 Machab. XII, 41. *Et exivit Ionathas obviam illi cum quadraginta millibus virorum electorum in prælium.*

Ptolemaidam.] Πτολεμαΐς ἐςι μεγάλη πόλις, ἣν Ἄκην ὠνόμαζον πρότερον, ᾗ ἐχρῶντο ὁρμητηρίῳ πρὸς τὴν Αἴγυπτον οἱ Πέρσαι. *Strabo* XVI. Vide Fullerum IV, Miscell. XV.

Interfecit.] Bascamæ, una cum duobus filiis. 1 Mach. III. 23. Quatuordecim circa annos Pontificatum gessit Ionathan. Nam, quod XIX. aut XVIII. anni ei interdum tribuantur, id ad Principatum, qui quadriennio Pontificatum antevertit, pertinet. Consulas præter latina Eusebii, græca ejus fragmenta pag. 55. & Scaligeri animadversiones ad Numerum MDCCCLXXVIII. Vbi etiam corrigitur Iosephi locus de quatuor tantum annis ducatus ejus. Atque ea de re vide etiam Historiam Sacram Iacobi Capelli, in anno mundi 3857. *Seldenus.*

Summa rerum ad Simonem.] Qui Thasi cognominatus. Successit in utramque dignitatem Simon frater: ita tamen ut cum à Tryphone dolo caperetur Ionathan, imperium seu ethnarchia Simoni à populo Hierosolymitano deferretur. Paulo post autem, eo interfecto, etiam adjicitur Pontificatus. Iosepho diserre dicitur Simon καταςαθεὶς ἀρχιερεὺς ὑπὸ τοῦ πλήθους. Sic ille LXIII. cap. XI. & vide 1 Maccab. XIII. ℣. 42. *Seldenus.*

Funus fratris magnifice curavit.] Collegit ossa ejus & sepelivit ea in Modin, urbe patrum ejus. 1 Machab. XIII, 25. Hinc discimus Modin fuisse pattiam Hasamonæi Mathathiæ. Nam qui eum Ierosolymæ natnm fuisse tradunt, ex hoc loco convincuntur erroris. *Drusius.*

Septemque illas pyramidas.] 1 Mach. XIII, 28. Hæc autem consuetudo pyramidum in sepulcris ponendarum, ex Ægypto manasse videtur, ut Diodorus notavit. *Sigon.* Lucanus:

Pyramidum tumulis evulsus Amasis.

Et

ris extruxit, in quibus & fratrum & patris ossa condidit. Tum Demetrius, refecto cum Iudæis fœdere, contemplatione cladis à Tryphone illatæ (nam post Ionathæ necem, urbes eorum, atque agros, bello vastaverat) annua ejus vectigalia in perpetuum remittit. Etenim usque ad id tempus, regibus Syriæ, nisi cum armis resisterent, stipendium pensitaverant. Id gestum, Demetrii regis anno secundo, quod ideo signavimus, quia usque hunc annum, per tempora Asianorum regum, cucurrimus, ut ratio temporum digesta luceret. Nunc autem per tempora eorum, qui Iudæis vel Pontifices, vel Reges

Et fratrum & patris ossa.] Duravit hoc sepulcrum usque ad tempora Iosephi. Qui illud admirabili magnificentia fuisse refert XIII, XI. Hieronymi quoque ævo adhuc stetit. Sic enim in locis Hebraicis: *Modin vicus juxta Diospolin, unde fuerunt Machabæi, quorum hodieque ibidem sepulcra monstrantur.*

Vrbes eorum atque agros vastaverat.] In expeditione Hierosolymitana 1 Mac. VIII. Ioseph. XIII, II.

Annua ejus vectigalia.] Malim *eis*. Giselin. Placet conjectura. *Drus.*

In perpetuum remisit.] Hæc est ultima immunitas à regibus Syris data Iudæis vectigalium & tributorum omnium quæ adhuc solverant. Qua accepta, se prorsus in libertatem vindicatos, ut regum tempore fuerant, arbitrati sunt. *Sigon.* Σίμων τῷ πρώτῳ τῆς ἀρχιερωσύνης ἔτει τὸν ὑπὸ Μακεδόσι δουλείας τὸν λαὸν ἠλευθέρωσεν, ὡς μηκέτι φόρους αὐτοῖς τελεῖν. ἡ δὲ ἐλευθερία καὶ τὸ ἀνείσφορον τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ ὁ καὶ ρ' ἔτη τῆς Ἀσσυρίων βασιλείας, ἐξ οὗ Σέλευκος ὁ Νικάνωρ ἐπικληθεὶς κατέσχε Συρίαν ὑπῆρξε. *Ioseph.* XIII, II. Scribo τῆς Σύρων βασιλείας, pro Ἀσσυρίων. *Grotius.*

Regibus Syriæ.] Iustinus XXXVI. *Diu in potestate Macedonici imperii subjecti Syriæ regno fuerunt. A Demetrio cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex Orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

Demetrii regis anno secundo.] Demetrius regnare cœpit anno Græcorum CLXV. sed cum Alexandro Bala. Eo occiso A. CLXVII. solus regnavit usque ad A. CLXXII. quo ab Arsace Parthorum rege captus fuit. Quia igitur A. CLXX. est primus ἐλευθερίας Iudæorum, non secundo sed tertio Demetrii anno id, quod refertur, contigit. Sed levis in Chronologia error est, prout vel initia, vel ultima annorum, supputantur. *Horn.*

Nunc autem.] Hic honos habendus est libertati, ut quæ à Iudæis liberis gesta sunt, ea per annos suorum magistratuum digerantur. *Sigon.*

Vel Pontifices vel Reges.] Malim, *vel principes vel reges fuerunt*. Nam qui reges, etiam pontifices erant. Sic Simon & qui eum secuti sunt usque ad Aristobulum, cum pontificatu principatum administrarunt. Primus Aristobulus diadema sibi sumpsit: à quo deinde reges & pontifices. *Drus.* Idem Sigonius.

reges fuerunt, usque ad Christi nativitatem, rerum ordinem digeremus. Igitur post Ionathan, Simon frater ejus, ut supra dictum est, Hebræis præfuit, jure Pontificis: id enim ei, tum à suis, tum & à populo Romano, honoris delatum. Hic cum secundo Demetrii regis anno civibus præesse cœpisset, post octo annos, insidiis Ptolemæi, circumventus occubuit. Huic Iohannes filius successit: qui cum adversum Hyrcanos, gentem validissimam, egregie pugnasset, Hyrcani cognomen acce-

Iure Pontificis.] Et principis, vel si eum ducem aut ethnarcham libet appellare, quæ in idem recidunt. Sic vocatur 1 Mach. xv, 1. Σίμωνι ἱερεῖ καὶ ἐθνάρχῃ τῶν Ἰουδαίων, quæ verus interpres convertit, *Simoni sacerdoti & principi gentis Iudæorum.* Nam ἐθνάρχης princeps gentis. *Drus.* Vide Fullerum IV Miscell. XVI.

Tum à suis, tum à Populo Romano.] 1 Machab. XIV, 25. ubi Latina editio, *Populus Romanus*, Græca habet ὁ δῆμος simpliciter. Quod rectius intelligitur de populo Iudæo, quam de populo Romano. Sane historiæ veritas postulat ut hic legamus potius, *tum à suis, tum à regibus.* Nam honos iste delatus ei fuit à regibus, Alexandro & Demetrio, 1 Machab. 11, 27. & XIV. 38. *Drus.* Romani vero quomodo hoc concedere poterant, qui adhuc in Syria nihil juris habebant? Iudæos autem illi socios appellaverunt. *Sigon.*

Secundo Demetrii regis anno.] De quo dictum. Atque hic primus ἐθναρχίας Simonis est. Τοσαύτη δ' ἦν ἡ τοῦ πλήθους περὶ τὸν Σίμωνα φιλοτιμία, ὡς τ' ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους συμβολαίοις καὶ τοῖς δημοσίοις γράμμασιν ἐπὶ τοῦ πρώτου ἔτους γράφειν Σίμωνος τοῦ εὐεργέτου Ἰουδαίων καὶ ἐθνάρχου. *Ioseph.*

Post octo annos.] Si cœpit præesse anno CLXX. ut apparet ex 1 Machab. XIII, 14. præfuit duntaxat septem annis. Nam anno CLXXVII. occisus fuit, insidiis generi sui circumventus, 1 Machab. XVI, 14. *Drus.*

Insidiis Ptolemæi circumventus.] Generi sui, qui vocatur Ptolemæus Abobi F. quem Chronicon templi secundi perperam regem Ægypti facit, historia extat, 1 Machab. XVI, 14. *Drus.* Hinc iterum in pejus labi cœpere res Iudaicæ. *Fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque solita regibus ausi.* Tacitus.

Iohannes filius successit.] Secundus natu. Nam Iudas & Mathathias interfecti fuerunt una cum patre, 1 Machab. XVI, 14. Hunc Iohannem Eusebius non semel Ionathan appellat: in quo memoria lapsus mihi videtur. *Drus.*

Hyrcanos, gentem validissimam.] Apparet membrum illud, *gentem validissimam*, à Sulpicio ex ingenio additum esse. Ex ingenio, imo ex opinione. Nam opinatus est Eusebium loqui de gente Hyrcanorum, quæ procul aberat à Iudæa, ut non sit verisimile Hyrcanum adversus eam gentem bellum gessisse. Quid igitur? Aut loquitur de Hyrcania, vico Palæstinæ juxta Iudæam, Stephano memorata: aut fallit nos ipse, imbutus falsa opinione de hoc nomine. *Drus.*

Egregie pugnasset.] Iohannes Antiochum Sideten in bellum Parthicum secutus est cum auxiliis. *Ioseph.* XIII. 16.

Vide

accepit. Mortuus est, annos VI. *&* XX. *rerum potitus. Post hunc Aristobulus Pontifex substitutus, primus omnium, post captivitatem, regium nomen assumsit, capitique diadema imposuit. Exacto anno, diem functus est. Alexander deinde, filius ejus, rex pariter*

Vide & Petitum I. Eclog. Chronol. VI. Porro Hyrcani, in exercitu Parthico, optimi fuere milites. Contra hos pugnasse eo bello Iohannem quid prohibet, atque hinc nomen accepisse? *Horn.*

Hyrcani nomen accepit.] Secutus videtur Eusebium ita scribentem in Chronico suo, *Simoni successit filius Iohannes, qui victis Hyrcanis, Hyrcani cognomen accepit.* Et, *Iohannes dux Iudæorum & pontifex adversus Hyrcanos* (ita legendum: vulgo perperam, *adversus Hyrcanum*) *bellum gerens, Hyrcani nomen accepit, & à Romanis jus amicitiæ postulans, decreto Senatus inter amicos relatus est.* Sed hæc opinio falsa videtur. Quod eo libentius credo, quia scio alios hoc nomine vocatos, in queis Hyrcanus filius R. Eliezer filii Hyrcani, & R. Iosua filius Hyrcani. Abben Gorion autor, maximum natu filiorum Simonis, Hyrcanum appellatum fuisse, eoque interempto, idem nomen Iohanni attributum à senioribus Israël. Scribit hoc lib. IV. cap. 27. *Drus.*

Annos VI. *&* XX.] Sic Eusebius: sed Iosephus ei tribuit ann. XXXI. Hunc Funecius sequitur & Tirinus & alii.

Regium nomen assumsit, capitique diadema imposuit.] Aristobulus, dignitatum paternarum hæres, principatum & ethnarchiam in Regni formam vertens, diadema sibi primus, post captivitatem Babylonicam, imposuit. Ita Iosephus libro jam dicto & vigesimo, Eusebius etiam, & Nicephorus Patriarcha. Nam tametsi in vulgato Nicephori codice Græco (alium præter eum qui in Thesauro Temporum Scaligeriano habetur non vidimus) prætermittitur Aristobulus, in codice tamen Ms. quem supra memoravi, post Iohannem Simonis filium sequitur, Ἀριστόβουλος υἱὸς αὐτοῦ ὃς καὶ διάδημα βασιλέως περιέθετο μετ' Ἀλεξάνδραν τὴν αὐτοῦ μητέρα. Quod vero adjectum est de Alexandra matre, ex scriptoris oscitantia ibi natum est. Etiam habebatur in Latini interpretis exemplaribus. Huic vero Aristobulo matrem Alexandræ nomine agnosci non comperio, sed proximo ejusdem nominis, qui Alexandro Iannæo filius minor natu, pontificatum post Alexandræ matris obitum, ut statim dicetur, accepit. *Selden.* Iosephus XIII, 19. Ἀριστόβουλος τὴν ἀρχὴν εἰς βασιλείαν μεταθεῖναι δόξας, διάδημα πρῶτος ἐπιτίθεται μετὰ υ' ἀριθμὸν ἐτῶν καὶ π' καὶ α' καὶ μηνῶν γ', ἀφ' οὗ τ' ἀπὸ Βαβυλῶνος δουλείας ἀπαλλαγεὶς ὁ λαὸς, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανῆλθε. Diadema autem fascia erat tenuis candidaque, circundans caput: quam à Libero patre inventam Plinius notavit. Valerius lib. VI. cap. 2.

Alexander.] Qui Ebræis ינאי, id est Iannæus. Sic etiam Iosephus eum vocat, *Post Aristobuli obitum,* inquit, *Salome ejus uxor, quam Græci Alexandram nominant, solutis ejus fratribus, quos ipse, ut diximus, vinxerat, Iannæum, qui & Alexander est, regem constituit, ætate cæteros præcedentem atque modestia.* Vide sequentia. Habentur autem lib. XIII. cap. 20. Vide quoque historiam Ebraicam, cap. XXX. & Chronicon templi secundi, fol. 39. col. 3.

Filius ejus.] Imo frater. Nam Hyrcanus tres filios habuit, Aristobulum, Antigonum, Alexandrum. Aristobulus

riter & pontifex fuit: regnavit annos VII. *& viginti, in cujus actibus, nihil præter crudelitatem, memoria dignum reperi. Hic, cum Aristobulum & Hyrcanum, parvos filios, reliquisset, Solina sive Alexandra uxor ejus, regnum per novem annos tenuit. Post hujus obitum, fœda inter fratres, de regno, certamina. Ac primum*

lus exacto anno diem functus est. Quod in historia Ebraica, *regnavit annum unum solidum.* Vnde corriges Chronicon templi secundi, in quo, *regnavit biennio dierum*, pro *anno dierum.* Antigónus periit ante mortem Aristobuli. Historia nota est. Alexander, licet in magno fratris odio fuisset, tamen ei successit in regno. Vnde in Chronico illo, *Alexander frater ejus regnavit pro eo.* Eadem invenies in historia Ebraica. Vide quinetiam Iosephum lib. XIII. cap. 20. *Idem.*

Nihil.] Imo bellicosissimus fuit, & Iudaici regni pomœria fecit amplissima. Quippe in Palæstina ad maris littus Alexandro parebant, Rhinocoruta, Raphia, Anthedon, Gaza, Azotus, Iamnia, Ioppe, Apollonia & turris Stratonis. Procul à littore, Idumæa, Adora, Marissa, Samaria, mons Carmelus, & Itaburius, Scythopolis sive Betsan, Gadara, Gaulanitis, Seleucia, Gabala. In Moabitide Esebon, Medaba, Lemba, Orona, Telithon, Zara, Cilicium, Aulon, Pella. Atque ubique Iudaismum restituerat. Pella, quia amplecti recusaverat, funditus subversa est. *Capellus.*

Præter crudelitatem.] Vnde interroganti: Quidnam faciendo animos sibi plebis conciliaret, responsum est, si moreretur. Ob hanc crudelitatem Iudæi eum Θρακίδαν cognominatunt: pro quo in editione Rufini *Crucifixor.* Nam octingentos Pharisæos uno tempore cruci affixit. Vide Iosephum XIII. 22. Obiit in obsidione Ragabæ castelli, quod in Getasenorum finibus, ultra Iordanem. *Drus.*

Solina.] Quum hoc nomen habeat ab Eusebio, videtur legendum Salina. Nam in eo Σαλίνα, consentientibus libris. Hieronymus quoque Dan. XI. *Alexandra, quæ & Salina vocabatur.* Nec aliter Epiphanius. Iosephus tamen Salomen eam appellat, id est, Σαλώμην: quod rectum esse puto. Consule Antiquitates ejus lib. XIII. cap. 20. *Idem.*

Vxor ejus regnum per novem annos tenuit.] Alexander Iannæus uxori regni administrationem testamento reliquit. Atque ei καταστήσαι τ' ἀρχιερατεύσοντα ἐπιτρέψας. Illa Pharisæis mire addicta, ἀρχιερέα μὲν (ita Iosephus) ἀποδείκνυσιν Ὑρκανὸν διὰ τὴν ἡλικίαν, πολὺ μὲν τοι πλέον διὰ τὸ ἀπράγμον αὐτοῦ. *Seldenus.* Atque hoc tempore volunt quidam finiri hebdomadas Danielis; atque tunc excisum fuisse unctum seu veterem unctorum tum Regum tum Pontificum progeniem, eo quod Alexandro successerit Salina Salome, seu Alexandra uxor, pro cujus arbitrio Pontificatus Hyrcano filio donabatur. Vide Selden. 1. de success. in Pontif. XIII.

Fœda inter fratres de regno certamina.] In textu Sigonii: *Certamina orta.* Eusebius in fragmentis Græcis de Alexandra; αὕτη τὴν βασιλείαν Ὑρκανῷ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐπέτρεψε παῖδι τ' ἰδίων, Ἀριστοβούλῳ δὲ τῷ νεωτέρῳ τὴν ἀρχιερωσύνην. Vide sis Iosephum, præter lib. 1. de bello Iudaico cap. IV. lib.

mum Hyrcanus imperium obtinebat: mox ab Aristobulo fratre pulsus, confugit ad Pompejum: qui tum Mithridatico bello confecto, pacataque Armenia & Ponto, victor omnium gentium, quas adierat, ultrorsum pergere, & vicina quæque Romano imperio adjungere cu-

lib. xiv. cap. i. lib. xx. cap. viii. & lib. xv. cap. ix. & iii. ubi secundum hoc facit exemplum Pontificis dignitate, veluti non perpetua, pulsi. Primum id quod jam dictum est supra de Iasone & Menelao sub Antiocho Epiphane; δεύτερος δὲ, inquit, Ἀριστόβουλος Ὑρκανὸν ἀφείλετο τὸν ἀδελφόν. Dissidium hoc inter fratres hosce causa fuit ingentis, quæ secuta est, apud Iudæos calamitatis. Inde imprimis ansa Romanis data, ut Iudæam invaderent. *Selden.* Iosephus xiv, 8. Τούτου γὰρ πάθους αἴτιοι τοῖς Ἱεροσολύμοις κατέστησαν Ὑρκανὸς καὶ Ἀριστόβουλος, πρὸς ἀλλήλους στασιάσαντες, τήν τε γὰρ ἐλευθερίαν ἀπεβάλομεν, καὶ ὑπήκοοι Ῥωμαίων κατέστημεν, καὶ τὴν χώραν ἣν τοῖς ὅπλοις ἐκτησάμεθα τοὺς Σύρους ἀφελόμενοι, ταύτην ἠναγκάσθημεν ἀποδοῦναι τοῖς Σύροις. Addit & alia ex dissidio fratrum, mala. Immane tributum; καὶ βασιλεία ἡ πρότερον τοῖς κατὰ γένος ἀρχιερεῦσι διδομένη τιμὴ, δημοτικῶν ἀνδρῶν ἐγένετο.

Hyrcanus.] Tertius hujus nominis, ut notatum in Historia Hebraica. Tertius, inquam pontificum, vel certe Hasamonæorum. Nam alii fuerunt hoc nomine præterea, in queis Iosephi ἀρχιτελώνου filius qui primus sacerdotum Hyrcanus nominatus fuit i autor Ioseph. Vnde colligimus nomen hoc apud Iudæos vulgatissimum fuisse. *Drusius.*

Ab Aristobulo fratre pulsus.] Prælio ad Hierichuntem commisso, victus Hyrcanus fratri regno & Pontificatu cessit, & sic post mutuos amplexus ἀνεχώρησαν ὁ μὲν εἰς τὰ βασίλεια, Ὑρκανὸς δὲ ὡς ἰδιώτης, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀριστοβούλου. *Ioseph.* xiv, 1.

Confugit.] Primo ad Aretam Arabum Regem, qui eum per Antipatrum Ascalonitam reducere conatus est. Obsessus in templo Aristobulus: donec obsidionem Scaurus Pompei legatus, authoritate Romani nominis solvit. Vide Ioseph. xiv, 2, 3, 4.

Ad Pompeium.] Vterque fratrum, Damasci coram Pompeio, de jure successionis disceptavit per Legatos. Æquior Hyrcani causa visa, cum mos Romanis esset, supplicibus faciles se præbere, ut potentissimi de solio dejicerentur. Vide Ioseph. xiv, 5.

Mithridatico bello confecto.] De quo vide Iustin. xxxviii. Florum iii. Appianum, Plutarch. & alios. Mithridates hic Ponti Rex fuit, Euergetes dictus. Quidam Mithradates scribunt ex numismatis. Quod non probo. Μιθραδάτης enim Græcum est, Mithridates Latinum, a in i, ut Μασσαλία Massilia, Κατάνη Catina, Νομάδες Numidæ, Ἀκράγας Agrigentum, & alia. *Bongars.*

Victor omnium gentium.] Lege Appianum in Mithridat. Plutarch. in Pompeio & Dionem. Adeo ut in concione gloriatus sit: *Se Asiam* (minorem intellige) *ultimam provinciarum accepisse, eandemque mediam patriæ reddidisse.* Plin. vii, 26.

Vicina quæque.] Ἕως Εὐφράτου ποταμοῦ. *Ioseph.* xiv, 8. Nam Parthico Imperio magna prudentia abstinuit. *Paulatim-*

cupiens, causas belli & materiam incendii quærebat. Igitur Hyrcanum libens excepit, ductuque ejus Iudæos aggreditur: urbe capta, atque arce, templo pepercit: Aristobulum victum Romam mittit, Hyrcano jus pontifi-

latimque oriens, Romanorum, discordia consanguineorum Regum, factus est. Iustixl,2.

Hyrcanum libens excepit.] Καταφυγὼν Ἀριστοβούλου βίαν. *Ioseph.* xiv,5.

Ductuque ejus Iudæos aggreditur.] Iosephus, sive adulatione, sive quod ita res se haberet, culpam belli Aristobulo imputat. xiv,6.

Urbe capta.] Ioseph. xiv, 7,8. Scribit Iosephus Hierosolyma capta fuisse à Pompeio die decimo septimo mensis Thamuz, M. Tullio Cicerone, C. Antonio Coss. Dio narrans hunc casum, ait fuisse Sabbatum. Iosephi verba sunt libro xiv. cap. viii. Καὶ γὰρ ἁλούσης τῆς πόλεως περὶ τρίτον μῆνα, τῇ νηστείας ἡμέρᾳ κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ ἑβδομηκοστὴν, καὶ ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδα, ὑπατευόντων Γαΐου Ἀντωνίου καὶ Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος. Annus qui Consules habuit M. Tullium Ciceronem, & C. Antonium, erat ab Orbe condito termillesimus octingentesimus octagesimus septimus, Cyclo Solis iii. litera Dominicali D, idemque erat tertius Octaëteridis Iudæorum, cujus Nisan cepit die decimo Aprilis, feria sexta: Adde tres continuos menses plenos, (quod non semel accidit, cum Neomenia indiceretur על פי הראיה *secundum Lunæ visionem.*) Thamuz dies decimus septimus, τῆς νηστείας ἡμέρα eadit in diem vicesimum quintum Iulii, feria septima. Eodem quoque die rursum capta sunt Hierosolyma ab Herode & Sosio. Iosephus lib. xiv. cap. xxviii. *Petitus.*

Templo pepercit.] Male. Nam templum potius captum dici debuit, quod tanta vi & cæde expugnatum fuit. Vide Ioseph. xii, 8. *Horn.* Vult dicere, non spoliavit illud. Iosephus xiv, 8. *Cum in sacræ pecuniæ thesauris essent circiter talentorum duo millia, nihil horum præ pietate attigit.* Cicero, *Cn. Pompejus, captis Ierosolymis, victor, ex illo fano nihil attigit. Imprimis hoc, ut multa alia, sapienter, in tam superstitiosa & malefica civitate, locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim credo religionem Iudæorum & hostium impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. Sua cuique civitati religio, Læli, est; nostra nobis.* Eusebius in Chronico, *reserato templo, usque ad Sancta sanctorum accessit.* Quæ verba docent ipsum ulterius non progressum esse. Non ergo vidit arcam fœderis, ut quidam volunt. Nam arca, in qua tabulæ fœderis & super eas Cherubim, in sancto sanctorum erat; non in sancto: quod tantum ingressus videtur Pompejus. *Drusius.*

Aristobulum victum Romam mittit.] Imo secum abduxit victum. Sic Eusebius. Sed legendum utrobique vinctum, id est, δεδεμένον. Iosephus diserte, *abduxitque secum Aristobulum vinctum cum duabus filiabus & totidem filiis.* xiv, 8. Idem.

Ius Pontificatus.] Τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπέδωκεν Ὑρκανῷ. *Ioseph.* Etiam ex Senatusconsulto & decreto principali sub Iulio Cæsare, Pontificatus Iudæorum Hyrcano διὰ παντὸς κατὰ πάτρια ἔθη *omnimodo secundum mores patrios* firmatur, adjecto insuper, ut habetur in Senatusconsulto illo apud Iosephum edito, ὅσα τε κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν νόμους ἐστὶν ἀρχιερατικὰ ἢ φιλάνθρωπα, ταῦτα κελεύω κατέχειν αὐτὸν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ. *Seldenus.*

Impe-

tificatus restituit: impositoque Iudæis stipendio, procuratorem eis, Antipatrum quendam Ascalonitem, præposuit. Hyrcanus quatuor & triginta annos rerum potitus, dum adversum Parthos bella gerit, capitur. Tum Hero-

Impositoque Iudæis stipendio.] Τὰ μὲν Ἱεροσόλυμα ὑποτελῆ Ῥωμαίοις ἐποίησεν. *Ioseph.* Id est, tributo, *censum* vocant. Erat autem didrachmus in singula capita. Male igitur Hieron. in comment. Matth. XVII. ℣. 25. *Post Augustum Iudæa facta est tributaria, & omnes censi capite ferebantur.* Nam ante Augustum erat vectigalis, vel, si mavis, tributaria. *Drus.*

Procuratorem.] Iudææ, *Sigonius.* Palestinæ, *Eusebius.* Ab hoc tempore Iudæa semper habuit procuratores, qui prætoribus aut proconsulibus Syriæ suberant. Talis Christi ævo erat Pontius Pilatus. *Drus.* Sed nihil in Iosepho occurrit, ex quo probari queat, procuratorem Iudææ Antipatrum fuisse, tum temporis à Pompeio constitutum. De Scauro tradit: Πομπήϊος τὴν κοίλην Συρίαν ἕως Εὐφράτου ποταμοῦ καὶ Αἰγύπτου Σκαύρῳ παραδούς. Huic mox successit Gabinius, eodem teste. Igitur procurator partis alicujus, vel sub præside Romano, Antipater fuit, ac demum à Iulio Cæsare ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας constitutus. Sic Iosephus XIV, 15. *Horn.*

Antipatrum.] Qui & Antipas, eodem, quo patet ipsius, nomine vocabatur. *Iosephus*, à quo dissentit Eusebius Africanum secutus, qui hujus Antipatri patrem Herodem nominat, quem ait fuisse Ascalone ἱερόδουλον, hoc est, sacerdotem in templo Apollinis. Iosephus autem scribit eum ab Alexandro ejusque uxore constitutum ducem totius Idumææ, amicitias Arabum, Gazæorum & Ascalonitarum coluisse, multisque illos sibi conciliasse muneribus. Ab utroque diversus abit Nicolaus Damascenus, Antipatri genus deducens à primatibus Iudæorum, qui postliminio in Iudæam reversi sunt è Babylonia. *Drus.*

Ascalonitem.] Quomodo Ascalonita si erat Idumæus? An patria ei Ascalon, & parentes ex Idumæa? Scire licet Ascalonem fuisse urbem superioris Idumææ. Quod affirmat Iosephus lib. III. cap. 3. Aut patria erat Idumæa & Ascalon locus commorationis parentum ipsius. *Idem.*

Quatuor & triginta annos.] Secutus est Eusebium, qui hos annos putat ab eo tempore, quo primum Hyrcanus pontificatum adeptus est, vivente adhuc matre Alexandra. Sic autor Glossæ ordinariæ prioris Machabæorum: *Hyrcanus*, inquit, *animo deses, adjuvante Antipatro procuratore, tenuit pontificatum ann.* XXXIV. Sigonius huic summæ detrahit decem, legendumque putat XXIV. pro XXXIV. quia videlicet horum annorum aliud initium ponit. Nam eos numerat à restitutione Hyrcani quæ per Pompeium facta. Hoc docent consequa ipsius verba. *Tot enim sunt à consulatu M. Tullii Ciceronis, usque ad consulatum C. Asinii Pollionis.* Quo tempore Herodes rex à senatu appellatus est. Iosephus hæc paullo aliter lib. XV. cap. 9. *Hyrcanus vivente adhuc matre Alexandra pontifex Iudæorum creatus, per novem annos eum honorem obtinuit: cui defunctæ cum in regnum successisset, elapsis tribus mensibus, ab Aristobulo fratre pulsus est, ac deinde Pompei ope restitutus receptusque, omnibus honoribus quadraginta annos in eis exegit.* Idem.

Adversum Parthos bella gerit, capitur.] Parthi Antigonum Alexandri filium in regnum reducturi, bellum

Herodes alienigena, Antipatri Ascolonitæ filius, regnum Iudææ à Senatu & populo Romano petiit, accepit-

Herodi & Hyrcano iotolerunt, in quo hic captus est, & auribus ab Antigono truncatus. Quod ideo fecit μηκέτ' αὖθις εἰς αὐτὸν ἀφίκηται τὴν ἀρχιερωσύνην διὰ τὸ λελωβῆσθαι, τοῦ νόμου τοῦ ὁλοκλήρων εἶναι τὴν τιμὴν ἀξιοῦντος. *Seldenus. Ioseph.* XIV. 24. 25. Hæc Parthorum irruptio facta A. V. C. IↃCCXIV. Asinio ac Domitio Coss. *Dio.* Ut recte Iosephus, post capta à Pompejo Ierosolyma XXIV. annos imputet Hyrcano Pootifici. *Petav.*

Herodes.] Secundus filiorum Aotipatri ex uxore, quam Iosephus Cypron vocat, quæ illustri inter Arabas genere oata erat. Vode Arabissam appellat Eusebius.

Alienigena.] Quomodo alienigena si erat Iudæus? An quia patrem habuit Ascalonitam? Nam tales peculiariter alienigenæ vocabantur. Res ootior est quam ut probari debeat. Alieoigena, id est, ἀλλόφυλος. Sic eum appellat Eusebius. Ut & alii multi. Vocatur etiam proselytus. Quod pariter culpant. Nam qui Iudæus erat, nec proselytus dicebatur, nec alienigena. Sed majores ejus proselyti fuerant, imo alienigeoæ. Nam Idumæi, priusquam sacra Iudæorum suscepissent, alienigeoæ dicebantur. Hoc verum est. Non tamen à Iudæis ideo vocatur alienigena, sed servus Hasmonæorum. Ego sic sentio, Idumæos, licet Iudæi essent religione, gente tamen fuisse à Iudæis distinctos. Tales etiam proselyti vocantur. Chronicon templi secundi, *Antipater erat vir prudens, &c. sed radix ejus non erat ex filiis Israel, verum ex Idumæis, qui servi ceciderunt in manum Israel: & ipsi sunt proselyti tantum, & non filii nobilium.* Sic forte R. Aquiba vocatur proselytus justitiæ, quia erat ex filiis filiorum Sisaræ. Idumæi ergo proselyti. Si proselyti, cur non etiam alienigenæ? Nam antequam proselyti essent, alienigenæ fuerant. Hic origioem spectamus, hoc est, ut Ebræi loquuntur, radicem generis. Duæ fuerunt opiniones de Antipatro Herodis patre. Una Iosephi, qui eum Idumæum fuisse scribit: altera Nicolai Damasceoi, qui genus ejus deducit à primatibus Iudæorum, qui postliminio in Iudæam reversi sunt è Babylooia. Hanc probare videtur autor historiæ Ebraicæ ita scribens, *Antipater accepit uxorem è femine regio Idumæam. Ideo dixerunt scriptores antiqui eum fuisse Idumæum. Sed Nicolaus, scriptor fidelis, ait eum fuisse Iudæum: id verum est. Fuit enim ex ingenuis Iuda, ex iis Iudæis qui redierunt è Babylonia Ierosolymam, in diebus Nehemiæ filii Hachaliæ & Ezræ sacerdotis.* Drus. Vide & Petavium XI. de Doctr. Temp. 5.

A Senatu & Populo Romano petiit accepitque.] A Parthis & Antigono fugatus, Romam petit: ibique Aotonii & Octavii favore, regno Iudaico S.C. donatur, & inter Octavium ac Antonium medios in Capitolium ascendit. Quod factum Olympiade CLXXXIV. Cn. Domitio Calvo & C. Asinio Pollione Coss. *Iosephus* XIV. 26. Sed vel extrema Olympiadis CLXXXIV. & initia CLXXXV. intelligenda, vel apud Iosephum error est, ac scribendum ἐπὶ τῆς ρ' καὶ π' καὶ ε' ὀλυμπιάδος. Hæc est prima æra Regni Herodis. Altera ducitur ab eo tempore qoo Sosios cum Herode Hierosolymam expugnavit, & Aotigooum securi percussit. Id factum ὑπατεύοντος ἐν Ῥώμῃ Μάρκου Ἀγρίππα καὶ Κανιδίου Γάλλου, ἐπὶ τῆς ρπ' Ὀλυμπιάδος, τῷ γ' μηνὶ, τῇ ἑορτῇ τῆς νηστείας. Ioseph XIV. 28. Vide Spanhemium II. Dub. Euangel. 2.

pitque. Hunc primum Iudæi externum regem cœperunt habere. Etenim jam, adventante Christo, necesse erat, secundum vaticinia prophetarum, suis eos ducibus privari, ne quid ultra Christum expectarent.

Sub hoc Herode, anno imperii ejus tertio & XXX. CHRI-

• *Hunc primum Iudæi externum regem.*] Post Sedeciam extinctum, reges iterum Iudæa accepit, sed Levitas utique, quorum ultimus Antigonus fuit. Illo pulso occisoque regnum Herodes tenuit, quod ante à Romanis acceperat, homo non hercle regia stirpe, neque sacerdotali familia ortus, sed de Idumæorum gente, insititius Iudæus. Non enim Idumæi vere Iudæi erant, sed habiti modo appellatique Iudæi sunt, ex qua tempestate eos Hyrcanus religiones ceremoniasque suscipere veri numinis coëgit, cum antea Deum, nescio quem Cosan colerent, cujus sacra semper custodierat illustris in illa natione Costobarorum domus. Celebrata est Sameæ vaticinatio, qui Herodem Iudæis regem datum iri, sed in pœnam pestemque, multo ante prædixerat. Neque profecto aliter cecidit. Statim enim Idumæus ille Aristobulum pontificem, admodum adolescentem; mox Hyrcanum ex Parthis allectum; postremo quicquid de Hasmonæorum sanguine supererat, extinxit sustulitque. Neque melius actum cum septuaginta senibus est, qui assessores magni concilii erant, quod Sanhedrin appellitant. Ita submotis omnibus, unde metus aut periculum erat, paulatim insurgere, atque ex magno imperio usurpare licentiam cœpit. Patria enim Iudæorum instituta mutavit, nova invexit, multa contra leges fecit: de qua re sic loquentem audire Iosephum libet: ξενικοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὑποδιέφθειρε τὴν πάλαι κατάστασιν, ἀπαρεγχείρητον οὖσαν· ἐξ ὧν οὐ μικρὰ καὶ πρὸς τὸ αὖθις χρόνον ἠδικήθημεν, ἀμεληθέντων ὅσα πρότερον ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν ἦγε τοὺς ὄχλους. *Cunæus.* Externum regem vocat, non Iudæum, sed Idumæum. Aut externum sive alienum à regno. Non enim erat è stirpe Davidis, nec ex genere sacerdotali. Eusebius in Chronico, *siquidem Herodes post eum* (Antigonum) *à Romanis constitutus est princeps alienigena, & nihil omnino pertinens ad Iudæam.* Quod intelligentiam habet ex superioribus. Alioqui durum est illud, *nihil omnino pertinens ad Iudæam.* Drus.

Secundum vaticinia prophetarum.] Nam Iacob patriarcha propheta erat, cujus illud πολυθρύλλητον, *non recedet sceptrum de Iuda, &c.* Quod induxit nonnullos ut crederent Herodem Messiam esse. Hos Herodianos appellant. Quanquam Herodiani videntur potius fuisse milites Herodis, ita dicti ut Herculanos dicimus & Iovianos & Theodosianos. Priorem sententiam tuetur Hiero. adversus Luciferianos cap. 8. his verbis, *Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo.* Alibi eam castigat, Latinorum commentum esse dictitans. *Drusius.* Tertullianus in hæreticorum enumeratione, *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius, quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes. *Herodes apud Iudæos regnavit tempore Augusti in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam sabbata, quo die lucernas accensas violis coronatis in fenestris ponunt.* Grotius.

Sub hoc Herode.] Qui Magnus cognominabatur ad differentiam aliorum. Ebræi scribunt Orodes & Hero-des

CHRISTUS *natus est, Sabino & Rufino consulibus,* VIII. *Kalend. Ianuarias. Verum hæc, quæ Euangeliis, ac deinceps Apostolorum actibus, continentur, attingere non ausus, ne quid forma præcisi operis, rerum dignitatibus diminueret, reliqua exequar. Herodes, post nativitatem Domini, regnavit annos* IIII. *Nam omne imperii ejus tempus* VII. *&* XXX. *anni fuerunt. Post quem*

des. Quæ scriptura nominis invenitur etiam in Appiano. *Drus.*

Anno imperii ejus tertio & xxx.] Sulpicius peccat in annis Herodis designandis, sed mitius quam alii. Nam cum annum XXXIII. Herodis componat cum consulatu Sabini & Rufini, qui est Iulianus XLII. Olympiadis CXCIV. primus, necessario conjicit initium Herodis in consulatum L. Gellii Poplicolæ & M. Coccei Nervæ, adeoque in Iuliannm X. Olympiadis CLXXXVI. primum. Vbi μεταχρονισμὸς quadriennii, ratione primæ Epoche Herodis, anni ratione secundæ. *Spanhemius.*

CHRISTVS *natus est, Sabino & Rufino consulibus.*] Pontifice Ioazaro. *Nicephor.* Triennio ante æram communem Christi natalem figit Sulpicius, si respiciamus characterem consulum. Consulatus enim Sabini & Rufini vel Rufi, qui aliis Calvisii, & Passieni, quia utrumque nomen obtinuerunt, incidit in Iulianum XLII. Olymp. CXCIV. Primum, Cycl. Sol. VI. Lun. XVII. Lit. G. Proinde triennium interjectum inter hanc sententiam & æram communem, figitnr in Iuliano XLV. Olympiadis CXIV. quarto. Sed annus nati Christi exacte definiri nulla authoritate potest, ut ex omnium, quæ plurimæ, sententiarum scrutinio patet. Maxime probabile videtur, Christum natum ante XLIII. Iulianum, adeoque æram Dionysiacam, qua hodie utimur, μεταχρονισμῷ triennii ad minimum peccare. Vtrum vero XLII. Iuliano an XLI. natus fuerit servator noster, illud nullis indiciis solidis ex Historia veteri erui posse, adeoque non inter δύσπορα tantum, sed ἄπορα prorsus, referendum censeo. *Spanhemius.* Quem de æra Christiana disputantem vide II. Dub. Euangel. 1, 2, 3. Petitum I. Ecl. Chronol. XV. & IV, XVII.

VIII. *Kalend. Ianuarias.*] Scaliger in Eusebium: *Omnis ecclesia in partibus Orientis, seculo Eusebii & antecedenti & sequenti, credidit Christum natum* VIII. *Eid. Ianuarii.* Nisi erratum est operarum aut properantis calami, alia fuit hac de re Orientalium ecclesiarum, & alia Occidentalium opinio. *Drus.* Epiphanius: πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ἰανουαρίων.

Annos IIII.] Annns emortualis Herodis incidit ex mente Sulpicii, non, ut vult Torniellus, in annum Christi V. sed potius in primum, Coss. C. Iul. Cæs. & Æmilio Paulo, adeoque in annum Iulianum XLVI. Olymp. CXCV. primum. Relegatio Archelai, quæ contigit Iuliano LI. nono anno in principatu completo, eandem supputationem erroris convincit, ut alia prætermittamus. Designatio certa periodi Herodis, κεῖται ἐν ἀποκρύφοις. Mea tamen sententia, maxime ad veritatem accedere videtur Kepplerus, & minoribns incommodis urgeri posse, qui Herodem obiisse contendit XLII. Iuliano. *Spanhem.*

VII. *& XXX. anni.*] Sic Eusebius, Iosephus, Gorionides, & alii. Chronicon templi secundi, *vixit Herodes postquam occidisset Antipatrum filium suum*

octo

quem Archelaus Tetrarcha annis IX. *Herodes annos* XX. *&* IIII.

Hoc regnante, anno regni octavo & decimo, DO-MI-

octo dies & mortuus est. Omne autem tempus regni ejus quadraginta anni. Drusius. Iosephus interdum XXXVII. interdum XXXIV. annos ei tribuit, respectu duplicis Epochæ, quarum una ab impetrato Romæ, altera ab occupato Hierosolymis regno ducitur, ut supra dictum. Sic geminæ hujus radicis respectu, quamvis præter mentem Iosephi, alii XXXVII. alii XL. annos Herodi adscribunt. Sed exacta periodus Herodis, definiri non potest. Iosephus terminis indefinitis illum χεδὸν ἐτῶν ἑβδομήκοντα & περὶ ἔτος ἑβδομηκοστὸν decessisse scribit. Vnde alii, supervixisse Christo bimestre, alii trimestre, alii annum, alii biennium, alii triennium, alii quadriennium, Baronius etiam octennium, volunt. *Spanhem.*

Archelaus Tetrarcha.] Ducem vocat Eusebius: ut Ethnarcham Iosephus XVII. 13. *Cæsar paucis post diebus Archelaum non regem declarat, sed, dimidia parte ditionis quæ Herodis fuerat ei concessa, Ethnarcham eum constituit: regnum quoque pollicitus, quamprimum ille se tali honore dignum redderet.* Potest etiam Toparcha dici. Nam in secundo belli Iudaici cap. IX. portionem ejus idem Iosephus τοπαρχίαν appellat. *Drusius.* Quod vero Drusius dicit, se regnum Archelao tribuere non ausum, Iosephum sequitur. Nam exertim Matth. II, 22. ἀκούσας δὲ ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ Ἡρώδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Contra Iosephus titulum regni ei ab Augusto abjudicatum dicit, atq; Ethnarchæ datum. Matthæus βασιλεία, more Orientis, vocat Principem quemvis. Sic & Eusebius de Archelao, ut rege, loquitur. *Horn.*

Annis IX.] Eusebius, *Archelaus nono anno regni sui in Viennam urbem relegatur.* Iosephus autor hoc accidisse anno principatus Archelai decimo. Vide Atchæologum libro XVII. cap. 15. *Drus.*

Herodes.] Hic est ille qui Philippi fratris uxorem in matrimonium accepit, & Iohannem Baptistam, qui eum propterea reprehendebat, occidit. Quam historiam aliter Euangelistæ, aliter Iosephus narrat. Pro Euangelistis facit Historia Ebraica, cap. LXIII. *Herodes Antipas occidit multos ex sapientibus Israël, & in his Iohannem Sacerdotem magnum, propterea quod dixisset, Non licet tibi ducere uxorem fratris tui Philippi. Hic est Iohannes ille qui baptizatus fuit.* Sed & Chronicon templi secundi, *Herodes accepit uxorem Philippi fratris sui, quæ ei genuerat duos filios. Quem ob hanc abominationem redarguit R. Iochanan sacerdos magnus. Ideo percussit & occidit eum Antipas.* Vide Iosephum XVIII, 7. *Drusius.*

Annos XX. *&* IIII.] In Sulpicio Sigonii, XXX, & IIII. Nescio an mendum sit operarum. Innuit autem Herodes Antipam Tetrarcham Galilææ, quem Cajus Cæsar perpetuo damnavit exilio apud Lugdunum urbem Galliæ. Autor Chronici templi secundi: *Octavianus Augustus regnare fecit Antipam fratrem Archelai pro eo, vertitque nomen ejus in nomen Herodis.* In Historia Ebraica est XX & I. ex qua emendabis Chronicon templi secundi, in quo כ״א 21. pro כ״א 21. *Drus.*

Anno regni octavo & decimo.] Quo tempore Christus agebat annum XXXIII. Incidit autem hic annus in annum mundi 5232. secundum supputationem Eusebii, quem Sulpicius nunc secutus mihi videtur. *Drus.*

DOMINUS *crucifixus est.*] Tacitus XV. Annal. *Auctor nominis ejus Christus, qui* Tibe-

MINUS *crucifixus est, Fusio Gemino & Rebellio Gemino, Consulibus. A quo tempore, usque in Stiliconem Consulem, sunt anni* CCCXXII. *Apostolorum actus Lucas edidit, usque in tempus, quo Paulus Romam deductus est, Nerone imperante: qui, non dicam regum, sed omnium hominum, & vel immanium bestiarum sordidissimus, dignus extitit, qui persecutionem in Chri-*

Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum, supplicio affectus erat. Iesum autem Talmudicum alium esse à Iesu Nazareno, prolixe contra Iudæos & alios, ostendit *Schickardus* in Tarich. Cæterum locus Iosepho insertus XVIII. Ant. IV. de Iesu Christo, ὑποβολιμαῖος est. *Spanhem.* De cruce, post omnes alios, vide Illustrem & Incomparabilem Salmasium, in epistolis ea de re nuper editis.

Fusio Gemino & Rebellio Coss.] Variæ veterum opiniones fuerunt de intervallo τῆς πολιτείας Domini, quod deprehendi posse, idq; recte atque ordine, putarunt per Paschata, quæ intercesserunt à Baptismo illius ad σταυρώσιμον. Alii enim tria, alii quatuor, alii quinque celebrata fuisse à Christo Paschata post Baptismum opinantur: Nos iis accedimus, qui duo tantum numerant: qua in sententia fuerunt, Clemens Alexandrinus, Lactantius, B. Augustinus, B. Hieronymus, apud eundem Hieronymum Commentariis in cap. IX. Danielis. Iulius Africanus in quinto Temporum: *Atque exinde usque ad annum quintumdecimum Tiberii Cæsaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta.* Hunc annum suis signat Consulibus Tertullianus Lib. adversus Iudæos cap. VIII. *Passio hujus exterminii intra tempora septuaginta hebdomadum perfecta est sub Tiberio Cæsare, Coss. Rubellio Gemino & Fusio Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Kalendarum Aprilium.* Eum annum se reperisse gloriabantur Tessareskædecatitæ in Actis Pilati apud Epiphanium: ἀπὸ τῶν ἄκτων δῆθεν Πιλάτου αὐχοῦσι τὴν ἀκρίβειαν εὑρηκέναι, ἐν οἷς ἐμφέρεται τῇ πρὸ ὀκτὼ Καλανδῶν Ἀπριλλίων τὸν σωτῆρα πεπονθέναι. Atque id verum nobis videtur, Christum passum esse anno quintodecimo Tiberii Cæsaris, duobus Geminis Consulibus, cum annum ageret tricesimum primum, sive Dionysianum vicesimum nonum, anno Orbis conditi termillesimo nongentesimo septuagesimo octavo, Cyclo Solis X, litera Dominicali B. *Petit.* Vide eum I. Ecl. Chronol. XI. Pontifice Caipha. De quo Selden. I. de success. XII. Pro *Rebellio*, Drusius habet *Rubellio.* Scriptio nostra verior, ut ex Fastis patet.

CCCLXXII.] Demptis quinque, Sigonius reponit CCCLXVII: quibns additi anni XXXIII. efficiunt CCCC. In quem annum Christi diximus incidere consulatum Stiliconis. *Drus.* X. in V. versa numeri plane congruent. *Sigonius.*

In tempus quo Paulus Romam deductus est.] Ab A. C. XXXIII. ad LVIII. qui numerus est annorum XXVI. *Sigon.*

Nerone imperante] De quo Suetonius & Tacitus. De eodem Eutychius in Originibus Ecclesiæ Alexandrinæ: وكان رجلا سريرا جدا ردي السيرة, Hoc est, vertente Seldeno: *Homo in consilii & vitæ instituendæ ratione improbissimus.*

Chri-

Christianos primus inciperet: nescio an & postremus explerit: siquidem opinione multorum receptum sit, ipsum Antichristum venturum. Hujus vitia, ut plenius exponerem, res admonebat, nisi non esset hujus operis, tam vasta ingredi. Id tantum annotasse contentus sum, hunc per omnia fœdissima & crudelissima eo processisse, ut matrem interficeret: post, etiam Pythagoræ

Christianos.] Discipuli, qui prius Nazaræi dicebantur, vocati sunt primum Christiani Antiochiæ, Act. XI, 26. & appellatio à Christo, non ab unctione spirituali. Nam ab ea Christi vocantur, non Christiani. Vt ab Augustino Augustiniani: sic à Christo Christiani. Theodoretus in Genesim, quæst. XLVII. Ἡμεῖς δὲ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανοὶ καλούμεθα. Hos pagani per imperitiam Chrestianos appellabant. Sic *Chrestus* dicebant pro Christus. Tacitus, *Iudæos, Chresto duce tumultuantes, Roma expulit.* Drus.

Primus inciperet.] Nam Claudius eos urbe tantum expulerat. Suetonius, Tacitus, alii. Tertullianus, *Consulite commentarios vestros, in illis reperietis Neronem primum in hanc sectam tum maxime Romæ Orientem, Cæsariano gladio ferocisse.* Drus. Eutychius: وهو اول من اهاج علي النصاري الشر والبلا, *Qui primus fuit gravissimorum in Christianos malorum author.* Vide & Euseb. Hist. VI. & in Chronico. Orosium VII, 5. Tertullian. Apolog.

Explerit.] Id est, expleturus sit. *Sigon.*

Ipsum Antichristum venturum.] Eadem fuit opinio quorundam Christianorum de Domitiano, cui cognomentum Neroni fuit, qui sævitia Neronem vel æquabat, vel superabat. Vnde alter Nero & Nero Calvus convicio populi vocabatur. Hiero. Dan. XI. *Multi nostrorum putant, ob sævitiæ ac turpitudinis magnitudinem, Domitianum Neronem Antichristum fore.* In glossa ordinaria, I Mach. I. ubi de eodem hæc verba, legitur, *Domitianum sive Neronem.* Prætulerim, *aut Neronem*, ut dicat, opinione quorundam Christianorum, alterutrum Antichristum fore. Haymo scribit Neronem umbram fuisse Antichristi, sicut David Christi. Scribit hoc ad locum Apostoli II Thessal. II. ℣. 7. *Iam nunc mysterium operatur iniquitatis:* Vbi Nicolaus de Lyra: *Hoc mysterium exerceri cœpit à temporibus Neronis, vel quia Nero typus erat Antichristi, ut Haymo scribit: vel quia tunc primum jacta sunt fundamenta tyrannidis ecclesiasticæ.* Cæterum Neronem venturum in fine sæculi, credidit etiam B. Martinus, sed idem eundem ab Antichristo discriminat. *Drus.* De quo, ubi ad locum illum ventum erit.

Crudelissima.] Orosius lib. VII. cap. 5. *Crudelitatis autem rabie ita efferatus est, ut plurimam senatus partem interfecerit, equestrem ordinem pœne destituerit: sed ne parricidiis quidem abstinuit, matrem, fratremque, sororem, uxorem, cæterosque cognatos & propinquos, sine hæsitatione prostravit.*

Vt matrem interficeret.] Agrippinam. Vnde μητροκτόνος appellatus est in hoc versu,

Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων, μητροκτόνος.

Et in illo, qui à populo decantatus olim ut vere Sybillinus,

Ἔσχατος Αἰνεαδῶν μητροκτόνος ἡγεμονεύσει.

Χρηi-

goræ cuidam, in modum ſolennium conjugiorum nuberet, indutumque Imperatori flammeum, dos & genialis thorus, & faces nuptiales: cuncta denique quæ vel in fœminis, non ſine verecundia conſpiciuntur, ſpectata. Reliqua vero ejus, incertum, pigeat an pudeat magis, diſſerere. Hic primus Chriſtianum nomen tollere aggreſſus eſt. Quippe, ſemper inimica virtutibus vitia ſunt, & optimi quique, ab improbis, quaſi exprobrantes, aſpiciuntur. Namque eo tempore divinâ apud urbem religio invaluerat, Petro ibi epiſcopatum gerente: & Pau-

Xiphilinus è Dione ſcribit, nonnullos culeum de nocte in quadam ſtatua ipſius ſuſpendiſſe, ut eo ſignificarent Neronem ut matricidam in culeum conjici oportere: alioſque expoſuiſſe puerulum in foro, alligata ad eum tabella in qua ſcriptum fuerit, *non te tollo, ne matrem occidas.* Notum & illud.

Quis neget Aeneæ magna de ſtirpe Neronem?
Suſtulit hic matrem, ſuſtulit ille patrem.

Interfecit etiam uxorem & Senecam præceptorem, & Lucanum fratrem ejus. *Salmanticenſis:* dictus eſt Nero crudelis, quia occidit matrem ſuam & præceptorem ſuum Senecam, & fratrem ejus Lucanum. *Druſ.* Cæterum illa opinio falſa, uterum matris diſſectum inſpexiſſe. Suetonius hoc tantum refert: *ad viſendum interfectæ cadaver accurriſſe, contrectaſſe membra.* Nec aliud Tacitus innuit, ex cujus verbis male intellectis error ortus. *Horn.*

Pythagoræ cuidam.] Qui & Doryphorus, alio nomine, apud Suetonium. A quo alius ille alter Doryphorus libertus, quem Nero veneno ſuſtulit, biennio ante hunc denuptum. *Torrent.*

Nuberet.] Xiphilinus in Nerone, *Quanquam ipſe nupſit Pythagoræ liberto, dotemque ei per ſyngrapham conſtituit* (hoc Sulpicius ſignificat, cum ait, *in modum ſolennium conjugiorum*) *quas nuptias populus Romanus celebravit una cum cæteris gentibus.* Et poſt: *Ex eo tempore duo ſimul cum Nerone coibant, Pythagoras pro viro, Sporus pro uxore, ac Nero præter cætera domina & regina vocabatur.* Oroſius, *Virum in uxorem duxit, ipſe à viro ut uxor acceptus eſt.* Suetonius, *Doryphoro liberto, ſicut ipſi Sporus, ita ipſe denupſit.*

Inditumque imperatori flammeum.] Sex. Victor, *Nero eo progreſſus eſt, ut neque ſuæ neque aliorum pudicitiæ parcens, ad extremum, amictus nubentium virginum ſpecie, palam convocato ſenatu, dote dicta, cunctis de more frequentantibus nuberet.*

Chriſtianum nomen tollere aggreſſus eſt.] Lecanio Licinioque Coſſ. *Tacitus.* A. C. LXIV. Vide Scal. Euſeb.

Petro ibi Epiſcopatum gerente.] Antiqui Petrum & Paulum junctim conſtituunt primos Romæ Epiſcopos & ejus Eccleſiæ fundatores. Epiphanius in hæreſ. Carpocratianorum: Ἐν Ῥώμῃ Πέτρος καὶ Παῦλος πρῶτοι γεγόνασιν Ἀπόστολοι αὐτοὶ καὶ ἐπίσκοποι, εἶτα Λῖνος, εἶτα Κλῆτος. Hinc phraſis antiqua: *ad limina Apoſtolorum ire*, id eſt, Romam. Magna autem diſſenſio de primis Romanæ urbis Epiſcopis.

Paulo, posteaquam ab injusto præsulis judicio Cæsarem appellaverat, Romam deducto. Ad quem tum audiendum plures conveniebant: qui veritate intellecta, virtutibusque Apostolorum, quas tum crebro ediderant, permoti, ad cultum Dei sese conferebant. Etenim tum illustris illa, adversus Simonem, Petri ac Pauli congressio fuit. Qui cum magicis artibus, ut se Deum pro-

copis. Ea exinde orta. Paulus non unum Episcopum, sed plures, qui presbyteri & Episcopi, (hoc enim unum & idem tum temporis) Ecclesiæ præfecit, id est, collegium Presbyterorum. Sic Linus, Cletus, Clemens, simul ab Apostolis instituti Episcopi. Scriptores sequentis ævi, dum ad suum morem respiciunt, eos quos legebant Episcopos fuisse, sibi invicem successisse existimabant, cum simul fuissent, ejusdem ordinis, & pares. Petrus nunquam Romæ fuit. Error exinde ortus; quia Petrus Antiochia Babylonem concessit. Eam de Roma plerique interpretantur Patres. Quod falsissimum, & hinc error. *Salmasius*. Quem de Petri Episcopatu, vide in admirando opere, de *Primatu Papæ*.

Ab injusto præsulis judicio.] Festum intelligit, qui Felici successit. Malim ergo, *præsidis*, ut pagina, quæ proxime sequitur, *præsidis sui Gessii Flori injurias non ferentes*. Drus.

Cæsarem appellaverat.] Act. XXVI. Ad hujus tituli imitationem Reges Persarum *Cosroes* dicti; & Ruteni ab ea voce suum Imperatorem *Czar* vocant, qui ipsorum lingua *Kral* esset. *Schickardus*. Cæsar antiqua vox latina quæ τὸ κυριώτατος significat, unde *Cæsaries*, vel *Cæsaria*, ἡ κόμη κυριώσα. *Salmasius*.

Ad cultum Dei sese conferebant.] Quos inter Neronis quidam aulici, & ut Patres nonnulli voluerunt, ipse Seneca. Extant Epistolæ ejus ad Paulum, & hujus ad illum, sed quas supposititias esse, certum est. Vide Lipsium in Senecam, & alios.

Adversus Simonem.] Est ille ὁ qui vulgo Simon Magus appellatur: cui statua olim posita Romæ inter duos pontes, cum hac inscriptione, *Simoni Deo sancto*. Vide sis Euseb. hist. eccles. lib. II. cap. 13. Mentio hujus & in Iohasin, per hæc verba: *In diebus Petri Apostoli erat Simon Samarita magus, de cujus nomine vocata est Simonia, quando aliquis vendit sanctitatem suam*, id est, sacerdotium suum. *Drus*.

Petri ac Pauli.] In bullis Paparum imagines horum duorum Apostolorum simul exhibentur, & Paulo dextra datur, ut honoratior. Quia etiamsi concederetur Petrum Romæ fuisse, quod falsum, tamen primariæ partes Pauli fuerunt, quippe ad cujus Ἀποστολὴν gentium, propter Roma pertinebat. *Salmasius*.

Magicis artibus.] Augustinus in sermone de sanctis, *cum enim Simon se Christum diceret, & tanquam Christus ad Patrem assereret se posse conscendere, atque elatus subito, magicis artibus volare cœpisset: tunc Petrus fixis genibus precatus est Dominum, & precatione sancta vicit magicam levitatem. Nam velut vinclum eum de sublimi aëre deposuit, & quodam præcipitio in saxa elidens, crura confregit*. Meminit hujus congressionis & Arnobius per hæc verba, *Viderunt Romani currum Simonis magi & quadrigas igneas Petri ore difflatas, & nominato Christo evanuisse*. Totum hoc de Simonis cum Petro ac Paulo, congressu, dubiis nititur

probaret, duobus suffultus dæmoniis evolasset, orationibus Apostolorum fugatis dæmonibus, delapsus in terram, populo inspectante, disruptus est. Interea, abundante jam Christianorum multitudine, accidit, ut Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium constituto. Sed opinio omnium, invidiam incendii in Principem retorquebat, credebaturque Imperator gloriam innovandæ urbis quæsisse. Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo jussum incendium putaretur. Igitur vertit invidiam in Christianos, actæque in innoxios crudelissimæ quæstiones: quin & novæ mortes excogitatæ, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent.

testimoniis. Haudquaquam verisimile, scriptores Romanos tam memorabilem rem præterituros fuisse. Ac notum, quam multa, primo Christi seculo, ab Historicis Ecclesiasticis, temere credita & scripta sint. Et in tempore, quam dissentiunt? Euseb. regnante Claudio, Augustinus & multi alii, sub Nerone, paulo ante mortem Petri ac Pauli, A. C. LXVII. Sulpicius sub adventum Pauli, qui in A. C. LVIII. incidit. In summa, certi nihil constat, & propius falso est, quod de volatu & lapsu Simonis, tradidere antiqui. *Horn.*

Abundante jam Christianorum multitudine.] Immane dictu, quam brevi tempore, in quantam multitudinem Christiani excreverint. Bardesanes Syrus apud Eusebium VI. πρόπ. 8. *Quid dicemus de Christianorum secta, qui in omni parte orbis, imo in omni civitate inveniuntur?* Tertullianus I. adv. Iudæos: *Christi regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Getulos, Romanos) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur.* Eadem habet *Irenæus* I, 3. *Arnob.* II. & alii Patres. E- legans Tertulliani locus II. Apolog. *Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis reliquimus templa.*

Incendio conflagraret, Nerone apud Antium.] Tacitus: *Incendium, forte an dolo principis conflatum fuerit, in incerto fuit. Eo certe tempore Antii agens Nero, non ante in urbem regressus est, quam domui ejus, qua palatium & Mecænatis hortos continuaverat, ignis propinquaret.* XV. Annal.

Gloriam innovandæ urbis.] *Videbaturque Nero, condendæ urbis novæ & cognomento suo appellandæ, gloriam quærere.* Tacitus.

Neque ulla re Nero efficiebat.] *Sed non ope humana, non largitionibus Principis, aut Deum placamentis, decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur.* Idem.

Vertit invidiam in Christianos.] *Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos & quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia invisos, vulgus, Christianos appellabat.* Idem.

Ut ferarum tergis contecti] Sunt ipsissima verba Taciti, *Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu*

rirent. Multi crucibus affixi, aut flamma uſti. Pleriqúe in id reſervati, ut cum defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur. Hoc initio in Chriſtianos ſæviri cœptum. Poſt etiam, datis legibus, religio vetabatur: palamque edictis propoſitis, Chriſtianum eſſe non licebat. Tum Paulus ac Petrus capitis damnati: quorum

niatu canum interirent: aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur.

Flamma uſti.] Hoc *flammare* Tacitus vocat. Flammare eſt, quod Hiſpani dicunt *Pringar*. Stantibus ad palum deſtinatis, unco (ne motatione capitis picem cadentem declinarent) gutturi ſuffixo, è lamina ardente (κιϱϱαμίδα vocat Imp. M. Aurelius) pix aut unguen in caput liquefiebat, ita ut rivi pinguedinis humanæ per arenam amphitheatri ſulcum facerent. Iuvenalis ad hoc tormentum, eandemque hiſtoriam alludens,

Pone Tigillinum, tæda lucebis in illa,
Qua ſtantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latum media ſulcum deducit arena.

Lege:

Et latus medium ſulcus diducit arenam.

Pone, ubi ſtantes ad palum alligati ſuffixo gutture, lamina impendente fumant, & totos artus liquefiunt, ita ut pinguedo diducat arenam ſulco facto. Vt memorabiles illos cruciatus fuiſſe neceſſe ſit, quorum multo poſt tempore meminerit Iuvenalis. Tertullianus in Gnoſticos: *Orientem fidem Romæ primus Nero cruentavit*. Neque ſolum Romæ ſævitum in Chriſtianos, ſed etiam in provinciis. *Ioſ. Scaliger.*

In uſum nocturni luminis.] Verba Taciti. Modus hic erat: Papyro, quæ cera eſſet circumlita induebantur, & ſic vivi ardebant. Interpres Iuvenalis ad Satyræ 1. ea verba: Pone Tigillinum. *Tigillinum ſi laſeris, vivus ardebis; quemadmodum in munere Neronis vivi arſerunt, de quibus ille juſſerat cereos fieri, ut lucerent ſpectatoribus, cum fixa eſſent illis guttura, ne ſe curvarent. Nero maleficos homines tæda & papyro & cera ſupervestiebat, & ſic ad ignem admoveri jubebat, ut arderent.* Vbi per maleficos intelliguntur Chriſtiani. Illa enim miracula, quæ fierent ab illis virtute divina, nihil aliud eſſe ajebant, quam præſtigias & artes execrabiles. *Voſſius.* Vide & Scaligerum in Euſeb. Suetonius: *Afflicti ſuppliciis Chriſtiani, genus hominum ſuperſtitionis novæ ac maleficæ.*

Sæviri cœptum.] Suetonius: *Idque etiam per Provincias factum.* Extat vetus inſcriptio in Hiſpania loco Piſuergæ vocato: in quo ſine dubio crudelitas Neronis tangitur, ſiquidem vera eſt illa inſcriptio. Nam dubito. Chriſtianiſmum ſuperſtitionem vocat, ut Suetonius Chriſtianos homines novæ ac maleficæ ſuperſtitionis: NERONI CLAVDIO CAESARI AVG. PONT. MAX. OB PROVINCIAM LATRONIBVS ET HIS QVI NOVAM GENERI HVMANO SVPERSTITIONEM INCVLCARANT PVRGATAM. *Ioſ. Scaliger.*

Datis legibus.] Legendum cenſeo *latis legibus*. Sigon.

Paulus ac Petrus capitis damnati.] A. C. LXVIII. Neronis XIII. *Euſebius.* Tertullian. de præſcriptionibus: *Felix Romana Eccleſia, cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt; ubi Petrus paſſioni Domini adæquatur, ubi Paulus Iohannis exitu coronatur.*

rum uni cervix gladio desecta, Petrus in crucem sublatus est. Dum hæc Romæ geruntur, Iudæi, præsidis sui Festi Flori injurias non ferentes, rebellare cœperunt. Adversus eos Vespasianus, proconsulari imperio à Nerone missus, multis gravibusque præliis devictos,

Cervix gladio desecta.] Paulo. Certum est Romæ passum. De supplicio, veteres fere in gladium consentiunt. Sic Saidus Batricides, sive Eutychius, in Originibus Alexandrinis, وضرب عنق بولص بسيف, *Gladio trucidavit Paulum.* Horn.

Petrus in crucem sublatus.] Si Petrus nunquam Romæ fuit, quomodo ibi crucifixus? Nam Babylone videtur martyrium passus, ubi vixit. Ideo Clemens in Epistola ad Corinthios, cum dixisset, *Paulum sub Romanis principibus passum*, postea subjungit, *Petrum martyrium esse passum*, nullius loci mentione facta, quia locus passionis ejus ignorabatur tum. Nam Babylon sub externo dominio. Sic quoque incertum eo tempore, ubi Thomas vel Bartholomæus passi. *Salmas.* Eutychius modo laudatus, ex versione Cl. Seldeni, qui hodie ingens Britanniæ suæ decus est: *Petrum Nero Cæsar cruci affigit, corpore inverso. Nam & dixerat ei Petrus, Si* vis ut ego cruci affigar, corpore me inverso affige cruci, ne mors mihi inflicta similis sit ei, quæ infligebatur Domino meo Christo, qui cruci affixus est. *Occisus est autem Petrus sub annum* XXII. *post Dominum nostrum Christum.* Sub initia igitur Neronis, id est, tredecim circa annos ante Chronologiam receptiorem, Petri martyrium collocat Eutychius. *Selden.* Ex quibus patet, incertas veterum traditiones, tum de loco, tum de tempore passionis Petri fuisse: & tandem plerosque in receptiorem opinionem consensisse, crucifixum Romæ, cum quod certo assererent, non haberent. *Horn.*

Præsidis sui Festi Flori injurias.] In Eusebio, *Cestii Flori*: sed legendum ex Iosepho *Gessii Flori*. Vide Ant. ejus, lib. XX. cap. IX. *Drus.* Γέσσιος δὲ Φλῶρος ὁ πεμφθεὶς Ἀλβίνου διάδοχος ὑπὸ Νέρωνος, πολλῶν ἀνέπλησε κακῶν Ἰουδαίους. Καθάπερ εἰς ἐπίδειξιν πονηρίας πεμφθεὶς, τὴν εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν παρανομίαν ἐπόμπευε, μήτε ἁρπαγῆς παραλιπὼν μηδένα τρόπον, μήτε ἀδίκου κολάσεως. ἦν γὰρ ἄτεγκτος πρὸς ἔλεον, παντὸς δὲ κέρδους ἄπληστος. Et plures intolerabiles ejus injurias describit II. ἁλώσ. 24.

Rebellare cœperunt.] Τὸν πρὸς Ῥωμαίους πόλεμον ὁ καταναγκάσας ἡμᾶς ἄρασθαι, Φλῶρος ἦν. *Iosephus.* Suetonius aliam belli causam fingit: *Percrebuerat*, inquit, *Oriente toto vetus & constans opinio: esse in fatis ut eo tempore Iudæa profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea patuit, prædictum, Iudæi ad se trahentes, rebellarunt: cæsoque præposito, legatum insuper Syriæ consularem, ferentem suppetias, rapta aquila, fugaverunt.* Ex quibus patet quam tenuem rerum Iudaicarum notitiam Romani habuerint. Neque enim cæsus est Florus, nisi *cædere* pro clade afficere, accipias. *Casaub.*

Vespasianus proconsulari imperio missus.] Iosephus ἁλώσ. III. I. Sueton. in Vespas. Eusebius, *Contra Iudæos, qui Cestii Flori avaritiam non ferentes rebellabant, Vespasianus magister militiæ, à Nerone transmittitur.*

Multis gravibusque præliis victos.] De quibus fuse Ioseph. III, & IV. ἁλώσ.

Intra

ctos, coëgit intra muros Hierosolymæ confugere. Interim vero jam etiam sibi pro conscientia scelerum invisus, humanis rebus eximitur: incertum, an ipse sibi mortem consciverit. Certe corpus illius interemptum. Vnde creditur; etiamsi se gladio ipse transfixerit, curato vulnere ejus servatus: secundum illud quod de eo scriptum est: Et plaga mortis ejus curata est; sub seculi fine mittendus, ut mysterium iniquitatis exerceat. Igitur post excessum Neronis, Galba imperium rapuit: mox

Intra muros Hierosolymæ.] Ioseph. VI. ἁλώσ. 3. Qualis tum urbs Hierosolyma fuerit, idem tradit cap. 6.

Humanis rebus eximitur.] Iosephus V. ἁλώσ. 6. Extinctus est VIII Eid. Iunii anno & XXII. diebus ante initium Vespasiani. *Scaliger* in Eusebium.

Incertum an ipse sibi mortem consciverit.] Quia Neroni sese perimenti paucissimi (tres ait Dio, Suetonius quatuor) testes adfuerunt: propterea eo extincto & ignoratum plerisque mortis genus, & multis etiam persuasum, non esse illum occisum. *Casaub.* Res tamen certissima. Nam cum audisset Galbam in Hispania ab exercitu imperatorem declaratum, hostis à Senatu judicatus, ex urbe fugiens, semet ictu gladii transegit, adjuvante trepidantem manum Eunucho Sporo: cum prius nullo reperto exclamatet, *Itane? nec inimicum habeo nec amicum: dedecorose vixi, turpius peream.* Suetonius, Alii: *Cum à Senatu quæreretur ad pœnam, è palatio fugiens, ad quartum urbis milliarium in suburbano liberti sui inter Salariam & Numentanam viam semet interficit, anno ætatis suæ XXXII.* Eusebius in Chronico.

Curato vulnere ejus servatus.] Nam secundum opinionem quorundam se ipse vulneravit, è quo vulnere postea curatus fuit, unde adhuc vivere creditur. Samuel Solem ad librum Iohasin, *Commentarii de vitis regum dicunt Neronem mortuum esse, partim fugisse, nec sciri locum quo fugerit: usque adeo ut Augustinus episcopus afferat ipsum adhuc vivere.* Drus. Locus Augustini extat XX. de Civ. Dei 19. quem infra ad Dialogum II. producemus. Sed Samuel Iudæus vel non legit Augustinum, vel non intellexit. Ipse enim, enumeratis opinionibus de Neronis exitu, & reditu, addit: *Sed multum mira hæc opinantium præsumtio.* Quæ improbantis sunt & aversantis. *Horn.*

Et plaga mortis ejus curata est.] Ita legendum ex Apocalyp. XIII, 3. prius erat in libris, *Vt plaga mortis ejus curata est.* Quem locum nonnulli de Nerone interpretati sunt; sed male, judicio Augustini de Civit. Dei, lib. XX, cap. 19. Drus.

Sub seculi fine.] Infra de Martino Dial. II. *Cum ab eo de fine seculi quæreremus, ait nobis, Neronem & Antichristum prius esse venturos.*

Vt mysterium iniquitatis exerceat.] Hoc est, ut sit Anti-Christus. Nam per eum exercebitur mysterium iniquitatis, de quo Apostolus II Thessal. II, 7. *Drus.* Nam eum locum, ut Augustinus tradit, de Anti-christo acceperunt. Vide Grotium in explicatione locorum de Anti-christo, & qui contra eum scripserunt, Maresium, Coccejum, alios.

Galba.] Sueton. *Nonnulli dictum, quod præpinguis fuerit visus, quem Galbam Galli vocant.* Ad quem locum, quid com-

mox Otho, Galba interfecto, occupavit. Tunc Vitellius in Gallias, fretus exercitibus quibus præerat, urbem ingressus, Othone interfecto, summam rerum usurpavit. Quæ posteaquam ad Vespasianum delata, licet malo exemplo, bono tamen affectu Reip. ab improbis vindicandæ, cum Hierosolymam obsideret, sumit imperium: & , ut mos est, diademate capiti imposito, ab exercitu Imperator consalutatus; Titum filium Cæsarem facit; eidem pars copiarum, & obsidendæ Hierosolymæ negotium datum. Vespasianus Romam profectus, summo favore senatus & populi receptus, cum se Vi-

commentati sint Salmasius & Boxhornius, vide in editione Schildiana.

Imperium rapuit.] Neroni Galba successit. *Sueton.* Imperium in Hispania rapuit. Γάλβας ἀποδειχθεὶς αὐτοκράτωρ, εἰς Ῥώμην ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἱσπανίας. *Iosephus* v. ἁλώσ. 6. Suetonius Galba.

Otho, Galba interfecto.] Ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αἰτιαθεὶς ἐπὶ ταπεινοφροσύνῃ, ἐδολοφονήθη κατὰ μέσην τὴν Ῥωμαίων ἀγορὰν, ἀπεδείχθη τε αὐτοκράτωρ Ὄθων. *Idem.*

Vitellius in Gallias.] Legendum: *ex Galliis.* Sigon. Vide Tacitum 1. & 11. Histor. Suet. Vitell. Ioseph. v. ἁλώσ. 6. & 8.

Othone interfecto.] Ad Bebriacum à Vitellianis victus, sibi ipsi mortem conscivit. *Tacitus* 11. Hist. *Suet.* Othone. Διεχρήσατο μὲν Ὄθων ἑαυτὸν ἐν Βεδριάκῳ. *Iosephus.*

Licet malo exemplo.] Cur malo? An Italiam ab immani bellua, qualis Vitellius, vastari pateretur? Vide Ioseph. v. ἁλώσ. 10.

Sumit imperium.] Coactus à milite, qui enses & mortem recusanti intentabant. *Idem.* Multa omina Imperii præcesserunt, quæ Suetonius & Iosephus fuse recensent. *Tiberius Alexander, præfectus Aegypti, primus in verba Vespasiani legiones adegit Kalendis Iulii: qui principatus dies in posterum observatus est.* Sueton. Vespas.

Vt mos est, diademate capiti imposito.] Pessimè Sulpici, de tuo addis, quod apud nullum ex Historicis, reperitur. Διάδημα, fasciæ quædam erant, quas capiti circumligatas Reges Orientis gestabant. Vsum ejus primus Alexander, à Persis acceptum, Occidenti intulit. Iustin. XII. *Alexander habitum regum Persarum, & diadema, insolitum antea regibus Macedonicis, velut in leges eorum quos vicerat, transiret, assumit.* Apud Romanos Cæsari oblatum diadema: sed is repudiavit. Caligula quoque abstinuit. Nec quisquam Imperatorum eo usus, usque ad Aurelianum, declinandæ invidiæ. Sed error hic condonandus Sulpicio, qui sua tempora spectavit, non antiquam Romam. *Horn.*

Titum filium Cæsarem facit.] Extincta in Nerone Cæsarum familia, Vespasianus nomen illud, tanquam Imperii, ad posteros propagavit, ac Titum & Domitianum filios, Cæsares appellavit. *Tacitus. Sueton.*

Cum se Vitellius interfecisset.] Falsum hoc.

Vitellius interfecisset, imperium confirmavit. Interea Iudæi obsidione clausi, quia nulla neque pacis neque deditionis copia dabatur, ad extremum, fame interibant, passimque via oppleri cadaveribus cœpere, victo jam officio humandi. Quin omnia nefanda insuper ausi, ne humanis quidem corporibus pepercerunt, nisi quæ ejusmodi alimentis tabes prœripuerat. Igitur defessis defensoribus irrupere Romani. Ac tum forte in diem Paschæ

hoc. Nam *apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus atque confectus est, & inde unco tractus in Tiberim*. Sueton. Tacit. Eusebius ἐπὶ μέσης τῆς Ῥώμης ἀποσφάττεται. *Ioseph.* v. ἁλώσ. XIII.

Neque pacis neque deditionis copia dabatur.] Mira Sulpicii oscitantia. Qui si Iosephum legit, quomodo prolixas illas pro pace & deditione, Titi atque Iosephi, curas orationesque, prætetire potuit? Vide xv. Ioseph. ἁλώσ. 7. 11. & VII. 4. 13. Audi Cæsarem Titum, VII. ἁλώσ. 8. dicentem παρὰ μὲν αὐτοῦ Ἰουδαίοις εἰρήνην, αὐτονομίαν προτείνεσθαι, καὶ πάντων ἀμνηστίαν τῶν πεπλημμένων. Τοὺς δὲ ἀντὶ μὲν ὁμονοίας στάσιν, ἀντὶ δὲ εἰρήνης πόλεμον, πρὸ κόρου δὲ καὶ εὐθηνίας, λιμὸν αἱρουμένους. *Horn.*

Ne humanis quidem corporibus pepercerunt.] Nam mulier quædam, nomine Maria Eleazari filia, proprium filium occidit, coxit & comedit ex parte. *Iosephus* ἁλώσ. lib. VII. cap. 8. Sed non hoc tantum rabidæ famis scelus respicit author noster; verum opinio ejus fuit, Iudæos mortuorum cadaveribus pastos. Hoc enim sequentia innuunt: *nisi quæ ejusmodi alimentis tabes prœripuerat.* Apud Iosephum quidem nihil hujus reperimus, qui tamen inauditam famem, per partes describit. Alimenta ex rebus impurissimis, fimo, stercore, corio, parata. πάντα δ' ὑπ' ὀδόντων ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὰ ῥυπαρώτατα τῶν ἀλόγων ζώων. VII. ἁλώσ. 7. Sed cadavera comesta, ne verbo quidem innuit, hoc ex ingenio Sulpicii profectum, falsumque est. Aperte Iosephus VII. ἁλώσ. 14. δοκοῦσι δ' ἄν μοι μὴ φθασθέντες ὑπὸ τῆς ἁλώσεως, δι' ὑπερβολὴν ἀμότητος, γεύσασθαι καὶ τῶν νεκρῶν. Facturos id fuisse dicit, nisi excidio præventi essent, non fecisse. *Horn.* Vide & Euseb. III. Hist. 6.

Tabes prœripuerat.] Hinc, cum sepeliendo non essent, cadavera portis ejecta, immani numero. A. XIV. Aprilis, ad Kal. Iul. CXV. millia, & IↃCCC. cadavera, per unam portam elata, ut Mannæus transfuga Tito narravit. Ex omnibus portis, mortuorum IↃC. millia egesta. *Ioseph.* VI. ἁλώσ. 16.

Irrupere Romani.] Capta est urbs ac templum VIII. Gorpyæi, Kal. Sept. anno secundo Principatus Vesp. *Dion.* οὕτω τὰ Ἱεροσόλυμα ἐν τῇ τοῦ Κρόνου ἡμέρᾳ, ἣν μάλιστα ἔτι καὶ νῦν σέβουσιν, ἐξώλετο. Sabbathum innuit. Suetonius in Tito: *cepitque eam natali filiæ suæ.* Vide Petit. IV. Eclog. Chronol. XV. Eo die cessavit juge sacrificium. Vnde Iudæi inquiunt: ביז בתמוז נשתברו הלוחות ובטלה התמיד והובקעה העיר, *Die decimo septimo Tamuz franguntur tabulæ legis: cessat ἐνδελεχισμὸς, urbs fissa.* Et in Liturgia hujus diei canunt: כי בו בטל התמיד, *Quia abolitum est ea die juge sacrificium.*

 Memo-

schæ, omnis ex agris aliisque Iudææ oppidis, multitudo convenerat. Nimirum ita Deo placitum, ut eo tempore quo Dominum cruci affixerat, gens impia internecioni daretur. Pharisæi aliquantisper, pro templo, acerrime restiterunt: donec obstinatis ad mortem animis, ultro se subjectis ignibus, intulerunt. Numerus peremptorum

Memorabilis est locus *Seder Olam: Rabbi Iose dixit: Quemadmodum meriti remuneratio, etiam post longum tempus, recidit ac revolvitur in eundem diem, ita & peccati. Atque id experimento compertum est. nam cum antea vastaretur templum, erat extremum sabbati: & rursus extremum septimi anni erat. præterea erat septimana stationis Ioarib, & nonus dies mensis Ab erat. Et ita fuere quoque hæc omnia in secundo excidio. In utroque autem Levitæ stabant in cathedra, recitabantque oden hanc: Retribuet illis iniquitatem suam.* Cunæus.

Tum forte in diem Paschæ.] Pascha, Paschæ, dicebant prisci Patres. *Vossius.* Pascha ejus anni in xiv. vel ut Petitus vult, xv. Aprilis incidit. Immanis hominum multitudo, ad festum, & belli metu, confluxerat. Τότε γὰρ μὲν ὥσπερ εἰς εἱρκτὴν ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης πᾶν συνεκλείσθη τὸ ἔθνος, καὶ ναστὴν ὁ πόλεμος τὴν πόλιν ἀνθρώπων ἐκυκλώσατο. Ioseph. VII. ἁλώσ. 17. Tacitus IↃC. millia intra urbem conclusa dicit. V. *Histor.* Sed longe majorem fuisse Iosephus contendit. Ad minimum duodecies centena millia, ut ex cæsis, mortuis, ac captis patet. *Horn.*

Eo tempore, quo Dominum cruci affixerat.] Paret Sulpicium existimasse, festo paschatis urbem captam. Quod falsissimum, cum ab Aprili, ad Septembrem, obsidio durarit. Eundem errorem Eusebius errat, atque haud dubio eum secutus noster. Eusebius in Chronico, *oportuit enim iisdem diebus Paschæ eos interfici, in quibus Salvatorem crucifixerunt.* Idem scribit in historia Eccles. lib. 3. cap. 5.

Pharisæi.] Σύνταγμά τι Ἰουδαίων, δοκοῦν εὐσεβέστερον εἶναι τῶν ἄλλων, καὶ τοὺς νόμους ἀκριβεστέρως ἀφηγεῖσθαι. 1. ἁλώσ. 4. Dicti à פרש, quod ab aliis affectata vitæ sanctimonia sejuncti essent, ut patet ex Luc. XVIII, 11. *Heinsius.* Hinc Talmudici pios ac devotos פרושים vocant. *L'Empereur.* Præter eos duæ adhuc magnæ αἱρέσεις, Sadducæi, & Esseni. De quibus vide Drusium de Sectis, Scaligerum in Trihæresio.

Acerrime repugnantes.] Quippe Stoici, teste Iosepho. Hinc etiam paradoxa Stoica statuebant. Vide Heinsium cap. XXIII. in Nonnum. Quare non est mirum, cum fatalia omnia esse, & bona & mala putarent, illos obstinatis animis se in incendium intulisse. *Sigon.* Haud dubio inter eos etiam Sadducæi fuerunt & fortasse etiã Hesseni. Ipse Anani Pontifex fuisse Sadducæus proditur. *Drus.*

Numerus peremtorum ad undecies centena millia refertur.] Debuisset dicere *mortuorum.* Nam sequitur Iosephum, ἁλώσ. VII, 17. *numerus mortuorum per omne tempus obsidionis undecies centum millia.* Mortuorum, hoc est, eorum qui fame aut gladio perierunt. Eusebius in Chronico, *Iosephus vero scribit, undecies centena millia, fame & gladio periisse.* Oros. VII. 6. *Iosephus Iudæus scribit undecies centena millia Iudæorum gladio & fame periisse.* De numero peremptorum sive interfectorum conveniunt Suetonius & Tacitus. Idem Orosius, *Sexcenta millia Iudæorum eo bello interfecta, Cornelius & Suetonius referunt.* Et Eusebius, *Titus Iudæa capta & Ierosolymis*

rum ad undecies centena millia refertur: capta vero C. *millia, ac venundata. Fertur Titus, adhibito consilio, prius deliberasse, an templum tanti operis everteret. Etenim nonnullis videbatur, ædem sacratam, ultra omnia mortalia illustrem, non debere deleri: quæ servata, modestiæ Romanæ testimonium, diruta perennem crudelitatis notam præberet. At contra alii, & Titus ipse, evertendum templum imprimis censebant: quo plenius Iudæorum & Christianorum religio tolleretur. Quippe has religiones, licet contrarias sibi, iisdem tamen*

lymis subversis sexcenta millia virorum interfecit. Sic Egesippus sive Hegesippus, *Cæsa*, inquit, *per omne tempus obsidionis, decies centena millia, aut* CX. *myriades, ut plerique asserunt.* Centum & decem myriades, sunt undecies centena millia. Ea mortua, non cæsa Iosephus asserit. Quid ergo vidit, cum talia scriberet? Profecto scriptor ille merito suspectus est viris eruditis. *Drus.* Fluctus in simpulo. An non fame quoque perimuntur homines? & peremtos ad solam hostilem vim, non etiam famem, & mortalitatem referre, quæ authoritas jubet? Certe Latini ea voce latius utuntur, ut notum est. *Horn.*

Capta vero C. *millia ac venundata.*] Τῶν μὲν οὖν αἰχμαλώτων πάντων ὅσα καθ' ὅλον ἐλήφθη τὸν πόλεμον ἀριθμὸς ἐννέα μυριάδες, καὶ ἑπτακισχίλιοι συνήχθη. *Iosephus* VII. ἁλώσ. 17. Quem numerum etiam Hegesippus agnoscit. Sed in Eusebio, *& alia centum millia captivorum publice venundata*. Quocirca nihil mutandum in Sulpicio. Nam absque dubio secutus hic est Eusebium, non Iosephum. Orosius numerum dispersorum ponit, quem ait fuisse ad CX. hominum millia. *Drus.*

Adhibito consilio.] Ducum aut procerum sex, qui nominantur ἁλώσ. VII, 9. inter quos Marcus Antonius Iulianus procurator Iudææ. *Titus ad consilium vocavit duces exercitus, &c.* Hegesippus lib. V. cap. 43.

Nonnullis videbatur ædem sacratam.] Titus ipse ita censebat. Duces conditionem addebant, *Si Iudæi illud reliquissent*. Vide Iosephum.

Quæ servata modestiæ.] Titi hæc sententia erat, quam Iosephus his verbis expressit, *Neque se unquam tantum opus incensurum: jam enim Romanorum fore hoc damnum, sicut ornamentum quoque fore imperii, si maneret.* In eam iverunt Fronto, Alexander & Cerealis.

At contra alii.] *Aliis quidem videbatur lege belli utendum esse. Nunquam enim Iudæos à novis rebus posse desinere templo manente, quo omnes ubicunque essent colligerentur.* Iosephus.

Et Titus ipse.] Hoc verum non est. Nam Tito invito incensum templum. Vide Ioseph. VII. ἁλώσ. 11. & Hegesippum.

Quo plenius Iudæorum & Christianorum religio tolleretur.] Finxit ex ingenio. Nam nihil tale in Iosepho, aut apud alios, quos vidi. *Drus.*

Licet contrarias sibi.] Sic visum gentilibus. Quia Hebræorum ceremonias, & instituta, & circumcisionem, Lex Christianorum sustulit. *Sigon.* Potissima causa fuit; quia Iudæi Christianorum infensissimi hostes.

men auctoribus profectas. Christianos ex Iudæis extitisse: radice sublata, stirpem facile perituram. Ita Dei nutu, accensis omnium animis, templum dirutum, ab hinc annos trecentos triginta & unum. Atque hæc ultima templi eversio, & postrema Iudæorum captivitas, qua extorres patria, per orbem terrarum dispersi cernuntur, quotidie mundo testimonio sunt, non ob aliud eos, quam ob illatas Christo impias manus, fuis-

Iisdem.] Ab iisdem. *Sigon.*

Christianos ex Iudæis extitisse.] Hæc causa cur Christianos Iudæorum nomine complexi sint. Sueton. Claudio: *Iudæos, impulsore Chresto assidue tumultuantes, Roma expulit.* Chrestum vocat servatorem nostrum, per contumeliam. *Tertullian. Lactant.* Vide Selden. II. de success. ad leg. Hebr. XXVI.

Templum dirutum.] Id miles quidam incendit δαιμονίῳ ὁρμῇ τινὶ χρώμενος. Aderat autem ἡ εἱμαρμένη χρόνων περίοδος, decimus mensis Augusti. Quo etiam à Babyloniorum rege fuerat concrematum. Vrbs post capta fuit, videlicet Kalendis Septembris, qui Thisri Ebræis. De urbe superiore mihi sermo. Nam inferior ante templum capta fuerat. Iosephus à condita primum urbe, usque ad excidium ejus, putat annos MMCLXXVII. ἁλώσ. lib. VII, cap. 18. Capite autem decimo ejusdem libri à prima structione templi usque ad eversionem ejus, quæ per Titum facta, numerat ann. MCXXX. mens. VII, dies XV. à secunda vero, quæ sub Dario Notho accidit, ann. DCXXXIX. dies XLV. Cæterum excisa fuit urbs anno Vespasiani secundo, qui fuit à nato Christo, secundum supputationem Eusebii, septuagesimus tertius: ab eodem passo quadragesimus: & baptizato XLIII. Vide Chronicon ejus.

Abhinc.] A Consulatu Stiliconis. *Sigon.*

Vltima templi eversio.] Feria septima contigit, ut docent cum veteribus Scaliger, Petavius, alii. Nec sine causa voluit Deus ipso Sabbatho Iudaico Hierosolymam cum templo funditus exscindi. Quo ipso satis indicatum, Deum Sabbatha illa Iudaica, una cum templo & ceremoniis aliis, sublata voluisse. *Spanhem.* Et hic terminantur LXX. hebdomades Danielis. *Calvis.*

Postrema Iudæorum captivitas.] Vide Cunæum I. de Repul. XVIII.

Extorres patria.] Tertullianus: *Dispersi palabundi & soli cœlique sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo, rege: quibus nec advenarum jure terram patriam, saltem vestigio salutare, conceditur.*

Per orbem terrarum dispersi.] Etiamnum, post tantas clades & excidia, ingenti numero. Vt de iis cum Philone dici possit, Ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτοῖς μόνον περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δεῖν φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη. κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους ἁπάσας ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινὶ δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. Adeo repullulatunt, ut Romæ, sub Alexandro Mammææ filio, etiam jus αὐτονομίας recuperarent. *Dio.* XXXVII.

Ob illatas Christo manus.] Prudentius:

Exiliis vagus huc illuc fluitantibus errat,
Iudæus, postquam patria de sede revulsus,
Supplicium pro cæde luit, Christique negati,

Sangui-

fuisse punitos. Nam sæpe alias, cum propter peccata captivitatibus traderentur, nunquam tamen ultra septuaginta annos servitutis pœnam pependerunt. Interjecto deinde tempore, Domitianus, Vespasiani filius, persecutus est Christianos. Quo tempore, Ioannem Apostolum atque Euangelistam, in Pathmum insulam relegavit: ubi ille arcanis sibi mysteriis relevatis, librum sacræ Apocalypsis (qui quidem à plerisque aut stulte, aut impie non recipitur) conscriptum edidit. Non multo deinde intervallo, tertia persecutio per Trajanum fuit: qui cum tormentis & quæstionibus ni-

Sanguine respersus commissa piacula solvit.

Drusius.

Interjecto deinde tempore.] A. C. XCV. Domitiani XIII. vel XIV. *Euseb.* Chron.

Domitianus.] Cui Neroni cognomentum ob crudelitatem: quem ideo nonnulli credunt Antichristum venturum, ut supra dictum.

Persecutus est Christianos.] Δεύτερος ἀνεκινεῖ διωγμόν. *Euseb.* III. Histor. 13.

Ioannem Apostolum atque Euangelistam.] Etiam propheta fuit Hieron. in primo adversus Iovinianum. cap. 14. *Iohannes & Apostolus & Euangelista & propheta. Apostolus, quia scripsit ad ecclesias ut magister: Euangelista, quia librum Euangelii condidit, quod excepto Matthæo, alii ex duodecim Apostolis non fecerunt: Propheta, vidit enim in Pathmo insula, in qua fuerat à Domitiano principe ob Domini martyrium relegatus, Apocalypsin infinita futurorum mysteria continentem. Refert autem Tertullianus, quod Romæ missus in ferventis olei dolium, purior & vegetior exiverit quam intraverit.*

In Pathmum insulam.] Scribo; in *Patmum*. Nam Græce est εἰς πάτμον. *Drus.* Est una Cycladum Ægæi maris, ambitu XXX. CIↃ. pass. *Strabo* X. & alii. De hac relegatione ejus *Euseb.* III. 14. *Irenæus* V. *Hieron.*

Vbi ille.] Apocalypsin in Patmo scriptam testatur Athanasius in Synopsi, Hieronymus, Iræneus, alii. Idem Eusebius innuit, quanquam dubitanter. III. Hist. 14.

A plerisque, aut stulte aut impie, non recipitur.] Græcis præsertim, qui de hoc libro semper dubitarunt. *Hieron.* ad Dardanum. Cajus quidam eum Cerintho adscripsit. Contra quem disputat Dionysius Alexandriæ Episcopus apud *Euseb.* VII. Hist. 20. Tales hæretici dicti sunt ἄλογοι, quasi ratione carentes, aut λόγον negantes. *Epiphan.* Hæres. LI. De hoc libro quæ fuerint veterum judicia, vide apud Erasmum & Bezam in N. T.

Tertia persecutio per Trajanum fuit.] Hanc initam alii scribunt anno Christi CIII. alii ann. CVIII. Biennio post, hoc est, ann. Christiano CX. Simon Cleopæ F. qui episcopatum Ierosolymorum tenebat, crucifigitur. *Eusebius* in Chronico. Et III. Hist. 26.

Qui cum tormentis.] Nam initio decretum proposuit, ut Christiani ubique conquirerentur, & per tormenta, si aliter non posset, usque ad mortem sacrificare ritu majorum adigerentur. Post cum

nihil in Christianis, morte aut pœna dignum, reperisset, sæviri in eos ultra vetuit. Sub Hadriano deinde, Iudæi rebellare voluerunt, Syriam ac Palæstinam diripere conati: missoque exercitu subacti sunt. Qua tempestate, Adrianus, existimans se Christianam fidem loci in-

cum Plinius Bithyniæ proconsul per epistolam eum super hac re consuluisset, respondit, *Christiani conquirendi non sunt: si deferantur, & arguantur, puniendi sunt.* Vide Plinium x. Epist. 97. Euseb. III. 27. Tertullian. Apologetico. Vbi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno, quod deos appellare, & simulacris numinum ture ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent, ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, cum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. *Grotius.*

Sæviri in eos ultra vetuit.] Anno Christi centesimo undecimo. *Eusebius.* Quæ si vera, duravit hæc persecutio annos tres, aut, ut alii volunt, octo. *Drus.*

Iudæi rebellare voluerunt.] Imo rebellarunt, duce quodam Iudæo, quem Eusebius & alii Barchochabam nominant. Id sonat *filius stellæ.* Nam Chochab stella. De quo R. Aquiba exponebat textum illum, *orietur stella ex Iacob.* Idem ejusdem armiger fuisse traditur. Meminit Hiero. adversus Rufinum lib. III. cap. ¶. *Barchochabas autor seditionis Iudaicæ stipulam in ore succensam anhelitu ventilabat, ut flammas evomere putaretur.* Magnus hostis fuit Christianorum, quod sibi contra Romanos militare nollent. *Eusebius*, Iudæi eum nominant *Barchoziba*, id est, filium mendacii, quod fraudulenter circumvenisset eos, Messiam se esse persuadendo. Ejus mentio in Thalmud, tractatu Sanhedrin, & in Iohasin. Verba Salmanticensis, *Filius Chozibæ rebellavit in Romanos, surrexitque & profectus est in Cyrenen, quæ in Africa, surgentesque Iudæi, qui ibi erant, occiderunt omnes Romanos & Græcos in illis locis, qui arenam maris numero æquabant. Inde abiit in Aegyptum & fecit similiter. Quod cum audirent Iudæi qui in Giphdi, hoc est, in Aegypto, interfecerunt omnes gentes, usque adeo ut non remaneret residuum. Quo audito, Trajanus misit contra eos Adrianum, qui subegit eos & posuit legem Romæ: ne quis Iudæus intraret Aegyptum. Dicunt etiam doctores nostri: Adrianus Cæsar occidit multa millia, in Bitther autem occidit duplo plures quam egressi sunt ex Aegypto, anno 211. post excidium.* In מלכי רומי. *In diebus Domitiani extitit Choziba, & in diebus Nervæ & in diebus Adriani regnavit Choziba & filius ejus nepósque ejus: qui bellarunt bella magna cum omnibus gentibus, & subegerunt Aegyptum. Contra hos roboravit se Adrianus, & ascendit contra terrã Iuda, percussitque filium Chozibæ & occidit eum. Tum extinctus est populus multus. Non vexavit eos Nabuchodonosor, neque Titus, sicut Adrianus Cæsar,* Vide Petit. I. Eclog. Chronol. XIV.

Syriam ac Palæstinam.] Accidit hoc anno Christi CXXXV. Ad quem annum Eusebius, *Iudæi ad arma*, inquit, *versi, Palæstinam depopulati sunt, tenente provinciam Tenio Rufo, cui ad opprimendos rebelles Hadrianus misit exercitum.* Vide *Euseb.* IV. Hist. II. 6. *Oros.* VII. *Nicephor.* III. 24. *Dionem.* & alios.

Se

injuria perempturum, & in templo, ac loco Dominicæ paßionis, dæmonum simulacra constituit. Et quia Christiani ex Iudæis potißimum putabantur (namque tum Hierosolymæ, non nisi ex circumcisione, habebat Ecclesia sacerdotem) militum cohortem custodias in perpetuum agitare jußit, quæ Iudæos omnes Hierosolymæ aditu arceret. Quod quidem Christianæ fidei proficie-

Se Christianam fidem loci injuria perempturum.] Vim Hadriano Sulpicius facit. Nam Hadrianus ex animo Christianis favit, sed occulte. Quin & molitum ferunt, ut Christus pro Deo reciperetur, templaque in eum usum erexisse: deterritum tamen consilio quorundam, qui affirmabant fore ut cultus omnis Deorum periret, si id fieret, quod de Christo cogitabat. Igitur non id molitus fuit, ut Christianos extingueret. Quippe, cum Iudæos urbe Ælia exclusisset, *Christianis tantum civitatem permisit*: & ultus est eos, quos Cochebа, ob fidem erga Romanos, excruciaverat. *Orosius* VII, 8. Sed errore factum, ut Christiani Hierosolymitani, ob circumcisionem, Iudæi putarentur, & eos justa Cæsaris in Iudæos quoque ira adussit.

In templo ac loco Dominicæ paßionis.] Hoc templum Adrianus terra obruit, ac aliud Veneri dedicavit, quod usque ad Constantinum M. mansit. *Dio. Euseb. Epiphan.* Paulinus in Epistola ad Severum nostrum: *ubi sacra nati Salvatoris infantia vagierat, illic Veneris lamenta fingentium lascivis luctibus, infamis ritus ululabat.*

Dæmonum simulacra.] Veneris & Iovis. Clemens Protrept. Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἴδωλα. Ioh. Sarisberiensis de nugis Curialium, *Ad similitudinem Ecclesiæ* (loquitur de Iuliano) *dæmonum templa constituit.* Videatur Lactantius lib. 2. cap. 17.

Non nisi ex circumcisione.] Iudæum. Quorum XV. fuerunt, usque ad eversionem urbis, sub Hadriano. *Euseb. Chron.* Adde Epiphanium, ubi de Nazaræis & Ebionitis agit.

Sacerdotem.] Episcopum. Qui tum iidem cum Presbyteris. Nondum enim ambitiosa illa Patriarcharum, Metropolitarum, Archiepiscoporum, & alia Hierarchiæ nomina, emerserant. *Salmas.*

Hierosolymæ aditu arceret.] Tertullianus in Apologetico de Iudæis: *quibus nec advenarum jure terram patriam saltem vestigio salutare conceditur.* Eusebius IV. Hist. 5. Τὸ πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπιβαίνειν εἴργεται, νόμου, δόγματι, καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὡς ἂν μηδ᾽ ἐξ ἀπόπτου θεωρεῖν τὸ πατρῷον ἔδαφος, ἐγκελευσαμένου, Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ. Idem habent *Tertull.* in Apolog. *Hilar.* in Psalm. LVIII. *Hieronymus* in VI. Esai. Vno tamen die quotannis, lugendi gratia, urbem adire, concessum fuit. *Nazianz.* Orat. XII. *Hieron.* in cap. XII. Sophon. Quæ vel tum, ut Euseb. IV. Hist. 5. & alii; vel ante bellum Iudaicum, Ælia Capitolina dici cœpit, εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος τιμήν. Vide Gothofr. ad Philostorg. Ac bello finito, sus in marmore sculptus, ac portæ Bethlemiticæ impositus est. *Cassiodor.* in Chron. Vide Pithœum II. Advers. 3. Cunæum de Rep. Ebr.

Quod quidem Christianæ fidei proficiebat.] Sigonius: *Vtile erat Christianæ fidei, neminem esse Christianum, nisi qui Iudæus*

ciebat: quia tum pene omnes, Christum Deum, sub legis observatione, credebant. Nimirum id Domino ordinante dispositum, ut legis servitûs, à libertate fidei atque Ecclesiæ tolleretur. Ita tum primum Marcus ex gentibus, apud Hierosolymam, episcopus fuit. Quarta sub Adriano persecutio numeratur, quam tamen post exerceri prohibuit: injustum esse pronuncians, ut quisquam sine crimine reus constitueretur. Post Adrianum, Antonino Pio imperante, pax Ecclesiis fuit. Sub Aurelio

Iudæus sub legis observatione vixisset: ita ordinante Deo, ut libertas fidei legis servitutem abrogaret, meo judicio, non rectè. Sensus est: Vtile erat Christianæ fidei Iudæos Ierosolyma arceri. Nam ex hac occasione cœperunt primum abjicere jugum legis, cui ad hoc usque tempus paruerant, sub legis observatione Christum venerantes. *Drus.*

Pene omnes, Christum Deum sub legis observatione credebant.] Hos posterior ætas Nazaræos dixit, cum initio Christiani omnes ita vocarentur: unde Euangelium Nazareorum, quod Euangelium secundum Ebræos. Erant autem semi-Iudæi & semi-Christiani, hoc est, neque Iudæi neque Christiani veri. Scribit autem Hieronymus, Iudæos quotidie sub nomine Nazaræorum, ter Christianis maledicere. Hoc vel ideo verum esse potest, quod Christianos hodieque נזרים, id est, Nazoræos appellant. *Drus.* Sic & Arabes eos النصارى vocant. Vnde & plerique, usq; ad Marcum, Hebraica nomina habuerunt. *Salmas.*

Tum primum Marcus.] Μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπους τὴν τῆς ἐκεῖσε λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Μάρκος. *Euseb.* iv. Hist. 6. & in Chronico. Post Marcum nulli Episcopi nominibus Hebraicis in ea Ecclesia leguntur dicti, quia nulli fuere amplius Iudæi. *Salm.*

Quarta sub Hadriano persecutio.] Hujus meminerunt quidem Augustinus & Orosius, sed eam sub Marco Antonino factam scribunt. Eusebius autem refert, Quadratum discipulum Apostolorum, & Aristidem Atheniensem Philosophum, libros pro Christiana religione Hadriano dedisse compositos. Idem, *Serenus Grannius,* inquit, *legatus, vir apprime nobilis, litteras ad Imperatorem misit, iniquum esse dicens, clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi, & sine ullo crimine, nominis tantum & sectæ reos fieri. Quibus commotus Hadrianus, Minutio Fundano proconsuli Asiæ scribit, non sine objectu criminum Christianos condemnandos: cujus epistolæ usque ad nostram memoriam durat exemplum.* Drus. Ex Eusebio patet, Christianos sub Hadriano per provincias vexatos: sed id potius à populo, & per tumultum, quam jussu Imperatoris factum. Vnde & ea de crudelitate apud Hadrianum conquestus fuit Serenius Granianus. *Euseb.* vi. Hist. 8.

Injustum esse pronuncians.] Προστάττων μηδένα κρίνειν ἄνευ ἐγκλήματος καὶ εὐλόγου κατηγορίας. *Idem.* Et sequenti capite ipsum Imperatoris rescriptum, ex Apologia Iustini Martyris ponit.

Antonino Pio imperante, pax Ecclesiis fuit.] Supra 1. *Vexationesque populi Christiani & mox pacis tempora.* Xiphilinus ex Dione: *Constat inter omnes Antoninum Pium*

lio deinde, Antonini filio, persecutio quinta agitata. Ac tum primum, intra Gallias, martyria visa, serius trans Alpes, Dei religione suscepta. Sexta deinde, Severo imperante, Christianorum vexatio fuit. Quo tempore Leonidas, Origenis pater, sacrum in martyrio

Pium probum virum fuisse: neque enim cæteris subditis gravis, neque Christianis infensus fuit: quos vehementer observavit. Apud hunc, nisi fallor, in magno pretio fuit R. Iuda Hannasi, qui vulgo Rabbenu Haccados, id est, doctor noster sanctus. *Drus.* Edictum ejus pro pace Christianorum, extat apud Eusebium IV. Hist. 12. Intelligit author noster externam, à gentilibus, pacem. Nam intus schismate gravi, ob festum paschatis scindebantur, cui originem Victor Episcopus Rom. dedit. Vide Euseb. V. Hist. 23, 24, 25.

Sub Aurelio deinde, Antonini filio, persecutio quinta agitata.] Quæ quarta est aliis, ut Augustino, Orosio & Eusebio: quam perhibent exercitam à Lucio Vero ipsius collega. De hoc tempore Chronicon Eusebii: *Persecutione orta in Asia, Polycarpus & Pionius fecere martyrium, quorum scriptæ quoque passiones referuntur.*

Tum primum intra Gallias martyria visa.] Idem Chronicon, *Plurimi in Gallia gloriose ob Christi nomen interfecti, quorum usque in præsentem diem condita libris certamina perseverant.* Qualia hæc martyria fuerint, patet ex Epistola Ecclesiarum Gallicarum ad Asianas, quæ extat apud Euseb. V. Hist. I. Gregorius Turonensis: *In Galliis multi pro Christi nomine sunt per martyrium gemmis cœlestibus coronati, quorum passionum historiæ apud nos fideliter, usque hodie retinentur.*

Serius trans Alpes religione Dei suscepta.] Hoc parum verum esse puto. Nam S. Martialis Lemovicum, Eucherius Treviros, Fronto Petragoricas, Sabinus & Potentianus Senonas, ad prædicandum Euangelium à Petro Apostolo missi, post sub Nerone passi esse dicuntur. *Sigon.* Nulla fere est Galliarum paulo major aut nobilior civitas, quin aliquo glorietur Apostolorum discipulo, primo fidei apud se fundatore. *Martialem* Petri Apostoli discipulum Lemovices jactant. *Sabinianum, Potentianum* atque *Alsinum* Senones, quos tres ex numero LXX. discipulorum Domini, si fas est credere, tradunt. *Ursinum*, quem & Nathanaël fuisse volunt, Bituriges prædicant, *Iulianum* Cænomanni. Gaudent *Clemente* Metenses, quem patruum Clementis primi Papæ fuisse dicere audent. *Trophimus* Arelate, *Crescens* Viennæ consedit. Vterque non à Petro, ut volunt, sed Paulo, non Roma, sed ex Hispania missus. Ita vetus Chronicon tradit. *Salmas.*

Sexta deinde, Severo imperante, Christianorum vexatio fuit.] Hanc Augustinus & Orosius quintam vocant. Augustini locus, ubi hoc dicit, habetur lib. XVIII. de civit. Dei. cap. LII. Vide sis Vivem ad illum locum. Orosii verba lib. VII. cap. XI. hæc sunt. *Quinta post Neronem persecutione Christianos excruciavit: plurimique sanctorum, per diversas provincias, martyrio coronati sunt.* Spartianus de hoc Severo: *Christianum fieri sub gravi pœna vetuit.* Vide quoque Eusebium lib. VI. hist. eccles. Sic supra initio lib. I. *vexationesque populi Christiani.* Vide Notas.

Quo tempore Leonidas.] Λεωνίδης ὁ λεγόμενος Ὠριγένους πατὴρ, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθείς. *Euseb.* VI. Hist. I. Factum id A. CCIV. In *Chronico.* Maximè illa persecutio Ægyptum & Thebaidem vastavit, μυρίων ὅσων τοῖς

κα

rio sanguinem fudit. Interjectis deinde annis VIII. *&* XXX. *pax Christianis fuit: nisi quod medio tempore, Maximinus nonnullarum Ecclesiarum clericos vexavit. Mox Decio imperante, jam tum, septima persecutione sævitum in Christianos. Inde Valerianus, octavus sanctorum hostis fuit. Post eum, interjectis annis fere quinquaginta, Diocletiano & Maximiniano impe-*

κατὰ τὸ μαρτύριον ἀναδουμένων Στεφάνοις.

In martyrio.] Μάρτυς, *testis.* Apud Christianos, qui propter Confessionem Euangelii afflictiones & mortem sustinet. Ergo testis veritatis. *Apoc.* XVII. 6. *August.* X. Civ. Dei. 32. *Chromat.* dissert. in Matth. cap. X. Viros plerumque μεγαλομάρτυρας appellabant, fæminas καλλιμάρτυρας: Martyrium est ipsa passio, & locus ubi Martyr sepultus. Vide Notas ad Vitam Martini cap. VI.

Annis VIII. *&* XXX.] A primo Antonino Caracalla, qui Severo successit, usque ad Decium, Eusebius numerat annos XL.

Maximinus.] Eusebius de temporibus: *Maximinus adversus ecclesiarum sacerdotes persecutionem facit.* Idem: *Maximinus propter gravem invidiam, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles & Christiani versabantur, acerbam persecutionem concitavit, jussitque solos Ecclesiarum præsides, tanquam autores doctrinæ Euangelicæ, neci dari. Euseb.* VI. Hist. 21. *Niceph.* V. 23.

Nonnullarum Ecclesiarum.] Τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχοντας, μόνους ὡς αἰτίους τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας ἀναιρεῖσθαι προστάττει. *Eusebius.* Firmilianus etiam Episcopus Cappadociæ, epistola LXXV. apud Cyprianum inquit: *hanc persecutionem non per totum mundum, sed localem fuisse.*

Clericos vexavit.] Quos Eusebius: ἄρχοντας, Sulpicius Clericos vocat. Ea vox varie olim accepta, & distincti κληρικοὶ ab ἱερατικοῖς, ac Presbyteris inferiores. Quales erant fossarii, ostiarii, acoluthi, custodes sacrarii. *Salmasius.* De quo infra ad vitam *Martini* & reliqua ejus opuscula. Hoc loco ea voce latius utitur, pro toto ἱερατικῶν ordine. Cujus hi gradus fuerunt, *Ostiarius, Psalmista, Lector, Exorcista, Acoluthus, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, Episcopus.* Isidorus VII. Orig. 12.

Mox Decio imperante, jam tum septima persecutione.] De hac septima persecutione videndi sunt *Orosius* lib. VII. cap. 14. & *Ludovicus* Vives ad Augustinum de Civitat. Dei. lib. XVIII. cap. 52. Causa ejus fuit Decii ἔχθος πρὸς Φίλιππον, χριστιανὸν ὄντα. *Euseb.* VI. Hist. XXVII, 32. *Niceph.* V, 27, 32, 33.

Valerianus, octavus sanctorum hostis.] In hac octava persecutione martyrio coronatus fuit D. Cyprianus episcopus Carthaginensis. Vide sis Orosium lib. XLI. cap. 15. Augustinum, loco citato. Eusebium in Chronico. Et VII. Hist. IX, 10. Nicephor. VI, 10. ipsumque Cyprianum. Sedata hæc persecutio à Gallieno & templa Christianis restituta. *Euseb.* VII, 12.

Interjectis annis fere quinquaginta.] Anno Diocletiani XIX. cœptum est sæviri primum in Christianos, quæ persecutio nona, ab aliis autem decima vocatur. Sunt autem ab obitu Valeriani, usque ad annum illum fere quinquaginta an-

perantibus, acerbissima persecutio exorta, quæ per X. *continuos annos plebem Dei depopulata est. Qua tempestate omnis fere, sacro martyrum cruore, orbis infectus est. Quippe certatim gloriosa in certamina ruebatur, multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quærebantur, quam nunc Episcopatus pravis ambitioni-*

ta anni. Nam ad numerum illum tres quatuorve tantū desiderantur. Cæterum ab Augustino & Orosio nona post Neronem refertur persecutio Aureliani: de quâ Eusebius in Chronico: *Aurelianus cum adversum nos persecutionem movisset, fulmen juxta eum comitesque ejus ruit: ac non multo post, inter Constantinopolim & Heracliam, in cænophrurio viæ veteris occiditur.* Drus.

Acerbissima persecutio exorta.] Quæ cœpit A.C. Dionysiano CCCIV. ut probat *Petitus* III. Eclog. Chronol. V. Isque annus Diocletiani XIX. erat, quo, mense Martio, τῶν προσευκτηρίων καθαίρεσεις cœpit. *Euseb.* Chron. In diebus Paschæ. *Hieron.* Quod Diocletianus expectasse videtur, quo Christianos deprehenderet facilius. Et cum non ubique eodem tempore celebraretur Pascha, hinc in Ægypto citius, mense nimirum Martio, tardius in Palæstina, mense Aprili, cœpit templorum subversio. Vide *Petitum* III. Eclog. Chronol. VI. *Euseb.* VIII. Hist. 3. *Niceph.* VII. 4. Ab hac persecutione Ægyptii Æram Martyrum ducunt, quæ تاريخ السهداء & absolute تاريخ القبط Æra Coptitarum dicitur. *Golius.* De ejus æræ initio vide Chronologos disputantes, Scaligerum, Petitum, Petavium & alios.

Omnis fere, sacro martyrum cruore, orbis infectus est.] Quippe XXX. dierum spatio XVII. millia trucidata feruntur. *Beda* & alii. Inauditæ mortes tum excogitatæ. Domitius Vlpianus, nobilis Iurisconsultus, libros septem scripsit, quibus pœnis affici deberent Christiani. *Lactantius* V. Instit. XI. Vide imprimis Eusebium VIII. Hist.

Certatim gloriosa in certamina ruebatur.] Memorabilis Eusebii locus, quem quisque Christianus scire debet: *Quo tempore* (de hac persecutione loquitur) *mirandam, supra modum, alacritatem, vimque revera divinam, & singularem animi propensionem eorum, qui in Christum crediderant, intuebamur. Simulatque enim sententia contra priores pronuntiata fuit, alii aliunde ad tribunal judicis prosilierunt, seque Christianos confiteri, acerbitates & multiplicia tormenta pro nihilo ducere, absque metu & terrore pro religione loqui, cum gaudio denique, risu & lætitia, postremam mortis sententiam excipere,* ὥστε ψάλλειν, καὶ ὕμνους καὶ εὐχαριστίας εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν, μέχρις αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπέμπειν πνοῆς. VIII. Histor. 9.

Episcopatus pravis ambitionibus.] Tantum uno sæculo, pace Ecclesiis reddita, à majorum pietate deflexum est. De Episcopis priscis præclare Marcellinus, licet gentilis, XXVII. *Quosdam provinciales Antistites tenuitas edendi, potandique parcissime, vilitas etiam indumentorum & supercilia humum spectantia, perpetuo numini, verisque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos.* At Sulpicius, actis sui temporis castigator, passim in Cleri corruptos mores, & ambitionem Episcoporum invehitur. Sic supra lib. I. de ministris Ecclesiarum: *Inhiant possessionibus, prædia excolunt, auro incubant, emunt venduntque, quæstui per omnia student.* Easdem querelas in Dialogis suis repetit. *Horn.* Ex illa ambitio-

nibus appetuntur. Nullis unquam magis bellis mundus exhaustus est: neque majore unquam triumpho vicimus, quam cum decem annorum stragibus vinci non potuimus. Extant etiam mandatæ literis præclaræ ejus temporis martyrum passiones: quas connectendas non putavi, ne modum operis excederem. Sed finis persecutionis illius fuit, abhinc annos IX. *&* LXXX. *à quo tempore Christiani Imperatores esse cœperunt. Namque tum Constantinus rerum potiebatur, qui primus omnium Romanorum principum, Christianus fuit. Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio*

ne orti Hierarchiæ superbi gradus, Metropolitani, Archiepiscopi, Episcopi, Archidiaconi, & quæ alia invexit sequior ætas. *Salmas.*

Nullis unquam magis bellis mundus exhaustus est.] Digna Severo sententia. Cujus veritatem VIII. Hist. Eccl. Eusebii comprobat.

Præclaræ ejus temporis martyrum passiones.] Credo intelligit eas, quas Eusebius historiæ suæ mandavit. ille enim separatim eas quoque edidit. Verum nos non habemus, fortasse Sulpicius habuit. Vtinam autem ad tam præclaram conservandam memoriam ille in hanc historiam inclusisset. *Sigonius.*

Abhinc annos IX. & LXXX.] Hic est annus CCCXII. quo Constantinus Magnus ex Galliis Romam profectus, tyranno extincto Maxentio, Christianum se aperte professus est. *Sigon.*

Qui primus omnium Romanorum principum, Christianus fuit.] Non tam primus Christianus fuit, quam primus imperatorum pacem Christianis dedit. Nam ante illum Philippus Christianus fuerat. Chronicon Eusebii, *Philippus Philippum filium suum consortem regni facit, primusque omnium ex Romanis imperatoribus Christianus fuit.* Orosius lib. VII. cap. 13. *Philippus primus omnium imperatorum Christianus fuit.* Idem lib. eod cap. 18. *Constantinus imperator est creatus primus imperatorum Christianus, excepto Philippo, qui Christianus annis admodum paucissimis, ad hoc tantum constitutus fuisse mihi visus est, ut millesimus Romæ annus, Christo potius quam idolis dicaretur.* Drusius. Lactantius in Proœmio: *Hoc opus nunc nominis tui auspicio inchoamus, Constantine Imperator Maxime, qui primus Romanorum Principum, repudiatis erroribus, majestatem Dei singularis, ac veri, & cognovisti, & honorasti.* Causa conversionis ejus fuit victoria de Maxentio, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον cui adscriptum: ἐν τούτῳ νίκα. *Philostorgius* I. Hist. Eccles. 6. Alii ante victoriam jam fuisse Christianum referunt. De cruce illa quæ Constantino apparuit, vide Iac. Gothofr. ad Philostorgium. Euseb. I. de vita Const. 22.

Licinius, quia adversum Constantinum de imperio decertavit.] Diocletianus Valerium successorem reliquit in Orientali imperio, Galerius Illyricum reliquit Licinio, homini Daco, Orientem Maximino sororis filio, Italiam, & Africam Severo item sororis alterius filio, quas ei Maxentius Maximini filius eripuit. Constantinus inde Galliam, Hispaniam & Britanniam à patre Constantio

rio certavit, milites suos litare præceperat: abnuentes, militia rejiciebat. Sed id inter persecutiones non computatur: adeo res levioris negotii fuit, quam ut ad Ecclesiarum vulnera perveniret. Exinde tranquillis rebus pace perfruimur: neque ulterius persecutionem fore credimus, nisi eam, quam sub fine jam seculi, Antichristus exercebit. Etenim sacris vocibus, X. *plagis mundum afficiendum, pronunciatum est: ita cum jam* IX. *fuerint, quæ superest, ultima erit. Hoc temporum tractu, mirum est quantum invaluerit religio Christiana. Tum siquidem Hierosolyma, horrens ruinis, frequentis-*

stantio acceptas retinens Italiam, & Africam Maxentio ademit, & Constantiam sororem Licinio in matrimonium tradidit anno CCCXII. Mediolani. Licinius igitur primum gratia Constantini Christianis pepercit, & communib. armis Maximinum sævientem delevit, & sibi Orientem vindicavit. Tum subortis simultatibus, Illyrico spoliatus est à Constantino, prælio ad Cibalas in Pannonia superatus. Inde anno CCDXIX. veteribus repetitis offensionibus, ut Constantinum exacerbaret, Christianos vexare, id est, ad sacrificia cogere cœpit. Itaque anno CCCXXII. & CCCXXIV. bello à Constantino in Thracia & Bithynia victus, imperio primum, deinde vita exutus est. Ex Eusebio, Zosimo, & aliis.

Milites suos litare præceperat.] Edicta Licinii contra Christianos hæc fuerunt: ne episcopi inter se convenirent, ne Christiani in suo Palatio versarentur, ne viri cum mulieribus precationis causa in ecclesiis convenirent, ne episcopi mulieres sacra Christiana docerent, ne milites, nisi nudato capite, sacrificiis interessent. abnuentes muneribus spoliavit, atque acerbissimis martyriis affecit. *Sigon.* Vide Euseb. I. de vita Constant. 44. 45, 46, 47.

Abnuentes, militia rejiciebat.] Eusebius: Τὰς κατὰ πόλιν στρατείας, ἡγεμονικῶν ταγμάτων ἀποβάλλεσθαι, εἰ μὴ τοῖς δαίμοσιν αἱροῖντο θύειν, παρεκελεύετο. Erat autem magna apud Romanos ignominia, ab exercitu dimitti. Vide Oppium sive Hirtium V. de bello Africano.

Adeo res levioris negotii fuit.] Exaggerat tamen Eusebius Licinii in Christianos persecutionem, II. *de vita Constantini* I, 2, 3.

Neque ulterius persecutionem fore credimus.] Id refutat Augustinus de civit. Dei, lib. XIX. cap. 21. *Drus.*

Sacris vocibus, X. plagis mundum afficiendum.] Ubi hoc pronunciatum sacris vocibus? vide sis Augustinum de civit. Dei, lib. XVIII. cap. 5. & Orosium lib. VII. cap. 18. *Drus.*

Cum jam IX. fuerint.] X. alii, qui eam quæ ab Antichristo futura est, undecimam appellant. Usq; adeo nihil certi de his, quæ conjectura tantũ constãt. *Drus.*

Hoc temporum tractu.] Nempe ab anno CCCXII. quo Constantinus Christum professus est, usque ad annum, CCCXXXVII. quo mortem oppetiit. *Sigonius.*

Horrens ruinis.] Ἐρημίας ἐπ' ἔσχατα περιελθοῦσα. *Eusebius.* Propter excidium à Tito & ab Hadriano illatũ qui-

dam

tiſſimis ac magnificentiſſimis Eccleſiis eſt adornata. Nam Helena, mater principis Conſtantini, quæ Auguſta cum filio conregnabat, cum Hieroſolymam agnoſcere con-

eam tamen aliqua parte, ſub Heliæ nomine inſtanravir. *Sigon.* Vide Benjaminium in Itiner. Conſtanrinus novam quoque civitatem Hieruſalem, eodem tempore exſtruxit, è regione veteris quæ vaſtata fuerat. *Euſeb.* in vita Conſtant.

Frequentiſſimis ac magnificentiſſimis Eccleſiis eſt adornata.] Conſtanrinus deleto Licinio, & Oriente ſibi adjuncto, Nicænum concilium abſolvit. Inde templum magnificentiſſimum ædificari juſſit apud Hieruſalem in loco Calvariæ, ad mortem Chriſti cohoneſtandam. Helena vero mater alterum in Bethleem, tertium in monte Oliveti ad nativitatem, & aſcenſionem honorandam conſtruxit anno CCCXXVI. *Sigonius.* Templum hoc Conſtantini fuſe ab Euſebio deſcribitur III. de vita Conſtanrini 28, 29, 30, 31. Actum primum ornatus templorum, ignorus ante ea tempora, invaluit. Otto Friſing. IV. 3. *Tum prima*, regnante Conſtantino, *edicta dabantur, ut ædificarentur Eccleſiæ*, id eſt, auguſtiora delubra ſive templa. Vide Euſeb. III. de vita Conſtantini: item Socratem, Theodoritum, Nicephorum & alios.

Helena.] Sunt qui Britannam fuiſſe velint, Cœli Regis filiam. Ab Eutychio in Originibus Eccl. Alex. vocatur الرهاوية, Rheavienſis. Qualis ille locus, ambigitur. Seldenus vocem ex ῥαφία, quæ Phœniciæ urbs, deformatam conjicit. Sed mirari cui liceat, de hoc loco à viris celeberrimis dubitatum, cum haud dubie Edeſſa ſit. Eam Arabes الرها vocant; belli Sacri Scriptoribus Rohais dicitur. Eſt Meſopotamiæ urbs. Tyrius IV. Belli Sacri 2. *Eſt autem Edeſſa nobilis Meſopotamiæ metropolis, quæ alio nomine Rhages appellatur.* Vides ex nomine Roha, per errorem factum Rhages. Arqui illa in Media, non Meſopotamia. Unde alius gravior error natus, Edeſſam Mediæ urbem. Sic enim multi Geographiæ imperiti tradidere. Ioſephus Ægyprius à Seldeno productus, ubi conjugium Conſtantii cum Helena deſcribit, dicit eum profectum الرهاوية in Meſopotamiā. Subjungit: فنزل في قرية من قري الارها, *Et diverſatus eſt in vico ex vicis Rheæ.* Nihil clarius, qnam Rheam eſſe illam Meſopotamiæ Edeſſam. Hinc Helena, ubi eam duxit Conſtantius, dicta الرهاوية, Rheavienſis. *Horn.*

Mater Principis Conſtantini.] Fuerunt qui Helenam non uxorem Conſtantii Chlori, ſed concubinam fuiſſe exiſtimarunt, ut *Hieron.* Chron. *Zoſim.* II. *Oroſ.* VII. *Chron. Alex.* Quos locus Ioſephi Ægyptii confutat, ubi dicitur: *Hanc Conſtantius parentum conſenſu ſibi deſponſatam, & in uxorem ductam, gravidam fecit.* Selden.

Quæ Auguſta cum filio conregnabat.] Ἀξιώματι βασιλικῷ τετιμημένη, ὡς ἐν ἅπασι ἔθνεσι πρὸς αὐτοῖς τε τοῖς στρατιωτικοῖς τάγμασιν Αὐγούσταν βασιλίδα ἀναγορεύεσθαι, χρυσοῖς τε νομίσμασι καὶ τὴν αὐτῆς ἐκτυποῦσθαι εἰκόνα. *Euſebius* III. vitæ Conſtant. 46.

Cum Hieroſolymam agnoſcere concupiſceret.] *Euſeb.* III. vitæ Conſt. 41. *Sozom.* II. 1. *Theodor.* 1, 18. *Socrates* 1, 13. *Nicephor.* VIII. 29. Hoc tempore invaluit peregrinatio religioſa, Hieroſolymam & ad martyria. Primo fidei confirmandæ ergo fuerunt inſtitutæ. Hieronymus Epiſt. CLIX, *Pars fidei eſt adoraſſe,*

concupisceret, reperta ibi idola ac templa protrivit: mox usa regni viribus, basilicam in loco Dominicæ passionis & resurrectionis & ascensionis constituit. Illud mirum, quod locus ille, in quo postremum insliterant divina vestigia, cum in cœlum Dominus nube sublatus est,

rasse, ubi pedes Domini steterunt. Paulinus epist. ad Severum: *Non aliter affectus homines ad Hierosolymam rapit, nisi ut loca, in quibus corporaliter præsens fuit Christus, videant atque contingant.* Ante Constantinum, de Alexandro, tanquam rarum notatur, quod Hierosolymam, adorandi & loca sancta videndi causa ivit. *Euseb.* vi. Hist. 10. Deinde peregrinationes hæ in partem cultus Dei mutatæ sunt.

Idola.] Prisca Idololatria orta ex rebus naturalibus & Historicis. Igitur *Iaphet* est gentilium Neptunus, *Thubalcain* Vulcanus, *Mars* Nimrod sive Belus, *Apollo* Iubal, *Minerva* Naama, *Ianus* Noë vel Iavan, *Saturnus* Abraham vel Noë, *Pluto* Cham. *Vossius.*

Ac templa protrivit.] Cum in loco sepulchri templum & simulacrum Veneris ibi ab Hadriano collocatum reperisset, utrumque diruit, ut Eusebius prodit. Atque hæc sunt idola quæ Sulpicius tradit. *Sigon.*

Basilicam.] Subintellige οἰκίαν. Sic dicebantur regum habitacula. Deinde etiam templis majoribus hoc nomen tributum. *Martinius.* Tituli & parochiæ minora erant. Basilicæ aut Deo dicatæ, quas *Dominicas* dixerunt, aut martyribus, quæ *Martyria.* *Sigon.* De titulis vide Salmasium de primatu Papæ.

In loco Dominicæ passionis & resurrectionis & ascensionis.] Helena basilicam ex vectigalibus imperii permittente filio condidit, unam in loco Dominicæ passionis, id est, in monte Calvariæ, quod nunc sepulchrum Domini dicitur, alteram in loco Ascensionis, id est, in monte Oliveti: in loco vero resurrectionis, nullam: nam idem est resurrectionis ac sepulturæ locus, melius dixisset, in loco nativitatis, ut Basilicam in Bethleem conditam innueret. *Euseb.* III. de vita Const. 42. *Socrates* I, 14.

Illud mirum.] Hoc miraculum apud neminem alium legi. *Sigon.* Christum adscendentem sacrorum pedum suorum vestigia terræ impressa reliquisse eo loco, quo è monte Oliveti elevatus est in terram, testatur, præter nostrum Severum, *Hieronymus* in Locis Hebr. *Paulin.* ep. XI. ad Severum. *Beda* de locis Sanctis cap. 7. *Optat.* Milevitan. Cont. Parm. l. 6. De quibus olim Zachariam prophetasse putant cap. XIV. his verbis: *Stabunt pedes ejus in die illa supra montem Olivarum.* Baron. Sed hæc una est ex fabulis illis quas posterior ætas contra superiorū seculorum fidem, vel confinxit, vel arripuit. Eusebius, cum exactissime structuram templi in monte Oliveti describat, nullo verbo hujus miraculi meminit, haudquaquam prætermissurus rem, si fuisset vera, memorabilem, & confutandis Ethnicis, magnum usum præbituram. Credo errorem ex his verbis, male intellectis, ortum. De Helenæ in Iudæam adventu agens, dicit, ὡς δὲ τοῖς βήμασι τοῖς σωτηρίοις τὴν πρέπουσαν ἀπεδίδου προσκύνησιν. III. vitæ Const. 41. Hæc in genere de Iudæa dicuntur, ubi Christus versatus: non de oliveti monte, ubi adscendit. Deinde, ubi ipsam templi structuram enarrat cap. XLIII, altum de miraculo Sulpiciano silentium est. Et quid opus futile commentum multis refutare? Quod ne quidem Socrates, Theodoritus, Sozomenus, & fabularum pater Nicephorus, qui tamen de cru-

eſt, continuari pavimento, cum reliqua ſtratorum parte, non potuit. Siquidem quæcunque applicabantur, inſolens humana ſuſcipere terra reſpueret, excuſſis in ora apponentium ſæpe marmoribus. Quinetiam calcati Deo pulveris adeo perenne documentum eſt, ut veſtigia impreſſa cernantur. Et cum quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat, damnum tamen arena non ſentiat: & eadem adhuc ſui ſpeciem, velut impreſſis ſignata veſtigiis, terra cuſtodit. Ejuſdem Reginæ beneficio crux Domini tum reperta: quæ neque in principio, obſiſtentibus Iudæis, potuerat conſecrari, & poſtea, dirutæ civitatis oppreſſa ruderibus, non niſi tam fideliter requirenti meruit oſtendi. Igitur Helena primum de loco paſſionis certior facta, admota militari manu, atque omnium provincialium multitudine in ſtu-

crucium inventione tam ſplendide nugantur, tradere auſi fuerunt. *Horn.*

Crux Domini tum reperta.] Hoc tradunt *Ambroſius* in Oration. de obitu Theodoſ. *Paullinus* ad Severum noſtrum Epiſt. XI. *Rufinus* cap. VIII. Hiſt. Eccl. *Theodorit.* I. 10. Sozomen. II. 2. *Socrates* I. 13. *Nicephor.* VIII. 29. *Simeon* Metaph. in vita Helenæ. *Caſſiodorus* II. Conſentiunt Pontificii, Baronius, & alii omnes. Contrá eſt Magnus Salmaſius, in Epiſtolis de cruce.

Neque in principio, obſiſtentibus Iudæis, potuerat conſecrari.] Cur priores Chriſtiani, & qui temporibus Apoſtolorum ac ſucceſſorum eorundem uno & altero ſeculo vixere, crucem dominicam non ſervarunt & coluerunt? Cur ſiverunt eam deperire? Cur adeo neglexerunt aut oblivioni tradiderunt, ut non curarint ubi eſſet? Nec valet exceptio, Iudæos obſtitiſſe. Nam æque facile eam impetrare potuere diſcipuli Chriſti, ac corpus ipſum ejus ad humandum accepere. *Salmaſius.*

Dirutæ civitatis oppreſſa ruderibus.] Vt fabulæ huic veriſimilitudo aliqua quæreretur, finxerunt hiſtorici qui eā aſſerunt, priſcos gentiles, odio Chriſtianorum, cum locum aggeſta humo in magnam altitudinem adobruiſſe, muro undique circumdato, ac ſuperſtructo Veneris fano. *Hiſtorici* ſupra citati. Quæ omnia falſa ſunt. Nam quomodo in ruderibus & aggeſta terra fundamentum ſolidum templi ponere potuerunt? Deinde potius locum & faciem ſupplicii conſervaſſent, ut conſtaret qualem Deum colerent Chriſtiani. Sicut ſæpe à gentilibus fuit ipſis objectum, quod latronem & cruciarium pro Deo haberent. Et cui veriſimile fiet, poſt trecentos & amplius annos, crucem domini ruderibus per illud omne tempus coopertam, & in terra defoſſam, non computruiſſe? Si ad miraculum recurrent, quid dicent de crucibus latronum, quæ eandem habuiſſe dicuntur prærogativam? *Salmaſ.*

Tres

ſtudia reginæ certantium, effodi terram, & contigua quæque ac vaſtiſſima ruinarum, purgari jubet: mox precium fidei & laboris, tres pariter cruces, ſicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic vero major dignoſcendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos menteſque turbaverat, ne errore mortalium, forſitan pro cruce Domini, latronis patibulum conſecrarent. Capiunt de-

Tres pariter cruces.] Locus ille, in quo dominus crucifixus, hujuſmodi ſupplicio deſtinatus fuit. Inde & nomen Golgotha. Quilibet cruciarius ſuam crucem portabat. Ergo ſublato cruciario, ipſa crux tollebatur. Si ergo plures poſt Chriſtum & duos latrones ibi crucifixi, aut eorum cruces ſimul inde remotæ ſunt, aut omnes relictæ. Si relictæ; cur tres tantum ibi repertæ? Si remotæ omnes, quomodo latronum illorum & Chriſti crux ibi ſervata, cum mos eſſet omnes removeri, quo novis crucifigendis locus pateret? uſque ad Conſtantinum, per ccc. annos, ſupplicium crucis duravit. Si ſemper in eodem loco ſumtum ſupplicium, quàm vanum illud de tribus tantum ibi crucibus repertis, commentum? Cum urbs à Tito obſeſſa & capta, an probabile eſt cruces illas ibi ſtetiſſe ſalvas? an aliquo caſu, Deo ita providente, ut conſervaretur crux ſua, tres illæ cruces terra opertæ latuerunt? Cur igitur duæ reliquæ ſunt conſervatæ, & non unica illa? Cur opus fuit miraculo ad eam diſcernendam à reliquis duabus? *Salmaſius.*

Dignoſcendi patibuli.] Patibulum pro ſera ſive vecte quo oſtia occluduntur dictum à Titinnio notat Nonius: *Patibulo hoc ei defringam caput.* Cum pro cruce ponitur, tum non tantum pro tranſverſo ligno ſumitur, ut Lipſius voluit; ſed totam crucem ſive furcam notat. Vt apud Salluſtium, citante eodem Nonio: *improbo patibulo eminens adfigebatur.* Plautus Carbonaria apud eundem: *Patibulum ferat per urbem, deinde affigatur cruci.* Qui locus fefellit Lipſium. *Salmaſius.* Eædem igitur voces, *patibulum, crux, furca:* & Chriſtus tam patibulo quam cruci affixus dici poteſt. Quanquam apud Germanos vox *galge*, qua patibulum exprimitur, minus apte in Chriſtum quadret. Quippe diverſa ſunt, veterum & noſtra patibula. *Horn.*

Pro cruce Domini latronis patibulum conſecrarent.] Si crux Domini ex cedro & cupreſſo fuit, cur ergo non facile diſtingui potuit à latronum crucibus? Nam quis credat latrones & ſervos fugitivos cedrinis & cupreſſinis crucibus ſuſpenſos? Certe ea opinio de Chriſti cruce ab aliquot ſeculis invaluit. Nicolaus Metropolitanus Cercyræ hoc ipſum teſtatur his verſibus de Cruce:

Ἐν σοί με σώζει προσπαγεὶς ὁ δεσπότης
Τῷ πευκοκέδρῳ καὶ κυπαρισσοξύλῳ.

Pudeat miſeros tandem Chriſtianos tam ſtultæ credulitatis, & ſuperſtitionis tam vanæ. *Salmaſius.*

Capiunt deinde conſilium.] Nihil tale Ambroſius, qui ex titulo veritatem rei deprehenſam dicit. Vnde ſubjicit, *Invenit ergo titulum: regem adoravit; non ſignum utique: quia hic gentilis eſt error, & error impiorum: ſed adoravit eum qui pependit in ligno.* Hoc eſt invictum argumentum pro falſitate hujus inventionis. Nam cur non & reliqui duo tituli inventi ſunt latronum crucibus appenſi.

deinde consilium, ut aliquem recens mortuum, crucibus admoverent. Nec mora, quasi Dei nutu, funeris extincti solennibus exequiis deferebatur, concursuque omnium, feretro corpus eripitur. Duabus prius frustra crucibus admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu mirabile, trepidantibus cunctis, funus excussum, & inter spectatores suos astitit. Crux reperta, dignoque ambitu consecrata.

His per Helenam gestis, principe Christiano liberta-

pensi? Nunquam enim factum more Romano, ut aliquis nocens ullo supplicio affectus fuerit sine elogio, quod erat judicium criminis. Non meminere elogii latronum Euangelistæ, quia obiter eorum supplicium referunt. Sic nec exponunt causam supplicii aut sententiam judicis. Cæterum illi tituli æque debuerunt inveniri, ut ipsæ eorum cruces tum repertæ sunt. *Salmasius.* Socrates referr τὴν τοῦ Πιλάτου σανίδα repertam fuisse. Sed cum tres cruces essent, dubitatum cui conveniret titulus. Rem ambiguam, consilio, quod sequitur, Macarii Hierosolymorum Episcopi expeditam. Sozomenus clare: χωρὶς ἄλλο ξύλον ἐν τάξει λευκώματος repertum. Hinc dubitari cœptum: cum cruces confusæ essent. Ergo vel omnes eadem forma, & ex eodem ligno; vel falsum est solam Christi crucem cedrinam & cupressinam fuisse. *Horn.*

Aliquem recens mortuum.] Ita & Paullinus. Alii, ut Socrates, Theodoretus, Sozomenus, γυναικὶ ἐν Ἱεροσολύμοις περιφανῆ admotam scribunt, χαλεπωτάτῳ ἢ ἀνιάτῳ νόσῳ κεκμηκυῖαν. Addit tamen Sozomenus: λέγεται δὲ καὶ νεκρὸν τῷ ἴσῳ τρόπῳ ἀναβιῶναι. *Horn.*

Funeris extincti solennibus exequiis deferebatur.] Legendum *funus extincti*, ut sit, funus hominis mortui deferebatur. Sic Cicero de Oratore: *Cum funus quoddam duceretur.* Sigon.

Funus excussum.] Id est, mortuus excitatus est. *Idem.*

Dignoque ambitu consecrata.] Ambitum honorem & pompam consecrationis vocat. *Sigonius.* Τοῦ δὲ εὑρεθέντος σταυροῦ ξύλου τὸ μὲν πλεῖστον ἐν ἀργυρᾷ θήκῃ μένον ἔτι, καὶ νῦν ἐν Ἱεροσολύμοις φυλάττεται. Μέρος δὲ ἡ βασιλὶς πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν παῖδα ἐκόμισεν, *Sozomenus.* Fabulam esse, satis aperte convincit Eusebius. Narrat ille, purgatum struendo templo, locum. De Cruce ibidem inventa οὐδὲν γρῦ. An tacuisset si quicquam tale tunc fando accepisset? Cætera enim ab Helena gesta ibidem, sigillatim describit. An rem tam notabilem & insignem tacuisset, si sanationis miraculo crux vera cognita? Mirum vero quomodo hoc latere Eusebium potuerit, qui alia omnia tam probe rescivit. Inventio igitur hæc crucis, inventum plane & commentum fuit sequentis seculi, & fortassean cujusdam Hierosolymitani Episcopi, qui, ut huic fabulæ auctoritas à magno nomine constaret, Helenæ adfinxit, quod illi nunquam accidit ut faceret. *Salmas.*

His per Helenam gestis.] Sulpicius in ordine rerum non mediocriter labitur. Nam significat, Helenam ante crucem invenisse, quam Arriana prorumperet hæresis, aut concilium Nicænum advocare-

tatem atque exemplum fidei mundus acceperat: sed longe atrocius periculum cunctis Ecclesiis illa pace generatum. Namque tum hæresis Arrii prorupit, totumque orbem, invecto errore, turbaverat. Etenim duobus Arriis, acerrimis perfidiæ hujus autoribus, Imperator etiam depravatur: dumque sibi religionis officium videtur implere, vim persecutionis exercuit: actique in

caretur. Quod facere non potuit, Licinio usque ad CCCXXIV. annum Christi Orientis imperium obtinente. *Sigon.*

Libertatem.] Ταῦτα δὲ ἦν, ἀνεῖναι τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ διώκεσθαι, καὶ τοὺς ἐν ἐξορίᾳ ὄντας ἀνακαλεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐν δεσμωτηρίῳ ἀφίεσθαι, καὶ τοῖς δημευθεῖσιν τὰς οὐσίας ἀποκαθίστασθαι, τάς τε ἐκκλησίας ἀνορθοῦν. *Socrates* de Constantino 1 Hist. 1.

Hæresis.] Non omnis error hæresis est, quamvis omnis hæresis, quæ in vitio ponitur, nisi errore aliquo hæresis esse non possit. *Augustinus* initio libri de hæresib. ad Quodvultdeum. Idem 11. contra Crescomium 3. *Hæresis est diversa sequentium secta: schisma vero eadem sequentium separatio.*

Arrii.] Sic omnia exemplaria Sulpicii habent. Græci Ἄρειος scribunt. Arius hic Presbyter Alexandrinus fuit, ἀνὴρ οὐκ ἄμοιρος τῆς διαλεκτικῆς λέσχης. *Socrates.* Διαλεκτικώτατος. *Sozomen.* Causa motæ hæresis φθόνος fuit. *Theodoret.* Invidebat enim ambitiosus, Episcopatum Alexandro. Frustra hoc patronus Arianorum Philostorgius negat, qui culpam in Alexandrum & Orthodoxos conjicit. *Iac. Gothofred.*

Totumque orbem, invecto errore, turbaverat.] Incredibili celeritate detestanda hæresis, velut diluvio quodam, orbem inundavit. Ex Ægypto in Bithyniam & Palæstinam, statim sub initia pervasit. Successu temporum totus fere orbis Arianus fuit.

Duobus Arriis, acerrimis perfidiæ hujus authoribus.] Horum unus fuit Arrius auctor hæresis, asserentis Christum à Deo creatum esse ex nihilo. Alter vero fuit Arrius ille secundus, cujus Alexander episcopus in epistola apud Socratem meminit, credo, presbyter ille, quem Constantia moriens Constantino fratri Augusto commendavit, & per quem Arrio priori Constantinus conciliatus est, & cui Constantinus moriens testamentum suum commisit. Hi Constantinum specie pietatis aut corruperunt, aut certe deceperunt, cum se cũ Catholicis sentire, prolata falsa fidei formula, simularent. Hujus presbyteri Socrates, & reliqui meminerunt, sed suppresso nomine. Verum hæc, quæ ante Nicænum concilium acta fuisse, Sulpicius videtur innuere, non solum post concilium, sed etiam in extremo Constantini imperio acta sunt. *Sigon.* Hunc locum forte an in mente habuit is qui disputationem Athanasii contra Arrium in Latinum sermonem convertit, cum ita scriberet, *Sed si illud recolat quod in Chronica sua beatæ memoriæ Sulpicius Severus posuit, dicens, duo Arrii tanquam duo serpentes ex uno ore sibilabant: duos Arrios fuisse evidenter reperiet.* Drusius. Nam alter Arius, qui iisdem presbyter Alexandrinus fuit, initio motæ hæresis, Alexandro contra Arium adhæsit, teste Sozomeno 1, 14. Mox autem ad primum Arium defecit, ut ex Epistola Alexandri apud Socratem 1, 3. patet.

Actique in exilium Episcopi, sæviturn

 in

in exilium episcopi, sævitum in clericos, animadversum in laicos, qui se ab Arrianorum communione secreverant. Quæ autem Arriani prædicabant, erant hujuscemodi: Patrem Domini, instituendi orbis caussa, genuisse filium: eo pro potestate sui ex nihilo, in substantiam novam atque alteram, factum Dominum novum, alterumque: fuisse autem tempus, quo filius non fuisset. Igitur hujus mali causa, Synodus apud Nicæam, ex toto orbe contrahitur. CCC. *siquidem & duodeviginti*

E-

in clericos, animadversum in laicos.] Vnum tantum Athanasium accepimus à Constantino esse in Galliam relegatum, ut pacem Alexandrinæ ecclesiæ pareret, quem etiam moriens paulo post restitui jussit. Cætera, quæ in clericos & laicos à Constantino, tanquam Arriano, facta dicuntur, apud locupletes auctores non inveniuntur. *Sigon.* Quinam clerici, qui laici, apud antiquos, infra dicetur ad reliqua Severi opuscula.

Quæ autem Arriani prædicabant, erant hujuscemodi.] Ἄρειος τὸν υἱὸν κτίσμα καὶ ποίημα προσηγόρευεν, καὶ τὸ ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, προσετέθη. *Theod.* 1, 2. εἰ ὁ πατὴρ ἐγέννησε τὸν υἱὸν, ἀρχὴν ὑπάρξεως ἔχει ὁ γεννηθεὶς, καὶ ἐκ τούτου δῆλον, ἐξ οὐκ ὄντων ἔχειν αὐτὸν τὴν ὑπόστασιν. *Socrates* 1, 3. Addit & alia Alexander Episcopus in Epistola sua apud eundem Socratem, ut quod dixerint, filium Dei τρεπτῆς φύσεως esse, hoc est, ut Sozomenus explicat, αὐτεξουσιότητι κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν ὑπάρχειν, & quod filius non norit patrem τελείως καὶ ἀκριβῶς. *Horn.*

Instituendi orbis causa.] Hæc ita explicavit Arius: ὁ υἱὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου κτίσῃ ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ θεὸς ἤθελεν ποιῆσαι. Ex epistola Alexandri.

Genuisse filium.] Vtebantur potius vocabulis κτίσμα & ποίημα, de filio Dei, & dicebant ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν; & θεὸς τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε.

Eo pro potestate sui ex nihilo, factum.] Obscure sententiam Arianorum Severus proponit. Difficultatem tollit Galesinius, cum vocem *eo* exponit *eam ob causam.* Giselinus: *& pro potestate.*

Hujus mali causa, Synodus apud Nicæam.] Socrates I. 5. Theodoret. I. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Sozomen. I. 16. *Nicephor.* VIII, 14. Eusеb. III. vitæ Constant. 6. 7. seqq.

Ex toto orbe.] Fuit concilium primum Oecumenicum. Ex omnibus namque Ecclesiis, quæ frequentes in tota Europa, Africa & Asia, convenere Episcopi, Syri, Cilices, Phœnices, Arabes, Palæstini, Ægyptii, Thebani, Afri, Mesopotamii, Persæ, Scythæ, Pontici, Galatæ, Pamphylii, Cappadoces, Asiatici, Phryges, Thraces, Macedones, Achæi, Epirotæ, Hispani. *Euseb.* III. de vita Const. VII, 8.

CCC. *siquidem & duodeviginti Episcopis congregatis.*] Variæ de numero Episcoporum opiniones. Ægyptii, ut Eutychius, Iosephus, & Mahummedanus Ismaël Ibn Ali, bis mille quadraginta octo fuisse referunt, ex quibus CCC. & XVIII. de Christi divinitate

pro-

Episcopis congregatis, fides plena conscribitur: hæresis Arriana damnatur, Imperator decretum Episcopale complectitur. Arriani nihil contra sanam fidem retractare ausi, se quoque, tanquam acquiescentes, nec aliud

pronunciarint, reliquis eam sententiam impugnantibus. Græci Latinique multum dissentiunt. Quidam CCCXVIII. pauciores, quidam plures fuisse volunt. Nam sunt qui CCXXII. tantum Episcopos numerent: reliquos fuisse inferioris gradus volunt. Sacerdotes nempe & Monachos. Sunt qui plures CCCXVIII. De numero & nominibus horum Episcoporum, vide recondita apud Seldenum Commentario in Eutychii Origines.

Fides plena conscribitur.] Cujus formulam vide apud Socratem 1, 5. Fidem appellat Symbolum fidei à concilio Nicæno conscriptum; plenum autem, quia illa omnibus hæresibus, quæ de patre, & filio ante fuerant, est responsum, certaque fides plenissime constituta, quod in Symbolo Apostolico non fuerat factum. Quæ vero ad Spiritum sanctum pertinent, ea tum intacta relicta, ac post Chalcedonensi concilio pluribus explicata, & aucta. *Sigonius.* Sublata etiam Paschalis controversia. *Petit.* II. Eclog. Chron. VI, VII, VIII, IX, X.

Hæresis Arriana damnatur.] Totius controversiæ summa, per voces ὁμοούσιος & συναΐδιος exhausta fuit. Quas Eusebius Nicomediæ Episcopus, homo multis Ariis callidior & deterior, cum sequacibus suis, repudiavit. Damnati tandem sunt, & Arius, Eusebius ac Theognis in exilium ire jussi. *Socrates* 1, 5. Damnatio facta his verbis: *Qui dicunt, Erat, quando non erat, & priusquam gigneretur, non erat, aut quod ex nihilo factus est, aut ex alia substantia, vel essentia, dicentes esse aut creatum, aut alterabilem filium Dei, hos tales anathematizat Catholica & Apostolica Ecclesia.* Dicitur autem anathema, teste Socrate, sententia contra alicujus blasphemiæ auctorem pronunciata, quod perinde nota fiat, ac si in columna incisa publice proponatur. *Sigon.*

Imperator decretum Episcopale complectitur.] Quippe narrat Eusebius, perfecto concilio, Constantinum misisse litteras in omnes provincias ad episcopos, eosque certiores fecisse de iis, quæ in Nicæno concilio constituta erant, de quæstione Trinitaris, & diei Paschalis celebrandi, simulque edictum litteris adjunxisse, ut omnes ei decreto assentirentur. Eusebius, Socrates & cæteri. *Sigon.* Condidit etiam Canones, quorum ultra XX. hodie spurii. *Perkins.*

Arriani.] Quorum capita Eusebius Nicomediæ Episcopus, Theognis Nicææ, Maris Chalcedonis, Theon Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis. *Socrates.* Philostorgius XXII. Episcopos memorat qui pro Ario steterint, ex Lybia superiore sex, ex Ægypto unum, è Palæstina duos, è Phœnicia totidem, è Cilicia tres, è Cappadocia tres, è Ponto duos, è Bithynia tres. De quibus vide differentem *Iac. Gothofred.*

Tanquam acquiescentes.] Ipsi Ariani, & in his Euseb. Nicomediensis, Theognis Nicææ, Maris Chalcedonensis, subscripserunt concilio Nicæno. Hoc ipse Philostorgius Arianus συνομολογεῖ, ut Photius observat, & communi consensu Orthodoxi tradunt; *Rufin.* 1, 5. *Socrat.* 1, 5. *Theod.* 7, 8, 13. *Sozom.* 1, 20. & alii. Sed recte Severus, *tanquam acquiescentes.* Nam revera ἐν δόλῳ subscripserunt, sub voce ὁμοουσίου, ὁμοιούσιον ἀποκλέψαντες. Et ipsi è regione chirographorum suorum adscripserunt blasphemam ὁμοιουσίου vocem. *Nicetas* in thesauro Orthod. V, 8. & *Philostorg.*

Nec

aliud sentientes, Ecclesiis miscuerunt: manebat tamen, in pectoribus eorum, insitum in catholicos viros odium: & adversus quos de fide disceptare non poterant, eos subornatis accusatoribus, fictisque criminibus, appetebant. Itaque primum Athanasium Alexandriæ Episcopum, juris consultum, qui apud Nicænam synodum Diaconus adfuerat, aggrediuntur, absentemque condemnant. Etenim ad crimina, quæ falsi testes congesserant, aggregabant, quod Marcellum atque Photinum, hæreticos sacerdotes, Synodi judicio condemnatos,

Nec aliud sentientes.] Theodoretus 1, 8. ὑπούλως καὶ οὐκ εἰλικρινῶς subscripsisse eos refert; μὴ ἐξ εἰλικρινείας ἀλλ' ὑφάλῳ γνώμῃ. *Photius.* Ὡς ἄν, τὰ κώδια περικείμενοι, τὰ τῶν λύκων ἐργάσωνται. *Theodor.* 1,19.

In catholicos viros odium.] Vincentius Lirinensis, contra hæreses cap. III. *Id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. Hoc enim est vere propieque Catholicum quod omnia vere universaliter comprehendit.* Et cap. XXV. *Ille est verus & germanus Catholicus, qui quicquid universaliter antiquitus Ecclesiam Catholicam tenuisse cognoverit, id solum sibi tenendum credendumque decernit.* Pacianus Epistola ad Sempronianum Novatianum, *Christianus mihi nomen est, Catholicus vero cognomen: illud me nuncupat, istud ostendit: hoc probor, inde significor. Qui Catholicus, idem obediens, idem est Christianus atque ita Catholicus Christianus est. Quare ab hæretico nomine noster populus hac appellatione dividitur, cum Catholicus nuncupatur.*

Athanasium Alexandriæ Episcopum.] Post res Nicæno concilio constitutas Eustathius episcopus Antiochenus scriptum edidit, in quo consubstantialem patri filium, quod negaverant Arriani, defendit. Cui Arriani responderunt. Ita recrudescente odio, concilium ad eam rem Antiochiæ habitum est, in quo Arriani Eustathium Antiochenum & Athanasium Alexandrinum episcopos, Catholicorum principes, confictis criminibus accusarunt, atque Eustathium objecto adulterio, ecclesia depulerunt. Athanasium inde adversus falsa adversariorum crimina Constantinus defendit. Quem cum manum mortuo Arsenio desecuisse, sacrum calicē confregisse, & stuprum commisisse objicerent, ad eas res concilium Cæsaream anno CCCXXXIV. advocavit. Athanasius autem, qui illi concilio non affuerat, postero Tyrum accessit, ac refutatis criminibus, concilio nondum dimisso, ad Constantinum se contulit, atque ita absens, quod citatus ad Cæsariense concilium non affuisset, damnatus est. Hæc ex Apologia Athanasii, & Socrate cæterisque. *Sigon.* Vide *Socratem* 1, 20, 21, 22, 23. *Theodorit.* 1, 30. *Sozom.* II, 24. *Euseb.* IV. vitæ Const. 41. *Gothofredum* in Philostorgium ad lib. II. cap. XI.

Quod Marcellum atque Photinum, hæreticos sacerdotes.] Mirè hoc loco res, & tempora à Sulpicio confunduntur. nam Græci, quibus hæc tradere præcipuè curæ fuit, hæc ipsa post mortem Constantini facta retulerunt, quæ à Sulpicio, præpostero ordine, in ætatem Constantini rejiciuntur. Anno CCCXXXV. vivente adhuc Constantino, teste Socrate, Marcellus Ancyræ episcopus contra

tos, parvo studio recepisset. Sed de Photino, dubium non erat, merito fuisse damnatum: in Marcello nihil tum damnatione dignum repertum videbatur, maximeque ei studium partium innocentum accesserat, quod eosdem illos judices, à quibus fuerat condemnatus, hæreticos

Asterium quendam, qui tum editis libris Arrii dogma asserebat, librum conscripsit, & dum errorem ejus coarguere voluit, imprudenter sese in contrarium induit, quippe asserens Christum, quomodo Paulus Samosatenus censuerat, solum hominem esse. Cum autem eo anno episcopi Hierosolymis convenissent, Asterii, ut hominis privati, nullam rationem habuerunt, sed à Marcello, ut ab episcopo, libri sui rationem repoposcerunt, eaque re comperta, ut sententia desisteret, præcepetunt. ille librum se combusturum promisit. concilio inde Constantinopolin à Constantino advocato, rursus de Marcelli caussa disceptarunt. atque eum, contra quam promiserat, librum se comburere velle recusantem, ecclesia spoliarunt; ac loco ejus Basilium Ancyram miserunt. Eusebius autem Pamphyli tribus libris editis opinionem ejus redarguit. Hæc *Socrates*. Anno CCCXVII. Marcellus Ancyræ episcopus Romam profectus, Iulii Pontificis litteris ecclesiam suam recuperavit. Anno CCCXLIV. Photinus episcopus Sirmiensis Marcelli discipulus supradictam hæresim renovavit, neque cum Catholicis neque cum Arrianis utique congruentem, nempe filium nullo modo ante secula genitum fuisse, sed in Maria primum initium habuisse, atque hominem tantummodo esse, cum Catholici genitum ab æterno dicerent, Arriani vero tum factum, cum creare Deus mundum constituit. Anno inde CCCXLIII. Concilium Sardicæ in Dacia Mœsiæ Catholici habuerunt, in quo fidem Nicænam, quæ oppugnabatur, confirmaverunt, atq; Athanasium, ac Marcellum ab Arrianis, ut diximus, damnatos absolverunt, Photinum vero ut vere hæreticum condemnarunt. tum vero Athanasius Marcellum absolutum in communionem recepit, Photinum damnatum non item. Hæc hoc ordine gesta esse, ostendit Socrates, & Sozomenus. Quæ perverse relata esse à Sulpicio constat. Falsum est enim Arrianos vivente Constantino Athanasio objecisse, quod Marcellum, & Photinum damnatos recepisset. Neque enim Athanasius Marcellum recepit in communionem, nisi postquam Sardicensi concilio absolutus est, Photinum autem nunquam. Et Photini causa vivente Constantino tractari non potuit, cum post ejus mortem hæresin suam intulerit. Arriani autem eum neque Hierosolymitano, neque Constantinopolitano concilio, id est, vivente Constantino, absolverunt, sed post Sardicensi concilio absolutus est à Catholicis. *Sigon.*

De Photino, dubium non erat, merito fuisse damnatum.] Episcopi Orientis Sirmii congregati, φωτεινὸν τὸ δόγμα σαβελλίου τοῦ λίβυος, καὶ Παύλου τοῦ σαμοσατέως φρονοῦντα condemnarunt. *Socrates* II, 24. *Sozom.* IV, 5.

In Marcello nihil tum damnatione dignum repertum.] Marcellus Ancyræ in Galatia Episcopus, in opinionem Pauli Samosateni, ἢ ἑκὼν, ἢ οὐχ' οὕτω νοήσας, delapsus est. Verum postea, cum in concilio Sardicensi ratione ostendisset, se haudquaquam ita sensisse, ad episcopatum denuo restitutus est. *Socrates* I. 24. & II, 16. *Sozomen.* II. 31.

Hæreticos esse nemo dubitabat.] Catholici maxime eo nomine ad absolutionem Marcelli inclinarunt, quod is ab

ticos esse nemo dubitabat. Cæterum Arriani non hos potius, quam Athanasium, removere cupiebant. Itaque Imperatorem eo usque compellunt, ut Athanasius exulatum ad Gallias mitteretur. Mox in Ægypto octuaginta episcopi congregati, Athanasium injuste condemnatum esse pronunciant. Res ad Constantinum refertur. Iubet ex toto orbe, apud Sardicam, episcopos congregari: atque omne judicium, quo Athanasius damnatus fuerat, retractari. Inter hæc Constantinus moritur: Synodus congregata, jam Constantino Impera-

ab Arrianis hæreticis fuerat condemnatus. *Sigonius.*

Cæterum Arriani.] Quam vellem, hanc partem nunquam attigisset Sulpicius! confundit enim tempora Constantini patris, hominis Catholici, cum temporibus Constantii Arriana labe imbuti. Quod postea fecere quoq; alii, hanc historiam multis erroribus depravantes. Athanasius enim à Constantino Magno in Gallias relegatus est; antequam Photini nomen in Ecclesia increbresceret. *Sigon.*

Athanasius exulatum ad Gallias mitteretur.] Socrates I, 23. Sozom. II, 29. Niceph. VIII, 58. Quidam ferunt Constantinum id fecisse σκόπῳ τοῦ ἑνωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν ἐπειδὴ Ἀθανάσιος πάντη κοινωνῆσαι τοῖς περὶ Ἄρειον ἐξετρέπετο. Relegatus est Treveros.

In Aegypto octuaginta Episcopi congregati.] Hujus concilii nemo præter hunc alius meminit. *Sigon.*

Res ad Constantinum refertur.] Hæc sibi non constant. *Giselin.* Nihil fingi potest perversius. Nam Concilium Sardicense rogatu Constantis, & permissu Constantii actum est in Dacia anno decimo, postquam Constantinus pater vita decesserat, in quo, ut dixi, fides Nicæna est confirmata, Athanasius, & Marcellus absoluti, Photinus condemnatus. *Sigon.*

Apud Sardicam.] Σαρδικὴ πόλις ἰλλυριῶν. Vbi sub Constantio Imp. Concilium habitum. De quo *Socrates* II, 16. *Theodoret.* II, 7, 8. In hoc concilio Orientales schisma fecère, quod occidentales Athanasium & Paulum è conventu expellere nollent. Igitur Philippopoli in Thracia alio concilio instituto, τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀναθεματίζουσι, τὴν δὲ τοῦ ἀνομοουσίου δόξαν, ἐπιστολὰς συγγράψαντες, πανταχοῦ διαπέμπον).

Inter hæc Constantinus moritur.] Moritur Constantinus anno CCCXXXVII. Concilium Sardicæ habetur anno CCCLVII. Vide, quam hæc omnia labent? *Sigon.* Anno Imperii XXXII. *Epiphan.* de mensur. & ponder. *Euseb.* IV. Vitæ Constant. 53. & alii. Philostorgius ait eum φαρμάκοις à fratribus interfectum. Quod alii non produnt, nisi quod Zonaras & Cedrenus ajunt opinionem eam percrebuisse. Vide Gothofr. ad Philostorg. II, XVII. Donatio ejus, qua fertur Italiam cum occidente Sylvestro donasse, commentitia est, nec habetur apud ullum probatum veterem authorem. *Cusan.* de concord. Cath. III. 2. *Naucler.* II. gener. XI. *Antoninus* I. parte Hist. Tit. 8. cap. 2. & alii.

Synodus congregata, jam Constantino Imperatore, Athanasium absolvit.] Ve-

rum

ratore, Athanasium absolvit: Marcellus quoque episcopatui redditur. Nam de Photino Episcopo Syrmiensi, non est rescissa sententia, quia etiam nostrorum judicio hæreticus probabatur. Et tamen hoc ipsum Marcellum gravabat, quia Photinus auditor ejus fuisse in adolescentia videbatur. Veruntamen ad Athanasii absolutionem etiam illud accesserat, quod Vrsatius & Valens, principes Arrianorum, cum post Synodum Sardicensem viderentur à communione secreti, coram positi, à Iulio Romanæ urbis episcopo, veniam pos-

rum utrunque, falsum illud, Sardicæ vivente Constantino episcopos convenisse. *Sigon.* Athanasius è Gallia literis Constantini F. revocatus est. Hinc forte error Sulpicio, ut quæ sub Constantino II. gesta sunt, ea ad Magnum retulerit. Epiphanius tres fratres in ejus revocationem consensisse dicit. *Hæres.* LXVIII. ἐκ τῶν δύο βασιλέων, Constantini scilicet & Constantis mandato, Constantio probante, συνευδοκοῦντος, Episcopatum quoque suum Alexandriæ recupetavit. Hinc eum Ariani criminari: quod nulla Tyriæ & Constantinopolitanæ Synodi ratione habita, sedem suam absque Synodo contra canones repetiisset. Vnde tanto conatu Synodum Sardicensem, ubi causa ejus probata, subvertete conati sunt.

Quia etiam nostrorum judicio hæreticus probabatur.] Nam & ab Arii dogmate, & ab iis qui fidem Nicænam sequebantur, omnino discrepabat. *Sozomen.* III, 4.

Photinus auditor ejus.] Hoc idem tradunt Græci, Photinum discipulum Marcelli fuisse. Quare mirum fuit, absolvi magistrum, condemnari discipulum. Verum longe inter se opinione dissenserant. Nam Marcelli opinio ad Sabellianam propius accedebat, Photini ad Paulianam. *Sigon.*

Vrsatius & Valens.] Ille Singidonis Mœsiæ, hic Mursæ, in Pannonia, Episcopi.

Principes Arrianorum.] Οἱ περὶ τὸ Ἀρειανὸν δόγμα διαπύρως σπουδάζοντες. *Socrates* II, 19.

Viderentur à communione secreti.] Post Synodum Sardicensem διεσπᾶτο τῆς ἀνατολῆς ἡ δύσις. Καὶ ἦν ὅρος τῆς κοινωνίας αὐτοῖς τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον Τισοῦκις, ὅπερ ἐστὶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν. Καὶ ἕως μὲν τοῦ ὄρους τούτου, ἀδιάφορος ἦν ἡ κοινωνία, διαφόρου τυγχανούσης τῆς πίστεως, περαιτέρω δὲ ἀλλήλοις οὐκ ἐκοινώνουν. *Socrates* II. 18. Hinc orta Ecclesiæ in occidentalem & orientalem, distractio. Tisucorum claustra limen utriusque erant. Viri docti apud Socratem pro Τισοῦκις corrigunt σοῦκις vel οἱ Σοῦκοι. Epistola concilii Aquileiensis ad Gratianum & Valentinianum: *Per omnes tractus atque regiones, à Tisucorum claustris usque ad Oceanum, manet intemerata fidelium atque una communio. In orientalibus autem partibus, &c.* Salmasius. De Alpibus Succiis & Imperii per eas divisione in Orientem & Occidentem, vide Iac. Gothofr. in Philostorgium.

Coram positi, à Iulio Romanæ urbis Episcopo, veniam poposcerunt.] Vrsacius & Valens intellecto Athanasium Alexandriæ

poscerunt, quod innoxium condemnassent: meritoque eum, sententia concilii Sardicensis absolutum, professi sunt. Interjecto deinde tempore, Athanasius, cum Marcellum parum sanæ fidei esse penitus comperisset, à communione suspendit. Habuitque ille hanc verecundiam, ut tanti viri judicio notatus, sponte concederet. Cæterum antea innocens, postea depravatus, videri poterat jam tum nocens fuisse, cum de eo fuerat judicatum. Nacti ergo Arriani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis Synodi decreta subvertere. Etenim eis

driæ in Communionem receptum, Romam veniunt, *βιβλίον μετανοίας* Iulio Episcopo ἐπιδόντες, τῷ ὁμοουσίῳ assentiuntur: ac literis ad Athanasium missis, de cætero cum illo se communicaturos fatentur. *Socrates* II, 19. Ipsas eorum, ad Iulium & Athanasium, Epistolas, Sozomenus III, 22; 23. exhibet. Tum temporis, sede Imperii Constantinopolin translata, Romanus Episcopus, qui hactenus nullam super Alexandrinum & Antiochenum prærogativam, nisi loci quæ τῆς οἰκουμένης metropolis, habuerat, Patriarchatum occidentis paulatim invadere cœpit. De quo vide Salmasium in celeberrimo opere, de primatu Papæ. An ergo Episcopus Romanus Occidentis tum patriarcha? Nondum fuit Nicæni concilii tempore. Solus loci & ordinis primatus, quia urbs illa τῆς οἰκουμένης μητρόπολις, Romanis episcopis delatus, unde & οἰκουμενικὸς dictus. Quod nomen postea etiam usurparunt Constantinopolitani Episcopi, quia Constantinopolis Nova Roma, & Ῥωμανίας, sive οἰκουμένης μητρόπολις, passim à Græcis audiebat. Ergo alii Episcopi Romanum agnoverunt, non velut Patriarcham, cui subjecti essent, sed eo tantum titulo quo universæ Ecclesiæ sollicitudinem ferebat. *Salmasius.* Appellationes fiebant ad Episcopum Romanum, non tanquam ad Iudicem, sed ad opitulatorem, ad consensum eliciendum & impetrandum. Marcion excommunicatus in Ponto, Romam venit ut absolveretur; sed responsum accepit: *Non possumus hoc facere sine permissu venerandi patris tui.* Epiphan. hæres. XLII.

Athanasius, cum Marcellum parum sanæ fidei comperisset, à communione suspendit.] Verum utrunque, falsum illud, Sardicæ, vivente Constantino, episcopos convenisse. *Sigon.*

Videri poterat jam tum nocens fuisse, cum de eo fuerat judicatum.] Haud dubie, si antiquitati credimus, nocens fuit. Nam & Eusebius Pamphilus ejus opinionem tribus libris refutavit, docens Marcellum non aliter quam Sabellium Afrum, & Paulum Samosatenum, Christum ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον induxisse. *Socrates.* XI, 16. Qui & sequenti capite Eusebium ab Arianismi crimine erudite vindicat; & certe non videtur talis fuisse. *Horn.*

Nacti ergo Arriani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis Synodi decreta subvertere.] Græci scribunt, Arrianos Constantis Imperatoris morte excitatos & Constantii levitate confisos, consilia concilii Sardicensis pervertendi cepisse. Sulpicius vero alias fortasse,

eis color quidam suppetere videbatur, quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc, etiam Athanasii judicio, hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor extiterat: Photinus vero, novam hæresim, jam ante protulerat, à Sabellio quidem in unione dissentiens, sed initium Christi ex Maria prædicabat. Igitur Arriani, astuto consilio, miscent innoxium criminosis, damnationemque Photini & Marcelli & Athanasii, eadem sententia comprehendunt: illud nimirum apud Imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello atque Photino vera sensissent. Veruntamen ea tempestate Arriani perfidiam suam occultabant, non au-

tasse, quibus nos caremus, sequutus historias, judicio Athanasii Marcellum condemnantis adductos tradit. *Sigon.*

Color quidam suppetere videbatur.] Concilium Sardicense damnabant eo nomine, quod Athanasium absolvisset. Nam tã illum injuste absolutum fuisse, quam Marcellus fuerat, quem post Athanasius, tanquam hæreticum, à communione depulerat. *Sigon.*

Marcellus Sabellianæ hæresis assertor extiterat.] Hoc idem scribit Epiphanius libro tertio contra hæreses. Quare Arriani bellum ei moverunt, ut qui Sabellianis adversentur, nam ut Sabelliani solam divinitatem in Christo defendunt, sic Arriani solam humanitatem. *Sigon.*

Photinus vero novam hæresim.] Epiphanius inquit, Sabellium docuisse eundem esse Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, ut sint in una substantia tres nomenclaturæ. Photinus vero hoc negavit. quippe qui Christum non ante fuisse, quam Mariam matrem, atque ex ea principium habuisse, dixerit. Arriani vero Christum creatum ante secula dixerunt. *Sigon.* Eum hodie Sociniani, pestilens secta, sequuntur.

Miscent innoxium criminosis, damnationemque Photini & Marcelli, eadem sententia comprehendunt.] Arriani anno CCCLI. impulere Constantium, ut concilium Sirmium in Pannonia advocaret, quo caussa Photini, quæ utrique parti improbabatur, cognosceretur, ibique Photinum damnarunt, quia damnatione dignus omnibus videbatur; Marcellum vero, quia, ut inquit Sulpicius, ab Athanasio damnatus fuerat, Athanasium autem; quasi veritatem eandem sequuti, quam in Photino, & Marcello spectarant. De eodem concilio etiam Socrates, & Sozomenus, Theodoritus, & Rufinus. *Sigon.* Plura quam Græci, Socrates, Theodorit. Sozomenus, noster habet, usus, ut videtur, Latinis commentariis, quæ Græcis inaccessa fuerunt. Nam vix crediderim eum in tanta re quicquam fingere, vel inexploratum referre ausum. Quanquam crebro tempora confundat. *Horn.*

Ea tempestate Arriani perfidiam suam occultabant.] Arriani in concilio tres fi-

ausi palam erroris sui dogmata prædicare: catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesia submoverent, qui semper eis velut murus obstiterat: quo remoto, reliquos in libidinem suam cessuros, sperabant. Sed pars Episcoporum, quæ Arrium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit: pars coacti metu & factione, in studia partium concesserant. Pauci, quibus fides chara, & veritas potior erat, injustum judicium non receperunt: inter quos Paulinus, episcopus Treverorum, oblata sibi

dei formulas protulerunt. in quibus diversis verbis, remota *substantiæ* mentione, filium Patri similem affirmarunt, nondum ausi dissimilitudinem asserere, quod postea fecerunt, illud rebus omnibus anteferentes, ut Athanasium ante removerent, qui tanquam murus contra se pro Catholicis stabat. quo remoto reliquos facile sibi sperabant cessuros. Hi cum verbis ab Arrio dissentirent, sed re consentirent, Semiarriani, teste Epiphanio, dicti sunt. *Sigon.*

Catholicos se gerebant.] Socrates de Vrsacio & Valente: οὗτοι γὰρ ἀεὶ πρὸς τοὺς ἐπικρατοῦντας ἀπέκλινον. II. *Hist.* 29. Hinc profunda eorum simulatio & dissimulatio. Cum enim Arianorum principes essent: tamen sicubi partes Orthodoxorum potiores deprehenderent, Catholicos se gesserunt, insequentis perfidiæ securi. Et exaggerarunt id in Ariminensi synodo patres Orthodoxi, quod duo pestilentissimi nebulones, cum sequacibus suis, Confessionem suam Arianam, fidei Catholicæ titulo insignirent. Verba Athanasii sunt: εἰ δὲ περιθέασι τὸ καθολικῆς, ἔλαθεν ἑαυτοὺς πεσόντες εἰς τὴν παροιμίαν τὴν ἀπὸ Φρυγίας. *Horn.*

Qui semper eis velut murus obstiterat.] Incredibilis Athanasii constantia. Qui quatuor Imperatorum iras, pro veritate & ὁμοουσίᾳ Iesu Christi, inconcussa mente, semper major ab exilio reversus, sustinuit. Cumque Hosii & Liberii, & totus pene orbis, ad Arianos concederent: solus hic, velut alter Elias, Deum authorem secutus, non minas, non crimina falsa, non percussores verebatur. Tantam vim religio vera & pietas habet. *Horn.*

Sed pars Episcoporum, quæ.] In sententiis de Athanasio ferendis, in tres partes divisi episcopi sunt. Vna studio Arrii Athanasium condemnavit, altera metu coacta in eorum sententiam abiit, tertii, quibus veritas potior erat, Athanasii damnationi assensum, ut injustæ, præbere detrectarunt. *Sigon.*

Paulinus, Episcopus Treverorum.] Factum hoc in concilio Mediolanensi. Tum enim cum Episcopi Orientis postularent ut Athanasius condemnaretur, οἱ μὲν ἄλλοι ἢ δέει ἢ ἀγνοίᾳ τῶν ὄντων συνεῖναι. Soli autem, Dionysius Episcopus Albæ, Eusebius Vercellorum, πολίτος ὁ πρεσβύτερος, Rhodanius, Lucifer, contra vociferati sunt, testatique: Non oportere Athanasium tam temere condemnare. Nam si illud fieret, ad fidem concilii Nicæni evertendam progressuros: Ταῦτα σπουδάζεσθαι παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων. *Sozomen.* IV, 8. *Theodoret.*

bi epistola ita subscripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem præbere consensum, de Athanasio non probare. Tum vero Arriani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Nam quodlibet audere atque agere facile erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant. Quinetiam, ex consensione multorum, inexpugnabiles erant. Nam omnes fere duarum Pannoniarum Episcopi, multique Orientalium, ac tota Asia, in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur, à Singi-

doret. II,15. apud quem Paulinus dicitur ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν. Quia Augusta Trevetorum, olim metropolis Galliæ Belgicæ. Metropoles autem nomen Metropolitanis & Archiepiscopis dederunt, ut Salmasius in nunquam satis laudato opere, de *Primatu Papæ*, fuse ostendit. Meminit autem solius Paulini Sulpicius, quia ejus res ipsi, tanquam Gallo, notiores fuerunt. *Horn.*

De Athanasio non probare.] Vix dubito, quin scripserit Sulpicius, *non præbere.* Quæ repetitio foro accommodatior est, & haud paullo amplius habet efficaciæ. *Giselin.*

Vbi doli parum processerant.] Editio Drusii: *ubi doli mali processerant.* Male. Refragantur aliæ editiones, Sigonii, Giselini, & ipse contextus nostram lectionem poscit. *Vis* enim & *dolus* opponuntur.

Regis amicitia subnixis.] Constantii, qui Arianorum turpe mancipium fuit. Eum autem variis in Orthodoxos, maxime Athanasium calumniis, subvertere. Sic enim Constantius in Dialogo cum Liberio, apud Theodorit. II,16. ὅς τις μὴ ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ μειζοτέρου μου ἀδελφοῦ, οὐδὲ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα ἐπαύσατο παροξύνων εἰς ἡμετέραν ἔχθραν. Addit: se non tanti victoriam de Magnentio & Silvano partam facere, ὡς τοῦ μιαροῦ ἐκείνου προειρημένου τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Orientalium.] Græcorum. Ita enim Oriens, postquam Macedonibus cessit, appellabatur. Et diviso imperio, Oriens Græcorum, Occidens Latinorum erat. Apulejus VI. Miles. de Iunone: *Quam totus Oriens Zygiam veneratur, & omnis Occidens Lucinam appellat.*

Ac tota Asia.] Ariani inprimis operam dederunt, ut præcipuas sedes Episcopales occuparent. Hinc in Orthodoxos gravissimis calumniis, & aperta vi grassati, Alexandriæ, Antiochiæ, Constantinopoli, τῶν ἐπισημοτάτων θρόνων potiti sunt; & inde minores omnes Episcopatus facile invaserunt. *Sozomen.* III. 6, 7.

Principes mali istius habebantur.] Socrates hos recenset: Theognin Nicææ, Marin Chalcedonis, Theodorum Heracleæ, quæ est in Thracia, Ursacium Singidonis superioris Mysiæ, Valentem Mursorum superioris Pannoniæ, Episcopos. II. *Hist.* 9. Horum nomina sumpta sunt ab Athanasio ipso in secunda *Apologia*, & in libro *de fuga sua.* Quoniam vero uno in loco vocat Narcissum à Neroniade Ciliciæ, in altero Neropolitanum, propterea legendum putarim *Narcissus à Neronipoli.* hic autem sub-

giduno Vrsatius, Valens à Mursia, ab Heraclia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acatius à Cæsarea, Menophanes Epheso, Georgius Laodicea, Narcissus à Neapoli. Hi ita palatium occupaverant, ut nihil sine

scripsit concilio Ancyrano, Neocæsariensi, Nicæno, & Antiocheno, *Narcissus Nerodiadis, & Neronipolis Ciliciæ.* Sigon.

Valens à Mursia.] Quæ & Mursa, Pannoniæ inferioris civitas. Hiero. adverſ. Lucif. *Valens Murſienſis episcopus.* Druſ.

Ab Heraclia Theodorus.] Hic est Theodorus Episcopus Heracleæ, Athanasio memoratus. Cæterum Heraclea magis usitatum. Sic Arius & Areus, Darius & Dareus: Augiæ & Augeæ stabulum. *Druſ.*

Stephanus Antiochenus.] Qui Placillo successit etiam Atriano. Nam Antiochia post Eustachium vigesimum tertium episcopum, quem Arriani egerunt in exilium, continuos habuit episcopos Atrianos undecim; quos Hiero. ait hostes Christi, non episcopos, fuisse. Vide Chronicoo Eusebii. *Druſ.* Nicæno Caoooe vetus consuetudo fitmata fuit, qua singuli metropolitani, æquo jure, suam quisque cutabat ptovinciam. Postea unus inter eos cœpit eminere ac cæteris ptævalere, ille nempe qui in prima ac præcipua urbe totius diœceseos provinciæ sedem habebat. Hine orti Pattiarchæ. Sic Metropolitaoi olim facti ex primo Episcopo totius provinciæ. Tempore Nicæni concilii Antiochenus unius tantum provinciæ primatum, id est, Syriæ cœles habuit, cui jure Metropolitæ præfuit. Hieronymus falso existimavit tum temporis statutum, *totius orientis metropolis* Antiochia sit. *Epiſt.* ad Pammach. Ipsius quidem ætate totus Oriens, sive Orientalis diœcesis suberat Antiorheno, exceptis tribus Palæstinis, quæ Hierosolymitano, post dejectum Cæsariensem, patebant. Antequam ex diœcesium ratione, unus Episcopus Metropolitanos reliquos antecederet, cum omnes inter se pares essent Metropolitani, quarundam tamen urbium eminentiæ datum est, ut honoris primatum, πρεσβεῖον τῆς τιμῆς, haberent ante cæteros Metropolitas. Io his tres fuere, Romanus, Alexandrinus, Antiochenus, quia tres illæ urbes totius orbis amplissimæ & populosissimæ. Ergo & earum Episcopis præcipuus hic datus honor, ut in conciliis ante reliqnos, quamvis pares, sederent ac subscriberent, solo urbis merito cui præsidebant. *Salmaſius.*

Acatius.] Vel Acacius ut Vrsatius, Vrsacius. Fuit Eusebii Pamphili discipulus. *Athanaſ.*

Cæſarea.] Canonibus Nicænis decretum, ut Palæstinæ metropolis Cæsarea esset. *Hieron.* Epist. ad Pammachium Postea Hierosolymitanus, qui Cæsariensi hactenus suberat, Metropolitani ἀξίωμα invasit, qui exiode Patriarcha & Archiepiscopus dictus est. Hanc ambitionem ei exprobat Hieronymus dicto loco. Chalcedonensis Synodus Patriarchas primum recepit & confirmavit, cum ab Ephesino concilio, viginti annis ante, rejecti fuissent. Et tum Cæsariensis de jure metropoleos deturbatus fuit. *Salmaſ.*

Menophanes.] Aliis Menophantes sive Menophantus dicitur. *Sozomen.* v, 14. In Athanasio, *Menophantus Epheſi episcopus.* Druſ.

Epheſo.] Cur non dixit, *ab Epheſo,* ut à Cæsarea, ab Heraclea? Ad quod exemplum dicere debuit, *à Laodicea.* Druſ.

Georgius Laodicea.] Cappadox, Arianorum πρωηγέτης. *Athanaſius.*

Narciſſus à Neapoli.] A Neropoli. *Druſ.* Narcissus Episcopus Neropoleos vel Neroniadis, caput Arrianorum.

Atha-

ne eorum nutu ageret Imperator: obnoxius quidem omnibus, ſed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Morſam, contra Magnentium, armis certatum, Conſtantius deſcendere in conſpectum pugnæ non auſus, in baſilica Martyrum, extra oppidum ſita, Valente tum ejus loci Epiſcopo in ſolatium aſſumpto, diverſatus eſt. Cæterum Valens callide per ſuos diſpoſuerat, ut

Athanaſ. Socrates II, 21. Νάρκισσος ὁ Νερωνιάδος τῆς ἐν Κιλικίᾳ ἐπίσκοπος.

Apud Morſam.] Φρούριον δὲ τοῦτο τῶν Γαλλιῶν. *Socrat.* I, 27. Idem Sozomenus repetit IV, 6. Contra alii, Zoſimus, Zonaras, Idatius, apud Murſam Pannoniæ pugnatum volunt. Quorum etiam verior ſententia. Nam ibi Epiſcopus Valens, teſte Sulpicio. Et fugato Magnentio, Conſtantius Pannoniæ res ordinavit. *Horn.* Alii Murſam vocant, rectius profecto, quam qui lib. V. hiſt. Trip. cap. 10. Mirſam nominant. Sic apud Prud. contra Symm. Milvium pontem appellarunt, qui revera Molvius eſt ſeu Mulvius. eæ enim litteræ mutuam ſibi operam, non invitæ, præſtant. *Giſel.* Cum triennio bellum Conſtantium inter & Magnentium duraſſet, toris viribus apud Murſam certatum ibique Romanæ vires conciderunt. Ex Conſtantianis XXX. millia, ex Magnentianis XXXVI. millia perierunt. *Zonaras.*

Contra Magnentium.] Qui ſublato Conſtante, Occidentis Imperium, Italiam, Galliam & Africam invaſit, καὶ πάντα τὰ ἑσπέρια κατεστρέφετο. *Socrates* II, 20. *Oroſ.* VII, 20. *Sozom.* IV, 1, 3. *Theodorit.* II, 15.

Conſtantius.] Conſtantini nomen, quod hoc loco & initio Vitæ B. Mart. Conſtantii locum occuparat, ejecimus, ac verum ſubſtituimus, ipſa veritate hiſtoriæ idem poſtulante. diximus enim modo, quo anno uterque Conſtantinus è vivis exceſſerint. *Giſelin.*

Deſcendere non auſus.] Ut ſtudium Conſtantii erga res divinas, pium quidem, ſed parum prudens agnoſcas, ſic de hoc ipſo bello Theodor. hiſt. eccl. lib. III. cap. 3. In expeditione belli Magnentiani coactis copiis univerſis, ſuaſit, ut divina ſecum myſteria communicare vellent. ſemper enim incertum eſſe finem vitæ, &c. deinde, Quod ſi quis, *inquit*, noluerit hoc tempore amiculum illud (baptizatis uſitatum) ſibi circumdare, is jam nunc dimiſſus domum revertatur. Nam niſi mecum initiatis in bello ſociis, uti non volo. *Giſelinus.* Philoſtorgius memorat Conſtantium viſo in aëre crucis ſigno, mirifice confirmatum. Idem Nicephorus, Socrates, Sozomenus & alii habent.

In baſilica Martyrum] Eo enim ævo, ſedatis gentilium perſecutionibus, Martyrum oſſa in templis recondita, quibus ab ipſis nomen plerumque impoſitum. Sed id abſque cultu & adoratione factum. Cyrillus contra Iulianum VI. *Sanctos Martyres neque Deos eſſe dicimus, neque adorare conſuevimus.* Auguſtin. XVII. Civ. Dei 10. *Nos martyribus noſtris non templa, ſicut diis, ſed memorias ſicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt ſpiritus, fabricamus. Neque ibi erigimus altaria in quibus ſacrificemus martyribus.* Hieronymus contra Vigilantium, in epiſt. ad Riparium: *Nos, non dico martyrum reliquias, ſed ne Solem quidem & Lunam, non Angelos, colimus & adoramus, ne ſerviamus creaturæ potius quam creatori.*

ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret: vel gratiam regis captans, si prior bonum nuncium detulisset: vel vitæ consulens, ante capturus fugiendi spacium, si quid contra accidisset. Itaque paucis, qui circa regem erant, metu trepidis, Imperatore anxio, primus nunciat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intromitti posceret, Valens, ut reverentiam sui adderet, Angelum sibi fuisse nuncium, respondit. Facilis ad credendum Imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc initio illecti principis, extulere animos Arriani, potestate regis usuri, ubi autoritate sua parum valuissent. Igitur, cum sententiam eorum, quam de Athanasio dederant, nostri non reciperent, edictum ab imperatore proponitur: Ut qui in damnationem Athanasii non sub-

Cæterum Valens.] Doli quo usus est Valens in præripiendo victoriæ nuncio, solus Sulpicius est author. *Sigon.*

Hostes fugere.] Magnentius cum reliquiis cladis in Italiam fugit, ubi ad Ticinum Constantii copias iterum fugat. Deinde in Galliam elapsus, ad Μιλτοσέλδυκον funditur, & Lugdunum trepidus se recipit. Ubi matre & fratre trucidatis, καθ' ἔννοιαν inquit Philostorgius, πολεμίας περιαρπάζων ὕβρεως καὶ χειρὸς, tandem seipsum confodit. *Socrates* II, 27. *Sozom.* IV, 6. *Marcellin.* XIV. *Eutrop.* X. *Aurel. Victor* & alii.

Potestate regis usuri, ubi autoritate sua parum valuissent.] Plurimum differre noscitur potestas ab authoritate. Illa superioris est in inferiorem, hæc in pares & æquales. Hoc Severi locus docet. Qui auctor est alicui ut faciat dicatve aut sequatur aliquid, is consulit, monet, hortatur pro eo, quo valere creditur, consilio ac prudentia, vel etiam quod majoris sit meriti ac dignitatis. Inde auctoritas Græcis ἀξίωμα. At qui potestatem habet, pro jure suo, jubet atque imperat. *Salmasius.*

Edictum ab Imperatore proponitur.] Non invenio expressam hujus edicti mentionem: nisi quod referunt, concilium Mediolanense in eum finem coactum, ut decreta Tyri ab Arrianis contra Athanasium facta confirmarentur. Et quicunque damnationi Athanasii subscribere noluerunt, in exilium pulsi sunt. Vide *Socratem* II, 29. *Sozomen.* IV, 38. Sic igitur Κωνστάντιος ἐκ τῶν ἐν ποσὶ κακῶν ἡσυχάσας, ἐπὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν αὖθις πόλεμον τὴν οἰκείαν ἔτρεπε γνώμην, ut Socrates loco dicto loquitur. Sozomenus clare totam technam aperit. Verba ejus sunt: ἅμα γὰρ ἀπολώλει Μαγνέντιος, καὶ μόνος Κωνστάντιος τῆς Ῥωμαίων οἰκουμένης ἦρχε, πᾶσαν ἐποιεῖτο σπουδὴν τοὺς ἀνὰ τὴν δύσιν ἐπισκόπους

τοὺς

ſubſcriberent, in exilium pellerentur. Cæterum à noſtris tum apud Arelatum ac Buteras, oppida Galliarum, Epiſcoporum concilia fuere. Petebatur, ut priuſquam in Athanaſium ſubſcribere cogerentur, de fide potius deſceptarent: nec tum demum de re cognoſcendum, cum de perſona judicium conſtitiſſet. Sed Valens, ſociique ejus, prius Athanaſii damnationem extorquere cupiebant, de fide certare non auſi. Ab hoc partium conflictu agitur in exilium Paulinus. Interea Mediola-

τοὺς ὁμοούσιον πατρὶ τὸν υἱὸν δοξάζουσι, συνεῖναι. ἐποίει δὲ τοῦτο οὐ φανερῶς οὕτω τὰ πρῶτα βιαζόμενος, πείθων δὲ ἐπιψηφίσασθαι, τοῖς κατὰ Ἀθανασίου κεκριμένοις ὑπὸ τῶν ἀνὰ τὴν ἕω ἐπισκόπων. ἐλογίζετο γὰρ ὡς εἰ κοινῇ ψήφῳ ἐκ πολλῶν οὕτω γένοιτο, ῥᾳδίως ἂν καὶ τὰ περὶ τὴν θρησκείαν κατορθωθείη αὐτῷ. l v. *Hiſt.* 7. Summa eſt, Conſtantium aliud nil quæſiviſſe quam ut oppreſſo Athanaſio, Arianiſmum plene ſtabiliret, boni publici cauſa. Qui perſecutorum prætextus eſt. Vide Monaſterium, & agnoſces.

Apud Arelatum.] Edicto Conſtantii publicato epiſcopi Gallici, & maxime Catholici, Arelate, & Biterris cum Arianis convenerunt, quorum Arelate eſt in provincia Viennenſi, Biterræ in Narbonenſi. Horum conciliorum meminit S. Hilarius, & S. Hieronymus. Hæc acta ſunt anno CCCLIII. *Sigon.* Quod Arelate ſedes erat præfecti Prætorii Galliarum, & concilium in ea diœceſeos univerſæ haberi conſueverat, hinc etiam factum, ut in Eccleſiaſticis Viennenſi civitati præferretur. Nec tam recens eſt ac videri volunt Arelatenſis Archiepiſcopi prærogativa, nec à Conſtantini Tyranni temporibus, ac ſede imperii ejus in illa urbe, repetenda eſt. Nam & in primo concilio Arelatenſi, quod habitum eſt decem circiter annis prius Nicæno, Arelatenſis ante Viennenſem ſubſcripſit. *Salmaſius.* Quem de Arelatenſi Epiſcopatu fuſe differentem, vide in opere de Primatu Papæ.

Buteras.] Sic editio Giſelini & Druſii. Sigonius habet *Bitterras.* Sic enim nomina illa locorum variant in antiquis codicibus.

Sociique ejus.] Quorum principatum geſſit Saturninus Arelatenſis Epiſcopus, cujus poſtea meminit, inquiens; *reſiſtebat ſanis conſiliis Saturninus Arelatenſis Epiſcopus, vir ſane peſſimus, & ingenio malo pravoque.*

Agitur in exilium Paulinus.] Paulino addendus fuit etiam Hilarius Pictavorum epiſcopus à Saturnino damnatus. Siquidem Hilarius in libro contra Maxentium, & in libro de Synodis, ſe à Saturnino Arelatenſi epiſcopo concilio Biterrenſi damnatum ait. Quare S. Hieronymus in libro de ſcriptoribus eccleſiaſticis ſcripſit, Hilarium factione Saturnini epiſcopi Arelatenſis concilio Bitterrenſi eſſe damnatum. Quin etiam idem Hilarius in libro ad Conſtantinum inquit, Euſebium Vercellenſem epiſcopum, poſt Arelatenſem ſynodum, juſſum eſſe Mediolanum venire. *Sigon.* Diſſentire à Sulpicio noſtro videtur Sozomenus. Nam is tradit Paulinum Treverorum Epiſcopum, in concilio, quod ſequitur, Mediolanenſi, in exilium pulſum, una cum Euſebio Vercellorum, Rhodano, Lucifero, Hilario, & aliis

lanum convenitur, ubi tum aderat Imperator. Eadem illa contentio nihil invicem relaxabat. Tum Eusebius Ver-

aliis IV. Hist. 8. Eadem habet *Theodorit.* XI, 15. Solutio facilis, prædamnatos in Biterrensi concilio provinciali, vel nationali; & confirmatam ipsorum damnationem, in quasi œcumenico Mediolanensi. Præterea notum est, Episcopos jam in exilium actos, sæpe ab Arrianis ad alia concilia venire coactos, ut ibi metu minisque subverterentur. Sic cum Hosio, & Hilario, & aliis actum. *Horn.*

Interea Mediolanum convenitur.] Vbi res convenire non potuit, Constantius rogatu Arrianorum concilium Orientalibus, & Occidentalibus Episcopis Mediolanum indixit. Id vero anno CCCLV. habitum est, præsente Constantio. Quo concilio Arriani victores fuere, principibus Catholicorum in exilium pulsis, Eusebio Vercellensi, Lucifero Caralitano, Dionysio Mediolanensi, Paulino Treverensi, Hilario Pictavensi, Liberio Romano, Osio Cordubensi, & Rhodanio Gallicano episcopis; quia damnationi Athanasii subscribere noluerunt. De quibus Athanasius in epistola ad solitarios: *Constantius vocatis ad se Paulino episcopo Treverorum, quæ Galliarum metropolis est, Lucifero metropolitano Sardiniæ, Eusebio Vercellis civitate Italiæ, Dionysio, Mediolani, quod & ipsum metropolis est Italiæ, mandavit ut contra Athanasium subscriberent, & cum hæreticis communionem inirent. Atque iis dicentibus id non esse ecclesiastici canonis; subjecit, at quod ego volo, pro canone sit. Ita enim me loquentem Syriæ Episcopi sustinent. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque exules estote. Ita sancti viri excusso pulvere, & oculis in Deum conversis, nec Cæsaris minas timuerunt, neque ob strictos enses veritatem prodiderunt, & exilium veluti ministerii sui officium acceperunt.* Item in Apologia ad Constantium: *Vbique jactabatur, Liberium Romæ episcopum, & Hispaniarum Osium, Paulinum Galliarum, Dionysium, & Eusebium Italiæ, Luciferum Sardiniæ Episcopos, aliosque complures exterminatos esse, quod contra vos subscribere recusassent.* Idem de fuga sua: *Liberius Rom. Pontifex, Paulinus Galliarum Metropolitanus, Dionysius Italiæ, Lucifer Sardiniæ, Eusebius item Italiæ, omnes boni, & præclari episcopi in exilium aguntur, nulla alia de caussa, nisi quod astipulati non sunt Arrianorum hæresi, & illorum calumniis adversum nos subscribere noluerunt. Nam de magno, & gravissimæ ætatis viro eodemque confessore Osio, superfluum arbitror meminisse: cum nemo ignoret, eum ab istis quoque in exilium missum.* Quinetiam Hilarius contra Constantium scriptum reliquit: *Tu Paulinum beatæ memoriæ virum blandimento solicitatum relegasti, & ecclesiam sanctam Treverorum tali sacerdote spoliasti.* Hilarium affuisse Mediolanensi concilio, ipse indicat, cum contra Auxentium inquit, ipsum Auxentium Mediolani sibi probri loco objecisse, quod damnatus à Saturnino fuisset, negans ipsum propterea, ut episcopum, audiri debere. Excepere inde hæc dicta, & in historias retulere Socrates, Sozomenus, & Rufinus, qui ita scribit: *Ob hoc apud Mediolanum episcoporum concilium convocatur. Plures decepti: Dionysius vero, Eusebius, Paulinus, Rhodanius, & Lucifer dolum in negotio esse proclamantes, asserentesque quod subscriptionem in Athanasium non ob aliam caussam, quam destruendæ fidei, molirentur, in exilium trusi sunt. His & Hilarius jungitur, cæteris vel ignorantibus, vel non credentibus fraudem.* Sigonius. De hoc Concilio lege Socratem II, 29. Theodorit. II, 15, 16. Sozom. IV, 8, 9. 10.

Eusebius Vercellensium.] Sic mox ait, *Hilarius Pictavorum Episcopus.* Hic ab Hieronymo & aliis dicitur, *Vercellensis Episcopus.* Meminit Hier. epist. LXX. quæ adversus Vigilantium, *Vercellensis Eusebius*

Vercellensium, & Lucifer, à Caranalis Sardiniæ, Episcopi, relegati. Cæterum Dionysius Mediolanensium sacerdos, in Athanasii damnationem se consentire subscripsit, dummodo de fide inter Episcopos quæreretur. Sed Valens & Ursatius, cæterique, metu plebis, quæ Catholicam fidem egregio studio conservabat, non ausi piacula profiteri, intra Palatium congregantur. Illinc epi-

sebius omnium Psalmorum commentarios hæretici hominis (Origenem intelligit) *vertit in nostrum eloquium: licet hæretica prætermittens, optima quæque transtulerit.* Drus. *Socrates:* διονύσιος δὲ βερκέλλων. πόλις δὲ αὕτη τῆς ἐν Ἰταλίᾳ λιγύων. XI, 29. *Theodorit.* Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. II, 15. *Sozomenus:* ὁ βαρκέλλων τῆς λιγυρίας. IV. 8.

Lucifer à Caranalis.] Forte à Caralis, ut supra dixit, à Mursia, à Cæsarea, &c. vulgo Caralitanus dicitur. Galesin. legit Caralensis: unica ea dictio totum locum fædarat, qui ita legebatur: & Lucifer à Caranalis Sard. episcopus. *Giselin.* In Pausania καρανάλις, unde forte Caranalis. Aut legendum καράλις. Sane alibi est, *de Sardinia Caraval episcopus.* Reperio & *Caralitanus episcopus.* Ab hoc Luciferiani nuncupati. *Drus.* Theodoritus: λουκίφερος τῆς μητροπόλεως τῆς κατὰ σαρδανίαν νήσου.

Mediolanensium Sacerdos.] Imo episcopus. Ita vocatur Athanasio & Hieronymo. Verba Hieronymi, *Lucifer ac Dionysius Caralitanæ & Mediolanensis ecclesiæ episcopi.* Drus. Nimirum non succurrebat docto, sed plerumque nimis festinanti Drusio, sacerdotes antiquis Episcopos dictos, illudque nomen tam magnum fuisse, ut etiam Romanus Episcopus, cujus nota fuit præ aliis authoritas, sacerdos dicatur, in ipsis conciliorum antiquorum actis. De quo infra ad Martini Vitam, & reliqua Sulpicii opuscula. Cæterum Socrates hunc Dionysium Albæ Episcopum facit. Verba ejus sunt: Διονύσιος Ἄλβας τῆς Ἰταλίας μητροπόλεως ἐπίσκοπος. XI, 29. Inauditum hoc, Albam Italiæ metropolin, quæ in agro Mediolanensi. Theodoritus, haud parum prudentior, omittit nomen urbis, contentus dicere: Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας. Sozomenus verba Socratis repetit. Quod nemo mirari debet. Quia illis Græculis occidens, ut Latinis oriens, ignotior. Quanquam plerumque Latini Græce doctiores, quam Græci Latine. *Horn.*

In Athanasii damnationem se consentire subscripsit.] Socrates scribit, Dionysium tabulis arreptis scribere fidem suam instituisse, verum Valentem, & socios impedimentum attulisse, ac mox se è Dominico in Palatium contulisse, quod ab Hilario sumpsit è libro ad Constantium. *Sigon.* Nihil hujus nec Socrates, nec Theodoritus, nec Sozomenus habent. Hilarius libro I. ad Constantium, hoc velut grave crimen Valenti & Ursacio objicit, quod Dionysio Mediolanensi Episcopo, Synodo Nicænæ volenti subscribere, calamum & chartam è manibus violenter extorserint, clamantes, non posse fieri, ut aliquid inde gereretur.

Catholicam fidem.] Omnes ecclesiæ dicuntur Catholicæ, quæ Catholicam probant doctrinam. In Epistola Ariminensis concilii, ad Constantium Imperatorem, quæ habetur inter fragmenta Hilarii, omnes Catholicæ Ecclesiæ

 vocan-

epiſtolam ſub Imperatoris nomine emittunt, omni pravitate refertam: eo nimirum conſilio, ut ſi ea æquis auribus populus recepiſſet, publica authoritate cupita proferrent. Sin aliter fuiſſet excepta, omnis invidia eſſet in rege, & ipſa venialis: quia etiam tum catechumenus, ſacramentum fidei merito videretur potuiſſe neſcire. Igitur lectam in Eccleſia epiſtolam, populus averſatur. Dionyſius, quia non eſſet aſſenſus, urbe pellitur, ſtatimque ejus in locum Epiſcopus ſubrogatur.

Li-

vocantur, quæ concordes ſunt in cuſtodienda fide Catholica. Verba ſunt: *Vt fides clareſceret omnibus Eccleſiis Catholicis, & hæreticæ noſcerentur.* Et in Epiſtola Liberii ad eundem Conſtantinum, *Eccleſia Catholica* dicitur de Alexandrina. *Salmaſius.*

Epiſtolam ſub Imperatoris nomine emittunt.] Hæc epiſtola formulam fidei Arrianæ complexa eſt, de qua nemo meminit, niſi illa ſit, quæ Ariminenſi concilio quoq; prolata eſt, in qua filius patri ſimilis affirmabatur. de qua poſt. *Sigon.* Huc reſpiciunt illa Hilarii II. ad Conſtantium: *Annuas atque menſtruas de Deo fides decernimus, decretis pœnitemus, pœnitentes defendimus, defenſos anathematizamus.*

Etiam tum catechumenus.] Chriſtianus quidem profeſſione, ſed nondum baptizatus. Eos Catechumenos vocabant, de quibus ad vitam Martini pluribus. Conſtantinus Imp. quoniam in Iordane baptizari volebat, baptiſmum uſque in ſenectam diſtulit, & eum demum, prope moriturus, Nicomediæ accepit. *Euſeb.* IV. Vitæ Conſt. LXII. Eundem morem filii ejus retinuerunt. Sic Valentinianus Iunior ſine baptiſmo obiit. *Ambroſ.* Orat. in obitum ejus. Sed Sulpicio noſtro haud bene convenit cum Theodorito. Nam is tradit, in bello contra Magnentium, adactos omnes qui militare vellent μεταλαχεῖν τῶν θείων μυστηρίων. Sub quibus verbis baptiſmum intelligi, certius eſt quam ut probari debeat. Vnde & ἀξιοκτήτων στολῶν vocat, & ἀμυήτους qui ea careant. III. Hiſt. 3. Nam in baptiſmo *candida* induebantur. Sic Conſtantinus baptizatus, λαμπροῖς καὶ βασιλικοῖς ἀμφιάσμασι φωτὸς ἐκλάμπουσι τρόπον περιεβάλλετο, ἐπὶ λευκοτάτῃ τε στρωμνῇ διανεπαύετο. Vnde & infra, in vita Martini, Catechumenū *baptiſmatis candidatum* vocat. *Horn.*

Sacramentum fidei.] Μυστήριον. Sic Vetus interpres vocem hanc reddit. Et hoc ambitu omnia religionis capita, maxime graviora comprehendit. Strictius ea voce Auguſtinus utitur Epiſt. V. cum dicit: *Omne ſacrum ſignum eſt ſacramentum.* Sulpicius autem morem antiquum reſpicit. Nam baptiſmum ſuſcepturus, juramento ſe Chriſto obligabat. Hieronymus ad Heliodorum: *Recordare tirocinii tui diem, quo Chriſto in baptiſmate conſepultus, in ſacramenti verba juraſti.* Tertull. I. ad martyr. *Vocati ſumus ad militiam Dei vivi, jam tunc, cum in Sacramenti verba reſpondimus.*

Igitur lectam in Eccleſia epiſtolam, populus averſatur.] Et hoc apud ſolum Sulpicium ſcriptum reperitur. *Sigon.*

Dionyſius, quia non eſſet aſſenſus, urbe pellitur, ſtatimque ejus in locum Epiſcopus ſubrogatur.] Athanaſius in epiſtola ad ſoli-

Liberius quoque urbis Romæ, & Hilarius Pictavorum Episcopus, dantur exilio. Rhodanium quoque, & Dosa-

solitariam vitam agentes: *Auxentium delatorem potius, quam Christianum Constantius è Cappadocia Mediolanum misit, & expulso inde ob suam in Christum pietatem Dionysio, eum ibi episcopum constituit, hominem ne Romanæ quidem linguæ, sed tantummodo hæreseos peritum.* Hujus meminit sæpe S. Ambrosius in orationibus ad Valentinianum. Idem traditur à Socrate, Sozomeno, Theodorito, Hieronymo in Chronicis. Apud Sulpicium suspicor deesse nomen *Auxentii*, ut sit, *statimque in ejus locum Auxentius episcopus subrogatur.* Ab hoc inde Arriana labe infecta Liguria est. *Sigon.*

Liberius quoque urbis Romæ.] Liberius aberat à concilio Mediolanensi. Quare cæteris in exilium pulsis, Constantius Liberium quoque evocavit, & venire recusantem vi adduci præcepit. Quo nihil fieri potuit indignius. Denique constanter renitentem, & subscribere recusantem in exilium egit. *Socrates, Sozomenus, Theodoritus* 11. Hist. 15, 16. Qui etiam longum dialogum ejus cum Imp. Constantio refert; in quo ea verba Constantii ad Liberium memorabilia sunt: *πόσον εἶ μέρος τῆς οἰκουμένης, ὅτι σὺ μόνος συναίρῃ ἀνθρώπῳ ἀνοσίῳ καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν εἰρήνην καὶ ὅλου τοῦ κόσμου λύεις.* Vbi illa universalis Romani papæ potestas? Aut eam non credidit Constantius, aut coram Constantio non ausus est asserere Liberius. Sed cur non ausus esset? Proposito exilii metu non deterretur quin resistat Imperatori in protegendo Athanasio. An putamus minus illi fuisse animi ad suum in Ecclesiam universam principatum tuendum? Marcellin. xv. *Hunc per subscriptionem* (de Athanasio loquitur) *abjicere sede sacerdotali, paria sentiens cæteris, jubente Principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur, nec visum hominem, nec auditum damnare, nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque, qua potiores æternæ urbis Episcopi, firmari, desiderio nitebatur ardenti.* Athanasius duplici nomine commendat Episcopi Romani auctoritatem potiorem in persona Liberii, *ὅτι ἀποστολικὸς ἐστὶ θρόνος, καὶ ὅτι μητρόπολις ἡ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστίν. Epistola* ad Solitarios. Quod Apostolica sedes est, hoc commune habuit cum multis. Quod caput orbis Romani Roma, tantisper boc velut proprium sola possedit, quamdiu non altera fuit quæ in consortium veniret hujus possessionis. Hæc Constantinopolis, quam Chrysostomus vocat *ὅλου τοῦ κόσμου μητρόπολιν, Homilia* de verbis Esaiæ. *Salmasius.*

Hilarius Pictavorum Episcopus.] Hilarius qui ante Biterrensi concilio factione Saturnini damnatus fuerat, inde hoc concilio in Phrygiam relegatus est; sic enim ipse Apologia contra Auxentium. Eundem in Phrygiam relegatum scribit una cum Sulpicio Hieronymus. *Sigon.* Sic infra in vita Martini: *Cum intra Gallias quoque discessu sancti Hilarii, quem ad exilium hæreticorum vis cœperat, turbatam Ecclesiam reperisset.*

Rhodanium quoque.] Sic scripsi ex Rufino hist. eccl. lib. 10. cap. 20. neque aliter infra. Quo loco demiror eundem Rhodianium à Galesinio nominatum, adjectis duabus syllabis, cujus nomen in vulg. libris eo loco tantum est trisyllabum, Rhodanius. *Giselin.* Hujus cum cæteris pulsi meminit *Rufinus* 1. Hist. & *Hieronymus* in Chronico. Sozomenus iv, 8. *Ῥοδανὸν* vocat.

Dosanum.] *Dosanum*, quod legerim, nemo prodidit. Quare suspicor legendum esse *Hosium*, hunc unum Athanasius

ſanum antiſtitem (qui natura lenior, non tam ſuis viribus, quam Hilarii ſocietate, non ceſſerat) Arrianis eadem conditio implicuit: cum tamen homines parati eſſent, Athanaſium à communione ſuſpendere, modo ut de fide inter Epiſcopos quæreretur. Sed Arrianis optimum viſum, præſtantiſſimos viros à certaminibus ſubmovere. Ita pulſi in exilium, quos ſupra memoravimus, abhinc annos quinque & quadraginta, Arbitione & Lolliano conſulibus. Sed Liberius paulo poſt ur-

ſius inter cæteros pulſus nominavit. qui falli non potuit, ut ſupra diximus. Adde, quod ei conveniunt illa verba: *Qui natura lenior, non tam viribus ſuis, quam Hilarii ſocietate, non ceſſit.* Nam qui concilio Mediolanenſi ptopter lenitatem naturæ labavit, is paulo poſt Ariminenſi corruit. Cordubenſis hic epiſcopus fuit, qui præclare ſe concilio Nicæno, & Sardicenſi pro Catholicis geſſit. *Sigon.* Cl. V. Theodorus Canterus in litteris ad me datis ſuſpicatur legendum, *Rhodanium quoque Tholoſanum antiſtitem.* De quo non dubitarem, ſi ſcirem Rhodanium ejus urbis epiſcopum fuiſſe. Idem ſubmonuit me paullo poſt legendum videri, *non ceſſerant Arrianis,* in eoque parentheſin claudendam. Valde placet hæc doctiſſimi viri conjectura. *Druſ.* Quod de parentheſi dicit, ea plane tollenda eſt, cum uſum hoc loco nullum habeat. Fruſtra dubitatur quin legendum ſit *Hoſium.* Nam ejus in hac cauſa expreſſam mentionem facit Theodoritus 11, 15. περὶ γὰρ τοῦ μεγάλου καὶ ἀγηρωτάτου καὶ ὁμολογητοῦ ἀληθῶς Ὁσίου περιττὸν ἐστὶν ἐμὲ λέγειν. ἴσως γὰρ ἐγνώσθη πᾶσιν ὅτι τοῦτον ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν. Cur virum toto notiſſimum occidente præteriiſſet Severus noſter, cum alios obſcuriores enumeret? *Horn.*

A communione ſuſpendere.] Phraſis Eccleſiaſtica. Talis dicebatur τῆς κοινωνίας ἐκκλησιαστικῆς ἀλλότριος. Sic de Athanaſio loquitur Conſtantius apud Theodoritum 11, 16.

Pulſi in exilium.] Τῶν ἐκκλησιῶν ἐξηλάθησαν, ἐπὶ δὲ τὸ οἰκουμένης ἐσχατιὰς οἰκεῖν κατεκρίθησαν. *Theodoritus* 11, 15. Euſebius Vercellenſis cavea concluſus Scythopolin miſſus dicitur in vita ejus, atque ibi ab Ariomanitis crudeliſſime cruciatus. Vnde ſcripſit Epiſtolam ad Patrophilum, quæ extat, miſerias ſuas narrans. De immani Arianorum crudelitate horrenda ſunt exempla apud ſcriptores Eccleſiaſticos.

Ab hinc annos quinque & quadraginta, Arbitione & Lolliano conſulibus.] His coſſ. conventus Mediolanenſis eſt actus, teſte Socrate, anno CCCLV. à quo uſque ad Stiliconem conſulem anni ſunt XLV. is enim anno CD. conſul fuit. *Sigon.* Vide Socratem 11, 27, 29. Sic ſupra. *Omne enim tempus in Stiliconem conſulem direxi.* Incidit hic conſulatus in annum urbis 1152. Chriſti 400. qui annus ab Arbitionis conſulatu diſtat annis 45. incidit vero ille in annum urbis 1107. Chriſti 355. Onuphrio & Contio ſupputantibus. Eandem ſupputationem confirmat Greg. Turonenſis, qui anno 19. Conſtantii junioris (ſic enim legendum eſt, non Conſtantini) Hilarium ſuaſu hæreticorum exſilio deputatum ſcribit. Quo enim tempore apud Seleuciam Iſauriæ Orientalium epiſcoporum

cœtus

urbi redditur, ob seditiones Romanas. Cæterum exules

sa-

cœtus celebrabatur, id erat Eusebio & Hypatio coss. quartum tum exeuntem annum agebat Hilarius. quod omnino esse non posset, si aut Constantio Gallo III. cum aliis episcopis ab Athanasio nominatis, aut Arbitione consule, una cum Liberio, in exsilium esset profectus. Sed præstat ipsummet Hilarium de se loquentem audire. Ille in fragmento Apologiæ, quam, vix jam mortuo Constantio, anno Christi 362. sic exorditur: Tempus est loquendi, quia jam præteriit tempus tacendi, &c. Hæc scribit: Ego fratres, ut mihi omnes qui me vel audiunt, vel familiaritate cognitum habent, testes sunt, gravissimum fidei periculum longe antea providens, post sanctorum virorum exsilia, Paullini, Eusebii, Luciferi, Dionysii, quinto abhinc anno, à Saturnini & Ursatii & Valentis communione me cum Gallicanis episcopis separavi, &c. Si igitur sextus tum annus agebatur, necessum est segregasse sese illum sub finē tantum anni 356. aut certe sub initium anni 357. Hoc velut in transcursu notandum, loqui illum de secessione sua (sic enim in eadem Apologia eam appellat) non tamquam extrusus sit in exsilium, sed se ipse, cum nollet subscribere, damnarit. Certe in Apologia contra Auxentium, Cum, *inquit*, hoc mysterium iniquitatis diu occultatum jam non tacerem; diceremque fingi omnia, fidem negari, Deumque atque homines illudi: jubeor de Mediolano proficisci, cum consistendi mihi in ea invito Rege nulla esset libertas: quia damnatum quondam me (Buteris) à Saturnino, audiri ut episcopum non oporteret, &c. è Mediolano igitur abire tum jussus est, non è Gallis. *Giselinus.*

Liberius paulo post urbi redditur ob seditiones Romanas.] Sequenti anno Constantium, cum Mediolano Romam venisset, matronæ Romanæ à viris suis impulsæ rogarunt, ut sibi Liberium Pontificem redderet, quod Felix, qui suffectus ei fuerat, non placeret. Itaque biennio post Liberius rediit, Felice sede à populo deturbato. *Sigon. Theodorit.* II, 17. *Sozomen.* IV, 14. *Nicephor.* IX. 37. Socrates dicit τοῦ ἐν ῥώμῃ λαοῦ στασιάσαντος, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλοντος τὸν Φίληκα, Liberium invito admodum Imperatore, Romanis restitutum. II. *Hist.* 29. Consentit de seditione Sozomenus & ad cædem usque Liberii causa deventum dicit. Itaque cum Constantius Romam ingrederetur πολὺς ἦν ἐνθάδε δῆμος περὶ Λιβερίου ἐκβοῶν καὶ δεόμενος αὐτὸν ἀπολαβεῖν. Sic restitutus fuit, sed non sine gravi lapsu. Nam & adversus ὁμοούσιον & adversus Athanasium subscripsit, si Philostorgio credimus. Idem testantur *Hilarius* ad Constantium, *Hieron.* de script. Eccles. cap. XCVII. & in Chronico. *Athanas.* Apolog. II. & Epistola ad Solitarios. *Sozomen.* IV, 11, & 14. cujus verba sunt: ἐβιάζετο αὐτοὺς ὁμολογεῖν μὴ εἶναι τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ὁμοούσιον, cumque ὁμοιούσιον seu καθ' οὐσίαν ὅμοιον professum, etsi non ἀνόμοιον profiteretur. Frustra igitur lapsum ejus negare & tegere conantur, Baronius ad A. CCCLVII. Perronius ad Regem Angl. Petavius ad Epiphanium. Nam clarissima veterum testimonia repugnant; & non tantum ὁμοουσίου nomen suppressisse, sed & adversus ὁμοούσιον subscripsisse dicitur. Et quamquam Phœbadius contra Arianos, Sulpicius noster, Socrates ac Theodoritus, lapsum ejus prætereant; tamen superiora testimonia prævalent. *Iac. Gothofr.* ad Philostorgium IV, 3. Et de hoc Liberio mihi loqui Nilus videtur: πάπας ἕτερος ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις * ἐκεῖνον καλοῦσι, τῆς Ἀρειανικῆς μανίας ἐμφορηθεὶς, οὕτω τὸν βίον κατέλυσεν. Ubi nomen ejus erasum

ſatis conſtat totius orbis ſtudiis celebratos, pecuniaſque eis, in ſumptum, affatim congeſtas, legationibus quoque eos plebis catholicæ, ex omnibus fere provinciis, frequentatos. Interea Arriani non occulte, ut antea, ſed palam ac publice hæreſis piacula prædicabant: quinetiam Synodum Nicænam pro ſe interpretantes, quam unius literæ adjectione corruperant, caliginem quandam injecerant veritati. Nam ubi ὁμοούσιον *erat ſcriptum, quod unius eſt ſubſtantiæ, illi* ὁμοιούσιον, *quod eſt ſimilis*

ſum eſt, cujuſcunque tandem manu vel fraude, ac ſupplendum eſt, λίβελον ἐκεῖνον καλοῦσι. Sic enim Hieronymus in Chronico: *Liberius tædio victus exilii, & in hæretica pravitate ſubſcribens, Romam quaſi victor ingreſſus eſt.* Horn.

Exules ſatis conſtat totius orbis ſtudiis celebratos.] Athanaſius ad ſolitarios: *Epiſcopi pulſi pergentes ex urbe in urbem, licet in vinculis eſſent, evangelizabant: piam quidem fidem prædicantes, Arrianam vero hæreſim anathemate damnantes, & perfidiam Vrſatii, ac Valentis infamia notantes, reſque illa inſidiatoribus plane in contrarium abiit. Quanto enim longius in exilium ibant, tanto majus odium adverſus inſidiatores concitabant, iterque ſanctorum non niſi prædicatio erat contra Arrianam hæreſin. Quis enim eos in itinere conſpectos non ut confeſſores admiratus eſt, & iſtos non ut impios cum abominatione, vel potius, ut carnifices, & homicidas, averſatus eſt?*

Synodum Nicænam pro ſe interpretantes.] Obſcurius hæc à Sulpicio traduntur. Neque enim Scriptores Eccleſiaſtici dicunt, Arianos ſynodum Nicænam pro ſe interpretatos, quod fieri nullo modo potuit, cum plane iis repugnaret, & patres ubique ad eam provocarent. Vnde Ariani novas formulas multoties procuderunt, eaſque Eccleſiis, ut Nicæna Synodus aboleretur, obtruſerunt. Niſi tamen reſpiciat id quod Sozomenus IV, 18. tradit, Arianos formulam Sirmienſem Nicææ in Thracia confirmaſſe, ſparſo rumore ὡς ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ἡ ἐν Νίκῃ πίστις ὑπηγορεύθη καὶ ἐδοξάσθη. Iſtas vero res dedita opera Nicææ Thraciæ peregiſſe, quo ſimpliciores homines nominis ſimilitudine deceptos, & hanc formulam eſſe quæ olim Nicææ urbe Bithyniæ confirmata fuiſſet, arbitrantes, facilius ad eidem aſſentiendum inducerent. Vnde & Theodoritus annotat II, 26. mira Dei providentia, illo ipſo tempore Nicæam Bithyniæ terræmotu collapſam, ubi Ariani concilium habere conſtituerant, ne ἡ τῆς ὁμωνυμίας ταυτότης, ſimpliciorum animos circumveniret, quaſi hoc verum illud Nicænum concilium eſſet. *Horn.*

Vbi ὁμοούσιον *erat ſcriptum, quod unius eſt ſubſtantiæ, illi* ὁμοιούσιον, *quod eſt ſimilis ſubſtantiæ, ſcriptum dicebant.*] Hoc non aliter verum eſſe poteſt, quam ſi de formula Nicænſi Thracum intelligas. Vbi tamen expreſſe vox ὁμοούσιος patrum Nicænorum rejicitur. Vt Sulpicius aberraſſe videatur. Nam id verum eſt, Arianos rejecta ὁμοουσίου voce, ὁμοιούσιον ubiq; propugnaſſe. Sed quod Acta Concilii Nicæni, inſerta litera ι, corruperint, nemo præter Sulpicium noſtrum tradit. Fieri tamen poteſt ut hoc ex Hilario, vel aliis Occidentalium

lis ſubſtantiæ, ſcriptum eſſe dicebant: concedentes ſimilitudinem, dum adimerent unitatem: quia multum ab unitate ſimilitudo diſtaret. Vt, verbi gratia, pictura humani corporis eſſet homini ſimilis, nec tamen haberet hominis veritatem. Sed quidam ex his ultra proceſſerant, Anomœouſiam, id eſt, diſſimilem ſubſtantiam

lium Epiſcopis, qui illis certaminibus interfuerunt, habuerint. Sicut & alia quædam peculiaria paſſim inſerit. *Horn.*

Concedentes ſimilitudinem, dum adimerent unitatem.] Conſtantius tamen Imperator, quanquam verbum ὁμοούσιος non approbaret, tamen ipſam rem quæ verbo ſignificabatur, ſincere ex animo confeſſus eſt. Γνήσιον γὰρ υἱὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννημένον τὸν θεὸν λόγον ὠνόμαζε, καὶ τοὺς κτίσμα λέγειν τολμῶντας ἄντικρυς ἀπεκήρυττε. *Theodorit.* III, 3. Sed ille quovis vento inconſtantior Conſtantius pro lubitu partium circumactus fuit; quanquam Ariani eum plerumque ex aſſe poſſiderent. Vnde & εὔριπος, ob inſtabilem naturam, à Theodorito appellatur II, 31. *Horn.* Vox *veritatem* ferri poteſt, ſed mihi loco apta non videtur, ac pro ea *unitatem* rectius poni poſſe cenſerem. Similitudo, inquit, diſtat ab unitate, quia ſimilitudo duo corpora ponit, unitas unum. Veluti pictura hominis habet ſimilitudinem, quia duo corpora ſunt, quorum unum, id eſt, pictum, eſt ſimile alteri, id eſt, naturali. Quanquam autem pictura hominis, & homo, habent inter ſe ſimilitudinem, non tamen habent ſubſtantiæ unitatem, ut ſint unus homo. Hac de re cum loqueretur Epiphanius libro tertio, ſic dixit: *Exprimunt & plaſtæ ſtatuas, & aſſimilant imagines ex aliqua materia, at per colores & ſimilitudinem habent, nihil autem juxta æqualitatem expreſſorum,* æqualitatem dixit, non veritatem. Sigon.

Pictura humani corporis eſſet homini ſimilis, nec tamen haberet hominis veritatem.] Hoc argumento miſerum & anguſti ingenii Conſtantium Ariani ſubverterunt. Nam initio τὸ ὁμοούσιον, ſecutus Nicæna decreta, confitebatur. Poſt miſerrime circumventus eſt. Verba Sozomeni ſunt: Τὸν μὲν γὰρ ὁμοούσιον ἐπὶ σωμάτων κυρίως νοεῖσθαι, οἷον ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων, καὶ δένδρων καὶ φυτῶν οἷς ἐξ ὁμοίου ἡ μετουσία, καὶ ἡ γένεσίς ἐστι· τὸ δὲ ὁμοιούσιον, ἐπὶ ἀσωμάτων, οἷον ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἑκατέρου περὶ ἑαυτοῦ νοουμένου κατ' ἰδίαν οὐσίαν. Miſerrimum Sophiſma! Et tamen Conſtantius hoc elumbi & ridiculo, quod dolendum, Sophiſmate, Arianus factus eſt, & infinita Eccleſiis mala intulit. *Horn.*

Anomœouſiam, id eſt, diſſimilem ſubſtantiam.] Ἀνομοιουσίαν; unde ἀνομοιούσιος, diſſimilis ſubſtantiæ. Quod fortaſſe reponendum in Chronico Hieron. ad annum Chriſti CCCLXVII, ubi vulgo, *in qua omouſion in omuſion, eoque rejecto medio, inter hac omeouſion Macedonianum dogma vindicaverunt.* Editio nupera Scaligeri, *in qua homoouſio anomouſioque rejecto, medium inter hac Homœouſion, &c.* Quod ut non improbo, ita ſuſpicor Hieron. potius ſcripſiſſe, *in qua homouſio anomœouſioque rejecto.* Nam primum hoc propius accedit ad ſcripturam vulgatam: deinde anomoeon non ita exprimit diſſimilitudinem ſubſtantiæ. *Druſ.* Vide & Baronium Appendice

tiam confirmantes. Eoque his certaminibus processum, ut istiusmodi piaculis, orbis terrarum implicaretur. Nam Italiam, Illyricum atque Orientem, Valens & Vrsatius, cæterique quorum nomina edidimus, infecerant. Gallias nostras Saturninus Arelatensium Episcopus, homo impotens & factiosus, premebat. Osium quoque ab Hispania, in eandem perfidiam concessisse, opinio fuit. Quod eo mirum atque incredibile videtur, quia

dice ad Tomum IV. Annal. de eodem Hieronymi loco, contra Frontonem Ducæum differentem. Hujus blasphemiæ author fuit Aëtius, qui Patrem & Filium *ἀνομοίους* dicebat. Ejus discipulus Eunomius fuit. Vide Socratem II, 28. Theodoret. II, 27, 28, 29. Sozom. IV, 11. Epiphanium in Ἀνομοίοις. Ita hæresis ex hæresi nata; & Atiani, qui filium Dei creaturam dicebant, Semiariani, qui ὁμοιούσιον, Aëtiani, qui non modo ἑτερούσιον, sed & ἀνόμοιον dicebant, orbem Christianum infestabant. De hac hæresi fuse scripsit Philostorgius, & ipse Eunomianus, Aëtii & Eunomii perpetuus admirator, qui fallere & mentiri susque deque habet, dummodo causæ suæ inserviat. Accessit & quarta Acacii Cæsariensis hæresis, qui ὁμοουσίῳ, ὁμοιουσίῳ, ἑτερουσίῳ ac ἀνομοίῳ juxta damnatis, ὅμοιον asseruit. De quo scriptores Seleuciensis concilii.

Istiusmodi piaculis, orbis terrarum implicaretur.] Orbis terrarum se Arianum vidit & obstupuit, ut alibi Hieronymus loquitur. Memorabilis est Hilarii magnanimitas, qui omnium horum malorum authorem Constantium facit. Verba ejus quædam sunt: *Christianum te mentiris, Christi novus hostis es, Antichristum prævenis. Episcopatus tuis donas, bonos malis demutas, sacerdotes custodiæ mandas, exercitus tuos ad terrorem Ecclesiæ disponis. Synodos contrahis & occidentalium fidem ad impietatem compellis; Orientales dissensiones artifex nutris, & sine martyrio persequeris. Plus crudelitati vestræ, Nero, Deci, Maximiane, debemus. At tu omnium crudelium crudelissime, damno majore in nos & venia minore desævis. Scelestissime mortalium, omnia persecutionis mala ita temperas, ut excludas & in peccato veniam, & in confessione martyrium.* III. ad Constantinum. Sic infra in vita Martini IV. *Cum hæresis Arriana per totum orbem, & maxime intra Illyricum, pullulasset.* Horn.

Saturninus Arelatensium Episcopus, homo impotens & factiosus.] Paulo post: *Vir sane pessimus, & ingenio malo praveque.* Quod ex Salustio expressum. Qui de Catilina dicit: *Ingenio malo praveque.*

Osium quoque ab Hispania, in eandem perfidiam concessisse, opinio fuit.] Sic tradunt *Phœbadius* contra Arianos, circa finem. *Socrates* II, 26. *Theodorit.* II, 17. *Athanas.* Epist. ad Solitarios & Apolog. II. *Philostorgius* IV. 3. Qui dicit λιβέριον καὶ ὅσιον κατὰ τοῦ ὁμοουσίου κατά γε τοῦ Ἀθανασίου ὑπογράψαι. Sed Athanasius negat Hosium contra se subscripsisse: sed tantum cum Valente, & Vrsacio communicasse. συνόδου εἰς συμφωνίαν αὐτοὺς ὑποσπασαμένης. Communicare autem erat εὐχαριστίαν una accipere, quæ arctissima fidei contesseratio semper visa fuit, cui nemo cum alio, nisi ὁμόδοξος participabat. *Gothofr.*

Quod eo mirum atque incredibile videtur,

quia omni fere ætatis suæ tempore constantissimus nostrarum partium, & Nicæna Synodus auctore illo confecta habebatur. Nisi fatiscente ævo (etenim major centenario fuit, ut Sanctus Hilarius in epistolis refert) deliraverit. Quibus rebus perturbato orbe terrarum, & mor-

tur.] Non tantum Severus noster, sed etiam Phœbadius atque Photius de hoc Magni Hosii lapsu & subscriptione dubitarunt.

Omni fere ætatis suæ tempore constantissimus nostrarum partium.] Vix ullus Episcoporum in tanta apud antiquos admiratione ob ὀρθοδοξίαν quam Hosius. Vnde & μεγάλου titulum reportavit, & passim ingentibus laudibus effertur. Ποίας γὰρ οὐκ ἡγήσατο συνόδου καὶ λέξειν ὀρθῶς, οὐ πάντας ἔπεισε, ποία ἐκκλησία τῆς τούτου προστασίας οὐκ ἔχει μνημεῖα τὰ κάλλιστα. *Theodorit.* II, 15.

Et Nicæna Synodus auctore illo confecta habebatur.] An Canones Synodi intelligit & Symbolum? Non videtur. Neque enim hoc Historici Ecclesiæ tradunt. An auctore Osio convocata Synodus? Vix dubito quin hæc Severi nostri mens fuerit. Et res ipsa suadet. Nam Osius à Constantino Alexandriam, componendis inter Arium & Alexandrum controversiis missus, reque infecta reversus est. Et tum sine mora Imperator Concilium vocavit, haud dubie Osii impulsu. *Horn.*

Fatiscente ævo.] *Fatiscente ævo* dixit, pro deficiente: ut Tacitus lib. XIV. *Exercitus per inopiam, & labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem coacti.* Sigon. Sic Epist. 3. *nec fatiscentem causabor ætatem:* & mox, *fatiscentes artus servire spiritui cogebat:* & Dial. I. segm. 5. *corpus inedia fatiscebat, fides firma durabat.* Drus.

Etenim major centenario fuit, ut S. Hilarius in epistolis refert.] Locus Hilarii, ubi dixerit, *centenario tum majorem fuisse Hosium*, non invenitur. At vero contra Constantium *Hosii deliramenta* vocavit, ut vere videatur non bene de illo existimasse. Itaque suspicor verba illa glossema esse. Nunquam enim alias nominavit aliquem nomine Sancti, ut *S. Hilarius*, & alibi Hilarium tantum dixit. *Sigon.* Athanasium haud dubie in mente habuit. *Hosius centenario major longe, sancte pieque discedit, in suoque testamento profitetur fidem Concilii Nicæni, docetque: Nunquam sibi propositum fuisse, vel latum, quod ajunt, unguem ab eo discedere, nec minis nec pollicitationibus. Fl. Luc.* Dexter ad A. CCCLX. Hujus testamenti etiam Athanasius meminit *Epistola* ad Solitar.

Quibus rebus perturbato orbe terrarum.] De eodem sic Isidorus in libro de viris illustribus: *Hosius post longum terminum vetustatis, id est, post centesimum primum annum, in ipso jam limine vitæ, à fidei limitibus subruens, serpentis jaculo concidit. Nam accersitus à Constantio principe, minisque perterritus, metuens, ne senex & dives, damna rerum vel exilium pateretur, illico Arrianæ impietati consensit, & vocabulum* homousion, *quod simul cum patribus sanctis ecclesiis sequendum tradiderat, arreptus impietatis furore damnavit, cujus quidem vitam, ut meruit, exitus crudelis finivit.* Porro autem de excessu ejus memorabili, placet afferre, quæ idem scripserit ex Marcellino presbytero: *Post impiam,* inquit, *Hosii prævaricationem, dum S. Gregorius Iliberitanus episcopus, in Cordubensem urbem, juxta Imperiale decretum fuisset adductus, ac minime vellet illi communicare, commotus Hosius dixit Clementino Constantii Principis vicario, ut mitteret eum in exi-*

morbo quodam Ecclesiis languentibus, segnior quidem, sed non minus gravis cura Principem exercebat: quod licet Arriani, quibus favebat, superiores viderentur, necdum tamen de fide, inter Episcopos, conveniret. Igitur apud Ariminum, urbem Italiæ, Synodum congre- ga-

lium. At ille, non audeo, inquit, *episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab episcopatu dejeceris. Ut autem vidit S. Gregorius, quod Hosius vellet ferre sententiam, appellat Christum totis fidei suæ visceribus, exclamans ita: Christe Deus, qui venturus es judicare vivos & mortuos, ne patiaris hodie, humanam proferri sententiam adversus me minimum servum tuum, qui pro fide nominis tui, ut reus assistens spectaculum factus sum, sed tu ipse, quæso, in causa tua hodie judica, ipse sententiam proferre digneare per ultionem, non ego quasi metuens exilium fugere cupio, cum mihi pro tuo nomine nullum supplicium grave sit, sed ut multi prævaricationis errore liberentur, cum præsentem viderint ultionem. His dictis, ecce repente Hosius residens factus, quasi regalis imperii sententiam conaretur exprimere, os vertit distorquens pariter & cervicem, & de sessu in terram eliditur, atque illico expiravit. Tunc admirantibus cunctis, etiam Clementinus ille gentilis expavit, & licet esset judex, tamen timens, ne in se simile supplicium judicaretur, prostravit se ad pedes sancti viri, obsecrans, ut sibi parceret qui in eum divinæ legis ignoratione peccasset, & non tam proprio arbitrio quam mandati imperio. Inde est quod solus Gregorius vindicantium integram fidem nec in fugam versus est, nec passus est exilium. Unusquisque enim timuit de illo ulterius judicare.* Sigon. Falsâ hæc esse, ex testamento, cujus Fl. Dexter meminit, jam prolato, apparet.

Licet Arriani, quibus favebat, superiores viderentur, necdum tamen de fide inter Episcopos conveniret] Mira hæc Constantii imbecillitas fuit, qui dum favet Arrianis factiosis violentisque, alteram partem, in speciem infirmiorem, vi minisque se oppressurum putabat. Hinc tot in eum execrationes Orthodoxorum, Hilarii, Hosii, Athanasii. Quorum hic eum cum Saule, Achabo, Pharaone, Pilato, Antichristo, comparat. *Epistola* ad Solit. Et ut aliqua juris specie agere videretur, crebras Synodos celebravit, propter quas eum etiam Paganus Marcellinus irridet. *Christianam religionem absolutam, & simplicem, anili superstitione confundens: in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit dissidia plurima; quæ progressa fusius aluit concertatione verborum: ut catervis Antistitum jumentis publicis ultro citroque discurrentibus per synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehicularia succiderit nervos.* Petavius.

Apud Ariminum, urbem Italiæ, Synodum congregari jubet.] Quam superfluam fuisse, post Nicænam, Athanasius variis locis ostendit. Vide eum in Epistola ad Africanos, & de Synodis Arimini ac Seleuciæ. De hac Synodo *Socrates* II, 29. *Theodorit.* II, 18. *Sozomen.* IV, 13, 16, 17. *Niceph.* IX, 39. Suaserunt autem Ariani ut concilium cogeret, non uno loco; sed Occidentalium quidem Arimini, Orientalium Seleuciæ Isauriæ. Et in his usuri erant Imperatoria potestate, ut voces οὐσίας & ὁμοουσίας, τὰ κατὰ τὸ Ἀρείου κακοτεχνίας ἐξευρεθέντα περὶ τῶν πατέρων μηχανήματα, tollerentur. *Theodoritus* II, 18. Philostorgius dicit Constantium ad has Synodos à Patroclo & Narcisso persuasum. IV, 10.

Tanto

gari jubet: idque Tauro præfecto imperat, ut collectos in unum non ante dimitteret, quam in unam fidem consentirent: promisso eidem Consulatu, si rem effectui tradidisset. Ita missis per Illyricum, Italiam, Aphricam, Hispanias, Galliasque, Magistris officialibus, acciti numerative quadringenti & aliquanto amplius Occidentales Episcopi, Ariminum convenere: quibus omnibus annonas & cellaria dare Imperator praeceperat:

Tauro præfecto imperat.] Tauri Præfecti prætorio per Italiam, meminit Marcellinus XXI. Qui & Ariminensi concilio præfuit. *Hieron.* Hæc acta A. CCCLX.

Promisso eidem Consulatu] Non effecisse hoc illum ex Imperatoris & Arrianorum libidine, non sequentia tantum, sed tota etiam testatur posteritas. Secundo tamen post anno, una cum Fl. Florentio consulatum iniit & adeptus est. *Giselin.* Verisimile id videtur, si quidem Taurus biennio post cum Florentio consul fuit. *Sigon.* Consulatum post adeptus est, licet rem effectui non tradiderit. *Drus.*

Magistris officialibus.] Magistri officiales sunt, qui magistri officiorum appellantur, de quibus in libro qui dicitur Notitia utriusque Imperii. Marcellinus in historia, & post sæpe Sulpicius. *Sigon.*

Acciti numerative.] Sigonius legit; *acciti aut coacti.* Mihi quod verisimiliter conjiciam, nihil occurrit. Nam *haut coacti*, minus placet. *Giselin.* Verisimillima Sigonii correctio: *acciti aut coacti. Accitos* significat Arrianos, *coactos* Catholicos.

Quadringenti & aliquanto amplius.] Τετρακόσιοι ἄνδρες. *Philostorg.* IV, 10. Cum Sulpicio faciunt *Athanasius* de synodis & *Sozomen.* IV, 16.

Occidentales. Episcopi.] Nam Occidentales Ariminum acciti. Vide *Athanas.* De Synodis, Socratem & Sozomenum. Unde & τῶν ἑσπερίων τμῆμα pro Ariminensi concilio, apud Philostorgium IV, 12. & V, 1, VII, 6. Quanquam & de Orientalibus eo cogendis agat Theodoritus II, 18. & Socrates exertim testetur. II, 29. quosdam Orientis Episcopos ibi fuisse. *Gothofr.* Εἰς γὰρ Ἀρίμινον ἐκ πασῶν τῶν πρὸς δύσιν πόλεων εἰς τὸ αὐτὸ πάντες οἱ ἐπίσκοποι συνήλθομεν. In *Epistola Synodica* ad Constantium, apud Theodoritum II, 19. Olim vel ante schisma Ecclesiæ, ex Imperii in Orientale & Occidentale distinctione, quasi separata ac distincta utriusque orbis in rebus Ecclesiasticis habebantur cóncilia. Sardicense concilium ex solis Occidentalibus Episcopis congregatum fuit. Ariminense similiter solos habuit Occidentales, vetuitque Constantius, literis ad illud concilium missis, quicquam in eo tractari & definiri de Orientalibus. *Non enim*, inquit, *de Orientalibus Episcopis in concilio vestro patitur ratio aliquid definiri. Proinde super his tantum, quæ ad eos pertinere cognoscit gravitas vestra, tractare debetis.* Salmas.

Quibus omnibus annonas & cellaria dare Imperator praeceperat.] Malim *dari*, ne subaudias, *Tauro*. Annonæ & cellaria idem sunt, atque quod Romani dicebant, *loca, lautia*. Cellaria enim pro hospitiis, sive cellis hospitalibus accipio. *Sigon.* Glossarium Vulcanii: *cellarium* ταμιεῖον. Lex. Græco-Lat. vetus:

rat: sed id nostris, id est, Aquitanis, Gallis, ac Britannis, indecens visum: repudiatis fiscalibus, propriis sumptibus vivere maluerunt. Tres tantum ex Britannia, inopia proprii, publico usi sunt, cum oblatam à cæteris collationem respuissent: sanctius putantes, fiscum gravare, quam singulos. Hoc ego Gavidium Episcopum nostrum, quasi obtrectantem, referre solitum audivi: sed longe aliter senserim, laudique attribuo Episcopis, tam pauperes fuisse, ut nihil proprium haberent, neque ab

κελλάριος, penuarius, κελλάριον, penum, κιλλαρικὸν, penarium. Onom. *cellaria, οἰνὼν, cellarius, ταμίας.* Crediderim Sulpitium hac voce potulenta intelligere, ut per annonam ἐδώδιμα.

Sed id nostris, id est, Aquitanis, Gallis, ac Britannis, indecens visum.] Ausim affirmare, illa verba *(id est, Aquitanis, Gallis, ac Britannis)* esse glossema imperiti alicujus, quod ex margine in textum irrepserit. Nam Sulpicius ferme cum dicit *nostros*, Catholicos intelligit, non Gallos. Et si *nostri* pro Gallis essent accipiendi, cur Britannos nominaret? Iam vero cum Galliarum provinciæ tum essent septemdecim, atque Aquitaniæ duæ inter eas numerentur, ridiculum videtur, Aquitanos à Gallis distinguere, quasi vero Aquitani non sint Galli. Addo etiam, Sulpicium in hoc modestiam Catholicorum laudare velle, non Gallorum. Iussit ergo Constantius dari omnibus annonas, id est, Catholicis & Arrianis, sed nostri, id est, Catholici, repudiatis fiscalibus, proprio vivere maluerunt, præter tres tantum Episcopos ex Britannia. *Sigonius.* Recte idem observat, multa ab aliis in hoc concilio prætermissa Sulpicium narrare. Quod vero Sigonius dicit, *ridiculum videtur, Aquitanos à Gallis distinguere, quasi vero Aquitani non sint Galli?* non perpendit morem ejus seculi, & ipsius Sulpicii. Cujus hæc sunt, Dialogo 1, 20. *dum cogito me hominem Gallum inter Aquitanos verba facturum.* Et paulo post: *Celtice, aut si mavis, Gallice loquere.* Horn.

Repudiatis fiscalibus.] Vlpianus in L. ix. Ne quid in loco publico fiat: *Res, inquit, fiscales, quasi propriæ & privatæ principis sunt.* In Pandectis Græcis παλελμαντιάλια καὶ ἰδιόκτητα χώρια vocantur fundi fiscalis & privatæ rationis. *Budæus.* Glossarium *Fiscalion*, βασιλικόν. Græci φίσκον definiunt ταμεῖον Καίσαρος, ἐν ᾧ περιφυλάττεται τὰ φισκάλια χρήματα, καὶ ἐγχύοντα ταμιακὰ, ἅτινα τὸ παλαιὸν ὄντα τοῦ δήμου μετηνέχθησαν ἐν τῇ τοῦ βασιλέως οὐσίᾳ.

Collationem.] Sic vocat, quæ & *Symbola* Græcis ac Latinis. *Sigon.* Vnde *collativus venter*, in quem omnia edulia conferuntur, Plauto.

Hoc ego Gavidium Episcopum nostrum.] *Nostrum* intellige aut amicum, aut ejusdem provinciæ, aut earundem partium. *Sigon.* De Gavidio hoc nihil occurrit alibi. Gaudentius eo tempore Arimini Episcopus fuit, qui Arianos damnavit. Sed hic Gavidius haud dubie Gallus Aquitanus fuit. *Horn.*

Laudique tribuo Episcopis, tam pauperes fuisse, ut nihil proprium haberent.] Vix ullam Severus castigandi Episcopos sui temporis occasionem prætermittit, imprimis ob duo gravissima vitia, avaritiam

ab aliis potius, quam fisco, sumerent, ubi neminem gravabant, ita in utriusque egregium exemplum. De reliquis, nihil memoria dignum traditur. Sed redeo ad ordinem. Posteaquam omneis, ut supra dictum, in unum collecti sunt, fit partium secessio. Ecclesiam nostri obtinent, Arriani tam Edentum de industria vacantem, orationis loco capiunt: sed hi non amplius quam octoginta. Reliqui nostrarum partium erant. Igitur frequentibus conciliis nihil actum, nostris in fide manentibus, illis de perfidia non cedentibus. Ad postremum pla-

tiam & superbiam. Sic supra lib. I. & Dial. I, 14, 18. II, 7. III, 15.

Ita in utriusque egregium exemplum.] Neque hic locus mendo caret, quantum ego possum judicare: itaque opem illi afferat, qui potest. *Giselin.* Lego, *vita in utriusque egregium exemplum*, ut utramque vitam intellexerit, paupertatem in habendo, modestiam in capiendo. *Sigon.* Probo, *ita in utreisque*, nisi mavelis *vitæ in utreisque*. Hoc est, tam in iis qui ex publico alebantur, quam in iis qui ex proprio vivebant. Vide Fabrum loco superius citato. *Drus.*

Ecclesiam nostri obtinent.] Frequentissime Ecclesiam Sulpicius, seculi sui more, pro templo ponit. Exempla passim in opusculis ejus obvia. Augustin. Quæst. super Levit. lib. III. quæst. LVII. *Ecclesia dicitur locus, quo Ecclesia congregatur. Et hoc quotidianus loquendi usus obtinuit, ut* quod Ecclesiam prodire, *& ad Ecclesiam confugere nihil aliud, nisi quod ad locum ipsum parietesque prodierit vel confugerit, quibus Ecclesiæ congregatio continetur.* De quo infra pluribus.

Arriani tam Edentum de industria vacantem.] Et hic mihi aqua hæret, ex Edentum tentavi facere *ædem tum*: sed nihil mihi promovere sum visus. *Giselinus.* Sigonius legit: *Arriani tum ædem, tum de industria.*

Orationis loco capiunt.] Cum hactenus ad Aëtii exortum usque homoonsiastæ cum Arianis communicarent, καὶ εὐχῶν καὶ ὕμνων καὶ βουλευμάτων, & omnibus ferme aliis διαζυγεὶς φιλίας καὶ συνηθείας, excepta tantum Eucharistia, ubi semel Aëtius circa preces & hymnos dissensionem cœpit, Homoousiastæ & Arriani omnia quibus hactenus jungebantur, amicitiæ & consuetudinis vincula ruperunt, initio Antiochiæ facto. Communicasse autem antehac Arianos & Orthodoxos in precibus & hymnis, etiam ex Sozomeno III, 19. IV, 27. probatur. Atque hæc totalis divisio & scissura inter partes dissentientes. *Philostorg.* III, 14. Idem Severus noster innuit, cum dicit Arianos alio loco ab Orthodoxis orationes suas habuisse in Ariminensi Synodo.

Non amplius quam octoginta.] Athanasius quinquaginta vel plures. *De Synodis.* Idem ait, ducentes partis Catholicæ Ariminum concessisse. *Ad Africanos.*

Frequentibus conciliis nihil actum.] Concilia vocat conventus, quibus inter se disceptabant in unum locum convocati. *Sigon.* Quod alia voce Ecclesiastica, *Sessionem* vocant. *Papias* vocabulista barbarus: *Sessio*, conventus, congregatio, ut in Synodis.

Nostris in fide manentibus, illis de perfidia non cedentibus.] Ariani omnes machinas

placuit, decem legatos mitti ad Imperatorem, ut quæ esset partium fides & sententia, cognosceret, sciretque, pacem cum hæreticis esse non posse. Idem Arriani faciunt, mittuntque numero pari legatos, qui adversum nostros, coram Imperatore, confligerent. Sed ex parte nostrorum, leguntur homines adolescentes, parum docti, & parum cauti: ab Arrianis autem missi senes callidi, & ingenio valentes, veterno perfidiæ imbuti, qui apud regem facile superiores extiterunt. Sed nostris mandatum, ne quo modo cum Arrianis communionem inirent, omniaque integra Synodo reservarent. Interim in Oriente, exemplo Occidentalium, Imperator jubet cunctos fere Episcopos, apud Seleuciam Isauriæ oppi-

chinas expugnandis Occidentalibus adhibuerunt. Dicebant μὴ χρῆναι δυοῖν ἕνεκα λέξεων, καὶ τούτων ἀγράφων, διασπασθῆναι τῆς ἐκκλησίας τὸ σῶμα; ἀλλ' εἰπεῖν μὲν ὅμοιον τῷ γεγεννηκότι τὸν υἱὸν κατὰ πάντα, τὸ δὲ τῆς οὐσίας παραλιπεῖν, ὡς ἄγραφον, ὄνομα. Sed Occidentales quanquam ἁπλοῖς ἤθεσι χρώμενοι, non ignorarunt fraudem hæreticam; ideoque Nicænam Synodum constanter defeoderunt. Παῖδες γὰρ ἔφασκον εἶναι καὶ κληρονόμοι τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων. *Theodoritus* II, 18.

Decem legatos mitti ad Imperatorem.] Ita enim Constantius jusserat. *Sozomen.* IV. 15. Et quanquam referant, jussisse ut decem Occidentales, totidemque Orientales mitterent: tamen cum Orientales Seleuciam evocati essent, Ariani Ariminenses eorum loco decem miserunt. Quod callidum strategema fuit: ut qui in Synodo, ob majorem numerum, & constantiam, debellari non poterant; eos aula, pari adversariorum numero, corrumperet. *Horn.*

Qui apud regem facile superiores extiterunt.] Præcipui fuerunt Valens & Vrsacius, non quidem ex numero decem legatorum; sed eos antegressi. Nam cum ob Sirmiensem formulam hæreticam, quo ab ea desistere nollent, abdicati ab Orthodoxis essent, propere ad Regem contendunt, ejusque animum falsis criminationibus & suspicionibus occupant. *Sozomen.* IV, 16, 18. Notum est autem Imperatores eo tempore à Græcis etiam βασιλεῖς dictos. Quod nomen tum in Occidente, antiquato jam priscorum Romanorum edicto, *ne quem Regem paterentur*, invaluit.

Iubet cunctos fere Episcopos, apud Seleuciam Isauriæ oppidum congregari.] Τῆς Ἰσαυρίας τραχείας. *Socrat.* Hæc Synodus non est illa quæ Nicomediæ indicta fuit. Sic enim Philostorgius existimavit, Ariminense & Nicomediense concilium simul indicta. Postea hoc, ob terræmotum in Bithynia, Seleuciam translatum. IV. 10. Et ei consentire Socrates videtur II. 19. Sed uterque errat. Nam Nicomediensis Synodus indicta Datiano & Cereale Coss. A. CCCLVIII.

pidum congregari. Qua tempestate Hilarius, quartum jam exilii annum in Phrygia agens, inter reliquos Episcopos, per Vicarium ac Præsidem, data evectionis copia, adesse compellitur: cum tamen nihil de eo specialiter mandasset Imperator. Iudices tantum generalem jussionem sequuti, qua omnes Episcopos ad concilium cogere jubebantur, hunc quoque, inter reliquos, volentes miscere,

CCCLVII. ut *Socrates* tradit II, 31. *Sex. Aurel. Victor.* cap. XVI. *Idacius* in Fastis. Ariminensis vero & Seleuciensis anno post CCCLIX. Eusebio & Hypatio Coss. v. Kal. Octobr. Episcopi Orientis circiter CLX. convenerunt. *Sozomenus* & *Socrates.* CL. *Theodoritus.* De hoc concilio agunt *Socrates* II, 31. *Theodorit.* II, 27, 28. *Sozomen.* IV, 17, 18. *Nicephor.* IX, 43. *Athanas.* lib. de Synodis Arimini & Seleuciæ. *Epiphan.* in Semiarianis, Hæres. LXXIII. *Basil.* I. contra Eunomium.

Hilarius, quartum jam exilii annum in Phrygia agens.] Ex Notitia Imperii Orientalis apparet, Phrygias duas fuisse Pacatianam & Salutatem, atque eas, duos, quos nominat, magistratus, Vicarium & Præsidem habuisse.

Data evectionis copia] Quid sit evectionis copia, declaratur ex Codicis lib. XII. de cursu publico: *Evectionum copiam, cum proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est.* Ergo Vicarius, & Præses Phrygiæ, data evectionis copia, id est, tuti itinetis fide, Hilarium quoque in Phrygia exulantem adesse compulerunt, licet speciale de illo evocando mandatum ab Imperatore non haberent. *Sigonius.* Vetus interpres Theodoriti libro v. historiæ Trip. capite 17. sed cursus, *inquit*, publicus non sufficit subvectui episcoporum. *Giselinus.* Atque hoc in Constantio Imperatore criminatur quoque Marcellinus, cum frequentissimis Synodis, religionem non tam promovisse, quam impedivisse. Ipse Sigonius, & Drusius legunt *evectionis.* Vnde postea Iulianus Apostata, de Constantio conquestus est; ejus tempore cursus publicos nimium fuisse fatigatos. l. 12. C. *Theodos.* dos. de curs. publ.

Volentes miscere.] Giselinus prolixe conqueritur de vitio hujus loci. Nam hoc loco, *inquit*, quis nullo majorum exemplo ferat nominandi casum ablativi absolute positi vicem subire? quare ego, *miscuere*, potius scriptum opinabor, dum aliorum mſ. librorum testimonio confuter. Volentes, oppono episcopis compulsis & coactis concilio adesse. *Giselin.* Ego malim *volentem*, ut sit judices vi generalis mandati, quo omnes episcopos agere, id est, advocare ad concilium jubebantur, Hilarium quoque, inter cæteros, quia volebat, miscuere. Quasi vero si abnuisset, vim facturi non fuerint. *Sigonius.* Quibus turbis opus non est. Nam sensus clarissimus: *hunc quoque, Hilarium, inter reliquos, volentes miscere, sive miscuere.* Volentes refertur ad judices, qui, etiamsi nihil specialiter de Hilario mandasset Imperator, tamen eum volentes, id est, sua sponte, nullo mandato, nisi generali, Synodo miscuerunt. *Horn.* Ab hac calumnia Ecclesias Gallicas vindicat Synodus Parisiensis, post reditum Hilarii ex Oriente celebrata, ut patet ex Epistola ejus Synodali ad Orientales: *Homousii sermonem, ad veram & legitimam ex Deo patre, unigeniti Dei, nativitatem, sumus amplexi, detestantes secundum Sabellii blasphemias ipsam unionem, neque aliquam partem patris*

re. Vt ego conjicio, Dei nutu ita gestum, ut vir divinarum rerum instructissimus, cum de fide disceptandum erat, interesset. Is ubi Seleuciam venit, magno cum favore exceptus, omnium in se animos & studia converterat. Ac primum quæsitum ab eo, quæ esset Gallorum fides: quia tum Arrianis prava de nobis vulgantibus, suspecti ab Orientalibus habebamur, trionymam solitarii Dei unionem, secundum Sabellium, credidisse. Sed exposita fide sua, juxta ea quæ Nicææ erant à patribus conscripta, Occidentalibus perhibuit testimonium. Ita absolutis omnium animis, intra conscientiam communionis, nec non etiam in societatem receptus, concilioque ascitus est. Agi deinde cœptum: reper-

tris esse filium intelligentes.

Vt ego conjicio.] Illa verba, *ut ego conjicio*, alii ad superiora retulerunt, ego ad sequentia malim, ut conjecturam suam afferat de Dei concilio. *Sigonius.*

Trionymam solitarii Dei unionem, secundum Sabellium, credidisse.] Sabellius docuit; eundem esse Patrem, filium & Sp. Sanctum, ita ut sint in una substantia tres nomenclaturæ. Aut velut in homine corpus est, & anima & spiritus: in sole vis illuminans, calefaciens; & ipsa circumferentiæ forma. *Epiphanius.* hæres. LXII. Hoc Sulpicius noster vocat, *trionymam solitarii Dei unionem.* Cæterum hanc hæresin omnibus orthodoxis Ariani impegerunt. Vnde & cum Meletius in Antiocheno concilio dixisset: τρία τὰ νοούμενα, ὡς ἑνὶ δὲ διαλεγόμεθα, Ariani statim exclamarunt cum τὰ σαβελλίου φρονεῖν. *Theodorit.* II, 31. Sabellium credidisse, eundem esse Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, & tantum inter se nominibus diversos fuisse. Quare Deum unum, & solitarium extitisse, & trium nominum diversorum unionem effectam esse. Vndè S. Hieronymus contra Luciferianos: *In tribus vocabulis trinominem esse credens Deum in Sabellii hæresim incurrit.* Qui vero resistit Arrio, de eo facile suspicari licet, quod faveat Sabellio, nam inter se adversantur. *Sigon.*

Agi deinde cœptum.] Cum inter Episcopos convenire non posset, de fide prius, an personis agendum esset, σχίσμα εἰς τοὺς παρόντας ἐχώρησε, conciliumque in duas partes divisum est. Quarum alteri Acacius Cæsareæ Palæstinæ Episcopus, Georgius Alexandriæ, Vranius Tyri, Eudoxius Antiochiæ, cum quibus XXX. alii conspirabant, præfuere: alteri Georgius Laodiceæ Syriæ, Sophronius Pompeiopolis Paphlagoniæ, & Eleusius Cyzici. Cum illa vicisset sententia quæ primum de fide agi voluit, Acaciani fidem Nicænam abrogandam & novam scribendam censuere. Altera pars Nicænæ Synodo adhæsit, μόνην δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν ἐμέμφοντο. Magnæ postea contentiones fuerunt inter Basilianos & Acacianos, de quibus *Socrates* II, 32. *Sozomen.* IV, 21. *Athanas.* de Synodis. *Philostorgius* IV, XI. & alii. Inter eas Aria-

pertique prava hæresis auctores, atque ab Ecclesiæ corpore avulsi. In eo numero fuêre, Georgius ab Alexandria, Acatius, Eudoxius, Vranius, Leontius, Theodosius, Euagrius, Theodulus. Sed confecta Synodo, decreta ad Imperatorem legatio, quæ gesta insinuaret. Damnati quoque ad regem profecti, satis freti sociorum viribus, & Principis societate. Interea legatos Arimi-

Arianorum & Semiarianorum conflictariones, Ægyptii Episcopi, excepro Georgio Alexandrino, constanrissimosse ὁμοουσίου propugnarores ostenderunt. *Hilarius* conrra Constant.

Repertique prava hæresis auctores, atque ab Ecclesiæ corpore avulsi.] Hi Acaciani fuerunr, sive Aëriani, qui οὐσίαν & ὁμοουσίαν rejiciebant, ἀνόμοιον & ἑτερουσίον inrroducto. Cumque in pertinacia sua persisterent, abdicati sunt, hoc est, ut Sulpicius loquitur, ab Ecclesiæ corpore avulsi. Concilium Ariminense verum & orrhodoxum fuit, quia ibi Nicæna fides constanter confirmata fuit. Vnde & Athanasius illud frequenter, ut vere orthodoxum laudat. *Athanas.* de Synod. & Epist. ad ad African. *Theodoret.* 11, 83. *Sozomen.* IV, 18. Ambrosius quoque testatur majorem numernm Ariminensium Episcoporum Nicæni concilii fidem probasse, Arianaque decreta damnasse. Quæ vero post multos menses, per vim & motum extorra sunt, à legitimo Ariminensi concilio à patribus jure fuerunt discreta. *Baronius.*

Vranius.] Tyri Episcopns. Sic enim cum Sulpicio & aliis Sozomenus vocat. Apud Socratem οὐρσάκιος dicitur. Sed facile colligitur locum illum viriosum esse, legendumque οὐράνιος. Quia Vrsacius occidentis Episcopus fuit, nomenque ejus Latinum. Contra hic Orientalis, & Græcus, sicut & nomen οὐράνιος. *Horn.*

Leontius.] Galesinius, *Leontinus*. Sed apud Socratem exertim legitur: λεόντιος, τριπόλεως τῆς λυδίας. Vt nihil mutandum sit. *Horn.*

Decreta ad Imperatorem legatio.] Decem legati, ut in Ariminensi factum, Constantinopolin missi. *Sozomenus* IV, 22.

Damnati quoque ad Regem profecti.] Acaciani. *Sozomenus.*

Principis societate.] Quippe perductis in suam sententiam, qui in aula plurimum poterant, διὰ τῶν πραγματευομένων τὴν περὶ τοῦ κοιτῶνος δύναμιν, rebus suis prospexerant. *Sozomen.*

Interea legatos Ariminensis concilii.] Ne inrellige hæc accidisse confecta jam Synodo Seleuciana, & missis ad Constantium legatis. Vtraque enim eodem tempore habebatur, ut ostendunt litteræ Ariminensis concilii, de hiemis asperitate expostulantes, lib. 5. cap. 23. hist. Tripart. & cap. 34. ejusdem libri ac historiæ, quod refert, initam esse Synodum Seleucianam 27. Septembris, quo capite ac sequente acta ejus Synodi, nempe contentiones partium, discessiones, ac denique ad Constantium legatio, fuse ac dilucide à Socrate & Sozomeno narrantur. Quod ipsum quo in Ariminensis Synodi actis minus præstitum est, hoc diligentior fuit noster Severus: à quo solo ea quæ deinceps tractantur, petenda sunt. *Giselinus.* Socrates, Sozomenus, & cæteri Græci tradunt, Imperatorem nolnisse legatos Catholicos audire, sed in aliud tempus

minensis concilii ex parte nostrorum compellit Imperator, uniri hæreticorum communioni: eisdemque conscriptam, ab improbis fidem tradit, verbis fallentibus involutam, quæ Catholicam disciplinam, perfidia latente, loqueretur. Namque Vsiæ verbum, tanquam am-

eos rejecisse, bellicas occasiones caussatum. Atque ita Ariminense concilium esse dimissum. Ex quo apparet, eos rerum Occidentalium plane rudes fuisse. Nam nostri multo plura ad rem conficiendam addiderunt, quæ nunc à Sulpicio afferuntur, quorum unum hoc est, coëgisse eum, ut legari Catholici, Arrianorum legatorum communionem, contra mandata inirent. *Sigon.*

Compellit Imperator.] Theodor. lib. 11, cap. 15. litteras quidem Homousianorum Constantio redditas narrat: sed ipsis legatis aditum fuisse præclusum: quod principes Arrianorum Regia potentia abutentes, dicerent curis Reipub. Imperatorem implicari. Idemque affirmant litteræ Constantii, quas episcopis Catholicis, audientiam legatis suis, & sibi discessum rogantibus, rescripsit. *Sigonius.* Atque hoc est quod Sulpicius supra innuit, *missos ab Ariminensibus homines adolescentes, parum doctos & parum cautos, quibus mandatum, ne quo modo cum Arrianis communionem inirent, omniaque integra Synodo reservarent.*

Vniri hæreticorũ communioni.] Chronicon Hieron. *Synodus apud Ariminum & Seleuciam Isauriæ facta, in qua antiqua Patrum fides, decem numero legatorum, dehinc omnium proditione, damnata est.*

Conscriptam ab improbis fidem.] Nicææ Thracum. Formula ejus extat apud Theodorit. 11, 21. Nam Ariani, cum adhuc legatos & concilium Ariminense detineret Constantius, interea Episcopos multos ἄκοντας Nicæam Thraciæ traduxerunt, καὶ πείθουσι, τοὺς μὲν βουκολήσαντες δι᾽ ἁπλότητα· τοὺς δὲ δεδιξάμενοι, τὴν μὲν ΟΥΣΙΑΝ καὶ τὸ ὉΜΟΟΥΣΙΟΝ ἐξορύξαι τῆς πίστεως, ἐνθεῖναι δὲ ἀντὶ τούτων τὸ ὍΜΟΙΟΝ.

Verbis fallentibus involutam, quæ Catholicam disciplinam, perfidia latente, loqueretur.] Solenne hoc Arrianis fuit, quod ab Archihæretico Ario didicerunt. Vnde quotiescunque cum Orthodoxis loqui vel scribere videbantur, illud ὑπούλως καὶ οὐκ εἰλικρινῶς fecerunt.

Vsiæ verbum.] Nec non ὁμοουσίας. Ariani, quæ ipsorum calliditas fuit, Imperatori cæterisque persuasum ibant, Nicænam fidem cætera à se probari libenter, dummodo voces οὐσίας, ὁμοουσίας, ὁμοιομουσίας, tollerentur. Argumentis autem iis usi sunt, quæ Sulpicius recenset, *Verba esse ambigua, & temere à Patribus usurpata, neque ex authoritate Scripturarum profecta.* Contra ipsi ambiguas voces, & sub quibus venenũ hæreseos suæ occultabant, obtrudere Patribus, velut ὁμοιούσιος, ὅμοιος, aliasque. Præcipue tamen Ariminensi & Seleuciensi concilio, voces οὐσίας & ὁμοουσίας, quibus solis Ariani constringebantur à Catholicis, subversæ sunt. Nam Ariani plurimos Episcopos Nicæam Thraciæ ἄκοντας traduxerunt, & fraude minisque effecerunt, ut omisso *Vsiæ* vocabulo, *Similitudinis* ejus loco nomen poneretur. Vnde in formula Nicæensi Thracum Ariani dicebant: τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας ὡς ἁπλούστερον ἐντεθῆναι ὑπὸ τῶν πατέρων, ἀγνοούμενον δὲ τοῖς λαοῖς σκάνδαλον ἔφερε, διὰ τὸ ἐν ταῖς γραφαῖς τοῦτο μὴ ἐμφέρεσθαι, ἤρεσε περιαιρεθῆναι.

ambiguum, & temere à patribus usurpatum, neque ex authoritate scripturarum profectum, sub specie falsæ rationis abolebat, ne unius cum Patre substantiæ filius crederetur. Eadem fides similem patri filium fatebatur. Sed interius aderat fraus parata, ut esset similis, non esset æqualis. Ita dimissis legatis, Præfecto mandatum, ut Synodum non ante laxaret, quam conscriptæ fidei consentire se omnes subscriptionibus profiterentur. Ac, si qui pertinacius obsisterent, dummodo is numerus intra quindecim esset, in exilium pellerentur. Sed regressis legatis, licet vim regiam deprecantibus, negata communio. Enimvero, compertis quæ decreta erant, major rerum & consiliorum perturbatio: dein paulatim plerique nostrorum, partim imbecillitate ingenii, partim tædio peregrinationis evicti, dedere se adversariis, jam post reditum legatorum superioribus, & Ecclesiam, nostris inde detrusis, obtinentibus, factaque semel inclinatione animorum, catervatim in partem alteram

θῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μνήμην οὐσίας τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι, διὰ τὸ μάλιστα τὰς θείας γραφὰς μηδαμοῦ περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐσίας μεμνῆσθαι. *Theodorit.* II, 21. Epistola Synodalis Concilii Parisiensis ad Orientales: *Plures numero, qui aut Arimini aut Nicææ adfuerunt, sub auctoritate vestri nominis, ad Usiæ silentium sunt coacti: quod verbum à vobis quondam contra Ariomanitarum hæresim inventum, nobis semper sancte fideliterque susceptum est.* Vide Epiphanium contra Semiarianos.

Eadem fides similem patri filium fatebatur.] Verba sunt: ὅμοιον δὲ λέγομεν τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, καθὼς καὶ αἱ θεῖαι γραφαὶ λέγουσι. *Theodorit.* II, 21.

Factaque semel inclinatione.] Omissa sunt hæc, aut potius de industria reticentur ab auctoribus Historiæ Tri. Atque adeo, quod magis mirere, refert Theodoritus capite II, lib. XXI. & Socr. histor. Tripart. lib. V, cap. 25. lectis literis, quas modo dixi, Constantii, omnes soluta Synodo domum suam rediisse: Ursatium vero, atque adversariorum principes, exacerbato Imperatoris animo abutentes, invitos plerosque Episcopos deduxisse in urbem Thraciæ, Nicæam nomine: ibique aliis simplicibus circumventis, aliis territis, persuasisse ut οὐσίας & ὁμοουσίας vocabulo è fidei professione ejecto, solius τοῦ ὁμοιότητος facerent mentionem. Quæ quidem utcumque consentiunt cum istis, si exitum concilii spectes; at ea re plane è diametro dissentiunt, quod illi Nicææ hæc gesta velint, noster vero Arimini, in ea quidem Ecclesia, quam, Catho-

ram concessum: donec ad viginti usque nostrorum numerus imminutus est. Sed hi, quanto pauciores, tanto validiores erant, constantissimusque inter eos habebatur, noster Fœgadius, & Servatio Tungrorum Episcopus. Hos, quia minis & terriculis non cesserant, Taurus precibus aggreditur, ac lachrymans obtestatur, mitiora uti consulerent. Clausos intra unam urbem Episcopos, jam septimum mensem agere. Injuria hyemis & inopia confectis, nullam spem reversionis dari. Quis tandem esset finis? Sequerentur plurium exemplum, auctoritatem saltem ex numero sumerent. Etenim vero Fœgadius paratum se exilio, atque ad omne supplicium, in quod deposceretur, profiteri: se ab Arrianis conceptam fidem non recepturum. Ita in hoc certamine ali-

Catholicis inde detrusis, Arriani aliorum defectionibus aucti postmodum obtinuerunt. Nisi forsasse, quæ Nicææ gesta sunt, ea post solutionem Synodi Ariminensis acciderunt. Quod si ita sese habeat, ut habere se aperte Socrates testatur: illud certe constat, à neutro, de iis, quæ, antequam Arimino discessum est, ibi adeo fœde hic commemorantur, ne verbum esse factum. Quæ tamen Gallus homo de iis, qui forsitan interfuerant, audire potuit multo certius, & fidelius memoriæ prodere. *Gifelin.*

Fœgadius.] Rectum est *Phœbadius*, cujus eruditissima epistola in Arianos scripta, excusa est ab Henrico Stephano. Episcopus erat Aginni Nitiobrigum in Aquitania, unde illud *noster Phœbadius.* Nam Sulpicius etiam Aquitanus erat. Perperam in Hieron. *Sœbadius* ex Sophronii Σοιβάδιος. Nam manuscriptus liquido habet *Febadius.* Drusius.

Clausos intra unam urbem Episcopos, jam septimum mensem agere. Injuria hyemis & inopia confectis.] Hæc ex Hilario expressa esse, nullum dubium. Verba ejus sunt: *Synodos contrahis, & Occidentalium fidem ad impietatem compellis, conclusis urbe una minis terres, fame debilitas, hyeme conficis, dissimulatione depravas.* III. ad Constantium.

Nullam spem reversionis dari.] Ex hoc loco patet, quam rudes rerum Occidentalium Orientales fuerint. Quippe Græci tradunt, cum Constantius Episcopis Ariminensibus respondere non dignaretur, singulos ad suas ipsorum civitates revertisse. Κατὰ πόλεις τὰς ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν. *Socrates* II, 29. *Sozom.* IV, 18. Quod falsissimum commentum, plenissima ac accuratissima Sulpicii nostri relatio confutat, quam ab ipsis, qui interfuerunt Aquitaniæ Episcopis, haud dubie hausit. Igitur non alii, in hoc concilio fides habenda est. Et fatetur Sozomenus, nihil certi de exitu Ariminensis concilii se proferre posse. Διάφορος γὰρ, inquit, λόγος περὶ τούτου εἰς ἐμὲ ἦλθεν. Vnde tam diversa & ἀσύστατα tradunt illi Historiæ Ecclesiasticæ Triumviri. *Horn.*

Profi-

aliquot dies tracti, ubi parum ad pacem proficiebant, paulatim & ipse infractior, ad extremum, proposita conditione evincitur. Namque Valens & Vrsatius affirmantes, præsentem fidem Catholica ratione conceptam, ab Orientalibus, Imperatore auctore, prolatam, cum piaculo repudiari, ut quis discordiarum finis foret, si quæ Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret? Postremo si quid minus plene præsenti fide editum videretur, ipsi adderent, quæ addenda putarent: præbituros se, in his quæ essent adjecta, consensum. Favorabilis professio pronis omnium animis excepta, nec ultra nostri repugnare ausi, jam quoquo modo finem rebus imponere cupientes. Dein conceptæ à Fœgadio & Servatione professiones edi cœpere: in quîs primum damnatur Arrius, totaque ejus perfidia: cæterum non etiam

Proficiebant.] Sigonius: *proficiebat*, Taurum intelligens.

Valens & Vrsatius.] Quos supra *Principes* Arianæ factionis appellavit. Sciendum est in conciliis fuisse quosdam antesignanos, οἱ προεξηγήσαντο, alios vero in secundis vel suppetiis eorum fuisse, qui συνελαμβάνοντο. Sic in Synodo Ariminensi, Valenti & Vrsacio συνελαμβάνοντο Germanius, Auxentius, Demophilus & Cajus, teste Socrate II, 29. Sozomen. IV, 16. Hi συνασπίζοντες & δορυφορῶντες vocantur.

Ab Orientalibus, Imperatore auctore, prolatam.] Hanc Valentis & Vrsacii fraudem Sozomenus detegit. Quippe illi Ariminensibus per subornatos quosdam, persuasum ibant, Orientales; qui tum Seleuciæ congregati, nunquam quieturos, εἰ μὴ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα περιαιρεθείη. Ita Occidentales subversos exemplo, quod veteratorie confictum erat, Orientalium; & Orientales exemplo Occidentalium ad eandem perfidiam coactos. Vide eum IV, 18.

Vt quis.] Sigonius, *ecquis*.

Discordiarum finis foret, si quæ Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret?] Et tamen hæc discordia imposterum fere inter Ecclesias Occidentis & Orientis duravit. Divisio inter eas, primo ex linguæ diversitate orta. Deinde ex distincto regimine imperii. Tandem schisma accessit, & tum plane divortium utriusque Ecclesiæ factum est. Quælibet res suas sibi agere, in suum concilium concedere. Tota tunc Ecclesia in duo velut majora concilia dividebatur, in Orientale & Occidentale. Orientalis præses habebatur Constantinopolitanus, id est, Novæ Romæ Episcopus: Occidentalis Romæ veteris antistes. Ex utroque conflatum concilium generale habebatur. In Aquileiensi concilio sub Ambrosio, soli Occidentales fuerunt. Cur Orientales non venerint, causam adfert Ambrosius: *quia scierunt consue-*

etiam patri æqualis, & sine initio, sine tempore, Dei filius pronunciatur. Tum Valens, tanquam nostros adjuvans, subjecit sententiam, cui inerat occultus dolus: filium Dei non esse creaturam, sicut cæteras creaturas: fefellitque audientes fraus professionis. Etenim his verbis, quibus similis esse cæteris creaturis filius negabatur, creatura tamen, potior tantum cæteris, pronunciabatur. Ita neutra pars vicisse se penitus, aut victam putare poterat: quia fides pro Arrianis, professiones vero postea adjectæ, pro nostris erant: præter illam quam Valens subjunxerat, quæ tum non intellecta, sero demum animadversa est. Hoc vero modo concilium dimissum, bono initio, fœdo exitu, est consummatum. Igitur Arriani rebus nimium prospere & secundum vota fluentibus, Constantinopolim ad Imperatorem concurrunt: ibi re-

consuetudinem hujusmodi, ut in Oriente Orientale esset concilium, intra Occidentem Occidentalium, ideo non putaverunt esse veniendum. Salmas.

Et sine initio.] Non potest hæc esse pars ipsius professionis: esset enim falsa. Nam ipsi Arriani in fidei professione Arimini lecta filium Dei agnoscunt fuisse ante omnia sæcula, & ante omne principium, & ante omne, quod cogitari potest, tempus, &c. Quare nisi me fallit opinio, legendum: *Cæterum non etiam patri æqualis, set sine principio*, &c. ut unum s. alterum absorpserit: quomodo dial. III. cap. 15. ex *firmaret*, ultima, ut fit, syllaba repetita, factum erat, *firmaret set*. Quibus mendis nihil frequentius. Set autem per t. scribi solere, solus Faërnus pro me testabitur, cujus hæc perpetua est in Terentio suo orthographia. *Giselinus.*

Creatura tamen, potior tantum cæteris, pronunciabatur.] Hieronymus adversus Luciferianos, ait, in concilio hoc nomine, unitatis & fidei infidelitatem scriptam esse. Nam illo tempore nihil tam pium tamque conveniens servis Dei visum esse, quam unitatem sequi, & à totius mundi communione non scindi, præsertim cum superficies expositionis nihil jam sacrilegum præferret. Sed cum post solutum concilium Vrsacius & Valens, cæterique nequitiæ eorum socii cœpissent palmas suas jactare, dicentes; se filium non creaturam negasse, sed similem cæteris creaturis: tunc usiæ sive substantiæ nomen abolitum esse, tunc Nicænæ fidei damnationem conclamatum esse, *totumque ingemuisse orbem, & se Arianum esse miratum.* Quod sic intelligendum, non quasi tunc Patres Orthodoxi facti sint Ariani, sed quod in nova fidei regula, consubstantialitatis nomine prætermisso, atque substantiæ pariter ablegato, visi essent Nicænæ fidei proditores. *Baronius.*

Constantinopolim ad Imperatorem concurrunt.] Constantius ex procinctu Sarmati-

repertos Seleucienſis Synodi legatos, vi regia compellunt, exemplo Occidentalium, pravam illam fidem recipere. Plerique abnuentes, injurioſa cuſtodia ac fame vexati, captivam conſcientiam dedere. Multi conſtantius retinentes, ademto Epiſcopatu, in exilium detruſi, atque in eorum locum alii dati. Ita optimis ſacerdotibus aut metu territis, aut exilio deductis, perfidiæ paucorum cuncti conceſſerant. Aderat ibi tum Hilarius, à Seleucia legatos ſecutus, nullis certis de ſe manda-

matico, pergens ad bellum Perſicum, hyeme, menſe Octobri, ejuſdem anni CCCLIX. Conſtantinopolin venit. *Ammian.* XIX. *Zoſimus.* Ibi feſtine convocati ex Bithynia I. Epiſcopi. *Socrat.* II, 32. Quod factum ante ſolutam ſynodum Ariminenſem & Seleucienſem. Deinde Occidentales & Orientales eo evocati. *Philoſtorgius* IV, 12. Sed Occidentalium non niſi decem legati adfuerunt. *Sozomen.* IV, 22. Cæteri Orientales fuerunt. *Theodorit.* II, 27. De hac Synodo *Baſilius* I. adv. Eunomium & Epiſt. LXXII. *Nazianz.* in laud. Athanaſii. *Socrates* II, 32, 33. *Theodorit.* II, 27. *Sozomen.* IV, 22, 23, 24. *Philoſtorgius* IV, 12.

Ibi repertos Seleucienſis Synodi legatos.] Non videtur Severus hunc conventum Conſtantinopolitanum, pro Synodo agnoviſſe: cum tantum legati Ariminenſium & Seleucienſium adeſſent. Sed huic repugnant cæteri ſcriptores, maxime Græci. Nam Phlioſtorgius expertim dicit: συναθροίζονται ἐκ τε τῆς ἑσπερίων καὶ τῆς ἑῴας καὶ λιβύης μικροῦ σύμπαντες. Socrates etiam ex proxima provincia Bithyniæ Epiſcopos vocatos dicit. Eum Sozomenus & Theodoritus ſequuntur. Quicquid ſit, conciliabulum male compoſitum, ex fraude, perfidia, metu, fuit indignum concilii nomine. Aëtius tamen ibi damnatus fuit, quod ἀπαραλλάκτως ὅμοιον filium diceret, non κατ' οὐσίαν, ut Baſilius; ſed alio ſenſu. Vide Gothofr. ad Philoſtorgium IV, 12.

Exemplo Occidentalium.] Sozomeni verba de hac ipſa re agentis lib. 5. Trip. hiſt. c. 35. omnino à Severo faciunt. *Giſelin.*

Pravam illam fidem recipere.] Quæ ab Arianis Ariminenſi Synodo fuerat obtruſa. Et cum οὐσίας nomen tantum in Ariminenſi Synodo rejectum fuiſſet, ὑποστάσεως quoque nomen in Conſtantinopolitana damnatum fuit. *Philoſtorg.* X, 2. *Athanaſ.* de Synodis & Epiſtola ad African. *Socrates* II, 33. V, 33. *Sozomen.* IV, 23. Et hoc eſt quod veteres dicunt, Ariminenſi fidei in Conſtantinopolitana aliquid additum fuiſſe, προςθεῖναι, inquit Sozomenus, ἐπὶ θεοῦ τοῦ λοιποῦ οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν ὀνομάζειν μηδόλως.

Retinentes.] Druſius legit: *renitentes.* Sæpe uſus fuit hoc verbo in Dialogo I, cap. 3. *Adverſum hæc Epiſcopi obſtinatius renitentes.* & cap. XXV. *renitentibus cunctis, & præcipue loci illius Abbate renitente.*

Perfidia paucorum cuncti conceſſerant.] Ea tempeſtate facies Eccleſiæ fœda admodum ac turpis fuit, cum non, ſicut prius, ab externis, ſed propriis vaſtaretur

datis operiens Imperatoris voluntatem, si forsitan redire ad exilium juberetur. Is ubi extremum fidei periculum animadvertit, Occidentalibus deceptis, Orientales per scelus vinci: tribus libellis, publice datis, audientiam regis poposcit, ut de fide coram adversariis disceptaret. Id vero Arriani maximopere abnuere. Postremo, quasi discordiæ seminarium, & perturbator Orientis, redire

tur, nec nisi fugæ, prævaricationes, lapsus, cernerentur. *Rufin.* 1, 21.

Tribus libellis, publice datis, audientiam regis poposcit.] Hi fuerunt libelli supplices, diversi à tribus illis qui extant adversum Constantium scripti. Qui diverso tempore, & ob aliam causam scripti sunt. *Baronius.* Primum, qui sic incipit, *Benignifica natura tuâ*, in ipso exilio videtur scripsisse, quippe in quo Imperatorem rogat, ut Episcopos exules restituat Ecclesiis suis. Secundum, cujus initium, *Non sum nescius Imperator*, Constantio ipsi tradidit Constantinopoli: sed nec admissus nec auditus. *Hieronym.* in Catalogo & Chronico. Tertius sic incipit: *Tempus est loquendi*, diciturque contra Constantium jam defunctum scriptus. Falso. Nam scriptus quinto exilii anno, uno ante obitum Constantii anno. Ille autem, cujus Hieronymus meminit: *Et alius in Constantium, quem post mortem ejus scripsit*, haud dubie diversus ab hoc est, quique nunc desideratur. *Scultet.* Vtcunque ante obitum Imperatoris scriptus; non tamen eo vivo publicatus fuit. Quis enim credat hoc impune laturum Hilarium? Qui gravissima Constantio crimina, acerrimis verbis, impingit. *Horn.*

Perturbator Orientis.] Orienti enim suo maxime consultum volebat Constantius, & libet suspicari, Iuliani jam tum bonis simul & malis adulantis, atque episcopos à Constantio relegatos ad suam quemque ecclesiam revocantis, nonnullam rationem esse habitam. Non enim de nihilo est, quod Hilarius audientiam poscens à Constantio his verbis utatur: Nec levem habeo querelæ meæ testem, dominum meum religiosum, Cæsarem tuum Iulianum, qui plus in exsilio meo à malis contumeliæ, quam ego injuriæ, pertulit. Et *Hieronym.* dial. in Luciferianos: *Tunc* (post utramque Synodum) *omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi Principis ad Ecclesias redeunt. Tunc Hilarium suum de prælio revertentem, Galliarum Ecclesia complexa est.* Per novum principem intelligit, Iulianum. *Giselin.*

Redire ad Gallias jubetur.] Constantius jussit, ut domum rediret, sed exilium non remisit. Mortuo mox Constantio, Iulianus omnibus reditum indulsit, tumque demum Hilarius cum cæteris in Galliam per Italiam rediit. Vnde Sulpicius in vita S. Martini: *Nec multo post, cum Sancto Hilario comperisset Regis pœnitentia potestatem indultam fuisse redeundi, Romæ ei tentavit occurrere, profectusque ad urbem est.* Sic sensit S. Hieronymus, ut post apparebit. *Sigonius.* Magno Dei miraculo accidit, ut Hilarius post exhibitum tertium librum Constantio, quo Tyrannidem ejus acerrime reprehendit, tanquam pro præmio sacerdotalis libertatis sit jussus reverti ad suos. Quod hoc anno CCCLX. contigit. *Hieron.* in Chron. & advers. Lucifer. *Baron.* Sane magnum id miraculum, si verum. De quo jure dubitari potest. Verba Hieronymi sunt: *Hila-*

re ad Gallias jubetur, absque exilii indulgentia. Verum ubi permensus est orbem pene terrarum, malo perfidiæ infectum, dubius animi, & magna curarum molẽ æstuans, cum plerisque videretur, non ineundam cum his

Hilarius cum apud Constantinopolin librum pro se Constantio porrexisset, ad Gallias redit. In Chronico. Et in Catalogo manifeste distinguit inter libellum quem Hieronymus viventi Constantio porrexit, & alterum illum. Prior vocatur, *Ad Constantium.* Alter, *in Constantium.* Fuit ergo invectiva, nec pro Hilario, sed contra Constantium liber scriptus. *Horn.*

Absque exilii indulgentia.] Vide finem cap. quarti in vita B. Martini, ubi hunc locum ex alio sumus interpretati. *Giselinus.* Constantius imperator, licet Hilarium juberet domum redire, ne Orientem turbaret, tamen non remisit ei exilium, ita vita B. Martini, cap. 4. *Nec multo post cum S. Hilarius comperisset regis pœnitentia potestatem indultam fuisse redeundi, Romæ ei tentavit occurrere.* Hieronymus adversus Luciferianos, *Tunc omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi principis* (Iuliani) *ad Ecclesias revertuntur. Tunc Hilarium suum de prælio revertentem Galliarum Ecclesia complexa est.* Drus. Mortuo Constantino successit Iulianus, qui se initio Christianis æquissimum præbuit, atque episcopis exulantibus reditum condonavit. Quare ita pergit S. Hieronymus: *Omnes episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi principis ad Ecclesias redeunt. Tunc triumphatorem suum Athanasium Aegyptus excepit. Tunc Hilarium de prælio revertentem ecclesia Galliarum complexa est. Tunc ad reditum Eusebii lugubres vestes Italia mutavit. Concurrebant Episcopi, qui Ariminensibus dolis irretiti sine conscientia hæretici ferebantur, contestantes corpus Domini, & quicquid in Ecclesia sanctum est, se nihil mali in sua fide suspicatos. Putavimus,* dicebant, *sensum congruere cum verbis, nec in ecclesia Dei, ubi simplicitas, ubi pura confessio est, aliud in corde clausum esse, aliud in labiis proferri timuimus. Decepit nos bona de malis existimatio, non sumus arbitrati, sacerdotes Christi adversus nos pugnare.* Hæc in universum ab episcopis acta sunt, ad emendanda, quæ subscriptione Ariminensi commissa erant. *Sigonius.*

Orbem pene terrarum, malo perfidiæ infectum.] Hæc sunt illa tempora, de quibus supra ex Hieronymo dictum: *Totus ingemuit orbis, & se Arianum esse mirabatur.* Adv. Lucifer. Hæc est fœda illa Ecclesiæ facies. *Rufinus* 1, 21. Vide eundem lib. 1, cap. 30, & 31. qui hæc eadem tradit, & Hilarium ante cæteros exules revocatum esse innuit. *Giselinus.*

Cum plerisque videretur, non ineundam cum his communionem, qui Ariminensem Synodum recepissent.] Innuit Luciferianos, de quibus paulo post: *Lucifer in tantum eos qui Arimini fuerant, condemnavit, ut se etiam ab eorum communione secreverit, qui eos sub satisfactione vel pœnitentia recepissent.* S. Cœna dicebatur communio, διὰ τὸ ἐπικοινωνεῖν τοὺς ἀξίους πάσης τῶν μυστηρίων. *Pachymer.* Dionysii Interpres. Vide Casaubon. Exercir. XVI. Ad ea, quæ perperam acta in Ariminensi concilio erant, emendanda, duo consilia proponebantur. Vnum, ut omnes episcopi, qui se subscriptione contaminassent, communione integrorum excluderentur, quod censuit Lucifer: alterum, ut ad pœnitentiam adhiberentur, quod censuit Hilarius. Hic enim cum in reditu ex Oriente, omnes homines perfidia Ariana pollutos esse reperisset, videretque plerosque cum Lucifero in ea sententia

his communionem, qui Ariminensem Synodum recepissent, optimum factu arbitratus, revocare cunctos ad emendationem & pœnitentiam, frequentibus intra Gallias

tentia esse, ne cum episcopis, qui Ariminensi concilio subscripsissent, communio iniretur, ipse longe aliter sentiens, postquam in Italiam & Gallias venit, multa concilia habuit. Ibi vero cum episcopi errorem suum confiterentur, & se deceptos assererent, iis prope verbis utentes, quæ supra ex S. Hieronymo in hunc commentarium intexuimus, jurantes se nihil mali in sua fide suspicatos, ex omnium consensu condemnavit formulam Ariminensem, qua filius patri similis, & creatura, non sicut ceteræ creaturæ, statuebatur, & fidem in pristinum statum redegit, ut filius crederetur genitus, non factus, consubstantialis patri, ex Deo natus ante omnia secula. *Sigon.*

Optimum factu arbitratus.] Hic iterum nominativus verbo comite destitutus lectorem suspensum relinquit: nisi forrasse verbis periodum hanc claudentibus ad singularem numerum reflexis, scribi debeat, *condemnavit*, & *reformavit.* Quod sine libris audeat qui volet, non ego. *Giselin.* Imo vero scribe *condemnans*, & *reformans*, litera *t* in *s* mutata, & omnia clara erunt. *Horn.*

Revocare cunctos ad emendationem & pœnitentiam.] Socrates 11, 8. *Hilarius Pictavorum Episcopus (est autem hæc civitas Aquitaniæ ulterioris) ante Eusebium, Episcopus tum in Gallia, Catholicæ fidei dogmata diligenter docuit, socio usus Eusebio Vercellensium Episcopo. Vterque fidem strenue propugnavit.* Γαλάτης τε καὶ ἐλλόγιμος ὢν βιβλίοις τῇ Ῥωμαίων γλώττῃ περὶ τοῦ ὁμοουσίου περιέλαβε δόγματα, δυνατῶς δὲ καὶ τῶν Ἀρειανῶν δογμάτων καθήψατο.

Intra Gallias conciliis.] Ex conciliis autem, quæ multa habuit, unum fuit Biterrense, ut ipse significat in libro de Synodis: *Ego gravissimum fidei periculum longe antea providens post sanctorum virorum exilia Paulini, Eusebii, Luciferi, Dionysii quinto abhinc anno, à Saturnini & Vrsatii, & Valentis communione me cum Gallicanis episcopis separavi indulta ceteris consortibus eorum resipiscendi facultate. Quibus postea per factionem eorum pseudapostolorum ad Biterrensem Synodum compulsis cognitionem hujus hæreseos obtuli. sed hi timentes publicæ conscientiæ audire ingesta à me noluerunt.* Hinc S. Augustinus contra Maximinum: *Hoc est illud Homousion, quod in concilio Nicæno adversus hæreticos Arrianos à Catholicis patribus veritatis auctoritate, & auctoritatis veritate firmatum est. quod postea in concilio Ariminensi propter novitatem in verbis minus, quam oportuit, intellectum, multis paucorum fraude deceptis, hæretica impietas sub hæretico Imperatore Constantio labefactare tentavit: sed non post longum tempus libertate fidei Catholicæ prævalente, posteaquam vis verbi, sicut debuit, intellecta est, Homousion illud Catholicæ fidei sanitate, longe lateque defensum est.* Sigonius. Extat Synodalis epistola missa ex Parisiensi tunc celebrato concilio ad Orientales, quam Nicolaus Faber edidit. Ejus inscriptio sic se habet: *Incipit Fides Catholica exposita apud Fariseam civitatem ab Episcopis Gallicanis ad Orientales Episcopos.* Pro *Fariseam* restituendum *Parisiam*, ut Faber monuit. In ea epistola profitentur, se Vsiæ & ὁμοουσίου vocem & Orthodoxum sensum semper retenturos.

Atque omnibus fere epistolis.] Vt infra, sic hoc etiam loco restitui, episcopis pro epistolis: audaciter quidem, sed tamen vere. Quod spero omnes mihi donaturos. Sequitur enim, ceteris (post Saturninum & Paternum sacerdotio pulsos) venia data, &, unius Hilarii beneficio Gallias nostras piaculo hæresis liberatas. *Giselinus.*

Satur-

lias conciliis, atque omnibus fere epistolis de errore profitentibus, apud Ariminum gesta condemnant, & in statum pristinum Ecclesiarum fidem reformant. Resistebat sanis consiliis Saturninus, Arelatensium episcopus, vir sane pessimus, & ingenio malo, pravoque. Verum etiam præter hæresis infamiam, multis atque infandis criminibus convictus, Ecclesia ejectus est. Ita partium vires, amisso duce, infractæ. Paternus etiam à Petrocoris æque vecors, nec detrectans perfidiam profiteri, sacerdotio pulsus: cæteris venia data. Illud apud omnes constitit, unius Hilarii beneficio, Gallias nostras, piaculo hæresis liberatas. Cæterum Lucifer, tum Antiochiæ, longe diversa sententia fuit. Nam in tantum

eos

Saturninus Arelatensium Episcopus.] De quo paulo ante.

Præter hæresis infamiam.] Commendatur constantia & sincera fides Ecclesiæ Gallicanæ, cum in tanto numero Episcoporum tam pauci sint reperti qui adhæserint Arianis, reliquis omnibus sequentibus Sanctum Hilarium. *Baronius.*

Amisso duce infracta.] Ioh. Iacobus Grynæus auctor vitæ B. Hilarii, Basilææ evulgatæ, corrigendum putat *fracta.* quod sane ille non putaret, si paulo post de Fœgadio legisset. Paulatim & ipse *infractior.* Quid, quod Cicero aliter loqui nunquam solet? *Giselinus.*

A Petrocoris.] Petrocorii, Aquitaniæ populi, in provincia Burdegalensi. Sunt autem Marliano Petragorii, Gal. *Perigeux.* Drusius. Petrocoritana Ecclesia fuit in Aquitania secunda. *Sigon.*

Vnius Hilarii beneficio Gallias nostras piaculo hæresis liberatas.] Hiero. *Gallia per Hilarium Arrianæ perfidiæ dolum damnat.* Ruffinus I, 30, 31. de Hilario & Eusebio: *Ita duo isti viri, velut magnifica quædam mundi lumina, Illyricum, Italiam, Galliasque suo splendore radiarunt, ut omnes etiam de abditis angulis & abstrusis, hæreticorum tenebræ fugarentur.* Qui tamen alias obtrectatur Hilarium, fingens eum post Ariminense concilium, ab Episcopis excommunicatum. Quam fabulam Hieronym. Apol. lib. II. confutat. Vide & *Socratem* III, 8. *Sozomen.* V, 12. *Niceph.* X, 17.

Lucifer.] Episcopus Calaritanus in Sardinia, de quo supra. Ab hoc Luciferiani, contra quos Hieronymus Dialogum scripsit. Extat inter epistolas ejus. De hoc schismate *Socrates* XI, 7. *Sozomen* V, 11. *Niceph.* X, 17. Fuit homo vehementissimi ingenii, quod ex scriptis ejus apparet; & qui in Constantium acerrime invectus est.

Tum Antiochiæ.] Relegatus enim in Palæstinam, Antiochiæ Paulinum Episcopum designavit. Vnde lis ei aliqua cum Eusebio Vercellensi. *Socrates* & alii.

In tantum eos qui Arimini fuerant condemnavit, ut se etiam ab eorum communione secreverit, qui.] Hæc vera causa schismatis Luciferiani. Nam quod Socrates, Sozomenus, Rufinus, eam rejiciunt in

 dissi-

eos qui Arimini fuerant condemnavit, ut ſe etiam ab eorum communione ſecreverit, qui eos ſub ſatisfactione vel pœnitentia recepiſſent. Id recte, an perperam conſtituerit, dicere non auſim. Paulinus & Rhodanius in Phrygia defuncti. Hilarius ſexto anno, poſtquam redierat, in patria obiit.

Se-

diſſidium ejus cum Euſebio ob Paulini electionem, falſum eſt, ut Baronius oſtendit. Vide *Sozom.* V, 12. *Ruffin.* I, 32. *Socrat.* III, 7. Incidit autem in diſſidium cum Euſebio, quod auctor ejus decreti eſſe videretur, quo Epiſcopis lapſis communicatio Catholica reſtituebatur. Hieronymus: *Lucifer cum Georgio Epiſcopo Hiſpaniarum, & Philone Lybiæ, nunquam ſe Arianæ miſcuit pravitati.* Hoc non ſic accipiendum, ac ſi duntaxat hi immunes fuerint ab Ariana hæreſi: ſed quod abſtinuerint à communicatione Epiſcoporum illorum qui cum Arianis pœnitentibus communicaverant. *Baronius.* Circa lapſos diſciplina fuit admodum ſevera & prorſus admiranda. Nam in admittendis lapſis ad ſacram Communionem quinque gradus obſervati, ſive, ut loquuntur ſcriptores Eccleſiaſtici, τέσσαρας τόπους ἐπιτιμίων ἀνύσαι, quatuor loca pœnæ obiri præcepit, antequam pervenirent ad ipſā communionē. Primus locus erat quē vocarunt πρόσκλαυσιν, quaſi *præfletum*, ubi in primo aditu Eccleſiæ, ſeparati non ſolum à fidelibus, ſed etiam Catechumenis, aliquot annos. Tres ut plurimum manebant pœnitentes in ſquallore & pœdore, *omnibus fidelibus legationes deprecationis injungentes*, ut loquitur Tertull. libro de Pœnit. Proximus locus erat ἀκρόασις, ubi plerumque aliis tribus annis admittebantur tantum ut audirent verbum Dei, quando legebatur in Eccleſia. His fas non erat precibus intereſſe. Tertius gradus erat ὑπόπτωσις, cum ad preces quoque admittebantur, & ut Catechumeni erant. Cæteri duo erant, σύστασις & μέθεξις, *initiatio & participatio.* Caſaubon.

Recte, an perperam conſtituerit, dicere non auſim.] Imo perperam, Sulpici. Excandeſcit in Iohannem Arcam, Sardum, quod Lucifero huic locum inter Sanctos Inſulæ Sardiniæ dederit, Baronius appendice ad Tomum IV. Annal. Hieronymus ejus factum, quantum poteſt, excuſat. *Vnum eſt*, inquit, *quod etiam in præſenti conſtanter loquar; verbis eum à nobis diſſentire, non rebus: ſiquidem eos recipiat, qui ab Arrianis baptiſma conſecuti ſunt.* Adverſ. Lucifer. Qui ejus in ſchiſmate perſeverantiam lamentabiliter deflet, *de Scriptor. Eccleſ.* in Lucifero.

Paulinus & Rhodanius.] De S. Paulino ſic Beda: *Prid. Kalend. Septembris Treviris celebratur natalis S. Paulini epiſcopi, & confeſſoris, qui à Conſtantio Imperatore ob Catholicam fidem relegatus exilio, & uſque ad mortem extra Chriſtianum nomen mutando exilia fatigatus, ad ultimum apud Phrygiam defunctus, beatæ paſſionis coronam à Domino percepit.* Omiſit Dionyſium, de quo ſic Vſuardus: *Dionyſius epiſcopus Mediolanenſis, & Confeſſor, apud Cappadociam pro fide Catholica damnatus exilio, ibidem quievit.* Sigonius.

Hilarius ſexto anno, poſtquam redierat, in patria obiit.] Quarto Valentis & Valentiniani anno, ut Gregor. Turonenſis ſcriptum reliquit lib. I. hiſtor. quod ita demum verum videri poteſt, ſi duos annos, aut ſaltem ſeſquiannum, in eccleſiis toto orbe obeundis ac reſtaurandis conſumpſerit. *Giſelin.* Idem S. Hierony-

Sequuntur tempora ætatis nostræ gravia & periculosa, quibus, non usitato malo, pollutæ Ecclesiæ, & perturbata omnia. Namque tum primum infamis illa Gnosticorum hæresis intra Hispanias deprehensa, superstitio exitiabilis, arcanis occultata secretis. Origo istius

ronymus in Chronico: *Mortuus est Pictavis, Valentiniano & Valente regnantibus, nempe anno* CCCLXVI. De eo sic Beda: *Pictavis Idibus Ianuarii natalis colitur S. Hilarii, episcopi & confessoris, qui ob Catholicam fidem quadriennio apud Phrygiam relegatus, inter alias virtutes fertur, quod mortuum suscitaverit.* Sigon. Insigne mendacium est, quod Laurentius Surius scribit, B. Hilarii ossa à Calvinistis anno CIↃ IↃ LXII. fuisse combusta. Addit Bellarminus libro de Reliquiis: *Corpus Hilarii fuisse effossum & in profluentem projectum.* Quæ æque vera sunt, ac alterum illud Surii mendacium, cadaver Francisci II. Regis Galliarum ab iisdem fuisse crematum Aureliis, quod hodieque in Dionysiano majorum sepulcro jacet reconditum. *Scultet.*

Infamis illa Gnosticorum hæresis.] Quæ ex plurimis hæresibus conflata. Augustin. de hæres. cap. LXX. *Priscillianistæ, quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum & Manichæorum dogmata permixta sectantur: quamvis & ex aliis hæresibus in eas sordes, tanquam in sentinam quandam, horribili confusione, confluxerint.* Leo Epist. XCIII. ad Turibium: *Manichæi & Priscillanistæ inter se mutuo federe sunt connexi, ut solis nominibus discernantur.* Vnde & Isidorus de vitis Illustribus, *Marcum Manis discipulum* vocat, non quod Manis tempore vixerit, sed quod ejus doctrinam amplecteretur. *Hieronymus* in cap. XLIV. Ies. eos Basilidis, Balsami, Thesauri, Barbelonis quoque & Leusibote portentosa nomina suscepisse dicit. Eorum dogmata recensent, *Epiphanius, Augustinus, Orosius* in Epistola ad Augustinum. *Hieronymus* adversus Pelagianos ad Ctesiphontem. *Leo* epist. XCIII. ad Turibium, & alii. Horrenda eorum impietas fuit, & detestabilis immanisque libido. Comedebant immatutos fœtus, aliaque spurca, dicentes: *Hoc esse corpus & sanguinem Christi edere.* Negarunt resurrectionem carnis. Alia vide apud Epiphanium Hæresi XXVI. Hinc illæ gentilium in omnes Christianos horribiles calumniæ. Nam abominanda illa κρεῶν ἀνθρώπων (sub Christianorum nomine censebantur. *Lactant.* IV. 30. *Irenæus* 1, 20, 27. *Euseb.* II. Hist. Eccl. 13, III, 29. Vnde Christianis objecerunt ἀνθρωπίνων σαρκῶν βορὰς καὶ ἀναιδεῖς μίξεις, Cœnas Thyestæas. *Iustin.* Martyr Apolog. ad Antonin. *Orig.* VI. contra Celsum. Infanticidum. *Tertull.* Apol. *Iustin.* Apol. II. *Athanas.* Apol. *Theophil.* II. ad Autolycum. *Minucius Felix* in Octavio. Huc accedebat illud Christi: ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε τὸ αἷμα, quo & gentiles & Gnostici abusi sunt. *Horn.*

Arcanis occultata secretis.] Vt se occultarent Gnostici, in speluncis & latibulis montium habitare consueverant. Vnde in Cæsar-augustana Synodo decretum: *Ne habitent in latibulis cubiculorum ac montium, qui in suspicionibus perseverant: sed exemplum ac præceptum custodiant sacerdotum: & ad alienas villas agendorum conventuum causa ne conveniant.* Iidem ut laterent, convenientes ad Ecclesiam Catholicam, sic accipiebant eucharistiam, ut eam non comederent. Synodus Cæsar-augustana: *Eucharistiæ gratiam si probatur quis acceptam*

istius mali, oriens ab Ægyptiis. Sed quibus ibi initiis coaluerit, haud facile est differere. Primus eam intra Hispanias Marcus intulit, Ægypto profectus, Memphis ortus. Hujus auditores fuere, Agape

ptam non consumsisse in Ecclesia, anathema sit in perpetuum. Vnde & propter occultandas contaminationes & turpitudines suas, habebant in dogmatibus suis hæc verba: *Iura, perjura, secretum prodere noli.* Augustin. de Hæresib. cap. LXX. Habebant autem μυστήρια quædam, in quibus summam ἐποπτείας suæ collocabant. Quæ fuerunt horrenda illa secretarum libidinum monstra, cædes infantium, & alia: de quibus graviter Eusebius in Simone Mago: τὰ δὲ τούτων αὐτοῖς ἀπορρητότερα, ὧν φασὶ τὸν πρῶτον ἐπακούσαντα, ἐκπλαγήσεσθαι, καὶ κατά τι παρ' αὐτοῖς λόγιον ἔγγραφον θαμβωθήσεσθαι, θάμβους ὡς ἀληθῶς καὶ φρενῶν ἐκστάσεως καὶ μανίας ἔμπλεω τυγχάνει τοιαῦτα ὄντα, ὡς μὴ μόνον μὴ δυνατὰ εἶναι παραδοθῆναι γραφῇ, ἀλλ' οὐδὲ χείλεσιν αὐτὸ μόνον δι' ὑπερβολὴν αἰσχρουργίας τε καὶ ἀρρητοποιίας, ἀνδράσι σώφροσι λαληθῆναι. II. Hist. 12.

Origo istius mali, oriens ab Aegyptiis fuit. Sed quibus ibi initiis coaluerit, haud facile est differere.] Simon Magus omnium hæreticorum πατὴρ καὶ δημιουργὸς, fundamenta Gnosticorum posuit. *Eusebius* II. Hist. 12. *Epiphanius* hæresi XXI. Eum secuti sunt Menandriani, Saturniliani, Basilidiani, Nicolaitæ, qui omnes tandem in unam Gnosticorum hæresin coaluerunt, recepiis etiam in Societatem Manichæis. Quoniam vero magnam partem in Ægypto latuerunt, hinc Sulpicius dicit originem hujus mali ab Ægyptiis fuisse. *Horn.* Multo fusius, ac multo clarius, quam quisquam alius, acta hujus hæresis narrat Sulpicius. Quare multa habet singularia, maxime memorabilia. *Sigonius.*

Intra Hispanias Marcus intulit, Aegypto profectus.] Epiphanius cum in Ægypto juvenis esset, impegit in ejusmodi latentes ibi Gnosticos, parumque abfuit quin & ipse blanditiis illius sectæ fæminarum fuerit irretitus. Eos latitantes circiter LXXX. Episcopis indicavit, à quibus Ægypto expulsi sunt. *Hæresi* XXVI. Hos in Hispaniam venisse, ex Severo colligimus. Certe conveniunt tempora, nempe Epiphanii juventus cum Marco ex Ægypto veniente. *Baronius* ad A. CCCLXXXI. Marcum autem primo in Gallias, deinde in Hispaniam navigasse, Hieronymus in Isa. cap. LXIV. tradit. Verba ejus sunt; *Gnostici per Marcum Aegyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles fæminas decerpserunt.* Legendum putatim *deceperunt.* Isidorus de viris Illustribus: *Idatius Hispaniarum Episcopus, cognomento & eloquio clarus, scripsit quendam librum sub Apologetici specie: in quo detestanda Priscilliani dogmata, & maleficiorum ejus artes, libidinumque ejus probra demonstrat; ostendens Marcum quendam Memphiticum Magiæ scientissimum, Nianis & Priscilliani magistrum.*

Memphis ortus.] Galesin. *Memphi.* Memphis, Ægypti antiquissima regia & metropolis. Vnde *Memphitica regna*, pro Ægypto. *Dialogo* I. In sacris libris dicitur נוף, Esa. XIX, 13. Ier. II, 16. & מוף alibi, in Targum מפיס. Arabice *Minph.* Abulfeda. Hodie Cairi amplissimo ambitu concluditur, & nihil ejus, præter nomen, restat. *Postell. Ortel.*

Agape

Agape quædam non ignobilis mulier, & rhetor Helpidius. Ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, prædives opibus, acer, inquies, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi promptissimus. Fœlix profecto, si non pravo studio corrupisset optimum ingenium; prorsus multa in eo animi & corporis bona cerneres. Vigilare multum, famem ac sitim ferre poterat, habendi minime cupidus, utendi parcissimus. Sed idem vanissimus, & plus justo inflatior profanarum rerum scientia: quin & magicas artes ab adolescentia eum exercuisse creditum est. Is ubi do-

Agape quædam non ignobilis mulier.] Hieron. de Agape hac quæ seduxit Hispidium: *Mulier virum, cæca cæcum duxit in foveam, successoremque sui Priscillianum habuit.* Adv. Pelag. ad Ctesiphont. Notant id antiqui, mulierculas, imprimis nobiles, in detestabilem Gnosticorum Hæresin consensisse. De quo paulo post. Vidimus his proximis annis tristia Gnosticorum talium, apud Anglos exempla. Quis non Schismaticorum execrabiles furores execretur? Notum est Hutchinsoniæ in Nova Anglia tragicum exemplum. Quis enumeret eos, qui simili insania, hodie in veteri Anglia laborant?

Rhetor Helpidius.] Hieron. ad Ctesiphontem contra Pelag. *Agape fœmina seduxit Helpidium.* Hujus filius non est ille cujus meminit Fl. Lucius Dexter in Chronico, ad A. CCCLXXXV. *Bivarius.*

Priscillianus.] Hic nomen Priscillianistis dedit. Qui non confundendi cum Priscillianis, quos alio nomine Quintillianos sive Pepuzianos vocarunt, & Ἀρτοτυρίταις. His enim nomen dedit Quintilla sive Priscilla quædam: fueruntque iidem cum Phrygibus. Tradidere, Quintiliam aut Priscilliam, in Pepuza dormivisse, & Christum ad ipsam venisse, ipsique revelasse, Pepuzam (qui locus est in superiore Phrygia) esse cœlestem illam Ierusalem, & civitatem de qua Prophetæ vaticinati sint. Laudabant Evam, quod lapsus & saluris causa fuisset. Vide Epiphanium hæresi XLIX.

Est institutus.] Prosper in Chronico: *Anno Christi CCCLIX. Priscillianus de Gallacia ex Manichæorum & Gnosticorum dogmate hæresim nominis sui condidit.* S. Augustinus: *Priscillianistæ quos in Hispania Priscillianus instituit, maxime Gnosticorum & Manichæorum dogmata permixta sectantur. Quamvis & ex aliis hæresibus in eas sordes, tanquam in sentinam quandam horribili confusione confluxerunt.* Sigon.

Acer, inquies, facundus.] Fl. Lucius Dexter in Chronico ad A. CCCLXXXIV. *Priscillianus hæreticus, præceps, difficultatum patiens, versatilis ingenii, versutus & eloquens, multum insanit.* Expressit naturam Priscilliani ex Catilina Sallustii, cujus frequens imitator. *Horn.*

Magicas artes ab adolescentia eum exercuisse creditum est.] Nihil mirum cum etiam Marcus, qui hanc hæresin primus in Hispanias intulit, artis magicæ scientissimus fuerit. *Drusius.* Hieron. adv. Pelag. ad Ctesiph. *Priscillianus Zoroastris Magi studiosissimus, & ex Mago Episcopus, cui juncta Galla non gente sed nomine Germana, huc illucque currentem alterius*

doctrinam exitiabilem aggressus est, multos nobilium, pluresque populares, autoritate persuadendi, & arte blandiendi, allicuit in societatem. Ad hoc mulieres novarum rerum cupidæ, fluxa fide, & ad omnia curioso ingenio, catervatim ad eum confluebant. Quippe humilitatis speciem ore & habitu prætendens, honorem sui & reverentiam, cunctis injecerat. Iamque paulatim perfidiæ istius tabes, pleraque Hispaniæ pervaserat: quin & nonnulli Episcoporum depravati, inter quos Instantius & Salvianus, Priscillianum non solum consensione, sed sub quadam etiam conjuratione susceperant. Quo Adyginus episcopus Cordubensis, ex vicino agens, comperto, ad Idatium emeritæ ætatis sacerdotem refert. Is vero sine modo, & ultra quam oportuit, Instantium sociosque ejus lacessens, facem quandam nascenti incendio subdidit: ut exasperaverit malos potius, quam

rius & vicinæ hæresis reliquit hæredem.

Doctrinam exitiabilem aggressus est.] Hieronymus adversus Pelagianos: *Priscilliani in Hispania pars Manichæi de turpitudine, cujus te discipuli diligunt plurimum, verbum perfectionis, & scientiæ sibi temere vindicantes, soli cum solis clauduntur mulierculis, & illud eis inter coitum, amplexusque decantant:*

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore fœtus.

Sigonius.

Mulieres novarum rerum cupidæ.] Hoc jam in Simone Mago annotat Eusebius: ἡ τῆς δὲ μυσαρωτάτη αἵρεσις, ταῖς ἀθλίαις καὶ παντοίων ὡς ἀληθῶς κακῶν σεσωρευμένας γυναιξὶ κατάπεπαιζόντων. 11. *Hist.* 12. Hieron. in Esaiam XLIV. *Hispaniarum & Lusitaniæ deceptæ sunt mulierculæ oneratæ peccatis, quæ ducuntur desideriis variis.*

Adyginus episcopus Cordubensis.] Infra Iginus vocatur: sed legendum utrobique *Hyginus*. Hic Hosio in Episcopatu successit. *Drus.*

Ad Idatium emeritæ ætatis sacerdotem refert.] Assentior iis qui legunt, *Emeritæ civitatis*. Augusta Emerita civitas Lusitaniæ, quæ Ptolemæo ἡμερίτα, ab Augusti militibus emeritis sic appellata creditur. *Drusius.* Tum vero Emerita metropolis habebat dignitatem, quæ post à Calisto II. Pont. Compostellam traducta est. Potest etiam legi, *Quo Hyginus comperto*, omnino enim Hygini, non Adhygini nomen est retinendum. Pro Idacio vero S. Hieronymus habet *Hylatium*, in libro de scriptoribus ecclesiasticis. *Sigon.* Sacerdotem autem, more suo, Episcopum vocat.

Post

quam compresserit. Igitur post multa inter eos, & digna memoratu certamina, apud Cæsar-augustam Synodus congregatur: cui tum etiam Aquitani Episcopi interfuere. Verum hæretici committere se judicio non ausi, in absentes tum lata sententia, damnatique Instantius & Salvianus Episcopus, Helpidius & Priscillianus laici. Additum etiam, ut si quis damnatos in communionem recepisset, sciret in se eandem sententiam promendam. Atque id Ithacio Sossubensi episco-

sco-

Post multa inter eos, & digna memoratu certamina.] Crebræ, ut videtur, A. CCCLXXXIV. contra Priscillianistas synodi habitæ. Fl. Luc. Dexter in Chronico: A. CCCLXXXIV. *Emeritæ Augustæ in Hispania Episcopus Metropolitanus Pontifex Lusitaniæ, contra Priscillianum concilium contrahit.*

Apud Cæsar-augustam synodus congregatur.] Extant fragmenta quædam ejus concilii, in nominibus Episcoporum enormiter depravati, atque errore collectoris rejecti ad tempora Hormisdæ Papæ, cum sub Damaso collocandum fuisset. Id exhibet & emendat Baronius ad A. CCCLXXXI. *Cæsar-augustæ alterum Concilium contrahitur; præfuit Phægadius Episcopus ...... interfueruntque Episcopus Burdegalensis, Tolosanus, Helenensis, Idatius Metropolitanus Bracarensis, Audentius Metropolitanus Toletanus, Etherius Episcopus Ossinensis, Cartherius Uxamensis, Lupus Telensis, Valerius Cæsar-augustanus & alii, in quibus Emila Barcinonensis, & etiam ex Galliis S. Martinus Turonensis.* Fl. Luc. Dexter. Hoc est illud Cæsar-augustanum concilium, cujus octo Canones extant in Tomo conciliorum Hispaniæ. Garsias de Loaysa falso existimat, aliud esse omnino ab illo Cæsar-augustano, in quo Priscillianistæ damnati. Nam unum fuit, ut ex nominibus Episcoporum patet: sive id anno 380. quod Acta volunt, vel 384. quod Dexter vult, celebratum sit. Quod autem damnatio Priscilliani ibi non extat, id vel dolo Priscillianistarum factum, vel quia paulo post in Tolerano I. Concilio prolixe repetitur. *Bivarius.* Quantum ex Sulpicio colligi potest, concilium illud Cæsaraugustanū non anno CCCLXXXIV. sed quadriennio ante, CCCLXXX. vel anno post habitum est. Ergo vel fallitur Dexter, vel aliud concilium innuit, quam de quo Sulpicius loquitur. Tum & illud mirum, quod dicit Martinum Turonensem interfuisse. De quo nihil Sulpicius, quanquam Aquitaniæ Episcoporum meminerit. *Horn.*

Instantius & Salvianus Episcopus.] Lego, *Episcopi.* Nam Instantius etiam Episcopus fuit, ut ex sequentibus patet. *Drus.*

Si quis damnatos in communionem recepisset.] Hæc verba dubitare nos non sinunt, fragmenta Cæsar-augustani concilii, esse ejusdem cujus hoc loco Severus meminit. Nam ibi Canon. V. est: *Item lectum est:* ut hi qui per disciplinam aut sententiam Episcopi ab Ecclesia fuerint separati, ab aliis Episcopis non sint recipiendi. Quod si scientes Episcopi fecerint, non habeant communionem. Ab universis Episcopis dictum est: *Qui hoc commiserit, Episcoporum non habeat communionem.*

Id Ithacio Sossubensi episcopo negotium datum.] Non solum decreta faciunt, ut damnent hæreticos, sed executionem etiam mandant, uni ex episcopis Ithacio

 cio

ſcopo negocium datum, ut decretum Epiſcoporum in omnium notitiam deferret, maximeque Iginum extra communionem faceret: qui cum primus omnium inſectari palam hæreticos cœpiſſet, poſtea turpiter depravatus, in communionem eos recepiſſet. Interim Inſtantius & Salvianus, damnati judicio ſacerdotum, Priſcillianum etiam laicum, ſed principem malorum omnium, una ſecum Cæſarauguſtana Synodo notatum, ad confirmandas vires ſuas, Epiſcopum in Labinenſi oppido conſtituunt: rati nimirum, ſi hominem acrem & callidum ſacerdotali auctoritate armaſſent, tutiores fore ſeſe. Tum vero Idacius atque Ithacius acrius inſtare, arbitrantes poſſe inter initia malum comprimi: ſed parum ſanis conſiliis, ſeculares judices adeunt, ut eorum de-

cio Soſſubenſi. Quæ autem civitas ſit Soſſuba, nondum reperi. Auſpicor, ne Oſſonobenſi ſcribendum ſit. Nam Oſſonoba fuit civitas Luſitaniæ, & Vincentius epiſcopus Oſſonobenſis interfuit Concilio Eliberitano. Ni quis malit Oxomenſi. Nam Vxama Plinio & Ptolemæo in Hiſpania celebratur, & in conciliis legitur. Epiſcopus Oxomenſis, vulgo Oſma. Iſidorus vocat Ithacium Hiſpaniarum Epiſcopum. *Sigonius.*

Iginum extra communionem faceret.] Lege Higinum. Paulo ante: *Adiginus Epiſcopus Cordubenſis.* Hic primus errores Priſcilliani detexit; ipſe tamen paulo poſt in eandem hæreſim lapſus, ſemelque & iterum relapſus, eſt ſed tandem à Maximo Imp. exilio damnatur. Doluit ejus ſenectam S. Ambroſius ad Valentinianum ſcribens: *Hoc ſolo dolore percitus, quod Higinium Epiſcopum ſenem in exilium duci comperi, cui jam non niſi extremus ſupereſſet ſpiritus.* Fl. Lucius Dexter CCCXXXIV. *Higinius Epiſcopus Cordubenſis tactus hæreſi Priſcillianorum, quam ante deteſtatus fuerat, juſſu Maximi ex Hiſpania vinctus Treviros adducitur, poſtea vero criminis convictus, in exilium mittitur ad Leronem inſulam Galliæ.* Hæc inſula tum ſerpentibus plena erat: poſtmodum ab iis, Honorati Arelatenſis virtute, liberata. Alio nomine Lerinum dicitur, vulgo S. Honorato, Lirinenſi monaſterio inſignis. *Bivarius.*

Epiſcopum in Labinenſi oppido conſtituunt.] Quæſivi quod ſit Labinenſe oppidum in Hiſpania, nec reperi. Quare Abilenſi legendum putavi. Eſt enim Abila, ſeu Abula nota & veteribus, & præſentibus temporibus in Hiſpania. Confirmavit meam opinionem S. Hieronymus, qui in libro *de ſcriptoribus Eccleſiaſticis* Priſcillianum Abilæ epiſcopum vocat. *Sigon.* Ita & locum hunc Sulpicii Baronius in Annalibus corrigit. Patria ei Gallæcia. Colligo ex his verbis Chronici, *Priſcillianus epiſcopus de Gallæcia*, ut dicat, Priſcillianus de Gallæcia, non epiſcopus de Gallæcia. Nam Abila certe in Gallæcia non eſt. *Druſ.*

Seculares judices adeunt.] Vt autem hære-

decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur. Igitur post multa & fœda, Idacio supplicante, elicitur à Gratiano tum Imperatore rescriptum, quo universi hæretici excedere non Ecclesiis tantum aut urbibus, sed extra omnes terras propelli jubebantur. Quo comperto, Gnostici diffisi rebus suis, non ausi judicio certare, sponte cessere, qui Episcopi videbantur: cæteros metus dispersit. At tum Instantius, Salvianus & Priscillianus Romam profecti, ut apud Damasum, urbis ea tempestate Episcopum, objecta purgarent. Sed iter eis præter interiorem Aquitaniam fuit: ubi tum ab imperitis magnifice suscepti, sparsere perfidiæ semina: maximeque Elusanam plebem, sane tum bonam & religioni studentem, pravis prædicationibus pervertere. A Burdigala per Delphinum repulsi, tamen in agro Euchrociæ aliquantisper morati, infecere nonnullos suis erroribus. Inde iter cœptum ingressi, turpi sane pudibun-

hæretici Priscilliano episcopo constituto se muniverunt, sic Catholicorum principes ad præsidium secularium judicum contra eos confugerunt, atque à Gratiano tum Imperatore in Galliis agente rescriptum elicuerunt, ut omnes hæretici ecclesiis, urbibus, ac terris omnibus pellerentur. Factum est hoc anno CCCLXXX. *Sigon.*

Ut apud Damasum, urbis ea tempestate Episcopum.] Observanda veterum de Romano Pontifice loquendi mos. Semper eum vocant Romæ, nunquam universalis Ecclesiæ Episcopum. Sic concilium Nicænum: *Τῷ τῆς Ῥώμης*, vel *ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ*. Sic Eusebius, Hieronymus, Prosper, Augustinus & alii. Ex quo patet eos Romanam Ecclesiam pro particulari tantum, non universalia, guovisse. *M. Anton.* de Dominis.

Objecta purgarent.] Quoniam Romanus Episcopus Imperatoris fultus erat potentia, hinc frequenter ad eum confugerunt oppressi, non tanquam ad summum judicem; sed tanquam ad illum qui magnæ authoritatis in Ecclesia esset, & curam universalem totius Ecclesiæ imprimis, non solus tamen, sustineret. Ex quibus appellationibus haudquaquam sequitur Monarchia Papæ, qualem sibi jam arrogat. *M. Anton.* de Dominis. *Salmasius. Forbesius.*

Elusanam plebem.] Elusates Galliæ populos nominavit quoq; Plinius. Nihil mutandum. Eluso opidum in finibus Nitiobrigum, qua amni Draguto à Petrocoriis dividuutur. Vulgo Lausum. *Drus.*

A Burdigala per Delphinum repulsi.] Martyrol. Roman. ad XXIV. Decemb. *Burdegalæ Sancti Delphini Episcopi, qui Theodosii tempore claruit Sanctitate.* Ad eum extant multæ Epistolæ Paulini Nola-

bundoque comitatu, cum uxoribus atque alienis etiam fœminis, in quîs erat Euchrocia, ac filia ejus Procula: de qua fuit in ſermone hominum, Priſcilliani ſtupro gravidam, partum ſibi graminibus abegiſſe. Hi ubi Romam pervenere, Damaſo ſe purgare cupientes, ne in conſpectum quidem ejus admiſſi ſunt. Regreſſi Mediolanum, æque adverſantem ſibi Ambroſium repererunt. Tum vertere conſilia, ut quia duobus Epiſcopis, quorum ea tempeſtate ſumma authoritas erat, non illuſerant, largiendo & ambiendo, ab Imperatore cupita extorquerent. Ita corrupto Macedonio, cum Magiſtro of-

Nolanii. Ejuſdem mentio fit in fragmentis Cæſar-auguſtiani Concilii, & apud Ambroſ. Epiſt. LV.

Euchrocia, ac filia ejus Procula.] Euchrocia ſive Euchrotia uxor erat Delphidii rhetoris, quem Auſonius recenſet inter Burdegalenſes profeſſores. Idem Euchrociam cum filia Procula ſignificat, cum ait, Delphidium alloquens,

Minus malorum munere expertus Dei.
Medio quod ævi raptus es,
Errore quod non deviantis filiæ,
Pœnaque læſus conjugis.

Regreſſi Mediolanum, æque adverſantem ſibi Ambroſium repererunt.] A. CCCLXXXVIII. Aliquot Epiſcopi Priſcillianæ factionis ad Ambroſium Mediolanenſem Epiſcopum confugiunt, qui anteactæ vitæ & ſuorum errorum valde dolentes, confeſſione ad gremium Eccleſiæ redire ſatagunt. In quibus Dictinius tunc presbyter, poſtea vero Epiſcopus Aſturicenſis, Symphoſius Epiſcopus è Gallæcia, & etiam alii complures. *Dexter* in Chronico. Eadem fere Idatius in Chronico ſuo habet.

Quorum ea tempeſtate ſumma authoritas erat.] Baronius miſere ſe torquet, ut authoritatem Papæ Romani αὐτοκρατορικὴν, ab hiſtoria Priſcillianorum vindicet. Nam in Concilio Toletano & Taurinenſi, Ambroſius Epiſcopus Mediolanenſis, & Romanæ Eccleſiæ ſacerdos, pari gradu locantur. Verba Concilii Taurinenſis ſunt cap. V. *Iuxta literas Venerabilis memoriæ Ambroſii Epiſcopi, vel Romanæ Eccleſiæ Sacerdotis.* Hoc telum ut evitet, omnia mandato Papæ Syricii, cujus in ejuſmodi cauſa Mediolanenſes Epiſcopi legati fuerint, acta eſſe dicit. Sed hæc conficta eſſe quis non videt? Imo Sulpicius noſter aperte confutat, dum Damaſo & Ambroſio æque ſummam authoritatem tribuit. Abſurda enim haud dubie locutio, ſi Damaſi vel Syricii legatus Ambroſius, dici ſummam utriuſque authoritatem fuiſſe. Perinde ac ſi dicas Regis Galliæ & legati ejus, ſummam utriuſque authoritatem eſſe. *Horn.*

Ab Imperatore cupita extorquerent. Ita corrupto Macedonio.] Immane profecto piaculum, quo ſuggeſtione Macedonii Gratianus princeps maxime pius, ejus quod pie ſanxerat, prævaricator eſt factus: ex quo quidem facinore ſibi necem comparavit. Nam Deus Maximum Tyrannum ſuſcitavit, qui & Imperatori & hæreticis necem intulit. Nec inultus abiit Macedonius, ut Paulinus in

*officiorum, rescriptum eliciunt, quo calcatis, quæ prius decreta erant, restitui Ecclesiis jubebantur. Hoc freti Instantius & Priscillianus, repetivere Hispanias. Nam Salvianus in urbe obierat: ac tum sine ullo certamine Ecclesias, quibus præfuerant, recepere. Verum Trachio ad resistendum non animus, sed facultas defuit: quia hæretici, corrupto Volventio proconsule, vires suas confirmaverant. Quinetiam Ithacius, ab his, quasi perturbator Ecclesiarum reus postulatus, jussusque per atrocem executionem deduci, trepidus profugit ad Gallias: ibi Gregorium præfectum adiit. Qui compertis quæ gesta erant, rapi ad se turbarum authores jubet, ac de omnibus ad Imperatorem refert, ut hæreticis viam ambiendi præcluderet. Sed id frustra fuit: quia per libidinem & potentiam paucorum, cuncta ibi venalia erant. Igitur hæretici, suis artibus, grandi pecunia Macedonio data, obtinent, ut Imperiali autoritate præfecto erepta cognitio, Hispaniarum vicario *. Nam jam pro-*

in vita Ambrosii docet.

Cum Magistro officiorum.] Legendum, *tum magistro*, ut Macednnius intelligatur eo tempnre magister officinrum. Atque ita Instantius & Priscillianus ecclesias sine certamine receperunt. Nam Salvianus Rnmæ diem suum obierat. *Sigon.* Non displicet conjectura. *Drus.*

Trachio.] Sententia postulat ut reponatur Ithacin. *Sigon.*

Corrupto Volventio proconsule.] Est autem intelligendum, nnn nmnes provincias habuisse prnconsulem, sed tantum Africam, & Hispanias, quæ proconsulem, & vicarium habuerunt, cum aliæ præsidem & vicarium haberent. Gratianus autem hnc tempore, nt pnst apparebit, procnnsulem Hispaniæ removit, ac solum vicarium reliquit. Itaque in Notitia Imperii Occidentalis sola Africa proconsularis nnminatur, quod etiam Salvianus scripsit, in libro de prnvidentia Dei. Prn *Trachio* sententia pnstulat, ut reponatur *Idacio.* Sigonius.

Ibi Gregorium præfectum adiit.] Prætnrio. Hic postea Episcopus factus est. Fl. Luc. Dexter A. CCCLXXXVIII. *Augustali in sede Bætica Iliberritana succedit Gregorius ex præfecto prætorio Galliæ, jam confectæ & gravioris ætatis, vir apprime pius, & egregie bonas artes doctus.* Et ad A. CCCCXXIII. *obiit Gregorius, Bæticus, cum prius dicasset librum, de Fide, vel de Trinitate, Gallæ Placidiæ Augustæ, fœminæ lectissimæ.*

Hispaniarum vicario.] Marcellin. de Iuliano agens lib. XXIII. Octavianum Prnconsulem Africæ: Venustn Vicariam

proconſulem habere deſierant: miſſique à Magiſtro officiales, qui Ithacium, tum in Treveris agentem, ad Hiſpanias retraherent. Quos ille callide fruſtratur: ac poſtea, per Pritannium Epiſcopum defenſus, illuſit. Iam rumor inceſſerat Clementem Maximum intra Britannias ſumpſiſſe imperium, ac brevi in Gallias erupturum. Ita tum Ithacius ſtatuit, licet rebus dubiis, novi Imperatoris adventum expectare: interim ſibi nihil agitandum. Igitur ubi Maximus oppidum Treverorum victor ingreſſus eſt, ingerit preces, plenas in Priſcillianum ac ſocios ejus invidiæ atque criminum. Quibus permotus Imperator, datis ad præfectum Galliarum atque ad vicarium Hiſpaniarum literis, omnes omnino quos labes illa involverat, deduci ad Synodum Burdegalenſem jubet. Ita deducti Inſtantius & Priſcillianus: quorum Inſtantius prior juſſus cauſam dicere, poſtquam ſe parum expurgabat, indignus eſſe epiſ-

co-

riam commiſit Hiſpaniæ. Lacunam hanc ſatis veriſimili, & ad ſententiam adcommodato verbo inſerto explevit Galeſin. legens: *vicario deſeratur.* Eo itaque licebit eſſe contentis, dum è libris mſ. verius quid depromatur. *Giſelinus.*

Ithacium, tum in Treveris agentem.] Hæc ante multos annos noſtra fuit conjectura: quam nunc adeo non muto, ut veram omnino eſſe nihil ambigam. Hiſtoriæ certe veritas à me facit. nam Treveris adventum Maximi videtur ille exſpectaſſe, qui ibidem advenientem excepit, ubi & mox infra à B. Martino, ut cœpris deſiſteret, monitus eſſe narrabitur. Filæus etiam noſtram conjecturam in tralatione ſua comprobat. Galeſinio tamen verius viſum eſt *Arvernis* quod ſine libris & hiſtoriis diverſum prodentibus redarguere ac rejicere ſit difficile. Vulgata ſcriptura erat: Ithacium tum in æte veris agentem. *Giſelinus.*

Clementem Maximum intra Britannias ſumpſiſſe Imperium.] Anno CCCLXXXIII. Clemens Maximus militum præfectus Gratiani Imp. in Britannia militari favore Imperator adverſus Gratianum ipſum appellatus, tantas mox opes adeptus eſt, ut ex Britannia in Galliam penetrarit, ac Gratianum Treviris fugientem perſecutus, ipſum apud Lugdunum occiderit, & Gallias, Hiſpaniaſque ſibi adjunxerit. Ithacius ergo ubi audivit, Maximum in Galliam erupturum, licet dubia victoria proponebatur, tamen adventum ejus expectare, atque interim nihil agere ſtatuit. *Sigonius.*

Ad Synodum Burdegalenſem.] Ar. Pontanus Burdigalenſis in Chronographia ſua hanc ſynodum refert ad annum Chriſti 413. quæ ſi à Maximo coa-

cta

copatu pronunciatus est. Priscillianus vero, ne ab Episcopis audiretur, ad Principem provocavit: permissumque id nostrorum inconstantia, quia aut sententiam in refragantem ferre debuerant, aut sibi ipsi suspecti habebantur, aliis Episcopis audientiam reservare, non causam Imperatori de tam manifestis criminibus permittere. Ita omnes, quos causa involverat, ad regem deducti. Secuti etiam accusatores, Idacius & Ithacius episcopi: quorum studium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi, plus quam opor-

ᵭa est, qui anno Christi 388. periit, non pluribus ille quam 24. annis nos aut se potius fallit. *Giselin.* Ea habita A. CCCLXXXV. Arcadio & Bautone Coss. *Prosper.* Interfuit ei Martinus Turonensis. Vide Dial. III. 15.

Ad Principem provocavit.] Maximum Tyrannum. Prosper in Chronico: *Priscillianus in Synodo Burdegalensi se damnandum intelligens, ad Imperatorem Maximum provocavit.*

Permissumque id nostrorum inconstantia.] Reprehendit factum episcoporum Catholicorum, qui Priscilliani provocationi ad Imperatorem cesserint, cum debuissent aut in eum refragantem sententiam ferre, aut si ipse eos episcopos suspectos haberet, ad alios episcopos cognitionem transferre, non caussam sacerdorum de tam manifestis criminibus Imperarori laico permittere, de qua Valentiniani Imp. rescriptum extabat, ut scribit S. Ambrosius in epistola ad Valentinianum majorem: *Valentinianus major Imp. non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit, in causa fidei, vel ecclesiastici alicujus ordinis eum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis* (hæc enim verba rescripti sunt) *hoc est, sacerdotes de sacerdotibus voluit judicare. Quin etiam si alias quoque argueretur episcopus, & morum esset examinanda caussa, etiam hanc voluit ad episcopale judicium pertinere.* Sigon. Caussa erat ecclesiastica, ac proinde pertinebat ad sacerdotes non ad ipsum imperatorem. Sed ea ætate ipsi sacerdotes adulabantur principibus. Quo factum ut multi indigna sacerdotali dignitate commiserint. *Cum ad Maximum* inquit hic noster in vita Martini, *ferocis ingenii virum & bellorum civillum victoria elatum, plures ex diversis partibus episcopi convenissent, & fœda circa Principem adulatio notaretur, seque degeneri inconstantia regiæ clientelæ sacerdotalis dignitas subdidisset, in solo Martino apostolica autoritas permanebat.* Hæc ibi Sulpicius, cap. 23. *Drus.*

Idacius & Ithacius.] Pro Idacius legitur Hylatius in Hieron. de viris illustribus. Sed est qui pro eo reponat Vrsatius: Nam Isidorus, Sigebertus Gemblacensis & Hermannus Contractus scribunt Vrsatium cum Ithacio propter accusationem Priscilliani communione ecclesiæ privatum & exilio damnatum. Vide sequentia. *Drus.*

Si non studio vincendi, plusquam oportuit, certassent.] Arguit accusatores vincendi potius studio, quam hæresis odio reos usque ad extremum peregisse. Quod etiam sentire videtur Hieronymus, cum scripsit: *Priscillianum Idacii & Ithacii factione à Maximo tyranno cæsum fuisse.* Huic nota inde-

oportuit, certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere. Certe Ithacium nihil pensi, nihil sancti habuisse, definio. Fuit enim audax, loquax, impudens, sumptuosus, ventri & gulæ plurimum impertiens. Hic stultitiæ eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certare jejuniis, tanquam Priscilliani socios aut discipulos, in crimen arcesseret. Ausus etiam miser est, ea tempestate, Martino Episcopo, viro plane Apostolis conferendo, palam ob-

indelebilis inusta Episcopo accusatori. *Baron.* Vtcunque Ithacius nimio fervore peccarit, puniti illi sunt, non ob hæresin, sed propter immania, quæ patrabant, scelera. Nam Synodis & disputationibus coërceri haudquaquam potuerunt. Quæ crebræ contra eos in Hispania. Fl. Luc. Dexter: *Audentius Episcopus Toletanus, editis contra Priscillianum libris, ac habitis publice contra Priscillianistas disputationibus, mirifice floret.* Et A. CCCXXXVI. *Toleti concilium habetur contra omnes Episcopos rebelles ex secta Priscilliani, qui vehementer urgentur.*

Mihi tam reos quam accusatores displicere.] Lego, sic postulante sententia, *mihi non tam reos, quam accusatores displicere.* Sigon.

Ithacium nihil pensi, nihil sancti habuisse, definio.] Tantus vir, de fide Catholica contra Priscillianum & ejus sequaces optime meritus, passus est Severum detrectatorem. Sed cui potius assentiendum? Sulpicio an Isidoro? cognomento & eloquio Clarum, Idatium vocat Isidorus, & hic tantus, audax, loquax erit? nihil pensi, nihil Sancti habuit? Hoc unum scio, Priscillianum toto orbe ab ipso insectatum, & eo agente, ab ipso tandem orbe repulsum. *Bivarius* in Fl. Lucii Dextri Chronicon.

Aut propositum erat certare jejuniis.] Ithacius voluptuosus, quosque jejunantes, etiam Catholicos (ut accidit de S. Martino) cum Priscilliano sentire criminabatur. *Baronius.* Nam Priscillianistæ jejunabant die Dominico & tempore Natalis Domini. Vnde Canon in Cæsar-augustana latus: *Ne quis jejunet die Dominico causa temporis aut persuasionis aut superstitionis.*

Ausus etiam miser est, ea tempestate, Martino Episcopo.] Nominatim inter bonos, & sanctos viros, quos Ithacius insectatus est, S. Martinum Turonensem episcopum vexare objecto hæresis crimine voluit. Quod mox declarat. Et hoc loco vereor, ne verba illa, *ea tempestate*, luxata sint, & locum suum non teneant, malimque ita legi; *Ausus etiam miser est, Martino episcopo, viro ea tempestate plane apostolis conferendo, objectare hæresis infamiam.* Hoc enim auget crimen, non quod tum Martino hæresim objectarit, sed quod Martino objectarit, qui ea tempestate superabat omnes sanctitate, ut conferri eum apostolis posset. Vnde alio loco vocavit *beatum, & per omnia Apostolis similem.* Sigonius.

Apostolis conferendo.] Mirum ni scripsit, *conserendo.* Sic epist. 2. de hoc eodem Martino, *ut est consertus Apostolis & Prophetis.* Drus. Martinus Episcopus Turonensis, Apostolicis virtutibus exi-

objectare hæresis infamiam. Namque tum Martinus apud Treveros constitutus, non desinebat increpare Ithacium, ut ab accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret: satis superque sufficere, ut Episcopali sententia hæretici judicati, Ecclesiis pellerentur: novum esse & inauditum nefas, ut causam Ecclesiæ judex seculi judicaret. Denique quoad usque Martinus Treveris fuit, dilata cognitio est, & mox discessurus, egregia authoritate à Maximo elicuit sponsionem, nihil cruentum in reos constituendum. Sed postea Imperator per Magnum & Rufum episcopos depravatus, & à mitioribus consiliis deflexus, causam præfecto Euodio permisit, viro acri, & severo. Qui Priscillianum gemino judicio auditum, convictumque maleficii, nec diffitentem obscœnis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium fœminarum egisse conven-

eximie clarus, & gloria miraculorum celebratur. *Dexter.*

Martinus apud Treveros constitutus.] Maximum per hoc tempus Treviris versatum, docet S. Ambrosius, epistola XXVII. ad Valentinianum Imperatorem. S. Martinum Treviris cum Maximo de negotio Priscillianistarum collocutum, ostendit Sulpicius in Vita S. Martini, & in dialogo tertio. Favit autem S. Martinus hæreticis, non caussa hæreticorum, sed Ecclesiæ Catholicæ, cujus auctoritatem agi videbat, cum à seculari judice caussa Sacerdotum cognosceretur, & in reos capitali supplicio animadverteretur. Ergo & judicem, & pœnam improbabat. Itaque rem ad episcopos revocandam, & mitiori brachio tractandam censebat, nempe Ecclesiis, non vita, adimendis. Novam enim & pravam judicii rationem introduci, ut caussam Ecclesiæ judex seculi judicaret. *Sigon.*

Rufum.] Quærendum an is sit qui post Episcopatu dejectus fuit, quod Pseudo-Prophetam quendam, qui se Eliam fingebat, in Hispaniis adorasset. Ejus mentio in vita Martini. *Drusius.* Proculdubio is ipsus est. Verba sunt: *in quo etiam adeo illusit, ut cum quidam Episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret.*

Causam præfecto Euodio permisit.] Meminit ejusdem Euodii, & consulis, & prætorio præfecti Sulpicius in Vita S. Martini: *Convivæ aderant*, inquit, *veluti ad festum diem evocati summi, atque illustres viri, præfectus, idemque consul Euodius, vir quo nihil unquam justius fuit.* Consul autem fuit Euodius anno Christi CCCLXXXVI. *Sigon.*

Nocturnos etiam turpium fœminarum egisse conventus.] Præcipue tales conventus frequentabantur à Gnosticis, in quibus luminibus per canes extinctis promiscue inter se libidinis gratia miscebantur: quod gentiles Christianis

ventus, nudumque orare ſolitum, nocentem pronunciavit, redegitque in cuſtodiam, donec ad Principem referret. Geſtis ad palatium delatis, cenſuit Imperator, Priſcillianum ſocioſque ejus, capitis damnari oportere. Cæterum Ithacius videns, quam invidioſum ſibi apud Epiſcopos foret, ſi accuſato etiam poſtremis rerum capitalium judiciis aſtitiſſet (etenim iterari judicium neceſſe erat) ſubtrahit ſe cognitioni fruſtra, callido jam ſcelere perfecto. At tum per Maximum accuſator apponitur Patricius quidam, fiſci patronus. Ita eo inſiſtente, Priſcillianus capitis damnatus eſt, unaque cum eo

Fe-

Catholicis crimini objecerunt, cum hoc eſſet hæreticorum flagitium, non Catholicorum. *Tertullianus.*

Nocentem pronunciavit.] Quod hic dicit, *nocentem pronunciavit*: in hoc etiam morem Romanum ſervatum oſtendit; quo Prætor cognita cauſſa ex judicum ſententia pronunciabat, *Videri feciſſe, aut non jure feciſſe.* Sigon.

Capitis damnari oportere.] Proſper in Chronico: *Audituſque Treviris ab Euodio præfecto prætorio, ab eodem Maximo gladio addictus eſt cum Euchrocia Delphidii Rhetoris conjuge & Latroniano, aliiſque erroris conſortibus. Quo tempore Burdegalæ quædam Priſcilliani diſcipula, nomine Vrbica, ob impietatis pertinaciam, per ſeditionem vulgi, lapidibus extincta eſt.*

Ithacius videns, quam invidioſum ſibi apud Epiſcopos foret, ſi accuſato etiam poſtremis rerum capitalium judiciis aſtitiſſet.] Hoc in Ithacio Latinus Pacatus, Paneg. Theodoſii admodum criminatur. Nam cum egiſſet de accuſatione & condemnatione Priſcilliani: *Quid hoc majus*, inquit, *poterat intendere accuſator ſacerdos? Fuit enim, fuit & hoc delatorum genus, qui nominibus antiſtites, revera autem ſatellites atque adeo carnifices, non contenti avitis evolviſſe patrimoniis, calumniabantur in ſanguinem, & vitas premebant reorum jam pauperum. Quinetiam cum in judiciis capitalibus adſtitiſſent, cum gemitus ac tormenta miſerorum auribus ac luminibus hauſiſſent, cum lictorum arma, cum damnatorum frena tractaſſent, pollutas pœnali manus contactu ad ſacra referebant, & ceremonias quas inceſtaverant mentibus, etiam corporibus inquinabant.* Hæc Rhetor ille paganus. Nondum enim de Epiſcopo aliquo auditum fuerat in Eccleſia Dei, de ſontibus pœnam ſanguinis exegiſſe. *Baronius.*

Per Maximum accuſator apponitur Patricius quidam, fiſci patronus.] Maximus in bona eorum inhiabat, ut inquit Dialogo III. *Sigon.*

Priſcillianus capitis damnatus eſt, unaque cum eo Feliciſſimus & Armenius.] Horum apud alios etiam mentio. S. Hieronymus in libro de ſacris ſcriptoribus: *Priſcillianus Abilæ epiſcopus factione Hylatii & Hythacii Treveris à Maximo tyranno cæſus eſt, Matronianus provinciæ Hiſpaniæ valde eruditus cæſus eſt, & ipſe Treviris cum Priſcilliano, Feliciſſimo, Iuliano, Euchrocia ejuſdem factionis auctoribus.* Proſper in Chronico: *Priſcillianus auditus Treviris ab Euodio præfecto prætorio, à Maximo gladio addictus eſt cum Euchrocia Delphidii rhetoris conjuge, & Latroniano, aliiſque erroris conſortibus.* Euchrociæ quoque ſupplicium

Feliciſſimus & Armenius, qui nuper à Catholicis, clerici Priſcillianum ſecuti, deſciverant. Latronianus quoque, & Euchrocia, gladio perempti. Inſtantius, quem ſuperius ab Epiſcopis damnatum diximus, in Sylinam inſulam, quæ ultra Britanniam ſita eſt, deportatus. Itum deinde in reliquos ſequentibus judiciis, damnatique Aſarinus & Aurelius diaconus gladio. Tiberianus, ademptis bonis, in Sylinam inſulam datus. Tertullus, Potamius, & Iohannes, tanquam viliores per-

cium exprobrat Maximus Pacatus in Panegyrico his verbis: *Sed nimirum graves ſuberant, invidioſaque cauſſæ, ut ad pœnam clari vatis matrona raperetur: objiciebatur enim nimia religio & diligentius culta divinitas.* Appellat autem Euchrociam clari vatis matronam, quod Delphidii rhetoris, & poëtæ uxor eſſet, teſte Proſpero. Deinde cum in Epiſcopos Priſcilliani accuſatores debacchatus fuiſſet, addit: *Hos ille Phalaris in amicis habebat: hi in oculis ejus atque etiam in oſculis erant; nec injuria, à quibus tot ſimul votiva veniebant, avaro divitum bona, cruento innocentium pœna, impio religionis injuria.* Hæc Pacatus, nullum gentilis homo delectum habens inter Catholicos & hæreticos, purans ſuperſtitioſos Gnoſticos Priſcillianiſtas, Chriſtianæ religionis exactiſſimos fuiſſe cultores. *Baronius.* Hieronymus adv. Pelag. *Quid loquar de Priſcilliano, qui & ſeculi gladio, & totius orbis auctoritate damnatus eſt?* Et de Script. Eccleſ. tradit eum *multa edidiſſe opuſcula habuiſſeque defenſores, qui eum excuſarent non ſenſiſſe cum Gnoſticis, ſicut adverſarii fuerant criminati.*

Latronianus quoque.] Eum Hieronymus Matronianum vocat, libro de Scriptoribus Eccleſ. *Matronianus provinciæ Hiſpaniæ, vir valde eruditus, & in metrico opere veteribus comparandus, cæſus eſt & ipſe Treviris cum Priſcilliano, Feliciſſimo, Iuliano, Euchrocia ejuſdem factionis auctoribus. Extant ejus ingenii opera diverſis metris edita.* Proſper Aquitanus in Chronico ſuo. Vide Hieron. de viris illuſtribus & Chronicon Vaſæi. *Druſ.*

Euchrocia.] Cujus cædem imprimis Latinus Pacatus in Panegyrico ad Theodoſium Oratorie exaggerat. Euchrocia enim eſt illa *clari vatis* (Delphidii) *matrona.*

In Sylinam inſulam.] Plinius Silumnum vocat. *Sigon.* Vide Cambd. in Britan. Sunt Oeſtrymnidum inſulæ, Belerio promontorio adverſæ, *Sillyes*, & veteribus Syllinæ. *Seldenus.* Qui Caſſiteridas à priſcis dictas exiſtimant, haudquaquam errant.

Damnatique Aſarinus & Aurelius diaconus gladio.] Horum mentionem apud alios adhuc non reperi. *Sigon.*

Tiberianus ademtis bonis.] De hoc ſic S. Hieronymus: *Tiberianus Bæticus ſcripſit pro ſuſpicione, qua cum Priſcilliano accuſabatur hæreſeos, apologeticum, tumenti compoſitoque carmine. Poſtea poſt ſuorum cædem tædio victus exilii mutavit propoſitum, & juxta ſanctam ſcripturam, canis reverſus ad vomitum ſuum, filiam devotam Chriſto virginem matrimonio copulavit,* id eſt, ut interpretatur Sophronius, nubere compulit. *Sigon.*

Tertullus, Potamius, & Iohannes.] Neque horum alibi mentio reperitur. Harum vero omnium rerum ſic meminit S. Leo in epiſtola ad Turibium: *Merito patres*

persona, & digni misericordia, quia ante quæstionem se ac socios prodidissent, temporario exilio intra Gallias relegati. Hoc fere modo homines luce indignissimi, pessimo exemplo necati, aut exiliis multati: quod initio jure judiciorum & egregio publico defensum, postea Ithacius in jurgiis solitus, ad postremum convictus, in eos retorquebat, quorum id mandato & consiliis effecerat, solus tamen omnium episcopatu detrusus. Nardacius,

patres nostri, sub quorum temporibus hæresis hæc nefanda prorupit, per totum mundum instanter egere, ut impius furoe ab universa ecclesia pelleretur. quoniam etiam principes mundi ita hanc saceilegam amentiam detestati sunt, ut auctoeem ejus, ac plerosque discipulos legum publicarum ense prosternerent. Sigon.

Homines luce indignissimi, pessimo exemplo necati.] Magna apud antiquos de hac Priscillianistarum cæde, quæstio fuit, & quidam Maximum criminabantur. Cujus tamen factum Leo Papa commendat ad Turibium Episcopum Asturicensem: *Principes mundi ita hanc saceilegam amentiam detestati sunt, ut auctorem ejus ac discipulos plerosque legum publicarum ense prosternerent. Videbant enim omnem curam honestatis auferri, omnem conjugiorum copulam solvi, simulq; divinum jus humanumque subverti, si hujusmodi hominibus usquam vivere cum tali professione licuisset.* Sed nemo Sanctorum patrum laudavit aliquando id posse vel debere fieri suggestione Sacrorum Antistitum, quin imo Ithacianam factionem gravissime reprehenderunt, atque ab ejus communione abstinuerunt. *Ambrosius* epist. XXV. III. Et ipse Maximus in Epistola ad Papam Siricium inquit: *Quid adhuc proxime proditum sit Manichæos sceleris admittere, non argumentis, neque suspicionibus dubiis vel incertis, sed ipsorum confessione inter judicia prolatis, malo quod ex gestis ipsis tua sanctitas, quam ex nostro ore cognoscat: quia hujuscemodi non modo factu turpia, verum etiam fœda dictu, proloqui sine rubore non possumus.*

Egeegio publico.] *Egeegio publico* dixit, quomodo Livius libro II. *Pessimo publico. Neque ambigitur, quin Brutus pessimo publico reges exacturus fuerit, si libeetatis immatura libidine priorum regum alicui regnum extorsisset. In jurgiis* autem, inquit, id est, in judiciis episcoporum. nam jurgium est inter benevolos, lis inter inimicos. Vnde Cicero libro IV. de Rep. *Benevolorum concertatio, lis, inimicorum, non jurgium dicitur.* Licet autem hoc modo se tueretur, solus tamen ex accusatoribus episcopatu detrusus est. *Sigon.* Giselinum nescio quid turbat in clarissimo & purissimo loco. Nam conjectura ejus, legendum *vi regia publice*, nihili est. Huc pertinent illa quæ inferius Dial. III. cap. XV. occurrunt.

Solus tamen omnium.] Theognistus quidam non Ithacium modo, sed omnes episcopos, qui Ithacio communicantes communem sibi caussam fecerant, solus lata sententia condemnaverat. Dialog. III. segm. XV. *Drusius.*

Episcopatu detrusus.] Hæc de Ithacio, non Nardacio, accipienda sunt. Isidor. de viris Illustr. cap. 2. *Hic Ithacius cum Vrsacio Episcopo, ob necem ejusdem Priscilliani, cujus accusatores extiterant, Ecclesiæ communione privatus, exilio condemnatur, ibiq; die ultima fungitue, Theodosio majore & Valentiniano regnantibus.*

Quæ

cius, licet minus nocens, sponte se episcopatu abdicaverat. Sapienter id, & verecunde, nisi postea amissum locum repetere tentasset. Cæterum Priscilliano occiso, non solum non repressa est hæresis, quæ illo authore proruperat, sed confirmata, latius propagata est. Namque sectatores ejus, qui eum prius ut sanctum honoraverant, postea ut martyrem colere cœperunt. Peremptorum corpora ad Hispanias relata, magnisque obsequiis ce-

Quæ accidisse putamus postquam extinctus est Maximus, cujus præsidio fovebatur. *Baron.*

Nardacius, licet minus nocens.] Et hic legendum puto, *Nam Idacius*. Ithacio tamen addit S. Prosper in Chronico *Vrsatium*. Sic enim inquit: *Timasio, & Promoto Coss. Ithacius, & Vrsacius episcopi ob necem Priscilliani, cujus accusatores fuerant, ecclesiæ communione privantur* anno Christi CCCLXXXIX. hoc enim Promotus, & Timasius consulatum gesserunt. Vtriusque etiam meminit S. Isidorus in libro de viris illustribus: *Ithacius cum Vrsatio episcopo ob necem Priscilliani, cujus accusatores extiterant, ecclesiæ communione privatus exilio condemnatur, ibique die ultimo fungitur, Theodosio majore, & Valentiniano regnantibus*. Satis autem constat, S. Martinum ab eorum consuetudine se removisse, qui cum Ithacio communionem inierant. Traditur hoc in dialogo III. apud Sulpicium: *Maximus Imp.* inquit, *depravatus consiliis sacerdotum, post Priscilliani necem Ithacium episcopum Priscilliani accusatorem, cæterosque illius socios, quos nominari non est necesse, vi regia tuebatur, ne quis ei criminis daret, opera illius cujuscunque modi hominem fuisse damnatum*. Sigonius. Legendum ex editione nupera, & alia Parisiensi, *Vrsatius*. Sic etiam Isidorus. Sigebertus autor propterea communione privatos, quod episcopi nefas esse ducerent, cujuscunque modi hominem episcoporum accusatione necari. *Drusius.* Haud dubie, juxta Sulpicium nostrum, errat uterque. Nam is Nardacii causam manifeste ab Ithaciana sejungit, tum minus nocentem fuisse dicens, tum sponte Episcopatu cessisse. Quod de Vrsacio dici non potest, qui communione privatus est, Prospero teste. *Horn.*

Confirmata, latius propagata est.] Adeo ut Imperatores severissimis edictis eam coërcere coacti fuerint. Honorius, debellato Rhadagaiso, contra Priscillianistas legem condidit, quæ est l. XL. de hæred. Cod. Theodos. & l. IV. c. de Hæreticis. Idem postea Theodos. Præcipue circa A. CCCCVIXII. invaluit. Dexter in Chronico: *Hæresis Priscillianistarum multum in Hispania repullulat.*

Vt martyrem colere cœperunt.] Huc vero pertinent illa S. Hieronymi: *Priscillianus usque hodie à nonnullis Gnosticæ hæreseos accusatur, defendentibus aliis, non ita sensisse, ut arguitur.* Satis quidem liquet, teste Ioanne Vasco, Priscillianum adhuc in quibusdam martyrologiis tanquam martyrem numerari, quod eorum qui id fecerunt, imprudentiæ, non impietati attribuo. *Sigon.* Petrus de Natalibus, ut habetur in Chronico Hispaniæ, Priscillianum & Matronianum in sanctorum martyrum catalogum cooptavit. Quod Hieronymi autoritate confirmare dum voluit, næ ille palam ostendit se in ejus viri libris plane hospitem esse. *Drus.*

celebrata eorum funera. Quin & jurare per Priscillianum summa religio putabatur, ac inter nostros perpetuum discordiarum bellum exarserat: quod jam per quindecim annos fœdis dissensionibus agitatum, nullo modo sopiri poterat. Et nunc, cum maxime discordiis Episcoporum turbari aut misceri omnia cernerentur, cunctaque per eos odio aut gratia, metu, inconstantia, invidia, factione, libidine, avaritia, arrogantia, desidia, essent depravata: postremo plures adversum paucos bene consulentes, insanis consiliis & pertinacibus studiis certabant: inter hæc plebs Dei, & optimus quisque, probro atque ludibrio habebatur.

Per quindecim annos.] Et hic numerus superioribus optime congruit. Ad Stiliconem enim ab anno tertio Maximi, quo hanc Synodum designavimus, anni xv. numerantur. *Giselinus.*

Nunc, cum maxime discordiis Episcoporum turbari aut misceri omnia cernerentur.] Hos tumultus Stilicone cos. editos, nemo præter Sulpicium tradidit, qui eos tamen obscure significavit. Extat tantum in concilio Toletano Stilicone cos. habito hoc caput: *Si quis in errore Priscilliani sectam sequitur, vel profitetur, anathema sit.* S. Augustinus in libro contra mendacium invehitur in Priscillianistas, qui, quo Catholici viderentur, Priscillianum detestarentur, & episcopos, à quibus illa hæresis nudata, & oppugnata esset, miris laudibus efferrent. *Sigon.*

Pertinacibus studiis certabant.] Hilarius II. ad Constantium: *Aut in nostris aliena, aut in alienis nostra damnamus, & mordentes invicem, jam absumti sumus.*

FINIS.

SVL-

SULPICI SEVERI

OPVSCVLA,

Quæ complectuntur

VITAM B. MARTINI,
EPISTOLAS,
DIALOGOS.

SULPICI SEVERI

AD DESIDERIUM, IN LIB. SUUM DE VITA B. MARTINI

PRÆFATIO.

SEVERUS *Desiderio fratri cariſſimo ſalutem. Ego quidem, frater unanimis, libellum quem de vita ſancti Martini ſcripſeram, ſcheda ſua premere, & intra domeſticos parietes cohibere decreveram: quia, ut ſum natura infirmus, judicia humana vitabam, ne (quod fore arbitror) ſer-*

IN LIB. SUUM DE VITA B. MARTINI.] Lazius tria hæc opuſcula toto genere diverſa, librum dico de vita B. Martini, Epiſtolas tres, ac totidem Dialogos, unum opus facit, hoc titulo, *de Vita B. Martini libri tres.* Ac primo complectitur epiſtolam ad Euſebium, & libellum Deſiderio dedicatum: ſecundo epiſtolas ad Aurelium & ad Baſſulam: tertio tres dialogos. Quæ partitio ex libro ipſius mſ. deprompta eſſe nequit; cum eidem illi, novem mſ. noſtri conſtanter adverſentur, & in eam, quam ex iiſdem attulimus, unanimiter conſpirent. Quid, quod ipſe auctor ipſaque rei veritas illam averſentur; ut ſuo loco docebimus. Reliquum eſt igitur, ut ejus diſtinctionis auctores habeat & ſecutus ſit Gennadium, Gregorium Turonenſem, & Abbatem Spanhaymenſem. quod ſi eſt; tamen ut Gennadii auctoritate nitatur, non debuit epiſtolas huic trium librorum numero includere, quas Gennadius excluſit. Neque ille trium librorum meminit, ſed duorum dumtaxat, nempe libelli Deſiderio nuncupati, & Collationis Poſtumiani & Galli, quam in duas deinde inciſiones ſecat. Greg. Turonenſis verba lib. x. hiſtoriarum accipienda verius exiſtimem de triplici ſcriptorum Severi genere, in eadem propemodum re verſantium, nempe libello, epiſtolis, & dialogis: niſi mavis eo numero potius deſignari libellum & duos poſteriores dialogos, qui unam eandemque rem exſequuntur. Nam quod ad Spanhaymenſem attinet, qui vitam in tres libros diſpertit, & Collationem in alteros totidem, tam in eo verus eſt, quam illo, quod ſubjungit, claruiſſe Severum anno Dom. CCCCCXX. *Giſelinus.* Vita Martini, noſtrum per omnia ſecuti, carmine ſcripſerunt, Paulinus libris VI. Venantius Honorius Clementianus Fortunatus, Pictavienſis Epiſcopus libris IV. Proſa Gregorius Turonenſis. Odo quoque Cluniacenſis Abbas miracula quædam ejus, diu poſt facta, recenſet.

Deſiderio fratri.] Hunc Deſiderium in Galliis egiſſe, cum ex aliis, tum ex eo certe conſtat, quod Paullinus ad Severum ſuum litteras daturus, Victori internuntio, ſuas item adjunxerit ad Deſiderium, quem, ut habet titulus, appellat ſanctum & merito venerabilem fratrem, & deſideratiſſimum deſideriorum ſuorum deſiderium. Eas adeat, qui hominem propius volet cognoſcere. *Giſelin.* Fuit Presbyter Gallus, qui una cum Ripario Hieronymum excitavit, ut adverſus Vigilantium ſcriberet. Sic ipſe Hieronymus teſtatur. *Baron.*

Frater

ſermo incultior legentibus diſpliceret, omniumque reprehenſione digniſſimus judicarer, qui materiam diſertis merito ſcriptoribus reſervandam, impudens occupaſſem. Sed petenti tibi ſæpius, negare non potui. Quid enim eſſet, quod non amori tuo, vel cum detrimento mei pudoris impenderem? Verumtamen ea tibi fiducia libellum edidi, qui nulli à te prodendum reor, quia id ſpopondiſti. Sed vereor, ne tu ei janua ſis futurus: & emiſſus ſemel, non queat revocari. Quod ſi acciderit, & ab aliquibus eum legi videris: bona id venia à lectoribus poſtulabis, ut res potius quam verba perpendant, & æquo animo ferant, ſi aures eorum vitioſus forſitan ſermo perculerit: quia regnum Dei non in eloquentia, ſed in fide conſtat. Meminerint etiam ſalutem ſæculo non ab oratoribus, ſed à piſcatoribus prædicatam: cum utique, ſi utile fuiſſet, id quoque Dominus præſtare potuiſſet. Ego enim cum primum animum ad ſcribendum appuli, quia nefas putarem tanti viri latere virtutes, apud me ipſe didici, ut ſolœciſmis non erubeſcerem: quia nec magnam iſtarum unquam rerum ſcientiam contigiſſem: & ſi quid ex his ſtudiis olim fortaſſe libaſſem, totum id deſitudine tanti temporis perdidiſſem. Sed tamen ne nos maneat tam moleſta defenſio, ſuppreſſo, ſi tibi videtur, nomine, libellus edatur. Quod ut fieri valeat, titulum frontis erade, ut muta ſit pagina: &, quod ſufficit, loquatur materiam, non loquatur auctorem.

Frater unanimis.] Ita omnes l. mſ. epitheton omiſit Lazius, vocem eo ſæculo ſanctis ſcriptoribus uſitatiſſimam, ut indicio ſunt tum epigraphæ epiſtolarum Paullini ad Severum, tum ipſæ epiſtolæ, quæ nonnumquam tertio quoque verſu eam vocem repetunt. Vide epiſt. xiv. ad Severum. *Giſelin.*

Libellum quem.] Sic & mox, libellum edidi. & in fine dialogi primi, immo ubique de libro hoc ut ſingulari loquitur. quodque ad rem propius facit, hoc epilogo librum claudit: *Sed jam finem liber poſtulat, ſermo claudendus eſt, &c.* quid ni igitur à reliquis opuſculis eum diſparabimus, quem & ſolum edidit, & multo ante quam de aliis vel per ſomnium cogitaret. Immo, ut è locis modo laudatis liquido apparet, unus hic liber reliquorum princeps fuit occaſio, atque auctor. *Giſelin.*

Edidi.] *Edendi* verbo ſimiliter uſus eſt Paullinus epiſt. 3. ad Sever. *Neque ſuffecit litterarum ad nos editione maturare.* Giſel.

Didici.] In quibuſdam mſ. eſt, decidi pro didici: quod non diſpliceret, ſi meliores libri ſuffragarentur. & illa, *apud me ipſe*, melius paullo, cum verbo, *didici*, cohærerent. *Giſelin.*

Deſitudine.] Hanc vocem novam & fortaſſe nuſquam alibi lectam, Giſelin. Severo reſtituit, ſecutus Mſſ. Trudon.

SVL-

SULPICI SEVERI

DE

BEATI MARTINI VITA

LIBER.

PLerique mortales studio gloriæ sæcularis inaniter dediti, exinde perennem (ut putabant) memoriam nominis sui quæsiverunt, si vitas clarorum virorum stylo illustrassent. Quæ res utique non perennem quidem, sed aliquantulum tamen conceptæ spei fructum afferebat; quia & sui memoriam, licet incassum, propagabant: & propositis magnorum virorum exemplis, non parva æmulatio legentibus excitabatur. Sed tamen nihil ad beatam illam æternamque vitam hæc eorum cura pertinuit. Quid enim aut ipsis occasura cum sæculo scriptorum suorum gloria profuit? aut quid posteritas emolumenti tulit, legendo Hectorem pugnantem, aut Socratem philosophantem? cum eos non solum imitari stultitia sit, sed non acerrime etiam impugnare, dementia: quippe qui humanam vitam præsentibus tantum actibus æstimantes, spes suas fabulis, animas suas sepulcris dederint. Siquidem ad solam hominum memoriam se perpetuandos crediderunt: cum hominis officium sit, perennem potius vitam, quam perennem memoriam, quærere, non scribendo, aut pugnando, vel philosophando: sed pie, sancte,

&c, religioſeque vivendo. Qui quidem error humanus, litteris traditus, intantum valuit, ut multos plane æmulos, vel inanis philoſophiæ, vel ſtultæ illius virtutis, invenerit. Unde facturus mihi operæpretium videor, ſi vitam ſanctiſſimi viri, exemplo aliis mox futuram, perſcripſero: quo utique ad veram ſapientiam, & cœleſtem militiam, divinamque virtutem legentes incitabuntur. In quo ita noſtri quoque rationem commodi ducimus, ut non inanem ab hominibus memoriam, ſed æternum à Deo præmium exſpectemus. Quia & ſi ipſi non viximus, ut aliis exemplo eſſe poſſimus: dedimus tamen operam, ne is lateret, qui eſſet imitandus. Igitur S. Martini vitam ſcribere exordiar, & quæ vel ante epiſcopatum, vel in epiſcopatu geſſerit. Quamvis nequaquam ad omnia illius potuerim pervenire: adeo ea, in quibus ipſe tantum ſibi conſcius fuit, neſciuntur: quia laudem ab hominibus non requirens, quantum in ipſo fuit, omnes virtutes ſuas latere voluiſſet. Quamquam etiam ex his, quæ comperta nobis erant, plura omiſimus: quia ſufficere credidimus, ſi tantum excellentiora notarentur. Simul & legentibus conſulendum fuit, ne quod his pareret copia congeſta faſtidium. Obſecro autem eos qui lecturi ſunt, ut fidem dictis adhibeant: neque me quidquam, niſi compertum & probatum ſcripſiſſe, arbitrentur: alioquin tacere, quam falſa dicere, maluiſſem.

I. IGITUR MARTINUS Sabariæ Pannoniarum oriundus fuit, ſed intra Italiam Ticini altus eſt, parentibus ſecundum ſæculi dignitatem non infimis, gentilibus tamen. Pater ejus miles primum, poſt tribunus militum fuit. Ipſe armatam militiam in adoleſcentia ſecutus, inter ſchola-

MARTINUS *Sabariæ Pannoniarum oriundus fuit.*] Μαρτῖνος, ἀπὸ σαβαρίας τῆς παννονίας. Sozomen. III, capite 13.

Parentibus ſecundum ſeculi dignitatem non infimis.] Ἐπίσημος ἦν τὸ γένος, Sozomenus.

Inter ſcholares alas.] Alæ equitum, Cohortes peditum. Alæ dividebantur in Scholas, ut ex Vitruvio patet. *Salmaſ.* Sic ſcripſi ex Trud. l. Parc. & Bethlem. Veteranorum enim filii ſcholares dicebantur, cum adoleſcentes armatam militiam ſequerentur, ut ex Vegetio liquet,

lares alas ſub rege Conſtantio, deinde, ſub Juliano Cæſare militavit: non tamen ſponte: quia à primis fere annis, divina potius ſervitute, ſacra illuſtris pueri ſpiravit infantia. Nam cum eſſet annorum decem, invitis parentibus ad Eccleſiam confugit, ſeq; catechumenum fieri poſtulavit. Mox mirum in modum totus in Dei opere converſus, cum eſſet annorum duodecim, eremum concupivit: feciſſetque votis ſatis, ſi ætatis infirmitas non obſtitiſſet. Animus tamen aut circa monaſteria, aut circa Eccleſiam ſemper intentus, meditabatur adhuc in ætate pucrili, quod poſtea devotus implevit. Sed cum edictum eſſet à regibus, ut veteranorum filii ad militiam ſcriberentur, prodente patre, qui felicibus ejus actibus invidebat, cum eſſet annorum quindecim, raptus & catenatus, ſacramentis militaribus implicatus eſt, uno tantum ſervo comite contentus: cui tamen verſa vice dominus ſerviebat: adeo ut plerumque ei & calceamenta detraheret, & ipſe detergeret: cibum una caperent, hic tamen ſæpius miniſtraret. Triennium fere ante baptiſma in armis fuit, integer tamen ab iis vitiis, quibus illud hominum genus implicari ſolet. Multa illi circa commilitones benignitas, mira caritas: patientia vero atque humilitas ultra humanum modum. Nam frugalitatem in eo laudare, non eſt neceſſe, qua ita uſus eſt, ut jam illo tempore non miles, ſed monachus putaretur. Quibus rebus ita ſibi omnes commilitones ſuos devinxerat, ut eum miro affectu venerarentur. Nec dum tamen regeneratus in Chriſto, agebat quen-

liquet, & XII. lib. Codicis, titulo, de ſcholarium privilegiis. iis ſcholis qui præerant (erant autem variæ, & plurimæ, ut ex Comment. Reip. Rom. Lazii lib. 4. cap. 13. conſtat) modo capita ſcholarum, modo comites ac tribuni dicebantur: ut iidem auctores modo laudati memoriæ prodiderunt. *Giſelinus.*

Sub rege Conſtantio.] Sic feliciter emendavit Giſelinus, cum antea legeretur *Conſtantino.* Quod nec de Conſtantino magno, nec filio ejus, intelligi, temporum rationes, & Martini ætas, permittunt.

Nec dum tamen regeneratus in Chriſto.] Veteres baptiſmum abſolute neceſſarium putabant ad regenerationem & ſalutem. Ambroſ. lib. de his qui initiantur cap. IV. *Credit Catechumenus, ſed niſi baptizetur remiſſionem peccatorum non poteſt obtinere, neque gratiæ ſpiritualis munus haurire.* Auguſt. Tract. XIII. in Iohannem: *Quantumcunque Catechumenus*

quendam bonis operibus baptismatis candidatum: assistere scilicet laborantibus, opem ferre miseris, alere egentes, vestire nudos, nihil sibi ex militiæ stipendiis præter quotidianum victum reservans: jam tum Euangelii non surdus auditor, de crastino non cogitabat.

II. Quodam itaque tempore, cum jam nihil præter arma & simplicem militiæ vestem haberet, media hyeme, quæ solito asperior inhorruerat, adeo ut plerosque vis algoris exstingueret, obvium habet in porta Ambianensium civitatis pauperem nudum: qui cum prætereuntes, ut sui misererentur, oraret, omnesque miserum præterirent: intellexit vir Deo plenus, sibi illum, aliis misericordiam non præstantibus, reservari. Quid tamen ageret? nihil præter chlamydem, qua indutus erat, habebat: jam enim reliqua in opus simile consumpserat. Arrepto itaque ferro, quo accinctus erat, mediam dividit, partemque ejus pauperi tribuit, reliqua rursus induitur. Interea de circumstantibus ridere nonnulli, quia deformis esset, & truncatus habitu videretur: multi tamen, quibus erat mens sanior, altius gemere, quod nihil simile fecissent: cum utique plus habentes, vestire pauperem sine sua nuditate potuissent. Nocte igitur insecuta, cum se sopori dedisset, vidit Christum chlamydis suæ, qua pauperem texerat, parte vestitum. Intueri diligentissime Dominum, vestemque quam dederat, jubetur agnoscere. Mox ad Angelorum circumstantium multitudinem, audit Jesum clara voce dicentem: *Martinus adhuc catechumenus,*

menus proficiat, adhuc sarcinam iniquitatis portat, non illi dimittitur nisi quum pervenerit ad baptismum. Sic & alii patres.

Baptismatis candidatum.] Baptizati olim erant albati. Paulinus epist. XII. ad Severum:

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niveos, corpore, corde, habitu.

Multa ejus moris testimonia extant apud Ambrosium, Dionysium Areopagitam, Gregorium Turonensem V. Hist. XI. Socratem VII, 17. Rabanum Maurum & alios. *Iuretus.*

Nihil præter chlamydem.] Fortunatus indicat eam more Romanorum militum albam fuisse, quod nec Severus nec Paulinus notarunt. Vnde apud Marcellinum XXV. & XXXI. *Candidati* pro militibus. Claudianus *niveas cohortes* vocat. In quartum consulatum Honorii. Sic & alii multi. *Idem.*

Adhuc catechumenus.] In quibusdam Ecclesiis Græcanicis, immo vel in plu-

nus, hac me veste contexit. Vere memor Dominus dictorum suorum, (qui ante prædixerat: *Quamdiu fecistis hæc uni ex minimis istis, mihi fecistis*) se in paupere professus est fuisse vestitum: & ad confirmandum tam boni operis testimonium, in eodem se habitu, quem pauper acceperat, est dignatus ostendere. Quo viso, vir beatus non in gloriam est elatus humanam, sed bonitatem Dei in suo opere cognoscens, cum esset annorum duodeviginti, ad baptismum convolavit. Nec tamen statim militiæ renuntiavit, tribuni sui precibus evictus, cui contubernium familiare præstabat. Etenim transacto tribunatus sui tempore, renuntiaturum se sæculo pollicebatur. Qua Martinus exspectatione suspensus, per biennium fere, postquam est baptisma consecutus, solo licet nomine, militavit.

III. Interea irruentibus intra Gallias Barbaris, Julianus Cæ-

plurimis, prima die dicebantur *Christiani* qua crediderant & se credere professi erant, sequente die in Catechumenos conscribebantur, tertia exorcizabantur & insufflabantur, postea inter Catechumenos diu manebant audientes Scripturas, postremo baptizabantur. Cum baptismo autem simul comprehendebatur chrismatio, quia ultimus ejus erat actus. In Occidente similiter prima credendi professione fiebant Christiani, quam concilium Eliberitanum *fidem primam credulitatis* appellat Can. XLII. *Eos qui ad fidem primam credulitatis accedunt, si bonæ fuerint conversationis intra biennium placuit ad baptismi gratiam admitti debere.* Prima illa fidei credulitate cum impositione etiam manuum, quasi benedictione, recipiebantur inter Catechumenos & Christiani tum demum dici incipiebant, ut liquet ex ejusdem concilii can. XLIV. his verbis: *Qui aliquando fuerit Catechumenus & per infinita tempora nunquam ad Ecclesiam accesserit, si eum de clero quisque cognoverit esse Christianum, aut testes aliqui extiterint fideles, placuit ei baptismum non negari.* Cum Christiani hoc modo fierent & hoc nomen mererentur ex prima fidei Christianæ professione, manuum impositione tunc etiam benedicebantur. *Salmas.*

Annorum duodeviginti.] Paulinus: *Quatuor à lustris.*

Transacto tribunatus sui tempore.] Erant enim eo tempore milites fere Christiani: atque hoc illud est, cur Iulianus ad demerendos militum animos antequam Augustus salutaretur, Christianismum simularit. Vide Theodoritum hist. Eccles. lib. III, cap. 4. & Nazianz. in eundem. *Giselin.*

Solo licet nomine.] Paulinus: *Sed solo nomine miles.* Militiam nomine-tenus cultam illi opponit, quam armatam in adolescentia sub Constantio secutum esse supra dixit. *Giselin.*

Irruentibus intra Gallias Barbaris, Iulianus Cæsar.] De ipsa re, sic *Socrates* scribit lib. 6. hist. Trip. cap. 1. Post hæc igitur Imperator (Constantius) evocavit Iulianum, & constituit Cæsarem, dansque ei conjugem Constantiam (Helenam vocat Ammianus lib. 15.) sororem suam, contra Barbaros eum destinavit ad Gallias. Hi namque Barbari, quo-

Cæsar, coacto in unum exercitu apud Vangionum civitatem, donativum cœpit erogare militibus, ut est consuetudinis, singuli citabantur, donec ad Martinum ventum est. Tum vero oportunum tempus existimans, quo peteret missionem (neque enim integrum sibi fore arbitrabatur, si donativum non militaturus acciperet) *Hactenus*, inquit ad Cæsarem, *militavi tibi: patere ut nunc militem Deo: donativum tuum, militaturus accipiat: Christi ego miles sum. Pugnare mihi non licet*. Tum vero adversus hanc vocem Tyrannus infremuit, dicens, eum metu pugnæ, quæ postera die erat futura, non religionis gratia, detrectare mili-

li-

quorum Imp. Constantius contra Magnentium auxilia petierat, cum nihil profuissent contra tyrannum, Romanorum vastabant urbes. & mox: *& cum illi* (Barbari) *per legatos, litteras Imperatoris eos ad provincias invitantis ostenderent, &c.* Hæc igitur accidisse videntur ineunte anno illo, quo ipse consul primum cum Constantio Cons. VIII. in Gallias ad Alemannorum incursus coërcendos missus est. ii enim tum temporis Constantio aliis occupato, tantis viribus atque impetu è suis finibus in Gallias proruperant, easque nullo renitente adeo ad internecionem vastarant, pæne ut eas Augustus pro deploratis habuerit, & Iulianum patruelem fratrem ea una solaque de caussa coactus sit in imperii societatem adsciscere. Adscitus igitur ille Fl. Arbetione, & Mavortio Lolliano coss. ipsis Kal. Decemb. Viennæ ut hibernaret, ex urbe egressus est. ibi cum omnia ad bellum Gallicum necessaria comparasset; confecto raptim per Augustodunum, Antissiodorum, & Tricassas, perdifficili & periculoso itinere (omnia enim ea loca hostes populabundi insederant) Remis tandem exercitus suos conjunxit: atque inde per decem pagos Alemanam plebem aggressus, quæ Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, Vangionas & Maguntiacum civitates possidebant, eorumque territoria habitabant: primam omnium Brotomagum occupavit: ibique occurrentem Germanorum manum partim cecidit, partim fugæ celeritate salutem sibi quærere coëgit. Hæc è lib. XVI. Ammiani pluribus adduxi, tum ut ipsi historiæ lucem nonnullam afferrem, tum quod hoc uno loco tota Chronologiæ nostræ ratio & fundamentum nitantur. Omnino enim mihi persuadeo, B. Martinum hanc, de qua nunc agimus, missionem impetrasse Remis aut certe Brotomagi. ex quo & illud necessario efficitur, si biennio ante missionem baptismo fuerit initiatus, vigesimo fere ætatis anno militiæ sacramento exauctoratum fuisse, qui annus incidit in annum imperii Constantii XX. Vrbis cond. M. CVIII. Christi vero CCC. LVI. supputante Onuphrio. *Giselin.*

Donativum.] Proprium hoc militis, ut congiarium civium & plebis. *Iuretus.*

Christi ego miles sum. Pugnare mihi non licet.] Hæc nihil pro Anabaptistis. Quanquam videatur vel Martinus, si hæc dixit, vel Severus, qui hæc scripsit, non recte Christianam libertatem intellexisse. Cur non pugnemus contra barbaros? Christiani cavere debent bella civilia, contra fratres suos. Turcam, Tatarum, immanem belluam debellare, Christus non prohibet, sed jubet

litiam: At Martinus intrepidus, immo illato sibi terrore constantior: *Si hoc*, inquit, *ignaviæ ascribitur, non fidei, crastina die ante aciem inermis adstabo: & in nomine Domini Iesu, signo crucis, non clypeo protectus, aut galea, hostium cuneos penetrabo securus.* Retrudi ergo in custodiam jubetur, facturus fidem dictis, ut inermis barbaris objiceretur. Postera die hostes legatos de pace miserunt, sua omnia seseque dedentes. Unde quis dubitet, hanc vere beati viri fuisse victoriam, cui præstitum sit, ne inermis ad prœlium mitteretur. Et quamvis pius Dominus servare militem suum, licet inter hostium gladios & tela potuisset: tamen ne vel aliorum morte sancti violarentur obtutus, exemit pugnæ necessitatem. Neque enim aliam pro milite suo Christus debuit præstare victoriam, quam, ut subactis sine sanguine hostibus, nemo moreretur.

IV. Exinde relicta militia, sanctum Hilarium, Pictavæ episcopum civitatis, cujus tunc in Dei rebus spectata & cognita fides habebatur, expetivit: & aliquamdiu apud eum commoratus est. Tentavit autem idem Hilarius, imposito Diaconii officio, sibi eum arctius implicare, & ministerio vincire divino. Sed cum sæpissime restitisset, indignum se esse

bet potius, si nos offendant & opprimant. *Horn.*

Signo crucis.] Veteres se cruce munierunt, non quod externo signo tantam vim adscriberent, sed ob fiduciam in mortem Christj. Chrysostom. Hom. LV. in Matth. *Crucem non simpliciter digito in corpore, sed magna profecto fide in mente formari oportet.* Crux transiens apud puriorem Ecclesiam in usu fuit, non crux permanens.

Legatos de pace miserunt.] Si conjecturis locus est, scire huc quadrare possint verba illa Marcellini: *Igitur Agrippinam ingressus* (recto itinere ex Brotomago) *non ante motus est exinde, quam Francorum regibus furore mitescente perterritis, pacem Reip. firmaret, & urbem reciperet munitissimam.* Sed hæc conjectura tantum est, vera an falsa, viderint alii. *Giselin.*

Aliorum morte sancti violarentur obtutus.] Minucius in Octavio, de Christianis: *Nobis homicidium nec videre fas, nec audire.* Virgil. 11. Æneid.

——— *Nati me cernere letum*
Fecisti, & patrios fœdasti sanguine vultus.

Episcopum.] Presbyteri & Episcopi differebant sola ordinatione. Chrysostomus dixit, *μόνῃ τῇ χειροτονίᾳ ἀναβεβηκέναι* Episcopos supra presbyteros, hoc est, *superiores esse sola ordinatione.* Theophylactus presbyteros *μόνῃ τῇ χειροτονίᾳ ὑποβεβηκέναι*, id est, *inferiores esse.* Hoc plane est discrimen internæ potestatis quo Hieronymus scripsit majores presbyteris esse Episcopos

esse vociferans: intellexit vir altioris ingenii, hoc eum modo posse constringi, si id ei officii imponeret, in quo quidam locus injuriæ videretur. Itaque exorcistam eum esse præcepit. Quam ille ordinationem, ne despexisse tanquam humiliorem videretur, non repudiavit. Nec multo post admonitus per soporem, ut patriam parentesque, quos adhuc gentilitas detinebat, religiosa sollicitudine visitaret, ex voluntate sancti Hilarii profectus est, multisque ab eo adstrictus precibus & lacrymis ut rediret, mœstus (ut ferunt) peregrinationem illam aggressus est, contestatus fratres, multa se adversa passurum. Quod postea probavit eventus. Ac primum inter Alpes devia secutus, incidit in latrones. Cumque unus securim elevatam in caput ejus librasset, ictum ferientis dextera sustinuit alter: vinctis tamen post tergum manibus, uni servandus & spoliandus traditur. Qui cum eum ad remotiora duxisset, percontari ab eo cœpit, quisnam esset? Respondit, Christianum se esse. Quærebat etiam ab eo, *an timeret? Tum vero constantissime profitetur, numquam se fuisse tam securum, quia sciret misericordiam Domini maxime in tentationibus affuturam: se magis dolere illi, qui Christi misericordia, utpote latrocinia exer-

copos, & inferiores presbyteros Episcopis, non vero potestatem externam gubernationis respexit. *Salmasius.*

Exorcistam eum esse præcepit.] Paulinus. Nat. IV. Felicis:

——— Primis lector servivit in annis,
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli,
Adjurare malos & sacris pellere verbis.

Epistola VI. ad Amandum, vocat exorcistam dæmonis terribilem. Epist. XVI. ad Delphinum, ait ex nomine exorcistæ gravitatem assumi & reverentiam dari. Vt dubitem cur Severus ita vile officium putarit, ut injuriæ conjungat. *Iuret.* In libro Pontificali Damasi, Cajus Episcopus Romæ qui vixit sub finem tertii sæculi constituisse dicitur. *Si quis Episcopus esse mereretur, ut esset Ostiarius, Lector, Exorcista, Sequens, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, & exinde Episcopus ordinarius.* Vbi *Sequentem* vocat qui Græcis ἀκόλουθος, & Romani *Acoluthum* voce Græca, & corrupta *Acolythum.* Septem ibi habes ordines Ecclesiæ, quorum summus est presbyter. *Salmasius.*

Christianum se esse.] Hoc olim moris fuit omnibus Christianis, ut à Iudice, aut in summis periculis de patria & origine interrogati, unum illud responderent, Christianos se esse. *Giselin.*

Se magis illi dolere.] Similem loquendi formam observavi in vita Beregesi Abbatis, c. V. his verbis, *dolere se illi, quippe quem videret diabolo subditum, &c.* loquitur de Pipino. Adservatur ea vita

exercens, esset indignus. Ingressusque Euangelicam disputationem, verbum Dei latroni prædicabat. Quid longius morer? Latro credidit, prosecutusque Martinum viæ reddidit, orans ut pro se Dominum precaretur. Idemque postea religiosam agens vitam visus est, ut hæc quæ supra retulimus, ab ipso audita dicantur. Igitur Martinus inde progressus, cum Mediolanum præterisset, diabolus in itinere, humana specie assumpta se ei obvium tulit, Quo tenderet, quærens? Cumque id à Martino responsi accepisset, se quo Dominus vocaret, intendere: ait ad eum, *Quocumque ieris, vel quæcunque tentaveris, diabolus tibi adversabitur.* Tunc ei prophetica voce respondit: *Dominus mihi adjutor est, non timebo, quid faciat mihi homo.* Statimque è conspectu ejus inimicus evanuit. Itaque ut animo ac mente conceperat, matrem Gentilitatis absolvit errore, patre in malis perseverante: plures tamen suo salvavit exemplo. Deinde cum hæresis Arriana per totum orbem & maxime intra Illyricum pullulasset, cum adversus perfidiam sacerdotum solus pæne acerrime pugnaret, multisque suppliciis esset affectus (nam publice virgis cæsus est, & ad extremum de civitate exire compulsus) Italiam repetens, cum intra Gallias quoque discessu sancti Hilarii, quem ad exsilium hæreticorum vis coëgerat, turbatam ecclesiam comperisset, Mediolani sibi Monasterium statuit. Ibi quoque cum Auxentius, auctor & princeps Arrianorum, gravissime insectatus est: multisque affectum injuriis, de civitate

ex-

vita descripta manu in bibliotheca S. Trudonis.

Hæresis Arriana per totum orbem.] Supra 11. Hist. *perturbato orbe terrarum.*

Hilaris, quem ad exsilium hæreticorum vis coëgerat.] Supra: *Hilarius Pictavorum Episcopus, datur exilio.* Vide ad eum locum notas.

Mediolani sibi Monasterium statuit.] Origo Monasteriorum ex persecutionibus fuit. Quas dum fugere conantur viri Sancti & innocentes, ad solitudines se receperunt, vel extra urbes, ubi eremi, vel in urbibus, ubi monasteria. Sic Martinus monasterium soli sibi struit Mediolani. Quod eremus dici non potest, nec monasterium hodierno sensu, ubi plures cohabitant. *Horn.*

Auxentius.] Εἰς Μεδιολάνον ἐλθών, καθ' ἑαυτὸν διέτριβεν· ὑπεχώρησέ τε ἤδη ἐπιβουλευόμενος παρὰ Αὐξεντίου τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲ αὐτοῦ ὑγιῶς ἔχοντος περὶ τὴν πίστιν ἐν Νικαίᾳ συν-

ελθόν-

exturbavit. Cedendum itaque tempori arbitratus, ad insulam Gallinariam nomine secessit: comite quodam presbytero, magnarum virtutum viro. Hic aliquamdiu radicibus vixit herbarum: quo tempore elleborum, venenatum, ut ferunt, gramen, in cibum sumpsit. Sed cum vim veneni in se grassantis vicina jam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit, statimque omnis dolor fugatus est. Nec multo post cum sancto Hilario comperisset regis pœnitentia potestatem indultam fuisse redeundi, Romæ ei tentavit occurrere, profectusque ad urbem est.

V. Cum jam Hilarius præterisset, ita cum est vestigiis prosecutus: cumque ab eo gratissime fuisset susceptus, haud longe sibi ab opido monasterium collocavit. Quo tempore se ei quidam catechumenus junxit, cupiens sanctissimi viri institui disciplinis: paucisque interpositis diebus languore correptus, vi febrium laborabat. Ac tum Martinus forte discesserat: & cum per triduum defuisset, regressus corpus exanime invenit: ita subita mors fuerat, ut absque baptismate humanis rebus excederet, corpus in medio posi-

tum

ἐλθόντων. *Sozomen.* III, 13.

Ad insulam Gallinariam nomine secessit.] Καὶ ἐπί τινα χρόνον ῥίζαις βοτανῶν ἀρκούμενος, νῆσον ᾤκησεν ἣν Γαλληνάριαν καλοῦσι. Μικρὰ δὲ αὕτη καὶ ἀοίκητος ἐν τῷ τυῤῥηνικῷ πελάγει κειμένη. *Sozomen.* III, 13. & *Nicephor.* IX, 19.

Elleborum, venenatum, ut ferunt.] Non quidem toto substantiæ genere ut sunt omnia δηλητήρια: sed quia naturæ alendæ minus idonea: qualia καθαρτικὰ omnia. quibus si quis abutatur, mera fiunt venena. *Giselin.*

Hilario comperisset regis pœnitentia.] Severus secundo libro Sacræ historiæ sibi ipsi est interpres, cum ait, Hilarium quasi discordiæ seminarium & perturbatorem Orientis redire ad Gallias jussum esse, absque exsilii indulgentia, id est, non remisso tamen ei exsilio, ita ut ei, unde exsulandum erat, ibi etiam tum exsuli degendum esset. Pœnitebat videlicet impium Imp. eo relegatum fuisse Hilarium, ubi suis Arrianis multo plus mali & damni daret, quam in ipsa Gallia fuerat daturus. Ratio ex ipsa historia petenda, quam Severo nemo accuratius descripsit. *Giselinus.*

Monasterium collocavit.] Lugugiacum id posteri appellarunt, quadraginta distans ab urbe Pictaviensi stadiis, designante Greg. Turonensi. *Idem.*

Absque baptismate humanis rebus excederet.] Veteres baptismum absolute necessarium asseruerunt ad salutem de adultis. Id probant loca Ambros. lib. de his qui initiantur, c. IV. & August. Tract. XIII. in Iohannem producta. Quibus adde hæc. Author de fide ad Petrum cap. III. *absque sacramento baptismatis, præter eos, qui in Ecclesia sine baptisma-*

te pro

tum tristi mœrentium fratrum frequentabatur officio, cum Martinus flens & ejulans accurrit. Tum vero sanctum spiritum tota mente concipiens, egredi cellulam, in qua corpus jacebat, cæteros jubet: ac foribus obseratis, super exanimata defuncti fratris membra prosternitur: & cum aliquamdiu orationi incubuisset, sensissetque per spiritum Domini adesse virtutem, erectus paullulum, & in defuncti ora defixus, orationis suæ ac misericordiæ Domini intrepidus exspectabat eventum: vixque duarum fere horarum spatium intercesserat: vidit defunctum paullatim membris omnibus commoveri, & laxatis in usum videndi palpitare luminibus. Tum vero magna ad Dominum voce conversus gratias agens, cellulam clamore compleverat: quo audito, qui pro foribus astiterant, statim irruunt. Mirum spectaculum, quod videbant vivere, quem mortuum reliquissent. Ita redditus vitæ, statim baptisma consecutus, plures postea vixit annos: primusque apud nos Martini virtutum vel materia vel testimonium fuit. Idem tamen referre erat solitus, se corpore exutum ad tribunal judicis ductum, deputatumque obscuris locis & vulgaribus turbis tristem excepisse sententiam: tum per duos angelos judici fuisse suggestum, hunc esse pro quo Martinus oraret: ita per eosdem angelos se jussum reduci, & Martino redditum, vitæque pristinæ restitutum. Ab hoc primo tempore beati viri nomen eni-

te pro Christo sanguinem fundunt, nec regnum cœlorum potest quisquam accipere, nec vitam æternam. Et Author apud Augustin. de eccles. dogm. cap. LXXIV. *Baptizatis tantum iter esse salutis credimus. Nullum Catechumenum, quamvis bonis operibus defunctum, vitam æternam habere credimus, excepto martyrio, ubi tota baptismi sacramenta implentur.* Interdum tamen de hac severitate remiserunt. Sic Ambros. in Orat. in obitum Valentiniani junioris, alloquens sorores ejus: *Hunc sua pietas abluit & voluntas. Non amisit gratiam quam poposcit.*

Hunc esse pro quo Martinus oraret.] Hæc jam illo ævo superstitio invaluit, juvari viventium intercessione mortuos. Primus Tertullianus meminit, & ex traditione ortam consuetudinem fatetur. *De corona militis.* Cæteri diu dubitanter locuti sunt, Augustinus, Chrysostomus, alii. Cyprianus orthodoxus: *Quando hinc excessum est, nullus jam pœnitentiæ locus, nullus satisfactionis effectus.* Ex hoc commento fabulosus purgatorii ignis succensus est, ad quem se pingues Monachi calefaciunt. *Horn.*

enituit, ut qui sanctus jam ab omnibus habebatur, potens etiam & vere Apostolicus haberetur.

VI. Nec multo post, dum agrum Lupicini cujusdam honorati secundum sæculum viri præteriret: clamore & luctu turbæ plangentis excipitur. Ad quam solicitus cum astitisset, & quis esset hic fletus, inquireret, indicatur, unum è familia servulum laqueo sibi vitam extorsisse: quo cognito, cellulam, in qua corpus jacebat, ingreditur: exclusisque omnibus turbis, superstratus corpori, aliquantisper oravit: mox viviscente vultu, marcescentibus oculis in ora illius defunctus erigitur: lentoque conamine enisus assurgere, adprehensa beati viri dextera, in pedes constitit: atque ita cum eo usque ad vestibulum domus, turba omni inspectante, processit.

VII. Sub idē fere tempus ad episcopatum Turonicæ ecclesiæ

Vere Apostolicus.] Ex hac de Martino opinione, orta diu post controversia, an sine hæresi Apostolis conferri queat? Quód propugnat multis argumentis Odo Abbas Cluniacensis peculiari tractatu, in quo Martinum Apostolis ubique comparat, & eo titulo dignissimum esse probare vult. Cæterum meræ nugæ & ludibria sunt. *Horn.*

Agrum Lupicini cujusdam.] Meminerunt fasti consulares cujusdam Fl. Lupicini consulis eodem illo anno, quo Gratianus Augustus creatus. Sive autem ager hic ejusdem Lupicini fuerit, quod vero non est absimile; sive alius: nobis satis fuit, adducto exemplo veram scripturam constituere, alias ab eo nomine evariantes pro falsis ducere. *Giselin.* Sic & Paulinus & Fortunatus eum vocant. Cuspinianus Comment. in Chronicon Cassiodori, putat hunc esse Lupicinum qui Consul fuit cum Iovino sub Valentiniano Imperatore. *Iuret.*

Sub idem fere tempus.] A. CCCLXXV. IV. Non. Iul. *Gregor.* Turon. II. Hist. Franc. 14. & I. Miracul. 6. Nam cum sedisse eum dicat Gregorius Turon. annos XXVI. menses IV. dies XXVII, pervenisse oportet ad A. CCCII. ad quod usque tempus Martinum vixisse, ex Severo colligimus. Ac licet à Severo discrepet Gregorius, dum ait VIII. anno Valentiniani Martinum fuisse electum Episcopum: præstat tamen audire Severum. *Baron.*

Ad Episcopatum Turonicæ ecclesiæ petebatur.] De ætate B. Martini hic verbum nullum. Greg. Turonensis, qui illum Attico & Cæsario COSS. anno ætatis 81. episcopatus vero 26. mortuum scribit, indicare iisdem verbis videtur, eum 55. ætatis anno ad episcopatum fuisse allectum. Quæ omnia quam vera sint, ex auctoris nostri verbis expendamus. Constat ex superioribus B. Martinum tertio post baptismum suum anno, Hilario aliquandiu convixisse: eidemque post quintum annum ab exsilio ad ἐπισκοπῆς suæ sedem redeunti, Romæ occurrisse, indeque cum illo ad Pictavos reverso non procul ab opido sibi monasterium ædificasse. Est autem verisimile, egisse tum illum ætatis annum 27. Auctor igitur dum res deinde gestas ordine persequitur,

ſiæ petebatur: ſed cum erui à monaſterio ſuo facile non poſſet, Ruricius quidam, unus è civibus, uxoris languore ſimulato, ad genua illius provolutus, ut egrederetur obtinuit. Ita diſpoſitis jam in itinere civium turbis, ſub quadam cuſtodia ad civitatem uſque deducitur. Mirum in modum incredibilis multitudo non ſolum ex illo oppido, ſed etiam ex vicinis urbibus ad ſuffragia ferenda convenerat. Una omnium voluntas, eadem vota, eademque ſententia, Martinum epiſcopatu eſſe digniſſimum, felicem fore tali Eccleſiam ſacerdote. Pauci tamen, & nonnulli ex Epiſcopis, qui ad conſtituendum antiſtitem fuerant evocati, impie repugnabant, dicentes: *Scilicet contemptibilem eſſe perſonam, indignum eſſe epiſcopatu, hominem vultu deſpicabilem, veſte ſordidum, crine deformem.* Ita à populo ſen-

tur, non aliis utitur tranſitionibus, quam, *Quo tempore:* &, *Non multo poſt:* item, *Sub idem fere tempus.* Amabo te, lector, num his tranſitionibus triginta annorum ſpatium videtur poſſe deſignari? Dabo nunc aliud, quod totam Gregorii rationem multo fœdius turbet. Dialogo 2. cap. 6. ait Severus Martino ſuum primum epiſcopatum datum Valentiniano ſeniore rerum potiunte. Fuerunt ille, ut minimum, Valentiniani annus 4. Chriſti vero 367. Inde jam certo & evidenti argumento evincam B. Martinum eo tempore non 53. ætatis annum, ſed 33. demum egiſſe. nam inter exauctoritatem ejus & eum quem nominavi annum, tantum 12. interjiciuntur. *Giſelin.*

Ruricius quidam.] Sic optimi libri. & Ruricium Præſidem lego apud Marcellinum lib. 27. *Idem.*

Ex vicinis urbibus ad ſuffragia ferenda.] Presbyteri cum diaconis, non ſine populi ſuffragio olim Romæ & Alexandriæ ſive primum presbyterum, ſive Epiſcopum elegerunt & ordinarunt. Multa ejusmodi veſtigia extant, in libro Pontificali Damaſi, & in vitis Romanorum Epiſcoporum, etiam quarto ſeculo, ſub Conſtantino & Conſtantio. Leo *Epiſt.* XD. de ordinationibus Epiſcoporum: *Teneatur ſubſcriptio clericorum, honoratorum teſtimonium, ordinis conſenſus & plebis.* Hæc igitur quatuor requirebantur in electione miniſtri. Ordinandi etiam coram Eccleſia prædicari ſoliti. Lampridius in Alexandro Severo: *Dicebatque grave eſſe, cum id Chriſtiani & Iudæi facerent in prædicandis ſuis ſacerdotibus qui ordinandi ſunt, non fieri in provinciarum rectoribus.* Quid autem ſit *prædicare*, oſtendunt paulo antecedentia; *Nomina eorum proponebat hortans populum, ut ſi quis quid haberet criminis, probaret manifeſtis rebus.* Salmaſius.

Ex epiſcopis, qui ad conſtituendum antiſtitem fuerant evocati.] Cum Epiſcopus eſſet eligendus aut presbyter aliquis, omnes presbyteri qui parœcias ſuas ſinguli curabant, ad matricem illam Eccleſiam & principalem, relictis titulis ſuis ſolebant convenire, ut electioni & ordinationi clericorum intereſſent ac ſubſcriberent. *Salmaſius.*

Veſte ſordidum.] Qua utebantur Aſceiæ. Hieron. Epiſt. IV. ad Ruſticum: *Sordidæ veſtes candidæ mentis indicia ſunt. Vilis tunica contemtum ſeculi probet.* Monachi olim, ut Cynici, ſordes affectarunt.

ſententiæ ſanioris hæc illorum irriſa dementia eſt, qui illuſtrem virum, dum vituperare cupiunt, prædicabant. Nec vero aliud his facere licuit, quam quod populus Domino volente cogebat Inter Epiſcopos tamen qui affuerat, præcipue Defenſor quidam nomine, dicitur reſtitiſſe: unde animadverſum eſt, graviter illum lectione prophetica tunc notatum. Nam cum fortuito lector, cui legendi eo die officium erat, interclufus à populo defuiſſet, turbatis miniſtris, dum exſpectatur qui non aderat, unus è circumſtantibus ſumpto pſalterio, quem primum verſum invenit, arripuit. Pſalmus autem erat: *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem propter inimicos tuos, ut deſtruas inimicum & defenſorem.* Quo lecto clamor populi tollitur, pars diverſa confunditur. Atque ita habitum eſt, divino nutu pſalmum hunc lectum fuiſſe, ut teſtimonium operis ſui Defenſor audiret, quia ex ore infantium atque lactentium in Martino Domini laude perfecta, & oſtenſus pariter & deſtructus eſt inimicus. Iam vero ſumpto epiſcopatu, qualem ſe quantumque præſtiterit, non eſt noſtræ facultatis evolvere. Idem enim conſtantiſſime perſeverabat, qui prius fuerat.

ctarunt. Nam quam ſemel tunicam induiſſent, nunquam exuebant priuſquam penitus tota uſu detrita & ſciſſa eſſet, ac de altera habenda cogitandum foret. Hieronymus in vita Hilarionis: *Saccum quo ſemel fuerat indutus nunquam lavans ... ſuperfluum eſſe dicens munditias in cilicio quærere: nec alteram tunicam mutavit, niſi prior penitus ſciſſa eſſet.* Quantum ſordium putamus contraxiſſe talem tunicam? Rutilius Gallus in Itinerario illuviem & ſqualorem Monachorum non ſemel exagitat. De Capraria:

Squalet lucifugis, inſula tota viris.
Hi ſeſe Grajo Monachos cognomine dicunt.

Et alio loco de Solitario:

Infelix putat illuvie cœleſtia paſci.

Salmaſius.

Crine deformem.] Qui, ut moris ſqualentibus, impexus, rigidus, incompoſitus. Alias tondebant Monachi & clerici, ſolo capillorum circulo circa aures relicto. *Concil. Tolet.* IV, c. 40. *Iſidor.* de Offic. Eccleſ. II, 4. Non ergo tum radebant. Hieronymus in Ezechielis cap. XLIV. *Diſcimus hic nec calvitiem novacula eſſe faciendum, nec ita ad preſſum tondendum caput, ut raſorum ſimiles eſſe videamur, ſed in tantum capillos dimittendos ut operta ſit cutis.* Idem Clemens III. Pædag. cap. XI. *Optatus* II. contra Parm.

Pſalterio.] Cujus uſus tum in Eccleſia & Monaſteriis invaluit.

Pars diverſa.] Sic Giſelinus correxit, putans vocem, *adverſa*, ſubditiciam eſſe & merum redolere Scholion. At locus Paulini lib. II.

Adverſæ penitus removens molimina partis,

innuit

rat. Eadem in corde ejus humilitas, eadem in vestitu ejus vilitas erat: atque ita plenus auctoritatis & gratiæ, implebat episcopi dignitatem, ut non tamen propositum monachi, virtutemque desereret. Aliquamdiu ergo adhærente ad Ecclesiam cellula usus est: deinde cum inquietudinem frequentantium ferre non posset, duobus fere extra civitatem milibus monasterium sibi statuit Qui locus tam secretus & remotus erat, ut eremi solitudinem non desideraret. Ex uno enim latere, præcisa montis excelsa rupe ambiebatur: reliquam planiciem Liger fluvius reducto paullulum sinu clauserat: una tantum eademque arcta admodum via adiri poterat: ipse ex lignis contextam cellulam habebat. Multi quidem è fratribus in eundem modum, plerique saxo superjecti montis cavato, receptacula sibi fecerant. Discipuli vero octoginta erant, qui ad exemplum beati magistri instituebantur. Nemo ibi quidquam proprium habebat: omnia in medio conferebantur. Non emere, aut vendere (ut plerisque monachis moris est) quidquam licebat. Ars ibi, exceptis scriptoribus, nulla habebatur: cui tamen operi minor ætas deputabatur: majores orationi vacabant. Ra-

rus

innuit Latine dici, partem adversam. Sic & Symmachus & Sidonius loquuntur. *Iuretus.*

Eadem in vestitu ejus vilitas erat.] Nondum ergo illa vestimentorum varietas in Ecclesia invaluerat. *Primis temporibus communi vestimento induti Missas agebant, sicut & hactenus quidam Orientalium facere perhibentur.* VValefridus Strabo de Reb. Eccles. cap. XXIV.

Adhærente ad Ecclesiam cellula.] Ecclesiam pro templo ponit, more seculi sui. De quo supra ad lib. II. Isidorus Pelusiota distinguit apposite inter ἐκκλησιαστήριον & ἐκκλησίαν, & quam vocat ἄθροισμα τῶν ἁγίων τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένον. Addit: ἄλλο ἐστιν ἐκκλησιαστήριον, καὶ ἄλλο ἡ ἐκκλησία· ἡ μὲν γὰρ ἐξ ἀμώμων ψυχῶν συνέστηκε, τὸ δὲ ἀπὸ λίθων καὶ ξύλων οἰκοδομεῖται. Vide Spanhem. III. Dub. Euangel. LXXVII.

Monasterium sibi statuit.] Id, si bene memini, posteri Majus monast. dixerunt, in quo & basilicam B. Petro & Paullo dedicavit. Gregor. Turonensis lib. X. *Giselin.* Monasteria veterum ut plurimum fuerunt Scholæ publicæ. *Chrysost.* III. contra Vituperat. vitæ Monasticæ. Idem ex sequentibus Severi verbis apparet. Dicit enim in monasterio Martini octoginta discipulos fuisse. Erant autem laici, non clerici, nedum diaconi vel presbyteri. Hieron. ad Heliodor. *alia Monachorum est causa, alia clericorum. Clerici pascunt oves, ego pascor.* Concil. Chalced. cap. IV. provisum ne Monachi se Ecclesiasticis negotiis immisceant.

Ad

rus cuiquam extra cellulam fuit egressus, nisi cum ad locum orationis conveniebant. Cibum una omnes post horam jejunii accipiebant. Vinum nemo noverat, nisi quem infirmitas coëgisset. Plerique camelorum setis vestiebantur. Mollior ibi habitus pro crimine erat. Quod eo magis sit mirum necesse est, quod multi inter eos nobiles habebantur, qui longe aliter educati, ad hanc se humilitatem & patientiam coëgerant; pluresque ex his postea episcopos vidimus. Quæ enim esset civitas, aut Ecclesia, quæ non se de Martini monasterio cuperet habere sacerdotes?

VIII. Sed ut reliquas virtutes ejus, quas in Episcopatu egit, aggrediar, erat haud longe ab opido proximus monasterii locus, quem falsa hominum opinio, velut consepultis ibi martyribus sacraverat. Nam & altare ibi à superioribus Episcopis constitutum habebatur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his qui majores natu erant presbyteris, vel clericis, flagitabat sibi nomen martyris, vel tempora passionis ostendi: grandi se scrupulo permoveri, quod nihil certi constans sibi majorum memoria tradidisset.

Ad locum orationis.] Et μαρτύρια & μοναστήρια quæ in territorio erant, cui præerat Episcopus, cum suis presbyteris ei subjacebant. Nam & μαρτύρια & monasteria habuere presbyteros præpositos, qui monachis sacramentum eucharistiæ administrabant, & synaxin tenebant. *Salmasius.*

Camelorum setis.] Paulinus II.

Multis vestis erat setis contexta Cameli.

Vide ejus Epistolam ad Severum: & epistola VII. ad eundem: *conservuli & compallidi nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus cilicibus humiles.*

Nobiles.] Vide infra cap. XXIV. Paul.

Nam multos illic prisco de sanguine claros
Traxerat ad talem prudens sententia vitam.

Velut consepultis ibi martyribus consecraverat.] Martyria, id est loca & monumenta sacra Sanctis Martyribus & Confessoribus erecta. Ammian. XXII. *Cineres projecit in mare, id metuens, ut clamabat, ne collectis supremis, ædes iis exstruerentur ut reliquis, qui deviare à religione compulsi, pertulere cruciabiles pœnas, adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi, & nunc martyres appellantur.* Augustinus XXII. Civ. Dei 10. *Nos Martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias, sicut hominibus mortuis, fabricamus. Neque ibi erigimus altaria in quibus sacrificemus martyribus, sed uni Deo sacrificium immolamus.* Eorum reliquias sub altari ponebant. *Ambros.* X. epist. 85. sub finem. *Durand.* in Rationali. *Prudentius* III. περὶ στεφάνων de Eulalia:

Ossibus altar & impositum.

Cyrillus Eremita in Vita Euthymii: *Corpus beati Viri transfert ad ædem quam recenter fuerat fabricatus, & in sacro deposuit loculo, ut nunquam possit amplius aperiri.*

Nec

ſet. Cum aliquamdiu ergo à loco illo ſe abſtinuiſſet, nec derogans religioni, quia incertus erat: nec auctoritatem ſuam vulgo accommodans, ne ſuperſtitio convaleſceret: quodam die paucis ſecum adhibitis fratribus, ad locum pergit. Deinde ſuper ſepulcrum ipſum aſtans, oravit ad Dominum, ut quis eſſet, vel cujus meriti ſepultus, oſtenderet. Tum converſus ad lævam, vidit prope aſſiſtere umbram ſordidam, trucem. Imperat, nomen meritumque ut loqueretur. Nomen edicit, de crimine confitetur, *latronem ſe fuiſſe, ob ſcelera percuſſum, vulgi errore celebratum, ſibi nihil cum Martyribus eſſe commune; cum illos gloria, ſe pœna retineret.* Mirum in modum vocem loquentis, qui aderant, audiebant, perſonam tamen non videbant. Tum Martinus, quid vidiſſet, expoſuit: juſſitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, ſubmoveri: atque ita populum ſuperſtitionis illius abſolvit errore.

IX. Accidit autem inſequenti tempore, dum iter ageret, ut Gentilis cujuſdam corpus, quod ad ſepulcrum cum ſuperſtitioſo funere deferebatur, obvium haberet: conſpicatuſque eminus venientium turbam, quidnam id eſſet ignarus, paullulum ſtetit: nam fere quingentorum paſſuum intervallum erat, ut difficile fuerit dignoſcere quid videret. Tamen quia ruſticam manum cerneret, & agente vento linteamina corpori ſuperjecta volitarent, profanos ſacrificiorum ritus agi credidit; quia eſſet hæc Gallorum ruſticis conſuetudo, ſimulacra dæmonum candido tecta velamine, miſera per agros ſuos circumferre dementia. Elevato ergo

in

Nec derogans religioni.] Gregorius Thaumaturgus, gentilium ferias in feſta Sanctorum Martyrum mutavit, ſicut Gregorius Nyſſenus in vita ejus teſtatur. Theodoretus de Euangelicæ veritatis cognitione lib. VIII. *Pro pandiis, & Diaſiis & Dionyſiis, hoc eſt Iovis Liberique patris ſolemnitatibus, Petro, Paulo, Thomæ, Sergio, Marcello, Leontio, Antonino, Mauritio, aliiſque ſanctis martyribus, ſolemnitates, populari epulo, peraguntur.* Hæc enim conſuetudo fuit ut ad memorias martyrum epulas facerent.

Simulacra dæmonũ candido tecta velamine, miſera per agros ſuos circumferre dementia.] Hæc gentilium ambarvalia fuerunt. Candidus color in ſacris uſitatus, velut puritatis indicina. Vnde & Arabibus Apoſtoli الحواريين dicuntur, quaſi dicas, *Viros albis veſtibus indutos.*

in adverso signo crucis, imperat turbæ, non moveri loco, onusque deponere. Hic vero mirum in modum videres miseros primum velut saxa riguisse. Dein, cum promovere se summo conamine niterentur, ultra accedere non valentes, ridiculam in vertiginem rotabantur: donec victi pondere, corporis onus deponunt: attoniti & semet invicem aspectantes, quidnam sibi accidisset, taciti cogitabant. Sed beatus vir cum comperisset, exsequiarum esse illam frequentiam, non sacrorum, elevata rursum manu, dat eis abeundi & tollendi corporis potestatem. Ita eos & cum voluit, stare compulit: & cum libuit, abire permisit.

X. Item, dum in vico quodam templum antiquissimum diruisset, & arborem pinum quæ fano erat proxima, esset aggressus excidere, tum vero antistes loci illius, cæteraque gentilium turba cœpit obsistere: & cum iidem illi dum templum evertitur, imperante Domino quievissent, succidi arborem non patiebantur. Ille eos sedulo commonere, nihil esse religionis in stipite: Deum potius, cui serviret ipse, sequerentur. Arborem illam excidi oportere, quia esset dæmoni dedicata. Tum ex illis unus, qui erat audacior cæteris: *Si habes*, inquit, *aliquam de Deo tuo, quem dicis te colere, fiduciam, nosmetipsi succidemus hanc arborem, tu ruentem excipe: & si tecum est tuus, ut dicis, Dominus, evades.* Tum ille intrepide confisus in Domino, facturum se pollicetur. Hic vero ad istiusmodi conditionem, omnis illa Gentilium turba consentit: facilemque arboris suæ habuêre jacturam, si inimicum sacrorum suorum casu illius obruissent. Itaque cum unam in partem pinus illa esset acclinis, ut non

tos. Ita enim vocem eam Retinensis in versione Alcorani explicat. *Seldenus.*

Elevata rursum manu.] Pro quo Paulinus dixit, *signo crucis.* Fortunatus l. 12.

Iussit abire procul digitis crucis arma repingens.

Hieron. in Epitaph. Pauli ad Eustorgium: *digitumque ad os tenens, crucis signum pingebat in labiis.* In vita Hilarionis. *Cum tria crucis signa pinxisset in sabulo.* Crebro sic loquitur Sulpicius de cruce: *elevato in adverso signo crucis*, & *elevato obviam manu signum salutis opponit.* Quia cruces ejusmodi manu elata, fronti, vel ori impressa, gliscente paulatim superstitione.

Diruisset.] Paulinus & Fortunatus incensum volunt.

Acclinis.] Fortunatus: *Paullatim inclinans jam victa secure ruebat.* Giselin.

Signum

non esset dubium quam in partem succisa corrueret, eo loco vinctus statuitur pro arbitrio rusticorum, quo arborem esse casuram nemo dubitabat. Succidere igitur ipsi suam pinum cum ingenti gaudio lætitiaque cœperunt. Aderat eminus turba mirantium. Jamque paulatim nutare pinus, & ruinam suam casura minitari. Pallebant eminus monachi, & periculo jam propiore conterriti, spem omnem fidemque perdiderant, solam Martini mortem exspectantes. At ille confisus in Domino, intrepidus opperiens, cum jam fragorem sui pinus concidens edidisset, jam cadenti, jam super se ruenti, elevata manu, signum salutis opponit. Tum vero turbinis modo (retroactam putares) diversam in partem ruit adeo, ut rusticos qui tuto loco steterant, pæne prostraverit. Tum vero in cœlum clamore sublato, gentiles stupere miraculo, monachi flere præ gaudio, Christi nomen in commune ab omnibus prædicari; satisque constitit, eo die salutem illi venisse regioni. Nam nemo fere ex immani illa multitudine gentilium fuit, qui non impositione manus desiderata, Dominum Jesum, relicto impietatis errore, crediderit. Et vere ante Martinum pauci admodum, imo pæne nulli in illis regionibus Christi nomen receperant; quod adeo virtutibus illius, exemploque convaluit,

Signum salutis opponit.] Sic Paulinus & Fortunatus. Hieron. in Hilar. *Christi crucem signavit in fronte, talique armatus casside, & lorica fidei circumdatus, fortius præliabatur.* Idem in Paulo Heremita: *Salutaris signi impressione armat frontem.*

Qui non impositione manus desiderata.] Sic infra: *cunctos, imposita universis manu, catechumenos fecit.* Dialogo. x1, 5. Manus impositæ non baptizatis tantum, quod *confirmatio* dicebatur, sed etiam Catechumenis, qui nomen suum Christo dabant. Concilium Eliberitanum: *Gentiles, si in infirmitate desideraverint sibi manus imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, & fieri Christianos.* Concilium 1. Arelatense, Canone v1. *De his qui in infirmitate credere volunt, placuit debere iis manum imponi.* Quod non est accipiendum de confirmatione. Non enim confirmabantur priusquam baptizati essent. Prima impositione manuum dicebantur *Christiani*, ante baptismum: ultima qua perficiebantur post baptismum, *fideles* ac *justi*. Vnde & passim in vetustis concillis, fidelis idem est qui baptismum accepit. Hinc in Canone 11x. Concilii Eliberini, Christianus & fidelis ita distinguuntur. *Christianus* est Catechumenus, qui ad fidem accedens, manuum impositione prima meruit fieri Christianus: *Fidelis* qui integrum suum baptismum acceperat; hoc est, qui manuum impositi-

luit, ut jam ibi nullus locus sit, qui non aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis sit repletus. Nam ubi fana destruxerat, statim ibi aut ecclesias, aut monasteria construebat.

XI. Nec minorem sub idem fere tempus eodem in opere virtutem edidit. Nam cum in vico quodam, fano antiquissimo & celeberrimo ignem immisisset, in proximam, immo adhærentem domum agente vento, flammarum globi ferebantur. Quod ubi Martinus advertit, rapido cursu rectum domus scandit, obvium se advenientibus flammis inferens, tum vero mirum in modum cerneres contra vim venti ignem retorqueri, ut compugnantium inter se elementorum quidam conflictus videretur. Ita virtute Martini ibi tantum ignis est operatus, ubi jussus est.

XII. In vico autem, cui Leprosum nomen est, cum idem templum opulentissimum superstitione religionis voluisset evertere, restitit ei multitudo Gentilium, adeo ut non absque injuria sit repulsus. Itaque secessit ad proxima loca, ibique per triduum cilicio tectus & cinere, jejunans semper atque orans, precabatur à Domino; ut quia templum illud evertere humana manu non potuisset, virtus illud divina dirueret. Tum subito ei duo Angeli hastati atque scutati instar militiæ cœlestis se obtulerunt, dicentes, missos se à Domino, ut rusticam multitudinem fugarent, præsidiumque Martino ferrent, ne quis, dum templum dirueretur, obsisteret. Rediret ergo, & opus cœptum devotus impleret. Ita regressus ad vicum, inspectantibus Gentilium turbis, & quiescentibus, dum profanam ædem usque ad fundamentum dirueret, aras omnes atque simulacra redegit in pulverem. Quo viso, rustici cum se intelligerent divino nutu obstupefactos atque perterritos, ne Episcopo re-

positione ultima perfectus fuerat. *Salm.*

Aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis.] Nominat Gregor. Turonen. ecclesias in vico Alingaviensi, Solonacensi, Cisomagensi, Tornomagensi, Condatensi. lib. x. Histor. *Giselin.*

Cui Leprosum nomen est.] In quadam vetusta editione Severi reperi: *Cui Librosо nomen est.* In alio quodam v. c. *Librosso.* Iuret.

Aeduo-

repugnarent, omnes fere in Jesum Dominum crediderunt, clamantes palam, & confitentes Deum Martini colendum, idola negligenda, quæ sibi adesse non possent.

XIII. Quid etiam in pago Æduorum gestum sit, referam. Ubi dum templum itidem everteret, furens Gentilium rusticorum in eum irruit multitudo. Cumque unus audacior cæteris, stricto eum gladio peteret, rejecto pallio nudam cervicem percussori præbuit. Nec cunctatus ferire Gentilis; sed cum dexteram altius extulisset, resupinus ruit; consternatusque divino metu, veniam precabatur.

XIV. Nec dissimile huic fuit illud, cum eum idola destruentem cultro quidam ferire voluisset, in ipso ictu ferrum ei de manibus excussum, non comparuit. Plerumque autem contradicentibus sibi rusticis, ne fana eorum destrueret, ita prædicatione sancta Gentilium animos mitigabat, ut luce eis veritatis ostensa, ipsi sua templa subverterent. Curationum vero tam potens in eo gratia erat, ut nullus fere ad eum ægrotus accesserit, qui non continuo receperit sanitatem; quod vel ex consequenti lucebit exemplo.

XV. Treveris puella quædam dira paralysis ægritudine tenebatur, ita ut jam per multum tempus nullo ad humanos usus corporis officio fungeretur, omni ex parte præmortua, vix tenui spiritu palpitabat. Tristes ad solam funeris exspectationem adsistebant propinqui: cum subito nuntiatur ad civitatem illam venisse Martinum. Quod ubi pater puellæ comperit, excurrit, exanimi pro filia rogaturus. Et forte Martinus jam Ecclesiam fuerat ingressus. Ibi inspectante populo, multisque aliis Episcopis præsentibus, ejulans senex, genua ejus amplectitur, dicens; *Filia mea moritur misero genere languoris, & quod ipsa est morte crudelius, solo spiritu vivit, jam carne præmortua. Rogo ut eam adeas, atque benedicas;*

Aeduorum.] Lib. Trud. Æduorum. quod addo, ut ejus libri auctoritate hanc antiquissimam scribendi formam confirmem. *Giselin.*

Genua ejus amplectitur.] Quod signum summæ obtestationis erat. Frequens apud Poëtas, Homerum, Virgilium, alios.

Dari

cas: confido enim quod per te reddenda sit sanitati. Qua ille voce confusus obstupuit, & refugit, dicens, hoc suæ non esse virtutis, senem errare judicio, non esse se dignum per quem Dominus signum virtutis ostenderet. Perstare vehementius flens pater, & orare ut exanimem visitaret. Postremo à circumstantibus Episcopis ire compulsus, descendit ad domum puellæ. Ingens turba pro foribus exspectabat, quidnam Dei esset facturus. Ac primum, quæ erant illius familiaria in istiusmodi rebus arma, solo prostratus oravit. Deinde ægram intuens, dari sibi oleum postulat; quod cum benedixisset, in os puellæ vim sancti liquoris infudit, statimque vox reddita est. Tunc paullatim singula contactu ejus cœperunt membra vivescere, donec firmatis gressibus, populo teste, surrexit.

XVI. Eodem tempore Tetradii cujusdam proconsularis viri servus dæmonio correptus, dolendo exitu cruciabatur. Rogatus ergo Martinus, ut ei manum imponeret, deduci eum ad se jubet; sed nequam spiritus nullo proferri modo ex cella in qua erat potuit. Ita in advenientes rabidis dentibus sæviebat. Tum Tetradius ad genua beati viri advolvitur, orans ut ad domum in qua dæmoniacus habebatur,

Dari sibi oleum postulat: quod cum benedixisset, in os puellæ.] Sic infra Dial. III. 2. *pusillum olei cum exorcismi præfatione benedicit, atque ita in os puellæ sanctificatum liquorem, cum & linguam illius digitis teneret, infudit.* Vnctio apud veteres fiebat in morbo, & in iis membris, quæ maxime dolebant. Surdo mutoque oleum infusum ori & vertici capitis. *Gregorius.* Turon. VI. Hist. Franc. 7. Peste laboranti brachium oleo sancto illitum. *Fortunatus* in Vita S. Germani. Victor Antiochenus ad Caput VI. Marci: *Oleum quod in sancta unctione adhibetur, & Dei misericordiam & morbi sanationem, & cordis illuminationem denotat. Dici tamen potest Orationem hæc omnia efficere, oleum autem eorum omnium quæ fiunt, externum tantum symbolum esse.* Extrema unctio Pontificiorum plane discrepat ab illa veteri unctione. *Perkins.* Vnctio qua Apostoli ægros curabant cum oratione, tota extraordinaria fuit. Cum ipsis hæc virtus evanuit, nec usurpanda est amplius, ubi nil efficit, nisi quis mimum agere velit. Nec deploratis ægris, aut semimortuis, ut nunc fit, conferebatur, sed omnibus ut sanari per eam possent. Opinio etiam illa nova, qua censent periculosum esse ex hac vita migrare sine hac unctione. Hoc quoque novum quod oleum illud benedicitur, cum ex simplice oleo fieret Apostolorum ætate. *Salmas.*

Tetradii cujusdam proconsularis viri servus.] Hic fortasse idem ille est Tetradius, ad cujus filium optimæ spei poëtam, clarorum virorum usu & frequentia florentem scribit Ausonius consul anno urbis 1131. epist. 16. *Giselin.*

Cate-

tur, ipſe deſcenderet. Tum vero Martinus negare, ſe profani & Gentilis domum adire poſſe. Nam Tetradius eodem tempore adhuc Gentilitatis errore implicitus tenebatur. Spondet igitur ſe, ſi de puero dæmon fuiſſet exactus, Chriſtianum fore. Ita Martinus impoſita manu puero, immundum ab eo ſpiritum ejecit. Quo viſo, Tetradius Dominum Jeſum credidit: ſtatimque catechumenus factus, nec multo poſt baptizatus eſt, ſemperque Martinum ſalutis ſuæ auctorem miro coluit affectu.

XVII. Per idem tempus in eodem opido ingreſſus patrisfamilias cujuſdam domum, in limine ipſo reſtitit, dicens: *Horribile in atrio domus dæmonium ſe videre.* Cui cum, ut diſcederet, imperaret, quendam è familia, qui in interiore parte ædium morabatur, arripuit; ſævire dentibus miſer cœpit, & obvios quoſcunque laniare. Commota domus, familia turbata, populus in fugam verſus. Martinus ſe furenti objecit, ac primum ſtare ei imperat. Sed cum dentibus

Catechumenus factus, nec multo poſt baptizatus eſt.] Vide Notas ad cap. II. Ritus quidam in baptiſmo obtinuerunt olim, qui nunc ab omnibus omittuntur. Hujus generis ſunt oſculari baptizandum. *Cyprian.* III. ep. 8. uſus lactis & mellis. *Tertull.* I. contra Marc. lactis & vini. *Hieron.* in Eſai. cap. LV. ablutio pedum. *Cyprian.* de unctione Chriſmatis. Adminiſtrabatur autem extra Eccleſias, in fontibus & fluminibus. VValafridus Strabo de reb. Eccleſ. XXVI. *Sciendum autem primo ſimpliciter in fluviis vel fontibus, baptizatos credentes.* Deinde baptiſteria inſtituta, ſed extra Eccleſiam. Paulin. Epiſt. XII. ad Severum: *Tu vero etiam baptiſterium, baſilicis duabus interpoſitum, condidiſti.* Tandem in parochialibus Eccleſiis conſtituta. De *Conſecrat.* diſt. IV. c 160. *Perkinſ.* βάπτειν, à quo βαπτίζειν immerſionem ſignificat, non adſperſionem. Nec aliter veteres, quam merſione vel unica, vel trina, baptizabant. Græca Eccleſia etiam hodie baptizandos mergit. Tempore Hieronymi omnes Eccleſiæ hunc morem obſervabant in baptiſmo, ut ter caput ſub aqua mergerent. *Adverſus* Lucifer. Erat igitur trina κατάδυσις, immerſio, & trina ἀνάδυσις, emerſio. *Cyrill.* Hieroſol. in Catecheſi. Nec invocatio Trinitatis ſuper baptizatum Apoſtolici inſtituti & moris eſt, cum Apoſtoli in ſolo nomine Ieſu baptizarent. Soli clinici, quod decumberent, baptizati ſunt eo quo poterant modo, non lavacro integro, ut hi qui caput ſub aqua mergunt, ſed toto corpore aqua perfuſo. *Cyprianus* IV. Epiſt. 7. Sic Novatus baptiſmum accepit æger, περιχυθεὶς non βαπτισθείς. Euſeb. VI. Hiſt. 43. *Salmaſius.* In veteri Eccleſia baptiſmum & chriſma ſtatim ſequebatur εὐχαριστία, quam etiam infantibus, ut reliquis νεοφωτίστοις dabant. *Caſaubon.*

Quendam è familia.] Paulinus & Fortunatus Cocum fuiſſe referunt. Vnde & Iuretus ex vetuſto codice ſuo, qui habet,

bus fremeret, hiantique ore morsum minaretur, digitos ei Martinus in os intulit; *Si habes*, inquit, *aliquid potestatis, hos devora.* Tum vero, ac si candens ferrum faucibus accepisset, longe reductis dentibus digitos beati viri vitabat attingere; & cum fugere de obsesso corpore pœnis & cruciatibus cogeretur, nec tamen exire ei per os liceret, fœda relinquens vestigia, fluxu ventris egestus est.

XVIII. Interea cum de motu atque impetu barbarorum subita civitatem fama turbasset, dæmoniacum ad se exhiberi jubet, imperat, ut an verus esset hic nuntius, fateretur. Tunc confessus est; *sedecim dæmones fuisse, qui rumorem hunc per populum disseminassent, ut hoc saltem metu ex illo Martinus opido fugaretur: barbaros nihil minus quam irruptionem cogitare.* Ita cum hæc immundus spiritus media in Ecclesia fateretur, metu & turbatione præsenti civitas liberata est.

XIX. Apud Parisios vero, dum portam civitatis illius magnis secum turbis euntibus introiret, leprosum miserabili facie horrentibus cunctis osculatus est, atque benedixit, statimque omni malo emundatus est. Postero die ad Ecclesiam veniens nitenti cute, gratias pro sanitate, quam receperat, agebat. Sed nec hoc prætereundum est, quod fimbriæ vestimenti ejus, cilicioque detractæ, crebras super infirmantibus egere virtutes. Nam aut digitis illigatæ, aut collo inditæ persæpe ab ægrotantibus morbos effugaverunt.

XX. Arborius autem, vir præfectorius, sancti admodum & fidelis ingenii, cum filia ejus gravissimis quartanæ febribus ureretur, epistolam Martini, quæ casu ad eum delata fuerat, pectori puellæ in ipso accessu ardoris inseruit, statimque fugata febris est. Quæ res apud Arborium intantum valuit, ut statim puellam Deo voverit, & perpetuæ virginitati dicarit;

bet, *Coquum patrisfamilias*, qui emendandum ita Sulpicium censet.

Egestus est.] Paulinus.: *Egestus fluxu.* Fortunatus: *Sordibus egreditur.*

Sedecim dæmones fuisse, qui rumorem hunc per populum disseminassent.] Quorum est falsos rumores spargere. Minucius in Octavio: *Sic est negotium dæmonum; ab ipsis enim falsus rumor & seritur & fovetur.*

Arborius autem, vir præfectorius.] Idem Dial. III, 14. *ex præfecto* appellatur.

Habi-

rit; profectusque ad Martinum, puellam ei, præsens virtutum ejus testimonium, quæ per absentem licet curata esset, obtulit: neque ab alio eam, quam à Martino, habitu virginitatis imposito, passus est consecrari.

XXI. Paullinus vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cœpisset, & jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus peniculo contigit, pristinamque ei sanitatem sublato omni dolore restituit.

XXII. Ipse autem cum casu quodam esset de cœnaculo devolutus, & per confragosos scalæ gradus decidens, multis vulneribus esset affectus, cum exanimis jaceret in cellula, & immodicis doloribus cruciaretur, nocte ei angelus visus est eluere vulnera, & salubri unguine contusi corporis membra contingere: atque ita postero die restitutus est sanitati, ut nihil unquam pertulisse incommodi putaretur. Sed quia longum est ire per singula, sufficiant hæc vel pauca de plurimis: satisque sit nos & in excellentibus non subtrahere veritatem, & in multis vitare fastidium.

XXIII.

Habitu virginitatis imposito.] Virgines contemnentes impietatem seculi, solitarie vivebant, sine voto solemni & perpetuo, velo notæ quando egrediebantur, non è monasterio, sed è suis paternis ædibus. Ejusmodi virgines multæ fuerunt usque ad Hieronymi seculum, quæ extra monasterium, privatim & libere vovebant continentiam. Imo tales aliquando fuerunt fœminæ nobiles, quæ domi suæ vivebant, & multis ancillis comitatæ procedebant. *Hieron.* ad Demetriad. circa A. cccc. Marcella Romæ inter ptimas fuit Moniales. *Hieronymus* in Epitaphio ejus.

Consecrari.] Consecrare, quo verbo utuntur in sacrorum ordinum collatione, nihil aliud est quam εὐλογεῖν, & benedicere. Alia voce, *consignare*, dicebatur. *Salmas.*

Paullinus vero.] Fuit hic Paullinus, vir consularis, & in seculari etiam amicitia Severo dilectissimus, ut initio Epist. 5. ad Severum, ipse testatur: quem Martinus Christo se suaque omnia consecrantem omnibus pietatis exemplum proponit, cap. XXVI. *Giselin.*

Peniculo.] Fortunatus, qui hanc eandem Martini vitam carmine profecto non nimium fortunato descripsit, neutrius fecit mentionem: tantum adjicit;

Martini digitis, oleo manante lucernæ
Cuncta salutifero superans collyria tactu.

Giselin.

Sublato omni dolore.] Iterum tamen postea morbo oculorum laboravit, ut ex libro ejus primo patet, ubi rogat Martinum;

——*Vultus mihi redde salutem.*

Contusi corporis membra contingere.] Ita Giselinus. Sed illa verba: *membra contingere*, desunt in meo V.C. quorum loco additum reperi: *corporis superlinire dolores.* Quæ lectio elegans valde mihi at-

XXIII. Atque ut minora tantis inſeram (quamvis, ut eſt noſtrorum ætas temporum, quibus jam depravata omnia atque corrupta ſunt, pæne præcipuum ſit, adulationi regiæ ſacerdotalem non ceſſiſſe conſtantiam) cum ad Imperatorem Maximum, ferocis ingenii virum, & bellorum civilium victoria elatum, plures ex diverſis partibus epiſcopi conveniſſent, & fœda circa principem omnium adulatio notaretur, ſeque degeneri inconſtantia regiæ clientelæ ſacerdotalis dignitas ſubdidiſſet, in ſolo Martino Apoſtolica auctoritas permanebat. Nam etſi pro aliquibus ſupplicandum regi fuit, imperavit potius quam rogavit: & à convivio ejus frequenter rogatus abſtinuit, dicens, *ſe menſa ejus participem eſſe non poſſe, qui duos Imperatores unum regno, alterum vita expuliſſet.* Poſtremo cum Maximus ſe non ſponte ſumpſiſſe imperium affirmaret, ſed impoſitam ſibi à militibus divino nutu regni neceſſitatem armis defendiſ-

hi arridet. *Iuret.*

Maximum, ferocis ingenii virum.] Vide infra Dialogo II, cap. VII. & ibidem.

Degeneri inconſtantia regiæ clientelæ ſacerdotalis dignitas ſubdidiſſet.] Iam hoc ævo illa clericorum à civili magiſtratu exemtio, invaluiſſe videtur. Hinc eam toties inculcat Severus, maxime in cauſa Ithaciana. Quorſum & hæc ejus reſpiciunt verba. In cauſis mere civilibus Iuſtinianus ſanxit leges, ut ſoli Epiſcopi de Monachorum & Monialium cauſis cognoſcerent. *Nov.* LXXIV. c. I. licebat tamen, pro natura cauſæ, ad civiles quoque judices pergere. *Nov.* LXXXIII. in præf. & CXXIII. c. 21. At in criminalibus, judicio ſubjecti Magiſtratus erant: *& ſi pœna judicaret dignum clericum, tunc ſpoliari ab Epiſcopo Sacerdotali dignitate, atque ita ſub legum fieri manu decernit.* Nov. LXXXIII. c. I. & CXXIII. c. 21. Sed tamen ante Iuſtiniani tempora, in quibuſdam Eccleſiis, Clerici à civili juriſdictione exemti fuerunt. Concil. Agathenſ. c. XXXII. *Clericum nullus præſumat apud ſecularem judicem, Epiſcopo non permittente, pulſare: ſed ſi pulſatus fuerit, non reſpondeat, vel proponat, nec audeat criminale negotium in ſeculari judicio proponere.* Perkinſius.

Imperavit potius quam rogavit.] Sic Dial. I. *Cum nec ſolum comitibus, aut præfectis, ſed ipſis etiam Regibus imperaret.* Fortunatus II.

In Imperatori Martinus & imperat ipſi. Paulinus:

——— *quaſi jure jubentis.*

Impoſitam ſibi à militibus divino nutu regni neceſſitatem.] A. C. CCCLXXXIV. Gratianus Imp. Catechumenus 8. Kal. Septembris occiditur. Fl. Maximus Vir Catholicus tyrannice à militibus Imperator Galliæ, Angliæ & Hiſpaniæ ſalutatur. *Fl. Luc. Dexter.* Vnam alarum ad Hiſpaniam, alteram ad Italiam extendit, throno imperii apud Treveros locato. *Gildas* Sapiens de excidio Britanniæ. Fuit Britannus. *Socrates.* V. XI. Hiſpanus. *Sozom.* IV. Conſtantini conſanguineus, vocaturque Fl. Clemens Maximus. *Baron.*

Con-

diſſe, & non alienam ab eo Dei voluntatem videri, penes quem tam incredibili eventu victoria fuiſſet, nullumque ex adverſariis niſi in acie occubuiſſe. Tandem victus vel ratione vel precibus, ad convivium venit: mirum in modum gaudente rege, quod id impetraſſet. Convivæ autem aderant veluti ad diem feſtum evocati, ſummi atque illuſtres viri; præfectus, idemque conſul Euodius, vir quo nihil unquam juſtius fuit, comites duo ſumma poteſtate præditi, frater regis & patruus; medius inter hos Martini presbyter accubuerat; ipſe autem ſellula juxta regem poſita conſederat. Ad medium vero convivium (ut moris eſt) pateram regi miniſter obtulit. Ille ſancto admodum epiſcopo potius dari jubet, exſpectans atque ambiens ut ab illius dextera poculum ſumeret. Sed Martinus ubi ebibit, pateram preſbytero ſuo tradidit, nullum ſcilicet exiſtimans digniorem, qui

Conſul Euodius, vir quo nihil unquam juſtius fuit.] Supra II. Hiſt. circa finem: *cauſam præfecto Euodio permiſit, viro acri & ſevero.*

Comites duo ſumma poteſtate præditi.] Amici & comites Auguſti dicebantur, qui à conſiliis Auguſti erant, & amici quidem, quod in interiorem familiaritatem principis admiſſi & in contubernium adſciti, omnibus ejuſdem conſiliis intereſſent. Comites iidem dicebantur, quod Auguſtum in omnibus proceſſibus, ut vocabant, & expeditionibus bellicis comitarentur. *Conſiliarii* etiam Auguſtorum dicebantur, ut in hac inſcriptione Romæ: PROC. AD. BONA. DAMNATORVM. PROC. AD. ALIMENTA. CONSILIARIO. AVGG. Comites igitur iſti eodem & nomine & munere uſque ad poſteriores imperatores manſerunt. nam *comites conſiſtorii vel conſiſtoriani*, dicebantur, conſiſtorium, ut notum eſt, τὸ συνέδριον principis. Conſtantinus, ut honorarius eſſet titulus, effecit, & ad varias præfecturas & adminiſtrationes & artes extendit, quas hoc titulo honoravit. Atque hæc Comitum origo, *Salmaſius*.

Medius inter hos.] Locus ille honoratiſſimus eſt. Sic apud Ovidium IV. Met. *Ara Iovis media eſt*, inter Mercurii & Palladis aram. Salluſtius in Iugurtha: *Hiempſal dextra Adherbalem adſedit, ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.* Horn.

Martinus ubi ebibit, pateram presbytero ſuo tradidit, nullum ſcilicet exiſtimans digniorem, qui poſt ſe biberet.] Presbyteri & Epiſcopi Hieronymi ævo, ſola ordinatione differebant. Chryſoſtomus dixit: μόνῃ τῇ χειροτονίᾳ ἀναβεβηκέναι Epiſcopos ſupra presbyteros. Theophylactus presbyteros, μόνῃ τῇ χειροτονίᾳ ὑποβεβηκέναι, id eſt, inferiores eſſe. Quod diſcrimen circa Nicænum concilium invaluit. Antea enim presbyter & Epiſcopus iidem erant. Deinde ex novo Eccleſiæ inſtituto facta nominis, ordinis & muneris diviſione, unus ex eodem olim ordine ac collegio, *Epiſcopus* dictus eſt cum majore dignitate, cæteri *presbyteri* cum minore. Quæ forma regiminis nec Apoſtolica fuit, nec Apoſtolicæ ac divinæ inſtitu-

qui post se biberet: nec integrum sibi fore, si aut regem ipsum, aut eos qui à rege erant proximi, presbytero prætulisset. Quod factum Imperator, omnesque qui tunc aderant, ita admirati sunt, ut hoc ipsum eis in quo contempti fuerant placeret: celeberrimumque per omne palatium fuit, fecisse Martinum in regis prandio, quod in infimorum judicum conviviis episcoporum nemo fecisset. Eidemque Maximo longe ante prædixit futurum, ut si ad Italiam pergeret, quo ire cupiebat, bellum Valentiniano Imperatori inferens, sciret se primo quidem impetu futurum esse victorem, sed parvo post tempore esse periturum. Quod quidem ita vidimus. Nam primo adventu ejus Valentinianus in fugam versus est, deinde post annum fere resumtis viribus, captum intra Aquileiæ muros Maximum interfecit.

XXIV.

stitutionis, nec etiam Apostolicæ successionis. *Salmas.*

Bellum Valentiniano Imperatori inferens.] Causa ejus, vel prætextus fuit illata Ambrosio injuria. Eum enim, instinctu Iustinæ matris Arianæ, Valentinianus templo inclusum male tractarat. Quam occasionem arripiens Maximus, primo per literas hortatur Valentinianum, ut à persecutione piorum desistat; mox bellum eidem, quasi vindex Ambrosii, infert. *Theodor.* v. 13, 14. *Socrates* v, XI. *Nicephor.* XII, 19, 20.

Valentinianus in fugam versus est.] Adventu Maximi cognito, Valentinianus Mediolano in Illyricum fugit, auxilia Theodosii contra Maximum implorans. *Iidem*, & Orosius.

Captum intra Aquileiæ muros Maximum interfecit.] Prosper Aquitanicus: *Theodosio* II. *& Cynegio* Coss. *Maximus tyrannus à Valentiniano & Theodosio Imp. tertio ab Aquileia lapide spoliatus indumentis regiis, sistitur & capite plectitur.* Ausonius in claris urbibus de Aquileia:

—sed magis illud
Eminet, extremo quod te sub tempore legit,
Solveret exacto cui justa piacula bello
Maximus, armigeri quondam sub nomine lixa.
Felix quæ tanti spectatrix læta triumphi
Punisti Ausonio Rutupinum morte latronem.

Anno CCCLXXXVIII. VI. Kal. Septembr. Sextus Flavius Maximus cum Victore filio necatur. Hoc uno maxima saltem laude dignus, quod fraudes detexit Heresiarchæ Priscilliani, eumque de Hispaniis expulit, reluctantemque parere concilio Cæsaraugustano, deinde Burdegalensi, coëgit ire Treviros: ac tandem dignas de homine impuro sceleratoque pœnas sumsit, licet non servato juris ordine, tamen convictum gladio animadverti jussit. *Dexter.* Eadem fere Idatius Lamacensis in Hispania Episcopus, habet, cujus Chronicon Iacobus Sirmundus publicavit. De cæde Maximi sic: *Aera* 426 (A.C. 388.) *Maximus Tyrannus occiditur per Theodosium tertio lapide ab Aquileia, v. Kal. August. & eodem tempore vel ipso anno, in Gallis per Arbogastem comitem filius Maximi, nomine Victor, extinctus est.* Vide & Orosium.

Con-

XXIV. Constat autem etiam Angelos ab eo plerumque visos, ita ut conserto invicem apud eum sermone loquerentur: Diabolum vero tam conspicabilem & subjectum oculis habebat, ut sive se in propria substantia contineret, sive in diversas figuras spiritualesque nequitias transtulisset, qualibet ab eo sub imagine videretur. Quod cum diabolus sciret se effugere non posse, conviciis eum urgebat frequenter, quia fallere non posset insidiis. Quodam autem tempore cornu bovis cruentum in manu tenens, cum ingenti fremitu cellulam ejus irrupit, cruentamque ostentans dexteram, & admisso recens scelere congaudens: *Vbi est*, inquit, *Martine virtus tua? unum de tuis modo interfeci.* Tunc ille convocatis fratribus refert, quid diabolus indicasset: solicitos esse præcepit per cellulas singulorum, quinam hoc casu fuisset adfectus. Neminem quidem deesse de monachis, sed unum rusticum mercede conductum, ut vehiculo ligna deferret, esse ad silvam nuntiant. Jubet igitur aliquos ire ei obviam. Itaque haud longe à monasterio jam pæne exanimis invenitur. Extremum tamen spiritum trahens, indicat fratribus casum mortis & vulneris: junctis scilicet bubus dum dissoluta arctius lora constringit, bovem sibi excusso capite inter inguina cornu injecisse. Nec multo post vitam reddidit. Videtis quo judicio Domini, diabolo data fuerit hæc potestas. In Martino illud mirabile erat, quod non solum hoc quod supra retulimus, sed multa istiusmodi, quoties accidissent, longe ante prævidebat, & sibi nuntiata fratribus indicabat. Frequenter autem diabolus, dum mille nocendi artibus sanctum virum conabatur illudere, visibilem se ei formis diversissimis ingerebat Nam interdum in Jovis personam, plerumque Mercurii, persæpe etiam se Veneris ac

Convocatis fratribus.] Paulinus substituit, *proceres*. Vt alludat ad nobiles multos qui in Monasterio Martini fuerunt: de quibus supra cap. VII. Fratres inter se omnes Christiani, atque ita invicem se olim appellabant. Tertullian. in Apologetico: *At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur qui unum patrem Deum agnoverunt.* Inde est quod Episcopi antiqui quoslibet è plebe *fratres* appellare solebant. *Salmas.*

Indicat fratribus casum mortis.] Codex Iureti: *causam mortis*. Quod rectius.

ac Minervæ transfiguratum vultibus offerebat. Adversus quem semper interritus, signo se crucis & orationis auxilio protegebat. Audiebantur etiam plerumque convicia, quibus illum turba dæmonum protervis vocibus increpabat. Sed omnia falsa & vana cognoscens, non movebatur objectis. Testabantur etiam aliqui ex fratribus, audisse se dæmonem protervis Martinum vocibus increpantem, cur intra monasterium aliquos ex fratribus, qui olim baptismum diversis erroribus perdidissent, conversos postea recepisset, exponentem crimina singulorum: Martinum diabolo repugnantem respondisse constanter, antiqua delicta melioris vitæ conversatione purgari; & per misericordiam Domini absolvendos esse peccatis, qui peccare desinerent. Contradicente diabolo, non pertinere ad veniam criminosos, & semel lapsis nullam à Domino clementiam præstari; tunc in hanc vocem fertur exclamasse Martinus; *Si tu ipse, ô miserabilis, ab hominum insectatione desisteres, & te factorum tuorum vel hoc tempore, cum dies judicii in proximo est, pœniteret, ego tibi vere confisus in Domino, Christi misericordiam pollicerer.* O quam sancta de Domini pietate præsumptio, in qua etsi auctoritatem præstare non potuit, ostendit affectum. Et quia de diabolo, ejusdemque artibus sermo exortus est, non ab re videtur, licet extrinsecus referre quod gestum est; quia & quædam in eo Martini virtutum portio est, & res digna miraculo recte memoriæ mandabitur, in exemplum cavendi, si quid deinceps uspiam tale contigerit.

XXV. Clarus quidam nomine, adolescens nobilissimus, mox

Signo se crucis & orationis auxilio protegebat.] Sic sæpe. Vide supra cap. IX. & Epist. I. *Ubi vero auxilium crucis & orationis arma repetiisset.* Nimirum superstitio illa paulatim tum invaluit.

Christi misericordiam pollicerer.] Intolerabilis hic Martini error. Nec Sulpicius excusatione sua demit, sed auget. Origenes primus ejus erroris author. Diabolos enim salvandos, docuit Homil. IX. in Hierem. & I. περὶ ἀρχῶν. 6, 8. Alibi contrarium asserit. Vide Dial. I, 3. *Horn.*

Clarus quidam.] Hic Martino fuit carissimus discipulus, ut indicio est epistola Severi ad Aurelium, qui domino & præceptori suo præmortuus, à Severo fratre dedicato altari, à Paullino epita-

mox presbyter, nunc felici beatus excessu, cum relictis omnibus se ad Martinum contulisset, brevi tempore ad summum fidei virtutumque omnium culmen enituit. Itaque cum haud longe sibi ab episcopi monasterio tabernaculum constituisset, multique apud eum fratres commorarentur, juvenis quidam ad eum Anatolius nomine, sub professione monachi omnem humilitatem atque innocentiam mentitus accessit, habitavitque aliquamdiu in commune cum cæteris. Dein procedenti tempore, angelos apud se loqui solere dicebat. Cum fidem nullus adhiberet, signis quibusdam plerosque ad credendum cohortabatur. Postremo eousque processit, ut inter se ac Deum angelos discurrere prædicaret; jamque se unum ex prophetis haberi volebat. Clarus tamen nequaquam ad credendum cogi poterat. Ille ei iram Domini & præsentes plagas, cur sancto non crederet, comminari. Postremo in hanc vocem erupisse se fertur; *Ecce hac nocte vestem mihi candidam Dominus de cælo dabit, qua indutus in medio vestrum diversabor: idque vobis signum erit, me Dei esse virtutem, qui Dei veste donatus sim.* Tum vero grandis omnium ad hanc professionem exspectatio. Itaque ad mediam fere noctem fremitu insultantium commoveri omne monasterium loco visum est. Cellulam autem, in qua idem adolescens continebatur, crebris cerneres micare luminibus, fremitusque in ea discurrentium, & murmur quoddam multarum vocum audiebatur.

epitaphiis tribus honestatus est: è quibus è Paullini epist. XII. illud primũ est,

Nominis ut titulo sic mentis lumine Clarus,
Presbyter hoc tegitur, sed membra caduca, sepulcro.

Giselin. Epistola 11. *presbyterum sanctum Clarum, qui nuper excesserat.*

Presbyter.] Hoc nomen ex Iudaismo recentiori, post urbis excidium, ad Christianos fluxit. זקנים iis dicebantur, quos LXX. πρεσβυτέρους transtulere. Vide Cod. Theodos. lib. XVI. tit 8. l. VIII, 14. *Seldenus.*

Haud longe sibi ab episcopi monasterio tabernaculum constituisset] In veterum Monasteriis non cohabitabant omnes Monachi; sed fere singuli, in vicino quodam tractu, cellas sibi in rupibus, vel ex alia materia, struebant. In Vita Antonii Cap. XXI. *Erant in monte monasteria tanquam tabernacula.* Ruffinus de vitis Monachorum Ægypti: *Commanent per eremum dispersi & separati cellulis.* Plurima ejusmodi exempla in vitis Patrum extant. *Horn.* Vide Notas ad Dial. II cap. V.

In medio vestrum diversabor.] Hac voce ni-

tur. Deinde facto silentio egressus, unum de fratribus, Sabatium nomine ad se vocat, tunicamque ei, qua erat indutus, ostendit. Obstupefactus ille convocat cæteros. Ipse etiam Clarus accurrit; adhibitoque lumine, vestem omnes diligenter inspiciunt. Erat autem summa mollitie, candore eximio, micanti purpura, nec tamen cujus esset generis aut velleris, poterat agnosci. Curiosius tamen oculis aut digitis attrectata, non aliud quam vestis videbatur. Interea Clarus fratres admonet, orationi instare, ut manifestius eis Dominus quidnam esset ostenderet. Itaque reliquum noctis hymnis psalmisque consumitur. At ubi illuxit dies, adprehensum dextera trahere ad Martinum volebat, bene conscius, illudi illum diaboli arte non posse. Tum vero reniti ac reclamare miser cœpit, interdictumque sibi dicebat, ne se Martino ostenderet. Cumque invitum ire compellerent, inter trahentium manus vestis evanuit. Unde quis dubitet hanc etiam Martini fuisse virtutem, ut phantasiam suam diabolus, cum erat Martini oculis ingerenda, dissimulare diutius, aut tegere non posset. Animadversum est tamen eodem fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem paravisset; eousque elatus est, ut se Heliam profiteretur. Quod cum plerique temere credidissent, addidit, ut se Christum esse diceret: in quo etiam adeo illusit, ut eum quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret:

pro-

ce nihil hic & apud Marcellinum, aliosque horum æquales frequentius. *Giselin.*

Hymnis psalmisque consumitur.] Paulinus docet jam tum temporis Psalmos in monasteriis decantatos fuisse:

—— Ocyus omnis
Turba ad consuetos modulamina dulcia psalmos
Advolat & sanctis solatia quærit in hymnis.

Et libro 1.

—— cellamque replevit.
Et sanctas cecinit cõcors Symphonia voces.

Sigebertus in Chronico author est, Damasum Papam rogatu Hieronymi Psalterium in Gallicanis Ecclesiis decantari instituisse.

Quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret.] Fl. Iul. Dexter in Chronico A. C. CCCCXXIV. *Ruffus ex Charia, Episcopus in Hispania creatur, qui per aliquot annos mirifice deceptus, de gradu Pontificio ex sententia frequentis concilii dejicitur.* Ad quem locum Bivarius: Rem gestam scripsit Severus in Vita Martini, capite vigesimoquinto.

Qui

propter quod eum postea ab episcopatu dejectum vidimus. Plerique etiam nobis è fratribus retulerunt, eodem tempore in Oriente quendam exstitisse, qui se Joannem esse jactitaret. Ex quo conjicere possumus, istiusmodi pseudoprophetis existentibus, Antichristi adventum imminere, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur. Neque enim prætereundum videtur, quanta Martinum sub iisdem diebus diabolus arte tentaverit. Quodam enim die præmissa præ se, & circumjectus ipse luce purpurea, quo facilius claritate adsumpti fulgoris illuderet, veste etiam regia indutus, diademate ex gemmis auroque redimitus, calceis auro illitis, sereno ore, læta facie, ut nihil minus quam diabolus putaretur, oranti in cellula astitit. Cumque Martinus primo aspectu ejus fuisset hebetatus, diu multumque silentium ambo tenuerunt. Tunc prior diabolus: *Agnosce*, inquit, *Martine, quem cernis. Christus ego sum: descensurus ad terram, prius me manifestare tibi volui.* Ad hæc cum Martinus taceret, nec quidquam responsi referret, iterare ausus est diabolus professionis audaciam: *Martine quid dubitas credere, cum videas? Christus ego sum.* Tum ille, revelante sibi spiritu, ut intelligeret diabolum esse, non Deum; *Non se*, inquit, *Jesus Dominus*

pur-

Qui se Ioannem esse jactitaret.] Vltimis his in Anglia annis, secta quædam pestilens exorta est, eorum qui se Quærentes vocant sive expectantes. Illi expectant Apostolum Ioannem, quem adhuc vivere credunt, & brevi compariturum ut Ecclesias restituat. Alii dixerunt eum jam in Suffolcia conspectum. Iuxta alios vero in Transylvania adhuc hæret; & eo destinarunt literas, quibus ipsum hortantur, ut maturet in Angliam venire. Ideo moris apud eos est, cum peregrinum aliquem vident, inquirendi num is Iohannes Apostolus sit. *Honorius Reggius.*

Antichristi adventum imminere, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur.] Supra II. Hist. de Nerone: *sub seculi fine mittendus, ut mysterium iniquitatis exerceat.* Vide Dialog. II. cap. XVI.

Calceis auro illitis.] Fortunatus II, 10: *——cui calceus illitus auro.* Vsitatum id veteribus. *Athenæus* XII, 18. Plautus Bacchid. *qui soccis habeat auro suppactum solum.* Lampridius in Heliogabalo: *quæ aurum vel gemmas in calceamentis haberent.*

Diu multumque silentium ambo tenuerunt.] Fortunatus:

Mutuaque ambo diu tenuere silentia sastu,
Mirans ille virum, dum despicit iste superbum.

Christus ego sum.] Simili fraude Diabolus apparuit Pachomio. In vita ejus: *Introivit ad eum diabolus habitu simulato*

&

purpuratum & diademate renitentem venturum esse prædixit. Ego Christum, nisi in eo habitu, formaque qua passus est, nisi crucis stigmata proferentem, venisse non credam. Ad hanc ille vocem statim ut fumus evanuit, & cellulam tanto fœtore complevit, ut indubia indicia relinqueret, diabolum se fuisse. Hoc ita gestum, ut supra retulimus, ex ipsius Martini ore cognovi, ne quis forte existimet fabulosum.

XXVI. Nam cum olim audita fide ejus, vita atque virtutibus, desiderio illius æstuaremus, gratam nobis ad eum videndum peregrinationem suscepimus, simul quia jam ardebat animus vitam illius scribere; partim ab ipso, inquantum ille interrogari potuit, sciscitati sumus; partim ab his qui interfuerant, vel sciebant, cognovimus. Quo quidem tempore credi non potest, qua me humilitate, qua benignitate susceperit; congratulatus plurimum, & gavisus in Domino, quod tanti esset habitus à nobis, quem peregrinatione suscepta expetissemus. Miserum me (pæne non audeo confiteri) cum me sancto convivio suo dignatus est adhiberi; aquam manibus nostris ipse obtulit, ad vesperum autem ipse nobis pedes abluit; nec reniti ad hoc aut contraire constantia fuit. Ita auctoritate illius oppressus sum, ut nefas putarem si non acquievissem. Sermo autem il-

& ex adverso consistens: Ave, *inquit,* Pachomi. Ego sum Christus, & venio ad te fidelem amicum meum.

Nisi crucis stigmata proferentem.] Quæ sibi impressa fuisse Franciscus finxit, & Monachus ille Bernensis superiori seculo, de quo Sleidanus in commentariis. Respiciunt hæc Thomæ incredulitatem. Nam etiam stigmata crucis Diabolus, fallendis hominibus, repræsentare posset. *Horn.*

Cellulam tanto fœtore replevit.] Dæmoni fœtorem tribuebant, ut ex multis Paulini locis patet. Hieron. in Hilarione: *Habebat senex hanc gratiam, ut ex odore corporum, vestiumque sciret, cui dæmoni vel cui vitio subjaceret.*

Dignatus est adhiberi.] Eam loquendi formam observavimus loco non uno: nominatim, ubi de manna agit: *Sexto tamen die, quia sabbatho colligi non liceret, duplum præsumerent.* Et Exodi 1. *Nec dissimulari cruentum imperium licebat.* Giselinus.

Ipse nobis pedes abluit.] Pedes abluere Orientalibus in usu, qui plerumque discalceati incedebant. Quod si quis alteri eos ablueret, id summæ humilitatis signum. Et hoc Christus ostendit, cum discipulis suis pedes lavaret. Hinc ritus ille in Ecclesia invaluit, adeo ut ablutionem pedum Cyprianus lib. de unctione Chrismatis dicat à Christo in æternum institutam. Vnde Papa quotannis, & magni Reges ac Reginæ, pedes pauperum, mimico ritu, & vanissima supersititio-

illius non alius apud nos fuit, quam mundi hujus illecebras & ſæculi onera relinquenda, ut Dominum Jeſum liberi expeditique ſequeremur; præſtantiſſimumque nobis præſentium temporum illuſtris viri Paullini, cujus ſupra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui ſummis opibus abjectis, Chriſtum ſecutus, ſolus pæne his temporibus Euangelica præcepta compleſſet; illum nobis ſequendum, illum clamabat imitandum; beatumque eſſe præſens ſæculum, tantæ fidei virtutiſque documento, cum ſecundum ſententiam Domini dives & poſſidens multa, vendendo omnia & dando pauperibus, quod erat factu impoſſibile, poſſibile feciſſet exemplo. Iam vero in verbis & confabulatione ejus quanta gravitas, quanta dignitas erat! quam alacer, quam efficax, & quam in exſolvendis ſcripturarum quæſtionibus promptus & facilis! Et quia multos ad hanc partem incredulos ſcio, quippe quos viderim, meipſo etiam referente, non credere; Jeſum teſtor, ſpemque communem, me ex nullius unquam ore tantum ſcientiæ, tantum ingenii, tam boni, & tam puri ſermonis audiſſe. Quanquam in Martini virtutibus quantula eſt iſta laudatio? niſi quod mirum eſt, homini illitterato ne hanc quidem gratiam defuiſſe. Sed jam finem liber poſtulat, ſermo claudendus eſt; non quod omnia quæ de Martino fuerant dicenda, defecerint; ſed quia nos, ut inertes poëtæ, extremo in opere negligentes, victi materiæ mole ſuccumbimus. Nam etſi facta illius explicari verbis utcumque potuerunt; interiorem vitam illius, & quotidianam converſationem, & animum cœlo ſemper intentum nulla unquam (vere profiteor) explicabit oratio, illam ſcilicet perſeve-

ran-

ſtitione, abluunt, cum omni humilitate interna careant. *Horn.*

Illuſtris viri Paullini.] Hic eſt epiſcopus ille Nolanus, vir imprimis ſæculo ſuo celebris & Martino charus. Ejus oculum ſanavit, ſupra cap. XXI. Alium hunc fuiſſe ab illo Paullino, qui carmine vitam & miracula Martini ſcripſit, Baronius multis probat argumentis.

Non quod omnia quæ de Martino erant dicenda, defecerint.] Epiſtol. I. *Cum ſibi-dem ſim profeſſus, me non omnia illius facta complexum: quia ſi perſequi univerſa voluiſſem, immenſum volumen legentibus edidiſſem.*

Nam-

rantiam, & temperamentum in abstinentia & jejuniis, potentiam in vigiliis & orationibus; noctesque ab eo perinde ac dies actas, nullumque vacuum ab opere Dei tempus, quo vel otio indulserit, vel negotio. Sed nec cibo aut somno quidem, nisi inquantum naturæ necessitas cogebat. Vere fatebor, non si ipse (ut ajunt) ab inferis Homerus emergeret, posset exponere; adeo omnia majora in Martino sunt, quam ut verbis concipi queant. Nunquam hora ulla momentumque præteriit, quo non aut orationi incumberet; aut si quid aliud forte agebat, nunquam animum ab oratione laxabat. Nimirum ut fabris ferrariis moris est, qui inter operandum pro quodam laboris levamine incudem suam feriunt; ita Martinus etiam dum aliud agere videretur, semper orabat. O vere beatus, in quo dolus non fuit; neminem judicans, neminem condemnans, nulli malum pro malo reddens! Tantam quippe adversum omnes injurias patientiam adsumpserat, ut cum esset summus sacerdos, impune etiam ab infimis clericis læderetur; nec propter id eos aut loco unquam amoverit, aut à sua quantum

Nunquam hora ulla momentumque præteriit, quo non aut orationi incumberet.] Nondum eo seculo horæ Canonicæ invaluerant; sed libere observabant tempora precandi. VValafridus Strabo cap. xxv. longo post Apostolos tempore eas institutas ait. Cassianus, *primæ* officium suo tempore institutum asserit III. Instit. Cœnob. 4. Falsum est quod Baronius dicit *de quatuor diurnis horis*, sæpe agere Chrysostomum & Basilium. *Perkins.*

Summus sacerdos.] Id est Episcopus. Qui etiam Papæ illis seculis dicti. Quod ex Cypriano, Hieronymo, aliis inferioris multo ævi patet. Nam & Anselmus Cantuatiensis Archiepiscopus ab Vrbano II. vocatus est *Papa alterius orbis*, quod legitur apud Gervasium Dorobetniensem Monachum in lib. MSS. quem sub titulo *Imaginationis*, contra Robertum Abbatem S. Augustini, annis ab hinc amplius quadringentis composuit. *Selden.* Ab initio omnes Episcopi dicti sunt Pontifices & summi sacerdotes, non solus Episcopus Romanus. Ab Ecclesia Iudaica hæc appellatio fluxit, ut plurima alia ritus Iudaici nomina à Synagoga in Ecclesiam Christi post primum & alterum seculum migrarunt, ut *Sacerdotes, Levitæ, altaria, sacrificia, azyma*, temporibus Apostolicis plane Incognita, & ab eorum institutis ac Christiana religione prorsus aliena. *Summus* autem *Sacerdos* non semper apicem potestatis aut Imperii significabat, sed etiam qui in aliqua re aut ordine primus censebatur, nuncupatus etiam summus est. Sic *summus Senator*, *summus Lictor*, & alia. *Salmasius.* Sic Iohannes Baptista vocatur הכהן הגדול in Historia Ebraica & Chronico templi secundi, & in Iohasin Augustinus.

Non

tum in ipſo fuit, caritate repulerit. Nemo unquam illum vidit iratum, nemo commotum, nemo mærentem, nemo ridentem; unus idemque ſemper, cœleſtem quodammodo lætitiam vultu præferens, extra naturam hominis videbatur. Nunquam in illius ore niſi Chriſtus, nunquam in illius corde niſi pietas, niſi pax, niſi miſericordia inerat. Plerumque etiam pro eorum qui obtrectatores illius videbantur, ſolebat flere peccatis, qui remotum & quietum venenatis linguis & vipereo ore carpebant. Et vere nonnullos experti ſumus invidos virtutibus vitæque ejus, qui in illo oderant, quod in ſe non videbant, & quod imitari non valebant. Atque ô nefas dolendum & ingemiſcendum, non alii fuere inſectatores ejus, licet pauci admodum, non alii tamen quam epiſcopi ferebantur! Nec vero quenquam nominare neceſſe eſt, licet noſmetipſos plerique circumlatrent. Sufficit, ut ſi quis ex his hæc legerit, & agnoverit, erubeſcat. Nam ſi iraſcitur, de ſe ipſe dictum fatebitur, cum fortaſſe nos de alio ſenſerimus. Non refugimus autem, ut ſi qui ejuſmodi ſunt, nos quoque cum tali viro oderint. Illud facile confido, omnibus ſanctis opuſculum iſtud gratum fore. De cætero ſi quis hæc infideliter legerit, ipſe peccabit. Ego mihi conſcius ſum, me rerum fide, & amore Chriſti impulſum, ut hæc ſcriberem, manifeſta expoſuiſſe, vera dixiſſe: paratumque, ut ſpero, habebit à Deo præmium, non quicunque legerit, ſed quicumque crediderit.

Non alii tamen quam Epiſcopi.] Paulinus *Sacerdotes* nominat. Quia nempe iidem Sacerdotes qui Epiſcopi, ut ex Paulino apparet, & Gregor. Turon. lib. de glor. Confeſſ. cap. XVII. Ambroſ. V. epiſt. XXX. *Iuretus.*

Ferebantur.] Iuretus ex Codice ſuo emendat *videbantur*.

SVL-

SULPICI SEVERI EPISTOLÆ.

AD EVSEBIVM PRESBYTERVM,

Contra æmulos virtutum B. Martini;

EPISTOLA I.

HESTERNA die cum ad me plerique Monachi venissent, inter fabulas juges, longumque sermonem, mentio incidit libelli mei, quem de vita B. viri Martini edidi, studioseque eum à multis legi, libentissime audiebam. Interea indicatur mihi, dixisse quendam malo spiritu suscitatum, cur Martinus, qui mortuos suscitasset, flammas domibus depulisset, ipse nuper adustus incendio, periculosæ fuisset obnoxius passioni. O istum, quisquis est, miserum! Judæorum in verbis ejus perfidiam & dicta cognoscimus, qui in cruce positum Dominum his verbis increpabant: *Alios salvos fecit, se ipsum salvum facere non potest.* Vere plane iste, quicumque est, si illis temporibus natus esset, & in Dominum hac voce dicere potuisset, qui simili sanctum Domi-

AD EVSEBIVM PRESBYTERVM.] Lazius hanc epistolam superiori libro præmittit, & ad eundem Desiderium missam vult. cui adstipulantur tres mss. Lovanienses. Verum reliqui iidemque antiquissimi eandem Eusebio presbytero, postmodum episcopo, inscribunt, sumpto eodem hoc titulo ex verbis Galli Dial. 2. segm. 9. Quid, quod ex solo epistolæ argumento certa poterat fieri conjectura ad Desiderium non esse scriptam? Est enim perpetua querela de libello suo apud quosdam male audiente. Cujus quidem querelæ tota culpa, in eo solo hærebat, qui ejusdem non modo nemini, sed etiam improbis copiam fecerat. Cur hic Desiderium eo nomine non accusat, ut epistola 3. suam socrum, quam non antestatione nuda, sed obtorto collo quasi loris adstrictam ad tribunal prætoris rapit. Desiderio enim soli eum libellum ediderat, & ediderat non prodendum: quod & ille ita fore spoponderat. Denique non nisi eraso frontis titulo, & suppresso auctoris nomine legi à quoquam eum voluerat. Atqui horum hic nulla mentio. Quæ sine dubio fuisset, si eidem Desiderio fuisset inscripta. *Gisel.*

Non

mini blasphemat exemplo. Quid ergo, quisquis es, Martinus ideo non potens, ideo non sanctus, quia est periclitatus incendio? O beatum, & per omnia similem Apostolis, etiam in his conviciis, virum! Nempe hoc & de Paullo gentiles illi, cum eum vipera momordisset, sensisse referuntur: *Hic homo debet homicida esse, quem salvum factum de mari, fata vivere non sinunt.* At ille, excussa vipera in ignem, nihil mali patiebatur. Illi autem subito casurum, & repente moriturum eum putabant: sed cum viderent nihil mali contingere ei, convertentes se, dicebant eum Deum esse. Alioquin, vel horum exemplo, omnium mortalium infelicissime, perfidiam tuam coarguere ipse debueras: ut si tibi scandalum moverat, quod Martinus flamma ignis videbatur attactus, hunc rursum attactum ad merita illius & virtutem referres, quod circumseptus ignibus non perisset. Agnosce enim miser, agnosce quod nescis, omnes fere sanctos magis insignes periculorum suorum fuisse virtutibus. Video quidem Petrum fide potentem, rerum obstante natura mare pedibus supergressum, & instabiles aquas corporeo pressisse vestigio. Sed non ideo minor mihi videtur gentium prædicator, quem fluctus absorbuit, & post triduum totidemque noctes emergentem è profundo unda restituit: atque haud scio, an pæne plus fuerit vixisse in profundo, an supra maris profunda transiisse. Sed hæc tu, ut arbitror, stulte non legeras, aut lecta non audieras. Neque enim absque divi-

Non sinunt.] Fortasse verior sit lectio, *finerunt*. Nam hoc etiam præteritum à *fino* formari testatum reliquit Diomedes lib. 1. Gramm. Publius de vita sua: *Quod si me invitum abire finisset.* Item Scaurus: *Prædium non fini fieri.* Giselinus.

Gentium prædicator, quem fluctus absorbuit.] De Paulo, non de Iona loquitur. Meminit hujus rei II Cor. XI, 25. νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Quæ Severus ita transfert: *Post triduum totidemque noctes emergentem è profundo unda restituit: atque haud scio, an pæne plus fuerit vixisse in profundo, an supra maris profunda transiisse.* Male νυχθήμερον de integro triduo accepit, cum sit una tantum, cum die, nox. Cæterum quomodo Paulus ἐν βυθῷ fuerit, variæ interpretum sententiæ sunt. Quidam id de loco, cui nomen βυθὸς, accipiunt, in quo Paulus Lystræ latuerit. Alii de mari in quo post naufragium natarit. Sic Græcus Scholiastes: νυχθήμερον νηχόμενος παρὰ τὸ ναυάγιον. Severus eum in ipso maris profundo fuisse opinatur. *Horn.*

divino consilio istiusmodi exemplum beatus Euangelista sacris litteris protulisset, nisi ut ex his humana mens erudiretur naufragiorum atque serpentium casus: &, sicut Apostolus refert, qui nuditate, fame, latronumque periculis gloriatur, omnia hæc sanctis hominibus, atque omnibus ad perpetiendum quidem esse communia: sed his tolerandis atque vincendis præcipuam semper justorum fuisse virtutem, dum per omnia tentamenta patientes, semper invicti, tanto fortius vincerent, quanto gravius pertulissent. Unde hoc, quod ad Martini infirmitatem vocatur, plenum est dignitatis & gloriæ: si quidem periculosissimo casu tentatus, evicerit. Cæterum id omissum à me in libello illo, quem de vita illius scripsimus, nemo miretur: cum ibidem sim professus, me non omnia illius facta complexum: quia si persequi universa voluissem, immensum volumen legentibus edidissem. Neque sunt tam parva quæ gessit, ut omnia potuerint comprehendi. Sed tamen hoc de quo quæstio incidit, latere non patiar, & rem omnem, ut gesta est, referam, ne forte inconsultum hoc, quod ad vituperationem beati viri poterat opponi, prætermisisse videamur. Cum ad diœcesim quandam pro solenni consuetudine (sicut Episcopis visitare Ecclesias suas moris est) media fere hyeme Martinus venisset, mansionem ei in secretario Ecclesiæ clerici pa-

ra-

Me non omnia illius facta complexum.] Sic in Prologo vitæ Martini testatur. Vide etiam cap. xxv.

Ad diœcesin quandam.] Ante Constantinum nullæ notæ Diœceseos, quæ plures Provincias complecterentur, & vicariis parerent. Hic primus plures Provincias in unum velut corpus redactas, uni dedit administrandas. Administratio ejus διοίκησις. Plures vicarii uni præfecto suberant. Quatuor tales præfecti prætorio in toto Imperio Romano. Hinc & in Ecclesia diœceseon Exarchi & Patriarchæ. Diœcesis igitur Episcopi, est cujuscumque territorii jurisdictio ad unius civitatis Episcopum pertinens. *Salmas.*

In secretario Ecclesiæ.] De secreto sive secretario Ecclesiæ vide Baronium Tomo vi. ad A. ccccli. Appellatur etiam *diaconicum* & [illegible] Nazianzeno Orat. xx. & Pastophoria. Hieronymus in Ezechiel. xlii. dicit in omnibus Ecclesiis duo pastophoria exstrui consuevisse, eaque hinc inde apud apsidem (ubi Episcopi sedes) posita fuisse. De usu eorum Paulinus epistol. xii.

Hic locus est veneranda penus, qua conditur, & qua
Promitur alma sacri pompa ministerii.

Sic infra Dial. ii, i. *Secretarium ingressus, cum solus, ut erat illi consuetudo, reside-*

raverunt, multumque ignem ſcabro jam & pertenui pavimento ſubdiderunt, lectumque ei plurimo ſtramine exſtruxerunt. Dein cum ſe Martinus cubitum collocaſſet, inſuetam mollitiem ſtrati male blandientis horreſcit: quippe qui nuda humo, uno tantum cilicio ſuperjecto, cubare conſueverat. Itaque quaſi accepta permotus injuria ſtramentum omne projecit. Caſu ſuper fornaculam, partem paleæ illius, quam removerat, aggeſſit. Ipſe, ut erat moris, nuda humo, laſſitudine itineris urgente requievit. Ad mediam fere noctem, per interruptum, ut ſupra diximus, pavimentum ignis æſtuans, areſcentes paleas apprehendit. Martinus ſomno excitus, re inopinata, ancipiti periculo, & maxime (ut referebat) diabolo inſidiante atque urgente præventus, tardius quam debuit ad orationis confugit auxilium. Nam erumpere foras cupiens, cum peſſulo, quem oſtio abdiderat, diu multumque luctatus, graviſſimum circa ſe ſenſit incendium: adeo ut veſtem, qua indutus erat, ignis aſſumpſerit. Tandem in ſe reverſus, non in fuga, ſed in Domino eſſe præſidium: ſcutum fidei & orationis arripiens, mediis flammis totus ad Dominum converſus, incubuit. Tum vero divinitus igne ſubmoto, innoxio ſibi orbe flammarum, orabat. Monachi autem, qui pro foribus erant, crepitante & colluctante incendii ſono, obſeratas effringunt fores: dimotoque igne, mediis flammis Martinum auferunt, cum jam penitus eſſe conſumptus tam diuturno incendio putaretur. Cæterum (ut verbis meis Dominus eſt teſtis) mihi ipſe referebat, & non ſine gemitu fatebatur, in hoc ſe diaboli arte deceptum, ut excuſſus è ſomno conſilium non haberet, quo per fi-

ſideret (hanc enim ſibi etiam in Eccleſia ſolitudinem, permiſſa clericis libertate præſtabat) cum quidem in alio ſecretario presbyteri ſederent, vel ſalutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupati.

Nuda humo, uno tantum cilicio ſuperſtratus.] Ita moris erat illis Aſcetis. Quod etiam Stoicos atque Iudæorum Eſſenos feciſſe legimus. Sic Epiſtola III. de eodem Martino: *nuda humo, uno tantum cilicio ſuperjecto, cubare conſueverat.*

Ignis aſſumſerit.] Simile illi, ignis areſcentes paleas apprehenderit. Langii liber *abſumpſerit*, Laz. *conſumpſerit*. Neutrum credo verum. Si enim tota veſtis fuiſſet abſumpta, ipſe qui veſtis fartum erat, paullo propius ſenſiſſet. *Giſelinus.*

fidem & orationem periculo repugnaret: denique tam diu circa se sævisse ignem, quamdiu erumpere ostium turbatus mente tentaverit. Ubi vero auxilium crucis & orationis arma repetisset, medias cessisse flammas: seque tunc sensisse rorantes, quas male esset expertus urentes. Unde intelligat, quisquis hæc legerit, tentatum quidem illo Martinum periculo, sed probatum.

EPISTOLA II.

AD

AURELIUM DIACONUM;

De obitu, & apparitione B. Martini.

SULPICIUS Severus Aurelio diacono Salutem. Postcaquam à me mane digressus es, eram residens solus in cellula, subieratque me illa quæ sæpius occupat, spes futurorum, præsentiumque fastidium, judicii metus, formido pœnarum, & quod consequens erat, atque unde cogitatio tota descenderat, peccatorum meorum recordatio tristem me confectumque redde-

Auxilium crucis & orationis arma.] Sic supra: *Signo se crucis & orationis auxilio protegebat.* cap. XXIV. vitæ Martini. Vetus Ecclesia & in vitæ communis usu, & in ritibus sacris, multum usa est venerabili signo crucis, sed ut pia ceremonia, quæ orationi adjecta, animos fidelium ad Christi crucem eveheret, non materiæ alicui terrenæ aut figuræ aut gestui affigeret. *Casaubon.* Vide Nazianzenum ad Nemesium, Origenem contra Celsum III, & VIII. Theodoretum in Petro & Thalassio, Eusebium VIII. Histor. 7. Victorem II. De persecutione Vandalica, & alios.

AURELIO DIACONO.] Diaconi nudi Episcoporum ministri erant ὑπηρέτες, qui etiam in Synodis & disputationibus exceptorum seu Notariorum munere fungebantur, vel aliqua Episcopos adjutabant. *Epiphan.* Hæres. LXXI. *Rufin.* I. Hist. 14. Hanc Epistolam Bassula socrus Severi publicarat. Cum qua peramanter propterea expostulat sequenti epist. De hac ita Paullinus Epist. I. *Merito socrum sanctam omni liberaliorem parente in matrem sortitus æternam.* Hanc igitur instituti sui habuit sociam, mortua, uti ego existimo, uxore, ut Therasiam suam habuit Paullinus. *Gisel.*

Cum

derat. Deinde cum fatigata angore animi in lectulo membra posuissem, ut plerumque ex mœstitudine solet, somnus obrepsit: qui ut semper matutinis horis levior incertusque, ita suspensus & dubius per membra diffunditur: ut quod in alio sopore non evenit, pæne vigilans dormire te sentias. Cum repente sanctum Martinum episcopum videre mihi videor, prætextum toga candida, vultu igneo, stellantibus oculis, crine purpureo: atque ita mihi in ea habitudine corporis, formaque, quam noveram, videbatur, ut quod eloqui nobis pæne difficile est, non posset aspici, cum posset agnosci. Arridensque mihi paululum, libellum quem de vita illius scripseram, dextera præferebat. Ego sancta genua ejus amplexus, benedictionem pro consuetudine flagitabam: superpositamque capiti meo manum tactu blandissimo sentiebam, cum inter benedictionis verba sollennia familiare illud ori suo crucis nomen iteraret, mox in eum luminibus intentis, cum exsatiari vultu illius conspectuque non possem, subito mihi in sublime sublatus eripitur: donec emensa aëris istius vastitate, cum tamen rapida nube subvectum acie sequeremur oculorum, patenti cœlo receptus, videri ultra non potuit. Nec multo post, presbyterum sanctum Clarum, discipulum illius, qui nuper excesserat, video eandem, quam magistrum, viam scandere. Ego im-

Cum repente sanctum Martinum Episcopum videre mihi videor.] Hæc Monachorum somnia originem tot monstrosis erroribus ac fabulis de apparitione & statu mortuorum dederunt.

Benedictionem pro consuetudine flagitabam.] Hæc, ut ex sequentibus apparet, fieri solita manus impositione, recitatisque verbis ad eam rem solennibus, inter quæ Martino familiare crucis nomen. Sic infra Dial. 1. cap. XIV. de eodem Martino: *Episcopi quoque sanctissimi, sacerdotali authoritate deposita, contingi se ab ea atque benedici, humiliter postulantes, sanctificatos se ac divino munere illustratos, quoties manum illius vestemque contigerant, non immerito crediderunt.*

Patenti cœlo receptus, videri ultra non potuit.] Sic Romulum ad superos transiisse dejerabat Iulius Proculus. *Livius* 1. *Dion. Halic.* 11. Sic & Iulium Cæsarem ac alios Imperatores. Hinc orta ἀποθέωσις. Vide Senecam in Apocolocynthisi.

Sanctum Clarum.] Supra in Vita cap. XXV. *Clarus quidam nomine, adolescens nobilissimus, mox presbyter, nunc felici beatus excessu.* In eum, ipso Severo poscente, Paulinus Episcopus Nolanus, duo Epitaphia versibus conscripsit. *Paulin.* Epist. XII.

impudens ſequi cupiens, dum altos greſſus molior & conitor, evigilo: ſomnoque excitus, congratulari cœperam viſioni, cum ad me puer familiaris ingreditur, ſolito triſtior vultu, loquentis pariter & dolentis. Quid tu tam triſtis loqui geſtis? *Duo*, inquit, *monachi modo à Turonis adſuerunt: Dominum Martinum obiſſe nuntiant.* Concidi fateor, obortiſque lacrymis flevi uberrime. Quinetiam dum hæc ad te frater ſcribimus, fluunt lacrymæ, nec ullum impatientiſſimi doloris admitto ſolatium. Te vero, ubi hoc nuntiatum eſt, participem eſſe volui luctus mei, qui eras ſocius amoris. Veni ergo ad me ſtatim, ut pariter lugeamus, quem pariter amamus: quamquam ſciam virum illum non eſſe lugendum, cui poſt evictum triumphatumque ſæculum, nunc demum reddita eſt corona juſtitiæ. Sed tamen ego non poſſum mihi imperare, quin doleam. Præmiſi quidem patronum, ſed ſolatium vitæ præſentis amiſi: & ſi rationem ullam dolor admitteret, gaudere deberem. Eſt enim ille, ut eſt conſertus Apoſtolis ac prophetis, &, quod pace ſanctorum omnium

Molior & conitor.] Sumptum videri poſſit ex illo Terent. Heaut. *Dum moliuntur, dum conantur:* ut quidem Faërnus, & alii legunt. Coniti potius, quàm conniti veteribus uſitatum fuiſſe, docuerunt alii. *Giſel.*

Dominum Martinum.] Giſelinus legit: *Domnum.* Hæc vox, *inquit*, ita conciſa per mediæ vocalis extritionem media ea ætate pluſculum dignitatis, atque, ut ita dicam, majeſtatis præ ſe ferre viſa eſt. unde & Domnionis nomen apud Hieronymum eſt deformatum. *Giſelinus.* Domini appellatio eo tempore paſſim frequentabatur in converſatione civili inter familiares ac pares, *Domine frater.* Quod etiam irridet Græci Epigrammatici auctor: Δόμινι φράτερ ὀφθεὶς ἔγχαψεν. *Salmaſ.* Feſtum ejus celebratum fuit Octobr. Quod antiquitus etiam Miſſa dicebatur. Nam ſic ſolennem aliquam feſtivitatem nominabant. In capitulari Caroli Magni, libro II, 18. *Vt abſque ulla excuſatione cito poſſit emendari, ſpatium uſque ad Miſſam S. Martini dare decrevimus.* Et 20. *ita ut ad Miſſam Sancti Andreæ reſtaurati fiant.* Et ita non raro apud Aimoinum & id genus ſcriptores. *Caſaubon.*

Triumphatumque ſeculum.] Sic Tacitus loqui amat: *Triumphati magis quam victi Germani.*

Reddita eſt corona juſtitiæ.] Alludit ad verba Pauli II Tim. cap. IV. ℣ſ. 8. ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Præcipue in Martyrio ea voce utebantur. Vnde locutiones creberrimæ: *Martyrio coronatus eſt. Coronam Martyrii accepit.* Hinc factum ut Scholaſtici varias coronas fingerent. Aureolas aſſignarunt Virginibus, Doctoribus, Martyribus. De quibus vide Magnum Theologum Fredericum Spanhemium tertio Dubior. Euangelicor. LXXXIX.

In

nium dixerim, in illo justorum grege nulli secundus, ut spero, credo, confido, illis potissimum, qui stolas suas in sanguine agni laverunt, adgregatus: agnum ducem ab omni integer labe comitatur. Nam licet ei ratio temporis non potuerit præstare martyrium, gloria tamen martyris non carebit, quia voto atque virtutibus & potuit esse martyr, & voluit. Quod si ei Neronianis Decianisque temporibus, in illa quæ tunc existit, dimicare congressione licuisset, testor Deum cæli atque terræ, sponte equuleum ascendisset, ultro se ignibus intulisset: Hebræisque pueris æquandus, inter flammarum globos media licet hymnum Domini in fornace cantasset. Quod si Esaianum illud supplicium persecutori forte placuisset, nunquam profecto impar Prophetæ, serris & laminis dissecari membra timuisset. Ac si præcisis rupibus, abruptisque montibus agere felicem furor impius maluisset, perhibeo confisus testimonium veritatis, sponte cecidisset. Si vero gentium doctoris exemplo gladio deputatus inter alias, ut sæpe provenit, victimas duceretur, primus omnium carnifice compulso, palmam sanguinis occupasset. Jam vero adversus omnes pœnas atque supplicia, quibus plerumque humana cessit infirmitas, ita à con-

In illo justorum grege nulli secundus.] Fuit in opinione illa Sulpicius, dari gradus gloriæ in æterna vita. Quam Hieronimus acriter propugnavit contra Iovinianum, dicentem post resurrectionem duos tantum ordines futuros, ovium & hircorum, justorum & peccatorum, stantium à dextris & stantium à sinistris. Vide eum II. contra Iovinian. cap. XII. Contra non dari tales gradus, disputat Spanhemius III. Dub. Euangel. CXXXV.

Qui stolas suas in sanguine agni laverunt.] Desumtum ex Apocalypsi.

Et potuit esse Martyr & voluit.] Martinus per effusionem sanguinis martyr non fuit: nisi quod tota vita ejus martyrium fuit. *Odo* Cluniacensis, in libro quo probat Martinum Apostolis parem.

Hebræisque pueris æquandus.] De quibus supra II. Hist. pag. 277. ubi Notas vide.

Si Esaianum illud supplicium persecutori forte placuisset.] Serra dissectum à Manasse Esaiam, antiqui tradunt. Vide Epiphanium & Dorotheum in vitis Prophet.

Laminis dissecari membra.] Hoc unum ex gravissimis Christianorum suppliciis fuit. Vide Eusebii Historiam Ecclesiasticam in Diocletiani persecutione, & alibi. Vide Gallonium.

Gentium Doctoris exemplo gladio deputatus.] Vide supra II. Histor. pag. 372. & ibi Notas.

Palmam sanguinis.] Palma victoriæ signum. Hinc Martyres cum palmis pinguntur. Ergo palma idem quod Martyrium hoc loco. *Horn.*

confeſſione Domini non recedens, immobilis ſtetiſſet, ut lætus ulceribus congaudenſque cruciatibus quælibet inter tormenta riſiſſet. Sed quamquam iſta non tulerit, implevit tamen etiam ſine cruore martyrium. Nam quas ille pro ſpe æternitatis humanorum dolorum non pertulit paſſiones, fame, vigiliis, nuditate, jejuniis, opprobriis invidorum, inſectationibus improborum, cura pro infirmantibus, ſolicitudine pro periclitantibus? Quo enim ille dolente non doluit? quo ſcandalizante non uſtus eſt? quo pereunte non gemuit? præter illa quotidiana illius adverſum humanæ ſpiritaliſque nequitiæ diverſa certamina, dum in eo variis tentationibus appetito, ſemper exſuperat fortitudo vincendi, patientia exſpectandi, æquanimitas ſuſtinendi. O vere ineffabilem virum, pietate, miſericordia, charitate, quæ quotidie etiam in ſanctis viris ſeculo frigente frigeſcit: in illo tamen uſque ad finem aucta, indies perſeveravit! quo ego illius bono vel ſpecialiter fruitus ſum, cum me indignum & non merentem unice diligebat. En rurſus lacrymæ fluunt, imoque de pectore gemitus erumpit: in quo mihi poſt hæc homine ſimilis requies, in cujus erit charitate ſolatium? Me miſerum, me infelicem, poterone unquam, ſi diutius vixero, non dolere, quod Martino ſuperſtes ſum? Erit mihi poſthæc vita jucunda, erit dies aut hora ſine lacrymis: aut tecum, frater dilectiſſime, potero illius mentionem habere ſine fletu: aut unquam loquens apud te aliud quam de illo loqui potero? Sed quid te in lacrymas fletuſque commoveo? ecce nunc te cupio conſolatum eſſe, qui me conſolari ipſe non poſſum. Non deerit nobis ille, mihi crede, non, non deerit, intererit de ſe ſermocinantibus, adſtabit orantibus, quod-

Sine cruore martyrium.] Tales Confeſſores dicebantur, atque etiam Martyres. Vide Euſebium v. Hiſtor. Eccleſiaſt. 11.

Scandalizante.] Vox Eccleſiaſtica, ex Novo Teſtamento petita.

Intererit de ſe ſermocinantibus, adſtabit orantibus.] Creditum vulgo præſentes adeſſe ſanctos Martyres ſepulcris ſuis, aut ubi vellent. *Hieronymus* contra Vigilantium. Nam is negaverat *Martyres poſſe ſuis tumulis aut ubi vellent, præſentes eſſe.* Maximus Taurinenſis in Natali Martyrum Tauricorum: *Univerſi ſan-*

quodque jam hodie præſtare dignatus eſt, videndum ſe in gloria ſua ſæpe præbebit, & aſſidua, ſicut ante paullulum fecit, benedictione nos proteget. Inde ſecundum ordinem viſionis, qua cælum ſequentibus ſe patere monſtravit, quo ſequendus eſſet, edocuit: quo ſpes noſtra tendenda, quo animus dirigendus inſtruxit. Quid tamen fiet frater? quod mihi ipſe ſum conſcius, conſcendere arduum illud, ac penetrare non potero, ita ſarcina moleſta me prægravat, & peccati mole depreſſum negato in aſtra conſcenſu, ſæva miſerabilem ducit in tartara. Spes tamen ſupereſt, illa ſola, illa poſtrema, ut quod per nos obtinere non poſſumus, ſaltem pro nobis orante Martino mereamur. Sed quid te frater diutius occupo epiſtola tam loquaci, demororque venturum? ſimul jam pagina impleta non recipit. Mihi tamen hæc fuit ratio, ſermonem iſtum longius proferendi, ut quia doloris nuntium epiſtola deferebat, eadem tibi ex quadam noſtri confabulatione præſtaret charta ſolatium.

ſi ſancti ubique ſunt & omnibus proſunt. Semper nobiſcum morantur, hoc eſt, & in corpore nos viventes cuſtodiunt, & de corpore recedentes excipiunt. Baſilius, Nazianzenus & alii Patres, oratorio more, per προσωποποιΐαν ſanctos tanquam præſentes, in Panegyricis alloquebantur. Vnde Sanctorum invocatio poſtea fluxit.

Quod per nos obtinere non poſſumus, ſaltem pro nobis orante Martino mereamur.] Veteres, præſertim poſt annum cccc. in Sanctorum Invocatione peccarunt. Paulinus in Natal. III. Felicis:

Exora ut precibus plenis meritiſque redonet
Debita noſtra tuis. ———

In vita Martini lib. II.

Dulcis, adorande, & mihi pectore voce colende,
Fer pietatis opem miſero, miſeri miſerere.

Et paulo poſt:

Inter me & Dominum mediator adeſto benigne.

EPISTOLA III.

AD

BASSULAM SOCRUM SUAM,

Quomodo B. Martinus ex hac vita ad immortalem transierit.

SVLPICIVS Severus Bassulæ parenti venerabili salutem. Si parentes vocari in jus liceret, te plane expilationis furtique ream, ad prætoris tribunal justo loro traheremus. Quid enim non conquerar, quam à te patior injuriam? Nullam mihi domi chartulam, nullum libellum, nullam epistolam reliquisti: ita furaris omnia, ita universa divulgas. Si quid ad amicum familiariter scripsi, si quid forte dum ludimus, quod velim tamen occultum esse, dictavi, omnia ad te prius pæne, quam fuerint scripta, aut dictata, perveniunt. Nimirum obæratos habes notarios meos, per quos tibi nostræ ineptiæ publicantur. Nec tamen adversum eos possum moveri, si tibi parent, qui in jus nostrum ex tua potissimum liberalitate venerunt, seque adhuc tuos quam meos esse meminerunt. Tu sola ea rea, tu sola culpabilis, quæ & mihi insidiaris, & illos fraude circumvenis, ut sine delicto ullo familiariter scripta, aut negligenter emissa, inlucubrata tibi penitus atque impolita traduntur. Nam ut de reliquis taceam, rogo quemadmodum tam cito ad te epistola illa potuit pervenire, quam nuper ad Aurelium Diaconum scripseramus? Ego enim Tolosæ positus, tu Treveris constituta, & tam longe à patria filio inquietante divulsa, qua tandem familiarem illam epistolam occasione furata es? Namque accepi litteras tuas,

AD BASSVLAM.] De hac ita Paullinus epist. 1. *Merito socrum sanctam omni liberaliorem parente in matrem sortitus æternam.* Hanc igitur instituti sui habuit sociam, mortua, uti existimo uxore, ut Therasiam suam habuit Paullinus. *Giselin.*

Quam nuper ad Aurelium Diaconum scripseram.] Ea est Epistola præcedens.

Conda-

tuas, quibus scribis, in eadem epistola, qua de obitu Domini Martini fecerim mentionem, ipsum beati viri transitum exponere debuissem. Quasi vero ego illam epistolam aut legendam alii, præterquam ipsi, ad quem missa videtur, ediderim: aut ego tanto sim operi destinatus, ut omnia quæ de Martino cognosci oportet, me potissimum scribente notescant. Itaque si qua de obitu sancti episcopi audire desideras, ab illis potius qui interfuere, cognosce. Ego tibi statui nihil scribere, ne ubique me publices. Tamen si das fidem, nulli te esse lecturam, paucis tuæ satisfaciam voluntati. Itaque præstabo te his, quæ mihi sunt comperta, participem.

Martinus igitur obitum suum longe ante præscivit, dixitque fratribus dissolutionem sui corporis imminere. Interea caussa exstitit, qua Condatensem diœcesim visitaret. Nam clericis inter se ecclesiæ illius discordantibus, pacem cupiens reformare, licet finem dierum suorum non ignoraret: proficisci tamen istiusmodi ob caussam non recusavit: bonam hanc virtutum suarum consummationem existimans, si pacem ecclesiæ redditam reliquisset. Ita profectus cum suo illo, ut semper frequentissimo discipulorum sanctissimoque comitatu, mergos in flumine conspicatur piscium prædam sequi, & rapacem ingluviem assiduis urgere capturis. *Forma*, inquit, *hac dæmonum est, insidiantur incautis, capiunt nescientes: captos devorant, exsaturarique non queunt devoratis.* Imperat deinde potenti virtute verborum, ut eum cui innatabant gurgitem relinquentes, aridas peterent, deser-

Condatensem diœcesin visitaret.] Epistola I. *Cum ad diœcesin quandam, pro solemni consuetudine (sicut Episcopis visitare Ecclesias suas moris est) media fere hyeme Martinus venisset.* Dial. II, IV. *Iter cum eo, dum diœceses visitat, agebamus.* Guibertus Gemblacensis epistola ad Philippum episcopum Coloniensem cap. XII. Condatum vocat ipsum opidum, in Turonum & Pictavorum finibus situm: quod hodieque à Martini ibidem mortui celebritate S. Martini nomen usurpat. *Giselinus.*

Mergos.] Avis voracissima, helluonum & Dæmonum imago. Refert Scaliger Exerc. CCXXXIII. contra Cardanum: *Venetiis quendam habuisse cicuratum mergum, quem solitus fuerit manu emittere, atque mergum ingressum in mare quæsivisse cibos, & satiatum rediisse ad Dominum.*

Re-

sertasque regiones: eo nimirum circa aves illas usus imperio, quo dæmones fugare consueverat. Ita grege facto, omnes in unum illæ volucres congregatæ, relicto flumine, montes silvasque petierunt, non sine admiratione multorum, qui tantam in Martino virtutem viderent, ut etiam avibus imperaret. Aliquamdiu ergo in vico illo, vel in ecclesia ad quam ierat, commoratus, pace inter clericos restituta, cum jam regredi ad monasterium cogitaret, viribus corporis cœpit repente destitui: convocatisque discipulis, indicat se jam resolvi. Tum vero mœror & luctus omnium, vox una plangentium: *Cur nos pater deseris? aut cui nos desolatos relinquis? invadent gregem tuum lupi rapaces: & quis eos à morsibus nostris, percusso pastore, prohibebit? Scimus quidem desiderare te Christum: sed salva tibi sunt tua præmia: nec dilata minuentur: nostri potius miserere, quos deseris.* Tunc ille motus his fletibus, ut totus semper in Domino misericordiæ visceribus affluebat, lacrymasse perhibetur: conversusque ad Dominum, hac tantum flentibus voce respondit: *Domine si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem: fiat voluntas tua.* Nimirum inter spem amoremque positus, dubitavit pæne quid mallet: quia nec hos deserere, nec à Christo volebat diutius separari: nihil tamen in voto suo ponens, aut voluntati relinquens, totum se Domini arbitrio potestatique committens. Nonne tibi his paucissimis verbis dicere videtur; *Gravis quidem est Domine corporeæ pugna militiæ, & jam satis est, quod hucusque certavi; sed si adhuc in eodem labore pro castris tuorum stare me præcipis, non recuso, nec fatiscentem caussabor ætatem. Munia tua devotus implebo, sub signis tuis quod ipse tu jusseris militabo. Et quamvis optata sit seni missio post laborem, est tamen animus victor annorum, & cedere nescius senectuti. Ac si jam parcis ætati, bonum est mihi Domine volun-*

tas

Resolvi.] Sic supra *dissolutionem* dixit, exprimens illa Apostoli Phil. 1, 23. τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι.

Cur nos pater deseris? aut cui nos desolatos relinquis?] Hæc ex Virgilio expressa sunt IV. Æneid. 323.

Salva tibi sunt tua præmia; nec dilata minuentur.] Etiam hæc ex Poëta expressit.

Nobi-

tas tua: hos vero, quibus timeo, ipse custodies. O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum, qui in nullam se partem pronior inclinaverat, nec mori timuit, nec vivere recusavit. Itaque cum jam per aliquot dies vi febrium teneretur; non tamen à Dei opere cessabat; pernox in orationibus & vigiliis, fatiscentes artus servire spiritui cogebat, nobili illo stratu suo, in cinere & cilicio recubans. Et cum à discipulis rogaretur, ut saltem vilia sibi sineret stramenta supponi; *Non decet*, inquit, *filii, Christianum, nisi in cinere mori. Ego si aliud vobis exemplum relinquo, ipse peccavi.* Oculis igitur ac manibus in cœlum semper intentus, invictum ab oratione spiritum non relaxabat. Et cum à presbyteris, qui tum ad eum confluxerant, rogaretur, ut corpusculum lateris mutatione relevaret; *Sinite*, inquit, *sinite me fratres cælum potius respicere, quam terram, ut suo jam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur.* Hæc locutus, diabolum vidit prope assistere. *Quid hic*, inquit, *astas cruenta bestia? nihil in me, funeste, reperies. Abrahæ me sinus recipit.* Cum hac ergo voce flagitantem divinis operibus spiritum cælo reddidit; testatique nobis sunt, qui affuerant, jam exanimo corpore glorificati hominis vidisse se gloriam. Vultus luce clarior renitebat, cum membra cætera ne tenuis quidem macula fuscaret. In aliis etiam, & in illo tantum artubus non pudendis, septennis quodammodo pueri gratia videbatur. Quis istum unquam cilicio tectum, quis cineribus crederet involutum? ita vitro purior, la-

Nobili illo stratu suo, in cinere & cilicio recubans.] Sic supra Epist. 1. *humo, uno tantum cilicio superjecto, cubare consueverat.*

Spiritum cælo reddidit.] A.C. CCCCII. ut ex Severo & aliis demonstrari potest. Nam, ex Severi sententia, sub consulatu Euodii LXX. fuit, anno nimirum CCCLXXXVI. & supervixit, eodem asserente XVI. annos. ergo defunctus anno CCCCII. ætatis LXXXVI. Cum sedisset annos XXXI. Tot enim numerandi sunt anni Episcopatus Martini, si Gregorii sententiæ consenserimus X. Hist. 31. dicentis creatum fuisse Episcopum anno octavo Valentiniani & Valentis Imper. Obiit eadem die, qua festum ejus celebratum postea fuit. Ex quibus omnibus erroris arguuntur, qui Cæsario & Attico consulibus, suæ ætatis anno LXXXI. Martinum mortuum esse tradunt. In qua opinione est Gregor. Turon. 1. Hist. 48. Vide Baronium Tomo V. ad A. CCCCII.

Sanctæ

lacte candidior, jam in quadam futuræ resurrectionis gloria, & natura demutatæ carnis, ostensus est. Jam vero in obsequium funeris, credi non potest, quanta hominum multitudo convenerit. Tota civitas obviam corpori ruit, cuncti ex agris atque vicis, multique ex vicinis etiam urbibus affuerunt. O quantus luctus omnium! quanta præcipue mœrentium lamenta monachorum: qui eo die fere ad duo millia convenisse dicuntur, specialis Martini gloria ejus exemplo in Domini servitutem stirps tanta fructificaverat. Agebat nimirum ante se pastor exstinctus greges suos, sanctæ illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata, & aut emeritorum laborum senes, aut juratos Christi in sacramenta tirones. Tum virginum chorus, fletu abstinens præ pudore, cum lætandum potius illi esse sentiret, quem jam suo Dominus gremio consoveret, quam sancto dissimulabat gaudio quod dolebat! siquidem fides flere prohiberet, gemitum extorqueret affectus. Etenim tam erat sancta de illius gloria exsultatio, quam pia de morte confusio. Ignosceres flentibus, gratulareres gaudentibus: quia & pium est gaudere Martino, & pium est flere Martinum, dum unusquisque & sibi præstat ut doleat: & illi debet ut gaudeat.

Hoc

Sanctæ illius multitudinis pallidas turbas.] Monachi, austera vita & crebris jejuniis ac vigiliis pallorem affectabant. Notum id ex vitis Patrum, Cassiano & aliis.

Agmina palliata.] Pallium *sacerdotalis habitus* appellatur, quod eo habitu tunc sacerdotes uterentur Christiani. Non igitur omnes Christiani palliati; sed solorum presbyterorum hic habitus. Neque hoc omnium olim Græcorum erat gestamen; sed proprie τὸ τῶν φιλοσόφων σχῆμα: ac propterea hunc etiam habitum vindicarunt sibi è Christianis, qui φιλοσοφικώτεροι in vera religione erant. Ita ascetæ καὶ ἀκριβῶς χριστιανίζοντες vestem olim mutare soliti & pallium Philosophi sumere. Vide Tertull. I. de Pallio. *Salmasius.* In funere igitur Martini, *agmina palliata*, Sacerdotes sive presbyteri sunt. Nam quinque ordines funus comitabantur, Monachi, Presbyteri, Senes, Tirones, Virgines.

Iuratos in Christi sacramenta tirones.] Catechumenos intelligit. Qui sacramento in fidem Christi adigebantur, & Diabolo abjurabant. Notum ex Patribus.

Virginum chorus.] Illæ erant, quæ virginitatem Deo voverant, aliæ tamen à Monialibus. Supra in vita cap. XX. *Vt, statim puellam Deo voverit, & perpetuæ virginitati dicarit: neque ab alio eam, quam à Martino, habitu virginitatis imposito, passus est consecrari.* Qualem virginem infra Dialogo III, XIII. describit.

Ad-

Hoc igitur beati viri corpus usque ad locum ſepulcri, hymnis canora cæleſtibus turba proſequitur. Comparetur, ſi placet, ſæcularis illa pompa, non dicam funeris, ſed triumphi: quid ſimile Martini exſequiis conferetur? Ducant illi præ curribus ſuis vinctos, poſt terga captivos: Martini corpus, hi qui mundum ductu illius vicerant, proſequuntur. Illos confuſis plauſibus populorum honoret inſania, Martinus hymnis cœleſtibus honoratur. Illi poſt triumphos ſuos in tartara ſæva truduntur, Martinus Abrahæ ſinu lætus excipitur; Martinus hîc pauper & modicus, cœlum dives ingreditur: illinc nos, ut ſpero, cuſtodiens me hæc ſcribentem reſpicit, te legentem,

Ad locum ſepulcri.] *Copiatæ* ſeu *laboratores* tumulos componebant. Epiphanius in fine Panarii: λοιπὸν δὲ καὶ κοπιαταὶ, οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων καὶ θυρωροί. Iidem clericis interdum accenſebantur. De quo vide Bellarminum 1. de Clericis. Mirandum ſane, cum hic B. Martini exſequias, & pompam funebrem adeo accurate deſcribat Severus, nullum eum verbum facere de Pictavis & Turonibus migrante eo altercantibus: deque ejus corpore, dum Pictavi violento ſopore oppreſſi ſtertunt, à Turonibus furtim in navim demiſſo, indeque è vico Condatenſi per Vingennam fluvium ac Ligerim ad ſuum opidum avecto. De quibus copioſe Greg. Turonenſis libro x. Hiſt. extremo, ubi addit Turonis ſepultum fuiſſe, & Briccium eidem in Epiſcopatu ſuccedentem ſanctiſſimi viri corpus baſilica ornaſſe, cujus Baſilicæ (ſive ea ipſa ſit, ſive quæ à Perpetuo Epiſcopo VI. amplior facta eſt) deſcriptionem, ut in Trudon. L. antiquiſſimo exarata eſt, lubet adſcribere. Baſilica S. Martini abeſt è civitate paſſus D. fere & L. habet in longitudine pedes CLX. in latitudine pedes LX. in altitudine uſque ad cameram pedes XLV. feneſtras in altario XXXII. columnas XLI. in toto ædificio feneſtras LXXII. columnas CXX. oſtia VIII. tria in altario, quinque in capſo. Addam etiam quod in eodem libro additum reperi. Sollennitates ipſius Baſilicæ III. Idus Novemb. Diſpoſitio S. Martini: unde viceſima dies menſis miſſa, IV. Nonas Iulias, ordinatio Epiſcopatus. *Giſelinus.*

Hymnis canora cœleſtibus turba proſequitur.] In vita Simeonis Stylitæ cap. XIX. *Supponentes corpus feretro, cum pſalmis & hymnis duxerunt Antiochiam.* Cap. XXI. *Corpus ſancti Simeonis cum pſalmis & hymnis, & cum multis lampadibus portaverunt in Eccleſiam.* Cum Pſalmis & Hymnis deducta olim cadavera. Frequentiſſimum hoc in vitis Patrum. *Chryſoſt.* Homil. IV. in Epiſt. ad Hebr.

SVL-

SULPICI SEVERI

DIALOGI TRES.

DIALOGUS I.

De virtutibus Monachorum Orientalium.

CUM in unum locum ego & Gallus noster convenissemus, vir mihi & propter Martini memoriam (ex illius enim discipulis erat) & propter sua merita carissimus, intervenit nobis Posthumianus meus, nostri causa ab Oriente, quo se ante triennium patriam relinquens contulerat, regressus. Complexi hominem amantissimum, exosculatique genua & pedes ejus, cum uno atque altero spatio quasi obstupefacti, invicem flentes gaudio, deambulassemus: jactis in terram ciliciis consedimus. Tum prior Posthumianus me intuens: Cum essem, *inquit*, in remotis Ægypti, libuit ut ad mare usque procederem. Navim illinc onerariam offendi, quæ cum mercibus Narbonam petens, solvere parabat. Eadem nocte astare in somnis mihi visus es, & injecta me manu trahere, ut navim illam conscenderem, mox tenebras rumpente diluculo, cum eo loco, in quo quieveram, surrexissem, somnium meum ipse mecum reputans, tanto tui desiderio subito correptus sum, ut nihil cunctatus, navim conscenderem: tricesimo die Massiliam adpulsus, inde huc decimo pevenerim. Adeo prospera navigatio piæ adfuit voluntati. Tu modo, propter quem tot maria transnavigavimus, tantum terræ transcucurrimus, complectendum, perfruendumque te, remotis omnibus, trade. Ego vero, *inquam*, etiam cum tu in Ægypto morareris, totum semper animo & cogitatione

POSTHUMIANUS MEUS.] Labitur Reatinus Victorius in vita S. Hieronymi, qui existimavit Severum in Ægyptum profectum, cum ipse Posthumiani profectionem narret. *Rosvveydus.*

Gallus

tione versabat: meque de te dies ac noctes cogitantem, totum tua caritas possidebat: nedum modo tibi æstimes puncto temporis defuturum, quo minus amore tuo pendens, te intuear, te audiam: tecum loquar: nullo penitus in secretum nostrum, quod hæc remotior cellula præstat, admisso. Nam hujus nostri, ut arbitror, Galli præsentiam non moleste feres: quia hoc adventu tuo, ut vides, perinde atque ego ipse, triumphat gaudio. Recte plane, *inquit* Posthumianus, in societate nostra Gallus iste retinebitur: quia etsi mihi parum cognitus est, pro eo tamen quod tibi est carissimus, non potest mihi non esse carus, maxime cum ex Martini sit disciplina. Neque gravabor quamlibet conserte vobiscum, ut poscitis, fabulari: quippe cum huc propter hoc venerim, ut me hujus Sulpicii mei (me autem utraque manu complectebatur) desiderio etiam verbosus impenderem. Enimvero, *inquam*, satis probatis, quantum plus amor possit, qui nostri caussa tot maria, tantumque terrarum emensus, à summo (ut ita dicam) solis egressu, usque in ejus occidua venisti. Age ergo, & quia secreti inter nos, nec occupati sumus, & sermoni tuo vacare debemus, edisseras nobis velim omnem peregrinationis tuæ historiam, qualiter in Oriente fides Christi floreat, quæ sit sanctorum quies, quæ instituta monachorum, quantisque signis ac virtutibus in suis Christus operetur. Nam certe, quia in regionibus, inter ista quæ vivimus, ipsa nobis vita fastidio est: libenter ex te audiemus, si vel in eremo vivere Christianis licet. Ad hæc Posthumianus: Faciam, *inquit*, ut desiderare te video. Sed quæso prius ex te audiam, an isti omnes quos hic reliqueram sacerdotes, tales sint, quales eos antequam proficiscerer, noveramus. Tum ego: Absit, te, *inquam*, ista quærere, quæ aut una mecum, ut puto, nosti, aut si ignoras, non audire sit melius. Illud reticere non possum, non solum illos de quibus in-

Gallus iste.] Qui Martini discipulus, & Severi amicus intimæ admissionis fuit. Cujus etiam nomine Dialogum II. inscripsit. Hieronymus: *Et nuper Severus noster in Dialogo cui Galli nomen posuit.* In Ezech. xxxvi.

interrogas, nihil meliores quam noveras factos; sed unum illum nostri quondam amantem, in quo respirare ab istorum insectationibus solebamus, asperiorem nobis fuisse, quam debuit. Nec vero quidquam in illum inclementius dicam, quia & amicum colui, & tunc etiam amavi, cum putabatur inimicus. Me autem hæc tacitis cogitationibus revolventem, admodum dolor iste compungit, pæne nos sapientis & religiosi viri amicitia destitutos, illum quondam tam amarum in nos esse potuisse. Verum hæc quæ mœroris plena sunt, relinquamus; te potius, ut dudum spoponderas, audiamus. Ita, *inquit*, fiat, Postumianus. Quod cum dixisset, paullulum omnes conticuimus. Dein cilicium cui insederat, ad me propius admovit, atque ita exorsus est.

II. Ante hoc triennium, quo tempore tibi Sulpici hinc abiens valedixi, ubi Narbona navim solvimus, quinto die portum Africæ intravimus, adeo prospera Dei nutu navigatio fuit. Libuit animo adire Carthaginem, loca visitare sanctorum, & præcipue ad sepulcrum Cypriani Martyris adorare. Quintodecimo die ad portum regressi, provectique in altum, Alexandriam petentes, reluctante Austro, pæne in Syrtes illati sumus; quod providi nautæ caventes, jactis navim anchoris sistunt. Sub oculis autem terra continens erat, in quam scaphis egressi, cum vacua ab humano cul-

Cilicium cui insederat.] Paulo ante: *jactis in terram ciliciis consedimus.* Vnde patet solo insedisse, Orientalium modo.

Ante hoc triennium.] Quæ sequuntur usque ad caput XVI. ex Sulpicio vitis Patrum inserta sunt, sed ita ut quædam omittantur, quædam passim addantur. Vide Rosvveydum, IV. Vitarum.

Loca visitare sanctorum.] Peregrinationes ad Martyria & loca sancta, jam tum invaluerant. De Ierosolymitana vide Hieronymum epist. XVII. ad Marcellam, & Præfation. in IV. Comment. Ierem.

Ad sepulchrum Cypriani Martyris adorare.] Qui sub Decio passus. Vide Notas ad pag. 384. b. Eum Carthaginenses imprimis coluerunt, structo extra urbem ad littus maris templo magnifico. Festum quoq; diem τῶ Κυπριανῶ καλῶσι, in memoriam ejus instituerunt. *Evagrius* IV. Hist. XVI. ex Procopii Vandalicis. *Basilius* in Hexaemer.

Pene in Syrtes illati sumus.] Syrtes duæ sunt, major & minor, loca importuosa & atrocia, ob vadorum frequentiam, & alternos pelagi motus. *Mela* 1, 7. Hinc *barbaras Syrtes* vocat Flaccus II. Carm. Vide Lucan. IX. Sallust. Iugurth.

Sicut

cultu omnia cerneremus, ego studiosius explorandorum locorum gratia longius processi, tribus fere millibus à litore parvum tugurium inter arenas conspicio; cujus tectum, sicut Sallustius ait, quasi carina navis erat, contiguum terræ, satis firmis tabulis constratum, non quod ibi vis imbrium ulla timeatur; fuisse autem illic pluviam, nequando quidem auditum est: sed quod ventorum ea vis est, ut si quando vel clementiori cælo aliquatulus spirare flatus cœperit, majus in illis terris, quam in ullo mari naufragium fit. Nulla ibi semina, germina nulla proveniunt; quippe instabili loco arentibus arenis, ad omnem motum ventorum cedentibus. Verum ubi aversa quædam à mari promontoria ventis resistunt, terra aliquantulum solidior, herbam raram atque hispidam gignit. Ea ovibus est pabulum satis utile. Incolæ lacte vivunt. Qui solertiores sunt, vel, ut ita dixerim, ditiores, hordeaceo pane utuntur. Ea ibi sola messis est, quæ celeritate proventus, per naturam solis sive aëris ventorum casus evadere solet. Quippe fertur à die jacti seminis, tricesimo die maturescere. Consistere autem ibi homines non alia ratio facit, quam quod omnes tributo liberi sunt. Extrema siquidem Cyrenorum ora est, deserto illi contigua, quod inter Ægyptum & Africam interjacet, per quod olim Cato Cæsarem fugiens, duxit exercitum. Ergo ut ad turgurium illud, quod eminus conspexeram, pertendi, invenio senem in veste pellicea, molam manu verten-

Sicut Sallustius ait.] In Iugurtha: *ædificia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt.*

Non quod ibi vis imbrium ulla timeatur.] Sallustius: *cælo terraque penuria aquarum.* Mela 1, 4. *pleraque ejus ob sitim cæli terrarumque deserta sunt.*

Ventorum ea vis est.] Idque ob arenas ad omnem motum ventorum cedentes. Vnde velut in mari, arenaceæ tempestates fluctusque, quibus integri etiam exercitus Cambysis obruti sunt. Vide Herodotum.

Cato Cæsarem fugiens duxit exercitum.] De qua profectione vide Lucanum IX.

Senem in veste pellicea.] Quæ vestis ependytes dicitur, scriptoribus Vitarum Patrum. Græcis ἐπένδυμα vel ἐπενδύτης omne extimum vestimentum. Vita Antonii cap. XXIII. *Lavit ependyten suum.* Vita Hilarionis: *pelliceum habens ependyten.* Pelles ejusmodi Græca voce *melotas* vocabant. Hieron. præfat. In regulam Pachomii: *Et caprinam pelliculam quam meloten vocant.* Cassianus 1. Instit. v. *Vltimus est habitus*

tentem. Consolatus accepit nos benigne, ejectos nos in illud litus exponimus, & ne statim repetere cursum possimus, maris mollitie adtineri: egressos in terram (ut est mos humani ingenii) naturam locorum, cultumque habitantium voluisse cognoscere: Christianos nos esse: id præcipue quærere, an essent aliqui inter illas solitudines Christiani. Tum vero ille flens gaudio ad genua nostra provolvitur: iterum nos ac sæpius exosculatos invitat ad orationem: deinde impositis in terram vervecum pellibus facit nos discumbere. Apponit prandium sane locupletissimum, dimidium panem hordeaceum. Eramus autem nos quatuor, ipse erat quintus. Fasciculum etiam herbæ intulit; cujus nomen excidit, quæ mentæ similis, exuberans foliis, saporem mellis præstabat; hujus prædulci admodum suavitate delectati atque exsatiati sumus. Ad hæc subridens ego, ad Gallum meum, Quid, *inquam*, Galle, placetne tibi prandium, fasciculus herbarum, & panis dimidius viris quinque? Tum ille, sicut est verecundissimus, aliquantulum erubescens, dum fatigationem meam accepit; Facis, *inquit*, Sulpici, tuo more, qui nullam occasionem, si qua tibi porrecta fuerit, omittis quin nos edacitatis fatiges, sed facis inhumane, qui nos Gallos homines cogis exemplo Angelorum vivere. Quanquam ego studio manducandi etiam Angelos manducare credam. Nam istum dimidium hordeaceum timeo vel solus attingere. Sed contentus sit hoc Cyrenensis ille, cui vel necessitas vel natura est esurire; vel postremo isti, quibus credo marina jactatio inediam ci-
bi

bitus eorum pellis caprina, quæ melotes vel pera appellatur.

Consolatus.] In vitis Patrum: *consalutatus.*

Maris mollitie.] Legendum *malacia.*

Impositis in terram vervecum pellibus.] Vitæ Patrum: *ferinis pellibus.* De hoc ritu discumbendi, paulo ante, ad caput I. dictum.

Fasciculum etiam herbæ intulit.] Cassianus IV. Inst. XI, *Summæ reputantur deliciæ, si herba sale condita, quam lapsanium vocant, aqua diluta, ad refectionem fratribus apponatur.* Et cap. XXII. *Apud quos secta singulis mensibus porrorum folia, lapsania, sal frictum, olivæ, pisciculi minuti saliti, quos illi mænidia vocant, summa voluptas est.* Vnde Proverbium, *Lapsana vivere.* Dioscorides λαμψάν vocat.

Edacitatis fatiges.] Sæpe cum Gallo Sulpicius ob edacitatem, jocatur. Nam Septentrionales, ob frigoris & humo-
rum

bi fecerat. Nos procul à mari absumus, & quod tibi sæpe testatus sum, Galli sumus. Sed pergat hic potius explicare sui Cyrenensis historiam. Enimvero Posthumianus *ait*, cavebo posthac cujusquam abstinentiam prædicare, ne Gallos nostros arduum penitus offendat exemplum. Statueram autem etiam cœnam Cyrenensis illius, vel consequentia (septem enim diebus apud ipsum fuimus) referre convivia. Sed supersedendum est, ne Gallus se æstimet fatigari. Cæterum postero die cum aliqui ex incolis ad nos visendos confluere cœpissent, cognoscimus illum hospitem nostrum esse presbyterum, quod summa nos dissimulatione celaverat. Deinde cum ipso ad ecclesiam processimus, quæ fere duobus millibus aberat, à conspectu nostro interjectu montis exclusa. Erat autem vilibus texta virgultis, non multo ambitiosior, quam nostri hospitis tabernaculum, in quo nisi incurvus quis non poterat consistere. Cum hominum mores quæreremus, illud præclarum animadvertimus, nihil eos neque emere, neque vendere. Quid sit fraus aut furtum, nesciunt. Aurum atque argentum, quæ prima mortales putant, neque habent, neque habere cupiunt. Nam cum ego presbytero illi decem nummos aureos obtulissem, refugit, altiore consilio protestatus, *Ecclesiam auro non strui, sed potius destrui*. Aliquantulum ei vestimentorum indulsimus. Quod cum ille benigne accepisset, revocantibus nos ad mare nautis, discessimus.

III. Prosperóque cursu septimo die Alexandriam pervenimus, ubi fœda inter Episcopos atque monachos certamina gerebantur, ex ea occasione, quia congregati in unum

rum abundantiam, cui quoque prava consuetudo accedit, voracissimi sunt.

Presbyterum.] Quales parœciæ, sive parochiæ, ut nunc vocantur, curatores, qui hodierni sunt *curati*. Salmas.

Refugit.] Vitæ Patrum: *refutavit.*

Alexandriam pervenimus.] Non quidem eodem anno, sed tamen paulo post quam Synodus contra Origenistas habita. *Baron.*

Fœda inter episcopos & monachos certamina.] Non Oriens tantum, sed & occidens eo tempore gravissimis contentionibus flagravit ob Origenis errores. Lis ex libris περὶ ἀρχῶν orta est. Eos Ruffinus in Latinum transtulerat. Hinc errores illi in Latinas Ecclesias invecti. Quibus ut obviam iretur, Hieronymus

unum sæpius Sacerdotes frequentibus decrevisse Synodis videbantur, ne quis Origenis libros legeret, aut haberet: qui tractator sacrarum scripturarum peritissimus habebatur. Sed Episcopi quædam in libris ipsius insanius scripta memorabant, quæ adsertores ejus defendere non ausi, ab hæreticis potius fraudulenter inserta dicebant: & ideo non propter illa, quæ in reprehensionem merito vocarentur, etiam reliqua esse damnanda, cum legentium fides facile possit habere discrimen, ne falsata sequeretur, & tamen catholice disputata retineret. Non esse autem mirum, si in libris neotericis & recens scriptis fraus hæretica fuisset operata, quæ in quibusdam locis non timuisset incidere Euangelicam veritatem. Adversum hæc Episcopi obstinatius renitentes pro potestate cogebant recta etiam universa cum pravis & cum ipso auctore damnare: *quia satis superque sufficerent libri, quos ecclesia recepisset: respuendam esse penitus lectionem, quæ plus esset nocitura insipientibus, quam profutura sapientibus.* Mihi autem ex illius libris quædam curiosius indaganti, admodum multa placuerunt: sed nonnulla deprehendi, in quibus illum prava sensisse non dubium est, quæ defensores ejus falsata contendunt. Ego miror unum eundemque hominem tam diversum à se esse potuisse, ut in ea parte qua probatur, neminem post Apostolos habeat æqualem: in ea vero quæ jure reprehenditur, nemo deformius docea-

nymus aliam versionem eorum librorum adornavit A.C. CCCXCIX. & Romam misit. Vide eum Epistola LXV.

Frequentibus decrevisse Synodis.] Quarum hæc, cujus mentio fit, habita A. CCCXCIX. per Theophilum Alexandrinum Episcopum. In ea notati errores Origenis, & sectatores ejus condemnati. *Baronius.*

Ne quis Origenis libros legeret.] Non hoc de omnibus Origenis libris intelligendum, sed illis tantum qui περὶ ἀρχῶν sunt. Errat ergo Severus. *Baronius.*

Etiam reliqua esse damnanda.] Ego Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Arnobium, Apollinarium & nonnullos Ecclesiasticos Scriptores Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum diligamus, vitemusque contraria. *Hieronymus* Epistola LXXVI.

Ne falsata sequeretur.] Origenis scripta ab hæreticis corrupta fuisse, contendit etiam Ruffinus, eumque secutus Sulpicius.

Recta etiam universa cum pravis & cum ipso auctore damnare.] Ita Orthodoxos calumniati sunt Origenistæ, & eorum

ceatur erraſſe. Nam cum ab epiſcopis excerpta in libris illius multa legerentur, quæ contra catholicam fidem ſcripta conſtaret, locus ille vel maximam parabat invidiam, in quo editum legebatur, quia Dominus Jeſus, ſicut pro redemptione hominis in carne veniſſet, crucem pro hominis ſalute perpeſſus, mortem pro hominis æternitate guſtaſſet, ita eſſet eodem ordine paſſionis etiam diabolum redempturus: quia hoc bonitati illius pietatique congrueret, ut qui perditum hominem reformaſſet, prolapſum quoque Angelum liberaret. Cum hæc atq; alia iſtiuſmodi ab Epiſcopis proderentur, ex ſtudiis partium orta eſt ſeditio. Quæ cum reprimi ſacerdotum auctoritate non poſſet, ſcævo exemplo ad regendam eccleſiæ diſciplinam præfectus aſſumitur, cujus terrore diſperſi fratres, ac per diverſas oras monachi ſunt fugati, ita ut propoſitis edictis in nulla conſiſtere ſede ſinerentur. Illud me admodum permovebat, quod Hieronymus vir maxime catholicus, & ſacræ legis peritiſſimus, Origenem ſecutus primo tempore putabatur, quem nunc idem præcipue, vel omnia illius ſcripta damnaret. Nec vero auſus ſum de quoquam temere judicare: præſtantiſſimi tamen viri & doctiſſimi ferebantur in hoc certamine diſſidere. Sed tamen ſive illud error eſt, ut ego ſentio, ſive hæreſis, ut putatur, non ſolum reprimi non potuit multis animadverſionibus ſacerdotum, ſed nequaquam tam late ſe potuiſſet effundere, niſi contentio-

rum fautores hiſtorici, Sozomenus, Socrates, Palladius & alii, quos Severus noſter per errorem, ſecutus eſt. *Idem.*

Etiam diabolum redemturus.] Vide Notas ad Vitam Martini cap. XXIV.

Diſperſi fratres.] Et ex Ægypto pulſi. Theophilus ad Hieronymum, epiſt. LXIX. *Origenis hæreſin in Monaſteriis Nitriæ quidam nequam & furioſi homines ſerere & fundare cupientes, prophetica falce ſuccisi ſunt.* Idem legatos in Palæſtinam miſit, qui & inde Origeniſtas expellerent. *Hieron.* epiſt. LXX.

Per diverſas oras Monachi ſunt fugati.] Coërcenda eſt freno veritatis hyperbole: Nam quod ad Monachos ſpectat, nonniſi Origeniſtas, ut turbarum auctores, expulſos eſſe, ex literis Theophili ad Hieronymum patet. *Baron.*

Origenem ſecutus primo tempore putabatur.] Valida hæc in Occidente opinio fuit, & plurimi exemplum ejus ſequebantur. Hinc coactus Hieronymus, ut ſe purgaret, libros περὶ ἀρχῶν, poſt Rufinum, qui eos interpolarat, vertere, & Apologiam ſcribere cœpit. Vide eum Epiſt. LXVI. & adv. Ruffinum, Apol. II. *Eodem fervore quo Origenem laudavimus, nunc damnatum toto orbe damnemus.*

Contentione creviſſet.] Nam ejecti ex Nitria

tione crevisset. Istiusmodi ergo turbatione cum veni Alexandriam, fluctuabat. Me quidem episcopus illius civitatis benigne admodum, & melius quam opinabar excepit, & secum tenere tentavit. Sed non fuit animus ibi consistere, ubi recens fraternæ cladis fervebat invidia. Nam etsi fortasse videantur parere Episcopis debuisse, non ob hanc tamen caussam multitudinem tantam sub Christi confessione viventem, præsertim ab Episcopis oportuisset affligi.

IV. Igitur inde digressus, Bethleem opidum petii, quod ab Hierosolymis sex millibus disparatur, ab Alexandria autem sedecim mansionibus abest. Ecclesiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam parochia, est Episcopi, qui

Nitria Monachi, Constantinopolim fugerunt, ac de Theophilo apud Iohannem Chrysostomum graviter conquesti sunt. Ille apud Theophilum, pro exulibus, intercedit, sed frustra. Hinc contentio inter eos, maxime Epiphanium Cypri Episcopum, & Chrysostomum. Hinc infinita Ecclesiarum mala fluxerunt. *Sozomen.* VIII, 15, 16. *Socrat.* VI, 13.

Recens fraternæ cladis fervebat invidia.] Alludit ad Monachos à Theophilo pulsos. Quam invidiam auxit, quod ab eodem expulsus est Paulus Episcopus, idemque confessor, cui apud Imperatorem Hieronymum favisse, Ruffinus loco criminis ei objicit. Vide eum II. Apol. contra Ruffin.

Bethleem opidum petii.] Hieron. in vita Paulæ: *Bethleem ingressa, & in specum Salvatoris introiens, postquam vidit sacrum virginis diversorium & stabulum, &c.*

Sedecim mansionibus.] Vita Antonii cap. LIV. *ad primam mansionem Alexandriæ, quæ appellatur Chæreum.* Græce μονὴ, certus & status in itinere interquiescendi locus. Quæ dictæ etiam αὐλασεῖ & συσήματα. *Rosvveydus.*

Hieronymus presbyter.] Vulgo dicunt Hieronymum Ecclesiæ Romanæ presbyterum fuisse. Sic in vitis Patrum, in Basilio. Contra est Hieronymus ipse, qui Antiochiæ se ordinatum asserit. *Idem.*

Nam parochia.] Ex verbo παροικεῖν factum est nomen παροικία, quod non solum de Ecclesiæ parœcia accipiebatur, sed etiam de diœcesana totius civitatis. Nam nomen παροικία etiam pro diœcesi civitatis usurpatum est, ut & contra *diœcesis* pro parœcia, id est, pro membro particulari & regionali universæ civitatis Ecclesiæ. Falluntur autem viri docti qui putant in his vocibus παροικεῖν & παροικία, dum hoc sensu sumuntur, significationem inesse peregrinationis, cum incolatum simpliciter denotent, & παροικεῖν idem omnino sit quod κατοικεῖν. Hæc est origo παροικιῶν & παροικούντων πόλιν ἤγουν ἐκκλησιῶν. Quæ vox aliquando plurium minutarum Ecclesiarum complexionem significat, & unam Ecclesiam civitatis in plures dispertitam minores conventus: Aliquando minores illos cœtus, qui ut *Ecclesiarum* nomine vocitabantur, ita etiam παροικιῶν. Vt ecce *Ecclesiæ* in Epistola Innocentii ad Decentium sunt majores Ecclesiastici conventus, quas & παροικίας indigitarunt, *cum omnes Ecclesiæ nostræ intra civitatem sint constitutæ*, id est, omnes

παροια

qui Hierosolymam tenet. Mihi jam pridem Hieronymus superiore illa mea peregrinatione compertus, facile obtinuerat, ut nullum mihi expetendum rectius arbitrarer. Vir enim præter fidei meritum, dotemque virtutum, non solum Latinis atque Græcis, sed & Hebræis etiam ita litteris institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparare. Miror autem, si non & vobis per multa quæ scripsit opera compertus est, cum per totum orbem legatur. Nobis vero, *Gallus inquit*, nimium nimiumque compertus est. Nam ante hoc quinquennium quendam illius libellum legi, in quo tota nostrorum natio monachorum ab eo vehementissime vexatur & carpitur. Vnde interdum Belgicus noster valde irasci solet, quod dixerit, *nos usque ad vomitum solere satiari.* Ego autem illi viro ignosco; atque ita sentio, de Orientalibus illum potius monachis, quam de Occidentalibus disputasse. Nam edacitas in Græcis gula est, in Gallis natura. Tum ego; Scholastice, *inquam*, Galle defendis gentem tuam; sed quæso te, liber iste, nunquid hoc solum vitium damnat in monachis? Immo vero, *inquit*, nihil penitus omisit, quod non carperet, lacerarct, exponeret; præcipue avaritiam, nec minus vanitatem insectatus est. Multa de superbia, non pauca de superstitione disseruit; vere fatebor, pinxisse mihi videtur vitia multorum. Cæterum de familiaribus virginum & mo-

παροικίαν. Alioquin circa illa ipsa tempora *parœcia* distinguebatur ab Ecclesia, præcipue in Africana Ecclesia: quia *Ecclesiæ* nomen proprie sumebatur de matrice & principali Ecclesia. Sic Canon XIX. codicis Africani, *Tempore sane quo non communicat, nec in sua Ecclesia vel parœcia communicet.* Malim tamen hoc ibi intelligi ἐξηγητικῶς, ut parœciam exponat, quam dixerat Ecclesiam. Illud vero certum est eo tempore in Ecclesiis Occidentis παροικίαν appellatam, quæ pars esset Ecclesiæ civitatis, Basilicam nempe particularem, cui unus presbyter præerat, in qua sacramenta administrabantur, & conciones dicebantur. Totam autem civitatem Ecclesiasticam sub presbyterio suo vel Episcopo quæ ex multis ejusmodi parœciis constabat, vocata fuit *diœcesis*. Διοίκησις plures provincias metropolitanas & Ecclesiasticas complectebatur, id est, ἐπαρχίας. Ἐπαρχία, sive provincia plures παροικίας, sive sedem Episcopalem cum territoriis suis, sive ἐνορίας. Infimis Latinitatis & Græciæ temporibus diœcesis etiam dicta est quæ olim fuit παροικία. *Salmas.*

monachorum, atque etiam clericorum, quam vera, quam fortia disputavit. Unde à quibusdam, quos nominare nolo, dicitur non amari. Nam sicut Belgicus noster irascitur, edacitatis nimiæ nos notatos; ita illi fremere dicuntur, cum in illo opusculo scriptum legunt, *Cœlibem spernit virgo germanum fratrem, quærit extraneum.* Ad hæc ego; Nimium, *inquam*, Galle progrederis; cave ne & te aliquis, qui hæc fortassis agnoscit, exaudiat, teque una cum Hieronymo incipiat non amare. Nam quia scholasticus es, non immerito te versu Comici illius admonebo; *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Tua nobis potius, ut cœperas, Postumiane, repetatur Orientalis oratio. Ego, *inquit*, ut dicere institueram, apud Hieronymum sex mensibus fui; cui jugis adversus malos pugna; perpetuumque certamen. Concivit odia perditorum. Oderunt eum hæretici, quia eos impugnare non desinit; oderunt clerici, quia vitam eorum insectatur, & crimina. Sed plane eum boni omnes admirantur, & diligunt; nam qui eum hæreticum esse arbitrantur, insaniunt. Vere dixerim, catholica hominis scientia, sana doctrina est. Totus semper in lectione, totus in libris est; non die, non nocte requiescit; aut legit aliquid semper, aut scribit. Quod nisi mihi fuisset fixum animo, & promissum, Deo teste, propositam eremum adire, vel exigui temporis punctum à tanto viro discedere noluissem. Huic ergo traditis atque commissis omnibus meis, omnique familia, quæ me contra voluntatem animi mei secuta tenebat implicitum, exoneratus quodammodo gravi fasce penitus ac liber, regressus Alexandriam vi-

Nam quia scholasticus es.] Accepta vox pro erudito. Paschasius VII, 19. *Hic Eulogius Scholasticus erat, secularibus literis eruditus.* Et VIII, 26. *fuit disciplinarum liberalium scholasticus.* Hieron. Catal. Illustr. Scriptor. cap. XCIX. *Serapion ob elegantiam ingenii, cognomen scholastici meruit.*

Quia eos impugnare non desinit.] Cum adversus hæreticos agendum esset magnis semper atque vehementibus spiritibus insurrexit. De seipso: *Canes latrant pro Dominis suis: tu non vis me latrare pro Christo?* I. Apol. I.

Oderunt eum hæretici.] Origenistæ, quorum in Occidente caput Ruffinus Presbyter, qui tres libros contra Hieronymum, acerbissimo stilo, scripsit. De hoc vide Baronium ad A. C. CCCC.

Supe-

visitatis ibi fratribus, ad superiorem inde Thebaida, id est, ad Ægypti extrema contendi. Ibi enim vastæ patentis eremi solitudines plurimum ferebantur habere monachorum.

V. Longum est, si omnia cupiam referre, quæ vidi: tamen pauca perstringam è pluribus. Haud longe ab eremo contigua Nilo, multa sunt monasteria. Habitabant uno loco plerumque centeni; quibus summum jus est, sub Abbatis imperio vivere, nihil arbitrio suo agere, per omnia ad nutum illius potestatemque pendere. Ex his, si qui majorem virtutem mente conceperint, ut acturi solitariam vitam se ad eremum conferant, non nisi permittente Abbate discedunt. Hæc illorum prima virtus est, parere alieno imperio. Transgressis ad eremum, Abbatis illius ordinatione panis, vel quilibet cibus alius ministratur. Casu per illos dies, quibus illo adveneram, cuidam, qui nuper ad eremum secesserat, neque amplius ab hoc monasterio, quam sex millibus tabernaculum sibi constituerat, panem Abbas per duos pueros miserat, quorum major habebat ætatis annos quindecim, minor duodennis erat. His ergo inde redeuntibus, aspis miræ magnitudinis fit obviam, cujus occursu ni-

Superiorem inde Thebaida.] Ægyptus olim varie divisa, seu provincias seu diœceses spectes. Sæpe occurrit *inferior* & *superior*. Socrates IV, 18. superiorem opponit Alexandriæ. Fere Thebais & Ægyptus inter se distinguuntur. Hieronymus in vita Pauli: *Multas apud Aegyptum & Thebaidem tempestas sæva populata est.* Ptolemæus Thebaidem superiorem facit Ægyptum, reliqua inferiorem. *Thebaida*, sæpe pro Thebaide, casu nominandi. Duplex erat, inferior & superior. In vitis Patrum sæpe.

Haud longe ab eremo contigua Nilo, multa sunt monasteria.] Quam illustrata fuerit Ægypti eremus Monachorum classibus, Chrysostomus narrat Homilia VIII. in Matth. cap. II. καὶ νῦν ἐλθὼν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Αἰγύπτου παραδείσου παντὸς βελτίω τὴν ἔρημον ὄψει γεγενημένην καὶ χοροὺς ἀγγέλων μυρίους ἐν ἀνθρωπίνῳ σχήματι. Sic & Epiph. Hæres. LXXX. contra Massalianos. Vita Antonii: c. XXI. *Erant ibi monasteria tanquam tabernacula, plena divinis choris psallentium, legentiũ, orantium.*

Solitariam vitam.] Ruffinus de vitis Monachorum Ægypti, in Vitis Patrum, lib. II. *Commanent per eremum dispersi & separati cellulis, sed charitate connexi. Ob hoc autem dirimuntur habitaculis, ut in silentii quiete & intentione mentis divina sectantes, nec vox aliqua, nec occursus ullus, aut sermo aliquis otiosus obturbet. Sunt alii in suburbanis locis, alii per rura, plures autem per eremum dispersi.*

Duodennis.] Ita legit Giselinus, pro *duodecennis*. Vide Notas ejus.

Cæru-

nihil perterriti, ubi ante pedes eorum venit, quasi incantata carminibus, cærula colla deposuit. Minor è pueris manu adprehensam, ac pallio involutam ferre cœpit. Deinde monasterium quasi victor ingressus, in occursum fratrum, inspectantibus cunctis, captivam bestiam, resoluto pallio, non sine jactantiæ tumore deposuit. Sed cum infantium fidem atque virtutem cæteri prædicarent, Abbas ille altiori consilio, ne infirma ætas insolesceret, virgis utrumque compescuit, multum objurgatos, *cur ipsi, quod per eos Dominus operatus fuerat, prodidissent. Opus illud non suæ fidei, sed divinæ fuisse virtutis; discerent potius, Deo in humilitate servire, non in signis & virtutibus gloriari: quia melior esset infirmitatis conscientia, virtutum vanitate.* Hoc ubi ille monachus audivit, & periclitatos infantulos serpentis occursu, & ipsos insuper multa verbera victo serpente meruisse, abbatem obsecrat, ne sibi post hæc panis ullus, aut cibus aliquis mitteretur. Jamque octavus dies fuerat emensus, quo se homo Christi intra periculum famis ipse concluserat; arebant membra jejunio, sed deficere mens cœlo intenta non poterat; corpus inedia fatiscebat, fides firma durabat. Cum interim admonitus Abbas ille per spiritum, ut discipulum visitaret, pia solicitudine cognoscere cupiens, qua vitæ substantia vir fidelis aleretur, qui ministrari sibi panem ab homine noluisset, ad requirendum eum ipse proficiscitur. Ille ubi eminus senem venire conspexit, occurrit; agit gratias, ducit ad cellulam, cum ingressi pariter ambo, conspiciunt palmiciam sportam calido pane congestam, foribus affixam de poste pendere. Ac primum calidi panis odor sentitur, tactu vero, ac si ante paullulum focis esset ereptus, ostenditur. Ægyptii tamen panis forma non cernitur. Obstupefacti ambo, munus cœleste cognoscunt. Cum ille hoc

Cærula colla.] Sic meliores libri ex illo Virgilii:

Attollentem iras, & cærula colla tumentem. Giscl.

Aegyptii tamen panis forma non cernitur.] Panes Monachorum Ægypti dicebantur paximates seu paximatia. Suidas: δίπυρος ἄρτος ὁ παρὰ Ῥωμαίοις λεγόμενος παξαμᾶς. Frequens vox in vitis Patrum.

Duos

hoc abbatis adventui præstitum fateretur, abbas vero illius fidei ac virtuti id potius adscriberet, ita ambo cœlestem panem cum multa exsultatione fregerunt. Quod cum senex ad monasterium post regressus fratribus retulisset, tantus omnium incenderat ardor animos, ut certatim ad eremum & sacras solitudines ire properarent; miseros se fatentes, qui diutius in congregatione multorum, ubi humana esset patienda conversatio, resedissent.

VI. In hoc monasterio duos ego senes vidi, qui jam per quadraginta annos ibi degere, ita ut nunquam inde decessetrint, ferebantur, quorum prætereunda mihi commemoratio non videtur; siquidem id de eorum virtutibus, & Abbatis ipsius testimonio, & omnium fratrum audierim sermone celebrari, quod unum eorum sol nunquam vidisset epulantem, alterum vidisset iratum nunquam. Ad hæc Gallus, me intuens: O si vester ille (nolo nomen edicere) nunc adesset, vellem admodum istud audiret exemplum; quem in multorum sæpe personis nimium experti sumus, vehementer irasci; sed tamen, quia inimicis suis, quantum audio, nuper ignovit, si istud audiret, magis magisque proposito confirmaretur exemplo, præclaram esse virtutem, iracundia non moveri. Nec vero inficiabor justas illi caussas irarum fuisse; sed ubi durior pugna, ibi gloriosior est corona. Unde quendam, si agnoscis, censeo jure laudandum, quod cum eum libertus deseruerit ingratus, miseratus est potius, quam insectatus abeuntem. Sed neque illi irascitur, à quo videtur abductus. Ego autem, nisi istud vincendæ iracundiæ Posthumianus prodidisset exemplum, graviter irascerer discessione fugitivi: sed quia irasci non licet, tota istorum commemoratio, quæ nos compungit, abolenda est. Te *inquam*, Posthumiane, te potius audiamus. Faciam, *inquit*, Galle quod præcipis, quatenus tam studiosos audiendi esse vos video.

Sed

Duos ego senes vidi.] Quæ hic de duobus senibus narrantur sine nomine, hoc de Pæsio & Ioanne narrat Cassianus v. Instit. cap. XXVII. Idem habetur apud Pelagium lib. IV. num. 24.

Per quadraginta annos.] Alii sexaginta, ut Onuphrius Paphnutii præceptor, & alii in V[illegible] Patrum,

Con-

Sed mementote, quia non ſine fenore iſtum apud vos depono ſermonem; libens præſto quod poſcitis: dummodo paullo poſt quod popoſcero, non negetis. Nos vero, *inquam*, habemus, in quo tibi mutuum vel ſine fenore reſtituere poſſimus. Sed tamen quidquid putaveris, imperato, dummodo ut cœperas, deſideriis noſtris ſatisfacias. Valde enim nos delectat tua oratio. Nihil, *inquit* Poſtumianus, veſtra ſtudia fraudabo: & quia eremitæ unius incipientis agnoviſtis virtutem, referam adhuc vobis pauca de plurimis.

VII. Ergo ubi primâ eremi ingreſſus ſum, duodecim fere à Nilo millibus, (habebam autem unum è fratribus ducem, locorum peritum) pervenimus ad quendam ſenem monachum, ſub radice montis habitantem. Ibi, quod in illis locis rariſſimum eſt, puteus erat. Bovem unum habebat, cujus hic erat totus labor, impulſa rotali machina aquam producere. Nam fere mille aut amplius pedum, putei profundum ferebatur. Hortus illic erat multis oleribus copioſus: id quidem contra naturam eremi, ubi omnia arentia, exuſta ſolis ardoribus, nullius unquam ſeminis vel exiguam radicem ſefunt. Verum hoc ſancto illi labor cum pecore communis, & propria præſtabat induſtria. Frequens enim irrigatio aquarum tantam pinguedinem arenis dabat, ut mirum in modum vivere atque fructificare horti illius olera videremus. Ex iis igitur una cum domino bos ille vivebat. Nobis quoque ex ea copia, cœnam ſanctus dedit. Ibi vidi, quod vos Galli forte non creditis, ollam cum oleribus, quæ nobis in cenam præpara-

Contra naturam eremi.] Eremos ita deſcribit Hieron. Prooemio in Amos ad Pammachium: *nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles, quas Afri appellant mapalia. Et quia humo arida atque arenoſa nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, ut ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine.* Idem Epiſt. ad Heliodorum: *O deſertum floribus Chriſti vernans! O ſolitudo, in qua illi naſcuntur lapides, de quibus in Apocalypſi, civitas magni Regis extruitur! O eremus familiarius Deo gaudens.* Incommoda vitæ anachoreticæ latius oſtendit Fr. Spanhemius II. Dub. c. & III. 2.

Sine igne fervere.] Frequens id in Africa. Quin & ferrum nimio ſolis ardore molleſcere ſcribunt qui interiorem Libyam perluſtrarunt.

Ha

rabatur, sine igne fervere. Tanta vis solis est, ut quibuslibet coquis etiam ad Gallorum pulmenta sufficiat. Post cœnam autem jam inclinante vespera, invitat nos ad arborem palmam, cujus interdum pomis uti solebat: quæ fere duobus millibus aberat. Nam hæ tantum in eremo arbores, licet raro, habentur tamen. Quod utrum sollers antiquitas procuraverit, an solis natura gignat, ignoro: nisi si Deus præscius habitandam quandoque à sanctis eremum, hæc servis suis paraverit. Ex majore enim parte, qui intra illa secreta consistunt, cum alia ibi germina nulla succedunt, istarum arborum pomis aluntur. Ergo ubi ad illam, ad quam nos humanitas nostri hospitis ducebat, arborem pervenimus, leonem ibi offendimus; quo viso, ego & ille dux meus intremuimus, sanctus vero ille incunctanter accessit; nos, licet trepidi, secuti sumus. Fera paululum (cerneres imperatam à Deo) modesta discessit, & constitit; dum ille adtigua ramis humilioribus poma decerperet. Cumque plenam palmulis manum obtulisset, accurrit bestia, accepitque tam libere quam nullum animal domesticum; & cum comedisset, abscessit. Nos hæc intuentes, & adhuc trementes, facile potuimus expendere, quanta in illo fidei virtus, & quanta in nobis esset infirmitas.

VIII. Alium æque singularem virum vidimus, parvo tugurio, in quo non nisi unus recipi posset, habitantem. De hoc illud ferebatur, quod lupa ei solita erat adstare cœnanti; nec facile unquam bestia falleretur, quin illi ad legitimam horam refectionis occurreret, & tamdiu pro foribus exspectaret, donec ille panem, qui cœnulæ superfuisset, offerret; illam manum ejus lambere solitam; atque ita quasi impleto officio, & præstita consolatione discedere. Sed forte accidit, ut sanctus ille, dum fratrem qui ad

cum

Hæ tantum in eremo arbores.] Vide Notas ad 1. Histor. pag. 80. b.

Istarum arborum pomis aluntur.] Hieron. in Vita Pauli Eremitæ: *Cibum & vestimentum ei palma præbebat.*

Parvo tugurio, in quo non nisi unus recipi posset.] Sic Hilarion: *æstus & pluvias brevi tuguriunculo declinavit, quod junco & carice texerat. Extructa deinceps brevi cellula, latitudine pedum quatuor, altitudine pedum quinque, ut sepulchrum potius quam domum putares.*

Palmi-

cum venerat, deducit abeuntem, diutius abesset, & non nisi sub nocte remearet. Interim bestia ad consuetudinarium illud cœnæ tempus occurrit. Vacuam cellulam, cum familiarem patronum abesse sentiret, ingressa, curiosius explorans ubi nam esset habitator; casu contigua cum panibus quinque palmicia sportella pendebat. Ex his unum præsumit, & devorat; deinde perpetrato scelere discedit. Regressus eremita, vidit sportulam dissolutam, non constante panum numero. Damnum rei familiaris intelligit, ac prope limen panis absumpti fragmenta cognoscit. Sed non erat incerta suspicio, quæ furtum persona fecisset. Ergo cum sequentibus diebus secundum consuetudinem bestia non venisset, nimirum audacis facti conscia, ad eum venire dissimulans cui fecisset injuriam, ægre patiebatur eremita, se alumnæ solatio destitutum. Postremo illius oratione revocata, septimum post diem affuit, ut solebat ante, cœnanti. Sed ut facile cerneres verecundiam pœnitentis, non ausa propius accedere, dejectis in terram profundo pudore luminibus, quod palam licebat intelligi, quandam veniam precabatur; quam illius confusionem eremita miseratus, jubet eam propius accedere, ac manu blanda caput triste permulcet. Dein pane duplicato ream suam refecit. Ita indulgentiam consecuta, officii consuetudinem deposito mœrore reparavit. Intuemini quæso Christi etiam in hac parte virtutem, cui sapit omne quod brutum est, cui mite est omne quod sævit. Lupa præstat officium, lupa furti crimen agnoscit, lupa conscio pudore confunditur; vocata adest, caput præbet; & habet sensum indultæ sibi veniæ, sicut pudorem gessit errati. Tua hæc virtus Christe, tua sunt hæc Christe miracula. Etenim quæ in tuo nomine operantur servi tui, tua sunt; & in hoc ingemiscimus, quod majestatem tuam feræ sentiunt, homines non verentur.

IX.

Palmicia sportella.] Quales Monachi texebant. Vita Hilarionis cap. III. *Simulque fiscellas junco texens, æmulabatur Aegyptiorum Monachorum disciplinam.*

Vivunt

IX. Ne cui autem hoc incredibile forte videatur, majora memorabo. Fides Christi adest, me nihil fingere, neque incertis auctoribus vulgata narrare: sed quæ mihi per fideles viros comperta sunt, explicabo. Habitant plerique in eremo sine ullis tabernaculis, quos Anachoretas vocant. Vivunt herbarum radicibus: nullo unquam certo loco consistunt, ne ab hominibus frequententur. Quas nox coëgerit, sedes habent. Ad quendam igitur hoc ritu atque hac lege viventem, duo ex Nitria monachi, licet longe & diversa regione, tamen quia olim ipsis in monasterii conversatione carus & familiaris fuisset, auditis ejus virtutibus, tetenderunt: quem diu multumque quæsitum, tandem mense septimo repererunt extremo illo deserto, quod est Memphis contiguum, demorantem: quas ille solitudines jam per annos duodecim dicebatur habitare. Qui licet omnium hominum vitaret occursus, tamen agnitos non refugit, seque carissimis per triduum non negavit. Quarto die aliquantulum progressus, cum prosequeretur abeuntes, leænam miræ magnitudinis ad se venire conspiciunt. Bestia licet tribus repertis, non incerta quem peteret, Anachoretæ pedibus advolvitur, & cum flexu quodam & lamentatione procumbens indicabat gementis pariter & rogantis affectum. Movit omnes, & præcipue illum, qui se intellexerat expetitum. Præcedentem sequuntur. Nam præiens, & subinde restans, subinde respectans, facile poterat intelligi, id eam velle, ut quo illa ducebat, Anachoreta seque-

re-

Vivunt herbarum radicibus.] Mira Ascetarum abstinentia. Qui multoties herbis tantum, quæ in deserto existebant, alebantur. Sic Iosaphat & alii in vitis Patrum. Vide etiam Sozomenum VI. Hist. 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34. Nicephorum XI, 34. & seq. qui vitam moresque priscorum Ægypti, Palæstinæ, Syriæ, Monachorum accurate describunt, & huic Dialogo illustrando imprimis faciunt, una cum Vitis Patrum.

Ex Nitria.] Καλοῦσι τὸν χῶρον τοῦτον Νιτρίαν, καθότι κώμη τις ἐστιν ὅμορος ἐν ᾗ τὸ νίτρον συλλέγουσιν. *Sozomen.* VI, 31. Alio nomine tractus ille *Sceti* appellatur, in quo *Nitria*, & *Cellia*, loca monasteriis maxime per universam Ægyptum frequentata *Cellia* à cellis Monachorum dicta, quod ibi σποράδην essent μοναχικὰ οἰκήματα πολλά. *Idem.*

Leænam miræ magnitudinis.] Similis historia in Palladio habetur de Macario.

retur. Quid multis? Ad ſpeluncam beſtiæ pervenitur, ubi illa adultos jam quinque catulos male feta nutriebat: qui, ut clauſis luminibus ex alvo matris exierant, cæcitate perpetua tenebantur. Quos ſingulos de rupe prolatos, ante Anachoretæ pedes mater expoſuit. Tum demum ſanctus animadvertit, quid beſtia poſtularet; invocatoque Dei nomine, contrectavit manu lumina clauſa catulorum: ac ſtatim cæcitate depulſa, apertis oculis beſtiarum diu negata lux patuit. Ita fratres illi, Anachoreta quem deſiderabant viſitato, cum admodum fructuoſa laboris ſui mercede redierunt: qui in teſtimonium tantæ virtutis admiſſi, fidem ſancti, gloriam Chriſti, quæ per ipſos eſſet teſtificanda, vidiſſent. Mira dicturus ſum. Leænam poſt dies quinque ad auctorem tanti beneficii revertiſſe, eidemque inuſitatæ feræ pellem pro munere detuliſſe: qua plerumque ſanctus ille quaſi amiculo circumtectus, non dedignatus eſt munus per beſtiam ſumere, cujus alium potius interpretabatur auctorem.

X. Erat etiam alterius Anachoretæ in illis regionibus nomen illuſtre, qui in ea parte deſerti quæ Syenis jungitur, habitabat. Hic cum primum ſe ad eremum contuliſſet, & herbis herbarumque radicibus, quas prædulces interdum, & ſaporis eximii fert arena, victurus, ignarus germinis eligendi, noxia plerumque carpebat. Nec erat facile vim radicum ſapore diſcernere: quia omnia æque dulcia: ſed pleraque occultiore natura virus lethale cohibebant. Cum ergo edentem vis interna torqueret, & immenſis doloribus vitalia univerſa quaterentur, ac frequens vomitus cruciatibus non ferendis ipſam animæ ſedem ſtomacho jam fatiſcente diſſolveret, omnia penitus quæ eſſent edenda formidans, ſeptimum in jejuniis diem ſpiritu deficiente ducebat. Tum ad eum fera, cui ibicis eſt nomen, acceſſit. Huic pro-

rio. Vide Vitas Patrum libro octavo.

Quæ Syenis jungitur.] Syene, urbs Ægypti in Æthiopiæ confinibus ad Nilum ſita, quam hodie Aſnam vocant. Vide Strabonem XVII.

Cui ibicis eſt nomen.] De ibicibus vide Plinium VIII. 53.

Dua

propius aſtanti, faſciculum herbarum, quem collectum pridie attingere non audebat, objecit. Sed fera, quæ virulenta erant, ore diſcutiens, quæ innoxia noverat, eligebat. Ita vir ſanctus ejus exemplo quid edere, quid reſpuere deberet, edoctus, & periculum famis evaſit, & herbarum venena vitavit. Sed longum eſt de omnibus, qui eremum incolunt, comperta nobis, vel audita memorare. Annum integrum & ſeptem fere menſes intra ſolitudines conſtitutus exegi, magis virtutis admirator alienæ, quam quod ipſe tam arduum atque difficile potuerim tentare propoſitum. Sæpius tamen cum ſene illo, qui puteum & bovem habebat, habitavi.

XI. Duo beati Antonii monaſteria adii, quæ hodieque ab ejus diſcipulis incoluntur. Ad eum etiam locum, in quo beatiſſimus Paullus primus eremita eſt diverſatus, acceſſi. Rubrum mare vidi: jugum Sina montis aſcendi, cujus ſummum cacumen cælo pæne contiguum, nequaquam adiri poteſt. Inter hujus receſſus Anachoreta eſſe aliquis ferebatur, quem diu multumque quæſitum videre non potui, qui fere jam ante quinquaginta annos à converſatione humana remotus, nullo veſtis uſu, ſetis corporis ſui tectus, nu-

Duo beati Antonii monaſteria adii.] De quo vide vitas Patrum, cum Notis Roſvveydi. Martyrol. Roman. XVII. Ian. *In Thebaide S. Antonii Abbatis, qui multorum Monachorum pater, vita & miraculis præclariſſimus vixit.* Quot ab eo Monaſteria condita, vide apud Baronium ad A. CCCXXVIII.

Paullus primus eremita.] Ita communiter antiqui. *Hieron.* in vita Pauli. Caſſianus Collat. XVIII. 6. Quidam ad ipſum Eliam & Iohannem Baptiſtam retulerunt. Idem *Caſſianus & Hieronymus* vita Pachomii cap. 1. *Sozomenus* I, 12. *Niceph.* VIII. 39. & alii plurimi. Hieronymus Epiſt. XXII. ad Euſtochium: *Hujus vitæ auctor Paulus, illuſtrator Antonius, princeps Iohannes Baptiſta fuit.* Eremitæ autem alias anachoretæ dicti, id eſt, ſeceſſores, *qui prius in cœnobiis inſtituti, ſolitudinis elegere ſecreta.* Caſſian.

Eſt diverſatus.] Quem locum deſcribit Hieronymus in vita ejus cap. IV. *Saxeus mons, ad cujus radicem haud procul erat grandis ſpelunca, quæ lapide claudebatur. Intus grande veſtibulum, quod aperto deſuper cœlo, patulis diffuſa ramis vetus palma contexerat, fontem lucidiſſimum oſtendens. Igitur adamato habitaculo, omnem ibidem in orationibus & ſolitudine duxit ætatem.*

Rubrum mare vidi.] Vide Notas ad I. Hiſtor. pag. 45. b. & 75. b. 78. b.

Iugum Sina montis aſcendi.] Vide Notas ad I. Hiſt. pag. 86. b.

Setis corporis ſui tectus.] Macarius: *Capilli capitis totum viri corpus operuerunt.* S. Onuphrius: *Cui tanta capillorum prolixitas erat, ut corpus illius,* ipſo-

nuditatem suam divino munere vestiebat. Hic quoties eum religiosi viri adiri voluerunt, cursu avia petens, congressus vitabat humanos. Uni tantummodo ferebatur se ante quinquennium præbuisse, qui credo potenti fide id obtinere promeruit: cui inter multa colloquia percunctanti, cur homines tantopere vitaret, respondisse perhibetur: *Eum qui ab hominibus frequentaretur, non posse ab Angelis frequentari.* Unde non immerito recepta opinione multorum fama vulgaverat; sanctum illum ab Angelis visitari. Ego autem à Sina monte digressus, ad Nilum flumen regressus sum, cujus ripas frequentibus monasteriis consertas utraque ex parte lustravi. Plerumque vidi, ut dudum dixeram, uno in loco habitare centenos: sed & bina & terna millia in iisdem viculis degere constabat. Nec sane ibi minorem putetis diversantium in multitudine monachorum esse virtutem, quam eorum esse cognoscitis. qui se ab humanis cœtibus removerunt. Præcipua, ut jam dixeram, ibi virtus, & prima, est obedientia: neque aliter adveniens ad monasterium Abbatis suscipitur, quam qui tentatus prius fuerit, & probatus, nullum unquam recusaturus, quamlibet arduum ac difficile, indignumque toleratu, Abbatis imperium.

XII. Duo vobis referam incredibilis obedientiæ admodum magna miracula, licet suppetant plura recolenti: sed ad excitandam virtutum æmulationem, cui pauca non sufficiunt, multa non proderunt. Ergo cum quidam sæculi actibus abdicatis, monasterium magnæ dispositionis ingressu-

ipsorum diffusione tegeretur. Vita Pauli Eremitæ: *Crinitum calcaneo tenus hominem.*

Nuditatem suam divino munere vestiebat.] Paphnutius Abbas in vita Onuphrii: *pro vestimento quoque foliis herbisque utebatur, quibus subteriora renum tantummodo cingebat.*

Congressus vitabat humanos.] Sic Anachoretæ multi, ut Ioannes. De quo in vitis Patrum lib. 11. *Nulla fœmina ad conspectum ejus accessit, sed & viri raro & certis quibusque temporibus.*

Bina & terna millia.] Imo quina. Cassian. I v. Inst. I. *In Tabennensiotarum in Thebaide cœnobio, plusquam quinque millia fratrum sub uno Abbate reguntur.*

Monasterium magnæ dispensationis.] Hieronymus præfat. in Regulam Pachomii: *Habent per singula monasteria patres & dispensatores, & hebdomadarios & ministros.*

Abbas

ſurus, cœpiſſet rogare: Abbas ei cœpit multa proponere, graves eſſe iſtius diſciplinæ labores, ſua vero dura imperia, quæ nullius facile valeret implere patientia. Aliud potius monaſterium, ubi facilioribus legibus viveretur, expeteret: non tentaret aggredi, quod implere non poſſet. Ille vero nihil his terroribus permoveri, ſed magis ita omnem obedientiam polliceri, ut ſi eum Abbas in ignem ire præciperet, non recuſaret intrare. Quam illius profeſſionem ubi magiſter accepit, non cunctatur probare profitentem. Caſu clibanus propter ardebat, qui multo igne ſuccenſus, coquendis panibus parabatur: exundabat abruptis flamma fornacibus: & intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Hoc igitur advenam illum jubet magiſter intrare. Nec diſtulit parere præcepto: medias flammas nihil cunctatus ingreditur: quæ mox tam audaci fide victæ, velut illis quondam Hebræis pueris ceſſere venienti. Superata natura eſt, fugit incendium; & qui putabatur arſurus, velut frigido rore perfuſus ſe ipſe miratus eſt. Sed quid mirum, ſi tuum Chriſte tironem ignis ille non attigit? ut nec Abbatem pigeret dura mandaſſe, nec diſcipulum pœniteret imperio paruiſſe, qui eo die quo advenerat, dum tentaretur infirmus, perfectus inventus eſt; merito felix, merito glorioſus, probatus obedientia, glorificatus eſt paſſione.

XIII. In eodem autem monaſterio factum id quod dicturus ſum, recenti memoria ferebatur. Quidam itidem ad eundem Abbatem recipiendus advenerat, cum prima ei lex obedientiæ poneretur, ac perpetem polliceretur ad omnia vel extrema patientiam; caſu Abbas ſtoracinam virgam jampridem aridam manu gerebat. Hanc ſolo fixit, atque illi advenæ id operis imponit, ut tamdiu virgulæ aquam irriguam miniſtraret, donec, quod contra omnem naturam erat,

Abbas ei cœpit multa proponere.] Epiſcopi olim dicti Patres. Vnde Patriarcharum nomen poſtea fluxit, quos Arabice *Abuna* vocant. Quod nomen poſtea præfectis monaſteriorum hæſit in occidente, qui Abbates dicti.

erat, lignum aridum in ſolo arente viviſceret. Subjectus advena duræ legis imperio, aquam propriis humeris quotidie convehebat, quæ à Nilo flumine per duo fere millia petebatur. Jamque emenſo anni ſpatio, labor non ceſſabat operantis, & de fructu operis ſpes eſſe non poterat; tamen obedientiæ virtus in labore durabat. Sequens quoque annus vanum laborem jam affecti fratris eludit. Tertio demum ſuccedentium temporum labente curriculo, cum neque nocte neque interdiu aquarius ille ceſſaret operator, virga floruit. Ego ipſam ex illa virgula arbuſculam, quæ hodieque intra atrium monaſterii eſt ramis virentibus, vidi: quæ quaſi in teſtimonium manens, quantum obedientia meruit, & quantum fides poſſit, oſtendit. Sed me dies ante deficiet, quam diverſa miracula, quæ mihi de virtutibus Sanctorum ſunt comperta, conſummem.

XIV. Duo vobis adhuc præclara memorabo, quorum unum egregium erit adverſus inflationem miſeræ vanitatis exemplum; alterum adverſus falſam juſtitiam non mediocre documentum. Quidam ergo Sanctus fugandorum de corporibus obſeſſis dæmonum incredibili præditus poteſtate, inaudita per ſingulos dies ſigna faciebat. Non ſolum enim præſens, neque verbo tantum, ſed abſens quoque interdum cilicii ſui fimbriis, aut epiſtolis miſſis, corpora obſeſſa curabat. Hic ergo mirum in modum frequentabatur à populis ex toto ad eum orbe venientibus. Taceo de minoribus: Præfecti Comiteſque, ac diverſarum Judices poteſtatum pro foribus illius ſæpe jacuerunt. Epiſcopi quoque ſanctiſſimi, ſacerdotali auctoritate depoſita, contingi ſe ab eo, atque benedici humiliter poſtulantes, ſanctificatos ſe

ac

Incredibili praditus poteſtate.] De qua multa in Patrum vitis. In Vita Pachomii cap. XLIX. Diabolus ipſe fatetur: *Ex quo mirabilis incarnatio Chriſti facta eſt in terris, nos ſine viribus prorſus exiſtere cœpimus: ita ut ab his qui credunt in nomine ejus, illudamur ut paſſeres.*

Cilicii ſui fimbriis.] Sic ſupra de Martino: *fimbriæ veſtimenti ejus, ciliciòque detractæ, crebras ſuper infirmantibus egere virtutes.* In vita ejus cap. XIX.

Epiſcopi quoque ſanctiſsimi, ſacerdotali auctoritate depoſita.] Id eſt, Epiſcopali. Concil. Taurinenſe C. V. *Iuxta literas venerabilis memoriæ Ambroſii Epiſcopi, vel Romanæ Eccleſiæ Sacerdotis.*

ac divino munere illuſtratos, quoties manum illius veſtemque contigerant, non immerito crediderunt. Hic ferebatur omni potu in perpetuum penitus abſtinere, ac pro cibo (tibi Sulpici in aurem loquar, ne Gallus hoc audiat) ſeptem tantum caricis ſuſtentari. Interea ſancto viro, ut ex virtute honor, ita ex honore vanitas cœpit obrepere. Quod malum ille ubi primum potuit in ſe ſentire graſſari, diu multumque diſcutere conatus eſt: ſed repelli penitus vel tacita conſcientia vanitas, perſeverante virtute, non potuit. Ubique nomen ejus dæmones fatebantur: excludere à ſe confluentium populos non valebat. Virus interim latens ſerpebat in pectore, & cujus nutu ex aliorum corporibus dæmones fugabantur, ſe ipſum occultis cogitationibus vanitatis purgare non poterat. Totis igitur precibus converſus ad Dominum fertur oraſſe, ut permiſſa in ſe menſibus quinque diaboli poteſtate, ſimilis his fieret, quos ipſe curaverat. Quid multis morer? ille præpotens; ille qui ſignis atque virtutibus toto Oriente vulgatus, ille ad cujus limina populi ante confluxerant, ad cujus fores ſummæ iſtius ſæculi ſe proſtraverant poteſtates, correptus à dæmone eſt, tentus in vinculis, omnia illa quæ energumeni ſolent ferre, perpeſſus. Quinto demum menſe purgatus eſt non tantum dæmone, ſed, quod illi erat utilius atque optatius, vanitate. Sed mihi iſta replicanti, noſtra infelicitas, noſtra occurrit infirmitas. Quis enim noſtrum eſt, quem ſi unus homunculus humilis ſalutaverit, aut fatuis atque adulantibus verbis fæmina una laudaverit, non continuo elatus ſit ſuperbia, non ſtatim inflatus ſit vanitate? ut etiamſi non habeat conſcientiam ſanctitatis, tamen quia vel ſtultorum adulatione, aut fortaſſis er-

rore

tis. Vbi Romanæ Eccleſiæ Sacerdos Papa Syricius vocatur. Vide quæ notavimus ad cap. XXVI. Vitæ Martini.

Septem tantum caricis.] Sunt ex ficorum genere, Syriæ peculiares. *Plin.* XIII, 5. Caſſianus Collat. VIII. cap. I. Caricas inter eremitarum edulia refert. Hieron. in vita Pauli eremitæ cap. V. *Quinque caricis per ſingulos dies ſuſtentabatur.* Et in Hilarione cap. III. *Herbarum ergo ſucco & paucis caricis, poſt triduum vel quatriduum deficientem animam ſuſtentabat.*

Energumeni.] Sic dicebantur illi quos malus genius inſederat, δαιμονιζόμενοι.

rore ſanctus eſſe dicatur, ſanctiſſimum ſe putabit. Jam vero ſi ei munera crebra mittantur, Dei ſe munificentia aſſerit honorari, cui dormienti atque reſoluto neceſſaria conferantur. Quod ſi vel de modico ei aliqua virtutis ſigna ſuccederent, Angelum ſe putaret. Cæterum cum neque opere neque virtute conſpicuus ſit, ſi quis clericus fuerit effectus, dilatat continuo fimbrias ſuas, gaudet ſalutationibus, inflatur occurſionibus: ipſe etiam ubique diſcurrit. Et qui ante pedibus aut aſello ire conſueverat, ſpumante equo ſuperbus invehitur: parva prius ac vili cellula contentus habitare, erigit celſa laquearia, conſtruit multa conclavia, ſculpit oſtia, pingit armaria, veſtem reſpuit groſſiorem, indumentum molle deſiderat. Atque hæc caris viduis ac familiaribus mandat tributa virginibus: illa, ut byrrum rigentem, hæc ut fluentem texat lacernam. Verum hæc deſcribenda mordacius, beato viro Hieronymo relinquamus: ad propoſitum revertamur. Tu vero, *inquit Gallus meus*, ne-

Cum neque opere, neque virtute conſpicuus ſit.] Operæ pretium eſt vitam ac mores clericorum illius ætatis graphice depictam nativiſque coloribus expreſſam, verbis Sulpicii ex Dialogo I. & initio ſecundi proponere. Ex qua Cleri ſuperbia monachorum ordo fluxit, qui ſe ab illis vitæ auſteritate & *ἀσκήσει* ſejunxerunt. *Salmaſius.*

Illa, ut byrrum rigentem, hæc ut fluentem texat lacernam.] Epitheta non ſunt hîc inania: ſed ſuperbiam veſtium captum vulgi ſuperantem innuunt. Alioqui byrrus & lacerna veſtium genera plebeia olim erant, & utcunque vilia. Nam lacernis nobiliores atque illuſtriores non utebantur, niſi tempore pluvio aut in ſpectaculis, quas & togis tum ſuperinduebant. Byrrus videtur fuiſſe veſtis hirſuta pilis, qualis fortaſſe endromis Martialis: aut certe, qualiſcumque fuit, rigebat potius, quam fluebat: & militibus propria fuit, quod indicat lex I. *quo quiſque habitu*, C. Th. omnibus enim, præterquam militum ſervis, byrris uti licebat. Atrebaticos & Canuſinos byrros nominat Capitolinus in Carino. *Giſelinus.* Byrrus, lacerna, chlamys, eadem veſtis, ſolo nomine diverſa, ut ex Artemidoro II. ὀνειροκρ. III. paret. Byrrus coloris ut plurimum, byrri, hoc eſt, ruſſei, unde & nomen. Nam *burrum* & byrrum Latini dixere, quod Græci πυῤῥόν. Sed & cujuſlibet coloris lacernas, byrros etiam καλλιχρηστικῶς appellabant. Cum apud Romanos togæ deſiiſſent, byrris ſive lacernis uſi ſunt. Eo igitur tempore byrrus erat κοινὴ ἐσθὴς, pallium aſcetarum geſtamen. Byrris pretioſioribus Epiſcopi, minus pretioſis presbyteri, poſtquam pallia reliquerunt, uſi. Ideo byrros ſibi monachi interdixerunt, quod ambitioſior eſſet veſtis. *Caſſianus* de habitu Monachi cap. VII. *Iſidorus.* Sub byrro clerici colobia primum, hoc eſt, tunicas ſine manicis, poſtea dalmaticas geſtare cœperunt auro clavatas. *Salmaſius.* Vide & Roſvveydum in Vitis Patrum.

Adver-

nescio quid Hieronymo reliqueris disputandum, ita breviter universa nostrorum instituta complexus es, ut pauca hæc tua verba, si æquanimiter acceperint, & patienter expenderint, multum eis arbitrer profutura, ut non indigeant libris post hæc Hieronymi coërceri. Sed tu illa potius evolve, quæ cœperas, & illud quod adversus falsam justitiam dicturum te esse promiseras, prode documentum. Nam ut vere tibi fatear, nullo perniciosius malo intra Gallias laboramus. Ita faciam, Posthumianus *inquit*, nec te diutius tenebo suspensum.

XV. Adolescens quidam ex Asia prædives opibus, genere clarus, habens uxorem & filium parvulum, cum in Ægypto tribunus esset, & frequentibus adversum Blembos expeditionibus quædam eremi contigisset, sanctorum etiam tabernacula complura vidisset, à beato viro Johanne verbum salutis accepit. Nec moratus inutilem militiam cum vano illo honore contemnere, eremum constanter ingressus brevi tempore in omni genere virtutum perfectus emicuit: potens jejuniis, humilitate conspicuus, fide firmus, facile se antiquis monachis studio virtutis æquaverat: cum interim subiit eum cogitatio, injecta per diabolum, quod rectius esset, ut rediret ad patriam filiumque unicum ac domum totam cum uxore salvaret: quod utique esset acceptius Deo, quam si solum se sæculo eripere contentus, salutem suorum non sine impietate negligeret. Istiusmodi ergo falsæ justitiæ colore superatus, post quadriennium fere cellulam suam atque propositum eremita deseruit. Sed ubi ad proximum monasterium, quod à multis fratribus habitabatur, accessit, caussam discessionis atque consilium quærentibus, confitetur. Renitentibus cunctis, & præcipue loci illius Abbate renitente, malo animo fixa sententia non potuit avel-

Adversum Blembos.] Lege Blemmyos. Blemmyi Æthiopes sunt apud Syenen. Chrysostomus: *Palladius Blemmyorum sive Aethiopum Episcopum servari prope locum qui Syene vocatur.* Citat Baronius.

Strabo XVII. βλέμμυες καὶ Νοῦβαι, καὶ μεγάβαροι οἱ ὑπὲρ Συήνης Αἰθίοπες.

Domum totam cum uxore salvaret.] Validum

avelli. Igitur infelici se obstinatione proripiens, cum dolore omnium digressus à fratribus, vix è conspectu abscesserat, impletus à dæmone, cruentasque spumas ore provolvens, suis dentibus se ipse lacerabat. Deinde ad idem monasterium fratrum humeris reportatus, cum coërceri in eo immundus spiritus non valeret, necessitate cogente, ferreis nexibus alligatur, pedes cum manibus vinciuntur. Non immerita pœna fugitivo, ut quem non cohibuerat fides, catenæ cohiberent. Post biennium demum oratione sanctorum ab immundo spiritu liberatus, ad eremum, unde discesserat, mox regressus, & ipse correptus & aliis post futurus exemplo, ne quem aut falsæ justitiæ umbra decipiat, aut incerta mobilitas inutili levitate compellat semel cœpta deserere. Hæc vos de virtutibus Domini, quas in servis suis vel imitanda operatus est, vel timenda, scire sufficiat. Sed quia satisfeci vestris auribus, immo etiam verbosior fui fortasse, quam debui, tu modo (ad me autem loquebatur) debitum fenus exsolve, ut te de Martino tuo, ut es solitus, plura referentem, jam pridem in hoc desideriis meis æstuantibus, audiamus. Quid, *inquam*, tibi de Martino meo liber ille non sufficit, quem ipse tu nosti me de illius vita atque virtutibus edidisse?

XVI. Agnosco id quidem, Posthumianus *inquit*, neque unquam à dextera mea liber ille discedit. Nam si agnoscis (aperit librum, qui sub veste latebat) en ipsum. Hic mihi, *inquit*, terræ ac mari comes, hic in peregrinatione tota socius & consolator fuit. Sed referam tibi plane, quo liber iste penetraverit: & quam nullus fere in orbe terrarum locus sit, ubi non materia felicis historiæ pervulgata teneatur. Primus eum Romanæ urbi, vir studiosissimus tui, Paulinus invexit. Deinde cum tota certatim urbe raperetur,

ex-

lidum hoc contra monasticam vitam argumentum, nec à Dæmone, ut Sulpicius putat, sed ipso Deo profectum.

Quas in servis suis vel imitanda.] Mira constructio. sed quis ausit libris uno ore sic legentibus repugnare? Laz. *quæ*. Idem hic dialogum secat, novo præfixo titulo, cum dialogismus sit perpetuus, neque vel unus ms. liber hujusmodi lectionem præ se ferat. *Giselin.*

Thebai-

exsultantes librarios vidi: quod nihil ab his quæstuosius haberetur: siquidem nihil illo promptius, nihil carius venderetur. Hic navigationis meæ cursus, longe ante progressus: cum ad Africam venissem, jam per totam Carthaginem legebatur. Solus eum Cyrenensis ille presbyter non habebat: sed me largiente descripsit. Nam quid ego de Alexandria loquar? ubi pæne omnibus magis quam tibi notus est. Hic Ægyptum, Nitriam, Thebaidam, ac tota Memphitica regna transivit. Hunc ego in eremo à quodam sene legi vidi: cui cum me familiarem tuum esse dixissem, & ab illo & à multis fratribus hæc mihi injuncta legatio est, ut si unquam terras istas te incolumi contigissem, ea te supplere compellerem, quæ in illo tuo libro de virtutibus beati viri professus es præterisse. Age ergo, quia non illa à te audire desidero, quæ scripta sufficiunt, illa quæ tum vel propter legentium, ut credo, fastidium præteristi, multis in una mecum à te poscentibus explicentur. Equidem Posthumiane, *inquam*, cum te jam dudum de sanctorum virtutibus intentus audirem, tacitis ad Martinum meum cogitationibus recurrebam, merito perspiciens omnia illa quæ singuli diversa fecissent, per unum istum facile completa. Nam cum excelsa retuleris (quod mihi dixisse liceat pace sanctorum) nihil à te penitus audivi, in quo Martinus esset inferior.

XVII. Sed sicut nullius unquam cum illius viri meritis profiteor conferendam esse virtutem: ita & illud animadverti decet, iniqua illum cum eremitis, vel etiam anachoretis, condicione conferri. Illi enim ab omni impedimento liberi, cœlo tantum, atque Angelis testibus plane admirabilia docentur operari. Iste in medio cœtu & con-

Thebaidam.] Sic hoc loco o. l. quos sequor, cum videam & Hilarium eadem vocis consignatione uti. *Gisel.* Notatum id supra ex vitis patrum, ubi frequens.

Memphitica regna.] Vide Notas ad II. Histor. pag. 438. b.

Iste in medio cœtu.] Vere dictum. Anachoretæ se tantum diligunt: proximum negligunt. Tanto illis excelsior Martinus, qui proximi sui studiosus fuit. Vide quæ Spanhemius contra Anachoretas in Dubiis, incomparabili opere, disputat. Locus paulo ante notatus est.

Sæpius

conversatione populorum, inter clericos dissidentes, inter episcopos sævientes, cum fere quotidianis scandalis hinc atque inde premeretur, inexpugnabili tamen adversus omnia virtute fundatus stetit: & tanta operatus est, quanta ne illi quidem, quos ante audivimus esse in eremo vel fuisse, fecerunt. Ac si illi paria fecissent, quis judex tam esset injustus, ut non istum esse potiorem merito judicaret? Puta enim istum fuisse militem qui pugnaverit in iniquo loco, & tamen victor evaserit: illos autem æque compone militibus, sed qui ex æquo loco, aut etiam de superiore certaverint. Quid ergo? & si omnium una victoria est, non potest esse par gloria. Et tamen cum præclara retuleris, à nemine retulisti mortuum suscitatum: quo uno utique te necesse est confiteri Martino neminem conferendum. Nam si admirandum est, quod illum Ægyptium flamma non attigit: hic quoque sæpius imperavit incendiis. Si revolvas, quod Anachoretis feritas bestiarum victa succubuit: hic familiariter & rabiem bestiarum, & serpentium venena compescuit. Quod si illum conferas, qui immundis spiritibus obsessos verbi imperio, ac etiam fimbriarum virtute curabat; ne in hac quidem parte inferiorem fuisse Martinum multa documenta sunt. Si etiam ad illum recurras, qui setis suis pro veste contectus, putabatur ab Angelis visitari; cum isto Angeli quotidie loquebantur. Jam vero adversus vanitatem atque jactantiam ita invictum spiritum gessit, ut illa vitia fortius nemo contempserit, cum quidem immundis spiritibus adflatos absens plerumque curaverit; nec solum Comitibus, aut Præfectis, sed ipsis etiam Regibus imperaret. Minimum id quidem in illis virtutibus: sed credas velim, non solum vanitati, sed caussis etiam atque occasionibus vanitatis, neminem fortius repugnasse. Parva quidem, sed non prætereunda dicturus sum: quia & ille laudandus est, qui summa præditus potestate, tam religio-

sam

Sæpius imperavit incendiis.] Bis, ut in Vita annotavit cap. XI. & Epistolâ I.

Ipsis etiam Regibus imperaret.] Vide Notas ad cap. XXIII. Vitæ Martini.

Vm-

ſam ad reverentiam beati viri oſtenderit voluntatem. Memini Vincentium Præfectum, virum egregium, & quo nullus ſit intra Gallias omni virtutum genere præſtantior, dum Turonos præteriret, à Martino ſæpius popoſciſſe, ut ei convivium in ſuo monaſterio daret: in quo quidem exemplum B. Ambroſii Epiſcopi præferebat: qui eo tempore Conſules & Præfectos ſubinde paſcere ferebatur: ſed virum altioris ingenii, ne qua ex hoc vanitas atque inflatio obreperet, noluiſſe. Ergo fatearis neceſſe eſt, in Martino omnium illorum quos enumeraſti, fuiſſe virtutes: Martini autem in illis omnibus non fuiſſe. Quid tu, *inquit* Poſthumianus, ita mecum? quaſi non eadem tecum ſentiam ſemperque ſenſerim.

XVIII. Ego vero quoad vivam ſemper, & ſapiam, Ægypti monachos prædicabo. Laudabo anachoretas, mirabor eremitas: Martinum ſemper excipiam; non illi ego quemquam audebo monachorum, certe non epiſcoporum quempiam comparare. Hoc Ægyptus fatetur, hoc Syria, hoc Æthiops comperit, hoc Indus audivit, hoc Parthus & Perſa noverunt: nec ignorat Armenia: Boſphorus excluſa cognovit, & poſtremo ſi quis aut Fortunatas Inſulas, aut Glacialem frequentat Oceanum. Quo miſerior eſt regio iſta noſtra, quæ tantum virum cum in proximo habuerit, noſ-

Vincentium præfectum] A. cccc. ſub Srilicone Conſule Vincentius prætorii præfecturam in Galliis geſſit, ut reſcriprum Honorii Imperatoris ad eundem datum ſignificat l. 1. *Vtrum vi.* C. Theodoſ. Hujus cum laude Severus meminit. *Baron.*

Hoc Indus audivit.] In vita Macarii Romani: *Vbi cœlum terræ jungitur.* Ita putarunt antiqui, planam eſſe terram, & alicubi cœlo jungi. Ibique Paradiſum collocarunt. Alcimus Avitus 1. de Geneſi:

Ergo ubi tranſmiſsis mundi caput incipit Indis,
Quo perhibent terram confinia jungere cœlo,
Lucus inacceſſa cunctis mortalibus arce,
Permanet. ——

Parthus & Perſa.] Vide Notas ad libros Hiſtoriarum, ubi de his nominibus.

Boſphorus.] Scythia, quæ Chriſtianiſmum amplexa, & cui unicus tum præerat Epiſcopus. *Sozomenus* VII, 19. *Salmaſ.*

Fortunatas Inſulas.] Quæ Canariæ. De quo in Opere de Originibus Americanis.

Glacialem Oceanum.] De eodem in opere citato. Iuvenalis:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet & glacialem
Oceanum.

Hemi-

nosse non meruit. Nec tamen huic crimini miscebo populares: soli illum clerici, soli nesciunt sacerdotes. Nec immerito. Nosse illum invidi noluerunt; quia si virtutes illius nossent, sua vitia cognovissent. Horreo dicere, quod nuper audivi, infelicem dixisse nescio quem, te in illo libro tuo plura mentitum. Non est hominis vox ista, sed diaboli; nec Martino in hac parte detrahitur, sed fidei Euangelii derogatur. Nam cum Dominus ipse testatus sit istiusmodi opera, quæ Martinus implevit, ab omnibus fidelibus esse facienda; qui Martinum non credit ista fecisse, non credit Christum ista dixisse. Sed infelices, degeneres, somnolenti, quæ ipsi facere non possunt, facta ab illo erubescunt; & malunt illius negare virtutes, quam suam inertiam confiteri.

XIX. Verum nobis ad alia properantibus, omnis istorum memoria relinquatur; tu potius, ut jamdudum desidero, residua Martini opera contexe. At ego, *inquam*, arbitror rectius istud à Gallo esse poscendum, quippe qui plura noverit (neque enim ignorare potuit magistri facta discipulus) & qui non immerito istam vicem non solum Martino, sed etiam nobis debeat; ut, quia ego jam librum editum, ac tu hactenus Orientalium gesta memorasti, istam demum necessarii sermonis historiam Gallus evolvat: quia, ut dixi, & nobis debet loquendi vicem, & Martino suo credo præstabit, ut non gravate illius facta commemoret.

XX. Ego plane, *inquit* Gallus, licet impar sim tanto oneri, tamen relatis superius à Posthumiano obedientiæ cogor exemplis, ut munus istud quod imponitis, non recusem. Sed dum cogito me hominem Gallum inter Aquitanos verba facturum, vereor ne offendat vestras nimium urbanas aures sermo rusticior. Audietis me tamen ut Gurdonicum hominem, nihil cum fuco aut cothurno loquentem. Nam

Hominem Gallum inter Aquitanos.] Vide Notas ad 11. Histor. ubi illa verba: *Aquitanis, Gallis ac Hispanis.*

Gurdonicum hominem.] In MS. *Gortonicum, & Gurtonicum.* Giselin. Gurdonicus homo est stolidus, importunus, vel potius simplex. Quintil. 1, 9. *Gurdos, quos pro stolidis accepit vulgus, ex Hispa-*

Nam ſi mihi tribuitis Martini me eſſe diſcipulum; illud etiam concedite, ut mihi liceat exemplo illius inanes ſermonum phaleras & verborum ornamenta contemnere. Tu vero, *inquit* Poſthumianus, vel Celtice, aut ſi mavis, Gallice loquere, dummodo jam Martinum loquaris. Ego autem profiteor. quia etiamſi mutus eſſes, non defutura tibi verba, quibus Martinum facundo ore loquereris: ſicut Zachariæ in Joannis nomine lingua reſoluta eſt. Cæterum cum ſis ſcholaſticus, hoc ipſum quaſi ſcholaſticus artificioſe facis, ut excuſes imperitiam, quia exſuperas eloquentia. Sed neque monachum tam aſtutum, neque Gallum decet eſſe tam callidum. Verum aggredere potius, & quod te manet explica. Nimium enim dudum alias res agentes conſumimus tempus: & jam ſolis occidui umbra prolixior monet, non multum diei, vicina nocte, ſupereſſe. Deinde cum paullulum omnes conticuiſſemus, Gallus ita cœpit: Cavendum mihi imprimis eſſe arbitror, ne ea de Martini virtutibus repetam, quæ in libro ſuo Sulpicius iſte memoravit. Unde prima illius inter militandum geſta prætereo: neque ea attingam, quæ laicus egit, ac monachus; nec vero audita ab aliis potius, quam quæ vidi ipſe, dicturus ſum.

Hiſpania traxiſſe originem audivi. Hiſpani ab Africis acceperunt eam vocem. Laberius enim apud Gellium XVI, 7. ſe *gurdum ex Africa venientem accepiſſe* ſcribit..

Celtice, aut ſi mavis, Gallice loquere.] Celtas intelligit, qui antiqua lingua Gallorum utebantur, Gallos qui recentiori, & in Romanam corrupta. *Horn.*

Zachariæ in Ioannis nomine.] Lucæ cap. II.

Quæ laicus egit. ac monachus.] Infra Dial. III, 20. *Sævit in clericos, graſſatur in laicos.* Vbi vide Notas. Monachi tum adhuc à clericis diſtincti. Supra id oſtenſum.

DIA-

DIALOGVS II.

De virtutibus B. Martini.

QUo primo igitur tempore, relictis scholis, beato me viro junxi, paucos dies euntem ad ecclesiam sequebamur. Interim ei seminudus hibernis mensibus pauper occurrit, orans sibi vestimentum dari. Tunc ille, accersito archidiacono, jussit algentem sine dilatione vestiri. Deinde secretarium ingressus, cum solus, ut erat illi consuetudo, resideret (hanc enim sibi etiam in ecclesia solitudinem permissa clericis libertate præstabat) cum quidem in alio secretario Presbyteri sederent, vel salutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupati, Martinum vero usque in eam horam qua solennia populi agi consuetudo deposceret, sua solitudo cohibebat. Illud non præteribo, quod in secretario sedens, nunquam cathedra usus est. Nam in ecclesia nemo unquam illum sedere conspexit; sicut quendam nuper (testor Dominum) non sine meo pudore vidi, sublimi solio quasi regio tribunali, celsa sede residentem. Sedebat autem Martinus in sellula rusticana, ut est in usibus servulorum, quas nos rustici Galli tripetias, vos scholastici, aut certe tu qui de Græcia venis, tripodas nuncupatis. Hoc ergo secretum bea-

ARCHIDIACONO.] Sicut primus presbyter dictus est Episcopus, ita primus Episcopus Archiepiscopus: primus Diaconus Archidiaconus. Vide Salmasium de Primatu. cap. 1.

Secretarium.] Vide Notas ad Epistolam 1.

Sublimi solio quasi regio tribunali, celsa sede residentem.] Hi mores clericorum jam Sulpicii ævo. Ambitio, fastus, avaritia regnabant. Vnde mirum non est illam Hierarchiam exortam. Diaconi presbyterorum locum ambiebant; hi Episcoporum: Episcopi dignitas in dominatum degenerarat & manifestam tyrannidem. *Isidor. Pelusiot.* 11. Epist. cxxv. *Salmasius.*

Nos rustici Galli tripetias.] Vides, amice lector, linguam illam, qua hodie Galli omnes utuntur, non hodie aut heri natam esse, sed ante annos M. CC. cepisse suum initium ac originem, indeque insequentibus sæculis majore incremento ad nostram usque ætatem propagatam, in eam tandem copiam & elegantiam exuberasse, ut nulli propemodum primigeniæ linguæ ulla in parte concedat, multas etiam superet. Tripetias hodie, qui iis utuntur, à voce La-

tina

beati viri pauper ille captatum, cum ei Archidiaconus dare tunicam distulisset, irrupit, dissimulatum se à clerico querens, algere deplorans. Nec mora, sanctus, paupere non vidente, intra amphibalum sibi tunicam latenter eduxit, pauperemque contectum discedere jubet. Dein paullo post Archidiaconus ingressus, admonet, pro consuetudine exspectare in ecclesia populum, illum ad agenda solennia debere procedere. Cui ille respondens ait, *pauperem prius* (de se autem dicebat) *oportere vestiri: se ad ecclesiam non posse procedere, nisi vestem pauper acciperet.* Diaconus vero nihil intelligens, quia extrinsecus indutum amphibalo, veste nudum interius non videbat, postremo pauperem non comparere caussatur. *Mihi*, inquit, *vestis quæ præparata est, deferatur: pauper non deerit vestiendus.* Arctatus demum clericus, necessitate compulsus, jamque felle commoto, à proximis tabernis bigerrigam vestem, brevemque atque hispidam, quinque comparatam argenteis rapit, atque ante Martini pedes iratus exponit. *En*, inquit, *vestem, sed pauper hic non est.* Ille nihil motus, jubet eum paullulum stare pro foribus, secretum utique procurans, dum sibi vestem nudus imponeret; totis viribus elaborans, ut posset occultum esse quod fecerat. Sed quando in sanctis viris latent ista, quærentibus velint nolint cuncta produntur.

II. Cum hac igitur oblaturus sacrificium Deo veste proce-

tina tripede vocant, *tripiées.* Sic & bigerrigam vestem, quasi bariegatam *bigaré.*

Intra amphibalum.] Sic & Paulinus IV. Fortunatus III. Gregor. Turonens. lib. de glor. Confess. cap. XIX. de Sancto Trajano: *Si novum, ut adsolet, amphibalum induisset, cum quo processurus diœcesin circumiret, fimbriæ hujus vestis à diversis diripiebantur.* In veteri Lexico D. Benigni Divionensis: *Amphibalus*, Byrrhus villosus. In aliis glossis vetustis: *Amphibalum est vestis ex utraque parte villosa.* Iuretus.

Ad agenda solennia.] Editio Aldina: *ad agenda missarum solennia.* Paulinus IV. *Præcedat missam.* Quod nomen etiam in Milevirano concilio extat, & usitatum est Ambrosio, Victori Vricensi, aliisque. Verisimile est ex Paulino extitisse quoque apud Severum, & in V. C. ab Aldo repertum. *Iuret.*

Bigerrigam vestem.] Aldus: *nigerrimam.* Male. Fortunatus III, I.

Induitur sancta hirsuta bigerrica palla.

In Glossis vetustis: *vestis nigra & grossior.* A Bigerrionibus populis Aquitaniæ. *Iuret.*

Cum hac igitur oblaturus sacrificium Deo veste procedit.] Vestes sacerdotales per incremen-

cedit. Quo quidem die (mira dicturus sum) cum jam altarium, sicut est sollenne, benediceret, globum ignis de capite illius vidimus emicare, ita ut in sublime contendens, longius collum crinemque flamma produceret. Hoc, licet celeberrimo factum die, in magna populi multitudine viderimus, una tantum de virginibus, & unus de Presbyteris, tres tantum videre de monachis: cæteri cur non viderint, non potest nostri esse judicii.

III. Per idem fere tempus, cum Euantius, avunculus meus, vir licet sæculi negotiis occupatus, tamen admodum Christianus, gravissima ægritudine extremo mortis periculo cœpisset urgeri, Martinum evocavit. Nec cunctatus ille properavit; prius tamen quam medium viæ spatium vir beatus evolveret, virtutem advenientis sensit ægrotus: receptaque continuo sanitate, venientibus nobis obviam ipse processit: Altera die redire cupientem, magna prece detinuit: cum interim unum è familia puerum lethali ictu serpens perculit; quem jam exanimem vi veneni ipse Euantius suis humeris illatum ante pedes sancti viri, nihil illi impossibile confisus, exposuit. Jamque se malum serpentis per omnia membra diffuderat. Cerneres omnibus venis inflatam cutem, & ad utris instar tensa vitalia. Martinus porrecta manu, universa membra pertractans, digitum prope ipsum vulnusculum, quo bestia virus infuderat, fixit. Tum vero (mira dicturus sum) vidimus venenum ex omni parte revocatum, ad Martini digitum cucurrisse; deinde per illud ulceris foramen exiguum, ita virus stipasse cum sanguine,

crementa, ad eum qui nunc habetur, auctæ sunt ornatum. Nam primis temporibus communi vestimento induti Missas agebant: sicut & hactenus quidam Orientalium facere perhibentur. Stephanus autem constituit Sacerdotes, & Levitas vestibus sacratis, in usu quotidiano non uti, nisi in Ecclesia tantum. Statutum est Concil. Bracarensi ne Sacerdos sine Oratorio celebret Missam. Addiderunt in vestibus sacris alii alia, vel ad imitationem eorum, quibus veteres utebantur sacerdotes, vel ad mysticæ significationis expressionem. *VValefridus Strabo de Reb. Eccles. cap. 24. Vestes sacræ, quibus jam celebrantur Missæ, in usu non fuerunt in Ecclesia per annos à Christo 400.* Perkins.

Cum jam altarium, sicut est sollenne, benediceret.] Circa an. cccc. usus altarium obtinuit non ad sacrificium offerendum, sed ad honorem, & memoriam

ne, ut ſolet ex uberibus caprarum aut ovium, paſtorum manu preſſis, longa linea copioſi lactis effluere. Puer ſurrexit incolumis. Nos obſtupefacti tantæ rei miraculo, id quod ipſa cogebat veritas, fatebamur, non eſſe ſub cœlo qui Martinum poſſit imitari.

IV. Conſequenti itidem tempore iter cum eo, dum diœceſes viſitat, agebamus. Nobis neſcio qua neceſſitate remorantibus, aliquantulum ille proceſſerat. Interim per aggerem publicum plena militantibus viris fiſcalis rheda veniebat. Sed ubi Martinum in veſte hiſpida, nigro & pendulo pallio circumtectum, contigua de latere jumenta viderunt, paullulum in partem alteram pavefacta hæſerunt. Deinde funibus implicatis, protentos illos, quibus, ut ſæpe vidiſtis, miſera illa animalia conglobantur, ordines miſcuerunt; dumque ægre expediuntur, moram fecere properantibus. Qua permoti injuria militantes, præcipitatis in terram ſaltibus ſe dederunt. Dein Martinum flagris ac fuſtibus urgere cœperunt: cum quidem ille mutus & incredibili patientia præbens terga cædentibus, majorem inſaniam infelicibus commoveret; magis ex hoc furentes, quod ille quaſi non ſentiens verbera illata contemneret. Nos illico conſecuti, fœde cruentum, atque univerſa corporis parte laniatum, cum exanimis in terram procubuiſſet, invenimus;

ſta-

riam martyrum. Concil. Carthag. v. c. 14. *Perkinſ.*

Iter cum eo dum diœceſes viſitat, agebamus.] Vegetius 1, 23. *aut ſi iter agitur.* Laz. *iter facientes.* Abhorruiſſe videtur locutionem nonnihil inuſitatam, *iter agere:* quam tamen Ovidius de arte lib. 2. non abhorruit. Ipſe Severus lib. 2. Sacræ hiſtor. de Nehemia agens, *Statimque eum cum præſidio, quo tutius iter ageret, demiſit.* Giſelin. Diœceſis Epiſcopi non heri atque hodie appellari cœpta eſt, cujuſcunque territorii juriſdictio ad unius civitatis Epiſcopum pertinens. Paſſim ita uſurpari invenias in Codice Africanæ Eccleſiæ. Vt *Hipponenſis Diarrhytorum diœceſis.* Can. XCIII. & *Mappalienſis diœceſis.* Canone LIV. & alibi. Etiam capitur pro parœcia, id eſt diœceſeos Epiſcopalis parte. Vt apud Severum Sulpicium Dial. II. de Martino Turonenſi Epiſcopo: *Conſequenti itidem tempore, iter cum eo, dum diœceſes viſitat, agebamus.* Salmaſius.

Per aggerem publicum.] Eum fortaſſe intelligit, qui *longus pons* apud Tacitum dici ſolet. *Giſelin.*

Fiſcalis rheda.] Vide Notas ad II. Hiſtor. pag. 420.

In veſte hiſpida, nigro & pendulo pallio circumtectum.] Hic habitus aſcetarum & monachorum. Vide Salmaſium in Tertull. de pallio.

ſtatimque eum aſello ſuo impoſuimus, ac locum cædis illius exſecrantes, raptim abire properavimus. Interea illi regreſſi ad rhedam ſuam, furore ſatiato, agi quo ire cœperant jumenta præcipiunt. Quæ cum omnia ſolo fixa, ac ſi ænea ſigna, riguiſſent; tollentibus altius vocem magiſtris, flagris hinc atque inde reſonantibus nihil penitus movebantur. Conſurgunt deinde omnes pariter in verbera. Conſumit Gallicas mularum pœna maſtigias. Tota rapitur ſilva de proximo; trabibus jumenta tunduntur; ſed nihil penitus ſævæ manus agebant; uno atque eodem in loco ſtabant fixa ſimulacra. Quid agerent infelices homines neſciebant. Nec jam ultra diſſimulare poterant, quin, quamlibet brutis pectoribus, agnoſcerent, divino numine ſe teneri. Tandem ergo in ſe regreſſi, cœperunt quærere, quis ille eſſet quem in eodem loco ante paullulum cæcidiſſent; cum percunctantes cognoſcunt ex viantibus, Martinum à ſe tam crudeliter verberatum. Tunc vero apparere omnibus cauſſa manifeſta, nec ignorare jam poterant quin ob illius viri injuriam tenerentur. Igitur omnes rapidis nos paſſibus conſequuntur, conſcio facti ac meriti pudore confuſi, flentes, & pulvere, quo ſe ipſi fœdaverant, caput atque ora conſperſi, ante Martini ſe genua provolvunt, veniam precantes, & ut eos abire ſineret, poſtulantes: *ſatis ſe vel ſola conſcientia dediſſe pœnarum: ſatiſque intellexiſſe, quam eoſdem ipſos vivos abſorbere terra potuiſſet, vel ipſi potius amiſſis ſenſibus in immobilem ſaxorum naturam rigeſcere debuiſſent, ſicut affixa locis quibus ſteterant jumenta vidiſſent. Orare ſe atque obſecrare, ut indulgeret ſceleri veniam, & copiam præſtaret abeundi.* Senſerat etiam, priuſquam accurrerent, vir beatus, illos teneri, nobiſque id ante jam dixerat. Veniam tamen clementer indulſit, eoſdemque abire permiſit, animalibus reſtitutis.

V. Il-

Conſumit Gallicas mularum pœna maſtigias.] Lazius legit: *galligas mularum pœnam.* Maſtigias pro ſcuticis & flagellis ponit, quæ maſtiges, μάστιγας. Alias *maſtigia* ſumitur pro verberone, cui tergum flagris conſciſſum. Gallicas maſtigias vocat, qualibus ruſtici Galli & muliones uſi.

Conſcio facti ac meriti pudore confuſi.] Sic Dialogi primi capite octavo:

Lupa

V. Illud autem animadverti sæpe, Sulpici, Martinum tibi dicere solitum, nequaquam sibi in Episcopatu eam virtutum gratiam suppetisse, quam prius se habuisse meminisset. Quod si verum est, immo quia verum est, conjicere possumus, quanta fuerunt illa quæ monachus operatus est, & quæ teste nullo solus exercuit, cum tanta illum in Episcopatu signa fecisse, sub oculis omnium viderimus. Multa quidem illius gesta prius innotuere mundo, neque potuere celari; sed innumerabilia esse dicuntur, quæ dum jactantiam vitat, occultavit, neque in hominum notitiam passus est pervenire: quippe qui humanam substantiam supergressus, virtutis suæ conscientia mundi gloriam calcans, cœlo teste frueretur. Quod verum esse, vel ex his quæ comperta nobis sunt, nec latere potuerunt, possumus æstimare; siquidem ante Episcopatum duos mortuos vitæ restituerit, quod liber tuus plenius est locutus; in Episcopatu vero, quod prætermisisse te miror, unum tantummodo suscitaverit. Cujus rei ego testis sum, si tamen nihil de minus idoneo teste dubitatis. Id ipsum autem vobis, qualiter gestum sit, explicabo. Fuerat caussa nescio quæ, qua Carnotum opidum petebamus. Interea dum vicum quendam habitantium multitudine frequentissimum præterimus, obviam nobis immanis turba processit, quæ erat tota gentilium. Nam nemo in illo vico noverat Christum. Verum ad famam tanti viri campos omnes late patentes confluentium multitudo contexerat. Sensit hic Martinus operandum, & annuntiante sibi spiritu totus infremuit; nec mortale sonans verbum Dei gentilibus prædicabat; sæpius ingemiscens, cur tanta Dominum Salvatorem turba nesciret. Interea sicut nos incredibilis circumdederat multitudo, mulier quædam, cujus filius paullo ante defecerat, corpus exanimum beato viro protensis.

Lupa conscio pudore confunditur.

Nec mortale sonans.] Imitatur, ut sæpe, Virgilium:

Nec vox hominem sonat.

Dominum Salvatorem.] Christus recte & Servator dicitur & Salvator. Frustra hanc vocem Ciceroniani quidam rejiciunt, quæ frequentissima in Veteri versione Bibliorum & apud scriptores Ecclesiasticos.

ſis manibus cœpit offerre, dicens; *Scimus quia amicus Dei es, reſtitue mihi filium meum; quia unicus eſt mihi.* Junxit ſe cætera multitudo, & matris precibus acclamat. Tum Martinus videns pro exſpectantium ſalute, ut poſtea nobis ipſe dicebat, conſequi ſe poſſe virtutem, defuncti corpus propriis manibus accepit; & cum inſpectantibus cunctis, genua flexiſſet, ubi conſummata oratione ſurrexit, vivificatum parvulum matri reſtituit. Tum vero multitudo omnis in cœlum clamore ſublato, Chriſtum Dominum fateri; poſtremo cuncti catervatim ad genua beati viri ruere cœperunt, fideliter poſtulantes, ut eos faceret Chriſtianos. Nec cunctatus, in medio ut erat campo, cunctos impoſita univerſis manu catechumenos fecit, cum quidem ad nos converſus diceret, *non irrationabiliter in campo catechumenos fieri, ubi ſolerent martyres conſecrari.* Viciſti, *inquit Poſthumianus,* Galle, viciſti; non utique me, qui Martini ſum potius adſertor, & qui hæc omnia de illo viro & ſcivi ſemper, & credidi; ſed eremitas omnes, anachoretaſque viciſti. Nemo enim illorum, ſicut Martinus hic veſter, immo noſter, mortibus imperavit. Meritoque hunc iſte Sulpicius Apoſtolis comparat & Prophetis: quem per omnia illis eſſe conſimilem, fidei virtus, ac virtutum opera teſtantur. Sed perge, quæſo, quanquam nihil magnificentius audire poſſimus, perge tamen Galle, quod etiam nunc de Martino ſupereſt ſermonis evolvere. Nam etiam minima illius, & quotidiana, animus feſtinat agnoſcere: quia minima illius, aliorum maximis majora eſſe, nulli dubium eſt. Ita faciam,

Gal-

Poſtulantes ut eos faceret Chriſtianos.] Sicut pagani docebantur ardentiſſimo deſiderio diem epoptiæ expectare, ut ex Tertull. adv. Valentinianos patet: ſic & Catechumeni fuerunt inſtituti, ut tota cupiditate Sacramentorum participationem deſiderarent. Vnde in Veteri Gloſſario legitur: λειλυργία, τελετή, *deſiderata.* Sic enim legendum. Ergo *deſiderata* eſt initiatio in Chriſtianiſmo, id eſt, baptiſmus & Euchariſtia. Auguſtinus Epiſt. CVII. *Audit Sacerdotem exhortantem populum Dei, orare pro Catechumenis, ut eis deſiderium regenerationis inſpiret.* Hujus deſiderii Chryſoſtomus ſæpe meminit, & alii Patres. *Caſaub.*

Impoſita univerſis manu Catechumenos fecit.] Primo fiebant Catechumeni, deinde competentes, poſtremo fideles & Chriſtiani. Plena ſunt Patrum monumenta, præſertim Auguſtini, hujus neceſ-

Gallus inquit. Verum id quod dicturus ſum, ipſe non vidi; prius enim geſta res eſt quam me illo viro jungerem. Sed factum celebre eſt, fidelium fratrum, qui interfuerant, ſermone vulgatum.

VI. Eodem fere tempore, quo primum Epiſcopus datus eſt, fuit ei neceſſitas adire comitatum. Valentinianus tum major rerum potiebatur. Is cum Martinum ea petere cognoviſſet, quæ præſtare nolebat, juſſit eum palatii foribus arceri. Etenim ad animum illius immitem ac ſuperbum uxor acceſſerat Arriana, quæ totum illum à ſancto viro, ne ei debitam reverentiam præſtaret, averterat. Itaque Martinus, ubi ſemel atque iterum ſuperbum principem fruſtra adire tentavit, recurrit ad nota præſidia; cilicio obvolvitur, cinere conſpergitur, cibo potuque abſtinet, orationes diebus noctibuſque perpetuat. Septimo vero die aſtitit ei Angelus: jubet eum ad palatium ire ſecurum, regias fores quamlibet clauſas ſponte reſerandas, imperatoris ſpiritum ſuperbum molliendum. Igitur iſtiuſmodi præſentis Angeli confirmatus alloquio, & fretus auxilio, palatium petit. Patent limina, nullus obſiſtit; poſtremo uſque ad regem nemine prohibente pervenit. Qui cum venientem eminus videret, infrendens cur fuiſſet admiſſus, nequaquam aſſurgere eſt dignatus aſtanti, donec regiam ſellam ignis operiret, ipſumque regem ea parte corporis, qua ſedebat, adflaret in-

neceſſariæ obſervationis. *Caſaub.* Vide Notas ad Vitam Martini cap. x.

Quo primum Epiſcopus datus eſt.] Anno Chriſti CCCLXXV.

Adire comitatum.] Eo verbo curiam Principis tum deſignabant. Sic Dial. II, cap. 15. *ad comitatum ire compulſus.* Ammianus lib. XXVIII. *litteris ad comitatum miſſis.* Giſelin. Vide quæ dicta ad vitam cap. XXII.

Valentinianus tum major.] Ratio, quamobrem quod hic narratur eveniſſe putem, Valentiniano & Valente II. Coss. eſt ea unica, quod eo anno frequentes in Hiſpaniis & Galliis Synodi contra Arrianos fuerint coactæ. Si tamen quis idem rejicere malit in tertium, quartum, aut quintum annum ſubſequentem, nihil pugnabo. *Giſelinus.*

Ad animum immitem ac ſuperbum.] Ammian. lib. XXIX. non immitem ſolum, ſed ſuopte etiam ingenio trucem nominat: ejuſque immanis truculentiæ egregia aliquot exempla ſubjicit. *Giſelinus.*

Vxor acceſſerat Arriana.] Iuſtina τὰ Ἀρειανῶν φρονοῦσα. *Socrates* v, 11. *Theodorit.* v, 13. Eadem etiam Valentiniani II. mater fuit. Itaque marito & filio

incendium. Ita solio suo superbus excutitur, & Martino invitus assurgit: multumque complexus, quem spernere ante decreverat, virtutem sensisse divinam emendatior fatebatur; nec exspectatis Martini precibus, prius omnia præstitit, quam rogaretur. Colloquio illum atque convivio frequenter adscivit; postremo abeunti multa munera obtulit, quæ vir beatus, ut semper paupertatis suæ custos, cuncta rejecit. Et quia palatium semel ingressi sumus, licet diversis in palatio temporibus gesta connectam. Nequaquam enim prætermittendum videtur, circa Martini admirationem, reginæ fidelis exemplum.

VII. Maximus Imperator rempublicam gubernabat, vir omni vitæ merito prædicandus, si ei vel diadema non legitime, tumultuante milite, impositum repudiare, vel armis civilibus abstinere licuisset. Sed magnum imperium nec sine periculo renui, nec sine armis potuit teneri. Hic Martinum sæpius evocatum, receptumque intra palatium, venerabiliter honorabat. Totus illi cum eo sermo de præsentibus, de futuris, de fidelium gloria, de æternitate sanctorum. Cum interim diebus ac noctibus de ore Martini regina pendebat, Euangelico illo non inferior exemplo, pedes sancti fletu rigabat, crine tergebat. Martinus, quem nulla unquam fœmina contigisset, istius assiduitatem, immo potius servitutem non poterat evadere. Non illa opes regni, non imperii dignitatem, non diadema, non purpuram cogitabat: divelli à Martini pedibus solo strata non poterat, postremo à viro suo poposcit, deinde Martinum uter-

filio impotens mulier magnorum causa malorum fuit. Vide Scriptores Ecclesiasticos.

Maximus Imperator.] Maximus, confirmato trans Alpes Imperio, omnes sibi conciliare studuit, Catholicos, Iudæos, gentiles. Nam gentilibus reddere demta per Gratianum sacrificia voluit, restituereque sublatam in Capitolio victoriæ aram. Vnde & incredibili plausu eum exceperunt, & laudes ejus Symmachus consularis peculiari libro conscripsit recitavitque, teste Socrate V, 14. Pro Iudæis edicta composuit. Vnde illa vox Christianorum: *Rex iste Iudæus factus est.* Ambros. Epist. LXXIX. Catholicæ etiam fidei acerrimus defensor videri volebat. Quod ex ejus ad Siricium Papam Epistola patet, quæ extat Tomo I. Epist. Rom. Pont.

Vir omni vitæ merito prædicandus.] Sic & Orosius VII, 34. judicat. Supra cum

uterque compellunt, ut ei remotis omnibus ministris, præberet sola convivium. Nec potuit vir beatus obstinatius reluctari. Componitur castus reginæ manibus apparatus; sellulam ipsa consternit, mensam admovet, aquam manibus subministrat: cibum, quem ipsa coxerat, apponit. Ipsa, illo sedente, eminus secundum famulantium disciplinam solo fixa consistit immobilis, per omnia ministrantis modestiam, & humilitatem exhibens servientis: miscuit ipsa bibituro, & ipsa porrexit. Finita cœnula, fragmenta panis assumpti, micasque collegit, satis fideliter illas reliquias imperialibus epulis anteponens. Beata mulier, tantæ pietatis affectu illi merito comparanda, quæ venit à finibus terræ, audire Salomonem, siquidem simplicem sequamur historiam. Sed si fides reginarum est conferenda (quod mihi liceat separata mysterii majestate dixisse) illa expetiit audire sapientem; ista non tantum audisse contenta, sed & meruit servire sapienti. Ad hæc Posthumianus: Jamdudum, *inquit*, Galle audiens te loquentem, vehementer admiror reginæ fidem. Sed illud ubi est, quod nulla unquam fœmina ferebatur propius astitisse Martino? Ecce ista regina non solum astitit, sed etiam ministravit. Et vereor, ne isto aliquantulum se tueantur exemplo, qui libenter fœminis inseruntur. Tum Gallus: Quid tu, *inquit*, non vides quod solent docere grammatici, locum, tempus, personam? Propone enim tibi ante oculos captum in palatio Imperatoris precibus ambiri, reginæ fide cogi, temporis necessitate constringi, ut clausos carcere liberaret, exsiliis datos restitueret, bona adempta redhiberet. Hæc quanti putes constare Episcopo debuisse, ut pro his omnibus non aliquantulum de rigore propositi relaxaret? Verumtamen quia

oc-

eum vocat *ferocis ingenii virum & bellorum civilium victoria elatum.* In Vita cap. XXIII. Orosio, *trux, & ab immanissimis Germanorum gentibus tributa solo terrore nominis exigens.* Vide quæ supra notavimus non uno loco, ad II. Hist. & Vitam.

Verumtamen quia.) Multus etiam in eo Paulinus est, ut hoc Martini factum excuset libro IV. sed alio colore quam fecit Severus. Indicat enim neminem culpæ imputare debere quod fœminæ potius facilem se exhibuerit quam viro, quia fides plus quam sexus mereri

istud

occasione hujus exempli male usuros esse aliquos arbitraris, illi vero felices erunt, si à disciplina exempli istius viri non recedant. Videant enim, quia Martino semel tantum in vita sua, jam septuagenario, non vidua libera, non virgo lasciviens, sed sub viro vivens, ipso viro pariter supplicante, regina servivit & ministravit. Hæc edenti astitit, non cum epulante discubuit: nec ausa est participari convivio, sed deferebat obsequium. Disce igitur disciplinam; serviat tibi matrona, non imperet; & serviat, non recumbat; sicut Martha illa ministravit Domino, nec tamen est ascita convivio; immo prælata est ministranti, quæ verbum potius audiebat. Sed in Martino ista regina utrumque complevit; &

istud videbatur. Ac suspicor id de industria fecisse Paulinum, ne quis iniquus arbiter calumniaretur, quod haberet uxorem suam Therasiam comitem. *Iuret.*

Iam septuagenario.] Cum unico hoc loco parum mihi convenit: Gregorio autem Turonensi nullo modo. Si enim B. Martinus duodeviginti annos natus, id est, duobus annis ante Arbetionem Cons. sacramento baptismi suscepto, nomen Christo dedit: non ille Cæsario & Attico Coss. ex hac vita decedens annos 81. potuit numerare: cum ab Arbetione ad hos Coss. anni non plures quadraginta & uno numerentur. Neque vero hic discrimen est biennii aut triennii, sed annorum undeviginti, quod, ut uno verbo ingenue dicam quod sentio, tolli nullo modo potest, nisi alterutri, aut Severo, aut Gregor. Turonensi fides abrogetur. Nam quod ad me attinet; dummodo mihi Chronologiæ meæ ad Valentinianum, sive B. Martini episcopatum ex ipsarum rerum historia & verbis Severi inoffense deductæ ratio constet: de reliquis non magnopere laboro. Nam hoc loco non tam mihi cum Severo controversia est, quam ipsi Severo secum. Vt enim, quod hic de Martino septuagenario scribitur, veritati sit consentaneum: necesse est omnia, quæ de ejusdem baptismo, de relicta militia, de convictu & occursu Hilarii, de ipso denique Hilario & magna Sacræ Historiæ parte cum temporum & locorum distinctione accuratissime memoriæ prodidit; ea non solum vero dissentanea esse, sed pugnantia etiam ac plane falsa. Nam qua tandem ratione aut colore potius, qui Arbetione consule vix 21. annum ætatis attigerat, vivo Maximo dici possit septuagenarius, cum idem Maximus post Arbetionem anno 33. sit interfectus? Sed & eadem cum iis, quæ de morte & ætate ejus scribit Turonensis, pugna est. Nihil enim verius quam hoc Martini septuagenarii in Reginæ palatio convivium ad illud tempus pertinere, quo à Maximo idem se invitari, & regia mensa excipi passus est, Fl. Euodio & Fl. Honorio Coss. anno urbis 1138. Christi 386. Eo tempore nondum Priscillianum capitis damnatum fuisse, multoque minus Treverensem Synodum habitam, ubi B. Martinus suis ipse ingratiis Episcoporum adversum se vim regiam implorantium communionem inire à Maximo coactus est: non difficile est ex ipsis Severi verbis evincere cap. 23. Vitæ B. Martini: & præcipue cap. 15. dialog. 3. in quo ab ea Synodo sedecim annis superstes fuisse, neque ullam deinde synodum aut conventum episcoporum adiisse narratur. Vnde & necessario

& miniſtravit ut Martha; & audivit ut Maria. Quod ſi quis hoc uti voluerit exemplo, per omnia teneat exemplum; talis cauſſa ſit, taliſque perſona, tale obſequium, tale convivium, & in omni vita ſemel tantum. Præclare, *inquit Poſthumianus*, noſtros iſtos, ut Martini non egrediantur exemplum, tua conſtringit oratio; ſed profiteor tibi, quia hæc ſurdis auribus audientur. Nam ſi Martini ſequeremur vias, nunquam cauſſas de oſculo diceremus, & univerſis ſcævæ opinionis opprobriis careremus. Verum ſicut tu ſoles dicere, cum edacitatis argueris, *Galli ſumus*: ita nos in hac parte nunquam vel Martini exemplo, vel tuis diſputationibus corrigendi fatemur. Veruntamen hæc nobis jamdudum agentibus, quid tu tam obſtinate, Sulpici, taces? Ego, *inquam*, non ſolum modo taceo, ſed olim de iſtis tacere diſpoſui. Nam quia quandam viduam vagam, nitidulam, ſumptuoſam objurgaverim, laſcivius victitantem; itidemque virginem adoleſcenti cuidam mihi caro indecentius adhærentem, cum quidem ipſam frequenter audiſſem, alios etiam qui talia agerent increpantem; tanta mihi omnium fœminarum, cunctorumque monachorum odia concitavi, ut adverſum me utræque legiones jurata bella ſuſceperint. Unde quæſo taceatis, ne etiam hoc quod vos loquimini, ad meam referatur invidiam; tota vobis iſtorum mentio relinquatur; ad Martinum potius revertamur. Tu Galle, ut aggreſſus es, cœptum opus explica. Tum ille: Jam quidem vobis, *inquit*, tanta narravi, ut ſatisfacere ſtudiis veſtris meus ſermo debuerit. Sed quia voluntati veſtræ non obſecundare nefas mihi eſt, quantum adhuc diei ſupereſt,

ſario ſequitur eumdem non 81. ætatis anno, ut teſtatur Turonenſis, ſed 87. ſexto nempe poſt Atticum & Caſarium Coss. eſſe mortuum: tot enim vel abſque abaco & calculis numerantur. His ego rationibus eo redigi mihi videor, ut alterutrum fatendum ſit, aut memoria ſua Severum miſere eſſe lapſum, aut, quod vero propius eſt, depravatum eſſe locum, idque aut à nimium piis librariis, aut ab impudentibus interpolatoribus, qui Severum cum aliis potius auctoribus ipſi parum feliciter & importune ſuccenturiantibus, quam ſecum concordare maluerunt. Simul varietas ſcripturæ dictionem, *ſeptuagenario*, proxime antecedens, & liturа libri Laur. ſuſpicionem meam vario

est, loquar. Nam certe dum stramen illud, quod in lectos nostros paratur, aspicio, subvenit in memoriam etiam de stramine, in quo Martinus jacuerat, factam esse virtutem. Res ita gesta est.

VIII. Claudiomachus vicus est in confinio Biturigum atque Turonorum. Ecclesia ibi est celebris religione sanctorum, nec minus gloriosa sacrarum virginum multitudo. Præteriens ergo Martinus, in secretario ecclesiæ habuit mansionem. Post discessum illius, cunctæ in secretarium illud virgines irruerunt, adlambunt singula loca ubi aut sederat vir beatus, aut steterat, stramentum etiam in quo quieverat, partiuntur. Una earum post dies paucos partem straminis, quam sibi pro benedictione collegerat, energumeno, quem spiritus erroris agitabat, de cervice suspendit. Nec mora, dicto citius ejecto dæmone, persona purgata est.

IX. Per idem fere tempus Martino à Treveris revertenti fit obviam vacca, quam dæmon agitabat; quæ relicto grege suo, in homines ferebatur, & jam multos noxie petulca confoderat. Verum ubi nobis cœpit esse contigua, hi qui eam eminus sequebantur, prædicere magna voce cœperunt, ut caveremus. Sed postquàm ad nos torvis furibunda luminibus propius accessit, Martinus elevata obviam manu, pecudem consistere jubet. Quæ mox ad verbum illius stare cœpit immobilis. Cum interea videt Martinus, dorso illius dæmonem supersedentem, quem increpans; *Discede*, inquit, *funeste, de pecude, & innoxium animal agitare desiste.* Paruit ne-

varie exaugent. *Giselin.*

Claudiomachus.] Fortunatus:

Incola quem vicum vocitavit Claudiomagum.

In secretario Ecclesiæ habuit mansionem.] Vide Notas ad Epist. I.

Virgines.] Vide Notas ad caput XX. Vitæ.

Adlambunt singula loca.] Paullinus:
——*Solium doctoris adorant.*
Gregorius Turonensis I. de Miracul. Martini 2. *Singula loca adlambens osculis, vel irrigans lacrymis, in quæ vir beatus aut sederat, aut oraverat, sive ubi cibum sumserat, vel corporis quieti post multos labores indulserat.* Sic & Paulinus epistol. X. ad Severum, de tunica Melaniæ Sanctæ fœminæ. Paul. Diacon. lib. XIV. de Theodosio Imperat. *Fertur quod cum Constantinopoli Episcopus Chebronensis fuisset mortuus, sagum ejus valde sordidissimum quæsiterit, & eo circumamictus sit,*

nequam spiritus, & recessit. Nec defuit sensus in bucula, quin se intelligeret liberatam; ante pedes sancti recepta quiete prosternitur; deinde jubente Martino, gregem suum petit, seque agmini cæterarum, ove placidior, immiscuit. Hoc illud fuit tempus, quo inter medias flammas positus, non sensit incendium, quod mihi non arbitror esse referendum, quia in hoc plenius iste Sulpicius, licet in libro suo præteritum, in epistola tamen postea, quam ad Eusebium, tunc Presbyterum, modo Episcopum, fecit, exposuit; quam tu Posthumiane, aut, credo, legisti; aut, si incognita tibi est, cum libuerit in promptu ex illo armario habes, nos ab illo omissa referimus.

X. Quodam autem tempore, dum diœceses circuiret, venantium agmen incurrimus. Canes leporem sequebantur. Jamque multo spatio victa bestiola cum undique campis late patentibus nullum esset effugium, mortem imminentem jam jamque capienda crebris flexibus differebat. Cujus periculum vir beatus pia mente miseratus, imperat canibus ut desisterent sequi & sinerent abire fugientem. Qui continuo ad primum sermonis imperium constiterunt. Crederes vinctos, immo potius affixos in suis hærere vestigiis. Ita lepusculus persecutoribus alligatis, incolumis evasit. Operæpretium autem est etiam familiaria illius verba, spiritali sale condita, memorare.

XI. Ovem recens tonsam forte conspexerat: *Euangelicum*, inquit, *mandatum ista complevit: duas habuit tunicas, unam earum largita est non habenti: ita ergo & vos facere debetis.* Item cum subulcum algentem, ac pæne nudum in pellicea veste vidisset, *En*, inquit, *Adam ejectus de Paradiso, in veste pellicea sues pascit: sed nos illo vetere deposito, qui adhuc*

huc

sit, credens aliquid se ex defuncti sanctitate promereri. Sic & Demonacten Athenienses coluerunt, ut ex Luciani Dialogis patet. *Iuret.*

Tunc Presbyterum, modo Episcopum] Tum temporis Episcoporum & Presbyterorum ordo distingui cœpit. Vide quæ supra passim annotata, & imprimis Salmasium de primatu Papæ, qui Episcoporum superbiam & προκαθεδρίαν solidissime dejecit. Vide & Seldenum ad Eutychium.

Cin-

huc in isto manet, novum Adam potius induamus. Boves ex parte prata depaverant; porci etiam nonnulla suffoderant: pars cætera quæ manebat illæsa, diversis floribus, quasi picta vernabat. *Speciem*, inquit, *gerit pars illa conjugii, quæ pecore depastâ, & si non penitus gratiam amisit herbarum, nullam tamen florum retinet dignitatem: illa vero quam porci, pecora immunda, foderunt, fornicationis imaginem fœdam prætendit: cæterum illa portio quæ nullam sensit injuriam, gloriam virginitatis ostendit, herbis fœcunda luxuriat fœni, in ea fructus exuberat, & ultra omnem speciem distincta floribus, quasi gemmis micantibus ornata radiat. Beata species & Deo digna: nihil enim virginitati est comparandum. Ita & illi qui conjugia fornicationi comparant, vehementer errant: & illi qui conjugia virginitati æquanda æstimant, miseri penitus & stulti sunt. Verum hæc à sapientibus tenenda distinctio est, ut conjugium pertineat ad veniam, virginitas spectet ad gloriam: fornicatio deputetur ad pœnam, nisi satisfactione purgetur.*

XII. Miles quidam cingulum in ecclesia, monachum professus, abjecerat: cellulam sibi eminus in remoto, quasi eremita victurus, erexerat. Interea astutus inimicus variis cogitationibus brutum pectus agitabat: ut conjugem suam, quam Martinus in monasterio puellarum esse præceperat, voluntate mutata secum potius vellet habitare. Adiit ergo Martinum fortis eremita: quid haberet animi confitetur. Ille vero vehementer abnuere, fœminam viro rursus, jam monacho, non marito, incongrua ratione misceri. Postremo cum miles instaret, affirmans nihil hoc proposito esse nociturum, se solo conjugis uti velle solatio: porro, ne rursus se in sua vitia revolverent, non esse metuendum: se esse militem Christi, illam quoque in eadem ejusdem militiæ sacramenta jurasse: pateretur Episcopus sanctos, & sexum fidei merito nescientes, pariter militare. Tum

Cingulum in Ecclesia, monachum professus, abjecerat.] Cingulum insigne militate, & dignitatis argumentum. Ideo inter maximas pœnas numeratum, cingulo privari, & qui exautorabantur, discincti fuerunt. *Herodianus* II. *Brisson.* II. Select. Interpr. 7.

Sanctos.] Sic promiscue nominabant omnes,

Tum Martinus (verba vobis ipſa dicturus ſum) *dic mihi*, inquit, *ſi unquam in bello fuiſti, ſi in acie conſtitiſti?* At ille reſpondens, *Frequenter*, inquit, *in acie ſteti, & bello frequenter interfui.* Ad hæc Martinus: *Dic mihi ergo, numquid & in illa acie, quæ armata in prœlio parabatur, aut cum jam adverſus hoſtilem exercitum collato cominus pede, diſtricto enſe pugnabat, ullam fœminam ſtare aut pugnare vidiſti?* Tunc demum miles confuſus erubuit, gratias agens, errori ſuo ſe non fuiſſe permiſſum: nec aſpera increpatione verborum, ſed vera & rationabili ſecundum perſonam militis comparatione, correctum. Martinus autem converſus ad nos, ſicut eum frequens fratrum turba vallaverat: *Mulier*, inquit, *virorum caſtra non adeat, acies militum ſeparata conſiſtat: procul fœmina in ſuo degens tabernaculo ſit remota. Contemptibilem enim reddit exercitum, ſi virorum cohortibus turba fœminea miſceatur. Miles in acie, miles pugnet in campo: mulier ſe intra murorum munimenta contineat. Habet & illa gloriam ſuam, ſi pudicitiam viro abſente ſervaverit: cujus hæc prima virtus, & conſummata victoria eſt, non videri.*

XIII. Illud vero, Sulpici, meminiſſe te credo, quo affectu nobis, cum & coram adeſſes, illam virginem prædicaret, quæ ita ſe penitus ab omnium virorum oculis removiſſet, ut ne ipſum quidem ad ſe Martinum, cum eam ille officii cauſa viſitare vellet, admiſerit. Nam cum præter agellum illius præteriret, in quo ſe jam ante complures annos pudica cohibebat, audita fide illius, atque virtute, divertit, ut tam illuſtris meriti puellam religioſo officio Epiſcopus honoraret. Nos conſequentes, gaviſuram illam vir-

omnes, qui ſe Chriſto jam devoviſſent: ut ſit profeſſioni proprium. Sic initio dialogi III. *Conveniſtis ad me audiendum & ſancti & diſerti.* Et in fine Vitæ B. Mart. *Illud facile confido, omnibus ſanctis opuſculum hoc fore gratum.* Giſelinus.

Mulier, inquit, virorum caſtra non adeat.] Servius ad illud Æneid. VIII.

——— *ultima ſecum*
Bactra vehit, ſequiturque, nefas, Aegyptia conjux.

Ingenti, *inquit*, turpitudini apud majores fuit, ſi mulier caſtra ſequeretur. Poſtea tamen id Imperatorum legibus permiſſum. l. *quicunque.* C. de re militari. *Iuret.*

Virginem prædicaret, quæ ita ſe penitus.] Vide quæ notata ad caput XX. Vitæ.

Xenium.]

virginem putabamus: siquidem hoc in testimonium virtutis suæ esse habituram, ad quam tanti nominis sacerdos, deposito propositi rigore venisset. Verum illa fortissimi vincula propositi, ne Martini quidem contemplatione laxavit. Ita vir beatus accepta per aliam fœminam excusatione laudabili, ab illius foribus, quæ videndam se salutandamque non dederat, lætus abscessit. O virginem gloriosam, quæ ne à Martino quidem passa est se videri! ô Martinum beatum, qui illam repulsam non ad contumeliam suam duxit; sed magnificans illius cum exsultatione virtutem, inusitato in his dumtaxat regionibus gaudebat exemplo! Ergo cum haud longè ab illa villula nos manere nox imminens coëgisset, xenium beato viro eadem illa virgo transmisit; fecitque Martinus quod antea non fecerat; nullius enim ille unquam xenium, nullius munus accepit. Nihil vero ex his quæ virgo venerabilis miserat refutavit, dicens; *benedictionem illius à sacerdote minime respuendam, quæ esset multis sacerdotibus præferenda.* Audiant, quæso, virgines istud exemplum, ut fores suas, si eas mali obsidere voluerint, etiam bonis claudant; & ne ad se improbis sit liber accessus, non vereantur excludere etiam sacerdotes. Totus hoc mundus audiat; videri se à Martino virgo non passa est. Non utique illa quemcumque à se repulit sacerdotem; sed in ejus viri conspectum puella non venit, quem videre salus videntium fuit. Quis autem hoc alius præter Martinum sacerdos, non ad suam injuriam retulisset? quos adversum sanctam virginem motus, quantasque iras mente concepisset? hæreticam judicasset, & anathematizandam esse decrevisset. Quam vero illi beatæ animæ illas virgines prætulisset, quæ crebris occursibus ubique se præbent obvias sacerdoti, quæ convivia sumptuosa disponunt, quæ una pa-

Xenium.] Hospitale munus. Glossar. Cyrill. Ξένιον, τὸ δῶρον τὸ πεμπόμενον ξένῳ.

Alius præter Martinum Sacerdos.] Sacerdos pro Episcopo. Notatum supra aliquoties.

Anathematizandam.] Vox Ecclesiastica, qua propric in hæreticos utuntur.

Agnes,

pariter accumbunt. Sed quo me ducit oratio? paullulum iste liberior sermo reprimendus est, ne in aliquorum forsitan incurrat offensam. Etenim infidelibus objurgationis verba non proderunt, fidelibus autem satisfaciat exemplum. Verum ego ita virtutem hujus virginis prædicabo, ut tamen nihil illis, quæ ad Martinum videndum ex longinquis regionibus sæpe venerunt, arbitrer derogandum; siquidem hoc beatum virum frequenter affectu etiam Angeli frequentarint.

XIV. Cæterum id quod dicturus sum Posthumiane, hoc tibi (me autem intuebatur) teste recte perhibeo. Quodam die, ego & iste Sulpicius pro foribus illius excubantes, jam per aliquot horas cum silentio sedebamus, ingenti horrore & tremore, ac si ante Angeli tabernaculum mandatas excubias duceremus: cum quidem clauso cellulę suę ostio, nos ibi esse nesciret. Interim colloquentium murmur audivimus, & mox horrore quodam circumfundimur, ac obstupentes nec ignorare potuimus, nescio quid fuisse divinum. Post duas fere horas ad nos Martinus egreditur: ac tum cum iste Sulpicius (sicut apud eum nemo familiarius loquebatur) cœpit orare, ut perquirentibus indicaret, quid illud divini fuisset horroris, quod fatebamur nos ambo sensisse, vel cum quibus fuisset in cellula collocutus: tenuem enim nos licet, & vix intellectum sermocinantium sonum pro foribus audisse. Tum ille diu multumque cunctatus, (sed nihil erat, quod ei Sulpicius non extorqueret invito) incredibiliora forte dicturus sum, sed Christo teste non mentior: (nisi quisquam est tam sacrilegus, ut Martinum æstimet fuisse mentitum.) *Dicam*, inquit, *vobis, sed vos quæso nulli dicatis: Agnes, Thecla, & Maria mecum fuerunt.* Referebat autem nobis vultum atque habitum singularum. Nec vero illo tantum die, sed frequenter se ab eis confessus est visitari; Petrum etiam & Paullum Apostolos videri à se sæpius, non ne-

Agnes, Thecla, & Maria mecum fuerunt.] Vides jam illo ævo superstitiosas ejusmodi apparitiones jactatas. De his fœminis vide Baronium & alios scriptores

ptores

negavit. Jam vero dæmones, prout ad eum quisque venisset, suis nominibus increpabat. Mercurium maxime patiebatur infestum; Jovem brutum atque hebetem esse dicebat. Hæc plerisque in eodem etiam monasterio constitutis incredibilia videbantur; nedum ego confidam omnes, qui hæc audient, credituros. Nam nisi inæstimabilem vitam atque virtutem Martinus egisset, nequaquam apud nos tanta gloria præditus haberetur. Quamquam minime mirum, si in operibus Martini infirmitas humana dubitaverit; cum multos hodieque videamus, nec Euangeliis quidem credidisse. A Martino autem sæpe Angelos visos familiariter, & sensimus, & experti sumus. Rem minimam dicturus sum, sed tamen dicam.

XV. Apud Nemausum Episcoporum Synodus habebatur, ad quam quidem ire noluerat; sed quid gestum esset, scire cupiebat. Casu cum eo iste Sulpicius navigabat; sed procul, ut semper, à cæteris in remota navis parte residebat. Ibi ei Angelus, quid gestum esset in Synodo, nuntiavit. Nos postea tempus habiti concilii solicite requirentes, satis compertum habuimus, ipsum diem fuisse conventus, & ea ibi ab Episcopis fuisse decreta, quæ Martino Angelus nuntiarat.

XVI. Cæterum cum ab eo de fine seculi quæreremus, ait nobis, *Neronem & Antichristum prius esse venturos: Neronem in*

ptores Ecclesiasticos.

Mercurium maxime patiebatur infestum.] Putabant Dæmones fuisse gentilium Deos, Mercurium, Iovem & similes, & eorum formas à Dæmone assumi. Vide supra caput XXIIII. Vitæ.

Cæterum.] Totum hoc caput ea fide, qua inveni, descripsi ex antiquissimo lib. Trudonensi, ne syllaba quidem mutata. Idem cuivis legere est in Bethl. l. & Parcensi. Reliqui l. & Laz. omiserunt. Quod ipsum ego quoque facere decreveram, nisi summorum virorum consilium & auctoritas me diversam in partem impulissent. *Giselin.*

Neronem & Antichristum prius esse venturos.] Vide Notas ad II. Histor. pag. 373. Fuit & illa constans plerumque in veteri Ecclesia opinio, venturum Neronem ante seculi finem; & vel ipsum fore Antichristum, (Iohannes Chrysostomus serio affirmat Neronem Antichristi fuisse typum:) vel temporibus iisdem per Occidentem sæviturum, quibus ille per Orientem: qua de re suaviter fabulatur ille verè θαυμάσιος Martinus, apud Severum Sulpicium dialogo secundo. Auctor versuum qui Sybillis tribuuntur, de Nerone,

Ἀλλ'

in Occidentali plaga regibus subactis decem imperaturum, perse.utionem autem ab eo hactenus exercendam, ut idola gentium coli cogat. Ab Antichristo vero Orientale imperium esse capiendum: qui quidem sedem & caput regni Hierosolymam esset habiturus; ab illo urbem & templum esse reparandum. Illius eam persecutionem futuram esse, ut Christum Dominum cogat negari, se potius Christum esse confirmans: omnesque secundum legem circumcidi jubeat. Et ipsum denique Neronem ab Antichristo esse perimendum: atque sub illius potestate universum orbem, cunctasque gentes esse redigendas: donec adventu Christi impius opprimatur. Non esse autem dubium, quin Antichristus malo spiritu conceptus, esset etiam in annis puerilibus constitutus, ætate legitima sumpturus imperium. Quod autem hæc ab illo audivimus, annus octavus est. Vos autem æstimate, quo in præcipitio consistunt, quæ futura sunt. Hæc cum maxime Gallus, necdum explicitis, quæ statuerat referre, loqueretur; puer familiaris ingressus est, nuntians, Refrigerium Presbyterum stare pro foribus. Dubitare cœpimus, utrum Gallum adhuc

Ἀλλ' ἔτι καὶ ἄϊστος ὁ λοίγιος εἶτ' ἀνακάμψῃ
Τοῖς ζῶν Θεῷ αὐτόν.

& plura in hanc sententiam variis locis ejus operis. B. Augustinus De civitate Dei lib. xx. dictum Pauli Apostoli explicans, *Iam enim mysterium iniquitatis operatur*, inter cætera scribit: *Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse Romano: & propterea Paulum Apostolum non id aperte scribere voluisse, ne calumniam videlicet incurreret, quod Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum. ut hoc quod dixit, Iam enim mysterium iniquitatis operatur, Neronem voluerit intelligi: cujus facta velut Antichristi videbantur. Unde nonnulli ipsum resurrecturum, & futurum Antichristum suspicantur. Alii vero nec eum occisum putant: sed subtractum potius, ut putaretur occisus: & vivum occultari in vigore ipsius ætatis, in qua fuit cum crederetur extinctus, donec suo tempore reveletur, & restituatur in regnum.* Casaub.

Ab Antichristo vero Orientale imperium esse capiendum.] Imo occidentale, ut eventus ostendit. Nam Antichristus est Papa Romanus. Proditurum hunc ex ruina Occidentalis ac Romani Imperii certa fides ex veridica Prophetia per traditionem Apostolicam penes primitivæ Ecclesiæ Christianos semper fuit. Ideo orabant pro mora finis & pro salute Imperatorum, etiam idololatrarum, etiam persequutorum. Quia pro certo credebant Imperatore qui Romæ sedem tenebat è medio sublato, exoriturum illud monstrum hominis, filium perditionis qui Christo opponeretur contrarius, quamvis in Ecclesia ejus sedens. Hoc est quod τὸ κάτεχον vocavit Paulus, Imperium ipsum, nempe Romanum, quod quoad staret, Antichristi adventum moraretur atque impediret. *Salmas.* Ridicula & inepta H. Grotii opinio, de Trajano Antichristo, jamdudum ab eruditis explosa est.

huc esset melius audire; an exoptatissimo nobis viro, qui officii caussa ad nos veniebat, occurrere. Tum Gallus: *Etiamsi non ob adventum sanctissimi sacerdotis relinquenda nobis hæc esset oratio, nox ipsa cogebat, hucusque protractum finire sermonem. Verum quia de Martini virtutibus nequaquam explicari universa potuerunt, hæc vos hodie audisse sufficiat, cras reliqua dicemus.* Ita pariter accepta Galli sponsione, surreximus.

DIALOGVS III.

De eadem re.

LUcescit ô Galle, surgendum est. Nam ut vides, & Posthumianus instat, & hic Presbyter, qui hesterno auditorio est admissus, exspectat, ut quæ de Martino nostro in hodiernum diem explicanda distuleras, debitor sponsionis evolvas. Non ignarus quidem iste omnium quæcunque memoranda sunt; sed dulcis & grata cognitio est etiam nota relegenti: siquidem natura ita comparatum sit, ut meliore quis conscientia se nosse gaudeat, quę multorum testimoniis non esse incerta cognoscat. Nam & hic à prima adolescentia Martinum secutus, novit quidem omnia, sed libenter cognita recognoscit. Fatebor enim tibi Galle, Martini mihi sæpius auditas esse virtutes: quippe qui de eo etiam litteris multa mandaverim; sed per gestorum admirationem semper mihi nova sunt, quæ de illo licet audita sæpius revolvuntur. Proinde additum nobis Refrigerium auditorem eo impensius gratulantur, quo promptius Posthumianus iste, qui hæc Orienti inferre festinat, quasi sub testibus consignatam abs te accepturus est veritatem. Hæc me loquente, Gallo jam ad narrandum parato, irruit turba monachorum: Euagrius Presbyter, Aper, Sebastianus, Agricola; & post paullulum ingreditur Presbyter noster Etherius, cum Callipione Diacono,

CALLIPIONE DIACONO.] *Custodes sacrorum* in ordine etiam Ecclesiastico ponuntur ab Isidoro inter Diaconos & subdiaconos, quos & *Custodes sacrarii* vocat. In quibusdam Ecclesiis etiam Psaltæ

cono, & Amatore Subdiacono. Postremus Aurelius Presbyter dulcissimus meus, longiore via veniens, anhelus cucurrit. *Quid vos*, inquam, *tam subito & tam insperati, tam ex diversis regionibus, tam mane concurritis? Nos*, inquiunt, *hesterno cognovimus, Gallum istum per totum diem Martini narrasse virtutes: & reliqua in hodiernum diem, quia nox oppresserat, distulisse. Propterea maturavimus frequens auditorium facere, tantam materiam locuturo.* Interea nuntiatur, multos sæcularium stare pro foribus, nec ingredi audentes, sed ut admitterentur orantes. Tum Aper: *Nequaquam istos*, inquit, *nobis admisceri convenit: quia ad audiendum curiositate potius quam religione venerunt.* Confusus ego illorum vice, quos non admittendos esse censebat: ægre tamen obtinui, ut Eucherium ex vicariis, & Celsum admitterent consularem: cæteri sunt repulsi. Tum Gallum in media sede componimus; qui cum diu nobili sua verecundia silentium tenuisset, tandem ita exorsus est. *Convenistis*, inquit, *ad me audiendum, & sancti & diserti, sed religiosas potius, quam doctas aures, uti arbitror, attulistis, audituri, me fide testis, non oratoris copia locuturum. Quæ autem hesterno dicta sunt, non revolvam: illa qui non audierunt, ex scriptis recognoscent. Nova Posthumianus exspectat, nuntiaturus Orienti, ne se in comparatione Martini præferat Occidenti. Ac primum gestit animus, quod Refrigerius in aurem suggerit, explicari.*

II. Res

Psaltæ vel Psalmistæ in canone Ecclesiæ numerati, quos & ψάλτας κανονικοὺς ex eo appellat concilium Laodicenum. Concilium Sardicense præter Episcopum tres tantum ordines ponit, Lectorum, Diaconorum & Presbyterorum. Nam canone XIII. sanxit, *ut non prius ordinetur Episcopus nisi & lectoris munere, & officio diaconi aut presbyteri fuerit perfunctus, ut per singulos gradus si dignus fuerit, adscendat ad culmen Episcopatus.* Non ergo ab eo concilio agniti sunt cæteri ordines minores, per quos transire deberet qui Episcopus esset ordinandus. Hodie apud Græcos munus Acoluthi exercetur à lectore, ostiarii à subdiacono. At fuere in ordine quondam Ecclesiastico qui nunc non sunt, & institutionis quidem Apostolicæ ordinatione. Olim quippe & Diaconissæ in hoc numero Ecclesiæ ordinū locum habuerunt ab Apostolis institutæ, quorum meminit Paulus in Epistola ad Romanos cap. XVI, ℣. I. & in priore ad Timoth. cap. V. Quædam Ecclesiæ habuere etiam presbyteras sive πρεσβύτιδας, quæ aliæ omnino videntur à Diaconissis, quas canon XI. Laodicenæ Synodi constitui in Ecclesia vetat. *Salmas.*

Amatore subdiacono.] Habebant archidia-

II. Res in Carnotena gesta est civitate. Paterfamilias duodecennem ab utero mutam puellam Martino cœpit offerre, poscens, ut linguam ligatam meritis suis sanctus absolveret. Ille cedens Episcopis, qui tum forte latus illius ambiebant, Valentiniano atque Victricio; imparem se esse tantæ moli, sed illis quasi sanctioribus nihil impossibile fatebatur. At illi pias preces una cum patre supplici voce jungentes, orare Martinum, ut sperata præstaret. Nec cunctatus ultra, (utramque præclarum, & ostendendo humilitatem, nec differendo pietatem) jubet circumstantis populi multitudinem submoveri: Episcopis tantum & puellæ patre assistentibus, in orationem suo illo more prosternitur. Dein pusillum olei cum exorcismi præfatione benedicit, atque ita in os puellæ sanctificatum liquorem, cum & linguam illius digitis teneret, infudit. Nec fefellit sanctum virtutis eventus. Patris nomen interrogat: mox illa respondit. Proclamat pater cum gaudio pariter & lacrymis, Martini genua complexus, & hanc primam se filiæ audisse vocem cunctis stupentibus fatebatur. At ne cuiquam incredibile forte videatur, perhibeat vobis præsens Euagrius testimonium veritatis. Nam res ipso præsente tum gesta est.

III. Parum illud est quod nuper Harpagio Presbytero referente cognovi. Sed non prætermittendum videtur, Avitiani

chidiaconos, diaconos, subdiaconos; de quibus officiis vide Salmasium de Primatu Papæ cap. I.

In orationem suo illo more prosternitur.] Fortunatus IV, I.

Sternitur ergo solo tacitus prece, sydera pulsans
Corpore fusus humi.——

Sic & Paulinus. Augustinus de cura pro mort. agen. cap. V. *Orantes de membris sui corporis faciunt, quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo.*

Pusillum olei.] Chrisma veterum non tantum in fronte, sed etiam in aliis partibus fuit adhibitum. Cyrillus, Catech. 3. Mystag. *Hoc sanctum oleum est donum Christi & Spiritus sancti, præsentia ejus divinitatis factum efficax. Quo frons & alii sensus corporis sui Symbolicè inunguntur, & corpus quidem isto visibili unguento perungitur, anima vero sancto vivificoque spiritu sanctificatur.* Idem etiam fuit ad oculos, nares, aures adhibitum, Synodus Trullana, c. 95. *Perkins.*

Cum exorcismi præfatione.] Solennis quædam formula fuit, quam exorcismum vocabant. Vide infra cap. VI.

Sanctificatum liquorem.] Oleum benedictum. Paulinus V.

—— medicati infusio succi.

Et II.

Singula contingit medicato chrismate membra.

Missi-

tiani comitis uxorem misisse Martino oleum, quod ad diversas morborum caussas necessarium (sicut est consuetudo) benediceret: ampullulam vitream istiusmodi fuisse, ut rotunda in ventrem cresceret, ore producto, sed oris exstantis concavum non repletum: quia ita moris sit vascula illa compleri, ut pars umbonibus obstruendis libera relinquatur. Testatur Presbyter, vidisse se oleum sub Martini benedictione crevisse, quoad exundante copia superne deflueret; eandemque, dum ad matremfamilias vasculum referretur, servasse virtutem. Nam inter manus pueri portantis ita semper exundasse oleum, ut omne illius vestimentum copia superfusi liquoris operiret: matronam itaque ad summum labrum plenum vasculum recepisse; ut Presbyter hodieque fatetur, obdendi pessuli, quo claudi diligentius servanda consueverunt, in vitro illo spatium non fuisse. Mirum & illud quod huic (me autem intuebatur) memini contigisse. Vas vitreum cum oleo, quod Martinus benedixerat, in fenestra paullulum editiore deposuit: puer familiaris incautior linteum superpositum, ampullam ibi esse ignarus, attraxit. Vas super constratum marmore pavimentum decidit. Cunctis metu exterritis, ne benedictio deperisset, ampulla perinde incolumis est reperta, ac si super plumas mollissimas decidisset. Quæ res non potius ad casum, quam ad Martini est referenda virtutem, cujus benedictio perire non potuit.

IV. Quid illud, quod factum est à quodam, cujus nomen quia præsens est, & prodi se vetuit, supprimetur; cui qui-

Misisse Martino oleum.] Eo ævo viris sanctitate conspicuis, oleum benedicendum & consecrandum offerebant, quo postea ad propulsandos morbos utebantur. Hieronymus in Hilarione: *Ut benedictum ab eo panem vel oleum acciperent.* Eo morbos curatos volunt. Hieronymus ibid. *Benedicto itaque oleo universi agricolæ atque pastores tangentes vulnera, certam salutem resumebant.* Paulo post: *Cujus generum & filiam de morte liberavit unctione olei.* Tertullian. lib. ad Scapulam: *Proculum Christianum, qui eum per oleum aliquando curaverat, requisivit.* Iuret.

In fenestra paululum editiore deposuit.] Paulinus v. addit, suo tempore oleum illud benedictum, à Christianis recondi solitum in sacris locis martyrum & aliorum sanctorum, quo efficacius redderetur. Isque mos maxime in Oriente invaluit, in urbe Bethlehem, in Calvariæ

quidem tempori hic etiam Saturninus interfuit. Canis nobis importunior oblatrabat. *In nomine*, inquit, *Martini jubeo te obmutescere*. Cani hæsit latratus in gutture; linguam ut abscissam putares, obmutuit. Ita parum est, ipsum Martinum fecisse virtutes. Credite mihi, quia etiam alii in nomine ejus multa fecerunt.

V. Avitiani quondam Comitis noveratis barbaram nimis, & ultra omnes cruentam feritatem. Hic rabido spiritu ingressus Turonum civitatem, sequentibus eum miserabili facie ordinibus catenatis, diversa perdendis parari jubet genera pœnarum, disponens postera die attonita civitate ad opus tam triste procedere. Quod ubi Martino compertum est, solus paullo ante mediam noctem ad prætorium bestiæ illius tendit. Sed cum profundæ noctis silentio quiescentibus cunctis, nullus foribus obseratis pateret ingressus, ante limina cruenta prosternitur. Interea Avitianus gravi somno sepultus, Angelo ingruente percellitur: *Servus*, inquit, *Dei ad tua limina jacet, & tu quiescis?* Qua ille voce percepta, lecto suo turbatus excutitur; convocatisque servis trepidus exclamat, *Martinum esse pro foribus, irent protinus, claustra reserarent, ne Dei servus pateretur injuriam*. Sed illi, ut est omnium natura servorum, vix prima limina egressi, irridentes dominum suum, quod somno fuisset illusus, negant quemquam esse pro foribus; ex suomet ingenio conjectantes, neminem nocte posse vigilare: nedum illi crederent, in illo noctis horrore jacere ante aliena limina sacerdotem: idque Avitiano facile persuasum. Rursum solvitur in soporem. Sed mox vi majore concussus, exclamat Martinum stare pro foribus, sibi ideo nullam quietem animi corporisque

variæ loco, apud sepulcrum Christi, & in monte Oliveti. *Idem.*

Barbaram nimis & ultra omnes cruentam feritatem.] Paulin. v.

Hic sævos vincens dira feritate Tyrannos.

Fuit sub Iuliano Vicarius Africæ; ut patet ex l. 15. C. Theod. de Curs. Publ. l. 2. Cod. de Indul. Deb. &. l. 2. Cod de Irin. muniendo. Hujus quoq; meminit Ammian. Marcell. XXVII. sub Valentiniano & Valente quem *Exvicarium* vocat.

Miserabili facie ordinibus catenatis.] Paulinus v.

Agmina conveniunt, & longa catena reorum

Accres-

que permitti. Tardantibus servis, ipse usque ad limina exteriora progreditur: ibi Martinum, ut senserat, deprehendit. Perculsus miser tantæ manifestatione virtutis: *Quid*, inquit, *mihi hoc domine fecisti? nihil loqui te necesse est, scio quid desideres, video quid requiras: discede quantocyus ne me ob injuriam tuam cælestis ira consumat: satis solverim hucusque pœnarum. Crede, quia non leviter apud me actum est, ut ipse procederem.* Post discessum autem sancti, advocat officiales suos, jubet omnes custodia relaxari; & mox ipse proficiscitur. Ita fugato Avitiano, lætata est se civitas liberatam. Hæc cum multis Avitiano referente, comperta sunt; tum nuper Refrigerius Presbyter, quem coram videtis, ab Euagrio fideli viro, ex tribunis, sub invocatione divinæ majestatis audivit, qui sibi hoc ab ipso Avitiano relatum esse jurabat. Cæterum nolo miremini, me hodie facere, quod hesterno non feci, ut ad singulas quasque virtutes nomina testium personasque subnectam; ad quas si quis fuerit incredulus, quia adhuc in corpore sunt, recurrat. Exigit id infidelitas plurimorum, qui in aliquibus, quæ hesterno memorata sunt, nutare dicuntur. Accipiant ergo testes adhuc incolumes atque viventes, quibus, quia de fide nostra dubitant, magis credant. Sed si adeo infideles sunt, profiteor quia nec illis sunt credituri. Miror autem quemquam, qui vel tenuem sensum religionis habeat, tantum piaculi velle committere, ut putet quemquam de Martino posse mentiri. Facessat à quoquam qui sub Deo vivit, ista suspicio. Neque enim Martinus hoc indiget, ut mendaciis asseratur; sed tamen totius sermonis fidem apud te Christe depromimus, nos nec alia dixisse, nec alia dicturos, quam quæ aut ipsi vidimus, aut quæ manifestis auctoribus, vel plerumque ipso referente, cognovimus. Cæterum etsi dialogi speciem, quo ad revelandum fastidium lectio variaretur, assumpsimus, nos pie præstare profitemur historiæ veritatem. Hæc me extrin-

Accrescente coma, quorum caro tota fluebat.

De diversis pœnarum generibus vide eundem, & ibi Iuretum.

extrinſecus inſerere, nonnullorum incredulitas, non ſine meo dolore compulerit. Sed redeat ad noſtrum ſermo conſeſſum; in quo cum me tam ſtudioſe audiri videam, fateor, neceſſe eſt Aprum fetiſſe conſtanter, qui repulit infideles; eos tantum judicans audire debere, qui crederent.

VI Efferor, ſiquidem creditis, ſpiritu, & præ dolore totus inſanio. Non credent Martini virtutibus Chriſtiani, quas dæmones fatebantur? Monaſterium beati viri duobus à civitate erat millibus diſparatum: ſed ſi quoties venturus ad eccleſiam, pedem extra cellulæ ſuæ limen extulerat, videres per totam eccleſiam energumenos rugientes, & quaſi adveniente judice agmina damnanda trepidare, ut adventum Epiſcopi clericis, qui venturum eſſe neſcirent, dæmoniorum gemitus indicaret. Vidi quendam appropiante Martino in aëre raptum, manibus extenſis in ſublime ſuſpendi, ut nequaquam ſolum pedibus attingeret. Si quando autem exorcizandorum dæmonum Martinus operam recepiſſet, neminem manibus attrectabat, neminem ſermonibus increpabat, ſicut plerumque per clericos rotatur turbo verborum, ſed admotis energumenis, cæteros jubebat abſcedere, ac foribus obſeratis in medio eccleſiæ cilicio circumtectus, cinere reſperſus, ſolo ſtratus orabat. Tum vero cerneres miſeros diverſo exitu perurgeri, hos ſublatis in ſublime pedibus quaſi de nube pendere, nec tamen veſtes defluere ſuper faciem, ne faceret verecundiam nudata pars corporum. At in parte alia videres ſine interrogatione vexatos & ſua crimina confitentes: nomina etiam nullo intero-

Agmina damnanda trepidare.] Paulinus *larvas* vocat. Sic & Fortunatus v.

Agmina larvarum trepidabant ore rotato.

Orabat.] Paulinus v.

——*Admoto verbi terrore fugavit.*

Minucius Felix in Octavio: *Ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri, quoties à nobis tormentis verborum, & orationum incendiis de corporibus exiguntur.* Lactantius II. Inſt. 16. *cultores Dei metuunt, cujus nomine adjurati, de corporibus exeunt: quorum verbis tanquam flagris verberati.* Vide Cyprianum libro, quod Idola Dii non ſint.

Tum vero cerneres miſeros.] Idem de energumenis ad ſepulcra Martyrum cruciatis refert Hieronymus in epitaphio Paullæ matris, ad Euſtochium. Quem tamen locum ex iſto ſic opinor emendandum: *Alios rotare caput, &c. ſuſpen-*

rogante prodebant. Ille ſe Jovem, iſte Mercurium fatebatur. Poſtremo cunctos diaboli miniſtros cum ipſo cerneres auctore cruciari. Ut jam in Martino illud fateamur impletum, quod ſcriptum eſt: *Quoniam ſancti de Angelis judicabunt.*

VII. Pagum quendam in Senonico annis ſingulis grando vaſtabat. Compulſi extremis malis incolæ à Martino auxilium popoſcerunt, miſſa per Auſpicium præfectorium virum ſatis fida legatione, cujus agros ſpecialiter gravior quam cæterorum adſueverat procella populari. Sed facta ibi oratione, Martinus ita univerſam penitus liberavit ab ingruenti peſte regionem, ut per viginti annos, quibus poſtea manſit in corpore, grandinem in illis locis nemo pertulerit. Quod ne fortuitum eſſe, & non potius Martino præſtitum putaretur, eo anno quo ille defunctus eſt, rurſus incubuit rediviva tempeſtas. Adeo ſenſit & mundus viri fidelis exceſſum, ut cujus vita jure gaudebat, etiam ejuſdem mortem lugeret. Cæterum ſi ad hæc probanda, quæ diximus, teſtes etiam infirmior auditor exegerit, non unum ego hominem, ſed multa millia producam; & totam in teſtimonium virtutis expertæ Senonum advocabo regionem. Et tamen tu Refrigeri Presbyter, credo, meminiſti, nuper nobis ſuper hoc cum Romulo Auſpicii illius filio, honorato, & religioſo viro, fuiſſe ſermonem; qui hæc nobis tanquam incomperta referebat; & cum futuris proventibus per aſſidua damna trepidaret, ut ipſe vidiſti, magno ſecum mœrore lugebat, Martinum non in hæc tempora reſervatum.

VIII. Sed ut ad Avitianum recurram, qui cum in omnibus locis cunctiſque urbibus ederet crudelitatis ſuæ infanda monumenta, Turonis tantum innocens erat. Et illa beſtia, quæ humano ſanguine, & infelicium mortibus alebat-

Suſpenſiſque pede fœminis veſtes non defluere in faciem. Giſelinus. Idem factitatum ad memorias & tumulos martyrum legimus. *Paulinus* in Natali VII. S. Felicis. *Hieronym.* in Epitaphio Paulæ ad Euſtochium.

Secre-

batur, mitem ſe atque tranquillum beato viro præſente præſtabat. Memini quodam die ad eum veniſſe Martinum; qui ubi ſecretarium ejus ingreſſus eſt, vidit poſt tergum ipſius dæmonem miræ magnitudinis aſſidentem. Quem eminus (ut verbo, quia neceſſe eſt, parum Latino loquamur) exſufflans, Avitianus ſe exſufflari exiſtimans. *Quid me*, inquit, *ſancte ſic aſpicis?* Tum Martinus: *Non te*, inquit, *ſed eum qui cervici tuæ teter incubuit*. Ita receſſit diabolus, & reliquit familiare ſubſellium. Satiſque conſtat, ab illo die Avitianum mitiorem fuiſſe; ſeu quod intellexerit, egiſſe ſe ſemper aſſidentis ſibi diaboli voluntatem; ſeu quod immundus ſpiritus ab illius conſeſſu per Martinum fugatus, privatus eſt poteſtate graſſandi, cum erubeſceret miniſter auctorem, nec miniſtrum auctor urgeret.

IX. In vico autem Ambatienſi, id eſt, caſtello illo veteri, quod nunc frequens habitatur à fratribus, idolum noveratis grandi opere conſtructum. Politiſſimis ſaxis moles turrita ſurrexerat, quæ in conum ſublime procedens, ſuperſti-

Secretarium ejus ingreſſus eſt.] Avitiani. In his ſecretariis jura olim reddebant Iudices. Eaque vox fréquens eſt, ut l. pen. C. de accuſat. & in Cod. Theodoſ. l. 1. de offic. rect. prov. in lib. 20. de Exactio. & in Novella Valentiniani de Epiſc. Iudic. Auguſtinus 1,11. contra Creſcon. cap. 56. *ſecretarium prætorii* vocat.

Exſufflans.] Paulinus v.

——*Vt flatu benedicti contigit oris.*

Nihil frequentius in Sanctorum geſtis dæmonum *exſufflatione*, *inſufflatione*, *inſputatione*. Vita Pachomii: *Qui ſigno crucis frontem ſuam muniens, exſufflavit in eum, moxque fugatus eſt*. Irenæus 1, 9. *exſufflantes & anathematizantes eum*. Tertullianus de Idolol. XI. *Quo ore fumantes aras deſpuet & exſufflabit, quibus ipſe proſpexit?* Exſufflatio fiebat non ſolum à baptizante in faciem baptizandi, ſed etiam à baptizando in Diabolum, cui renuntiabat. Hujus meminit Cyprianus, ſive potius Author lib. de Duplici Martyr. *Denunciaſti perpetuas inimicitias, renunciaſti omnibus illius pompis ac voluptatibus, exſufflaſti, exibilaſti, juraſti in verba Redemptoris*. Rabanus, lib. 1. c. 27. de Inſt. Cler. ait à baptizato *poteſtatem ſævam exſufflari*. Dionyſius de Eccleſ. Hierarchia c. 2. ait: *Deinde cum illum, occidentem verſus, attendentem, manuſque porrigentem collocavit, tunc eum jubet ter Satanam inſufflare, & præterea quæ abrenunciationis ſunt, profiteri.*

Quæ in conum ſublime procedens.] Nemo non videt, ea verba, *in quo collectio ſummitatis*, ſcholiaſtæ neſcio cujus eſſe. At utrum verius cenſeri debeat, *thronum* ne an *conum*, dubitare quis poſſit, niſi gloſſema faceret pro poſteriore. Nihil enim aliud conus, quam collectio ſummitatis, ut in meta, pyramide, & turbine inverſo. Non ignoro in Fortunato aliud legi:

In ſublime thronum procedens æde ſuperba.

Verum

stitionem loci operis dignitate servabat. Hujus destructionem Marcello, ibidem consistenti Presbytero, vir beatus sæpe mandaverat. Post aliquantum tempus regressus, increpat Presbyterum, cur adhuc idoli structura consisteret. Ille caussatus, vix militari manu & vi publicæ multitudinis, tantam molem posse subverti, nedum id facile putaret per imbecilles clericos, aut infirmos monachos quivisse curari. Tum Martinus recurrens ad nota subsidia, noctem totam in orationibus pervigilat. Mane orta tempestas, ædem idoli usque ad fundamentum provolvit. Verum hæc Marcello teste dicta sint.

X. Aliam ejus non dissimilem, in simili opere, virtutem Refrigerio adstipulante perhibeo. Columnam immensæ molis, cui idolum superstabat, parabat evertere: sed nulla erat facultas, qua id daretur effectui. Tum ad orationem suo more convertitur. Visam, certum est, parilem quodammodo columnam ruere de cœlo, quæ impacta idolo totam illam inexpugnabilem molem solvit in pulverem: parum scilicet, si invisibiliter cœli virtutibus uteretur, nisi ipsæ virtutes visibiliter servire Martino humanis etiam oculis cernerentur.

XI. Idem autem Refrigerius mihi testis est, mulierem profluvio sanguinis laborantem, cum Martini vestem (exemplo mulieris illius euangelicæ) contigisset, sub momento temporis fuisse sanatam.

XII. Serpens flumen secabat, & ripæ in qua constiteramus adnatabat: *In nomine*, inquit, *Domini jubeo te redire.* Mox se mala bestia ad verbum sancti retorsit, & in ulteriorem ripam nobis exspectantibus transmeavit. Quod cum omnes non sine miraculo cerneremus, altius ingemiscens ait: *Serpentes me audiunt, & homines non audiunt.*

XIII. Piscem Paschæ diebus edere consuetus, paullo ante

Verum ille versus aut depravatus est, ut totum ejus opusculum, aut certe, ut clementissime dicam, quod elegantissime extulit Severus, reddidit non optime. *Giselinus.*

Piscem Paschæ diebus edere consuetus.] Iejunia sua solemnibus Paschæ & Pentecostes diebus laxabant. *Paulinus v. Tertullian.*

ante horam refectionis interrogat, an haberetur in promptu. Tum Cato Diaconus, ad quem monasterii administratio pertinebat, doctus ipse piscari, negat per totum diem sibi ullam cessisse capturam, sed neque alios piscatores, qui vendere solebant, quidquam agere quivisse. *Vade*, inquit, *mitte linum tuum, captura proveniet.* Contigua flumini, ut Sulpicius iste descripsit, habebamus habitacula. Processimus cuncti, utpote feriatis diebus, videre piscantem; omnium spebus intentis, non incassum futura tentamina, quibus piscis, Martino auctore, Martini usibus quæreretur. Ad primum jactum reti permodico immanem esocem Diaconus extraxit, & ad monasterium lætus accurrens, nimirum, ut dixit poëta, nescio quis (utimur enim versu scholastico, quia inter scholasticos fabulamur) *Captivumque suem mirantibus intulit Argis.* Vere Christi iste discipulus, gestarum à Salvatore virtutum, quas in exemplum sanctis suis edidit, æmulator, Christum quoque in se monstrabat operantem, qui sanctum suum usquequaque glorificans, diversarum munera gratiarum in unum hominem conferebat.

XIV. Testatur Arborius ex præfecto, vidisse se Martini manum sacrificium offerentis, vestitam quodammodo nobilissimis gemmis, luce micare purpurea, & ad motum dextræ collisarum inter se fragorem audisse gemmarum.

XV.

tullian. I. de Corona mil. *Epiphan.* III. contra hæreses. *Hieronym.* epist. LIV. & LVIII. Iejunium Quadragesimale fuit quondam observatum admodum severe in sicco & aqua, sine vino aut piscibus. Veteres enim siccorum esu utebantur, id est, pane & sale cum aqua. *Epiphan.* in fine Panarii. Et jejunatum est à carnibus & vino: *Greg. Nyss.* Oratione de amandis pauperibus. Et Concil. Carthag. IIII. c. 85. Hieron. ad Lætam: *In jejuniis ab oleo & pomis abstinebant.* & in Epitaph. Paulæ, *à vino, liquamine, piscibus, melle, ovis.* Chrysost. Serm. de jejunio, ait, *à vino, & carne jejunare Ecclesiam.* Microlog. c.49. *Nec juxta canones Quadragesimaliter jejunare censemur, si ante vesperam reficimur.* Ambros. serm. 34. Iejunum in Quadragesima pranso oppooit. *Perkinsius.*

Ex præfecto.] Supra de Vita Martini XX. *Vir præfectorius.* Fortunatus IV.

Nobile quinetiam ex præfecto Arborius signum.

Fit ejusdem Arborii mentio in Vita B. Martini cap. 20. ubi virum præfectorium nominat: Meminit Æmilii Magni Arborii Avunculi, & Cœcilii Agricii Arborii avi sui Auson. parent. 3. & 4. qua è familia hic fortasse est oriundus. *Giselinus.*

Sacrificium offerentis.] Sic veteres voca-

XV. Veniam ad illud, quod propter notam temporum ſemper occultavit; ſed nos celare non potuit. In quo illud eſt miraculi, quod facie ad faciem cum eo eſt angelus collocutus. Maximus Imperator, alias ſane bonus, depravatus conſiliis ſacerdotum, poſt Priſcilliani necem, Ithacium Epiſcopum Priſcilliani accuſatorem, cæteroſque illius ſocios, quos nominari non eſt neceſſe, vi regia tuebatur, ne quis ei crimini daret, opera illius cujcuſcumquemodi hominem fuiſſe damnatum. Interea Martinus multis gravibuſque laborantium cauſſis ad comitatum ire compulſus, procellam ipſam totius tempeſtatis incurrit. Congregati apud Treveros Epiſcopi tenebantur, qui quotidie communicantes Ithacio communem ſibi cauſſam fecerant. His ubi nuntiatum eſt inopinantibus, adeſſe Martinum, totis animis labefacti, muſſitare & trepidare cœperunt. Et jam pridie Imperator ex eorum ſententia decreverat, tribunos ſumma poteſtate armatos ad Hiſpanias mittere, qui hæreticos inquirerent, deprehenſis vitam & bona adimerent. Nec dubium erat, quin ſanctorum etiam maximam turbam tempeſtas iſta depopulatura eſſet, parvo diſcrimine inter hominum genera: etenim tum ſolis oculis judicabatur, cum quis pallore potius, aut veſte, quam fide hæreticus æſtimaretur. Hæc nequaquam placitura Martino, Epiſcopi ſentiebant: ſed male conſciis illa vel moleſtiſſima erat cura, ne ſe ab eorum communione adveniens abſtineret, non defutu-

vocarunt cœnam Domini, variis de cauſis. Vide Motnæum & alios.

Maximus Imperator.] Vide 11. Hiſtor. & ibidem Notas pagina 446. & ſeqq.

Cujuſcumquemodi hominem.] Non abſimile eſt vero, ſubſtituendam hoc loco vocem omni antiquitati hac notione uſitatiſſimam, *cuicuimodi*, ubique fere ſuperioribus ſæculis è bonis ſcriptoribus ejecta. Gellius lib. 9. cap. 2. *Demus huic aliquid æris, cuicuimodi eſt.* Quod ſolius lituræ occaſione propono. Neque enim alterum diſplicet, cum eadem fere forma in Salluſtii Catilina legatur, *cujuſque modi hominum genus.* Giſelin.

Qui quotidie communicantes Ithacio communem ſibi cauſam fecerant.] Condemnato, opera Ithacii, Priſcilliano, Eccleſia graviter ſciſſa fuit. Quidam enim eum averſabantur ut ſanguinarium: alii factum defendebant. *Baronius.*

Pallore potius, aut veſte.] Vide Notas ad 11. Hiſtor. pag. 448.

Magi-

futuris qui tanti viri constantiam præmissa auctoritate sequerentur. Ineunt cum Imperatore consilium, ut missis obviam magisterii officialibus, urbem illam propius vetaretur accedere, nisi secum pace Episcoporum ibi consistentium adfore fateretur. Quos ille callide frustratus, profitetur se cum pace Christi esse venturum. Postremo ingressus nocturno tempore, adiit Ecclesiam tantum orationis gratia. Postridie palatium petit. Præter multas, quas evolvere longum est, has principales petitiones habebat: pro Narsete comite, & Leucadio præside, quorum ambo Gratiani partium fuerant, pertinacioribus studiis, quæ non est temporis explicare, iram victoris emeriti. Illa præcipua cura, ne tribuni cum jure gladiorum ad Hispanias mitterentur. Pia enim erat solicitudo Martino, ut non solum Christianos, qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam hæreticos liberaret. Verum primo die, atque altero, suspendit hominem callidus Imperator, sive ut rei pondus imponeret, sive quia nimis sibi implacabilis erat, seu quia (ut plerique tum arbitrabantur) avaritia repugnabat: siquidem in bona eorum inhiaverat. Fertur enim ille vir multis bonisque actibus præditus, adversus avaritiam parum consuluisse: nisi fortasse regni necessitate, quippe exhausto superioribus principibus reipublicæ ærario, pæne semper in expeditione atque procinctu bellorum civilium constitutus, facile excusabitur, quibuslibet occasionibus subsidia impe-

Magisterii officialibus.] Sub finem libri II. Hist. Sacræ, eum qui huic officio præest, vocat magistrum officiorum. Et Ammian. lib. XXVI. *tractatíque asperius ab Ursatio tunc magistro officiorum.* Ut Magisterium sit ipsum dignitatis nomen. Ibidem Ammian. *Auctus magisterii dignitate, &c.* Giselin.

In bona eorum inhiaverat.] Idem ei Latinus Pacatus objecit. Vide Notas ad II. Histor. pag. 450. Immane atque incredibile, quibus verbis Maximi avaritiam in sua ad Theodosium panegyri efferat Latinus Pacatus: *Quid*, inquit, *referam perfunctorum honoribus summis virorum bona publicata, capita diminuta, vitam ære taxatam? Stabat ipse purpuratus ad lances, & momenta ponderum, nutusque trutinarum pallens atque inhians exigebat. Comportabantur interim spolia provinciarum, exuviæ exsulum, bona peremptorum. Hîc aurum matronarum manibus extractum: illic raptæ pupillorum cervicibus bullæ: istic dominorum cruore perfusum appendebatur argentum: numerari ubique pecuniæ: fisci repleri: æra cumulari: vasa concidi: cuivis ut non Imperatoris domicilium, sed latronis receptaculum videretur,*

imperio paravisse. Interea Episcopi, quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad regem concurrunt, prædamnatos se conquerentes, *actum esse de suo omnium statu, si Theognisti pertinaciam, qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas, non oportuisse hominem recipi mœnibus: illum jam non defensorem hæreticorum esse, sed vindicem: nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem.* Postremo prostrati, cum fletu & lamentatione potestatem regiam implorant, ut utatur adversus unum hominem vi sua. Nec multum aberat, quin cogeretur imperator Martinum cum hæreticorum sorte miscere. Sed ille licet Episcopis nimio favore esset obnoxius, non erat nescius Martinum fide, sanctitate & virtute cunctis præstare mortalibus: alia longe via Sanctum vincere parat. Ac primo secreto accersitum, blande appellat, hæreticos jure damnatos more judiciorum publicorum, potius quam insectationibus sacerdotum: non esse caussam, qua Ithacii, cæterorumque partis ejus communionem putaret esse damnandam. Theognistum odio potius, quam caussa fecisse discidium; eundemque tamen solum esse, qui se à communione interim separarit: à reliquis nihil novatum. Quin etiam ante paucos dies habita Synodus, Ithacium pronuntiaverat culpa non teneri. Quibus cum Martinus parum moveretur, rex ira accenditur, ac se de conspectu ejus

deretur. Hæc, aliaque plura Pacatus: in quibus tamen non minus rhetorem, quam historicum agnoscas. *Idem.*

Hæreticos jure damnatos more judiciorum publicorum, potius quam insectationibus sacerdotum.] Caute Sancti patres civilem Magistratum interpellarunt, ut opem Ecclesiæ contra hæreticos ferret. Nam ab inferendo capitali supplicio eum magnopere dehortati sunt, ut ex Augustino & aliis patet. Vnde & in Ecclesia Catholica usu receptum est, ut cum quis expetit à secularibus Magistratibus opem adversus hæreticos, ne Ithacianæ partis consors & sectator esse videatur, contestationem illam occulte præmittere; nimirum sic se correctionem expetere delinquentium, ut tamen citra pœnam sanguinis puniantur. *Baronius.*

Habita Synodus.] Burdigalensisne, de qua sub finem lib. 11. Sacræ historiæ? quod tane non videtur. Nam Priscillianus quidem in ea hæreseos damnatus est & motus episcopatu: sed multum deinde temporis interjectum, cum provocasset ad principem, idemque Martini rogatu quoad Treveris fuit, cognitionem & sententiam suspendisset. *Giselinus.*

ejus abripuit. Et mox percussores his, pro quibus Martinus rogaverat, diriguntur. Quod ubi Martino compertum jam noctis tempore est, palatium irrupit. Spondet, si parceretur, se communicaturum, dummodo ut & tribuni jam in excidium Ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora intercessit, Maximus indulget omnia. Postridie Felicis Episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane viri, & plane digni, qui meliore tempore sacerdos fieret. Hujus diei communionem Martinus iniit, satius æstimans ad horam cedere, quam his non consulere, quorum cervicibus gladius imminebat. Veruntamen summa vi Episcopis nitentibus, ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Postero die se inde proripiens, cum revertens in via mœstus ingemisceret, se vel ad horam noxiæ communioni fuisse permixtum: haud longe à vico, cui nomen est Andethanna, qua vastas solitudines silvarum secreta patiuntur, prægressis paullulum comitibus, ille subsedit, caussam doloris & facti accusante ac defendente invicem cogitatione pervolvens. Astitit ei repente Angelus: Merito, *inquit*, Martine compungeris, sed aliter exire nequisti. Repara virtutem, resume constantiam, ne jam non periculum gloriæ, sed salutis incurreris. Itaque ab illo tempore

Spondet, si parceretur, se communicaturum.] Cur Martinus dimoverit Imp. ab inquisitione hæreticorum, caussam Severus justissimam affert. Quia nimirum optimi quique Christiani, quorum pallerent ora jejuniis, & ex disciplina gravior esset incessus, facile pro hæreticis habiti fuissent absque diligentiori examine, & cæsi: cum ipsi Priscilliani ut laterent, secularibus se moribus conformarent, & solito more, pejerarent ac fallerent. Cuinam parcerent exploratores, si ipse Martinus ob magnam abstinentiam vultu pallens, in crimen ejus hæresis adductus fuit? Accidebat proculdubio in Hispaniis, quod de urbe Hieronymus tradit: *Quam*, inquit, *viderint pallentem atque tristem, miseram & Manichæam vocant.* Epist. XXII.

Felicis Episcopi ordinatio parabatur.] Felix hic, una cum Martino, in caussa Ithaciana lapsus, & ab illis Episcopus Trevirensis ordinatus fuit, ut Marianus Scotus affirmat. Ejus meminit Concilium Taurinen. c. 5. *Illud decrevit præterea sancta Synodus, ut, quoniam Legatos Episcopi Galliarum, qui Felici non communicant, destinarunt, si quis ab ejus communione sequestrare velit, in nostræ sanctæ pacis consortium suscipiatur.*

Hujus diei communionem Martinus iniit.] Majore constantia Maximo ad id ipsum allicienti, nempe ut communicaret Episcopis partis Ithacianæ, Ambrosius restitit anno sequente, cum apud eum legatione fungeretur pro Valenti-

pore ſatis cavit, cum illa Ithacianæ partis communione miſceri. Cæterum cum quoſdam ex energumenis tardius quam ſolebat, & gratia minore curaret, ſubinde nobis cum lacrymis fatebatur, ſe propter communionis illius malum, cui ſe vel puncto temporis, neceſſitate, non ſpiritu, miſcuiſſet, detrimentum ſentire virtutis. Sedecim poſtea vixit annos, nullam Synodum adiit, ab omnibus Epiſcoporum conventibus ſe removit.

XVI. Sed plane, ut experti ſumus, imminutam ad tempus gratiam multiplici mercede reparavit. Vidi præterea ad pſeudothyrum monaſterii ipſius adductum energumenum, & prius quam ad limen attingeret, fuiſſe curatum.

XVII. Teſtantem quendam nuper audivi, cum in Tyrrheno mari curſu illo, quo Romam tenditur, navigaret, ſubito turbinibus exortis, extremum vitæ omnium fuiſſe diſcrimen. In quo cum quidam Ægyptius negotiator necdum Chriſtianus, magna voce clamaverit, *Deus Martini eripe nos:* mox tempeſtatem fuiſſe ſedatam, ſeque optatum curſum cum ſumma placidi æquoris quiete tenuiſſe.

XVIII. Lycontius ex Vicariis vir fidelis, cum familiam illius lues extrema vexaret, & inauditæ calamitatis exemplo per totam domum corpora ægra procumberent, Mar-

lentiniano Imperatore. *Baronius.*

Ad Pſeudothyrum.] In tribus hiſce opuſculis unicum hunc locum ex ingenio non etiam è libris correxi, ac mutavi. Cum enim in Lazio & quatuor Lovan. eſſet pſeudophoram, quintus autem Laurent. duplicem afferret ſcripturam, nempe pſeudoforum & pſeudotiforum, quod poſterius item Trudon. oſtendit: auſus ſum penultima ſyllaba extrita ſcribere pſeudothyrum, ipſa ſententia idem poſtulante. Quam (ut ex Langio meo intellexi) ſecutus olim Aldus, fores monaſterii, ſuppoſuit. Accedit, quod Oroſium huic noſtro ætate ſupparem eadem Græca voce uſum videbam lib. VII. cap. 6. Quæ tamen ibidem, ut hoc loco in manuſcriptis lib. depravata viſitur, in ſeudocherum. Ammian. lib. 27. latentem poſticam appellat, Horat. ad Torquatum, ex verbo fecit orationem, Atria, *inquit*, ſervantem poſtico falle clientem. *Giſelin.*

Ex vicariis.] Sic hoc dialog cap. 1. de Eucherio, more ejus ſæculi, quo eos qui ejuſmodi muneribus, aut dignitatibus functi erant, ex præfecto, ex tribunis, ex conſule, ex prætore, &c. appellabant, quomodo Rom. olim quæſtorios viros, prætorios & conſulares, nominabant, qui eos magiſtratus aliquando geſſiſſent. Quin & poſteriori ætate exconſules & exquæſtores dicebant, ut ex Cod. Iuſt. eſt diſcere, eadem ratione, qua eumdem & pro conſule & pro conſulem nominitabant. *Giſelin.*

Martini per litteras imploravit auxilium. Quo tempore vir beatus rem esse promisit difficilem impetrari. Nam spiritu sentiebat, domum illam divino numine verberari: tamen non prius destitit septem totos dies, totidemque noctes orando & jejunando continuans, quam id quod exorandum receperat, impetraret. Mox ad eum Lycontius, divina expertus beneficia pervolavit, nuntians simul & agens gratias, domum suam omni periculo liberatam. Centum etiam argenti libras obtulit, quas vir beatus nec respuit, nec recepit. Sed priusquam pondus illud monasterii limen attingeret, redimendis id captivis continuo deputavit. Et cum ei suggereretur à fratribus; ut aliquid ex eo in sumptum monasterii reservaret, omnibus enim angustum esse victum, multis deesse vestitum: *Nos*, inquit, *Ecclesia & pascat & vestiat, dummodo nihil nostris usibus quæsisse videamur.*

XIX. Succurrunt hoc loco illius viri magna miracula, quæ facilius admirari possumus, quam referre. Agnoscitis profecto quod dico: multa sunt illius quæ non queunt explicari. Veluti istud est, quod nescio an ita, ut gestum est, à nobis possit exponi. Quidam è fratribus (nomen non ignoratis: sed celanda persona est, ne sancto viro verecundiam fecerimus) quidam ergo cùm ad fornaculam illius carbonum copiam reperisset, & admota sibi sellula divaricatis pedibus super ignem illum nudato inguine resideret, continuo Martinus factam sacro tegmini sensit injuriam, magna voce proclamans: *Quis*, inquit, *nudato inguine nostrum incestat habitaculum?* Hoc ubi ille frater audivit, & ex conscientia quod increpabatur agnovit: continuo ad nos cucurrit exanimis, pudorem suum non sine Martini virtute confessus.

XX. Quodam itidem die dum in area, quæ parva admodum tabernaculum illius ambiebat in illo suo (quod nostis omnes) sedili ligneo resedisset, vidit duos dæmones in

Quidam è fratribus.] Hæc duo, quæ sequuntur miracula, absunt à quinto libro Paulini. Ea autem Fortunatus IV, 19, 20. habet. Sextus autem liber miracu-

in excelſa illa quæ monaſterio ſupereminet, rupe conſiſtere, inde alacres ac lætos vocem iſtiuſmodi adhortationis emittere: *Heia te Brictio, Heia te Brictio.* Credo cernebant miſerum eminus propinquantem, conſcii quantam illi rabiem ſpiritus ſuſcitaſſent. Nec mora, Brictio furibundus irrupit, ibi plenus inſaniæ, evomuit in Martinum mille convicia. Objurgatus enim pridie ab eo fuerat, cur qui nihil umquam ante clericatum (quippe qui in monaſterio ab ipſo Martino nutritus) habuiſſet, equos aleret, mancipia compararet. Nam jam illo tempore arguebatur à multis, non ſolum pueros barbaros, ſed etiam puellas ſcitis vultibus coëmiſſe. Quibus rebus infeliciſſimus inſano felle commotus, &,ut credo,præcipue dæmonum illorum agitatus inſtinctu, Martinum ita aggreſſus eſt, ut vix manibus temperaret: cum quidem ſanctus vultu placido, mente tranquilla infelicis amentiam per mitia verba cohiberet. Sed ita in eo nequam ſpiritus redundabat, ut ne ſua quidem illi, quamvis vana admodum, mens ſubeſſet, trementibus labiis, incertoque vultu, decolor præ furore, rotabat verba peccati, ſe aſſerens ſanctiorem: quippe qui à primis annis in monaſterio inter ſacras eccleſiæ diſciplinas ipſo Martino educante creviſſet: Martinum vero & à principio, quod ipſe diffiteri non poſſet, militiæ actibus ſorduiſſe, & nunc per inanes ſuperſtitiones & phantaſmata viſionum ridicula prorſus inter deliramenta ſenuiſſe. Hæc cum multa, atque alia etiam, quæ reticere melius eſt, acerbiora vomuiſſet, egreſſus tandem furore ſatiato quaſi qui ſe penitus vindicaſſet, rapidus ea qua parte venerat, recurrebat: cum interea, credo per Martini orationes, fugatis ab illius corde dæmonibus, reductus in pœnitentiam, mox revertitur, atque ad Martini ſe genua proſternit veniam poſcens, fatetur errorem, nec ſine dæmone ſe fuiſſe tandem ſanior confitetur. Non erat apud Martinum labor iſte difficilis, ut ignoſceret ſupplicanti.

raculorum Martini, complectitur ea quæ Severus non habet, quorum indiculum Paulinus à Perpetuo Epiſcopo Turonenſi acceperat.

canti. Tunc & ipsi, & nobis omnibus sanctus exposuit, qualiter illum à dæmonibus vidisset agitari: se conviciis non moveri, quæ magis illi à quo essent effusa, nocuissent. Exinde cum idem Brictio multis apud eum magnisque criminibus persæpe premeretur, cogi non potuit ut eum à Presbyterio submoveret, ne suam persequi videretur injuriam: illud sæpe commemorans, si Christus Judam passus est, cur ego non patiar Brictionem? Ad hæc Posthumianus? Audiat, *inquit*, istud exemplum noster iste de proximo. Qui cum sit sapiens, immemor præsentium, immemor futurorum, si fuerit offensus, insanit, in sua se non habens potestate: sævit in clericos, grassatur in laicos; totumque terrarum orbem in suam commovet ultionem: in qua per triennium jugiter dimicatione consistens, nec tempore, nec ratione sedatur. Dolenda hominis & miseranda conditio, etiamsi hac sola insanabilis mali peste premeretur. Verum ista ei patientiæ & tranquillitatis exempla referre sæpius Galle debueras, ut sciret irasci, & sciret ignoscere. Qui si istum ipsum breviter insertum sermonem meum in se prolatum forte cognoverit, sciat non magis ore inimici, quam amici animo me locutum: quia si fieri posset, optarem ut Martino potius Episcopo, quam Phalari tyranno similis diceretur. Sed istum, cujus commemoratio parum suavis est, transeamus, & ad Martinum nostrum Galle redeamus. Tum ego, cum jam adesse vesperum occiduo sole sentirem, *Dies*, inquam, *abiit, Posthumiane: surgendum est. Simul tam studiosis auditoribus cœna debetur.*

XXI.

Vt eum à presbyterio submoveret.] Hunc Brictionem sive Briccium Gregor. Turonensis narrat B. Martino Arcadii & Honorii anno 11. successisse, & eo munere annis 47. sanctissime nonnullis tamen cum molestiis ac miseriis obito, sepultum tandem fuisse in eadem basilica, quam B. Mart. vivus ædificaverat. Hist. l. 11. item l. x. Hujus tamen rei nullam à Severo factam esse mentionem, non possum satis demirari. *Giselin.*

Sævit in clericos, grassatur in laicos.] Clerici apud Veteres à Laicis distincti, quod munus gerebant in Ecclesia publicum, quo distinguebantur ab iis, quibus non fuit cura Ecclesiæ. Deinde quia in pœnis ratio habebatur personarum; si clerici, majores erant; si laici, minores. Abusus ergo distinctionis est, ut populus æstimetur prophanus, & clerici immunes fiant à civili gubernatione. *Perkins.*

Non

XXI. De Martino autem exſpectare non debes, ut ulla ſit meta referendi. Latius ille diffunditur, quam ut ullo valeat ſermone concludi. Ita interim de illo viro portabis Orienti. Sed dum recurris, diverſaſque regiones, loca, portus, inſulas, urbeſque prӕterlegis, Martini nomen & gloriam ſparge per populos. In primis memento non prӕterire Campaniam, & ſi maxime curſus in devio ſit, non tamen tibi tanti ſint vel magnarum morarum ulla diſpendia, quin illic adeas illuſtrem virum, ac toto laudatum orbe, Paullinum: illi, quӕſo te, primum ſermonis noſtri, quem vel heſterno confecimus, vel hodie diximus, volumen evolve. Illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum ſacra viri laudes Roma cognoſcat: ſicut primum illum noſtrum libellum non per Italiam tantum, ſed per totam etiam diffudit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, ſanctarumque in Chriſto virtutum piiſſimus æſtimator, non abnuet præſulem noſtrum cum ſuo Felice componere. Inde ſi forte ad Africam transfretabis, referes audita Carthagini: licet jampridem, ut ipſe dixiſti, virum noverit, tamen nunc præcipue de eo plura cognoſcat, ne ſolum ibi Cyprianum martyrem ſuum, quamvis ſancto illius ſanguine conſecrata, miretur. Jam ſi ad lævam, Achaiæ ſinum paullulum devexus intraveris, ſciat Corinthus, ſciant Athenæ, non ſapientiorem in Academia Platonem, nec Socratem in carcere fortiorem. Felicem quidem Græciam, quæ meruit audire Apoſtolum prædicantem: ſed nequaquam à Chriſto Gallias derelictas, quibus donaverit habere Martinum. Cum vero ad Ægyptum uſque perveneris,

Non abnuet Præſulem.] Videtur expetiiſſe Severus, ut vitam Martini ſcriberet Paulinus Nolanus. Ac in ea opinione eſt Greg. Turon. ac Venantius Fortunatus, lib. 1.

——— *Fide pollens Paullinus & arte*
Verſibus explicuit Martini dogma magiſtri.

Sed errant, qui vitam Martini à Paulino Seniore ſcriptam putant. Iunior enim quidam fuit, cujus extant verſus de Martino. Quod oſtendit Baronius ad A. CCCCII. Præſul nomen ſummi in Eccleſia honoris, idem quod πατριάρχης, Antiſtes, Pontifex ſummus. *Salm.*

Ad lævam Achaiæ ſinum.] Corinthiacum ſinum ſignificat, qui Achaiæ ad lævam eſt. *Giſelin.*

ris, quanquam illa ſuorum ſanctorum numero & virtutibus ſit ſuperba, tamen non dedignetur audire: quia illi, vel univerſæ Aſiæ, in ſolo Martino Europa non ceſſerit.

XXII. Cæterum cum Hieroſolymam inde petiturus, ventis curſuum vela commiſeris, negotium tibi noſtri doloris injungo, ut ſi umquam illuſtris illius Ptolemaidis litus acceſſeris, ſolicitus inquiras, ubi ſit conſepultus noſter ille Pomponius: nec faſtidias viſitare oſſa peregrina. Multas illic lacrymas, tam ex affectu tuo, quam ex noſtris funde viſceribus. Ac, licet inani munere, ſolum ipſum flore purpureo, & ſuave redolentibus ſparge graminibus. Dices tamen illi, ſed non aſpere, non acerbe, compatientis alloquio, non exprobrantis elogio: Quod ſi vel te quondam, vel me ſemper audire voluiſſet, & Martinum magis quam illum, quem nominare nolo, fuiſſet imitatus, nunquam à me tam crudeliter diſparatus, ignoti pulveris regione tegeretur, naufragi ſorte prædonis paſſus in medio mari mortem, & vix in extremo nactus littore ſepulturam. Videant hoc opus ſuum, quicunque ex illius abſceſſu mihi nocere voluerunt: videant gloriam ſuam, & vel nunc adverſum me graſſari deſinant vindicati. Hæc cum maxime flebili voce gemeremus, omnium lacrymis per noſtra lamenta commotis, cum magna quidem Martini admiratione, ſed non minore ex noſtris fletibus dolore, diſceſſum eſt.

Solum ipſum flore purpureo, & ſuave redolentibus ſparge graminibus.] Ethnicorum hic mos, ut notum. Qui & ſepulcris coronas appendebant floridas, cujus ritus meminit Lucianus aliquoties, ut in Scytha, & *περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων*. Chriſtiani vero hoc non faciebant. Quo nomine etiam à paganis accuſati. Cæcilius apud Minucium in Octavio: *Coronas ſepulcris denegatis.*

Magna quidem Martini admiratione.] Feſtum ejus ad XI. Novemb. in Faſtos relatum eſt. Qua die Chriſtiani, turpe dictu, altera Bacchanalia vivunt, & anſerina carne ſe farciunt. Cujus moris origo incerta eſt. Quæ communiter tradunt, id propterea fieri, quod anſeres Martinum ſtrepitu ſuo prodiderint, vel ei cauſa mortis, ex nimio eſu anſerinæ carnis fuerint; & alia hujus generis, mera commenta ſunt, ut Magnus Voſſius cenſet. Cujus opinio eſt (ut mihi Cl. Vir G. Andreas Richterus perſcripſit) à Septentrionalibus populis, ruſticana præſertim plebe, hanc feſtivitatem deſcendiſſe, cui avis illa inter præcipua menſæ fercula, ſicut urbanis turdus vel perdix.

FINIS.

TEM-

TEMPORVM RATIO SACRÆ SVLPICI SEVERI HISTORIÆ & reliquis opusculis accommodata.

Anno Mundi.	
2242.	*AB orbe condito usque ad eluvionem & Noë ex arca egressum sunt anni* 2242.
3312.	1. *Ab eo tempore, ad Abrahamum ortum anni sunt* 1070.
3387.	2. *Idem admonitus à Deo relicta patria venit in terram Chananæorum, ætatis ann.* 75.
3817.	3. *Ab ea Abrahami migratione, in illud tempus quo Hebræi ex Aegypto sunt egreßi, anni* 430.
3884.	4. *Ab eo Hebræorum egressu, ad Iosuæ mortem, anni* 67.
4303.	5. *A Iosuæ morte ad mortem Samsonis, ann.* 419.
4405.	6. *A Samsone ad quartum Solomonis annum, quo templi prima fundamenta jacta sunt, anni* 102.
4829.	7. *A quarto Salomonis anno ad captivitatem Babylonicam sub Ieconia Rege cœptam, ann.* 424.
5089.	8. *A primo ejus captivitatis die ad restaurationem templi perfectam & Hierosolymorum, anni* *260.
5487. sive 5437.	9. *Ab eadem templi restitutione ad Christi crucem duobus Geminis Coss. anni* * 398. *vel potius.* 348.
5869. seu potius 5819.	10. *Ab iisdem Coss. ad Stiliconem Consulem, anni* 382.

Ex hac tabella cuivis intelligere est, quam vere Severus initio Sacræ historiæ dixerit, Mundum sua ætate sex pœne annorum milibus fuisse conditum. Quam vero parum consentiant qui rationem temporum investigatam ediderunt,

mox ostendam, si prius singulorum capitum rationem paucis reddidero.

Primum igitur auctoris est. Secundum nos ex sacra Bibliorum historia accersivimus, quod reliqua ei ita videantur inniti, ut alioquin nullo modo constent. Inter secundum & tertium aliud medium Sulpicius inserit pagina 59. eo tamen omisso, idem reliquas annorum summas ab Abrahamo in terram Chananæam commigrante, orditur. Quare & nos satis habuimus idem castigare, non etiam in hunc indicem advocare.

Tertium summæ caput cum duobus sequentibus ipsi auctori sese debent: optimeque ea inter se convenire, indicio sunt numeri minores iisdem subservientes.

Sexti vero, ut ab auctore subductum est, ea demum est ratio, ut Heli annis 20. Samuelis & Saulis 38. Davidis ac Salomonis 44. id est, annis 102. utraque proxime superior adjiciatur. Sic enim efficientur 588.

In septimo colligendo auctoris verba secuti sumus, nulla habita ratione, dissentanea ne ea sint aliorum scriptis, an minus. Neque enim hoc agimus. Omnium itaque Regum Iudæ anni ad unam summam revocati, redeunt ad 424. & menses 6. quorum mensium ea re non fecimus mentionem, quod in proximo item sequenti capite aliquot desiderentur.

Octavi capitis Severus est auctor: neque numeri, quibus Babylonicam servitutem & Persarum regna describit, eidem disconveniunt. Soli enim tres menses desiderantur, ut ex septem mensibus Magorum, qui Cambysem trucidarunt, & duobus Xerxis secundi, integer annus redeat. Minime vero hoc loco prætereundum, à Severo pag. 297. aliam longe supputandi viam monstrari, qua & propius multo itur, & minor est erratio. Scribit enim Darii; qui Hystaspis filius fuit, regnantis annum 32. eumdem esse, qui ab Urbe condita est 260. A quo deinde anno, si, inquit, investigatio Romanorum Consulum non fallit, anni reliqui sunt ad Stiliconem Consulem 888. cui summæ si annos 70. captivitatis

vitatis Babylonicæ, 31. Darii, 9. Cambysis, 7. menses Magorum, & 32. Darii secundi adjeceris (sunt autem 102. & medius) summa nascetur annorum à die captivitatis Babylonicæ ad Consulem Stiliconem, 990. Illud scitum, quod quibus Severus maxime visus est diffidere, iidem minime omnium fefellerint, Consules dico Rom. quorum fastos ceteris omnibus Chronographiis certiores esse, solus hic locus fidem faciet. Quot enim annos tum Severus à T. Geganio Macerino & P. Minutio Augurino Coss. ad Stiliconem Cons. numerabat: totidem fere etiam hodie recensent omnes, qui eosdem fastos magno studio & sumptibus restituere atque illustrare enisi sunt, nominatim Hubertus Golzius noster, omnium longe Princeps, qui duobus dumtaxat annis Severum nostrum superat numerans annos 890. cujus varietatis, quia item pag. 366. occurrit, alio loco & tempore rationem, volente Deo, sum rediturus.

Reliqua duo numerorum capita Auctori sua sunt: atque ut è variis auctoribus concinnata, ita quoque à fastis consularibus multum evariant, annis enim 50. eos excedunt. Qui excessus quoniam immodicus est, & severo Sulpicii calculo indignus, prope abest, ut levi mutatione illum ausim corrigere, & ad annorum numerum cum superiori æqualem reducere. quod facile fiet, si pag. 305. pro CCC XCVIII. restituamus CCC XLIII. tum enim in utriusque summæ reductione neque plures erunt neque pauciores ann. 990.

VITA

VITA B. MARTINI, ET QVÆ EODEM TEMPORE GESTA sunt, Onuphrii fastis sive Chronico ecclesiæ accommodata.

Ann. Urb.	Ann. Chr.	
1087	335	*Hoc anno Constantini Imper. 21. moritur S. Silvester Papa Rom. Nascitur eodem fere tempore B. Martinus Sabariæ, patre militum tribuno.*
1088	336	*S. Marco Papa post menses 8. dies 22. mortuo succedit S. Iulius, Pontifex 36.*
1089	337	*Morienti Constantino succedunt filii Constantinus Iunior, Constantius, & Constans.*
1090	338	
1091	339	
1092	340	*Constantinus Iun. Imp. occiditur.*
1093	341	*Synodus Arrianorum contra Athanasium Antiochena.*
1094	342	
1095	343	*Moritur S. Paullus Thebæus primus Eremita.*
1096	344	*B. Martinus fit catechumenus.*
1097	345	*Altera Synodus Antiochena.*
1098	346	
1099	347	*Synodus magna Sardicensis pro Athanasio.*
1100	348	*Nascitur Aur. Prudentius Clemens.*
1101	349	*B. Mart. anno ætatis 15. militari sacramento implicatur.*
1102	350	*Constans Imp. occiditur: Magnentius imperium accipit. Synodus Syrmiensis.*
1103	351	
1104	352	*B. Martinus baptizatur, anno ætatis 18. in Vita cap. 11.*
1105	353	*S. Iulio Pontif. morienti succedit Liberius,*

Ann. Urb.	Ann. Chr.	
		rius, Pont. 37. Magnentius ac Decentius tyranni in Galliis à Constantino superantur. Hist. Sacr. pag. 406.
1106	354	*Synodus Mediolanensis, contra Athanas. Eusebius Vercell. cum aliis abit exsulatum, Hist. Sacra pag. 409.*
1107	355	*Fl. Arbetione & Mavortio Lolliano Coss. Iulianus occiso Gallo Caesar appellatur, & in Gallias mittitur. S. Liberius Rom. Pont. pellitur in exsilium.*
1108	356	*B. Martinus à Iuliano Imp. prope Vangionas impetrat missionem. Inde aliquot mensibus B. Hilario convivit. Qui hoc ipso anno abit in exsilium.*
1109	357	*Revocatur ab exsilio Liberius.*
1110	358	
1111	359	*Eusebio & Hypatio Coss. Arimini in Occidente, & Seleuciae in Oriente coactae Synodi sub mensem Octob.*
1112	360	*B. Hilarius Constantinopoli à Constantio tribus libellis audientiam poscit & jubetur Pictavos redire.*
1113	361	*Hilario plerasque ecclesias Ariminensi concilio corruptas obeunti, Romae occurrere B. Martinus meditatur, ac deinde eumdem sequitur.*
1114	362	*Moritur Constantius. Cui Iulianus succedit. Monasterium sibi Pictavis B. Martinus aedificat.*
1115	363	*Occiso in Persica expeditione Iuliano succedit Iovianus.*
1116	364.	*Moritur Iovianus. Succedunt Valentinianus & Valens: hic in Oriente, ille in Occidente.*
1117	365	

Libe-

Ann. Urb.	Ann. Chr.	
1118	366	*Liberio Papæ sufficitur S. Damasus Pont. 38. Moritur B. Hilarius in patria, anno reditus sui sexto. Sac. hist. pag. 436.*
1119	367	*Gratianus Valent filius creatur Augustus.*
1120	368	*Frequenter in Gallia Synodi contra Arrianos.*
1121	369	*Ambrosius Mediolanensis Episc.*
1122	370	*Hoc fere tempore B. Mart. in Episcopum Turonensem electus fuit. Et Imp. Valentinianus solio suo divinitus excussus eumdem ejusque preces cogitur admittere. Dial. 2. c. 6.*
1123	371	
1124	372	
1125	373	*Synodus Valentina in Gallia.*
1126	374	
1127	375	*Decedit Valentinianus. Fit Valentinianus Iunior Augustus.*
1128	376	
1129	377	*Vlphilas Gothorum Episcopus litteras Gothicas invenit.*
1130	378	*Valens Imperator occiditur.*
1131	379	*D. Ausonio & Hermogeniano Olybrio Coss. creatur Cæsar & Augustus Theodosius.*
1132	380	Synodus Cæsaraugustana.
1133	381	*Gratiani rescriptum contra Priscillianum & cæteros hæreticos Sac. hist. pag. 116.*
1134	382	
1135	383	*Gratianus occiditur. Maximus Occidentis Imperium occupat.*
1136	384	*Moritur Damasus. Surrogatur Siricius Pont 39.*
1137	385	*Maximus Treveros victor ingreditur. Synodo Burdigalensi condemnatur Instantius. Priscillianus ad Principem provocat.*
1138	386	*B. Martinus Treveris excipitur regio convivio*

Ann. Urb.	Ann. Chr.	
		virio à Maximo Impp. Fl. Euodio Consule præsente. Item à Regina. Elicit sponsionem ab Imp. ut sanguine reorum abstineat. eo tamen ad suos reverso, instante Ithacio & aliis Epis. Priscillianus & reliqui supplicio afficiuntur. Hist. Sac. pag. 450. &c. in Vit. cap. 23. Dial. 2. cap. 7.
1139	387	*Ithacii caussa à Synodo Episcoporum & Imp. Maximo approbatur, non autem à B. Martino, Dial. 3. cap. 15.*
1140	388	*Victoriam Theodosii & Valentiniani Iunioris de Maximo Onuphrius in hunc annum refert. Hub. Golzius in sequentem, Promoto & Timasio Coss. Certe in Vita Martini, cap. 23. ait Severus primo anno conversum esse in fugam Valentinianum: altero vero sequente Maximum intra Aquileiæ muros interfectum.*
1141	389	*Promoto & Timasio Coss. Ithacius & Nardacius ecclesiæ communione privantur. Prosper in Chron.*
1142	390	
1143	391	
1144	392	*Valentiniano Iuniore occiso occupat Occidentis imperium Eugenius.*
1145	393	*Honorius Augustus appell.*
1146	394	*Eugenius occiditur. Honorius Imperat. in Occid.*
1147	395	*Moritur Theodosius.*
1148	396	
1149	397	*Fl. Cæsarius & Pontius Atticus Coss. Hoc anno mortuum vult B. Mart. Gregor. Turonensis. De quo post.*
1150	398	
1151	399	
1152	400	*Fl. Stilico V. C. Fl. Aurelianus Coss. Ad*

Ann. Urb. | Ann. Chr.

hunc annum perducit historiam Sacram Severus, nulla in ea de B. Martini morte facta mentione. Idemq; de discordiis à Priscilliani morte excitatis in fine ejusdem Hist. Sac. sic scribit: Quod jam per quindecim annos fœdis dissensionibus agitatum, *&c. Quæ verba proximo demum anno, qui à Priscilliani morte est decimusquintus, locum habent suum.*

1153 | 401

1154 | 402 *Theodos. Iunior Augustus app.*

1155 | 403

1156 | 404 *Hic annus à Treverensi Episcoporum conventu, sive à 4. anno Maximi Imp. est decimus septimus. Verba autem Sulpicii Dial. 3. cap. 15. hæc sunt:* Sedecim postea vixit annos: nullam Synodum adiit: ab omnibus Episcoporum conventibus se removit, &c. *quæ verba cum illis Gregorii Turonensis lib. 1. Histor. sub finem comparabit qui volet. Nam judicium non est meum.*

Arcadii & Honorii secundo Imperii anno S. Martinus Turonorum Episcopus, plenus virtutibus & sanctitate, præbens infirmis multa beneficia, octogesimo & primo ætatis suæ anno, Episcopatus autem XXVI. *apud Condatensem diœcesis suæ vicum, excedens è sæculo, feliciter migravit ad Christum. Transiit autem media nocte, quæ Dominica habebatur, Attico Cæsarioque Consulibus, à passione Domini anno* CCCCXII.

FINIS.

RE-

RERUM MAXIME MEMORABILIUM

Quæ in textu Sulpicii & Commentariis occurrunt

INDEX.

Literæ, *a*, *b*. columnas paginarum indicant,
Vbi litera deest, textus innuitur.

A.

Ape-

C.

D.

E.

I.

sæpe

K.

Maxil-

Q.

R. Rab-

R.

S.

T.

V.

Vexilla

X.

Z.

FINIS.